

Keijo Lehto

AATTEISTA ARKEEN

Suomalaisten seitsenpäiväisten
sanomalehtien linjapapereiden synty ja
muutos 1971–2005

ABSTRACT

Lehto, Keijo

From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971–2005.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006, 499 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 48)

ISBN 951-39-2392-4

English summary

Diss.

The objective of this research is to explain and analyse the birth and development of the editorial principles of the Finnish daily newspapers during the period 1971-2005. The editorial principles are used as a window to give a picture of “a Finnish theory of the press” during the period when a post-political press system was evolving into a market based press system. As a result of this study the new system is named “the risc-based media system” – referring both to “risks” and the “Risc-Monitor” analysis.

The primary data consists of written documents containing “the editorial principles” of all Finnish dailies (published seven days a week) in 2005. The number of those newspapers is 31, and the number of primary documents is 57 (see appendix). Interviews with 28 editors in chief and other informants open up background to the documents. As one of the tasks of this research is to explain why the practice of written editorial principles came into use in the Finnish press, also material from the archives of different organisations of the trade is used. The emergence of editorial principles is connected to the discussion on editorial office democracy of the 1970s, and one chapter of this study is dedicated to an analysis of this discussion in the professional journals.

There were also predecessors in Finland to the written editorial principles: programmes that were till early 1930s published by newspapers in the end of the year to convince subscribers. A sample of these programmes is analysed, too.

The study is based on historical research, and the editorial principles are analysed and contextualised against their historical background. The idea of text-context-intertext is used as an analytical instrument. The results are finally analysed against the “western theory of the press” as presented by Denis McQuail.

The research suggests that there have appeared changes in the “Finnish theory of the press” as it has been reflected the documents on editorial principles. The title of this research, “From ideologies to everyday life (in the other words “business as usual”), attempts to summarize the change. The dailies, almost all of which initially were party organs, were distanced from their parties because of and for the benefit of market forces, although still in the 21st century their editorial principles contained certain political code words. There were changes also in the journalistic code words, indicating that the papers turned their allegiance from the political parties towards the readers. E.g. the word “objective”, which in the 1970s was widely used to characterise good journalism, completely disappeared from the written editorial principles. Also public commitment to “official foreign policy” disappeared, as well as the anticommunist statements of bourgeois newspapers.

Keywords: journalism, newspapers, press theory, newspaper history, editorial principles.

Author's address Keijo Lehto
Tellervonkatu 15 A 5
40200 Jyväskylä

Supervisors Professor Raimo Salokangas
Department of Communication
University of Jyväskylä

Professor Heikki Luostarinen
Department of Journalism and Mass Communication
University of Tampere

Reviewers Docent Ari Heinonen
Department of Journalism and Mass Communication
University of Tampere

Docent Lars-Folke Landgrén
Renvall-institute
University of Helsinki

Opponent Docent Ari Heinonen
Department of Journalism and Mass Communication
University of Tampere

ESIPUHE

Toimituksen toiminta-ajatus

*Toimituksen toiminta-ajatuksena on valmistaa journalistisesti päivittäin sel-
lainen Keskisuomalainen, joka*

- *kilpailukykyisesti tyydyttää lehden toiminta-alueen väestön ajankohtaisen tiedontarpeen*
- *antaa ainekset lukijoiden maailmankuvaan jatkuvaan avartumiseen*
- *edistää kaikin tavoin maakuntahenkeä ja lehden toiminta-alueen etua*
- *pitää lähtökohtanaan Suomen kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoi-
sen kansanvallan säilyttämistä sekä ihmiskeskeisyyttä, sen vaalimista ja
edistämistä keskustalaisessa hengessä.*

Keskisuomalaisen linjapaperi 1978

Tämä väitöskirja käsittelee sanomalehtien linjapapereita. Yllä lainattu sanoma-
lehti *Keskisuomalaisen* linja vuodelta 1978 on melko tyypillinen lajinsa edustaja,
sillä niin siinä kuin linjapapereissa yleensä on sangen lyhyessä muodossa pyrit-
ty kiteyttämään lehden ajatuksellinen perusta muutamilla, tarkkaan valituilla
tunnussanoilla. Työssäni pystyn toivoakseni osoittamaan, että tällaiseen, pin-
nallisesti tarkasteltuna tylsäkköön dokumenttiin sisältyy kertomisen arvoinen
tarina.

Tutkimukseni kantta koristava Kari Suomalaisen pilapiirros julkaistiin
Helsingin Sanomissa joulukuussa 1974. Piirroksessa on kyse lehden linjan roolis-
ta toimittajien työtä ohjaamassa. Piirroksen aihe juontaa *Suomen Sosialidemokraa-
tissa* pulpahtaneeseen linjariitaan, joka johti pakinoitsija Simo Juntusen eli Sim-
pan erottamiseen. Linja oli juuri tuohon aikaan muutenkin tapetilla toimittajien
parissa, ja seuraavana vuonna työehtosopimukseen kirjattiin erityinen vakau-
mus- eli linjapykälä. Karin edustamassa *Helsingin Sanomissa* oli omia kokemuk-
sia linja-asioista, sillä lehden toimitusosastossa linjakysymykset oli koettu tär-
keiksi. Lisäksi Karin piirros kiteyttää karusti sen, mikä linjakeskustelun loppu-
tulos oli toimittajien kannalta: ”Turpa kii ja töihin siitä!”

Väitöskirjani on syntynyt *Keskisuomalaisen* ”tohtorihautomossa”. Nimitys
on oikeutettu sen vuoksi, että vuodesta 1992 peräti kahdeksan lehden palkkali-
stoilla ollutta toimittajaa on väitellyt tohtoriksi¹. Opinnoille myönteisen ja kan-
nustavan ilmapiirin loivat päätoimittaja Erkki Laatikainen, varapäätoimittaja
Risto Pynnönen ja lehdessä työskennellyt erikoistoimittaja, dosentti Touko Per-
ko. Kiitokset heille omasta puolestani.

Vuonna 1992 lopetellessani opintojani Jyväskylän yliopiston viestintätie-
teiden laitoksella professori Raimo Salokangas pyysi minua mukaan tutkimus-
hankkeeseen, joka käsitteli Suomen liittymistä EY:n jäseneksi. Tutkimushanke
supistui osaltani loppujen lopuksi vain muutaman kuukauden mittaiseksi, kun

---

¹ Väitösjärjestyksessä Keskisuomalaisen ”tohtoritoimittajat” vuodesta 1992 lähtien ovat
Lasse Kangas (1992), Pekka Mervola (1995), Heikki Kuutti (1995), Jukka Komppa
(1995), Kalle Virtapohja (1998), Teppo Kulmala (2001), Anita Kärki (2004) ja Jukka
Holmberg (2004). Jyväskylän yliopiston journalistiikan oppialalta ensimmäisenä lai-
toksen historiassa väitteli Pekka Mervola.

sain mahdollisuuden siirtyä toimitustöihin Keskisuomalaisen taloustoimitukseen vuoden 1993 alusta. Kipinä akateemisesta opinnäytteestä jäi kuitenkin kytämään. Silti ilman professori Salokankaan kannustusta ja viisasta ohjausta tutkimusintoni olisi aikoja sitten sammahtanut. Jatkotutkimusseminaareissa Salokankaan rinnalla auttoivat oivaltavasti eteenpäin professori Heikki Luostarinen ja kaikki tutkimusseminaarilaiset.

Eri vaiheissa työtäni ovat kommentoineet useat henkilöt. Varsinaisten ohjaajien lisäksi kiitokset erityisesti Pekka Mervolalle, Lasse Kankaalle, Timo Lehdolle ja Minna Harjulalle, Pertti Kettuselle, Seppo Pänkäläiselle, Arja Hankilanojalle, Osmo Kurjelle, Tapio Honkamaalle, Erkki ja Jaana Hujaselle, Antero Laineelle, Eila Hyppöselle, Anita Kärjelle, Tapani Luotolalle, Jukka Holmbergille, Jorma Rahkoselle, Ari Manniselle ja Hanna Miettiselle. Keskisuomalaisen tietopalvelun esimies Irmeli Toivanen ja koko osasto auttoivat vuosien mittaan useaan otteeseen tiedonhaussa. Toimitusosastojen arkistoihin minulle järjestivät luvat ja materiaalin kanssa auttoivat toimittaja Teuvo Arolainen *Helsingin Sanomista* sekä Päivälehdien arkistosäätiöstä Kyösti Lamminpää, Jari Jurkka *Pohjalaisesta*, Tuija Mäkinen *Kalevasta* ja Eeva Salminen *Keskisuomalaisesta*. Kaikille tutkimuksessa haastattemilleni päätoimittajille, toimittajille ja muille informanteille yhteiskiitokset heidän antamastaan ajasta ja hyvistä keskusteluista. Journalistiliitosta antoivat apuaan Eila Hyppösen lisäksi Jouni Tervo, Matti Santajärvi ja Erkki Kupari. Väitöstyöni tarkastajille, jo lisensiaatintyöni tarkastaneelle dosentti Ari Heinoselle ja dosentti Lars-Folke Landgrenille, kiitokset rakentavasta palautteesta.

Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahasto on mahdollistanut tutkimukseni myöntämällä minulle sitä varten kaksi reilua apurahaa. Visavuoren museosäätiö ja Kari Suomalaisen perikunta antoivat luvan käyttää Karin tunnettua piirrosta työni kannessa.

Vanhempieni, kotiväen ja ystävien tuki auttoi saavuttamaan tämän työvoiton.

Jyväskylässä syyskuussa 2005

Keijo Lehto

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	9
1.1	Mikä on sanomalehden linja ja linjapaperi?	9
1.2	Tutkimuskohteena linjapaperit, niiden synty ja muutos	19
1.3	Tekstilähtöistä historiantutkimusta laadullisin menetelmin	24
1.4	Tutkimuksen viitekehys lehdistöhistoriassa ja McQuailin "lehdistöteoriassa"	35
1.5	Linjapaperit tutkimusten lähteenä	44
1.6	Tutkimuksen rakenne	46
2	OHJELMA ELI SANOMALEHDEN TEHTÄVÄ JA TUNNUSSANAT	48
2.1	Sanomalehti määritteli itsensä tilausilmoituksessa	48
2.2	Kansan valistajasta puolueen palvelijaksi	56
2.3	Ohjelmallinen aika päättyy	78
2.4	Yhteenvedo: Ohjelmat olivat linjapapereiden edeltäjiä	84
3	TOIMITUSDEMOKRATIAA	86
3.1	Toimittajat vaativat päätösvaltaa eli yritysdemokratiaa lehtitaloihin	86
3.2	Yritysdemokratiasta jalostettiin toimitusdemokratia	100
3.3	Toimittajat halusivat päättämään linjasta ja päätoimittajan valinnasta	111
3.4	Kustantaja torjui toimitusdemokratian tulon työehtosopimukseen	124
3.5	Kivekäs linjasi "julkaisemisvapauden" kuuluvan kustantajalle	137
3.6	Yleisdemokraattinen rintama politisoi toimitusdemokraattiset tavoitteet	145
3.7	Työehtosopimus toi toimittajille velvoitteen noudattaa kustantajan määrittelemää linjaa	153
3.8	Yritysdemokratiajaosto halusi yhä ulottaa myötämääräämis- oikeuden linjaan	162
3.9	Puheenjohtaja Laineen ristiretki "toimitusparlamentarismin" puolesta	175
3.10	Yhteenvedo: Linjapaperi asetti toimitusdemokratialle rajat	190
4	KUN LINJAPAPERIT TULIVAT SANOMALEHTIIN	195
4.1	Ohjelmasta periaatelinjaan	195
4.2	Kaksi linjapaperia: Helsingin Sanomat ja Kainuun Sanomat	202

4.3	Puoluesuhteen osoittaminen oli linjapaperin tärkeintä sisältöä.....	217
4.4	Objektiivisuus oli journalismin tunnussana	246
4.5	Levikkialueen tiedonvälittäjä ja äänenkannattaja	257
4.6	Yhteiskuntajärjestelmä haluttiin säilyttää ja ulkopolitiikkaa tukea	263
4.7	Linjapaperin lunttaajat	277
4.8	Linjan yli astuneet	282
4.9	Yhteenveto: Aatteen, maan ja maakunnan puolesta mutta objektiivisesti	296
5	SITOUTUMATTOMALLE LINJALLE	299
5.1	Linjapaperit laskevien levikkilukujen aikana	299
5.2	Sitoutumaton sanomalehti sitoutui arvoissaan	307
5.3	Riippumaton, sananvapautta kunnioittava, taloudellisesti kannattava	333
5.4	Luotettavaa ja lukijaläheistä journalismia	353
5.5	Kaikki seitsemänpäiväiset oman alueensa kehitystä edistämässä ja kannustamassa	366
5.6	Arvot ja tyylikirjat linjapapereiden korvaajina	380
5.7	Linjapaperit käytännössä	386
5.8	Yhteenveto: Sitoutumattomasti levikkialueen asialla	406
6	SUOMALAINEN SANOMALEHDISTÖ LINJAPAPEREIDEN VALOSSA	409
6.1	Suomalaisten sanomalehtien periaatteet	409
6.2	Arkipäiväistyvä sanomalehti	418
6.3	Lehdistöjärjestelmästä tuli riskiä tuova media	421
6.4	Omistajan vakaumuksesta journalismin tuoteselosteeksi	426
	SUMMARY	429
	LÄHTEET	432
	LIITTEET	452
	LIITE 1: Teemahaastatteluissa käytetty kysymysrunko	452
	LIITE 2: Sanomalehtien linjapaperit (57 kpl)	454

1 JOHDANTO

1.1 Mikä on sanomalehden linja ja linjapaperi?

Kun työpaikassani, sanomalehti Keskisuomalaisessa, alettiin toimituksen voimin etsiä sisältöä yhtiön hallituksen muodin mukaisesti listaamille arvoille, läikähti mieleeni muistikuva aikojen takaa. Tullessani lehteen kesätoimittajaksi vuonna 1990 sain varapäätöimittaja Risto Pynnöseltä erityisen kesätoimittajia opastamaan tarkoitetun kansion, jossa muun aineiston joukossa oli *Keskisuomalaisen* toiminta-ajatus. Kyseessä oli lehden linjapaperi. Vuosituhannen vaihteessa vain harva kollegoistani tuntui muistavan moista dokumenttia eikä toimituksen johtokaan enää siihen viitannut. Mihin linjapaperi katosi ja miksi sellainen aikoinaan laadittiin? Tästä ihmettelystä juontaa väitöskirjani.

Suomen kielen perussanakirjan mukaan linja-sanana yksi merkitys on ”leimaa antavat peruspiirteet”. Linja on ”toiminnan suunta, suuntaviivat, suuntaus, periaatteet ja mielipidesuunta”. Esimerkkinä annetaan muun muassa politiikkaan viittaavat ”maamme ulkopoliittinen linja” ja ”Paasikiven–Kekkonen linja” sekä sanomalehtiin liittyen lause ”lehti hakee vielä linjaansa”.¹ Linja-sanana alkuperäinen merkitys suomen kirjakielissä oli 1700-luvun loppupuolen asiakirjoissa ”rajalinja”. Saman vuosisadan lopussa sanaa alettiin käyttää myös sotilasterminä, mistä muistuttavat esimerkiksi yhdyssanat ”puolustuslinja”, ”hyökkäyslinja” ja ”Mannerheim-linja”.² Linja siis edustaa sanakirjamäärittelyissä jotain pysyvää ja pitävää, ei joka hetki muuttuvaa. Lisäksi linja näyttää suuntaa ja rajaa joitain asioita ulkopuolelle.

Sanomalehden linjan määrittely vaatii vielä täsmennyksiä. Seuraavat kolme esimerkkiä todistavat, että linjassa on useita ulottuvuuksia:

---

¹ Suomen kielen perussanakirja, toinen osa, 1992, 73-74.

² Nykysuomen sanakirja 6, Etymologinen sanakirja 1987, 150; Nykysuomen sanankirja 1978, 172.

”Monien lukijoiden oli silloin – ja lienee vieläkin – vaikea ymmärtää, että lehtien virallinen kanta kerrotaan pääkirjoituksissa, eikä se estä lehden toimittajia kertomasta aiheesta tasapuolisesti ja lehden linjasta poikkeavia näkemyksiä.”³

”Mutta ennen kuin riennän jakamaan vastuuta koko ammattikunnalle, on syytä tarkentaa: aivan erityisesti peiliin pitäisi katsoa niiden, jotka juttuja teettävät ja hyväksyvät – niiden joiden käsissä ovat kate, levikki ja linja. Meidän päätoimittajien.”⁴

”Lehden linjaa oli määritelty jo ensimmäisen näytenumeron pääkirjoituksessa 7. heinäkuuta: taloudellisia ja yhteiskunnallisia asioita käsiteltäisiin, säästäväisyyden, pankki- ja vakuutuslaitosten merkitystä korostettaisiin, raittiusasiaa edistettäisiin ja erityisesti kansakunnan sivistyksellisiä ja henkisiä pyrintöjä tuettaisiin kaikin tavoin.”⁵

Ensimmäisessä sitaatissa toimittaja muistuttaa siitä, että lehdellä on virallinen linja, mutta toimittajat voivat kertoa uutisissa ja mahdollisesti omissa kolumneissaan lehden linjasta poikkeavia näkemyksiä. Linja olisi kirjoittajan mukaan lähinnä pääkirjoitussivun piirre. Toisessa sitaatissa päätoimittaja näkee linjan laajemmin. Hän tähdentää sitä, että lopullinen sananvalta linjan suhteen on päätoimittajalla, joka hyväksyy ja teettää lehdessä julkaistavat jutut. Linja ei olisi vain pääkirjoitussivun piirre, vaan se koskisi koko lehden sisältöä. Kolmas sitaatti jatkaa edellisestä ja kuvaa, miten linjavalinta voi olla jo sekin, mitä aihepiirejä lehdessä käsitellään, tulkitsee jutun kirjoittaja. Tässä tapauksessa *Helsingin Sanomien* näytenumerossa heinäkuussa 1904 linjaan luettiin niin säästäväisyys, pankki- ja vakuutuslaitosten merkitys kuin raittiuskysymys.

Jotta käsite ”sanomalehden linja” tulisi määritellyksi, on siis täsmennettävä kuka päättää lehden linjasta ja keihin kaikkiin päätökset ulottuvat, mitä asioita tai aihepiirejä linjaus koskee ja missä linja lehdessä ilmenee. Lisäksi on selvitettävä, onko kustannusalan omassa piirissä ”sanomalehden linjalla” jokin tietty, yleiskielestä poikkeava merkityksensä.

Media-alaan johdattavassa *Uutisoppikirjassa* todetaan, että linjaksi kutsutaan julkilausuttua toimitus- ja toimituspoliittista linjaa, jossa on kysymys erityisesti välineen itseymmärryksestä: millä tavoin journalistisen instituution rooli ymmärretään. Laajemmin nähtynä sanomalehden linjaan on voitu sisällyttää muutakin, esimerkiksi viittaukset lehteä elähdyttävään aatteeseen.⁶ Linjaan yhdistetään tässä määritelmässä lehden käsitys roolistaan eli tehtävästään ja tavoitteistaan. ”Tehtävää” ja ”linjaa” voi kuitenkin eritellä niinkin, että tehtävä kuvaa lehden tavoitteita yleisemmällä tasolla. Lehti voi olla esimerkiksi puolueen äänenkannattaja, jolloin sen tehtävänä on toimia puolueen ”aseena”⁷, sen asioiden edistäjänä ja kannattajien mobilisoijana. Lehden linja on puolestaan se nimenomainen aate ja aatesuunta, jota lehti kussakin historiallisessa hetkessä

³ Toimittaja Teemu Luukka, ”EU-äänestys oli kovaa hermopeliä”, *Helsingin Sanomat* 2.1.2005.

⁴ Seuran päätoimittaja Jari Lindholm, ”Apinalinnan vangit”, *Journalisti* 17.12.2004.

⁵ ”Helsingin Sanomat 100 vuotta sitten: Uuden lehden linjaa täsmennettiin”, *Helsingin Sanomat* 5.10.2004.

⁶ Bruun – Koskimies – Tervonen 1986, 50-52.

⁷ Ks. Salokangas (1982), joka otsikoi väitöskirjansa ”Puolueen aseet”.

ajaa. Lehdistön tehtävät voi ymmärtää myös yhteiskunnallisina ”funktioina”, jotka eivät ole välttämättä edes tavoitteiden toteuttajien tiedostamia⁸.

Tehtävän pohtiminen ei ole ominaista vain sanomalehdelle, vaan se koskee koko yrityselämää ja on osa liikkeenjohdollisessa ajattelussa tapahtunutta muutosta. Suomessa keskustelu yhtiön tehtävästä, visiosta ja missiosta yleistyi 1990-luvulla. Esimerkiksi Pertti Kettusen mielestä yrityksen tehtävän tulisi olla aina aatteellissävyyinen, koska näin yritykselle saadaan yhteinen toiminnan motiivi, yhteinen samaistumisen kohde, minkä oletetaan auttavan yhtiötä menestymään⁹. Yksi ilmenemismuoto liikkeenjohdollisesta ajattelusta ovat ”arvot”, joita on yrityksissä nimetty ja joiden on toivottu parhaimmillaan jopa ohjaavan henkilöstön toimintaa. Sen sijaan linja on lehtikustannustaloille ja niiden julkaisuille ominainen piirre.

Journalistiikan sanasto nimeää lehden linjan määrittäjän ja tarkentaa, mitä linja voi sisältää:

”Kustantajan määrittämät tiedotusvälineen journalistisen toiminnan periaatteet kuten lehden poliittinen sitoutuneisuus tai sitoutumattomuus, suhteet elinkeinoelämään jne. Lehden linja määrittää pitkälti yrityskohtaisen journalistisen kulttuurin luonteen. Linjan toteuttamista valvoo kustantajan nimeämä päätoimittaja.”¹⁰

Linjan määrittelee siis kustantaja ja sen toteutumista valvoo kustantajan nimeämä päätoimittaja. Päätoimittaja vaikuttaa olevan linjakysymyksissä keskeinen taho oppikirjamääritelmän mukaan.

Journalistiikan sanaston mukaan linjassa lehti voi tuoda esiin sitoutuneisuutensa tai sitoutumattomuutensa ja käsitellä esimerkiksi sen suhdetta elinkeinoelämään. Linjassa olisi siis kyse lehden sidoksesta yhteiskuntaan, poliittisesta sitoutuneisuudesta tai kuten nykyään kaikkien seitsenpäiväisten sanomalehtien kohdalla on kysymys, puoluepoliittisesta sitoutumattomuudesta. Määrittelystä voi päätellä, että linja viittaa yleisempään, periaatteellisempaan linjaukseen eikä yksityiskohtaisiin, päiväsidonnaisiin kantoihin, mitä tulee vaikkapa Suomen EU- tai Nato-jäsenyyteen, ydinvoimaan tai presidentin valtaoikeuksiin. Mikään ei kuitenkaan estä jonkin näistäkin esimerkeistä nousevan lehden mielestä niin tärkeäksi, että kanta kyseiseen asiaan määrittää lehden pidemmän aikavälin kokonaislinjaa – asiasta tulee linjakysymys.

Linjalla pitäisi olla vaikutusta myös toimitustyön arkeen, jos *Journalistiikan sanastoa* on uskominen: ”Lehden linja määrittää pitkälti yrityskohtaisen journalistisen kulttuurin luonteen”. ”Journalistinen kulttuuri” saa puolestaan määri-

⁸ Nordenstreng 1978, 218-222. Nordenstreng suhtautui kirjansa Tiedotusoppi (ensimmäinen painos 1975) julkaisun aikoihin vähätellen lehtien linjoissa ilmeneviin tehtäväkuvauksiin ja korosti ”funktioita: ”Mutta joukkotiedotusvälineillä on myös sellaisia tehtäviä, joita ne itse ovat asettaneet *toimintatavoitteekseen* – Näin asetetut tavoitteet eivät tavallisesti koske joukkotiedotuksen laajempia yhteiskunnallisia funktioita eivätkä monet joukkotiedotuksen tuotantoon osallistuvat varmaan edes tiedosta tällaisten objektiivisten yhteiskunnallisten lainalaisuuksien olemassaoloa – he ainoastaan subjektiivisesti kokevat tehtäväkseen ’lehden linjan’, oman ’journalisti-etiikkansa’ yms.”

⁹ Kettunen 1997, 173-182.

¹⁰ Kuutti 1994, 54.

telmän: ”journalismin - usein kirjoittamattomat - arvot, päämäärät, normit ja käytännöt, jotka määrittävät ja määräävät journalismin sisältöä ja muotoa”.¹¹

Journalistiikan sanaston määritelmä vaikuttaa nojaavan alalla vakiintuneeseen käytäntöön. Siitä tullaan tämän tutkimuksen kannalta olennaiseen seikkaan: kustannusalalla linja perustuu toimittajien ja työnantajien solmimaan työehtosopimukseen, jota on tulkittu niin, että linjasta on jalostettu linjapaperi¹². Linjapaperi myös täyttää *Uutisoppikirjan* vaatimuksen linjan julkilausumisesta.

Linja osana vakaumuspykälää

Suomen Journalistiliiton ja Viestintätyönantajien solmiman työehtosopimuksen toiseen lukuun on koottu työsuhdetta koskevia asioita. Luvun viimeisenä kohtana on kolme momenttia sisältävä § 2.7, joka on otsikoitu ”Hyvä lehtimiestapa ym.”. Tämä niin sanottu vakaumuspykälä¹³ kuuluu:

”Toimittajaa tai kuvaajaa ei saa velvoittaa hyvää lehtimiestapaa tai heidän ammattikunniaansa loukkaaviin tehtäviin tai kirjoittamaan vastoin vakaumustaan. Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saa johtaa painostustoimenpiteisiin. Toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa, jonka on oltava riittävän selvästi, kirjallisesti määritelty. Suunnitelluista linjan muutoksista on saatettava hyvissä ajoin tieto toimitukselliselle henkilökunnalle. Edellä 2 momentissa ilmaistu määräys ei saa estää toimittajaa kansalaisena ilmaismasta omaa mielipidettään toisessa tiedotusvälineessä kuin siinä, jonka palveluksessa hän on ja milloin mielipide ei ole saanut tilaa siinä julkaisussa, jonka palveluksessa hän on ja milloin se työsopimuslain 3 luvun 1, 3 ja 4 §:ien määräyksiä rikkomatta voi tapahtua tai mikäli työehtosopimuksen 2.3 §:stä ei muuta johdu.”¹⁴

Ensimmäinen momentti myöntää toimittajalla ja kuvaajalle oikeuksia ja työnantajalle tämän vuoksi vaatimuksia. Toimittajan tai kuvaajan ei tarvitse, työnantaja ei saa heitä velvoittaa, tehtäviin, jotka loukkaavat ”hyvää lehtimiestapaa” tai heidän ammattikunniaansa. Viittaus hyvään lehtimiestapaan konkretisoituu vakiintuneen käytännön mukaan Journalistin ohjeissa (vuoteen 1992 Lehtimiehen ohjeet; uusimmat ohjeet hyväksytyt 2004) ja siinä, miten Julkisen sanan neuvosto on hyvää lehtimiestapaa tulkinnut. Ammattikunnian voi ymmärtää tarkoittavan ammattimiehen tai -naisen, journalistin, halua toimia alansa eettisten periaatteiden mukaisesti siten, että hän ei menetä yleisön ja kollegoidensa kunnioitusta ja mainettaan.

Momentin ensimmäisen lauseen loppu on moniselitteisempi: toimittajaa tai kuvaajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan vastoin ”vakaumustaan”. Millainen vakaumus tässä voisi tulla kyseeseen? Uskonnollinen, eettinen vai kenties poliittinen ”vakaumus”? Miksi hyvä lehtimiestapa ja ammattikunnia ei ole riittänyt, vaan työehtosopimukseen on haluttu kirjata erikseen vakaumuksen suoja?

¹¹ Kuutti 1994, 54, 37.

¹² Ks. Hemánus 1990, 117.

¹³ Hemánus puhuu sekä linjanmääritys- että vakaumuspykälästä. Nimitys kuvastaa sitä, kummalle asialle pannaan enemmän painoa. 1983, 67-70. Bruun jne. käyttävät sanaa ”vakaumuspykälä”, 1984, 142-143. Käytän työssäni nimitystä vakaumuspykälä loppulukuun saakka, jolloin katson tutkimukseni johdosta perustelluksi puhua linjapykälästä.

¹⁴ Työehtosopimus 2003-2004, § 2.7; lisäksi kohtaan kuuluu kaksi ns. pöytäkirjamerkin-tää.

Kysymystä on käsitelty kirjallisuudessa aiemminkin, mutta selvää vastausta ei ole annettu.

Vakaumussuoja on mukana myös Journalistin ohjeissa. Vuoden 1992 ohjeiden kohdassa Ammatillinen asema todettiin näin: "Journalistin ei pidä toimia vastoin vakaumustaan tai hyvää journalistista tapaa. Hän voi kieltäytyä tehtävistä, jotka ovat ristiriidassa tämän periaatteen kanssa."¹⁵ Vuoden 2004 ohjeissa kohta oli muuttunut: "Journalistilla on mahdollisuus kieltäytyä tehtävistä, jotka ovat ristiriidassa lain, henkilökohtaisen vakaumuksen tai ammattietiikan kanssa."¹⁶ Kun aikaisemmin ohjeet peräti kielsivät toimittajaa toimimasta vastoin vakaumustaan, niin nyt kohtaa on lievennetty. Toimittajalla on enää työehtosopimuksen pykälän hengessä "mahdollisuus", ilmeisesti oman harkintansa mukaan, kieltäytyä nimenomaan "henkilökohtaisen" vakaumuksensa kanssa ristiriitaisista tehtävistä.

Ohjeissa näkyvään muutoksen lienee vaikuttanut se, että vuoden 2004 ohjeita laatineessa työryhmässä oli ensimmäistä kertaa mukana myös työnantajien edustajat. Vuosien 1957, 1968 ja 1976 ohjeet olivat vain Sanomalehtimiesten Liiton (SSL) käsialaa, ja vuonna 1983 ja 1992 työnantajat saivat antaa ohjeista ainoastaan lausuntonsa. Kun aiemmin ohjeet hyväksyttiin SSL:ssä (nykyinen Journalistiliitto), niin vuoden 2004 ohjeet vahvistettiin Julkisen sanan neuvoston (JSN) kannatusyhdistyksessä. Se edustaa itsesääntelyyn sitoutuneita journalismin yhteisöjä, kuten Journalistiliittoa ja Viestintätyönantajia, sekä JSN:n perussopimuksen erikseen allekirjoittaneita joukkoviestimiä.¹⁷

Työnantajat vastustivat vuoden 2004 ohjeita laatineessa työryhmässä koko vakaumuskohtaa ja yrittivät loppuun asti saada sen pois tekstistä. Toimittajat pitivät siitä kuitenkin kiinni ja vakaumussuoja jäi Journalistin ohjeisiin.¹⁸

Mitä vakaumuksella on ymmärretty, näyttää Lehtimiehen ohjeiden/Journalistin ohjeiden perusteella muuttuneen sitten 1960-luvun. Vuoden 1968 ohjeissa todettiin vain, että toimittajan ei pidä kirjoittaa "omantuntonsa vastaisesti vaan vakaumuksensa mukaan". Toisenkin vakaumusta neuvottiin kunnioittamaan. Vuonna 1976, jolloin työehtosopimuksen vakaumuspykälä jo oli voimassa, Lehtimiehen ohjeissa todettiin, että "journalistin on voitava toimia painostuksesta vapaana, vakaumuksensa ja ammattietiikkansa pohjalta. Hänellä on oikeus ja velvollisuus kieltäytyä tämän kanssa ristiriidassa olevien tehtävien vastaanottamisesta". Lisäksi kohtaan liittyvässä huomautuksessa muistutettiin, että SSL:n ja GTT:n (Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto, Viestintätyönantajien edeltäjä) työehtosopimuksen mukaan toimittajaa ei voida velvoittaa toimimaan vastoin vakaumustaan ja hyvää lehtimiestapaa.¹⁹ Vaikuttaa siltä, että 1960-luvulla vakaumus viittasi enemmän "omantunnon asioihin", uskonnollisiin tai eettisiin kysymyksiin. Näin esimerkiksi toimittajan ei olisi pitänyt

¹⁵ Journalistin ohjeet 1992, 5; Vuortama - Kerosuo 1994, 161-162.

¹⁶ Journalistin ohjeet ja Julkisen sanan neuvosto 2004, 4.

¹⁷ Journalistin ohjeet 1992, 3; Journalistin ohjeet ja Julkisen sanan neuvosto 2004, 3; Mäntylä 2004, 10.

¹⁸ Keskustelu Journalistiliiton asiamies Jouni Tervo, 14.1.2005.

¹⁹ Bruun jne. 1984, 142-143; Lehtimiehen ohjeet 1968, 1976.

kirjoittaa vastoin vaikkapa kristillistä etiikkaa, jos omatunto niin sanoi. 1970-luvulla vakaumus-käsitteen sisältö laajeni: myös politiikka saattoi olla vakaumuksen taustalla, kuten tulen myöhemmin tässä työssä osoittamaan.

Viestinnän lait ja säännöt -kirjassa nähdään työehtosopimuksen vakaumuspykälän vahvistavan vuoden 1976 Lehtimiehen ohjeissa olevaa, edellä mainittua kohtaa. Toisaalta kirjassa tulkitaan vakaumuspykälän toista momenttia, linjamomenttia, siten, että siinä määritellään ”toimittajan sananvapaus” tai siis oikeammin sananvapauden rajat.²⁰

Pertti Hemánuksen mukaan vakaumussuoja on toimittajien ammattiyhdistysliikkeen aikaansaannosta ja sen tarkoitus on ollut lisätä journalistista vapautta²¹. Hemánuksen toteamukseen voisi lisätä, että kyse on eurooppalaisesta ay-liikkeen aikaansaannoksesta, sillä vakaumuspykälä ei ole vain suomalainen ilmiö. Esimerkiksi myös Ruotsissa vakaumussuoja kuuluu sikäläisiin Journalistin ohjeisiin ja Suomen tapaan myös työehtosopimukseen. Ruotsissa sanomalehtimies on voinut ainakin 1970-luvulta lähtien kieltäytyä kirjoittamasta vastoin vakaumustaan tai vastaanottamasta nöyryyttävää tehtävää. Häntä ei myöskään saa estää julkaisemasta toisessa lehdessä taloudellisia, poliittisia ja kulttuurikysymyksiä koskevaa mielipidettään, jos hän ei voi tätä kantaa esittää omassa lehdessään.²² Vakaumussuojan kaltaiset maininnat tunnetaan myös muiden maiden kuin Ruotsin ja Suomen sanomalehtimiesten ammatillisissa säännöstöissä, joskin ne ovat harvinaisia²³.

Kirjallisuudessa tai alan ammattilehdissä on raportoitu aniharvoin tapauksista, joissa toimittaja olisi vedonnut vakaumuspykälään ja kieltäytynyt työtehtävästä. Hemánus kertoo kirjassaan *Journalistinen vapaus* siitä, miten ”suuren viihteellisen yleisöaikakauslehden toimituksen jäsenistä kieltäytyi yksi toisensa jälkeen matkustamasta Keski-Eurooppaan tutkimaan suomalaisen tv-toimittajan siellä kärjistynyttä henkilökohtaista ongelmaa; päätoimittajan vakaumus kuitenkin salli kyseisen jutun tekemisen ja hän sen myös teki.”²⁴ Huolimatta harvoista käytännön esimerkeistä vakaumussuojaan vetoamisesta toimittajat arvostavat vakaumussuojaa ainakin Journalistin ohjeiden osana. Ari Heinosen tutkimuksen mukaan sitä pidettiin 15:stä Journalistin ohjeiden kohdasta kuudenneksi tärkeimpänä²⁵.

Vakaumuspykälän toinen momentti vaikuttaa antavan oikeuksia puolestaan työnantajalle, ”kustantajalle”. Toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa nimenomaan kustantajan määrittelemää lehden linjaa²⁶. Mutta mikä on

²⁰ Bruun jne. 1984, 142-143; työehtosopimus 2003-2004, 64.

²¹ Hemánus 1983, 68-71.

²² Fjaestad & Nowak 1975, 42; Etiska regler för press, radio och tv 1999; Journalistav-talen 2000, 9. Kaksi jälkimmäistä internetissä 18.3.2001 www.tu.se. Ruotsissa työehtosopimuksen mukaan ”nöyryyttävä työtehtävä” määräytyy sen mukaan, mitä pelisäännöt lehdille, radiolle ja tv:lle sanovat ja miten Lehdistön yhteistyöryhmä arvioi.

²³ Barroso 1984, lainattu Heinosen, 1995, 114-115, mukaan.

²⁴ Hemánus 1983, 68-71.

²⁵ Heinonen 1995, 119-120.

²⁶ Näin tulkitsevat pykälää myös Suomen Journalistiliiton edustajat Timo Vuortama ja Lauri Kerosuo, 1994, 162.

”kustantaja”? *Journalistiikan sanasto* määrittelee kustantajan kustannustoimintaa (=esimerkiksi lehden julkaisua, usein liiketaloudelliseen voittoon tähtäävää toimintaa) harjoittavaksi henkilöksi tai yritykseksi, tiedotusvälineiden omistajiksi²⁷. Toinen kirjassa annettu merkitys on viestintäyrityksessä korkealla organisaation tasolla toimiva henkilö, jolla on myös liiketaloudellista vastuuta viestintäyrityksen toiminnasta²⁸.

Niiranen & Sotamaa tarkentavat, että kustantajan määritelmää ei ole vanhassa paino- eikä vuonna 2004 voimaan astuneessa sananvapauslaissa, jossa puhutaan julkaisijasta. Kustantaja ja julkaisija voivat kuitenkin olla joskus eri henkilö. Kustantajana voi toimia esimerkiksi osakeyhtiö ja julkaisijana aatteellinen yhdistys.²⁹ Näin on asia esimerkiksi Seurakuntaviestissä: Jyväskylässä ilmestyvän lehden kustantaja on Suomen Kirkko-Mediat Oy ja julkaisija Jyväskylän kaupunkiseurakunta³⁰. Julkaisussa, kuten sanomalehdessä, on oltava tieto lain mukaan nimenomaan julkaisijasta. Kustannusalalla on julkaisija perinteisesti vastannut toimituksellisiin seikkoihin liittyvistä kysymyksistä. Mutta esimerkiksi päätoimittajan nimitys ratkeaa Niirasen & Sotamaan mielestä sen mukaan, minkälaisesta yhtiömuodosta tai muusta yritystoiminnan muodosta on kysymys. Heidän mukaansa päätös päätoimittajan nimittämisestä tehdään esimerkiksi osakeyhtiössä tavallisesti yhtiön hallituksessa.³¹ Poikkeuksena voi mainita ainakin Ilkka-Yhtymän, jonka omistaman seinäjokisen sanomalehti *Ilkan* hallintoneuvosto ”ottaa ja erottaa” vastaavan päätoimittajan ja myös toimitusjohtajan sekä määrää heidän palkkansa³². Ilkassa hallintoneuvosto ei koostu niinkään ”sijoittajaomistajien” edustajista, vaan siihen kuuluu maakunnallista pienomistajakuntaa, ”lukijaomistajia”, kuten asian määrittelee lehden päätoimittaja Kari Hokkanen³³.

Työehtosopimuksessa puhuminen kustantajasta ei ole merkitsevää, arvioi Viestintätyönantajien lakimiehen tehtävässä työskennellyt Valtteri Niiranen. Yhtä hyvin työehtosopimuksessa voitaisiin puhua julkaisijasta.³⁴ Jos julkaisija, kustantajan synonyyminä, on osakeyhtiö, sen ylin päättävä elin on yhtiökokous, joka valitsee hallituksen ja hallitus valitsee keskuudestaan puheenjohtajan. Jos julkaisijaa tai kustantajaa yrittäisi henkilöidä, hän olisi todennäköisesti hallituksen puheenjohtaja tai hallitus kollektiivisesti. Työehtosopimuksessa voitaisiin näin todeta, että ”omistaja määrittelee lehden linjan”. Se saattaisi itse asiassa

²⁷ Kuutti 1994, 48.

²⁸ Sanoma Osakeyhtiössä Seppo Kievaria kutsuttiin sekä kustantajaksi että toimitusjohtajaksi. Yhtiön lehdillä olivat vastaavat päätoimittajat, Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja oli Janne Virkkunen. Kievarin seuraajaksi 1.4.2003 alkaen nimitetty Mikael Pentikäinen on vain toimitusjohtaja. Alma Media Oyj puolestaan nimesi 12.8.2004 Kari Kivelän sekä Kustannusosakeyhtiö Iltalehden toimitusjohtajaksi ja Iltalehden vastaavaksi päätoimittajaksi, jolloin häntä kutsuttiin kustantajaksi.

²⁹ Niiranen & Sotamaa 2003, 34. Valtteri Niiranen, puhelinhaastattelu 2003.

³⁰ Ks. [<http://www.kirkkojyvaskyla.net/seurakuntaviesti/index.php?content=toimitus>], luettu 21.12.2005.

³¹ Niiranen & Sotamaa 2003, 34, 28.

³² Ilkka-Yhtymä Oyj:n listalleottoesite 31.5.2002, yhtiöjärjestys 81-82.

³³ Päätoimittaja Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

³⁴ Lakimies Valtteri Niiranen, puhelinhaastattelu 2003.

osoittaa kustantaja-sanaa kirikkaammin, kuka viime kädessä päättää lehden sisällöstä.

Luvun alussa lainatussa toimittajan sitaatissa todettiin, että lehden linja ei estä ”toimittajia kertomasta aiheesta tasapuolisesti ja lehden linjasta poikkeavia näkemyksiä”. Tarkalleen ottaen työehtosopimuksen perusteella juuri näin toimittajat eivät näyttäisi voivan tehdä, mikäli kustantaja ei tälle erikseen myönnä lupaa. Tosiasiassa toimittajien valta tai sananvapaus on kuitenkin melko suuri yksittäisen jutun kohdalla, mihin lainaamani sitaatti viittaa. Päätoimittajan valta tulee puolestaan ilmi yksittäisen lehden koostumuksessa ja lehden ”linjan” tasolla, missä tärkeintä roolia pitäisi työehtosopimuksen mukaan näytellä ”kustantajan” eli lehden omistajien.³⁵

Työehtosopimuksen vakaumuspykälän toisen momentin vaatimusta (...”kustantajan määrittelemää lehden linjaa”...) tarkennetaan siten, että linjan on oltava ”riittävän selvästi, kirjallisesti määritelty” ja jos linjaa aiotaan muuttaa, siitä on saatettava hyvissä ajoin tieto työntekijöille, toimitukselliselle henkilökunnalle. Linjalta vaaditaan siis vain, että se on ”riittävän selvästi” ja ”kirjallisesti” määritelty. Mitään tarkempia ohjeita siitä, minkä suhteen linja on määriteltävä riittävän selvästi tai mitä asioita linjamääritykseen on sisällytettävä, eivät liitot ole antaneet. ”Kirjallisesti” viittaa kuitenkin siihen, että linjaksi ei kelpaa mikä tahansa kustantajan kannanotto, vaan jo linja-sanan sanakirjamääritykseen sisältyvä tietynlainen pysyvyys saa vahvistusta myös työehtosopimuksesta. Näiden sangen väljien vaatimusten ilmentymänä on sanomalehdissä laadittu työehtosopimuksen mukaisia linjapapereita. Sanaa linjapaperi ei siis kuitenkaan työehtosopimuksessa esiinny.

Vaatus siitä, että linjamuutoksesta on saatettava ”hyvissä ajoin” (joka on sekin määrittäminen sangen epämääräinen) tieto työntekijöille, on merkittävä seikka paitsi hyvän työnjohdon kannalta myös siksi, että siitä seuraa työntekijöille eräs oikeus. Viestintätyönantajien ja Suomen Journalistiliiton työehtosopimuksessa on nimenomaan lehdistöä koskeva erityismääräys, jonka mukaan toimittajan ja kuvaajan osalta tavallista irtisanomisaikaa ei tarvitse noudattaa, jos ”lehden suunta olennaisesti muuttuu”.³⁶ Esimerkiksi yli viisi vuotta jatkuneessa työsuhteessa irtisanoutumisaika olisi muuten kuukausi. Toimittajalle ei koidu erosta myöskään tällaisessa tilanteessa vahingonkorvausseuraamusta. *Viestinnän lait ja säännöt* -kirjassa vuodelta 1984 todettiin tämän irtisanomissuojasopimuksen korostavan lehden linjaa koskevan määräyksen periaatteellista merkitystä.³⁷

³⁵ Raaum 1986, 105, teoksessa Hemánus 1990, 110-113, jossa myös lisäpohdiskelua aiheesta. Myös Shoemakerin ja Reesen, 1991, teoksessa Uskali 2003, 25-35, malli tukee näkemystä, että toimittajalla on työhönsä eniten valtaa yksilötasolla.

³⁶ Viestintätyönantajat VTA:n ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2003-2004 soveltamisohjeineen, 64.

³⁷ Viestintätyönantajat VTA:n ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2003-2004 soveltamisohjeineen, 64; Bruun jne. 1984, 142-143; työehtosopimus 2003-2004, 64.

Pykälän kolmas momentti antaa myöten jälleen työntekijäpuolelle. Sen mukaan toimittaja saa ilmaista oman mielipiteensä kansalaisena toisessa tiedotusvälineessä, mikäli se ei ole saanut tilaa omassa julkaisussa. Tosin ilmaisa rajoitetaan viittaamalla työsopimuslakiin, joka määrää työntekijää olemaan lojaali omaa työnantajaansa kohtaan. Tämän on tulkittu tarkoittavan sitä, että toiseen lehteen kirjoittaminen ei saa muodostua kilpailevaksi työsuhteeksi eikä työnantajan palveluksessa saatuja tietoja käytetä muiden hyväksi³⁸. Oikeus ilmaista mielipiteensä toisessa välineessä ei siis ole aivan ehdoton. Kuten edellä kävi ilmi, myös Ruotsissa kyseinen kohta tunnetaan työehtosopimuksessa. Momentin viittauksessa työehtosopimuksen kohtaan 2.3 on kyse toimittajan ja kuvaajan oikeudesta pitää ammattiinsa liittyvää sivutointa. Kustantaja voi soveltamisohjeissa ilmenevin perustein rajata tätä oikeutta, ja sillä on siinä mielessä vaikutuksensa toimittajan mahdollisuuteen ilmaista itseään, saattaa mielipiteensä julki.

Tämä ns. vakaumuspykälä on tullut työehtosopimukseen vuonna 1975. Sen jälkeen se on säilynyt muuttumattomana lukuunottamatta päivityksiä sisäisissä viittauksissa työehtosopimuksen ja työsopimuslain pykäliin. Lisäksi pykälään on tullut uusia pöytäkirjamerkintöjä, mutta uudet lisäykset eivät ole pykälän keskeistä sisältöä. Vuosia 2003–2004 koskevassa työehtosopimuksessa Pöytäkirjamerkintä 1 sanoo, että toimittajan ja kuvaajan henkilöä ei saa käyttää lehden markkinoinnissa tavalla, joka on omiaan loukkaamaan hänen yksityisyytään. Mikäli toimittajan tai kuvaajan henkilöä halutaan käyttää lehden markkinointiin muulla tavalla kuin tekijän nimi tai kuva tavanomaisesti julkaisten, tulee tästä erikseen sopia. Pöytäkirjamerkintä 2:n mukaan atk-perusteisten lehdenvalmistusjärjestelmien käyttöönoton yhteydessä tulee huolehtia siitä, että aineiston luojalla on mahdollisuus saada haltuunsa kopio alkuperäisaineistosta ja että alkuperäisaineistoon käsittelyvaiheessa tulevien muutosten tekijät kyetään jälkikäteen tunnistamaan.³⁹ Pöytäkirjamerkinnät todistavat pykälän ”ym.” luonnetta: kohtaan on kaadettu toimittajan asemaan liittyviä asioita, jotka eivät muualle ole mahtuneet mutta jotka on pitänyt saada työehtosopimukseen mukaan.

Koska pykälän 2.7. kolme eri momenttia, kolme eri asiaa, on laitettu samaan pykälään, ne on katsottava muodostavan kokonaisuuden. Ei toista ilman toista. Niinpä toimittajan oikeutta olla kirjoittamatta vastoin vakaumustaan tasapainottaa määräys noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa, joka toisaalta ei vie toimittajalta oikeutta ilmaista ”kansalaisena” mielipidettään muussakin välineessä kuin omassaan⁴⁰. Vaikka tutkimukseni keskiössä on sanomalehden linjapaperi, täytyy työssäni ja linjapapereiden tulkinnassa ottaa huomioon tämä työehtosopimuksesta ilmenevä kiinteä yhteys linjavelvoitteen ja toimittajan vakaumussuojan välillä. Yhteys on voinut vaikuttaa linjapapereiden sisältöön, sillä pykälä määrittelee linjapaperin merkityksen käytännössä.

³⁸ Vuortama - Kerosuo 1994, 162.

³⁹ Työehtosopimus 2003–2004, 14.

⁴⁰ Ks. Teikari 1981, 89–90.

Yksi osa tutkimustani on selvittää, miten kyseinen pykälä tuli työehtosopimukseen ja miksi.

Kun liittojen väliseen työehtosopimukseen on kirjattu jotain, asia saa laajaa kantavuutta. Niinpä vakaumuspykälään kirjattu linjavaatimus ja siitä aiheutuneet toimet voivat ainakin periaatteessa vaikuttaa koko suomalaiseen journalismiin. Työehtosopimus koski keväällä 2005 sanomalehtien, aikakauslehtien ja paikallislehtien toimituksia sekä uutis- ja kuvatoimistoja, noin 4 500 henkeä. Työntajia edustavassa Viestintätyönantajat ry:ssä oli Sanomalehtien Liiton kautta vuonna 2005 sanomalehtiä 199, joiden takana oli noin 146 yritystä.⁴¹ Mikäli osapuolet eivät noudattaisi työehtosopimusta ja kustantaja jättäisi esimerkiksi juuri lehden linjan määrittelemättä, työntekijät voisivat riitauttaa asian ja erimielisyys ratkottaisiin tarvittaessa työtuomioistuimessa. Rikkomuksesta voi olla seurauksena sakkoja, ja osapuolia voidaan näin painostaa noudattamaan sopimusta.

Erkki Teikari toteaa artikkelissaan vuodelta 1981, että toimittajan on taloon tullessaan tutustuttava lehden linjapaperiin ja hyväksyttävä se siinä mielessä, ettei hän työssään toimi sitä vastaan. Teikarin mukaan ”kustantajan tahdon ilmaisema linja” on vain kehikko, jossa toimitaan. Toimituksen liikkumavara riippuu jopa henkilöistä, ja jos lehtiyhtiön taloudellinen ja toimituksellinen johto ovat riittävän selkeästi erotettu toisistaan, ei ongelmiakaan pitäisi syntyä, Teikari toteaa. Riskiksi hän mainitsee sen, jos talousjohto ottaa vastaan sidosryhmien toivomuksia ja välittää niitä määräyksinä toimitukselle.⁴²

Työehtosopimuksen vakaumuspykälä ja siitä johtuvat lehtien linjapaperit ohjaavat toimittajien työtä. Jorma Mäntylä jättää kirjassaan Journalistin ohjeista työehtosopimuksen ja linjapaperit kuitenkin huomioimatta todetessaan, että suomalaisessa journalismissa sovellettaisiin vain kahdenlaisia säädöksiä ja normeja. Mäntylän mukaan on lakeja ja asetuksia, kuten sananvapauslaki, jotka määrittelevät julkaisijan ja kustantajan sekä päätoimittajan ja toimittajien oikeudellisen vastuun ja velvollisuudet. Lait voivat säädellä myös toimittajan lähdesuojaa, kunnianloukkauksia, valtiosalaisuuksia ja vastinetta. Toiseksi normilähteeksi Mäntylä nimeää omat, alan sisällä syntyneet eettiset ohjeet, Journalistin ohjeet, joiden noudattamista valvoo erillinen, sopimuksenvarainen ja vapaaehtoisuuteen perustuvat elin, Julkisen sanan neuvosto.⁴³ Työehtosopimus ja linjapaperit ovat kolmas journalistien työtä ohjaava, mutta vähiten tutkittu normilähteistö.

---

⁴¹ Sanomalehtien Liitto, [<http://www.sanomalehdet.fi>], luettu 21.12.2005; Viestintätyönantajat, [http://www.viestintatyönantajat.fi/index.php?sisalto_id=80&valittu_id=7&valittu_aid=70&paaotsikko_id=7], luettu 21.12.2005.

⁴² Teikari 1981, 89–90.

⁴³ Mäntylä 2004, 10.

1.2 Tutkimuskohteena linjapaperit, niiden synty ja muutos

Väitöskirjani alaotsikosta ilmituleva tutkimustehtäväni on selvittää suomalais-ten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos vuodesta 1971 vuoteen 2005. Seuraavaksi perustelen ja määrittelen tutkimustehtäväni tarkemmin.

Työni keskeisin käsite on lehden linja. Ymmärrän lehden linjan näin alustavasti siten, että se on lehden käsitys itsestään ja tehtävästään sekä ne lehden määrittelemät periaatteet, jotka toimitustyötä, kannanmäärittelyä ja julkaisupoliittikkaa yleisellä tasolla ohjaavat. Periaatteisiin kuuluvat lehden mahdollinen poliittinen, aatteellinen ja yleensäkin yhteiskunnallinen sidonnaisuus (joka liittyy lehden tehtävään) ja yleiset lehden journalistista työtä ohjaavat määritykset, kuten että lehden uutisvälitys perustuu vaikkapa nopeuteen, tasapuolisuuteen ja luotettavuuteen. Linja voi määritellä lehden kannan hyvin konkreettiseen asiaan, kuten sen suhtautumisen Suomen harjoittamaan ulkopoliittikkaan. Kun nämä asiat on puettu kirjalliseen asuun, kustantaja on ne hyväksynyt ja ne on esitetty toimitukselliselle henkilökunnalle, kyseessä on linjapaperi.

Tutkimuskohteenani ovat nimenomaan sanomalehtien linjapaperit ja lehden linja määrittäyty työssäni niiden kautta. Linjapaperi on sisällöltään tietenkin suppeampi käsite kuin lehden linja. Tutkimukseni ulkopuolelle jää tällöin iso joukko erillisiä linjakysymyksiä, jotka liittyvät lehden kannanottoihin tai siihen, miten lehden linja ilmenee käytännössä, lehden palstoilla. Lehtien suhtautumisesta erilaisiin asioihin on tutkittu paljon, ja nämäkin työt voidaan nähdä linjatutkimuksina.⁴⁴ Omassa tutkimuksessani keskityn yleisimpiin, periaatteellisempiin linjamäärittelyihin. Keskittymisestä linjapapereihin johtuu myös se, että mikäli tutkimuslehdeltä ei löytynyt linjapaperia, en ottanut sitä analyysiin mukaan enkä näin tutkinut sen linjaa⁴⁵. Sanomalehdellä voi tietenkin olla linja, vaikka sillä ei ole linjapaperia.

Linjapaperi perustuu työehtosopimukseen, ja se säätelee päätoimittajan, toimittajien ja kustantajan (julkaisijan tai lehden omistajien) suhteita. Kyse on lehden valtasuhteista, toimittajien näkökulmasta ”sisäisestä sananvapaudesta”, jota heille takaavat vakaumuspykälässä sen ensimmäinen (vakaumussuoja) ja kolmas momentti (oikeus ilmaista mielipide tarvittaessa muussa julkaisussa). Kun tutkii linjapaperia, tulee samalla tutkineeksi lehtiyhtiön valta-asetelmia. Tämä tulee muistaa linjapapereiden luennassa: työehtosopimuksen perusteella linja on ajateltu nimenomaan toimituksellista henkilökuntaa varten. Se ei ole alun perin tähdätty lehden lukijoille, kaikille julkilausutuksi, vaan se on ollut lehtiyhtiön sisäinen työkalu. Kun linjapaperin tosiasiallisuus on laatinut päätoimittaja, kuten myöhemmin tulee ilmi, on toimitushenkilökunnan lisäksi linjapaperin kohdeyleisönä täytynyt olla itse asiassa usein myös kustantajan. Tällöin kus-

⁴⁴ Esim. Holmberg (2004) tutki, näkyikö sitoutumattomiksi muuttuneiden sanomalehtien etusivun uutisissa jälkiä vanhasta puoluesitoutuneisuudesta.

⁴⁵ Linjapaperia en saanut kahdelta seitsenpäiväiseltä sanomalehdeltä (2005 tilanteen mukaan), tutkimuslehtiä jäi näin 29.

tantaja on tarkoittanut lehden pääomistajaa, hallituksen puheenjohtajaa, koko hallitusta, toimitusjohtajaa tai julkaisijaa – useimmissa tapauksissa lehden omistajaa tai hänen/heidän edustajiaan. Kustantajan on tullut siunata linja, jotta työehtosopimuksen määrittäminen kävisi toteen eli että kustantaja määrittelee lehden linjan.

Työni koskee vuosia 1971–2005. Alkuvuosi määräytyy siitä, että tuolta vuodelta ovat peräisin varhaisimmat sanomalehtien linjapapereista. Ei ole satumaa, että linjapaperit alkoivat tulla sanomalehtiin juuri 1970-luvun alkupuolella. Jo aiemmin Päiviö Tommila on kiinnittänyt huomiota 1970-luvun alun murrosluonteeseen sanomalehdistössä, sekä tekniikassa että lehtiin vaikuttaneessa poliittisessä ilmastossa⁴⁶. Linjapaperit ja niihin väljästi kiinnittynyt keskustelu kertovat tuosta murrosajasta. Työni päättyy vuoteen 2005, jolloin laadittiin viimeisin tässä työssä mukana oleva linjapaperi. Sanomalehdistö oli jälleen keskellä murrosaikaa tai niin ainakin useissa puheenvuoroissa oletettiin⁴⁷. Yhteensä varsinainen tutkimusjakso on 34 vuotta.

Linjapapereiden ”synty” tarkoittaa tässä sitä, että selvitän linjapaperikäytännön tulon sanomalehtiin paitsi lehtikohtaisesti myös kuvaamalla alan ammattilehdissä käytyä, linjapapereihin, lehden linjaan ja työehtosopimuksen vakaumuspykälään liittynyttä kirjoittelua. Vakaumuspykälä kirjattiin työehtosopimukseen vuonna 1975, mutta sen alkujuuuri on vuoden 1972 työehtosopimuksen liitteenä olevassa sopimuspyytäkirjassa, joka käsittelee yhteistoiminnan kehittämistä toimituksissa. Keskustelu linjasta ja vakaumuksesta juontaa 1960-luvun puolelle.

Runsaan kolmenkymmenen vuoden tutkimusjakson aikana linjapapereita on useimmissa lehdissä laadittu useampia kuin yksi, enimmillään kuusi (Vaasa/Pohjalainen). Näiden eri aikoina tehtyjen linjapapereiden kautta tutkin niissä tapahtuneita muutoksia. Pyrin myös selittämään, miksi linjapapereita muutettiin ja mistä nämä muutokset kertovat.

Valitsin tutkimuskohteekseni nimenomaan seitsenpäiväiset suomalaiset sanomalehdet, vaikka Unescon ja kansainvälisten jaottelujen mukaanhan päivälehtiä (daily) ovat vähintään neljä kertaa viikossa ilmestyvät lehdet. Tein rajaukseni ensinnäkin sen tähden, että seitsenpäiväinen lehti on 2000-luvun Suomessa sanomalehden perusmalli ja yhdessä seitsenpäiväiset lehdet ovat muodostaneet alansa mestaruussarjan. Ne ovat yleissanomalehtiä, joita tutkimuskaudellani ovat lukeneet kaikki yhteiskuntaryhmät, poliittisesti oikeistosta vasemmistoon, nuoret ja vanhat, maalaiset ja kaupunkilaiset, köyhät ja rikkaat keskiluokasta puhumattakaan. Seitsenpäiväisten lehtien vaikutus ulottuu läpi yhteiskunnan toisin kuin esimerkiksi puoluelehtien, jotka on suunnattu ka-

⁴⁶ Tommila 1988d, 487: ”Suurten teknisten muutosten ja poliittisen ilmaston vaihteluiden vuoksi myös 1970-luvun alkuvuodet saattavat myöhemmin näyttäytyä selkeämpänä murroskohtana kuin tätä kirjoitettaessa.”

⁴⁷ Sanomalehtialan muutoksesta kuvaava puheenvuoro oli esimerkiksi Yhdysvalloissa asuvan toimittajan Antero Pietilän artikkeli ”Luottamus karisee, lukijat vieraantuvat”, Aamulehti 6.1.2005. Pietilä käsitteli painetun sanan suosion romahdusta Yhdysvalloissa, mutta vastaavanlaisia tuomionpäiväennustuksia on kuultu Suomenkin lehdistöä koskien.

peammalle lukijajoukolle, tai paikallislehtien, joiden lukijakunta on maantieteellisesti kapeampi ja sisältö suppeampi kuin seitsenpäiväisten ns. ykköslehtien. Sanomalehtien yhteiskunnallista vaikutusta ajatellen keskittyminen seitsenpäiväisiin sanomalehtiin tuntui perustellulta. Rajaamalla tutkimukseni seitsenpäiväisiin sanomalehtiin katsoin voivani myös mennä näiden lehtien kohdalla tarvittaessa syvemmälle kuin että olisin ottanut mukaan kaikki 4–7-kertaa viikossa ilmestyvät lehdet, jolloin tutkimusaineiston määrä olisi kasvanut merkittävästi.

Kyseessä on laadullinen, tutkijan harkintaan perustuva aineiston rajaaminen. Jos seitsenpäiväisiä kuitenkin tarkastelee otoksena kaikista päivälehdistä, otos näyttää sangen edustavalta. Kappalemääräisesti laskien seitsenpäiväisiä sanomalehtiä ilmestyi vuonna 2004 peräti 31 ja niiden osuus kaikista päivälehdistä (kappalemäärässä laskettuna) oli 58 prosenttia. 4–6-päiväisinä lehtiä ilmestyi 53.⁴⁸ Lähtiessäni tekemään esitutkimusta joulukuussa 2000 seitsemän kertaa viikossa ilmestyviä sanomalehtiä oli 29. Seuraavana vuonna *Hyvinkään Sanomat* muuttui kuitenkin 6-päiväiseksi, joten tiputin sen tutkimukseni alkuvaiheessa pois tutkimuslehtien joukosta. Keväällä 2003 *Hyvinkään Sanomat* oli yhdistetty *Riihimäen Sanomien* kanssa ja uusi *Aamuposti* alkanut ilmestyä kuutena päivänä viikossa tilattavana ja sunnuntaisin kaikille jaettavana ilmaislehtenä – tavallaan siis seitsenpäiväisenä. Otin näin ollen *Aamupostinkin* mukaan aineistooni samoin kuin seitsenpäiväisiksi vuonna 2004 muuttuneet *Vasabladetin* ja *Österbottningenin*.⁴⁹

Levikkilukujen valossa otokseni edustavuus näyttää vielä paremmalta kuin kappalemäärässä laskien. Seitsenpäiväisten sanomalehtien kokonaislevikki oli vuoden 2004 levikkitietojen perusteella 1 629 660 kappaletta, mikä oli kaikkien sanomalehtien (1–7-päiväiset Sanomalehtien Liiton jäsenlehdet) kokonaislevikistä 51,09 prosenttia ja 4–7-päiväisten levikistä 72,26 prosenttia. Maantieteellisesti otokseni sanomalehdet kattavat Suomen jokaisen maakunnan Ahvenanmaata lukuunottamatta. Nähdäkseni ainoa puute otoksessa on siinä olevien sanomalehtien puoluepoliittinen edustavuus historiallisessa katsannossa. Keskustataustaisia joukossa on kymmenen, kokoomustaustaisia seitsemän, edistyspuolueen väriä kantaneita viisi, ruotsalaisen kansanpuolueen lehtiä kolme ja sitoutumattomia viisi. Kotkalainen *Kymen Sanomat* on taustaltaan sosiaalidemokraattinen (Eteenpäin-lehti), mutta se on myös kokoomuslaisen ja myöhemmän sitoutumattoman (Etelä-Suomi) ja keskustalaisen lehden (*Kymen Sanomat*) jatkaja. Puhtaat vasemmistotaustaiset ja vasemmiston lehdet jäävät näin puuttumaan otoksesta, mikä vaikutti luonnollisesti siihen, millainen kokonaiskuva linjapapereiden sisällöstä muodostui. Toisaalta vuonna 2004 vasemmistotaustaisia, edelleen ilmestyviä lehtiä olisi 4–7-päiväisten joukossa ollut enää *Kansan Uutiset* (vas.) ja *Uutispäivä Demari* (sd.)⁵⁰. Aloittaessani tutkimustani 2000 tutkimuslehtieni joukossa oli vielä pari keskustan äänenkannattajaa. Tammikuussa 2002 viimeinenkin seitsenpäiväisistä sanomalehdistä, Savonlinnan *Itä-Savo*, julistautui sitoutumattomaksi.

⁴⁸ Suomen Lehdistö 6/2005.

⁴⁹ Suomen Lehdistö 6/2002; Journalisti 7/2003.

⁵⁰ Suomen Lehdistö 6/2005.

Yksi syy aineistonrajaukseeni oli se, että aavistelin linjapapereita löytyvän parhaiten juuri suurimmista sanomalehdistä. Vaikka jokaisessa lehdessä tulisi työehtosopimuksen mukaan olla linjapaperi, arvelin, että todellisuudessa pienemmissä lehdissä linjapaperit olivat voineet jäädä laatimatta. Näin asia olikin. Juuri pienilevikkisimpiin kuuluvilta seitsenpäiväisiltäkin sanomalehdiltä – *Vasabladetilta* (25 255 kpl) ja *Österbottningenilta* (4 741 kpl) – puuttuivat viralliset linjapaperit⁵¹. Kun sitten vielä vertailuaineistoa saadakseni päätin kerätä linjapaperit myös 6-, 5- ja 4-päiväisiltä sanomalehdiltä, ainakaan viidellä näistä pienemmistä lehdistä linjapaperia ei ollut eikä kaikilta lehdistä tullut minkäänlaista vastausta. Katsoin tämän jatkokyselyn tuloksen tukevan päätöstäni rajata tutkimus isoimpiin sanomalehtiin.⁵²

Pohdin myös sitä, oliko tutkimuksellisesti ongelmallista määritellä seitsenpäiväisyys nykyhetken perspektiivistä varsinkin, kun kyseessä on otteeltaan historiallinen tutkimus. Historiantutkijahan asettautuu usein tutkittavan hetken tilanteeseen, tarkastelee kohdettaan aikansa perspektiivistä. Osa lehdistä kasvoi seitsenpäiväisyyteen vasta 1970-luvulla tai jopa sen jälkeen, ja linjapaperit juontavat työehtosopimuksen mukana 1970-luvun alkupuolelta. Näin tutkimuksessa on mukana lehtiä, jotka ovat ehkä pitkän jakson tutkimusajastani olleet muuta kuin seitsenpäiväisiä. Esimerkiksi raumalainen *Länsi-Suomi*, rovaniemeläinen *Lapin Kansa*, kemiläinen *Pohjolan Sanomat* ja Kotkan *Eteenpäin* siirtyivät seitsenpäiväisyyteen loppuvuodesta 1980. Saman vuosikymmenen alkupuolella perässä seurasivat *Iisalmen Sanomat*, Savonlinnan *Itä-Savo* ja Salon *Seudun Sanomat*. Muutos näkyy sanomalehtien yhteisluvuissa siten, että 1970-luvun ajan Suomessa ilmestyi 20 jokapäiväistä sanomalehteä, 1981 jo 26 kappaletta, 1986 peräti 30 kappaletta, vuonna 2002 enää 28 lehteä ja kaksi vuotta myöhemmin 31. Jotkut lehdistä ovat taas ilmestyneet välillä seitsenpäiväisinä, mutta palaneet harvemmin ilmestyviksi tai lakanneet kokonaan ilmestymästä, kuten kävi marraskuussa 1991 lopettaneelle *Uudelle Suomelle*.⁵³ En kuitenkaan kokenut, että lähestymiskulmani teki hallaa aiheelleni. Tutkimuksessani voi sanoa olevan kyse voittajien historiasta. Tällaisessa lähestymistavassa on se etu, että tutkimuksessa ovat mukana nimenomaan nykyhetkessä vaikuttavat sanomalehdet.

TUTKIMUKSEN SANOMALEHDET

<i>Sanomalehti</i>	<i>Perustettu</i>	<i>Ilmestymispaikkakunta</i>	<i>Levikki (1970)</i>	<i>Levikki (2004)</i>
Aamulehti	1881	Tampere	109 706	136 726
Aamuposti	2001*	Hyvinkää/Riihimäki	10 099*	22 414
Etelä-Saimaa	1894	Lappeenranta	30 024	33 584
Etelä-Suomen Sanomat	1914	Lahti	45 896	60 974
Helsingin Sanomat	1889	Helsinki	274 580	434 472
Hufvudstadsbladet	1864	Helsinki	66 475	50 649
Hämeen Sanomat	1878	Hämeenlinna	23 696	30 089

⁵¹ Vasabladetilta ja Österbottningenilta kysyin linjapapereita väitöskirjavaiheessa. Jälkimmäisen linja oli lause puoluepoliittisesta sitoutumattomuudesta, joka voidaan tietysti tulkita lehden linjaksi. Tästä lisää luvussa 5.

⁵² Tein tämän kyselyn lisensiaatintyöni aikaan syksyllä 2002.

⁵³ Salokangas 1998, 298; Löyttyniemi 1988, 323.

Iisalmen Sanomat	1925	Iisalmi	13 784	14 358
Ilkka	1906	Seinäjoki	30 841	55 363
Itä-Savo	1907	Savonlinna	15 219	18 977
Jakobstads Tidning	1905	Pietarsaari	8 992	12 137
Kainuun Sanomat	1917	Kajaani	22 073	22 465
Kaleva	1899	Oulu	61 743	81 938
Karjalainen	1874	Joensuu	45 071	47 252
Keskipohjanmaa	1917	Kokkola	22 946	28 057
Keskisuomalainen	1871	Jyväskylä	55 413	75 852
Keski-Uusimaa	1918	Tuusula	12 082	21 468
Kouvolan Sanomat	1909	Kouvola	22 938	29 600
Kymen Sanomat	1991**	Kotka	17 296**	25 768
Lapin Kansa	1928	Rovaniemi	23 782	34 289
Länsi-Savo	1889	Mikkeli	18 161	25 849
Länsi-Suomi	1906	Rauma	11 902	16 833
Pohjalainen	1903	Vaasa	57 268	31 561
Pohjolan Sanomat	1918	Kemi	30 778	22 082
Salon Seudun Sanomat	1919	Salo	15 436	21 980
Satakunnan Kansa	1917	Pori	50 337	55 019
Savon Sanomat	1907	Kuopio	61 735	65 208
Turun Sanomat	1904	Turku	108 886	111 299
Uusimaa	1894	Porvoo	8 119	13 401
Vasabladet	1856	Vaasa	21 264	25 255
Österbottningen	1898	Kokkola	4 334	4 741

Perustamisvuodet Suomen lehdistön historia, hakuteososat 5-7; Levikkiluvut Suomen Lehdistö 6/2005 ja Suomen lehdistön historia, hakuteososat 5-7.

* Aamuposti sai alkunsa vuonna 2001, kun riihimäkeläinen Riihimäen Sanomat ja hyvinkääläinen Hyvinkään Sanomat yhdistettiin (Suomen Lehdistö 6/2002; Journalisti 7/2003). Hyvinkään Sanomien levikki oli vuonna 1970 10 909 (käytetty yllä) ja Riihimäen Sanomien 9 303 kappaletta.

**Kotkalaiset sanomalehdet Eteenpäin (sd.) ja Etelä-Suomi (sit.) yhdistettiin Kotkan Sanomiksi 1988. Uusi lehti alkoi ilmestyä seuraavan vuoden alusta. Syksyllä 1991 Kotkan Sanomiin yhdistettiin vielä haminalainen Kymen Sanomat (kesk.), joka antoi samalla nimensä lehdelle. Eteenpäin on perustettu 1905, Etelä-Suomi 1902 ja Kymen Sanomat 1916. Levikkiluku vuodelta 1971 on silloin suurimmalta näistä lehdistä, Etelä-Suomelta. Eteenpäin-lehden levikki oli 1970 10 511 ja silloisen Kymen Sanomien 11 677 (1971) kappaletta.

Jäsennän tutkimustehtäväni, suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien syny ja muutos 1971–2005, seuraaviksi kysymyksiksi ja tavoitteiksi:

- Miten ”linjapaperi-instituutio” sai alkunsa? Miksi suomalaisiin sanomalehtiin tulivat linjapaperit, kuka niitä halusi, millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja mistä linjapaperi-ilmiossä oli kyse. Jäljitän linjapapereille myös historialliset edeltäjät, sanomalehtien ohjelmat, joiden sisältöä ja muutosta kuvaan.
- Mitä linjapapereihin on kirjattu, miten niiden sisältö on muuttunut tutkimuskaudella ja miksi? Pyrin löytämään linjapapereista yleisen ja yhteisen, muodostamaan tulkinnan linjapapereiden avulla siitä, millaisiksi suomalaiset sanomalehdet ovat nähneet niitä ohjaavat periaatteet ja tavoitteet ja lehdistön tehtävät.
- Tulkitsen, millainen suomalainen ”lehdistöteoria” linjapapereista aukeaa, mitä linjapapereiden muutos kertoo suomalaisista sanomalehdistä periaat-

teiden tasolla ja mitä siitä voi päätellä suomalaisen lehdistöjärjestelmän muutoksesta?

- Kokoan linjapaperit mahdollisimman kattavasti tutkimuslehdistäni ja selvittän niiden merkityksen käytännössä.

Miksi sitten tutkia linjapapereita? Yhteiskunnallisesti merkittävin syy on mielestäni se, että työehtosopimuksen mukaan toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa lehden linjaa, jonka kustantaja määrittelee. Linjapaperilla on normilähteenä velvoittavaa, ohjaavaa voimaa siihen, miten toimittajat työtään tekevät ja millainen on sanomalehden sisältö, vaikka joskus vaikutus voi olla epäsuoraa. Sanomalehden sisällöllä on taas oletettavasti vaikutusta yhteiskuntaan sitä kautta, että lehdistö muokkaa lukijakuntansa mielipiteitä, arvoja ja asenteita ja suuntaa yhteiskunnan huomiota tiettyihin asioihin. Selittämällä linjapaperia ja linjapaperikäytäntöä tulee valaisseeksi sitä, mitä yksi keskeinen yhteiskunnallinen vaikuttajataho ajattelee ja minkä puolesta toimii. Linjapaperit kuvaavat sanomalehtien eli kustantajien ja päätoimittajien itseymmärrystä itsestään ja tehtävästään. Hieman toisin sanoen kyse on sanomalehden maailmankuvasta, joka on sen sisältö nähtynä ohjelman, siis linjan, toteutumisenä. Päiviö Tommilan mukaan ohjelma, tässä tutkimuksessa linjapaperi, sitoo lehtiä taustaan: poliittiseen, omistukselliseen ja maantieteelliseen⁵⁴.

Oma ansionsa on silläkin, että sanomalehtien sangen vähän julkisuudessa esittelemät linjapaperit tehdään tutkimuksella näin julkisiksi ja näkyviksi. Vasta silloin niihin voidaan puuttua esimerkiksi vertaamalla sanomalehtien suoritteita siihen, mitä ne omissa periaatejulistuksissaan lupaavat.

Linjapaperit tarjoavat ikkunan, jonka kautta voi katsoa suomalaisen sanomalehdistön muutosta. Muutoksen kuvaaminen ja ymmärtäminen on mielestäni arvokasta jo sinänsä.

1.3 Tekstilähtöistä historiantutkimusta laadullisiin menetelmin

Väitöskirjassani on kyse lehdistöhistoriallisesta ja laadullisiin menetelmiin perustuvasta työstä. Laadulliseen tutkimukseen kuuluu olennaisena osana sen uloskirjoittaminen, miten tutkimus on tehty: miten esimerkiksi aineisto on valittu ja rajattu, miten analyysi on suoritettu, miten aineistosta on edetty johtopäätöksiin ja tuloksiin⁵⁵. Työvaiheiden tarkan kuvailun vaatimus nojaa siihen havaintoon, että laadullisissa eli kvalitatiivisissa tutkimuksissa tutkimusmenetelmät eivät useinkaan ole selvästi osoitettavia ja niiden sovellutukset yleisesti tieteenalan hyväksymiä. Menetelmien kirjo on laaja alkaen teemahaastattelusta ja päättyen diskurssianalyysiin. Usein tutkimusmenetelmä sovitetaan laadulli-

⁵⁴ Tommila 1988a, 16.

⁵⁵ Eskola-Suoranta 2001, 72; 165; 249; Journalistiikasta esimerkki työn menetelmien kuvailusta esim. Hynninen 2000.

sessä tutkimuksessa kohteeseen. Tällöin tiedeyhteisön mahdollisuus arvioida tutkimuksen luotettavuutta perustuu siihen, että tutkija on raportoinut mahdollisimman tarkasti tekemistään valinnoista ja operaatioista. Pysin seuraavaksi kuvaamaan oman tutkimukseni menetelmällisiä ratkaisuja ja tutkimustapaani.

Tutkimukseni on aineistolähtöinen siinä mielessä, että se lähti liikkeelle kiinnostavaksi havaitsemastani aineistosta, sanomalehtien linjapapereista. Aineistolähtöisyydellä (grounded theory) on tarkoitettu sitä, että tutkijan on rakennettava tulkintansa mahdollisimman vapaana erilaisista taustateorioista – hieman kärjistäen sanoen tutkija lähtee soitellen sotaan eli uteliaalla ja avoimella mielellä. Tärkeänä on pidetty, että tutkija oppii tuntemaan aineistonsa juurta jaksain ja rakentaa sitten koko tutkimuksensa aineistonsa ehdoilla. Esa Väli-verronen toteaa osuvasti, että aineistolähtöisyyden ideat korostavat laadullisen tutkimuksen luonnetta käsityönä.⁵⁶

Aloin koota linjapapereita syksyllä 2000, jolloin minut pyydettiin mukaan Jyväskylän yliopiston journalistiikka-oppiaineen opettajien, tutkijoiden ja jatko-opiskelijoiden kirjahankkeeseen. Tuon hankkeen tulos oli *Median varjossa* -kirja, joka ilmestyi syksyllä 2002. Oma artikkelini teoksessa käsitteli linjapapereita, ja se oli otsikoitu vetoomukseksi, *Periaatteet paperille*⁵⁷. Artikkelini oli samalla esitutkimus lisensiaatintyötäni varten. Lisensiaatintyöni tarkastettiin marraskuussa 2003⁵⁸. Väitöskirjani on jatkoa näille töilleni.

Keräsin tutkimusaineistoni useassa vaiheessa. Artikkeliani, joka osoittautui eräänlaiseksi esitutkimukseksi, varten lähetin joulukuussa 2000 kaikille seitsemänpäiväisten sanomalehtien päätoimittajille kirjekyselyn. Pyysin päätoimittajilta heidän lehtensä linjapaperia ja vastauksia muutama linjapaperia koskevaan kysymykseen. Nämä kysymykset olivat:

1. Milloin (vuosi, tarkka päivämäärä) lähettämäni linjapaperi on tehty? Miten siitä on kerrottu toimitukselle ja lukijoille?
2. Kuka linjapaperin on tehnyt ja mikä taho hyväksynyt?
3. Miksi linjapaperi tehtiin?
4. Mikä oli linjapaperin rooli lehdessänne julkistamishetkellä ja mikä sen rooli on nyt?
5. Pitääkö lehden päätoimittajan ja toimittajien hyväksyä tämä linjapaperi (esim. tullessaan lehden palvelukseen? Pitikö aiemmin?)
6. Onko lehdessänne keskusteltu linjapaperin päivittämisestä?

Sain kaikista lehdistä uusintakyselyjen jälkeen vähintään linjapaperin, mikäli sellainen oli päätoimittajan tiedossa. Kun jatkoin artikkelista eteenpäin lisensiaatintutkimukseen, pyysin keväällä ja kesällä 2002 sähköpostitse samaisten seitsemänpäiväisten lehtien päätoimittajia lähettämään lehtiensä edelliset, vanhat linjapaperit. Useasta lehdestä jäivät paperit tulematta, ja yksi syy oli todennäköi-

⁵⁶ Väli-verronen 1999, 33; Moring 1999, 229-258.

⁵⁷ Perko-Salokangas-Luostarinen 2002; Lehto 2002, 66-90.

⁵⁸ Aatteista periaatteisiin. Suomalaisten seitsemänpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971-2003 (2003).

sesti se, että päätoimittajat eivät niitä löytäneet. Eräiden lehtien – *Ilkan, Hämeen Sanomien, Keskipohjanmaan, Länsi-Suomen, Satakunnan Kansan ja Savon Sanomien* – vanhat linjapaperit kaivoin lehdistä laadituista historioista myöhemmin. Vanhojen linjapapereiden laatijoille en lähettänyt sähköposti- tai kirjekyselyä, vaan soitin heille. Useimmiten jo eläköityneet päätoimittajat olivat minulle informantteja, tiedonantajia, joilta puhelinhaastatteluihin kysyin tietoa linjapapereista. Väitöskirjavaiheessa kävin teemahaastattelemassa muutamia näiden vanhojen linjapapereiden laatijoista.

Väitöskirjaa varten, tammikuussa 2005, lähetin kyselyn tutkimuslehtieni pääluottamusmiehillekin. Tällä kyselyllä halusin selvittää, miten pääluottamusmiehet puntaroivat linjapapereiden ja vakaumuspykälän merkitystä käytännössä – tai tunsivatko pääluottamusmiehet ylipäänsä lehtiensä linjapaperit. Tein kyselyn sähköpostitse ja puhelimitse niiden pääluottamusmiesten osalta, jotka eivät sähköpostitse vastanneet. Vain yhdeltä tutkimuslehtieni pääluottamusmiehistä jäi vastaus saamatta.⁵⁹

Koska linjapapereita oli kerätty kerran aikaisemmin, pro gradu -työtä (1986) varten, otin yhteyttä opinnäytteen tehneeseen Aija Pouruun. Hän postitti minulle neljän sanomalehden vanhat, 1980-luvun puolivälissä voimassa olleet linjapaperit. Linjapapereita niin ikään pro gradussaan käyttänyt Jouni Pihlaja-saari postitti minulle *Aamulehden* ja *Pohjalaisen/Vaasan* linjapaperit. *Pohjalalaisen/Vaasan* linjapaperit 1970-luvulta löysin lehden toimitusosaston papereiden joukosta, ja *Uuden Suomen* linjamäärityksen sen arkistosta, joka on sijoitettu Kansallisarkistoon. Linjapaperikokoelmani oli seitsenpäiväisten lehtien osalta sangen kattava, mutta ei kaikilta osin aivan täydellinen. Täydellisyys olisi vaatinut kaivautumista lehtiyhtiöiden arkistoihin, mutta katsoin saaneeni ilman tätä lisätyötä tutkimukseni kannalta riittävän perusteellisen aineiston linjapapereista.

Kerättyäni linjapapereista itselleni aineiston kirja-artikkeliani eli esitutkimustani varten keväällä 2001, aloin ensitöikseni lukea niitä ajatuksella. Menetelmää voisi kutsua ”analyttiseksi lukemiseksi ja sen pohjalta tapahtuvaksi syntetisoinniksi”⁶⁰. Toinen tutkimuskirjallisuudesta löytyvä menetelmän nimitys on lähiluku, joka kuvaa aineistolähtöistä, paneutuvaa lukemista, joka ei tähtää esimerkiksi suoranaiseen sisällönerrittelyyn⁶¹. Lueskelin aineistoani, linjapapereita, lävitse useampaan otteeseen, ja aloin huomata selviä yhtäläisyyksiä niiden välillä. Useat linjapaperit rakentuvat samantyyppisesti, kolmeen eroteltavissa olevaan sisältöosaan. Tekstistä löytyi aatteellinen osa, journalismia koskevia määrittelyjä ja kohta, jota paremman nimityksen puuttuessa kutsuin eettis-

⁵⁹ Kyselyyn myönsi luvan Suomen Journalistiliiton hallitus. Kysymykset pääluottamusmiehille lähetti puolestani Journalistiliiton työehtoasiamies Erkki Kupari 24.1.2005. Sen jälkeen uudistin kyselyn itse, kun vastauksista vain kolmasosa saapui määräaikaan mennessä 18.2.2005. Keväällä soitin loput pääluottamusmiehet lävitse ja keräsin vastaukset puhelimitse yhtä pääluottamusmiestä lukuun ottamatta. Hänen edustamallaan lehdellä ei ollut linjapaperia.

⁶⁰ Näin määritteli tutkimusmenetelmänsä Heinonen 1995, 8.

⁶¹ Hoikkala 1993, kirjassa Eskola & Suoranta 2001, 185-188; ks. viestintätutkimuksessa Uskali 2003, 87, Virtapohja 1998, 29, Moring 1999, 238-239.

juridiseksi⁶². Käytin analyysissäni apuna vanhanaikaisesti ruutupaperia, johon kirjasin, mitä eri lehtien linjapapereissa oli kuhunkin osaan liittyen sanottu. Kyseessä oli eräänlainen tukkimiehen kirjanpito: rukseja ja viivoja sekä jossain tapauksissa kokonaisia lauseita. Määrän sijasta, jolloin kyseessä olisi ollut sisällön erittely, keskityin ilmaisujen sisältöön, laatuun⁶³.

Erityisesti aatteellinen osa vaikutti jo esitutkimuksessani antoisalta. Kiinnostustani herättivät jotkut ilmaisuista (lehti pitää tärkeänä ”nykyisen yhteiskuntajärjestyksen säilyttämistä”) tai esille nostetuista teemoista (ulkopolitiikka), joiden olemassaololle aloin etsiä selitystä. Kyseessä oli ensimmäisen asteen analyysi, joka nousi aineiston kuvailusta. Syvemmälle – tai ”korkeammalle”, kuten tieteen metaforakielessä usein sanotaan – etenin verratessani linjapapereiden tekstiä – sanoja, ilmaisuja, teemoja – muun muassa puolueohjelmiin ja Lehtimiehen ohjeisiin⁶⁴. Journalistisen osan ja eettis-juridiseksi nimeämäni osan osalta tyydyin artikkelia varten lähinnä vain kuvailemaan linjapapereiden sisältöä⁶⁵.

Sovelsin artikkelia laatiessani eli esitutkimuksessani tietämättäni myös tutkimusmenetelmää, jolla pyritään lisäämään työn luotettavuutta. Kyseessä oli tutkittavien orientaatio.⁶⁶ Se tarkoittaa, että tutkittavat vahvistavat tutkijan tekemät johtopäätökset siltä osin, kun ne koskevat heitä itseään. Saatuaani artikkelin valmiiksi lähetin sen näet sähköpostilla luettavaksi jokaiselle informanttina toimineelle päätoimittajalle ja yhdelle muulle haastateltavistani. Olen tottunut juttujen tarkistuttamiseen tietolähteillä leipätyössäni sanomalehti *Keskisuomalaisen* taloustoimituksessa. Käytäntö perustuu talousosastossa siihen, että kiireisessä työssä asiavirheitä lipsahtaa juttuihin ja asiasisällön tarkistuttamisella näiden virheiden määrää voidaan merkittävästi pienentää, joskaan ei kokonaan poistaa. Jutun antaminen haastateltavan luettavaksi ei kuitenkaan tarkoita sitä, että toimitus luovuttaisi vallan sisällöstä ulkopuolisille: tulkintoihin ei haastateltavan anneta puuttua, ainoastaan ”tosiasioihin”. Sovelsin artikkelissani tätä hyväksi havaitsemaani menetelmää, ja ratkaisu osoittautui onnistuneeksi. Vaikka sain palautetta vain vajaalta puolelta päätoimittajista (runsaalta kymmeneltä), sen ansiosta pystyin korjaamaan artikkelista muutamia epätarkkuuksia ja samalla päätoimittajat joko aktiivisesti tai ikään kuin passiivisesti vahvistivat linjapapereista tekemäni tulkinnat.

Ryhdyttyäni jatkamaan esitutkimustani lisenasiatutkimukseksi syksyllä 2002 tartuin linjapapereihin uudestaan. Välissä ollut pieni tauko oli tehnyt hyvää, sillä olin saanut etäisyyttä aiheeseen ja aloin nähdä uusia, kiinnostavia

⁶² Lehto 2002, 75.

⁶³ Pietilä 1973, 51, lainasi Bernard Berelsonia, jonka mukaan ”sisällön erittely on kommunikaation ilmisisällön objektiivista, systemaattista ja määrällistä kuvailua varten soveltuva tutkimustekniikka”. Toisaalta Pietilä itse (sivu 53) kallistui määritelmään, jonka mukaan sisällönerittely olisi joukko menettelytapoja, joiden avulla dokumenttien sisällöstä tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen tehdään havaintoja ja kerätään tietoja.

⁶⁴ Lehto 2002, 75-86.

⁶⁵ emt.

⁶⁶ Eskola & Suoranta 2001, 222.

piirteitä. Systematisoin luentaani siten, että otin tekstien tutkimuksesta avukseeni kehikon tekstit, kontekstit ja intertekstit ymmärrettynä tekstien vertailevaksi tutkimukseksi⁶⁷. Linjapaperit olivat tekstejä, joiden sisältöön ja syntyyn olivat vaikuttaneet (tapauskohtaiset, yhteiskunnalliset ja historialliset) kontekstit. Tällaisia teksteihin vaikuttaneita tekijöitä olivat luonnollisesti niiden laatijat, useimmiten päätoimittajat. Lisäksi katsoin kontekstiin kuuluvan koko linjapaperikäytännön historiallisen taustan ja linjapapereiden tuloa edeltäneen kirjoittelun. Päiviö Tommila puhuu sanomalehden taustasidonnaisuuksista, jotka nekin kuuluvat tutkimukseni näkökulmasta konteksteihin. Tällaisia sidoksia ovat Tommilan mukaan valtiovalta ja yhteiskunta, puolue tai vastaavat ryhmät, omistajat, tiedotuskenttä ja lukijat⁶⁸. Raimo Salokangas on jäsentänyt puoluelehdistöä koskevaan tutkimuskaavioonsa Tommilan suuntaisesti eri lehteen vaikuttavat tekijät. Salokankaan ”kontekstissa” ovat lehti ja sen toimitus ja omistajat sekä hallinto, itse lehden sisältö, lukijat, kannattajat, puolueorganisaatio eri tasoinen, sanomalehtimarkkinat ja yleinen toimintaympäristö⁶⁹.

Interteksteillä viitataan niihin linjapapereita edeltäneisiin teksteihin, joiden katson olevan jossain suhteessa itse linjapapereihin. Tällaisia tekstilähteitä, jotka saattavat vaikuttaa linjapapereihin, olivat jo esiselvitysteni perusteella ainakin lehtien vanhat ohjelmat, puolueohjelmat, Lehtimiehen ohjeet ja alan oppikirjat. Vaikutukset eivät ole siirtyneet linjapapereihin tietenkään itsestään, vaan linjapapereiden tekijöiden välityksellä. Intertekstit-käsitteen taustalla on se maalaisjärjellä ymmärrettävä havainto, että tekstien tuottajat ovat olleet aina ensin tekstien lukijoita. Tekstit ovat näin luettavissa suhteessa toisiin teksteihin, vaikka suoria viittauksia ei olisikaan pantu näkyviin tai niitä ei ilmitasolla heti löytyisi⁷⁰.

Tutkimuksen kannalta olennaista ei ole vain intertekstuaalisen lähteen tunnistaminen, vaan tekstin sijoittaminen ”yleisempiin diskursiivisiin rakenteisiin”⁷¹. Diskursiivisia rakenteita ovat muun muassa genret ja ideologiat. Tutkimuksessani tämä jäsenitys auttoi minua pohtimaan linjapapereita omana lajityyppinä, genrenä. Lajityypissä kirjoittajaa, tekstin tuottajaa, ohjaavat tietoisesti tai tiedostamattomasti omaksutut konventiot (totutut tavat). Myös lajityypin tunnistavia lukijoita ohjaavat omat konventionsa.⁷² Tiettyä lajityyppiä ohjaavat tietyt säännönmukaisuudet, jotka koskevat aiheiden valintaa, tyyliä ja esitystapaa. Jos esimerkiksi linjapaperit ovat omanlaisensa tapa jäsentää sanomalehden roolia, tämä lajityypillisuus tekstintutkimuksen mukaan kaventaa tekstin ”merkityspotentiaalia”.⁷³

Jos siis hyväksyy lähtökohdaksi linjapapereiden erityisen lajityyppisyyden, joutuu samalla kysymään, miten sijoittuminen tähän lajityyppiin mahdollisesti ohjaa ja rajoittaa linjapapereiden sisältöä. Linjapapereihin ei ole ehkä pan-

⁶⁷ Lehtonen 1996, 180-182; Makkonen 1991, 13-25.

⁶⁸ Tommila 1988a, 16.

⁶⁹ Salokangas 1982, 26.

⁷⁰ Lehtonen 1996, 180-182.

⁷¹ Lehtonen 1996, 180-185; Makkonen 1991, 19-20.

⁷² Lehtonen 1996, 182.

⁷³ Väliaverron 1999, 34-35.

tu kaikkea sellaista, mikä niihin olisi kuulunut, mikäli lehden linja olisi pyritty kuvaamaan mahdollisimman tarkasti ja todenmukaisesti. Jos genreen ei kuulu tiettyjen asioiden sanominen tai niistä puhuminen, asiat saattavat jäädä linjapaperista kokonaan ulos. Linjapaperien lajityyppiluonteesta johtuvat sisältörajoitukset vaikuttavat niistä tehtäviin johtopäätöksiin.

Linjapapereiden tarkastelu teksti-konteksti-interteksti-kehikossa jäseni tiedonhankintaani, analyysiäni ja kirjoittamistani. Katsoin päätoimittajien haastatteluilla saavani lisävalaistusta nimenomaan niihin konteksteihin, jotka olivat ohjanneet linjapapereiden tekemistä. Toisaalta haastateltavat antoivat vastauksia kysymyksiini siitä, mitä tekstilähteitä (intertekstejä) linjapapereiden laadinnassa oli mahdollisesti käytetty. Kontekstitiedoksi on tekstin tutkimuksen näkökulmasta luettava myös muistelmista, tutkimuskirjallisuudesta ja arkistoista ammentamani aineisto, jonka avulla olen pyrkinyt selittämään linjapapereita. Päätoimittajahaastatteluista perusteellisimmat, ns. teemahaastattelut tuottivat myös oman aineistokokonaisuutensa, sillä paitsi että ne selvensivät linjapapereiden syntyä ja sisältöä, ne itsekin vaativat tulkintaa. Haastattelut eivät toimineetkaan vain linjapapereiden selventäjinä, vaan niistä kasvoi linjapapereihin tiukasti sidoksissa oleva oma tekstikudelmansa.

Ymmärrän teemahaastattelu-menetelmän niin, että kyselylomakehaastattelusta poiketen siinä haastateltavat saavat puhua suhteellisen vapaasti. Haastattelija esittää tarvittaessa jatkokysymyksiä ja huolehtii siitä, että kaikki ennakkoon ajatellut tärkeiksi katsotut teemat ovat tulleet käsitellyiksi. Kysymysten tarkka muoto ja järjestys saattavat vaihdella haastattelusta toiseen. Vaikka haastatteluissa käsiteltävät teemat määritellään ennakkoon, sen jälkeen haastattelijan vaikutus haastateltavan vastauksiin pyritään minimoimaan. Väljän teemahaastattelun on ajateltu tuovan paremmin esille haastateltavien ajatukset kuin tiukan lomakekyselyn.⁷⁴

Linjapaperien sisältöön liittyvistä teemahaastatteluista 21 tein kasvotusten haastateltavien kanssa eri puolilla Suomea, seitsemän haastattelua tein puhelimitse. Lisäksi käytin haastattelua tiedonhankintamenetelmänä, mutta tällaisia informanttihaastatteluja en ole lukenut varsinaisiksi teemahaastatteluiksi, joissa tiedon lisäksi pyrin saamaan esille erityisesti päätoimittajien syvempää tulkintaa linjapapereista. Otin haastatteluihin mukaan myös muutamia sellaisia päätoimittajia, jotka eivät olleet laatineet itse linjapaperia mutta joiden tulkintoja lehden linjapaperista ja ylipäänsä näkemyksiä lehden linjaan liittyvistä asioista pidin tähdellisenä kuulla. Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne. Ensimmäiseksi haastattelin kahta tuttua päätoimittajaa (esimiestäni, Keski-suomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikaista ja entistä työtoveriani, Karjalaisen päätoimittaja Pekka Mervolaa), ja vaikka nämä haastattelut ovat aineistossani tutkimushaastatteluja muiden joukossa, ne olivat myös koehaastatteluja. Niiden kuluessa nousi esille teemoja, joita en ollut alkuperäiseen teemarunkoon ottanut mutta jotka liitin seuraaviin haastatteluihin⁷⁵.

⁷⁴ Grönfors 1985, 105-107; Eskola-Suoranta 2001, 95-94; teemahaastattelun käytöstä journalistiikan alalla esim. Hynninen 2000, 16-17.

⁷⁵ Koehaastattelujen tuloksena kiteytin teemahaastatteluissa käyttämäni kysymysrungon paperille. Aivan uutena teemana nousi Erkki Laatikaisten haastattelussa esiin

Jätin osan, joskin vain hyvin pienen osan, tutkimuslehtieni linjapapereita laatineista päätoimittajista haastattelemana, koska huomasin uutta tietoa tai näkökulmia tulevan yhä harvemmin vastaan. Kyseessä oli mitä ilmeisimmin laadullisessa tutkimuksessa havaittu ilmiö, kylläntyminen: tietty määrä aineistoa riittää näyttämään sen peruskuvion, mikä aineistosta on mahdollista saada irti.⁷⁶

Haastattelut raportoin tutkimuksessani siten, että niissä näkyvät haastateltavien nimet. Nimet nostavat oletukseni mukaan työni kiinnostavuutta mutta myös sen merkittävyyttä. Yhteiskunnallisesti on tärkeää tietää, mitä sanomalehtien päätoimittajat sanovat. Nimellisyys ehkä lisäsi päätoimittajien vastuuta sanomisistaan, toisaalta se saattoi aiheuttaa sen, että aroista asioista ei haluttu puhua. Kukaan haastateltavista ei pyytänyt haastattelun tekemistä nimettömyyden suojissa. Tutkijalta nimellä tehdyt haastattelut vaativat mielestäni suurempaa tarkkuutta, koska haastateltavat voivat valmiista tutkimuksesta itse tarkistaa sanomisensa. Nimettömiä haastatteluja eivät haastatellut lähde todennäköisesti niin helposti oikomaan, vaikka katsoisivat syytä olevankin. En kokenut nimellisyttä tutkimustani rajoittavana tekijänä. Kaikki haastateltavani olen listannut Lähteet-luvussa.

Yksi kriittisistä kohdista teemahaastattelussa on teemojen valinta. Mistä teemat johdetaan: teoreettisesta tutkimuskehikosta, järkeilyn perusteella, ilmastata? Omassa tutkimuksessani lähdin liikkeelle sen esiymmärryksen pohjalta, jonka olin hankkinut kymmenisen vuotta jatkuneessa taloustoimittajan työssäni ja esitutkimukseni aikana. Yksityiskohtaisiin kysymyksiin, jotka koskivat linjapaperin laatimista, minulle oli apua Olavi Borgin puolueohjelmia käsitelleestä väitöskirjasta (1965), jonka liitteenä oli Borgin haastateltaviensa kanssa läpikäymä kysymyslista. Muutettavat muuttaen Borgin kiinnostuksen kohteet olivat samanoloisia kuin omani. Teemahaastattelurunkoni on tutkimuksessani liitteenä (LIITE 1).

Haastattelujani yhdistävät teemat olivat lyhykäisesti ja pelkistettynä seuraavat:

- Linjapaperin syntyhistoria.
- Linjapaperin läpikäynti: mitä eri kohdat haastateltavan mukaan tarkoittavat?
- Linjapaperin merkitys sanomalehdessä.
- Linjapaperi ja lehden 1990-luvulla laaditut arvot.
- Miten sanomalehtien yhteistyö vaikuttaa lehden linjaan?
- Liiketaloudellisen ajattelun vaikutus lehden linjaan

Teemahaastatteluja varten määrittämäni teemat ohjasivat tutkimustani haastateltujen jälkeen. Kun siirryin tutkimuksessani kirjoitusvaiheeseen, jäsensin työtäni aluksi teemahaastattelurungon mukaisesti, mutta jäsenmys muuttui matkan

---

lehtien tekemän yhteistyön vaikutus linjakysymyksiin. Pekka Mervolan haastattelussa taas huomio kiinnittyi siihen, että päätoimittajien ei voi olettaakaan vastaavan lapsenmielisen avoimesti kaikkiin, esimerkiksi yhtiön tulostavoitteita koskeviin kysymyksiin.

⁷⁶ Eskola & Suoranta 2001, 62-63; 215.

varrella, kuten aineistolähtöisyydessä kuuluu: vasta aineistosta löydetään työn idea. Tällaisessa aineistolähtöisyydessä voi kuitenkin käydä niinkin, että vasta tutkimuksen jälkeen huomataan, mitkä olisivat olleet ”oikeat” kysymykset tai ylipäänsä ne elementit, jotka työssä olisi pitänyt ottaa huomioon. Omassa tutkimuksessani arvelen pystyneeni tutkimuksen aikana suuntaamaan tiedonhankintaa ja analyysiä siten, että olennaiset asiat tulivat mukaan.

Yksi tutkimustehtävissäni asettamistani kysymyksistä oli, miten ja miksi linjapaperikäytäntö tuli suomalaisiin sanomalehtiin. Vastatakseni tähän kysymykseen rekonstruoin alan ammattilehdissä käydyn kirjoittelun, joka liittyi linjapapereihin ja työehtosopimuksen linjapykälään. Lehdet ovat Suomen Journalistiliiton julkaisema *Sanomalehtimies*, nykyinen *Journalisti* (perustettu 1924), ja sanomalehdenkustantajien Sanomalehtien Liiton julkaisema *Suomen Lehdistö* (perustettu 1930). *Suomen Lehdistö* ilmestyy keskimäärin kerran kuukaudessa, *Sanomalehtimies/Journalisti* 1970-luvulta lähtien kaksi kertaa kuukaudessa.

Tutkimuksessani ovat mukana näiden kahden ammattilehden vuosikerrat 1965–2000. Otin tarkastelun kohteeksi kyseiset 35 vuotta, jotta saisin pyydystettyä vuonna 1975 työehtosopimukseen kirjattua lehden linjaa koskevan kirjoittelun mahdollisimman laajasti: kymmenen vuotta ennen kyseistä hetkeä ja 25 vuotta sen jälkeen. Rajaukseni osoittautui aineistoon perehdyttyäni melko osuvaksi, sillä vaikka tutkimuskysymykseeni liittyvä keskustelu kävi kuumimmillaan vuosina 1970–1975, mielenkiintoisia kirjoituksia julkaistiin myös aikaisemmin ja aiheeseen palattiin vielä 1980- ja -90-luvuilla⁷⁷. Marginaalit olivat toisaalta tarpeeksi pitkiä, sillä aikarajaukseni ääripäissä linjakysymyksiin liittyviä artikkeleita löytyi vain vähän tai löytyneet tekstit olivat kovin sivussa varsinaisesta tutkimuskohteestani.

Ensin, keväällä 2001, kävin läpi kirja-artikkeliani varten ja esitutkimusluonteisesti *Sanomalehtimiehen* ja *Suomen Lehdistön* numerot suppeammalta ajalta, viideltä vuodelta (1970–1975). Tämän lukukerran jälkeen minulle muodostui kuva siitä, mitä kaikkea tutkimuskohdettani, lehden linjaa ja linjapapereita, koskevaan kirjoitteluun kuului. Kolmen kuukauden tutkimusjaksolla syksyllä 2002 kävin lehdet lävitse uudemman kerran ja laajensin selvitykseni aina vuoteen 1965 ja tuoreemmassa päässä vuoteen 1980. Paitsi että toisella tarkastelukerralla aineiston määrä kasvoi, se auttoi muutoinkin löytämään etsimäni kirjoittelun tarkemmin kuin jos olisin tyytynyt läpikäymään tekstit vain yhden kerran. Kolmannen kerran palasin aineistoon väitöskirjavaiheessa tammikuussa 2005, jolloin kävin lehtien artikkelit lävitse vuoteen 2000 saakka. Tällöin otin tarkasteltaviksi myös ne artikkelit, joissa käsiteltiin tai sivuttiin linjapapereista jäsentämiäni teemoja kuten sanomalehden ”objektiivisuutta”, lehtien ja toimittajien suhtautumista ”sananvapauteen” ja sanomalehtien ”maakunnallisuutta”. Osaa tästä oheismateriaalista pystyin hyödyntämään väitöskirjassani: pyrin ymmärtämään linjapapereiden sisällössä havaitsemaani muutosta osin ammattilehdissä esiintyneen kirjoittelunkin valossa. Koin, että ammattilehtikirjoitukset olivat linjapapereiden analyysissä tärkeä interteksti. Kolmannella

⁷⁷ Ks. Hemánus 1983, 76-79.

lukukerralla löysin lisäksi yhä uusia artikkeleita itse linja-asiasta myös vuosilta 1965–1980.

Ehkä aineistolähtöisen tutkimusotteen yksi hinta oli se, että jouduin palaamaan lehtien pariin useaan kertaan. Kun ymmärrys lisääntyi, uudet asiat alkoivat näyttää tärkeiltä tai mielenkiintoisilta ja uusilla lukukerroilla täytyi ottaa käyttöön tiheämpi siivilä. En kuitenkaan kokenut tätä työssäni haitaksi, koska tutkimus meni joka tapauksessa näin eteenpäin. Työn mieli alkoi vähitellen löytyä.

Sanomalehtimiehestä ja *Suomen Lehdistöstä* kopioimani aineisto paisui kaikkiaan noin 1 300 artikkelin suuruiseksi (viisi mapillista), minkä lisäksi tein kymmenistä muista jutuista selauksen yhteydessä pelkät muistiinpanot. Kaikkia artikkeleja en ole suoranaisesti hyödyntänyt tutkimuksessani, vaan ne ovat antaneet yleiskuvan linjapapereihin ja niiden sisältöön liittyvästä kirjoittelusta sanomalehtialan piirissä.

Lehtijuttujen lisäksi käytin linjapaperikäytännön historian selvittelyyn arkistolähteitä ja haastatteluja. Haastattelin 1970-luvun alkupuolella lehtialalla vaikuttaneita veteraaneja: järjestötoiminnassa mukana olleita ja päätoimittajia. Lisäksi etsin Viestintätyönantajat ry:n (entinen Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto) ja Suomen Journalistiliiton (entinen Suomen Sanomalehtimiesten Liitto) arkistoista jälkiä linjapaperiasiaista käydyistä keskusteluista ja päätöksistä. Tutkimukseni kannalta relevanttia aineistoa löytyikin. Journalistiliitolta kävin lävitse hallituksen päätöspöytäkirjat ja niiden liitteet vuosilta 1968–1980, ja Viestintätyönantajilta sen edeltäjän GTT:n hallituksen kokouspöytäkirjat vuosilta 1970–1975. Lisäksi Viestintätyönantajien toimitusjohtaja Juhana Hintsanen etsi minulle hänen käsityksensä mukaan aiheeseen liittyvää materiaalia, josta kiinnostavimmaksi osoittautui johtaja Paul Strandénin arkistomappi 1970-luvun alkupuoliskolta.

Väitöskirjavaiheessa päätin lisäksi tutkia viiden sanomalehden toimitusosastojen arkistot nähdäkseni, miten linja-asioita oli toimittajien parissa käsitelty. Toimitusosastoja eli vanhalta nimeltään toimitusyhdistyksiä alettiin perustaa lehtiin vuoden 1970 tietämällä. Valitsin tutkittaviksi lehdiksi omaan harkintaani perustuvan otoksen, johon kuuluivat *Aamulehti*, *Helsingin Sanomat*, *Kaleva*, *Keskisuomalainen* ja *Vaasa/Pohjalainen*. *Aamulehti* ja *Vaasa/Pohjalainen* edustivat kokoomuslaistaustaisia maakuntalehtiä, *Keskisuomalainen* keskustalaista lehtileiriä, *Kaleva* suurta, itsenäistä maakuntalehteä ja *Helsingin Sanomat* oli maan suurimpana sanomalehtenä mielipidejohtaja myös toimittajien parissa. Lisäksi tiesin *Sanomalehtimiehen* juttujen perusteella *Helsingin Sanomissa*, *Vaasassa/Pohjalaisessa* ja *Kalevassa* olleen aktiiviset toimitusosastot.

Aamulehden osaston arkistot olivat muuton yhteydessä kuitenkin kadonneet⁷⁸, ja *Kalevassa* oli tallessa aineistoa kovin niukasti. Muiden kolmen lehden kohdalla arkistomatkat kuitenkin palkitsivat. Runsain arkistomateriaali oli Sanomain toimitusosastolla, jonka arkistomateriaali on järjestetty Päivälehdessä Säätiön arkistoon. Toimitusosastojen arkistoja ei ole käytetty ilmeisesti aikaisemmin

⁷⁸ *Aamulehden* toimitusosaston puheenjohtaja Esa Järveläisen tiedonanto puhelimitse 15.12.2004.

tutkimuksen lähteenä, ja erityisesti Sanomain toimitusosaston arkiston kautta aukeni pääsy aiemmin kovin suljetuksi koetun *Helsingin Sanomien* lähimenneisyyteen⁷⁹. Toimitusosastojen arkistojen käyttöön myönsivät tutkimusluvan joko osastojen puheenjohtajat tai osaston hallitus.

Linjapapereiden historialliset edeltäjät, sanomalehtien 1930-luvulle asti ja pidempäänkin julkaisemat ohjelmat, tutkin viidestä lehdestä. Lehdet ovat perustamisjärjestyksessä seuraavat: *Keski-Suomi* (perustettu 1871; tilausilmoitukset vuosilta 1871–1917) / *Keskisuomalainen* (perustettu 1918; tilausilmoitukset vuosilta 1918–1933), *Aamulehti* (perustettu 1881; tilausilmoitukset vuosilta 1881–1930), *Päivälehti* (perustettu 1889; tilausilmoitukset vuosilta 1890–1902) / *Helsingin Sanomat* (perustettu 1904; tilausilmoitukset vuosilta 1904–1930), *Ilkka* (perustettu 1906; tilausilmoitukset vuosilta 1906–1931) ja *Keski-Uusimaa* (perustettu 1918; tilausilmoitukset vuosilta 1918–1934).⁸⁰

Poliittisesti nuorsuomalaista ja sitä seurannutta edistysmielistä taustaa edustavat *Keski-Suomi/Keskisuomalainen* ja *Päivälehti/Helsingin Sanomat* sekä *Keski-Uusimaa*, vaikka se virallisesti esiintyi sitoutumattomana ja luonnehti itseään määreillä ”paikallinen kunnallinen sanomalehti”⁸¹. *Keski-Suomi* oli 1880-luvun lopulla nuorsuomalaisten epävirallinen päälehti ennen kuin ryhmän pääorganiksi perustettiin Helsinkiin *Päivälehti*⁸². Perustamisvuosikymmenellään 1870-luvulla *Keski-Suomi* edusti suomalaiskansallista suuntausta, fennomaniaa, samoin kuin Tampereelle 1881 perustettu *Aamulehti*, joka jatkoi vanhasuomalaiselta linjalta kokoomuspuolueen äänenkannattajaksi joulukuussa 1918.⁸³

Ilkan perusti Santeri Alkio kannattajineen vuonna 1906 silloisiin puolueisiin sitoutumattomaksi maalaislehdiksi. *Ilkasta* kuitenkin tuli kehkeytymässä olleen uuden puolueen, Maalaisliiton, epävirallinen päälehti.⁸⁴ *Keskisuomalaisenkin* siirtyi maalaisliittolaiseksi lehdeksi kesällä 1932, kun maalaisliittolainen jyvaskyläläislehti *Saarijärven Paavo* oli sen ostanut⁸⁵. Tarkastelussa olevista kirjoituksista kaksi on kirjoitettu *Keskisuomalaisen* maalaisliittolaiskaudella.

Lisäksi sivuan tarkastelussani ohjelmakirjoituksia myös seuraavista lehdistä mutta epäsystemaattisemmin: *Suometar/Uusi Suometar/Uusi Suomi* (Suometar perustettu 1847, Uusi Suometar -nimi 1869 ja Uusi Suomi 1919; tilausilmoituksia vuosilta 1861–1929), *Suomalainen* (perustettu 1888; tilausilmoituksia vuosilta 1888–1903), *Vaasa* (perustettu 1902; tilausilmoituksia vuosilta 1902–1931), *Kainuun Sanomat* (perustettu 1917; tilausilmoituksia vuosilta 1917–1945) ja *Saarijärven Paavo* (perustettu 1917; tilausilmoituksia vuosilta 1918–1930). Leh-

⁷⁹ Moskovan kirjeenvaihtajia tutkinut Turo Uskali valitteli väitöskirjassaan (2003), miten Helsingin Sanomien arkisto oli ummessa ja miten Moskovan-kirjeenvaihtajia koskeva materiaali rajoittui vähiin. Toimitusosaston papereiden joukossa asiasta olisi ollut hieman lisääaineistoa. Toimitusosaston arkistot ovat lehdistöhistoriassa vähälle huomiolle jäänyt aineistokokonaisuus.

⁸⁰ Perustamisvuodet Suomen lehdistön historia (SLH), hakuteokset 5-6, 1988.

⁸¹ SLH, hakuteokset 5-6 1988; Turtola 2000, 32-33.

⁸² SLH, hakuteos 5 1988, 332; SLH, hakuteos 6 1988, 285.

⁸³ SLH, hakuteos 5 1988, 332, 13-14.

⁸⁴ SLH hakuteos 5 1988, 173-174.

⁸⁵ SLH hakuteos 5 1988, 323-325.

distä *Suometar/Uusi Suometar, Suomalainen* ja *Vaasa* ovat vanhasuomalaistaustaisia ja *Uuden Suomettaren* seuraaja *Uusi Suomi* ja *Vaasa* myöhempiä kokoomuslehtiä. *Suomalainen* sulautui nuorsuomalaisen *Keski-Suomen* kanssa aluksi kansanpuoluelaiseksi *Keskisuomalaiseksi*, joka muuttui virallisesti kevästä 1920 edistyspuolueen lehdeksi. *Kainuun Sanomat* ja *Saarijärven Paavo* perustettiin molemmat maalaisliittolaisiksi äänenkannattajiksi.⁸⁶

Tilausilmoitusaineistot ovat SSLH-projektin peruja ja talletettu Helsingin yliopiston keskusarkistoon. Ne koottiin 1970–80-luvuilla osana Suomen Sanomalehdistön historia -hanketta⁸⁷. Ne ovat olleet tähän asti pitkälti hyödyntämätön tutkimusaineisto siinä mielessä, että niitä olisi käyty läpi systemaattisesti ja vertailevasti⁸⁸. *Keski-Suomen, Keskisuomalaisen ja Saarijärven Paavon* tilausilmoitukset kokosin sanomalehti *Keskisuomalaisen* mikrofilmiarkistosta, *Päivälehdien/Helsingin Sanomien* tilausilmoitukset Jyväskylän yliopiston mikrofilmiarkistosta ja *Aamulehden* tilausilmoitukset vuosilta 1903–1918 Helsingin yliopiston mikrofilmiarkistosta.

Tutkimusprosessini eteni aineiston kokoamisen jälkeen kehämäisesti. Vaapaamuotoisen sisällönerittelyn avulla poimin lisensiaatintyössäni linjapapereita yhdistäviä piirteitä, mutta myös erikoisia kohtia, jotka olivat vaikkapa vain yhdessä ainoassa paperissa. Samalla aloin kirjoitusvaiheen. Kuvasin linjapapereista nousevia teemoja lehtikohtaisesti ja höystin tekstiä tekemilläni (teema)haastatteluilla, arkistoaineistolla ja tutkimuskirjallisuudesta poimimillani tiedoilla.

Lisensiaatintyö on perustana väitöskirjassani. Väitöskirjassa säilytin lisensiaatintyöni rakenteen. Erityisesti loppuluku muuttui väitöskirjavaiheessa, mikä johti myös siihen, että tutkimuksen nimi vaihtui: ”Aatteista periaatteisiin” jalostui uusien havaintojen siivittämänä nimeksi ”Aatteista arkeen”.

Sain hedelmällisiä ajatuksia linjapapereiden tutkimukseen erityisesti niiden edeltäjien, sanomalehtien ohjelmien, osalta politiikan tutkimuksesta, jossa on pitkät perinteet puolueohjelmien tutkimuksesta⁸⁹. Alkoi näyttää siltä, että sanomalehtien ohjelmat ja jopa puoluelehtien linjapaperit olivat eräiltä osin puolueiden periaateohjelmien eräänlaisia kansanomaistettuja versioita⁹⁰.

Väitöskirjatyön tultua tehdyksi huomaan tutkimukseni olleen hyvin kirjoittamiskeskeinen: iso osa ajatuksista syntyi päätteen ääressä työtäni editoidessa. Kirjoittamisen keskeisyys tutkimuksessani lienee perua toimittajataustastani. Esimerkiksi laajoja haastatteluja tehdessäni olen tottunut ensin litteroimaan koko haastattelun puhtaaksi, jonka jälkeen olen alkanut tiivistää ja jäsenellä tästä

⁸⁶ SLH hakuteokset 5-7, 1988.

⁸⁷ Helsingin yliopiston keskusarkisto, SSLH-projekti. Projektissa Ari Uino kaavaili tutkimusta ohjelma-aineistosta, mutta se jäi toteutumatta.

⁸⁸ Raimo Salokangas laati 2005 linjapapereita hyödyntävän artikkelin ”Sanomalehdistö puolueiden ja maakunnan asialla” Etelä-Pohjanmaan historiaan. Artikkelissaan Salokangas tarkastelee ohjelmien kautta, miten alueen johtavat sanomalehdet kokivat tehtävänsä ja suhteensa lukijoihin ja sen ohjelmallisissa lausumissaan ilmaisivat.

⁸⁹ Borg 1965a ja 1995, 4-23.

⁹⁰ Ks. Palonen 1995, 39, missä hän puhuu vasemmiston puolueohjelmista ikään kuin marxilaisen analyysin populaareina versioina.

raaka-aineistosta varsinaista lehdessä julkaistavaa haastattelua. Prosessi on työläs, mutta samalla tulee varmistaneeksi, että kaikki haastattelussa esiin tulleet asiat tulevat läpikäytyiksi. Tieteelliseksi pyrkivässä tutkimuksessa aineistoni oli moninkertainen esimerkiksi journalistiseen haastatteluun verrattuna. Aineiston käsittelyn tein kuitenkin journalismista minulle tutuksi tulleella tavalla: kirjoitin mahdollisimman laajan raakaversion, josta aloin siistiä varsinaista tutkimusta. Väitöskirjavaiheessa palasin tekstiin jälleen ja kirjoitin sen käytännössä uudestaan. Kirjoittaminen, uudelleen kirjoittaminen ja näihin yhdistetty lukeminen – voisiko sanoa prosessikirjoittamisen metodi – auttoi näkemään ne työni heikkoudet, jotka itse pystyin ymmärtämään ja korjaamaan.

Eräs piirre työssäni on vielä huomioitava. Koska tutkin omaa alaani ja tutkimukseni sai mitä todennäköisimmin aikaan toimintaa, kyseessä voi sanoa olleen jopa eräänlaisen toimintatutkimuksen⁹¹. Toiminnallisuudella tarkoitan sitä, että usea päätoimittaja alkoi työni johdosta kirjoittaa uusiksi lehtensä linjapaperia; antaessani aiheita käsitelleen artikkeliluonnokseni vastaajapäätoimittajien luettavaksi aktivoitin heitä miettimään lehtensä linjapaperia artikkelini johtopäätöksiä vasten⁹². Toimintatutkimuksellahan tarkoitetaan juuri tätä: tutkija auttaa tutkittavia jonkin ongelman ratkaisussa tai asioiden parantamisessa. Tavoitteenani ei alun perin kuitenkaan ollut pyrkimys saada tutkittavat toimimaan, vaan tutkimuksestani tuli toiminnallinen ikään kuin vahingossa. En itse osallistunut linjapapereiden laadintaan tai konsultoinut niiden laatijoita. Linjapaperi-instituution elpyminen – tutkimukseni vaikutusta tai ei – valoi kuitenkin uskoa siihen, että käsissäni oli alan käytännönkin kannalta mielekäs tutkimusaihe.

1.4 Tutkimuksen viitekehys lehdistöhistoriassa ja McQuailin ”lehdistöteoriassa”

Vaikka työni on perusteiltaan aineistolähtöinen, aineiston tulkinnessa katson sillä olleen myös teoreettisen viitekehäksen. Tutkija ei ole missään tilanteessa vain tyhjä taulu, johon todellisuus kirjoittaa tutkimustuloksia. Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella vaikuttaa lehdistöhistoriallinen tutkimusote, joka on syntynyt professori Raimo Salokankaan vaikutuksesta⁹³. Omassa työssäni tutkin ja tulkitseen linjapapereissa ilmenevää muutosta ja pyrin vastaamaan kysymykseen miksi – molemmat perinteisiä historiantutkijoiden itselleen asettamia tehtäviä. Myös tutkimukseni aikajänne tekee siitä historialli-

⁹¹ Eskola & Suoranta 2001, 126-130.

⁹² Aloitin linjapaperityöni joulukuussa 2000, ja sen jälkeen linjapaperit oli kevääseen 2005 mennessä kirjoitettu uusiksi osin ehkä työni johdosta ainakin Karjalaisessa, Länsi- ja Itä-Savossa sekä Satakunnan Kansassa. Aamulehdessä linjapaperin uusiminen oli käynnissä 2005 kesällä.

⁹³ Raimo Salokankaan ohjauksessa ovat lehdistöhistoriallista otetta soveltaneet Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella aiemmin Pekka Mervola (1995), Kalle Virtapohja (1998) ja Turo Uskali (2004), minkä lisäksi vaikutteita tästä tutkimussuuntauksesta näkyi useissa muissakin laitoksen väitöskirjoissa.

sen. Historian tutkimuksessa ei nykyään ole poikkeuksellista, että tutkimus tuodaan tähän päivään. Historiallista tutkimuksesta tekee tällöin ajallinen perspektiivi. Näin esimerkiksi Raimo Salokankaan historia Vaasa Oy:stä ja sanomalehti *Vaasasta/Pohjalaisesta* tulee aivan tekovuoteen 2002 asti⁹⁴. Sen sijaan poliittisen historian tutkijat joutuvat usein jäämään kolmenkymmenen vuoden taakse, kun viranomaisten arkistot eivät päästä tuoreimpien ilmiöiden lähteille salassapitokäytäntöjen vuoksi⁹⁵. Toisaalta etäisyyden on katsottu avaavan tutkimukselle uusia, aikalaisymmärrystä selkeämpiä näköaloja.

Suomalaisen lehdistöhistoriallisen tutkimuksen näkyvä ilmentymä on Suomen sanomalehdistön historia -projekti (SSLH) ja sen tuloksena syntynyt kymmenosainen kirjasarja *Suomen lehdistön historia*. SSLH-projekti päättyi 1980-luvun jälkimmäiselle puoliskolle, kun taas oma työni tuo tutkimuksen vuoteen 2005. Työni on näin ajallisesti jatkoa SSLH:lle. *Suomen lehdistön historiaa* on luonnehdittu alan perusteossarjaksi, jonka tehtäväksi katsottiin avata mahdollisuuksia jatkotutkimuksille⁹⁶.

Ymmärrän SSLH-projektin taustalla olleen ajatuksen siitä, että sanomalehdistö on eri aikakausina muodostanut lehdistöjärjestelmiä ja että sanomalehdistön kehitystä voidaan historiallisesti jaksotella eri kausiin⁹⁷. Järjestelmä viittaa kokonaisuuteen, systeemiin, joka rakentuu toisiinsa suhteessa olevista osista. Tavallaan kyse lienee pitkälti samasta asiasta kuin markkinoissa, joka käsitteenä kuvaa kysynnän ja tarjonnan muodostamaa kokonaisuutta. Sanomalehdistön kehityksessä järjestelmien näkeminen auttaa hahmottamaan muutosta, sitä miten erilaisissa yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa olosuhteissa on ollut vallalla erilaisia käsityksiä lehdistön tehtävistä ja miten lehdistö on rakenteistunut.

Lehdistöhistoriallisen tutkimuksen mukaan Suomessa on sitten 1900-luvun alun vallinnut ainakin kolme lehdistöjärjestelmää⁹⁸. Autonomian aikaan juontaa poliittinen lehdistöjärjestelmä, jonka kulta-aika osui itsenäisyyden alkuun. 1930-luvulla tämä järjestelmä alkoi hiipua. Silti maan alueellisten ykköslehtien sidokset puolueisiin säilyivät virallisesti pisimmillään aina 2000-luvulle saakka. Poliittisessa lehdistöjärjestelmässä oli keskeistä, että puolueiden kannattajat valitsivat oman puoleensa sanomalehden. Samassa kaupungissa saattoi ilmestyä neljä tasavahvasti toistensa kanssa kilpailevaa lehteä, kun esimerkiksi Sdp:llä, maalaisliitolla, kokoomuksella ja edistyspuolueella oli kullakin omat julkaisunsa. Lehdistöjärjestelmän määräävä piirre oli lukijoiden puoluesitoutuneisuus, josta seurasi sanomalehtien puoluepohjaisuus. Jotkut lehdet puolue omisti suoraan, toisissa omistajia olivat puolueen yksittäiset kannattajat tai jä-

⁹⁴ Salokangas 2003. Salokankaan tutkimusjakso muistuttaa omaani, sillä se alkaa 1970-luvulta ja päättyy vuoteen 2002.

⁹⁵ Esimerkiksi Veli-Pekka Leppänen rajasi Suomen kommunistisen puolueen hajaanusta käsitelleen tutkimuksensa vuoteen 1970 mm. suojelupoliisin ja ulkoministeriön salassapitokäytäntöjen vuoksi. Leppänen 1999, 23-24; lähihistorian tutkimuksen ja journalismin eroista Uskali 2003, 44-46.

⁹⁶ Mervola 1995, 12.

⁹⁷ Salokangas 1987, 408-411; Tommila 1988, 485-520; Salokangas 1998, 101-102, 309-320; Mervola 2002, 95-109; Salokangas 2003, 405-412.

⁹⁸ Salokangas 2003, 405-412; 1998, 101-320.

senet. Erilaiset omistusvariaatiot tuottivat sanomalehtiin eriasteista puoluesitoutumista.⁹⁹ Teoria poliittisesta lehdistöjärjestelmästä on lähtöisin tanskalaiselta lehdistötutkija Niels Thomsenilta (1972).

Poliittinen lehdistöjärjestelmä alkoi heiketä, kun puoluepoliittisuus lehtien sisältöä määräävänä tekijänä heikkeni. Toisen maailmansodan jälkeen poliittinen lehdistöjärjestelmä muuttui vähitellen ykkös-kakkoslehtijärjestelmäksi, mutta viralliset sidokset sanomalehtien ja puolueiden välillä säilyivät. Uudessa järjestelmässä yksi markkina-alueen sanomalehdistä kohosi ylitse muiden, jolloin se alkoi houkutella entistä enemmän ilmoituksia, joista saaduilla tuloilla se pystyi jälleen kohentamaan sisältöään ja tekniikkaansa kilpailijoitaan paremmaksi. Myös ilmoitukset olivat sinällään kilpailuvaltti lukijoista kamppailtaessa. Muutosta on pyritty selittämään levikkikierreteoriolla.¹⁰⁰ Keskeistä on katsottu olleen uutisjournalismin, jonka laadukkuus ja määrä ratkaisi voittajan. Voittajista tuli markkina-alueillaan ykköslehtiä ja kilpailijat kutistuivat kakkoslehdiksi (andra tidningar) tai kuihtuivat kokonaan pois. Ykkös-kakkoslehtijärjestelmä säilytti silti suuren osan poliittisista piirteistä, kun varsinkin useat kakkoslehdistä olivat yhä puolueiden äänenkannattajia. Sanomalehti pystyi väljentämään puoluepoliittista sidettään sitä helpommin, mitä suuremmassa määrin lehden omistus oli yksityisissä käsissä ja mitä tanakammin lehtiyhtiö teki voittoa. Ilman liikevoittoa ei voinut olla riippumattomuutta, Salokangas on todennut.¹⁰¹

Kolmannen järjestelmämuutoksen Salokangas ajoittaa 1980-luvulle. Hänen tutkimassaan Vaasa Oy:ssä merkki muutoksesta oli yhtiöön kohdistunut nurkanvaltaus. Vaasa Oy:stä tai mistä muusta lehtitalosta hyvänsä oli tässä uusimmassa järjestelmässä tullut ensisijaisesti sijoituskohde eli joukko osakkeita, joita ostettiin ja myytiin ja joista saatiin mahdollisimman hyvä tuotto joko arvonnousun ja myyntivoiton tai osinkojen kautta. Keskeistä oli sanomalehden omistus, ei enää lehden julkaiseminen sinällään. Uusinta lehdistö- tai mediajärjestelmän vaihetta eletään edelleen. Sille Salokangas ei ole antanut varsinaista nimeä. Mervola puhuu ”pörssiytyvän median ajasta”¹⁰². Ilmiö juontaa yleisemmin talouselämässä vallitsevasta virtauksesta, jonka seurauksena omistajien näkökulma yhtiön pyörittämisessä (shareholder value) on vahvistunut.

Nimitys pörssiytyvän median aika on sikäli eriseurainen kahden muun jakson kanssa, että niissä ajoituksen perusta on lukijoiden valinnoissa. Poliittisen järjestelmän aikana lukija tilasi mieleisensä puolueen sanomalehden, ykkös-kakkoslehtiaikana tarjolla oli tavallisesti isompi mutta kalliimpi yleislehti ja pienempi ja halvempi vaihtoehto. Pörssi-nimitys kiinnittää katseen omistajiin. Onko ala niin perusteellisesti muuttunut, että jaksotusperiaatettakin pitää muuttaa? Pyrin tutkimukseni loppuluvussa lähestymään muutosta edelleen lukijoiden näkökulmasta mutta kuitenkin siten, että otan huomioon ympäristön tapahtumat ja omistaja-näkökulman vahvistumisen.

⁹⁹ Salokangas 1987, 327-330; 1998, 178.

¹⁰⁰ Salokangas 1987, 409-410.

¹⁰¹ Salokangas 1987, 327; 2003, 406.

¹⁰² Mervola 2002, 104-109; Salokangas 2003, 407; ks. ilmiön kritiikkiä, Ramonet 2001, 29-31.

Lehdistöjärjestelmä heijastuu sanomalehtien itselleen kunakin aikana asettamissa tehtävissä. Niinpä Suomen sanomalehdistön varhaiskaudella vuodesta 1771 aina 1800-luvun lopulle lehdistön ensisijaiseksi tehtäväksi nähtiin kansansivistäjänä toimiminen. Poliittisen lehdistöjärjestelmän aikana sanomalehtien tehtävänä oli toimia puolueiden äänenkannattajina. Poliittisen lehdistöjärjestelmän murentuessa myös sanomalehtien tehtäväkuva muuttui. Salokangas otaksuu, että kun moni sanomalehti korosti siteitään maakuntaan, sillä haluttiin höllentää lehden suhdetta puolueeseen ja puoluepolitiikkaan¹⁰³. Sitoutumattoman lehdistön keskeiseksi tehtäväksi nousi tiedonvälitystehtävä, uutisjournalismi. Yleisradiossa asia ilmeni informatiivisena ohjelmapolitiikkana, josta yhteisössä johdettiin journalismia ohjaava Ohjelmatoiminnan säännöstö (OTS)¹⁰⁴.

Lehdistöjärjestelmä ja siitä kumpuavat sanomalehdistön tehtäväkuvat muodostavat perustan, jonka päälle – tietoisesti ja tiedostamatta – sanomalehdissä on laadittu linjapapereita. Loppuluvussa pohdin linjapapereita nimenomaan lehdistöjärjestelmän muutosta vasten. Poliittinen lehdistöjärjestelmä synnytti omanlaisensa ohjelmat sanomalehtiin, samoin ykkös-kakkoslehtijärjestelmä ja 1980-luvun jälkeinen järjestelmä. Lukemalla linjapapereita voi tulkita niiden avulla myös tätä järjestelmämuutosta eikä siis vain selittää linjapapereita lehdistöjärjestelmällä. Linjapaperit ovat dokumentteja niiden laatimisajasta, ja niihin ovat kivettyneet aikansa käsitykset lehtien tehtävistä ja tärkeinä pidetyistä periaatteista. Kun linjapaperit muuttuvat, todennäköisesti ympäristössä on tapahtunut muutoksia. Lehdistöjärjestelmäkin on voinut muuttua.

Kun linjapapereiden historiallisen kontekstin selvittely ja niiden muutos sitoo työni osaksi suomalaista lehdistöhistoriallista tutkimusperinnettä, niin loppuluvussa nojaan linjapapereiden tulkinnassa myös toiseen viitekehykseen: ”lehdistöteorioihin” ja tarkemmin Denis McQuailin ”yleislänsimaiseen lehdistöteoriaan”¹⁰⁵. McQuailkään ei tosin oletta, että hänen jäsentelynsä olisi ylihistoriallinen, vaan usko, että hänen esittelemiensä periaatteiden tai arvojen tärkeysjärjestys on saattanut mediajärjestelmän muuttuessa myös muuttua.¹⁰⁶ Aineistolähtöisen tutkimusotteen mukaisesti löysin McQuailin työni toiseksi viitekehukseksi vasta siinä vaiheessa, kun jo analysoin linjapaperiaineistoa ja huomasin niiden sisällöllä olevan yhteyttä lehdistöteorioiden vaatimuksiin sanomalehdille. Yhteyden havaitseminen juonsi lukemaani Ari Heinosen kirjaan journalismin itsesääntelystä, jossa hän yhdisti sen McQuailin ajatteluun. Tämän ”teorian” yhdistäminen työhöni ei mielestäni sotinut aineistolähtöistä lähtökohhtaani vastaan, sillä ilman linjapapereiden analysoivaa läpikäyntiä en olisi osan-

¹⁰³ Salokangas 1987, 411.

¹⁰⁴ Salokangas 1996, 169-178

¹⁰⁵ Lehdistöteorioista Heinonen 1995, McQuail 1989, 1992 ja 2000 sekä Nordenstreng 1995.

¹⁰⁶ McQuail 1992, 1989 ja 2000 ja huomio historiallisesta muutoksesta sivulla 179; Aiemmin McQuailin pohdintoja on tutkimuksessaan journalismin itsesääntelystä hyödyntänyt Heinonen 1995, jonka McQuailin tulkintaan oma viitekehükseni pitkälti perustuu.

nut yhdistää niitä McQuailin ajatuksiin. Siinä mielessä jäsentelyn voi katsoa kummunneen aineistosta.

Tutkimukseni kannalta olennaista on McQuailin havainto, että eri maissa viestintävälineille esitetyistä normatiivisista vaatimuksista, yhteiskunnallisista odotuksista, on koottavissa erityinen käsitekehikko. Tähän rakennelmaan McQuail on pyrkinyt kiteyttämään kaiken sen, mitä viestinnästä on sanottu länsimaissa demokraattisissa yhteiskunnissa "yleisen edun" nimissä viimeisimmän neljänkymmenen vuoden eli juuri tutkimusperiodini aikana. McQuail itse kiistää, että kyse olisi uudesta "lehdistöteoriasta", mutta sellaiseksi hänen mallinsa voidaan ainakin tämän työn tarpeita ajatellen ymmärtää¹⁰⁷. "Teoriasta" mallissa ei ole kyse siinä mielessä, että se koostuu toisilleen irrallisista, jopa osin vastakkaisista periaatteista. Käsitekehikon avulla McQuail toivoo voitavan kuitenkin arvioida perustellusti median suoritusta, mutta malli sopi myös jäsentämään tutkimuksessani analysoimieni linjapapereiden sisältöä. McQuail on rakentanut käsitekehikkonsa viestintäpoliittisista lausumista, joita ovat esittäneet valtiolliset, viestintäalaa ruotineet komiteat muun muassa Iso-Britanniassa, Kanadassa, Ruotsissa, Saksassa ja Hollannissa.¹⁰⁸ Suomesta McQuail olisi niin halutessaan voinut poimia samaan sarjaan kuuluvan Viestintäpoliittisen komitean mietinnön kolmen vuosikymmenen takaa¹⁰⁹.

McQuailin mallissa viestintäpoliittiset lausumat osuvat alun perin kolmen mutta hänen myöhemmän kehittelynsä jälkeen oikeastaan viiden perusarvon heijastumaksi. Nämä arvot tai teemat ovat vapaus (freedom), tasa-arvo (equality) ja järjestys (order) ja uusimpina itsenäisinä kattoarvoina moninaisuus (diversity, suomeksi myös erilaisuus ja vaihtelevuus) sekä informaation laatu (information quality). Vapaus-arvosta juontuvia arvoja ovat puolestaan riippumattomuus ja pääsy tiedotusvälineeseen; tasa-arvon alakomponentteja ovat moninaisuus (jonka omaa merkitystä McQuail siis korostaa uusimmassa versiossaan) ja objektiivisuus; järjestyksen alle menevät puolestaan solidaarisuus sekä sosiaalinen kontrolli ja symbolinen kulttuuri.¹¹⁰ Uudessa kehitelmässään McQuail nostaa objektiivisuuden tärkeimmäksi osaksi informaation laadun periaatetta, johon kuuluu myös sanomalehdelle asetettu vaatimus kattavasta ja oleelliseen keskittyvästä uutis- ja taustamateriaalin tarjonnasta.¹¹¹ Periaatteet limittyvät toisiinsa, ja yläkäsitteiden alla voi olla samoja arvoja hieman eri kulmalta tarkasteltuna.

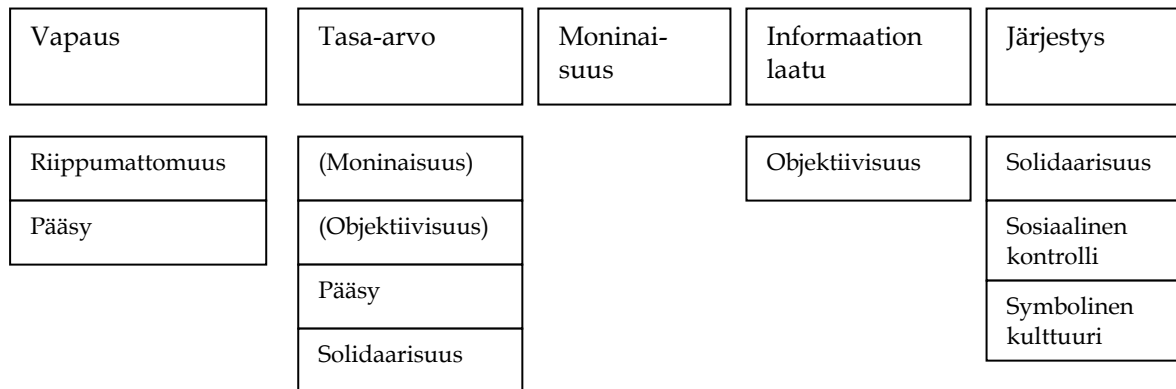
¹⁰⁷ Heinonen 1995, 28. Heinonen soveltaa McQuailin ajattelua ja käyttää siitä nimitystä "yleislänsimainen lehdistöteoria".

¹⁰⁸ McQuail 2000, 165-188; McQuail 1992; McQuail 1989, 125; Heinonen 1995.

¹⁰⁹ Viestintäpoliittisen komitean I ja II osamietintö, 1974.

¹¹⁰ Heinonen 1995, 46-48; McQuail 1992, 78; McQuail 2000, 165-180.

¹¹¹ McQuail 2000, 165-180.

KUVIO 1.1 McQuailin yleislänsimäinen lehdistöteoria.¹¹²

Vapauden voi nähdä enemmän sanomalehden kuten muidenkin tiedotusvälineiden toiminnan ehdoksi kuin median toiminnan arviointikriteeriksi. Yleisen edun näkökulmasta vapaudessa on kyse sanomalehden¹¹³ itsenäisyydestä, vapaudesta suhteessa talouden, politiikan tai muihin yhteiskunnallisiin voimiin, riippumattomuudesta. Sananvapaus takaa lehdelle vapauden julkaista uutisia ja mielipiteitä. Yleisöä laajasti koskien sananvapaus edellyttää pääsyä sanomalehden palstoille ja mahdollisuutta tilata sanomalehteä ilman että valtion toimet tai taloudellinen varattomuus sitä estävät. Vain vapaa sanomalehti voi täyttää sille asetut odotukset muun muassa vallanpitäjien vahtimisesta. Itsenäiseen asemaan McQuail liittyy sellaisia määreitä kuin luotettavuus, omaperäisyys ja kriittinen asenne, lehden vahtikoiran rooli. Sanomalehdellä tulee olla vapaus hankkia esteittä informaatiota olennaisista lähteistä. Vapaus edellyttää myös joidenkin tulkintojen mukaan toimittajien itsenäistä asemaa, jolloin lehden omistajat tai ilmoittajat eivät saa vaikuttaa uutisten valintaan ja lehdessä esitettyihin mielipiteisiin. Toivottavana on voitu vapauden nimissä pitää myös lehden aktiivista ja kriittistä toimituspolitiikkaa sekä luovaa, kekseliästä ja riippumatonta julkaisupolitiikkaa taiteen ja kulttuurin suhteen. Todellisessa elämässä esimerkiksi vaatimus sananvapauden tulkinnasta vain toimittajien ja muiden lehden palstoilla mielipiteitään esittävien ja yleensäkin kansalaisten omaisuudeksi kohtaa tietenkin lehtien omistajien intressit. Kaikki, mitä toimittajat tai haastatellut haluaisivat lehdessä sanoa, ei myöskään ole sellaista, jota vastaanottajat vaivautuisivat kuulemaan. Sananvapaus on arvo jo sinällään, mutta lisäksi se takaa lukijoille luotettavan informaation ja moninaiset näkemykset ja lehdistölle mahdollisuuden tarvittaessa haastaa poliittiset vallanpitäjät ja suur yritysten edut. Vapaa lehdistö voi niin halutessaan irtaantua tavanomaisesta konsensuksesta ja antaa tilaa vastakohtaisille näkemyksille.¹¹⁴

¹¹² Lähde: McQuail 1992, 78; McQuail 2000, 166-178; Käsitesuomennot Heinonen 1995, 47.

¹¹³ Käytän tässä esityksessä sanomalehti-sanaa, kun McQuail puhuu laajemmin medias- ta. Sisällöllisesti olen paikoin valikoinut esityksen tästä sanomalehti-näkökulmasta.

¹¹⁴ McQuail 2000, 166-168; McQuail 1992, 78, 99-140; Heinonen 1995, 46-48.

Tasa-arvo tähtää McQuaililla vaatimuksena siihen, että sanomalehti ei suosi epäreilusti toimituspolitiikassaan joitain ryhmiä toisten kustannuksella. Erityisesti tasa-arvon vaatimus edellyttää demokratiassa, että sanomalehdistö ei tee erityispalveluksia poliittisille vallanpitäjille. Julkisuuteen on päästävä sekä virallisen totuuden edustajien että sille vastakkaisten äänien. Tasa-arvon mukaista on, että ilmoittajia kohdellaan samoin ehdoin vapaiden markkinoiden normaalien periaatteiden mukaisesti. Vaihtoehtoisten äänten tulisi päästä tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden nimissä esille samoin ehdoin kuin hallitsevien näkemysten, kunhan kaikkia koskevat tietyt kriteerit täyttyvät. Tasa-arvo mahdollisuutena päästä lehden palstoille on kuitenkin kiinni myös fyysisistä rajoitteista: kaikkeen ei tila yksinkertaisesti riitä. Tasa-arvo kytkeytyy McQuaililla objektiivisuuden vaatimukseen puolueettomuus-vaatimuksen osalta.¹¹⁵

Moninaisuus on McQuaililla samantyyppinen rakenne-edellytys sanomalehdistölle (medialle) kuin vapaus. Se edellyttää koko järjestelmää koskevana vaatimuksena, että julkisuuteen on useita kanavia, julkisuudessa kuullaan useita ääniä ja kanavat rakentavat ympärilleen useita yleisöjä. Moninaisuus-arvo on pitkälle sisältövapaa. Demokratiassa moninaisuus tarkoittaa, että valtaeliitti korvautuu säännönmukaisesti toisella ja että yhteiskunnassa eri intressejä tasapainotetaan muun muassa jakamalla virkoja ja tehtäviä eri intressipiirien kesken. Sanomalehti voi avustaa poliittista, sosiaalista ja kulttuurista muutosta takaamalla jatkuvasti erilaisten näkemysten esilläolon. Yksittäisessä sanomalehdessä moninaisuuden periaatetta voi soveltaa ensinnäkin sen sisältöön. Lehden tulisi sisältää moninaisesti esimerkiksi viihdettä ja vakavampaa uutisinformaatiota, sen tulisi taata moninaisten poliittisten tahojen ja ideologioiden pääsy julkisuuteen, lehden sisällön tulisi palvella moninaista yleisöä mitattuna sitten vaikka ikäjakaumalla tai tulotasolla ja lisäksi moninaisuuden voi katsoa edellyttävän maantieteellistä vaihtelevuutta uutisisällössä. Moninaisuus tasa-arvoisena kohteluna merkitsee, että eri tahot pääsevät tasa-arvon periaatteen mukaisesti samoin ehdoin julkisuuteen jossain reilussa suhteessa. Esimerkiksi vähemmistöryhmienkin tulisi moninaisuuden vaatimuksen mukaisesti saada sanoa sanottavansa sanomalehdessä. Lehden sisällön tulisi periaatteessa heijastaa yhteisönsä moninaisuutta eri puolilta tarkasteltuna. Lehden tulisi tarjoutua erilaisten etujen ja ryhmien foorumiksi, jolloin sosiaaliset ristiriidat eivät välttämättä kasautuisi konflikteiksi, vaan ne voitaisiin purkaa lisäämällä osapuolten ymmärrystä toisten tavoitteista.¹¹⁶

Informatiiviset vaatimukset juontavat McQuailin mukaan sekä informoidusta yhteiskunnasta ja informoitujen, ammattitaitoisten työntekijöiden tarpeesta että kansalaisille määritellystä roolista osallistua päätöksentekijöiden valvontaan ja valintaan. Informaation laadun osatekijöistä tärkein on länsimaisissa demokratioissa ollut objektiivisuuden periaate. Objektiivisuus on erityinen mediakäytännön muoto, johon liittyy ulkopuolinen, riippumaton ja puolueeton asenne informaation kokoamiseen, prosessointiin ja levitykseen. Objektiivisuus edellyttää myös täsmällisyyttä, olennaisuuden sekä täydellisyyden (ei jätetä

¹¹⁵ McQuail 2000, 169.

¹¹⁶ McQuail 2000, 170-171; McQuail 1992, 141-181.

asioita sanomatta) kriteereiden soveltamista toimitustyössä. Toimittajan ei tule objektiivisuuden periaatteen mukaan tehdä työssään palveluksia kolmannelle osapuolelle, mikä edellyttää puolestaan toimittajan tietynasteista autonomiaa. Sananvapauden periaate on objektiivisuuden kanssa ristiriidassa kuitenkin siltä osin, että tarvittaessa sanomalehti voi irtisanoutua puolueettomuudesta ja ottaa kantaa – näin varsinkin poliittisen lehdistöjärjestelmän oloissa, missä kannanotot kuuluvat järjestelmän luonteeseen. Sanomalehdelle objektiivisuus mahdollistaa sujuvan toimimisen ulkopuolisten tahojen kanssa, jotka saavat periaatteen mukaisesti äänensä muuttamattomalla tavalla kuuluviin. Objektiivisuus erottaa sisällöltään uutiset ilmoituksista, mikä mahdollistaa lehden kaksoisroolin tiedon ja puolueellisten ilmoitusten paikkana. Sanomalehdet ovat voineet objektiivisuuden turvin kasvattaa uutistensa markkina-arvoa ja laajentaa niiden käyttökelpoisuutta yleisön joukossa, ja yleisö on puolestaan oppinut ymmärtämään objektiivisuuden periaatetta toimitustyön pohjana, mikä on lisännyt yleisön luottamusta lehteä kohtaan, McQuail kirjoittaa. Objektiivisuuden tarkemmassa käsite-erottelussa McQuail nojaa ruotsalaisen Jörgen Westerståhlin tunnettuun malliin. Siinä objektiivisuudessa nähdään kaksi puolta: tosiasiallisuus ja puolueettomuus. Tosiasiallisuuden alakäsitteitä ovat taas totuus, relevanssi (olennaisuus) ja informatiivisuus, joka viittaa viestin huomioarvoon, muistettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Puolueettomuuden osatekijät ovat esityksen tasapaino ja neutraali esitystapa. Informaation laadun mukaisesti sanomalehden tulee tarjota monipuolisesti olennaiset uutiset ja taustainformaatio yhteiskunnasta ja maailmasta; informaation tulee olla objektiivista eli täsmällistä, rehellistä, riittävän täydellistä, totuudellista, luotettavaa ja tosiasiat on erotettava mielipiteistä; informaation tulee olla myös tasapuolista ja reilua (puolueetonta), lehden on raportoitava vaihtoehtoisiaakin näkökulmia ei-sensaatiomaisella, puolueettomalla tavalla.¹¹⁷

Järjestyksellä McQuail viittaa mallissaan yhteiskunnan integraatioon ja tasapainoon. McQuailin tapa ymmärtää järjestys on joustava, ja hän venyttää sen käsittämään sekä sosiaalisen että kulttuurisen järjestyksen alakäsitteineen. McQuail korostaa, että pluralistisissa länsimaisissa yhteiskunnissa ei voida enää puhua vain yhdestä ”järjestyksestä”, joka olisi kaikkien hyväksyttävissä. Eri tahot painottavat eri asioita, ja sanomalehden rooli on tuoda esiin näitä toisistaan poikkeavia näkökulmia. Kysymys kuitenkin kuuluu, miten pitkälle sanomalehti voi mennä erilaisten alakulttuurien ymmärtämisessä? Esimerkiksi väkivaltaiset mielenosoitukset tuskin soveltuvat lehden kannattamaksi (epä)järjestyksen muodoksi. Sosiaalinen järjestys viittaa yhteiskunnan vakiintuneisiin rakenteisiin ja suhteisiin. Tärkeitä ovat yhteiskuntaa koossa pitävät instituutiot kuten laki, kirkko, koulu, poliisi ja armeija. Näin järjestystä katsovat valtaapitävät, joilla on taipumusta olettaa sanomalehtien olevan ainakin pohjimmiltaan yleisen järjestyksen puolella. Alhaalta päin tarkastellen järjestyksessä korostuvat yhteisön jäsenten tuntema kiintymys (koheesio) toisiaan kohtaan ja solidaarisuus. Yhteisöä koossa pitävää kittiä voidaan kutsua myös identiteetiksi. McQuailin mukaan järjestyksenkin vaatimuksissa sanomalehden tulisi tarjoutua ylei-

¹¹⁷ McQuail 2000, 171-175; McQuail 1992, 183-236.

sönsä foorumiksi. Lisäksi lehden tulisi edistää integraatiota tarjoamalla julki-suutta myös heikompiosaisille ryhmille ja näiden pyrkimyksille. Lehden ei tulisi kuitenkaan kyseenalaistaa järjestyksen nimissä lakia ja järjestystä tai rohkaista lainvastaisiin tekoihin. Kansallisen turvallisuuden kuten terrorismin ollessa kyseessä sanomalehden vapautta voidaan järjestykseen vedoten jopa hyväksyttävästi rajata. Moraalin, säädyllisyyden ja maun suhteen lehden tulee valtaosin seurata hallitsevia näkemyksiä.¹¹⁸ Järjestyksen alle liittyy lehden antama tuki erilaisille paikallisuuden ilmentymille, Suomessa ”maakunnallisuudelle”. Lehti voi ruokkia lukijakuntansa piirissä identiteettiä ja edistää monin tavoin paikallista yhteisyyttä ja puolustaa paikallisten tahojen etuja siten kuin lehti ne tulkitsee.¹¹⁹

Symboliseen ja kulttuurisen järjestykseen liittyvät muun muassa uskonto, taide ja tavat sekä kieli. Tässäkin näkökulma voi olla alhaalta ylös tai ylhäältä alas, jolloin korostetaan vakiintuneita kulttuuri-instituutioita ja näiden tuotteita, kansallista perintöä. Normatiivisina vaatimuksina voidaan esittää, että sanomalehden tulee heijastaa lukijakuntansa näkemyksiä. Sen tarjoamien sisältöjen tulisi vastata yleisön kokemuksta ainakin jossain määrin. Jokin rooli tulisi antaa sanomalehden sivistykselliselle roolille. Lehden tulisi rohkaista kulttuuriseen luovuuteen, omaperäisyyteen ja korkeaan laatuun. McQuailin mukaan kulttuuriset tavoitteet ovat usein ristiriidassa yleisön omien näkemysten ja kulttuurialan sekä lehdistön kaupallisten toimintaehtojen kanssa.¹²⁰

Linjapapereissa ilmenee samansisältöisiä ”vaatimuksia” kuin McQuailin käsitekehikossa. Linjapapereita yhdistää McQuailin analysoimaan aineistoon juuri normatiivisuus. Linjapapereita ei kuitenkaan ole esitetty samassa tarkoituksessa kuin McQuailin analysoimia viestintäpoliittisia lausumia: linjapaperit eivät ole olleet alunperin julkisia eikä niissä ei ole varsinaisesti artikuloitu ”yleistä etua” vaan päinvastoin lehden kustantajan eli omistajan etu. Linjapaperit tulee mielestäni nähdä implisiittisinä vastauksina yhteiskunnassa esitettyihin normatiivisiin vaatimuksiin tai tulkintoina näistä vaatimuksista sanomalehden omistajan kannalta katsottuna. Tällöin niistä on luettavissa, mihin vaatimukseen kustantaja on kulloinkin katsonut tähdelliseksi yhtyä tai vastata, sillä viestintäpolitiikassahan vaatimukset kohdistuvat juuri kustantajille, omistajille. Kustantajan linjapaperissa vaatimukset osoitetaan toimittajille, joiden tulisi näiden perusteella toimittaa halutunkaltaista lehteä. Toisaalta kustantajat ovat usein saaneet olla itsekin sorvaamassa viestintäpoliittisia tavoitteita, ja esimerkiksi Suomessa viestintäpoliittisessa komiteassa niin kustantajilla kuin toimittajilla oli omat edustajansa¹²¹. Näin kustantajat ovat linjapapereissa saaneet vastata osin omaan huutoonsa.

Linjapapereita lukiessa voi myös McQuailia mukaillen kysyä, mille tahoille niissä katsotaan sanomalehden olevan toiminnastaan ensisijassa vastuulli-

¹¹⁸ McQuail 2000, 175-177; McQuail 1992, 237-273.

¹¹⁹ McQuail 1992, 267-269.

¹²⁰ McQuail 2000, 177-178; McQuail 1992, 275-300.

¹²¹ Esimerkiksi vuonna 1973 mietintönsä jättäneessä Viestintäpoliittisessa komiteassa oli niin työntekijöiden kuin työnantajapuolen edustus. Komiteamietintö 1973, 4, 6.

nen¹²². McQuailta lainatussa markkinaviitekehyksessä lehden sisällön ratkaisee kysynnän ja tarjonnan periaate, jolloin lehti on ensisijassa vastuussa lukijoilleen näiden kuluttaja-roolissa. Sitä toimitetaan, mille on kysyntää markkinoilla, ja laatu on sitä, mistä kuluttaja haluaa maksaa. McQuailin listaamat normatiiviset periaatteet juontavat puolestaan pääosin yleisen edun eli julkisen vastuun viitekehystä. Tällöin sanomalehti ymmärretään sekä liikeyritykseksi että sosiaalisesti instituutioksi, jolle kansalaisiksi katsottavat lukijat ja yhteiskunta laajemminkin voivat asettaa vaatimuksia. Kolmas kehikko tarkastella linjapapereita olisi lain ja asetusten näkökulma, jolloin mielenkiinto kohdistuu valtiiovallan ja sanomalehden suhteeseen. Neljäs tapa on pitää linjapapereita kustantajien vastuullisuuden osoituksena, jolloin niitä voidaan tutkia ammattikunnan vastuun kehikosta¹²³. Kyse on tällöin professionalismista, jonka osoituksena ovat niin Journalistin ohjeet kuin sanomalehtien linjapaperit. Linjapaperit voidaan ammattikunnan vastuun kehikosta katsoa olevan kustantajapuolen itsesääntelyä: ne ovat toimintaohjeita, jotka ohjastavat kyseisen sanomalehden kohdalla hyvään journalistiseen tapaan.

McQuailin käsitekehikko antaa työkalun ruotia suomalaisia linjapapereita. Miten linjapapereista ilmenevät näkemykset istuvat ”yleislänsimaalaiseen lehdistöteoriaan” ja miten suomalauskustantajien näkemykset mahdollisesti poikkeavat McQuailin mallista? Miten sanomalehdet ja journalismi ovat McQuailin käsitekehikon mukaisesti tarkasteltuna muuttuneet sitten 1970-luvun? Pidän myös hedelmällisenä yhdistää McQuaililta lainaamani viitekehys suomalaiseen lehdistöhistorialliseen tutkimusperinteeseen. Tutkimuksen lähestymiskulmana on tällöin aineiston ”triangulaatio”, tarkastelu eri näkökulmista ja eri tutkimussuunnista.

1.5 Linjapaperit tutkimusten lähteenä

Linjapaperit ovat aiemmin olleet tutkimuskohteena vain parissa alemmassa opinnäytetyössä. Lisäksi niitä on käytetty joissain opinnäytetöissä lähteenä todistamaan lehden ”linjasta”, jota on sitten tutkittu erikseen muiden aineistojen suhteen¹²⁴.

Linjapaperit olivat laajasti lähteen roolissa Esko Salmisella, kun hän kuvasi sanomalehdistön muutosta vuosina 1950–1980 *Suomen lehdistön historia* -sarjassa¹²⁵. Salmisen artikkeli perustui oman työni tapaan linjapapereiden kuvailuun ja päätoimittajien haastatteluihin, mutta hänen tavoitteensa oli toinen: hän kertoi sanomalehdistön historiaa laajasti, ei linjapapereiden kautta eikä linjapapereiden historiaa. Sanomalehdistön tehtäväkuvan muutosta piirrettiin au-

¹²² McQuail 2000, 180-188.

¹²³ McQuail 2000, 187.

¹²⁴ Ks. esim. Holmberg 2004.

¹²⁵ Salminen 1988, ”Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950-1980, 141-306.

ki useissa muissakin SLH-sarjan artikkeleissa, muun muassa Päiviö Tommilan laatimassa päätösluvussa *Suomen sanomalehdistön kehityslinjat*¹²⁶. Ajallisesti työni on jatkoa Salmisen artikkelille.

Linjapaperit olivat tutkimuskohteina Aija Pourun pro gradu -tutkielmassa vuodelta 1986: *Lehden linja. Sanomalehtiyritysten ja päätoimittajien näkemykset tiedonvälityksen tehtävistä*. Työssä oli kerätty linjapaperit 63 suomalaiselta sanomalehdeltä, seitsemällä lehdellä linjapapereita ei vastausten perusteella tuolloin ollut. Tutkielmaan liittyi lomakysely 50:lle päätoimittajalle.¹²⁷ Tutkimuskysymyksen voi pelkistää siten, että työssä tarkasteltiin sanomalehtien ja päätoimittajien käsityksiä lehden tehtävistä. Pours analysoi linjapapereita sisällönanalyysin avulla. Tulos oli listaava. Siinä ei pohdittu tarkemmin syitä, miksi lehdet olivat linjauksiinsa ja tehtävämääritelmiinsä päätyneet tai mikä oli linjapapereiden historia.

Jouni Pihlajasaari käytti linjapapereita dokumenttilähteenä pro gradu -työssään, jossa etsittiin vastausta kysymyksiin, miksi ja miten useat sanomalehdet julistautuivat 1980-luvun loppupuolelta lähtien sitoutumattomiksi¹²⁸. Tutkimuslehtiä olivat *Aamulehti*, *Keskisuomalainen*, *Pohjalainen*, *Satakunnan Kansa* ja *Savon Sanomat*. Myös Pihlajasaaren työssä oli haastateltu päätoimittajia sekä toimitusjohtajia, jotka selittivät ennen kaikkea sitä, miksi lehdessä oli päädytty sitoutumattomuuteen ja mitä siitä seurasi. Pihlajasaari ruoti linjapapereita nimenomaan sitoutumattomuus-käsitteen kautta.

Linjapapereiden tuloa edeltänyttä kirjoittelua ja työehtosopimuksen ns. vakaumuspykälää selvitti Pertti Hemánus kirjassaan *Journalistinen vapaus*. Hän tarkasteli vakaumuspykälää ”journalistisen vapauden” näkökulmasta. Hemánuksen kirjan empiirinen osuus perustui toimittajien, myös päällikkötoimittajien, teemahaastatteluihin, minkä lisäksi hän oli selvittänyt vapaus-teemaan liittyvää kirjoittelua samoista lähteistä kuin teen omassa tutkimuksessani: *Sanomalehtimiehestä* ja *Suomen Lehdistöstä*. Hemánuksen mukaan linjapykälän vaikutus oli lehtitaloissa jäänyt vähäiseksi. Myöskään toimittajien rekrytoinnissa linjapykälällä ei näyttänyt olleen suurta merkitystä. Kirjassa ei analysoida itse linjapapereita, koska niitä tekijän hallussa mitä ilmeisimminkään ei ollut. Hemánus kuvasi tutkimustansa vaatimattomasti alustavaksi kartoitukseksi, josta toisten on hyvä jatkaa. Hemánus avasi teemahaastatteluihin perustuvalla tutkimusotteellaan uusia uria suomalaisessa journalismin tutkimuksessa.¹²⁹

Kirsi-Marja Karttusen pro gradussa verrattiin lehden linjapaperin mutta erityisesti toimituksissa vallitsevien kirjoittamattomien sääntöjen vaikutusta toimittajan työhön ja journalistiseen vapauteen. Karttusen työ oli jatkoa Hemánuksen pohdinnoille. Työssä oli mukana viisi erityyppistä sanomalehteä,

¹²⁶ Tommila 1988d, 485-520.

¹²⁷ Pours, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos 1986.

¹²⁸ Pihlajasaari 1996, Sitoutumattomaksi ei tulla yhdessä yössä. Viiden maakuntalehden taival puolueen äänenkannattajasta sitoutumattomaksi ykköslehdeksi. Jyväskylän yliopisto Viestintätieteiden laitos.

¹²⁹ Hemánus 1983, 6; 119-129.

joista yhdellä ei ollut linjapaperia. Karttusen mukaan linjan olemassaolo ei työehtosopimuksen vaatimuksesta huolimatta ollutkaan itsestäänselvyys. Tutkimuksen perusteella valtaosa haastatelluista 25:stä toimittajasta katsoi linjan rajoittavan jokapäiväistä työtään jollakin tavoin mutta valtaosa piti linjapaperia lehdelleen ehdottoman tarpeellisena.¹³⁰

Linjapapereista välittyvää ajatusta siitä, että lehdet ovat uutisten välittämisen ohella levikkialueidensa ja niillä asuvien ihmisten puolustajia, tutki diskurssianalyysiin perustuvassa väitöskirjassaan Jaana Hujanen. Tutkimuksen nimi kiteyttää sen keskiön: *Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa*. Hujasen tutkimuksessaan käsittelemät lehdet olivat *Etelä-Suomen Sanomat*, *Forssan Lehti*, *Hämeen Sanomat*, *Ilkka*, *Kaleva*, *Keskipohtanmaa*, *Pohjalainen*.¹³¹

Linjapapereita käsitellään myös eräissä *Suomen Lehdissä* julkaistuissa artikkeleissa. Viitataan niihin luvussa, jossa kuvaan linjapapereihin liittyntä ammattilehtikirjoittelua.

Tilausilmoituksia tai lähinnä niiden sisältämiä ohjelmia on käytetty usein lähteinä lehtihistorioissa¹³², ja niiden ohella lehden kannanottoja on historioissa selitetty arkistomateriaalilla ja sanomalehden muilla kirjoituksilla.

1.6 Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni jakaantuu kuuteen lukuun. Johdannon jälkeen toisessa luvussa osoitan, että linjapapereilla oli edeltäjänsä Suomen lehdissä, ohjelmat. Kolmannessa luvussa kuvaan linjapapereiden tuloa edeltäneen keskustelun. Sen jälkeen esittelen itse linjapaperit ja niiden tulon sanomalehtiin (luku 4) sekä linjapapereissa tapahtuneet muutokset runsaan kolmenkymmenen vuoden kuluessa (luku 5). Loppuluvussa teoretisoin tuloksilla.

Luvussa kaksi käsittelen linjapapereiden historiallisia edeltäjiä, sanomalehtien ohjelmia. Lehdet julkaisivat ohjelmiaan yleisesti 1930-luvulle asti, jolloin ne melko yhtäaikaisesti katosivat. Ohjelmien tarkastelun tarkoitus on osoittaa, että linjapaperit ja niihin kirjatut asiat eivät ilmestyneet tyhjästä. Vaikka vanhat ohjelmat eivät olisikaan olleet tiedostetusti linjapapereita laatineiden mielessä, ne voi katsoa olleen olemassa vähintäänkin lehdistön eräänlaisessa kollektiivisessa muistissa. Linjapapereissa ja ohjelmissa on kyse samoista asioista: lehtien tehtävistä ja niiden toimintaa ohjaavista periaatteista. Ohjelmat ovat mielestäni linjapapereiden juuri. Erojakin ohjelmista ja linjapapereista tietysti löytyy.

Kolmosluvussa rekonstruoin sanomalehtialan kahden tärkeimmän ammattilehden kirjoittelun, joka edelsi ja seurasi linjapapereiden kirjoittamista työehtosopimusten

¹³⁰ Karttunen 1991, Toimittaja ja lehden virallinen ja epävirallinen linja. Tutkimus lehden linjan ja kirjoittamattomien sääntöjen vaikutuksesta toimittajan työhön ja vapauteen.

¹³¹ Hujanen 2000.

¹³² Esimerkiksi Niemi 2003, Aalto 1990, Halla 1978, Tommila 1970 ja 1973, Salmelin väitöskirjassaan 1967.

sopimukseen ja linjapapereiden tuloa sanomalehtiin. Kirjoittelulle voi antaa yleistävän leiman ”toimitusdemokratia”. Kirjoittelulla on huomattavia teemallisia kosketuspintoja tähänkin päivään ja olen pitänyt arvokkaana kuvata sitä senkin vuoksi. Toimitusdemokratiakirjoittelun tarkan läpikäynnin myötä tulee ymmärrettäväksi, miksi linjapaperit 1970-luvulla tulivat sanomalehtiin. *Sanomalehtimiehessä* ja *Suomen Lehdistöissä* julkaistujen artikkelien kuvaamisen rinnalla tukeudun luvussa keskusteluun osallistuneiden tai sitä havainnoineiden haastatteluihin, arkistointiin ja kirjallisuuteen.

Neljännessä luvussa paneudun itse linjapapereihin. Esittelen, miten linjapaperit tulivat sanomalehtiin, millaisia olivat ensimmäiset linjapaperit ja miten sanomalehdet ottivat linjapapereihinsa mallia toisiltaan. Tässä luvussa ovat tarkastelun kohteena vuosina 1971–1986 laaditut linjapaperit.

Viidennessä luvussa tarkastelen linjapapereissa tapahtuneita muutoksia ensimmäisen tarkastelujakson jälkeen. Lisäksi selvitän tekemiäni kyselyjen ja haastattelujen perusteella linjapapereiden käytännön merkitystä sanomalehdissä 2000-luvulla.

Viimeisessä eli kuudennessa luvussa jäsenän tutkimukseni Denis McQuailin lehdistöteorian ja lehdistöjärjestelmä-käsitteen avulla. Otan ikään kuin etäisyyttä aineistooni ja pyrin katsomaan sitä näiden kahden ”teorian” lävitse. Esitän linjapapereista ilmenevän suomalaisen sanomalehdistön ja journalismin muutoksen ja eräänlaisen ”suomalaisen lehdistöteorian” eli alan oman näemyksen siitä, mikä on lehdistön tehtävä ja mitkä periaatteet toimintaa ohjaavat.

Olen liittänyt tutkimukseeni kaikki keräämäni linjapaperit (57 kappaletta). Linjapapereiden kokoaminen yksiin kansiin on tutkimukseni oheistulos¹³³.

---

¹³³ Vastaavalla tavalla Jorma Mäntylä kokosi kirjaansa kaikki Lehtimiehen ohjeiden/Journalistin ohjeiden versiot 2004.

2 OHJELMA ELI SANOMALEHDEN TEHTÄVÄ JA TUNNUSSANAT

2.1 Sanomalehti määritteli itsensä tilausilmoituksessa

Vaikka linjapaperit tulivat Suomen sanomalehdistöön 1970-luvun alkupuolella kuin aivan uutena asiana, niillä oli historialliset edeltäjänsä: ohjelmat, jotka ilmestyivät lehdissä säännöllisesti vuodenvaihteen tienoilla tilausilmoitusten muodossa.

Tilausilmoituksessa lehti ilmaisi ”tarkoituksensa”, ”kantansa” tai ”suuntansa”¹. ”Ohjelmasta” tekstikokonaisuuden nimenä alettiin puhua 1880-luvulla. Kyseessä oli uudissana, joka tuli käyttöön juuri vuonna 1880 ja jonka isä on suomalaisvaikuttaja Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen². Näin ohjelma-sanaa käytti tilausilmoituksessaan *Uusi Suometar* joulukuussa 1887:

”Tilattavaksi ilmoittaessamme Uuden Suomettaren 20:nneen vuosikerran, ei meidän tarvitse yleisölle esittää tämän *lehden ohjelmaa*, sen kantaa ja tarkoitusta. Lähes kahden vuosikymmenen työ julkisuuden alalla on ohjelmamme suunnan ja kantamme perusteet tunnetuiksi saattaneet.”³

Uuden Suomettaren yllä lainatun ohjelman yksi neljästä allekirjoittajasta oli juuri Yrjö-Koskinen. Nykysuomen sanakirjan (1996) mukaan ohjelma on jotain hanketta tai toimintaa varten tehty, tavallisesti yhtenäinen, järjestelmällisen kokonaisuuden muodostava suunnitelma tai selonteko niistä päämääristä, joihin esimerkiksi poliittinen puolue pyrkii⁴. Sama määritelmä pätee myös sanomalehtien ohjelmiin.

---

¹ Esim. sanojen käytöstä: Keski-Suomi 2.12.1871 ”tarkoitus”; 22.12.1883 ”kanta”; 5.12.1888 ”suunta”.

² Ohjelma-sanan etymologiasta teoksessa Aarnio 1998, 9-10. Ruotsin kielen programmana saatettiin siihen asti suomentaa programmiksi tai julistuskirjaksi.

³ Uusi Suometar 1.12.1887.

⁴ Nykysuomen sanakirja, osa IV, 1996, 15.

Tilausilmoituksen nimittäminen ohjelmaksi yleistyi sanomalehdissä vuoden 1906 valtiopäivä uudistuksen jälkeen, jolloin puolue toiminta parlamentaarissa mielessä sai Suomessa alkunsa. Jo 1880-luvulla oli nähtävissä, että sanomalehtien perinteiset tilausilmoitukset alkoivat muuttua ohjelmalliseen suuntaan: kirjoitukset pitenivät ja ohjelmalliset asiat tekstikokonaisuudessa nousivat etusijalle tilaustietojen sijaan. Muutos lehtiohjelmissa tapahtui hieman sen jälkeen, kun liberaalit olivat laatineet Suomen ensimmäisen varsinaisen puolueohjelman marraskuussa 1880. Siihen asti sanomalehtien ohjelmallinen kirjoittelu oli ajanut puolueohjelmien asiaa, ja liberaalisen ryhmittymän keskuskin oli sanomalehti, *Helsingfors Dagblad* (ilmestyi 1861–1889).⁵ Voi pohtia, voiko sanomalehtien tilausilmoitusten katsoa jopa olleen puolueohjelmien alkusolun.

Sanomalehtien tilausilmoitukset, joita nimitän samaa tarkoittavasti ohjelmiksi, julkaistiin vuodenvaihteen tienoilla, jonka mainitaan olleen parasta tilausaika⁶. Tilausilmoituksia ilmestyi yleisesti joulukuussa, mutta myös marraskuun ja tammikuun puolella⁷ tai muulloinkin, jos lehti esimerkiksi aloitti ilmestymisensä kesken vuotta. Sama tilausilmoitus voitiin julkaista useita kertoja, jopa erisisältöisenä⁸, ja myös toisissa, ainakin saman suunnan lehdissä mainoksena ainakin vielä 1870-luvun puolella⁹.

Tilausilmoitus houkutteli puolueohjelman tapaan lukijoita liittymään ohjelman julkaisseen tahon kannattajiksi mutta suorapuheisemmin. Näin perusteli tilausilmoitustaan sanomalehti *Keskisuomalainen* vuonna 1919 kirjoituksessaan ”Lukijalle”:

”Joulukuu on sanomalehtien varsinainen tilausaika. Sen ajan alkaa Keskisuomalainen julkaisemalla, sanomalehtien yleistä tapaa noudattaen, tänään tilausilmoituksen vuodelle 1920.

Tilausilmoitus on vetoamus lehden ystäviin ja kannattajiin. Se on kehoitus niille, jotka lehteä eivät ole ennen tilanneet, liittymään lehden lukijakuntaan.”¹⁰

Tilausilmoituksista on löydettävissä seuraavanlainen rakenne, joka kulkee niissä hieman muuttuen ja painotuksiltaan vaihdellen läpi vuosikymmenten:

⁵ Tommila 1998b, 58; Borg 1965b, 10-11.

⁶ Kainuun Sanomat totesi yhdessä viimeisistä tilausilmoituksistaan 2.12.1943, että ”joulukuu, sanomalehtien varsinainen tilauskausi on jälleen alkanut ja eri lehdet tarjoutuvat tilattaviksi palvelemaan lukijakuntaansa”.

⁷ Esimerkiksi Keski-Suomen tilausilmoitus vuonna 1904 julkaistiin jo 15.11. Päivälehdien tilausilmoitus vuonna 1901 julkaistiin 1.2. ja Helsingin Sanomien vuonna 1913 marraskuun 30:s päivä.

⁸ Lasse Kankaan tutkimassa Keski-Suomessa esimerkiksi vuonna 1894 tilausilmoituksesta julkaistiin kolme eri variaatiota. Puhelintieto 5.4.2005.

⁹ Suomettaren tilausilmoituksessa 1.12.1863 pyydettiin nöyrimmästi sekä suomalaisten että ruotsinkielisten lehtien toimituksia ottamaan ko. tilausilmoitus lehteensä. Keski-Suomen tilausilmoituksessa 5.12.1874 todettiin, että ”muitakin sanomalehtiä pyydetään nöyrimmästi yllä olevaa ilmoitusta julkaisemaan”. Pyyntö kertoo siitä, että suomalaisuuden ja sivistyksen asia oli yhteinen eivätkä varsinkaan saman suunnan lehdet kokeneet toisiaan välttämättä kilpailijoiksi.

¹⁰ Keskisuomalainen 29.11.1919, ”Lukijalle”.

1. Varsinainen tilausilmoitus. Usein ensin todetaan lehteä tarjottavan jälleen tilattavaksi, kuten edellä *Uuden Suomettaren* tilausilmoituksessa. Jos ilmestymiskertoja tihennetään, sekin saatetaan todeta heti kirjoituksen alussa.
2. Aatteellinen osa. Aatteellisessa osassa määritellään lehden ohjelma, kanta ja tehtävä. Tässä kohdassa voi teksti liikkua pelkästään periaatteellisella tasolla, mutta usein otetaan kantaa myös ajankohtaisiin aiheisiin ja niihin kytketään lehden periaatteellinen kanta. Vuodesta 1905 lähtien tässä osassa usein maalataan auki lehden puoluepoliittinen äänenkannattajuus.
3. Sisällysluettelo. Tässä listataan aiheita, joita lehti aikoo tulevana vuonna palstoillaan käsitellä. Varsinkin jos tarjolla on jotakin uutta tai parannusta entiseen, se mainitaan. Lehti voi myös valottaa niitä journalistisia periaatteita, joita se pitää tärkeinä. Sisällyksen luettelointi edustaa tilausilmoituksessa sen vanhinta juurta.
4. Avustajat. 1920-luvun lopulle asti tilausilmoituksessa saatetaan luetella pitkä jono henkilöitä, jotka ovat luvanneet apuaan toimitukselle.
5. Tuotetiedot. Tilaushinta, ilmestymispäivät ja -paikat sekä loppuvetoomus tilaajiin.
6. Signeeraus. Tilausilmoituksen alla on vastaavan toimittajan tai päätoimittajan tai toimittajien nimet. Signeeraaja voi olla myös nimimerkki Toimitus tai Toimitus ja Konttori.

Sanomalehtien tilausilmoituksissa aatemääritykset tiivistettiin usein tunnussanoiksi, joiden tarkemman merkityksen ainakin oma väki tunsi. Sanomalehdet itsekkin mielsivät aateosuutensa tunnussanoiksi, kuten esimerkiksi *Keski-Suomi* joulukuussa 1911: ”Keski-Suomi on edelleenkin nuorsuomalainen lehti, joka nuorsuomalaisen puolueen hyväksymät *tunnussanat* laillisuus ja edistys ohjeenaan tekee työtä tämän puolueen palveluksessa”¹¹.

Tavaksi muodostui, että tilausilmoituksessa oli ohjelmaosuuden jälkeen tai osana sitä lueteltuna mahdolliset koon muutokset, ilmestymispäivät, tilaus hinnat ja mahdolliset tilauspaikat (edellä tilausilmoitusten sisältörungossa kohta 5.). *Keski-Suomi* totesi joulukuussa 1871, että ”lehden hinta on entinen ja saadaan täällä Jyväskylässä tilata K. Göösin kirjakaupasta” edullisempaan hintaan mutta hieman kalliimmalla ”maamme kaikista postikonttoreista”¹². *Suometar* totesi marraskuussa 1861, että lehteä oli aiottu laventaa ”vähintäiki 4:nnen veran mahtuvammaksi entisestäsä” ja antaa tulevan vuonna ”vähintäiki” 12 lisälehteä¹³.

Markkinoiva elementti tilausilmoituksissa oli myös se, että niissä vakiintui tavaksi luetella joukko lehden kirjoittaneita tai kirjoituksiaan luvanneita henkilöitä (kohta 4.). *Suomettaren* ohjelmassa kirjoittajat mainitaan ainakin jo vuonna

---

¹¹ Keski-Suomi 2.12.1911.

¹² Keski-Suomi 2.12.1871.

¹³ Suometar 29.11.1861.

1864¹⁴. Nimiä saattoi olla paljon. *Ilkka* luetteli tilausilmoituksensa lopuksi joulukuussa 1928 peräti 251 kansalaisen nimet, jotka olivat kirjoittaneet lehteen kulu-
van vuoden aikana. Ja enemmänkin kirjoittajia oli, mistä kertoi se, että ky-
seessä oli vain ”m.m.”.¹⁵ Nimillä avustajat sidottiin lehteen, sillä oman nimen
saaminen lehden palstoille lienee kutitellut noihinkin aikoihin. Samalla vakuu-
tettiin tilaajat siitä, että lehdellä oli paljon yleisesti arvostettuja ja tunnettuja
avustajia eli nykyaikana tutun mainonnan keinoin kuluttajia houkuteltiin osta-
maan tuotetta julkkisten avulla. *Uuden Suomen* tilausilmoituksessa joulukuussa
1921 asia sanottiin suoraan:

”Sanomalehden arvo riippuu suuresti siitä avustuksesta, jota toimitus voi saada eri
aloilla työskenteleviltä eteviltä kyniltä. Tätä arvokasta apua Uusi Suomi on saanut
runsaasti osakseen. Lehteemme ovat, varsinaisia toimittajia lukuun ottamatta, kirjoit-
taneet m.m. seuraavat arvovaltaiset kansalaiset:”¹⁶

Sen jälkeen lueteltiin kunnioitettavat 65 nimeä. Toisin kuin maalaisliittolainen
Ilkka kokoomuslainen *Uusi Suomi* muisti mainita kaikkien kirjoittajien tittelit.
Joukossa oli muun muassa professoria, maisteria ja tohtoria, protokollasihtee-
riä, senaattoria, ylitirehtööriä, pankinjohtajaa sekä teollisuusneuvosta.

Tilausilmoitus painettiin tavallisimmin etusivulle, mutta 1920-luvulla si-
säisivuillekin. Joinain vuosina tekstiä oli niukemmin, ja tilausilmoituksessa tyy-
dyttiin lähinnä luettelemaan tilaus- ja ilmoitushinnat sekä viikoittaiset ilmesty-
mispäivät. Lyhimmillään tilausilmoitus oli *Ilkassa* joulukuussa 1916: ”Tilatta-
vaksi tarjotaan *Ilkka* vuodelle 1917. Tarkoituserät, ohjelma ja menettelytapa
tunnetut. Toimitus.”¹⁷ Joinain toisina vuosina lehden ohjelmasta kerrottiin san-
gen seikkaperäisesti, ja samaa teemaa saatettiin käsitellä vielä erillisessä jutussa.
Kun *Päivälehti* aloitteli ilmestymistään, se julkaisi 12. joulukuuta 1890 sekä tila-
usilmoituksen että kirjoituksen, joka oli otsikoitu ”Päivälehdessä ohjelma”¹⁸.

Keski-Suomen ensimmäisen ohjelman allekirjoittajaksi 1871 oli merkitty
”Keski-Suomen toimitus”. Kirjoituksen takana lienee ollut lehden perustaja ja
omistaja Heikki Fabian Helminen¹⁹. Vuonna 1875 ohjelman alle ilmestyivät H.F.
Helmisen ja K.J. Gummeruksen nimet. Tästä lähtien lehden ohjelmat signeerat-
tiin pääasiassa vastaavan toimittajan tai päätoimittajan sekä muiden toimittajien
nimillä, mutta edelleen esiintyi ajoittain kollektiivi ”Toimitus”, joka vuodesta
1916 esiintyi ainoana allekirjoituksena. Vuodesta 1928 vuoteen 1932 ohjelman
tekijäksi mainittiin ”Toimitus ja Konttori”, joka viittasi myös tilauksien ja ilmoi-
tuksien vastaanottoon. Huolimatta allekirjoituksen muuttumisesta tai välillä
täysin puuttumisesta ohjelmat lienee kirjoittanut vastaava toimittaja eli päätoi-
mittaja tai lehden toimittaja, mutta ohjelman saattoi käydä lävitse isompi jouk-

¹⁴ Suometar 30.11.1864.

¹⁵ *Ilkka* 4.12.1928.

¹⁶ *Uusi Suomi* 1.12.1921.

¹⁷ *Ilkka* joulukuu 1916, päiväämätön. SSLH-projektin aineistoa.

¹⁸ *Päivälehti* 15.12.1890.

¹⁹ Tommila 1970, 111.

ko, johon saattoi kuulua taustalla vaikuttaneen puolueen edustajia²⁰. *Päivälehd*en ensimmäisen ohjelman alla olivat sen laatijoiden nimet: Eero Erkon, J. Brofeldtin, Arvid Järnefeltin ja E.O. Sjöbergin²¹. Myös muut *Päivälehd*en tilausilmoituksista oli pantu nimellä mainittujen toimittajien lukuun. Sen sijaan lehden jatkajaksi perustetun *Helsingin Sanomien* ohjelmat oli alusta alkaen signeerattu anonyymisti sanalla "Toimitus" kuten vuonna 1918 aloittaneen *Keskisuomalaisenkin* ohjelmat²². *Aamulehd*en ohjelmat signeerasi vuodesta 1883 lähtien vuoteen 1904 K. (Kaarlo) Viljakainen, ensin "vastuunalainen toimittaja", vuodesta 1887 "päätoimittaja"²³. Päätoimittaja Eetu A. Alhan kauden alkaessa vuonna 1913 tilausilmoituksen alle ilmestyi "Toimitus"²⁴. *Ilkan* tilausilmoitusten kirjoittajaksi oli merkitty kolmena ensimmäisenä vuonna lehden perustaja ja vastaava toimittaja Santeri Alkio, mutta sen jälkeen "Toimitus". Alkio oli joulukuusta 1906 lähtien vuoden 1929 kirjoitukseen saakka kirjoitusten tekijä, 23 vuotta²⁵. Keski-Uusimaan ohjelmat oli alusta alkaen signeerannut "Toimitus"²⁶. Voi spekuloida, kuvaako allekirjoituksen muutos sitä, että poliittisen lehdistöjärjestelmän kultakautena ohjelmat nähtiin puolueohjelmien heijastumina eikä enää toimittajayksilöiden luomuksina; lehti oli puolueen, ei yksittäisten toimittajien ääni.

Aatteellisilta osiltaan tilausilmoitukset muistuttivat puolueohjelmia siinä, että allekirjoituksesta riippumatta niissä puhui melko persoonaton kollektiivi, sanomalehti tai puolue sanomalehden kautta. Poikkeuksia kuitenkin löytyy. *Keski-Suomen* ensimmäinen naistoimittaja, runoilija Irene Mendelin²⁷ oli tyylin perusteella todennäköisesti äänessä joulukuun 1899 tilausilmoituksessa. Silloin siinä suorastaan runoiltiin, vedottiin lukijoiden tunteisiin. Lehdessä kokeneempana toimittajana oli Kyösti Kannianen, jonka rinnalla tekstin alla oli Mendelinin nimi²⁸. Lainaan ajankuvana tähän kokonaan *Keski-Suomen* vuoden 1899 ohjelman, sillä persoonallisesta otteesta huolimatta se on pituudeltaan ja sisällöltään esimerkki tilausilmoituskirjoituksista, genrestä (kursiivit alkuperäistekstissä harvennuksina):

²⁰ Kulha 1989, 23, esimerkki *Helsingin Sanomista*; Salokangas kuvaa, kuinka maalaisliittolaisen Liitto-lehden osuuskunnan hallinto tarkasti tilausilmoitukset eräinä vuosina. Salokangas 1982, 259.

²¹ *Päivälehti* 2.1.1890.

²² *Helsingin Sanomat* 1.12.1904; *Keskisuomalainen* 1.12.1918.

²³ *Aamulehti* 5.12.1883 ja 6.12.1887.

²⁴ *Aamulehti* 2.12.1913.

²⁵ *Ilkan* viimeisessä varsinaisessa tilausilmoituksessa 24.12.1930 todettiin, että "tähän saakka vuodesta vuoteen on nämät lähenevän vuoden avajaissanat lehteemme kirjoittanut *Ilkan* isä ja maalaisliiton aatteiden voimakkain lipunkantaja Santeri Alkio". Tässä *Ilkan* viimeisessä tilausilmoituksessakin siteerattiin laajasti Alkion edellisvuotista tilausilmoituskirjoitusta.

²⁶ *Keski-Uusimaa* 2.11.1918.

²⁷ Mendelin oli *Keski-Suomen* pitkäaikainen avustaja, joka 1899 astui kahdeksi vuodeksi lehden palvelukseen. Tommila kuvaa Mendeliiniä sanoilla "virkanainen" ja "runoilija". Mendeliiniä käytettiin laajalti *Keski-Suomessa* juhlatervehdysten, muistosäkeiden ja onnittelurunojen laatijana. Tommila 1973, 101, 145. Yllä lainatussa tilausilmoituksessa on runollinen poljento.

²⁸ Vastaavaksi toimittajaksi oli ilmoitettu faktori Gustaf Svahn, jonka nimellisellä vastuulla lehti ilmestyi vuodesta 1891 vuoteen 1914. Tommila 1976, 97-98.

”Täysin tuntien asemamme vakavuuden ja sen monet vaikeudet julkaisimme tämän tilausilmoituksen. Meille antaa kuitenkin rohkeutta ja tulevaisuuden luottamusta se läheinen suhde, se vilkas yhteistunne, joka nykyään enemmän kuin koskaan vallitsee lehtemme ja yleisön välillä. Se yksimielisyys, se voimakas yhteistoiminnan harrastus ja mielen lujuus, joka tätä nykyä keskisuomalaisia elähdyttää, on suuresti helpottava työtämme täyttäessämme niitä velvollisuuksia, joita asemamme tämän maakunnan julkisena äänenkannattajana meihin asettaa.

Isänmaamme turvallisuus, sen onni, on oleva työmme korkeimpana päämääränä. Toimintamme pohjana tulevat edelleenkin olemaan ne kalliit oikeudet ja etuudet, jotka kansallemme sen perustuslakien nojalla juhlallisesti ovat vahvistetut.

Kantamme on edelleenkin suomenmielinen, kansanvaltainen ja vapaamielinen. Tärkeimpänä harrastuksenamme on oleva kansamme siveellisen voiman terästäminen, voiman, joka yksin voi ahtaankin ajan aallokossa kestää ja vastoinkäymiset voittaa.

Taloudellisella alalla on harrastuksenamme oleva yhteistoiminta-aatteen kannattaminen, sen toteuttaminen maakuntamme oloissa, jotka ainoastaan sen avulla voivat järjestyä ja kehittyä tasaisesti hyvinvoinniksi.

Ensi vuonna kokoontuvat jälleen kansamme edustajat lakimääräisille valtiopäiville. Niiden merkitys ja tärkeys tiedetään ja tunnetaan. Sanomalehtiemme velvollisuutena on antaa niistä tarkkoja ja valaisevia tietoja. Voidaksemme tässäkin suhteessa tehdä parhaamme, olemme asian järjestäneet siten, että kirjailija Teuvo Pakkala tulee huolehtimaan valtiopäiväkatsauksista.

Kun edelleenkin olemme tilaisuudessa nauttimaan useitten keskisuomalaisten tehokasta avustusta, voimme valppaasti seurata maakuntamme rientoja: jota paitse lehden toimitus yhä enemmän pyrkii omin silmin ja omin korvin tutustumaan Keski-Suomen oloihin.”²⁹

Puolueohjelmien sykli oli ja on ollut sanomalehtien vuotuisia ohjelmia hitaampi: puolueohjelmien on laskettu uusiutuvan kymmenvuotisrytmissä, dekadeissa³⁰. Mutta vaikka sanomalehtien ohjelmat pinnallisesti tarkasteltuna vaihtuivat vuosittain, niiden ydin muuttui huomattavasti hitaammin. Sanomalehtien ohjelmissa toistuivat samat teemat ja jopa kokonaiset tekstikappaleet. Niissä pyrittiin määrittämään lehden ”suuntaa”, kuten usein sanottiin, pidemmälle ja syvemmälle kuin vain tulevaksi vuodeksi. Ohjelmat edustivat muuttuvaisessa sanomalehdessä pysyvyyttä. Tutkimuslehdistäni esimerkiksi keravalainen *Keski-Uusimaa* julkaisi joulukuusta 1924 joulukuuhun 1931 ohjelmassaan aina saman tekstikohdan:

”Keski-Uusimaa tahtoo olla Keski-Uudenmaan runsaslukuisen maalaisväestön uutis- ja ilmoituslehti, minkä ohella se pyrkii voimiensa mukaan edistämään maakuntansa henkisiä ja aineellisia pyrkimyksiä.”³¹

Sanomalehtiä toimitettiin ”ohjelmallisesti” – siinä merkityksessä, että ne julkaisivat yleisön nähtäväksi ohjelmiaan – aina 1930-luvulle asti. Ohjelmaperinne oli alkanut 160 vuotta aikaisemmin, sillä ohjelma oli jo Suomen ensimmäisellä sanomalehdellä, *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbolla*, joka alkoi ilmestyä Turussa tammikuussa 1771. *Åbo Tidningarin*, joksi Suomen ensimmäisen lehden nimi lyheni, ensimmäinen ohjelma, joka jaettiin tilausilmoituksena ennen lehden varsinaista ilmestymistä, oli kuusi sen aikaista lehdensivua pitkä. Lehden julkaisemisen pontimeksi ilmaistiin tiedon levittäminen. Ohjelmassa todettiin, että eräs seura oli päättänyt ”isänmaan kunniaksi, hyödyksi ja menestykseksi ryhtyä

²⁹ Keski-Suomi 19.12.1899.

³⁰ Borg 1995,11.

³¹ Keski-Uusimaan ohjelmat 10.12.1924 ja 3.1.1931.

julkaisemaan lehteä”. Seuralla viitattiin myöhemmin maineikkaaksi tulleeseen Aurora-seuraan, jonka merkittävin vaikuttaja oli latinanprofessori Henrik Gabriel Porthan. Ohjelmassa lueteltiin sangen tarkasti ne aihepiirit, joita julkaisussa tulnaisiin käsittelemään. Niihin kuuluivat muun muassa runot ja yleisemmin kaunokirjalliset tuotteet, maantiede, talouselämä, historia, merkittävien henkilöiden elämäkerrat, nimitykset, kuolemantapaukset ja yleensä merkittävät tapaukset Turussa ja koko maassa.³²

Vielä erikseen todettiin, että lehti rajoittuisi käsittelemään oman maan asioita ja välttäisi poliittisia ja valtiollisia uutisia. Rajauksen taustalla oli Ruotsissa vuoden 1766 painovapauteen saakka vallinnut käytäntö, joka määräsi varsinaiset valtiolliset (eli poliittiset) uutiset valtiollisen Ruotsin virallisen lehden käsiteltäviksi. *Åbo Tidningar* noudatti yhä perinteistä tehtäväjakoja.³³ Ulkoisilta mitoiltaan *Åbo Tidningar* muistutti kirjaa – tai yksi lehti kirjan neljää sivua, sillä vuoden lopussa lehdet saatettiin todella sitoa kirjaksi ja säilyttää kuin kirjallisuutta ikään³⁴. Ohjelma oli tällöin kuin kirjan suuntaa-antava ”sisällysluettelo”.

Miksi *Åbo Tidningar* ja myöhemmin muut suomalaiset sanomalehdet julkaisivat ohjelmansa? Puolueohjelmien parissa tehty tutkimus tarjoaa kysymykseen vastauksen, sillä politiikan tutkija Olavi Borgin esittämät syyt, miksi puolueet ovat ohjelmiaan laatineet ja muuttaneet, sopivat muutettavat muuttaen hyvin koskemaan sanomalehtiä. *Åbo Tidningarin* tapaan uusi sanomalehti vaati ohjelman ”itseidentifikaationsa ylläpitoon”. Borgin mukaan puolueohjelma luo yhteyttä ja erottaa puolueen muista. Näin *Åbo Tidningar* erottautui ohjelmallaan muista sanomalehdistä, jota sen aikuinen sivistyneistö saattoi tilata emämaa Ruotsista. Lehden ohjelma oli kuin ”lippu, jonka jäljessä kuljetaan”.³⁵ Lehden perustaminen liittyi Aurora-seuran aatteellisiin tavoitteisiin, joiksi oli määritelty muun muassa suomen kielen, Suomen historian ja vapaiden taiteiden edistäminen ja seuran oman lehden perustaminen. Lehden aatteellisuus ilmeni siinäkin, että toimittajat tai kirjoittajat eivät saaneet vaivoistaan palkkiota.³⁶

Olisi ollut pikemminkin outoa, mikäli lehti ei olisi kertonut tarkoitustaan. Sanomalehti oli vielä suhteellisen uusi ilmestys Suomessa, ja sen täytyi perustella olemassaolonsa, jotta potentiaalinen lukijakunta olisi halunnut tilata nimenomaan ”suomalaista” tai *Åbo Tidningarin* tapauksessa ”turkulaista” sanomalehteä. Ohjelma oli nykysanoin sekä kuluttajavalistusta tuotteen sisällöstä ja mainos, jonka toivottiin houkuttelevan asiakkaita, lehdelle tilaajia.

Ohjelmia myös muutettiin. Borgin mukaan puolueohjelmien uudistamisen luonnollisin syy on ollut niiden vanheneminen. Sama pätee sanomalehtien ohjelmiin. Yhteiskunnan muutos saattoi tehdä lehden ohjelmassaan ajamat asiat epäajankohtaisiksi tai sitten esille saattoi nousta kokonaan uusia asioita, jotka huusivat lehden huomiota. Kun vuoden 1905 suurlakko muutti yhteiskunnallisia asetelmia, vaati *Keski-Suomi* lakkovuoden joulukuussa julkaisemassaan tila-

---

³² Tommila 1988b, 49.

³³ Tommila 1988b, 49.

³⁴ Alanen 1981, 62.

³⁵ Borg 1995, 6.

³⁶ Tommila 1988b, 48-50.

usilmoituksessa ensimmäisen kerran selvästi valtaa kansalle: yleistä, yhtäläistä ja välitöntä äänioikeutta sääty pohjaista valtiopäiväjärjestelmää korvaamaan³⁷.

”Kannatustaktiset syyt” ovat varmasti puolueohjelmia useammin olleet sanomalehtien ohjelmamuutosten takana: lehti on halunnut houkutellessa veräjämmällä tekstillä uusia tilaajia. *Aamulehden* tapaan monessa tilausilmoituksessa muistettiin mainita levikin kasvusta, jota pidettiin todisteena oman aatteen voitollisuudesta:

”Neljäkymmentä vuotta on Aamulehti ilmestynyt. Tällä ajalla se on pienestä, kaksi kertaa viikossa painetusta lehtisestä kehittynyt laajaksi, kuudesti viikossa ilmestyväksi sanomalehdeksi, jonka painos nousee kolmellekymmenelletuhannelle. Tämä tosiasia riittää todistamaan, että Aamulehti on rakennettu kestäväälle pohjalle ja että lehden suunta on elinvoimainen.”³⁸

Puolueissa johdon vaihdos on voinut laukaista ohjelman uudistamisen, ja sanomalehdissä tätä ilmiötä on vastannut päätoimittajan vaihdos. Uusi päätoimittaja on saattanut haluta antaa uuden kuvan lehdestään, käyttää tuoreempia sanoja, hakea uutta poliittista suuntaa tai markkina-asemaa lehdelleen. Päätoimittajan nimittänyt johtokuntakin on ehkä halunnut muuttaa lehden suuntaa. Esimerkiksi *Keski-Suomen* ohjelmissa päätoimittajavaihdos näkyi selvästi, kun ensin Ahon veljekset ja sitten Eero Erkko astuivat lehden vastaaviksi toimittajiksi vuosina 1885 ja 1886³⁹. Yleensäkin ohjelmien merkittävä muutos osuu usein yhteen vastaavan toimittajan vaihdoksen kanssa. Yhdenaikaisuus todistaa siitäkin, että nimenomaan ohjelman alle nimensä pannut henkilö tai henkilöt olivat laatineet vähintään ohjelmakirjoituksen rungon. *Keski-Suomen/Keskisuomalaisen* ohjelmia kirjoitti tekstivertailuni ja päätoimittajien vaihdosten perusteella vuosina 1871–1933 arviolta kymmenkunta henkeä. On kuitenkin huomattava, että tyylilliset tai sanastolliset muutokset eivät välttämättä koskeneet ohjelman ytimeen, joka säilyi samana ylitse henkilövaihdosten. Lehden ohjelma ei ollut joka vuosi tai jokaisen päätoimittajan kohdalla täysin uusi.

Borgin viimeinen syy puolueohjelmien muutosten takana on se, että niitä on käytetty puolueen ”sisäisen kriisin” laukaisijoina⁴⁰. Sanomalehtien sisäisissä kriiseissä ohjelma korkeintaan todisti, että kriisi oli ratkaistu: kun esimerkiksi *Keskisuomalaisen* taustalla käytiin suuntataistelua, näkyi kahinoinnin loppuminen edistyspuoluelaiten tunnusten ilmestymisenä lehden ohjelmiin. *Keski-Suomi* lukeutui vielä joulukuussa 1916 nuorsuomalaisen äänenkannattajiin, mutta runsaan vuoden kuluttua se oli yhdistynyt toisen jyvaskyläläislehden, vanhasuomalaisen *Suomalaisen* kanssa kansanpuoluelaiseksi *Keskisuomalaiseksi*, joka puolestaan alkuvuonna 1919 liukui nuorsuomalaisen jatkajan edistyspuolueen lehdeksi. Lehteä tutkinut Päiviö Tommila toteaa, että omistajien ja toimituksen käymä suuntakiista ei tullut suoranaisesti näkyviin vuoden 1918 ensimmäisessä *Keskisuomalaisen* tilausilmoituksessa, mutta joulukuun 1919 ohjel-

³⁷ Keski-Suomi 5.12.1905.

³⁸ Aamulehti 6.12.1921.

³⁹ Keski-Suomi 2.12.1886; 19.12.1885.

⁴⁰ Borg 1995, 6-9.

massa vilahti sivulauseessa ”edistysmielinen toiminta”. Joulukuussa 1920 todettiin ohjelman alussa, että lehti haluaa tehdä työtä ”edistysmielisessä hengessä” ja joulukuussa 1925 sanottiin suoraan, että lehden toimitusohjelma on sovitettu kansallisen edistyspuolueen ohjelmaan.⁴¹

Ohjelmamietintään lehtien julkaisijoita pakottivat myös viranomaiset, sillä lähes koko Suomen autonomian ajan voimassa ollut sensuuri edellytti perustamis- eli julkaisulupaa, jota piti hakemuksella hakea⁴². Kiellettyä oli kirjoittaa loukkaavasti uskonnosta, hallitsijasta, hallituksesta, perustuslaeista sekä yleensä hyvien tapojen vastaisesti ja kansalaisten kunniaa loukkaavasti. Missä kielletyn raja kulloinkin kulki, vaihteli ajankohdan mukaan. Vuoden 1867 asetuksen mukaan julkaisulupa-anomuksesta tuli ilmetä anojan eli julkaisijan henkilötiedot, lehden nimi ja koko, kirjapaino, ilmestymisajankohta sekä ”ohjelman” yleiset suuntaviivat. Muutoksiinkin tarvittiin lupa.⁴³ Näin viranomaiset opettivat kustantajat ajattelemaan lehden julkaisemista sen ohjelman kautta ja varomaan poliittisesti herkkää sisältöä. Lukijoille ohjelman kertominen perustui kuitenkin lehtien omaan tahtoon.

Tilausilmoitukset muuttuivat ja niistä löydettävät muutokset noudattelevat yleisempiä yhteiskunnallisia tapahtumia. Näitä olivat valtiopäivien kokoontuminen vuonna 1863, vuoden 1905 suurlakko sekä eduskuntauudistus ja Suomen itsenäistyminen 1917. Sanomalehtien ohjelmien kannalta tarkastellen viimeinen kulminaatiopiste on suuren talouslaman ja oikeistoradikalismin värittämän vuoden 1930 tienoilla, jolloin ohjelmat alkoivat poistua käytöstä.⁴⁴ Ohjelmallisinta aikaa sanomalehdissä elettiin ohjelmien sisällön runsauden perusteella vuodesta 1905 lähtien.

2.2 Kansan valistajasta puolueen palvelijaksi

Sanomalehtien tilausilmoitusten suppeatakin käsittelyä varten on tärkeää nähdä yleiskuva kulloisenkin ajan lehtimarkkinoista. Olen koonnut tarkemmin tarkastelemistani lehdistä muutamia numerotietoja.

⁴¹ Tommila 1976, 40-52, 72-73; Keskisuomalaisen ohjelmat 1.12.1918, 29.11.1919, 1.12.1920, 1.12.1921, 1.12.1922, 2.12.1923, 30.11.1924, 1.12.1925.

⁴² Tyypillinen esimerkki julkaisulupahakemuksesta on Keski-Suomen, teoksessa Tommila 1970, 112-113.

⁴³ Tommila 1988c, 102-105; Landgren 1988, 276-279; Leino-Kaukiainen 1987, 160-161.

⁴⁴ Sanomalehdistön historiaa on kausittanut mm. Keränen 1984, 30-33. Puolueiden ohjelmia, sanomalehtien ohjelmien sukulaisia, on kausittanut puolestaan Borg 1995, 11-13. Borgin nimeämät, sotia edeltävät jaksot ovat 1. Ennen äänioikeusolojen uudistusta (1906) laaditut ohjelmat 2. Äänioikeusuudistuksen ja yksikamarisen eduskunnan ensimmäisten vaalien (1907) synnyttämät ohjelmat 3. Maan itsenäistymisen murrosvaihe (1917-18) sekä 4. Laman ja oikeistoradikalismin synnyttämien pienpuolueiden murroskausi suuren laman aikoihin 1930-luvun alussa. Borgin luokitusta edeltämän ajan Keränen on jakanut sanomalehdistön varhaiskaudeksi ja kielipoliittisen lehdistön ajaksi.

TAULUKKO 2.1 Viisi sanomalehteä 1890–1930

Sanomalehti, vuosi	Levikki	Ilmestymiskertoja/vk	Tilaushinta/vuosi/mk	
Keski-Suomi / Keskisuomalainen	1890 1920 1930	1 200 5 800 9 462	3 6 6	5 32 100
Aamulehti	1890 1920 1930	4 688 20 000* 28 458	6 6 7	7 35 130
Päivälehti / Helsingin Sanomat	1890 1920 1930	1 965 44 200 64 900	6 7 7	12 52 165
Ilkka	1920 1930	7 400* 9 700	6 6	30 100
Keski-Uusimaa	1920 1930	1 500 3 000**	2 3	10 55

Lähteet: Suomen lehdistön historia, hakuteokset 5-6, 1988; tilausilmoitukset Keski-Suomi 7.12.1889 Keskisuomalainen 29.11.1919, Keskisuomalainen 1.12.1929, Aamulehti 10.12.1889, Aamulehti 1.12.1929, Päivälehti 2.1.1890, Helsingin Sanomat 30.11.1919, Helsingin Sanomat 1.12.1929, Ilkka 7.12.1929, Keski-Uusimaa 17.12.1919 ja Keski-Uusimaa 10.12.1929.

* Aamulehden levikkitieto vuodelta 1921 ja Ilkan 1922.

** Keski-Uusimaan levikkitieto vuodelta 1932.

Vuonna 1890 *Päivälehti* oli alkanut ilmestyä. *Aamulehti* oli *Päivälehteä* suurempi levikiltään niin provinssilehti kuin olikin. Molemmat lehdet olivat vielä 1890 kuusipäiväisiä, kun taas näistä levikiltään pienempi *Keski-Suomi* ilmestyi kolmipäiväisenä. *Päivälehden* rooli poikkesi kahdesta muusta tutkimuslehdestä ensimmäisessä tarkastelupisteessä siinä, että se oli valtakunnallisena lehtenä nuorten suomalaisten pää-äänenkannattaja. Tilaushinnat kuvaavat omalta osaltaan lehtien roolia ja statusta eli *Päivälehti* erosi tällä mittarilla kahdesta muusta tutkimuslehdestä: korkeampi tilaushinta todistaa arvostetummasta asemasta tai maksukykyisemmästä lukijakunnasta.

Ensimmäinen tarkastelupiste, vuosi 1890, kuvaa aikakautta, jolloin alkunsa oli saanut suomen kielen asiaa ajanut ns. fennomaani- eli suomikiihkoinen lehdistö, jonka edustajia ovat kaikki silloisista tutkimuslehdistäni. *Keski-Suomi* vuodesta 1886 ja *Päivälehti* heti perustamisestaan vuodesta 1889 alkaen lukeutuivat fennomaanien lehdistössä ns. nuorten edustajiin ja sortovuosina ns. perustuslailisiin lehtiin, kun taas *Aamulehti* oli päätoimittajasta johtunutta horjahdusta lukuun ottamatta⁴⁵ vanhasuomalaisten ja Venäjän suhteen myöntöväisyysslinjaa ajaneiden kannattaja. 1860-luvulta lähtien ja erityisesti 1870-luvulla suomienkielinen lehdistö vahvistui ja sittemmin ohitti lehtimarkkinoita siihen asti hallinneen ruotsinkielisen lehdistön. Lehtimarkkinat olivat suomenkielisille lehdille edulliset rahvaan lukutaidon yleistyessä eli potentiaalisen markkinan kasvaessa. Kiinnostusta sekä suomen- että ruotsinkielisiä lehtiä kohtaan lisäsivät ajanjakson merkittävät yhteiskunnalliset tapahtumat. Alkunsa sai 1800-luvun lopulla työvä-

⁴⁵ Leino-Kaukiainen 1988, 470-471.

enlehdistö, joka vaikutti yhteiskunnallisen sekä lehtimarkkinoilla tapahtuvan kilpailun kautta muihinkin lehtiryhmiin. Aikaa 1800-luvun puolivälin tienoilta 1900-luvun alkuun voi nimittää kielipoliittisen lehdistöjärjestelmän ajaksi, joskin kieli alkoi lehtiä ja niiden taustavoimia yhdistävänä ja muista erottavana tekijänä menettää merkitystään. Uudet jakolinjat menivät suhteessa yleisiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin ja suhtautumisessa emämaa Venäjään.⁴⁶

Vuosisadan vaihteen tienoilla kaikissa lehdissä tilausilmoitukset lyhenevät: *Keski-Suomen* lyhyiden ohjelmien vuosia ovat 1902 ja 1903, *Aamulehden* 1887–1904 ja *Päivälehd*en 1901 ja 1902. Suurlakon jälkeen ohjelmat jälleen kaikissa lehdissä pitenevät, kun lehtien nauttima sananvapauskin kasvoi. Oletettavasti venäläisten koventuneet otteet aiheuttivat sanomalehdissä varovaisuutta, mikä heijastui ohjelmista.

Toinen tarkastelupiste, vuosi 1920, kuvaa jaksoa 1904–1930, jolloin tarkasteluuni tulevat mukaan vuonna 1906 perustettu *Ilkka* ja vuonna 1918 käynnistetty *Keski-Uusimaa*. *Päivälehd*en perintöä pitää yllä *Helsingin Sanomat* vuodesta 1904 lähtien, ja *Keski-Suomen* sekä vanhasuomalaisien *Suomalaisen* seuraajaksi perustettiin *Keskisuomalainen* vuonna 1918. *Keskisuomalaisen* vuoden 1932 ja 1933 tilausilmoitukset on laadittu aikana, jolloin maalaisliittolaistaustainen *Saarijärven Paavo* oli ostanut lehden ja jatkoi *Keskisuomalaisen* kustantamista. Taulukko kertoo, että levikiltään omassa sarjassaan painivat *Helsingin Sanomat* ja *Aamulehti*, keskisarjaan kuuluvat *Keskisuomalainen* sekä *Ilkka*, ja *Keski-Uusimaa* erottautuu joukosta pienenä mutta kasvavana paikallislehtenä. Tilaushintoja vertailtaessa *Helsingin Sanomat* nousee joukosta omille luvuilleen.

1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä lehtimarkkinat muuttuivat merkittävästi: kielipoliittiseen jakoon pohjautunut järjestelmä kehittyi poliittiseksi lehdistöjärjestelmäksi, jonka kukoistus kesti noin vuodesta 1905 aina 1930-luvun lamaan saakka. Huippunsa lehdistön poliittiset piirteet saavuttivat 1920-luvulla. Jokainen puolue pyrki rakentamaan alueellisista sanomalehdistään valtakunnallisen lehtiverkon, koska lehtien kirjoittelulla uskottiin olevan vaikutusta puolueen kannatukseen. Puolueiden kannattajat tilasivat itsensä väristä lehteä, ja parhaimmillaan paikkakunnalla ilmestyi jokaisen poliittisen päämielipidesuunnan julkaisu. Suomenkielisestä lehdistöstä tuli vuosisadan vaihteen tienoilla lehdistön valtavirta, ja ruotsinkielisen lehdistön asema heikentyi pysyvästi. Työväenlehdistö koki kukoistuksensa juuri ennen sisällissotaa, jolloin sosiaalidemokraattien *Työmies* kohosi maan suurimmaksi sanomalehdeksi.⁴⁷

Puolueiden rooli kasvoi vuoden 1906 valtiopäivä uudistuksen myötä. Puolueohjelmat yleistyivät, kun uusia puolueita syntyi ja vanhat uusivat ohjelmiaan. 1800-luvun puolella puolueohjelmia oli laadittu vain kolme: liberaalisen puolueen ohjelma (1880), nuoren suomenmielisen puolueen ohjelma (1894) ja Suomen työväenpuolueen ohjelma (1899). Ohjelmia suorastaan tehtiin vuosina 1903–1930, peräti 21 kappaletta. Tutkimuslehtieni taustapuolueet laativat

⁴⁶ Luonnehdinnat perustuvat Tommilan ja Salokankaan kirjaan *Sanomia kaikille*, 1998, joka on yhteenveto Suomen lehdistön historia -sarjasta.

⁴⁷ Salokangas 1998, 101-181; Tommila 1988d, 499-491; Salokangas 1982, 272-276; Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 473.

ohjelmia seuraavasti: nuorsuomalainen puolue 1906 ja sen seuraaja kansallinen edistyspuolue 1918 ja 1929; suomalainen puolue 1906 ja seuraaja kansallinen kokoomuspuolue 1918 ja 1922; Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmavaatimukset 1906, maalaisliitto 1914 ja lisäys vuonna 1917 sekä ohjelmat vuosina 1921 ja 1932.⁴⁸ Puolueohjelmat heijastuivat monen sanomalehden ohjelmasta.

Vuosi 1930 on ohjelmia tarkasteltaessa murrosvuosi, sillä juuri silloin moni lehdistä luopui ohjelmien vuosittaisesta julkaisemisesta. *Keskisuomalainen* julkaisi ohjelmien julkaisun lopettamista koskevan kirjoituksensa 1933, *Aamulehden* viimeinen ohjelma ilmestyi 1930, *Helsingin Sanomien* lopetuskirjoitus 1930, *Ilkan* lopetuskirjoitus vuonna 1931 ja *Keski-Uusimaan* viimeinen ohjelma 1934.

Helsingin Sanomat nousi maan suurimmaksi sanomalehdeksi, *Aamulehti* oli vakiinnuttanut asemansa Viipurin *Karjalan* ja Turun *Sanomien* kanssa maan suurimpiin kuuluvana sanomalehtenä pääkaupungin ulkopuolella, *Ilkka* säilytti puolueensa johtavan lehden aseman mutta oli häviöllä maakunnalliselle kilpailijalle *Vaasalle*, *Keskisuomalainen* voittanut yhdistymisten seurauksena itselleen lisää elintilaa omalla alueellaan ja *Keski-Uusimaa* jatkanut kasvuaan ja lisännyt ilmestymispäiviään.⁴⁹

Lehdistöjärjestelmä muuttui 1930-luvulla siten, että kiivain puoluelehdistön aika alkoi antaa tietä kaupallisemmalle järjestelmälle. Alettiin vähitellen mennä paikallisia monopoleja kohden, vaikka usealla paikkakunnalla ilmestyi yhä useita, toistensa kanssa mitteleviä sanomalehtiä. Suurin muutos tapahtui lehtien sisällössä, kun uutispalstoilla journalismi voitti tilaa poliittiselta julistukselta ja puolueen palvelemiselta. Uutisesta tuli myynnin edistäjä.⁵⁰

Eri aikoina sanomalehtien ohjelmista nousee esille erilaisia käsityksiä niistä tehtävistä, joita sanomalehdet olivat asettaneet itselleen. Vielä 1870-luvulla lehdet olivat mitä suurimmassa määrin ohjelmien perusteella kansan valistajia, mutta 1880-luvulta lähtien ne alkoivat muuntautua puolueiden muodostumisen myötä niiden tukijoiksi ja myöhemmin puolueiden uskollisiksi palvelijoiksi. Erityisesti *Keski-Suomi/Keskisuomalainen* ja *Keski-Uusimaa* julistautuvat omien levikkialueidensa ”äänenkannattajiksi”. Oman alueen lisäksi tarkasteleman porvarilliset sanomalehdet olivat ohjelmiansa perusteella vahvan valtio- eli järjestysvallan tukijoita erityisesti kommunistien pelättyjä kumouspyrkimyksiä vastaan.

Kansan valistajasta puolueen palvelijaksi

Keski-Suomen alkaessa ilmestyä tammikuussa 1871 kerrottiin lehden tehtävä ohjelman toisessa kappaleessa. Tällainen oli kokonaisuudessaan *Keski-Suomen* ensimmäisen ilmestymisvuoden ohjelma:

”Keski-Suomi ilmaantuu tämän kokoisena ja näköisenä vuoden 1871 alusta Jyväskylän kaupungissa yksi numero viikoonsa, joka täten kunnioitettavalle yleisölle tarjotaan tilattavaksi.

⁴⁸ Borg 1965b.

⁴⁹ Suomen lehdistön historia, hakuteokset 5-7, 1988.

⁵⁰ Salokangas 1998, 182-224.

Lehti, joka voimiensa takaa kokee edistää suomalaisen sivistyksen vaurastumista ja koroittamista, tulee pääkirjoituksissaan tarkastelemaan ja selittelemään tärkeimpiä päivän kysymyksiä, antamaan tietoja koto- ja ulkomaalta sekä paikkakunnallisia kuulumisia, tahtoo luetella hiippakunnan sanomat ja tätä maaseutua koskevat viralliset, lailliset ynnä muut ilmoitukset, jotka ovat paikkakunnan yleisölle hyödylliset. Uuteloita ja kertomuksia tulee lehdessä olemaan sikäli kun tila myöten antaa. Useat taitavat kirjailijat ovat toimitukselle suosiollisesti luvanneet apuansa.

Lehti jaetaan ulos joka lauantaina kello 1 ajoissa tšekäläisestä kirjakaupasta, jossa myös tilauksia vastaan otetaan ja jossa tilaushinta on: koko vuodesta 3 m., kolmenlänneestä vuodelta 2 m. 25 p., puolelta vuodelta 1 m. 50 p. ja neljännekseltä vuodelta 80 penniä. Maamme postikonttoreista tulee hinnalle lisäksi postimaksu ja postiherrojen vaivanpalkkio.

Niihin lähipitäjiin joihin yksityisiä postilaukkuja menee saadaan tilata lehteä toimitukselta.

Keski-Suomen toimitus.”⁵¹

Ohjelman perusteella lehden tärkein tehtävä oli edistää ”suomalaisen sivistyksen vaurastumista ja koroittamista”. Sitä se teki selittämällä ”tärkeimpiä päivän kysymyksiä” silloisissa ”pääkirjoituksissaan”, antamalla tietoja koto- ja ulkomaalta sekä luettelemalla hyödylliset ilmoitukset. Lisäksi, näitä vähempiarvoinen tehtävä oli tarjota viihdytystä: ”uuteloita (eli novelleja) ja kertomuksia” luvattiin, mikäli tilaa vain jäisi.⁵²

Keski-Suomi ei keksinyt suinkaan tyhjästä valistustehtävänsä edistää ”suomalaisen sivistyksen vaurastumista ja koroittamista”. Sama tehtävä, vain hieman toisin ilmaistuna, oli kirjattu paria vuotta aiemmin suomalaisten päälehden *Uuden Suomettaren* tilausilmoitukseen:

”Suomenkielen koroittaminen maamme sivistys- ja virkakieleksi ja sen kanssa eri kansanluokkien lähentäminen toisiinsa, kansan sivistäminen ja koroittaminen taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa kohden...”⁵³

Muutoinkin muistutti *Keski-Suomen* ohjelma kovasti *Uuden Suomettaren* tekstiä. *Uuden Suomettaren* päätoimittajan Anton Fredrik Almbergin kynästä lähtenyt ohjelma vuodelta 1869 näet kertoi, että lehti ”tahtoo pääkirjoituksissa selittää päivän kysymyksiä ja muita isänmaan oloihin koskevia asioita”, -- tähdelle panna oman ja ulkomaan kuulumisia, luetella lailliset ja viralliset julistukset ynnä hiippakunnan sanomat, esiin tuoda kurssit ja tärkeimmät kauppaseikat sekä muuten mainita kaikki ilmoitukset ja uutiset, jotka lienevät pääkaupungin tai maakunnan yleisön hyödylliset tietää. – Erinäisestä jaksosta lehti sisältää uuteloita ja kertomuksia, joko alkuperäisiä taikka muista kielistä käännettyjä”.

⁵¹ Keski-Suomi 7.1.1871, N:o 1.

⁵² Tommila 1970, 88.

⁵³ Uusi Suometar 2.12.1869.

*Uusi Suometar v. 1869**Keski-Suomi v. 1871*

1. "suomenkielen koroittaminen maamme sivistys- ja virkakieleksi ja sen kanssa eri kansanluokkien lähentäminen toisiinsa, kansan sivistäminen ja koroittaminen taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa kohden"
2. "pääkirjoituksissa selittää päivän kysymyksiä"
3. "tähdelle panna oman ja ulkomaankuulumisia"
4. "luetella lailliset viralliset julistukset ynnä hiippakunnan sanomat"
5. "lehti sisältää uuteloita ja kertomuksia"

1. "kokee edistää suomalaisen sivistyksen vaurastumista ja koroittamista"
2. "pääkirjoituksissaan tarkastelemaan ja selittelemään tärkeimpiä päivän kysymyksiä"
3. "antamaan tietoja koto- ja ulkomaalta"
4. "tahtoo luetella hiippakunnan sanomat ja tätä maaseutua koskevat viralliset, lailliset ynnä muut ilmoitukset"
5. "uuteloita ja kertomuksia tule lehdessä olemaan"

Uuden Suomettaren ohjelman voi näin tekstivertailun perusteella lukea malli- tai suositusohjelmaksi, jonka *Keski-Suomi* otti oman toimintansa henkiseksi pontimeksi⁵⁴. Kyse oli kuin saksijournalismista⁵⁵: lehdet lainailivat yleisesti uutisia toisiltaan. Eroakin oli, kun lehdet ilmestyivät eri paikkakunnilla: *Suometar* julkaisi "sanomia Helsingistä"⁵⁶, kun taas *Keski-Suomi* korosti tietenkin oman "paikkakunnan yleisöä".

Valistajan tehtävään liittyi suomen kielen merkityksen korostaminen. *Keski-Suomen* tilausilmoituksessa kieliasia vahvistui 1880-luvulla. Lehteä tutkinut Päiviö Tommila kutsuu *Keski-Suomea* tuona aikana "kielipoliittiseksi puoluelehdeksi"⁵⁷. Se ajoi väkevästi suomen kielen asiaa ruotsinkielisiä vastaan:

"Lehden kantaa ei tarvinne tässä selittää, sen luulemme lukijoillemme olevan selvän. Tahdomme kuitenkin erittäin mainita, että voimien mukaan taistelemme Suomen kielen puolesta sen pääsemiseksi maassamme samaan oikeuteen mitä ruotsin kielelläkin on."⁵⁸

Fennomaanilehtien itselleen asettama valistuksellinen tai sivistyksellinen päätehtävä on jäljitettävissä J.V. Snellmanin ajatuksiin lehdistön roolista suomalaiskansallisen ohjelman toteuttamisessa. Snellman katsoi valtion tulevaisuuden rakentuvan "kansallisen sivistyksen" varaan, ja juuri snellmanilaiseen kansan sivistystehtävään nojasivat 1860–70-luvuilla perustetut suomikiihkoiset sanomalehdet. Lehdillä oli kulttuuris-yhteiskunnallinen rooli ja niiden piti olla ohjelmallisesti toimitettuja. Lehdistön tuli pyrkiä kansallistietoisuuden ja sivistystason nostamiseen. Snellmanin ajattelussa merkittävää osaa näytteli kansal-

⁵⁴ Puolueohjelmissa Borg mainitsee kansainväliset malli- ja suositusohjelmat, joita suomalaiset puolueet ovat voineet soveltaa omissa ohjelmissaan, 1995, 9. *Keski-Suomen* kohdalla lainailu oli kotikutoista.

⁵⁵ Tommila 1988c, 204-207.

⁵⁶ *Suometar* 1.12.1863. Lehti aloitti tilausilmoituksensa, että "Suometarta toimitetaan tulevana vuonna nimellä: *Suometar*, sanomia Helsingistä".

⁵⁷ Tommila 1970, 205.

⁵⁸ *Keski-Suomi* 22.12.1883.

lishenki, jonka tuli leimata koko sivistystä. Lisäksi Snellman näki, että julkisen keskustelun foorumina lehtien tuli ilmaista, mitä yleisö ajattelee, uskoo ja aikoo.⁵⁹ Sivistystaistelussa tärkeä oli suomen kieli.

Valistuksellinen, kansallisaatteellinen tehtäväviritys näkyi *Aamulehdenkin* tilausilmoituksissa⁶⁰. Lehti piti "silmämääränään" "Suomen kansan kristillissiveellisen tajunnan koroittamista"⁶¹ ja päätehtävänä "kansan itsetajunnan ja tunnon" herättämistä vireämpään omaperäiseen toimintaan isänmaan hyväksi⁶². Niin *Keski-Suomi* kuin *Päivälehti* tahtoivat kohottaa "kansan syviä rivejä" sivistykseen ja itsetuntoon⁶³.

Kuitenkin jo *Päivälehd*en ensimmäisessä ohjelmassa vuonna 1890 sivistyksellinen tehtävä sai uusia vivahteita. Se ei enää tyytynyt vain valistamaan tai taistelemaan suomen kielen puolesta ruotsinkielisyyttä vastaan. *Päivälehd*en perustaminen oli oire tästä, sillä sen perusti suomalaisen puolueen nuorten siipi omia ajatuksiaan ajamaan. Ohjelmassa olennaisemmaksi tuli kertoa lehden "kanta". Ensimmäisessä ohjelmassa lehden kerrottiin olevan "suomenmielinen, vapaamieliseen suuntaan toimitettu valtiollinen sanomalehti":

"Puoluekannaltaan tulee lehti, kuten sanottu, olemaan puhtaasti suomenmielinen, mutta kun meistä suomenmielisyyteen alusta alkaen on kuulunut ja täytyy edelleenkin kuulua myöskin se, että suomalainen kansa saatetaan tilaisuuteen vapaasti kehittämään henkisiä ja aineellisia voimiaan, että se pääsee osalliseksi suurten sivistyskansain henkisistä aarteista, voidakseen kehittää niitä oman luonteensa mukaisesti, ja kun siis katsomme kaikellaisen henkisen piiritystilän turmiota tuottavaksi, niin olemme tehtäväksemme asettaneet myöskin voimiemme mukaan työskennellä niiden esteiden poistamiseksi, jotka kansamme henkistä kehkeytymistä ehkäisevät."⁶⁴

Kannanmuodostus muihinkin kuin suomen kielen asemaan oli tullut esille ennen *Päivälehteä* Jyväskylässä, missä *Keski-Suomi* oli vuonna 1885 käännetty nuorten lehdeksi ja kerännyt ympärilleen samansuuntaisista aatteista innostuneet. Toimittajaksi yhdessä veljensä kanssa pestattu kirjailija Juhani Brofeldt eli Aho katsoi, että sanomalehdellä tuli olla kanta muissakin kuin kielikysymyksessä.⁶⁵ Niinpä *Keski-Suomen* ohjelmaan ilmestyivät kielikysymyksen jatkoksi "työmiesten tilan parantaminen, raittiusasia ja naiskysymys". Lehden kannan ilmoitettiin olevan "täysin kansallinen".⁶⁶ Ahon alkuperäisistä yhteiskunnallisista ajatuksista jäi ohjelmasta puuttumaan ainoastaan uskonnollinen vapaamielisyys, mutta kuten Päiviö Tommila on huomauttanut, myöskään kristilliseksi lehteä ei leimattu⁶⁷.

⁵⁹ Tommila 1988c, 130-142; Liikanen 1995, 127-129.

⁶⁰ *Aamulehti* 9.12.1881; *Aamulehti* 6.12.1882; *Aamulehti* 5.12.1883.

⁶¹ *Aamulehti* 6.12.1882.

⁶² *Aamulehti* 4.12.1888.

⁶³ *Päivälehti* 1.12.1892; *Keski-Suomi* 5,12.1888.

⁶⁴ *Päivälehti* 2.1.1890.

⁶⁵ Tommila 1973, 45.

⁶⁶ *Keski-Suomi* 19.12.1885.

⁶⁷ Tommila 1973, 51.

Kun suomalaisuuden ajaminen sai uusia sävyjä ja sisältöä, pitenivät sanomalehtien ohjelmat. Uusi sanottava oli selitettävä lukijoille perusteellisemmin. Enää eivät riittäneet pelkät tilausilmoituksetkaan, vaan sekä *Päivälehdessä* että Juhani ja Pekka Ahon *Keski-Suomessa* ne vaativat oheen erityiset lisäkirjoitukset⁶⁸.

Nuorsuomalaisten puolueohjelma sai alkunsa ryhmää kannattaneiden sanomalehtien yhdessä tuumin laatimasta tilausilmoitusohjelmasta vuonna 1894. Marraskuussa suomalaisen puolueen nuorten ryhmä kokoontui miettimään itselleen ohjelmaa. Kuopiolaisten ”nuorten” puolesta kokoukselle kirjeen lähettänyt Kalle Brofeldt (Aho) ehdotti, että kaavailtu ohjelma sopisi puolueen äänenkannattajille niiden tilausohjelmaksi. Sen mukaisesti koettaisivat äänenkannattajat eri puolilla Suomea valmistella lukijoiden mieliä uuden puolueen perustamiseksi.⁶⁹ Näin tapahtui. *Päivälehdessä* ohjelman julkaisua pehmiteltiin, jotta sen ei tulkittaisi tarkoittavan uuden puolueen perustamista, mikä haluttiin vielä silloin salata:

”Vanha hyvä tapa meillä vaatii kuitenkin, että vanhemmatkin lehdet vuoden vaihtuessa tuovat esille vastaisen ohjelmansa, esittävät kantansa tärkeimmissä ajan kysymyksissä ja siten, vuotuisen taipaleen kuljettuaan, ikään kuin pistävät viitan tien oheen osoitteeksi mihin suuntaan on aikomus jatkaa. Se on monesti tarpeen senkin vuoksi, että kuluneen vuoden aikana on saattanut tapahtua sellaista, joka on ollut omiaan hämärtämään yleisön käsitystä tien suunnasta tai saanut aikaan erimielisyyttä siitä. Silloin on tietysti sanomalehden velvollisuus vuoden vaiheella tuoda ilmi kantansa varsinkin juuri tällaisista kiistanalaisista kohdista.”⁷⁰

Ohjelman viilasi lopulliseen asuunsa komitea, jonka yksi jäsenistä oli *Keski-Suomen* vastaava toimittaja Kyösti Kannianen. Hän oli osallistunut ohjelmaa käsitelleeseen marraskuunkin kokoukseen. *Päivälehdessä* lisäksi ainakin *Keski-Suomi* ja *Wiipurin Sanomat* julkaisivat ohjelman suunnitelman mukaisesti tilausilmoituksenaan⁷¹. *Keski-Suomessa* ohjelman sisältäneen tilausilmoituksen oli tänä vuonna signeerannut ”Toimitus”, mikä viestitti ohjelman laajapohjaisuudesta: vastaava toimittaja ei ottanut tilausilmoitusta omiin nimiinsä toisin kuin esimerkiksi edellisenä tai seuraavana vuonna⁷². Uusi ohjelma edustikin laajempia kansalaispiirejä sosiaalisesti ja alueellisesti, ja ohjelman laadintaprosessi erilaisine versioineen muistutti jo modernia puolueohjelmatyötä⁷³. Nuorsuomalaisten lehtien julkaisema ohjelma tasoitti mieliä kohti omaa puoluetta yhdenmukaistamalla lehtien ja yksittäisten nuorten poliittisia linjauksia, arvelee asiaa tutkinut Seppo Zetterberg⁷⁴.

⁶⁸ Keski-Suomi 19.12.1885; Päivälehti 2.1.1890.

⁶⁹ Zetterberg 2001, 242-248.

⁷⁰ Päivälehti, Tilausilmoituksemme johdosta 1.12.1894.

⁷¹ Keski-Suomi 1.12.1894; Wiipurin Sanomista Zetterberg 2001, 248.

⁷² Keski-Suomea tutkineen Lasse Kankaan mukaan Kyösti Kannianen oli kuitenkin alikirjoittajana kyseisessä ohjelmassa joulukuun lopulla julkaistussa versiossa. Puhe-
lontieto 5.4.2005.

⁷³ Puolueohjelmatyöstä ks. Borg 1965b, 22.

⁷⁴ Zetterberg 2001, 247.

Miten sitten nuorsuomalaisten puolueohjelma poikkesi edellisvuoden *Keski-Suomen* ohjelmasta, "lehtiohjelmasta"⁷⁵? Vaikka myöhempiin puolueohjelmiin verrattuna nuorten julistus oli lyhyt, se oli huomattavasti pidempi kuin *Keski-Suomen* ohjelma edellisvuonna. Molemmat tilausilmoitukset alkoivat samojen tunnussanojen luettelemisella, joita olivat "suomenmielinen, kansanvaltainen ja vapaamielinen" - sanaryväs, jota myös nuorten päälehti *Päivälehti* käytti joulukuun 1893 tilausilmoituksessaan⁷⁶. Lisäksi *Keski-Suomen* molemmissa tilausilmoituksissa todettiin, että "kaikkia niitä rientoja, jotka tarkoittavat kansamme todellista edistystä, kannatamme lämpimästi". Sen jälkeen uudessa ohjelmassa lueteltiin "tärkeimmät" valtiolliset ja yhteiskunnalliset kysymykset, joihin lehden kanta ilmoitettiin. Puolueohjelmia tutkinut Olavi Borg määrittelee nuorten ohjelman laillisuus- ja reformiohjelmaksi: "se oli selvä, lyhytsanainen ja täsmällinen, ja siinä esitetään paljon konkreettisia ratkaisumahdollisuuksia", Borg toteaa. Ohjelmassa esitettiin kanta laillisuuskysymykseen, eduskuntalaitokseen, äänioikeusolojen kehittämiseen, kieliohjelma, uskonto-ohjelma, kouluohjelma, vaatimukset taloudellisista kysymyksistä, työväen asiasta ja raittiusasiasta.⁷⁷ Paljon muutakin ohjelmaan mahtui. Näin todettiin esimerkiksi julkisesta arvostelusta, joka kääntyi luontevasti yhdeksi sanomalehden tehtävistäkin, vaikka muotoilu saattoi viitata säätyvaltiopäivien toimintaan:

"Sekä hallituksen että muiden viranomaisten toiminnan tulee olla valppaan ja asiallisen julkisen arvostelun alaisena, puoluekantaan ja henkilöihin katsomatta."⁷⁸

Aamulehti ei ryhtynyt nuorsuomalaiseksi vaan pysyi vanhasuomalaisilla linjoilla. Sen ohjelmassa todistettiin useina vuosina 1890-luvulla lehden päätehtävän olleen "suomenkielen luonnollisten oikeuksien puolustaminen sekä kansan itse-tajunnan ja -tunnon herättäminen vireämpään omaperäiseen toimintaan isänmaamme hyväksi"⁷⁹. Suomalaisen puolueen mukaisesti *Aamulehti* korosti mallillista etenemistietä. Lehti myös edelleen valisti ja sivistä.

Lehdet alkoivat osoittaa ohjelmissaan kannattajuuttaan taustapuolueilleen, jotka pyrkivät poliittisesta vallasta kamppaillessaan erottautumaan toisistaan. Lehdille tuli aikaisempaa olennaisemmaksi ilmasta puoluepoliittiset "kantansa"⁸⁰. *Keski-Suomi* viittasi vuoden 1905 ohjelmassaan uudistuskysymyksiin, joihin nähden sen kanta tulisi seuraamaan vaatimuksia, jotka hyväksyttiin "Jyväskylässä viime marraskuun 30 päivänä pidetystä maakuntamme perustuslailisten suomenmielisten kokouksessa"⁸¹. Joulukuussa 1907 lehti sanoi asian suo-

⁷⁵ Keski-Suomi 5.12.1893 ja 1.12.1894.

⁷⁶ Keski-Suomi 1.12.1893; *Päivälehti* 1.12.1893.

⁷⁷ Borg 1965b, 22; Keski-Suomi 1.12.1894.

⁷⁸ Keski-Suomi 1.12.1894.

⁷⁹ *Aamulehti* 16.12.1893. Kohta toistui samanlaisena tilausilmoituksissa 6.12.1894, 5.12.1895, 8.12.1896, 8.12.1897.

⁸⁰ Helsingin Sanomat 1.12.1904, esimerkiksi tässä tilausilmoituksessa puhuttiin "kantansa".

⁸¹ Keski-Suomi 5.12.1905.

raan: se tuli työskentelemään ”nuorsuomalaisena sanomalehtenä”⁸² ja vuoden päästä ”nuorsuomalaisen puolueen äänenkannattajana”⁸³. Muutos puolueen äänenkannattajaksi valmisteltiin ohjelmissa kaikessa rauhassa eikä se enää toteutuessaan vaikuttanutkaan isolta hypyltä. *Keski-Suomi* antoi ohjelmissaan selvän tukensa nuorsuomalaiselle puolueelle vuosina 1907–1916. Lehti oli ”puolueen uskollinen palvelija”⁸⁴.

Nuorsuomalaisten päälehti *Helsingin Sanomat*, viittasi joulukuussa 1906 ”Nuorsuomalaisen puolueen yleiseen ohjelmaan ja erityisesti vaaliohjelmaan”. Tälle puolueen ohjelmalle, ei suoraan puolueelle, lehti lupasi olla uskollinen. Ohjelmansa alussa lehti listasi iskusanoina, että se on ”kansanvaltainen, suomenmielinen edistysohjelma, lainkuuliaisuuteen perustuva valtiollisen ja yhteiskunnallisen vapauden ja uudistusrientojen ohjelma”.⁸⁵ 1920-luvun toisella puoliskolla suhde edistyspuolueeseen näyttää ohjelmien perusteella vakiintuneen ohjelmalliselle tasolle. Edistyspuolue putosi ohjelmasta Eero Erkon viimeisenä päätoimittajavuonna 1927. Ohjelmista ilmenevä lehden puoluesuhteen väljennys vaikuttaa useana vuotena toistuessaan tarkoitukselliselta. Lehden taustalla oli jo 1920-luvun alussa käyty keskustelua puolueen ja lehden suhteesta⁸⁶, ja muotoilulla lehti näyttää halunneen linjata yhteyden puolueeseen kulkevan yhteisten tavoitteiden ja aatteen kautta – ei puolueen tekemien ja lehteä sitovien päätösten.

Helsingin Sanomien poliittista linjaa itsenäistymisestä talvisotaan tutkinut Keijo K. Kulha toteaa, että lehti kuitenkin seuraili pitkälti edistyspuolueen ohjelmaa. Lehden ohjelmien puolueluonne käy ilmi siitä, että Kulhan mukaan esimerkiksi vuonna 1922 lehden ohjelman tuli ennen julkaisua käydä yhdessä lävitse johtokunnan toimeksiannosta ryhmän, johon kuuluivat Eero Erkko, Santeri Ivalo, Zachris Castrén, Oskari Mantere ja sihteerinä toiminut taloudenhoitaja, maisteri R. Hällfors. Kulha siteeraa teoksessaan *Uuden Suomen* päätoimittajana työskennellyttä professori Ernst Nevanlinnaa, joka esitelmöidessään Ruotsin julkaisijoiden klubissa 1926 totesi, miten ankara puoluejako näkyi Suomen sanomalehdissä. Suomalaiset sanomalehdet puhuivat ”poliittisessa mielessä hyvin suuressa määrin kollektiivisesti eivätkä yksilöllisesti”. Nevanlinnan mielestä lehdet pitivät velvollisuutenaan edustaa ja ajaa puolueen tai sen johtavien henkilöiden käsitystä ja olla vahingoittamatta puoluetta.⁸⁷

Helsingin Sanomien ohjelmaan kirjattu väljennys suhteessa puolueeseen ei jäänyt ainoaksi edistyslehdissä. Vuonna 1929 myöskään *Keskisuomalaisen* ohjelmassa ei enää puhuta edistyspuolueesta, vaikka lehti edusti puoluetta vuoden 1931 loppuun saakka. Jo vuoden 1928 ohjelmassa viitattiin edistyspuoluee-

⁸² Keski-Suomi 5.12.1907.

⁸³ Keski-Suomi 1.12.1908.

⁸⁴ Keski-Suomi 2.12.1911.

⁸⁵ Helsingin Sanomat 1.12.1906.

⁸⁶ Kulha 1989, 22; Salokangas 1987, 266.

⁸⁷ Kulha 1989, 22-23.

seen vain ohjelmallisten tavoitteiden kautta *Helsingin Sanomien* tapaan⁸⁸. On ajateltavissa, että lehtiryhmän johtavan lehden esimerkki antoi mallia *Keskisuomalaiselle* väljentää puolueuutoiluun.

Ilkan ensimmäisessä tilausilmoituksessa joulukuussa 1906 todettiin, että "tahdomme herättää maalaisväestön uupuvaa itseluottamusta, nostattaa halua itsenäiseen ajatteluun ja kasvattaa tahdonvoimia omintakeiseen yritteliäisyyteen". *Ilkka* muistutti, että se on "nuorsuomalainen, mutta mistään puolueohjelmista riippumaton lehti". Lähinnä se sanoi edustavansa Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton kantaa "pidättäen kuitenkin täyden vapauden esittää eroavia käsityksiä". Tilausilmoituksen olivat allekirjoittaneet vastaava toimittaja Santeri Alkio ja Juha Hollo.⁸⁹ *Ilkan* tilausilmoitusta edelsi Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmavaatimusten hyväksyminen perustavassa kokouksessa Kauhavalla lokakuussa 1906. Santeri Alkio yhdisti maalaisliitoksi muuttuvan puolueen ja *Ilkan* ja oli luonnollista, että *Ilkka* omaksui itselleen maalaisliiton puolueohjelman.⁹⁰ Maalaisliiton sanomalehdistöä tutkinut Raimo Salokangas on nimennyt lehdet "puolueen aseiksi"⁹¹. Lehdissä muun muassa määritettiin maalaisliiton poliittista linjaa ja havainnollistettiin puolueen ohjelmaa⁹² – juuri kuten *Ilkkakin* teki. *Ilkan* tapauksessa kuitenkin vahva päätoimittaja painoi leimansa lehden linjaan näkyvämmiin kuin puolue. Kyseessä voi katsoa olleen "päätoimittajan lehti"⁹³.

Aamulehti julisti suurlakkovuoden tilausilmoituksessaan ensimmäisen keran, että sen "kanta tulee vastaisuudessaakin olemaan suomalaisen puolueen ohjelman toteuttaminen kaikessa laajuudessaan perustuslakiemme sallimalla tavalla".⁹⁴ Suomalaisen puolueen kristillinen perusvire kertautui vahvana *Aamulehden* tilausilmoituksissa, ja esimerkiksi joulukuussa 1914 lehti vakuutti antavansa arvon uskonnolle mutta ei alentavansa sitä puoluetistelun välikappaleeksi:

"Ilman Jumalan apua ei Suomen pieni kansa kestä olemassaolon kamppailussa. Sanomalehden, joka tahtoo olla joka päivä "uudistuva valkeus", tulee tehdä voitavansa uskonnollisen hengen siitä vuotavan siveellisen ryhdin säilyttämiseksi ja lujittamiseksi."⁹⁵

Kristinuskon perustalta *Aamulehti* muotoili joulukuussa 1925 ohjelmaansa konservatiivipuolueelle sopivan, yksilön vastuuta omasta itsestään tähdentävän periaatteen. Se säilyi mukana seuraavat viisi vuotta, viimeiseen tilausilmoituksena julkaistuun ohjelmaan saakka:

⁸⁸ Keskisuomalainen 1.12.1928; "Edistysmielisten ohjelmaan sisältyvää sovittavaa ja oikeudenmukaista maailmankatsomusta Keskisuomalainen edelleenkin tulee seuramaan niin valtiollisissa kuin yhteiskunnallisissakin kysymyksissä".

⁸⁹ *Ilkka* 22.12.1906.

⁹⁰ Borg 1965b, 75-122.

⁹¹ Salokangas 1982, 79-97.

⁹² Hakalehto 1986, 251.

⁹³ Mylly 1989, 99-100.

⁹⁴ *Aamulehti* 2.12.1905.

⁹⁵ *Aamulehti* 3.12.1914.

”Yhteiskuntaelämämme tervehtymisen kannalta on meistä tärkeätä, että suomalaisissa kodeissa säilyy se vanha, kansallemme ominainen katsantokanta, että sitä joka itseänsä auttaa, kaitselmuskin auttaa, mikä valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen elämään sovitettuna tietää sitä, että kansalaisen omatoimisuus on oleva lähtökohtana kaikissa yhteiskunnallisten olojen parantamispyrkimyksissä. Tämä yksilölliseen yrittämiseen vetoaminen ei vapauta yhteiskuntaa sosiaalisista velvollisuuksistaan. Näitä velvollisuuksia suoritettaessa on kuitenkin muistettava, että kuntien ja valtion mahdollisuuksillakin on rajansa.”⁹⁶

Kokoomuksen lehdeksi *Aamulehti* julistautui ensimmäisen kerran joulukuussa 1918 heti puolueen perustamisen jälkeen. Lehti ilmoitti ohjelmassaan, että ”isänmaa kutsuu meitä kansalliseen kokoomukseen maan elinkysymyksissä ja tätä kutsua noudattamaan käskee meitä isänmaanrakkaus, jonka vaatimusten edessä ei ole lupa tinkiä”⁹⁷. *Aamulehti* ei kuitenkaan myöntynyt puolueen käsyyaltaan, ilmenee vuoden 1920 ohjelmasta⁹⁸:

”Luovaan, lujittavaan ja rakentavaan työhön isänmaan yhteiseksi hyväksi tahtoo *Aamulehti* edelleen, kuten koko pitkän olemassaolonsa aikana, ottaa tehokkaasti osaa Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelman merkeissä, kuitenkin samalla säilyttäen vapaan ja itsenäisen asemansa ja harkintavaltansa esille tulevissa kysymyksissä.”⁹⁹

Tämän jälkeen kokoomus katoaa ohjelmasta seuraaviksi vuosiksi. Kosiskeliko ohjelman todennäköisesti kirjoittanut päätoimittaja Eetu A. Alha tällä muitakin kuin kokoomuslaisia lukijoita? Näin voisi päätellä siitä, että ohjelman lopussa todetaan lehden saaneen ”yhä kasvavassa määrässä lukijakuntaa eri yhteiskuntapiireistä ja kansankerroksista, joiden tyydyttämiseksi lehti on edelleen tekevä parhaansa”¹⁰⁰. Päätoimittajan vaihtuessa Vilho Ososeksi vuonna 1926 lehden ohjelma muuttuu, ja sinne tulee jälleen suora ilmaus kokoomuslaisuudesta ja nyt ensimmäisen kerran ”äänenkannattajuudesta”. Kohta pysyy mukana viimeiseen ohjelman vuonna 1930 asti:

”*Aamulehti* tiedetään Kansallisen kokoomuspuolueen syntymästä asti sen äänenkannattajaksi. Puolueen johtavat aatteet, isänmaan yhteisetua palvellen, määräävät lehden kannan, mutta *Aamulehdelle* on mieluista sallia puolueen jäsenten keskuudessa ilmenevien, yksilöllisestä vakaumuksesta johtuvien eri mielipidevaihdusten esillepääsyn, kun ne asiallisessa muodossa ja perusteltuina esitetään.”¹⁰¹

Aamulehden tapaan muutkin lehdet saattoivat korostaa itsenäisyyttään tai vapauttaan suhteessa taustapuolueeseen, vaikka samaa aatetta tunnustettiin. Sanomisen vapautta sivuttiin jo 1800-luvulla siinä merkityksessä, että lehti lupautui ottamaan palstoilleen toisella lailla ajattelevien mielipiteitä. Joulukuussa 1888 Keski-Suomen vastaavan toimittajan Eero Erkon allekirjoittamassa ohjel-

⁹⁶ *Aamulehti* 2.12.1925.

⁹⁷ *Aamulehti* 1.12.1918.

⁹⁸ *Aamulehti* 1.12.1920.

⁹⁹ *Aamulehti* 1.12.1920.

¹⁰⁰ *Aamulehti* 6.12.1921.

¹⁰¹ *Aamulehti* 2.12.1926.

massa lehti lupasi avata ”palstansa sellaisillekin kirjoituksille, joissa sille vastaista mielipidettä ajetaan, kun vaan asiallisuudesta ei poiketa”¹⁰².

Samaan vapaus-periaatteen tulkintaan viittasi vuonna 1920 *Keski-Uusimaa*, joka lupasi arvostavansa ”toisin ajattelevien” ajatuksia. ”Puoluevirtauksista riippumattomaksi” julistautunut lehti totesi, että se ”tulee kaikissa asioissa esiintymään omintakeisesti ja pelottomasti, mutta silti intohimottomasti, joten se aina tulee antamaan kunnioituksen myöskin toisin ajattelevien mielipiteille, minkä vuoksi lehden palstat ovat avoinna asiallisille, toimituksen mielipiteistä poikkeaville ajatuksille ja keskusteluille”¹⁰³. Pienelle, paikallisuudesta elävälle lehdelle oli elinehto, että se pystyi tulemaan tilatuksi mahdollisimman moneen kotiin alueellaan.

1930-luvulle tultaessa suomalainen porvarillinen lehdistö ei kuitenkaan korostanut sananvapautta toimintansa lähtökohtana. Aiemmin, Venäjän vallan oloissa, sananvapautta saatettiin ajaa voimakkaasti, mutta sensuurin oloissa sitä ei voitu nostaa lehtien ohjelmiin¹⁰⁴. Sitä paitsi kun vielä vuosisadan vaihteessa vain arviolta 40 prosenttia väestöstä osasi lukea, sananvapaudella oli merkitystä lähinnä maan vähemmistölle, sivistyneistölle¹⁰⁵.

Maakunnan äänenkannattaja

Julkistaessaan nuorsuomalaisten vuoden 1894 ohjelman *Keski-Suomi* liitti tilausilmoitukseen myös aivan omia asioitaan. Tilausilmoituksen lopussa lehti korosti edellisvuoden tapaan tehtävää, jonka nimenomaan se toisin kuin *Päivälehti* koki tärkeäksi: työn oman alueen kuntien edistykseksi:

”Etupäässä paikkakunnallisena lehtenä toimii Keski-Suomi voimiensa mukaan Keski-Suomen kuntien henkiseksi ja aineelliseksi edistykseksi, koettaen liittää mainittuja kuntia lähemmin toisiinsa samansuuntaisten ja hyödyttävien harrastusten kautta. Tämän tarkoituksen saavuttamiseksi on lehdelle hankittu entistä enemmän kirjeenvaihtajia ja avustajia kansan keskuudesta.”¹⁰⁶

”Paikkakunnan tarpeitten valvominen”¹⁰⁷, kuten vuoden 1885 tilausilmoitus totesi, tai ”oman maakunnan henkinen ja aineellinen edistys”¹⁰⁸, oli tehtävänä pilkاهدellut *Keski-Suomen* tilausilmoituksissa ensimmäisestä ilmestymisvuodesta lähtien. Voi ajatella, että periaatetasolla sivistyksen katsottiin edellyttävän

¹⁰² Keski-Suomi 5.12.1888. Erkko palasi teemaan *Päivälehdessä*, 15.12.1890. *Päivälehd*en ohjelma.

¹⁰³ Keski-Uusimaa 29.12.1920.

¹⁰⁴ *Päivälehti* viittasi 1895 sananvapautteen kirjoituksessaan tilausilmoituksen johdosta. Siinä kiitettiin, miten poliittisten olojen käytyä rauhallisemmiksi on lehti voinut rohkeammin ottaa esille asioita ohjelmaansa. Tilausilmoituksen johdosta, *Päivälehti* 1.12.1895. Seuraavana vuonna ohjelmassa todettiin, miten ”vapaan sanan oikeuksien puolustaminen on jo luonnostaan meidän tehtävämme”. Tilausilmoituksen johdosta, *Päivälehti* 1.12.1896. Kahdeksan vuoden perästä heinäkuussa 1904 *Päivälehti* joutuikin sitten lopetetuksi ja jo edellisvuonna päätoimittaja Eero Erkko karkoitetuksi maasta. Suomen lehdistön historia, hakuteos 6, 285.

¹⁰⁵ Ollila 2003, 60-61; Myös Mervola 1998.

¹⁰⁶ Keski-Suomi 5.12.1893, 1.12.1894 ja 3.12.1895.

¹⁰⁷ Keski-Suomi 19.12.1885.

¹⁰⁸ Keski-Suomi 12.5.1891.

materiaalista edistystä. Tätä aineellista hyvää lehti katsoi edistävänsä pitämällä tärkeiksi näkemiään tavoitteita esillä palstoillaan. Lehti oli snellmanilaisittain maakunnan asukkaiden ”julkinen äänenkannattaja”¹⁰⁹ tai ”paikallinen äänenkannattaja”¹¹⁰.

Aineellisten asioiden tavoitteluun keskittynyt etupolitiikka konkretisoitui *Keski-Suomen* ohjelmissa ensimmäisen kerran 1886 Eero Erkon otettua vastaan päätoimittajan tehtävän. Tilausilmoitukseen ilmestyi vaatimus liikenneyhteyksien parantamisesta Keski-Suomessa, ja sama tema palasi ohjelmiin myöhemmin:

”Paikkakunnallisia tarpeita on lehti pitävä tarkasti silmällä. Keski-Suomen yhdistämistä rautatieverkkoon ja Päijänteen pohjoispuolella olevien vesien kanavoitsemista, joitten kulkuneuvojen kautta uudet urat aukenisi kauppaliikkeelle ja tavarain vaihdolle, tahtoo lehti elinasiaksi Keski-Suomen laajalle paikkakunnalle.”¹¹¹

Luetellut tarpeet olivat sellaisia, että niihin tarvittiin verovaroja. Lehti näki tehtäväkseen, että sen täytyi nostattaa ensinnäkin oman alueensa mieliä myönteiseksi näille ”elinasioille” ja sitten viedä viestiä eteenpäin päättäjille. Liikennehankkeet olivat osa aineellisen maailman perusedellytysten rakentamista, josta henkinenkin sivistys kasvaisi.

Keskisuomalainen nosti tärkeäksi tavoitteekseen yliopiston saamisen kaupunkiin marraskuussa 1919¹¹². Seuraavana vuonna se kohotti yliopistoajatuksen ”sydän-suomalaiseksi suurajatuksesi”¹¹³. Vuoden 1923 tilausilmoituksessa *Keskisuomalainen* mainitsi jälleen myös rautatiekysymykset¹¹⁴ ja seuraavan vuonna maakunta-arkiston ja -museon¹¹⁵. Rautatiehankkeita alueelleen vaativat ohjelmissaan myös muun muassa *Kainuun Sanomat*¹¹⁶ ja *Vaasa*¹¹⁷. *Kainuun Sanomien* viimeisen, vuoden 1945 ohjelman ydinkohtia oli valtion varojen kanavoiminen sodan tuhoamille alueelle¹¹⁸.

Päivälehti/Helsingin Sanomat ei ohjelmissaan missään vaiheessa korostanut Helsingin seutua tai sen aineellisia tavoitteita *Keski-Suomen* tapaan. Lehti oli ”valtiollinen”¹¹⁹ eli kuten nykyään sanottaisiin poliittinen ja valtakunnallinen. *Aamulehtikin* sitoutui paikallisuuteen enemmän uutistarjonnassaan kuin koko tehtävänsä kautta.

¹⁰⁹ Keski-Suomi 19.12.1899.

¹¹⁰ Keski-Suomi 2.12.1902.

¹¹¹ Keski-Suomi 2.12.1886. Myöhemmin 1.12.1898 tilausilmoituksessa todettiin, että lehti pitää silmällä rautatieveron kehitystä.

¹¹² *Keskisuomalainen* 29.11.1919. Jyväskylän yliopistohankkeen puolesta julkaistiin tammikuussa 1918 julkinen vetoamus *Keskisuomalaisessa* ja *Helsingin Sanomissa*. Hankkeelle haettiin julkisuuden kautta mahdollisimman laajaa tukea, ja *Keskisuomalainen* sitä antoikin. Kangas 1993, 65-74.

¹¹³ *Keskisuomalainen* 1.12.1920.

¹¹⁴ *Keskisuomalainen* 2.12.1923.

¹¹⁵ *Keskisuomalainen* 30.11.1924.

¹¹⁶ *Kainuun Sanomat* 5.12.1922 ja 22.12.1928.

¹¹⁷ *Vaasa* 16.12.1924.

¹¹⁸ *Kainuun Sanomat* 4.12.1945.

¹¹⁹ *Päivälehti* 2.1.1890.

Rahaa vaativien hankkeiden ohella *Keski-Suomi/Keskisuomalainen* ja *Keski-Uusimaa* katsoivat tehtäväkseen luoda yhteishenkeä lukijoidensa pariin. Lehdet olivat ”yhdyssiteitä”, ”puhetorvia” tai ”äänenkannattajia”¹²⁰. Lehtiverkkoajattelussa *Keskisuomalainen* oli edistyspuoluelainen äänenkannattaja omalla alueellaan, mutta lehden ohjelmissa pyöriteltiin asiaa usein niin päin, että alueen äänenkannattajuus tuli ensin ja edistyspuoluelaisuus sitten¹²¹. Eräänlainen ”maakuntalehden uskontunnustus” kuultiin *Keskisuomalaiselta* joulukuussa 1926. Vanha tehtävä valistajana asetettiin ykköseksi ja puoleen palvelijan rooli vasta toiseksi. Kaiken takana oli kuitenkin maakunta:

”Keskisuomalainen on etukädessä valistustyöntekijä ja vasta toisessa sijassa puoluelehti. Keskisuomalainen pyrkii yhdistämään maakuntalaiset siinä monihaarisessa valistus- ja sivistystyössä sekä niissä taloudellisissa harrastuksissa, jotka tähtäävät maakuntamme kohottamiseen ja maakuntahengen vahvistamiseen.”¹²²

Keski-Uusimaa vetosi myös ja oikeastaan ainoastaan omaan alueeseensa ja sen lukijoihin. Lehden perustajat olivat edistyspuoluelaisia, mutta puolueääntä ei missään vaiheessa tuotu näkyvästi ohjelmiin¹²³. Joulukuussa 1920 *Keski-Uusimaa* sanoi ohjelmassaan kaiken olennaisen, sillä seuraavan runsaan kymmenen vuoden aikana se vain toisteli samaa hieman erilaisin variaatioin:

”Keski-Uusimaa aikoo vuonna 1921 olla Keski-Uudenmaan väestön tulkkinä ja tulee penkomaan päivän valoon kaikkia niitä henkisiä pyrkimyksiä ja harrastuksia, joita vielä uinuu Uudenmaan tyynen ja hitaan kansan povessa; se tulee ylläpitämään ja kannattamaan kaikkia henkisiä yleviä rientoja ja kaikella voimallaan tukemaan hyväksyttävää aineellisia arvoja, joista kansan hyvinvointi ja menestys riippuu, joten lehti tahtoo lähentää lukijan itseensä, niin että Uudenmaan kansa tuntisi lehden olevan lihasta sen omasta lihasta ja verta sen omasta verestä; se tulee olemaan Keski-Uudenmaan kansan hengen peilinä, jossa se tuntee itsensä ja näkee itsensä kaikkine hyveineen ja vikoineen.”¹²⁴

Myös *Ilkka* toi esiin oman maakuntansa, joskin sen perusteelliset ohjelmat keskittyivät ennen kaikkea yleisempään aatteelliseen pohdintaan. Vuonna 1928 lehti esitti ensimmäisen kerran oikean journalistisen ohjelmajulistuksensa. Näin Santeri Alkio kirjoitti:

”Ihmiskunnan elämänilmiöt moninaistuvat nykyään nopeasti. Siitä seuraa, että sanomalehden tulee olla valmiina joka päivä kuvastamaan elämää uusilta puolilta. Ei ole mielestämme niinkään tärkeä kysymys, minkä värillä painomusteella sanomalehti painetaan, kun siinä, millä siveellisellä värillä se asioita lukijoilleen esittelee. Ennen riitti sanomalehdelle oman maakuntansa ja oman maansa virkaylennysten, tulipalojen ja vararikkouutisten kertominen, nyt on koko maanosa, jopa koko maapallo lähentynyt meitä Suomen tasavallan asukkaita sellaiseen naapurisuus-suhteeseen, että

¹²⁰ Keski-Uusimaa 2.11.1918; 7.12.1921.

¹²¹ Keskisuomalaisen edeltäjä Keski-Suomi muotoili tehtävän 5.12.1907 niin, että lehti tuli työskentelemään ”kansanvaltaisessa, vapaa- ja edistysmielisessä hengessä - - Keski-Suomen väestön niin aineellisen kuin henkisen hyvinvoinnin ja vaurastumisen eteen”.

¹²² Keskisuomalainen 1.12.1926.

¹²³ Turtola 2000, 32-33.

¹²⁴ Keski-Uusimaa 29.12.1920.

niiden asioita on seurattava aivan kuin omia. Sen ovat saaneet aikaan ihmisten liikuntaa ja kuuloa edistävät keksinnöt.

Mutta oma maa ja varsinkin oma maakunta, ne kuitenkin vaativat sanomalehden ensi huomion ja totisimman palveluksen. Ja patrioottisina me omasta puolestamme tämän velvollisuuden mieluisasti otamme. (kursivointi k.l.) Käsitämme, että sanomalehdistö nykyaikaisessa mielessä alkaa olla sellainen elämäntoiminnan kuvastin ja kaikupohja, jonka on pidettävä huoli siitä, että lukijat pysyvät päivän tapausten tasalla, ei ainoastaan siinä, mikäli yhteiskunnassa tapahtuu kaameita rikkomuksia, vaan myöskin siinä, mitä maailman ja myöskin Suomen parhaimmisto suunnittelee ja tekee paheista elävien yhteiskuntasairauksien parantamiseksi ja lopettamiseksi.¹²⁵

Miksi *Keskisuomalainen*, *Kainuun Sanomat*, *Ilkka* ja *Vaasa* halusivat ohjelmissaan olla paikallisia tai maakunnallisia äänenkannattajia, kun taas *Helsingin Sanomat* ja *Aamulehti* linjasivat asioita ohjelmissaan yleisemmällä tasolla? Selitys lähtee lehtien levikistä ja ilmestymistaajuudesta: paikallisuutta korostavat lehdet olivat levikiltään kahta muuta pienempiä ja niiden levikkialueet rajatumpia. Tällöin oman alueen etua saatettiin korostaa kaikkia potentiaalisia lukijoita yhdistävänä tekijänä eli lehti haluttiin tehdä mahdolliseksi tilata myös toisenmielisille kuin mitä lehden taustapuolueen kannattajat ajattelivat. Ja näin *Keskisuomalaista* tutkinut Päiviö Tommila on lehden ohjelmiin perustuen aiemmin todennutkin: lehti tahtoi koko 1920-luvun olla poliittiselta ilmeeltään ”yleislehti, joka tyydyttäisi mahdollisimman laajoja lukijapiirejä”¹²⁶. *Helsingin Sanomat* oli ohjelmiansa perusteella luonteeltaan ”valtiollinen” eli poliittinen ja valtakunnallinen lehti, ja *Aamulehti* levisi maan suurimpana maakuntalehtenä paitsi Hämeenseen myös Satakuntaan ja Keski-Suomen suuntaan.

Järjestysvallan puolesta kommunisteja vastaan

Itsenäisyyden aikana tarkastelemieni sanomalehtien ohjelmissa ilmeni teema, joka yhdisti porvarillisia puolueita: järjestys. *Aamulehti* korosti heti sisällissodan jälkeen, että vielääkään eivät olleet kadonneet ne vaarat, jotka ”vainoovat meidän nuorta vapauttamme, meidän lakipohjaista yhteiskuntajärjestystämme”. Niinpä lehti patisteli lujittamaan sisäistä järjestystä, säilyttämään valtiollinen itsenäisyys ja turvaamaan valtakunnallinen, alueellinen loukkaamattomuus.¹²⁷ Myöhemmin lehti korosti lainkuuliaisuuden merkitystä kokoomuksen puolueohjelman mukaisesti.¹²⁸ Joulukuussa 1929 lehti vaati vielä tiukemmin, että ”kansalaisten tahtoa parempaan elämänmenoon on tehostettava taistelemalla erikoisesti huligaanisuuutta ja koeteltujen elämänarvojen halveksumista vastaan” ja vaati tähän toimeenpanoapua valtiomahdeilta ja näiden alaisilta¹²⁹.

Tiukasti järjestys-temaan ottivat kantaa myös *Helsingin Sanomat* ja *Keskisuomalainen*, joka piti tärkeänä ”puolustuskuntoisuutemme kehittämistä”. Lehti tuomitsi ohjelmassaan marraskuussa 1924 ”jyrkästi kaiken valtakuntamme itsenäisyyttä uhkaavan myyräntyön ja pitää valtiiovallan velvollisuutena tarkasti

¹²⁵ Ilkka 4.12.1928.

¹²⁶ Tommila 1976, 72.

¹²⁷ *Aamulehti* 1.12.1918.

¹²⁸ *Aamulehti* joulukuu 1927.

¹²⁹ *Aamulehti* 1.12.1929.

valvoa ja tinkimättä edesvastuuseen saattaa tuon työn suorittajat”¹³⁰. Lapuanliikkeen osoittaessa voimaansa vuonna 1930 *Keskisuomalainen* ilmoitti suhtautuvansa ”arvostelevasti” kaikkiin niihin ilmiöihin – ”tulivatpa ne sitten miltä suunnalta hyvänsä – jotka tavalla tai toisella pyrkivät rauhaa ja turvallisuutta häiritsemään”. Erityisen vahvasti kuitenkin todettiin, että ”kommunismiin hävittämiseksi maasta pois tulee Keskisuomalainen jatkuvasti työskentelemään samalla kun Keskisuomalainen kaikella tarmolla on mukana siinä pyrkimyksessä, joka tarkoittaa puolustustahdon ja -kuntoisuuden lujittamista maassamme”.¹³¹

Helsingin Sanomat korosti järjestyksen ylläpidossa useaan otteeseen laillisia keinoja. Näin muun muassa joulukuun 1923 ohjelmassa:

”Valitettavasti on suuri osa työväestöämme vielä kommunismin sokaisema, pyrkien väkivalloin särkemään nykyisen yhteiskuntajärjestyksen ja pystyttämään tänne venäläiseen malliin luokkadiktatuuriin. Tällaiset pyrkimykset ovat tinkimättä kaikin laillisin keinoin ehkäistävät. Samalla on valistuksellisin asein kansaamme näitä sen pohjakerroksia myöten juurrutettava käsitystä siitä, että lainalaisuus on inhimillisen yhteiselämän välttämätön ehto.”¹³²

Vaikka yhteiskunnallinen tilanne seestyi, teema vakiintui ohjelmiin, ja jälleen joulukuussa 1925 *Helsingin Sanomat* kiinnitti asiaan huomiota tiukan päättäväisesti:

”Sisäpolitiikan päämääränä on oleva suotuisain edellytysten luominen rauhalliselle työlle ja kaikinpuoliselle edistymiselle. Näihin edellytyksiin kuuluu ennen kaikkea laillisen yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen, joka on aina ollut *Helsingin Sanomien*, samoin kuin Kansallisen Edistyspuolueen ohjelman kulmakiviä. Ne lainvastaiset hankkeet, joita kumoukseen tähtäävä vierasperäinen kommunistinen liike, vaikkakin yhä heikkenevin voimin ja vähenevin menestymisen toivein edelleen havittelee, on päättävästi estettävä.”¹³³

Toisin kuin *Helsingin Sanomat* edellä antaa ymmärtää, edistyspuolueen puolueohjelmassa järjestys-teema ei nouse näin huomattavaan asemaan kuin lehden ohjelmissa. Vuoden 1918 puolueohjelmassa teema mainitaan vain johdannossa (”valtiollinen ohjelma”), missä kohdassa neljä todetaan, että ”Suomen valtiollisen vapauden turvaamiseksi on järjestettävä maamme valtiolliseen asemaan ja taloudellisiin oloihin soveltuva kansallinen puolustuslaitos”¹³⁴. Edistyslehdet tähdensivät järjestys-teemaa huomattavasti vahvemmin kuin puolueohjelma.

Maalaisliittolainen *Ilkka* pyrki esiintymän sovittolevana voimana ”kahden maailmanvallan, sosialidemokratian ja kapitalismin”, välissä¹³⁵. Lehden ohjel-

¹³⁰ *Keskisuomalainen* 30.11.1924.

¹³¹ *Keskisuomalainen* 2.12.1930; Tommilankin mukaan isiltä peritty oikeusjärjestys viittaa lapualaisten toiminnan vastaisuuteen edistyspuolueen kannan mukaisesti. Tommila-Raitio 1976, 75.

¹³² *Helsingin Sanomat* 1.12.1923.

¹³³ *Helsingin Sanomat* 1.12.1925.

¹³⁴ Borg 1965b, 130-141.

¹³⁵ *Ilkka* 15.12.1917.

mat kirjoittanut Santeri Alkio korosti sisällissodan jälkeen sanomalehden tehtävää "valistuksen" jakajana ja tilanteen "valaisijana". Mieleenpainuvasti Alkio kirjoitti joulukuussa 1923 *Ilkan* tehtävästä, jonka hän määritteli edelleen valistukseksi 1800-luvun tapaan:

"Tärkein kysymys tällä hetkellä on valistuskysymys. Suomalaisen kansakunnan tulee sivistyä ja valistua. Ei ole kysymys ainoastaan syvienrivien, vaan kaikkien kansankerrosten valistumisesta. Sillä elämäkokemus on osoittanut, että valistuksen puute on myöskin ylemmissä kansanluokissa huutava. Heidän suhtautumisensa kansakunnan kokonaisuuteen on monessa mielessä sairas ja yksipuolisen yläluokkakäsityksen turmelema. Se kiihottaa alaluokkain taipumusta kaikki murskaavaan bolsevismiin ja ehkäisee kansakunnan yrityksiä toteuttaa itseään. Ja alaluokissa kuohuvat raa'at vihanvoimat, aivoissa kiehuu mielikuvituksellinen kumous. Sokeassa vimmassa haudotaan vihaa ja luokkasortoa kahden puolen. Koko kansa saa näin olla mukana - sodassa itseään vastaan. Sanomalehden tärkein tehtävä on nykyhetkellä valaista tätä näyttämöä ja tehdä voitavansa tyrkyttääkseen lukijoilleen valistuksen arvoa."¹³⁶

Alkion kirjoitus täytyy asettaa sitä vasten, että kyseessä oli maalaisliiton pääänenkannattaja, joka halusi yhdistää mahdollisimman laajat joukot puolueen taakse. Silti ilmitasolla ilmenevä halua sitoa lehden tehtävä valistukseen kertoo myös siitä, miten lehdistön itselleen asettamat tehtäväkuvat eivät suinkaan vain seuranneet toisiaan vaan elivät uusien tehtävämäärittelysten rinnalla. *Ilkkakin* halusi olla paitsi puolueen uskollinen palvelija myös valistaja vanhaan malliin.

Järjestys-teemaan mielestäni liittyen tarkastelemani porvarilliset sanomalehdet julistautuivat ohjelmissaan vain sangen varovaisesti arvostelemaan tai kritikoimaan valtiovaltaa tai muitakaan yhteiskunnallisia instituutioita sananvapauden nimissä. Lehdistö ei ohjelmien perusteella nouse suinkaan itsenäiseksi "neljänneksi valtiomahdiksi", vaan lehdet ovat joidenkin puolueiden tai liikkeiden puolesta. Tommila on huomauttanut, että vielä 1890-luvulla varsinkin nuorten suomenmielisten lehdissä kritiikkiä ja arvostelua olisi pidetty tärkeänä tehtävänä¹³⁷. Kriittistä asennetta löytyykin esimerkiksi Eero Erkon allekirjoittamasta *Keski-Suomen* ohjelmasta vuodelta 1888, missä lehti lupasi, että jos epäkohtia kirkollisista oloista "silmiimme sattuu, pidämme velvollisuutenamme ne esille tuoda niin kuin tähänkin asti"¹³⁸. Suoraan julkilausuttu kriitikon rooli on kuitenkin poikkeus aineistossani.

Vuodesta 1905 alkavalla tarkastelujaksolla *Aamulehti* mainitsi "arvostelun" 1913 mutta niin epämääräisesti, että kritiikin kohde jäi täysin avoimeksi: "Hyvien tapojen ylläpitäjä tahtoo *Aamulehti* olla; taistellen kaiken jalon, oikean ja kauniin puolesta. Peittelemättä lausuu *Aamulehti* arvostelunsa kaikessa, mikä on pahaa, väärää ja kieroa."¹³⁹ *Kainuun Sanomat* totesi ohjelmassaan vuodelta 1928, että "poliittisia ja taloudellisia, sivistyksellisiä ja valistusalaia käsitteleviä

¹³⁶ Ilkka 19.12.1923.

¹³⁷ Tommila 1973, 91.

¹³⁸ Keski-Suomi 5.12.1888.

¹³⁹ *Aamulehti* 2.12.1913. Päätoimittajana aloittaneen Eetu A. Alhan kauden alussa tullut muotoilu säilyi ohjelmassa vielä seuraavana vuonna, mutta häipyi sitten vuoden 1914 jälkeen. *Aamulehti* 3.12.1914.

kirjoituksia julkaistaan jatkuvasti ja *arvostellaan* asioita ja tapahtumia *omintakeisesti*¹⁴⁰.

Porvarilliset lehdet kokivat tehtäväkseen tuoreen ja hauraan itsenäisyyden puolustamisen ja Suomen tasavallan rakentamisen, eikä tähän yhteyteen sopinut aktiivinen valtiovallan arvosteleminen periaatteellisissa ohjelmakirjoituksissa. Ehkä porvarilehtien lukijat eivät sitä odottaneetkaan. Ainakaan puolueet eivät tällaista itsenäistä roolia tietenkään omilta lehdiltään halunneet. Puolueet korostivat rooliaan itsenäisen valtion rakentajina ja itsenäisyyden lujittajina ja samaa edellytettiin sanomalehdiltä. Puolueiden asenne saattoi heijastua lehtien ohjelmien periaatteellisiin linjauksiin. Kilpailevia puolueita tietysti arvosteltiin, mutta tätäkään tehtävää ei haluttu kirjata ohjelmajulistuksiin.

Myös lehtimiesten ja sanomalehtiä kustantavien yhtiöiden hallitusten vaikuttajien henkilökohtainen sitoutuminen vaikutti varmasti siihen, että lehdet ohjelmateksteissään olivat enemmän yhteiskunnan rakentajia kuin ulkopuolisia kriitikoita. Lehtimiehet osallistuivat hanakasti yhteiskunnalliseen toimintaan valtio- ja paikallistasolla ja siihen heitä kannustettiin: esimerkiksi *Keskisuomalaisen* Heikki Hyppönen oli aktiivinen edistyspoliitikko ja piirisihteeri sekä maistraatin kunnallisraatimies¹⁴¹, *Helsingin Sanomien* Eljas Erkko kuului edistyspuolueen kärkinimiin¹⁴², *Vaasan* päätoimittaja Jaakko Oskari Ikola toimi kokoomuksen kansanedustajana¹⁴³ samoin kuin *Ilkan* Santeri Alkio maalaisliiton.

Sen sijaan työväenlehdistön piirissä kriittinen tehtävä oli kunniassa. Työväenlehtiä tutkineen Pentti Salmelinin mukaan ne pyrkivät toteuttamaan ”agitaattorin, *arvostelijan* ja kasvattajan tehtävää”. Esimerkiksi *Työmies* asetti arvostelijan tehtävän lehden perustarkoitukseksi. Lehden oli oltava Salmelinin lainaaman sitaatin mukaan ”huutavana äänenä yhteiskuntamme peräsimen pitäjille”. Tamperelainen *Kansan Lehti* pani tilausilmoitukseensa lupauksen epäkohdientien ”säälimättömästä paljastuksesta”.¹⁴⁴ Työväenlehtien arvostelu kohdistui luonnollisesti porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen edustajiin – oman puolueen miehiä työväenlehdetkään eivät arvostelleet. Voisiko porvarillisten lehtien ilmi-selvä varovaisuus ohjelmissaan kriittisen roolin suhteen johtua siitä, että poliittiseksi päävastustajaksi koettu työväenlehdistö niin näkyvästi korosti omaa tehtävänsä silloisten yhteiskuntaolojen arvostelijana? Saattoi käydä niin, että kritiikki miellettiin yhteiskuntajärjestyksen vastustamiseksi. Kun työväenlehdet miellettiin yleisesti arvostelijoiiksi, porvarilliset lehdet profiloituivat yhteiskunnan säilyttäjiksi ja varovaisiksi rakentajiksi. Lehtiryhmien vastakohtaisuus rajasi porvarilehtien mahdollisuuksia määritellä tehtävänsä ohjelmissaan. Näin asian saattoivat mieltää paitsi ohjelmakirjoittajat myös porvarilehtien lukijat, joiden odotushorisonttiin ei mahtunut ajatus yhteiskunnan vahvasta kritiikistä ainakaan ohjelmallisella tasolla.

¹⁴⁰ Kainuun Sanomat 22.12.1928.

¹⁴¹ Tommila & Raitio 1976, 71, 80-87.

¹⁴² Salokangas 1987, 266-267.

¹⁴³ Leino-Kaukiainen & Uino 1994: 470.

¹⁴⁴ Salmelin 1967, 261.

Tarkka, nopea, monipuolinen – pirteä, tasapuolinen ja luotettava

Ohjelmissa oli oraalla myös eräänlaisia journalistisia periaatteita, jotka liittyivät eritoten sanomalehtien uutistehtävään. Ohjelmien perusteella uutistehtävä ei vielä tutkimusjaksollani ollut tärkein, ja sitä käsiteltiin niissä sangen yliolkaisesti.

Journalistinen määre, joka toistui useissa ohjelmissa, oli ”tarkkuus”. Sanalla oli ohjelmien perusteella kahtalainen merkitys. *Keski-Suomen* tilausilmoituksessa vuonna 1876 ”tarkkuus” tai ”valppaus” merkitsi suurin piirtein samaa kuin nykykielellä tiheä uutisseula. Ohjelmassa näet todettiin, että ”kotimaiset ja paikkakunnalliset asiat ja uutiset on Keski-Suomi tarkalla silmällä seuraava”.¹⁴⁵ Tarkkuutta pyrittiin lisäämään tihentämällä uutisverkkoa¹⁴⁶.

”Tarkan” toinen merkitys liittyi asian esitystapaan: asiasta tarjoihtiin tarkat tai kuten *Päivälehti* usein mainitsi ”seikkaperäiset” tiedot¹⁴⁷. Tarkkuuden ajateltiin liittyvän siihen, miten hyvin asiat ja tapahtumat voitiin toistaa sanomalehden jutussa. Tämä ajattelutapa ilmenee *Päivälehd*en ohjelmasta 1898. Tällöin lehti lupasi, että ”keskusteluista valtiopäivillä annamme kertomukset pääasiallisesti pikakirjoituksen mukaan, joten lukijamme saavat oikean ja seikkaperäisen käsityksen asiain menosta”.¹⁴⁸ Toistettavuuden ihanne toteutui ihmisen opetteleman taidon eli pikakirjoituksen ohella myös tekniikan ansiosta. *Keski-Suomi* perusteli ulkomaan kuulumisten ”tarkkoja tietoja” omilla lennätin-sanomilla¹⁴⁹.

Toinen tärkeäksi ymmärretty journalistinen periaate 1800-luvun puolella näyttää ohjelmien perusteella olleen uutisvälityksen ”nopeus”, annettujen tietojen tuoreus. *Aamulehd*en muuttuessa kaksipäiväisestä kolmipäiväiseksi 1884, se totesi ohjelmassaan, miten uutiset voitiin antaa lukijain tiedoksi nyt ”vereksempinä”¹⁵⁰. Parhaimmillaan nopeus yhdistyi tarkkuuteen, kuten *Aamulehd*en ohjelma joulukuussa 1889 antoi ymmärtää: ”Ulkomaan tapauksista annetaan vereksiä ja tarkkoja tietoja”¹⁵¹. Melkein samoin määritteli *Päivälehti* omat ulkomaan uutisensa: ”Tapauksista ulkomailta annetaan seikkaperäisiä, nopeita tietoja”¹⁵². Nopeus yhdistyikin ohjelmissa juuri ulkomaiden uutisiin. *Keski-Suomen*

¹⁴⁵ Keski-Suomi 2.12.1876. Tässä ohjelmassa sana ”tarkka” toistui kolmessa eri yhteydessä eri muodoissa.

¹⁴⁶ Esimerkiksi Keski-Suomi mainitsi ohjelmassaan 1886, että ”maaseudulla tulee niinkään olemaan kirjeenvaihtajia kaikista Keski-Suomen pitäjistä”. Keski-Suomi 2.12.1886. *Päivälehtikin*, 1.12.1893, yhdisti tarkkuuden kirjeenvaihtajaverkkoonsa: ”Lehden varsinaiset kirjeenvaihtajat eri osissa maata tulevat tarkoin seuraamaan tapahtumia paikkakunnallaan”. Tarkkuus tarkoitti myös sitä, että lehti seurasi eri aihepiirejä. *Päivälehti* luetteli 1891 aihepiireistä mm. maanviljelyksen ja meijerihoidon, kirjallisuuden ja taiteen, terveydenhoidon, kunnalliset asiat ja työväen piirin. *Päivälehti* 6.12.1891.

¹⁴⁷ *Päivälehti* 6.12.1891. Ohjelmasta on luettavissa, että lehti tarkoitti ”tarkalla” suurin piirtein samaa kuin ”seikkaperäinen”: ”Suuremmista kokouksista ja tärkeimmistä tapauksista kotimaasta tulee *Päivälehti* antamaan tarkkoja, seikkaperäisiä kertomuksia erityisten kirjeenvaihtajien avulla.”

¹⁴⁸ *Päivälehti* 1.12.1898; seuraavana vuonna mainittiin omat referentit, *Päivälehti* 1.12.1899.

¹⁴⁹ Keski-Suomi 2.12.1876.

¹⁵⁰ *Aamulehti* 5.12.1883.

¹⁵¹ *Aamulehti* 10.12.1889.

¹⁵² *Päivälehti* 1.12.1894.

ohjelmissa ”nopeutta” sivuttiin ensimmäisen kerran 1887, jolloin lehti vetosi ”Suomen sähkötoimistoon”, jonka avulla se saattoi saada tärkeimmät uutiset samaan aikaan kuin pääkaupungin lehdet.¹⁵³ Yhtä lailla kuin tekniikka auttoi uutisten tarkkuudessa, se myös toi lisää nopeutta.

Kolmanneksi 1800-luvun lopun journalistiseksi periaatteeksi, joka tosin oli vasta orastamassa, tulkitsen ohjelmista ”monipuolisuuden”. Tarkastelujaksolla tutkimuslehteni lisäsivät ilmestymispäiviään ja sivumääriään, mikä kasvatti lehtien sisällön määrää¹⁵⁴. Kun *Aamulehti* kasvoi kuusipäiväisyyteen, se iloitsi voitonsa nyt seurata asioita valppaammin ja käsitellä niitä ”monipuolisemmin”¹⁵⁵. ”Monipuolisuus” tarkoitti siis lisää palstatilaa, joka mahdollisti pidemmät jutut, enemmän juttuja ja useampien aihepiirien käsittelyn. *Päivälehtien* tilausilmoitukseen ”monipuolisuus” vakiintui vuonna 1893, jolloin lehti sanoi tarjoavansa lukijoilleen ”runsasta ja monipuolista lukemista”¹⁵⁶. Seuraavasta joulukuusta lähtien määritelmäksi vakiintui ”monipuolista ja vaihtelevaa lukemista”, joka toistui tällaisena viiden vuoden ajan.

1900-luvun puolella nopeus näyttää korvautuneen ”pirteydellä”¹⁵⁷. *Keski-Suomi* uskoi, että se saattoi säilyttää paikkakunnan uutislehden ykköspaikan, kun se piti uutisosastonsa ”pirteänä”:

”Keski-Suomi on uutislehtenä paikkakunnan ensimmäinen, sillä sen osastonsa *pirteyteen* uhraa lehti varoja ja uupumatonta intoa. Ollaan m.m. yhtenäisessä sähkösanoma- ja puhelinyhteydessä Helsingissä olevan uutistoimiston kanssa. - *Pirteä*, vaihteleva ja nuorekas, semmoinen pyrkii se sisällykseltään yleensä olemaan.”¹⁵⁸

”Pirteys” viittasi nopeuteen ja tuoreuteen, reippaaseen tyyliin¹⁵⁹, hyvään uutislehteen, kuten *Keski-Suomi* ohjelmassaan vuonna 1915 tarkensi:

”Pirteän uutislehden maineen tahtoo Keski-Suomi edelleen itsellään säilyttää. Se pyrkii aina käyttämään parhaita uutislähteitä, vaikka tämä tuottaisi tavallista suurempia kustannuksiakin, ja siitä on välttämätöntä saada uutiset aina mahdollisimman tuoreina.”¹⁶⁰

Kainuun Sanomissa ja *Vaasassa* ”pirteys” liitettiin juttutyyppeihin. *Kainuun Sanomat* totesi tilausilmoituksessaan joulukuussa 1923, että lehden ”pirteyttä” li-

¹⁵³ Keski-Suomi 3.12.1887 sekä Keski-Suomi 3.12.1896 ja Keski-Suomi 1.12.1900.

¹⁵⁴ Mervola 1995, 363-368.

¹⁵⁵ *Aamulehti* 10.12.1889.

¹⁵⁶ *Päivälehti* 1.12.1893.

¹⁵⁷ Pirteä vaikuttaa olleen varsin yleinen menestyksekkästä sanomalehdestä käytetty adjektiivi. Esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomissa asiamiehille annetuissa ohjeissa vuonna 1925 todettiin, että ”sanomalehden levikin perustavin ja ratkaisevin edellytys on pirteys”. Pirteys oli määrä saavuttaa muun muassa paikallisen aineiston mutta myös nasevien johtavien kirjoitusten ja huvittavien pakinoiden avulla. Turpeinen 2000, 372-373. Pirteyteen viittasivat tilausilmoituksissaan myös mm. Saarijärven Paa-vo 15.12.1927 ja Turun Sanomat 1.12.1912.

¹⁵⁸ Keski-Suomi 1.12.1910.

¹⁵⁹ Keski-suomalainen 1.12.1926.

¹⁶⁰ Keski-Suomi 2.12.1915.

säävät ensi vuonnakin katsaukset, alakerrat, viikkolaulut ja pakinat y.m.¹⁶¹. *Vaasa* lupasi koettaa lisätä ”lehden pirteyttä edelleenkin pakinoin ja katsauksin”¹⁶².

Helsingin Sanomatkin kytki ”pirteuden” tilausilmoitukseensa kuvaamaan lehden sisältöä: ”Sanalla sanottuna: toimituksen tarkoituksena tulee olemaan saattaa Helsingin Sanomat vakavaksi, monipuoliseksi ja *pirteäksi* perustuslaillisen, kansanvaltaisuuden äänenkannattajaksi”¹⁶³. Vuoden perästä lehti määritteli tavoitteekseen olla ”*pirteä*, arvokas ja sisällysrikas valtiollinen päivälehti”¹⁶⁴, ja tämä määrittely toistui seuraavat vuodet.

Osaltaan ”pirteudessa” saattoi olla kyse sanomalehtien pyrkimyksessä korostaa uutispalstoillaan mielenkiintoisuutta, joka liittyi sekä juttujen käsittelytapaan että aihepiireihin. Vaikka ohjelmissaan lehdet erityisesti 1920-luvun alkupuolella olivat kovin aatteellisia, pyrkivät ne kuitenkin vetoamaan yleisöön, puhuttelemaan. Vuonna 1944 julkaistussa Suomen ensimmäisessä toimittajaoppaassa, Akseli Routavaaran *Minusta tulee toimittaja* -kirjassa, korostettiin useaan otteeseen mielenkiintoisuuden merkitystä lehdenteossa. Routavaara liitti sanan sanomalehden määritelmään: ”Sanomalehti on koneellisesti monistettu julkaisu, joka ilmestyy samannimisenä säännöllisin väliajoin, kyllin tihein, jotta se voi katkeamattomasti seurata yleisesti *mielenkiintoisia* päiväntapahtumia ennen kaikkea uutisten muodossa rajoituksitta mahdollisimman monelta alalta sekä joka on kaikkien sitä haluavien saatavissa”¹⁶⁵.

Routavaara vielä tarkensi sanomalehdelle asetettavaa vaatimusta tavoittaa lukijakuntansa mielenkiinto. ”Jos julkaisu sisältää toisarvoisia, merkityksettömiä tietoja, olkoot ne kuinka tuoreita päiväntapahtumia tahansa, jotka joko perin vähäisessä määrässä tai eivät ehkä lainkaan kiinnosta suurta yleisöä, mutta jättää kertomatta tärkeät, yleisen *mielenkiinnon* kohteena olevat asiat, niin sen sanomalehtiluonne on sangen kyseenalainen.”¹⁶⁶

1920-luvun lopulla sekä *Helsingin Sanomien* että *Keskisuomalaisen* sisällön määrittelyt muuttuivat samansuuntaisesti: ”pirteys” ei enää riittänyt journalistiseksi periaatteeksi, vaan voisiko sanoa asiallisemmat ja vakavammat ilmaisut ilmestyivät ohjelmiin. Leimaava journalistinen periaate oli nyt ”tasapuolisuus”. Joulukuussa 1923 *Helsingin Sanomat* kuvaili itseään maan valtalehden ottein: ”Valppaana uutislehtenä ja tasapuolisesti yhteiskunnallisen ja valtiollisen elämän ilmiöitä seuraavana ja käsittelevänä tietovälineenä...”. Tietojen tuli lisäksi olla ”nopeita ja luotettavia”.¹⁶⁷ Määritelmä tiivistyi ”valppaasti aikaansa seuraavaksi ja tasapuoliseksi uutislehdeksi”¹⁶⁸. Peesasiko *Keskisuomalainen* edistys-

¹⁶¹ Kainuun Sanomat 4.12.1923.

¹⁶² Vaasa 30.12.1929.

¹⁶³ Helsingin Sanomat 1.12.1905.

¹⁶⁴ Helsingin Sanomat 1.12.1906.

¹⁶⁵ Routavaara 1944, 7-8.

¹⁶⁶ Routavaara 1944, 10.

¹⁶⁷ Helsingin Sanomat 1.12.1923.

¹⁶⁸ Helsingin Sanomat 1.12.1927. Viimeisessä varsinaisessa tilausilmoituksessaan 1.12.1929 lehti mainosti olevansa ”täsmällinen, luotettava ja tuore uutislehti”.

puolueen valtalehteä – joka tapauksessa tasapuolisuus ilmestyi senkin ohjelmaan. Vuonna 1929 lehti kertoi ottaneensa päämääräkseen ”asiallisen, arvokkaan ja tasapuolisen asioiden käsittelemisen välttäen valistunutta lukijaa tyyppäisvää ja ikävystyttävää ala-arvoista esiintymistä”¹⁶⁹.

Paikallisuuteen keskittynyt *Keski-Uusimaa* halusi olla jo 1921 ”objektiivinen”: ”Keski-Uusimaa on kaikista puoluevirtauksista riippumaton lehti, joten se voi asioita käsitellä objektiivisesti ja arvostella niitä itsenäisesti ja omintakeisesti”, ohjelmassa todettiin¹⁷⁰. Objektiivisen määrittäminen kuului tuohon aikaan ”asiallinen ja puolueeton”¹⁷¹. Vuoden 1933 ohjelmassa todettiin, miten ”puolueettomana lehtenä ei Keski-Uusimaa tule puuttumaan poliittisiin kiistakysymyksiin, jollaisten ajaminen ei ole lehden vakiintuneen ohjelman mukaista. Sen sijaan tulee lehti uutisten ja kirjoitusten avulla hyvin läheisesti seuraamaan kaikkia levikkialueensa tapahtumia sekä selostamaan niitä asiallisesti ja arvokkaasti”¹⁷².

*Vaasan*¹⁷³ ja edellä *Helsingin Sanomien* ohjelmissa esiintyi myös sana ”luotettava”. Luotettavuus vakiintui 1930-luvulla ja myöhemmin 1950-luvusta eteenpäin arvoksi, jota lehdet alkoivat toimintansa perusteena korostaa.

2.3 Ohjelmallinen aika päättyy

Päiviö Tommila on todennut, että lehdistö yleensä lopetti vuosikymmeniä jatkuneet ohjelmatiedotuksensa 1930-luvun taitteessa¹⁷⁴. Varhaisimpia luopujia oli kaupalliseksi leimattu *Hufvudstadsbladet*, joka julkaisi viimeisen ohjelmansa joulukuussa 1926¹⁷⁵. Suomen sanomalehdistön historia -projektin yhteydessä kerätyistä tilausilmoituksista voi laskea, että ohjelmat katosivat porvarillisista lehdistä vuosien 1926 ja 1935 välissä. Eniten ohjelmia tippui vuosina 1930 (9 lehteä) ja 1931 (4 lehteä).¹⁷⁶ Eritystapauksensa on Kajaanin *Kainuun Sanomat*, jonka viimeinen ohjelma on niin myöhään kuin joulukuulta 1945¹⁷⁷.

Ohjelmajulistukset saattoivat paitsi kadota myös muuttua perusluonteeltaan. Kun mikkeliäläisen edistyslehden *Länsi-Savon* uutisroolia alettiin korostaa, uutinen nostettiin aatteen ohitse tilausilmoituksissa, toteaa lehden historian kirjoittanut Eeva-Liisa Aalto. Tilaajia houkuteltiin mainosmaisemmalla otteella

¹⁶⁹ Keski-Uusimaa 1.12.1929.

¹⁷⁰ Keski-Uusimaa 7.12.1921.

¹⁷¹ Pieni tietosanakirja III, 1927, 461.

¹⁷² Keski-Uusimaa 4.1.1933.

¹⁷³ Vaasa 16.12.1924.

¹⁷⁴ Tommila 1976, 152.

¹⁷⁵ *Hufvudstadsbladet* 17.12.1926; Suomen lehdistön historia, hakuteos 5, 1988.

¹⁷⁶ SSLH-projektin arkistoluettelo, Helsingin yliopiston keskusarkisto. Lopettamisvuodet katsottu tässä tutkimuksessa mukana olevista sanomalehdistä 26:sta. Keski-Uusimaan viimeinen ohjelma ilmestyi 3.1.1934.

¹⁷⁷ *Kainuun Sanomat* 4.12.1945.

vuonna 1935, ja edistyspuolueen ohjelmalliset tavoitteet olivat mukana vaatimattomassa osassa:

”Mitä tapahtuu maailmassa vuonna 1936?
Voittaako Abessinia sodan?
Muodostuuko Italian tappio fascismin tuhoksi?
Nousevatko Afrikan mustat heimot sotaan imperialistisia valtoja vastaan?
Johtaako kärjistynyt Välimeren tilanne suurvaltojen väliseen sotaan?
Alistaako Japani Kiinan yliherruutensa alle? - -
”Vapaamieliselle isänmaata ja yhteiskuntaa rakentavalle periaatteelleen uskollisena tahtoo Länsi-Savo pitää tärkeimpänä tehtävänä kansan kokonaisuuden edun ajamisen, oikeudenmukaisuuden noudattamisen sekä kaikkien oikein ajattelevien kansalaisten voimien kokoamisen isänmaata rakentavaan työhön.”¹⁷⁸

Maan laajalevikkisimmäksi kasvanut *Helsingin Sanomat* ilmoitti luopuvansa tilausilmoituksista marraskuussa 1930. Lehti perusteli ohjelmakirjoituksista luopumista yksipalstaisessa uutisessa. Kirjoituksen mukaan lehti oli jo saavuttanut sellaisen aseman ja niin vahvan pohjan, ettei ole kysymystäkään sitä, ilmestyykö se vuodesta vuoteen. ”Sen vuoksi ei tällaista vuotuista tilausilmoitusta, jota eivät ulkomaidenkaan suuret lehdet käytä, tulla enää tänä vuonna julkaisemaan. *Helsingin Sanomat* tulee edelleen ilmestymään entiseen tapaan pysyen uskollisena niille periaatteille, joita se on tähänkin asti noudattanut ja toivoen voivansa yhä paremmin tyydyttää lukijakuntansa toivomukset.”¹⁷⁹ Ohjelmasta luopuminen osuu aikaan, jolloin lehden on katsottu alkavan irrottautua edistyspuolueesta¹⁸⁰. Olikin luontevaa, että kun suhde puolueeseen väljeni ja lehden mielenkiinto suuntautui levikin kasvattamiseen, sen ei ollut edullista julistautua vuosittain vain yhden puolueen kannattajaksi. Kun julkilausuttua ohjelmaa ei enää ollut, lehti saattoi profiloitua aikaisempaa uskottavammin tasapuolisena uutislehtenä. Pari vuotta ohjelmakirjoittelun loppumisen jälkeen lehti kehui mainoksessaan olevansa tunnettu siitä, että ”se tahtoo lukijoillensa tarjota asiallisen ja puolueettoman uutispalveluksen päivän tapahtumista sekä kotona että ulkomailla. *Helsingin Sanomat* onkin tunnetusti ainoa lehti Suomessa, joka ei väritä uutisiansa.”¹⁸¹

Aamulehden viimeinen ohjelma löytyy joulukuulta 1930. Lehti kuitenkin käsitteli ohjelmakysymyksiä laajasti vielä seuraavan vuoden joulukuussa julkaistussa lehden 50-vuotisjuhlanumerossa¹⁸². Juhlavuonna 1931 *Aamulehti* julkaisi tilausilmoituksen sijasta lehden tilaukseen houkuttelevan mainoksen:

”*Aamulehti* vuodeksi 1932 on arvokas lahja - - kenelle tahansa: työläiselle, alustalaiselle, tuttavalle j.n.e. *Aamulehti* vastaa sisä-Suomessa lähinnä pääkaupungin lehtiä ja on maakuntalehtenä välttämätön Tampereen liikepiirissä.
Suuren maakuntalehden etuja ahtaana raha-aikana on ennen muuta se, että siitä saadaan yleistiedot ja maakuntauutiset samalla kertaa ja yhdellä hinnalla.”¹⁸³

¹⁷⁸ Aalto 1990, 131-133.

¹⁷⁹ *Helsingin Sanomat* 30.11.1930.

¹⁸⁰ Salokangas 1998, 166-167.

¹⁸¹ *Helsingin Sanomat* 10.1.1932, teoksessa Salokangas 1987, 379.

¹⁸² *Aamulehti* 29.12.1930; 3.12.1931.

¹⁸³ *Aamulehti* 22.12.1931.

Ilkka jätti perinteiset tilausilmoituksensa pari vuotta Santeri Alkion kuoleman jälkeen. Se perusteli ohjelmista luopumista sillä, että ne olivat vieneet kovasti tilaa. Maalaisliittoa ei ohjelmassa mainittu:

”Katsomme sen (tilausilmoituksen) tarpeettomaksi, koska ei Ilkan ohjelmassa eikä ilmestymistavassa tai missään muussakaan enempää sisäisissä kuin ulkoisissakaan seikoissa tule mitään oleellisia muutoksia tapahtumaan. Lehtemme tulee siis kuten tähänkin asti tekemään voitavansa palvelukseen lukijakuntaansa pirteänä ja asiallisena uutislehtenä, sekä sanomaan suoraan ja arkailematta sanansa päivän tapahtumista.¹⁸⁴

Keskisuomalaisen viimeinen varsinainen tilausilmoitus ilmestyi joulukuussa 1932, ja seuraavana vuonna se perusteli erityisessä kirjoituksessa ohjelmista luopumista. Lehden mukaan kyseessä oli vanhentunut ja merkitystä vaille jäänyt tapa. *Keskisuomalainen* vetosi myös siihen, että usea lehti oli luopunut tilausilmoituksen julkaisemisesta. Vielä vakuuteltiin erehdyttävän, ”jos luullaan, että lukijat haluavat tietää vain lehden poliittisen kannan, sen avustajat ja kirjeenvaihtajat y.m.s. seikat, sillä lukija tietää jo sanomattakin nämä asiat”. Maalaisliittoa ei *Keskisuomalaisenkaan* ohjelmassa mainittu:

”Niinä aikoina, jolloin sanomalehtiä alkoi maassamme ilmestyä, oli asia aivan toinen, sillä lehdethän olivat alkuaikoina joko yksityisten taikka sitten hyvin harvojen kansalaisten omistamia. He myöskin yksin päättivät niitten edustamasta suunnasta ja sisällöstä: suhtautumisesta esille tuleviin kysymyksiin j.n.e. Siksi olikin silloin paikallaan, että tilaajat saivat tuosta tilaus- ja ohjelmajulistuksesta tietää, mitä ja minkälaista ravintoa lehti tulee heille seuraavan vuoden aikana tarjoamaan.

Mutta nykyisin, jolloin sanomalehden omistavat osakeyhtiöt, joissa on satoja osakkeenomistajia, mitkä määräävät lehtien suunnasta ja kannasta ja joilla on vielä lisäksi yhteiset pitkiksi ajoiksi hyväksytyt ohjelmat, joita noudatetaan, ei tuollaisten tilaus- ja ohjelmajulistusten julkaiseminen ole tarpeellista.

Ja se tila, jonka tuo julistus varsinkin useampaan kertaan julkaistuna ottaa, on hukkaan heitettyä. Uskommekin, että kun sekin tila käytetään tuoreitten uutisten, haastattelujen y.m. kertomiseen, ovat lehden lukijat paljon tyytyväisempiä kuin päinvas-
taisessa tapauksessa, sillä varsin monia lukijoita noissa tilausilmoituksissa joka vuosi uusiintuva itsekehu varmaankin ällöttää. Hehän tietävät, mitenkä lehti on heitä vuoden aikana palvellut ja siitä he voivat myöskin parhaiten päättää, millä tavalla se tulee heitä edelleen palvelemaan.”¹⁸⁵

Ohjelmajulistusten tilalla *Keskisuomalainen* alkoi julkaista lehden tilauksia kauppaaville asiamiehille suunnattua asiamieslehteä, jossa kerrottiin lehden tavoitteista. Asiamieslehtiä perustivat muutkin lehdet.¹⁸⁶ Asiamieslehdissä lehden ohjelma ei kuitenkaan saanut sellaista virallista asemaa kuin lehden sivuilla julkaistuna. Olihan yleisö jo valikoitunut ns. sisäpiiriläisiksi eikä asiamieslehden levikki tai arvo ollut varsinaisen sanomalehden veroinen.

¹⁸⁴ Ilkka 3.12.1931.

¹⁸⁵ *Keskisuomalainen* 1.12.1933. *Keskisuomalaisen* ostanut Saarijärven Paavo oli lopettanut ohjelmajulistusten julkaisemisen jo joulukuussa 1930 kovin samoin perustein kuin kolmea vuotta myöhemmin *Keskisuomalainen*. Paavo katsoi tarpeettomaksi enää luetella yksityiskohtaisesti asioita, ”joita lehtemme tulee ajamaan”. Paavo kuitenkin vakuutti omistavansa yhä maalaisliiton ohjelman ja ajavansa sitä. Saarijärven Paavo 23.12.1930.

¹⁸⁶ Tommila 1976, 152.

Keskisuomalaisen ilmoitus luopua ohjelmistaan osuu vain kuukauden päähän siitä, kun tilausilmoituksia eli ”kuulutuksia” pohdittiin *Suomen Lehdistön* etusivulla. Kolme vuotta aikaisemmin ilmestymisensä alkanut ammattilehti oli otsikoinut kirjoituksen ”Parempia aseita tilaustaistelussa”. Lehden mielestä ”tällainen ilmoittelumuoto omasta itsestään on perin vanhentunut ja vaikutukseltaan tehoton. Se vie paljon tilaa lehdessä, mutta ei millään tavalla ole sellaista tekstiä, jota luettaisiin, lukuun ottamatta ehkä avustajia, jotka etsivät luettelosta omaa nimeään”. Sanamuodot olivat seuraavaksi samoja kuin *Keskisuomalaisen* ohjelmakirjoittelun lopetuksesta kertovassa jutussa:

”Jokainen lukija tietää jo ilman muuta lehden ohjelman. Hän tietää, että lehdessä tulee olemaan uutisia, kuten tähänkin asti. Hän tietää, että sillä on erittäin etevä avustajakunta, että lehdellä on ulkomaisia kirjeenvaihtajia y.m.s.

Mutta hän ei saa tietää oikeastaan mitään uutta. Tämä sama ilmoitus on lehdessä ollut vuodesta toiseen. Hän osaisi sen ulkoa, jos olisi viitsinyt lukea sen joka vuosi. Hän vaatii uutta, aivan samoin kuin hän vaatii uutta jokaisesta lehden numerosta.

Sanomalehti ei saa olla kaavoihin kangistunut. Sen tulee seurata kehitystä aivan sen kantapäällä. Samaten kuin jokaisen lehden toimituksen tulisi usein uudistaa otsakekirjasimet, uutisten asettelu y.m.s. samaten tulee lehden *mainospuolenkin* (kursivointi k.l.) antaa jotakin uutta.

--

Ei pidä luulla, että lukijakunta tyytyy tietämään yksinomaan lehden poliittisen kannan, sen avustajat, sen kirjeenvaihtajat y.m.s. toisarvoiset asiat, vaan lukijakunta vaatii myöskin jotakin positiivista. Sen vuoksi on jokaisen lehden, joka aikoo menestyä ja elää, laitettava ilmoituksensa sellaiseen muotoon, että lukija ainakin luulee saavansa seuraavana vuonna jotakin mitä hän ei tänä vuonna ole saanut. Pienikin asia voidaan esittää mielenkiintoisesti ja pienikin asia voi olla tärkeä tilaustaistelussa.”¹⁸⁷

Lisäksi kirjoituksessa vaadittiin lehtien asiamiehille käyttöön ”sellaiset taisteluaseet”, jotka purisivat aiempaa tehokkaammin. Fraasit lehden levikistä tai vastaavista seikoista kun eivät enää purreet. Lehtiä patisteltiin olemassaolon taisteluun ja avuksi tarjottiin mainonnan keinoja. *Suomen Lehdistön* tilausilmoituksia käsitelleessä artikkelissa sanottiin, että jos lehdistö ”yhtä hyvin puffaisi itseään kuin joitakin liikkeitä, joista se ei lopulta saa mitään hyötyä, olisi jo paljon edetty tässä asiassa”. Artikkelin lopuksi vielä suorastaan huudahdettiin, että ”nyt ei auta yksin paperi ja sanat, vaan niiden lisäksi on käytettävä psykologisia keinoja – seikka, johon koko nykyaikainen mainonta suurin piirtein perustuu”.¹⁸⁸

On kuvaavaa, että *Suomen Lehdistön* kirjoituksessa ohjelmat nähtiin ”kaavoihin kangistuneina”. Ohjelmaperinne kiinnitti lehdet poliittiseen lehdistöjärjestelmään aikana, jolloin alan ammattipiireissä yhä voimakkaammin äänenpainoin oli alettu puhua sen puolesta, että nimenomaan uutiset olivat sanomalehden ydintä. Ohjelmien väheksyntä *Suomen Lehdistössä* kumpusi tästä asetelmasta¹⁸⁹. Esimerkiksi marraskuussa 1931 *Suomen Lehdistössä* kirjoitettiin, mi-

¹⁸⁷ ”Parempia aseita tilaustaistelussa”, *Suomen Lehdistö* 11/1933.

¹⁸⁸ ”Parempia aseita tilaustaistelussa”, *Suomen Lehdistö* 11/1933.

¹⁸⁹ Marraskuussa 1931 *Suomen Lehdistön* jutussa vaadittiin, että uutisen tulisi olla ”asiallinen, puolueeton ja luotettava”. Kirjoittajan mielestä sanomalehden ja sen uutisosaston tärkein tehtävä oli levittää oikeita ja paikkansapitäviä tietoja ajan tapauksista ja ilmiöistä. Kirjoittaja ehdotti, että lehtien kannattaisi harkita politiikan ja muiden sivutekijäin sulkemista pois uutisosastosta. ”Uutisosasto ja politiikka”, *Suomen Lehdistö* 11/1931.

ten lehtien kannattaisi harkita politiikan ja muiden sivutekijäin sulkemista pois uutisosastosta. Tällöin lehden lukijat voisivat "luottaa" lehteen, sillä käsitys, että "lehti levittää palstoillaan n.s. muunneltua totuutta, ei ole sille mairitteleva eikä edullinen. Vielä lisättiin, että "päivän uutiset lukee jokainen tilaaja lehdestä ensiksi" - muuta tutkitaan, jos on aikaa ja halua. Siksi uutisosaston kohottaminen "nykyajan vaatimuksia vastaavaksi" olisi lehden ensimmäinen tehtävä. Lehden ei silti tarvinnut olla välttämättä "puolueeton":

"Lehden ei suinkaan tarvitse olla puolueeton voidakseen tehdä uutisosastostaan puolueettoman. Sillä voi kyllä olla selvä ja varma kanta artikkeleissaan, mutta silti sen ei tarvitse värittää eikä muunnella niitä tietoja tapahtumista ja tosiasioista, joita se lukijoilleen kertoo. Ulkomaiden suurlehtien menestys perustuu suorastaan ratkaisevasti siihen periaatteeseen, että uutiset julkaistaan asiallisina, totuudenmukaisina ja luotettavina, ilman väritystä ja politiikan tai muiden sivuvaikutteiden aiheuttamia muunteluja tai lisäyksiä."¹⁹⁰

Sanomalehtien ohjelmallisuudesta luopumisen voi katsoa heijastavan lehdistöjärjestelmän muuttumista puoluekannattajuuteen perustuvasta järjestelmästä markkinavetoiseksi. Kun lehdet alkoivat entistä pontevammin miellyttää mahdollisimman monia ellei kaikkia potentiaalisia levenemisalueensa lukijoita, ei ollut enää mielekästä julistautua yhden poliittisen suunnan äänenkannattajaksi tilausilmoituksissakaan, joiden julkaisemisesta luovuttiin.

Toinenkin tie olisi voinut olla mahdollinen: ohjelmista olisi voitu pitää kiinni, mutta niissä olisi voitu keskittyä journalistisiin periaatteisiin puolueiden tunnussanojen sijaan. Modernit journalismin tunnuspiirteet eivät kuitenkaan olleet vielä kiteytyneet aatteellisten tunnussanojen kaltaisiksi uskontunnustuksiksi Suomessa. Toisin oli Yhdysvalloissa. Siellä esimerkiksi *Washington Postin* kustantaja Eugene Meyer julkaisi keväällä 1935 lehden tekoa ohjaavat seitsemän periaatettaan etusivulla. Meyerin periaatteet olivat vapaasti suomennettuna:

1. Sanomalehden ensimmäinen tehtävä on kertoa totuus niin hyvin kuin se on mahdollista
2. Sanomalehden on kerrottava KOKO totuus niin pitkälle kuin se saadaan selville liittyen tärkeisiin asioihin Amerikassa ja maailmassa
3. Uutisten välittäjänä lehden tulee noudattaa sääntöjä, jotka ovat pakollisia yksityisten herrasmiesten keskuudessa
4. Sen minkä lehti painaa, täytyy sopia niin nuorten kuin vanhojenkin luettavaksi
5. Sanomalehden velvollisuudet kohdistuvat sen lukijoille ja yleisölle laajassa mielessä eikä sen omistajien yksityisille eduille
6. Totuutta tavoitellessaan sanomalehden tulee olla valmis tekemään taloudellisia uhrauksia, mikäli sellainen suunta on välttämätöntä yleisen hyvän nimissä
7. Sanomalehden ei tule olla minkään erityisintressin liittolainen, vaan sen tulee olla reilu ja vapaa ja kokonainen tarkastellessaan julkisia asioita ja henkilöitä¹⁹¹

Washington Postin periaatteet rakentuivat uutisjournalismin ja lehden riippumattomuuden perustalle. Poliittisen riippumattomuuden ohella tähdennettiin taloudellista riippumattomuutta, jolle lehtiyhtiön lyhyen aikavälin taloudelli-

¹⁹⁰ "Uutisosasto ja politiikka", Suomen Lehdistö 11/1931.

¹⁹¹ *Washington Postin* internet-sivusto [http://washpost.com/gen_info/principles/index.shtml], luettu 6.4.2005.

nen menestys oli alisteinen. Riippumattoman sanomalehden katsottiin voivan luotettavasti toteuttaa tehtäväänsä, joka oli totuuden kertominen eli lukijoiden palvelu uutisilla. Lisäksi toimintaa sidottiin väljillä moraalisisäännöillä, joiden sisältö jäi epäselväksi.

Meyerin julistus ei ollut ainoa laatuaan Yhdysvalloissa. Lehden kustantamisen perusta alettiin siellä rakentaa poliittisen ideologian sijasta ajatukselle toimituksellisesta riippumattomuudesta laajemminkin 1800-luvun lopulla. Uudenlaisen ajattelun yksi tunnetuimmista julkittajista oli vuonna 1896 *New York Timesin* kustantaja Adolph Ochs, joka näki, että lukijat eivät enää kaivanneet politiikkaa saati sensationalismia vaan parempaan harkintaan ja tarkkuuteen perustuvaa journalismia. Hän painatti otsikolla ”liikeilmoitus” lehteensä tekstin, jonka mukaan hänen ”rehellinen tavoitteensa” oli antaa uutisia puolueettomasti ilman pelkoa ja ilman puolueen, lahkoon tai asiaan liittyvän edun suostumista”. Ochs sai nopeasti seuraajia. Sanomalehtimiesten ja päätoimittajien parissa tällaiset julistukset näkyivät professionalisoitumiskehityksenä ja eettisinä koodeina, joissa niin ikään korostettiin riippumattomuutta ja lukijoiden ensisijaisuutta.¹⁹²

Vaikka ajatukset uutisjournalismin riippumattomuudesta levisivät vähitellen Suomeenkin¹⁹³, aatteellinen perusta oli lehdenkustantamisessa yhä vahvoilla. *Aamulehden* juhlanumerossa joulukuussa 1931 kirjoittanut K.N. Rantakari muisteli, miten taloudellisesti niukoissakin oloissa mutta ”innostuksen aikoina ovat lehden kannattajat - - asettuneet toimituksen puolelle ja tavalla tai toisella keskuudestaan hankkineet tarvittavat varat, niin että lehti on voitu pitää sisällyksen ja laajuuden puolesta korkeammalla tasolla kuin mihin se omilla tuloillaan olisi voinut kohota”¹⁹⁴. Aatteellisen ajattelun vahvuudesta kertoi samaisessa juhlanumerossa *Aamulehden* tärkeä taustavaikuttaja ja lehden johtokunnan puheenjohtajana toiminut Juhani Arajärvi, joka lopetti lehden ohjelmia käsitelleen kirjoituksensa ylevästi ja lehden aatteellisuutta tähdentäen: ”Minä uskon ja toivon *Aamulehden* jaksavan ja onnistuvan vastaisinkin vuosikymmeninä laajalle lukijakunnalleen tiedottaa, mitä suurta maailmassa kulloinkin liikkuu ja tapahtuu sekä terveellä tavalla soveltaa sitä omiin oloihimme. Älköön lehti kuitenkaan koskaan alentuko mammonan palvelijaksi ja henkisen tuuliviirin viran hoitajaksi.”¹⁹⁵

¹⁹² Kovach & Rosenstiel 2001, 52-54.

¹⁹³ Esimerkiksi Suomen Lehdistön vuoden 1932 ensimmäisessä numerossa kirjoittelu uutisten ja poliittisen julistuksen suhteesta jatkui (”Keskustelua uutisosaston puolueettomuudesta”, Suomen Lehdistö 1/1932). Lehden oman toimittajan vastauksessa lukijalta tulleeseen kirjoitukseen todettiin mm., että ”me olemme puolestamme sillä kannalla, että asiasta kyllä kannattaa kirjoittaa ja sitä pohtia, etenkin kun ulkomailla ja osittain jo meilläkin saavutettu kokemus osoittaa, että tätä periaatetta noudattamalla lehti voittaa ja hyötyy.”

¹⁹⁴ K.N. Rantakari, ”Vallan jaosta sanomalehdissämme”, *Aamulehti* 3.12.1931.

¹⁹⁵ Juhani Arajärvi, ”Huomioita *Aamulehden* ohjelman ympäriltä”, *Aamulehti* 3.12.1931. Akseli Routavaaran toimittajaoppaassa vuodelta 1944 todettiin siinäkin, että vaikka Suomessakin lehdet olivat liikeyrityksiä, niiden yksinomaisena tavoitteena ei ollut yksityisen hyödyn tavoittelu: ”Sanomalehteä julkaistaan useissa tapauksissa aatteelliselta pohjalta lähteneenä toivomatta siitä edes korkoa sijoitetulle pääomalle”. Routavaara 1944, 11.

Ilkassa Santeri Alkio tunnusti aktiivisimman lehtimies kautensa jälkeen, että toimitusperiaatteet lehdessä olivat aatteelliset, vaikka valinnalla saattoi olla haitallista vaikutusta levikkiin: "Sanomalehtitalouden ja erään lukijaryhmän kannalta on heikko puoleni aina ollut liian tiukka aatteissa riippuminen. Ymmärrän hyvin, että lehti olisi voinut kasvaa suuremmaksi ja levitä laajemmalle, jos sen aatteellisuudesta olisi tingitty. Mutta kun sitä ei oltu perustettukaan rahojen keräämistä, vaan aatteiden selvittämistä varten, ei ole ollut mahdollista toisin menetellä."¹⁹⁶

2.4 Yhteenveto: Ohjelmat olivat linjapapereiden edeltäjiä

Sanomalehtien tapa määritellä ohjelmansa juontaa vuoteen 1771 ja maan ensimmäiseen sanomalehteen. Ohjelmia julkaistiin osana tilausilmoitusta, jossa ohjelmallisen aineksen lisäksi kerrottiin tavoitelluille tilaajille tärkeät tuotetiedot lehdestä. Tilausilmoitus sisälsi enimmillään kuusi osaa: kehotuksen lehtitilaukseen, aatteellisen osan, lehden tulevan tilausvuoden sisällysluettelon, luettelon avustajista, tuotetiedot ja signeerauksen. Tavaksi tuli, että tilausilmoitus ilmestyi tilauskauden alkaessa, tavallisesti joulukuussa, usein useampaankin kertaan ja myös toisissa sanomalehdissä kuin siinä, jota tilausilmoitus koski.

Sana ohjelma on uudissana vuodelta 1880. Samalla vuosikymmenellä tilausilmoitukset alkoivat muuttua ohjelmallisemmiksi siinä mielessä, että niiden aatteellisen ja kulloiseenkin tilanteeseen sitoutuneen poliittisen aineksen määrä ja painoarvo kasvoi. Kehkeytymässä ollut nuorsuomalaisen puolue julkaisi ensimmäisen puolueohjelmiansakin kannattajalehtiensä tilausilmoituksena joulukuussa 1894. Lyhyimmillään oma aatetausta osoitettiin tunnussanoilla. Vaikka sanomalehdet julkaisivat ohjelmansa vuosittain, ohjelmissa ilmeni sisällöllistä jatkuvuutta vuodesta toiseen.

Keski-Suomen alkaessa ilmestyä tammikuussa 1871 tilausilmoituksista heijastui vahvana sanomalehtien itselleen asettama valistajan tehtävä. Tehtäväkuva määritteli koko tilausilmoitusta. Tilausilmoituksissa rakennettiin Suomen kansaa snellmanilaisin tavoittein, ja tärkeää osaa tässä rakennustyössä näytteli suomen kieli. Valistajista lehdet muuntautuivat julistajiksi, kun suomalainen puolue jakautui vanha- ja nuorsuomalaiseksi puolueeksi ja sanomalehdet valitsivat jaossa puolensa. Lehdet alkoivat kukin ajaa oman viiteryhmänsä asiaa aikaisempaa voimakkaammin myös omissa ohjelmissaan.

Keski-Suomen ohjelmista ilmeni sen perustamisesta lähtien maakunnallinen tehtävä. Lehti halusi toimia Keski-Suomen kuntien henkiseksi ja aineelliseksi edistykseksi. Tähän tehtävään liittyivät ohjelmissa vaatimukset investoinneista omalle alueelle esimerkiksi rautateiden rakentamiseksi. Alueellisen edunvalvojan tehtävä ilmeni muissakin sanomalehdissä. Paikallisuutta ja paikallista tai alueellista tehtäväänsä korostivat pienemmät sanomalehdet, kun taas *Helsingin Sanomat*, *Aamulehti* ja osin *Ilkkakin* olivat 1930-luvulle asti enemmän "valtiolli-

¹⁹⁶ Santeri Alkio kirjassa Alanen 1981, 62-63.

sia” eli poliittisia sanomalehtiä, jotka tarjosivat ohjelmissaan aatteellista näkökulmaa asioihin.

Suurlakon ja valtiopäivä uudistuksen jälkeen sanomalehtien ohjelmissa puoluesuhde maalattiin auki aiempaa selväsanaisesti. Lehdet olivat puolueidensa uskollisia palvelijoita, puolueidensa aseita. Porvarilliset lehdet antoivat ohjelmissaan vahvasti tukea lailliselle järjestykselle. Todennäköisesti tähän tehtävään liittyen ne eivät korostaneet lehden arvostelemaa roolia suhteessa valtioon. Lehdet vaikuttavat omaksuneen rooliksi puolueiden äänenkannattajuuden seurauksena, että ne olivat pikemminkin rakentamassa valtiota kuin toimimassa sille vastavoimana. Kun työväenlehdistö katsoi tehtäväkseen yhteiskunnan arvostelun, saattoivat porvarilliset lehdet senkin vuoksi vältellä kriitikon roolia.

Ohjelmissa on näkyvissä myös journalistisia periaatteita, jotka vähitellen 1800-luvun lopulta 1930-luvulle tultaessa alkavat täsmentyä lähelle modernia uutisjournalismia kuvaavia määreitä. 1800-luvun lopulta 1900-luvun ensimmäisiin vuosiin olen poiminut tutkimuslehtieni ohjelmista sellaiset journalismia kuvaavat määreet kuin tarkka, nopea ja monipuolinen. Vuoden 1905 jälkeen olen nostanut journalismia kuvaamaan määreet pirteä, tasapuolinen ja luotettava. Pirteän katson viittaneen paitsi yleiseen käsittelytapaan erityisesti sisällön mielenkiintoisuuteen lukijoiden silmissä. Tasapuolinen ja luotettava kurottivat modernin uutisjournalismin perusjakoon siinä, että asiat kerrotaan uutispalstoilla kuten ne ovat ja mielipiteet esitetään erikseen.

Sanomalehtien vuotuinen ohjelmakirjoittelu alkoi loppua 1930-luvulle tultaessa. Alan ammattilehti *Suomen Lehdistö* kannusti tilausilmoituksista luopumiseen, ja sen kirjoituksen mukaan ”ei pidä luulla, että lukijakunta tyytyy tietämään yksinomaan lehden poliittisen kannan”. Ohjelmakirjoituksista luopuminen osuu aikaan, jolloin lehdistö alkoi karistaa vahvinta puolueväriä uutispalstoilta. Taustalla oireili lehdistöjärjestelmän muutos: poliittisen lehdistöjärjestelmän kultaiset vuodet olivat ohitse. Kun tavoitteeksi tuli havitella lukijoita muistakin kuin lehtien taustapuolueiden kannattajien joukosta, ohjelmakirjoitukset olisivat saattaneet haitata levikkityötä.

Ohjelmat ilmentävät, että sanomalehdillä on ollut niiden perustamisesta lähtien tarve määritellä itselleen tai viestiä lukijoilleen tehtävänsä ja toimitustyössä noudattamansa periaatteet. Pidänkin ohjelmia 1970-luvulta lähtien kirjoitettujen sanomalehtien linjapapereiden henkisinä edeltäjinä. Molemmissa käsitellään samoja teemoja: lehden suhdetta yhteiskuntaan ja erityisesti puolueisiin, journalistisia periaatteita ja suoraan tai epäsuorasti sanomalehden tehtävää. Ohjelmakirjoitusten tunteminen auttaa näkemään linjapaperit osana suomalaisen sanomalehdistön pitkää linjaa.

3 TOIMITUSDEMOKRATIAA

3.1 Toimittajat vaativat päätösvaltaa eli yritysdemokratiaa lehtitaloihin

Huhtikuussa 1975 Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton (GTT) ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton (SSL) väliseen työehtosopimukseen tuli niin sanottu vakaumuspykälä (silloin § 8), joka velvoitti toimittajat noudattamaan kustantajan kirjallisesti määrittämää lehden linjaa. Tässä luvussa pyrin vastaamaan kysymyksiin, miten linjapaperi-instituutio sai alkunsa, miksi suomalaisiin sanomalehtiin tulivat linjapaperit, kuka niitä halusi, millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja mistä linjapaperi-ilmiössä oli oikeastaan kyse. Kuvaukseni runkona ovat *Sanomalehtimiehen/Journalistin* ja *Suomen Lehdistön* aiheeseen väljästi liittyneet kirjoitukset vuosilta 1965–2000. Syvennän lehtikirjoituksista tulkitsemaani yleiskuvaa 1970-luvulla ammattiyhdistystoiminnassa tai ylipäänsä sanomalehtialalla mukana olleiden haastatteluilla sekä GTT:n ja SSL:n arkistomateriaalilla. Lisäksi katson, miten yleiset kysymykset näkyivät lehtikohtaisesti, ja tässä tukeudun *Helsingin Sanomien*, *Kalevan*, *Keskisuomalaisen* ja *Vaasan/Pohjalaisen* toimitusosastojen arkistoihin. Työnantajan näkökulmaa lehden linjaan selvitän myös Keskisuomalaisen ja Aamulehden hallitusten arkistojen perusteella.

1960- ja -70-luvuilla elettiin Suomessakin murrosaikaa. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat tulivat opiskeluikään ja valtasivat yliopistot, sukupolvienväliset suhteet kärjistyivät, yhden asian liikkeitä perustettiin, kansainvälisiä vaikutteita omaksuttiin. Erityisesti opiskelijanuoriso vasemmistolaisuuksiin, puhuttiin uusvasemmistolaisuudesta. Opiskelijaliikkeitä tarttui toimittajien ammattikuntaan, joka kasvoi nopeasti vuosikymmenten vaihteessa. Yhä useampi journalisti oli imenyt uusia, radikaaleja ajatuksia yliopistosta. Koulun, yliopistoon ja työelämään vaadittiin demokratiaa. Kansainvälistä tilannetta leimasivat ideologiset vastakohtaisuudet: Yhdysvallat soti Vietnamissa kommunistiarmeijaa vastaan, ja Neuvostoliitto murskasi Tšhekkoslovakian demokratisoimiskehityksen keväällä 1968. Samana vuonna mellakoivat opis-

kelijat Pariisissa, ja juuri vuotta 1968 on pidetty henkisenä saranana, jonka jälkeen maailma ei näyttänyt lännessä enää samalta kuin toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella. Suomessa henkistä ilmapiiriä leimasi Neuvostoliiton aktivoituminen. On kysytty, leijuiko Suomen yllä vallankumouksen aave.¹ Tällaisissa keitoksissa kypsyivät myös sanomalehtien linjapaperit.

Linjaan liittyvää kirjoittelua esiintyi heti tutkimusjaksoni ensimmäisenä vuonna. Keväällä 1965 *Sanomalehtimiehen* juttu käsitteli tilannetta Ruotsissa ja oli otsikoitu ”Mielipiteen vapaus ja sosiaalinen turvallisuus takaavat hyvän lehdistön”². Ruotsissa oli keskusteltu paljon siitä, missä määrin sanomalehtimies voi noudattaa ammatissaan vakaumustaan ja missä määrin hänen on mukauduttava lehden kustantajan toivomuksiin. Jutun kirjoittaja totesi keskustelun jo sinänsä todistavan mielipiteenvapaudesta, ja naapurimaassa ennen muuta ”huippuluokan lehtimiehet” antoivat varsin pitkälle oman vakaumuksensa ohjata työtään. Esimerkkinä mainittiin *Dagens Nyheterin* päätoimittaja, professori Herbert Tingsten, joka eräessä poliittisessa kiistassa oli asettunut lehden porvarillisia tukijoukkoja vastaan ja työväenpuolueen esitysten kannalle. Vaikka tämä työeläkejärjestelmän uudistamista koskeva jupakka päättyi Tingstenin voittoon, muutaman vuoden kuluttua hän joutui luopumaan päätoimittajan tehtävästä. Jutussa todettiin, että tällainen mielipiteenvapaus on vapaan lehdistön olemassaolon takeena. Ruotsissa kerrottiin päätoimittajan määrävän lehden ”luonteen” sen poliittisen suunnan puitteissa, jonka ”omistaja on suurin piirtein määrännyt”. Mielipide-eroja todettiin varmasti syntyvän, sillä jos päätoimittaja on voimakas persoonallisuus, hän edustaa nimenomaan omaa vakaumustaan. Loputtomiin päätoimittajan ei kuitenkaan katsottu voivan toimia vastoin julkaisijan etua. Jutussa mainittiin, että eräissä sosiaalidemokraattisissa lehdissä niskuroiva toimittaja oli joutunut eroamaan, mutta uusi työpaikka oli löytynyt toisesta, saman mielipidesuunnan lehdestä.

Kustantajien *Suomen Lehdistössä* sivuttiin samaa aihetta³. Juttukokonaisuudessa ”Kuka määrää sanomalehden suunnan” esiteltiin Ruotsissa sattunutta kärhämää, jossa *Aftonbladetin* toimituksellinen henkilöstö oli riitojen seurauksena jakautunut ja päätoimittaja sekä artikkelitoimittajat eronneet. *Suomen Lehdistössä* todettiin, että kyse ei tässä ollut kuitenkaan sanan ja rahan valtataistelusta vaan enemmän näkemyserosta lehden johtamisessa. Ruotsalaiseen veljeslehteen *Pressens Tidningiin* viitaten kerrottiin, että *Aftonbladetissa* ilmennyt yritysdemokratia (företagsdemokrati) voi johtaa kauaskantoisiin seurauksiin: miten kävisi, jos vaikkapa lehden jakajat tai konttorihenkilökunta haluaisivat järjestellä yrityksen johtoa? *Suomen Lehdistöllä* oli asiasta ytimekäs näkemys: ”Meidän suomalaisten on viisainta pysytellä erossa tällaisista toilauksista.” Lehden valtasuhhteista oli puhuttu Ruotsissa muutenkin. Käsiteltyjä teemoja olivat *Suomen Lehdistön* juttukokonaisuuden mukaan toimituksellisen johdon ja talousjohdon

¹ Historiantutkijat ovat alkaneet analysoida 1960–70-lukuja ja hyviä esityksiä ajasta on ilmestynyt useita: Kolbe 1996, Leppänen 1999, Kastari 2001, Rentola 2005 ja sanomalehdistöstä Kulha 2002. Kappale perustuu näiden teosten antamaan kuvaan.

² ”Mielipiteenvapaus ja sosiaalinen turvallisuus takaavat hyvän lehdistön”, *Sanomalehtimies* 6/1965.

³ ”Kuka määrää sanomalehden suunnan”, *Suomen Lehdistö* 1/1966.

suhteet, omistajan ja päätoimittajan suhteet, julkaisijan mahdollisuus määrätä lehden linjasta ja toimittajien oikeus lausua oma mielipiteensä. Jutussa referoitiin edellä mainittua päätoimittajaa, professori Herbert Tingsteniä, joka oli puheessaan käsitellyt kysymystä lehden suunnan määrääjästä. Tingsten piti pahana sekä sitä, että lehti oli puoluesidonnainen mutta myös sitä, että lehden omisti yksityinen henkilö, joka määräsi lehden suunnan. Esimerkkinä hän mainitsi tulitikkuruhtinas Ivar Kreugerin, jonka omistamissa lehdissä oli kirjoitettu hänen käskynsä mukaisesti – vaikka aikanaan toimittajat olivat vakuutelleet kirkkain silmin kirjoittaneensa oman vakaumuksensa mukaisesti ilmeisen kiistanalaisista aiheista.

Dagens Nyheterin toisena päätoimittajana työskennellyt Olof Lagercrantz on muistelmissaan määrittänyt Tingstenin käsityksiä lehdenteosta hieman toisessa sävyssä. Lagercrantzin mukaan Tingsten edusti 1960-luvulla väistyvää ajattelua, joka lähti siitä, että markkinoilla oli useita lehtiä, jotka pitivät tarkkaa huolta puhdasoppisuudestaan. Tingsten oli kuulemma väittänyt, että lehden ei pitäisi ilman jonkinlaista huomautusta julkaista artikkeleita, jotka keskeisissä kysymyksissä kävivät lehden linjaa vastaan. Linjasta poikkeavan artikkelin sisällöstä piti huomauttaa lukijoille tai artikkeli piti peräti kiistää viimeistään seuraavan päivän lehdessä. Lagercrantzin mukaan ohjaava periaate oli, että lukijat eivät saaneet koskaan epäillä lehden omaa kantaa. Lagercrantz taustoittaa myös ruotsalaiskeskustelua lehden linjan määrääjästä. Hän kertoo, että *Dagens Nyheterissä* (DN) asia nousi esille 1960-luvun alussa, kun lehden omistajasukuun lukeutunut Albert Bonnier laati siitä muistion. Aiemmin lähtökohta oli ollut, että DN:n johdolla ja omistajalla oli eri tehtävät, ja ”likipitäen pyhänä” pidettiin periaatetta, että lehden politiikkaa ei saanut käsitellä yhtiön hallituksessa. Albert Bonnier halusi muuttaa asetelman ja asettaa DN:n ”välittömään riippuvuussuhteeseen omistajasta”. Muistion mukaan tavoitteena oli, että jatkossa lehden omistaja määräisi lehden ”sielun” ja päätoimittajalla sekä toimitusjohtajalla olisi oltava ”henkilökohtainen, riippuvuuteen perustuva” suhde omistajan kanssa. Pääkirjoitustoimittaja ei olisi enää edustanut lehteä, vaan suunnan olisi antanut omistaja. Lagercrantz vertaa muistelmissaan Albert Bonnieria krokotiiliin, ”joka vaani kaislikossa, jossa kiltit viestintäyritykset sammuttivat janoaan”.⁴ Lagercrantz edusti itse siis näkemystä, että päätoimittajan ja toimituksen tuli määrätä lehden politiikasta, linjasta.

Vakaumus ja vakaumuksen mukaan kirjoittaminen oli tuttu teema Suomessakin. *Suomen Lehdistön* pääkirjoituksessa käsiteltiin tammikuussa 1967 sensuuria, jonka *Suomen Kuvalehti* oli nostanut keskusteluun⁵. *Suomen Kuvalehdessä* haastateltu nimetön toimittaja oli todennut suurilmoittajien välillisesti harjoittamaan sensuuriin viitaten, että ”lehtimiestä ei saa velvoittaa kirjoittamaan vastoin vakaumustaan sanotaan, mutta kun uhkana on erottaminen tai muu taloudellinen painostus, on kylmä tosiasia, että yksityisen on varsin vaikea asettaa työnantajaansa vastustamaan”. Toimittajasopimuksen (työehtosopimuksen edeltäjän) 1 § sanoi, että ”toimittajalla ei ole oikeutta eikä velvollisuutta käyttää

⁴ Lagercrantz 1994, 118-119; 129-131.

⁵ ”Hankala alku” (pääkirjoitus), *Suomen Lehdistö* 1/1967.

lehden tekstipalstoja liikemainontaan” ja että ”toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan hyvää lehtimiestapaa loukkaavasti”. Pääkirjoituksen mukaan neuvotteluissa lehtimiespuoli oli esittänyt vakaumuskohtaa (ei tarvitse kirjoittaa vakaumustaan vastaan) jo aiemmin otettavaksi sopimustekstiä täydentämään, ”mutta tähän ei kustantajapuoli monesta asiallisesta syystä ole nähnyt aihetta”. Pääkirjoituksessa kyse oli ilmoittelun ja journalismin välisestä suhteesta, ja pääkirjoitus huomautti, että jos lehti ottaa julkaistakseen ilmoituksen ja saa siitä maksun, ”ei ole oikein eikä kohtuullista, että samanaikaisesti tekstipalstoilla mitätöidään mainitun ilmoituksen teho”.

Toimittajan vakaumus ja lehden linja kytkeytyivät 1960-luvun loppupuolelta lähtien Suomessa keskusteluun, joka oli osa yleisempää yhteiskunnallista keskustelua yritysdemokratiasta. Työntekijät alkoivat Suomessa vaatia yritysten demokratisointia 1960-luvun loppupuolella. Jukka Tarkka on leimannut yritysdemokratian suomalaisen yhteiskuntakeskustelun kummajaiseksi⁶. Siinä oli kyse sinällään ymmärrettävistä työntekijöiden vaatimuksista: henkilöstö halusi päästä mukaan aikaisempaa enemmän yhtiötä koskevaan päätöksentekoon. Työnantajien näkökulmasta yritysdemokratia näytti vievän siihen, että työntekijöille tulisi mahdollisuus valvoa johdon toimintaa, joten vasemmiston vasen laita ”saattoi kaavailla sitä jopa sosialisoinnin ensi askeleeksi”, Tarkka toteaa. Jo sotien jälkeen vuonna 1949 laadittiin laki tuotantokomiteoista yrityksiin. Laissa oli kyse orastavasta yritysdemokratiasta, mutta vuonna 1966 keskustelua kiihdytti SDP:n puheenjohtajan Rafael Paasion puhe Valmetin Helsingin telakalla. Paasio halusi yrityksiin voitonjakojärjestelmän, palkansaajien edustusta yritysten johtoelimiin ja johtamistavan demokratisoimista. Asiaa miettimään pantiin erityinen professorikomitea. Sen rinnalla toiminut järjestöjen neuvottelukunta kuitenkin päätti, että laajan yritysdemokratiasopimuksen sijasta tehtiinkin sopimuksia, jotka säätelivät yhteistoimintaa yrityskohtaisesti. Työntekijöiden SAK:ssa oli tahtoa laajemmalle demokratialle, ruotsalaistyyppiselle myötämääräämismallille eli vallanjoolle, mutta suomalaisfirmat vastustivat sitä. Runsaat kymmenen vuotta kestäneen yritysdemokratiakeskustelun tulos oli, että työnantajat eivät päästäneet palkansaajapuolta suoranaisesti osallistumaan yritysjohdon päätöksiin tai voitonjakoon. Sen sijaan työntekijöiden vaikutusvaltaa lisättiin asioissa, jotka koskivat työpaikkojen viihtyisyyttä, turvallisuutta ja sosiaalisia oloja. Laki yhteistoiminnasta yrityksissä eli yd-laki astui voimaan kesällä 1979. Jo saman vuosikymmenen alkupuolelta lähtien demokratiaa oli kehitetty yrityksissä paikallisesti Suomen Työnantajien Keskusliitto STK:n suostuksen mukaisesti.⁷

Sanomalehtimiehessä julkaistuista kirjoituksista voi päätellä, että keskustelu yritysdemokratian soveltamisesta lehtitaloihin ja sen mukana lehden linjasta, levisi Suomeen lähinnä Ruotsista ja Tanskasta mutta myös Länsi-Saksasta ja Ranskasta⁸. SSL:llä oli hyvät suhteet erityisesti toisten pohjoismaiden toimittajajärjestöihin. Suomalaistoimittajat tarkoitushakuisesti lainasivat ulkomaista kes-

⁶ Tarkka 2002, 122-124.

⁷ Tarkka 2002, 122-124.

⁸ Näin arvioi myös Kahma 1977, 22-23.

kustelua kotimaahan vauhdittaakseen omia tavoitteitaan⁹. Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys HSY tuki apurahoin jäsentensä demokratiapintoja ulkomailta. Ainakin toimittaja Kyösti Reunanen *Helsingin Sanomista* vieraili Tukholmassa ja Petra Uexküll Länsi-Saksassa *Stern*-lehdessä HSY:n rahoilla demokratiakokeiluihin perehtymässä.¹⁰

Toimittajien sananvaltapyrkimyksistä Länsi-Saksassa raportoi kollegoilleen toimittaja Asko Vuorjoki *Sanomalehtimiehe*sä keväällä 1967¹¹. Länsi-Saksassa oli suuri joukko lehtikustantamoja ajautunut kannattavuuskriisiin ilmoitusmyynnin pudottua. Kustantajat olivat päästäneet asiasta hätähuutoja, joista Vuorjoki totesi, että jotkut olivat erehtyneet pitämään niitä ”huolenilmaisuna lehdistön sisäisen vapauden ja toimituksien vapauden puolesta”. Tosiasiassa kyse oli Vuorjoen mukaan vain kustantajien talousetujen ajamisesta. Kun esimerkiksi lehtikeisari Axel Springer esitti lehdistön vaihtoehtoiksi keskittymistä tai tukea valtiolta, Vuorjoki väläytti verohelpotuksia tai lehdistöä kaupallisilta intresseiltä suojaavan ”säätöajatuksen” suosimista ja kehittämistä. Vuorjoki korosti, että vain ulkonaisesti ja ”sisäisesti vapaa” lehdistö pystyy tehokkaasti täyttämään sille (Länsi-Saksan) perustuslain tunnustaman ”julkisen ja mittaanattoman tärkeän tehtävän”. Vuorjoki näyttää *Sanomalehtimiehen* kirjoitusten perusteella tuoneen ensimmäisten joukossa Suomeen ajatuksen lehdistön ”sisäisestä vapaudesta”. Sananvapauden vaalimiseksi ei katsottu riittävän, että maassa oli vapaus julkaista sanomalehtiä valtion ennalta estämättä. Sen lisäksi toimittajilla tuli olla sananvapaus: oikeus itse päättää siitä, mitä lehteen pantiin, mistä kirjoitettiin ja miten otettiin kantaa. Vuorjoen mainitsema Länsi-Saksassa esitetty säätöajatus viittasi siihen, että julkinen valta ryhtyisi tavalla tai toisella lehdenkustantamiseen.

Kustantajien kannalta katsoen toimittajien vaatimuksia suuremmasta päätös- ja sananvallasta väritti Länsi-Saksassa ilmiö, jota Suomessa ei esiintynyt: väkivaltaan nojautunut terrorismi. Toimitusdemokratiasta kirjoitti lämpimästi muun muassa Ulrike Meinhof, joka tunnettiin nimenomaan journalistina ennen kuin hän liittyi terroristijärjestö Punaiseen armeijakuntaan (jonka pahamaineinen ryhmä nimettiin myöhemmin hänen ja Andreas Baaderin mukaan). Esimerkiksi vuonna 1969 kirjoittamassaan artikkelissa ”Kolumnismi” Meinhof puolusti toimitusdemokratiaa ja arvosteli kustantajien ”voittointressiä” toimituksissa. ”Me emme pyydä pyhimyksiä, me pyydämme vain, että tehdään vastarintaa ja ettei julisteta alistumista markkinalaeille, jotta olisi vapaata journalistiikkaa, eikä vaihdeta taitoa pysyvä aikataulussa taitoon kertoa ihmisille totuus, eikä pidetä toimituksen demokratiaa hiekkana koneistossa, ja että sanotaan selvästi, mitä kolumnistin vapaus itse asiassa on – nimittäin arvovalta- ja voittovaikutin, henkilökultti, itsepetos ja tapa viedä lukijat valon taakse”, Meinhof

⁹ Seppo Sadeoja, puhelinhaastattelu 2003.

¹⁰ Torvinen 1980, 59.

¹¹ ”Lehtikuolemat ja keskittyminen päivän ongelmat Länsi-Saksassa”, *Sanomalehtimies* 3/1967.

kirjoitti ja kritisoi myös kolumnistin eli itsensä vapautta.¹² Voi ajatella, että toimitusdemokratian sekoittuminen Länsi-Saksan tulehtuneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen levensi kuilua kustantajien ja toimittajien välillä. Epäilyksen osapuolen aikeista pani kustantajat varovaisiksi Länsi-Saksassa, mutta myös Suomessa, kun toimittajienkin parissa saivat 1970-luvulla kannatusta SKP:n äänekkäät vähemmistöläiset, taistolaiset tai stalinistit, kuten vastapuoli heitä kutsui.

Länsi-Saksan tilanteesta kirjoitti *Sanomalehtimieheen* myös toimittaja Erkki Pennanen, joka kertoi maan lehtimiesten ammattijulkaisuissa käydyn vilkkaasti keskustelua siitä, kaventuuko lehdistön vapaus ja mielipiteenilmaisuus, kun sanomalehtien omistus keskittyy¹³. Kirjoitus oli jatkoa Vuorjoen artikkelille ja toinen sarjassa ”Länsi-Saksan lehdistökeskustelu”. Pennanen siteerasi Berliinin yliopiston (Freie Universitätin) kansantaloustieteen professorin, tohtori Helmut Arndtin tutkimusta, jonka aiheena oli lehdistön keskittyminen ja tv:n tulo viestintämarkkinoille. Arndt määritteli lehdistön tehtäviksi tietojen välittämisen ja mielipiteenmuodostuksen. Näiden tehtävien hoidon edellytyksenä oli paitsi suoja valtiovallan puuttumista vastaan (”ulkoinen vapaus”) niin myös Vuorjoen mainitsema lehdistön ”sisäinen vapaus”. Keskittyminen uhkasi nimenomaan sisäistä vapautta, sillä kun lehtien määrä väheni, toimittajien riippuvuus niistä kasvoi. ”Toimittajien on vaikea vastustaa kustantajien taholta tulevaa painostusta, jos heidän mahdollisuutensa siirtyä johonkin toiseen sanomalehteen ovat olemattomat”, Pennanen lainasi Arndtia. Markkinoita hallitseva lehti pystyi esittämään omat näkemyksensä ”yleispätevinä” ja ohjaamaan näin yleistä mielipidettä. Informaation laajuus vähenee, kun keskittyvä lehdistö käyttää samoja uutisia ja jopa samoja pääkirjoituksia. Juuri pääkirjoitus-, pakina- ja artikkelipalstoilla piti käytävän vapaata julkista keskustelua, mutta nyt oli vaaraksi noussut se, että suuret syndikaatit hallitsivat keskustelufoorumeja toimittamalla useaan lehteen samaa aineistoa. Seurauksena oli pahimmillaan valheellinen kuva asioista ja olosuhteista, lehdistön rikkaus ja monipuolisuus väheni, ja ”kansalaisten arvostelukyky poliittisissa kysymyksissä heikkenee”, jutussa todettiin.

Samaisessa Pennanen jutussa annettiin puheenvuoro kustantajan edustajalle. *Rheinische Zeitungin* toimitusjohtaja Jörn Ulrich oli kirjoittanut toimittajien ammattilehteen, että kyse ei ollut niinkään mielipiteen ilmaisun vapaudesta vaan siitä, oliko lukijakunta kiinnostunut ottamaan vastaan tarjottuja mielipiteitä maksua vastaan vai ei. Toimitusjohtajan mielestä keskustelu lehtikuolemista ja lehdistön vapaudesta oli liikkunut enemmän tai vähemmän ”idealisticalla pohjalla”. Hän kehotti keskustelijoita pysymään taloudellisissa tosiasioissa: sanomalehti oli kulutushyödyke. Näin ei ollut kaikkien mielestä. Pennanen esitteli ajatusta, että lehtien julkaiseminen ei ollut rinnastettavissa muuhun yritys-

¹² Ulrike Meinhof, ”Kolumnismi”, *Näköpiiri* 12/1980. Kirjoitus on Tapio Kuosman suomenos teoksesta Ulrike Meinhofs förbudna tänkesätt, Bo Cavefors Bokförlag 1976; Sem-Sandberg 2005, 116-119.

¹³ ”Länsi-Saksan lehdistökeskustelu II, Lehdistön vapaus – rikkaiden oikeusko?”, *Sanomalehtimies* 7-8/1967.

toimintaan: mielipiteen ilmaisuun ja tietojen levittämiseen kohdistui erityinen julkinen intressi¹⁴. Tohtori Arndtin mukaan ”kulttuurivaltiossa” lehdistö ei voinut ottaa ensisijassa huomioon taloudellisia näkökohtia. Jos tekninen kehitys ja lehdistön vapaus joutuivat ristiriitaan, vapaus tuli ensin eikä taloudellisen voiton maksimointi saanut yksin määrätä lehdistön tulevaisuutta. Valtiolla tuli Arndtin mielestä olla velvollisuus suojella lehdistön ”sisäistä vapautta” yksityisiltä valloituspyrkimyksiltä. Jutun lopuksi siteerattiin Länsi-Saksan lehdistön suureksi nimeksi kutsuttua Paul Setheä, jonka mukaan lehdistön vapaus oli ”200 rikkaan ihmisen vapautta levittää omia mielipiteitään”. Koska lehtimiehet eivät olleet rikkaita, he eivät olleet vapaita, Sethe oli lausunut. Toisaalta Pennanen totesi kokemuksen osoittaneen, että taloudellinen riippumattomuus ei taannut lehdistön tason nousua – pikemminkin oli tapahtunut päinvastoin.

Samaisessa *Sanomalehtimiehen* numerossa kesällä 1967 esiteltiin Ranskan lehdistön tilaa artikkelissa, joka oli lyhennelmä Kansainvälisen Lehtimiesliiton IFJ:n (International Federation of Journalists) johtokunnan ranskalaisjäsenen Augustine Laleinen pitämästä esitelmästä¹⁵. Laleine selvitti, millainen sanomalehtimiehen asema oli Ranskassa. Vuodelta 1935 peräisin oleva laki antoi ammattimaiselle lehtimiehelle Ranskassa oikeuden noudattaa ”omaatuntoaan”: mikäli lehden omistus vaihtui tai sen suunta huomattavasti muuttui (joka saattoi vahingoittaa toimittajan ”moraalisia etuja” kuten kunniaa), toimittaja oli vapaa lähtemään yrityksestä heti.¹⁶ Tämän ”omantunnon ehdon” laajempaa hyödyttämistä ajamaan oli Ranskaan perustettu toisen maailmansodan jälkeen toimittajayhdistyksiä, jotka pyrkivät osallistumaan lehtitalojen päätöksentekoon, kuten nimityksiin ja orientoitumiseen (eli ilmeisesti lehden suunnan määrittelyyn). Esimerkkeinä mainittiin pariisilaislehdet *Le Figaro* ja *Le Monde*, jossa toimitusyhdistyksen todettiin 1950-luvulla kiteyttäneen asemansa seuraavasti: ”Teillä osakkeenomistajilla on moraalisia oikeuksia, joita me emme kiistä. Meillä on kuitenkin omat oikeutemme. Me olemme lehden auktoriteetti!” *Le Monden* toimittajien perustaman yhdistyksen onnistui saada määrävähemmistöön riittävä osakeomistus lehdestä, mikä antoi sille veto-oikeuden johdon nimityksiin¹⁷. *Le Figarossa* toimittajayhdistys vaati, että se voisi olla edustettuna lehden

¹⁴ Ajatus sanomalehdistöstä erityisenä instituutiona, jota ohjaa muukin tavoite kuin voiton tuottaminen erona normaaliin yritystoimintaan, on jäljitetty amerikkalaisen tuomarin Frankfurterin päätöslauselmaan vuodelta 1943. Siinä todetaan, että lehdistöllä on sellainen suhde yleiseen etuun, jota muilla yrityksillä ei ole. Lehdistön tehtävä olisi totuuden edistäminen julkisista asioista, jotta niitä voitaisiin ymmärtää. Teoksessa McQuail 1992, 36.

¹⁵ ”Ranskan toimittajayhdistykset osallisina lehtiyriyksissä”, *Sanomalehtimies* 7-8/1967.

¹⁶ Ranskassa tätä ”omantunnon ehtoa” on pidetty jotenkin erityisen merkittävänä toimittajan ammattikunnalle toisin kuin Suomessa, missä asia kirjattiin työehtosopimukseen vuonna 1969. Ranskassa asia katsottiin korostamisen arvoiseksi vielä 1980-luvun lopullakin. *La presse écrite en France*, päivämätön, 1980-luvun lopulta.

¹⁷ Taimi Torvinen kirjoitti HSY:n historiassaan 1980, että *Le Mondessa* vuonna 1951 luodun järjestelmän mukaan toimittajien yhtiöllä oli 40 prosenttia lehden osakkeista, lehden muulla henkilökunnalla 9 prosenttia ja toimitusjohtajilla 11 prosenttia. Muut osakkeet hajautuivat etupäässä tunnetuille tiedemiehille. Tärkeiden asioiden läpivientiin tarvittiin myös toimittajien puoltava ääni. Torvinen 1980, 58.

toimilupaa hallinnoivan yhtiön johtokunnassa ja että sillä olisi veto-oikeus päätoimittajaa nimitettäessä. Myös muualla kuin Pariisissa ilmestyvät päivälehdet olivat perustaneet toimittajayhdistyksiä. Esitelmässä kiteytettiin yhdistysten saavutukset seuraavasti: sanomalehtien saavuttama ”omantunnon etu” ja toimittajayhdistysten yhteisen liiton perustaminen; julkinen mielipide oli tehty tietoiseksi (omantunnon) ongelmasta; omistajat olivat tietoisia, että muillakin oli oikeuksia yritykseen; hallitusvalta oli tietoinen sanomalehtimiesten lehtiyrityksiin osallistumisen ongelmasta. Laleine korosti, kuten edellä lainatut tahot Länsi-Saksassa, että lehdistö ei ole muun liike-elämän kaltainen, koska sanomalehdellä on enemmän velvoituksia ja toimittajien tehtävä on vastata niistä.

Länsi-Saksan lehdistökeskusteluun palattiin *Sanomalehtimiehen* julkaiseman sarjan osassa kolme, jonka otsikko oli ”Lehdistö vaarassa – mitä tehdä”¹⁸. Siinä todettiin Länsi-Saksassa pohditun, pitääkö toimittajien ryhtyä taistelemaan oman vapautensa puolesta, koska lehdistön keskittyminen rajoitti sitä. Vapautta ei rajoittanut vain lehden taloudellinen luonne, vaan sekin, että toimittaja oli joutunut riippuvaisemmaksi yhä harvemmista lehdenomistajista. Kustantajan oli helpompi painostaa toimittajaa, kun vaihtoehtoisia työpaikkoja ei ollut tarjolla. Toimittajien riippumattomuus oli julkisen edun mukaista. Kirjoituksessa vaadittiin, että toimittajien ja kustantajien tulisi miettiä ”uudenlaisia yritysmuotoja taloudellisen riippumattomuuden ja lehdistön sisäisen vapauden takaamiseksi” – ennen kuin valtion olisi pakko puuttua asiaan, todettiin Hesseinin osavaltion pääministerin sanoneen. Tohtori Helmut Cronin kerrottiin *Der Journalist* -ammattilehdessä ehdottaneen, että lehdistön monimuotoisuutta oli enää turha tavoitella, mutta sen sijasta nykyisiä monopolisanomalehtiä pitäisi muuttaa säätiömuotoisiksi. Cron olisi edistänyt poliittista mielipiteenmuodostusta antamalla ”perustavaa laatua” olevien kysymysten käsittelyn ”nimekkäille ja tunnustetuille kolumnisteille”. Nämä olisivat yksityisten intressien ja epäluulojen ulkopuolella. Sanomalehtien tulisi muutenkin antaa enemmän palstatilaa lukijoiden käymälle poliittiselle mielipiteenvaihdolle. Cron tähdensi, että osakeyhtiöiden muuttaminen säätiöiksi tulisi tapahtua vapaaehtoisista tiedä, lainsäädännöllisiä toimia ”ei ainakaan toistaiseksi pitäisi harkita”. Ranskassa todettiin omistusasiansa jo edetyn ja esimerkkinä mainittiin *Le Monde*. Länsi-Saksassa sanomalehtiin saatettiin ottaa malliksi radio, sillä yleisradiotoimintaa harjoittivat maassa osavaltiokohtaiset öffentlich-rechtliche-yhtiöt.

Saksassa ideoitu ”julkisoikeudellinen sanomalehti” – lehdistön keskittymis- ja monopolisoitumiskehityksen vastalääkkeenä – pysyi Suomessa esillä myöhemminkin. Antero Okkosen esitellessä ajatusta julkisesti omistetusta lehdestä vuonna 1972, hän muistutti sen suomalaisesta kannattajasta: SKDL:n Oulun piirin kansanedustaja Pauli Räsänen oli esittänyt, että Suomen lehtiä pitäisi hallita eduskunnan voimasuhteita noudattavien johtokuntien voimin¹⁹.

¹⁸ ”Länsi-Saksan lehdistökeskustelu III, Lehdistö vaarassa – mitä tehdä?”, *Sanomalehtimies* 2/1968.

¹⁹ Suomen Lehdistö 10/1972.

Toinen edellä mainitussa artikkelissa²⁰ esitelty ja lehtimiesten vaatima malli oli, että toimittajille annettaisiin sananvaltaa yrityksen olemassaoloa koskevissa kysymyksissä. Näitä kysymyksiä ei tarkemmin määritelty, mutta professori v. Nell-Breuningin todettiin halunneen toimittajille sananvaltaa lehtiyhtiön taloudellisissa kysymyksissä. Professorin mukaan ”elävän tekijän työlle pitäisi oikeudellisesti antaa suurempi paino kuin materiaaliselle pääomapanokselle”. Tarkemmin määrittelemättömän Helmut Crousin (mahdollisesti sama henkilö kuin edellä lainattu Helmut Cron) sanottiin tähdentäneen puolestaan, että toimittajien tulisi saavuttaa sellainen riippumattomuus ja ratkaisuvallta, mikä on välttämätöntä, jotta he voisivat antaa lehdelle sen ”henkisen sisällön ja luonteen”. Jotkut kustantajista vapauden antoivat, mutta oli kuulemma sellaisia, jotka vaativat toimittajaa luopumaan kaikesta yksilöllisyydestään ja palvelemaan pelkästään työnantajansa taloudellisia etuja. Crous oli tähdentänyt, että koska lehdistön vapauden varassa seisoo koko demokratia, sen vapaus ei ollut vain kustantajan tai toimittajan vaan ”koko kansan perusoikeus”. Vaikka toimittajien ja kustantajien yhteistoiminta ei pysäyttäisikään – eikä sen pitäisikään pysäyttää – lehdistön keskittymisuuuntausta, näin voitaisiin poistaa kehitykseen liittyvät huolestuttavat ilmiöt, Crousia siteerattiin.

Artikkelissa esiin noussut kysymys toimittajien mielipiteen vapaudesta ja heidän mahdollisuudestaan valita omia mielipiteitään vastaava lehti oli pulpahnut esiin Suomenkin lehdistöön liittyen. *Aamulehden* toimituspäällikkö ja *Hämeen Sanomien* myöhempi päätoimittaja Allan Liuhala totesi kirjoituksessaan ”Sanomalehden ja sanomalehtimiehen vastuusta” syksyllä 1966, että kustantajan ja toimittajan yhteensopimattomuus oli Suomessa erittäin harvinaista²¹. ”Toimittajahan pyrkii hakeutumaan sellaisen työnantajan palvelukseen, jonka ideologia on myös hänen ideologiansa.” Tilanne olikin vielä tuohon aikaan se, että lehtiä riitti jokaisen poliittisen päämielipidesuunnan edustajalle. Vuosikymmenen vaiheessa Suomessa ilmestyi 91 päivälehteä siten, että kokoomuksen lehtiä oli seitsemän, keskustan neljätoista, SDP:n yksitoista, SKDL:n seitsemän, TPSL:n yksi ja SMP:n yksi. Ruotsinkielisiä päivälehtiä oli kaksitoista ja sitoutumattomia 38²².

Suomen Lehdistössä kysyttiin keväällä 1968, onko kustantaja yhä mesenaatti²³. Juttu siteerasi *Sanomalehtimiehestä*²⁴ tuttua toimitusjohtaja Jörn Ulrichia, jonka mukaan toimittajien etujen valvojat pitivät kustantajan ”mesenaattiroolia” itsestään selvänä, vaikka pohjimmiltaan oli kyse siitä, haluaako yleisö maksua vastaan hyväksyä lausutut mielipiteet. Ulrichin mukaan keskusteltaessa lehdistön keskittymisestä asetettiin vastakkain idealistiset kuvitelmat ja asiain taloudellista kehitystä koskeva harkinta, ”mikä johtaa toimitusten todellisuudenta-

²⁰ ”Länsi-Saksan lehdistökeskustelu III, Lehdistö vaarassa – mitä tehdä?”, *Sanomalehtimies* 2/1968.

²¹ ”Sanomalehden ja sanomalehtimiehen vastuusta”, *Suomen Lehdistö* 9-10/1966.

²² ”Kaupallinen lehdistö...Yhteenveto 3-7 kertaa viikossa ilmestyvistä sanomalehdistä”, *Suomen Lehdistö* 5/1971. Yhteenveto koskee vuoden 1971 tilannetta.

²³ ”Kustantaja – yhäkö mesenaatti”, *Suomen Lehdistö* 3/1968.

²⁴ ”Länsi-Saksan lehdistökeskustelu II, Lehdistön vapaus – rikkaiden oikeusko”, *Sanomalehtimies* 7-8/1967.

jun sekoittumiseen”. Ulrichia myötäillen jutussa todettiin, että sanoma- ja aikauslehdet eivät olleet mitään ilmaislehtiä, jotka jotkut hyväntahtoiset maksavat, jotta toimittajat voisivat olla täydellisesti vapaita ja kirjoittaa vain itselleen. Jutussa sanottiin olevan epärealistista ja hedelmättömän ihanteellista tehdä ”sisäisen mielipiteen vapauden” käsitteestä äärimmäisen totaalisen vaatimuksen ponsi. Kirjoituksessa suositeltiin toimittajan ja kustantajan välille kompromissiratkaisua ja yksimielisyyttä.

Kirjoitukseen vastasi toimittaja Antero Pietilä Yhdysvalloista lähettämässään kirjeessä²⁵. Hän hämmästeli Ulrichin kyynistä asennetta ja löysi tälle hengenheimolaisia amerikkalaisesta talouslehti *Wall Street Journalista*. Lehden edustajat olivat todenneet, että sanomalehti ei ollut enempää eikä vähempää kuin yksityinen liikeyritys, jossa toimittajat noudattavat omistajiensa politiikkaa ja toimivat omistajien ohjauksen ja ojennusten alaisina. Pietilä muistutti, että Suomessa oli historian saatossa esiintynyt useita sanomalehtimiehiä, jotka olivat kynällään vaikuttaneet ratkaisevasti kansakuntamme kohtaloihin. Samoin oli ollut talousjohtajia, jotka ilmoitusboikotin uhalla olivat asettaneet periaatteet voitontavoittelun edelle ja syyllistyneet Ulrichin silmissä siis kuolemansyntiin. Pietilä kysyi, olivatko lehtiyrietykset enää valmiita suuriin periaatteellisiin taisteluihin? Hän itse vastasi, että suomalaisella sanomalehdistöllä ei ollut varaa lähteä herra Ulrichin esittämän ”lehtiprostituution linjalle”. Pietilän mukaan suomalaislehtien tuli korostaa rooliaan paitsi vakaumuksellisten myös eriävien mielipiteiden markkinapaikkana. Lehtimiehiä hän halusi enemmän esille nimillä ja kuvilla television esimerkin mukaisesti. Pietilä huomautti, että Ulrichin *laissez faire* -lehdistöideologia soti jyrkästi niitä perusteluja vastaan, joilla lehdistön oma talouskomitea Suomessa perusteli oikeutusta poikkeusasemaan ja siitä johtuviin tukitoimiin. Mikäli lehdistö perustuisi vain suurimpaan mahdolliseen voitontavoitteluun, siltä voitaisiin kieltää sen poikkeusasema, Pietilä varoitti.

Pietilän kirjoitus sai vastauksen. *Aamulehden* päätoimittaja Väinö Peltonen tarttui erääseen Pietilän mainitsemaan esimerkkiin suuresta talousuutisesta (Mekes) ja sen käsittelystä *Aamulehdessä*²⁶. Peltonen totesi olevansa samaa mieltä Pietilän kanssa siitä, että suomalaisen lehdistön tuli säilyttää roolinsa vakaumuksellisten kannanottojen ja eriävien mielipiteiden markkinapaikkana, mutta toisaalta lehti oli liikeyritys, Peltonen lisäsi.

Huoli lehdistön keskittymisestä ja toimittajia uhkaavasta työttömyydestä sekä sananvapaudesta oli esillä journalistijärjestö IFJ:n kokouksessa Dublinissa keväällä 1968²⁷. Kokouksesta raportoinut turkulaistoimittaja Aimo Oristo kirjoitti, että monopolitilanteissa paikalliset uutiset olivat vaarassa syrjäytyä ja lehtimiehet kadottaa arvovaltansa. Toimittajien vaikutusmahdollisuuksiin otettiin

²⁵ ”Herra päätoimittaja”, Suomen Lehdistö 5/1968. Antero Pietilä kirjoitti suomalaislehtiin vielä 2005. *Aamulehdessä* 6.1.2005 häneltä julkaistiin mm. Torstaivieras-kirjoitus amerikkalaisesta lehdistöstä otsikolla ”Luottamus karisee, lukijat vieraantuvat”. Pietilä esiteltiin Yhdysvalloissa asuvaksi toimittajaksi. Jutussa Pietilä kertoo jääneensä edelliskesänä eläkkeelle Baltimore Sun -lehdestä.

²⁶ ”Herra päätoimittaja”, Suomen Lehdistö 7-8/1968.

²⁷ ”Keskittyminen ja myötävaikutus”, Sanomalehtimies 4/1968.

mallia Ranskan lehtikaksikosta: *Le Mondesta* ja *Le Figarosta*. Oristo totesi kongressin julkilausumassa mainitun nämä ”yritysdemokratian luvatus maan” ko-keilut seuraamisen arvoisiksi, vaikka innostus ei ollut varauksetonta. Julkilau- sumassa pidettiin kuitenkin toimittajien myötävaikutusta (puheoikeutta) suota- vana suurissa ”lehtiratkaisuissa”. Tällaisiksi voi päätellä lehtikaupat ja -fuusiot.

Suomalaisittain lehtien valtakysymyksiä sivusi kesällä 1968 lainopin kan- didaatti Lars Bruun. Hän työskenteli *Nya Pressenin* toimituspäällikkönä, ja hä- net oli nimitetty paria vuotta aiemmin SSL:n lainopilliseksi neuvonantajaksi. Bruunin kirjoitus *Sanomalehtimieheissä* oli otsikoitu ”Päätoimittajan on valta, mutta myös vastuu”²⁸. Bruun viittasi ”muutamii viime aikoina sattuneisiin ta- pauksiin”, joissa päätoimittajan valta ja vastuu oli ajankohtaistunut. Vaikka hän ei sitä kirjoituksessaan maininnutkaan, yksi tapauksista liippasi häntä läheltä: *Nya Pressenissä* päätoimittaja Henrik von Bonsdorff, SSL:n toinen varapuheen- johtaja, oli samana keväänä erottanut lehdestä poikansa, toimittaja Johan von Bonsdorffin. Vasemman laidan sosiaalidemokraatteihin lukeutunut Johan von oli erotettu, koska hänen kirjoituksissaan ilmennyt linja oli ristiriidassa lehden linjan kanssa. Tapausta selvittänyt Taimi Torvinen näkee riidan niin, että ky- seessä oli ristiriita päätoimittajan vastuun ja lehden linjan sekä yksityisen toi- mittajan mielipiteen ilmaisun välillä.²⁹ Bruun kiteytti kirjoituksessaan päätoi- mittajan aseman painovapauslain mukaisesti siten, että hän valvoo lehden jul- kaisemista ja määrää sisällön – ”kukaan muu ei saa sitä tehdä”. Bruunin mu- kaan ”päätoimittaja on lehti, hänessä saavat ilmaisunsa koko lehden politiikka, sen päämäärät ja toimintamuodot”. Lain mukaan päätoimittaja ei itsekään voi luovuttaa määräämisvaltaa lehdessä joutumatta rangaistusuhan alaiseksi. Bruun totesi omistajien ja päätoimittajan suhteesta, että päätoimittajan valtaa voidaan pitää jopa kohtuuttomana: ”Voihan sattua, että lehden omistajat täten eivät saa mahdollisuutta omien tarkoituksperiensä toteuttamiseen, kun heillä ei ole lehdessä määräämisvaltaa. Lehden omistajat voivat kuitenkin toteuttaa tar- koitusperiään valitsemalla sellaisen päätoimittajan, jonka käsitykset ja toimin- tamenetelmät vastaavat omistajien katsantoa. Jos päätoimittajaksi nimetty ei vastaisi omistajien katsantoa, oli ainoana mahdollisuutena päätoimittajan vaihtaminen. Voitaisiin sanoa, että päätoimittajan ja omistajien välillä on eräänlai- nen luottamussuhde: kun päätoimittaja saa epäluottamuslauseen, on hänet vaihdettava; jos luottamus pysyy, hän yksin määrää lehdestä.”

Bruunin kirjoituksessa päätoimittajalla katsottiin olevan lehdessään siis li- ki diktaattorin valtuudet, mikä oli myös kustantajapuolen näkemys asiasta. ”Jumala taivaassa, kapteeni laivassa ja päätoimittaja toimituksessa yksin päät- tää ja vastaa sisällöstä”, kuvaa ajan näkemyksiä Viestintätyönantajien toimitus- johtaja Juhana Hintsanen haastattelussa 2002³⁰. Näin ollen ei ollut yllättävää, että toimittajat halusivat päästä vaikuttamaan juuri päätoimittajan nimittämi- seen tai erottamiseen. Tämä tavoite korostui 1970-luvulle tultaessa.

²⁸ ”Päätoimittajan on valta, mutta myös vastuu”, *Sanomalehtimies* 6/1968.

²⁹ Torvinen 1980, 68-69.

³⁰ Juhana Hintsanen, haastattelu 2002.

Lars Bruun oli monella tavalla mukana 1960-luvulla, kun sanomalehtimiesten piirissä virisi sanomalehtien päätösvallan ohella keskusteluja sananvapaudesta ja journalismin etiikasta. Näillä keskustelualoitteilla SSL pyrki kehittymään lehtimieskerhosta todelliseksi ammattiliitoksi ja nostamaan toimittajien arvostusta, jota tuki koulutustason nousu³¹. Vuosikymmenen lopulla alkoikin tapahtua. Käännekohtina voi pitää ensimmäisen työehtosopimuksen solmimista vuonna 1967³² ja Julkisen sanan neuvoston JSN:n perustamista vuotta myöhemmin. Bruun oli yhdessä liiton puheenjohtajan Jyrki A. Juutin³³ kanssa alkanut työstää ajatusta JSN:stä jo vuosikymmenen alkupuolella. Mallia otettiin erityisesti Ruotsista. Uusi JSN korvasi vanhan Kunniaoikeuston, työntekijäpuolen elimen. Alusta lähtien JSN:ään suhtautuivat myönteisesti myös kustantajat, jotka näkivät siinä mahdollisuuden höllätä paineita kiristää lainsäädäntöä. Paineita oli aiheuttanut sensaatiolehdistön kirjoittelu.³⁴ Lars Bruun toimi yhteyshenkilönä myös silloin, kun Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstöä alettiin kesällä 1965 laatia ja sen sopusointisuus silloisiin lehdistöeettisiin periaatteisiin haluttiin varmistaa³⁵.

JSN:n ohella toimittajat ja kustantajat määrittivät samoihin aikoihin, syyskuussa 1968, yhteisen kantansa tekstimainontaan. Edellinen ”tekstireklaamia” koskeva julkilausuma oli vuodelta 1934³⁶. Lausumassa otettiin mallia Ruotsista, jälleen kerran. Sanomalehtien Liiton ja SSL:n suositussopimukseen tekstimainonnasta oli kirjattu perusteeksi molempien hyväksymä näkemys sanomalehdistön tehtävästä ja sen noudattamista periaatteista. Sen mukaan ”toimituksellisen tekstin tarkoituksena on antaa monipuolisia tietoja päivän tärkeimmistä tapahtumista, valottaa ja kommentoida ajankohtaisia yleisongelmia sekä tarjota ajanvietettä ja viihdettä. Tekstiosaston objektiivisuudesta ja luotettavuudesta vastaa toimitus.” Lisäksi todettiin, että toimituksellisen tekstin ja ilmoitusten välillä oli pidettävä ”yleisön ja lehden edun takia” tiukka raja: ”Vapaan ja riippumattoman lehdistön periaate on, ettei kaupalliseen mainontaan tähtäävää materiaalia sijoiteta tekstiosastoon. Vastuu on jokaisen toimittajan, viime kädessä päätoimittajan.” Jo vanhassa toimittajasopimuksessa ja edellisvuonna solmitussa alan ensimmäisessä varsinaisessa työehtosopimuksessa oli tekstimainonta kielletty. Sopimusten mukaan ”toimittajalla ei ole oikeutta eikä velvollisuutta käyttää lehden tekstipalstoja liikemainontaan”.³⁷

³¹ Torvinen 1980, 107-111.

³² Toimittajien työoloja säätelevä ns. normaalivälikirja tehtiin ensimmäisen kerran vuonna 1945. Kyseessä ei ollut työehtosopimus vaan suositus, jonka olivat tehneet SSL ja Sanomalehtien Liitto. Vuonna 1963 välikirjamuoto muuttui ”toimittajasopimukseksi”, ja vuonna 1967 GTT ja SSL sopivat ensimmäisen varsinaisen toimittajia koskevan työehtosopimuksen. Valkama 1975, 200-203.

³³ Juuti toimi SSL:n puheenjohtaja 1963-1974.

³⁴ Mäntylä 2004, 36-37.

³⁵ Timo Vuortama, ”Säännöstäkäämme”, Sanomalehtimies 11/1991.

³⁶ ”Tekstireklaami on torjuttava”, Suomen Lehdistö 5/1934.

³⁷ ”Suositussopimus tekstimainonnasta”, Sanomalehtimies 7-8/1968; tekstimainonnan kieltö, ”Toimittajasopimus”, Sanomalehtimies 3/1965; Graafisen Teollisuuden Työntantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välisessä työehtosopimuksessa 1973, 5.

Sanomalehtimiehet ja kustantajapuoli näyttävät löytäneen toisensa helposti eettisissä kysymyksissä. Sen sijaan yritysdemokratiasta ei osapuolten välillä vallinnut yksimielisyyttä. Keskustelu leimahti *Sanomalehtimieheissä* kesällä 1969.³⁸ Toimittaja Jokke Hillon kirjoittaman ”Yritysdemokratiaa lehtitaloihin” - uutisen mukaan asiasta oli yllättäen noussut ”tulinen keskustelu” Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksen HSY:n kokouksessa. Puheenvuoroja käytettiin puolensataa. Keskustelun seurauksena kokous hyväksyi yksimielisesti pöytäkirjan, joka velvoitti HSY:n hallitusta asettamaan työryhmän tutkimaan yritysdemokratiaa ja ajamaan sitä eteenpäin kentällä ja liittotasolla.

Jo hieman aiemmin oli yritys- tai työpaikkademokratiasta viritelty keskustelua HSY:n ensimmäisessä jäsenillässä, uutinen kertoi. Silloin keskustelu jäi päätoimittajien poissaolon takia laimeaksi. Keskustelutilaisuuden aiheena oli tuolloin ollut ”Toimittaja ja lehtitalon sisäinen nimityspolitiikka”. Kokous oli pantu pystyyn toimittaja Ulpu Tapiolan (myöh. Iivari) aloitteesta, ja sen lähtökohdaksi oli muuan päällikkötoimittajien nimityskierros, josta tiedottamisen katsottiin viivästyneen.³⁹ HSY:n päätöksillä oli suuri merkitys toimittajien parissa koko valtakunnan tasolla, sillä sen osuus SSL:n äänivallasta oli kolmanneksen luokkaa.

Hillon jutun mukaan tällä kertaa yritysdemokratiakeskustelua vauhditti (Uuden Suomen taloustoimittaja) Juhani Ikonen, joka oli sorvannut asiasta kokoukselle pöytäkirjan. Hyväksytyksi tuli kuitenkin Rolf Ekmanin esittämä pöytäkirja tutkimusryhmän perustamisesta ja Veikko Pajusen täydennys, että työryhmä selvittää ranskalaisten *Le Monden* ja *Le Figaron* sekä saksalaisen *Sternin* yritysdemokratiamallit. Uutisessa todettiin, että yritysdemokratiaa oli jo ennätetty Suomessa edistää *Hufvudstadsbladetissa*. Toimittaja Benedict Zilliacus kertoi lehden toimitusklubin ottaneen yhteyttä lehtitalon johtokuntaan, joka oli kuulemma heti luvannut hyväksyä toimittajien edustajan johtokunnan jäseneksi.

Juhani Ikonen mukaan hänen yritysdemokratiakiinnostuksensa taustalla oli tilanne *Uudessa Suomessa*, missä oltiin vähentämässä henkilöstöä⁴⁰. Ikonen kertoo uhkaavien vähennysten johtaneen siihen, että Ikosta vanhemmat, työnantajamyönteisinä pidetyt konkaritoimittajatkin innostuivat mahdollisuuksista päästä vaikuttamaan päätöksiin. Saneerauksen ei haluttu olevan täyttä sanelu-politiikkaa, minkä lisäksi toimittajat kokivat, että *Uudessa Suomessa* linja olisi voinut olla liberaalimpi. Kyse oli ”ay-tiedostumisesta”, kertoo Ikonen haastattelussa 2002. *Uuden Suomen* toimittaja Tuomo Talvi näkee haastattelussa 2005 *Uuden Suomen* linjan kiristyneen voimakastahtoisen Pentti Poukan tultua valituksi lehden päätoimittajaksi⁴¹.

Lokakuussa 1969 yritysdemokratiasta tuli yhteinen asia pohjoismaisille toimittajille. Pohjoismainen Lehtimiesliitto NJF (Nordisk Journalistförbund) piti

³⁸ ”Yritysdemokratiaa lehtitaloihin”, *Sanomalehtimies* 6/1969.

³⁹ ”Yritysdemokratiaa lehtitaloihin”, *Sanomalehtimies* 6/1969; Torvinen 1980, 58. Ulpu Iivari työskenteli Helsingin Sanomien kulttuuritoimittajana vuosina 1968-71, Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksen asiamiehenä 1971-73 ja *Sanomalehtimiehen* päätoimittajana 1972-73 ennen siirtymistään SDP:n leipiin.

⁴⁰ Juhani Ikonen, puhelinhaastattelu 2002.

⁴¹ Tuomo Talvi, haastattelu 2005.

liittokokouksensa Sandefjordissa Norjassa ja päätti kutsua koolle yritysdemokratiakonferenssin⁴². Hankkeen takana olivat suomalaiset, kehuttiin myöhemmin *Sanomalehtimiehessä*. SSL toi Norjassa esille, miten yritysdemokratiakeskustelu oli ajankohtaistunut, ja SSL:n järjestösihteerin, jutun kirjoittaneen Seppo Sadeojan mukaan keskustelu ”näytti iskevän oikeaan hermoon”. Yritysdemokratiakokouksen valmistelu annettiin NJF:n sihteeristölle, joka vuorotteluperiaatteen mukaisesti istui seuraavat kolme vuotta Helsingissä. Sihteeristö koostui SSL:n aktiiveista: NJF:n puheenjohtajana toimi vuoteen 1971 asti SSL:n puheenjohtaja Jyrki A. Juuti, varapuheenjohtajana *Nya Pressenin* Henrik von Bonsdorff sekä sihteereinä Seppo Sadeoja SSL:stä, Göran Ek ja Anita Bask.

Vuoden 1969 aikana myös kustantajapuolella herättiin Suomessa toimittajien tavoitteisiin saada lisää sananvaltaa. *Suomen Lehdistöissä* selostettiin kansainvälisen kustantajajärjestön FIEJ:n kesäkuussa Istanbulissa pidettyä maailmankongressia⁴³. Lehdessä referoitiin tilaisuudessa esitelmöinyttä, Düsseldorfissa ilmestyvän *Rheinische Postin* kustantajaa A. Betziä, joka puhui teemasta kustantajan vastuu lehtiyrityksessä. Samalla Betz tuli tietysti epäsuorasti käsitelleeksi kustantajan valtaa. Betzin mukaan sanomalehden kustantajan ja toimituksen riippumattomuus sekä mielipiteen vapaus perustuvat taloudelliseen voimaan. Näin ollen kustantajan tuli huolehtia, että yhtiö oli taloudellisesti vahva. Betzin mukaan Länsi-Saksassa eräiden lehtiyhtiöiden yhtiöjärjestyksissä oli jopa säädetty, että kolmasosa tai puolet vuosivoitosta tuli käyttää taloudellisen voiman vahvistamiseen (asiaa ei selitetty tarkemmin) ja vasta sitten tuli päättää vuosivoiton jakamisesta. Betzin mukaan talouden ohella vastuu ulottui kustantajan ja toimituksen suhteeseen. Juuri kustantajan tuli määrätä sanomalehtensä peruslinjat, jotka toimittajien oli virkaan astuessaan hyväksyttävä. Lisäksi kustantajan tuli solmia päätoimittajan kanssa erityinen sopimus, jolla päätoimittajan asema vahvistettiin. Päätoimittaja huolehti toimituksen työstä ja lehden sisällöstä kustantajan kanssa sovitun peruslinjan mukaisesti. Betz esitti myös, että sopia voitiin lisäksi aivan määrätystä ”linjoista”, kuten suhtautumisesta vaalioikeuteen, armeijan varustautumiseen, laajoihin alueellisiin tai paikallisiin kysymyksiin, joista ”päätoimittaja on velvollinen keskustelemaan kustantajan kanssa”. Muutoinkin kustantaja osallistui Länsi-Saksassa vahvasti lehden toimittamiseen. Omistajat muun muassa keskustelivat päätoimittajan ja talousjohdon kanssa pari kertaa kuukaudessa keskeisistä sisältölinjoista, kuten vaikkapa kaupunginhallituksen asioista, mutta toimitukselle pyrittiin jättämään mahdollisimman laaja liikkuma-ala. Toimitusjohtaja osallistui toimituksen kokouksiin, Betz kertoi. Hän korosti erityisesti, että toimitusta ei painosteta vaikkapa jonkin ilmoitussopimuksen perusteella eikä ketään toimittajaa pakoteta kirjoittamaan ”vastoin omaa mielipidettään”.

Betzin mukaan Länsi-Saksassa oli pyritty laatimaan sopimus, joka säätelisi kustantajan ja toimittajien suhteita. Asia oli noussut esille vuonna 1968 valmistuneessa mietinnössä, jossa uhkana nähtiin lehdistömarkkinoiden monopolisoituminen ja pidettiin tärkeänä säilyttää mielipiteen vapaus.

⁴² ”Pohjoismaisen liiton johto siirtyi Suomeen”, *Sanomalehtimies* 6/1969.

⁴³ ”Kustantajan ja toimituksen suhteet”, *Suomen Lehdistö* 7-8/1969.

Toimittajat olivat vaatineet oikeutta päästä vaikuttamaan yhtiön taloudellisiin kysymyksiin. Betz ei kuitenkaan uskonut sopimuksen syntyyn ja arveli vastuun taloudesta säilyvän kustantajalla. Länsi-Saksassa esillä olleet teemat olivat samat, jotka tulivat tutuiksi Suomessa toimittajien käynnistettyä vuonna 1970 keskustelun toimitusdemokratiasta, joksi yritysdemokratia lehtitalossa muuntau-
tautui.

Kauhukuvan maalasi toimittaja Asko Vuorjoki artikkelissaan ”Yrittäjänvapaus uhkaa lehtimiehen vapautta”⁴⁴. Siinä käsiteltiin länsisaksalaista kustantajakeisari Axel Springeriä ja hänen omistamaansa *Die Welt* -lehteä. *Die Weltin* kerrottiin muuttuneen vanhoillisen Springerin propagandan edistäjäksi ja menettäneen perinteisen laatulehden maineensa. Springerin lehdissä toimittiin kurrinalaisesti, ja konsernin lehtien päätoimittajien sanottiin kokoontuvan säännöllisesti neuvottelemaan, miten mitäkin asiaa olisi käsiteltävä ”Springerin hengessä”. Jutun lopussa oli vanhojen uutisten tapaan opetus: ”Springerin Welt-lehden tarina on tarinaa meidän aikamme lehtimiehen asemasta ja lehdistön sisäisestä vapaudesta”. Vuorjoki esitti, että mikäli lehtimiesten riippumattomuus ja lehdistön ”sisäinen vapaus” halutaan demokratian nimissä turvata, pitää toimitukselle vaatia autonomiaa. Vuorjoki varoitteli, että ”nykyisten suuryritysten ja lehtikonsernien aikana yrittäjänvapaus uhkaa kuristaa lehtimiehen vapautta”. Yhdeksi vastaukseksi tilanteeseen jutussa mainittiin Länsi-Saksassa pohdittu toimittajayhdistyksiä ja lainsäädännöllisiä mahdollisuuksia.

3.2 Yritysdemokratiasta jalostettiin toimitusdemokratia

1970-luvulle tultaessa yritysdemokratia-ajatukset ulottivat vaikutuksensa jopa kokoomuksen pää-äänenkannattajan *Uuden Suomen* liepeille. Oy Uuden Suomen johtokunnan kokous otti maaliskuussa 1970 kielteisen kannan johtokunnalle esitettyihin ajatuksiin yritysdemokratian ulottamisesta yhtiöön. Ehdotuksien takana olivat olleet kokoomuksen opiskelijajärjestö Tuhatkunta r.y ja hum. kand. Ilkka Voipio. Johtokunnan puheenjohtaja Tauno Angervo sai tehtäväksi esittää yhtiökokoukselle, että ”ehdotukset eivät ole tarkoituksenmukaisia ja osa niistä vielä lainvastaisiakin”, joten ne eivät antaneet johtokunnan käsityksen mukaan aihetta toimenpiteisiin.⁴⁵

Voipio totesi kirjeessään, että yhteiskunnan demokratisoituminen alkaa vaikuttaa yhä useammalla poliittisen ja taloudellisen vallan käytön alalla, joista hän mainitsi esimerkkinä korkeakouludemokratian. Hän piti sitä analogisena ”nopeasti tarvittavan yritysdemokratian kanssa”. Voipio kirjoitti, että ”viimeaikaisten tapahtumien valossa on nähtävä yhtiön toiminnan jatkuvuuden kannalta välttämättömänä sosiaalista yhtiön palveluksessa oleva henkilökunta yhtiöön yritysdemokratian toteuttamisella”. Voipio jatkoi, että ”käsitykseni mukaan olisi erittäin edullista juuri sille mielipidesuuntaukselle, jota Uusi Suomi pyrkii

⁴⁴ ”Yrittäjänvapaus uhkaa lehtimiehen vapautta”, *Sanomalehtimies* 2/1970.

⁴⁵ Uuden Suomen johtokunnan kokous 17.3.1970.

edustamaan, jos yhtiö toteuttaisi yritysdemokratian soveltuvalla tavalla ennen sen mahdollista lakisääteisyttä. Voipio esitti tutkittavaksi, voitaisiinko työntekijöille varata tietty ääniosuus yhtiökokouksissa riippumatta osakkuudesta, voitaisiinko työntekijöille antaa tietty määrä yhtiön osakkeita työsopimusta solmittaessa, voitaisiinko yhtiökokouksen ulkopuolelle perustaa neuvosto, jossa yhtiökokous ja työntekijät olisivat edustettuina pariteettiperiaatteen mukaisesti. Neuvostolle Voipio olisi siirtänyt melko laajan päätäntävällän. Lisäksi hän halusi hallintoneuvostoon edustuksen työntekijöille täydellä äänivallalla ja työntekijöille, osakkaille ja kokoomukselle yhtiökokoukseen varattavaksi äänimäärät kiintiöperiaatteen 1:1:1 mukaisesti. Tämä olisi Voipion mukaan edellyttänyt ”puolueen ja lehden äänenkannattajasuhteen tarkistusta”.⁴⁶

Opiskelijaliitto Tuhatkunnan kirjeen olivat allekirjoittaneet puheenjohtaja Ilkka Viippola ja pääsihteeri Heikki S. von Hertzen. Tuhatkunta, yhtenä *Uuden Suomen* osakkaista, totesi kirjeensä alussa, että tiedotusvälineiden ollessa huomattavaa valtaa omaava instituutio yhteiskunnassamme on tarkoituksenmukaista saattaa tiedotusvälineet nykyistä laajempien ryhmien kontrolloitavaksi. Tuhatkunta moitti, että *Uuden Suomen* yhtiöjärjestyksen mukaan yhtiön tiedotusvälineiden ”taloudellista ja poliittista valtaa” valvoo ainoastaan johtokunta, varsinkin mikäli se katsoo tarkoituksenmukaiseksi pidättää itselleen valvonta riippumatta hallintoneuvostosta tai yhtiökokouksesta. Osakkaiden tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa yhtiön toimintaan Tuhatkunta piti olemattomana. ”Yhtiön tuottamien tuotteiden vuoksi olisi mielekästä ryhtyä toteuttamaan yhtiössä laajemmin demokratiaa osakeyhtiölainsäädännön ja yhtiöjärjestyksen puitteissa”, kirjeessä vaadittiin. Tuhatkunta esitti yhtiöjärjestyksestä muutettavaksi siten, että ”yhtiökokous on yhtiön ylin päättävä elin, jonka tulee päättää kaikki periaatteellista laatua olevat kysymykset”. Johtokunnasta olisi tullut vain ”toimeenpaneva elin”. Tuhatkunta olisi muuttanut tehtäviä siten, että yhtiökokous olisi jatkossa ottanut ja erottanut toimitusjohtajan ja yhtiön julkaisemien lehtien päätoimittajat. Lisäksi ehdotettiin, että ”toimitusjohtaja ja yhtiön julkaisemien lehtien päätoimittajat voidaan ottaa enintään viideksi vuodeksi kerrallaan”. Muut johtavat toimihenkilöt olisi ottanut ja erottanut johtokunta yhtiökokouksen hyväksymien periaatteiden mukaisesti.⁴⁷ Molemmat esitykset jäivät kuitenkin siis vain esityksiksi.

Ammattilehdissä demokratiakirjoittelu kiihtyi vuoden 1970 aikana. *Sanomalehtimiehen* ”Kaksi demokratiamallia” -jutussa esiteltiin HSY:n tulisessa kokouksessa kaivatut demokratiamallit: ranskalaisen päivälehti *Le Monden* ja länsisaksalaisen *Stern*-viikkolehden tapaukset, joista tiedon sanottiin kantautuneen laajemmallekin⁴⁸. Jutun oli kirjoittanut *Helsingin Sanomien* ulkomaantoimittaja Kari Möttölä, joka kuului yhtenä neljästä HSY:n nimeämään toimitusdemokratiatyöryhmään. Palaan myöhemmin työryhmän raporttiin. Jutussa todettiin, et-

⁴⁶ Osakeyhtiö Uuden Suomen johtokunnalle. Liite johtokunnan kokouspöytäkirjaan 17.3.1970.

⁴⁷ Osakeyhtiö Uuden Suomen johtokunnalle. Liite johtokunnan kokouspöytäkirjaan 17.3.1970.

⁴⁸ ”Kaksi demokratiamallia”, *Sanomalehtimies* 3/1970.

tä *Le Mondessa* oli kyseessä yritysdemokratia, kun taas *Sternissä* erityinen toimitusdemokraattinen järjestely. Eron selitettiin olevan siinä, että toimittajien itsensä omistamassa ranskalaislehdessä oli kyseessä taloudellinen demokratia, kun taas toimitusdemokratian kerrottiin tarkoittavan sitä, että ”toimittajakunta osallistuu toimituspoliittiseen (siis lehden linjaa ja nimityksiä koskevaan) päätöksentekoon”.

Jutun mukaan *Sternissä* yrityksen johdon ja toimituskunnan äskettäin tekemään viisivuotiseen toimitusdemokratiasopimukseen liittyi lehden linjan määrittely. *Stern* oli määritelty poliittiseksi, joskin riippumattomaksi, edistyksettömän liberaalin linjan kannattajaksi. Toimittajien omien poliittisten mielipiteiden sanottiin silti olevan vapaat, eikä heitä saanut pakottaa kirjoittamaan mitään vastoin tahtoaan.⁴⁹ Tärkeää oli siis lehden linja ja toimittajan vapaus olla kirjoittamatta oman mielipiteensä vastaisesti. *Sternissä* toimittajakuntaa edusti neuvosto, jolle piti muun muassa ilmoittaa lehtiyhtiön omistussuhteiden muutoksista ja jota piti kuulla. Samoin neuvoston kanssa piti neuvotella päätoimittajan nimityksestä, vaikka päätoimittajan varsinaisesti nimitti kustantaja. Neuvosto pystyi, kahden kolmasosan sen jäsenistä kannattaessa, estämään päätoimittajan nimityksen tai erottamisen. Möttölä tulkitsi olennaiseksi sen, että sopimuksessa tunnustettiin päätoimittajan täytyvän nauttia toimittajien luottamusta ja ettei päätoimittajan nimityksellä saanut yrittää muuttaa lehden linjaa vastoin toimittajien tahtoa. Neuvosto pystyi estämään vaihdokset myös johtavien toimittajien piirissä, mikäli ne uhkasivat sopimuksessa määriteltyä lehden poliittista linjaa.

Möttölän pohjustuksen jälkeen seuraavassa *Sanomalehtimiehen* numerossa otettiin lehdenteon demokratiaan kantaa pääkirjoituksessa⁵⁰. Lehden päätoimittajana oli liiton puheenjohtaja Jyrki A. Juuti ja toimitussihteerinä järjestösihteeriksi Seppo Sadeoja, joka kirjoitteli *Sanomalehtimiehe*ssä aktiivisesti demokratiakysymyksistä. Pääkirjoituksessa pidettiin selvänä, että yritysdemokratia etenee. Toimitustyön todettiin olevan keskimääräistä yritysdemokraattisempaa, joskin huomattavien rajoituksin. Toimitusdemokratian katsottiin tarkoittavan, että esitetyt vaatimukset olivat lähempänä toimittajaa ja ne menivät pidemmälle kuin yritysdemokratiassa. Kirjoituksessa huomautettiin, että nykytilanteessa lehden suunnan määräsi kustantaja ja suunnan sisällön päätoimittaja, kuten painopauserilaki sanoi. Toimitusdemokratia määriteltiin olevan toimitustyöntekijän virallista osallistumisvaltaa liittyen ”nimityksiin ja erottamisiin, suuntaan ja sisältöön”. Toimitusdemokratian tarpeen katsottiin pääkirjoituksessa käyvän sitä suuremmaksi, mitä isompi arvo annetaan journalistisille periaatteille, sillä lehtimiehen etiikan – eli käytännössä Lehtimiehen ohjeiden – ja toimitusdemokratian sanottiin näyttävän yhdensuuntaisilta. Artikkelin lopussa muistutettiin yrityksen ja toimitusdemokratiaa tutkittavan saman vuoden aikana yhteispohjois-

⁴⁹ Samaa asiaa katsottiin kustantajan näkökulmasta jutussa ”Kustantajan ja toimituksen suhteet”, Suomen Lehdistö 7-8/1969.

⁵⁰ ”Lehdenteon demokratiasta” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 4/1970.

SSL:n liittohallitus asetti 20.3.1970 seitsenjäsenisen toimikunnan valmistamaan Suomen raporttia syksyn yritysdemokratiakonferenssille. Toimikunnan puheenjohtaja oli liittohallituksen jäsen *Uuden Suomen* toimittaja Tuomo Talvi ja jäseninä Pia Salavirta (sihteeri) *Ilta- Sanomista*, Seppo Sadeoja SSL:stä, Jarl Nyberg *Nya Pressenistä* ja Ulla Säilä *Suomenmaasta* sekä Paavo Luokkala Tamperelalta *Kansan Lehdestä* ja Risto Tuominen Kotkasta *Eteenpäin*-lehdestä⁵¹. Vielä tuolloin kyse oli nimenomaan yritysdemokratiasta, mikä ilmeni toimikunnan 66 luottamusmiehelle tekemästä kyselystä. Kysytyjä asioita olivat muun muassa se, miten toimitus sai tietoa talousasioista, miten lehtitalossa käytettiin voitto, kuka määräsi toimituksen budjetista, nimityspolitiikasta ja toimituksen edustuksesta päättävissä elimissä.⁵²

Sanomalehtimiehessä palattiin ranskalaiseen *Le Mondeen* otsikolla ”Yritysdemokratian toista ulottuvuutta”⁵³. Tämä toinen ulottuvuus oli toimittajien omistus lehdessä. *Le Monden* toimittajan Jean Schwoebelin kirjaan perustuvassa jutussa maalattiin aurinkoisin sävyin tilannetta, missä toimittajista oli tullut lehden osakkeenomistajia. Toimittajayhteisön lähtökohdan sanottiin olleen ennen kaikkea eettinen, sillä ranskalaistoimittajat ajoivat mahdollisuutta kirjoittaa lehdessä oman mielipiteensä mukaan asiat ”niin kuin ne ovat”. Schwoebelin mielestä ei riittänyt, että uutinen vain välitetään, vaan toimittajan tehtävä oli asettaa kyseenalaiseksi, onko asia totta. Uutisviestinnän tehtävä oli välittää ”oikeudenmukaisia tietoja”. Jutun kirjoittaja, toimittaja Petra Uexküll muistutti, että Suomessakin oli toimittajien parissa alettu puhua lehtien sisäisten toimittajayhdistysten perustamisesta. *Le Monden* -tapauksella haluttiin osoittaa, mitä nämä uudet yhdistykset voisivat tavoitella: omistusta tai ainakin lisää sananvaltaa omaan työhönsä, laveasti ajateltuna lehden linjaan.

Suomessa toimitusyhdistyksiä oli alettu perustaa vuodesta 1969 lähtien. Alku oli hapuilevaa, eikä yhdistysten jäsenillä ollut oikein käsitystä, mitä roolia niille tulisi hakea⁵⁴. Virallisesti niiden tuli toimia työpaikkakohtaisesti ja olla yhteydessä liittoon eli ne olivat ammattiosastoja. Toimitusdemokratiasta haettiin osastoille uusia tehtäviä, muistelee silloinen *Keskisuomalaisen* ay-aktiivi, toimittaja Risto Pynnönen haastattelussa 2002⁵⁵. Oy Keskisuomalaisen työpaikkaosasto perustettiin Jyväskylässä 13.11.1970. Yhdistyksen perustaminen saatettiin tiedoksi lehtiyhtiön johtokunnalle, joka kirjasi asian tiedokseen⁵⁶. SSL oli laatinut yhdistyksille mallisäännöt, joita myös *Keskisuomalaisen* toimitusyhdistys sovelsi. Perustamista valmistellut toimikunta katsoi, että ”toimitusyhdistyksen perustaminen on askel kohti yritysdemokratiaa”. Säännöissä tehtävät oli listattu ranskalaisin viivoin, ja toisen pykälän ensimmäiseksi oli nostettu yhdistyksen

⁵¹ ”Yritysdemokratiasta tehdään raportti”, *Sanomalehtimies* 4/1970; SSL:n arkisto, toimitusdemokratiajaosto, ”Yritysdemokratiatoimikunnan jäsenille” 23.3.1970.

⁵² SSL:n yritysdemokratiajaosto, yritysdemokratiatutkimuksen yhteenveto, päiväämätön. Ilmeisesti vuodelta 1970. SSL:n arkistoaineisto Kansallisarkistossa, mappi Ce.

⁵³ ”Yritysdemokratian toista ulottuvuutta”, *Sanomalehtimies* 4/1970.

⁵⁴ ”Toimitusyhdistykset kiinnostivat”, *Sanomalehtimies* 4/1970.

⁵⁵ Risto Pynnönen, haastattelu 2002.

⁵⁶ Keskisuomalaisen johtokunta, 22.1.1971.

jäsenten taloudellisen aseman ja työolojen parantaminen. Heti toisena oli kuitenkin toimitusdemokraattiseksi luokiteltava kohta: ”turvata ja laajentaa sananvapautta sekä jäsentensä journalistista ilmaisunvapautta”. *Keskisuomalaisen* yhdistyksen perustava kokous totesi tästä pykälästä, että ”mikäli jonkun ilmaisunvapautta katsotaan loukatun, yhdistys voi antaa asiasta lausunnon riippumatta hallituksen esityksestä”.⁵⁷

Lisäksi niin SSL:n mallisäännöissä kuin *Keskisuomalaisen* toimitusyhdistyksen säännöissä haluttiin toimitusdemokraattisesti muun muassa vaikuttaa yrityksen toimitus- ja henkilöstöpolitiikkaan ja edistää tiedonvälitystä työpaikalla. Tästä momentista *Keskisuomalaisen* säännöissä vielä todettiin, että sen katsottiin tarkoittavan myös toimittajan ammatillisen ja sosiaalisen arvostuksen kohottamista.⁵⁸ Ensimmäisenä toimintavuonnaan *Keskisuomalaisen* yhdistys kokoontui yksitoista kertaa. Toimintakertomuksessa ensimmäistä vuotta tarkasteltiin itse-kriittisesti mutta samalla ylpeydellä: ”Punnittaessa *Keskisuomalaisen* toimitusyhdistyksen ensimmäisen vuoden aikaansaannoksia voidaan niitä ainakin pitää täysin vertailun kestävinä muissa lehtitaloissa perustettujen osastojen ensimmäisen vuoden tuloksiin. Sääntötoimikunnan yhteydenotot syyslokakuussa 1970 muiden osastojen edustajiin osoittivat, että toiminta oli yleensä ollut hiljaista. Toimitusyhdistyksen esitykset eivät ole saaneet talon johdon puolelta erityisen vaikuttavaa vastakaikua, mutta ylimielistä suhtautumistakaan ei ole ilmennyt. Ainakin voidaan olettaa, että tietoisuus toimitushenkilökunnan järjestäytymisestä työpaikkaosastoksi jonkin verran vaikuttaa jäsenkuntaamme koskeviin ratkaisuihin yhtiön päätöksentekotasolla.”⁵⁹

Kesän korvilla 1970 *Sanomalehtimiehellä* kirjoitettiin jälleen toimittajan vakaumuksista⁶⁰. Jutun alussa todettiin lehdentoimittajain suojaamisen siltä palkolta, että hän joutuisi noudattamaan lehden johdon tahtoa esittäessään mielipiteensä, olleen vilkkaan pohdinnan alaisena eri puolilla maailmaa. Esimerkit olivat kuitenkin vain Euroopasta. *Sanomalehtimiehen* lukijoille tutuksi tulleen länsisaksalaisen *Sternin* ohella esimerkiksi nostettiin nyt Sveitsin Baselissa ilmestyvä *National-Zeitung*. Artikkelissa tuotiin esille uusi käsite, ”toimittaja-statuutti”, joilla viitattiin eräissä länsisaksalaisissa lehdissä laadittuihin, toimittajien vapautta turvaaviin säännöstöihin. *Sternin* mainittiin kulkeneen asiassa eturivissä, ja baselilaislehden ottaneen melkein sellaisenaan käyttöönsä *Sternin* statuutit. Lehden itse määrittelemään säännöstöön perustuvan toimittajien ”myötämääräämisoikeuden” sanottiin saaneen tukea joiltain poliittisilta piireiltä Euroopassa, mistä kertoi ehdotus, että Euroopan neuvosto saisi tehtäväkseen laatia yleispätevät ”toimittajastatuutit”. Länsi-Saksassa statuutteihin olivat ottaneet kantaa maan kaksi lehtimiesten ammattijärjestöä, vasemmistolaisittain suuntautunut DJU ja perinteinen DJV. Näistä jälkimmäinen oli jutun mukaan täsmentänyt

⁵⁷ Oy Keskisuomalaisen toimitusyhdistys, toimintakertomus 1970-71; Pöytäkirja kokouksesta, joka pidettiin Oy Keskisuomalaisen toimitusyhdistyksen perustamiseksi em. lehtiyhtiön toimitiloissa marraskuun 13.pnä 1970; Oy Keskisuomalaisen toimitusyhdistys, säännöt.

⁵⁸ Oy Keskisuomalaisen toimitusyhdistys, säännöt.

⁵⁹ Oy Keskisuomalaisen toimitusyhdistys, toimintakertomus 1970-71.

⁶⁰ ”Toimittajan vakaumuksen suojaamisesta”, *Sanomalehtimies* 5/1970.

kantansa muotoon, että ”toimittaja julkaisun periaatteellisen kannan nimissä ja toimitusohjeiden puitteissa on työsarallaan riippumaton – sekä ulkoa että sisältä päin – tulevista etutavoitteista ja saa vapaasti ratkaista (kantansa) toimitustyötä hahmoteltaessa”.

Jutussa verrattiin eri osapuolten näkemyksiä, mitä tuli toimittajien vaikutukseen lehden henkilöratkaisuisissa. DJV oli kannattanut ratkaisuvallan antamista päätoimittajalle eikä kustantajalle, kun toimittajaa oltiin erottamassa tai kiinnittämässä taloon. Toimituksen myötämääräisoikeudesta liitto ei puhunut mitään. *Sternissä* oli lähdetty siitä, että toimittajat voivat estää henkilövaihdoksia, mikäli kaksi kolmasosaa oli asian takana, kuten Kari Möttölä oli aiemmin *Sanomalehtimiehessä* kuvannut. Baselilaislehdessä todettiin kustantajan joutuvan peruuttamaan kaikki toimitushenkilöstöön kohdistuvat muutokset, jos kaksi kolmasosaa toimittajista niin vaati. Jutun lopuksi todettiin kriittiseen sävyyn, että Hannoverin lehdistön taholta oli esitetty statuutteja, joiden mukaan toimittajaa ei voida pakottaa kirjoittamaan vakaumustaan vastaan mutta joissa samalla oli säännös, että toimittaja on velvollinen toimittajantehtävänsä ohella ottamaan huomioon yrityksen liiketaloudelliset edut. Kuin omana kantanaan jutun kirjoittanut nimimerkki K.A.L siteerasi *Zürcher Wochea*, jonka mukaan ”raha ja henki eivät luonnostaan ole vastakohtaisia, mutta joskus ne ovat huonoja osapuolia”.

Edellä referoitujen *Sanomalehtimiehen* juttujen ilmestymisen aikoihin valmistui odotettu HSY:n toimitusdemokratiatyöryhmän raportti (päivätty 12.5.1970). Työryhmään kuuluivat parikymppiset toimittajat Ann-Britt Almqvist *Hufvudstadsbladetista*, *Suomen Sosialidemokraatista* juuri potkut saanut Hilka Eklund, *Uudesta Suomesta Yleisradioon* siirtynyt Juhani Ikonen ja Kari Möttölä *Helsingin Sanomista*.⁶¹ Työnantajat ilmeisesti katsoivat vaatimusten vievän suorastaan sosialismiin, mistä kertoo se, että heidän parissa raportti kulki nimellä ”Nevski prospekt”⁶².

Raportin sisällön hioi ja kirjoitti puhtaaksi toimittaja Hilka Eklund⁶³. Eklund oli vasemmistososiaalidemokraatteja mutta hän tähdentää, että ei hän, kuten ei hänen tietääkseen kukaan muukaan HSY:n työryhmän jäsenistä, lukeutunut kommunistipuolueen jyrkimpään ja nousevaan siipeen, taistolaisiin. Eklund muistelee, että toimitusdemokratian yhtenä tärkeimpänä tavoitteena työryhmässä pidettiin mahdollisuutta saada lisää sananvaltaa toimittajille mielipideasioissa. Lisäksi tuohon aikaan keskusteltiin sanomalehtien omistuksesta ja siitä, miten esimerkiksi maakuntalehdissä ”rahavalta johtaa työnantajamyönteiseen” kirjoitteluun. Ideologisiakin syitä toimitusdemokratialle löydettiin: ”Taustalla oli marxilainen ajatus porvarillisesta hegemoniasta, jota ajateltiin

⁶¹ Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksen toimitusdemokratiatyöryhmän raportti. Lähtökohta-luvussa päiväys 12.5.1970.

⁶² Journalistiliiton pääsihteeri Eila Hyppönen, haastattelut 2002 ja 2005. Hyppönen kuuli nimityksen Nevski Prospekt GTT:n Paul Strandénilta.

⁶³ Hilka Eklund, haastattelu 2004. Eklund opiskeli 1960-luvulla sanomalehtitutkintoa Tampereella, työskenteli toimittajana Suomen Sosialidemokraatissa 1968–69 ja kirjoitti lehden teatteriarvosteluja vuoteen 1993. Vuodesta 1971 hän toimi tiedottajana elinkeinohallituksessa 15 vuoden ajan.

voitavan murtaa siten, että ihmisille jaettaisiin oikeaa tietoa, kunhan työnantajan ote saataisiin höllennettyä. Oli vahva kehitysoptimismi, että asioita voidaan muuttaa”, Eklund kertoo haastattelussa 2004. ”Se oli sellaista yleisen innostuksen aikaa. - - Me teimme työn ja toiset saivat jatkaa siitä. Raportti kirjoitettiin siinä vakaumuksessa, että toimittajan velvollisuus on toimia paremman maailman puolesta”, Eklund kertoo. Raportin laatimisen jälkeen hän ei enää toimitusdemokratiakysymyksiin puuttanut.

24-sivuinen ”prospekti” eritteli toimittajien näkökulmasta, mistä toimitusdemokratiassa oli kyse ja miten sitä voitaisiin edistää. Raportin lähtökohdista tekijät kertoivat, että aluksi oli tarkoitus tehtävänannon mukaisesti tutkia yrittäjädemokratian toteuttamisen mahdollisuuksia sanomalehdistössä. Tehtävä rajautui kuitenkin toimitusdemokratiaan ja sen toteuttamismahdollisuuksien tutkimiseen. Tavoitteena oli, että raportilla ”herätetään toimittajien tietoisuus ja kiinnostus asiaan”. Tekijät näkivät keskeiseksi, että toimittajakunnalla olisi kuva siitä valtasuhteiden kentästä, jossa toimittajat, kustantajat ja näihin suhteessa olevat painostusryhmät toimivat.

Raportin ensimmäinen luku oli otsikoitu haastavasti: ”Johtajat ja johdetut”. Se käsitteli toimittajien ja ns. johtavien toimittajien (kuten päätoimittajien, toimituspäälliköiden ja artikkelitoimittajien) sekä työnantajien suhteita. Kirjoittajat vetivät rajaa toimittajien keskuuteen, sillä urallaan edenneiden toimittajien katsottiin edustavan lähinnä työnantajakeskeisiä asenteita. Johtavien toimittajien kielteisen suhtautumisen toimitusdemokratiaa kohtaan katsottiin johtuvan todennäköisesti pelosta, että heidän vaikutusvaltansa ja nauttimansa taloudelliset sekä sosiaaliset edut vähenisivät. Kun johtavat toimittajat olivat siihen saakka saaneet valtakirjansa työnantajalta, niin toimitusdemokratian myötä johtava toimittajakunta edustaisi painavinta toimituksellista arvovaltaa toimittajakunnan ehdoilla. Näin ajateltiin muutettavan johtavien toimittajien asenteita, mikä vaikuttaisi lehdistön jakaman tiedon sisältöön. Nyt esimerkiksi keskustelua yrittäjädemokratiasta oli käyty työnantajalähtöisesti. Kiteyttäen toimitusdemokratiassa katsottiin olevan kyse toimituksellisen päätöksenteon, toimitusten nimityspolitiikan ja toimituspoliittisen linjan määräytymisen demokratisoimisesta. Se tarkoitti ”työnantajan nyt yksinään käyttämän vallan jakamisesta kansanvaltaisuutta syventävässä suhteessa työnantajan ja toimittajakunnan välillä”, mikä olisi keskeinen kysymys koko yhteiskunnan vastaista kehitystä ajatellen.

Eklund muistelee, miten ”sitä halusi, että ei ole vain ohjus, joka lähetetään jonnekin, vaan olisi ikään kuin päättämässä, minne lähetetään”. Raportin laatijat uskoivat, että muutos odotti kulman takana: ”Ajattelimme, että tämä tapahtuu aika nopeasti. Eihän ihminen tee tällaisia juttuja, ellei hän usko, että niistä joskus tulee jotakin ja niin kuin nuori ihminen, että vieläpä aika nopeasti. Nythän se tietysti naurattaa. Sitä ajatteli, että kun ne lukevat tämän, niin ne huomaavat itsekkin.”⁶⁴

Toiseksi raportissa pohdittiin toimitusdemokratiaa lukijan kannalta. Lukijoiden uskottiin olevan melko tietämättömiä siitä, miten lehti syntyy, mikä antoi otollisen tilaisuuden yleisön johdatteluun. Lukijoiden sinisilmäisyyttä ja hyvä-

⁶⁴ Hilikka Eklund, haastattelu 2004.

uskoisuutta saatettiin käyttää hyväksi, sillä lukijoiden arveltiin uskovan lehdes-
sä julkaistujen tietojen olevan ”objektiivisia tietoja tapahtumista”. Tosiasia oli
työryhmän mielestä kuitenkin se, että lehden linjasta riippui, mille uutisille an-
nettiin arvoa ja mistä vaiettiin. Lukijoiden ei uskottu tiedostavan myöskään sitä,
että kommentit olivat vain yhden ihmisen mielipiteitä, joita ohjaa ”lehden linja,
ts. se, mitä tietoja ja millaisia taustoja lehden kustantaja tai päätoimittaja haluaa
kerrottavaksi”. Lukija oli lehden armoilla. Aina ei lukija edes tiennyt lehden po-
liittista linjaa, mikä oli tilanne kirjoittajien mukaan esimerkiksi maakunnallisen
valtalehden kohdalla: sitä tilattiin, kun kaikki muutkin paikkakunnalla sitä tila-
sivat. Yleisön käsityksen toimittajista pelättiin olevan kovin erheellinen, koska
se perustui lähinnä elokuvaan ja televisiosarjoihin. Tulevaisuudessa pilkkahti toi-
voa, mikäli toimittajat järjestäytyisivät voimakkaammin ja alkaisivat näkyä yhe-
teiskunnallisesti. Toimittajan kehittyneemmän tietoisuuden tiellä vaani kuiten-
kin esteitä, joista yksi oli työrutiinin altistava vaikutus. Sen takia toimittajasta
saattoi tulla helposti ”yhteiskunnallisesti vieraantunut” - mikä oli marxilaisen
tutkimuksen tapa ilmaista asia. Toimittaja saattoi esimerkiksi pitää juoksemista
informaatiotilaisuuksissa (”juoksupoika-asemaa”) kunniatehtävänä. Tiedon vä-
littämisen tason todettiin olevan viime kädessä sidoksissa lehden taloudelliseen
asemaan ja kustantajan käsityksiin: keiden varpaita piti varoa, ”lähellä olevien
piirien” vai lukijan.

Hilkka Eklund sanoo pitäneensä journalistista käytäntöä ”näköalattoma-
na” aikana, jolloin keskustelussa oli paljon tärkeitä teemoja. ”Se oli, että meep-
päs sie Hilkka tekemään juttua katon räystäistä tai meppäs sie tekemään torin
hinnoista. Sieltähän saa hauskoja kuvia, kun menet päiväkotiin. - - Ikään kuin
puuttui yhteiskunnallinen analyysi kokonaan. Vaikka oltiin kiihkeästi sosiaali-
demokraatteja, se ei tarkoittanut käytännössä mitään. Varsinkin meikäläisen
mielestä, joka ei ole äidinmaidossa imenyt tätä, vaan on älyllisen toiminnan
pohjalta omaksunut, puolueeseen liitytään, jotta porukalla saadaan enemmän
aikaan yhteiskunnallista muutosta, mitä tarvitaan olojen parantamiseksi. Mie-
lestäni en saanut sellaisia työtehtäviä. Siihen aikaan oli hirveästi uutishankinta
sitä, että joku järjestävä taho kutsui lounaalle. - - Hyvin paljon oli tällaista järjes-
täjälähtöistä, että kaikilla oli sama uutinen. Omasta aatteesta tai intressipiiristä
lähtenyt juttua oli vähemmän.”

Toimitusdemokratia raportissa esitettiin huoli länsimaissa havaitusta leh-
distön keskittymisestä. Huoli kumpusi siitä, että kun lehden omistus oli vaih-
tunut, lehden linja oli muuttunut, mistä mainittiin esimerkkinä *Hymy*-lehden
kustantaja Urpo Lahtinen. Kun toimittajat eivät pystyneet vaikuttamaan omis-
tusmuutoksiin, pitivät kirjoittajat tärkeänä toimittajien mahdollisuutta vaikut-
taa lehden linjaan. Tähän hätään tarjottiin apua toimitusdemokratiasta. ”Mitkä
ovat toimittajakunnan mahdollisuudet säilyttää lehden linja ja estää muutosyri-
tykset omistajan vaihtuessa”, HSY:n raportin tekijät kysyivät. Heidän mieles-
tään kysymystä tulisi pohtia toimittajan etiikan kannalta.

HSY:n raportin tekijät kantoivat huolta ”uutishysteriasta”. Pelkkien uutis-
ten välitys ei auttanut lukijoita maailman ja oman tilanteensa ”tiedostamiseen”
- siihen tepsisi kommentointi. Toimitusdemokratia jakaisi vastuuta kommen-

toinnista päätoimittajan ohella ”laajemmalle pohjalle”. Lisäksi uutistulvaan tarjottiin lääkkeeksi Yleisradiossa kehiteltyä jakoa tunnustuksellisiin, kaupallisiin ja informatiivisiin uutiskriteereihin. Toimitusdemokratian toteuttaminen edellytti, että toimittajat voisivat nojautua informatiivisiin kriteereihin, jolloin uutiset valittaisiin niiden informatiivisen arvon pohjalta poliittisen ja kaupallisen uutisvalinnan kustannuksella. Jako on peräisin Yrjö Ahmavaaralta. Kriteerit näkyivät Ylen Ohjelmatoiminnan säännöstössä⁶⁵. Hilikka Eklund sanoo monia toimittajia harmittaneen sen, että toimittajien nimiä ei ollut uutisissa ja jopa arvostelut kirjoitettiin korkeintaan nimikirjaimilla. *Suomen Sosialidemokraatissa* tosin tuli sivulle neljä erityinen paikka, johon toimittaja sai omalla nimellään tehdä jutun, mutta se oli ainoa nimellinen toimittajapalsta koko lehdessä. ”Lehden koettiin olevan enemmän anonyymi kuin yksittäisten ihmisten tuote. Meitä kuitenkin oli toimituksissa ihmisiä, jotka halusivat vaikuttaa lehden sisältöön. Meidän olimme idealisteja, nuoria”, Eklund muistaa. Toimittajien kirjoittamista myös suitsittiin jättämällä juttu julkaisematta. Eklund kertoo tehneensä kerran kriittisen jutun vasemmiston naisliikkeiden naisista Raili Ruusalan tutkimuksen pohjalta. ”Sitä tutkimusta ei löytynyt mistään. Tiesin, että sellainen oli tehty, Vasemmiston aktiivit naiset tai jotain sellaista. Minä rupesin sitä kaivamaan ja löysin puoluetoimiston siivouskomerosta koko painoksen. Mistä voi päätellä, että se ei ollut erityisen mairitteleva varsinkaan demarinaisille. Kirjoitin siitä jutun otsikolla ”Aa-aa aktiivinaista”, joka ei koskaan mennyt lehteen. Sattumoisin oli niin, että (päätoimittaja) Pauli Burman sai vaalitaistoihinsa tukea naisliitolta, hän oli naispiirin ehdokas. Tällaiseen olisi halunnut, että toimittajatkin voisivat ottaa kantaa, että se ei mene vain siihen, että joko päätoimittaja tai lehden taustavoimat sanelevat, mikä on kulloinkin poliittisesti, taloudellisesti tai muuten vain korrektia.”

Paitsi toimittajat myös maaseudun ihmiset nähtiin toimitusdemokratiaraaportissa ”vieraantuneiksi”. Sen sijaan helsinkiläiset eivät olleet vieraantuneita, koska he elivät muun muassa valtion virastojen ja suurimman yliopiston läheisyydessä. Käsitteetkin poikkesivat Helsingissä ja muualla. Hilikka Eklund kirjoitti huumorimielessä, että ”esimerkiksi maolaisuus tarkoittaa jo Etelä-Pohjanmaan korkeudella kirkonpolttajaa, lapsenraiskaajaa ja henkilöä, joka kakkaa alttarille”. Vieraantumista edesauttoivat maakuntalehdet, joiden katsottiin olevan tukevasti ”valtaapitävien käsissä” ja jotka palvelivat vain ”valtaapitävien pyrkimyksiä ja periaatteita”. Sitä eivät lukijat kuitenkaan tieneet, ja kirjoittajat arvelivat monelle olevan yllätys, että Joensuun *Karjalainen* oli kokoomuksen ja Kuopion *Savon Sanomat* keskustan äänenkannattaja. Maakuntalehdet pitivät lukijoidensa mielenkiinnon tarkoituksella vain suppeassa maakunnallisessa piirissä, jolloin kokonaiskuvan muodostaminen yhteiskunnasta ja sen toiminnoista kävi jopa mahdottomaksi. Muutoinkin maakuntien pienissä lehdissä olivat asiat kovin heikosti, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että ne luovuttivat yleisesti toimituksen palstatilaa ilmoitusta vastaan, kirjoittajat tiesivät. ”Kun lukija tilaa keskisuuren maakuntalehden ainoaksi tiedonvälittäjäksi, hän myös kuvittelee olevansa hyvin informoitu, mitä hän ei todellisuudessa ole”,

⁶⁵ Salokangas 1996, 169-174; Nordenstreng 1995, 59-60; Ahmavaara 1969.

kirjoittajat tiivistivät. *Karjalaisen* pääsy esimerkiksi johtui siitä, että raportin kirjoittanut Hilikka Eklund oli lähtöisin Joensuusta.

Konkreettisemmin esitettiin ratkaisuja siihen, miten päätoimittajan diktatoriseen valtaan voitaisiin puuttua. Koska päätoimittajan asema perustui painovapauslakiin, lakia tuli muuttaa. Tässä raportin kirjoittajat viittasivat HSY:n vuosikokoukseen, joka oli ehdottanut, että SSL paneutuisi painovapauslain muuttamiseen. Uudessa laissa tuli tehdä tilaa toimitusdemokratialle muun muassa siten, että se sallisi lehden toimituspolitiikkaa ja lehden toimituksellista linjaa sekä sisältöä koskevan vallankäytön ja vastuun siirtämisen leveämmälle pohjalle eli lehtien toimituskunnille. Toimittajien tulisi toimituskuntien kautta päästä vaikuttamaan nimityspolitiikkaan, linjaan ja sisältöön "ainakin samassa määrin kuin kustantajan". Kirjoittajat synkistelivät, että kustantaja tulee ilmeisesti vastaisuudessaakin valitsemaan päätoimittajan, mutta "toimitusdemokratian puitteissa toimituksellisen johdon päätoimittajaa myöten tulisi nauttia toimituskunnan luottamusta".

Samaan aikaan useilla paikoin perusteilla olevia toimitusyhdistyksiä pidettiin toimitusdemokratian kannalta tärkeinä "ensipyrkimyksinä", koska ne edistäisivät toimittajien järjestäytymistä. Tavoitteena piti olla se, että yhdistykset pääsisivät osallisiksi päätöksenteosta. Nyt perustettujen toimitusyhdistysten ohjelmassa oli ollut vain sellaisia asioita kuin työpaikan hengen parantaminen tai viihtyisyyden lisääminen. "Toisin sanoen pyrkimyksenä on olla mahdollisimman hyviä työntekijöitä palkalla, jonka työnantaja maksaa", kirjoittajat veistelivät. He muistuttivat, että ulkomaisten toimitusyhdistysten säännöissä oli keskeistä lehden nimityksiin vaikuttaminen. Raportti suositti, että SSL:n avulla toimitusyhdistysten asema lehdissä tulisi virallistaa ja että yhdistykset hoitaisivat jatkossa toimitusten puolelta toimitusdemokratian mukaista käytäntöä. Esimerkkinä tarjottiin saksalaisen *Stern*-aikakauslehden toimitusdemokratiamallia.

HSY:n työryhmä totesi, että viime kädessä toimitusdemokratiassa oli kyse toimituksellisen päätöksenteon demokratisoimisesta, joka oli "lopullinen tavoite". Toimituksellinen päätöksenteko määriteltiin puolestaan lehden toimituksellista linjaa koskevaksi päätöksenteoksi eli päätöksen tekemiseksi siitä, mistä ja miten lehti antaa tietoa. Juttua koskevissa, arkisissa päätöksentekotilanteissa toimittajille tulisi toimitusdemokraattisesti antaa aiempaa suurempi vaikutusvalta. Vaikutusvaltaa kaavailtiin lisättäväksi siten, että toimittajien taakse saataisiin joitakin laajempia yhteiskunnallisia painostusryhmiä, joista mainittiin esimerkkeinä toimittajien keskusjärjestö tai yhteydet "kansalaisia edustaviin muihin järjestöihin", jotka raportissa jätettiin täsmentämättä. Eklund muistelee haastattelussa 2004, että tällaisia muita järjestöjä oli ainakin Kirjatyöntekijöiden ammattiliitto, jonka edustajien kanssa työryhmä piti palaveriakin. "Haettiin, mistä sitä voimaa voisi saada ja ajateltiin, että ne voisivat olla tällaisia kuin Mielenterveysseura, nousemassa olleet kuluttajajärjestöt, KK eli Kulutusosuuskuntien keskusliitto, joka oli valistuspuoli tästä punapääomasta. Tai Yhdistys Yh-

deksän, Yrittäjädemokratiayhdistys oli perustettu, ei vielä Demokraattisia lakimiehiä, mutta näitä oli hankkeilla.”⁶⁶

Raportin lopuksi kirjoittajat esittivät arvion viestintävälineiden tulevasta kehityksestä. Heidän mukaansa tiedonvälitys tulisi Yleisradion tapaan politisoitumaan, kun ”kaikki piirit alkavat nähdä siinä piilevän suuren yhteiskunnallisen valtatekijän”: ”Näin ollen on lapsellista olla kuvittelematta, etteikö myös sanomalehtien toimituksellinen linja tulisi yhä laajempien piirien kiinnostuksen ja sitä kautta myös niiden vallankäytön kohteeksi. Kenen välikappaleiksi lehdet siis joutuvat, ketkä ajavat niissä kenenkin etua? Tämä on laajasti nähtynä se tulevaisuuden kuva, jonka vuoksi toimitusdemokratian toteutuminen on paitsi tärkeä myös kiireellinen asia.”

Raportin lopuksi tekijät kertosivat toimenpidesuosituksen. SSL:n piti selvittää kantansa toimitusdemokratiaan ja määrittellä tavoitteet. HSY:n raportin katsottiin olevan SSL:lle ”suuntaa-antava”. Lisäksi liiton tulisi vaatia painovapauslain muuttamista sellaiseksi, että laki tekisi tilaa ”toimitusdemokraattiselle toimitusorganisaatiolle”. Liitolta toivottiin toimitusyhdistyksille sellaiset säännöt, jotka varaisivat yhdistyksille osanoton lehtitalojen päätöksentekoon ja jotka pitäisivät yhdistysten päämääränä toimitusdemokratian toteuttamista. Kommentointia tulisi uutisvälityksen rinnalla vahvistaa siten, että toimittajakunnan ”itsenäiset näkemykset” voittaisivat sijaa. Raportin liitteenä olivat saksalaisen *Sternin* ja ranskalaisen *Le Monden* mallit toimitusdemokratiasta. Uutena piirteenä *Sternistä* tuotiin esiin se, että ”toimitusaineistoa saa supistaa” eli ”siis muuttaa toimittajan tekstiä vain, jos taloudelliset tekijät siihen pakottavat”. Neuvostoa tuli kuulla tällaisissa tapauksissa.

Raportti tehtiin 1960-luvun ilmapiirissä. Ero 2000-luvun journalismiin on raju, huomasi Eklund 2000-luvulla, kun hän omaa kirjaansa varten tutki vanhoja *Uuden Suomen* numeroita niiden säilytyspaikassa, *Iltalehden* glamour & urheilutoimituksen yhteydessä. ”Siinä seurasin, miten nuoret toimittajat ahertavat nykyisin juttuja. Missä Mika Salon tai muun autotyöläisen häät pidetään, ja tekeytyvät kukkakaupan lähetiksi, että saavat selville, missä kirkossa ne ovat ja millä kellonlyömällä. Muutaman kuukauden sitä seurasin, niin ei toimittajilla ollut taimosta tajua siitä, mihin he ovat elämänsä käyttämässä. Kaikkia Hanneja ja Hanneja ja niiden eroja ja muita. Siunailin, kun minähän olin 22-vuotias, kun tulin Tampereelta tekemään juttuja (Suomen Sosialidemokraattiin) ja väänsin niitä korkeakoulupolitiikasta ja vankilaoloista, aseistakieltäytymisestä, olin perustamassa puolueosastoa, että muutettaisiin maailma. Siinä oli sitten (Iltalehden) suomen kielen opiskelija, 29-vuotias, joka soitteli seurakuntiin jonkin autotyöläisen häiden ajankohtaa! Minä ajattelin, että Luojan kiitos olin toimittajana 60-luvulla, että ei tuollaista tarvitse tehdä! Kyllä minua surettaa.”⁶⁷

HSY teki raportin pohjalta oman toimitusdemokratiaohjelman. Siinä todettiin linjakysymyksistä, että ne olivat toimituksen asiaa: ”Toimitus määrittelee lehden yleisen periaatteellisen linjan ideologisissa ja tärkeimmissä konkreettisissa kiistakysymyksissä. Yksityisellä toimittajalla tulee olla oikeus myös

⁶⁶ Hilikka Eklund, haastattelu 2004.

⁶⁷ Hilikka Eklund, haastattelu 2004.

omassa lehdessään vastustaa lehden linjaa ideologisissa ja muissa kiistakysymyksissä”.⁶⁸ HSY:n historian kirjoittanut Taimi Torvinen määritteli toimitusdemokratian yksinkertaisesti, että kyse oli sanomalehtimiesten vaikutusvallan lisäämisestä lehdessä⁶⁹.

Tuomo Talven vetämän SSL:n yritysdemokratiatoimikunnan raportti valmistui hieman HSY:n raportin jälkeen, kesäkuussa 1970. Siinä selvitettiin laajasti yritysdemokratia-ajatusta ja sen sovellutuksia Suomen työelämässä, minkä lisäksi nyt määriteltiin myös toimittajille soveltuvat, toimitusdemokraattiset päätavoitteet. Raportin mukaan päätavoitteena voitiin pitää toimituskunnan ”osallistumista yhteistyössä toimituksen johdon kanssa lehden yleisen linjan määrittelyyn ja tämän linjan käytännön toteuttamiseen”. Jotta tavoite toteutuisi, toimittajakunnan oli osallistuttava vahvasti toimituksen johtoa koskeviin nimityksiin. ”Esimerkiksi päätoimittajaksi ei tulisi voida nimittää henkilöä, jolla ei olisi toimittajakunnan enemmistön luottamusta”, raportissa linjattiin. Toimitusdemokratian luomisen keskeiseksi periaatteeksi mainittiin vielä ”journalistisen etiikan täysimääräinen toteuttaminen siten, että heidän (toimittajien) työtään eivät kahlitse sen paremmin ulkoiset painostusryhmät kuin yrityksen johdon henkilökohtaiset antipatiat tai sympatiat”. Journalistisen vapauden sanottiin edellyttävän irtisanomisturvaa siten, että osastoille tuli saada veto-oikeus toimittajien erottamisiin.⁷⁰

3.3 Toimittajat halusivat päättämään linjasta ja päätoimittajan valinnasta

Toimitusdemokratiakeskustelun yksi virstanpylväistä oli Pohjoismaisen Lehtimiesliiton (NJF) yritysdemokratiaseminaari, joka pidettiin Espoossa 28.–30. elokuuta 1970 ja jonka järjestämisestä aloite tuli SSL:ltä⁷¹. Liiton järjestösihteerin Seppo Sadeojan laatima juttu alkoi vetävästi kokouksen päävaatimuksella: NJF vaati veto-oikeutta toimittajille päätoimittajan nimitykseen tai erottamiseen⁷². Seminaari oli todennut työskenneltävän yritysdemokratian hengessä sen eteen, että työntekijäin ja työnantajan osuus päätöksenteossa olisi samanlainen ja sen tulisi koskea koko yrityksen hallintoa. Toimitusdemokratiasta sanottiin ylevästi, että se perustui kahteen asiaan: ”lehtimiesvapauteen ja lehtimiesetiikkaan”.

Espoon seminaari vaati, että jokaisen toimituksellisen työntekijän koskemattomuus oli turvattava ja toimituksissa oli yhteisesti päätettävä kaikista kysymyksistä, jotka koskivat tiedotusvälineen yleistä linjaa, päämääräasettelua ja työohjelmaa. Seminaarin antamassa lausumassa tähdennettiin, että ”linjan ja

⁶⁸ Torvinen 1980, 58.

⁶⁹ Torvinen 1980, 51-58.

⁷⁰ SSL:n yritysdemokratiatoimikunnan raportti 2.6.1970. SSL:n arkistoaineisto Kansallisarkistossa, mappi Ce (toimitusdemokratiajaosto).

⁷¹ ”Toimitusdemokratian tavoitteet selvät”, Sanomalehtimies 6/1971.

⁷² ”Pohjoismainen vaatimus päätäntävällästä”, Sanomalehtimies 7/1970.

sisällön määrää toimitus” eikä sitä voida ilman muuta muuttaa omistajan tai päätoimittajan vaihtuessa. Sen jälkeen muistutettiin, että pohjoismaisen lehtiperinteen mukaan määrää ”toimituksellinen johto” toimituksellisen linjan, millä haluttiin ilmeisesti torjua kustantajan ja lehden ulkopuolisten tahojen vaikutus lehdentekoon. Luontevasti tämän jatkoksi todettiin toimitusdemokratian edellyttävän, että toimitukselliset työntekijät pääsevät vaikuttamaan toimituksellisen johdon valintoihin, mikä tarkoitti veto-oikeutta päätoimittajanimityksissä ja vaikutusvaltaa muita johtavia toimituspaikkoja täytettäessä. Vaikka siis päätoimittaja määräisi linjan ja sen sisällöstä, toimittajat olisivat mukana hyväksymässä päätoimittajan nimitystä.

NJF korosti toimittajien vakaumuksen merkitystä, sillä seminaarin mukaan toimitukselliselle henkilökunnalle ei tullut voida antaa tehtäväksi tai säilyttää vastuuta tehtävistä, jotka olivat heidän vakaumuksensa vastaisia. Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saanut aiheuttaa työntekijälle vahinkoa. Seminaariesitys loppui yritysdemokratiatyöryhmän terveisiin: journalisteilla oli asemansa takia peräti velvollisuus aktiivisesti vaikuttaa nykyisten olosuhteiden muuttamiseen työpaikoilla ja yrityksissä. HSY:n toimitusdemokratia raportin ja Tuomo Talven yritysdemokratiatoimikunnan raportin ohella NJF:n esitys oli pohjana, kun SSL laati seuraavana vuonna oman toimitusdemokratiiohjelmansa ja esityksensä toimitusdemokratiasta GTT:lle työehtosopimusneuvotteluihin. Vaikutteita toimitustyön demokratisointiin saatettiin ottaa myös sähköisten välineiden edustajilta, sillä radiolaisjärjestötkin olivat miettineet asiaa vuonna 1970⁷³.

Sanomalehtimiehellä Pia Salavirta esitteli lokakuussa 1970 SSL:n järjestökurssin antia vetävästi: ”Me 1970-luvun toimittajat köröttelemme yhä vain 1920-luvun Fordilla, vaikka meillä olisi kaikki mahdollisuudet päästä mukaan tämän vuosikymmenen vauhtiin. Miksi emme yritä luoda työpaikoillemme tämän ajan mukaista järjestelmää, toimitusdemokratiaa?”, jutussa kysyttiin.⁷⁴ Jutussa rinnastettiin yritys pieneen valtioon, jossa yritysdemokratia olisi kansan eli työntekijöiden oikeutta valita valtiolle eduskunta eli talon johto. Toimitusdemokratian todettiin olevan alansa ammattilaisten eli toimittajien oikeutta sanoa, miten työ tehdään – ei suinkaan proletariaatin diktatuuria. Samaisen *Sanomalehtimiehen* pääkirjoitus totesi kuin kahden edellä referoidun jutun yhteenvetona otsikolla ”Vähimpään määrään”, että päätoimittajan nimitykseen liittyvä vaatimus veto-oikeudesta oli oikeastaan alkeellisen selvä: ”Toimituskuntien on voitava estää omistajain yksin päättämät toimituksellisen suunnan tai linjan muutokset. Kysymys on vähimmästä mahdollisesta määrästä yritysdemokratiaa ja kollektiivista itsenäisyyttä”. SSL:n äänenkannattajan kanta ei siis välttämättä ollut, että toimittajien tulisi päästä määräämään lehden linjasta – ainoastaan sen muutoksista, voi pääkirjoitusta tulkita. Toisaalta veto-oikeus päätoimittajaa nimitettäessä olisi merkinnyt linjavaltaa toimittajille hieman pidempää reittiä pitkin.

⁷³ ”Vähimpään määrään” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 7/1970.

⁷⁴ ”Miksi emme yritä luoda toimitusdemokratiaa”, *Sanomalehtimies* 7/1970.

Sanomalehtien Liiton puheenjohtaja, *Aamulehden* toimitusjohtaja Eero Mattinen kummeksui liiton järjestämällä päätoimittajien neuvottelupäivillä toimittajien vaatimaa veto-oikeutta päätoimittajaa valittaessa. Onko demokratian mukaista, ettei valittu henkilö saisi ottaa virkaansa vastaan, Mattinen kysyi *Etelä-Suomen Sanomien* mukaan.⁷⁵ Samaisessa tilaisuudessa *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka muistutti, että yrityksessä vallitsee eriarvoisuus eikä tasa-arvoisuutta voida saada toimitustyöhön. *Aamulehden* päätoimittaja Raino Vehmas arveli esitetyn mallin mukaisen toimitusdemokratian johtavan siihen, että ammattitaito sivuutetaan ideologisilla perusteilla työntekijöitä palkattaessa. Tällä Vehmas lienee viitannut toimittajien oikeuteen päästä päättämään päätoimittajan ja muiden päällikkötoimittajien nimityksistä. *Suomen Lehdissä* etsittiin NJF:n Espoon toimitusdemokratiakokouksesta kertova uutinen ihmetellen: "Toimittajanko valitsevat päätoimittajan?"⁷⁶

Sanomalehtimiehellä Seppo Sadeoja jatkoi jutulla "Yritysdemokratiaa Pohjoismaissa" NJF:n Espoon kokouksen annin jakamista⁷⁷. Esimerkit olivat nyt Ruotsin *Aftonbladet*, tanskalainen, työntekijöiden omistama *Information* ja Norjan ammatillisen keskusjärjestön LO:n omistama *Arbeiderbladet*. Ruotsissa kerrottiin yritysdemokratiasta sovitun yhteisellä lausumalla, jonka mukaan "työn jatkuva tehostuminen on perustavaa laatua oleva edellytys sille, että yritys voi harjoittaa toimintaa, joka tarjoaa työtilaisuuksia ja turvallisuutta työntekijöille". Tehostumisen piti tapahtua yhteistoiminnassa yrityksen ja työntekijäin kesken. Kyseessä oli yritysdemokratia koko lehtiyhtiön tasolla, ja pisimmälle esitettiin päästyn *Aftonbladetissa*. Siellä journalistiklubilla kerrottiin olevan voimakas vaikutus työhönottoon, palkkoihin, muutoksiin ja ylennyksiin. Lehden klubin puheenjohtaja vakuutti periaatteen olevan, että journalististen päätösten teko ei kuulu yrityksen johdolle tai johtokunnalle. Yritysdemokratiakehityksen sanottiin olevan hyvällä alulla muissakin ruotsalaislehdissä.

Tanskan *Informationin* omisti työntekijäyhdistys. Se huolehti, että lehteä julkaistiin ohjesääntöjen mukaan. Ohjesäännöissä muun muassa todettiin, että lehti oli puoluepoliittisesti sitoutumaton ja että työntekijäin palkkaehdot olivat työehtosopimuksen mukaisia. Norjan *Arbeiderbladetissa* työntekijä oli päässyt istumaan johtokuntaan täysivaltaisena jäsenenä, ja norjalaiset kertoivat työntekijöillä olevan varsin suuri vaikutusvalta yrityksen politiikkaan.

Sanomalehtimiehen samaisessa lokakuun numerossa yritysdemokratiaa käsiteltiin vielä kolmannessa jutussa, jossa toimittaja Tuomo Talvi povasi toiveikkaasti yritysdemokratiamalleja nähtävän Suomessa ehkä jo vuonna 1971⁷⁸. Talvi oli SSL:n Seppo Sadeojan ohella aktiivi toimitus- ja yritysdemokratian esittelijä. Talvi oli saanut omakohtaisesti kokea silloisen lehtitalojen päätöksentekotapojen työnantajavaltaisuuden, sillä hänet oli irtisanottu *Uudesta Suomesta* 1970 aytoiminnan takia. Virallisesti esitettiin syyksi, että hän oli koettanut puuttua leh-

⁷⁵ "Päätoimittajilla neuvottelupäivät", *Sanomalehtimies* 8/1970; "Sanomalehtien syyskokous Lahdessa", *Suomen Lehdissä* 11/1970.

⁷⁶ "Toimittajanko valitsevat päätoimittajan", *Suomen Lehdissä* 9/1970.

⁷⁷ "Yritysdemokratiaa Pohjoismaissa", *Sanomalehtimies* 8/1970.

⁷⁸ "Yritysdemokratiamalleja ehkä vuoden päästä", *Sanomalehtimies* 8/1970.

den sisällöllisiin kysymyksiin⁷⁹. Talven mukaan Poukkaa harmitti, että hänen lehdessään oli niin aktiivista ay-toimintaa ja Poukka oli muun muassa letkautanut, että ”nämä ammattiyhdistysvouhottajat voisivat mennä pussitehtaalle töihin”.⁸⁰

Talven mukaan (haastattelu 2005) toimitusdemokratian päämääränä oli saavuttaa todellista myötämääräämistä, aitoa päätösvaltaa, toimitustyöhön liittyvissä kysymyksissä. ”Monen toimittajan mielestä ammatinharjoittaminen oli välillä aika ristiriitaista. Yleinen käytäntö puoluelehdissä oli, että piti kirjoittaa kuten käskettiin, ja niissä harrastettiin hirveää sensuuria ja puffattiin omia kellokkaita. Semmoisestakin keskusteltiin, miksi rivitoimittajat eivät saa koskaan kirjoittaa kolumnimaisesti eikä nimillään. Sen sijaan johtavat toimittajat kirjoittivat nimillään tai nimimerkeillä pakinapalstoilla. Tästä puhuttiin aika paljon.”⁸¹

Kaiken *Sanomalehtimiehen* palstoilla tehdyn pohjustuksen jälkeen oli ymmärrettävää, että SSL kirjasi toimintasuunnitelmaansa vuodeksi 1971, että ”yritys- ja toimitusdemokratian suhteen laajennetaan selvitystyötä ja pyritään käytännön ratkaisuihin”⁸². SSL:n kesällä 1971 asettamaan pysyvään yritysdemokratijaostoon kuuluivat puheenjohtajana Tuomo Talvi sekä Ylermi Hyvärinen *Kouvolan Sanomista*, Jarl Nyberg *Nya Pressenistä* ja Pia Salavirta *Ilta-Sanomista*⁸³.

Toimitusdemokratiakeskustelu heijastui toimituksiin: päätoimittajien ja muiden toimittajien suhteisiin. *Karjalan Maan* entinen päätoimittaja ja Tampereen yliopiston sanomalehtiopin vt. lehtori Esko Lampinen totesi, että kiilaa päätoimittajan ja muun toimituskunnan väliin löi SSL⁸⁴. Samaan hengenvetoon Lampinen ihmetteli miksi? Hän viittasi *Karjalaisen* päätoimittajaan Seppo Venttoon, joka Lampisen mukaan oli todennut, että palkkaratkaisuissa ja yritysdemokratiakeskustelussa pyritään päätoimittajia ”määrätietoisesti käsittelemään kuin työnantajapuolen edustajia”. Lampinen vierasti kehitystä, sillä hänen mukaansa ylivoimainen enemmistö päätoimittajista oli edelleen ennen kaikkea toimittajia, joita ”ammatillinen verenveto” kiinnitti toimituskuntaan ja pani jopa tappelamaan toimituksen puolesta, mikäli kitkatilanteet talouspuolen kanssa sitä vaativat. Lampinen toivoi, että kiilanlyönti lopetettaisiin, koska ei olisi tehokkaampaa keinoa ajaa päätoimittajia ulos liitosta. Kiilaahan oli lyöty muun muassa edellä selostetussa HSY:n toimitusdemokratiaraportissa. Raporttia laatinut Hilikka Eklund muistaa, kuinka monista kollegoista oli ennenkuulumaton, kun hän vaati *Suomen Sosialidemokraatissa* uutispäällikköä ulos työhuonekunnan kokouksesta. ”Kun uutispäällikkö Mannisen lennätin sieltä (työhuone-

⁷⁹ Torvinen 1980, 69. Talvi kertoo tapauksen koskeneen sitä, miten lehden eräs maistissa ollut taloustoimittaja oli kirjoittanut pääkirjoituksen aiheesta, josta Talvi oli saman päivän aikana ollut laatimassa uutista lehteen. Kun Talvi näki kirjoituksen, joka oli hänen mielestään päin mäntyä, hän soitti illalla kotiin Poukalle, joka riemastui kovasti: Poukka koki, että Talvi yritti mestaroida lehden sisältöä.

⁸⁰ Tuomo Talvi, haastattelu 2005.

⁸¹ Tuomo Talvi, haastattelu 2005.

⁸² ”SSL:n toimintasuunnitelma vuodeksi 1971”, *Sanomalehtimies* 9/1970.

⁸³ SSL:n liittohallinto, *Sanomalehtimies* 4/1971; SLL:n liittohallitus 4.6.1970.

⁸⁴ ”Herra toimittaja, Älkää lyökö kiilaa”, *Sanomalehtimies* 3/1971.

kunnan kokouksesta) ulos, niin jopa moni nuoremman polven toimittajista kysyi, oliko tuo tarpeellista. Sanoin, että oli, koska hän oli työnantajan edustaja.”⁸⁵

Edellä kuvatut Lampisen pelot kävivät toteen. Päätoimittajien Yhdistyksestä (PTY) historian kirjoittaneen Keijo K. Kulhan mukaan toimitusdemokratia kyseenalaisti päätoimittajille painovapauslaissa määritellyt oikeudet ja velvollisuudet. Päätoimittajat kokoontuivat miettimään tilannetta ja perustivat oman yhdistyksensä. Ensimmäinen yhdistyksen perustamiseen johtavista kokouksista järjestettiin Helsingin Suomalaisella Klubilla 19.2.1971, jolloin koollekutsujat, *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka ja *Karjalaisen* päätoimittaja Seppo Vento, olivat kutsun oheen liittäneet SSL:n toimitusdemokratiaohjelmaluonnoksen. Päätoimittajat olivat tuolloin laajasti SSL:n jäseniä, ja liitto oli kyselty yhdistysten kantoja ohjelmaluonnokselleen. Kokoukseen saapui 33 edustajaa (päätoimittajia ja johtavia toimittajia) 27 lehdestä. Toimitusdemokratiaa tutkiin asetettiin toimikunta, joka lähetti lausunnon asiasta SSL:lle.⁸⁶

Toimitusdemokratia kiinnosti toimittajia muuallakin kuin Pohjoismaissa. Kansainvälisen Lehtimiesliiton IFJ:n uutisoitiin valmistelevan kansainvälistä mallia asiasta⁸⁷. Työryhmän oli määrä laatia raportti nykytilanteesta ja ehdotus yhteiseksi periaatteiksi keväällä 1972 pidettävälle maailmankongressille. Jutussa, jonka pohjana oli IFJ:n toimeenpanevan komitean kokous Strasbourgissa, kerrottiin toimitusdemokratian olevan tärkeä kysymys kaikissa Länsi-Euroopan lehtimiesjärjestöissä. Keskieurooppalaisessa keskustelussa toimitusdemokratiaa pidettiin merkittävänä kamppailussa lehdistön keskittymistä vastaan. Sen sijaan Yhdysvalloissa toimitusdemokratia ei tuntunut kiinnostavan, jutussa viestittiin.

SSL:n hallituksen ehdotus yritys- ja toimitusdemokratiaohjelmaksi tuli liittokokouksen käsittelyyn helluntaina 1971. Tuomo Talven johtaman työryhmän laatima paperi oli kiertänyt jo edellisvuonna alueyhdistyksissä lausunnoilla, ja liittovaltuustossa se oli ollut maaliskuussa. Liittokokouksen hyväksymä toimitusdemokratiaohjelma julkaistiin *Sanomalehtimiehessä* sellaisenaan⁸⁸. Ohjelma oli pohjana seuraavan vuoden työehtosopimusneuvotteluissa, jotka johtivat lakoon ja joissa palkkavaatimusten ohella oli pöydällä toimittajien toimitusdemokratiatavoitteet.

Kaikki toimittajat eivät olleet innostuneita sellaisesta toimitusdemokratiasista, joksi se SSL:n esityksessä oli muotoutunut. Toimittaja Jyrki Vesikansa kirjelmöi HSY:lle Bonnista ja ihmetteli, miten lehden on katsottu olevan ensi sijassa toimittajakuntansa tuote tai väline. ”Tähän liittyy eräissä muissa yhteyksissä ilmennyt käsitys, että toimittajilla on erityinen armonlahja ratkaista, mitkä ovat oikeat arvot ja arvostukset yhteiskunnassa”, Vesikansa hämmästeli. Hänen mielestään keskeistä oli, että ”moniarvoisen yhteiskunnan erilaisilla aatteellisilla suuntauksilla on käytettävissään riittävästi ja tasapuolisesti vaikutuskanavia. SSL:n hallituksen esityksessä se raja oli ylitetty, jonka toisella puolen alkaa epä-

⁸⁵ Hilka Eklund, haastattelu 2004.

⁸⁶ Kulha 2002, 29-36.

⁸⁷ ”Toimitusdemokratian mallia valmistellaan IFJ:ssä”, *Sanomalehtimies* 6/1971.

⁸⁸ ”Toimitusdemokratian tavoitteet selvät”, *Sanomalehtimies* 6/1971.

demokraattinen vallansiirto pienelle ammattikunnalle.”⁸⁹ SSL:n omasta piiristä oli tullut muualtakin kritiikkiä ohjelmaa kohtaan. Alkuvuodesta 1971 Tampereen Sanomalehtimiesyhdistys huomautti lausunnossaan toimittajien vakaumuksen suojan johtavan poliittisesti sidotuissa lehdissä siihen, että jäsenkirjasta tulisi toimittajan arvonn mittauksessa ensimmäinen kriteeri. Yhdistys pelkäsi myös ilmeisesti päätoimittajiin viitaten, että toimitusdemokratiaohjelma saattaisi johtaa liiton osittaiseen hajoamiseen.⁹⁰

Toimitusdemokratiaohjelma kuitenkin hyväksyttiin⁹¹. Sen alussa kerrattiin yritysdemokratiakeskustelun historia Suomessa. Liiton piirissä sanottiin yritysdemokratiasta keskustellun parin vuoden ajan, mikä pitää yhtä *Sanomalehtimiehen* kirjoittelun kanssa. NJF:n Espoon seminaarin todettiin kiinteyttäneen yhteispohjoismaiset tavoitteet alan kehittämiseksi. Juuri tämän seminaarin pohjalta mainittiin SSL:ssä kehitellyn yritys- ja toimitusdemokraattista ohjelmaa, jonka lopputulos oli nyt valmis. Päähuomion sanottiin kohdentuneen toimitusdemokratiaan, ”joka on oma itsenäinen alansa, vaikka se kytkeytyy eräiltä osin yleiseen yritysdemokratiaan”. Kehitystyössä SSL:n muistutettiin olevan sidoksissa työmarkkinoilla keskusjärjestöjen sopimukseen ja lainsäädäntöön, joita saattaisiin joutua muuttamaan, mikäli tavoitteet haluttaisiin toteuttaa.

Toimitusdemokratiaohjelmassa oli kymmenen kohtaa, joiden perustalle toimitusdemokratian tuli rakentua. Ensimmäiseksi vaadittiin, että toimituksellisessa työssä olevalle ei voida antaa tehtäviä tai säilyttää vastuuta tehtävistä, jotka ovat hänen vakaumuksensa vastaisia. Kieltäytyminen ei saanut aiheuttaa työntekijälle vahinkoa. Sen tarkemmin ei tarkennettu, millaisissa asioissa toimittajan vakaumus saattaisi joutua vaaraan tai mitä vakaumuksella tarkoitettiin. Samaan yhteyteen kuului vaatimus, että toimittajalla oli oikeus ilmaista ”poliittinen sekä kulttuurista tai talouspolitiikkaa koskeva mielipiteensä muussa tiedotusvälineessä, jos sitä ei julkaista siinä tiedotusvälineessä, jonka palveluksessa hän on”.

Toinen kohta alkoi sen toteamisella, että päätoimittaja vastaa lehden linjan toteutumisesta ja sisällöstä toimitustyön ylimpänä johtajana tukenaan muu toimituskunta. Vaatimus veto-oikeudesta nimityksiin esitettiin siinä muodossa, että mikäli enemmistö työpaikkaosaston jäsenistä vastustaa päätoimittajan valintaa tai erottamista, veto astuisi voimaan. Vielä vaadittiin, että ennen kuin toimituskunta kantansa määrittelee, päätoimittajan on esitettävä toimituspolitiikkansa päälinjat. Luonnoksessa toimitusdemokratiaohjelmaksi oli todettu myös, että muutettaessa lehden linjaa toimituskunnalla olisi ollut veto-oikeus ratkaisuun⁹². Liittokokouksen hyväksymässä ohjelmassa tätä mainintaa ei enää ollut, mikä merkitsi tavoitteiden lievää pehmentymistä.

⁸⁹ Torvinen 1980, 58-59.

⁹⁰ ”Tampere”, *Sanomalehtimies* 3/1971.

⁹¹ ”Toimitusdemokratian tavoitteet selvät”, *Sanomalehtimies* 6/1971.

⁹² Kutsu päätoimittajille, vastaanottaja päätoimittaja Pentti Sorvali, Suomenmaa. Liitteenä luonnos SSL:n toimitusdemokratiatavoitteiksi. Keskustan ja Maaseudun Arkisto.

Toimitusdemokratiaa tuli toteuttaa niin, että toimituksen ylimmän johdon ja toimitustyöntekijäin yhteiselimeksi perustettaisiin neuvosto, johon työntekijöiden edustajat valittaisiin salaisilla vaaleilla. Neuvoston tehtäviin todettiin kuuluvan muun muassa lehden sisältöä, toimittamista, työolosuhteita, sosiaali- ym. toimintoja koskeva suunnittelu sekä sopiminen toimituksen vahvuutta, uuden henkilökunnan valintaa, työjärjestelyjä ja tehtävien siirtoja koskevista periaatteista. Johtavien toimittajien nimittämisen edellytettiin vaativan neuvoston myönteistä lausuntoa. Irtisanomineenkaan ei olisi ollut ohjelman mukaan enää vain työnantajan asia: ”Työnantajalla ei ole oikeutta irtisanoa työntekijää, jos toimituskunnan enemmistö sitä työpaikkaosaston toimeenpanemassa äänestyksessä vastustaa”. Vaatimus oli verrattuna senhetkiseen tilanteeseen radikaali, kuten useimmat muutkin ohjelman esityksistä. Käytäntö oli, että nimityksissä tai erottamisissa lehtitalon johto ei ollut juuri tottunut kuuntelemaan toimituskuntaa, muistelee 1970-luvun alun ilmapiiriä ay-aktiivi, silloinen *Keskisuomalaisen* toimittaja Risto Pynnönen⁹³.

Toimitusdemokratian katsottiin edellyttävän toimittajien osallistumista taloudelliseen päätöksentekoon. Uudelle neuvostolle haluttiin antaa oikeus tehdä yrityksen johdolle vuosittain toimituksen budjettiesitys. Neuvosto voisi sitten itsenäisesti päättää hyväksytyjen määrärahojen käytöstä. Sisäistä tiedotustoimintaa ja koulutusta piti kehitettävän, ja työntekijöille haluttiin luottamuksellista taloustietoa yhtiön tilasta. Linjaan liittyen ohjelman kohdassa kahdeksan todettiin, että toimituskunnalle on vähintään kerran vuodessa tai osaston kokouksen niin vaatiessa varattava tilaisuus keskustella lehden linjakysymyksistä ja tehtävistä päätoimittajan esittämän katsauksen pohjalta. Ohjelman lopuksi katsottiin toimitusdemokratian toteuttamiseksi olevan parasta edetä kokeilujen kautta kuitenkin niin, että SSL:n liittohallitus siunaa mahdolliset paikalliset kokeilut.

Kustantajat eli lehtien omistajat miettivät, mitä vastata toimittajien vaatimuksiin. Kustantajapuolen mielteistä kertovat GTT:ssä työskennelleen varatuomari Paul Strandénin mappeihinsa taltioimat lehtileikkeet, jotka käsittelivät toimitusdemokratiaa Tanskassa ja Länsi-Saksassa. Seikkaperäisesti asioiden tilaa Länsi-Saksassa kuvattiin kustantajien näkökulmasta tohtori Johannes Binkowskin esitelmässä, jonka hän piti kustantajien järjestön FIEJ:n 24. kongressissa Zürichissä 1971⁹⁴. Esitelmän aiheena oli kustantajan ja toimituksen suhteet, ja se käsitteli vireillä ollutta sopimusehdotusta, joka säätelisi näitä suhteita Länsi-Saksassa. Binkowski totesi, että työoikeuden määrittämää suhdetta kustantajan ja toimittajien välillä oli pyritty voimakkaasti eräissä piireissä määrittelemään perustavanlaatuisesti kysymykseksi lehdistön vapaudesta. Puhuttiin lehdistön ”sisäisestä vapaudesta”, joka liitettiin yleiseen demokratiakeskusteluun. Binkowskin mukaan pääongelma kustantajan ja toimittajan asemaa pohdittaessa oli se, mikä oli kummankin osapuolen valta ja vastuu. Ydinkohdaksi Binkowski nosti lehden periaatelinjan (peruslinjan), jonka määrittely kuului hänestä kus-

⁹³ Risto Pynnönen, haastattelu 2002.

⁹⁴ Dr. Johannes Binkowski, ”The Relations Between Publisher and Editorial Staff”, Vientätyöntekijöiden arkisto, mappi ”PS, SSL:n sopimus, Liite 6”.

tantajalle. Kustantaja ja vain hän yksin päätti poliittiset tai sosiaaliset ja taloudelliset periaatteet, joiden mukaan lehteä toimitettiin. Mikäli linjasta syntyi erimielisyyttä, kustantaja luonnollisesti neuvotteli asiasta päätoimittajan ja toimittajien kanssa, Binkowski totesi. Mikäli peruslinja muuttuisi, kustantaja tiedotaisi siitä päätoimittajalle ja muille toimittajille pikaisesti.

Linjan yksityiskohdista päättäisi juttutasolla tavallisesti toimittaja, sillä kustantajan mahdollisuudet seurata yksittäisten juttujen tekoa olivat rajoitetut. Jos vaarana olisi kuitenkin oikeudenkäynti ja mahdolliset korvausvaateet lehdelle, kustantaja voisi estää jutun julkaisun. Näin siitä syystä, että kustantajahan maksaisi laskun, mikäli korvausvaatimukset menisivät läpi. Toimittajalla ei ollut varaa isoihin korvauksiin, ja jo uhka korvausvelvollisuudesta häittäisi toimittajan työtä, Binkowski totesi. Hänen mukaansa vaikein paikka kustantajan ja toimittajan suhteessa oli se, kun kyse ei ollut peruslinjasta eikä juttutason yksityiskohdasta vaan erityiskysymyksestä eli lehden kannasta johonkin esille nousseeseen ja laajamerkitykselliseen asiaan. Tällöinkin Binkowskin mukaan valta päättää olisi kustantajalla, sillä kyse olisi periaatelinjan soveltamisesta. Kannanmääritykseen tulisi päätyä yhdessä toimittajan kanssa neuvotellen. Binkowskin mielestä periaatelinja piti toisaalta muotoilla väljästi ennakoiden mahdollisia eteen tulevia kysymyksiä, mutta toisaalta tästä väljyydestä seurasi, että linja jäisi tyhjäksi, ellei sitä tulkittaisi erikseen kutakin tapausta vasten. Tulkitavalta oli kustantajalla.

Kustantajalle kuului yksiselitteisesti valta nimetä ja erottaa päätoimittaja. Päätoimittajan tuli nauttia kustantajan luottamusta. Mikäli toimittajat osallistuisivat päätoimittajan nimittämiseen ja erottamiseen – kuten Länsi-Saksassa oli osa toimittajista voimakkaasti vaatinut – se heikentäisi päätoimittajan ja samalla kustantajan asemaa. Binkowski kysyi, miten esimerkiksi lehden tehokkuutta voitaisiin nostaa, mikäli päätoimittaja ei rohkenisi pyytää muita mukaan talkoisiin? Binkowskin mukaan länsisaksalaiset kustantajat olivat sanoneet jyrkän ein toimituksellisille neuvonantajille ja toimitusstatuuteille. Henkilöstöstä koostuvia ”toimituksellisia neuvonantajia” oli vaadittu voimakkaasti, ja niiden avulla toimittajapuoli oli halunnut päästä osalliseksi lehtitalojen vallanjaosta. Binkowskin mukaan hänen esittelemällään sopimuksella pystyttäisiin statuutteihin halutuista asioista sopimaan muutenkin. Sen sijaan kustantajat olivat harkinneet toimituksellisia komiteoita, jotka varsinkin isoissa lehtitaloissa voisivat edustaa kaikkia, esimerkiksi toisissa maissa työskenteleviä toimittajia ja heidän oikeuksiaan.

Perusteilla ollut Päätoimittajien Yhdistys otti kantaa SSL:n toimitusdemokratiaohjelmaan helmikuussa 1971 eli ennen siis kuin ohjelma lopullisesti hyväksyttiin SSL:n liittokokouksessa. Päätoimittajien lausunnossa todettiin, että luonnoksen ehdotukset saattoivat johtaa toimitusjohdon ja muun toimituksen vastakohtaisuuteen. Lausunnon mukaan SSL:n esitys unohti sekä lehtitoiminnan taloudelliset edellytykset että monien lehtien aatteellis-poliittisen tehtävän. Päätoimittajan vallan rajoittaminen pakottaisi muuttamaan jopa painovapauslakia, päätoimittajat kauhistelivat. Päätoimittaja joutuisi toimimaan vakaumusensa vastaisesti, kun muut toimittajat saisivat siitä kieltäytyä. Päätoimittajien

mukaan esitys oli ristiriidassa työsopimuslain ja silloisen työehtosopimuksen kanssa. Päätoimittajat halusivat, että SSL:n liittokokous olisi ottanut toimitusdemokratian käsittelyssä aikalisän – näin ei kuitenkaan tapahtunut.⁹⁵

Kustantajapuoli keskusteli SSL:n toimitusdemokratiatavoitteista Pohjoismaisten lehdenkustantajien tapaamisessa Helsingissä syyskuussa 1971⁹⁶. Johtaja Paul Strandén GTT:stä esitteli kokoukselle SSL:n toimitusdemokratiaohjelmaa. Hän arveli, että Suomessa nähdyt vaatimukset tulisivat esille varmasti muissakin Pohjoismaissa, minkä tähden kustantajien kannatti yrittää etsiä yksimielisyyttä siitä, miten vaatimuksiin suhtaudutaan. Strandénin mielestä toimittajien ohjelmasta tulisi poimia sellaiset kohdat, jotka työnantaja pystyi hyväksymään. Hänen mukaansa kannattaisi jopa hakea aivan uusia asioita, jotka olisivat työnantajien kannalta tarkoituksenmukaisia ja jotka johtaisivat kehitystä oikeaan ja järkevään maaliin. Strandén kehitti SSL:n toimitusdemokratiaesityksen perustalta, että jokaisella lehdellä tulisi olla oma linja, jossa korostettaisiin puoluepolitiikkaa tai jotain muunlaista politiikkaa. Linjaksi ei riittänyt se, että lehti omistautuu uutisten välitykseen, Strandén mietti. Hän kysyi, olisiko mahdotonta ajatella, että lehdet vahvistaisivat itselleen tietyn linjan? Voisiko päätoimittaja julistaa linjan toimittajille – juuri tähän oli sisäinen tiedotustoiminta, jota jo harjoitettiin toimituksissa. Strandénin mukaan pitäisi olla mahdollista ottaa asiaa koskeva ”velvollisuus” mukaan työehtosopimukseen. Kustantajalla olisi oikeus muuttaa linjaa, mikäli tämä niin tahtois. Strandén pohti, mitä tulisi tehdä sen varmistamiseksi, että toimittajat noudattaisivat julistettua linjaa. Kysymykseen hänellä ei ollut vastausta. Toimittajien henkilöstöpoliittisista vaatimuksista Strandén totesi, että ne seurasivat yleisestä yritysdemokraattisesta keskustelusta. Päätoimittajan valintaan kustantajien ei tullut toimittajia päästä, mutta yleisistä rekrytointiperiaatteista voitaisiin keskustella. Myöskään irtisanomistilanteissa toimittajia ei pitäisi päästää päättämään, koska se saattaisi johtaa kiusallisiin tilanteisiin työpaikoilla: irtisanottavaksi voitaisiin ehdottaa jopa jotain toista henkilöä.

Strandénin ajatukset ovat linjassa sen kanssa, että elinkeinoelämän piirissä laajemminkin koettiin tärkeäksi olla myös itse aktiivinen demokratiakeskustelussa. Muun muassa Elinkeinoelämän valtuuskunnan Evan työvaliokunta halusi, että ammattiyhdistysliike ei pääsisi keskustelussa aloitteentekijäksi. Pelkona oli Evassa se, että ruotsalaistyyppiset, yritystä omistavat palkansaajarahastot rantautuisivat Suomeen. Työnantajapuolella haluttiin etsiä markkinatalouteen pohjautuvia yritysdemokratiamuotoja. Jukka Tarkka analysoi, että linjauksessa oli sellainen taktinen vivahde, että ”jossakin oli viisasta antaa periksi kovin radikaalien ehdotusten ennalta torjumiseksi”.⁹⁷ Juuri näinhän kulki GTT:n Strandénin ajatus, kun hän mietti linjamääritystä. Toimittajienkin parissa oli ol-

⁹⁵ Kulha 2002, 29-36.

⁹⁶ ”Den redaktionella demokratins målsättning”, Nordiska Tidningarnas Arbetsgivarenämnds möte 16.-17.9.71. Viestintätyönantajat, mappi ”PS, SSL:n sopimus, Liite 6”.

⁹⁷ Tarkka 2002, 123.

lut puhetta lehden linjasta, mutta Strandén jalosti ajatusta niin, että toimittajat velvoitettaisiin noudattamaan kustantajan määrittelemää lehden linjaa.

SSL:n hyväksytyä toimitusdemokratiaohjelmansa keskustelu toimitusdemokratiasta *Sanomalehtimiehellä* jatkui – ja jälleen ulkomaisten esimerkkien voimin. Ruotsin lehtimiesliiton SFJ:n Tukholman yhdistyksen aloitteesta oli tutkittu kaupungin toimittajat⁹⁸. Seppo Sadeoja aloitti juttunsa sillä, että 70 prosenttia kyselyyn osallistuneista oli sitä mieltä, että toimituksen johdon valinnan oli tapahduttava joko yhteistuumin henkilökunnan ja johdon kesken tai sitten henkilökunta valitsee johdon. Valintakysymys oli relevantti toimitusdemokratian kannalta, ja koko selvitys oli ollut pohjana Tukholman yhdistyksen yritysdemokratiaa selvittelleelle työille. Saksan ”Sanomalehtimiehestä” eli *Der Journalist* -lehdestä oli puolestaan suomennettu kokonaan *Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung* -lehden toimitussäännöt⁹⁹. Kölniläislehden kustantajan ja toimittajien sopimien toimitussääntöjen johdannossa todettiin, että kustantaja ja toimittajat työskentelevät yhdessä tietoisina vastuustaan lukijoita kohtaan ja ottavat huomioon osavaltion lehdistölain määrittelemän lehdistön tehtävän. Lehden peruseriaatteiden rajoissa toimittajien todettiin myös suojaavan lehden taloudellisia etuja. Tuttu kohta suomalaisista toimitusdemokratiatavoitteista oli se, että ”ketään toimittajaa ei voida velvoittaa lehdessä ilmaisemaan mielipidettä, joka sotii hänen vakaumustaan vastaan” eikä kieltäytymistä saa lukea toimittajan vahingoksi. Ero Suomessa esitettyihin vaatimuksiin oli siinä, että Suomessa vaadittiin lupaa kieltäytyä työtehtävistä vakaumukseen vedoten – saksalaislehdessä kieltäytyminen koski vain mielipiteiden esittämistä. Suomessa vaatimus meni pidemmälle.

Kölniläislehden toimitussäännöt alkoivat lehden periaatteellisella kannalla, joka muistutti ensimmäisiä Suomessa samaisena vuonna 1971 kirjoitettuja lehtien linjapapereita: siinä kerrottiin lehden aatteellinen tausta, sitoutuminen yhteiskuntaan ja lehden tehtävät. Sen julkaiseminen *Sanomalehtimiehellä* loi suomalaistoimittajien ja päätoimittajien parissa kuvaa siitä, millaisia ”linjapapereiden” kuului olla. Kokonaisuudessaan kölniläinen linjapaperi (periaatteellinen kanta) meni näin:

”Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung on edistyksellisesti sitoutunut päivälehti. Sen tehtävänä on totuudenmukaisesti, ymmärrettävästi ja ajankohtaisesti selostaa kaikkia julkista intressiä olevia asioita, kommentoida niitä selkeästi sekä tarjota viihdettä.

Lehden pyrkimyksenä on myötävaikuttaa julkisen mielipiteen ja tahdon muodostukseen. Se pyrkii antamaan lukijoilleen mahdollisuuden asialliseen eikä tunnepohjaiseen perusteluun nojaavan ratkaisun tekemiseen sekä tarjoamaan heille suuntausta ja apua elinkysymyksissä. Sisällön muotoilussa se ottaa huomioon maltillisuuden ja suvaitsevaisuuden periaatteita. Se torjuu kaikki manipulaatiopyrkimykset.

Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung on poliittisista puolueista ja taloudellisista ja yhteiskunnallisista eturyhmistä riippumaton lehti. Tämä puolueettomuus, johon lehti on sitoutunut, merkitsee lukijan kannalta sitä, että lehden on kiinnitettävä kriittistä huomiota kaikkiin instituutioihin ja kehityssuuntiin valtiossa ja yhteiskunnassa. Lehti haluaa korostaa suurten yhteistehtävien ja niistä johtuvien vaatimusten ymmärtämisen merkitystä.

⁹⁸ ”Tukholman toimittajien mielipiteitä kartoitettu”, *Sanomalehtimies* 7/1971.

⁹⁹ ”Kölner Stadt-Anzeiger-lehden toimitussäännöt”, *Sanomalehtimies* 8/1971.

Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung tunnustaa perustuslain mukaisen vapaan demokraattisen järjestelmän. Pyrkinessään jatkuvasti korostamaan perustuslain arvoja ja hallitusmuodon todellisuutta sekä esittäessään omia ratkaisuehdotuksiaan nykyajan ja tulevaisuuden kysymyksiin se pyrkii demokratian voimistamiseen.

Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung aikoo johdonmukaisesti jo aikaisemmin noudattamansa kannan mukaisesti puolustaa yhteiskunnallisten ja liberaalisten periaatteiden toteuttamista. Tällöin lehti ottaa huomioon yhteiskunnallisen muutoskehityksen.

Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung kääntyy kaikkia pyrkimyksiä vastaan, jotka tähtäävät oikeusvaltiollisen ja demokraattisen järjestyksen vaarantamiseen, varsinkin kaikkia äärioikeistolaisia ja äärivasemmistolaisia pyrkimyksiä vastaan. Se edistää julkista mielipiteitten vaihtoa, jota käydään perustellusti, mutta paheksuu sitä vastoin kaikkea oikeudenvastaista väkivallalla uhkaamista taikka väkivallan käyttöä varsinkin poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Se vastustaa kaikkea vallan väärinkäyttöä, yritettäköönpä sitä miltä suunnalta tahansa.

Kölner Stadt-Anzeiger/Kölnische Zeitung edistää ihmisarvoa ja ihmiskunnan pyrkimyksiä saada elää vapaudessa, rauhassa ja turvallisuudessa.”

Lisäksi toimitussäännöissä todettiin, että mikäli kustantaja muuttaa peruseriaatteita on toimittajista koostuvalle neuvontaryhmälle (Beirat) tästä hyvissä ajoin ilmoitettava ja sen mieltä kuultava. Peruseriaatteellista kannasta poikkeaminen voi olla peruste yhteiskokoukseen kustantajan ja toimittajien kesken. Mikäli lehden kanta muuttuu, voi toimittaja irtisanoutua. Pitkälti samat teemat tulivat myöhemmin noteeratuiksi Suomessa, työehtosopimuksessa. Saksalainen tapa laatia lehden linja, panna se paperille ja edellyttää toimittajilta linjan noudattamista tarttui Suomeen.

Demokratiavaatimukset löysivät tiensä puolueiden viestintäpoliittisiin ohjelmiin, joita puolueet alkoivat laatia 1970-luvun alkupuolella muiden erityisohjelmiansa tapaan. Kustantajapuolella ja päätoimittajien parissa nämä kasvaneet ”demokratia-vaatimukset” herättivät ihmetystä. Sanomalehtien Liiton ja GTT:n pitkäaikainen asiamies Allan Viranko kummasteli *Suomen Lehdistö*¹⁰⁰, miten SDP:n viestintäpoliittisen työryhmän ohjelmassa hallitsevaksi periaatteeksi oli noussut vihamielisyys kaupallisuutta vastaan. Se merkitsi Virangon mukaan joukkoviestinnän alalla yrittäjätoiminnan kahlitsemista ja valtiojohtoisuutta. ”Demokratialla naamioidaan milloin mikin diktatuuri”, Viranko lohkaisi. Hän nimesi yhdeksi demokratian lajiksi ”yritysdemokratian”. SDP:n viestintäpoliittisessa ohjelmassa todettiin, että ”lehtien toimituksille ja muille osastoille on luotava nykyistä paremmat mahdollisuudet vaikuttaa omaan työskentelyynsä”. Se antoi Virangolle aiheen ilkkua, että ”tästähän meillä on esimerkkeinä Joensuu teatteri, Hämeen Yhteistyö ym. Entä jos (Uuden Suomen päätoimittaja) Pentti Poukka kääntyisi kommunistiksi? Määräisikö toimittajakunta, onko hänet pysytettävä päätoimittajana?” Yritysdemokratia ei kuulunut kustantajapuolen tavoitteisiin ainakaan siinä muodossa, kun sitä toimittajapuolelta tai esimerkiksi SDP:stä tarjoihtiin.

SSL:n toimintasuunnitelmassa vuodelle 1972 asetettiin päämääräksi, että toimitusdemokratiaa pyritään toteuttamaan liittokokouksen vahvistamista ta-

¹⁰⁰ ”Jäljet johtavat syltityhtehtäseen”, Suomen Lehdistö 10/1971.

voitteista lähtien¹⁰¹. Tavoitteet olivat niitä, jotka oli listattu toimitusdemokratiaohjelmaan.

Toimitusdemokratian pohtiminen Pohjoismaisessa lehtimiesliitossa (NjF) jatkui helmikuussa 1972. Tällä kertaa kokoonnuttiin Saltsjöbadenissa Ruotsissa. SSL:n Seppo Sadeojan jutussa todettiin, että suunta ja pyrkimys kohti ”laajennettua demokratiaa” oli ollut sama kaikissa pohjoismaissa Espoossa syksyllä 1970 pidetystä kokouksesta lähtien¹⁰². Työnantajapuolen todettiin ripotelleen ohdakkeita kehityksen esteiksi. Seminaari hyväksyi julkilausuman, jossa lehden linjakysymykset oli nostettu alkuun. Julistuksessa vaadittiin, että lehden suuntaa ei saa muuttaa ennen kuin asiasta on neuvoteltu ”toimitustyöntekijäin” kanssa¹⁰³. Mikäli suuntaa muutettaisiin siten, että se olisi muutoksen jälkeen selvässä ristiriidassa siihen tilanteeseen nähden, kun toimittaja oli tullut taloon, toimittajalla oli oikeus irtisanoutua irtisanomisaikaa noudattamatta täydellä irtisanomisajan palkalla. Lisäksi kirjattiin, että toimituksellisella työntekijällä olisi oltava oikeus esittää toisessa viestimessä ”yhteiskunnallinen, kulttuuria koskeva, poliittinen tai taloudellinen mielipiteensä, ellei mielipidettä julkaista siinä lehdessä, jonka palveluksessa hän on”. Näinhän todettiin myös SSL:n toimitusdemokratiaohjelmassa. Jo vakiintuneeseen tapaan vaadittiin, että toimittajalle ei voida antaa tehtäviä tai säilyttää vastuuta tehtävistä, jotka ovat hänen vakaumuksensa vastaisia eikä toimittajalle saa antaa nöyryyttäviä tehtäviä. Työntekijöiden edustuksen yhtiön hallituksessa katsottiin voivan edistää demokratisoitumista, mutta se ei antanut riittävästi vaikutusmahdollisuuksia. Vaikutusvaltaa ja kanssamääräämis-oikeutta haluttiin kaikille yrityksen tasoille. Seminaarin julkilausuman mukaan toimitusdemokratiaan tuli sisältyä vaikutusmahdollisuus myös yrityksen pitkän tähtäyksen suunnitteluun, budjetointiin, henkilökunnan työhönottoon, koulutuskysymyksiin ja irtisanomisiin.

Suomen Lehdistöissäkin herättiin esittelemään perusteellisemmin toimitusdemokratiaa. Sanoma Osakeyhtiön lehtimieskoulutusta hoitanut Antero Okkonen kirjoitti kolme sivua pitkän artikkelin, jonka otsikkona oli ”Toimittajan asema ja oikeudet ranskalaisittain pohdittuna”¹⁰⁴. Mukana olivat *Sanomalehtimiehistä* tutut esimerkkilehdet: *Le Monde* ja *Stern*. Ranskassa oli Okkosen mukaan menty pisimmälle pohdittaessa toimittajan asemaa lehtiyrityksessä. Siellä keskustelua oli kiihdyttänyt vuonna 1970 ilmestynyt valtiokomitean mietintö (Rapport sur les problèmes posés par les sociétés de rédacteurs), jossa käsiteltiin maan toimitusyhdistysten esittämiä kysymyksiä. Tämä niin sanottu Lindonin komitea rinnastui Okkosen mukaan amerikkalaiseen Hutchinsin komiteaan, joka jätti mietintönsä Amerikan lehdistön tilasta ja tehtävistä vuonna 1947. Vas-

¹⁰¹ ”Suomen Sanomalehtimiesten Liiton toimintasuunnitelma”, Sanomalehtimies 9/1971.

¹⁰² ”Toimitusdemokratiaa Pohjoismaissa”, Sanomalehtimies 2/1972.

¹⁰³ Näihin aikoihin Sanomalehtimiehen juttuihin ilmestynyt nimitys ”toimitustyöntekijä” kuvaa osaltaan toimittajien piirissä tapahtunutta muutosta: toimittajat samaistivat itsensä mihin tahansa muihin työntekijöihin ja korostivat näin eroaan työnantajapuolesta.

¹⁰⁴ ”Toimittajan asema ja oikeudet ranskalaisittain pohdittuna”, Suomen Lehdistö 3/1972.

taavanlaisia komiteoita oli ollut Isossa-Britanniassakin. Erityisenä taustana Ranskan keskustelulle oli Okkosen mukaan se, että maan lehdistö joutui alkaamaan kuin alusta toisen maailmansodan jälkeen. Lehtiomistus oli maassa keskittynyt ja ajautunut alan ulkopuolelta tulleiden rahamiesten käsiin. Useat pariisilaislehdet kärsivät kannattamattomuudesta. Lehtimiesten tyytymättömyyden nähtiin pohjautuvan siihen, että sodan jälkeen muotoiltuja tiedonvälityksen ihanteita ei ollut yritettykään toteuttaa. Keskustelua toimitusdemokratiasta oli alkanut virittää maan vuonna 1967 perustettu toimitusyhdistysten liitto. Okkonen povasi, että vaikka kustantajat ja lehtimiesjärjestöt eivät hyväksyneetkään Lindonin komitean mietintöä, siihen palattaisiin lähivuosien aikana. Ilmeisesti siksi Okkonen katsoi tähdelliseksi esitellä komitean mietinnön suomalaisille.

Lindonin komitea käsittelemät, maan toimitusyhdistysten esille nostamat kysymykset Okkonen jakoi kolmeen ryhmään: toimittajien liittyminen lehtitaloitain toimitusyhdistykseen, lehtiyhtymisen muodon muuttaminen rajoitetun voiton yhtiöksi ja vaatimus Ranskaan perustettavasta uutis- ja tiedotussäätiöstä. Toimitusyhdistykset olivat toimittajien mielestä työkalu, joiden avulla he pääsisivät jakamaan valtaa lehtitaloissa. Toimittajat olivat vaatineet, että yhdistysten tuli päästä osallistumaan tärkeimpien toimihenkilöiden valintaan, lehden toimittuksellisen linjan määräämiseen ja yleensä toimittajien työhön vaikuttavien ratkaisujen tekoon. Lisäksi toimitusyhdistyksille haluttiin jonkinasteinen omistusoikeus lehtiyhtiöstä, ainakin määrävähemmistö. Lehtimiesten mielestä omistusta tarvittiin, jotta voitaisiin taata riippumaton ja lehtiyhtymisen pääoman intresseistä vapaa tiedottaminen.

Lindonin komitea ei lämmennyt ehdotukselle, että toimittajat saisivat yhdistyksilleen lehtiyhtymisten osakkeita. Sen sijaan komitea olisi päästänyt toimittajat mukaan päätöksentekoon, joka olisi varmistettu lain tai asetuksen nojalla. Osallistumiselle olisi annettu kolme kohdetta: osallisuus päätoimittajan valintaan, oikeus tulla kuulluksi omistajajärjestelyissä ja oikeus osallistua neuvottelevien elinten perustamiseen ja siten päästä mukaan päättämään lehden toimittuksellisesta linjasta sekä lehtimiesetiikasta. Lindonin komitea ei innostunut lehtien yritysmuodon muuttamisesta ”rajoitetun voiton” yritykseksi. Lehdet piti nähdä jatkossakin sekä liikeyrityksinä että yhteiskunnallisina laitoksina. Toimittajien havitteleman uutis- ja tiedotussäätiön – joka voisi painaa kilpailevia lehtiä alueilla, missä kilpailua ei muuten olisi – perustamista komitea ei puoltanut.

Ranskalaiset sanomalehtikustantajat ristivät Lindonin komitean ”harrastelijakomiteaksi”. Kustantajat korostivat, että journalisti ei ollut ”lihaksi tullut kansallinen ja yhteiskunnallinen omatunto”, vaan työntekijä lehtiyhtymyksessä. Lisäksi Okkosen artikkelissa muistutettiin, että toimittajien omastatunnosta oli pidetty aiemminkin huolta, sillä Ranskassa oli jo vuonna 1935 tullut voimaan ns. omantunnonklausuuli. Se määräsi huomattavan korvauksen toimittajalle, joka lehden muuttuneen politiikan vuoksi joutuisi toimimaan omaatuntoaan vastaan ja siitä syystä irtisanoutumaan.

Laajan artikkelinsa lopuksi Okkonen pohdiskeli toimitusdemokratiaa Suomessa. Hän ounasteli, että perustetut ja perustettavat toimitusyhdistykset tulisivat suuntautumaan juuri toimitusdemokratian edistämiseen. Okkonen

esitteli *Sanomalehtimiehen* lukijoille tutuksi tulleet *Sternin* ja *Le Monden* esimerkit. Jälkimmäinen oli sellainen rajoitetusti voittoa tuottava yhtiö, jollaisia ranskalaiset lehtimiehet olivat halunneet muidenkin lehtiyhtiöiden olevan. Okkosen mukaan *Le Monden* tuotto oli rajattu hyvää korkoa vastaavaksi.

Okkonen referoi lopuksi Jean Schwobelin kirjaa *”Lehdistö, valta ja raha”*, joka sekin oli aiemmin esitelty *Sanomalehtimiehe*sä. Okkosen mielestä keskeistä Schwobelin kirjassa oli se, että toimittaja ei ollut mikä tahansa työntekijä eikä lehti mikä tahansa työpaikka, minkä vuoksi toimittajan oikeus osallistua päätöksentekoon oli nähtävä ainutkertaisena piirteenä. Toimittajan Schwobel katsoi tarvitsevan valtaa – ja myös henkilökohtaista valtaa työolosuhteitaan koskevissa asioissa – voidakseen ”riippumattomana tiedottajana palvella yhteiskuntaa”.

3.4 Kustantaja torjui toimitusdemokratian tulon työehtosopimukseen

Yritys- ja toimitusdemokratiakysymykset olivat asialistalla, kun SSL ja GTT aloittivat alkuvuonna 1972 työehtosopimusta koskevat neuvottelut. *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa maaliskuussa ennakoitiin, että ellei liiton toivomaa kohtuullista ratkaisua synny neuvotellen ”on vaatimuksista taisteltava”¹⁰⁵. Pääkirjoituksessa kerrattiin neuvottelutavoitteet, joista yhdeksi mainittiin liittohallituksen esitys toimitusdemokratiaa koskevaksi liittojen väliseksi yhteistoimintasopimukseksi. Tärkeimmät tavoitteet mitattiin kuitenkin rahassa: toimittajat halusivat palkankorotuksia. Näin vahvistavat yksimielisesti SSL:n tuolloinen puheenjohtaja Jyrki A. Juuti ja hänen seuraajansa Antero Laine¹⁰⁶. Juutin mukaan muut asiat jäivät sivuosaan, kun kättä alettiin vääntää palkoista. Tosin SSL:n hyväksymässä lakkomonisteessa, jota jaettiin lakkopaikkakunnilla kuten Jyväskylässä, todettiin palkankorotusvaatimusten perusteluiden lisäksi myös se, että ”lehtimiehet haluavat olla päättämässä siitä, millaisia lehtiä tehdään”¹⁰⁷.

Sinällään koko lakkoa voi pitää jopa työtaturmana¹⁰⁸, sillä kun valtakunnansovittelija Paavo J. Paavola teki ensimmäisen sovintoesityksensä, se oli kuin suoraan työnantajan paperista. GTT:n silloinen toimitusjohtaja Åke Heiniö arvasi, ettei sellainen paperi voi mennä läpi, ja pitää siksi lakkoa ”lipsahduksesta”¹⁰⁹. Sopus löytyi lakon kestätyä 250 tuntia (9.5.–19.5.1972)¹¹⁰.

¹⁰⁵ ”Neuvottelut käynnistyivät” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 3/1972.

¹⁰⁶ Laineen kommentti jutussa ”Lakkoasetta käytetty harvoin ja harkitusti”, *Journalisti* 14/2001. Laine toimi SSL:n puheenjohtaja 1974–1992; Jyrki A. Juuti, puhelinhaastattelu 2000.

¹⁰⁷ Neekerin taival 1983, 28.

¹⁰⁸ Valkama 1975, 228–233. Tässä GTT:n historiassa kutsutaan SSL:n lakkoa ”työtaturmaksiksi”.

¹⁰⁹ Åke Heiniö, puhelinhaastattelu 2002.

¹¹⁰ Antero Laineen muistelu lakosta. *Sanomalehtimies* 14/2001.

Lakko toi palkankorotukset, mutta toimitusdemokratia-asiat jäivät jatkoneuvottelujen varaan. Kustantajien karttamaa toimitusdemokratia-sanaa ei kolmivuotisessa työehtosopimuksessa mainittu. Silti siitä oli kyse työehtosopimuksen liitteessä kuusi, joka koski yhteistoiminnan kehittämistä toimituksissa. Yhteistointaa ohjaamaan sovittiin perustettavaksi liittojen välinen pysyvä neuvotteluelin, jonka oli määrä saada jotakin aikaiseksi saman vuoden aikana kuten siten kävikin. Malli yhteistyösopimukseksi valmistui syksyllä niille lehtitaloille, jotka vapaaehtoisesti halusivat sitä kokeilla. Sopimuspöytäkirja ei ollut mikään lehtialan erityispiirre. Pöytäkirjan sisältörunko oli näet sama kuin työmarkkinain keskusjärjestöjen yhteistyötä koskeva sopimusmääräys samalta vuodelta. Erityistä siinä oli lähinnä se, että yhteistoiminnan perustaksi toimituksissa määriteltiin kustantajan määrittämä lehden linja: Lehtiyrityksiin oli määrä perustaa yhteistyöneuvostoja, joille asetettiin velvoitteeksi noudattaa toiminnassaan julkaisun periaatelinjaa.¹¹¹ GTT:n puolella haluttomuus sopia yritys- ja toimitusdemokratiasta perustui Valkaman laatiman järjestön historian mukaan siihen, että yritysdemokratiamääräyksistä neuvottelivat samaan aikaan keskusjärjestöt¹¹².

Sanomalehtimies omisti lakon jälkeen numeronsa toimitusdemokratialle¹¹³. Teemanumeron lähtökohtana oli vuoden 1971 liittokokouksen tavoite pyrkiä yritys- ja toimitusdemokraattisiin uudistuksiin. Pääkirjoituksessa muistutettiin työehtosopimukseen viitaten, että ”tie toimitusdemokratialle on avattu”. Toimitusdemokratian katsottiin olevan jatkoa lehtimiesten ”perinteelliselle pyrkimykselle sananvapauden turvaamiseksi” – toimitusdemokratia kytkettiin sananvapauden kuten Pohjoismaiden Lehtimiesliitto NJF oli aiemmin tehnyt. Kyse ei ollut vain kustantajien sananvapaudesta vaan myös ”lukijoilleen vastuullisten ammatti-ihmisten” eli toimittajien harkintavallasta.

Teemanumerossa SSL:n järjestösihteeri Seppo Sadeoja kiitti, että työntekijöiden ja työnantajien yhteinen elin oli alkanut toimia, joskaan tuloksia ei käynyt ennustaminen¹¹⁴. Sadeojan mukaan varsin valmiina mallina toimitusdemokratiaksi sopi SSL:n työehtosopimusneuvotteluissa tarjoama toimitusdemokratiatesitys¹¹⁵. Esityksen mukaan kustantajan oli määriteltävä lehden periaatelinja, johon tehtävistä muutoksista oli sovittava osaston kanssa, kustantajan oli sovittava toimittajaneuvoston kanssa toimituksen toimihenkilöiden lukumäärää, uusien toimihenkilöiden valintaa, työjärjestelyjä ja tehtävien siirtoja koskevista periaatteista, toimittajaneuvosto oli osallisena lehden sisällön ja toimitustavan sekä työolosuhteiden, sosiaalitoimintojen ja yrityskohtaisen koulutuksen määrittelyssä. Päätoimittajaakin piti päästä valitsemaan: ”Vakinaisten toimihenkilöiden ottaminen toimitukseen on ratkaistava yhteistyössä toimittajaneuvoston

¹¹¹ ”Osastojen toiminta vilkastumassa”, *Sanomalehtimies* 7/1972; Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton vuosikertomus 1973.

¹¹² Valkama 1975, 229.

¹¹³ ”Näin päätti liittokokous” (otsikko lehden kannessa), *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹¹⁴ ”Yhteistointaa toimituksissa ryhdytään kokeilemaan”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹¹⁵ SSL:n liittohallitus käsitteli luonnosta toimitusdemokratiaa koskevaksi yhteistyösopimukseksi kokouksissaan 10.11.1971 ja 9.12.1971.

kanssa eikä päätoimittajan, hänen apulaisensa tai toimituspäällikön tehtävään otettako henkilöä ilman toimittajaneuvoston suostumusta”. Jutussa tarjottiin toimitusdemokratian esikuviksi tuttua *Le Monde* ja saksalaislehtiä. Yhteistoimintaa edistävään liittojen yhteiselimeen kuuluivat Sadeojan ohella toimittaja Pentti Kiipula *Keskisuomalaisesta* ja toimittaja Helena Vehkaoja A-lehdistä sekä työnantajien edustajina toimitusjohtaja Aaro Korkeakivi *Kalevasta*, päätoimittaja Teo Mertanen *Helsingin Sanomista* ja johtaja Paul Strandén GTT:stä.

Antero Okkonen jatkoi Ranskan mallien esittelyä *Suomen Lehdistössä* mutta myös *Sanomalehtimiehessä*. Toimitusdemokratia-teemanumerossa hänen käsialaansa oli Ranskassa toimitusdemokratian keulakuvaksi nousseen *Le Monden* Jean Schwoebelin haastattelu¹¹⁶. Ranskalaislehdestä toimittajayhdistys omisti 40 prosenttia, mikä toi toimittajille äänivaltaa. Schwoebel totesi haastattelussa, että omistus turvasi toimitusyhdistykselle veto-oikeuden tärkeimpiin päätöksiin kuten lehden myymiseen sekä toimituslinjan ja ilmoituspolitiikan muuttamiseen. Schwoebel myönsi, että toimitusdemokratia ei toimi vielä edes *Le Mondessa*, mutta toimittajilla oli ”oikeuksia”, ja tätä hän piti suurena saavutuksena. Schwoebelilta kuultiin toimitusdemokratian ylevä määritelmä: toimitusdemokratia on sitä, että jokainen lehtimies työtä tehdessään tajuaa, miksi hän työtä tekee, miksi lehti ilmestyy, että hän tajuaa olevansa vastuussa lehden tiedoista, koko sisällöstä, informaation tasosta, laadusta. Toimittajalla piti olla päätäntävaltaa, jotta hän voisi pyrkiä oikeaksi katsomaansa suuntaan. Schwoebel väitti länsimaisen lehdistön elävän kriisissä ja yleisön olevan tyytymätön lehdistöön. Journalistit halusivat tehdä lehdistöstä vastuullisemman ja syvällisemmän. Schwoebel uskoi Okkosen sitä kysyessä, että päätöksentekoon osallistumisen pystyi erottamaan omistamisesta. Tällaisia ratkaisuja oli Schwoebelin mukaan koeteltu ranskalaisessa *Le Figarossa*. Toinen esimerkki Okkosen jutussa oli lontoolainen *Observer*, jonka toimituspolitiikasta päätti erityinen säätiö. Haastattelun lopuksi Schwoebel paalutti toimitusdemokratian ylevän tavoitteen: lehden pitäisi palvella informaatiota ja vain sitä.

Toimitusdemokratia-teemanumerossa *Sternin* ja *Le Monden* rinnalle tuotiin lehden lukijoille jo tutuksi tullut tanskalainen, työntekijöiden omistama *Information*¹¹⁷. Seppo Sadeoja oli antanut päätoimittaja Knud Vilbylle vastattavaksi kysymyksiä muun muassa siitä, miten lehden hallinto oli järjestetty ja kuka määräsi lehden linjan. Vilbyn mukaan työntekijäyhdistys, lehden omistaja, päätti ketkä kuuluvat johtokuntaan, ketkä olivat johtajia ja ketkä päätoimittajia. Päätoimittajan ja johtajan valtaa oli rajattu siten, että heidät voitiin valita vuosittain ja uusien työntekijöiden ottamisesta ja vanhojen erottamisesta johto voi vain tehdä esityksen henkilöstöstä koostuvalle työntekijäneuvostolle. Säännösten mukaan lehden linjan määräsi toimituksen johto, jonka Vilby arveli kuulostavan ”hieman vanhanaikaiselta”. Hän selitti asian johtuvan siitä, että päätoimittajanhan valitsevat kaikki työntekijät ja tärkeät, päivittäiset linjapäätökset tehdään toimituksen yhteisessä kokouksessa kello 12. Johtavissa artikkeleissa sallittiin erilaisia näkemyksiä samoista asioista. Tanskan mallissa oli Suomessa

¹¹⁶ ”Mitkä ovat tulokset Le Monden demokratiassa”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹¹⁷ ”Päätoimittaja: Demokratia menestynyt Informationissa”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

toimittajien esittämiin vaatimuksiin nähden tuttua henkilöstön oikeus päätöimittajan ja muiden johtavien toimittajien nimityksiin.

Kustantajan, päätöimittajan ja toimittajan valtasuhteisiin liittyi Esko Lampisen Tampereen yliopistossa valmistunut lisensiaattityö *”Sanomalehtityyppisten julkaisujen omistus ja hallinto Suomessa”*. Tekijä leimasi päätöimittajan vallan myytiksi¹¹⁸. Lampisen mukaan päätöimittajan todellinen valta päättää esimerkiksi lehensä toimituspolitiikasta oli riippuvainen hänen mahdollisuksistaan osallistua lehtirytyksen hallintoon yhdessä toimitusjohtajan kanssa. Lampinen esitti kolme keinoa, joilla voitaisiin varmistaa, että päätöimittajan valta ei jäisi vain silmänlumeeksi. Ensimmäinen oli, että taloudellisen vastuun alueeseen liitettäisiin päätöimittajan vastuu eli päätöimittaja olisi myös toimitusjohtaja. Toinen mahdollisuus oli kohentaa lakiteitse päätöimittajan hallinnollista vastuuta lehtirytyksessä. Kolmas keino oli tulevien päätöimittajien itsensä varassa: he voisivat ottaa tehtävänsä vastaan ainoastaan ehdoilla, jotka turvaisivat hallintohierarkisesti yhtäläisen aseman toimitusjohtajan kanssa, Lampinen luonnosteli.

Vuotta aiemmin *Sanomalehtimiehe*sä oli kerrottu, että Kansainvälisen lehtimiesliiton IFJ:n oli määrä laatia toimitusdemokratiasta oma ohjelmansa. IFJ:n kokoukseen Turkkiin oli matkustanut SSL:stä kolme edustajaa. Kokouksesta raportoinut Jukka Ollila kuittasi toimitusdemokratian lyhyesti siten, että kokouksen hyväksymä ohjelma oli suomalaisittain ”vielä varsin pyöreä ja vähän antava”.¹¹⁹ Vaikka jutussa lupailtiin palata asiaan myöhemmin, *Sanomalehtimiehe*tä ei löydy aiheesta juttua.

Toimittaja Tuomo Talvi epäili puolestaan, että ”jotkut” ovat kaivaneet yrittysdemokratiakeskustelussa niin pitkään lähtökuoppia, että niistä oli tulossa samalla hautakuoppia¹²⁰. Talvi vaati, että jotain kouriintuntuvaa pitäisi alkaa tapahtua, muuten ”koko ajatus suureksi osaksi vesittyy”. Talvi piti erityisen tärkeänä, että työntekijät pääsisivät osallistumaan henkilöstöpolitiikkaa, ei vain esimerkiksi työpaikan sosiaalioloja ja koulutusta, koskevien kysymysten käsittelyyn.

HSY:n jäsen, toimittaja Iiris Eno *Helsingin Sanomista* muistutti samaisessa vuoden 1972 teemanumerossa julkaistussa kirjoituksessaan, että HSY oli runsaat kaksi vuotta sitten esittänyt painovapauslain muutosta toimitusdemokratian helpottamiseksi. Ajatuksena oli, että päätöimittajan ”liki diktatoriset” valtuudet riisuttaisiin. Eno arveli, että lakimuutos oli tekeillä mutta että SSL:n pitäisi nopeuttaa sen käsittelyä.¹²¹ Seuraavassa *Sanomalehtimiehe*n numerossa Lars Bruun asettui vastustamaan ajatusta lakimuutoksesta¹²². Bruun tuki vahvasti päätöimittajan lakisääteistä valtaa ja kyseenalaisti toimittajien tavoitteleman vallanjaon päätöimittajan kanssa. Bruunin mielestä päätöimittajan määräämisen vallan vastustajat eivät olleet ajatelleet, mihin toimitusdemokratiolla oikeastaan

¹¹⁸ ”Sanomalehtityyppisten julkaisujemme omistuksesta ja julkaisuvallan jaosta”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹¹⁹ ”IFJ:n seikkailut sananvapauden maassa”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹²⁰ ”Missä viipyy yrittysdemokratia”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹²¹ ”Ristiriidat laantuneet”, *Sanomalehtimies* 8/1972.

¹²² ”Toimitusdemokratia ja päätöimittajan valta”, *Sanomalehtimies* 9/1972.

pyrittiin. Bruunin mukaan toimitusdemokratian päätarkoitus oli turvata ilmaisen vapaus ja sen myötä lehdistön vapaus. Toimitusdemokratian piti lisätä lehden sisäistä sananvapautta – sitä, ettei (ilmeisesti lehtitalon toimituksen ulkopuolisin) sisäisin mahtikäskyin voida vapautta rajoittaa. Bruun korosti, että toimitusdemokratia ei ollut itsetarkoitus tai toimitustyöntekijöiden sananvallan parantamista vain parantamisen vuoksi.

Päätoimittajalla oli painovapauslailla vahvistettua valtaa, jotta lehden ulkopuoliset voimat eivät saisi mahdollisuutta puuttua lehden sisältöön. Näin varmistettiin sananvapaus, Bruun perusteli.

Päätoimittajan vallan vastapainoksi oli asetettu ankara, yhdelle henkilölle keskitetty vastuu, mikä selkeytti vastuukysymyksiä kansalaisten suuntaan. Mikäli vastuu olisi hajautettu kollektiiville, todellista vastuunkantajaa olisi voinut olla hankalampi löytää. Bruunin mielestä toimitusdemokratiaa voitiin mainiosti toteuttaa ilman, että päätoimittajan asemaan puututtiin. Toimitusdemokratian avulla voitaisiin muun muassa vaikuttaa ”lehden päälinjan noudattamiseen”, turvata toimittajan työskentely tai taata ”selkeä julkaisemispolitiikka” ilman, että päätoimittajalta vietäisiin valta. Toimitusdemokratian myötä toimittajat voisivat tukea päätoimittajan riippumattomuutta ulkopuolisesta painostuksesta. Bruun ei kuitenkaan uskonut, että päätoimittajaa saataisiin kantamaan vastuu lehden sisällöstä, ellei hänelle annettaisi samalla määräysvaltaa. Bruun varoitti, mitä saattaisi seurata siitä, jos vuoden 1919 painovapauslakia muutettaisiin päätoimittajan vallan osalta: ”Nyky-yhteiskunnassa on aivan riittävästi voimia, jotka mielellään haluaisivat saada lehdistön ja muut tiedotusvälineet aivan toisenlaisen valvonnan alaisuuteen”. Bruun ei tarkentanut, mitä voimia hän tarkoitti. Vallanhavittelijoita oli niin puoluekentän vasemmalla laidalla kuin oikealla sekä talouden puolella.

SSL:ssä vahvana vaikuttaneen nelikon, Turun, Tampereen ja Helsingin sanomalehtimiesyhdistysten sekä Suomen Aikakauslehtien Liiton, hallitusten ja luottamusmiesten kokoontuessa lokakuussa 1972 Helsinkiin neuvottelukokoukseen vaadittiin SSL:ltä keskusliittokysymyksen selvittämistä, toimitusdemokratian kiirehtimistä, painovapauslain uudistamista sekä yhteistyöhön pyrkimistä kaikkien tiedotusalan työntekijöiden kanssa¹²³. Toimitusdemokratiasta kokouksessa käytettiin toiveikkaita puheenvuoroja, kertoi jutussaan Jussi Rantala. Toimittaja Jussi Niininen Helsingistä oli todennut, että kysymys oli lähinnä ajasta ja muodosta. Työnantajilla uskottiin olevan sentään ”totista halua” toimitusdemokratiaan. Erikseen mainittiin, että käytännössä tiedettiin toimittajalle olevan apua siitäkin, että päätoimittaja saadaan määrittelemään lehden toimituspoliittinen linja. ”Paperilla oleva linjanveto tuo toimittajalle määräytyissä tapauksissa aikamoisen selkänöjan”, jutussa uskottiin. Tämä ajatus viittasi kokemuksiin Turusta, joista *Turun Päivälehd*en toimittaja Lauri A. Tuominen kertoi tarkemmin *Sanomalehtimiehessä* kolme vuotta myöhemmin¹²⁴.

¹²³ ”Kolmen yhdistyksen kokous perimmäisten kysymysten äärellä”, *Sanomalehtimies* 9/1972.

¹²⁴ ”Linjan määrittely tuo turvallisuutta”, *Sanomalehtimies* 12.5.1975.

Toimitusdemokratian kuumina vuosina pidettiin painetta yllä vetoamalla säännöllisesti länsieurooppalaisiin esimerkkeihin. *Sanomalehtimiehesä* Antero Okkonen otti syksyllä 1972 tarkempaan syyniin aiemmissa artikkeleissaan mainitsemansa sanomalehti *Le Figaron*¹²⁵. Lehdessä oli Okkosen mukaan meneillään kärhämä, joka koski lehden omistusta. Toisena osapuolena olivat liikemiehet ja toisena lehden toimitusyhdistys. Liikemies Jean Provoust vaati omistajana päättävältä lehden toimituspolitiikkaan, kun toimitusyhdistys katsoi tämän oikeuden ja lehden poliittisesta suunnasta päättämisen kuuluvan itselleen. Riita koski siis lehden linjaa, ja jutusta välittyi suomalaislukijoille kuva lehden linjan tärkeydestä yhtiön asioista päätettäessä.

Kolmisivuisessa juttukokonaisuudessa Kirsti Eklund kirjoitti Länsi-Saksasta ja toimittajien pyrkimyksestä edistää toimitusdemokratiaa¹²⁶. Jutun otsikossa povattiin, että ammattiyhdistysliike oli tulossa toimittajien avuksi. Kun pyrinnoista huolimatta toimitusdemokratia ei ollut toteutunut, toimittajat olivat radikalisoitumassa, Eklund uskoi. Hän kuvasi tilannetta Länsi-Saksassa ”hiljaiseksi painiksi”, joka on saanut omassa maassaan vain vähäistä huomiota puhumattakaan ulkomaista. Eklund kiteytti kiistan aiheen näin: ”Kysymys on siitä, pitäisikö lehdenkustantajien edelleen olla lehtensä linjan ainoita päättäjiä”, kuten kustantajat itse asian katsoivat olevan. Kustantajien mielestä koko keskustelu oli ollut hyödytöntä, kun kustantajien ja toimittajien välillä oli vuositouja vallinnut yhteisymmärrys. Ja voisivathan toimittajat vaihtaa työpaikkaa, mikäli lehden linja ei miellyttäisi. Eklundin mukaan tämä kuulosti ”tutulta tekstiltä”, jolla ei liittotasavallassakaan juuri ollut tekemistä todellisuuden kanssa. Eklundin mukaan ”edistyksellisimpinä pidetyt toimittajajärjestöt” olivat alkaneet puhua lehdistövapauden lisäksi yhteiskunnan rakenteesta. ”Sana kapitalismi ja kapitalismin lait on tullut keskustelusanastoon mukaan”, Eklund hehkutteli. Toimittajien ajatuksen kerrottiin juoksevan niin, että elleivät kaikki olisi ”pääideologiamme kapitalismin vankeja” ja jos lehtiä alettaisiin perustaa vasta nyt, niin ”jokaisen parlamentaarisen hallitusmuodon mukaan täytyisi lehden linjan määrääminen antaa niiden päätehtäväksi, jotka lehtiä tekevätkin – siis toimittajien”. Jotta muutoksiin päästäisiin, toimittajien tulisi vapautua väärinkäsityksestä, että he olivat ”vapaita”. Tätä heräämistä oli liittotasavallassa edistänyt se, että lehdistö oli alkanut keskittyä ja toimittajia joutua työttömiksi. Itsenäisten lehtien lukumäärän todettiin maassa vähentyneen viimeisen seitsemän vuoden aikana 180:stä 137:ään.

Länsisaksalaiset toimittajat halusivat, että vapaus-käsite tulisi ajatella keskittyneissä oloissa uudelleen. Kustantajat eivät kuitenkaan halunneet luopua vallastaan toimituksissa ja mukautua ”uudemman ajan vaatimukseen”. Toimittajat katsoivat, että täyttääkseen tehtävänsä taloudellisen ja poliittisen vallan vartijoina ja demokratian suojelijoina heillä ei ollut apunaan tosiasiaa minäänlaisia lukkoonlyötyjä oikeuksia. ”Kustantajan palvelukseen astuessaan toimittaja allekirjoittaa kustantajan laatiman lehden linjaa koskevan julistuksen

¹²⁵ ”Le Figaron tie: Riita vallasta, vastuusta ja nimestä jatkuu”, *Sanomalehtimies* 10/1972.

¹²⁶ ”Ay-liike toimittajien tueksi Länsi-Saksassa”, *Sanomalehtimies* 10/1972.

ja noudattaa sitä jokapäiväisessä työssään. Siinä kaikki, piste”, Eklund kirjoitti. Hänen mukaansa tilanteessa, missä toimittaja kustantajan mielestä oli toiminut vastoin toimitusjulistusta, hän sai mennä. Toimittaja ei siis todellakaan voinut olla omien näkemystensä välittäjä, Eklund päätteli. Linja oli selkeästi kustantajan väline asettaa toimittajille rajat. Mutta tällainen tilanne ei toimittajille enää kelvannut: he olivat alkaneet vaatia toimitusdemokratiaa, ja vaatimukset olivat Eklundin mukaan ”kohtuullisia”. Kustantajalta ei haluttu riistää valtaa vaan päästä jakamaan sitä. Toimittajajärjestöjen suunnitelmassa myönnettiin jokaiselle kustantajalle oikeus päättää lehtensä toimituksellisista suuntaviivoista. Kun ne olisi lyöty lukkoon, olisi niissä pitäydyttävä ja suunnan muutos tulisi kyseen vain toimittajien suostumuksella. Toimittajat perustelivat vaatimustaan sillä, että jokainen oli tullut töihin sellaiseen lehteen, jonka suunta vastasi hänen omia käsityksiään. Koska toimittajien mielestä toimituspolitiikka oli ”51-prosenttisesti henkilöstöpolitiikkaa”, heillä pitäisi olla nimitys- ja erottamisky-symyksissä ”myötäpäättämisoikeus”. Kustantajat olivat tarjonneet vain ”kuulemisoikeutta”.

Eklund kertoi, että Saksassa osa varsinkin nuoremmista toimittajista oli siirtynyt ammattiyhdistykseen kuuluvaan paino- ja paperialan Deutsche Journalisten Union -järjestöön (DJU). Perinteinen toimittajien järjestö oli liittoihin kuulumaton Deutscher Journalisten Verband (DJV). Kustantajat olivat Eklundin mukaan jopa erottaneet DJU:n toimihenkilöitä ja ay-järjestäytymisen puolesta-puhujia. Erottamisen syiksi kerrottiin esimerkiksi ”kirkonmenojen kuvauksen lyhentäminen” eli ”kirkonvastainen toiminta”. Kirjatyöntekijät olivat puolestaan osoittaneet solidaarisuutta ay-järjestöön liittyneitä toimittajia kohtaan. Tu-kea oli alkanut tulla myös poliitikoilta, Eklund antoi ymmärtää. Hänen mu-kaansa Nordrhein-Westfalenin pääministeri oli väläyttänyt liittopäivillä jopa mahdollisuutta, että keskittymiskehityksen vuoksi ja informaation vapauden joutuessa uhatuksi lehdistö tulisi ottaa ”julkisoikeudelliseen valvontaan”, jol-loin kustantajista tulisi ”kirjanpitäjiä”. Eklundin mukaan toisenlainen ratkaisu, yhteistoiminta toimittajien ja kustantajien kesken, edellyttäisi toimitusdemokra-tiaa. Kompromissiin oli mahdollisuus, mutta vain jos kustantaja älyäisi antaa valtaa toimittajille.

Eklundin juttukokonaisuuteen kuului Länsi-Saksan juristien kannanotto, toimitusdemokratialainsäädäntöehdotus¹²⁷. Samaista ”Deutschen Juristentagin” ehdotusta pyöriteltiin myös GTT:n toimistossa. Johtaja Paul Strandénin mapissa olleen saksankielisen artikkelin otsikko oli ”Mehr redaktionelle Mitbestimmung” eli lisää toimituksellista myötäpäättämistä¹²⁸. Juristien kannanoton mu-kaan ”lehdistön vapauden ja vapaan mielipiteenmuodostuksen kannalta” pitäi-si johdon ja toimituksen vastualueet määritellä. Varsinkin johdon (päätoimit-tajan) nimittämisessä ja erottamisessa olisi toimituksen saatava sanoa sanansa. Lehden kustantajan sanottiin päättävän lehden linjan yksin ja hänen on ”kirjal-lisesti esitettävä toimittajilleen päälinjaukset”. Jos linjaa muutettaisiin, toimituksen

¹²⁷ ”Länsi-Saksan juristit kiirehtivät demokratiaa”, Sanomalehtimies 10/1972.

¹²⁸ Erhard Becker: Mehr radktionelle Mitbestimmung. Päiväämätön. Viestintätyönanta-jat, mappi ”PS, SSL:n sopimus, Liite 6”.

mieltä olisi kysyttävä. Jos muutos olisi perustavanlaatuinen, siihen olisi saatava toimittajien suostumus. Kerran vuodessa olisi lehdessä julkaistava toimitusperiaatteiden päälinjat, julkilausumassa todettiin. Toimituksen oli puolestaan julkaistujen ”peruslinjojen mukaisesti” vastattava lehteen pannusta materiaalista. Toimittajia oli määrä edustaa neuvonpidossa kustantajan kanssa toimitusneuvoston. Sitä ja lehden päätoimittajaa vaadittiin kuultavaksi jokaisessa lehden taloutta tai omistussuhteita koskevassa päätöksessä. Jos kustantaja vastoin toimituksen mielipidettä olisi halunnut muuttaa esimerkiksi toimitustapaa tai rajoittaa toimituksen vapautta, toimittajalle vaadittiin oikeutta erota heti palveluksesta ja saada palkka kuudelta kuukaudelta eteenpäin. Maan lehtimiesliitto DJV oli kuulemma ottanut juristien esityksen omien tavoitteidensa perustaksi.

Sanomalehtien Liiton syyskokouksen yhteydessä järjestetyillä päätoimittajien neuvottelupäivillä *Uuden Suomen* päätoimittajan Pentti Poukan kerrottiin alustaneen aiheesta toimittajan asema sanomalehdessä¹²⁹. Poukan mukaan suhteessa toimittajiin oli vielä ”paljon selvittämätöntä”, mutta toimituksiin tunkeutunutta yritysdemokratiaa Poukka piti vaatimuksiltaan pahasti ristiriitaisena painovapauslain kanssa, koska yritysdemokratiassa vaadittiin vallanjakoa.

Lehden linjamuutoksen ja toimittajien oikeuksien juridista taustaa valotti SSL:n lainopillinen sihteeri Eila Hyppönen. Hyppösen kirjoitus oli otsikoitu ”Lehden linjamuutos sallii välittömän irtisanoutumisen”¹³⁰. Se julkaistiin Keskustelua-palstalla jatkona *Päivän Sanomien* irtisanomisista koskeneeseen juttuun. Hyppönen muistutti aluksi toimittajien irtisanomissuojasopimuksessa vuodesta 1969 olleesta kohdasta. Sen mukaan toimittaja voi irtisanoutua ja lopettaa työnteon ilman irtisanomisaikaa mutta kuitenkin irtisanomisajan palkalla, mikäli lehden suuntaus olennaisesti muuttuu. Jos siis esimerkiksi kristillis-siveellinen lehti muutettaisiin pornolehdeksi, olisi toimittajalla oikeus irtisanoutua välittömästi. Hyppönen tähdensi tämän alan ”erikoisluonteesta” johtuen koskevan vain toimittajaa: kustantaja ei voinut irtisanoa toimittajaa sillä perusteella, että toimittajan linja oli muuttunut.

Hyppösen kirjoitus poiki jatkokeskustelua. Päätoimittaja Seppo Simonen kysyi, että entä jos toimittajan kanta olisi todellakin muuttunut, vaikkapa osuustoiminnallisessa julkaisussa yksityistä yritteliäisyyttä suosivaan suuntaan¹³¹? Hän toivoi liitolta yksityiskohtaisempaa selvitystä toimittajan linjamuutoksen seurauksista ja liiton ilmoittavan kantansa kustantajille. Hyppönen vastasi, että irtisanomissuojasopimuksen mukaan toimittajan poliittinen kanta tai muu mielipide ei riitä irtisanomisen perusteeksi. Hyppönen toi julki liiton kannan, mitä tuli lehden linjaan: päätoimittaja määrää, mikä on lehden sisältö ja miten linjaa noudatetaan. Hyppösen mukaan päätoimittajan ohjeiden noudattamatta jättäminen oli irtisanomisperuste. ”Toimittajan on siten työssään noudatettava lehden linjaa, vaikka hänen oma linjansa olisi toinen”, Hyppönen

¹²⁹ ”Päätoimittajat neuvonpidossa”, Suomen Lehdistö 11/1972.

¹³⁰ ”Lehden linjamuutos sallii välittömän irtisanomisen”, Sanomalehtimies 2/1973. Eila Hyppönen tuli SSL:n palvelukseen vuonna 1972. Vuonna 2005 hän toimi liitossa pääsihteerinä.

¹³¹ ”Toimittajan linjanmuutos”, Sanomalehtimies 3/1973.

määritteli. Hän viittasi painovapauslakiin, joka antoi päätoimittajalle oikeuden yksin päättää lehden sisällöstä. Päätoimittaja oli kuitenkin käytännössä vastuussa kustantajalle, ja lakia rikkomatta päätoimittajan työsopimuksessa voitiin Hyppösen mukaan vahvistaa tiettyjä päälinjoja ja toimituspolitiikan linjoja, joita päätoimittaja oli velvollinen noudattamaan. Jos päätoimittaja ei noudata sopimukseen kirjattua päälinjaa, voi kustantaja irtisanoa päätoimittajan, Hyppösen vastasi.¹³²

Kustantajapuolen pitkäaikainen vaikuttaja, entinen GTT:n asiamies Allan Viranko tarttui eläkepäiviltään virinneeseen keskusteluun¹³³. Viranko ihmetteli, voiko toimittaja todellakin olla lehden palveluksessa, jos hänen linjansa on täysin toinen. Viranko kysyi, pitäisikö esimerkiksi kristillisen lehden sietää sitä, että toimittaja kyllä kirjoittaa lehdessä ”kristillisessä hengessä”, mutta esiintyy muutoin julkisuudessa ateistina. Hyppönen näpäytti lyhyessä vastauksessaan, että koko Virangon nostama asia oli käytännön problematiikan kannalta vieras. Samoin Hyppösen mielestä työnantajalle ei pitäisi olla liikaa sietää toimittajan mielipidettä, joka saattoi poiketa lehden linjasta mutta joka ei näkynyt työnjäljessä.

Hyppösen kirjoitusten jälkeen keskustelu lehden linjasta hiljeni ja teemaksi jalostui enemmän lehdistöetiikka. *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa eettisiä normeja eli käytännössä Lehtimiehen ohjeita pidettiin tärkeinä sekä ammattikunnan sisäisenä toimintaohjeena että toimintavapauden suojana¹³⁴. Pääkirjoituksessa korostettiin, että ”yhteisesti hyväksytyjen periaatteiden noudattaminen arkisessa lehtityössä on paras ase silloin, kun toimittajan on turvattava sananvapauttaan joko kustantajaa, valtiovaltaa tai jotakin painostusryhmää vastaan”. Kirjoituksessa jätettiin portti avoimeksi lehdistön rakenteelliselle ja sisällölliselle kehittämiselle siihen suuntaan, ”joka parhaiten turvaa kansalaisen perusoikeuden tietoon häntä ympäröivästä todellisuudesta”.

Toimitusdemokratia-asiat pulpahtivat toisaalta edelleen *Sanomalehtimiehen* palstoille, ja kun toimittaja Heikki Karkkolainen kirjoitti vierailustaan Englannissa, oli jutun kärkeen vedetty, että ”Toimitusdemokratiasta keskustellaan”¹³⁵. Siellä asia oli tuore, eikä Karkkolaisen mukaan HSY:n toimitusdemokratiatyöryhmän raportin kaltaista kokonaisuusitystä ollut tuotettu. Jutusta sai vaikutelman, että englantilaiset lehtimiehet eivät pitäneet toimitusdemokratiaa aivan tärkeimpänä kysymyksenä. Toimittajat näyttivät pelkäävän, että jos he osallistuisivat lehtiyhtiöiden hallintoon, se heikentäisi toimittajien vaalimaa riippumattomuutta. Myöhemmin toimitus- ja yritysdemokratia-asiat nousivat keskiöön Isossa-Britanniassakin.

Toimitusdemokratian kytki julkisuuslainsäädäntöön Tampereen Sanomalehtimiesyhdistyksen seminaarissa puhunut, HSY:n puheenjohtaja Jussi Niini-

¹³² ”Edellisen johdosta”, *Sanomalehtimies* 3/1973.

¹³³ ”Voiko lehtimies kirjoittaa vastoin vakaumustaan”, *Sanomalehtimies* 5/1973.

¹³⁴ ”Ei pelkkää etiikkaa” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 4/1973.

¹³⁵ ”Toimitusdemokratiasta keskustellaan: Englantilainen toimittaja pelkää riippumattomuuden menettämistä”, *Sanomalehtimies* 3/1973.

nen¹³⁶. Kokouksen aiheena oli toimituksen sisäinen vallanjako, toimitusdemokratia ja lainsäädäntö sekä toimitusdemokratia ja yritysdemokratia. *Sanomalehtimiehen* julkaisemassa alustusreferaatissa Niininen ihmetteli, kuinka lehtitalojen omistajat ja päätoimittajat muistivat aina vedota painovapauslakiin ja päätoimittajan vallan loukkaamattomuuteen, jotta suomalainen sananvapaus voitaisiin säilyttää, mutta samalla pykälää käytettiin estämään toimitusdemokratian itujen kasvu. Niininen vaati, että ”julkistamisteollisuutta” koskevaa lainsäädäntöä uudistettaessa tuli pitää silmällä oikeuksia hankkia ja julkistaa yhteiskunnan kannalta merkittävää tietoa. Hän huomautti, että lehdistön vapautta voitiin kaventaa myös sisältä päin. Niininen vaati, että ”demokraattisen kontrollin piiriin” olisi saatava nekin asiat, jotka estävät toimittajaa saattamasta yhteiskunnan tai lehden lukijakunnan kannalta oleellisen tärkeää tietoa julkisuuteen. Niininen kiitteli painovapautoimikunnan mietintöä, jossa esitettiin korvausvastuulliseksi yksityisyyden loukkaustapauksissa myös kustantajaa. Vaikka pykälä ei lisäisikään muodollista tasa-arvoa, toimittajan mielipiteet voisivat tulla paremmin esille, jos kustantajan uhkana olisi tuoton menettäminen valtiolle, Niininen järkeili.

Sanomalehtimiehen pääkirjoitukset pitivät jäsenkunnan muistissa toimitusdemokratia-asioita. Presidentti Urho Kekkosen kuuluisa nk. viestintäpuhe toukokuussa 1973 pani kirjoittajan muistelemaan HSY:n kolmen vuoden takaista toimitusdemokratia raporttia¹³⁷. Kaarle Nordenstrengin ja Eino S. Revon käsialaa oleva puhe käsitteli sananvapautta hyvin vasemmistolaisiksi luonnehdittuun sävyyn. Kekkonen muun muassa halusi laventaa ”perinnäistä länsimaista sananvapauden käsitettä” ja käytti sanoja ”porvarillinen hegemonia” ja ”viestintäimperialismi” kuvamaan länsimaista joukkotiedotusta. Kekkonen tuki puheessa tavoitetta, että valtioiden välisen viestinnän ”vaihtotase” pyritään saamaan niin tasapainoiseksi kuin suinkin, mikä olisi merkinnyt ns. itäblokin maiden viestinnän määrällistä kasvua lännessä.¹³⁸ *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa todettiin puheelle myötäsukaisesti, että toimittajan arvovalta demokraattisen kontrollin edustajana ja mielipiteen muodostajana on itse asiassa kustantajan ja tämän taustaryhmän arvovaltaa. ”Onko niin, että hiljaisuutemme keskusteltaessa viestinnän tavoitteista on tulkittavissa joko tyytyväisyydeksi nykyisiin olosuhteisiin tai sitten arkuudeksi ja saamattomuudeksi.” Samalla kirjoituksessa leimattiin ”taantumukselliseksi” väite, että työn sisällön ja tavoitteiden pohjittaminen ei kuuluisi ammattiyhdistysliikkeelle.

Toimitusdemokratia oli sängen vähän esillä, kun *Sanomalehtimies* julkaisi teemanumeron vallanjaosta ja lehdistön roolista yhteiskunnassa¹³⁹. Siihen viittasi suoraan vain Lars Bruun, joka pohti länsieurooppalaiseen tapaan, saattaisiko lehtien keskittyminen harvojen kustantajien käsiin uhata lehdistön vapautta. Hän esitti vastalätkkeeksi muun muassa kartellilainsäädäntöä ja toimittajien järjestöjen avulla tapahtuvia järjestelyjä, joiden avulla voitaisiin taata, ettei toi-

¹³⁶ ”Lainsäädäntö ja toimitusdemokratia”, *Sanomalehtimies* 6/1973.

¹³⁷ ”Mukaan keskusteluun”, *Sanomalehtimies* 9/1973.

¹³⁸ Pietilä 1996, 292-306.

¹³⁹ ”’Neljäs’ vaiko ’toinen’ valtiomahti”, *Sanomalehtimies* 11/1973.

mittajia pakoteta "kirjoittamaan vastoin vakaumustaan". Bruun esitti, että asia voitaisiin hoitaa esimerkiksi työehtosopimuksella. Huoli toimittajien vakaumuksesta ja sananvapaudesta kytkeytyi tällä tavalla Suomessakin huoleen omistuksen keskittymisestä lehtibisneksessä.

Bruun totesi, että lehden perustaminen vaati valtavia taloudellisia sijoituksia eikä sananvapaus näin ollut kaikkien saavutettavissa. Hän arveli toiveikkaasti, että harvainvallan oikeutta voidaan lehdistössä tasoittaa "toimitusdemokraattisin keinoin". Bruunin esitys oli kuin SSL:n vuodentakaisista työehtosopimusneuvotteluista: "Toimittajilla on mahdollisuus taata lehdistön vapaus järjestötoimin vahvistamalla sopimuksissaan oikeus olla noudattamatta omistajien mielijohteista vaihtelevaa julkaisulinjaa. Lehden omistajien ja kustantajien vallassa taas on taata vapaan lehdistön ilmestyminen vahvistamalla lehtensä linja niin selvästi, että sen piirissä työskentelevät voivat vakaumustaan seuraten myötävaikuttaa lehden ilmestymiseen."

Kun vuoden 1973 lopulla *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa tutkailtiin yhteistyön aloittamista toimituksissa, saattoi kirjoittaja todeta vuonna 1971 liittokokouksen asettamista toimitusdemokraattisista tavoitteista varsin monen tulleen työnantajapuolella hyväksytyiksi¹⁴⁰. Saavuttamatta jääneistä kohdista eniten tuntui harmittavan se, että toimituskunta ei ollut saanut veto-oikeutta päätoimittajan nimittämiseen ja erottamiseen. Sen sijaan yhteistyöneuvostoille oli saatu neuvoteltua oikeus, että ne saavat antaa lausunnon yleensä toimituksellisiin nimityksiin. Kirjoituksessa patisteltiin, että kentätasolla muistettaisiin toteuttaa yhteistyösopimusta yhtä myönteisessä hengessä kuin vallitsi liittojen neuvottelujen loppuvaiheessa.

Yhteistyöasioita olikin lähdetty edistämään lehtitaloissa. Esimerkiksi Oulussa sanomalehti *Kalevan* toimitusosasto oli laatinut työnantajalle jo ennen vuoden 1972 lakkoa oman esityksensä yhteistoiminnasta, ja esitys noudatteli SSL:n kantoja. Toimitusosasto muun muassa toivoi, että yksinomaan toimitusta koskevia asioita selvittelemään perustettaisiin "toimitusneuvosto" laajemman yhteistyötoimikunnan rinnalle. Toimitusneuvoston tarvetta perusteltiin liiton toimitusdemokratiatavoitteista tutulla toimittajien vakaumuksensuojalla. Esityksessä todettiin, että "päätoimittaja vastaa lehden linjan toteuttamisesta ja sen sisällöstä lehden ylimpänä johtajana tukenaan muu toimituskunta. Valittaessa tai erotettaessa päätoimittajaa on toimituskunnalla veto-oikeus ratkaisuun, jos enemmistö työpaikkaosaston jäsenistä toimenpidettä vastustaa". Toimitusneuvoston tehtävistä mainittiin ensimmäisenä, että sen tuli käsitellä lehden sisältöä ja toimittamistapaa. Myös johtavien toimittajien nimitysten tuli edellyttää neuvoston myönteistä lausuntoa, eikä työnantajalla ollut oikeutta irtisanoa työntekijää, jos toimituskunnan enemmistö sitä vastustaa työpaikkaosaston toimeenpanemassa äänestyksessä. Toimittajien tuli voida SSL:n tavoitteiden mukaisesti voida kerran vuodessa keskustella "lehden linjakysymyksistä tai tehtävistä" päätoimittajan katsauksen pohjalta.¹⁴¹ *Kalevan* toimitusosasto oli vastannut

¹⁴⁰ "Yhteistyötä kokeilemaan" (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 12/1973.

¹⁴¹ *Kalevan* toimitusneuvosto. Pöytäkirja *Kalevan* toimitusosaston yleisestä kokouksesta 24.10.1971.

SSL:n kyselyyn yhteistoiminnasta alkuvuonna 1972, että yhtiön lopullisessa yhteistyösuunnitelmassa toimitusosaston esitykset oli otettu verrattain hyvin huomioon. Huomattavimpana toteutumattomana esityksenä pidettiin sitä, että toimitusosasto ei saanut veto-oikeutta toimitusosastoa ja sen jäsenistöä koskeviin päätöksiin. Lisäksi surkuteltiin, miten jäsenistön osallistumisaktiivisuus toimitusosaston kokouksiin oli ollut heikko.¹⁴²

Kalevassa yhteistyöelimen nimeksi tuli johdon toivomuksesta ”yhteistyötoimikunta”, ja se aloitti toimintansa vuoden 1974 puolella¹⁴³. *Vaasa*-lehdessä yhteistoiminta alkoi sovitun ”yhteistyöneuvoston” nimellä keväällä 1974. Se oli ensimmäisen puolentoista vuoden aikana kokoontunut keskimäärin kerran kuukaudessa. Suurin osa toiminnasta oli liittynyt *Vaasassa* tiedotussopimuksen toteuttamiseen, mutta keskustelua oli käyty myös tekijänoikeudesta, lehtimiesetiikasta ja nimityksistä. *Vaasan* toimitusosasto piti yhteistyökokeilua onnistuneena.¹⁴⁴

Sanomalehtimies julkaisi kokonaisuudessaan SSL:n ja GTT:n välisen yhteistyöelimen sopiman yhteistyösopimusmallin joulukuussa 1973¹⁴⁵. Samassa yhteydessä kerrottiin, että runsas vuosi sitten toimeenpannussa tiedustelussa 46 lehteä oli ilmoittanut olevansa valmis ryhtymään yhteistyökokeiluihin, mikä kertoi varsin laajasta innostuksesta tai ainakin kiinnostuksesta. Mallisopimuksen linjakohdan (2 §: ”Kustantaja määrittelee paikallisessa sopimuksessa lehden periaatelinjan, jota toteuttaen yhteistyösopimusta sovelletaan”) sanottiin jutussa tarkoittavan, että linjakysymyksissä tunnustettiin nyt kustantajan oikeus ja velvollisuus määrätä lehden periaatelinja.

SSL:n ja GTT:n yhteistyöelimen laatimassa yhteistyösopimusmallissa johdanto oli SSL:n esityksen mukainen. Tiedotusvälineiden ja niiden toimittajien tehtäväksi määriteltiin SSL:ää myötäillen ”välittää julkisuuteen tietoja, ottaa kantaa ja kommentoida sekä paljastaa yhteiskunnassa esiintyviä epäkohtia. Tämän yhteiskunnallisen tehtävän hoitamiseksi lehdistö ja sen toimittajat tarvitsivat mielipiteen vapautta ja hallitusmuodon tarkoittamaa ilmaisun loukkaamattomuuden turvaa, johon katsottiin liittyvän kaikenlaisten painostusyri-tysten torjuminen.” Sen jälkeen mallisopimus totesi jämäkästi, että ”kustantaja määrittelee paikallisessa sopimuksessa lehden periaatelinjan”, jota sopimusta toteutettaessa tuli noudattaa. SSL:n ehdotuksessa luki, että ”kustantajan on määriteltävä”. Tämä pieni ero kuvaa toteutuneen ja ehdotetun sopimusmallin eroa: kustantaja määräsi sävelen, sillä sovitulle yhteistyöneuvostolle – ei siis ”toimittajaneuvostolle” – annettiin mahdollisuus kuulla ja lausua, mutta ei päättää eikä mahdollisuutta estää työnantajien tekemiä ratkaisuja. Vakaumuk-

¹⁴² Suomen Sanomalehtimiesten Liitolle. Vastaus kiertokirjeeseen No 6/72. Kalevan toimitusosaston hallituksen kokous 17.2.1972.

¹⁴³ Kertomus Kalevan toimitusosaston toiminnasta vuodelta 1973.

¹⁴⁴ *Vaasa*-lehden toimitusosaston lausunto SSL:n liittohallitukselle yhteistyökokeilusta ja toimitusdemokratiasta. 6.1.1975.

¹⁴⁵ ”Yhteistyökokeilusta syntyi sopimusmalli”, *Sanomalehtimies* 12/1973. Myös liitteenä Keski-suomalaisen toimitusosaston hallituksen kokouksen pöytäkirjassa, 29.10.1973: Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto ja Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, Soveltamisohje 19/1973.

sesta tai toimittajan oikeudesta ilmaista mielipiteensä muussa välineessä ei vielä tässä mallisopimuksessa mainittu sanaakaan. Yhteistyöneuvosto sai osallistua "lehden toimitustavan" mutta ei SSL:n ehdotuksessa mainitun "sisällön" määrittelyyn. Toimitustapaa rajattiin lehdistöeettisten kysymysten suuntaan¹⁴⁶. Nimityksistä neuvosto sai antaa vain lausunnon. Yhteistyöneuvoston jäsenistä puolet oli työnantajapuolen nimeämiä.¹⁴⁷

Yhteistyösopimusmallista kertoneen *Sanomalehtimiehen* jutun alle oli taitettu samaan aihepiiriin liittyvä juttu Italiasta, missä maan suurimman päivälehdessä *Corriere della Sera* toimittajien sanottiin olevan lakossa "demokratian puolesta"¹⁴⁸. Toimittajat halusivat kustantajan lopettavan jarrituksen toimitusdemokratiassa, ja he pitivät päämääränään toimituksen sisäisen riippumattomuuden lisäämistä. Toimittajat olivat perustaneet osuuskunnan, joka pyrki hankkimaan omistukseensa lehden osakkeita ja näin lisäämään sananvaltaansa lehdesä. Toimittajat tahtoivat toimitussäännöstön, saksalaisittain ja *Sternistä* tunnetut statuutit, jotka antaisivat lehden kaikille toimittajille sananvaltaa muun muassa päätoimittajan ja johtavien toimituspäälliköiden nimityksissä, sillä niiden katsottiin vaikuttavan lehden toimitukselliseen sisältöön. Lisäksi tahdottiin sananvaltaa lehden omistussuhteiden muuttuessa. *Corriere della Sera* toimituksen ja omistajien välinen riita käynnistyi, kun lehden omistaja oli ilmoittanut haluavansa myydä kaksi kolmasosaa osakkeista. Toimittajat vierastivat uusiksi omistajiksi veikattuja tahoja, joita nimitettiin jutussa "uusfasistisiksi ja oikeistopiirejä lähellä oleviksi raharyhmiksi". Lopulta osakkeet menivät Fiatin omistajasuvulle ja sveitsiläiselle yhtymälle. Jutun lopussa todettiin, että lakon suurimpana syyinä oli lehden johtotapa, joka salli sen linjan muuttamisen omistajamuutoksen myötä. Juuri uusien myyntihankkeiden varalta toimittajat halusivat sananvaltansa ankkuroiduksi toimitusstatuutteihin. Lehden toimitusyhdistyksen puheenjohtaja vertasi lehden julkaisemista yksityisen lääkäriklinikan pitoon: "Sen talous olisi vankasti sen omistajan käsissä, mutta lopullinen vastuu potilaista olisi kuitenkin hoitavilla lääkäreillä".

Sanoma Osakeyhtiön toimittajakouluttajaa Antero Okkosta yritys- ja toimitusdemokratia kiinnostivat edelleen. Hän oli kaivanut *Suomen Lehdistöön* kaksi esimerkkiä Yhdysvalloista siitä, miten työntekijät omistivat lehtiyrityksen osakkeita¹⁴⁹. Okkonen kertasi ensin Suomessa esillä olleet esimerkit: pariisilaisen *Le Monden* mallin; saksalaisen *Der Spiegelin*, missä omistaja Rudolf Augstein oli luopumassa joka toisesta osakkeestaan toimituskunnan hyväksi; tanskalaisen *Informationin*; *Le Figaron*, missä toimitusyhdistys kiisteli omistuksesta lehtiyhtiöön; ja *Sternin*, missä statuuteilla ylläpidettiin toimitusdemokratiaa. Amerikassa Kansas Cityssä ilmestyvän *Star*-lehden työntekijät olivat vuonna 1926 ostaneet työpaikkansa. Vastaavalla tavalla oli toimittu vuonna 1937 Milwaukeeessa

¹⁴⁶ Suomen Sanomalehtimiesten Liitto: Osastoille ja pääluottamusmiehille, kiertokirje 38/73. Helsinki 8.10.1973. Liitteenä Keskisuomalaisen toimitusosaston hallituksen kokouspöytäkirjassa, 29.10.1973.

¹⁴⁷ Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto ja Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, soveltamisohje 19/1973.

¹⁴⁸ "Toimittajat lakossa demokratian puolesta", *Sanomalehtimies* 12/1973.

¹⁴⁹ "Kun työntekijä omistaa lehtiyrityksen", *Suomen Lehdistö* 8/1973.

Wisconsinin osavaltiossa, missä *Milwaukee Journalin* henkilöstö oli tullut lehtiyhtiön omistajaksi sen perustajan kuoltua. Molemmissa lehdissä henkilöstö oli vuonna 1973 edelleen pääomistajan roolissa. Okkosen antama kuva henkilöstöomistuksesta oli myönteinen. Työntekijät eivät olleet yrittäneet kärkeä toimivaa johtoa, joka oli saanut hoitaa työnsä ammattimaisesti ja itsenäisesti. Ja mikä parasta yrityksen työntekijät olivat vaurastuneet ja ”tuntevat olonsa turvalliseksi osakeomistuksen myötä”, Okkonen maalaili yhtiön johdon kertomaan vedoten.

Okkonen jatkoi teeman käsittelyä jutussaan ”Toimittajan valta, julkaisijan valta”¹⁵⁰. Siinä hän kytki keskustelun toimittajan vallasta ns. uuteen journalismiin, johon Okkosen mukaan oli liitetty muun muassa ”objektiivisuusmyytin” hylkääminen, avoimen mielipiteellisyyden salliminen, uutisjuttujen varustaminen tekijän nimellä ja kriittinen suhtautuminen lehden kustantamisen motivaatioon. Okkonen siteerasi amerikkalaista konkaritoimittajaa Herbert Bruckeria, joka varoitti ”journalistisesta osallistuvasta demokratiasta vasemmalla ja rahamiehistä oikealla”. Bruckerin mielestä vaatimus, että toimittajakunta valitsee päätoimittajan, valvoo uutisia ja toimituspolitiikkaa voi kuulostaa ylevältä, mutta jokainen historiaa lukenut tietää, että ”komiteahallinto ei toimi”. Tulevaisuudelta Brucker toivoi, että journalismi palaa Amerikassa pisteeseen, missä toimittaja vielä toimittaa ja missä journalismi pitää enemmän silmällä tehtäväänsä kuin kassakonetta.

3.5 Kivekäs linjasi ”julkaisemisvapauden” kuuluvan kustantajalle

Etelä-Suomen Sanomia kustantavan Esan Kirjapaino Oy:n toimitusjohtaja ja omistaja, varatuomari Ossi Kivekäs tarttui kynään aiheenaan toimittajan ja julkaisijan suhteet loppuvuonna 1973¹⁵¹. *Suomen Lehdistön* otsikosta voisi päätellä, että pontimena oli Okkosen edellä referoitu juttu. Kivekkään kirjoitus oli kustantajapuolen painavimpia puheenvuoroja aiheesta, linjanveto. Kivekäs oli muutoinkin aktiivinen linjakysymyksissä kustantajien parissa¹⁵². *Etelä-Suomen Sanomissa* oli yhtenä ensimmäisistä sanomalehdistä laadittu linjapaperi, maaliskuussa 1971.

Kivekäs totesi kirjoituksensa koskevan etupäässä pää- ja artikkelitoimittajia. Kivekkään mukaan keskusteltaessa ”sananvapaudesta” kyse oli itse asiassa ”julkaisemisvapaudesta”. Näin Kivekäs esitti vastauksensa kysymykseen, onko toimittajalla sananvapaus, jos hän ei saa kirjoittaa, mitä haluaa, ja mikä on julkaisi-

¹⁵⁰ ”Toimittajan valta, Julkaisijan valta”, *Suomen Lehdistö* 9-10/1973.

¹⁵¹ ”Ajatuksia toimittajan ja julkaisijan suhteista”, *Suomen Lehdistö* 11-12/1973. Sama artikkeli julkaistiin myöhemmin *Lakimies-lehdessä* 1/1974. Varatuomari Ossi Kivekäs oli toiminut pitkälti omistamansakin *Etelä-Suomen Sanomia* kustantavan Esan Kirjapaino Oy:n toimitusjohtajana vuodesta 1957.

¹⁵² Åke Heiniö, puhelinhaastattelu 2002; Juhana Hintsanen, haastattelu 2002.

jan ja päätoimittajan lain säätämä suhde. Kivekkään mukaan lähtökohtana oli perustuslaki, hallitusmuoto ja 10 §, joka antoi Suomen kansalaisille ”julkaisemisvapauden” ja suojan ennakkosensuuria vastaan – ei siis sananvapautta, Kivekäs korosti. Kivekkään mukaan toimittajakaan ei saa tukkia kustantajan suuta, vaikka säädös olikin tarkoitettu ensisijassa hallintovaltaa vastaan. Kivekäs vetosi perustuslain takaamaan omaisuudensuojaan: ”Miten olisi sanomalehden omistajan ja julkaisijan omaisuus turvattu, jos hänen lehensä sisällön saisi määrätä kuka hyvänsä, joka on otettu töihin lehden toimitukseen”, Kivekäs kyseli. Väärä sisältö saattaisi näet viedä ”julkaisijan konkurssiin ja lapset kerjuulle”. Kivekäs selitti toimittajien sananvapauden juontuvan siitä, että julkaisijalle perustuslaissa taattu sananvapaus on yksityisoikeudellisella työsopimuksella lavennettu toimittajille. Mikäli toimittaja haluaa käyttää julkaisuvapautta, tulisi hänen tehdä se omassa julkaisussaan eli perustaa oma sanomalehti.

Päätoimittajan valintaa Kivekäs piti julkaisijalle mitä tärkeimpänä ratkaisuna. Julkaisijan ja päätoimittajan ajatusmaailmojen tuli täsmätä, muutoin olisi julkaisijalle luvassa unettomia öitä. Kivekäs arveli, että osa toimittajista saattoi pitää oikeana päämääränä sitä, että päätoimittajan tai toimittajan on saatava ”kirjoittaa mitä lystää tai mitä ’sakki’ päättää”. Tällä Kivekäs mitä ilmeisimmin viittasi toimitusdemokratiakeskusteluun siltä osin, kun siinä oli vaadittu toimittajille myös lehden linja- ja sisältövaltaa. Kivekäs ei vaatimuksia ymmärtänyt. Hänen mukaansa voi kirjoittaa, mitä lystää, kunhan ”’sakki’ laittaa sitä varten itselleen oman lehden”. Kivekäs kärjisti aikakauden yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyen, että ”vallalla on oikeastaan aika raju hyökkäys julkaisemisvapautta vastaan”. Hänen mukaansa moni toimittaja oli hyökkäyksessä mukana, ja se piiloutui demokratia-sanan taakse, vaikka kyseessä oli ”hitlerismi”. Hänen mukaansa tällöin vaadittiin, että yhteiskunnan tuli saada puuttua julkaisemisen vapauteen, muutoin ei kansanvalta toteutuisi. Painovapauslain säädös, jonka mukaan päätoimittajan tuli valvoa kirjoituksen julkaisemista ja määrätä sen sisältö, tarkoitti ennen kaikkea rikosoikeudellista vastuuta. Kivekäs selitti, että vastuu oli päätoimittajalle tullut yksityisoikeudellisella työsopimuksella. Hän argumentoi näin sitä vastaan, että ensisijassa päätoimittaja olisi vastannut myös sisällöllisessä mielessä julkaisusta. Painovapauslain ylitse käveli perustuslaki (hallitusmuoto), joka antoi julkaisijalle vallan omistamaansa julkaisuun, Kivekäs kirjoitti.

Kivekkään puheenvuorolle ei tullut *Suomen Lehdissä* jatkoa, mutta se noteerattiin toimittajien ja päätoimittajien parissa. Esimerkiksi Pauli Myllymäki viittasi *Sanomalehtimiehessä* julkaistussa mielipidekirjoituksessaan vielä kolme vuotta myöhemmin Kivekkään tulkintaan, jonka mukaan siis julkaisija omistaa sananvapauden ja vain lainaa tätä toimittajalle¹⁵³. Myllymäki ihmetteli, miten ”tätä kuohuttavaa tulkintaa vastaan kukaan ei sanonut mitään”. Taistolaisten hallitsemaan yleisdemokraattiseen rintamaan lukeutunut kulttuuritoimittaja Matti Rinne *Ilta-Sanomista* kertoo haastattelussa 2005, että Kivekkään kirjoitus oli todellakin noteerattu toimittajien parissa. ”Siihen ei vastattu, kun sitä pidettiin niin huvittavana, naurettavana. Noinko tyhmästi ne ajattelevat”, Rinne ker-

¹⁵³ ”Onko sananvapaus vain toimittajan”, *Sanomalehtimies* 2/1977.

too.¹⁵⁴ Kivekkään teksti ei kirvoittanut jatkoa myöskään päätoimittajien suunnalta, vaikka siinä asetettiin päätoimittaja lehdessään huomattavasti vaatimattomampaan asemaan kuin diktaattoriksi. Vasta viisi vuotta myöhemmin *Satakunnan Kansan* päätoimittaja Erkki Teikari palasi aiheeseen hyvin kivekäsmäisessä hengessä¹⁵⁵. Teikarin kirjoitukseen palaan jäljempänä.

SSL seurasi yhteistoiminnan kehittymistä lehtitaloissa. *Sanomalehtimiehen* helmikuun 1974 numerossa todettiin, että yhteistyöneuvoston työ oli käynnistynyt kymmenessä yrityksessä ja useassa talossa neuvottelut yhteistyöneuvoston perustamisesta olivat loppusuoralla¹⁵⁶. Yhteistyöneuvostonhan piti viedä toimitusdemokratiaa eteenpäin. Toisaalta pääkirjoituksessa pahoiteltiin, että eräissä yrityksissä oli haluttu torpedoida tahallaan yhteistyötä. Kirjoittaja oli kuitenkin toiveikas: yhteistyö oli vasta kokeilua, mutta se tuli ”lähes varmuedella” johtamaan pysyvään toimitusten demokratisointiin.

Kun yhteistoimintakokeilu oli käynnistymässä, SSL ja GTT päättivät teettää kokemuksista tutkimuksen. Tutkimuksessa kyseltiin toimittajien ja päätoimittajien henkilökohtaista mielipidettä yhteistoimintaan liittyvistä asioista ennen kokeilua ja sen jo alettua. *Sanomalehtimiehellä* kerrottiin, että tiedusteltavat asiat liittyivät muun muassa sisäiseen viestintään, toimittajan ammattiin ja vaikutusmahdollisuuksiin sekä käsityksiin yhteistoiminnan tavoitteista¹⁵⁷. *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa moitittiin myöhemmin koko kyselyn palvelleen otteeltaan enemmän kustantajapuolta¹⁵⁸. Tutkimuksesta kertoneessa kirjoituksessa murehdittiin, että yritysdemokratiakokeilut eivät innostaneet toimituksissa. Siinä mainittiin, että miltei joka toimituksessa työntekijäpuoli oli yrittänyt parantaa yhteistoimintasopimusmallia osallistua-sanalla mutta turhaan. Sen sijaan tiedon kulku oli parantunut, ja päätoimittajat sekä talousjohto oli saatu istumaan vastatusten toimittajien edustajien kanssa. Toimittaja Iiris Eno *Helsingin Sanomista* jatkoi seuraavan numeron Keskustelua-palstalla aihetta jutulla ”Lupsahtaako yhteistyökokeilu asentovirheiden viidakkoon”¹⁵⁹. Kirjoituksessa patisteltiin yhteistyöneuvostoja keskittymään oleellisiin asioihin kuten nimityspolitiikkaan, toimitustapaan, koulutukseen ja budjetointiin, ei ”kokolattiamattoihin”. Kokolattiamatot olivat olleet tärkeä teema *Helsingin Sanomissa*, missä toimittajat halusivat tämän uuden lattiapeiton vaimentamaan kirjoituskoneiden aiheuttamaa meteliä¹⁶⁰.

Toteutumattomista toiveista huolimatta toimitusdemokratia pysyi SSL:n agendalla. Liiton hallituksen vuosien 1974–1977 toimintaohjelmaesityksessä

¹⁵⁴ Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

¹⁵⁵ ”Lehden linja – toimittajan linja”, Suomen Lehdistö 4/1978.

¹⁵⁶ ”Yhteistyöhön aktiivisesti” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 21.2.1974.

¹⁵⁷ ”SSL ja GTT tutkivat yhteistoimintakokeilua” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 7.3.1974.

¹⁵⁸ ”Tavoitteet tulevaisuuteen” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 3.5.1974.

¹⁵⁹ ”Lupsahtaako yhteistyökokeilu asentovirheiden viidakkoon”, *Sanomalehtimies* 9/1974.

¹⁶⁰ Heikki Tikkanen, puhelinhaastattelu 2001.

toimitusdemokratia oli mainittu omana kohtanaan¹⁶¹. Ohjelmassa kerrattiin toimitusdemokratian historiaa muistuttamalla, että ”SSL on pitänyt päätavoitteenaan vuoden 1970 pohjoismaisten lehtiliittojen yritys- ja toimitusdemokratia-konferenssista lähtien toimitusdemokratiaa”. Saavutukseksi todettiin yhteistyökokeilu, joka pohjasi vuoden 1971 liittokokouksessa asetettuihin tavoitteisiin. Kokeilun tulosten pohjalta sanottiin voitavan lähteä kehittämään toimitusdemokratiaa. Liittohallitus esitti tavoitteeksi, että työehtosopimuksissa siirryttäisiin kokeilutoiminnasta pysyvään yhteistyöjärjestelmään, vahvistettaisiin tärkeimpien toimituksellisten nimitysten edellyttävän yhteistyöneuvoston hyväksymistä, määrättäisiin, ettei toimituksellista toimihenkilöä voida erottaa, jos toimitusosaston enemmistö on vastustavalla kannalla ja että lehden periaatelinjan muutoksista pitää sopia yhteistyöneuvoston kanssa. Vaatimukset olivat edelleen kovia. Perinteiseen omistajavaltaan perustuva järjestelmä kyseenalaistettiin, kun lehtitaloissa päätoimittajan nimittäminen olisi pitänyt alistaa yhteistyöneuvoston hyväksyttäväksi.

SSL:n varsinainen liittokokous Kolilla toukokuussa 1974 käsitteli perusteellisesti liiton hallituksen esitystä toimintaohjelmaksi vuosille 1974–77¹⁶². *Keskisuomalaisen* toimittajan Risto Pynnösen johtama ohjelmavaliokunta muutti hallituksen esitystä. Pynnösen mukaan melkein jokaisesta kohdasta jouduttiin sovittelemaan, sillä poliittinen jako oli syvä ja ryhmät olivat erimielisiä¹⁶³. Valiokunta lisäsi toimitusdemokratiaesitykseen omana kohtanaan, että liittohallituksen tulisi toimia siten, että toimitusdemokratia tulevaisuudessa painottuu koskemaan yhä enemmän lehdistöeettisiä kysymyksiä ja että liittohallitus ryhtyy toimiin, jotta tiedotustoimintasopimuksesta kehitetään ja sitä noudatetaan tinkimättömästi molemmin puolin. Lisäksi valiokunta totesi hallituksen esityksestä poiketen toimitusdemokratiakohdan perusteluosassa, että tiedonvälitystä harjoittavissa yrityksissä työntekijäryhmien välillä on oltava kiinteä yhteistointa yritysdemokratian piiriin kuuluvia asioita käsiteltäessä. Tällä viitattiin kirjatyöntekijöihin.

Aiemminkin oli *Sanomalehtimiehen* kirjoituksissa yhdistetty toimitusdemokratia ja eettiset kysymykset, mutta nyt myös SSL:n tavoiteohjelma liitti ne ajatuksellisesti toisiinsa. Keskustelun painopistettä siirrettiin etiikkaan ja siihen liittyen esimerkiksi tekstimainontaan, josta SSL ja GTT hyväksyivät keväällä 1975 uudet soveltamisohjeet. Ohjeiden johdannossa todettiin toimitusdemokratiahengessä, että ”toimittajan oikeudet ja velvollisuudet perustuvat lehdistön mielipiteen vapauteen, johon toimituksellisessa työssä liittyy ulkopuolisten painostusyritysten torjuminen”. Lisäksi myöhemmin ohjeissa todettiin, että yleisön luottamuksen säilyttämiseksi ja lisäämiseksi on puolustettava toimitusten velvollisuutta ja oikeutta määrätä lehtien toimituksellisesta sisällöstä.¹⁶⁴

¹⁶¹ ”SSL:n toimintaohjelma 1974-1977”, (SSL:n liittohallituksen ehdotus) *Sanomalehtimies* 14.5.1974.

¹⁶² ”SSL:n toimintaohjelma 1974-1977”, *Sanomalehtimies* 6.6.1974.

¹⁶³ Risto Pynnönen, haastattelu 2002.

¹⁶⁴ ”Tekstimainontaohjeet”, *Sanomalehtimies* 7.2.1975.

Etiikan lisäksi toimitusdemokratia antoi sytykkeitä viestintäpoliittiseen keskusteluun, jota Suomessa alettiin käydä tällä nimikkeellä 1970-luvun alkupuolella. SSL:n toimintasuunnitelman kohta numero 21 käsitteli viestintäpolitiikkaa. Liittokokous velvoitti liittohallitusta laatimaan liitolle viestintäpoliittisen ohjelman. Omia viestintäpoliittisia ajatuksiaan esittivät 1970-luvun ensimmäisellä vuosipuoliskolla monet muutkin tahot: valtio oli asettanut Viestintäpoliittisen komitean vuosiksi 1972–74 ja puolueet tehtailivat edellä mainitun SDP:n tavoin viestintäpoliittisia ohjelmiaan. SSL tahtoi osallistua viestintäpoliittiseen keskusteluun, missä oli piirteitä toimitusdemokratiasta. Asioita, joita aiemmin oli käyty läpi toimitusdemokratia-sanan alla, käsiteltiin viestintäpolitiikan mutta myös etiikan näkökulmasta. Yhtymäkohta toimitusdemokratian ja viestintäpolitiikan välillä tuli ilmi esimerkiksi kohdassa, missä liittohallitus velvoitettiin valvomaan sananvapautta ja toimitushenkilöstön etuja erityisesti kustantajayhtiöiden fuusioitumisen ja ketjuuntumisen yhteydessä sekä toimimaan aloitteellisesti siten, että valtiovalta ryhtyisi toimimaan tiedotusvälineiden ulkomaisen omistuksen rajoittamiseksi. Perusteluosassa vielä todettiin, että kaupallistuminen merkitsee viestimien päätehtävän, tiedon välittämisen, joutumista vaaranalaiseksi, jolloin viestimet eivät palvelisi kansallisia etuja.

SSL:n toimintaohjelmassa liittokokous velvoitti hallitusta saamaan työehtosopimukseen toimittajille turvan mielipiteensä vapaaseen ilmaisuun muissa tiedotusvälineissä. Tätä haluttiin, koska vaatimuksen perusteluosan mukaan kustantaja pystyi työehtosopimukseen vedoten estämään toimitukselliseen henkilöstöön kuuluvaa esittämästä mielipidettään muissa kuin kustantajan omissa välineissä. Epäkohtana pidettiin myös sitä, että kustantaja pystyi määräämään jutun julkaisun ajankohdan, jolloin juttujen ajankohtaisuus ja uutisarvo saattoivat kärsiä.¹⁶⁵

SSL:n viestintäpoliittisen ohjelman tavoitteiden mukaisesti liiton viestintäpoliittinen jaosto jätti lokakuussa 1974 valtioneuvostolle kirjelmän, missä se vaati lehdistön ulkomaisen omistuksen tutkimista¹⁶⁶. Siinä korostettiin ulkomaisen omistuksen vaikuttavan kielteisesti viestinnän palveluksessa työskentelevien asemaan. Yritys- ja toimitusdemokratian ”ensi askelten päivinä” sanottiin demokraattisen päätöksenteon olevan journalismille ja viestintäpolitiikalle tärkeää. Jos toimituksellista demokratiaa haluttiin lisätä, piti yhteydenpito olla jopa päivittäistä osapuolten välillä. Kun ja jos omistus oli yhteistyölle eri osapuolten välillä ratkaiseva tekijä ja omistus ja samalla päätäntävalta oli ulkomaisissa käsissä, yhteistyö oli vaikeasti toteutettavissa, todettiin.

Sananvapaus ja vakaumuksen mukaan kirjoittaminen nähtiin poliittisesti – kyse ei näyttänyt olevan ensisijassa eettisistä kysymyksistä vaan aatteen värisestä. Kun esimerkiksi nimimerkki ”Merkkipäivätoimittaja” kysyi *Sanomalehtimiehen* Keskustelua-palstalla, että vaikka sananvapauden pitäisi vallita, miksi jopa sadat sosialistit/demokraatit/kansandemokraatit, jotka palvelevat ns. riippu-

¹⁶⁵ ”SSL:n toimintaohjelma 1974-1977”, *Sanomalehtimies* 6.6.1974.; Risto Pynnönen, haastattelu 2002.

¹⁶⁶ ”SSL esittää: Lehdistön ulkomainen omistus tutkittava”, *Sanomalehtimies* 15/1974.

mattomassa lehdistössä, eivät kirjoita *vakaumuksensa* mukaisesti¹⁶⁷? Tai "mikä oli Helsingin Sanomien vasemmistotoimittajan sanoma"? Kirjoittaja totesi, että lehtimiehen sananvapaus on kustantajan kädessä, vaikka sananvapauden pitäisi olla sitä, että "ihminen on vapaa sanomaan ehkä yksiselitteisenkin mielipiteensä". Porvarillisen lehdistön todettiin tukahduttavan kaupallisuudellaan sananvapauden. Kirjoituksen varsinaisena pontimena oli keskustelu siitä, saako vastineeseen liittää oman peräkaneetin. Toimittajan sananvapaudesta kysyi myös nimimerkki "Pääluottamusmies", joka kuvaili tapausta, missä toimitussihteeriä oli aikakauslehdessä uhkailtu potkuilla hänen kirjoitettua kustantajaa suututtaneen kirjoituksen¹⁶⁸. "Onko sananvapaus kustantajien vai keiden", pohti pääluottamusmies. Vuoden 1968 Lehtimiehen ohjeita yhdessä Lars Bruunin kanssa laatinut *Hämeen Sanomien* myöhempi päätoimittaja Allan Liuhala sanoo haastattelussa 2004, että vakaumuksessa oli vielä 1960-luvulla kyse nimenomaan omantunnon asioista. Liuhala muun muassa laati Toimittajan huoneentaulun, joka oli Lehtimiehen ohjeiden kannessa vuoden 1987 painoksessakin. Huoneentaulussa todettiin kohdassa 10, että "älä kirjoita omantuntosi vastaisesti".¹⁶⁹ *Sanomalehtimiehen* päätoimittajana työskennellyt Ulpu Iivari arvioi puolestaan haastattelussa 2004, että 1970-luvulla "vakaumus" tulkittiin nimenomaan poliittiseksi vakaumukseksi¹⁷⁰. Iivarin kanssa samoin muistaa asian *Ilta-Sanomien* kulttuuritoimittajana työskennellyt yleisdemokraatti Matti Rinne: "Se oli poliittisesti värittyä aikaa, lähinnä näin vakaumuksen poliittisena kysymyksenä", Rinne muistaa.¹⁷¹

Kari Lähteenmäki raportoi Kansainvälisen Lehtimiesliiton IFJ:n kongressista, joka oli pidetty Luxemburgissa ja Trierissä¹⁷². Kokous käsitteli toimitusdemokratiaa. Nyt se paketoitiin yhteen paitsi lehdistön keskittymisen myös ilmoittajien painostuksen mukanaan tuomien ongelmien kanssa. Suomessa oli päästy ensimmäisenä työehtosopimustasoiseen kokeiluun, jonka yhteydessä voitiin mainita sana toimitusdemokratia, kehuttiin kokousselostuksessa. Kongressi hyväksyi lehdistön keskittymisestä julkilausuman. Se kehotti lehdistön ammattijärjestöjä pyrkimään sopimuksiin, joissa muun muassa taattaisiin toimituksille "itsenäinen vastuu" informaation välittämisestä lukijoille ja annettaisiin toimitukselliselle henkilökunnalle osallistumismahdollisuus taloudelliseen päätöksentekoon, "jotteivät kustantajien voitontavoittelupyrimykset syrjäyttäisi toimitusten perustehtävää tiedon välittäjinä".

Toimitusdemokratia ja linja kytkeytyivät yhteen, kun *Sanomalehtimiehessä* annettiin tietoisuutta Jorma Miettisen pro gradu -työstä¹⁷³. Juttu oli otsikoitu: "Puoltolause toimitusdemokratialle - Linjasta päättävät viihtyvät paremmin".

¹⁶⁷ "Saako seistä sanojensa takana", *Sanomalehtimies* 10/1974.

¹⁶⁸ "Kertomus sananvapaudesta", *Sanomalehtimies* 10/1974.

¹⁶⁹ Allan Liuhala, haastattelu 2004; Toimittajan huoneentaulu, Lehtimiehen ohjeet 1987.

¹⁷⁰ Ulpu Iivari, puhelinhaastattelu 2004.

¹⁷¹ Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

¹⁷² "IFJ:n maailmankongressi: Lehtiyriyten paisuminen estettävä lainsäädännöllä", *Sanomalehtimies* 10/1974.

¹⁷³ "Puoltolause toimitusdemokratialle: Linjasta päättävät viihtyvät paremmin", *Sanomalehtimies* 19.9.1974.

Kyselytutkimuksen mukaan viihtyvyyttä lisää, jos toimittajat pääsevät vaikuttamaan linjapäätöksiin. Kyselyyn vastasi kuuden päivälehdien toimituksista 187 henkeä. Mieltisen linjaulottuvuus tarkoitti muun muassa lehden poliittisia kannanottoja, lehden toimittamisperiaatteita, uutisoinnin alueellista painotusta ja toimituksen henkilövaihdoksia. Toimittajat sanoivat selvityksessä haluavansa lisätä vaikutusta linja-asioissa.

Kun GTT:n ja SSL:n yhteistoimintasopimusta koskeva selvitys valmistui, *Sanomalehtimies* omisti sille tilaa runsaat kaksi sivua¹⁷⁴. Tutkimuksen uutisoinnissa korostettiin tiedonkulkua, mikä ei ollut kuulunut toimittajapuolen tärkeimpiin tavoitteisiin. Selvityksen mukaan toimituksellisen henkilöstön mielestä eniten toimitusdemokratiaan kuuluivat toimituksen työolosuhteiden, henkilöstön valintaperusteiden ja koulutusasioiden käsittely. Vähiten sai selvityksestä laaditun jutun perusteella kannatusta ajatus, että toimittajat valitsisivat yksin päällikkö- ja päätoimittajat. Kuitenkin toimittajien mielestä toimitusdemokratiaan sisältyivät myös vallankäyttöä koskevat kysymykset; kustantajien ja toimituksen johdon mielestä taas toimitusdemokratiaan kuuluivat lehden kannattavuus sekä toimittajien työ- ja sosiaalikesymykset. Juuri kannattavuus oli kustantajien mielestä tärkeintä toimitusdemokratiassa, jutussa todettiin. Toimituksen johdon näkemysten toimitusdemokratiasta todettiin olevan lähempänä kustantajan kuin toimituksellisen henkilöstön käsityksiä.

Kyseisen selvityksen oli laatinut Ilkka Kahma, jonka lisensiaatintyö samasta materiaalista hyväksyttiin Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella vuonna 1977¹⁷⁵. Mukana tutkielmassa ja edellä mainitussa selvityksessä oli useita kysymyksiä, jotka koskivat lehden linjaa, toimituspolitiikkaa tai työohjeita – väljästi määritellen lehden sisältöasioita. Toimituspolitiikan tai -periaatteiden tarkennettiin kyselykaavakkeessa tarkoittavan aiheiden valintaa, käsittelyä yms. Linja taas määriteltiin lehden periaateohjelmaksi. Kyselylomakkeessa tiedusteltiin toimittajien yleisiä vaikutusmahdollisuuksia ja erikseen yhteistoiminnasta. Yhteistyöneuvostoa koskevissa kysymyksissä ensimmäisenä oli, miten hyvin yhteistyöneuvosto on vaikuttanut lehden linjan ”määräämiseen”. Lisäksi tarkennettiin, mitä asioita yhteistyöneuvostossa oli käsitelty, ja jälleen ensimmäisenä annettujen vastausvaihtoehtojen listassa oli ”lehden periaateohjelma (linja)”¹⁷⁶.

Kahman tutkimuksen tulos linjan osalta oli, että yhteistyöneuvosto ei ollut toimittajien mielestä juurikaan sen määräämiseen vaikuttanut. Kyseinen väittäjä kyselylomakkeessa sai heikoimmat pisteet 18:n väittämän joukossa.¹⁷⁷ Kahman mukaan kustantajat eivät olleet ennen yhteistoimintakokeilun aloittamista halunneetkaan antaa toimittajille paljon vaikutusmahdollisuuksia lehden linjaan. Toimittajat halusivat toimitusdemokratian hengessä yhteistoimintaan

¹⁷⁴ ”Kustantaja: Toimitusdemokratiassa on tärkeintä lehden kannattavuus” ja ”Toimittajat yhteistyösopimuksesta: Vaikutusmahdollisuuksia lisättävä nykyisestä”, *Sanomalehtimies* 7.11.1974.

¹⁷⁵ Kahma 1977.

¹⁷⁶ Kahma 1977, liitteet: Toimittajakysely, Kustantajakysely.

¹⁷⁷ Kahma 1977, 78.

paljon kustantajaa enemmän vallankäyttöön liittyviä asioita, joihin linjakysymyskin kuului.¹⁷⁸ Toimittajat katsoivat lehden linjaa jutun kirjoittamisen kautta, kun taas kustantajat tarkastelivat kirjoittamista vain kirjoittamistyönä ja irrottivat sen lehden linjasta. Näissä asioissa kustantajat katsoivat toimittajien vaikutustarpeenkin olleen pienemmän, Kahma tulkitse kyselyä. Hän totesi, että lehtiorganisaation muoto suojeli lehden linjan toteuttamista, kun ylemmät tasot valvoivat, että kustantajan tahtoma linja myös käytännössä toteutui. ”Päätoimittajan legaali asema on tämän tahdon legitiimi muoto Suomessa. Journalistinen kulttuuri on mukana toteuttamassa sanomalehden kaksoisfunktion: se välittää journalistille organisaation rakenteen kautta lehtiorganisaation ulkoisen maailman lehden linjana”, Kahma kirjoitti ja tarkoitti, että omistajat määräisivät päätoimittajan kautta linjasta.¹⁷⁹

Kahma näki tutkimuksessaan toimitusdemokratia-ajattelun levinneen Suomeen Keski-Euroopasta, missä lehdistö oli alkanut keskittyä. Hänen havaintonsa tukee alan ammattilehdistä pääteltävissä olevaa kehitystä. Kahman mukaan Keski-Euroopasta Pohjoismaihin levinnyt (toimituksen) sisäisen vapauden – eli Mitbestimmung-liike tuli täällä lehtitalojen ulkopuolelta ja se omaksuttiin ulkokohtaisesti.¹⁸⁰

Samaisessa *Sanomalehtimiehessä* kyseltiin yhteistyökokeilusta eräiden lehtien yhteistyöneuvostojen edustajilta¹⁸¹. Viidestä kyselyyn osallistuneesta kolme viittasi linjakysymyksiin. *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka totesi, että lehdessä oli sopimuksen mukaisesti järjestetty toimittajille mahdollisuus keskustella lehden toimituksellisista tavoitteista päätoimittajan läsnäollessa. Tilaisuus oli päätetty toistaa toisen kerran vuodessa, vaikka sopimus edellytti vain yhtä keskustelua. Oululaisen *Liiton* toimitusosaston puheenjohtaja Juha Mauno totesi, että kokeilun aluksi työnantaja huomasi, että yhtiön julkaiseman kahden lehden linjaa ei ollut aiemmin määritelty kirjallisesti. Mauno valitteli, että yhdessä asiassa *Liitossa* oli jääty tavoitteista: yhteistyöneuvostolla ei ollut oikeutta antaa lausuntoa päätoimittajan nimittämisestä. *Helsingin Sanomien* yhteistyöneuvoston sihteeri Janne Virkkunen kertoi, että neuvosto oli päässyt antamaan lausuntoja nimityksistä. Työntekijäpuolen aloitteesta oli käsitelty myös toimintatapaan liittyviä kysymyksiä ja neuvosto oli keskustellut jutun ja ilmoituksen sisällöstä verrattuna lehden yhteistoimintasopimuksessa ilmoitettuun periaate- linjaan.

¹⁷⁸ Kahma 1977, 135-136.

¹⁷⁹ Kahma 1977, 265-266.

¹⁸⁰ Kahma 1977, Tutkimuksen tiivistelmä ja tulosten tarkastelu, 3; 22.

¹⁸¹ ”Toimittajat yhteistyösopimuksesta: Vaikutusmahdollisuuksia lisäävä nykyisestä”, *Sanomalehtimies* 7.11.1974.

3.6 Yleisdemokraattinen rintama politisoi toimitusdemokraattiset tavoitteet

Tässä yhteydessä on paikallaan esitellä laajemmin Virkkusen edustaman *Helsingin Sanomien* tilannetta, sillä Sanomain toimitusyhdistys STY (joka muuttui nimeltään osastoksi, STO, 29.1.1974) oli maan suurin ja se käytti merkittävää valtaa niin HSY:ssä ja sitä kautta SSL:ssä. Yhdistykseen kuului kaikkien kustantajayhtiön lehtien toimittajia eli *Helsingin Sanomien* ohella *Ilta-Sanomien* ja aikakauslehtien väkeä. 1970-luvun alkupuoliskolla STY:ssä vaikutti vahvasti niin sanottu yleisdemokraattinen rintama, ja STY:n hallitukseen valituista huomattavaa osaa pidettiin rintaman edustajina.¹⁸² STY:n vuosikymmenen alun aktiiveista niin sanottuina yleisdemokraatteina kulkivat ainakin kulttuuritoimittaja Markku Valkonen, toimittaja Iiris Eno, *Ilta-Sanomien* kulttuuritoimittaja Matti Rinne, toimittaja Pellervo Alanen, toimittaja Jukka Rislakki ja *Ilta-Sanomien* Leena Salminen¹⁸³. Esko Salminen on esittänyt, että ”radikalismien kuumina vuosiina” *Helsingin Sanomien* ja *Ilta-Sanomien* toimittajista jopa viidennes kuului taistolaisiin tai heidän myötäilijöihinsä. Salmisen arvio saattaa jäädä silti alakanttiin, sillä toiminnassa mukana ollut Matti Rinne muistelee rintaman edustajien laskeskelleen 1970-luvun puolivälin paikkeilla, että näiden kahden lehden toimittajakunnasta kolmasosa lukeutui porvareiden leiriin, kolmasosa oli demareita ja peräti kolmasosa yleisdemokraatteja eli Salmisen silmin taistolaisia ja heidän myötäilijöitään. STY:n hallituksessa suhde oli vieläkin ”parempi”, sillä rintaman jäsenet olivat ay-toiminnassa aktiiveja ja menestyivät vaaleissa. Vielä vahvempi yleisdemokraattinen rintama oli *STT*:ssä, missä jopa joka toisen toimittajan laskettiin kuuluvan yleisdemokraattiseen rintamaan.¹⁸⁴ *Helsingin Sanomien* vasemmistolaisaallostaa yksi ulkopuolisillekin silmiinpistävä merkki oli, että STY:n puheenjohtajaksi tammikuussa 1972 valittu *Helsingin Sanomien* toimittaja Taisto Helenius jätti yhtiön ja siirtyi yllättäen SKDL:n eduskuntaryhmän palvelukseen¹⁸⁵. Helenius kuitenkin luettiin kommunistipuolueen enemmistöläisiin.

Yleisdemokraattinen rintama oli nimenä tullut tutuksi ennen toimittajapiirejä korkeakoulupolitiikassa, missä osakuntien ja tiedejärjestöjen rinnalle syntyi 1966–68 vasemmiston, keskustan ja liberaalien muodostama puoluepoliittinen oppositio. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan HYY:n historian kirjoittaja Laura Kolbe kuvaa yleisdemokraattista rintamaa siten, että sillä oli vähän valtaa, mutta suuri painoarvo, levinneisyys ja äänekkyyys. Laitoshallintoriita kuitenkin repäisi keskustan ja liberaalit HYY:ssä yleisdemokraattisesta rintamasta oikeiston syliin keväällä 1972.¹⁸⁶ HYY:ssä yleisdemokraattinen rintama hajosi 1972–73. Yli-

¹⁸² Pietilä 1996, 207; Janne Virkkunen, haastattelut 2002 ja 2005; Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

¹⁸³ Valkonen 2003; Esko Tulusto, haastattelu 2004; Janne Virkkunen, haastattelu 2005; Iiris Sauli (Eno), haastattelu 2005.

¹⁸⁴ Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

¹⁸⁵ Sanomain toimitusyhdistyksen hallituksen kertomus vuoden 1972 toimista; ulkopuolisten arvioista Risto Pynnönen, haastattelu 2002.

¹⁸⁶ Kolbe 1996, 345-246, 451.

opistossa rintama kaatui, kun kansandemokraattien toimintaa alettiin mieltää ”paavilliseksi, ylimieliseksi ja yksipuoliseksi”.¹⁸⁷ Kun rintama korkeakoulupoliitikassa kaatui, samoihin aikoihin se synnytettiin toimittajien pariin.

Rintamaa pystytettiin lähinnä Helsingissä. Se ei erityisesti ilmoitellut itsensä, vaan sen aktivistit värväsivät henkilökohtaisesti sopiviksi katsomiaan henkilöitä toimintaan mukaan. Näin sai pääsyn yleisdemokraattien kokoukseen *Helsingin Sanomien* luottamusmiehenä toiminut toimittaja Iiris Eno (nyk. Sauli), jolle kutsun esitti toimittaja omasta lehdestä.¹⁸⁸ ”En ollut ihan alusta asti mukana. Se ryhmittymä, joka sen aloitti, ne kutsuivat alkuun hyvin varovasti ihmisiä siihen mukaan. En tiedä, pelkäsivät leimautumista tai muuta...sillai vähän sup-sup”, Iiris Sauli muistaa.

Vasemmistohenkistä rintamaa rakennettiin viimeistään vuodesta 1973 lähtien. Siihen kuului henkilöitä paitsi *Helsingin Sanomista*, *Ilta-Sanomista* ja *STT:stä* myös *Suomen Sosialidemokraatista*, *Hufvudstadsbladetista*, aikakauslehdistä ja *Kansan Uutisista*¹⁸⁹. *Jaanan* toimittajana tuolloin työskennellyt ja taistolaiseksi tunnustautunut Esko Tulusto nimeää rintaman kantaviksi voimiksi itsensä ohella muun muassa Markku Valkosen, Matti Rinteen, toimittaja Heikki Karkkolaisen *STT:stä* ja toimittaja Kari Sallamaan E-lehdistä¹⁹⁰.

Yksi taustatekijä yleisdemokraattisen rintaman synnylle toimittajien parissa oli se, että *Kansan Uutisissa* ja muussa kansandemokraattisessa lehdistössä työskentelevät toimittajat olivat siirtyneet vuosikymmenen vaihteessa SSL:ään, mutta eivät olleet yhdistyksissä saaneet mielestään riittävästi huomiota omille ammattiyhdistyspyrkimyksilleen. ”Idea vasemmistolaisten tai edistyksellisten toimittajien yhteistyöstä syntyi tietävästi *Kansan Uutisten* toimituksessa, kun havaittiin, että eriasteista radikaalia kuljeksi Helsingin toimituksissa pilvin pimein”, on kertonut *Kansan Uutisten* toimittajana työskennellyt Juhani Hyttinen¹⁹¹. Usean viestintävälineen edustus rintamassa kuitenkin kertoo, että siihen kuului myös porvarillisina pidettyjä ja poliittisesti järjestäytymättömiä toimittajia. HSY:tä tutkinut Taimi Torvinen ei pidä rintamaa mitenkään yhtenäisenä, vaikka kansandemokraattisesti ajattelevien osuus oli hänen mukaansa siinä keskeinen.¹⁹² Rintaman näkyviin hahmoihin kuulunut kulttuuritoimittaja Matti Rinne arvioi, että sanomalaisilla oli rintamassa erityisen vahva rooli¹⁹³. ”Suurin osa oli vaan jollain lailla vasemmistositympareita. Esimerkiksi *Sanomissa* en

¹⁸⁷ Kolbe 1996, 464-465.

¹⁸⁸ Iiris Sauli, haastattelu 2005. Sauli kävi *Sanomien* toimittajakoulun ja työskenteli *Helsingin Sanomissa* 1969-1975. Sen jälkeen hän on toiminut sosiaali- ja terveystieteiden viestinnässä.

¹⁸⁹ Iiris Sauli, haastattelu 2005; Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005; Esko Tulusto, haastattelu 2004. Tuluston mukaan yleisdemokraattisen rintaman jäsenet olivat lähinnä riippumattomista lehdistä. Hilkka Eklundin mukaan vuoden 1969 henkilövähennyksen jälkeen Suomen Sosialidemokraattiin ei jäänyt yleisdemokraattien toimintaan osallistuneita, vaikka ”taistolaisten mielestä poliittisesti mukiinmeneviä kyllä”. Hilkka Eklund, sähköpostiviesti 14.11.2005.

¹⁹⁰ Esko Tulusto, haastattelu 2004.

¹⁹¹ Hyttinen 1990, 69.

¹⁹² Torvinen 1980, 24.

¹⁹³ Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

usko, että kovinkaan moni oli puoluepoliittisesti järjestäytynyt eikä STT:ssäkään”, Iris Sauli puolestaan arvioi¹⁹⁴.

Yleisdemokraattinen rintama ulotti vaikutusvaltansa siinä toimineiden toimittajien edustamien viestintävälineiden osastoihin sekä HSY:hyn ja SSL:ään. Voimiensa päivinä vuonna 1974 ”demokraatit” voittivat sekä HSY:n että aikakauslehtitoimittajien liiton SAL:n vaalit¹⁹⁵. Esko Salmisen mukaan sanomalehtien kustantajien parissa pelättiin, että rintaman tavoitteena oli vallata helsinkiläisten viestintäalojen toimitusosastojen johto, ja operaation onnistuessa se olisi tarjonnut tien päästä kontrolloimaan merkittävä osaa Suomen tiedonvälityksestä.¹⁹⁶ Signaaleja toimittajien kasvaneesta halusta päästä vaikuttamaan tiedonvälityksen sisältöön vasemmistosuuntaisesti olikin olemassa. Varsin viaton esimerkki löytyy STY:n arkistosta syyskuulta 1973. Tuolloin yhdistys järjesti ”solidaarisuushetken Chilen demokraattisille voimille niitä kohdanneen takaiskun hetkellä, kun tieto presidentti Salvador Allenden kuolemasta oli juuri levinnyt maailmalle”¹⁹⁷. Myös HSY ja SSL ottivat kantaa sotilasvallankaappaukseen eli tuomitsivat sen¹⁹⁸. Allenden syrjäyttäminen vallasta ja tappaminen väkivaltaisessa sotilasvallankaappauksessa kohosi yhdeksi vasemmistoaallon symboleista, ja STY:n kannanotto osoitti, kenen joukossa ainakin osa sen aktiiveista halusi yhdistyksen seisovan.

Mitä yleisdemokraattinen rintama sitten sen omien aktiivien mukaan ajoi? ”Se oli ihan puhdas ay-liike. Se oli aika ihanteellista toimintaa, ainakin meidän osalta se oli parempien edellytysten puolesta toimimista”, sanoo Esko Tulusto¹⁹⁹. Matti Rinteen mukaan siinä oli kyse epämääräisestä, vasemmistolaishenkisestä ajattelusta. Sanomalehtien sisältö- eli linjakysymykset koettiin erityisen tärkeiksi. Rinne muistaa, että rintaman kokouksissa niistä puhuttiin paljon. ”Yleisenä lähtökohtana oli se, että lehdet muuttuisivat edistysmielisemmiksi, niitä haluttiin avartaa vasemmalle päin”, Rinne kertoo. Rintaman piirissä pyrittiin linjaamaan yhdessä, mitkä asiat olisivat tärkeitä ja sen jälkeen nostamaan niitä rintamaan kuuluneiden toimittajien voimin esille julkisuudessa. ”Sovittiin yhdessä, mihin asioihin suunnataan mielenkiintoa. - - Lehtien omistukseen ei puututtu, mutta sisällön haltuunotosta haaveiltiin”, Rinne kertoo rintaman tavoitteista. Näinhän Salmisen mukaan kustantajat juuri pelkäsivät toimittajien tekemän: toimivan omien ideologioiden mukaisesti, mahdollisesti kustantajan linjaa vastaan. Rinne kuitenkin korostaa, että ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin tartuttiin harvoin. Hän mainitsee yhteisesti päätetystä teemasta vaarattomalta kuulostavan esimerkin: Ilomantsin praasniekat, joka nousi esille,

¹⁹⁴ Iris Sauli, haastattelu 2005.

¹⁹⁵ Esko Tulusto, haastattelu 2004.

¹⁹⁶ Salminen 2004, 102-104, 319.

¹⁹⁷ Sanomain toimitusyhdistys tiedottaa 19.9.1973.

¹⁹⁸ Torvinen 1980, 106.

¹⁹⁹ Esko Tulusto, haastattelu 2004. Tulusto työskenteli toimittajana Savon Sanomissa 1968-71, Turun Sanomissa 1971-72, Seurassa 1972-73, Jaanassa toimittajana ja toimittussihteerinä sekä toimituspäällikkönä 1973-79, Hymyssä toimituspäällikkönä 1980-90 ja sen jälkeen lehden päätoimittajana.

kun rintaman piirissä käsiteltiin kulttuurikesän rientoja.²⁰⁰ Tuluston mukaan rintaman tavoite oli pikemminkin vapauttaa toimittajat kuin ohjata keskustelun suuntaa. "Vastustimme poliittisesti tarkoituksenhakuista kirjoittamista porvarillisissa lehdissä. Tavoitteena oli, että olisi saanut kirjoittaa vapaasti", Tulusto muistaa.²⁰¹ Iris Sauli puolestaan korostaa, että rintama pyrki vaikuttamaan ensisijassa SSL:n työehtosopimustavoitteisiin, joita pidettiin liian pehmeinä. Yhtenä osoituksena näistä tavoitteista oli Sanomien toimitusosaston piirissä laadittu seinälehti, jossa asetettiin SSL:lle yleisdemokraattisessa hengessä sopivat työehtoihin ja toimitustyöhön liittyvät päämäärät.²⁰² STO:n puheenjohtaja Markku Valkonen näkee rintaman naiivina tavoitteena olleen vaikuttaminen tiedotusvälineiden linjoihin, mutta ensisijaisesti järjestöpoliittisen vallan valtaaminen: "Realismikin voitti lopulta. Osoittautui, ettei lehtien linjauksiin voitu vaikuttaa suurestikaan", Valkonen muistaa.²⁰³

Yleisdemokraattisen rintaman toiminta jäi toimittajienkin parissa loppujen lopuksi lyhytaikaiseksi. Se alkoi hajota jo vuonna 1975 samoista syistä kuin aiemmin korkeakouluympyröissä: moni rintamaan väljästi lukeutuneista koki, että taistolaiset olivat saaneet siinä liian suuren vallan.²⁰⁴ Kulminaatiopiste oli SSL:n Kolin liittokokous 1974, jolloin taistolaiset saivat ensimmäistä kertaa oman edustajansa, Leena Salmisen, liittohallitukseen, mutta puheenjohtajuus pysyi sosiaalidemokraateilla: Jyrki A. Juutille valittiin seuraajaksi sosiaalidemokraattina pidetty Antero Laine. Seuraavana vuonna rintama joutui tunnustamaan tappionsa myös HSY:ssä. Siellä puheenjohtajavaalin edellisvuonna voittanut Matti Rinne sai nyt haastajakseen sosiaalidemokraattina pidetyn toimittaja Kyösti Reunasen oman toimitusosaston piiristä, *Helsingin Sanomista*. Rinne hävisi yleisöennätyksiä rikkoneessa kokouksessa Reunaselle selvin numeroin.²⁰⁵ Saman vuoden lopulla Rinne oli myös joutua erotetuksi *Ilta-Sanomista*²⁰⁶.

Rinne arvioi haastattelussa 2005, että yleisdemokraattinen rintama oli esivaihe toimittajien politisoitumisessa. Iris Sauli taas arvioi, että rintama kaatui politisoitumiseen: "Aluksi se oli lähtenyt spontaanina liikkeelle. Sitten ihmiset saivat kahleet jalkaansa niin, että he eivät voineet olla juuri sitä mieltä, mitä he halusivat olla, vaan puolueiden politiikka rupesi painamaan. - - Siinä loppuvaiheessa leimaaminen oli kovaa."²⁰⁷ Taistolaiset toimittajat järjestäytyivät yleisdemokraattisesta rintamasta Toimittajaliitto ry:hyn. Yhdistys oli perustettu jo vuonna 1959, ja se syntyi sosiaalidemokraattisen puolueen oppositiosta kasvaneen TPSL:n äänenkannattajan *Päivän Sanomien* ay-osastoksi. Taistolaiset olivat vallanneet Toimittajaliiton 1970-luvun alkupuolella, ja ottivat sen omia tavoit-

²⁰⁰ Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

²⁰¹ Esko Tulusto, haastattelu 2004.

²⁰² Iris Sauli, haastattelu 2005.

²⁰³ Markku Valkonen, haastattelu 2.8.2005.

²⁰⁴ Torvinen 1980, 24.

²⁰⁵ Pietilä 1996, 207-208.

²⁰⁶ Palaan tähän Rinteen tapaukseen seuraavassa luvussa. Kyseessä oli Rinteen Pertti Klemolan SAK-kirjasta tekemä ennakkojuttu, jonka Ilta-Sanomien päätoimittaja Martti Huhtamäki hyllytti.

²⁰⁷ Iris Sauli, haastattelu 2005.

teitaan ajamaan. Toimittajaliittoa on epäilty Neuvostoliiton peitejärjestöksi²⁰⁸, mutta Tulusto kiistää väitteet: ”Ideana oli vain, että halusimme kouluttaa itseämme, emme me mistään rahaa saaneet, itse keräsimme rahat siihen vähäiseen toimintaan, mihin rahaa tarvitsimme.” Tuluston mukaan Toimittajaliitonkin toiminta hiipui 1980-luvun alkupuolella, kun entiset nuoret aktiivit olivat alkaneet vanhentua ja perustaa perheitä.²⁰⁹

Juuri yleisdemokraatit ja taistolaiset ajoivat vuodesta 1972 lähtien aktiivisesti toimitusdemokratian asiaa. Sitä ennen toimitusdemokratiavaatimukset vaikuttavat *Sanomalehtimiehen* kirjoittelun perusteella olleen enemmänkin osa yleistä, kansainvälistä toimittajien ay-heräämistä. Mutta ei toimitusdemokratian tavoittelu edelleenkään rajoittunut vain ”demokraatteihin” tai taistolaisiin. Sanomien STY:ssä tavoitteeksi asetettiin vuodelle 1973 yleisluontoinen tavoite, että työntekijät saisivat lisää tietoa päätöksentekoon liittyvistä kysymyksistä ja voisivat vaikuttaa.²¹⁰ Toukokuun 1972 lehtimieslakon jälkeen Marjatta Möttölä evästi STY:n hallitusta ja jäsenkuntaa pohtimaan mahdollisuuksia vaikuttaa lehtien linjaan, mutta myös työympäristön viihtyisyyteen ja palkkaukseen²¹¹. Heinäkuussa 1972 STY:n hallitus päätti, että pääluottamusmies Leena Salminen laatii talon johdolle kirjelmän, jossa esitetään toimitusdemokratiakokeilun aloittamista *Iltä-Sanomissa* ja *Viikko-Sanomissa*²¹². Joulukuussa hallitus päätti, että toiminnan tehostamiseksi laaditaan ”progressiiviset ohjelmat”. Yksi perustettavista toimikunnista keskittyi päätäntävaltaan, ja sen vetäjäksi tuli Seppo Kievari²¹³. Tammikuussa 1973 hallitus sai hyväksyttäväkseen toimikunnan sorvaaman ohjelman tiedonvälityspoliittikkaa ja yritysdemokratiaa koskevista kysymyksistä. Ohjelman mukaan yhdistys pyrki tukemaan hankkeita, jotka tähtäsivät työntekijöiden tietojen lisäämiseen päätöksentekoon liittyvissä kysymyksissä. Lisäksi haluttiin työntekijöille suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon eri tasoilla. Vaikutusmahdollisuuksia haluttiin lisätä ensisijassa lehtien toimituksissa nimenomaan yhteistyössä HSY:n ja SSL:n kanssa ja toiseksi yhdessä muiden työntekijäjärjestöjen kanssa. Tällä viitattiin todennäköisesti SAK:hon järjestäytyneisiin kirjatyöntekijöihin. Ohjelmassa määriteltiin toimintalinjaksi, että ensin tuli kartoittaa päätöksentekoon liittyvä nykytilanne hallinnollisissa ja toimituspoliittisissa kysymyksissä. Sen jälkeen tuli yhdistyksen laatia ehdotukset tiedon ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi.²¹⁴

Esityksen mukaisesti huhtikuussa 1973 STY:n jäsenille tehtiin lomakekysely toimitusdemokratiasta. Sen saatteessa kerrottiin tavoitteena olevan selvittää, mitä toimitusdemokratialta odotetaan ja toivotaan. Lomake oli laadittu SSL:n toimitusdemokratiaa koskevan yhteistyösopimusehdotuksen perusteella.

²⁰⁸ Jouni Tervon ohjelma Ylen MOT:ssä, ”Mustan laatikon salaisuus: miten Neuvostoliitto vaikutti suomalaisiin toimittajiin?” [http://www.yle.fi/mot], luettu 9.9.2004.

²⁰⁹ Esko Tulusto, haastattelu 2004.

²¹⁰ Sanomain toimitusyhdistyksen toimintasuunnitelma vuodelle 1973.

²¹¹ Toimitusyhdistyksen yleiskokous 30.5.1972.

²¹² STY:n hallituksen kokous 10.7.1972.

²¹³ STY:n hallituksen kokous 11.12.1972.

²¹⁴ STY:n hallituksen kokous 22.1.1973.

Pariliuskaisessa kyselyssä korostui lehden linja. Kysymykseen, millä seuraavista alueista pidät toimitushenkilökunnan osallistumista päätöksentekoon tärkeimpänä, olivat vastausvaihdot: työolosuhteet, sosiaalitoiminta, koulutus; lehden linja, sisältö ja toimitustapa; henkilökuntaratkaisut ja lehden budjetti. Linjasta kysyttiin myös, oliko ”linja eli sisältöä määrittävät periaatteet” määritely riittävän selvästi, epäselvästi ei lainkaan. Toimitusdemokratian mahdollisista vaikutuksista kysyttiin.²¹⁵

Kyselyä vetäneeseen STY:n toimitusdemokratiatyöryhmään kuuluivat Seppo Kievari, Matti Rinne, Birgitta Tikkanen, Heikki Parkkonen, Markku Valkonen ja Kyösti Reunanen²¹⁶. Vastausprosentti oli 54 eli melko hyvä. Tulos oli, että lehden linja, sisältö ja toimitustapa olivat aluetta, joiden päätöksentekoon kaivattiin eniten uudistuksia. Henkilöstölehti *Hesassa* Kyösti Reunanen kertoi syyskuussa 1973 kyselyn tuloksista, että jutunteossa toimitushenkilöstön myötävaikutuksella tulisi päättää siitä, kuka tai ketkä lähetetään toteuttamaan suurta juttua. Toimittajien tieto lehden linjasta vaihteli lehdittäin. *Helsingin Sanomissa* 26 prosenttia katsoi, että lehden linja oli määritely selvästi. *Ilta-Sanomissa* vastaava luku oli vain 18 ja A-lehdissä (Sanomien aikakauslehdissä) 48. Epäselvänä linjan määrittelyä oli pitänyt *Helsingin Sanomien* toimittajista 46, *Ilta-Sanomien* 55 ja A-lehtien toimittajista 39 prosenttia. Osa vastaajista katsoi, että linjaa ei ollut lainkaan määritely: *Helsingin Sanomissa* näin arvioi 28, *Ilta-Sanomissa* 27 ja A-lehdissä 13 prosenttia vastaajista. Kyselyssä ei määritely tarkemmin, mitä linjalla tarkoitettiin. Reunanen kirjoitti, että ”sen verran voitaneen päätellä, että A-lehdet voittavat aihevalintojen tai toimitustavan johdonmukaisuudessa, *Ilta-Sanomien* sattumanvaraisuudessa”. Yritystalouden demokratisoinnin ei katsottu kuuluvan toimitusdemokratiaan.²¹⁷ ”Ammatillinen päätöksenteko oli kyselyn mukaan hyvin tärkeä, taloudellinen päätöksenteko vähemmän tärkeä demokratisoinnin alue”, todettiin STY:n toimintakertomuksessa vuodelta 1973²¹⁸.

Hesan jutussa analysoitiin kyselyä myös niin, että vapaissa kommentteissa erottui viisi ulottuvuutta: työrauha, informaatio, raha, valta ja demokratia. Työrauha tarkoitti, että toimitusdemokratia ”turvaa esimiesten taholta tai ulkoapäin tulevalta painostukselta, luottamusta, itsenäisempiä työskentelymahdollisuuksia, viihtyisää ja mielekästä työntekoa, mielipiteenvapautta”. Informaation nimiin pantiin toiveet lisätiedosta toimituksen sisäisistä asioista, suorasta puhumisesta, neuvottelutahdosta, tehtävien ja vastualueiden jaon selventämisestä. Kolmas ryhmä toivoi toimitusdemokratian tuovan tavalla tai toisella rahaa. ”Valtaa, päätösvaltaa, osallistumista päätöksiin eri alueilla, kuten nimityksissä, juttujen aiheissa (mielekkäämpiä jutunaiheita, parempia henkilökuntaratkaisuja)”, toivoivat valtaa tavoittelevat. Viidenneksi Reunanen määritteli sellaiset

²¹⁵ STY:n jäsenille: Mitä odotat toimitusdemokratialta. 24.4.1973.

²¹⁶ STY:n jäsentiedote 4.4.1973.

²¹⁷ ”Mitä toimitusdemokratialta odotetaan”, *Hesa* 5/1973.

²¹⁸ STY:n toimintakertomus vuodelta 1973.

vastaukset, joissa haluttiin ”yleensä demokratiaa, tasa-arvoa, kansanvaltaa, solidarisuuttakin. Hahmottomasti, maailmoja syleilevästi”, Reunanen kirjoitti.²¹⁹

Vuotta 1974 koskevaan toimintaohjelmaan STY kirjasi vuosikokouksen velvoituksen, että osaston hallituksen tulee seurata lehtien sisältöpolitiikkaa ja tukea jäseniensä ilmaisunvapautta sekä oikeutta itsenäiseen lähdekritiikkiin. SSL:n ja GTT:n sopimasta yhteistyökokeilusta vuosikokous totesi, että kokeilun yhtenä päätavoitteena oli päästä vaikuttamaan ammatillisen päätöksenteon alueella tehtäviin ratkaisuihin. ”On turvattava mahdollisuus päättää itse siitä, mihin toimittaja työssään keskittyy, miten aineistonsa valitsee, mitä lähteitä käyttää ja viime kädessä millaisen kokonaiskuvan osaston jäsenet työssään antavat yhteiskunnasta lukijoilleen”, toimintaohjelmassa perusteltiin.²²⁰

Helsingin Sanomat liittyi liittojen sopimaan yhteistoimintakokeiluun maaliskuussa 1974. Yhteistoimintaa toteutettiin liittojen laatiman mallisopimuksen pohjalta tehdyn yhteistyösopimuksen perustalta. Sopimuksen toisessa pykälässä kustantaja oli määritellyt *Helsingin Sanomain* periaatelinjan.²²¹ Yhteistyöneuvosto käsitteli muun muassa paikkojen avoimeksi julistamista ja nimityksiä, tilla- ja koulutuskysymyksiä²²². Ainakaan STO:n näkökulmasta yhteistyö ei tuottanut toivottuja tuloksia, sillä maaliskuussa 1975 kokeilu päätettiin lopettaa. Työnantajapuoli olisi halunnut jatkaa kokeilua vuoden loppuun. ”Osasto jää odottamaan liitoilta (SSL ja GTT) uutta ja parempaa mallisopimusta, joka viitoittaisi tietä toimitusdemokratiaan”, STO linjasi.²²³

Omaperäinen piirre STO:n harjoittamassa toimitusdemokratiassa oli erityisen ”sisältöpoliittisen työryhmän” perustaminen alkuvuonna 1974. Ensimmäisenä valittuun työryhmään kuului neljä henkeä. ”Talon lehtien sisältöä koskevissa ongelmissa voi kuka tahansa kääntyä kenen tahansa työryhmän jäsenen puoleen. Jäsen vie asian työryhmän kokoukseen, joka pitää huolen siitä, että valittajan nimeä ei missään vaiheessa paljasteta. Työryhmä haluaa aluksi kartoittaa tilannetta ja toivoo siis yhteydenottoja esimerkiksi sensurointi-, painostus- ja/tai tekstimainontatapauksista. Työryhmä haluaa korostaa sitä, että tarkoitus ei ole kytätä toistemme työtä vaan päinvastoin toimia toimittajien puolesta talon lehtien sisältöpolitiikkaan vaikuttamalla”, vakuutettiin STO:n jäsentiedotteessa²²⁴. Vuonna 1974 sisältöpoliittiseen työryhmään kuuluivat puheenjohtajana Matti Rinne, Jukka Rislakki, Matti Klemola ja Kristiina Nuorteva²²⁵. Vuonna 1975 työryhmässä olivat Pekka Kukkonen, Risto Lindstedt, Raimo Häilä, Jukka Rislakki, Kristiina Nuorteva ja Pekka Hiekkala²²⁶.

²¹⁹ ”Mitä toimitusdemokratialta odotetaan”, Hesa 5/1973.

²²⁰ Ehdotus Sanomain toimitusyhdistyksen toimintaohjelmaksi 1974. Käsitelty vuosikokouksessa 29.1.1974.

²²¹ Helsingin Sanomain ja Sanomain Toimitusosaston yhteistyösopimus 20.3.1974.

²²² Helsingin Sanomain ja STO:n yhteistyöneuvoston kokospöytäkirjat 1974-75.

²²³ STO:n jäsentiedote 15.4.1975.

²²⁴ STO:n jäsentiedote 28.9.1974.

²²⁵ Ehdotus STO:n toimintakertomukseksi 1974, käsitelty STO:n vuosikokouksessa 30.1.1975.

²²⁶ Ehdotus STO:n toimintakertomukseksi vuodelta 1975, käsitelty STO:n vuosikokouksessa 29.1.1976.

STO:n hallitus otti myös itse kantaa sisältöasioihin. Otsikolla "Alas shekkivihkojournalismi" huomautettiin jäsentiedotteessa syksyllä 1974, miten shekkivihkojournalismi on ehdottomasti tuomittava tiedonvälityksen harjoittamisen muoto. Kannanotto osoitettiin SSL:n liittohallitukselle ja liittoakin vaadittiin tuomitsemaan shekkivihkojournalismi. STO:n hallitus perusti kannanottonsa Viestintäpoliittisen komitean mietinnössä esitetyllä toteamuksella, että "demokraattiseen valtiojärjestykseen kuuluu olennaisena osana kansalaisten oikeus lähettää ja vastaanottaa tietoja kenenkään sitä ennakolta estämättä. Kansanvaltainen yhteiskuntajärjestelmä edellyttää toimiakseen, että sananvapaus ja vapaus mielipiteen muodostukseen on myös käytännössä turvattu monipuolisen tiedonvälityksen avulla". STO katsoi, että silloisessa kilpailutilanteessa shekkivihkojournalismi johtaa tiedottamisen keskittymiseen yhä harvempiin käsiin. "Tällöin rahasta tulee tiedonvälitystä ohjaileva tekijä, isot talot pystyvät maksamaan ja pienet kuolevat", STO varoitti ja pelotteli, että shekkivihkojournalismi olisi leviämässä sanomalehdistöön aikakauslehdistöstä.²²⁷

Sisältöpoliittista työryhmää evästi "vierailevaksi profeetaksi" tituleerattu professori Pertti Hemánus Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselta syksyllä 1974. Hemánus kysyi, oliko omistusoikeus pyhä ilman, että sillä olisi minikäänlaisia velvoitteita. Hän vastasi, että eipä tietenkään: "Mitä enemmän omistusoikeudellista valtaa, sitä enemmän on oltava velvoitteita". STO:n jäsentiedotteen mukaan Hemánus oli vaatinut, että esimerkiksi työväenliikettä ja ayliikettä pitäisi hoitaa samoin kuin vaikkapa talouselämää: niiden omista lähtökohdista ja näkökulmista. "Ulkomaanuutisten laita on samoin: sosialistista maailmaa tulisi käsitellä samoin kuin kapitalistista maailmaa - omista lähtökohdistaan", Hemánus oli sanonut. Hänen mielestään suuren ja mahtavankaan (eli siis Helsingin Sanomien) ei pitäisi ylläpitää omaa ideologiaa ja asettua poliittisen elämän yläpuolelle.²²⁸

STO:n sisältöpoliittisen työryhmän kannanotot olivat tyyliään kuin Julkisen sanan neuvoston ratkaisuja. Yksi ensimmäisistä tapauksista koski ravintola-arvosteluja, jotka *Iltta-Sanomien* matkailutoimittaja Marja Kyllönen oli tehnyt Lappeenrannasta. Päätös oli "vapauttava": työryhmä ei pitänyt käsiteltyjä juttuja yksipuolisina eikä tekstimainontaa sisältävinä. Sen sijaan työryhmä ihmetteli tapaa, jolla *Helsingin Sanomissa* oli käsitelty Chile-solidarisuuspäivän tilaisuutta. Lausuntopyynnössä kiinnitettiin huomiota muun muassa "Chile-aineiston syrjimiseen, pääjutun pienentämiseen, kuvan poisjättämiseen". Sisältöpoliittinen työryhmä oli verrannut *Helsingin Sanomien* tapaa käsitellä aihetta viiden muun päivälehdessä. *Iltasetin* ja *Iltta-Sanomien* todettiin voittaneen *HS:n* jutulle annetussa näkyvyydessä. *HS* sijoittui ryhmän mukaan vasemmisto-oikeisto-jaossa oikealle puolelle²²⁹, mikä ei tarkoittanut kehuja.

Seuraavia tapauksia selostettiin STO:n jäsentiedotteessa jo kuukauden kulluttua, joulukuussa 1974. Sisältöpoliittinen työryhmä sai nyt aiheen todeta, että "sinipaidat" oli epäkorrekti ilmaus. Kyseessä olivat *Helsingin Sanomien* ja *Iltta-*

²²⁷ STO:n jäsentiedote 28.9.1974.

²²⁸ STO:n jäsentiedote 29.10.1974.

²²⁹ STO:n jäsentiedote 12.11.1974.

Sanomien jutut, jotka käsittelivät ylioppilasvaaleja. Jutuissa sinipaita-sanaa käytettiin "kansandemokraattien vähemmistöryhmästä" eli taistolaisista. Työryhmä totesi, että sinipaita-termin käyttäminen tekstin läpi ei ollut korrektaa, "koska muista poliittisista ryhmistä on käytetty niiden oikeita nimiä tai lyhenteitä". Lisäksi sisältöpoliittinen työryhmä antoi lausunnon jutusta "Päivähoidolla myös synkät varjopuolensa". Tässäkin tapauksessa päätös oli tuomitseva: jutussa oli loukattu yksilön suojaa.²³⁰ Kun *Helsingin Sanomien* linjapaperi oli annettu toimittajille, käytti sisältöpoliittinen työryhmä sitä perusteena lausunnoilleen. Näihin lausuntoihin palaan seuraavassa luvussa, kun käsittelen tarkemmin lehden linjapapereita.²³¹

Kaiken kaikkiaan STO:n sisältöpoliittinen työryhmä ei toiminut odotetulla tavalla. STO:n toimintakertomuksessa vuodelta 1974 harmiteltiin, miten sisältöpoliittinen työryhmä on toistaiseksi päässyt puuttumaan melko vähän yleiseen toimituspolitiikkaan. "Tämä johtuu siitä, että ryhmälle tuodut tapaukset ovat olleet ensisijassa yksittäistapauksia, jotka ovat koskeneet tekstimainontaa, kuten toimituksellista tekstiä liiaksi muistuttavia ilmoituksia, sekä tekstin käsittelytapoja.²³² Sisältöpoliittisen työryhmän toimintaa haluttiin kuitenkin jatkaa, todettiin vuotta 1975 koskevassa toimintaohjelmassa. "Ryhmän suorittaman työn painopiste on siirrettävä yleisen toimituspolitiikan valvontaan. Vuosikokous velvoittaa osaston hallituksen toimimaan siten, että ryhmän havaitsemiin epäkohtiin voitaisiin yhä tehokkaammin puuttua", evästettiin hallitusta.²³³

3.7 Työehtosopimus toi toimittajille veloitteen noudattaa kustantajan määrittelemää linjaa

Keväällä 1974 SSL ja GTT alkoivat hieroa uutta työehtosopimusta, jonka oli määrä tulla voimaan seuraavana vuonna²³⁴. Juuri tähän työehtosopimukseen tultiin kirjaamaan vakaumuspykälä ja siinä linjamomentti.

Leena Salmisen vetämässä SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiajaostossa pohdittiin tammikuussa 1975 sitä, miten yhteistyösopimusta pitäisi muuttaa. Jaoston mielestä kokeilua oli syytä jatkaa, mutta sitä ohjaava mallisopimus tulisi neuvotella sellaiseksi, että se "takaa yhteistyöneuvostolle todellista päätösvaltaa lausunnonanto-oikeuden lisäksi". Sen hetkistä mallisopimusta pidettiin kelvottomana. Salmisen jaosto liitti muistionsa liittohallitukselle yhteenvedon ryhmätöistä, joita oli tehty yhteistyöneuvostojen jäsenten tapaamisessa Lepolammella tammikuun puolivälissä. Linjaan liittyen oli positiiviseksi seikaksi kir-

²³⁰ STO:n jäsentiedote 20.12.1974.

²³¹ STO:n jäsentiedote 12.8.1974.

²³² Ehdotus STO:n toimintakertomukseksi 1974. Esitetty Sanomain vuosikokouksessa 30.1.1975.

²³³ Ehdotus Sanomain toimitusosaston toimintaohjelmaksi 1975. Esitetty vuosikokouksessa 30.1.1975.

²³⁴ Neuvottelu käynnistyivät virallisesti 25.3.1974. GTT:n hallitus 25.3.1974.

jattu se, että linjakysymykset oli määritelty. Negatiivisista asioista yksi päälimmäisistä oli se, että yhteistyöneuvostot eivät olleet päässeet vaikuttamaan nimityksiin. Uuteen mallisopimukseen olisi haluttu kirjattavan, että nimityksiä päätoimittajasta lähtien ei voitaisi toteuttaa, jos jommankumman sopijapuolen edustajat niitä yksimielisesti vastustaisivat.²³⁵

Vuoden 1975 ensimmäisen *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa todettiin tulevista työehtosopimusneuvotteluista, että palkkatavoitteiden ohessa joudutaisiin selkeämmin kuin koskaan aiemmin päättämään, miten ja millä vauhdilla liitto pyrki saavuttamaan asetetut toimitusdemokratiatavoitteet²³⁶. Paria numeroa myöhemmin esiteltiin SSL:n tavoitteet, ja omana kohtanaan oli mainittu ”Hyvä lehtimiestapa ym.”²³⁷. Uutta kerrottiin olevan lausuman, jonka mukaan toimihenkilöä ei saa velvoittaa nöyryyttäviin työtehtäviin, millä viitattiin vuoden 1971 toimitusdemokratian tavoiteohjelmassa mainittuun vakaumuksen suojaan. Sen hetkessä työehtosopimuksessa todettiin ainoastaan, että ”toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan hyvää sanomalehtimiestapaa loukkaavasti”. Vakaumushan oli mainittu aiemmin myös vuoden 1968 Lehtimiehen ohjeissa, joissa neuvottiin, että ”älä kirjoita omantuntosi vastaisesti, vaan vakaumuksesi mukaan”²³⁸. Kustantajien parissa haluttiin nähdä SSL:n vaatimuksissa olleen kyse nimenomaan eettisistä oikeuksista ja velvollisuuksista²³⁹.

Sanomalehtimiehen pääkirjoitus totesi vielä tavoitteista, että nöyryyttäväksi koetuista tehtävistä kieltäytymisen ei pitänyt johtaa painostustoimiin²⁴⁰. SSL:n kerrottiin uudistaneen vaatimuksensa siitä, että toimihenkilöllä on oikeus julkistaa vakaumuksensa ja mielipiteensä toisessa tiedotusvälineessä, elleivät mielipiteet saa sijaa hänen omassa julkaisussaan. Ruotsissa työnantaja oli jo hyväksynyt tällaisen kohdan työehtosopimukseen, ja se oli voimassa yhä 2000-luvun vaihteessa²⁴¹. Sen sijaan Ruotsin työehtosopimuksessa ei ollut mainintaa lehden linjasta ja siitä, että sen määrittää kustantaja ja toimittajien tulee linjaa noudattaa. SSL:n tavoitelistassakaan ei mainittu lehden linjaa²⁴².

SSL:n vakaumuspykälää koskeva tavoiteluonnos oli alun perin seuraavanlainen:

²³⁵ SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiajaosto 27.1.1975, muistio ja siihen liite. SSL:n arkisto Kansallisarkistossa, Muut valiokunnat, yritysdemokratiavaliokunta.

²³⁶ ”Tänä vuonna” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 1/1975.

²³⁷ ”Esitykset jätetty, Neuvottelutahti toistaiseksi verkkainen”, *Sanomalehtimies* 20.2.1975.

²³⁸ Lehtimiehen ohjeet 1968.

²³⁹ GTT:n hallituksen 27.5.1974 pitämän kokouksen pöytäkirjassa todettiin: ”Keskusteltiin kustantajaryhmän johtokunnan kokouksessa käsitellystä ehdotuksesta GTT:n ja SSL:n väliseen työehtosopimukseen harkittavasta toimittajan eettisiä oikeuksia ja velvollisuuksia koskevasta määräyksestä. - - Päätettiin, että ko. määräyksestä käydään neuvotteluja SSL:n kanssa ensi syksyllä.”

²⁴⁰ *Sanomalehtimies* 3/1975.

²⁴¹ Kollektivavtal mellan Svenska Tidningsutgivareföreningen och Svenska Journalistförbundet, januari 1997.

²⁴² ”Esitykset jätetty, Neuvottelutahti toistaiseksi verkkainen”, *Sanomalehtimies* 20.2.1975. Ruotsissa ei ole mitään linjapaperia työehtosopimuksen kautta, mutta perinteisesti päivälehdillä on määritelty toimituksellinen linja. Tieto saatu Ruotsin Journalistiliiton hallituksen jäseneltä, Susanne Björkenheimilta 18.8.2005.

”Toimittajaa ja kuvaajaa ei saa velvoittaa hyvää lehtimiestapaa loukkaavaan tehtävään.

Toimihenkilöä ei saa velvoittaa nöyryyttäviin työtehtäviin eikä toimittajaa kirjoittamaan vastoin vakaumustaan. Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saa johtaa painostustoimiin.

Toimihenkilöllä on oikeus julkistaa uskonnollinen, poliittinen, taloudellinen tai kulttuuripoliittinen mielipiteensä muussa tiedotusvälineessä ellei hänen mielipidettään julkaista siinä tiedotusvälineessä, jonka palveluksessa hän on.”²⁴³

SSL:n ehdotuksessa ei mainittu kustantajan oikeutta määrittää lehden linja. Siinä olivat mukana vain toimittajien tärkeiksi kokemat asia. Oikeus julkistaa oma mielipiteensä muussa välineessä kuin omassaan oli laajennut koskemaan muitakin kuin toimittajia, mihin viittasi sanan ”toimihenkilö” käyttö tässä yhteydessä²⁴⁴.

GTT halusi kustantajille selvästi määritellyn oikeuden määrätä lehden linjasta. GTT:n oma ehdotus, joka oli jalostettu silloisesta työehtosopimuksesta, oli jo keväällä 1974 seuraavanlainen:

”Toimittajilla on velvollisuus noudattaa toimitustyössä kustantajan ilmoittamaa tai omaksumaa julkaisun linjaa. Toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan hyvää sanomalehtimiestapaa loukkaavasti tai henkilökohtaista eettistä käsitystään vastaan.

Pöytäkirjamerkintä: Määräys ei estä toimittajaa kansalaisena ilmaisemasta omaa mielipidettään toisessa tiedotusvälineessä kuin siinä, jonka palveluksessa hän on, milloin se työsopimuslain 13, 15 ja 16 §:n määräyksiä rikkomatta voi tapahtua tai mikäli työehtosopimuksen 4 §:stä ei muuta johdu eikä mielipide ole saanut tilaa siinä julkaisussa, jonka palveluksessa hän on.”²⁴⁵

Linjakohtaa halusivat GTT:lle lausuntojaan antaneet kustantajatahotkin. Maakuntalehtien Liiton mielestä ko. kohdan olisi pitänyt kuulua seuraavasti:

”Toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan hyvää sanomalehtimiestapaa loukkaavasti.

Toimittaja on toiminnassaan velvollinen noudattamaan kustantajan ilmoittamaa tai omaksumaa linjaa.

Pöytäkirjamerkintä:

Määräys ei estä toimittajaa ilmaisemasta mielipidettään jossakin toisessa viestimessä, ellei hän saa mielipidettään esille siinä viestimessä, jonka palveluksessa hän on, milloin se työsopimuslain 13, 15 ja 16 §:n määräyksiä rikkomatta voi tapahtua tai milloin työehtosopimuksen 4 §:stä ei muuta johdu.”²⁴⁶

Viittaus työehtosopimuksen neljänteen pykälään tarkoitti, että toimittaja tai kuvaaja ei ilman kustantajan lupaa saa pitää ammattiinsa liittyvää sivutointa eikä tointa toisen lehden tai tiedotusvälineen avustajana päätoimeensa kuuluvilla aloilla. Työsopimuslain pykälissä määriteltiin taas toimittajan velvollisuuksista, tietoonsa saamien liike- ja ammatillisuuksien salassapidosta ja kilpailevien työ sopimusten tekemisestä.²⁴⁷

²⁴³ SSL:n esitys, päiväämätön.

²⁴⁴ Näin tulkittiin GTT:ssä. GTT:n hallituksen kokous 20.2.1975, liite: Toimituksellisen henkilöstön työehtosopimusneuvottelut.

²⁴⁵ GTT:n hallituksen kokous 27.5.1974, liite.

²⁴⁶ GTT:n hallitus 27.5.1974, liite: Maakuntalehtien Liiton lausunto, saapunut 26.4.1974.

²⁴⁷ Pentti Ruuskasen yhteenveto, Maakuntalehtien Liitto 22.4.1974. Keskustan ja maaseudun arkisto.

Maakuntalehtien Liiton lausunnossa GTT:lle perusteltiin laajasti sitä, miksi toimittajan mielenilmaisun mahdollisuuksia toisissa tiedotusvälineissä kuin siinä, missä hän työskenteli, tuli säädellä. Toimittajan ilmaisun oikeutta tuli liiton mielestä rajata, koska minkä tahansa työn tekeminen oli säänneltyä: ”Metsuri kaataa puut, jotka on kaadettaviksi leimattu; ojuri kaivaa ojan siihen, mihin se on viitoitettu; toimittaja tekee työn, johon hänet on määrätty tai josta on sovittu.” Kun vielä useimmat lehdet pyrkivät tyydyttämään ”samaa suuntaan ajattelevien kansalaisten tiedon tarpeita”, saattaisi toimittajan esiintyminen toisen mielipidesuunnan kannattajana haitata hänen työnantajansa julkaisua ja rikkoa luottamusta.

Lisäksi Maakuntalehtien Liitto puuttui vakaumus-sanaan, ja yhdistyksen asiamiehen Pentti Ruuskasen allekirjoittamassa lausunnossa todettiin, että ”emme hyväksy ’vakaumuksen’ porsaanreikää”²⁴⁸. Sanomalehtien Liittokin totesi lausunnossaan, että vakaumus oli liian väljä ja epämääräinen sana. Sen mielestä osuvampi ilmaisu olisi ollut ”henkilökohtaiset eettiset käsitykset”. Sanomalehtien Liitto esitti myös, että ns. pöytäkirjamerkintänä (selvennyksenä) tulisi kohtaan merkitä toimittajalla olevan oikeus ”kansalaisena” ilmaista mielipiteensä ”yleisistä kysymyksistä”. Sanomalehtien Liiton toimitusjohtajan Veikko Löyttyniemen kirjaama esitys kuului:

”Toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan hyvää sanomalehtimiestapaa loukkaavasti tai henkilökohtaista eettistä käsitystään vastaan. Toimittajalla on velvollisuus noudattaa toimitustyössä kustantajan ilmoittamaa tai omaksumaa julkaisun linjaa.

Pöytäkirjamerkintä:

Määräys ei estä toimittajaa kansalaisena ilmaisemasta omaa mielipidettään yleisistä kysymyksistä toisessa tiedotusvälineessä kuin siinä, jonka palveluksessa hän on, milloin se työsopimuslain 15 ja 16 §:n määräyksiä rikkomatta voi tapahtua tai mikäli työehtosopimuksen 4 §:stä ei muuta johdu eikä mielipide ole saanut tilaa siinä julkaisussa, jonka palveluksessa hän on.”²⁴⁹

SSL:ssä pidettiin ilmeisesti kiinni siitä, että pykälän ensimmäinen asia olisi vakaumuksen suoja. Toisaalta SSL:ssä torjuttiin ajatus, että kustantajan linja olisi vain omaksuttu: linja piti pistää paperille ja se piti olla riittävän selvästi määriteltä²⁵⁰. SSL:n puheenjohtaja Antero Laine on myöhemmin muistellut, että kirjallista linjaa vaadittiin, koska vireillä oli tapauksia, joissa ajettiin potkuja linjarikkomusten takia. ”Pitää toki tietää, mitä on mahdollisesti rikottu. Pelkkä päätoimittajan mielipide ei niin vakavassa paikassa riitä”, Laine kirjoitti.²⁵¹

Syntyi työehtosopimusveloitteinen käsite ”linjapaperi”. Lisäksi SSL halusi maininnan tilanteesta, missä kustantaja aikoi muuttaa lehden linjaa. Tällöin suunnitelluista linjan muutoksista oli annettava hyvissä ajoin tieto toimitukselliselle henkilökunnalle. Sanomain toimitusosaston STO:n jäsentiedote kertoi huhtikuussa 1975, miten pykälä kahdeksan uudesta sisällöstä osa oli jo yleisesti

²⁴⁸ GTT/SSL-ehdotus toimittajien te-sopimuksen 8 §:ksi. Maakuntalehtien Liitto, johtokunnan lausunto, täydennettynä yhdistyksen kevätkokouksessa hyväksytyillä lisäajatuksilla, GTT:lle 26.4.1974. Keskustan ja maaseudun arkisto.

²⁴⁹ GTT:n hallitus 27.5.1974, liite: Sanomalehtien Liiton lausunto, 30.4.1974.

²⁵⁰ Eila Hyppönen, haastattelut 2000 ja 2002.

²⁵¹ ”Lait, sopimukset ja niiden hirveydet”, Sanomalehtimies 18/1992.

hyväksytyä, mutta ”kohta ’mielipiteensä vastaisesti’ pyöri takiaispallona vielä”. Vakaumuksen sijasta tiedotteessa siis odotettiin pykälään vielä väljempää sanaa ”mielipide”. Lisäksi STO:n tiedotteessa esiteltyyn linjamomenttiin oli kirjattu, että ”toimittajan tulee noudattaa lehden linjaa, joka on määriteltävä kirjallisesti”. Tässä puolestaan ei ollut mukana muotoilua, että nimenomaan kustantaja määrittelee lehden linjan.²⁵²

Lopullinen, työehtosopimukseen tullut muotoilu kuului seuraavasti:

”Toimittajaa tai kuvaajaa ei saa velvoittaa hyvää lehtimiestäpää tai heidän ammattikunniensa loukkaaviin tehtäviin tai kirjoittamaan vastoin vakaumustaan. Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saa johtaa painostustoimenpiteisiin.

Toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa, jonka on oltava riittävän selvästi, kirjallisesti määritelty. Suunnitelluista linjan muutoksista on saatettava hyvissä ajoin tieto toimitukselliselle henkilökunnalle.

Edellä 2 momentissa ilmaistu määräys ei saa estää toimittajaa kansalaisena ilmaismasta omaa mielipidettään toisessa tiedotusvälineessä kuin siinä, jonka palveluksessa hän on, milloin mielipide ei ole saanut tilaa siinä julkaisussa, jonka palveluksessa hän on ja milloin se työehtosopimuksen 13,15 ja 16 §:n määräyksiä rikkomatta voi tapahtua tai mikäli työehtosopimuksen 4 §:stä ei muuta johdu.”²⁵³

STO:n jäsentiedote kertoi sopimuksen jälkeen pykälämuutoksesta ja huomautti, että vasta viimevaiheessa oli ilmaisu ”mielipiteensä vastaisesti” muuttunut muotoon ”vakaumuksensa vastaisesti”²⁵⁴. Määritelmältään väljä ”vakaumus” oli tässä katsannossa kompromissi myös toimittajien puolelta.

Seuraavassa luvussa käsittelemäni pakinoitsija Simo Juntusen erottamistapaukseen liittyvät työtuomioistuimen asiakirjat vahvistavat, kenen tahdosta linjamomentti tuli vuoden 1975 työehtosopimukseen. Tapauksen esivalmistelussa näet ilmeni, että työehtosopimusneuvotteluissa työntekijäpuoli oli vaatinut edellä kuvatulla tavalla mielipiteen vapauden määrittelevää pykälää, kun taas työnantajapuoli oli vaatinut määräystä lehden linjan noudattamisvelvollisuudesta. Neuvottelu oli liittynyt juuri ”linjapykälään” (kuten sitä SSL:n asiamies, oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppöstä siteeraten kutsuttiin), työehtosopimuksen 8 §:ään.²⁵⁵ Hyppönen totesi laatimassaan kirjelmässä, että uudesta, 1.4.1975 voimaan astuneesta työehtosopimuksen 8 §:stä kävi ilmi, että ”on Suomen Sanomalehtimiesten Liitto nyt neuvottelujen jälkeen suostunut ottamaan linjavelvoitteen myös työehtosopimukseen edellyttäen, että linjan määrittäminen tapahtuu riittävän selvästi ja kirjallisesti. Aikaisempina vuosina samasta työehtosopimuksen 8 §:n sisällöstä neuvoteltaessa Suomen Sanomalehtimiesten Liitto ei halunnut kompromissinakaan ottaa mainittua linjan noudattamisvelvoitetta työehtosopimukseen, vaan on luopunut mieluummin omista muutosesityksistään samaan määräykseen toimittajan vakauskysymyksessä.” Hyppönen kertoi, että työnantajapuoli oli esittänyt ”linjapykälää” työehtosopimukseen

²⁵² STO:n jäsentiedote 3.4.1975.

²⁵³ Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1975, 5.

²⁵⁴ STO:n jäsentiedote 8.4.1975.

²⁵⁵ Pöytäkirja työtuomioistuimen presidentti Suvirannan 11.4.1975 kello 10.30 toimintamassa esivalmistelussa. Asia n:o 35/1975.

jo aiemmin vuosien 1972, 1973 ja 1974 neuvotteluissa.²⁵⁶ GTT:n ja Simpan työnantajaa *Suomen Sosialidemokraattia* edustaneen Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan puolelta todettiin erikseen, että linjakysymysten esilläolo liittojen välisissä työehtosopimusneuvotteluissa 1975 oli liittynyt yksinomaan toimittajien ns. vakaumuskyymysten kirjaamiseen, eikä lehden linjan määräämisestä ollut epäselvyyttä: ”Se on riidattomasti todettu kustantajan velvollisuudeksi ja oikeudeksi, tarkoittaahan linja käsitteenäkin jotain kokonaisuutta.” Työnantajapuoli katsoi, ettei kirjoittavan toimittajan teksti aina osiltaan vastaa lehden linjaa, mutta olisi kuitenkin edellytettävä, että esimerkiksi pakinoitsijan ”työ kokonaisuutena vastaa niitä periaatteita, joita kustantaja lehden linjaa määritellään on edellyttänyt”.²⁵⁷

Vakaumuspykälä ei aiheuttanut merkittäviä reaktioita lehtimiesten parissa. Hyväksytystä työehtosopimuksesta uutisoivat *Sanomalehtimieskään* ei perustellut enää laisinkaan ko. pykälän tuloa sopimukseen²⁵⁸. Toimittajakunnan kiinnostus ja valitus kohdistui uutisen perusteella eniten palkankorotuksiin. Kävi kuten vuoden 1972 lakon aikana: vaikka ennakkoon toimitusdemokratiasioista, kuten linjakysymyksestä, oli puhetta riittänyt, neuvotteluissa ne hautautuivat tähdellisemmiksi koettujen palkka-asioiden alle. GTT:n vuosikertomuksessa 8 §:n muutoksesta kerrottiin siten, että toimittajat saivat vakaumus-suojan mutta kustantajat oikeuden määrittää lehden linjan, jota toimittajien olisi velvollisuus noudattaa²⁵⁹.

Vakaumuspykälä poiki pari kommenttia *Sanomalehtimiehen* palstoilla. Työehtosopimusneuvotteluissa SSL:n edustajana mukana ollut Lauri A. Tuominen *Turun Päivälehdessä* uskoi omassa kirjoituksessaan, että linjan määrittely toi toimittajille turvallisuutta²⁶⁰. *Turun Päivälehdessä* oli jo kokemusta linjasta, ja näistä kokemuksista kimposi Tuomisen kirjoitus. Kirjoituksensa aluksi Tuominen esitti, että luonnoksen linjamäärittelyksi tulee tekemään päätoimittaja lähimpine miehineen. Tuominen otaksui, että joissain lehtitaloissa linjan määrittäminen saattaa tuntua raskaalta, koska linjaa ei ole aiemmin ehkä tiedostetusti ajateltu. Tuominen viittasi siihen, että työnantajapuoli tarjosi työehtosopimukseen muotoilua, että linja voisi olla vain ”omaksuttu”. *Turun Päivälehdessä* linja oli laadittu vuonna 1973 sen jälkeen, kun Tuominen oli omien sanojensa mukaan kertonut lehden päätoimittajalle SSL:n asettaneen tavoitteeksi saada lehdille kirjallisesti määritellyt linjat. Linjatavoitetta Tuominen kertoo perustellun sillä, että näin lisättäisiin toimittajien turvallisuutta: toimittaja voisi sitten nojata linjaan jokapäiväisessä työssään ja vedota siihen yksittäistapauksissa mahdollisten moitteiden tullessa. Tuomisen muistikuva ei ole ristiriidassa sen kanssa, että työnantaja työehtosopimusneuvotteluissa halusi mukaan maininnan lehden lin-

²⁵⁶ Oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä työtuomioistuimelle 10.5.1975.

²⁵⁷ Varatuomari Kalle Castrénin GTT:n ja Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan puolesta laatima kirjelmä työtuomioistuimelle, 14.5.1975.

²⁵⁸ ”Näillä eväillä kaksi vuotta”, *Sanomalehtimies* 10.4.1975.

²⁵⁹ Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto, vuosikertomus 1975.

²⁶⁰ ”Linjan määrittely tuo turvallisuutta”, *Sanomalehtimies* 12.5.1975.

jasta. Työnantajahan tahtoi selkeästi todetuksi, että kustantaja määrittelee lehden linjan, sitä ei laadittaisi yhteistyössä toimittajien kanssa, ja toimittajan tuli noudattaa lehden linjaa.

Turun Päivälehdessä linja oli osoittautunut hyödylliseksi. Päätoimittaja oli jopa perunut eräiden vaikutusvaltaisten tovereiden moitteista johtuneen eronsa, kun lehden linjaa valvonut SDP:n piiritoimikunta antoi riitatapauksessa päätoimittajalle tukensa linjamäärittelyyn nojaten. Tuominen otaksui, että näin dramaattinen vaikutus linjalla olisi vain poikkeustapauksissa, mutta ”kirjallisesti määritellyllä linjalla tulee olemaan päätoimittajan turvallisuudelle ja työrauhalle yleistäkin merkitystä”. Tuominen uskoi, että päätoimittaja pystyi hyväksytyyn linjaan vedoten torjumaan epäasialliset huomautukset ja moitteet ja että linja saattoi tuoda päätoimittajalle turvallisuutta myös ”oikuttelevaan kustantajaan” päin. Tuominen kiisti jyrkästi, että aikakauslehtien toimittajien esittämä huoli linjapykälästä irtisanomisperusteena olisi aiheellinen. Hän perusteli tätä sillä, että väitteelle ei olisi juridistakaan perustetta, ellei toimittajien katsottu siihen asti kiertäneen jo aiemmin voimassa ollutta lojaliteettivelvoitetta. Tuominen myönsi, että puoluelehtien oli varmasti yksinkertaisempi määritellä lehden linja kuin ns. riippumattomien lehtien. Linja luo kuitenkin vain avarat kehykset toimituspolitiikalle eikä sido yksityiskohdissa, Tuominen totesi. Hän tähdensi kirjoituksensa lopussa olevansa vakuuttunut, että uusi pykälä olisi ”suurimerkityksellinen niin toimittajien kuin yhteiskuntamme kannalta”.

Aivan toisenlaista todistusta kuultiin *Jaanan* toimittajan, pääluottamusmies Esko Tuluston suusta²⁶¹. Kirjoituksesta paistoi läpi näkemys, että kyseessä oli kustantajien työehtosopimukseen junailema pykälä, jonka tärkein tavoite oli toimia tarvittaessa toimitustyöntekijöitä vastaan. Kirjoittaja arveli Lauri A. Tuomisen mielipiteeseen vaikuttaneen esillä olleen *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsijan Simpan tapauksen, jossa lehti olisi ”varmaankin välttynyt taannoin ikävältä huomiolta, jos nykyisenkaltainen 8 § olisi silloin ollut voimassa”. Tuluston kirjoituksessa todettiin, että Tuomisen mainostama linjamäärittely oli ehtinyt tulla ”karusti vastaan työpaikoilla”, kun se oli osoittautunut työnantajan ”oivaksi jalkaraudaksi”, joka estää työntekijää saavuttamasta sellaisen työn mielekkyyden asteen, johon oli mahdollista päästä aikaisemman käytännön valitessa. Tulusto antoi omien sanojensa mukaan todellisen esimerkin aikakauslehdessä, missä työtehtävän muutoksen yhteydessä työnantaja oli määrittänyt aikaisempaa käytäntöä paljon tarkemmin toimittajan työnkuvan vedoten nyt lehden määritelyyn linjaan. Tulusto kysyi, turvaako uusi työehtosopimuksen kohta todellakin sananvapautta, kun ”levikistä yli 90 prosenttia on porvarillista ja lehdet ovat ilmiselvästi tiukentaneet linjojaan oikealle”? Lopuksi Tulusto tiukkasi, onko varmasti niin, että pykälää ei voida käyttää irtisanomisperusteena ja että pykälä ei huononna toimitustyöntekijän oikeuksia lehden sisältöön nähden.

Tuluston kirjoitus kuvaa sitä, miten yleisdemokraattista rintamaa hallinneet taistolaiset suhtautuivat linjapapereihin. Tulusto vahvistaa haastattelussa 2004 kokeneensa, että linjapaperit olivat työnantajan ase toimittajien vaatimuk-

²⁶¹ ”8 § puri jo työntekijää”, *Sanomalehtimies* 10/1975.

sia vastaan, kahle. ”Linja oli työnantajan hyvä ase: tässä on määritelty lehti ja sen tehtävä eikä mitään poikkeavaa saa tehdä.” Tuluston mukaan poliittinen etu määräsi 1960- ja -70-luvuilla usein juttujen sisällön, mistä hänellä oli oma-kohtaista kokemusta *Savon Sanomista* 1960-luvulta: ”Oli äärettömän mielenkiintoista olla siellä, kun vennamolaisuus oli nousussa. Sain läpi aiheen, repparin, mitä vennamolaisuus on, haastattelin tavallisia pienviljelijöitä. En voinut käsittää nuorena toimittajana, kun se oli niin suuri yhteiskunnallinen ilmiö ja helvetin hyvä juttu, mua ruvettiin painaa sen takia, että tämä on keskustalainen lehti, ei saa kertoa näin. Mun piti hyvin taitavasti kirjoittaa, että en loukkaa keskustan poliittista etua kirjoittaessani, miksi nämä pienviljelijät eivät äänestä keskustaa.”²⁶²

Tulusto muistaa, että linjapaperin ohella toimitusdemokratiassa pidettiin tärkeänä päästä vaikuttamaan esimiesvalintoihin. ”Toimittajat halusivat toimitusdemokratian puitteissa, ainakin me (toimittajaliittolaiset) halusimme, että toimitukset olisivat eräällä tavalla autonomisia.” Kustantajan näkökulmasta toimittajaliittolaisten pelättiin itsenäisen asemansa varjossa pyrkivän levittämään omaa, neuvostomyönteistä tai suomalaista yhteiskuntajärjestystä muuttavaa sanomaansa yleisölle. Tuluston juttu hyllytettiin kerran. Hän oli tehnyt *Jaanassa* kirjailija Marja-Leena Mikkolasta haastattelun, mutta päätoimittaja ei julkaissut juttua, kun oivalsi, että haastateltu oli taistolainen. Tulusto arvioi, että yhteiskunnallisen muutoksen pelko oli lehtien omistajissa vahva: ”Kyllä kustantajien yksi tavoite varmaan oli, kun ne näitä linjapapereita ajoivat, estää toimittajia kirjoittamasta sellaisista asioista, joita kustantajat pelkäsivät, että niistä muuten kirjoitettaisiin.” Pelkoa kustantajien parissa lisäsi epäily, että Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella suorastaan käännytettiin nuoria kommunisteiksi. Punaisen Tampereen arveltiin pyrkivän ujuttamaan sanomalehtiin henkilöitä, jotka kirjoittaisivat jotain sellaista, mitä ei haluttu²⁶³. Tulusto yhdistää tämän asenteen yleiseen koulutusvihamielisyyteen: ”Kuulin Savon Sanomissa pomojen vaikka kuinka monta kertaa kuin haukkuvan, että se ’maisteri’. Se oli kuin joku ’saatana’, niin epäluotettava henkilö kuin maisteri.”

Toimittajaliitto laati 1970-luvun puolivälin paikkeilla erityisen ”Toimittajan oikeuksien julistuksen”²⁶⁴, 12-sivuisen lehtisen asioista, joita liitto piti tärkeinä. Tuluston mukaan julistus jaettiin kaikille toimittajille postitse, kun toimittajaliittolaiset olivat saaneet ”käännettyä eräällä tietyllä tavalla” SSL:n osoiterekisterin. Julistus oli tarkoitettu erityisesti lehdistön palveluksessa oleville toimittajille. Johdanto-osassa todettiin, että joukkotiedotuksen velvollisuutena on välittää totuudenmukaista tietoa. Mitä todempi kuva ihmisellä olisi ympäröivästä maailmasta, sitä paremmin hän osaisi toimia epäkohtien korjaamiseksi ja paremman tulevaisuuden luomiseksi, johdannossa kirjoitettiin. Sen jälkeen huomautettiin, että tiedotusvälineiden tehtävän toteutuminen riippui ”toimintustyöntekijöiden” – tällä nimellä toimittajaliittolaiset mutta myös muut toimittajien ay-aktiivit tuolloin kutsuivat itseään – työn tuloksista. Niinpä toimitus-

²⁶² Esko Tulusto, haastattelu 2004.

²⁶³ Salminen 2004, 73-78.

²⁶⁴ Toimittajan oikeuksien julistus. Toimittajaliitto ry. Päiväämätön.

työntekijöille tuli antaa mahdollisuudet ja edellytykset toteuttaa tämä tehtävä. Sitten päästiin varsinaiseen asiaan. Jotta toimitustyöntekijät voisivat tehdä työtään kunnianhimoisesti, korkean ammattietiikkansa mukaan, heille oli taattava siihen tarvittavat erityiset oikeudet. Heille oli turvattava oikeus riittävään toimeentuloon, työpaikkaan ja kunnollisiin työoloihin, oikeus koulutukseen, itsensä kehittämiseen ja totuudenmukaiseen kirjoittamiseen. Johdannon lopuksi sanottiin tyyliä, että koska vaaditut oikeudet eivät toteudu tämän päivän Suomessa, Toimittajaliitto oli katsonut julistuksen tarpeelliseksi.

Sen jälkeen julistuksessa käsiteltiin palkka-asioita ("Oikeus toimeentuloon" -otsikolla), työttömyyttä ("Oikeus työhön"), työoloja ("Oikeus inhimillisiin työoloihin"), uutta tekniikkaa ("Oikeus päättää uusista teknisistä ratkaisuista"), koulutusta ("Oikeus koulutukseen"), freelancereiden asemaa ("Freelance-työntekijöiden erityiset oikeudet"), journalismin sisältövaltaa ("Oikeus totuudenmukaiseen tiedottamiseen") ja rauhan asiaa ("Oikeus tehdä työtä rauhan puolesta"). "Totuudenmukaisen tiedottamisen" esteenä pidettiin kaupallisen lehdistön yksityistä omistusta ja etupyyteitä. Nämä muodostivat perusristiriidan totuudelliselle tiedonvälitykselle ja sananvapauden toteutumiseksi. Toimitustyöntekijöiden arveltiin voivan entistä vähemmän vaikuttaa oman työnsä sisältöön kilpailun vuoksi ja sen tähden, että tiedonvälitys oli kytkeytynyt osaksi hallitsemiskoneistoa. Toimitustyöntekijät oli alistettu työnantajan etujen mukaiseen, "lukijakunnan suuren enemmistön etuja vastaan" suuntautuvaan tiedonvälitykseen. Toimitustyöntekijöiden itsekunnioitus oli koetteella ja turhautuminen, passivoituminen ja "itsesensuurin" omaksuminen oli yleistä, valiteltiin. Suomalaisille toimitustyöntekijöille haluttiin suoda mahdollisuus ammattietiikkansa mukaiseen työskentelyyn ja Toimittajaliitto esitti seitsemän vaatimusta:

- Kaiken tiedottamisen ehdottomana päämääränä pitää olla totuudellisuus.
- Toimittajalla pitää olla vapaus ja velvoite totuudenmukaiseen tiedottamiseen.
- Toimittajalla on oltava oikeus arvioida työtehtävän merkitys ja valita jutun käsitteilytapa.
- Toimittajalle on turvattava edellytykset totuudenmukaisen tiedon hankkimiseen. Toimittajan tietolähteitä ei saa rajoittaa.
- Tiedotusvälineiden on selkeästi määriteltävä toimituspoliittinen linjansa.
- Toimittajien oikeuksia valvomaan on perustettava lehtikohtainen elin, joka käsittelee toimittajien oikeuksien loukkaamistapaukset.
- Kaupallisten lehtiyriyten omistajien työnjohto-oikeutta toimitukselliseen työhön on tuntuvasti kavennettava ja vastaavasti toimittajien päätäntävaltaa työhönsä lisäävä.

Toimituspoliittinen linjakin oli vaatimuksissa mukana, mutta sitä ei suoraan sanottu, kuka linjan määrittäisi. Kustantajien linjavaltaa kavennettiin antamalla toimittajille lisää päätäntävaltaa. Linjavaatimus on ristiriidassa Tuluston aikaisemman *Sanomalehtimiehen* kirjoituksen kanssa. Tulusto sanoo, että vaatimuslista oli yhteistyön tulos eikä hän itse ollut kaikista asioista samaa mieltä. "Kun porukassa tehtiin, niitä (linjapapereita) pidettiin niin merkittävinä. En ole koskaan pitänyt niitä sellaisina, linjapaperit eivät turvaa mitään".²⁶⁵

²⁶⁵ Esko Tulusto, haastattelu 2004.

Lisäksi julistuksessa vaadittiin muun muassa sotapropagandan kieltävää rauhanlakia, annettiin tuki Neuvostoliittoa myötäilleen Kansainvälisen Lehtimiesliiton IOJ:n hankkeelle järjestää toimittajien Etyk-kokous ja toimitustyöntekijöille oikeutta ja velvollisuutta omalla työllään edistää kansojen välisen ystävyyden asiaa, erityisesti Suomen ja Neuvostoliiton kansojen ystävyyttä yysopimuksen pohjalta. Tämä jos mikä oli propagandaa. Tulusto kuitenkin korostaa edelleen tavoitteiden yleistä ay-henkisyyttä: ”Tämä ei ole mikään marxilais-leniniläinen lista, vaan tässä on yleisesti sellaisia vaatimuksia jotka silloin liikkuvat ja jotka olivat meistä oikeutettuja ja jotka saivat laajasti kannatusta”, Tulusto sanoo. Julistuksessa vaadittua lehtikohtaista elintä toimittajien oikeuksia valvomaan Tulusto perusteli sillä, että pääluottamusmiesjärjestelmän ei katsottu riittävän: se ei voinut vaikuttaa työn sisältöön.

Haastattelussa 2004 Tuluston mielestä toimitusdemokratiainnostus perustui siihen, että toimittajilla oli hyvä perusturva olemassa. Työttömyyttä ei tarvinnut pelätä. ”Ei tullut mieleenkään, että joutuisi liemeen ja huomenna mut irtisanotaan, koska kustantaja vaihtuisi ja mä en sovi siihen tuotantosuuntaan tai tuotantoprofiiliin.” Kun perusvarmuus oli olemassa, oli mahdollisuus ajaa toimitusdemokratian kaltaisia asioita. Uskallus perustui tähän koettuun turvallisuuteen.

Toimittajaliiton vaatimukset kuvastavat sitä, miten koko toimitusdemokratiakeskustelussa oli väkevä puoluepoliittinen vivahde. Kustantajat osasivat lukea vaatimusten potentiaaliset poliittiset vaikuttimet ja tavoitteet, mikä aiheutti heidän keskuudessaan vastustusta koko toimitusdemokratiaa kohtaan. Toimittajaliitto ei välttämättä ollut keksinyt kaikkia vaatimuksia itse, vaan ominut ne yleisestä keskustelusta. Ottamalla ne julistukseensa, se puoluepoliittisoi niitä.

3.8 Yritysdemokratiajaosto halusi yhä ulottaa myötämääräämisoikeuden linjaan

Kun vakaumuspykälä oli tullut työehtosopimukseen, sitä kokeiltiin nopeasti käytännössä. SSL vetosi pykälään heti lokakuussa 1975 antaessaan kannanoton Espanjan tilanteesta. Sanomain toimitusosasto päätti yhtyä kannanottoon ja julkisti sen omassa tiedotteessaan. SSL:n liittohallitus totesi, että kenraali Francon johtama Espanjan hallitus on tarkoituksellisesti loukannut inhimillisyyden periaatteita. Kannanoton mukaan journalisteilla ei ollut näissä olosuhteissa mitään syytä yhteistoimintaan Espanjan hallituksen tai sen edustajien kanssa. Sen sijaan kaikkien journalistien oli pyrittävä tukemaan ”Espanjan kansan taistelua viranomaisten harjoittamaa sortoa ja väkivaltaa vastaan”. SSL:n liittohallitus kehotti ”kaikkia jäseniään *vakaumuksensa perusteella* kieltäytymään sellaisista tehtävistä, jotka pohjautuvat Espanjan hallituksen joko suoraan tai välilliseen tukemiseen” tai jotka ”edes välillisesti voisivat tukea Espanjan hallitusta”.²⁶⁶

²⁶⁶ STO:n hallitus 3.10.1975, liite: SSL:n liittohallituksen kannanotto 1.10.1975.

Pohjoismainen Lehtimiesliitto NJF piti esillä yritys- ja toimitusdemokrati-
aa 1975. Järjestön juridinen valiokunta laati Kööpenhaminassa elokuussa 1975
pidettävälle kongressille asiasta selvityksen. Seminaariakin kaavailtiin, ja virit-
tämistä olisi kaivattu²⁶⁷. Lars Bruunin katsauksessa, jonka aiheena oli yritys- ja
toimitusdemokratia pohjoismaisissa lehdissä, todettiin, että toimitusdemokratia
polki muissa maissa kuin Suomessa paikoillaan²⁶⁸. Suomessa oltiin Bruunin
mukaan asiassa pisimmällä, mikä perustui SSL:n ja GTT:n yhteistoimintakokei-
luun. Ruotsissa yritettiin mennä yritysdemokratiassa pidemmälle ns. myötä-
määräämisoikeudella (medbestämmande). Se tarkoitti, että työntekijät pääsisi-
vät sanomaan sanansa kaikissa yritystä koskevissa asioissa.

Mutta kyllä Suomessakin toimittajien ja kustantajapuolen yhteistoiminta
tökki. Tammikuussa 1976 kerrottiin, miten enää 5–6 toimituksessa kokeiltiin
työehtosopimuksessa sovittua, uudelleen muotoiltua yhteistoimintakokeilumal-
lia²⁶⁹. Jutussa yhteistyöneuvostoja todettiin kyynisesti ”kuolleen kuin karpäsiä”.
Kun kokeilussa oli parhaimmillaan ollut mukana 30 taloa, niin syksyllä 1975 oli
mukana enää puolet tästä. Uutta mallia oli määrä kokeilla yhteisesti sovituis-
sissa lehdissä tammikuun 1977 loppuun saakka. Uudessa mallissa yhteistyöneuvos-
tolle (YTN) annettiin oikeus antaa lausuntonsa ennen päätöksentekoa muun
muassa toimihenkilöiden nimittämistä tai työsuhteiden päättämistä koskevissa
asioissa. YTN:lle annettiin mahdollisuus myös tehdä esityksiä toimitusbudjet-
teihin. Toimitusosaston jäsenille varattiin mallissa kahdesti vuodessa tilaisuus
keskustella lehden linjakysymyksistä ja toimituksellisista tavoitteista päätoimit-
tajan läsnäollessa. SSL:n toimintakertomuksessa vuodelta 1975 yhteistyöneu-
vostoista todettiin, että SSL:n uudistusesitykset eivät saavuttaneet kevään työ-
ehtosopimusneuvotteluissa vastakaikua. Erimielisyyksien sanottiin koskeneen
eniten yhteistyöneuvostojen päätösvallan lisäämistä. Ns. vakaumuspykälän (8§)
tuloa työehtosopimukseen toimintakertomuksessa ei mainittu sanallakaan. Tä-
mä johtui joko siitä, että pykälä koettiin sangen vähäiseksi tai sisällöllisesti asiat
koettiin jo kovin tutuiksi ja itsestäänselvyyksiksi.²⁷⁰

Vakaumuspykälä muuttui Lehtimiehen ohjeissa vuonna 1976. Tuolloin
kohdassa Ammatillinen asema sanottiin, että ”journalistin on voitava toimia
painostuksesta vapaana, vakaumuksensa ja ammattietiikan pohjalta. Hänellä on
oikeus ja velvollisuus kieltäytyä tämän kanssa ristiriidassa olevien tehtävien
vastaanottamisesta”. Lisäksi kohtaan liittyvissä huomautuksissa vielä mainiti-
tiin, että SSL:n ja GTT:n solmiman työehtosopimuksen mukaan toimittajaa ei
voida velvoittaa toimimaan vastoin vakaumustaan ja hyvää lehtimiestäpää.²⁷¹

Toimitusdemokratiainnostus alkoi hiipua lehtitaloissa vuoden 1975 jäl-
keen. Sanomain toimitusosaston toimintasuunnitelmassa vuodelle 1976 arvioi-
ttiin, että ”toimitusdemokratiaa ei Suomessa ole olemassa”²⁷². STO:n sisältöpo-

²⁶⁷ ”Toimitusdemokratiasta selvitys”, Sanomalehtimies 13/1975.

²⁶⁸ ”Yritys- ja toimitusdemokratia pohjoismaisissa lehdissä”, Sanomalehtimies 15.9.1975.

²⁶⁹ ”Mitä se yhteistoimintakokeilu oikein on?”, Sanomalehtimies 1/1976.

²⁷⁰ SSL:n toimintakertomus 1975.

²⁷¹ Lehtimiehen ohjeet 1976.

²⁷² STO:n toimintasuunnitelma vuodelle 1976, käsitelty vuosikokouksessa 29.1.1976.

liittisen työryhmänkin toiminta takelteli, kun sille ei saatu hyväksytyä toimintaperiaatteita. Vielä helmikuussa 1975 STO:n hallitus edellytti, että työryhmä suunnittelee itse periaatteensa, jotka hallitus sitten hyväksyisi. Hallitus edellytti työryhmältä oma-aloitteista puuttumista, aktiivista lehden toimituspolitiikan seurantaa, tekstien ja kuvien käsittelyn seurantaa, kantelijan anonymiteetin säilyttämistä ja yksittäisissä jutuissa kirjoittajan lausuntoa ennen kannanottoa.²⁷³ Ryhmän haluttiin yksittäisten juttujen sijasta keskittyvän ”suurempiin linjaky-symyksiin”.²⁷⁴ Vaikka vuosikokous velvoitti osaston hallitusta selvittämään työryhmän tehtävät, valmista ei saatu aikaiseksi²⁷⁵. Työryhmä itsekään ei saanut ohjeita tehdyksi²⁷⁶. Kulminaatiopiste oli, kun sisältöpoliittinen työryhmä palautti maaliskuussa 1975 STO:n hallitukselle SKP:tä käsitelleen jutun, josta hallitus oli toivonut lausuntoa. Hallitus joutui äänestämään asiasta eikä tuomiota jutusta tullut²⁷⁷.

Helsingin Sanomien kotimaan osaston toimittaja Tarja Laaksonen patisteli kirjeessään STO:n hallitukselle selvittämään sisältöpoliittisen työryhmän toiminnan ja tehtävät vielä huhtikuussa 1976. Hän vetosi Lapuan räjähdysnettomuuteen, jonka uutisoinnissa myös *Helsingin Sanomat* ”uhrasi tilaa ja värähtäviä sanoja ilmassa lenteleville ruumiinkappaleille rakentavan, mm. turvatoimiin puuttuvan kirjoittelun kustannuksella”. Laaksonen vetosi työehtosopimuksen vakaumuspykälään. Hänen mukaansa SSL:n lakimies Lauri Kerosuo oli katsonut pykälää tulkittavan siten, että vaikka toimittaja ei voikaan kieltäytyä kirjoittamasta esimerkiksi katastrofiuutista, hänellä on ”oikeus täysin itsenäisesti määrätä kirjoituksen sävy”. Laaksonen mukaan iltapäivälehdessä kustantaja pystyi kyllä perustelemaan vaikka hyvää lehtimiestapaa loukkaavan kirjoittelun vetoamalla lehden erikoisasemaan, mutta tähän toimittajien ei tullut alistua. Toimittajien tuli tiedostaa työehtosopimukseen kirjatut mahdollisuutensa: ”Mainitun 8 §:n mukaan toimittaja kuitenkin on avainasemassa siihen nähden, millä tavoin väkivalta- ja onnettomuus uutisia tiedotusvälineissä käsitellään”, Laaksonen totesi. Hän halusi sisältöpoliittisen työryhmän käynnistävän keskustelun ja tiedotustoiminnan, joiden avulla pyrittäisiin antamaan tietoa toimittajien oikeuksista ja velvollisuuksista vaikuttaa juttujen käsittelytapaan.²⁷⁸

Patistelut eivät kuitenkaan auttaneet. Viimein tammikuussa 1977 todettiin STO:n toimintakertomuksessa edelliseltä vuodelta, että hallitus ei nähnyt riittäviä edellytyksiä sisältöpoliittisen työryhmän toiminnalle²⁷⁹. STO:n hallitusta neljä vuotta johtanut yleisdemokraatti Markku Valkonen arvioi, että sisältöpoliittisen työryhmän toiminnassa korostui liikaa se, kuka jutun oli kirjoittanut: ”Jos jutun kirjoittaja edusti eri linjaa, toisen linjan edustajat olivat sitä mieltä,

²⁷³ STO:n hallitus 6.2.1975.

²⁷⁴ STO:n hallitus 12.2.1975.

²⁷⁵ Ehdotus STO:n toimintakertomukseksi vuodelta 1975, käsitelty vuosikokouksessa 29.1.1976;

²⁷⁶ STO:n hallitus 5.3.1975.

²⁷⁷ STO:n hallitus 24.3.1975.

²⁷⁸ Sanomain toimitusosaston hallitukselle, 20.4.1976.

²⁷⁹ Ehdotus STO:n toimintakertomukseksi vuodelta 1976, käsitelty vuosikokouksessa 27.1.1977.

että juttu tuli tuomita. Toiminta oli liian naiivia, keskustelu oli loppujen lopuksi aika analysoimatonta.”²⁸⁰

SSL:n toimintasuunnitelmassa vuodelle 1977 todettiin, että yritys- ja toimitusdemokratiasopimukseen pyritään saamaan olennaisia, todellista päätösvaltaa toimituksen edustajille antavia muutoksia. Lisäksi luvattiin ajanmukaistaa vuoden 1971 toimitusdemokratiaohjelma. Mikäli lainsäädännössä tapahtui uudistuksia, työnantajan kanssa piti aloittaa neuvottelut toimitusta koskevista erillisyyksistä.²⁸¹ Vuonna 1976 liiton yritys- ja toimitusdemokratiajaostoon kuuluivat puheenjohtajana toimittaja Leena Salminen *Ilta-Sanomista*, toimittaja Antero Mertaniemi *Kalevasta*, toimittaja Pentti Vuorio *Etelä-Suomen Sanomista*, SSL:stä Leena Paukku ja Kalervo Toivola sekä aikakauslehtitoimittajien SAL:ista Helena Vehkaoja. Salmisen jaostossa eläteltiin syyskuussa 1976 yhä toiveita, että toimittajille saataisiin myötämääräämisoikeus lehden linjasioihin. Jaoston lausunnossa SSL:n toimintaohjelmaan 1977–1980 esitettiin, että myötämääräämisoikeus oli ulotettava lehden linjan määrittämiseen ja sen muuttamiseen sekä lehden sisällön suunnitteluun nykyistä tehokkaammin. Lisäksi haluttiin muuttaa päätoimittajan vahvan aseman turvaavaa painovapauslakia, jotta toimituksellinen demokratia voisi toteutua. Lausunnossa todettiin myös, että ”toimitusdemokratiaa kehitettäessä on parannettava toimituksellisen henkilöstön mahdollisuuksia poliittisista, taloudellisista ja muista painostuskijöistä vapaan journalismin toteuttamiseen”. Liiton ”kaukotavoitteeksi” haluttiin kirjattavan, että työnantajan tulkintaoikeus työehtosopimusasioissa poistetaan.²⁸²

Yritys- ja toimitusdemokratia pysyivät edelleen esillä myös muualla Euroopassa. IFJ:n Wienissä pidetyssä kongressissa toukokuun alussa 1976 asiasta laadittiin päätöslauselma, josta *Sanomalehtimiehessä* ei kuitenkaan tarkemmin kerrottu²⁸³. Englannissa oli toimitusdemokratian kattamiin asioihin herätty hieman myöhässä verrattuna Keski-Eurooppaan, mutta perässä tultiin sitä koväänisemmin. *Suomen Lehdistö* kertoi Kansainvälisen lehdistöinstituutin IPI:n vuosiraportissa mainitun heikon talouden ohella Englannin lehdistöä uhkaavan sen, että maan vasemmisto pyrki saamaan lehdissä toimituksellista vaikutusvaltaa ellei peräti alistamaan niitä valvontaansa²⁸⁴. Uhan nähtiin piilevän hallituksen antamassa laissa, jonka avulla ammattiliitot uskoivat voivansa päästä osallistumaan lehtiyhtiön toimintaa koskevien päätösten tekoon ja jopa toimistustyön valvontaan, jutussa kerrottiin.

Professori Osmo A. Wiio puuttui talvella 1976 artikkelissaan ”Moniarvoisen viestinnän vaikeudet” sananvapauteen²⁸⁵. Wiio otti esille toimittajien ja

²⁸⁰ Markku Valkonen, haastattelu 2.8.2005.

²⁸¹ ”SSL:n toimintasuunnitelma vuodelle 1977”, *Sanomalehtimies* 25/1976.

²⁸² Yritys- ja toimitusdemokratiajaosto 13.9.1976. SSL:n arkisto Kansallisarkistossa, Muut valiokunnat, yritysdemokratiavaliokunta.

²⁸³ ”IFJ:n kolmastoista koolla Wienissä”, *Sanomalehtimies* 11/1976.

²⁸⁴ ”IPI:n selonteko lehdistön vapaudesta 1975: Taloudelliset vaikeudet puristavat vapaata lehdistöä”, *Suomen Lehdistö* 2/1976.

²⁸⁵ ”Moniarvoisen viestinnän vaikeudet”, *Suomen Lehdistö* 3/1976.

viestintäalojen muun henkilöstön vallan: lehdistön moniarvoisuutta uhkaavan vaaran, josta oli näkynyt merkkejä Suomessakin. Hänen mukaansa esimerkiksi vuosien 1974–75 Portugalin ns. neilikkavallankumouksen yhteydessä ”ääriväsemmistöön kuuluneet toimittajat” ja tekniset henkilöt valtasivat sanomalehtiä ja radioasemia ja sallivat vain omien aatteidensa mukaista viestintää. Englannissa taas latojat ja toimittajat olivat estäneet juttujen ulostuloa. Wiion mukaan Pohjoismaissa asia oli ilmennyt siten, että toimittajat olivat kieltäytyneet julkaisemasta ”vakaumuksensa vastaista” aineistoa. Samaan asiaan Wiio liitti eri maiden toimittajaliittojen pyrkimyksen toimitusdemokratiaan, jonka seurauksena toimittajat ”määräisivät kokonaan lehden sisällöstä”. Wiio pelotti esimerkkiensä perusteella, että joukkoviestimien omistussuhteiden merkitys oli vähenemässä. Sisällön moniarvoisuus määräytyisi ennen muuta toimittajakunnan ideologiasta. Wiio varoitti, että ”voimme joutua ennen pitkää tilanteeseen, jossa toimittajakunta voi kieltäytyä julkaisemasta puolueen pää-äänenkannattajassa asianomaisen puolueen aineistoa, jos se on toimittajien ’vakaumuksen vastaista’”. Vuotta myöhemmin puntaroi *Turun Sanomien* päätoimittaja Keijo K. Kulha, mitkä kaikki tahot vaikuttavat lehden sisältöön²⁸⁶. Hänenkin mukaansa ”omistussuhteiden merkitys on vähenemässä lehden sisältöön vaikuttavana tekijänä”, kun sisällön moniarvoisuus rakentuu jatkossa esimerkiksi ”kirjoittavien toimittajien persoonallisuuden välityksellä”. Kulha huomautti, että kustantajan vaikutus lehden sisältöön toteutuu periaateohjelman määrittelyn kautta ja sen toteuttajien valinnalla.

Wiion ja Kulhan mietteet olivat tyystin toisensuuntaisia kuin ajan tunteja vasemmistolaisävyin kuvanneen kirjailija Erno Paasilinnan. Hän pohdiskeli vuonna 1975 julkaistussa kirjassaan *Lukemista kaikille*, miten heikoilla oli toimittaja sanomalehdessä. Toimitusdemokratiaa olisi tosiaan kaivattu, sillä enemmistö toimittajista oli Paasilinnan mielestä kuin raitiovaunukuljettajia, jotka ajavat asetettuja kiskoja pitkin kohti eläkeikää. Toimittajien liikkumatilaa merkittävisissä asioissa Paasilinna vertasi häkkiin. Päätoimittajiakaan Paasilinna ei säästellyt, sillä hänen mukaansa päätoimittajien toimintaohjeet sanelee työnantaja, vaikka lain mukaan päätoimittajalla piti olla oikeus vastata lehtensä jakaman informaation sisällöstä.²⁸⁷ Paasilinnan kirja oli ilmaus siitä, että toimittajien vapaudenkaipuulle oli yhteiskunnassa tuolloin laajempaakin ymmärtämystä.

Ruotsin lehdistökomitean tutkimusraporttiin alkuvuonna 1976 liittyi selvitys, jossa kysyttiin maan toimittajien poliittisia ja muita asenteita. Kyselyssä pari kysymystä liittyi toimitusdemokratiaan. Neljä viidestä kyselyyn osallistuneesta (yhteensä 470 henkeä) katsoi, että journalisteilla tulee olla ratkaiseva vaikutusvalta työnohtohenkilöstön valinnassa. Liki yhtä usea oli sitä mieltä, että omistajalla ei pidä olla viimeistä sanaa lehden politiikkaa muotoiltaessa. Toimittajat halusivat itselleen lisää sananvapautta ja vaikutusvaltaa.²⁸⁸

²⁸⁶ ”Sanomalehden sisältö – monen ratkaisun summa”, Suomen Lehdistö 4/1977.

²⁸⁷ Paasilinna 1975, 97–98.

²⁸⁸ ”Tutkimus Ruotsissa, Porvarilehtien toimittajista kolmannes vasemmistolaisia”, Suomen Lehdistö 4/1976.

SSL:n lokakuussa 1970 hyväksytty viestintäpoliittinen ohjelma osoittaa, että toimitusdemokratiassa tärkeinä pidetyt tavoitteet puettiin uusiin vaatteisiin: nyt puhuttiin viestintäpolitiikasta, ja senkin tavoitteena oli toimitusdemokratian tavoin kasvattaa toimittajien sananvaltaa sanomalehtien sisällöistä päätettäessä²⁸⁹. Ohjelman aluksi perusteltiin viestintäpolitiikan perusta: kansalaisten oikeus saada taloudellisista, sosiaalisista, alueellisista ja kielellisistä eroista riippumatta oikeata ja monipuolista tietoa. Yhteiskunnan haluttiin ohjaavan kehitystä tarvittaessa lainsäädännön avulla, jotta "sananvapaus toteutuu". "Demokratian kehittäminen edellyttää, että yhteiskunta pyrkii parantamaan kaikkien kansalaisten mahdollisuuksia saada tiedotusvälineiden kautta tietoa sekä samoin pyrkii parantamaan kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitä tietoa tiedotusvälineet väittävät", ohjelmassa sanottiin. Toimittajille vaadittiin turvattua asemaa ja työsuhteessaan riittävää oikeusturvaa.²⁹⁰

Yritys- ja toimitusdemokratian otsikon alla vaadittiin journalistikunnalle keskeistä asemaa viestintäpolitiikan käytännön tavoitteiden asettelussa ja toteuttamisessa. Tämän katsottiin edellyttävän toimitusdemokratian kehittämistä. Vielä luonnosvaiheessa toimitusdemokratiaa janottiin paljon enemmän, mutta toimitusosastojen ja -yhdistysten antamien lausuntojen perusteella kohta lyheni. Luonnoksessa SSL ilmaisi muun muassa halunsa tukea yritysdemokratian kehittämisessä niitä periaatteita, jotka ammattiyhdistysliike yleensä on omaksunut ja se oli valmis tukemaan ammattiyhdistysliikettä näiden periaatteiden toteuttamiseksi käytännössä. Ainakin Keski-Suomen Sanomalehtimiesten Yhdistys KSSY haukkui kohtaa epäselväksi eikä pitänyt sitä sopivana itsenäistä politiikkaa toteuttavan ammattiliiton ohjelmaan²⁹¹. SSL:n luonnoksessa vaadittiin myös, että "toimitustyöntekijöiden on voitava vaikuttaa lehden sisältöön, toimitustapaan, työolosuhteisiin, sosiaali- ym. toimintoja koskevaan suunnitteluun sekä toimituksen vahvuutta, uuden henkilökunnan valintaa, työjärjestelyjä ja tehtävien siirtoja koskeviin periaatteisiin. Tätäkin kohtaa KSSY opponoi: se halusi "sisällön sijasta sanontaa" lehden sisältöön sille hyväksytyyn periaatelinjan puitteissa"²⁹². SSL:n luonnoksessa esitettiin myös, että työnantajalla ei ole oikeutta ottaa tai erottaa työntekijää toimituksellinen johto mukaan luettuna, jos toimitusosaston enemmistö sitä vastustaa. Ennen toimitustyöntekijöiden kannanmäärittäystä päätoimittajan valintaan olisi heillä oikeus kuulla ehdokkaan toimituspoliittinen linjanveto. KSSY olisi "enemmistön" sijasta kirjannut, että "toimitusosasto yksimielisesti". Taloudelliseen päätöksentekoonkin piti voida demokratian nimissä osallistua, SSL:n luonnoksessa todettiin.²⁹³

²⁸⁹ Myös Esko Salminen yhdistää "toimitusdemokratiakokeilun" SSL:n tavoitteisiin vetää "viestintäpoliittisia suuntalinjoja". Salmisen mukaan SSL pyrki vaikuttamaan toimitusorganisaatioiden kehitykseen lisäämällä sopimusteitse toimittajien vaikutusmahdollisuuksia lehtiyhtiöissä. Salminen 1988, 270. Salmisen lähteenä on ollut Keränen 1984, 75.

²⁹⁰ "Viestintäpoliittinen ohjelma", Sanomalehtimies 25.10.1976.

²⁹¹ KSSY: Lausunto luonnoksesta SSL:n viestintäpoliittiseksi ohjelmaksi. Liite Keski-suomalaisen toimitusosaston hallituksen kokoukseen pöytäkirjaan 24.2.1976.

²⁹² KSSY: Lausunto luonnoksesta SSL:n viestintäpoliittiseksi ohjelmaksi. Liite Keski-suomalaisen toimitusosaston hallituksen kokoukseen pöytäkirjaan 24.2.1976.

²⁹³ "Viestintäpoliittinen ohjelma", Sanomalehtimies 25.10.1976.

Kaiken kaikkiaan Keski-Suomen KSSY lyttäsi luonnoksen ”ristiriitaiseksi, puutteelliseksi, virheelliseksi ja tulkinnanvaraiseksi”. Yhdistys halusi uuden luonnoksen toiselle lausuntokierrokselle, koska muutoin sen hyväksyminen voisi vaarantua tai sitten voitaisiin vahvistaa ohjelma, ”joka ei tyydytä valtaosaa jäsenistöä”.²⁹⁴ Sen sijaan Sanomain toimitusosasto kiitti SSL:n viestintäpoliittisen jaoston laatimaa luonnosta kokonaisuutena ”jokseenkin kattavaksi” ja ”linjakkaaksi”. STO halusi ohjelman uudelle lausuntokierrokselle vain siinä tapauksessa, jos siihen tulee olennaisia muutoksia.²⁹⁵ SSL:n jäsenkunta siis jakautui asiassa.

Kokonaisuudessaan ohjelma rakentui kymmenen otsikon alle. Ensimmäinen näistä oli ”sananvapaus”. Sananvapauden tärkeimmäksi tehtäväksi todettiin perustuslakiin vedoten, että se turvaa kansalaisille demokratiaan olennaisena osana kuuluvan arvostelun vapauden ja mahdollisuuden vapaaseen mielipiteen vaihtoon. ”Todellisen sananvapauden” sanottiin kuitenkin merkitsevän kansalaisten ja eri väestöryhmien tasavertaista tiedonsaantia ja vaikutusmahdollisuuksia sekä erilaisten näkemysten mahdollisuutta päästä julkisuuteen. Toimittajien roolia korostettiin toimitusdemokraattisesti: ”Sananvapauden toteutuminen edellyttää myös, että toimitustyöntekijät saavat välittää tietoa poliittisen, taloudellisen ja muun painostuksen estämättä. Sananvapauden turvaamiseksi on myös välttämätöntä, että lähdesuoja laajennetaan koskemaan kaikkea journalistista toimintaa kaikissa vaiheissaan.”²⁹⁶

Lehdistön tehtävä oli välittää totuudenmukaista tietoa yhteiskunnastamme ja maailmasta, edistää kansalaisten yhteiskunnallista tietoutta ja valmiutta, tarjota foorumi vapaalle keskustelulle ja mielipiteenvaihdolle, vireyttää kulttuuri ym. toimintoja sekä valvoa vallankäyttöä. Valtiota vaadittiin turvaamaan lehdistön toimintaedellytykset. Omistuksen keskittymisestä varoiteltiin: ”Keskittyminen luo entistä suuremmat mahdollisuudet myös spekulatiiviselle tuotekehittelylle ja pelkästään taktikointiin perustuvalla julkaisupolitiikalle. Se tuo alan työmarkkinoille turvattomuutta ja pahimmassa tapauksessa laajaa työttömyyttä”, ohjelma totesi. Ulkomaista omistusta haluttiin rajoittaa lainsäädäntöteitse. Suomen Tietotoimistokin haluttiin valtiovallan valvontaan: STT piti saada pääosin julkisin varoin rahoitetuksi ja sen hallinnossa piti ottaa huomioon ”yhteiskunnan poliittiset voimasuhteet”. Rauhantahtoinen puolueettomuuspolitiikka sai ohjelmassa osansa: ”Viestintä vaikuttaa maan sisäisen demokratian toteutumisen lisäksi myös kansainvälisiin suhteisiin. Siksi viestinnän on tuettava Suomen rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa.”²⁹⁷

Hieman myöhemmin *Sanomalehtimies* julkaisi viestintäpolitiikasta tietopakettin. Siinä Sinikka Raivio totesi, että hallitusmuodon sananvapauden toteutuminen ”myös muiden kuin kustantajien oikeutena” on mahdollista vasta, kun

²⁹⁴ KSSY: Lausunto luonnoksesta SSL:n viestintäpoliittiseksi ohjelmaksi. Liite Keski-suomalaisen toimitusosaston hallituksen kokoukseen pöytäkirjaan 24.2.1976.

²⁹⁵ STO:n lausunto luonnoksesta viestintäpoliittiseksi ohjelmaksi SSL:n liittohallitukselle. STO:n hallituksen kokous 26.2.1976.

²⁹⁶ ”Viestintäpoliittinen ohjelma”, *Sanomalehtimies* 25.10.1976.

²⁹⁷ ”Viestintäpoliittinen ohjelma”, *Sanomalehtimies* 25.10.1976.

toimittajat ja heidän järjestönsä osallistuvat "demokraattisesti viestintäpolitiikan suunnitteluun ja toteutukseen". Samaisessa tietopaketissa kysyttiin puolueiden edustajilta muiden kysymysten ohella, "onko yritysdemokratia toimituksessa toteutettavissa myös siten, että toimittajille tulisi oikeus osallistua päätöksentekoon lehden linjakysymyksissäkin". Kysymys itsessään on todistus siitä, että 1970-luvulla toimitusdemokratian ja viestintäpolitiikan nähtiin liittyvän toisiinsa. Vastauksessaan Sdp:n tiedotuspäällikkö Lauri Sivonen totesi puolueen olevan toimitusdemokratian kannalla. Hänen mukaansa asia ei kuitenkaan ollut aivan yksinkertainen, sillä vaikka toimittajille piti suoda vaikutusmahdollisuuksia, piti niitä antaa myös painotyöntekijöille. Liberaalisen kansanpuolueen tiedotuspäällikkö Samuli Miettinen vastasi, että "yritysdemokratialainsäädäntöä kehitettäessä tulee ottaa huomioon myös toimituskunnan mahdollisuus osallistua päätöksentekoon lehden linjakysymyksissä". Miettinen lisäsi, että vastuusäännöksiä kehittämällä tulisi toimittajille antaa mahdollisuus osallistua päätöksentekoon. Kokoomuksen tiedotuspäällikkö Aarno Kaila sanoi, että yritysdemokratia ei voi kulkea toimitusten ohi. Hänen mukaansa sitä jo sovellettiin, mutta etupäässä päällikkötoimittajien kohdalla. Kaila muistutti, että "yd. on paljon muutakin kuin lehden linjan määrittästä". Suomen kommunistisen puolueen tiedotuspäällikkö Pauli Salonen huomautti lyhyesti, että "lehden julkaisija ja päätoimittaja ovat loppukädessä vastuussa siitä, mitä tietoa heidän lehtensä levittää". Tiedotuspäällikkö Seppo Sarlund keskustapuolueesta sanoi, että toimitusten yritysdemokratiaa on syytä viedä eteenpäin, "mutta lehden linjakysymyksissä, esimerkiksi puoluelehdissä, siihen on mahdollisuuksia vain rajoitetusti, koska lehdet seuraavat puolue-elinten päätöksiä ja ohjelmia, pääpiirteissään". Sarlund arveli, että jos lehden toimittajat kuuluivat asianomaiseen puolueeseen, "toimitusdemokratian tuloksena voi olla varsin onnistunutkin linjanvetoa".²⁹⁸

Kun SSL jätti alkuvuodesta 1977 vaatimuksensa kevään työehtosopimusneuvotteluja varten, vain yhdessä kohdassa viitattiin toimitusdemokratiaan. Siinä haluttiin uusia sopimuspöytäkirja yhteistoiminnan kehittämistä. SSL linjasi tavoitteeksi, että vuosien 1974–1977 yhteistoimintakokeiluista kerättäisiin kokemukset ja käynnistettäisiin uudet kokeilut.²⁹⁹ SSL:n toiminta- ja talousohjelmaluonnoksen toimitusdemokratia-kohdassa asetettiin tavoitteeksi, että toimitusdemokratiassa tulisi edetä myötämääräämisoikeudesta todelliseen päätöksenteko-oikeuteen. Lisäksi esitettiin, että toimitusdemokratian on johdettava työnantajan yksipuolisen työnjohto- ja valvontaoikeuden rajoittamiseen. "Demokratian on ulotuttava toiminnan kannalta keskeisiin, mm. henkilöstöpolitiikkaa, lehden sisältöä ja sen linjaa koskeviin asioihin", SSL halusi.³⁰⁰ Vaasan toimitusosasto antoi SSL:n ohjelmasta lausunnon, jossa todettiin yhdistyksen puheenjohtajan Jussi Piipposen halunneen jättää linja-sanan pois ja kirjata sen sijaan: "Demokratian on ulotuttava toiminnan kannalta keskeisiin, mm. henki-

²⁹⁸ "Mitä mieltä puolueet", Sanomalehtimies 3/1977.

²⁹⁹ "Tes-vaatimukset jätetty", Sanomalehtimies 5/1977.

³⁰⁰ SSL:n toiminta- ja talousohjelma 1977. Liite Vaasa Oy:n toimitusosaston hallituksen kokouspöytäkirjassa 10.3.1977.

löstöpolitiikkaa, lehden sisältöä *ei kuitenkaan puoluepoliittista linjaa* (kursivointi k.l.) koskeviin asioihin”. Hän jäi kuitenkin yksin esityksensä kanssa *Vaasan* toimitusosaston hallituksessa.³⁰¹

Saksalaista *Stern*-lehteä ei täysin unohdettu 1970-luvun loppupuolellaan. Lauri Kohonen esitteli *Stern*issä noudatettua yritysdemokratiaa eli saksalaisittain myötämääräämistä *Sanomalehtimieheissä*, ja kertasi vuonna 1974 voimaan tulleen ”Sternstatutin” sisältöä³⁰². Säännösten ensimmäisessä pykälässä määriteltiin lehden linja ja todettiin, että lehden toimittajat ovat velvolliset pidättäytymään linjan vastaisista kirjoituksista. Toimittajaa ei kuitenkaan voida pakottaa kirjoittamaan vakaumuksensa vastaisesti, todettiin. *Stern*issä toimittajien valitseman toimitusneuvoston tuli valvoa, että lehden journalistista riippumattomuutta ei vaaranneta sekä toimia välittäjänä konfliktitilanteissa. Toimittajilta edellytettiin suostumus tilanteessa, jos *Stern* myytäisiin. Toimitusneuvostoa oli kuultava ennen päätoimittajan nimittämistä tai erottamista. Kahden kolmasosan neuvoston jäsenistä vastustaessa nimityspäätöstä, se raukeaisi. Toimitusneuvoston tuli perustella päätöksensä. Mikäli erityisen toimituskokouksen enemmistö ei viikon sisällä olisi asettunut kannattamaan toimitusneuvoston päätöstä, yhtiö ei olisi sidottu päätökseen. Henkilökuntaa koskevat asiat toimituksessa olivat päätoimittajan päätettävissä, mutta hänen tuli päätöksissään saada kaksi kolmasosaa toimitusneuvostosta taakseen. *Stern*-esittelyn kirjoittaneen Kohosen mukaan yleisesti ottaen toimitusneuvostolla ei ollut päätösvaltaa, mutta sen sijaan veto-oikeus. Kokemuksien *Stern*issä kerrottiin olleen myönteisiä.

Sanomalehtimieheissä esiteltiin vähän tapauksia suomalaisista lehtitaloista, joissa olisi käytännössä kokeiltu toimitusdemokratiatavoitteissa mainittuja asioita. Yksi harvoista oli *Jaana*-lehti. Lehtimiehet Oy:n toimitusosaston puheenjohtaja Riitta Mäkelä kertoi A-asioita-palstalla, miten *Jaana*ssa toimittajat oli päästetty kertomaan kantansa toimituksen nimityksistä³⁰³. Kokemukset olivat voittopuolisesti myönteisiä, Mäkelä kertoi. Lehden päätoimittaja, entinen ay-aktiivi Jussi Niininen oli samaa mieltä. Hän oli valmis suosittelemaan menettelyä useimpiin muihin yhtiön toimituksiin, mutta vain mikäli se otettaisiin käyttöön vapaaehtoisesti ja toimituksen johdon suostumuksella. ”Pakkodemokrati-aa” Niininen ei kannattanut.³⁰⁴

*Suomen Lehdistö*ssä A-lehtitalon julkaisujohtaja Eero Sauri esitteli kokeilun tuloksia kustantajan vinkkelistä³⁰⁵. Kevään 1975 työehtosopimusneuvotteluissa

³⁰¹ Vaasa Oy:n toimitusosaston hallitus 10.3.1977.

³⁰² ”Yritysdemokratia Sternin lehtitalossa”, *Sanomalehtimies* 19/1977.

³⁰³ ”Demokratiaa vai paljon melua tyhjistä”, *Sanomalehtimies* 22/1977.

³⁰⁴ Toimitusdemokratiasta huolimatta *Jaana* ei ollut taloudellinen menestys. A-lehdistä historian kirjoittanut Juha Numminen kertoo, miten *Jaanan* toimitus valittiin ”täydellisen demokratian puitteissa”: ”Jokaisen valittavan uuden toimittajan pitää saada kaikkien jo valittujen toimittajien kannatus ennen kuin hänet hyväksytään. Ajatus, että niin syntyy rautainen tiimi, on harha. Syntyy mukava, itseään täynnä oleva pop-poo, aikansa all stars -toimitus. Sitä ei ole valinnut yksi päätoimittaja määrätietoisesti näkemyksensä mukaisesti. Sillä ei voi olla linjaa, koska siltä puuttuu johtaja. Se ei ole kenenkään hallinnassa.” Numminen 2003, 225.

³⁰⁵ ”Yhteistyökokeilut lehtitaloissa”, *Suomen Lehdistö* 6-7/1976.

oli sovittu tuotettavaksi toimituspuolelle uusi yhteistoimintasopimusmalli. Edellisessä, vuoden 1973 sopimusmallissa, luvattiin yhteistyöneuvostolle osallistumismahdollisuus lehden toimitustavan ja työolosuhteiden, sosiaalitoimintojen ja koulutuksen suunnitteluun. Uudessa mallissa todettiin, että yhteistyöneuvosto osallistuu valmisteluelimenä näiden asioiden suunnitteluun. Sauri kuitenkin huomautti mallisopimuksessa täsmennetyt, että osallistuminen toimitustavan suunnitteluun ei rajoittanut lakiin perustuvia päätoimittajan oikeuksia. Päätoimittaja vastasi edelleen lehdestä ja kustantajan määrittämän lehden linjan toteuttamisesta. Uusien henkilöiden nimittäminen ja entisten työsuhteiden päättäminen edellyttivät yhteistyöneuvoston lausuntoa. Mikäli työnantajan päätös oli toinen kuin yhteistyöneuvoston esitys, työnantajan piti perustella ratkaisunsa. Uusi malli lupasi toimitusosaston jäsenille mahdollisuutta keskustella lehden linjakysymyksistä päätoimittajan kanssa kaksi kertaa vuodessa, edellisessä mallissahan keskusteluja luvattiin vain yksi. Sauri pohti artikkelissaan myös, miten tuolloin vasta valmisteilla ollutta yritysdemokratialakia sovellettaisiin lehtitaloissa, joissa toimittajien lisäksi oli muitakin henkilöstöryhmiä. Hän arveli, että toimittamista, sen edellytyksiä ja lehden linjaa varten tarvittaisiin jatkossakin oma lehtikohtainen yhteistoimintaorganisaatio. Yhteistyökokeilun rajat Sauri asetti siihen, että päätäntävällän siirto työntekijöille yrityksen toimintaedellytyksiä koskevissa asioissa ei ollut mahdollinen ja yhteys yleiseen työmarkkinapolitiikkaan oli itsestään selvä.

Linjapaperissa oli kyse yksinkertaistaen toimittajan ja julkaisijan suhteista. Näin asian näki Sanoma Osakeyhtiön toimitusjohtaja Väinö J. Nurmimaa³⁰⁶. Hän suositteli kustantajajärjestö FIEJ:n konferenssissa Tukholmassa pitämässään puheessa, että julkaisijan määräämä lehden linja kannattaa pukea ”selvään kirjalliseen muotoon” ja jakaa jokaiselle taloon pestattavalle toimittajalle, ”joka jollakin sopivalla tavalla hyväksyy tämän linjan noudattamisen työhjeekseen”. Nurmimaa tähdensi, että julkaisijan ja toimittajien suhteet ovat lehtitaloissa erityisen herkkiä ja niitä pitäisi vaalia yhteistoiminnalla ja mallikkaalla tiedotustoiminnalla. Näin siksi, että Nurmimaan mukaan ”sanomalehteä myydään ennen kaikkea sen toimituksellisella sisällöllä”, jolloin ”sanomalehden tuottavat, markkinoivat ja myyvät toimittajat”. Nurmimaa muistutti, että julkaisija määrittelee lehden yleislinjan ja päätoimittaja toteuttaa sitä toimituksellisin ratkaisuin ohjaten uutisvalintaa, pääkirjoituksia ja henkilövalintoja. Päätoimittaja on julkaisijalle vastuussa siitä, että lehti seuraa julkaisijan määrittämää lehden yleislinjaa. Nurmimaan mukaan päätoimittaja oli lehtitalossa työnantajan edustaja eikä hänen pitänyt kuulua jäsenenä työntekijöiden ammattijärjestöön.

Suomen Lehdistö jatkoi Nurmimaan alustamaa keskustelua pyytämällä kahdelta päätoimittajalta kommenttikirjoitukset³⁰⁷. *Karjalaisen* Seppo Vento pohdiskeli päätoimittajien kuulumista SSL:ään ja näki siinä hyvääkin: päätoimittaja pystyi olemaan välittäjänä julkaisijan ja toimitushenkilökunnan välillä. *Turun Sanomien* päätoimittaja ja Päätoimittajien Yhdistyksen (PTY) puheenjoh-

³⁰⁶ ”Julkaisijan ja toimittajan suhteet”, *Suomen Lehdistö* 6-7/1977.

³⁰⁷ ”Päätoimittajan näkökulmasta” ja ”Rajankäynti on kesken”, *Suomen Lehdistö* 8/1977.

taja Keijo K. Kulha oli sitä mieltä, että rajankäynti toimittajien ja päätoimittajien kesken oli vielä lopullisesti käymättä. Kulhankin mukaan lehden linja kannatti pukea kirjalliseen asuun. Samassa *Suomen Lehdistön* numerossa A-lehtien julkaisujohtaja Eero Sauri pohti kysymystä kustantajan sananvapaudesta. Sauri lähti liikkeelle siitä, että kustantajan ja toimittajan sananvapauden rajankäynti tapahtuu lehden periaateohjelmassa, jota sitten päätoimittaja ja toimitus noudattavat. Saurin mukaan hänen omassa lehtitalossaan toimitusohjelmia oli kirjoitettu jo kymmenen vuotta. Ohjelmat olivat Saurin mukaan olleet perusteellisia tuotekuvia, joissa määriteltiin lehden sisältöalue, tavoitteet ja toimintatavat eri sisällöllisillä osa-alueilla. Saurin mukaan aikakauslehdissä lähdettiin linjassa liikkeelle markkinoista ja samalla tavalla oli asia sanomalehdissä, vaikka linjat saattoivat olla näennäisesti epäkaupallisempia³⁰⁸. ”Sanomalehden tehtävä määräytyy joko alueellisesti tai lehden edustaman poliittisen näkemyksen mukaan tai molemmista”, Sauri kirjoitti.

Päätoimittajan sananvapautta mietiskeli *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka Itä-Suomen Sanomalehtimiesyhdistyksen seminaarissa³⁰⁹. Poukan mukaan kustantaja määrittelee toimituspolitiikan yleiset rajat eli poliittiset ja ideologiset puitteet, joissa lehteä toimitetaan. Poukka piti rajojen jättämistä määrittelemättä myös selvänä ohjelmajulistuksena. Poukka totesi, että päätoimittajan sananvapaus omassa lehdessään olisi periaatteessa rajaton, ellei häntä sitoisi ”juridinen vastuu lehden sisällöstä sekä ennen kaikkea poliittinen, siis toimituspoliittinen vastuu kustantajalle”.

Linjapykälä jäi elämään omaa elämäänsä. Siitä ei *Sanomalehtimieheissä* tai *Suomen Lehdistössä* juuri kirjoitettu. Yhä useammassa toimituksessa oli sen sijaan alettu laatia linjapapereita. Yhden harvinaisista puheenvuoroista työehtosopimuspykälän tulon jälkeen käytti *Satakunnan Kansan* päätoimittaja Erkki Teikari³¹⁰. Hän pohti, olivatko vakaumuspykälän ensimmäinen ja toinen momentti ristiriidassa keskenään. Ensimmäisenhän edellytti, että toimittajaa ei saa velvoittaa kirjoittamaan vastoin vakaumustaan. Toisessa todettiin, että toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa. Teikarin mielestä mitään ristiriitaa ei synny, jos toimittaja ja lehti osaavat valita toisensa oikein. Mikäli rekrytoinnissa on tapahtunut erehdys, voi edessä olla erottaminen, mikäli toimittaja toimii aktiivisesti vastoin lehden linjaa. Teikari oli myös vertaillut eri lehtien linjapapereita. Hänen mukaansa joissakin taloissa oli päädytty varsin yksityiskohtaisiin määrittelyihin, toisissa taas oli riittänyt muutama ylevä, yhteiskunnallinen periaate ja eräissä lehdissä ei linjapa-

³⁰⁸ Saurin johdolla uudistettiin A-lehdissä sen julkaisemia lehtiä siten, että niistä laadittiin muistio. Se oli nimetty toimitusohjelmaksi ja se alkoi lehden ohjelman määrittelyllä. Esimerkiksi Apu-lehden ohjelma määriteltiin tammikuussa 1978 näin: ”Apu on populaari, koko perheelle tarkoitettu, värikäs, ajankohtainen, elämänmyönteinen ja ihmisläheinen uutisviikkolehti. Apu sisältää viikon puheenaiheet ja tekee niitä myös itse. Apu viihdyttää, antaa tietoja, keskustelee ja palvelee. Apu ei ota puoluepoliittista eikä uskonnollista kantaa. Apu ei käytä seksiä yleisten moraalikäsitelysten vastaisesti. Lehden slogani kuuluu: ”Apu on Suomen suurin aikakauslehti”. Numminen 2003, 172.

³⁰⁹ ”Päätoimittajan sananvapaus”, *Suomen Lehdistö* 10/1977.

³¹⁰ ”Lehden linja – toimittajan linja”, *Suomen Lehdistö* 4/1978.

peria ollut laadittu. Teikarin mukaan puolueomisteisissa lehdissä linjan määräsi puolueohjelma. Yksityiseltä pohjalta syntyneet puoluelehdet korostivat niin ikään poliittista linjaansa, mutta eritasoisesti. Teikarin mielestä suhteellisen kattava linjapaperi olisi hyödyllisin, koska konfliktin sattuessa sellaisesta voisi hakea tukea. Teikari arveli, että selkeän linjan turvin rekrytoinnit onnistuttaisiin tekemään varmemmin siten, että rekrytoitava varmasti kokee voivansa edistää työnantajansa etua.

Päätoimittajan omasta asemasta Teikari totesi, että jos henkilö ei tyydytä omistajien toiveita, on edessä päätoimittajan vaihtaminen. Koska sääntö oli selvä, päätoimittaja ei tarvinnut linjan määritystä (tai työskentelyohjeita) niinkään itseään kuin toimittajia varten. Päätoimittajan tehtävä oli valvoa kustantajan määrittämän linjan noudattamista toimituksessa. Teikari korosti, että päätoimittajan tuli tietää lehden linja, linjan piti olla paperilla ja että päätoimittajalla tuli olla linjan tekemiseen liittyen aloite- ja ehdotelmavalmiutta. Vaikka linja tuli olla, normaalissa toimitustyössä linjakysymykset olivat ani harvoin ongelma eikä linjapaperia alinomaan tavalla, Teikari kirjoitti.

Suomen Lehdistö oli pyytänyt seuraavaan numeroon Teikarin artikkelista kommentin *Etelä-Suomen Sanomien* kustannusyhtiön toimitusjohtajalta Ossi Kivekkäältä³¹¹. Kivekäs totesi, että Teikarin teksti voisi olla kuin hänen kynästään. *Etelä-Suomen Sanomissa* Kivekäs sanoi painiskelleensa linja-asian kanssa jo huomattavasti ennen kuin se tuli työehtosopimukseen. Kivekäs oli pannut *Suomen Lehdistön* tekstinsä loppuun lehtensä linjajulistuksen, jonka oli hyväksynyt lehden julkaisija Esan Kirjapaino Oy:n yhtiökokous (9.3.1971).

Kustantajien näkemys lehden linjasta herätti närää toimittajissa. Seppo Kononen naljaili *Sanomalehtimiehen* Keskustelua-palstalla, kuinka *Loviisan Sanomat* oli hakenut toimittajia esittämällä, että näiden tuli arvostaa länsimaista markkinatalousjärjestelmää³¹². Samalla luvattiin tällaisille sopiville toimittajille asunnot merinäköalalla. Kononen kyseli, miten valittavien toimittajien sieluntila voitaisiin tutkia? Riittäisikö vakuutus vai selvittäisikö lehti toimittajiensa mielipiteet ja taustat? Kononen ynnäsi, että ainakin pari vuotta oli ollut luetavissa paikanhakuilmoituksia, joissa oli haettu esimerkiksi "suomalaiseen yhteiskuntaan myönteisesti suhtautuvaa" tai "perinteistä yhteiskuntajärjestystä kannattavaa" toimittajaa. Konosen mielestä tuollaiset ilmoitukset loukkasivat journalistista ammattikuntaa ja -kunniaa eivätkä olleet journalistisen integriteetin (koskemattomuuden) mukaisia. "Ehkäpä ei vielä ole kyse mielipidevainosta, mutta kansalaisten perusoikeuksien loukkaaminen tässä ainakin on jo lähellä", Kononen kirjoitti ja vertasi käytäntöä Länsi-Saksan virkakieltojärjestelmään. Hän vaati liittoa puuttumaan *Loviisan Sanomien* ilmoitukseen.

Konosen kirjoitus poiki vastauksen. Poliittinen toimittaja Matti Laitinen totesi, että *Loviisan Sanomien* työpaikkailmoituksessa mainittu vaatimus länsimaaisen markkinatalousjärjestelmän arvostamisesta vastasi lehden linjaa, jota toimittajan tulisi varsin pitkälle myöhemmin noudattaa³¹³. Laitinen kysyi, ettei

³¹¹ "Sitoutumaton vaihtoehto - lehdistömme valtavirtaus", *Suomen Lehdistö* 5-6/1978.

³¹² "Meidän poikamme merta ihailemassa", *Sanomalehtimies* 5/1978.

³¹³ "Seppo Konoselle", *Sanomalehtimies* 6/1978.

Konosella vain ollut se taka-ajatus, että toimittajan pitäisi ensisijaisesti ajaa tiedotusvälineissä omaa näkemystään ja ”vasta sitten kertoa asioista, jos muistaa, siihen malliin kuin Lehtimiehen ohjeissa kerrotaan”.

Vaikka toimitusdemokratia-kirjoittelu väheni 1970-luvun loppua kohti kuljettaessa, tema ei unohtunut liiton piirissä. SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma päätettiin ajanmukaistaa ja liittohallitus asetti 29.7.1977 sitä varten työryhmän. Sitä veti toimittaja Janne Virkkunen *Helsingin Sanomista*. Hänen lisäksi siihen kuuluivat Harri Alijoki, Pentti Etu-Seppälä, Jouni Viitanen ja Asta Matikainen-Sahi. Työryhmän sihteerinä toimi järjestösihteeriksi Kalervo Toivola SSL:stä.³¹⁴ Ohjelma ei syntynyt helposti, sillä se joutui kahdelle lausuntokierrokselle ja valmistelutyötä kuvattiin muutenkin mutkikkaaksi, mikä osaltaan johtui lainsäädännön muutoksista³¹⁵. Luonnosta esiteltiin jäsenistölle aikataulun mukaisesti toukokuussa 1978³¹⁶. Marraskuussa pidetty SSL:n liittovaltuuston varsinainen syyskokous hyväksyi lopulta toimitusdemokratiaohjelman keskusteluita³¹⁷. Tämä ohjelma oli SSL:ssä pohjana, kun se yritti GTT:n kanssa neuvotella alalle omaa sovellutusta, joka pohjautui lakiin yhteistoiminnasta yrityksissä³¹⁸. *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa perusteltiin toimitusdemokratiatavoitteita sillä, että lehden ”laadussa herkemmin näkyy yhteistyön taso, onnistuneet henkilöstöratkaisut ym.”³¹⁹. Kun aiemmin oli toimitusdemokratian saamiseksi vedottu hyvin idealistisesti sananvapauteen ja demokratiaan, nyt pidettiin toimitusdemokratiaa välttämättömänä sen vuoksi, että lehti menestyisi. Erikseen pääkirjoituksessa mainittiin, että toimittajien tulisi voida osallistua toimituspolitiikan suunnitteluun ja henkilövalintoihin.

Mitä sitten SSL:n viimeiseksi jääneessä yritys- ja toimitusdemokratiaohjelmassa sanottiin? Lähtökohtana pidettiin koko yritysdemokratian perustavoitetta, jonka sanottiin tähtäävään ”työelämän ja koko yhteiskunnan tasavertaisuuteen”. Henkilöstölle haluttiin päätösvaltaa asioissa, jotka koskivat heitä itseään. SSL totesi ajavansa omia erityistavoitteitaan rinnan yleisten yritysdemokratiapyrkimysten kanssa. Vuoden 1978 yritys- ja toimitusdemokratiaohjelman periaatteiden kerrottiin pohjautuvan vuoden 1971 liittokokouksen vahvistamalle ohjelmalle.³²⁰

Toimitusdemokratia määräytyi SSL:n mukaan journalistin ammatin luonteesta. Siihen pohjautuivat toimituksen muista osista poikkeava asema sekä painovapauslakiin ja tekijänoikeuteen perustuvat juridiset erityiskysymykset. Keskeisenä asiana pidettiin toimituksen osallistumista taloudelliseen päätöksentekoon. Tästä lähtevistä tavoitteista numerolla yksi oli kirjattu SSL:n yritysdemokratiajaostossa vuodesta 1975 lähtien elätelty vaatimus, että ”toimitus-

³¹⁴ Antero Laineen kirje työryhmän asettamisesta 4.10.1977. Liite yritysdemokratiaohjelmatyöryhmän kokouspöytäkirjaan 10.1.1978. SSL:n arkisto, Kansallisarkisto, Muut valiokunnat, yritysdemokratiavaliokunta.

³¹⁵ ”Demokratian tielle” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 22/1978.

³¹⁶ ”Lausuntokierros ajoittuu syksyyn”, *Sanomalehtimies* 11/1978.

³¹⁷ ”SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma”, *Sanomalehtimies* 23/1978.

³¹⁸ Laki annettiin 22.9.1978, n:o 725/78.

³¹⁹ ”Demokratian tielle” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 22/1978.

³²⁰ ”SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma”, *Sanomalehtimies* 23/1978.

työntekijöille on taattava mahdollisuus osallistua julkaisun journalistisen periaatelinjan määrittelemiseen. Periaatelinjan muutoksista on sovittava toimitustyöntekijöiden kanssa". Kakkoskohtana esitettiin, että toimitustyöntekijäin oli voitava osallistua jatkuvasti käytännön toimituspolitiikan suunnitteluun. Se oli lievempi ilmaisu kuin mitä Virkkusen työryhmän esitti. Esityksessä haluttiin, että "periaatelinjaan perustuvan käytännön toimituspolitiikan luominen on saatava koko toimituksen ratkaistavaksi".³²¹

Myös nimityksiin haluttiin yhä päästä vaikuttamaan, ilmeni ohjelman tavoitekohdasta kolme: "Toimitustyöntekijöille on taattava mahdollisuus vaikuttaa toimituspolitiikan toteuttamisesta vastaavien henkilöiden valintaan. Toimituksellista johtoa valittaessa tai vaihdettaessa on toimitustyöntekijöillä oltava veto-oikeus ratkaisuun, jos enemmistö heistä sitä vastustaa." Lisäksi toimitustyöntekijöille haluttiin oikeus päästä mukaan suunnitteluun ja päätöksentekoon, mitä tuli toimituksen muihinkin nimityksiin ja erottamisiin sekä siirtoihin, työmenetelmien muutoksiin ja teknisiin uudistuksiin, budjetin laadintaan ja täydennyskoulutuksen laajuuteen, sisältöön ja osallistumiseen. SSL:n piti pyrkiä siihen, että työehtosopimuksen keinoin toimittajien suorat vaikutusmahdollisuudet paranisivat. Liiton todettiin seuraavan tarkoin kansainvälistä yritys- ja toimitusdemokratiakehitystä.

Toimitusdemokratiasta ja eritoten linjakysymyksestä oli SSL:n jäsenistön piirissä erilaisiakin käsityksiä kuin mitä uudessa ohjelmassa ilmeni. *Keskisuomalaisen* toimitusosaston puheenjohtajan Risto Pynnösen allekirjoittamassa lausunnossa todettiin syyskuussa 1978, että linjakohdassa oli "ajatusvirhe": "Jokaiselle lehdelle määritellään jo lehden synnyssä periaatelinja, johon toimittajilla ei ole vaikutusmahdollisuutta. Linjakysymyksissä on siten aina puhuttava linjan muutoksista ja niihin liittyvistä vaikutustarpeista. Lisäksi osasto huomauttaa, että olemassa olleeseen linjaan vaikuttaminen politisoisi toimituksia tarpeettomasti ja SSL:n jäsenistöä sekä muita haittaavasti". Keskisuomalaiset ehdottivatkin, että kohta olisi kuulunut siten, että periaatelinjan muutoksista on sovittava toimitustyöntekijöiden kanssa.³²² Sen sijaan *Vaasa*-lehden toimitusosasto kiitteli SSL:n toimitusdemokratiaohjelmaa ja piti sitä tavoitteiltaan onnistuneena. Vaasalaisten mielestä ohjelma puolusti ärhäkkäästi toimittajien asemaa työpaikoilla.³²³

3.9 Puheenjohtaja Laineen ristiretki "toimitusparlamentarismiin" puolesta

Kun vuosikymmen vaihtui, suomalaisten toimittajien huoli sanomalehdistön keskittymisestä oli helpottanut. *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa helmikuus-

³²¹ "Lausuntokierros ajoittuu syksyyn", *Sanomalehtimies* 11/1978 ja "SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma", *Sanomalehtimies* 23/1978.

³²² Keskisuomalaisen toimitusosaston hallituksen kokous 7.9.1978.

³²³ Vaasa Oy:n toimitusosaston hallituksen kokous 7.9.1978.

sa 1980 todettiin, että keskittyminen oli ollut suhteellinen vähäinen ilmiö³²⁴. Pääkirjoituksessa osoitettiin ymmärtämystä lehtikaupoille, kun ne tarkoittivat lehdistön toimintaedellytysten turvaamista. Journalismille aukeni uusia mahdollisuuksia, jos tekniikka ja talous olisivat kunnossa. Kuitenkin esitettiin epäily siitä, olisiko lehtikauppojen tavoitteena ennen pitkää toimialarationalisointi: osittujen lehtien lakkauttaminen. Huonosti kävisi siinäkin tapauksessa, että uusi omistaja vaatisi erillisten lehtien tekijöille ”samanlaiset valjaat”. Viestinnän moniarvoisuuden katsottiin voivan toteutua vain, jos lehdillä olisi itsenäinen journalistinen päätösvalta. Pääkirjoitus patisteli lehtikauppojen tekijöitä tiedottamaan omistussuhteiden muutoksista henkilöstölle. Vaatimusta tukevoitettiin viittaamalla työehtosopimukseen: työntekijöillä oli oikeus tietää, miten (varsinkin poliittisen taustan omaava) omistaja aikoo suhtautua lehden aikaisempaan linjaan. Tiedotettava olisi ainakin siitä, että linja ei tietenkään entisestään muutu, kirjoituksessa todettiin.

Eduskunnan säätämä laki yhteistoiminnasta yrityksissä astui voimaan 1. heinäkuuta 1979. Lain tarkoitus oli tehostaa työntekijöiden ja työnantajien välistä yhteistyötä työpaikoilla lisäämällä työntekijän vaikutusmahdollisuuksia³²⁵. Kenellä sanomalehdissä oli linjavalta, tuli selväksi lakiin liitetystä ponnesta. Pontta vaativat nimenomaan kustantajat, joiden puolesta GTT esitti Suomen Työnantajain Keskusliitolle lakitekstin ja sen perusteluosan täydentämistä. Yd-lakiin haluttiin maininta, että ”tämä laki tai sen perusteella tehtävät sopimukset tai muut järjestelyt eivät rajoita niitä oikeuksia ja vapauksia, jotka on painovapauslaissa taattu”. Lisäksi perusteluosaan toivottiin lisättävän, että ”tämän lain edellyttämällä henkilöstön vaikutusmahdollisuuksien lisäämisellä yrityksen päätöksenteossa ei ole tarkoitus vaikuttaa poliittisen, aatteellisen tai muun mielipiteen sisällöstä päättämiseen. Työtehtävissä, joissa pyritään vaikuttamaan mielipiteenmuodostukseen tai tarjoamaan kulttuuri- tai tiedonvälityspalveluita yleisölle, on edelleen otettava huomioon sananvapauden ja painovapauslain periaatteet”.³²⁶ Kustantajien toiveet toteutuivat ja eduskunta säätö ponnella linjakysymykset pois yhteistoiminta-asioiden joukosta. Lopullisen ponnien mukaan ”eduskunta toteaa, että lakiehdotus ei sisällä säännöksiä, joiden tarkoituksena olisi aatteellisen toiminnan yhteydessä vaikuttaa aatteellisen tai muun mielipiteen sisällöstä päättämiseen esim. kulttuuri- tai tiedonvälityspalveluja järjestettäessä”. Ponsi merkitsi sitä, että yhteistyö ei ulottunut lehdissä linjasioihin³²⁷.

Yd-lain pohjalta Graafisen teollisuuden työmarkkinajärjestöt sopivat yhteistoimintalain sovellutuksesta helmikuussa 1980. Nimitysvaltaa tai vetovaltaa toimittajat eivät päätoimittajan nimitykseen saaneet. Sen sijaan todettiin, että yrityksiin mahdollisesti perustettavat neuvottelukunnat, joiden kautta henkilöstön oli määrä saada äänensä kuuluviin, saivat oikeuden antaa lausuntonsa

³²⁴ ”Keskitason keskittymistä” (pääkirjoitus), Sanomalehtimies 2/1980.

³²⁵ Torvinen 1980, 60.

³²⁶ Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto, kustantajaryhmän kokous 9.2.1978, pöytäkirja ja liite 2 §; Juhana Hintsanen, haastattelutäydennys 2005.

³²⁷ Hemánus 1983, 76-77.

yrityksen henkilöstöpolitiikan ja määräaikaisen työvoiman käytön periaatteista, jotka työnantajan tuli määritellä. Vuonna 2003 voimassa olevassa työehtosopimuksessa on liitteenä sopimus yhteistoiminnasta viestintäteollisuudesta, joka juontaa 1970-luvun yritysdemokratiaan³²⁸. Sanoma Osakeyhtiössä tehtiin muiden tapaan oma sopimus yhteistyöstä. Siinä mainittiin erikseen, että ”sopimuksen tarkoituksen toteuttamisessa otetaan erityisesti huomioon sananvapauden turvaaminen ja Sanoma Osakeyhtiön asema sitoutumattomien tiedotusvälineiden kustantajana”.³²⁹

Sen sijaan vuoden 2003 työehtosopimuksessa ei enää ollut liitteenä GTT:n ja SSL:n kesken solmittua Toimituksellista yhteistoimintaa koskevaa sopimusta. Osapuolet sopivat siitä toukokuussa 1981³³⁰, työehtosopimukseen se tuli 1983 ja tippui pois 1993³³¹. Sen mukaan yritykseen voitiin perustaa vuodeksi kerrallaan työnantajan ja toimituksellisen henkilöstön edustajista koostuva neuvotteluryhmä, joka ratkoisi niitä asioita, jotka eivät tulisi käsitellyiksi muussa yhteistoimintaorganisaatiossa. Neuvotteluryhmälle annettiin pykälässä kuusi mahdollisuus lausuntoon vain yhdestä kysymyksestä: ”1. Julkaisun linjan olennaisesta muuttamisesta”. Lisäksi oli kirjattu, että neuvotteluryhmässä käsiteltiin ennen päätöksentekoa seuraavat asiat: 1. Useiden toimituksellisten toimihenkilöiden muita kuin tilapäisiä siirtoja ja tehtäväjärjestelyjä koskevat kysymykset toimituksellista johtoa lukuun ottamatta. 2. Toimituksellisen organisaation kehittämistä koskevat asiat. 3. Koulutukseen, ammattitaitoon ja kokemukseen liittyvät periaatteelliset näkökohdat, jotka toimituksellisia vakansseja täytettäessä otetaan huomioon 4. Toimituksellisen henkilöstön täydennyskoulutukseen käytettäviä varoja, koulutuksen laajuutta ja sisältöä sekä koulutukseen osallistujia koskevat asiat 5. Toimitusbudjettia, toimituksellisia hankintoja ja investointeja koskevat kysymykset 6. Muut, koko toimituksellisen henkilöstön tai sen osan työhön vaikuttavat, laissa tai alakohtaisessa sopimuksessa tarkoitettut yhteistoiminta-asiat. Pykälässä seitsemän varattiin toimitusosaston jäsenille lehdittäin kahdesti vuodessa tilaisuus keskustella lehden linjakysymyksistä ja toimituksellisista tavoitteista päätoimittajan läsnäollessa. Sopimus tulisi voimaan vasta sitten, kun siitä olisi erikseen paikallisesti sovittu ja liitot olisivat tehdyn sopimuksen hyväksyneet.³³²

Yksi toimituksellista yhteistoimintaa kokeilleista sanomalehdistä oli *Ilta-Sanommat*. Ensimmäisen kokeiluvuoden jälkeen STO:n toimintasuunnitelmassa vuodelle 1984 arvioitiin, että saadut kokemukset eivät rohkaisseet laajentamaan kokeilua muihin lehtiin. Silti kokeilua päätettiin *Ilta-Sanomissa* jatkaa.³³³ Alkaenena vuonna kokeilusopimuksen mukainen neuvotteluryhmä ei kuitenkaan

³²⁸ Viestintätyönantajat VTA:n ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2003-2004, 54-59.

³²⁹ Pöytäkirja STO:n hallituksen kokouksesta 18.2.1981, Liite 3.

³³⁰ ”Toimituksellinen yhteistoimintasopimus”. Sanomalehtimies 13-14/1981.

³³¹ Eila Hyppönen, haastattelu 2005.

³³² Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1983-1986, Liite 6, 60-64; Hemánus 1983, 77-78.

³³³ Ehdotus toimintasuunnitelmaksi vuodelle 1984. Käsitelty STO:n vuosikokouksessa 31.1.1984.

pitänyt yhtään kokousta, ja STO päätti asettaa kokeilun kriittisen tarkastelun kohteeksi³³⁴. Kokeilu kuitenkin jatkui, ja viimein tammikuussa 1989 voitiin vuosikokouksessa todeta, että toimituksellista yhteistoimintaa kokeiltaisiin myös *Helsingin Sanomissa*³³⁵. Toimitusdemokratiaan kuuluneet vaatimukset toimittajien sananvallan lisäämisestä lehden sisällöstä päätettäessä olivat kuitenkin hiljenneet. Tammikuussa 1988 STO:n toimintasuunnitelmassa todettiin, miten Sanomien toimitusosaston toiminta on painottunut ”perinteisen ay-toiminnan” lisäksi jokaisen jäsenen omaan työhön ja sen kehittämiseen, työmäärän lisääntymisen tuomiin sekä työympäristöön ja työn mielekkyyteen liittyviin ongelmiin. Vuotta 1992 koskeneessa toimintasuunnitelmassa ei toimitusdemokratiaa mainittu, ja vuoden 1993 vuosikokouksessa päiviteltiin, miten *Helsingin Sanomien* levikki oli pudonnut ensimmäisen kerran kolmeenkymmeneen vuoteen.³³⁶ Toimitusdemokratia ja linja-asiat unohtuivat suuren laman tuomien taloudellisten murheiden alle. 1980-luvulla toimitusosastojen toiminnasta katosi puhti ilmeisesti yleisemminkin. *Keskisuomalaisessa* pohjanoteeraus kirjattiin vuodelta 1988. Näin vuosiraportissa kerrottiin osaston toiminnasta: ”Osasto on pitänyt neljä kokousta, joista kaksi sääntömääräistä. Hallitus ei ole kokoontunut kertaakaan. - - Olisi kohtuutonta sanoa, että osasto on toiminut aktiivisesti. Osasto on etupäässä nukkunut eikä minkäänlaista järjestöaktiivisuutta ole juuri havaittavissa.”³³⁷ Ehkä hiljaisuuteen oli syynä tyytyväisyys lehtitaloissa tapahtuneeseen kehitykseen, sillä esimerkiksi *Keskisuomalaisessa* toimittajat saivat oman edustajansa vuonna 1990 tulosityksikkö Keskisuomalaisen johtoryhmään³³⁸. Jo pari vuotta aiemmin toimittajat olivat päässeet toimituksellisen neuvottelukunnan edustuksen kautta osallistumaan muun muassa kesätoimittajien valintaan: ”Näistä vaikutusmahdollisuuksista ei vuoden aikana saatujen kokemusten perusteella ole syytä luopua, vaikka tulokset eivät olisikaan mahtavia. Lyhytkin askel on monesti arvokas”, todettiin toimitusosaston vuosikertomuksessa vuodelta 1989.³³⁹

Keski-Suomen Sanomalehtimiesyhdistyksen täyttäessä 60 vuotta 1981 SSL:n puheenjohtaja Antero Laine kävi Jyväskylässä onnittelemassa. Laine otti tuolloin esille aiheen, johon hän palasi vielä myöhemminkin. Aino Suholan kirjoittaman *Sanomalehtimiehen* jutun mukaan Laine ”kiihotti” toimittajia synnyttämään keskustelua ”toimituksellisen parlamentarismien” luomiseksi. Suhola taustoitti asian liittyvän ahvenanmaalaisen *Åland*-lehden tapahtumiin, joiden

³³⁴ Ehdotus toimintakertomukseksi 1984 ja Ehdotus toimintasuunnitelmaksi vuodelle 1985. STO:n vuosikokous 29.1.1985.

³³⁵ Ehdotus toimintasuunnitelmaksi vuodelle 1989. STO:n vuosikokous 31.1.1989.

³³⁶ Ehdotus toimintasuunnitelmaksi 1992. STO:n vuosikokous 30.1.1992; STO:n vuosikokous 28.1.1993.

³³⁷ ”Vuosiraportti Keskisuomalaisen julkaisujen toimitusosaston toiminnasta ja toimimattomuudesta tänä arvon vuonna 1988.”

³³⁸ Keskisuomalaisen julkaisujen toimitusosasto 1990 (vuosikertomus).

³³⁹ ”Vuosiraportti Keskisuomalaisen julkaisujen toimitusosaston toiminnasta ja toimimattomuudesta tänä arvon vuonna 1988;”Kertomus Keskisuomalaisen julkaisujen toimitusosaston toiminnasta 1989; (Keskisuomalaisen) Toimitusosaston yleinen kokous 14.5.1990; Henkilöstön hallintoedustus Keskisuomalainen Oy:ssä 5.4.1990. Kaikki dokumentit toimitusosaston arkistossa.

seurauksena päätoimittaja sai potkut ja iso osa toimituksesta jätti sen jälkeen lehden. Laine vaati, että ”toimittamiseen ja sananvapauden peruskysymyksiin” oli löydettävä ratkaisuja. Laineen ajatuksena oli Suholan sanoin ”journalistin kynän vapaus suhteessa kustantajan ohjailuun”. Laine asetti päämääräksi, että toimituksen tulee nauttia kustantajan luottamusta, mutta myös kustantajan on nautittava toimituksen luottamusta.³⁴⁰

Neljän vuoden kuluttua Kuopion Sanomalehtimiesyhdistyksen 60-vuotisjuhlissa Laine puhui samasta asiasta. Tuomo Tynkkysen laatima juttu alkoi toteamuksella, että painovapauslain tulkinnan mukaan päätoimittaja voi kustantajan antamalla vallalla päättää lehden sisällöstä ja linjasta pikkupiirteitä myöten. Onko tämä periaate loukkaamaton, Tynkkynen kertoi Laineen kyselleen. Laine oli ihmeteltyt, miten tiedonvälityksen sisäinen vallankäyttö oli jäänyt joko vahingossa tai tarkoituksella vähälle huomiolle. Painovapauslakia oli tulkittu niin, että päätoimittajalla oli päätösvalta lehden sisällöstä ja linjasta. Laine kysyi, oliko kansanvallan ja muun myötämääräämisen levitessä edelleen ainoa malli se, että lopullista päätösvaltaa käyttää yksi ainoa henkilö. Hänen mielestään tarkasteluun olisi syytä.³⁴¹

Puoli vuotta Kuopion esitelmänsä jälkeen syksyllä 1985 Laine puhui jälleen päätoimittajan vallasta, tällä kertaa Helsingissä HSY:n seminaarissa. Puheenvuoroissa arveltiin, että jäsenistön aktiivisuuden lamaan vaikutti ”työnantajien mittatilaustyönä syntynyt yhteistoimintalaki”, joka ei tarjonnut lehtialan työntekijöille järjestelmällistä neuvoteltavaa ja sulki pois ”tärkeän kysymyksen työn ja journalismin sisällöstä”. Laine oli piirtänyt esiin ns. sveitsiläisen mallin, jossa päätoimittaja nautti paitsi kustantajan myös toimituksen luottamusta. Jos hän pysyisi yhteisesti todetun linjan takana, häntä ei voitaisi erottaa, kun taas suomalaisen päätoimittajan erottaminen oli työelämän helpoimpia temppuja, kirjoitti Jukka Tennilä.³⁴²

Kysymys siitä, kenelle sananvalta sanomalehdissä kuului, väreili ilmassa. Vuoden 1982 aikana aiheesta keskusteltiin paljon erityisesti ahvenanmaalaisen *Åland*-lehden ja *Helsingin Sanomien* ympärillä. Ahvenanmaalla päätoimittaja oli irtisanottu linjaerimielisyyksien vuoksi, ja *Helsingin Sanomissa* poliittisen toimituksen esimies Aarno Laitinen oli saanut potkut kirjoitettuaan kirjan muiden osastonsa toimittajien kanssa nimimerkin suojissa. *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen pohdiskeli sananvaltaa laajasti Edistyksellisen tiedeliiton 10-vuotisjuhlaseminaarissa Jyväskylässä huhtikuussa 1982. Laatikaisen mietteet kiinnostivat, koska *Sanomalehtimies* julkaisi hänen esitelmänsä lyhentämättömänä. Laatikainen muistutti, että Suomessa vallitsi julkaisemisen vapaus, joka ei kuitenkaan tarkoittanut pakkoa julkaista kaikki, mikä lehteen lähetettiin. ”Sananvapautemme pohjautuu julkaisemisenvapauteen eli jokaisella on oikeus perustaa esimerkiksi sanomalehti, mutta samalla hänellä on oikeus päättää lehdensä sisällöstä ilman ulkoisia pakotteita”, Laatikainen muistutti *Etelä-Suomen Sanomien*

³⁴⁰ ”KSSY 60 vuotta, Torvet törähtivät juhlan kunniaksi”, *Sanomalehtimies* 13-14/1981.

³⁴¹ ”Päätoimittajan valta syytä pohtia uudelleen”, *Sanomalehtimies* 10/1985.

³⁴² ”Kun työnantajapolitiikka yhdenmukaistuu: Unohtavatko kustantajat lehtityön erikoislaadun”, *Sanomalehtimies* 19/1985.

Ossi Kivekkään hengessä. Laatikaisen pääviesti kohdistui sanomalehtien omistukseen. Ensin hän kehui sanomalehdistön laajaa omistus pohjaa, mutta sitten huomautti, että oli myös sellaisia, levikillisesti voimakkaitakin lehtiä, jotka olivat käytännössä yhden perheen käsissä. ”Tämä tilanne voi pitkän päälle aiheuttaa vaaroja sananvapaudellemme ja yhteiskunnan kansanvaltaiselle ilmastolle”, Laatikainen sanoi. Hänen mielestään alkoi olla aika vastata esimerkiksi kysymykseen, ”onko kohtuullista ja oikein se, että mahtavan sanomalehden saattaa omistaa joku yksityinen liikemies, joka tosiasiallisesti voi valitsemiensa päätoimittajien välityksellä määrätä yksiniittisesti lehden sisällöstä?” Laatikainen kutsui sanomalehdistön keskittymiskehitystä ”springersoitumiseksi”.³⁴³

Laatikainen ei kuitenkaan toimittajien tavoin esittänyt toimituksen vallan lisäämistä vaarojen välttämiseksi. Hän päinvastoin korosti, että julkaisijalla oli oltava ”iänkaikkisesti oikeus päättää toimituksellisesta linjastaan”. Mutta kun sanomalehtien aatteellinen erilinjaisuus oli kansanvallan ”luovuttamaton lahja”, niin kenellekään yksittäiselle kansalaiselle ei ollut kohtuullista sallia käyttöönsä niin järeää yhteiskunnallista asetta kuin sanomalehti. ”Suomalaisen journalismin puhtautta suojelee ja edistää se, jos säädetään laki, joka edellyttää tietyn kokoisen sanomalehden omistuksellisen pohjan hajautuvan tarpeeksi”, Laatikainen esitti. Hänen ”työoletuksensa” oli, että omistusrajoite voitaisiin asettaa merkittävässä sanomalehdissä 10–20 prosentin nurkille. ”Tämä hajauttaisi riittävästi sanomalehden omistukseen pohjautuvaa valtaa ja kasvattaisi samalla useiden toimitustemme todellista itsenäisyyttä ja täten terveesti kriittittäisi lehdistöämme”, Laatikainen arvioi. Kuin sattumalta hänen edustamansa *Keskisuomalaisen* omistusrakenne myötäili valmiiksi muille lehdille asetetun työoletuksen tavoitteita. Lehtien omistajilla olisi Laatikaisen mukaan tietysti täysi oikeus päättää, mihin suuntaan he laajentaisivat omistuspohjaansa, jos hänen esittämänsä laki laadittaisiin. Laatikainen korosti, että kyseessä ei olisi ”minkäänasteinen sosialisointi”, vaan uudistus, jonka hän rinnasti pankeille tuolloin asetettuihin rajoituksiin. ”Uudistuksen jälkeenkin nykyiset yksityisellä omistuspohjalla olevat lehdet olisivat yksityisissä käsissä, mikäli nykyiset omistajat näin tahtovat, ja ne edustaisivat niitä linjoja, jotka ovat nykyomistajien mieleen”, Laatikainen viitoitti.

Sanomalehtimiehen pääkirjoitus kehui Laatikaista rohkeudesta. ”Samsuuntaisia ajatuksia lienee moni toimittajakin itsekseen idätellyt, joskaan harva on uskaltanut niitä julkisesti esittää”, pääkirjoituksessa todettiin. Kirjoituksessa arveltiin, että vaitonaisuuden syyt ovat olleet lähellä, kun on jouduttu havaitsemaan ne rajat, ”joita kustantaja asettaa, joko konkreettisesti tai sitten lehden peruslinjaa, ns. henkeä luodessaan”. Henki ratkaisi, oliko lehdellä tabuja, joiksi pääkirjoituksessa arveltiin kustantajan ja paikallisten päättäjien suhteet. Laatikaisen mallia pääkirjoitus piti yhtenä ratkaisuna, joka vapauttaisi toimittajien ammattikunnan liian tiukoista kytkennöistä vallanpitäjiin.³⁴⁴

³⁴³ ”Suomalainen sanomalehdistö – harvainvaltaa vai kansanvaltaa?, Sanomalehtimies 10/1982.

³⁴⁴ ”Harvainvallan haitat” (pääkirjoitus), Sanomalehtimies 10/1982.

Otsikolla ”Sanan kahleet” puhunut SSL:n hallituksen jäsen ja ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Jan-Anders Ekström otti esille toimitusdemokratian esitellessään kansainvälisen lehtimiesjärjestön IFJ:n näkemyksiä. Ekströmin mukaan IFJ:ssäkin tiedostettiin tiedotusvälineiden yksityisen omistuksen vaarat. IFJ oli vaatinut uudessa viestintäpoliittisessa ohjelmassaan, että journalistien oikeuksia työnantajia vastaan oli suojeltava kaikkialla ja erityisesti siellä, missä monopoleja oli syntynyt ja missä manipulaation mahdollisuus saattaisi kehittyä uhaksi demokratiaa vastaan. Ohjelmassa oli vaadittu toimitusdemokratiaa, joka IFJ:n mukaan sellaisenaan lisäsi viestinnän vapautta: journalisteilla katsottiin olevan ensisijainen vastuu pikemmin omien ammatillisten ja eettisten normiensa ja suuren yleisön kuin työnantajien ja valtion edessä, ohjelmassa todettiin.³⁴⁵

Toimittajien näkökulma sananvapauteen oli toinen kuin länsimaisten kustantajien, mikä käy ilmi ns. Talloiresin julistuksesta. Siinä kustantajat vetosivat toimitusten riippumattomuuteen hallitusvallasta. Toisaalta muistutettiin myös siitä, että ”ilmoittelu ei saa vaikuttaa millään tavalla toimitusten päätöksiin”. Julistuksen pääviesti oli, että kustantajat vastustivat kansainvälistä journalistisen etiikan säännöstöä, koska näkemysten moninaisuus teki säännöstön mahdottomaksi. Jos säännöstöjä jossain maissa tehtiin, niiden piti olla lehdistön itsensä muotoilemia ja niitä piti soveltaa vapaaehtoisuuden pohjalta.³⁴⁶ Talloiresin julistuksessa asetettiin erityisesti toimittajille asetettavaa ns. lisenssipakkoa vastaan. Sitä olivat kaavailleet Unescon sosialistiset valtiot ja niiden aatepiiriin lukeutuvat tai muuten totalitaariset kehitysmaat sekä Neuvostoliittoa myötäilevä journalistijärjestö IOJ, on tilannetta kuvannut *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Simopekka Nortamo³⁴⁷.

IFJ:n toimitusdemokratiassa toimittajien tuli seurata eettisiä normeja enemmän kuin kustantajan määräyksiä, linjaa. Suomessakin toimitusdemokratia kääntyi 1980-luvulla eettiseksi keskusteluksi. Lehtimiehen ohjeita uudistettaessa 1982 lisäyksiä tuli juuri toimittajan ammatillista asemaa käsittelevään osastoon. Ehdotuksessa ja hyväksytyissä ohjeissa painotettiin, että tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut tuli tehdä journalistisin perustein eikä päätösvaltaa saanut luovuttaa toimituksen ulkopuolelle. Vakaumuskohta muuttui nyt työehtosopimuksen muotoon eli ”toimittajan ei pidä toimia vastoin vakaumustaan tai hyvää lehtimiestapaa. Hän voi kieltäytyä tehtävistä, jotka ovat ristiriidassa tämän periaatteen kanssa.” Vuoden 1976 Lehtimiehen ohjeissa luki, että ”journalistin on voitava toimia painostuksesta vapaana, vakaumuksensa ja ammatitieteen pohjalta. Hänellä on oikeus ja *velvollisuus* (kursivointi k.l.) kieltäytyä tämän kanssa ristiriidassa olevien tehtävien vastaanottamisesta.”³⁴⁸ Vuonna 1992 pääkohta pysyi samana, mutta Journalistin ohjeiden liitteeksi oli lisätty ot-

³⁴⁵ ”IFJ:n ja IOJ:n roolit ja journalistien vastuu”, *Sanomalehtimies* 15/1982.

³⁴⁶ ”Talloiresin kokous, Länsimaiden lehdistö kirjasi viestintäpoliittiset periaatteensa yhteiseksi julkilausumaksi” ja ”Talloiresin julistus”, *Suomen Lehdistö* 7-8/1981.

³⁴⁷ Pietilä 1996, 289-291.

³⁴⁸ ”Lehtimiehen ohjeet” ja ”Näin on nyt - tätä ehdotetaan”, *Sanomalehtimies* 21/1982.

sikolla "Lehden linja ja vakaumuksen suoja" työehtosopimuksen 8 §, vakaumuspykälä.³⁴⁹

Linja pysyi agendalla tai ainakin paperilla vielä SSL:n liittokokouksessa Espoon Korpilammella kesäkuussa 1983. Uuden periaateohjelman johdannossa sanottiin tavoitteena olevan luoda toimitustyöntekijöille painostuksesta vapaat työolot ja lisätä heidän vaikutusmahdollisuuksiaan monipuolisen ja korkeatasoisen joukkotiedotuksen turvaamiseksi. Otsikon "työsuhdepolitiikka" alla kerrottiin liiton tavoitteena olevan yhä yritysdemokratian, joka "siirtää työntekijöille todellista päätösvaltaa". "Yleisen yritysdemokratian lisäksi liitto tähtää erityiseen toimitusdemokratiaan, jolla lisätään toimitustyöntekijöiden päätösvaltaa toimitusten henkilöstöpolitiikassa ja taloudessa, työolojen kehittämisessä sekä tiedotusvälineen sisällön ja linjan määrittelyssä".³⁵⁰

Liiton yritysdemokratiavaliokunta oli sekin yhä hengissä, joskin paras puhti oli poissa. Nimikin oli lyhentynyt siten, että toimitusdemokratia ei nimes- sä enää esiintynyt. Vuoden 1982 työryhmä päätti kysellä pääluottamusmiehiltä demokratia-asioista ja toimituksellisen yt-sopimuksen soveltamisesta. Yhtenä kysymyksenä oli, millainen vaikutusmahdollisuus toimitushenkilöstöllä oli lehden journalistisen linjan määrittämiseen ja muuttamiseen. Jari Niemelän vetämä valiokunta käsitteli kyselyn tuloksia maaliskuussa 1983. Vain yhdeksässä toimituksessa oli sovittu liittojen sopiman puitesopimuksen soveltamisesta, kun kyselyyn vastasi 30 pääluottamusmiestä. Lehden linjan kannalta tulos oli, että niissä taloissa, joissa oli totuttu avoimeen kanssakäymiseen, myös linjasta kysyttiin toimittajien mielipidettä. Hyviksi tai kohtuullisiksi katsoi mahdollisuutensa osallistua lehden linjan määrittelyyn tai sen muuttamiseen vain kolme pääluottamusmiestä. 19 vastasi, että mahdollisuuksia ei ollut lainkaan tai juuri lainkaan.³⁵¹

"Sananvapaus - toimittajan vai tiedotusvälineen oikeus" sai aiheen kysyä oikeustieteen kandidaatti ja toimittaja Jari Pekkanen, joka oli tehnyt Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle tutkielman aiheesta. Hänen mukaansa kiistanalaista oli ollut se, voidaanko ja missä laajuudessa toimittajalla ja muulla toimituksellisella henkilökunnalla katsoa olevan itsenäistä sananvapautta. Toimittajan oli katsottu voivan vaatia sananvapautta myös omistajaan nähden, mutta tämän näkemyksen vastustajat olivat vedonneet omistusoikeuden rikkomattomuuteen. Pekkasen tutkielman aiheena olivat lehdistön ja sähköisten joukkotiedotusvälineiden valtarakenteet ja niihin liittyvät muutospyrkimykset.³⁵² Vaikka päätoimittajalla oli katsottu olevan rajoittamaton sananvapaus, yksinvaltius oli Pekkasen mukaan kuitenkin "teoreettista": "lehteä perustettaessa määrää omistajataho lehden linjan, ne poliittiset ja ideologiset puitteet, joissa lehteä toimitetaan. Päätoimittajan sananvapaus toteutuukin vain siinä tapauksessa, että hän hyväksyy nämä lähtökohdat". Toimittajan sananvapautta

³⁴⁹ Journalistin ohjeet 1992.

³⁵⁰ Suomen Sanomalehtimiesten Liiton periaateohjelma", Sanomalehtimies 13/1983.

³⁵¹ Yritysdemokratiavaliokunta 3.3.1983, liite. SSL:n arkisto, Kansallisarkisto, Muut valiokunnat, yritysdemokratiavaliokunta.

³⁵² "Sananvapaus - toimittajan vai tiedotusvälineen oikeus", Sanomalehtimies 14/1983.

rajoittavaksi Pekkanen nimesi muun muassa työehtosopimuksen linjakohdan. Hän piti kuitenkin kiinnostavampana lojaliteettivelvoitetta ja tekijänoikeutta rajaavaa määräystä. GTT:n mielestä lojaliteettivelvoite ulottui vapaa-aikaan, mutta Pekkanen piti tulkintaa ristiriitaisena työehtosopimuksen kanssa: vakaumuspykäläkin edellytti, ettei toimittajaa saanut velvoittaa vakaumuksensa vastaiseen kirjoittamiseen. Yleisradion toimittajien sananvapautta Pekkanen piti lehdentoimittajia suurempana, kun lehdissä kustantaja määritteli linjat mutta Yleisradiossa toimittajan sananvapautta voitiin rajoittaa vain hyvin säädellyissä puitteissa.³⁵³

Journalismin ammattietiikan kansainvälisiin peruseriaatteisiin 1982 tuli maininta journalistin ammatillisesta integriteetistä. Julkilausuman hyväksyi ”neuvottelukokouspiiri” eikä kyseessä ollut journalistietiikan yleismaailmallinen säännöstö, jota edellä mainittu kustantajien Talloiresin kokous vastusti. Integriteetistä todettiin, että siihen sisältyi oikeus kieltäytyä työskentelemästä vastoin vakaumustaan tai paljastamasta tiedon lähteitään sekä oikeus osallistua sen tiedotusvälineen päätöksentekoon, jossa journalisti työskentelee.³⁵⁴

Pertti Hemánuksen kirjassa *Journalistinen vapaus* myös lehden linja sai sijansa. Laajasti ottaen Hemánuksen tutkimuksessa oli painopiste ”toimitusten sisäisissä valtasuhteissa”, arvioi kirja-arvostelun *Sanomalehtimieheen* laatinut SSL:n Timo Vuortama. Hemánuksen mukaan työehtosopimuksen vakaumus- ja linjamomentit eivät olleet käytännössä paljonkaan vapautta lisänneet. Linja ei juuri tarjonnut selkänobjaa, jonka varassa toimittaja tai toimituskollektiivi voisi reagoida lehden linjan vastaisiin ratkaisuihin, Vuortama referoi. Hän noteerasikin Hemánuksen huomautuksen, että kyseisten työehtosopimuskohtien realiteetisuudesta sopisi keskustella.³⁵⁵ Päätoimittaja Erkki Teikari puuttui kirja-arviossaan *Suomen Lehdissä* linjamomenttiin vain rekrytoinnin kannalta: hän yhtyi Hemánuksen käsitykseen, että ammattitaito ylitti ideologisen soveltuvuuden työhönotossa³⁵⁶.

Sanomalehtien linjapapereista pro gradu -työnsä 1986 laatinut Aija Pouru kirjoitti itse aiheesta *Sanomalehtimieheen*. Otsikko oli ”Toimitusta kuullaan edelleen harvoin”. Pouru lopetti juttunsa toteamalla, tosin kysymysmerkillä höystettynä, että lehdistön tavoite ei koskaan voi olla vain rahan ansaitseminen, vaan se on myös yhteiskunnallinen vaikuttaja.³⁵⁷ Myös SSL:n järjestötutkimuksessa oli linjakysymys mukana. Journalistisen vapauden tiellä ei toimittajien

³⁵³ ”Sananvapaus - toimittajan vai tiedotusvälineen oikeus”, *Sanomalehtimies* 14/1983.

³⁵⁴ ”Järjestöjen siunaus Pariisin paperille” ja ”Journalismin ammattietiikan kansainväliset peruseriaatteet”, *Sanomalehtimies* 25/1983.

³⁵⁵ ”Rivitoimittaja vapaus on tutkittu”, *Sanomalehtimies* 9/1984.

³⁵⁶ ”Journalistinen vapaus koetaan tyydyttäväksi”, *Suomen Lehdistö* 2/1984.

³⁵⁷ ”Työehtosopimus ei tuonut muutosta lehden linjan määrittelyyn, Toimitusta kuullaan edelleen harvoin”, *Sanomalehtimies* 24/1986. Pouru kirjoitti myös *Suomen Lehdistöön* (3/1986). Juttu oli samansisältöinen kuin *Sanomalehtimieheessä*, vaikka otsikko paljasti, että julkaisufoorumi oli toinen: ”Lehden linja, parista rivistä useaan sivuun.”

mielestä ollut juuri muita esteitä kuin kustantaja, kerrottiin tutkimusta käsitellessä jutussa.³⁵⁸

Journalismin päivillä Turussa elokuussa 1988 SSL:n puheenjohtaja Antero Laine oli jälleen äänessä, ja huoli oli sama kuin pari kertaa aiemmin: päätoimittajien yksinvalta.³⁵⁹ *Sanomalehtimiehen* pääkirjoituksessa aihe sidottiin edellisiin, ensimmäisiin Journalismin päiviin Lappeenrannassa, jolloin oli tutkailtu markkinoinnin ja journalismin rajoja. Silloinkin sanottiin taustalla olleen huolen tiedonvälityksen sisällöstä ja sitä koskevan päätösvallan pysymisestä journalistien käsissä. Nyt asiaa käsiteltiin päätoimittajan aseman kannalta: onko päätoimittajan muodollis-juridinen asema tarpeellinen vai ”pitäisikö painovapauslakia toimitusdemokratian nimissä muuttaa”, pääkirjoitus kysyi ennen tapahtumaa.³⁶⁰

Itse Turun tapahtumassa Laine ehdotti ”toimitusparlamentarismia” ja painovapauslain muuttamista. Hänen mielestään laissa olisi määriteltävä kustantajan, päätoimittajan ja toimituksen suhteet. Muutostarve kohdistui siihen, ”miten tehdään ne päätökset, joilla päätoimittajalle kertyy vastattavaa ja miten vastuuta jaetaan muillekin”. Laineen ehdotus juonsi SSL:n toimitusdemokratiaohjelmasta vuodelta 1971. Laine hahmotteli lehtitalon journalistiset suhteet siten, että kustantaja määritteli lehden linjan, hankkisi sille koko toimituksen hyväksymisen sekä sitoutuisi pitämään linjan muuttumattomana tai hyväksyttäisi muutokset toimituksella. Päätoimittaja sitoutuisi kustantajan linjaan, ilmoittaisi toimitukselle, miten linjaa käytännössä toteutetaan ja hankkisi toimituspolitiikalleen toimituksen hyväksynnän. Päätoimittaja takaisi toimitukselle linjan puitteissa päätösvallan sisällöllisissä yksityiskohdissa. Toimitus puolestaan sitoutuisi kustantajan linjaan ja toimituspolitiikkaan. Mikäli linjaristiriitaan vedettaisiin, se pitäisi pysyä selvästi osoittamaan. Kustantaja ei voisi nimittää eikä erottaa päätoimittajaa, jos toimituksen enemmistö sitä vastustaisi. Kaikki kolme osapuolta voisivat esittää linjamuutoksia, mutta niitä ei voitaisi toteuttaa, ellei toimituksen enemmistö niitä hyväksyisi. Turussa puhunut *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen ei kannattanut Laineen ehdotusta, ja myös *Satakunnan Kansan* päätoimittaja Erkki Teikari suhtautui ajatuksiin epäillen. Teikarin mukaan kustantajat ovat erilaisia ja linjapaperit eivät yleensä ole kovin konkreettisia. Demokraattiset, päivittäiset linjaratkaisut saattaisivat hämmentää tilannetta, Teikari pohti.³⁶¹ *Suomen Lehdistö*sä Teikari vielä epäili, miten on mahdollista sanomalehtityötä varten laatia niin tarkka linja, että se antaisi mahdollisuuden yhtenäiseen tulkintaan ulospäin, jos tulkitsijoita on kymmeniä. Linjariidat saattaisivat Laineen toimitusparlamentarismissa yleistyä, Teikari arvioi.³⁶²

³⁵⁸ ”Julkinen sana on vahva voima”, *Sanomalehtimies* 9/1988.

³⁵⁹ ”Päätoimittajien yksinvalta on kumottava?”, *Sanomalehtimies* 12/1988.

³⁶⁰ ”Kuka päättää?” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 15/1988.

³⁶¹ ”Laine ehdotti toimitusparlamentarismia, Painovapauslaki saatettava ajan tasalle” ja ”Päätoimittaja istuu kustantajan housuissa”, *Sanomalehtimies* 17/1988.

³⁶² ”Keskustelu päätoimittajan roolista jatkuu, Päättääkö päätoimittaja – vai joku muu?”, *Suomen Lehdistö* 1/1988.

Seuraavaan numeroon oli *Sanomalehtimies* kyselyt asiasta päätoimittajilta ja kustantajilta. Jutussa viitattiin Tanskan tilanteeseen, missä toimittajat olivat huolissaan siitä, että päätoimittajien sijasta vastuu annettaisiin kustantajille. Toimittajat pelkäsivät, että se merkitsisi päätoimittajien käsien kahlitsemista. Sanomien Aatos Erkkö kannatti itsenäistä päätoimittajaa, jonka asemaa ei tulisi heikentää lain tai kustantajan tai toimituskunnan toimesta.³⁶³

Keväällä 1989 *Sanomalehtimies* raportoi kansainvälisen journalistiliiton IFJ:n ns. Sidneyyn julistuksesta, jossa kaivattiin viestintävälineitä koskevaa kansainvälistä sääntelyä. Aivan samoin kuin 1960-luvulla, nytkin vaadittiin lehdistön keskittymisen pelossa toimituksille itsenäisyyttä. Julistus totesi, että kansainvälisen lainsäädännön kautta pitäisi määrätä muun muassa työpaikka- ja toimitusdemokratiasta tiedotusvälineissä, kuten ulkopuolisten, riippumattomien päällikkötoimittajien palkkaamisesta toimituksellisen integriteetin valvojiksi.³⁶⁴ SSL:n toimintaohjelmassa 1989–1992 vaadittiin kohdassa viestintäpolitiikka, että ”journalistien oikeutta osallistua heidän työhönsä vaikuttavaan päätöksentekoon on edistettävä eri työntekijäjärjestöjen kansainvälisellä yhteistyöllä”.³⁶⁵

Toimitusdemokratia oli 1980-luvulla etiikkaa ja viestintäpolitiikkaa mutta 1990-luvulla entistä selvemmin etiikkaa. SSL:n juhluvuonna 1991 *Sanomalehtimiehen* pääkirjoitus muistutti ammatillisen etiikan olevan juhluvuoden pääteema. Yhteiskunnallisten ja taloudellisten muutosten sanottiin lisäävän paineita journalismin riippumattomuutta kohtaan. ”Vaikka journalistinen itsenäisyys onkin ihanne, joka ei missään olosuhteissa kokonaan toteudu, se on kuitenkin tämän ammatin tärkeimpiä arvoja”, pääkirjoituksessa sanottiin.³⁶⁶ Etiikaksi lehden linjakysymykset määritteli aiemmin varatuomari Paul Strandén, joka lehdistöjuridiikkaa käsitelleellä palstallaan *Suomen Lehdistössä* liitti työehtosopimuksen vakaumuspykälän eettisiin kysymyksiin. Strandénin mukaan lehden linjan noudattamisvelvollisuus koski toimituksellista henkilöstöä kokonaisuudessaan, mutta muut määräykset kuten vakaumussuoja suojasivat nimenomaan toimittajan ja kuvaajan ”integriteettiä sekä työsuhteessa että sen ulkopuolelta tulevaa painostusta vastaan ja merkitsevät näin ollen samalla toimituksellisen koskemattomuuden suojaamista työoikeudelliselta kannalta”, Strandén kirjoitti.³⁶⁷

Linjapaperit eivät *Sanomalehtimiehen* jutuissa juuri esiintyneet, ja tarvittiin jälleen tutkielma tuomaan niitä julkisuuteen. Kirsi-Marja Karttusen pro gradu -työn esittely toimittajasta ja lehden virallisesta ja epävirallisesta linjasta sai liki sivun tilaa. Karttunen ihmetteli jutussaan, miksi kaikki kustantajat eivät olleet saaneet aikaiseksi linjapaperia. Hän mietiskeli, eivätkö toimittajat ole saaneet

³⁶³ ”Päätoimittajat pitävät kiinni asemastaan”, ”Päätoimittajan asemaan ei toivota muutoksia” (lisäksi yhteyteen taitetut päätoimittajien haastattelut) ja ”Kustantajista päätoimittajia? Tanskan lehdistönvapautta rajoitetaan”, *Sanomalehtimies* 18/1988.

³⁶⁴ ”Sydneyyn julistus” ja ”Kampanja keskittymistä vastaan: ’Sääntely ei ole ruma sana’”, *Sanomalehtimies* 5/1989.

³⁶⁵ ”Toimintaohjelma 1989-1992”, *Sanomalehtimies* 12/1989.

³⁶⁶ ”Uusi vuosikymmen” (pääkirjoitus), *Sanomalehtimies* 6/1991.

³⁶⁷ ”Painovapaus ja työoikeus”, *Suomen Lehdistö* 1/1981.

toiveitaan kustantajan tietoon, onko linja-asia yksinkertaisesti unohdettu vai onko lehden linja niin kaaoksessa, ettei sitä pystytä lyhyesti määrittelemään.³⁶⁸

SSL:n toimintaohjelmassa toimitusdemokratiatavoitteet säilyivät vielä 1990-luvulla, vaikka tätä nimeä ei tavoitteiden yhteydessä enää käytettykään. Vuoden 1992 lopulla laaditussa toimintaohjelmassa haluttiin edelleen parantaa henkilöstön todellisia vaikutusmahdollisuuksia päätöksenteossa. Hallintoedustuksesta sanottiin, että "toimituksellisen henkilöstön" (ei siis enää "toimitustyöntekijöiden") edustajat ovat yrityksissä joko hallitusten tai johtoryhmien jäseninä. Viestinnän keskittymisessä nähtiin uhkaavan vaaroja, ja toimitusten haluttiin voivan työskennellä "vapaasti ja riippumattomasti ilman kustantajan taloudellisista syistä journalismin sisältöön kohdistamaa painostusta". Etiikasta todettiin, että hyvän lehtimiestavan ja korkean eettisen tason säilyttämiseksi oli välttämätöntä saattaa journalistiset periaatteet kaiken toimituksellisen päätöksenteon pohjaksi. "Tämän toteuttamiseksi päätoimittajien on oltava journalisteja kaikissa lehdissä", ohjelma vetosi.³⁶⁹

Linja tuli yllättäen vastaan 1992 ilmoittelun yhteydessä. Kilpailuvirasto näet linjasi, että *Erä*-lehti oli menetellyt kilpailurajoituslain vastaisesti kieltäytyessään julkaisemasta metsästysaseita markkinoivan rinnakkaistuojan ilmoituksia. SSL:n Timo Vuortaman kuvaaman tapauksen perusteella kilpailuvirasto katsoi päätoimittajan määräysvallan tarkoituksena olevan estää vain rikollisen ilmoituksen julkaiseminen. Virasto oli ottanut mallia Ruotsista, missä sikäläisen sanomalehtien liiton kannanoton mukaan eettiset, uskonnolliset ja poliittiset syyt voivat olla este ilmoituksen julkaisematta jättämiselle. Kilpailuviraston mielessä Suomessakin voitiin hyväksyttävänä toimituksellisina syinä pitää niitä, jotka ovat "lehden linjaa ohjaavat uskonnolliset, yleispoliittiset tai talouspoliittiset periaatteet". Vuortama tulkitsi, että lehden linjan vastaisia ilmoituksia ei tarvitse julkaista.³⁷⁰

Vaikka ei suoranaisesti "linjapaperin", niin lehden linjan kerrottiin kiinnostavan amerikkalaisia journalisteja. Ari Heinosen jutussa *Journalistissa* kerrottiin amerikkalaistutkimuksen paljastaneen, että toimittajat olivat entistä kiinnostuneempia työpaikkansa toimituspoliittisesta linjasta. Liki 70 prosenttia toimittajista katsoi, että sillä oli erittäin suuri merkitys heidän arvioidessaan työtään. Määrä oli kasvanut edellisestä tutkimuskerrasta. Erityisesti lehtitoimittajat olivat toimituspolitiikasta kiinnostuneita.³⁷¹ Linja väreili myös Isossa-Britanniassa. Maan journalistiliiton NUJ:n pääsihteerin John Fosterin mukaan reporttereiden käytöstä paheksuneet ovat unohtaneet, kenen käskystä toimittajat työtään tekevät. Hänen mukaansa tärkeää oli tiedostaa, kuka joukkotiedotusvälineet omistaa ja kuka niitä kontrolloi. "Avainkysymys on, miten erottaa omistus jokapäiväisestä toimituksellisesta kontrollista", Foster mietti.³⁷² Saksas-

³⁶⁸ "Vapautta rajoittaa eniten rahapula", *Sanomalehtimies* 14/1991.

³⁶⁹ "Toimintaohjelma", *Sanomalehtimies* 11/1992.

³⁷⁰ "Valta kaventuu", *Sanomalehtimies* 17/1992.

³⁷¹ "Amerikkalaiset toimittajat entistä kiinnostuneempia toimituspolitiikan linjasta", *Journalisti* 10/1993. *Sanomalehtimies* muuttui *Journalistiksi* vuoden 1993 alusta.

³⁷² "NUJ:n pääsihteeri John Foster: Toimituksellinen vastuu ja omistus on erotettava tarkkaan toisistaan", *Journalisti* 12/1993.

sakin linjasta puhuttiin. Maassa lehdistö oli joutunut vastakkain poliitikkojen kanssa ja poliitikot olivat lähteneet rajoittamaan lehdistön vapautta, raportoi Jussi Tuormaa. Hän otti esiin saksalaisen erikoisuuden, ns. tendenssisuojan, jota oltiin kuulemma levittämässä ympäri Eurooppaa. Tendenssisuoja periytyi 1920-luvulta yrityslainsäädännöstä, ja se tarjosi kustantajille erikoisoikeuksia työntekijöihinsä nähden. Tendenssisuoja rajoitti aatteellisten yritysten, kuten kirkkojen, poliittisten puolueiden ja kustantajien palveluksessa olevien työntekijöiden mahdollisuuksia myötämääräämisoikeuteen näiden yritysten hallinnossa. Asia oli mukana EU:n yritysneuvostoja koskevassa luonnospaperissa, jonne sitä olivat halunneet Tuormaan mukaan myös muiden EU-maiden kustantajien etujärjestöt.³⁷³ Suomessahan vastaava suoja oli osana yd-lakia ponna muodosssa.

Euroopan neuvoston toiminta ei miellyttänyt puolestaan kustantajia. Simopekka Nortamo hämmästeli neuvoston kesällä 1992 antamaa lehdistöeettistä julistusta, jota hän piti jättiläismäisenä työtaturmana. Julistuksessa oli viittaus toimittajien ja työnantajien suhteisiin, ja siinä ehdotettiin, että "...täytyy työsuhteissa tarvittavien säännösten lisäksi laatia toimitushenkilöstölle säännöt, joilla voidaan säännellä journalistien, julkaisijoiden ja omistajien ammatillisia suhteita viestimissä. Tällaisissa säännöissä saatettaisiin määrätä toimitusneuvostojen perustamisesta."³⁷⁴ Suomen Lehdistön pääkirjoitus säesti Nortamo, ja siinä ihmeteltiin, miten Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous oli voinut hyväksyä "pitkälti sosiaalisen vastuun teoriaa noudattavan lehdistöeettisen julistuksen ja suosituksen", kun Unescossakin oli jo siirrytty liberalistisen lehdistökäytännön linjoille. Pääkirjoitus muistutti, että "lehdistön on jatkuvasti oltava valppaana torjumassa lehdistönvapauden rajoitusyrityksiä mitä odottamattomimmiltakin tahoilta".³⁷⁵ Neuvoston hankkeesta ei lopulta tullut mitään.

Kansainvälisen lehtimiesliiton IFJ:n Euroopan haara, EFJ (European Federation of Journalists) käsitteli samoihin aikoihin lehdistön keskittymistä ja toimittajien asemaa. Tässäkin oli kyse säännöistä ja toimitusneuvostoista. EFJ antoi Milanossa maaliskuussa 1995 pidetyn konferenssin ("Editorial Councils in Multinational Companies: Safeguarding Internal Pluralism") yhteydessä julkilausuman, jota oli käsitelty kaksi vuotta aiemmin ("Editorial Independence and Consultation Rights for Journalists"). Julkilausumassa todettiin median keskittymisen aiheuttavan vaaran demokratialle, kun viestinten sisällössä moninaisuus ja pluralismi kärsivät. EFJ piti tärkeänä saada aikaiseksi Euroopan-tasoinen laki keskittymistä estämään. Lisäksi järjestö korosti, että pluralismia tuli edistää toimitusten sisällä toimituksellisen itsenäisyyden varmistamiseksi. Kyse oli toimitusdemokratiasta, jota takaamaan esitettiin joukko minimivaatimuksia. Toimitusneuvostoa tuli kuulla päätoimittajaa nimitettäessä ja erotettaessa, toimituspolitiikkaa ja toimitussisältöä määriteltäessä, tehtävien muutosten yhteydessä ja toimitusneuvostolla piti olla oikeus tulla kuulluksi erimielisyyk-

³⁷³ "Ulkopuolisille oikeus penkoa toimitusten arkistoja, Saksassa lehdistön vapautta rajoitettu kovalla kädellä", Journalisti 16/1994

³⁷⁴ "Jättiläismäinen työtaturma", Suomen Lehdistö 11/1993.

³⁷⁵ "Lehdistöetiikka puhuttaa Suomessa ja Euroopassa" (pääkirjoitus), Suomen Lehdistö 12/1993.

sissä, jotka koskivat toimituspolitiikkaa. Lisäksi hieman kuin journalistien työehtosopimuksessa Suomessa haluttiin toimittajille oikeus kieltäytyä tehtävistä, jotka sotivat ammattietiikkaa vastaan. Toimittajille haluttiin oikeus estää ulkopuolisten osapuolten sekaantuminen toimitukselliseen sisältöön. EFJ tahtoi, että nämä vaatimukset olivat suuntana, kun kansallisella tasolla liitot tavoittelisivat ”statuutteja joko lainsäädännön tai työehtosopimusten kautta”. EFJ:n ja IFJ:n piti myös selvittää, voitaisiinko toimittajien työehtosopimukseen liittää avainlauseet eettisistä periaatteista. Päätoimittajien asemaa halusi myös EFJ vahvistaa siten, että päätoimittaja olisi ensimmäinen toimittajien joukossa eikä viimeinen johtajien parissa. Kamppailussa päätoimittajan aseman puolesta haluttiin tehdä yhteistyötä kustantajien järjestön IPI:n kanssa. Lehdistötuki haluttiin suunnattavaksi ensisijaisesti niille lehdille, jotka olivat vahvistaneet toimitukselliset statuutit.³⁷⁶ Toimitusdemokratia (editorial democracy) on sen jälkeenkin kuulunut IFJ:n asialistalle, ja järjestön perustuslaissa todetaan IFJ yhtenä tehtävistä olevan toimitusdemokratian edistäminen.³⁷⁷

Sen sijaan Suomessa kysyttiin 1993, pitääkö lehdellä ylipäänsä olla jokin linja? Yhteiskunnallisten ja viestintäaineiden opettaja Esa Ylikoski ihmetteli *Journalistin* Keskustelua-palstalla, miksi sitoutumattomat yleisölehdetkin katsovat asiakseen ottaa virallisen kannan asiaan kuin asiaan, esimerkiksi ydinvoimaan ja EU-kysymykseen. ”Vaikka lehden pääkirjoitusten virallinen linja ja muu toimituksellinen aineisto eivät aina kävisikään yhteen, se ei suinkaan poista, vaan kärjistää kysymyksen, miksi sitoutumattomalla lehdellä pitää olla joku virallinen pääkirjoituslinja, vaikkei sitä lehdessä joka rivillä avoimesti tuputettaisikaan”, Ylikoski hämmästeli. Hän vaati viestimiä täsmentämään ”linjaansa esimerkiksi kannalla EU-kysymykseen tai sitten jättää kantaaottamisen vaivan viestintäsanomien kuluttajille.³⁷⁸ Linja ei ollut enää liitossakaan tapetilla, ja SSL:kin vaati toimintaohjelmassaan vuosille 1995–1998, että viestintäalan yrityksissä parannetaan henkilöstön mahdollisuuksia vaikuttaa yritysten *taloudellisiin* ratkaisuihin. Maininta oli siitä, että mediakriittistä keskustelua varten tuli luoda foorumi, ja kritiikin oli pureuduttava viestinnän rakenteisiin ja valtasuhteisiin.³⁷⁹

Kustantajapuolella linja katsottiin sopivaksi keinoksi, jonka avulla toimittajilta voitaisiin neuvotella tekijänoikeudet kustantajan omaisuudeksi. Sanoma Osakeyhtiön toimitusjohtaja Jaakko Rauramo oli puhunut työsuhdetekijänoikeudesta Euroopan kustantajien neuvostossa ja esittänyt, että vakinaisten toimittajien tekijänoikeudet kuuluisivat työnantajalle. Näin siksi, että esimerkiksi sanomalehtien juttujen aiheet määrätään lehden toimitusohjelman ja päätoimittajien asettamien suuntaviivojen mukaisesti. ”Tässä suhteessa työ ei paljontaan eroa tietokoneohjelmien tuottamisesta”, Rauramon kerrottiin sanoneen.³⁸⁰ Sinäl-

³⁷⁶ Editorial Democracy in European Media - IFJ/EFJ Final Declaration 27.3.1995 [http://www.ifj.org/default.asp?index=1235&Language=EN], luettu 6.1.2005.

³⁷⁷ IFJ Constitution, as agreed by the 25th IFJ Congress Athens, 24-29 May 2004. [www.ifj.org/docs/2004resolutions.doc], luettu 21.12.2005.

³⁷⁸ ”Pitääkö lehdellä olla linja”, *Journalisti* 15/1993.

³⁷⁹ ”Toimintaohjelma 1995-1998”, *Journalisti* 11/1995.

³⁸⁰ ”Kritiikin rattaissa”, *Journalisti* 17/1995.

lään toimitusdemokratiassa tärkeä kysymys siitä, oliko toimittajalla oikeus omaan sananvapauteen sanomalehdessä, tuntui tulleen ratkaistuksi. Vuonna 1994 julkaistussa *Viestinnän lait ja säännöt* -kirjassa SSL:n Lauri Kerosuo totesi, että kysymys oli työnantajan ja palkatun toimihenkilön välisestä suhteesta, jota painovapauslaki ei säädellyt. Jos työnantaja ei ollut tyytyväinen, toimihenkilö sai lähteä, totesi kirja-arviossaan Kauko Mäenpää *Suomen Lehdissä*.³⁸¹

1990-luvun puolivälissä kirjoitteluun ilmestyi Suomessakin uusi iskusana, joka jätti varjoonsa niin toimittajien sananvapauden, viestintäpolitiikan kuin etiikankin: kesäkuussa 1995 *Journalisti* julkaisi tutkija Heikki Luostarisen jutun kansalaisjournalismista. Luostarinen arveli, että journalismi voi sitä paremmin, mitä paremmat ovat aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet ja mitä korkeampi yhteiskuntaa koskevan tiedon kysyntä. ”Jos kansalaisjournalismi löytää lääkkeitä journalismin byrokratisoitumisen ja eristymisen ongelmaan, kannattaa ne ottaa käyttöön, sillä pulma ei liene vieras Suomessakaan”, Luostarinen kirjoitti. Amerikassa toimittajat kuitenkin epäilivät, että kansalaisiin vedottaessa palattaisiin lehtiparoneiden aikaan, jolloin nämä lehtien omistajat käyttivät julkaisujaan tosiasiallisesti vain omien tavoitteidensa ajamiseen.³⁸² Kysymys ei kansalaisjournalismissa enää kohdistunut toimittajien ja kustantajien välisiin suhteisiin ja linjaan, vaan sanomalehtien ja niiden lukijoiden suhteisiin. Pohdittiin lukijoiden sananvapautta. Kansalaisjournalismin linjoilla oli akatemiaprofessori Heikki Ylikangas, joka esitelmöi Journalismin päivillä Tampereella 1997 aiheesta ”Kansalaisen vai toimittajan sananvapaus”. Ylikangas olisi antanut sananvapautta huomattavasti enemmän kansalaiselle muun muassa uuden sananvapausvaltuutetun avulla.³⁸³ Ylikankaan esityksessä ”toimittaja” tarkoitti kuitenkin lähinnä päätoimittajaa.

Myös *Suomen Lehdistö* noteerasi kansalaisjournalismin, professori Jay Rosenin haastattelulla ja suomalaisten päätoimittajien kommentteilla. *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Janne Virkkunen halusi säilyttää ”toimituksella” sananvalan asioiden tärkeydestä.³⁸⁴

Kirjallisena dokumenttina uudesta ajattelusta jaettiin SSL:n liittovaltuustolle keväällä 2000 viestintäpoliittinen raportti tulevan keskustelun pohjustamiseksi. Raportin oli laatinut tutkija Risto Kunelius työryhmänsä kanssa. Raportissa näkökulma journalismiin oli ”kansalaisjournalistinen”: journalismi kuuluu paitsi toimittajille, myös niille, jotka sitä kuluttavat, oli Kunelius todennut. Hän oli kirjoittanut raporttiin, että markkinavoimat ottavat yhä hienojakoisempaa otetta journalismista: ”Kustantajan ja toimituksen välisessä keskustelussa puhutaan ’lehden linjan’ sijasta entistä useammin siitä, millaisen mielikuvan media pyrkii itsestään luomaan”, kertoi Timo Vuortama *Journalistin* Alakertapalstallaan.³⁸⁵

381 ”Viestinnän sääntöviidakossa”, *Suomen Lehdistö* 1/1995.

382 ”Amerikan uusinta uutta: Kansalaisjournalismi”, *Journalisti* 12/1995.

383 ”Ylikangas ehdotti jälleen sananvapausvaltuutettua”, *Journalisti* 14/1997.

384 ”Public Journalism ajaa viestimiä kansan palvelukseen: ’Älkää pelkästään kirjoittako – tehkää jotakin’” ja ”Suomalaiset päätoimittajat: Riippumattomuudesta ei tingitä”, *Suomen Lehdistö* 10/1995.

385 ”Tuotemielikuvia”, *Journalisti* 9/2000.

Tutkija Jyrki Jyrkiäinen varoitteli Timo Vuortaman haastattelussa 1998 keskittymisen vaikutuksista ja otti esimerkiksi Rupert Murdochin lehdet, joissa kuulemma puffattiin saman omistajan kustantamon tuotteita ja satelliittikanavien ohjelmia. Kuin 1970-luvun toimitusdemokratian hengessä Jyrkiäisen mielestä ratkaisevaa oli kunkin journalistisen yksikön ja toimituksen itsenäisyys omistajaan nähden. ”Jos omistajuus alkaa tuntua lehdissä ahdistavalta, toimitusten täytyy ryhtyä tekemään sopimuksia siitä, missä menee omistajan vallan raja. Sellaisia sopimuksia on tehty esimerkiksi Itävallassa ja Norjassa”, Jyrkiäinen tiesi. Sananvapautta ei hänen mukaansa voinut hoitaa käskyttämällä. Jyrkiäisen haastattelun otsikkona oli ”Toimitusten itsenäisyys on sananvapauden turva.”³⁸⁶ Jyrkiäisen esittämät ”sopimukset” olivat itse asiassa tuttuja Murdochin lehdissäkin. Isossa-Britanniassa Murdochin ostamassa *Times*-lehdessä oli kirjoitettu yhtiöjärjestys, jonka piti suoda paremmat takeet toimituksen itsenäisyydestä ja tasosta kuin missään muussa maan lehtitaloista. *Timesin* yhtiöjärjestyksessä oli todettu, että päätoimittajan valvontaan kuuluivat kaikki lehdessä julkaistavat poliittiset kommentit. ”Häntä ei voi mikään rajoittaa tai estää julkaisemasta varsinkaan sellaisia mielipiteitä tai uutisia, jotka saattavat olla ristiriidassa lehden omistajan mielipiteiden tai käsitysten kanssa. Toimittajille voi antaa ohjeita vain päätoimittaja tai hänen siihen valtuuttamansa henkilö”, todettiin Kansainvälisen lehdistöinstituutin IPI:n raportissa 1981. Samanlaiset takeet oli annettu *Observerin* riippumattomuudelle, kun sekin siirtyi uusille omistajille.³⁸⁷

3.10 Yhteenveto: Linjapaperi asetti toimitusdemokratialle rajat

Sanomalehtien linjapaperit olivat 1970-luvun alun lapsia. Ne syntyivät lehtien omistajien ja päätoimittajien vastauksena toimittajien toimitusdemokraattisille pyynnöille, jotka politisoituivat 1970-luvun puolivälin tienoissa. Taustalla sanomalehdissä tapahtuneille muutoksille oli yleinen yhteiskunnassa tapahtunut murros 1960-luvulla. Länsimaissa huudettiin demokratiaa niin korkeakouluihin kuin työpaikoille – toimittajat tahtoivat toimitusdemokratiaa.

Toimittajien parissa vaatimuksia vauhditti Suomen Sanomalehtimiesten Liiton SSL:n muuntuminen herraseurasta todelliseksi ammattiliitoksi. Toimittajan ammatin arvostusta haluttiin nostaa, ja siihen liittyen muun muassa uusittiin Lehtimiesten ohjeet vuonna 1968 ja perustettiin Julkisen sanan neuvosto, käynnistettiin 1960-luvun lopulta lähtien toimitusyhdistyksiä eli -osastoja ja SSL alkoi toimittajakunnan nimissä esittää vaatimuksia toimittajien itsenäisen päättävällän lisäämiseksi. Mallia otettiin *Sanomalehtimiehen* juttujen perusteella erityisesti Länsi-Saksasta, Ranskasta ja muista Pohjoismaista. Kansainvälinen lehtimiesjärjestö IFJ antoi sekin sytykkeitä suomalaiseen keskusteluun. 1960-

³⁸⁶ ”Tutkija ennustaa lisää liittoutumia, Toimitusten itsenäisyys on sananvapauden turva”, *Journalisti* 11/1998.

³⁸⁷ ”IPI:n raportti 1981”, *Suomen Lehdistö* 2/1982.

luvun lopulla Suomen sanomalehdistöstä käytyyn keskusteluun vaikutti Yleisradion esimerkki.

Toimitusdemokratia-tavoitteita kuvattiin toimittajien näkökulmasta tunteikkaasti *Sanomalehtimieheissä*: ”Me 1970-luvun toimittajat köröttelemme yhä vain 1920-luvun Fordilla, vaikka meillä olisi kaikki mahdollisuudet päästä mukaan tämän vuosikymmenen vauhtiin. Miksi emme yritä luoda työpaikoillemme tämän ajan mukaista järjestelmää, toimitusdemokratiaa”. Toimitusdemokratiassa oli kyse toimittajien sananvallan ja -vapauden lisäämisestä. Toimitusdemokratian nimissä vaadittiin toimittajille mahdollisuuksia vaikuttaa lehden linjaan ja sisältöön sekä päätoimittajien ja muiden johtavien toimittajien valintoihin ja erottamisiin. ”Toimittajatko valitsevat päätoimittajan”, saivat kustantajat aiheen ihmetellä.

Länsi-Saksasta omaksuttiin käsite ”sisäinen sananvapaus”, jolla tarkoitettiin sanomalehtien toimittajien sananvapautta. Länsi-Saksassa sisäisestä sananvapaudesta puhuttiin sen vuoksi, että kun lehtien määrä väheni, kehityksen pelättiin vievän toimittajilta työpaikkoja ja kaventavan sananvapautta. Toimittajat tulivat yhä riippuvaisemmiksi jäljelle jääneistä sanomalehdistä ja kustantajien vaikutusvalta kasvoi, kulki toimittajien ajatus. Sananvapaus ajateltiin voitavan turvata korostamalla lehden julkaiseman aineiston monipuolisuutta ja moniarvoisuutta sen avulla, että tietoa tuottaisivat mahdollisimman riippumattomat toimittajat. Toimittajien turvaksi haluttiin erityisiä statuutteja, jotka takaisivat toimittajien sananvapauden. Järjestelyn ihanteellisena tavoitteena oli taata yhteiskunnan yleisen edun mukainen tiedonvälitys. Myös Länsi-Saksassa puhuttiin lehden linjasta, jonka kustantaja määrittä ja jota toimittajat noudattivat. Länsisaksalaisissa kustantajapuheenvuoroissa epäiltiin, että toimittajien ajattelu oli aivan liian ihanteellista, kun viime kädessä lehtien menestyksen ratkaisivat lukijat. Markkinaorientoituneiden kustantajien mielestä olennaista ei ollut se, että toimittajat saivat sanoa, mitä halusivat, vaan että sanomalehti kelpasi lukijoille eli meni kaupaksi.

Yleiset ja epämääräiset toimitusdemokratia-ajatukset jalostuivat Suomessa vuoden 1971 aikana ja sen jälkeen muutamiksi konkreettisiksi tavoitteiksi. Toimittajat halusivat SSL:n toimitusdemokratiaohjelmassa ensinnäkin vakaumus-suojan, joka oli keskusteluissa mukana myös Länsi-Saksassa, Ranskassa ja Ruotsissa. Suomessa toimittajan vakaumuksessa vaikuttaa vielä 1960-luvun lopulla olleen kyse ammattieettisistä periaatteista, ja kuvaavaa oli, että vakaumus-sanan rinnalla käytettiin vuoden 1968 Lehtimiehen ohjeissa ”omaatuntoa”. 1970-luvulla vakaumuksen sisältö lauentui kattamaan myös poliittisen vakaumuksen. Toiseksi vakaumus-suojan rinnalle SSL:n toimitusdemokratiaohjelmassa haluttiin toimittajille oikeus ilmaista poliittinen sekä kulttuurista ja talouspolitiikkaa koskeva mielipiteensä muussa tiedotusvälineessä kuin omassa, jos oma tiedotusväline ei sitä julkaisisi. Kolmanneksi päätoimittajan valintaan haluttiin toimittajille veto-oikeus siten, että jos toimituskunta olisi vastustanut päätoimittajan valintaa tai erottamista, veto astuisi voimaan. Valtaa käyttämään haluttiin sanomalehtien toimituksiin perustettaviksi erityiset neuvostot.

Omistajapuolella toimittajien tavoitteita vastustettiin. Sanomalehti ei ollut yhteiskunta pienoiskoossa eikä siellä vallinnut demokratia, muistutettiin. SSL:n toimitusdemokratiatavoitteita ei kuitenkaan aivan suoraan tyrmätty, vaan esimerkiksi toimittajien esille nostaman lehden linjan kustantajatahot valjastivat omaan käyttöönsä. Kun toimittajat vaativat, että lehden oli ilmaistava linjansa, niin kustantajat käänsivät vaatimuksen muotoon, että toimittajien on noudatettava kustantajan määrittämää lehden linjaa. Vakaumus ja linjan noudattamisvelvoite liitettiin yhteen jo vuoden 1972 työehtosopimusneuvotteluissa, ja vuonna 1975 näistä leivottiin kolmemomenttinen pykälä: ensin ilmaistiin toimittajien vakaumussuoja, sitten linjan noudattamisvelvoite ja kolmanneksi toimittajien oikeus ilmaista kansalaisena mielipiteensä jossain muussa tiedotusvälineessä kuin omassaan, mikäli hänen ajatuksensa eivät olisi saaneet siinä sijaa. Päätoimittajien valintaan toimittajia ei päästetty mukaan.

Linjapaperissa tapahtui kustantajan ja toimittajien sananvapauden rajankäynti: toimittajien tuli noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa. Toimittajapuolella tarkastelukulmaa vaihdettiin ja alettiin puhua linjan sijasta entistä vahvemmin toimitustyön etiikasta ja eettisistä ohjeista, joita toimittajien tuli noudattaa. Lisäksi SSL puki toimitusdemokraattisia tavoitteitaan viestintäpoliittisten tavoitteidensa sisään. 1970-luvun puolivälin jälkeen toimitusdemokraattinen keskustelu hiipui. 1980-luvulla SSL viritti vielä muutamaan otteeseen debattia päätoimittajan vallasta toimitusparlamentarismi-otsikon alla. 1990-luvulla toimittajien sananvapauden sijasta alettiin pohtia kansalaisjournalismin nimissä sanomalehtien ja yleisön eli kansalaisten suhdetta. Toimittajat eivät tässä keskustelussa enää esiintyneetkään minään kansantribuuneina eli asianajajina vaan syytettyjen penkillä: toimittajat ja sanomalehdet koettiin vieraantuneiksi kansalaisista.

1970-luvun alussa toimittajien vaatimukset olivat osa yleisempää ammattiyhdistystiedostumista. Keskustelu sai puoluepoliittista väriä, kun niin sanottu yleisdemokraattinen rintama otti Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksessä HSY:ssä ja SSL:ssä toimitusdemokraattisia tavoitteita omikseen. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* rintama vaikutti vahvana. Sen jäsenet olivat aktiivisia, kun lehteen perustettiin vuonna 1974 erityinen sisältöpoliittinen työryhmä, joka arvosteli sopimattomiksi katsottuja juttuja. Työryhmä lopetettiin kolmen vuoden kuluttua, ja lehden ay-toiminta tasaantui muutoinkin. Yleisdemokraattien oman arvion mukaan enimmillään Sanomien toimitusosastosta jopa kolmannes oli rintaman kannattajia. Nimestään huolimatta yleisdemokraattinen rintama oli käytännössä SKP:n vähemmistön eli taistolaisten hallinnassa. Kustantajat näkivät taistolaisten ohjaamassa toimittajaliikkeessä piilevän vaaran, että sananvalta voitaisiin lehtitaloissa kaapata omistajilta. Miten vakavissaan yleisdemokraatit sitten olivat tavoitteissaan: tavoiteltiinko vain parempia työehtoja eli parempaa palkkaa ja sisäistä sananvapautta ja -valtaa vai oliko takana peräti ajatuksia sanomalehtien "sisäisestä vallankumouksesta"? Tutkimuksessani käytössä olleiden lehtikirjoitusten, arkistoaineiston sekä haastattelujen perusteella voi arvioida, että jonkinlaisesta sanomalehtien haltuunotosta varmasti haaveiltiin mutta kovin laimeiksi yritykset loppujen lopuksi jäivät. Enemmistö helsinkiläistoimit-

tajista maakuntalehtien toimittajista puhumattakaan ei lähtenyt yleisdemokraattien matkaan.

Linjapapereiden taustalla ollut toimitusdemokratiakeskustelu voidaan ajoittaa tärkeimpien asiaa koskevien raporttien ja sopimusten mukaisesti. Tällaisia etappeja olivat:

- Toukokuu 1970: HSY:n toimitusdemokratiatyöryhmän raportti.
- Elokuu 1970: NJF:n toimitusdemokratiakannanotto.
- Toukokuu 1971: SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma.
- Toukokuu 1972: Työehtosopimukseen liittyvä sopimus yhteistyön kehittämisestä toimituksissa.
- Toukokuu 1975: Työehtosopimus ja siinä ns. vakaumuspykälä ja linjamomentti.
- Marraskuu 1978: SSL:n yritys- ja toimitusdemokratiaohjelma.
- Heinäkuu 1979: Laki yhteistoiminnasta yrityksissä.
- Toukokuu 1981: Toimituksellista yhteistoimintaa koskeva sopimus.

Toimitusdemokratia pysyi laajemman kiinnostuksen kohteena runsaat kymmenen vuotta. Ajatukset saivat räväkän lähden HSY:n toimitusdemokratiatyöryhmän raportista, jossa kiteytyivät 1960-luvun loppupuolelta lähtien muhineet ajatukset toimittajien parannettavasta asemasta sanomalehdissä. Linjastakin puhuttiin ja sen ymmärrettiin tarkoittavan laveasti lehden sisältöasioita: mistä kirjoitettiin, missä sävyssä ja kuka sai kirjoittaa. Pohjoismainen lehtimiesliitto otti elokuussa 1970 puoltavan kannan toimitusdemokratiaan ja halusi toimittajille mahdollisuuksia päästä vaikuttamaan muun muassa päätoimittajan nimitämiseen ja erottamiseen.

SSL hyväksyi oman yritys- ja toimitusdemokraattisen ohjelmansa toukuussa 1971. Vuoden 1972 työehtosopimukseen ei kuitenkaan tullut suoraan mainitaksi yhtäkään toimittajien toimitusdemokratiavaatimuksista eikä toimitusdemokratia-sanaakaan. Sen sijaan työnantajat lupasivat, että yhteistyötä aletaan kehittää toimituksissa yhteistuumin yleistä yritysdemokratiakehitystä seuraten. Tästä yleisestä yritysdemokratiasta lehtien toimitusdemokratia poikkesi siinä, että toimittajat halusivat vaikutusmahdollisuuksia sanomalehtien sisältöön eli linjaan. Yhteistyösopimusmallissa oli merkintä, että sopimusta sovellettiin ”periaatelinjan” pohjalta, jonka kustantaja määritteli paikallisessa sopimuksessa. Vuoden 1975 työehtosopimukseen tuli niin sanottu vakaumuspykälä.

Vuonna 1978 liitto hyväksyi uuden yritys- ja toimitusdemokratiaohjelman. Siinä oli linja edelleen mukana. Nyt toimitustyöntekijöille haluttiin jopa mahdollisuus osallistua julkaisun journalistisen periaatelinjan määrittelemiseen, kun aiemmin tämän vallan oli jo kertaalleen myönnetty kuuluvan yksinomaan kustantajalle. Periaatelinjan muutoksista tuli sopia toimitustyöntekijöiden kanssa. Tavoitteet vain eivät olleet toteutuakseen eikä niitä kovin pontevasti ajettuakaan. Vuoden 1979 yd-laki toi yhteistoiminnan kaikkiin yrityksiin, ja tuntui siltä kuin sanomalehdistön piirissä alan väitetty erikoisluonne sai väistyä yleisempien pelisääntöjen tieltä. Yd-lakiin liittyi kustantajien junailema ponsi, joka takasi omistajille sanomalehdissä linjavallan. Vuonna 1981 tehtiin erikseen toimituksellista yhteistoimintaa koskeva sopimus, jossa lehtiin mahdollisesti perustettaville neuvotteluryhmille varattiin oikeus antaa lausunto julkaisun linjan olennaisesta muuttamisesta. Kokeilusta ei ammattilehtikirjoittelun perusteella

seurannut juuri tuloksia, vaikka neuvotteluryhmiä lehtiin perustettiin. Toimitusdemokratian viimeiset, haaleat heijastukset näkyivät SSL:n puheenjohtajan Antero Laineen esityksissä toimitusparlamentarismista 1980-luvun lopulla.³⁸⁸

---

³⁸⁸ Toimitusdemokratiakeskustelu hiipui, mutta yleisempi, muissa kuin alan ammattilehdissä käyty journalismi- ja journalismikritiikkikeskustelu kiihtyi 1980-luvulla. Heikki Luostarisen mukaan (1996, 12-13) aiheeseen puuttuivat paitsi toimittajat myös tutkijat, poliitikot ja kirjailijat. 1990-luvulla keskustelu virkistyi entisestään, ja läpimurtovuotena Luostarinen pitää vuotta 1992, jolloin akateemikko Oiva Ketonen vaati Helsingin Sanomissa julkista mediakritiikkiä. Mediakritiikistä tuli hetkeksi muotilaji.

4 KUN LINJAPAPERIT TULIVAT SANOMALEHTIIN

4.1 Ohjelmasta periaatelinjaan

Linjapaperit tulivat sanomalehtiin 1970-luvulla aivan kuin uusina asioina. Niillä oli Suomessa kuitenkin historialliset edeltäjänsä, ohjelmat, joita lehdet olivat laatineet 1930-luvulle asti ja myöhemminkin. Vanhat ohjelmat saattoivat johtokuntien piirissä olla edelleen olemassa tai ainakin niihin kiteytetty ajatus lehden linjasta oli yhä monen johtokunnan jäsenen mielessä. *Hämeen Sanomissa* oli laadittu lehden suuntauksen muuttanut ohjelma huhtikuussa 1941 ja tehty siihen hävityn sodan vaatimia stilisointeja neljä vuotta myöhemmin. Päätoimittaja Leo Halla totesi laatimassaan lehden historiassa vuonna 1978, että tuon ohjelman ”peruspiirteiltään voi katsoa olevan voimassa vielä tänäkin päivänä”¹.

Keskisuomalaisessa lehden sisältö määriteltiin ohjelmien kadottua siten, että päätoimittaja kirjoitti aiheesta *Asiamieslehteen*. Päiviö Tommila on todennut linjan sisällöstä, että *Keskisuomalaisen* päätoimittaja M.E. Juuselan koko kauden ajan tavoitteena säilyi ”väljä keskustalinja”. Toimitustavan periaatteellisesta puolesta keskusteltiin myös lehden johtokunnassa. Johtokunnan puheenjohtaja T.N. Vilhula halusi helmikuussa 1968 toimitustavan ”oikeuden, totuuden ja kohtuullisuuden periaatteille rakentuvaksi”.² Tulkitsijoiden tehtäväksi jäi määrittellä sanojen todellinen sisältö ja merkitys toimitustyölle.

Tällaiseen perinteeseen istutettiin sanomalehdissä 1970-luvulla uudet periaatelinjat eli linjapaperit. Sana ”periaatelinja” mainittiin vuoden 1972 työehtosopimuksessa sovitun yhteistoimintakokeilun pohjalta laaditussa yhteistyösopimusmallissa. Sen mukaan ”kustantaja määrittelee paikallisessa sopimuksessa lehden periaatelinjan, jota toteuttaen yhteistyösopimusta sovelletaan”³. ”Linjapaperista” alettiin puhua vuoden 1975 työehtosopimuksen jälkeen, koska tuolloin työehtosopimuksessa todettiin, että ”toimituksellisen henkilökunnan tulee

---

¹ Halla 1978, 35.

² Tommila – Raitio 1979, 57.

³ Yhteistyöneuvotteluelimen laatima yhteistyösopimusmalli, Graafisen teollisuuden työnantajaliitto ja Suomen sanomalehtimiesten liitto, soveltamisohje 19/1973.

noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa, jonka on oltava riittävän selvästi, *kirjallisesti* määritelty”⁴.

Kustantajat ja toimittajat sopivat yhdessä, että linjapaperi laaditaan, mutta linjapapereiden sisällöstä ei liittotasolta näytä annettua ohjeita. GTT:n johtaja Paul Strandén oli linjaa sivunneessa esityksessään pohjoismaisten kustantajien päivillä Helsingissä syyskuussa 1971 sitä mieltä, että linjassa korostettaisiin ”puoluepolitiikkaa tai jotain muunlaista politiikkaa”. Linjaksi ei Strandénin mielestä riittänyt se, että lehti omistautuu uutisten välitykseen.⁵ Sanomalehtien Liittokaan ei näytä antaneen ohjeistusta linjapaperin laadintaan. Sen sijaan pieniä lehtiä edustanut Paikallislehtien Liitto neuvoi jäsenlehtiään linjapaperiasiasa. ”Ehdotus linjan määrittelemiseksi” on päivätty Paikallislehtien Liiton hallituksessa käsitellyksi 23.9.1978. Tiedossani ei ole, kuinka moni lehti mallia käytti, mutta joka tapauksessa se ohjasi paikallislehtien käsityksiä siitä, millainen linjapaperin kuului olla. Lisäksi mallin sisältö kertoo, millaiseksi paikallislehtien kustantajat näkivät linjapaperin.⁶ Paikallislehtien linjapaperimalli oli seuraavanlainen:

”NN-lehti on sitoutumaton levikkialueensa väestön äänenkannattaja. Se pyrkii edistämään aineellista ja henkistä kehitystä levikkikunnissaan. Lehden sitoutumattomuus tarkoittaa pyrkimystä riippumattomuuteen poliittisista, taloudellisista ja muista eturyhmistä.

Lehtiyrityksen toiminta-ajatuksena on kustantaa paikallislehteä ja mahdollisesti harjoittaa muuta liiketoimintaa. Liikeasiat hoidetaan hyvää liiketapaa noudattaen.

NN-lehti toteuttaa sananvapautta, jonka tuntomerkkejä ovat avoin tiedonvälitys, erisuuntaisten mielipiteiden vaihto ja asiallinen arvostelu. Lehden toimituksellinen ote on aktiivinen, ja lehden sisältö antaa mahdollisimman monipuolisen kuvan levikkialueen oloista.

NN-lehden toimittamisessa noudatetaan lehtimiesten eettistä säännöstöä ja Paikallislehtien Liiton sääntöjä ja suosituksia. Linjaa tulkitsee kiistakysymyksissä päätoimittaja lehden kustantajan ohjeiden mukaan.”⁷

Paikallislehtien Liiton malli laadittiin tilanteessa, missä linjapaperit olivat isoimmissa sanomalehdissä yleistyneet. Onkin oletettavaa, että näistä jo olemassa olevista linjapapereista otettiin mallia liiton paperiin.

Uusia periaatelinjoja tai linjapapereita alettiin määritellä sanomalehtiin vuodesta 1971 lähtien. Ennen kuin työehtosopimus vuonna 1975 vaati kaikilta sen sitomilta sanomalehdiltä linjan, moni lehti oli yhteistoimintakokeilun vuoksi ehättänyt sen jo laatia. Tutkimuksessani olevista sanomalehdistä ainakin kymmenen oli määritellyt linjansa ennen vuotta 1975. Nämä lehdet ovat *Hufvudstadsbladet* (linjapaperi päivätty 23.10.1971), *Etelä-Suomen Sanomat* (9.3.1971), *Helsingin Sanomat* (20.3.1974), *Ilkka, Hämeen Sanomat* (23.4.1974), *Kainuun Sanomat* (27.11.1973), *Karjalainen, Kaleva* (26.3.1975), *Turun Sanomat* (6.3.1975) ja *Vaasa/Pohjalainen* (5.4.1974).

⁴ Graafisen teollisuuden työnantajaliiton ja Suomen sanomalehtimiesten liiton välinen työehtosopimus 1975, 5.

⁵ ”Den redaktionella demokratins målsättning”, Nordiska Tidningarnas Arbetsgivarenämnds möte 16.-17.9.71. Viestintätyönantajat, mappi ”PS, SSL:n sopimus, Liite 6”.

⁶ Pouru 1986, 12.

⁷ Pouru 1986, Liite III

Linjapapereiden laatimisen aikaan Suomen sanomalehtimarkkinat kasvoivat voimakkaasti. Sanomalehtien levikkiluvuissa nähtiin vuoden 1970 ja 1985 välisenä aikana huimia lisäyksiä: esimerkiksi *Helsingin Sanomien* levikki nousi 55,6 prosenttia, *Ilkan* 69 ja *Lapin Kansan* 68 prosenttia. Rajuin plussa oli tutkimuslehdistäni *Keski-Uusimaalla* (84,1 %), joka kasvoi paikallislehdestä seitsenpäiväiseksi sanomalehdeksi, ja kotkalaisella, sosiaalidemokraattisella *Eteenpäin*-lehdellä (+94,2 %). *Hufvudstadsbladetille* mitattiin 0,8 prosentin levikin nousu. Erityisesti maakunnissa ilmestyvien lehtien levikit nousivat.⁸ Lehden puoliesidonnaisuudella ei näyttäisi olleen juurikaan vaikutusta kaudella 1970–85 lehtien levikkikasvunumeroihin. Isoja nousuja kirjasivat tasaisesti niin sitoutuneet kuin sitoutumattomat alueidensa valtaledet.

Levikinnouluun oli varmasti ansionsa sanomalehtien kohentuneella ja monipuolistuneella sisällöllä, mutta suurempi syy lienee elintason yleisellä parantamisella, suomalaisten vaurastumisella. Rahaa jäi yhä enemmän muuhunkin kuin välttämättömään. Keskiluokkaistuvaan todellisuuteen kuului lehti sekä uutisten että ilmoitusten lähtenä.

TUTKIMUSLEHTIEN LINJAPAPERIT 1971-1988 JA LEHTIEN LEVIKIT 1970 JA 1985

<i>Sanomalehti</i>	<i>Linjapaperi, vuosi</i>	<i>Levikki v. 1970</i>	<i>Levikki v.1985</i>	<i>Muutos-% 1970-1985</i>
Aamulehti	1970-luvun alkupuoli	109 706	140 133	+ 27,8
Aamuposti	-			
Eteenpäin	1980	10 511	20 408**	+94,2
Etelä-Saimaa	1976	30 024	32 915	+ 9,6
Etelä-Suomen Sanomat	1971	45 896	64 237	+ 40,0
Helsingin Sanomat	1974	274 580	427 335	+ 55,6
Hufvudstadsbladet	1971	66 475	66 996	+ 0,8
Hämeen Sanomat	1974	23 696	30 838	+ 30,1
Iisalmen Sanomat	1988	13 784	18 766**	+ 36,1
Ilkka	1970-luvun alkupuoli	30 841	52 114	+ 69,0
Itä-Savo	1984-85	15 219	21 506	+ 41,3
Jakobstads Tidning	-	8 992	11 519	+ 28,1
Kainuun Sanomat	1973	22 073	29 330	+ 32,9
Kaleva	1975	61 743	86 659	+ 40,4
Karjalainen	1970-luvun alkupuoli	45 071	53 221	+ 18,1
Keskipohjanmaa	1976	22 946	32 746	+ 42,7
Keskisuomalainen	1978	55 413	75 423	+ 36,1
Keski-Uusimaa	-	12 082	22 238	+ 84,1
Kouvolan Sanomat	1975	22 938	32 493	+ 43,6
Lapin Kansa	1970-luku	23 782	39 942	+ 68,0
Länsi-Savo	1977	18 161	27 143	+ 49,5
Länsi-Suomi	1986	11 902	19 214	+ 61,4
Pohjalainen	1974, 1979, 1984, 1985	57 268	63 715	+ 11,3
Pohjolan Sanomat	1980	30 778	38 123	+ 23,9
Salon Seudun Sanomat	1975 jälkeen	15 436	20 271	+ 31,3
Satakunnan Kansa	1978, 1982	50 337	60 451	+ 20,1
Savon Sanomat	1974	61 735	84 712	+ 37,2
Turun Sanomat	1975	108 886	131 399	+ 20,7
Uusimaa	-	8 119	12 772	+ 57,3

Vasabladet	-	21 264	27 276	+ 28,3
Österbottningen	-	4 438	5 152	+ 16,1

Lähteet: Linjapaperit kerätty tekemissäni kyselyissä, joissa saatu myös hyväksymisvuosia, ellei sitä merkitty itse linjaan; Etelä-Saimaan, Kainuun Sanomien, Kouvolan Sanomien ja Pohjolan Sanomien linjat Aija Pourun pro gradu -aineistosta, koottu vuonna 1986, Pourun hallussa; Hämeen Sanomien (Halla 1978), Ilkan (Pirilä 1981), Savon Sanomien (Piironen 1982) ja Länsi-Suomen (Uola 1990) linjapaperit otettu lehtien historioista; Vaasan vuoden 1974 linja löydetty lehden toimitusosaston papereiden joukosta; Aamulehden linjat saata Jouni Pihlajasaarelta; 1970-80-lukujen linjapapereita en saanut Keski-Uusimaasta, Uusimaasta Vasabladetista, Österbottningenista ja Jakobstads Tidningistä.

Levikien lähde: Suomen lehdistön historia 1988, hakuteokset 5-7, 1988.

** Iisalmen Sanomien ja Eteenpäin-lehden levikkiluvut vuodelta 1984.

Tutkimusaineistoni vanhin linjapaperi, ”ohjelma” kuten sen kutsumanimi itse paperissa kuuluu, on lahtelaisen *Etelä-Suomen Sanomien*. Ohjelman hyväksyi lehteä julkaisevan Esan Kirjapaino Oy:n varsinainen kevätyhtiökokous 9. maaliskuuta 1971⁹. Julistuksen oli laatinut lehden pääomistaja ja toimitusjohtaja Ossi Kivekäs. Lehden päätoimittaja Heikki Hakala arvelee, että julistuksen pontimena oli Kivekkään halu korostaa *Etelä-Suomen Sanomien* länsimaista demokratiaa tukevaa linjaa aikana, jolloin voimakkaasti pyrittiin myötäilemään Neuvostoliiton malleja ja taistelu läntisen vapauskäsityksen ja Neuvostoliiton sosialistisen järjestelmän välillä kävi kiivaana¹⁰. Suomessa elettiinkin 1970-luvun ensimmäisinä vuosina aikoja, joita on jälkepäin kutsuttu jopa ”toisiksi vaaran vuosiksi”¹¹. Kivekkään julistuksen voi nähdä osin vastauksena ajan esiin nostamiin kysymyksiin.

Kivekkäällä oli muutoinkin harrastusta linja-asioiden pohdintaan¹², ja se kävi edellä ilmi hänen vuonna 1973 laatimastaan kirjoituksesta, joka julkaistiin *Suomen Lehdistössä* ja *Lakimiehessä*¹³. Kivekäs kuului GTT:n hallitukseen, jonka kautta hänellä oli hyvä kuva toimittajien toimitusdemokraattisista vaatimuksista.

Kivekkään ohjelmajulistus osuu vajaan kuukauden päähän siitä, kun *Uuden Suomen* päätoimittaja Pentti Poukka ja *Karjalaisen* Seppo Vento olivat alkaneet virittää Päätoimittajien Yhdistyksen perustamista vastavetona sille, että SSL valmisteli päätoimittajien ja kustantajapuolen radikaaliksi kokemaa toimitusdemokratiaohjelmaa. SSL:n toimitusdemokratiaohjelmassahan vaadittiin, että päätoimittaja vastaisi lehden linjan toteutumista ja sisällöstä toimitustyön ylimpänä johtajana ”tukemaan muu toimituskunta”. Toimittajille haluttiin veto-oikeus päätoimittajan nimittämiseen ja erottamiseen. Lisäksi päätoimittajan tuli esittää toimituspolitiikkansa päälinjat toimitukselle. Luonnoksessa SSL:n toimitusdemokratiaohjelmaksi oli todettu myös, että muutettaessa lehden linjaa toi-

⁹ ”Esan Kirjapaino Oy:n varsinaisen kevätyhtiökokouksen pöytäkirjasta 9.3.1971.” Al-lekirjoitus Esan Kirjapaino Oy ja Ossi Kivekkään nimikirjoitus.

¹⁰ Heikki Hakala, kysely 2000.

¹¹ Salminen 1996, 265; Vuosikymmenen vaihteessa Suomen yllä leijui jopa ”vallankumouksen aave”, kuten Kimmo Rentola on kirjassaan 2005 päätellyt.

¹² Ossi Kivekkään aktiivisuudesta linja-asiassa todistavat GTT:n molemmat toimitusjohtajat: Juhana Hintsanen, jatkohaastattelu 2005 ja Åke Heiniö, puhelinhaastattelu 2002.

¹³ ”Ajatuksia toimittajan ja julkaisijan suhteista”, Suomen Lehdistö 11-12/1973. Sama artikkeli julkaistiin myöhemmin *Lakimies-lehdessä* 1/1974.

mituskunnalla olisi ollut veto-oikeus ratkaisuun.¹⁴ Kivekkään kanta oli, että ”kustantaja” määrittelee linjan, jota päätoimittaja ja toimittajat vain toteuttavat. Kun Kivekkään näkemys oli toinen kuin toimittajilla, se saattoi johtaa hänet julistamaan *Etelä-Suomen Sanomille* ohjelman. Kivekkäällä oli ilmeisesti tuntuma myös sanomalehtien ohjelmaperinteeseen, mistä kertoo linjapaperin nimeäminen ”ohjelmaksi”. Lisäksi ensimmäisessä kappaleessa huomautettiin, että ”yhtiökokous on nähnyt tarpeelliseksi yhtiön hallitukselle sitovaksi ohjeeksi vahvistaa seuraavan ohjelman, joka ei ole uutta, vaan on itsestään selvänä vanhaan ollut voimassa”.

Hufvudstadsbladetissa linjapaperin historia juontaa syyskuuhun 1970. Päätoimittaja Torsten Steinbyn allekirjoittaman paperin pohjana oli julistus, jonka hän laati lehden A- ja B-painoksien yhdistyessä. Seuraavana vuonna Steinby teki perusteellisemmän esityksen *Hufvudstadsbladetin* yleisistä linjoista ja periaatteellisen toimitusohjelman. Muistio on päivätty 16. syyskuuta 1971, ja Steinby antoi sen lehteä kustantavan Föreningen Konstsamfundetin käsiteltäväksi ja lehden toimituksen jäsenille. Toimituksen yleinen kokous keskusteli paperista 22. lokakuuta 1971.¹⁵ *Hbl:n* linja tuo mieleen toimitusdemokratiakeskustelun teemat, sillä siinä muun muassa määriteltiin päätoimittajan, kustantajan ja toimituksen suhteet. Linjan mukaan Konstsamfundet oli todennut, että painovapauslain mukaisesti kustantajalla ei ollut periaatteellista tai käytännöllistä osuutta toimituksellisissa kannanotoissa. ”Lain mukaan päätoimittaja päättää lehden sisällöstä. Kokonaisuutena lehti muodostuu toimituksen yhteisponnistusten tuloksena. On kysymys laajasta ryhmätyöstä, joka edellyttää aktiivista vuorovaikutusta kaikkien toimituksen jäsenten osalta”, Steinby linjasi. Toimituksen tehtävien ja vastuiden uskottiin aina vain kasvavan.

Hbl:ssä oli aktiivinen toimitusosasto, toimitusklubi, joka oli yritysdemokratian hengessä vaatinut ja saanut edustajansa lehden johtokuntaan. Tosin ei mieleistään, mikä oli ainakin osalle toimittajista pettymys, kuten käy ilmi Tammen Huutomerkki-sarjaan kuuluneesta kirjasta *Hufvudstadsbladetista: Hufvudstadsbladet – Partilös partitidning*.¹⁶ Kirjan takana olivat Kettil Bruun, Ove Knekt ja Kristina Rotkirch. Se oli kirjoitettu vasemmistolaisessa ja toimitusdemokraattisessa hengessä, ja siinä arvosteltiin lehden olevan tosiasiallisesti ruotsalaisen kansanpuolueen orgaani, vaikka se muuta väitti. Kirjoittajat vaativat kahdeksankohtaisessa ohjelmassaan muun muassa, että lehti edistäisi aktiivisesti yritysdemokratiaa, joka lisäisi toimituksen mahdollisuuksia levittää talouselämän intresseistä vapaata informaatiota. Lisäksi kirjoittajat totesivat, että ennen kuin *Hufvudstadsbladet* siirtyisi henkilöstön omistamaksi tanskalaisen *Informationin* tapaan, se ei tosiasiallisesti pystyisi ajamaan kuin pääomanomistajien asiaa. Päätoimittajan vaihdoskaan ei takaisi muutosta, kirjoittajat surkuttelivat.

¹⁴ Kutsu päätoimittajille, vastaanottaja päätoimittaja Pentti Sorvali, Suomenmaa. Liitteenä luonnos SSL:n toimitusdemokratiatavoitteiksi. Keskustan ja Maaseudun Arkisto; ”Toimitusdemokratian tavoitteet selvät”, *Sanomalehtimies* 6/1971.

¹⁵ ”Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Päivätty 23.10.1971.

¹⁶ ”Yritysdemokratiaa lehtitaloihin”, *Sanomalehtimies* 6/1969; Bruun jne. 1971, 29, ja siinä erikseen Rotkirsch, 29. 1970-luvulla *Hbl:ssä* toimi vahvana yleisdemokraattinen rintama, ks. edellinen luku.

Mikäli esitettyjä muutoksia ei toteutettaisi, lehden tulisi lopettaa kutsumasta itseään vapaamieliseksi, lopettaa sen kieltäminen, että lehti noudattaa ruotsalaisen kansanpuolueen konservatiivista linjaa ja lopettaa sen mainostaminen, että se toimisi muka suomenruotsalaisten enemmistön puhemiehenä¹⁷.

Helsingin Sanomat sai linjapaperin keväällä 1974. Lehden päätoimittajan Janne Virkkusen mukaan linjapaperin laati päätoimittaja Keijo Kylävaara keskusteltuaan päätoimittaja Heikki Tikkasen kanssa. Linjan hyväksyi lehden pääomistaja Aatos Erkko.¹⁸ Heikki Tikkanen nimeää paperin tekijäksi Virkkusen tapaan Kylävaaran¹⁹. Kirjassaan *Helsingin Sanomat – sananvapauden monopoli* Pertti Klemola kertoo, että linjapaperi syntyi toimitusdemokratiaan liittyvän yhteistyöneuvostokokeilun seurauksena. Klemolan mukaan linja oli määritelty paperilla maaliskuussa 1974, ja paperin oli allekirjoittanut lehden puolesta vastaava päätoimittaja Teo Mertanen²⁰. Sanomien toimitusosaston STO:n papereista kyseinen paperi löytyy: yhteistyösopimuksen ovat maaliskuussa 1974 allekirjoittaneet vastaava päätoimittaja Teo Mertanen ja STO:n puolesta puheenjohtaja Kyösti Reunanen ja sopimuksen toisessa pykälässä on lehden periaatelinja²¹. Vuoden 1974 linjapaperin tekovuotena mainitsee myös Salminen²².

Kajaanilaisen *Kainuun Sanomien* päätoimittajan Otso Kukkonen laatima linjapaperi on vuodelta 1973²³. Kukkonen mukaan paperin laatimisen taustalla oli vuoden 1972 työehtosopimukseen kirjattu sopimus yhteistoiminnan kehittämisestä toimituksissa²⁴. Myös Oulun *Kalevan* periaatelinja tehtiin yhteistyösopimuksen vuoksi. Se on päivätty 26. maaliskuuta 1975, siis vain viikkoa ennen kuin vakaumuspykälän sisältänyt työehtosopimus astui voimaan. Periaatelinjan yläkulmassa lukee, että se liittyy ”Kirjapaino Osakeyhtiö Kalevan ja sen Toimitusosaston välillä solmittuun yhteistyösopimukseen (2§)”²⁵. Periaatelinja julkaistiin *Kalevan* henkilöstölehdessä huhtikuussa.²⁶ Periaatelinjan laatimiseen osallistuvat toimitusjohtaja Aaro Korkeakivi, johtokunnan puheenjohtaja Pekka Jauho ja päätoimittaja Esko Saarinen²⁷.

Karjalaisessakin linjapaperi laadittiin ennen kuin linjapykälä tuli työehtosopimukseen. *Karjalaisen* linja ei ollut päätoimittajan käsialaa, vaan sen kirjoitti konttoripäällikkö ja myöhempi varatoimitusjohtaja, hallituksen sihteerinä toiminut konttoripäällikkö Erkki Silvonen, muistelee lehden päätoimittajana 1965–1992 työskennellyt Seppo Vento²⁸. Hänen mukaansa aloite linjapaperin tekoon

¹⁷ Bruun jne. 1971, 47, 163, 164.

¹⁸ Janne Virkkunen, kysely 2000.

¹⁹ Heikki Tikkanen, puhelinhaastattelu 2001.

²⁰ Klemola 1981, 126.

²¹ Yhteistyösopimus. Päivätty 20.3.1974. STO:n arkisto.

²² Salminen 1988, 157-160.

²³ Kainuun Sanomien linjamääritys. Päivätty 27.11.1973.

²⁴ Otso Kukkonen, haastattelu 2002.

²⁵ Sanomalehti Kalevan periaatelinja. Päivätty 26.3.1975.

²⁶ Kaleva-katsaus, huhtikuu 1975.

²⁷ Suistola 1999, 367.

²⁸ Seppo Vento, puhelinhaastattelu 2002.

tuli hallitukselta. Vaikka linjapaperin taustalla olivat liittojen neuvottelut, lehdessä oli ilmennyt sisäistäkin tarvetta linjan määrittelylle. Lehden lukijoissa ja ilmoittajissa oli paljon muita kuin kokoomuslaisia, ja kun lehti oli kasvanut nopeasti, toimittajissa oli monen puolueen kannattajia. ”Sisäisessä keskustelussa kaivattiin linjan selkeyttämistä, ettei sitä tarvinnut kenenkään kysyä”, Vento muistelee. ”Se oli kovaa politisoitumisen aikaa. Pohjois-Karjalassa vennamolaisuus oli nousussa, mutta oli myös SKDL:n kannattajia. Ulkoiset intresantit, paitsi lukijat niin ilmoittajat, kyselivät lehden kantaa tyyliin, että kun Karjalainen on kokoomuksen äänenkannattaja, niin miten se teollisuuden pahanhajuisia päästöjä pääkirjoituksessaan moittii.”

Keskipohjanmaan päätoimittaja Pentti Pulakka on kuvannut periaatelinjan kirjaamista lehdestään laatimassaan historiassa. Pulakan mukaan hän valmisteli tekstin päätoimittajan ominaisuudessa. Valmisteluvaiheessa Pulakka keskusteli asiasta päätoimittajan sijaisen Paavo Erkkilän kanssa. Hallituksen puheenjohtaja Viljami Kalliokoski oli sairaalassa, mutta Pulakka kävi esittelemässä hänelle ehdotuksensa, ja Kalliokoski hyväksyi sen yhdellä stilistisellä korjauksella. Lopullisesti linjan siunasi hallitus.²⁹

Vaasassa/Pohjalaisessa periaatelinjoja laadittiin 1970- ja -80-luvuilla peräti neljä. Ensimmäisen, huhtikuuhun 1974 päivätyn paperin takana oli päätoimittaja Ilmari Laukkonen, ja linjamääritys tuli osaksi Vaasa Oy:n toimitusneuvoston yhteistyösopimusta³⁰. Seuraavan linjapaperin laati päätoimittaja Jaakko Korjus syyskuussa 1979 osana pitkän tähtäyksen suunnittelun (pts) työryhmän työtä, ja lokakuussa 1984 vaihtui paperissa lehden nimi *Vaasa Pohjalaiseksi*³¹. Keväällä 1985 oli uuden paperin takana päätoimittajana aloittanut Erkki Malmivaara³².

Hämeen Sanomissa ohjelman tarkistamisesta keskusteltiin 1970-luvun alussa. Lehden edellinen ohjelma oli kestänyt muuttumattomana yli 25 vuotta. Uutta ohjelmaa hioivat tuore päätoimittaja Allan Liuhala ja johtokunnan toimitusvaliokunta. Toimittajat eivät ohjelman laatimiseen osallistuneet, vaikka toimitusdemokraattisesti niin oli SSL:n piirissä kovasti toivottu. ”Minulla saattoi olla siinä sellainen ajatus, että ohjelmaa voi olla hyväkin näyttää ennakkoon omalle porukalle, mutta porukka ei tätä ohjelmaa tee”, kertoo Liuhala haastattelussa 2004. Uusi periaateohjelma vietiin *Etelä-Suomen Sanomien* tapaan yhtiökokouksen käsiteltäväksi ja yhtiökokous hyväksyi päätoimittajan esittelemän linjan huhtikuussa 1974. Päätoimittaja Liuhalaa kehuttiin päätöksen jälkeen, että ”ei Hämeen Sanomien yhtiökokouksessa koskaan aikaisemmin ole puhuttu journalistisista asioista”. Lukijoille ohjelman päivityksestä ei kerrottu.³³

Päätoimittaja Allan Liuhala muistaa, kuinka häntä valittiin päätoimittajaksi ja johtokunnan kokouksessa hänelle oli näytetty vuoden 1945 ohjelma: ”Luin

²⁹ Pulakka 2000, 118.

³⁰ Vaasa-lehden periaatelinja, päivätty Vaasassa huhtikuun 5. päivänä 1974.

³¹ Pohjalaisen linja, päivätty 12.9.1979 (Vaasa) ja 22.10.1984 (Pohjalainen). Toimitusosaston hallitus oli vuoden 1979 linjan hyväksymisen kannalla, toimitusosaston hallitus 3.12.1979 ja toimitusosaston hallitus 22.1.1980 sekä liite.

³² Pohjalaisen linja, päiväämätön (toukokuu 1985; ks. Salokangas 2003, 250).

³³ Niemi 2003, 216-217; Allan Liuhala, haastattelu 2004.

sen hyvin rauhallisesti jopa niin, että varmaan siellä joku hermostui, kun se niin kauan sitä tankkaa. Sanoin, että näistä arvoista ei tule mitään epäselvyyttä, niiden takiahan tässä liikkeellä on oltu ja ollaan, mutta kyllä tämä niin vanhalta kuulostaa ja haistuu, että ehkä tähän lähiaikoina palataan. Ja siihen palattiin”, Liuhala kertoo. Ohjelman uudistaminen vaati päätoimittajalta hyvää pelisilmää, sillä konservatiivinen johtokunta olisi saattanut pelästyä isoja muutoksia. Vanha ohjelma oli hyvä pitää uuden pohjana, jotta muutos ikään kuin juontuisi luontevasti perinteiseltä pohjalta. ”Tiesin, että tämä asia pitäisi osata hoitaa tyylikkäästi, ei ryntäillen. Hallituksessa oli huomattavasti minua vanhempia miehiä. Kun periaatelinjaa noin paperilla kehitetään, otetaan vain ihan rauhallisesti eikä yritetä mitään ihmeellisiä asioita saada läpi. Kaiken aikaa eteenpäin piti päästä ja modernismiin, journalismiin piti päästä, ainakin sitä kohti edetä myös linjapaperissa”, Liuhala kertoo.³⁴

Vasabladetin tapaus on erikoinen. Lehden johtokunta oli patistellut päätoimittaja Birger Thölixä tekemään linjapaperia useaan otteeseen, mutta Thölix vitkutteli: ”Arvioin, että jos linja kirjattaisiin, mentäisiin oikeistolaisiin painotuksiin, jotta kustantaja olisi tyytyväinen. Yritin sanoa, että kansandemokratioidenkin perustuslait olivat kaikista monisanaisimpia, vaikka demokraattisia ne valtiot eivät olleet alkuunkaan. Näin jätin linjan kirjaamatta. Sellaiset paperit vievät helposti mielettömyyksiin”, Thölix muistelee.³⁵

4.2 Kaksi linjapaperia: Helsingin Sanomat ja Kainuun Sanomat

Millaisia linjapaperit tarkalleen ottaen olivat? Mitä toimittajat niistä ajattelivat ja miten ne vaikuttivat? Käsittelin asiaa jo edellisessä luvussa, mutta nyt etsin vastauksia kaivautumalla itse linjapapereihin: aluksi kokonaisuuksina *Helsingin Sanomien* ”periaatelinjaan” ja *Kainuun Sanomien* ”periaatteelliseen linjaan”.

Helsingin Sanomat olen valinnut esimerkiksi siksi, että se oli 1970-luvulla maan laajalevikkisin ja toimitusvoimaltaan ylivoimaisin sanomalehti, ja lisäksi sen toimitusosasto oli aktiivinen toimitusdemokratia-asioissa. *Kainuun Sanomat* kohosi päätoimittajiensa Jussi ja hänen poikansa Otso Kukkosen aikana maalaisliiton/keskustan yhdeksi johtavista lehdistä huolimatta siitä, että se ei levikältään ollut suinkaan ryhmänsä suurimpia. Muun muassa likeiset suhteet tasavallan presidentti Urho Kekkoseen tekivät *Kainuun Sanomista* ryhmänsä mielitehtojen johtajan³⁶. Lehden linjapaperi selitysosineen oli poikkeuksellisen perusteellisesti tehty, minkä ansiosta se on kiitollinen kohde analyysille.

³⁴ Allan Liuhala, haastattelu 2004.

³⁵ Birger Thölix, puhelinhaastattelu 27.5.2005. Jo Esko Salmisen artikkelissa 1988, 214, Thölix totesi saman asian: linjamääritykset olivat hänen mielestään ”lähinnä vaarallisia”.

³⁶ Hokkanen 2002, 260.

Helsingin Sanomien periaatelinja

Helsingin Sanomien linjapaperin vuodelta 1974 oli laatinut päätoimittaja Keijo Kylävaara³⁷. Linjapaperi kuuluu näin:

Helsingin Sanomien periaatelinja

Helsingin Sanomat on sitoutumaton päivälehti, joka pyrkii edistämään ja vahvistamaan kansanvaltaisuutta, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja mielipiteen vapautta. Tehtäväänsä lehti toteuttaa ensisijaisesti tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla.

Helsingin Sanomat määrittää kantansa itsenäisesti, riippumatta poliittisista tai taloudellisista päätöksentekijöistä tai muista painostusryhmistä. Tätä riippumattomuuslinjaansa lehti seuraa myös päivittäisessä uutisvälityksessään.

Pyrkinessään puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta Helsingin Sanomat kiinnittää erityisesti huomiota mielipiteen vapauden toteutumiseen. Helsingin Sanomien käsityksen mukaan yhteiskunnan tasapainoinen kehitys on mahdollinen vain silloin, kun kaikkia kansalaisia palvelevan, monipuolisen tiedonvälityksen jatkuvuus on taattu.

Uutisvälityksessään Helsingin Sanomat pitää tavoitteena sellaisen kokonaiskuvan muodostumista, joka koostuu kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista.³⁸

Helsingin Sanomien linjapaperi on nimetty ”periaatelinjaksi”. Nimitys on sama, joka esiintyi toimitusdemokratiakirjoittelussa lehden linjasta puhuttaessa. ”Periaatteista” puhuivat puolueetkin, joiden yleisohjelmien nimissä vilahteli periaate-sana yleisesti 1960-luvulta lähtien³⁹. Niin puolueet kuin sanomalehdet sitoutuivat periaatelinjoissa tiettyihin tavoitteisiin ja toimintatapoihin. Vanhan ohjelmaperinteen jonkinlaisesta katkeamisesta voi ajatella kertovan sen, että *Helsingin Sanomat* ei kutsunut linjaansa ”ohjelmaksi”, joka olisi myös istunut paperin nimeksi niin kuin *Etelä-Suomen Sanomien* esimerkki edellä osoitti. Ainoana sanomalehtenä *Helsingin Sanomat* puhutteli linjapaperissaan lukijoitaan ”kansalaisiksi”. Tämäkin valinta satoi lehteä yhteiskunnalliseen vaikuttajarooliin ja poliittiseen perinteeseen. Muiden lehtien linjapapereissa puhuttiin luki-joista, yleisöstä, ihmisistä, yksilöistä tai oman alueen asukkaista ja väestöstä.

Helsingin Sanomien toisena päätoimittajana vuodet 1966–1976 työskennellyt Heikki Tikkanen ei tarkalleen muista, miten periaatelinja valmistui, mutta pystyy

³⁷ Janne Virkkunen, kysely 2000 ja haastattelu 2002. Keijo Kylävaara työskenteli Helsingin Sanomien toimituspäällikkönä 1965–70 ja päätoimittajana 1970–82.

³⁸ Linjapaperi saatu päätoimittaja Janne Virkkuselta, kysely 2000; sama periaatelinja Helsingin Sanomien ja Sanomien toimitusosaston yhteistyösopimuksessa, päivätty 20.3.1974, STO:n arkisto.

³⁹ Esimerkiksi Maalaisliiton ohjelmassa vuodelta 1962 ensimmäisen luvun nimi on ”Johtavat periaatteet”. Vuonna 1982 koko ohjelman nimi oli ”Keskustapuolueen periaateohjelma”; Kokoomuksessa vuonna 1970 yleisohjelmaa kutsuttiin ”Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelmaksi” ja 1981 nimellä ”Kansallisen Kokoomuksen periaatteet”; SDP:n vuoden 1952 ohjelma oli nimeltään ”Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen periaateohjelma (perusteluineen)”, jolloin sana ”periaate” esiintyi ensimmäisen kerran puolueohjelmien nimissä (Borg 1965b). 1987 ohjelma oli ”SDP:n periaateohjelma”.

palauttamaan mieleensä ne tunnelmat, jotka vaikuttivat taustalla⁴⁰. ”Meillä oli toimituksessa valtava kasvun aika. 1967 oli perustettu toimittajakoulu, jotta pystyttiin kasvattamaan toimitusta voimakkaasti. Samaan aikaan kun toimittajakoulu oli aloittanut ja toimi ensimmäisiä vuosiaan alkoi tämä taistolaisuus herätä, tämä radikalismien aalto. Oli kovin epävarmoja aikoja siinä mielessä, mitä kohti mennään. Varmasti työnantajan intressissä oli, näin olettaisin, että saadaan jokin varmistus, johon voidaan tarvittaessa vedota. Luulen, että työnantajan intressi (linjapaperiin) oli suurempi kuin ay-liikkeen”, Tikkanen kertoo. Linjakysymys liittyi siten ajankohdan poliittisesti virittyneeseen ilmapiiriin.

Linjan määrittely *Helsingin Sanomissa* ei ollut ihan helppoa. GTT:n toimitusjohtajana 1970-luvun alkupuolella työskennellyt varatuomari Åke Heiniö muistaa keskustelleensa lehden vastaavan päätoimittajan Teo Mertasen kanssa siitä, mitä lehti voi linjaksi laittaa, ”kun se on niin lavea”: ”Muistan hämähästi sanoneeni Mertaselle, että kyllähän teillä linja pitäisi olla, kun lehti on joskus lakkautettukin”, Heiniö muistelee⁴¹. Mertanen oli GTT:ssä Sanoma Osakeyhtiön edustajana, vaikka yleensä järjestössä olivat lehtitaloista toimitusjohtajat. Vaikka linjamääritys saatettiin kokea vaikeaksi, lopputulos oli tarkan mietinnän tulos, uskoo päätoimittaja Tikkanen. Hän kehuu, että paperin laatinut Kylävaara tunnettiin paitsi kokeneena journalistina myös huippustilistinä.

Helsingin Sanomien periaatelinja alkoi sillä, että lehti julistettiin sitoutumattomaksi:

”Helsingin Sanomat on sitoutumaton päivälehti, joka pyrkii edistämään ja vahvistamaan kansanvaltaisuutta, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja mielipiteen vapautta.”

Päätoimittaja Tikkanen tulkitsee, että periaatelinjan ensimmäisissä lauseissa haluttiin lehti sitoa historialliseen jatkumoon. Hänen mielestään tämä oli ”ståhlbergilaista tekstiä”. Suomen ensimmäinen presidentti K.J. Ståhlberg oli päätoimittaja Eero Erkon läheinen ystävä ja lukeutui *Helsingin Sanomien* ja sen edeltäjän *Päivälehdin* lähipiiriin⁴². Lienee Kylävaaran nokkeluutta kiteyttää ilmaisulla ”sitoutumaton päivälehti” lehden (*Päivälehti*) muutos nuorsuomalaisen ja edistyspuolueen äänenkannattajasta maan johtavaksi, sitoutumattomaksi sanomalehdeksi (*Helsingin Sanomat*). Kansanvaltaisuuden, yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden ja mielipiteen vapauden voi tulkita perinteisiksi *Päivälehdin* arvoiksi. Erityisesti kansanvaltaisuus oli nuorsuomalaisille/edistyspuoluelaisille keskeinen yhteiskunnallinen arvo, jota puolueen pää-äänenkannattaja toisti taajaan ohjelmissaan 1930-luvulle asti. *Helsingin Sanomien* periaatelinjan yhteyttä vanhaan taustapuolueeseen on korostanut lehden pääomistaja Aatos Erkkökin⁴³.

⁴⁰ Heikki Tikkanen, puhelinhaastattelu 2001. Tikkanen toimi *Helsingin Sanomien* vastaavana päätoimittajana vuodet 1976-1992.

⁴¹ Åke Heiniö, puhelinhaastattelu 2002.

⁴² Ks. Zetterberg 2001, 530-532, ja Kulha 1989, 106-112.

⁴³ Salminen 1988, 157-159.

Linjajulistus jatkui:

”Tehtävänsä lehti toteuttaa ensisijassa tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla.”

”Luotettavuuden” Tikkanen kytkee yllättävästi lehden ja nuorsuomalaisten lailisuusperinteeseen, joka niin ikään ilmeni vanhoissa *Päivälehdien* ohjelmissa. ”Tasapuolisuus oli taas syvälle *Helsingin Sanomien* kulttuuriin juurtunut arvo”, Tikkanen puntaroi. ”Nopeus” ja ”uutisvälitys” merkitsivät 1970-luvulla kilpailukykymielessä kaikkein eniten. Tikkasen mukaan uutisvälityksen kirjaamisella periaatelinjaan haluttiin osoittaa, miten tärkeä henkilö uutistoimittaja oli lehdelle. Nopeus oli *Helsingin Sanomissa* korostunut tekniikan mahdollistettua yhä pikaisemman tiedonsiirron. ”Niinä vuosina nopeudella alkoi olla yhä kasvavaa merkitystä. 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa tietotoimistoille tuli tämä high speed -telexliikenne, mistä me hyödyimme, kun käytimme monia uutistoimistoja. Siinä oltiin ensimmäinen lehti, tai saattoi olla Turun Sanomat samanaikaisesti, Münchenin olympiakisoissa 1972, jolla oli faksimilesiirto. Tämä osoittaa sen, miten meillä nähtiin nopeus. Sitä maailman kaikki kollegat, urheilutoimittajat, kävivät ihmettelemässä, mikä vehje toi on. Silloin kun palestiinalaisterroristit ampuivat Münchenissä Israelin urheilijat, meillä oli mahtava etulyöntiasema, kun toimitus repäisi puhelinluettelon kartan Münchenissä ja ruskasi siihen ampumapaikat ja reitit ja paperi oli alle minuutissa meillä. - - Se että nopeus linjapaperissa mainitaan, johtuu niistä vuosista”, Tikkanen kuvaa. Tasapuolinen ja luotettava voidaan nähdä myös yleisesti hyväksi katsotun journalismin määreiksi, ja sellaiseenhan lehden linja toimitusta viitoitti. Molempia sanoja viljeltiin jo lehden 1920-luvun ohjelmissa.

Helsingin Sanomat julistautui linjassaan itsenäiseksi ja riippumattomaksi:

”Helsingin Sanomat määrittää kantansa itsenäisesti, riippumatta poliittisista tai taloudellisista päätöksentekijöistä tai muista painostusryhmistä. Tätä riippumattomuuslinjaansa lehti seuraa myös päivittäisessä uutisvälityksessään.”

Tikkasen mukaan linjaus oli toisaalta itsestäänselvyys, mutta sillä haluttiin osoittaa, että ”lehdellä oli kanttia olla itsenäinen”. Lehdessä oli muun muassa vahva traditio, että ”ilmoittajat eivät hypi nenälle”. Lehden asioita ei päätetty myöskään pankeissa, puolueoimistoissa tai suurlähetystöissä. Riippumattomuuden tuli vallita sekä mielipide- että uutispalstoilla. Poliittiset ja muut painostusryhmät olivat keskeisiä 1970-luvun ilmapiirissä: ”Siinä on yksi piirre noissa vuosissa, kun toimittajakoulu alkoi ja nämä taistolaiset järjestäytyivät eri lehtitaloissa. Meillä oli syytä epäillä, että niillä oli tiettyjä kummisetiä mahdollisesti Tehtaankadulla (Neuvostoliiton) tai DDR:n suurlähetystössä. Koska ne organisoituivat sillä tavalla itsenäisesti, että ne eivät käyttäneet liiton rahoja tai sanomalehtimiesyhdistysten rahoja ja kuitenkin niillä oli kanttia tehdä oma organisaatio. Mä kysyin sitä joskus Supolta, mutta eihän sieltä mitään vastausta tullut. - - Mutta sellaisia epäilyksiä liikkui. Ja tietysti se saattoi olla Kylävaaralla

jonkinlaisena ajatuksena, että meidän asioista ei päätetä missään pankeissa eikä puolueissa”, Tikkanen kertoo.⁴⁴

Periaatelinjan kolmatta kappaletta Tikkanen pitää kaikista epäselvimpänä kohtana:

”Pyrkiessään puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta Helsingin Sanomat kiinnittää erityisesti huomiota mielipiteen vapauden toteutumiseen. Helsingin Sanomain käsityksen mukaan yhteiskunnan tasapainoinen kehitys on mahdollinen vain silloin, kun kaikkia kansalaisia palvelevan, monipuolisen tiedonvälityksen jatkuvuus on taattu”.

Tikkanen tulkitsee, että tässä kohdassa haluttiin antaa vastaus niille tahoille, jotka noina vuosina alkoivat ihmetellä, kuinka on mahdollista, että ”kommunistienkin kansanedustajat saavat ääntä kuuluviin tällaisessa porvarillisessa lehdessä”. Samalla annettiin toimitukselle ohje, että pimentoon ei saanut laittaa kommunisteja, mutta ei myöskään Veikko Vennamo ja SMP:tä. ”Kaikkia kansalaisia” tuli palvella. Moniarvoinen yhteiskunta ja sen kansanvaltaisuus oli lehden kannanotto siihen, millaisessa yhteiskunnassa mielipiteen vapaus voisi toteutua, koska kuten Tikkanen sanoo, ”aika lähellä olivat kansandemokratiat”. Tiedonvälityksen jatkuvuuden takaamisen hän määrittelee ”ipiläiseksi elementiksi” lehdistön vapauden merkityksessä. IPI on lyhenne kustantajien kansainvälisestä järjestöstä International Press Institutesta, jonka perustajajäseniin *Helsingin Sanomat* kuului. Tikkanen mukaan 1960–70-lukujen vaihteessa elettiin hyvin aktiivista vaihetta IPI:n asioissa, kun järjestön maailmankongressi oli tulossa Suomeen⁴⁵.

”Moniarvoisuus” vakiintui 1970-luvulla laajemminkin lehdistöä kuvaavaksi arvoksi. Esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan Evan viestintäpoliittisessa muistiossa marraskuulta 1978 vaadittiin yrityksiä kestämaan ”moniarvoisen lehdistön” kritiikkiä. ”Moniarvoisuus” hyväksyttiin Evassakin lehtien toimituspolitiikan lähtökohdaksi, ja siitä tuli koko Evan toiminnan ydin 1970–80-luvuilla. Eva tähdensi kuin sanomalehdistö ikään, että kollektiivisen totuuden sijasta jokaisella on oikeus kehittää oma totuutensa.⁴⁶ Raimo Salokangas on käyttänyt sanaa ”moniarvoistuva” kuvatessaan Yleisradion historiassaan reporadion ohjelmapolitiikkaa: ”Oli kysymys yhteiskunnan muuttumisesta ja

⁴⁴ Tarkistin kesällä 2005 Tikkanen pohdintoja Suojelupoliisin arkistosta. Siellä oli vuosilta 1970–75 merkintöjä kahdesta STO:n aktiivista ja kahdesta muusta yleisdemokratian toimintaan aktiivisesti osallistuneesta henkilöstä. Merkinnät olivat vähäisiä: ne koskivat matkoja Neuvostoliittoon, yhdistysjäsenyyksiä ja osallistumisia kommunistien tilaisuuksiin. Vähäisten merkintöjen voi katsoa osoittavan sitä, että lehdistön yleisdemokraatteja ei ainakaan vielä 1970-luvun alkupuolella Suojelupoliisissa nähty merkittävänä uhkana yhteiskuntajärjestelmälle. Tosin vuoden 1975 jälkeen merkintöjä löytyisi ilmeisesti useammasta henkilöstä. Suojelupoliisin arkisto, neljästä henkilöstä tehdyt merkinnät.

⁴⁵ IPI:n päätehtävänä oli ”edistää uutisten vapaata julkistamista ja niiden välittämistä yli rajojen”. Järjestö oli perustettu vuonna 1952. Sen Suomen ryhmän puheenjohtaja oli vuonna 1971 toimitusjohtaja Aatos Erkkö. ”International Press Institute”, Suomen Lehdistö 5/1971. IPI piti yleiskokouksensa Helsingissä 5.-9. kesäkuuta 1971. ”IPI ratkoi ja taisi revetä”, Suomen Lehdistö 6/1971.

⁴⁶ Tarkka 2002, 132, 411.

'moniarvoistumisesta', oikeiden totuuksien muuttumisesta suhteellisiksi, sallitun rajojen liukumisesta, hyvän ja oikean määrittelyyn halullisten piirien taistelusta kentän hallinnasta".⁴⁷ Moniarvoisuus oli vielä 1960-luvun alkupuoliskolla ollut vasemmistolaisten tai korkeintaan liberaalien iskusana. Yhteiskunnan radikalisoituttua vuosikymmenen lopulla se alkoi vastata oikeistolaistenkin tarpeisiin.⁴⁸

Helsingin Sanomien periaatelinjan lopuksi todettiin, että "uutisvälityksessään *Helsingin Sanomat* pitää tavoitteena sellaisen kokonaiskuvan muodostumista, joka koostuu kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista." Tikkanen pitää lausetta keskeisimpänä koko linjajulistuksessa. Hän selittää sen siten, että siinä osoitetaan lehden tehtävän muutos sitten *Päivälehd*den aikojen. "Silloin kun lehti aloitti toistasataa vuotta sitten, se oli nuorsuomalaisen ryhmän taisteluväline. Haettiin kannatusta aatteelle, vaikka puolueorganisaatiota ei vielä ollutkaan. Jouduttiin henkisesti agitoimaan. Tällä muotoilulla tarkoitetaan, että lehti ei tuputa omaa kantaansa. Ei yritä agitoida ihmisiä oman kantansa taakse, vaan pyrkii antamaan ihmisille tiedot niin, että he voivat itse fundeerata ja tulla johonkin tulokseen. - - Luulisin, että tämä on henkisesti suurin ero meidän alkuvaiheidemme kanssa, koska silloin elämä oli vähän toisenlaista", Tikkanen sanoo.

Tikkasen aikana lehden periaatelinjaa ei ollut tarvetta käyttää esimerkiksi riitatilanteessa osoittamassa lehden tapaa toimia. Tikkasen mukaan linjapaperia saatettiin luetuttaa taloon rekrytoitavalle toimittajalle, jotta voitiin varmistua, että hän ei nähnyt omassa vakaumuksessaan, jota toimittajien työehtosopimus varjeli, ja lehden linjassa ristiriitaa. Yhteiskunta rauhoittui nopeasti sitten 1970-luvun alkupuoliskon eikä linjapaperiin lehden sisäisenä kurinpitovälineenä ollut tarvetta turvautua. Näin jälkikäteen ajatellen Tikkasen mielestä oli hyvä, että periaatelinja tuli tehdyksi. "Tällaisten papereiden pulmahan on siinä, että ne rupeavat näyttämään vanhentuneilta, jos olot muuttuvat. Linjapaperia on hyvin vaikea lähteä muuttamaan vain sen nykyaikaistamisen vuoksi. Silloin sanotaan, että ahaa, lehti muuttaa linjaa. Se on kuin YYA-sopimus, sitä ei saa muuttaa tai avata, vaikka siinä on huonoja kohtia", Tikkanen pohtii⁴⁹.

Miten mieltä periaatelinjasta olivat sitten *Helsingin Sanomien* toimittajat? Linjasta saatettiin hakea tukea, mikäli lehden kirjoittelu asetettiin kyseenalaiseksi. Lehden politiikan toimittajana työskennellyt Karolus Kinnunen kuvailee muistelmissaan, miten keskustan puheenjohtaja Johannes Virolainen ihmetteli, "miksi se Erkko ja Hesari ovat niin usein meitä vastaan". Kinnunen vastasi Virolaiselle vetoamalla lehensä linjaan ja vakuuttamalla, että lehti uutisoi, arvioi ja arvostelee periaatteessa kaikkea liikkuvaa ja liikkumatonta periaatelinjansa pohjalta.⁵⁰

Toimittajien käsityksistä todistaa myös Pertti Klemolan kirja *Helsingin Sanomista* vuodelta 1981: *Helsingin Sanomat – sananvapauden monopoli*. Lehden toi-

⁴⁷ Salokangas 1996, 217.

⁴⁸ Salokangas 1996, 165.

⁴⁹ Heikki Tikkanen, puhelinhaastattelu 2001.

⁵⁰ Kinnunen 2001, 267.

mittajien haastatteluihin perustuvassa kirjassaan Klemola kuvailee, miten toimitusdemokratia oli Sanoma Oy:ssä vain ”kaukainen haave”. Yhteistyöneuvostokokeilua toimittajat pitivät kirjan mukaan ”tyhjääntavana”, ja sen tuotokset olivat samaa sarjaa: linjapaperi ja johdon lupaus alkaa ilmoittaa yhtiön sisäisissä tiedotteissa avoimiksi tulevista työpaikoista. ”Kokeilusta sovittaessa lehden johdanto määritteli paperille *Helsingin Sanomien* linjan, vajaan liuskan verran pyöreitä korulauseita”.⁵¹ Toisaalla samassa kirjassa Klemola esittelee periaatelinjan ja toteaa, että se on sellainen ”kuin laatulehden linjan tuleekin olla, puhdasoppinen ja ylevä. On mahdollista, että monet lehteä tekevät jopa uskovat lehden toteuttavan linjaansa”.⁵² Klemola asetti kirjansa tehtäväksi antaa vastauksia linjasta kumpuaviin kysymyksiin: ”Millä keinoin *Helsingin Sanomat* vahvistaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta? Mitä oikeastaan on lehden tarkoittama yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus? Palveleeko lehden tiedonvälitys kaikkia lukijoita, kaikkia kansalaisia? Jos palvelee, palveleeko se kansalaisia tasarvoisesti?”⁵³

Klemolan oma vastaus oli luettavista kirjasta ja *Näköpiiri*-lehdestä, jossa hän jo ennen kirjan julkaisemista paljasti selvitystensä tuloksia. Klemola kertoo Tapio Kuosman tekemässä haastattelussa, että hän halusi kirjallaan vastata kysymykseen, miten ”sitoutumaton” valtalehti on sidoksissa yhteiskuntaan. Klemola oli jutun mukaan kirjoittanut lehden linjan uudelleen ja se kuului näin: *Helsingin Sanomat* on vaihtoehdottoman demokratian pää-äänenkannattaja; *Helsingin Sanomat* pitää arvossa sellaista yhteiskuntaa, jossa ei ole levottomuuksia eikä ääri-ilmioita; *Helsingin Sanomat* suuttuu niille tahoille, jotka eivät noudata ”pelisääntöjä”. Lehdelle sopii hyvin kansanrintamahallituspohja.”⁵⁴ Jutun otsikkoon oli nostettu, että ”*Helsingin Sanomat*, vaihtoehdottoman kansanvallan äänitorvi”.

Helsingin Sanomien linjapaperin herättämistä ajatuksista kertovat Sanomien toimitusosaston STO:n piirissä käydyt keskustelut. Lehden linja oli Rakennusmestarien talolla järjestetyn keskustelutilaisuuden kohteena 7. maaliskuuta 1975. Lehden linjakysymyksiä ja toimituksellisia tavoitteita puitiin lehden ja sen toimittajien tekemän yhteistyösopimuksen mukaisesti ensimmäistä kertaa. ”Jäsenten on siis syytä valmistautua keskuudessaan miettimällä lehden sisältöä ja toimitustapaa koskevia keskustelunaiheita”, evästi STO:n jäsentiedote.⁵⁵ Itse tilaisuudessa toimittajien kysymyksiin vastasivat päätoimittajat Teo Mertanen, Keijo Kylävaara ja Heikki Tikkanen sekä toimituspäällikkö Simopekka Nortamo. Toimitusjohtaja Väinö Nurmimaa oli paikalla ”kuunteluoppilana”. Keskustelutilaisuuden pu-

⁵¹ Klemola 1981, 126.

⁵² emt. 144.

⁵³ emt. 144. Klemolan kirja ei ole tutkimus, mutta kuvannee kirjoittajan lähtökohdasta pätevästi tai tarkoitushakuisesti kohdettaan. Kirjan saamasta palautteesta ks. Pentti Särmän arvio ”Luettava, ei luotettava”, *Sanomalehtimies* 1/1982, Leena Paukun mielipidekirjoitus ”Avoin kirje Pepe Klemolalle”, *Sanomalehtimies* 1/1982, ja Pertti Klemolan vastaus ”Jos joku todella odottaa kirjettäni”, *Sanomalehtimies* 2/1982. Martti Häikiön arvio ”Ludviginkadun pesänjakaja”, *Suomen Lehdistö* 2/1982.

⁵⁴ ”*Helsingin Sanomat*, vaihtoehdottoman kansanvallan äänitorvi”, *Näköpiiri* 12/1980.

⁵⁵ STO:n jäsentiedote 1/1975 (20.1.)

heenjohtajana toimi yhteistyöneuvoston puheenjohtaja Markku Valkonen. Lehden toimittajia oli paikalla runsaasti, viitisenkymmentä.⁵⁶

STO:n hallitus valmentautui tilaisuuteen hyvin. Se oli asettanut kolmihenkisen työryhmän Eno-Tolvanen-Ylänen muotoilemaan kysymykset ja huolehtimaan niiden jakelusta.⁵⁷ Kysymykset kertovat itsessään, mitä asioita toimittajat ajattelivat lehden linjaan liittyvän, vaikka kaikkiin kysymyksiin ei tilaisuudesta kertoneen STO:n jäsentiedotteen jutusta löytynytäkään vastauksia. Ensinnäkin mietittiin, oliko lehden johto määritellyt yhteistyösopimuksen yleislinjan lisäksi osastokohtaisia linjoja. Erikseen piti kysyä, mikä oli lehden ulkomaanosaston linja ja osuuko se yksiin ”maamme virallisen ulkopoliittisen linjan” kanssa. Samaan sarjaan kuului seuraava kysymys: ”Koska ulkomaanosaston työskentelymahdollisuudet ja sitä kautta myös osaston linja ratkaisevasti riippuvat käytettävissä olevasta materiaalista, katsooko lehden johto, että esim. Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita koskeva informaatio rakentuu riittävän tasapuoliseksi ja monipuoliseksi kolmen länsimaisen uutistoimiston palvelun kautta?” Jatkokysymyksenä piti tulla, että riittäisikö tasapainotukseen Moskovaan vihdoinkin saatu oma kirjeenvaihtaja vai tarvittaisiinko lisätoimia. Konekirjoitusliuskaan oli kirjoitettu käsin ”Tass” eli Neuvostoliiton virallisen tietotoimiston nimi. Ulkomaan uutisten arvostuskin herätti lehden toimittajissa ilmeisesti epäilyjä, kun kysyä piti, onko kaapatun poliitikon kohtalo tärkeämpi kuin esimerkiksi ne vaalit, joiden kynnyksellä hänet kaapattiin.⁵⁸

Kysymyksiä riitti myös siitä, mitä tarkoitti periaatelinjassa mainittu ”kansanvaltaisuus”. Joku oli aistivinaan, että lehteä ei tyydyttänyt sen hetkinen status quo, koska kansanvaltaisuutta oli ”edistettävä”. Toisen piti siteerata ensin periaatelinjaa, jonka mukaan lehti pyrki ”puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta, mutta sitten ihmetellä, ”miksi useita satoja tuhansia ihmisiä koskevista solidaarisuustapahtumista, esim. taksvärkki-keräys, joko vaietaan tai juttu piilotetaan ykköseksi?”. Päätoimittajia haluttiin patistella myös uutiskriteereistä: ”YTS:n (=yhteistoimintasopimuksen) mukaan HS:n uutisvälityksen tarkoituksena on luoda sellainen kokonaiskuva, joka koostuu kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista. Kuitenkin tilanne on se, että tapahtumauutisille, onnettomuuksille, tulville, politiikan kaappauksille löytyy aina tilaa, sen sijaan ihmisten arkielämään suurestikin vaikuttaville asioille ei tunnu löytyvän johdonmukaisen seuraamisen tapaa eikä palstatilaa?” Entä kuka valvoo ja miten lehden linjan toteutumista?

Linjatilaisuudessa päätoimittajat olivat vastanneet, ”ettei HS ole diktatuurin kannalla”: ”Tällä linjanvedolla vastaajat täsmensivät yhteistyöneuvoston sopimuksen toisen pykälän kolmatta momenttia, jossa sanotaan, että HS pyrkii puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta”. Päätoimittajat olivat myös todenneet, että ”kansanvaltaisuusideologia” on peräisin *Päivälehd*en ajoilta, kuten Heikki Tikkanenkin edellä haastattelussa

⁵⁶ STO:n jäsentiedote 5/1975. (11.3.)

⁵⁷ STO:n hallituksen kokous 5.3.1975.

⁵⁸ Pöytäkirja STO:n hallituksen kokouksesta 24.3.1975, Liite kysymyksistä, jotka oli esitetty kyselytilaisuudessa 7.3.1975.

muisti. "Linja on ainoastaan saatettu ajan tasalle", olivat päätoimittajat todenneet. Linjaa sanottiin valvottavan taannehtivasti, mikä merkitsi sitä, että "perästä kuuluu, jos linjan vastainen juttu on päässyt lehteen". Uutiskriteereistä olivat päätoimittajat todenneet, että niitä ei ole, mutta Nortamon mukaan Ylen uutiskriteerit "tietyllä tavalla pätevät myös HS:n toimintaan". Nortamo oli myös ollut sitä mieltä, että toimitusdemokratia oli lehdessä toteutunut "äärettömyyksiin asti", sillä päätöksiä lehden sisällöstä tehtiin yhtä monessa pisteessä kuin oli toimittajia.⁵⁹

Tilaisuudessa oli kysytty myös, oliko *Helsingin Sanomat* luku- vai asialehti? Päätoimittajien vastaus kuului, että lukulehtikin voi olla asialehti eli *Helsingin Sanomat* oli molempia mutta aina asialehti. Päätoimittajat eivät halunneet pinta-tekstien syrjäyttävän "arvokkaampia asiatekstejä", joskin Nortamo ilmaisi huolensa siitä, että lehdellä oli taipumusta kuivakkuuteen "samalla tavalla kuin Pravdalla". Päätoimittajilta udeltiin, onko lehden mielestä "vallattoman kunkun vierailu suurempi uutinen kuin vallallisen pääministerin käynti Suomessa". Kylävaara oli vastannut, että "kuningashömpötyksiin liittyy muita aspektejia", niillä ei ollut tekemistä asian kanssa. STO:n jäsentiedotteen mukaan "kertomukset kunkuista ovat sitä muuta materiaalia, jolla hauskutetaan kansaa". Toimittajien politisoitumisestakin puhuttiin. Kylävaaran mukaan "toimittajien politisoituminen ei ole vaikuttanut HS:n riippumattomuuteen". Kylävaara vetosi Eino S. Repoon, jonka kokemuksen mukaan ammattitaitoiset toimittajat pystyivät puoluekannastaan riippumatta välittämään oikeita tietoja. Lehden artikkelien (artikkelisivulla) sanottiin olevan aina lehden linjan mukaisia, eikä artikkelitoimittajan omilla mielipiteillä ollut paljon painoa. Puhetta riitti vielä lisäksi ulkomaantoimituksen tasapuolisuudesta, kun käytössä oli vain länsimaiden uutistoimistojen palvelut, sekä ns. päätösjutuista, joihin päätoimittaja Tikkanen oli kaivannut lisättäväksi "ihmisläheisen elementin". Päätoimittajien mukaan itesesensuuria esiintyi *Helsingin Sanomissa* kuten muissakin lehdissä, mikä johtui jo hyvästä käytöksestä.⁶⁰

Hieman sen jälkeen kun linja-asioista järjestettiin *Helsingin Sanomissa* keskustelutilaisuus kiisteli STO omassa piirissään periaatelinjan soveltamisesta käytäntöön. Aiheen oli antanut lehden sunnuntainumerossa 16.3.1975 julkaistu laaja juttupaketti otsikolla "SKP:n kaksi puoluetta". STO:n hallitus oli käsitellyt pyynnöstä juttua ja lähettänyt sen sisältöpoliittiseen työryhmään kannanottoa varten. Sisältöpoliittinen työryhmä palautti asian hallitukselle, koska se katsoi tehtävämäärittelynsä olevan vielä kesken. Hallitus päätti sen jälkeen äänin 6–4 jättää asian käsittelyn sikseen. Perustelu kuului, että sisältöpoliittisia asioita tuli käsitellä niin, "ettei edes tahtomatta tulla tuominneeksi STO:n jäseniä, jotka työssään joutuvat noudattamaan lehden peruslinjaa, ja ettei sisältöpoliittisilla kannanotoilla vaaranneta keskinäistä solidaarisuuttamme ay-rintamassa". Vähemmistöön jääneet sto:laiset Iris Eno, Pellervo Raitio ja Markku Valkonen olisivat pyytäneet lehden johdon näkemystä siitä, olivatko SKP-jutut lehden periaatelinjan mukaisia. Kolmikön mielestä HS:n periaatelinjan tultua määritellyksi

⁵⁹ STO:n jäsentiedote 5/1975.

⁶⁰ STO:n jäsentiedote 5/1975.

kirjallisesti STO:n velvollisuus olisi ollut valvoa linjan toteutumista. ”Kannanotto olisi sitäkin tärkeämpi, koska meneillään olevissa tes-neuvotteluissa on käsitelty linjamäärittelyn tekemistä tes-velvoitteiseksi. Toimittaja olisi suunnitelmien mukaan velvollinen noudattamaan lehden linjaa”, kirjauttivat erimieliset kantansa kokospöytäkirjaan. He vielä korostivat, että ”SKP:ta käsitellyt juttukokoelma ei ollut HS:n periaatelinjan mukaisesti tasapuolinen eikä noudattanut tapaa, jolla lehti yleensä julkistaa ennakkojuttuja puoluekokousten alla. Kokoelma ei liioin anna kansalaisille sitä monipuolista tietoa, joka on välttämätöntä kokonaiskuvan muodostumiseen.”⁶¹ STO:n hallituksen papereiden joukossa on kopio, jossa todetaan voittaneen ehdotuksen kohdalla marginaalissa, että ”demarien ehdotus Laitisen ym. pesemiseksi puhtaaksi”. Häviölle jääneen, Iris Enon tekemän ja jutuntekijät ”tuomitsevan” ehdotuksen vieressä oli puolestaan teksti ”demokraattien ehdotus”, millä viitattiin STO:n omaan yleisdemokraattiseen rintamaan.⁶²

Kiisteltyyn jutun tekijät olivat poliittisen osaston esimies Aarno Laitinen ja samalta osastolta toimittaja Janne Virkkunen. Vahvasti näkökulmatassa jutussa esiteltiin, miten SKP:n kaksi leiriä valmistautuivat SKP:n edustajainkokoukseen helluntaiksi. Juttu perustui SKP:n sisäpiiriin lähteisiin. Kokonaisuuden yhteydessä esiteltiin värikkäästi SKP:n taistolaisen ydinjoukkoa otsikolla ”Vanhat stalinistit taistolaisvaltiaita”. Jutussa kuvailtiin taistolaisjohtajia tähän tapaan: ”Leo Suonpää: ’Syntilistan pitäjä’ - - Leo Suonpää on vanha stalinisti, joka hoiperteli jonkin aikaa vuoden 1955 jälkeen, mutta on nykyisin tiukasti taistolaisleirissä. Suonpään asema perustuu siihen, että hän oli vuoteen 1966 asti puolueen kaaderiosaston yhteydessä toimineen eräänlaisen toverituomioistuimen tutkija ja vetäjä. Suonpää joutui selvittämään juopotteluun, epätoverillisiin sukupuolisuhteisiin ja muihin rikkeisiin syyllistyneiden kommunistien kuulustelun, mistä syystä hänet leimattiin nimikkeellä ’pillupoliisi’.” Laitinen muistaa, kuinka hänelle tuli ”joku kotimaan osaston taistolaistyttö sanomaan, että me emme voi hyväksyä tällaista”. Muuten hänelle ei jäänyt kyseisen jutun aiheuttamat laineet mieleen. ”Minua vieroksuttiin kuppilassa niin, että jos tulin taistolaisen pöytään, he nousivat ja lähtivät pois”, Laitinen kertoo ajan tunnelmista.⁶³

Periaatelinjaa oli käytetty arvioinnin kriteeristönä aiemminkin STO:ssa. Kesäkuussa 1974 sisältöpoliittinen työryhmä oli arvostellut taloustiistaisivun juttua ”Maansiirtokoneet kiven takana”. Juttu oli työryhmän mielestä ”hyvän lehtimiestävän ja HS:n periaatelinjan vastainen”. Juttu katsottiin ”kannanotoksi” yhtiön puolesta, vaikka kannanotot ”yhteistyösopimuksessa ilmoitetun periaatelinjan mukaan on tehtävä itsenäisesti ja riippumatta mm. taloudellisista

⁶¹ STO:n jäsentiedote 6/1975, STO:n hallituksen kokous 24.3.1975.

⁶² STO:n hallituksen kokous 24.3.1975, liitteet 1-5 ja niihin liittyvät paperit.

⁶³ Aarno Laitinen, puhelinhaastattelu 2005; Aarno Laitinen, ”SKP:n kaksi puoluetta” ja ”Vanhat stalinistit taistolaisvaltiaita” sekä Janne Virkkunen, ”Opiskelijat taistolaislinnake”, Helsingin Sanomat 16.3.1975. Laitinen työskenteli toimittajana Helsingin Sanomissa vuosina 1968-1982. Iris Sauli kertoo, miten puolestaan Laitinen osasi painaa taistolaisia kollegoitaan. Sauli muistaa, miten kuppilan pöydässä Laitiselle ei uskaltanut sanoa edes, että ”kiva kun on tänään parempi ilma”, sillä Loka olisi vastannut, ”mitäs Sinisalo on siitä mieltä”. Iris Sauli, haastattelu 2005.

päättäjäistä tai muista painostusryhmistä”. Työryhmä oli vielä vinoillut, että juttu vaikeutti ”sellaisen kokonaiskuvan muodostamista, joka koostuu kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista” (HS:n periaatelinja).⁶⁴

Kainuun Sanomien periaatteellinen linja

Kainuun Sanomien linjapaperi hyväksyttiin lehteä julkaisevan Kainuun Sanomien Kirjapaino Oy:n hallituksessa 27. marraskuuta 1973. Linjapaperi oli päätoimittaja Otso Kukkonen käsialaa. Kukkonen oli aloittanut lehden päätoimittajana 1955 isänsä Jussi Kukkonen seuraajana.

Kukkonen mukaan hän suhtautui ajatukseen linjapaperista aika skeptisesti, mutta kun siitä oli kerran työehtosopimusneuvotteluissa sovittu, tehdä se piti⁶⁵. ”Täytyyhän tämä homma hoitaa. Eihän siitä mitään haittaakaan ole, ja se voi olla pohjana niille linjalavereille, joita sovittiin kerran vuodessa pidettävän päätoimittajan läsnäollessa”, Kukkonen muistaa ajatelleensa. Kukkonen keskusteli linja-asioista toimituksen kanssa mutta ei välttämättä linjajulistusta laatiessaan. Itse paperi syntyi Kukkonen mukaan kovinkaan paljon miettimättä. Hän oli kuitenkin pohdiskellut perusteellisesti lehden linja-asioita viitisen vuotta aiemmin kirjoittaessaan lehtensä 50-vuotishistoriikin, *Kainuun Sanomat 1918–1968*. Siinä Kukkonen totesi lehden perustetun ”Kajaanin kihlakunnan maalaisväestön mielipiteiden foorumiksi”. Lehden tehtäväksi Kukkonen määritteli, että ”valtavasta tietojen virrasta sanomalehden on pystyttävä sieppaamaan tärkein, olennaisin”. Kukkonen teksti olisi kelvannut vaikka suoraan linjapaperiin:

” Sanomalehdistä sanotaan, että oikeita tietoja saadakseen on luettava kaikkien mielipidesuuntien lehtiä. Tämä sisältää väitteen, että lehdet valehtelevat ja että totuus on valheiden summa. Kumpikaan väite ei ole tosi. Sanomalehden on annettava lukijalle oikeat tiedot tärkeistä asioista mielipiteen ja *maailmankuvan rakennusaineiksi*. Itse rakentaminen on lukijan tehtävä. Sanomalehden on esitettävä myös mielipiteitä, mutta ei vain yhtä vaan monia mielipiteitä. Ne on kuitenkin erotettava tosiasioista ja osoitettava lukijoille nimenomaan mielipiteiksi.

Lehden on pystyttävä ottamaan vastaan myös tekniset mullistukset. Sen on palveltava yhteiskuntaa olemalla siitä hieman edellä sekä teknisesti että tiedollisesti. Lehden on yhteiskunnan toimintojen mutkistuessa kyettävä demokratian terveyspoliisin tehtäviin. Niitä ei hoida kukaan, jos lehdistö ne jättää.”⁶⁶

Kukkonen ajatuksissa voi nähdä yhtymäkohtia siihen, mitä ns. reporadion aikana kirjattiin Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstöön. Reporadion informatiivisen ohjelmapolitiikan ihanteena oli tarjota ”oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin perustuva *maailmankuva*”. Yleisradion ei pitänyt pyrkiä jonkin tietyn maailmankatsomuksen istuttamiseen, vaan omakohtaisten katsomusten *rakennusosien* tarjontaan. Yle oli Kukkoselle tuttu, sillä hän istui Yleisradion ohjelmaneuvostossa keskustan edustajana vuosina 1964–1970.⁶⁷

Itse *Kainuun Sanomien* linjamääritys oli napakka, mutta Kukkonen laatiminen perusteluosineen 4,5 liuskaa. Lehden ”periaatteellinen linja” meni seuraavanlaisesti:

⁶⁴ STO:n jäsentiedote 14/1974 (12.8.).

⁶⁵ Otso Kukkonen, haastattelu 2002.

⁶⁶ Kukkonen 1968, 174-175.

⁶⁷ Salokangas 1996, 165-178; Ilmonen 1996, 180-181.

Kainuun Sanomien periaatteellisena linjana julkaisutoiminnassa on

- a. jakaa *oikeaa* tietoa
- b. *objektiivisuutta* ja
- c. *tasapuolisuutta* noudattaen
- d. tarjota *sopivaa* viihteellistä aineistoa sekä
- e. *vaikuttaa* yhteiskunnan kehitykseen
- f. *keskustalaisessa hengessä*
- g. *Kainuun väestön elämisen laadun* parantamiseksi.⁶⁸

Kukkonen totesi linjapaperin perusteluosassa, että linjamääritys oli tietoisesti laadittu yleiseksi ja lyhyeksi, koska silloin se ei rajoittanut toimituspolitiikkaa. Kukkonen arveli, että se sisälsi yleisissä kannanotoissaan ”kaikkein voimakaimman kannanoton ns. länsimaisen, liberaalisen julkaisupolitiikan puolesta”. Näin sen takia, että objektiivisuus ja tasapuolisuus oli esitetty ehdottomina vaatimuksina, vaikka niitä kohti pystyi parhaimmillaan vain pyrkimään, Kukkonen kirjoitti. Liberalistisen ajattelun määrittivät Ylen ohjelmapolitiikan laatijatkin Ohjelmatoiminnan säännöstön taustavoimaksi, vaikka 1960–70-lukujen vaihteen ilmapiirissä Ylen linjassa nähtiin porvarillisissa piireissä kumouksellisia aineksia⁶⁹.

Kukkonen tarkensi tulkintaosiossaan, että linja rajasi *Kainuun Sanomien* pääasialliseksi levikkialueeksi Kainuun ja että se oli leimallisesti ”Kainuun maakuntalehti”. Linjan kohta a) tarkoitti taas sitä, että tiedonvälityksessä tuli pyrkiä ehdottomaan tarkkuuteen. Yleisön luottamus oli toiminnan välttämätön edellytys. Kukkonen mukaan Kainuun väestö tarvitsi paikkansa pitävää tietoa merkitsevistä tapahtumista ja asioista voidakseen orientoitua ja tehdä valintojaan yhä monimutkaisemmaksi kehittyvässä nopeiden rakennemuutosten yhteiskunnassa. Oikean eli paikkansapitävän ja objektiivisen tiedon vaatimus tarkoitti, ”että tietoa välitetään lukijakunnan omien valintojen, päätösten ja kannanottojen taustaksi, ei valmiiden ratkaisujen tyrkyttämiseksi”. *Kainuun Sanomat* oli linjapaperin tekohetkellä keskustan äänenkannattaja. Kukkonen halusi linjauksellaan viedä lehteä kohti sitoutumattomuutta uutispalstoilla.

”Objektiivisuutta noudattaen” asetti *Kainuun Sanomien* toimittajalle tai lehden kirjoittavalle henkilölle isoja vaatimuksia, Kukkonen selvitti. Kirjoittajan tuli kyetä eliminoimaan ”oma henkilöhistoriansa, omien toiveidensa, asemansa, ennakkoluulojensa, periaatteidensa, arvomaailmansa, tietomääränsä, sanalla sanoen koko persoonallisuutensa vaikutukset”. Kukkonen mukaan tämä oli käytännössä mahdotonta, minkä hän arveli johtaneen siihen, että objektiivisuuden periaate oli yritetty jopa täysin kieltää. Kukkonen tähdensi, että objektiivisuuteen tuli kaikesta huolimatta pyrkiä ”silläkin uhalla, että se ei täysin onnistu ja että se rajoittaa samalla persoonallista painoa toimitustyössä”. Kukkonen myönsi, että objektiivisuuteen pyrkimystä rajoitti viittaus vaikuttaa asioihin ”keskustalaisessa hengessä”. Vaikka objektiivisuus edellytti keskittymistä olennaisiin, merkitseviin asioihin, myös viihde oli poikkeus tästä vaatimuksesta. Kukkonen kertoo, että hän olisi halunnut itse kirjata linjajulistukseen objektiiv-

⁶⁸ Kainuun Sanomien periaatteellinen linja, päivätty 27.11.1973.

⁶⁹ Salokangas 1996, 174.

suuteen vain pyrittävän, mutta hallituksen ”ukot” vaativat, että objektiivisuutta on noudatettava – ei vain pyrittävä siihen⁷⁰.

”Tasapuolisuutta noudattaen” sisälsi Kukkonen mukaan vanhan oikeusohjeen, jonka mukaan oli kuultava molempia osapuolia. Periaate tarkoitti, että lehti oli sekä tiedonvälityksessään että kannanotoissaan tasapuolinen suosimatta mitään yhteiskunnassa vaikuttavaa osapuolta. Lehden tuli julkaista erilaisia käsityksiä ja mielipiteitä. Tasapuolisuutta vaadittiin jokaiselta jutulta ja sen typografiselta painotukselta. Lehden tuli tarjota tasapuolisesti tilaa keskustelulle, olla vapaan kansalaiskeskustelun foorumi. Tasapuolisuuteen pyrkimisessä oli jälleen yksi poikkeus: ”Maininta keskustalaisessa hengessä tapahtuvasta vaikuttamisesta erityisesti Kainuun väestön hyväksi osoittaa, että näissä asioissa tasapuolisuusvaatimuksesta on luovuttu”, Kukkonen tarkensi. Yleisradiossa Ohjelmatoiminnan säännöstöä muutettaessa vuonna 1972 tasapuolisuus oli asetettu kaiken ohjelmatoiminnan pääsäännöksi, jolloin se korvasi sanana puolueettomuuden⁷¹.

Kainuun Sanomien linjattiin tarjoavan ”sopivaa viihteellistä aineistoa”. Sopivuudella tarkoitettiin, että huomioon piti ottaa lukijakunnassa vallitsevat mielipide- ja asennetaipumukset sekä ”koko arvomaailma, jota voidaan kuvata perinteelliseksi ja osin vanhoilliseksi”. Lukijoiden loukkaavaksi kokemana viihde ei ollut sopivaa. Sopivuuden vaatimusta tuli Kukkonen mukaan soveltaa muuhunkin aineistoon. Niin ikään viihde oli löytänyt tiensä Ylen OTS:ään, mutta kun Ylessä viihteen tuli aktivoida ja virittää yleisöään⁷², *Kainuun Sanomissa* olttiin konservatiivisempia: viihteellinen aineisto ei saanut ärsyttää. Selitysosan lopussa viitattiin kylläkin viihteen tai paremminkin kulttuurin opastavaankin puoleen.

Lehdelle ei riittänyt pelkästään tiedon jakaminen. *Kainuun Sanomien* tärkeä tehtävä oli vaikuttaa ”sekä tiedonvälityksen että mielipideaineiston avulla suunnitelmiin, päätöksiin, ihmisten mielipiteisiin ja tätä kautta koko yhteiskunnan kehitykseen”.

Keskeinen osa *Kainuun Sanomien* linjassa oli maininta ”keskustalaisessa hengessä”. Selitysosassa Kukkonen totesi, että lehti kannatti keskustapuolueen kansanvaltaista, tasa-arvopoliittista linjaa ja sen yhteiskunnallista arvomaailmaa. Keskustalaisuuden hän korosti tarkoittavan suvaitsevaisuutta, kiihkkomuutta ja äärimmäisyyksien karttamista, jolloin ”keskustalaisuuden” tuli lähestyä tasapuolisuuden vaatimusta. Keskustalaisuuden periaatteiksi mainittiin puolueohjelman hengessä alueellisen ja sosiaalisen yhdenvertaisuuden tavoittelu, länsimainen demokratia, yksilön vapaus sekä yksityisen yritteliäisyyden tukeminen suomalaisessa sekatalousjärjestelmässä. Otso Kukkosella oli erinomainen tuntuma keskustan puolueohjelmiin, ja hän oli muun muassa mukana laatimassa kesän 1970 Mikkelin puoluekokouksen hyväksymää, vuoden 1968 puolueohjelmaa täsmentävää tavoiteohjelmaa⁷³.

⁷⁰ Otso Kukkonen, haastattelu 2002.

⁷¹ Salokangas 1996, 177-178.

⁷² Salokangas 1996, 171-172.

⁷³ Pirilä 1982, 188-190.

Kukkonen kertoo miettineensä linjapaperia laatiessaan eniten juuri lehden suhdetta puolueeseen. Hän oli pohtinut lehden irtauttamista puolueesta, mutta asia oli arka eikä hän ollut rohjennut puhua siitä ääneen toimituksen kuullen. ”Pesäeroa puolueeseen oli tehty kaikessa hiljaisuudessa lehden sisällön suhteen jo 1960-luvun loppupuolelta. Vielä 1962, kun oli noottikriisi, lehti oli voimallisesti keskustalainen ja tunsu sen isänmaalliseksi velvollisuudekseen”, Kukkonen kertoo. Hallituksen jäsenten asenteet lehden irrottamiseksi puolueesta eivät kuitenkaan olleet kypsyneet vielä vuonna 1973, vaan kaikki hallituksen jäsenet olivat ”ankaria maalaisliittolaisia”, Kukkonen todistaa. Puoluesuhde oli laitettava linjapaperiin: ”Jollakin konstilla piti keskustalaisuus sinne ujuttaa”, Kukkonen perustelee ilmaisua ”keskustalaisessa hengessä”. Sen tarkoitus oli hienovaraisesti vihjata, että lehti ei olisi enää puolueen alainen äänitorvi, vaikka taustansa tunnustaisi. ”Minua itteäni vähän huvitti, mutta en keksinyt parempaa ilmaisua”, Kukkonen sanoo. Yhteys puolueeseen oli tiivis myös päätoimittajan kohdalla, sillä tapana oli, että lehden päätoimittaja istui keskustan piirihallituksessa varajäsenenä. ”Huomasin sen hyödylliseksi, koska siellä saattoi hoidella asioita”, Kukkonen kertoo. Hän oli liittynyt maalaisliittoon 1948.

Objektiivisuus ja keskustalaisuus eivät olleet ihan helposti yhdistettävissä, ja Kukkonen selitteli keskustalaisuuden merkitystä *Kainuun Sanomien* linjamäärittelyssä vuolaasti. Keskustalaisuuden tuli rajoittua ”lähinnä periaatteisiin” eikä objektiivisuus-tasapuolisuus vaatimusparin tullut olla poliittiselle suuntaukselle alisteinen. *Kainuun Sanomat* ei kuitenkaan peittänyt kannanottojensa ja valintojensa keskustalaisia periaatteita, vaan ”esiintyy avoimesti niiden kannattajana pidättäen itselleen vapauden periaatteidensa käytännön tulkintoihin kunnallis-, sisä- ja talouspoliittisissa yms. kysymyksissä”.

Kukkonen ja *Kainuun Sanomat* ottivat kantaa myös ulkopoliittikkaan. Kukkonen totesi lehden sitoutuneen Paasikiven–Kekkonen linjaan, jota hän kuvasi rauhantahtoiseksi puolueettomuuspolitiikaksi. Se vaati *Kainuun Sanomien* Kirjapaino Oy:n ”koko toimitus- ja julkaisupoliitikassa” erityistä tarkkuutta ja vastuullisuutta. Tätä ulkopoliittista linjaa eivät saaneet horjuttaa kansainvälisen tai sisäisen politiikan suhdanteet tai virtaukset. Kukkonen muistaa haastattelussa 2002, että ulkopoliittinen kohta tuli linjapaperiin muun muassa sen takia, että lehdessä oli ollut huonoja uutisvalintoja. Eräässä uutistoimiston välittämässä jutussa muun muassa kerrottiin, miten Tshekkoslovakian kommunistisen puolueen johtaja Alexander Dubcek oli hakattuna ja raudoissa pantu junaan ja viety Moskovaan. Lehden otettu juttu oli kirjoitettu niin tunteisiin vetoavasti, että Kukkonen ei siitä pitänyt. Hän koki, että lehdistöllä oli vastuuta ulkopoliitikasta: ”Minulle se oli ehdoton isänmaallinen velvollisuus, että näin menetellään. En minä (presidentti) Kekosta pitänyt minään jumalana enkä edes kovin hyvänä ihmisenä, mutta näin hänet parhaaksi takuumieheksi sille, että ei tapahdu mitään kamalaa.”

”Keskustalaiseen henkeen” liitettiin selitysosassa sekin, että aroilla sisältöalueilla, joihin liittyy suuria tunnelatauksia, vaadittiin erityistä varovaisuutta. Tällaisiksi aroiksi alueiksi mainittiin uskonto- ja sukupuolimoraali. Kekkonen mukaan varovaisuutta aiheutti se, että ”kansaa oli silloin hyvin uskonnollista”.

Lestadiolaisuus oli maakunnassa vahvoilla, mikä näkyi lehden uutisvalinnoissa. Aina ei yhteenotoilta linjauksista huolimatta välttytty: ”Arto Paasilinna oli toimittajana vähän aikaa. Laitoin sen tuonne Kuusamoon tekemään juttua tv:n katselusta, jonka vanhalestadiolaiset kielsivät, ja siitä jutusta tuli riitoja. Enpä moista kaplakkaa muista. Ja erityisesti näiden kuusamolaisten kanssa, vaikka eihän lehti edes mennyt sinne”.

Mitä sitten tarkoitti maininta, että lehden tuli toimia ”Kainuun väestön elämisen laadun parantamiseksi”? Kukkonen mukaan sitä, että objektiivisuuden, tasapuolisuuden ja keskustalaisen hengen ohella kainuulaisten aineellisen että henkisen elämän parantaminen oli toimituspolitiikan yleisohjeena. Mikäli ristiriitatilanteita syntyi, tuli ratkaisut tehdä koko linjamääritystä ajatellen. Kukkonen korosti, että objektiivisuuteen ja tasapuolisuuteen pyrkiminen oli tehokkain keino *Kainuun Sanomien* alueellisen vaikuttamispäämäärän saavuttamiseksi. Jo lehden 50-vuotiskirjassa Kukkonen korosti lehden merkitystä alueen puolestapuhujana, keskeisenä tekijänä ”Kainuun nousussa Nälkämaasta nykyaikaan”. Hän mainitsee kirjassaan esimerkkeinä lehden ajamista asioista Kainuun sähköistämisen ja toiminnan Otanmäen kaivoksen avaamiseksi.⁷⁴

Haastattelussa 2002 Kukkonen myöntää, että jo hänen isänsä ajoista lähtien likeiset suhteet presidentti Kekkoseseen antoivat lehdelle vaikutusmahdollisuuksia. ”Minun isäni aikana käytiin Otanmäki-taistelu, josta silloinen toimitusjohtaja, yli-insinööri Harki sanoi minulle, että ilman Jussi Kukosta ja hänen suhdettaan Kekkoseseen, kaivosta ei olisi avattu. Siinä oli talouselämän puolella kamalat vastavoimat. Sitten Kostamus-asia, joka eteni meistä riippumatta. Siinä pääasia oli, että Rautaruukin vuorineuvos piti minua hyvin informoituna, ja minä yritin täällä maakuntaliiton ja seutukaavaliiton kautta vaikuttaa siihen, että kainuulaiset yritykset pääsisivät yhteistyöhön, että ne saisivat urakoita, mutta ei ne perkele päässeet, kun ne olivat niin kateellisia toisilleen. Ne urakat menivät muualle, mutta täältä oli hirveän paljon töissä ihmisiä. Jos Kuhmon kirkonkylää katselee, siellä näkyvät Kostamuksen rahat.”

Kainuun Sanomien linjassa puolueen etu samaistettiin oman alueen etuun, ja lehti tulkittiin perustetun tämän yleisemmän tavoitteen, oman alueen asioiden ajamisen, vuoksi eikä suinkaan vain propaganda-aseeksi. Kukkonen esitti tällaisen näkemyksen muun muassa lehden 70-vuotishaastattelussa: ”Kainuun Sanomien perustajilla oli kuvitelma, että sanomalehden avulla voidaan vaikuttaa päätöksentekijöihin alueen väestön hyväksi”, Kukkonen sanoi.⁷⁵

Selitysosan lopuksi todettiin, että lehden linja täydensi alan lainsäädäntöä, sopimusluoteisia normeja ja hyvää lehtimiestapaa. Kukkonen kiteytti *Kainuun Sanomilla* olevan kolme yhteiskunnallista tehtävää. Poliittinen/demokraattinen tehtävä oli antaa paikkansa pitäviä tietoja ja esittää perusteltuja mielipiteitä poliittisten ja muiden valintojen pohjaksi, toimia poliittisen, taloudellisen ja tiedollisen vallankäytön valvojana ja keskustelufoorumina sekä ohjata ja vireyttää yhteiskunnallista toimintaa. Lehden kulttuuritehtävä oli opastaa käyttämään vapaa-aikaa kulttuurin, liikunnan ja sopivan viihteen parissa. Kolmas eli taloudel-

⁷⁴ Kukkonen 1968, 173-174.

⁷⁵ ”Objektiivisuus demokratian kaltainen tienviitta”, Suomen Lehdistö 1/1988.

linen tehtävä oli antaa tietoja taloudellisten ja talouspoliittisten valintojen pohjaksi.

Kukkonen arvioi haastattelussa 2002 linjapaperin merkityksen jääneen *Kainuun Sanomissa* loppujen lopuksi vähäiseksi. Työhönottotilanteissakaan ei tentattu hakijan linjakelpoisuutta: puoluekantaa ei kysytty eikä keskustan jäsenkirjaa vaadittu. Työnhakijan ammattitaito ja luonne ratkaisivat valinnan. Linjapaperi sai jäädä olemaan, ja vältti sangen pitkään, aina vuoteen 1999. Edes lehden julistautuminen virallisesti sitoutumattomaksi 1994 ei aiheuttanut muutosta linjapaperissa. Linjapaperissa merkityksellisintä Kukkonen arvioi olleen sen teko sinänsä: ”Tämmöiset paperit tehdään ja sitten ajatellaan, että tämä on jotakin ikuista. Vuoden kuluttua ei kukaan välttämättä muista, onko tällainen paperi olemassa vai ei. Mutta hyödyllisintä tässä varmasti oli se prosessi, että käytiin läpi.”

4.3 Puoluesuhteen osoittaminen oli linjapaperin tärkeintä sisältöä

Sekä *Kainuun Sanomat* että *Helsingin Sanomat* kirjasivat linjapaperissaan suhteensa poliittiseen kenttään. Muissakin linjapapereissa puoluesuhde oli keskeistä sisältöä: lehti oli joko jonkin puolueen äänenkannattaja tai sitten puolueisiin sitoutumaton – tämä sidos tai sitoutumattomuus ilmaistiin melkein kaikissa linjapapereissa. Se oli vanhan ohjelmaperinteen valossa enemmän kuin luontevaa, sillä puoluesuhteen osoittaminen oli näissä linjapapereiden edeltäjissä ollut tärkeä osa sisältöä.

1970-luvulla suomalaista lehdistöjärjestelmää leimasi edelleen puoluepolitiikka. Puoluesitoutuneisuus sai virallisemmän luonteen, kun Lehdistön talouskomitea aloitti vuonna 1966 käytännön, jonka mukaan lehtiä pyydettiin ilmoittamaan oma puoluekantansa. Yksikään puolue ei protestoinut näin syntyneitä luokittelua vastaan⁷⁶. Sidokset puolueisiin kulkivat useimmissa lehdissä henkilömistajien kautta, kun lehtien omistajakunnassa tai toimituksen johdossa ja puolueiden johtoelimissä toimi samoja tahoja. Omistajana puolue oli vain harvoissa sanomalehdissä.⁷⁷

Oma vaikutuksensa puoluesidoksen julki-ilmaisuun oli lehdistötuelle, joka 1970-luvun alusta lähtien ikään kuin jäädytti monen sanomalehden puoluesuhteen. Lehdistön talouskomitea oli ehdottanut valtion tukea taloudellisissa vaikeuksissa oleville lehdille, ja vuoden 1967 budjettiesityksessä tukea päätettiin jakaa puoluetukena. Vuodesta 1971 budjettiin tuli määräraha lehdistön kulusavustuksiin, ja hallitus jakoi sen poliittisen lehdistötukilautakunnan esityksestä. Vuonna 1974 otettiin käyttöön puolueille parlamentaaristen voimasuhteiden mukaan jaettu lehdistötuki. Veikko Löyttyniemen mukaan valtion tuki vas-

⁷⁶ Salminen 1988, 147.

⁷⁷ Salminen 1988, 147-154; Salokangas 1998, 244-254.

tasi vuosina 1972–1981 noin 3–4 prosenttia sanomalehtien liikevaihdosta. Vuodesta 1992 tuki alkoi asteittain supistua, ja puolueet menettivät valtansa tuen jakamisessa.⁷⁸

Päätoimittajat olivat 1970-luvulla sanomalehtiensä värisiä: puolueiden äänenkannattajalehtien päätoimittajat ilmoittautuivat *Satakunnan Kansan* Erkki Teikaria lukuun ottamatta lehtiensä puolueiden julkikannattajiksi⁷⁹. Päätoimittajan oli luonnollisesti helpompi tehdä linjamuotoilut, kun hän itse edusti samaa puoluekantaa kuin lehden omistajat. Samalla oman puolueen ajattelu ja sanasto olivat päätoimittajalle tuttuja. Puolueväriä osoitettiin oman puolueen välle viittaamalla vanhojen ohjelmien tapaan tiettyihin ”tunnussanoihin”.

Viestintäpoliittisen komitean laatiman virallisen luokituksen mukaan vuonna 1972 tutkimukseni 31:stä sanomalehdestä 18 oli ilmoittautunut virallisesti jonkin puolueen äänenkannattajaksi⁸⁰. Loput lehdistä olivat sitoutumattomia. Eniten äänenkannattajia oli keskustalla, yhdeksän, kokoomuksella oli äänenkannattajia neljä ja RKP:llä kolme. *Kymen Sanomien* edeltäjästä nimellä *Kymen Sanomat* ilmestynyt haminalaislehti oli keskustalainen, *Etelä-Suomi* sitoutumaton ja tässä luvussa käsittelemäni *Eteenpäin*-lehti sosiaalidemokraattinen. Riihimäen *Aamupostin* molemmat edeltäjät, *Hyvinkään Sanomat* ja Riihimäen *Sanomat*, olivat sitoutumattomia vuonna 1972.

SANOMALEHTIEN PUOLUESIDOKSET LINJAPAPERIEISSA

<i>Sanomalehti (puolue)</i>	<i>Puoluesidos linjapaperissa</i>
Aamulehti (kok.)	Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja
Eteenpäin (sd.)	sosiaalidemokraattinen sanomalehti
Etelä-Saimaa (kesk.)	keskustalaiselta pohjalta
Etelä-Suomen Sanomat	puolustaa ihmisyksilön vapautta
Helsingin Sanomat	sitoutumaton päivälehti; määrittää kantansa itsenäisesti, riippumatta...
Hufvudstadsbladet	en liberal tidning; obunden av partipolitiska synpunkter
Hämeen Sanomat	puolueisiin sitoutumaton
Iisalmen Sanomat (kesk.)	edustaa moniarvoista keskustalaista näkemystä
Ilkka (kesk.)	tukee Keskustapuolueen aatteellista linjaa
Itä-Savo (kesk.)	edustaa moniarvoista keskustalaista näkemystä
Kainuun Sanomat (kesk.)	keskustalaisessa hengessä
Kaleva	sitoutumaton
Karjalainen (kok.)	Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja
Keskipohjanmaa (kesk.)	edustaa keskustalaista moniarvoista yhteiskuntanäkemystä
Keskisuomalainen (kesk.)	keskustalaisessa hengessä
Kouvolan Sanomat	puolueeton uutis- ja ilmoituslehti; puolueista riippumaton; itsenäinen
Lapin Kansa	puolueista riippumaton linja
Länsi-Suomi (kok)	nojaa suomalaiskansallisiin periaatteisiin
Länsi-Savo	puolueisiin sitoutumaton

⁷⁸ Salokangas 1998, 246-248.

⁷⁹ Puoluekantatiedot selviävät Kuka kukin on -teoksista 1970-1989. Niissä kaikkien keskustalehtien päätoimittajat ilmoittivat puoluekannakseen keskustan ja kokoomuslehtien päätoimittajat kokoomuksen Satakunnan Kansan Erkki Teikaria lukuun ottamatta. Teikari ilmoitti olevansa sitoutumaton. Sitoutumattomien lehtien päätoimittajat olivat puolestaan pääosin itsekkin sitoutumattomia. Etelä-Suomen Sanomien linjan laatinut Ossi Kivekäs oli ilmoittanut olevansa ”puolueista riippumaton porvari”.

⁸⁰ Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö 1973, 116-117.

Vaasa/Pohjalainen (kok.) Pohjolan Sanomat (kesk.)	Kokoomuksen äänenkannattaja toimituskunnalta edellytetään lojaalia suhtautumista Kesku- tap:een
Salon Seudun Sanomat Satakunnan Kansa (kok.) Savon Sanomat (kesk.) Turun Sanomat	puolueista riippumaton Kokoomuksen äänenkannattaja keskustalaisessa hengessä puolueista riippumaton, porvarillinen, vapaamielinen

Keskustalaisessa hengessä

Keskustalaisten sanomalehtien linjapapereissa 1970- ja -80-luvuilla ei todettu suoraviivaisesti, että lehti olisi ollut keskustan äänenkannattaja. Puoluesidos maalattiin auki väljemmin. Kaksi tapaa oli hallitsevana: *Kainuun Sanomista* juontava määritelmä ”keskustalaisessa hengessä” ja *Keskipohjanmaasta* lähtöisin oleva ilmaus ”edustaa keskustalaista näkemystä”. *Kainuun Sanomien* ohella keskustalaisessa hengessä sanottiin toimitettavan *Savon Sanomia* ja *Keskisuomalaista*. Kaikilla kolmella lehdellä vaikuttaa olleen tarve tietoisesti loitontaa suhdettaan puolueeseen. Sanomalehtien sitoutumattomuuskehitystä pro gradussaan tutkineen Jouni Pihlajasaaren haastattelema *Savon Sanomien* päätoimittaja Tapani Lepola totesi vanhan linjan kuvanneen hyvin lehden tilannetta ennen sitoutumattomuusjulistusta juuri sen takia, että siinä ei keskustaa mainittu suoraan⁸¹. Lepolan mukaan keskustalainen painotus näkyi artikkelisivujen tulkinnoissa, ei enää 1980-luvun lopulla uutispalstoilla. Puoluehenkeä välittyi lukijoille myös keskustalehtien pyörittämän uutistoimiston Utiskeskuksen (UK) jutuista⁸². Lepola arvelee, että osaksi puoluesidonnaisten artikkelien julkaisu oli laiskuutta. ”Ja kai siinä oli osaksi sitä, että puolueen asiaa. Kyllähän se olisi toimittajan kannalta helpompi, että jos ei suoraan julkaisisi sitä, niin katsoisi ainakin, mitä mieltä meidän puolueen pojat on tästä”, Lepola muistelee⁸³. Lehden edellinen päätoimittaja Reino Myöhänen puolestaan on kertonut, että *Savon Sanomissa* oli keskusteltu sitoutumattomuudesta aina 1960-luvun alusta lähtien. Myöhänen ja Lepola arvelevat, että sitoutumattomuutta ei ajettu ennen vuotta 1990 lävitse, koska lehden omistajat eivät olisi sitä hyväksyneet.⁸⁴ Samantapainen tilannehan vallitsi *Kainuun Sanomissa*, joka julistautui sitoutumattomaksi vuonna 1994.

Keskisuomalaisen päätoimittajan Erkki Laatikaisen laatima linjapaperi, ”toimituksen toiminta-ajatus”, syntyi osana lehtitalon pitkän tähtäyksen suunnittelu-työtä (pts) vuonna 1978. Laatikainen kertoo haastattelussa 2002 linjapaperin laadinnan lähteneen liikkeelle yritysjohdon koulutustilaisuudesta. Tapaukseen ei liittynyt dramatiikkaa, koettiin vain, että asiat pitää ilmaista ajan hengen mukaisella tavalla. *Keskisuomalainen* oli virallisesti keskustan äänenkannattaja, ja äänen-

⁸¹ Pihlajasaari 1996, 182-183.

⁸² Utiskeskuksen perusti Maalaisliiton lehdistö ry eli myöhemmältä nimeltään Maakuntalehtien Liitto vuonna 1952. Toimiston välittämällä uutisilla oli ”poliittinen leima”, vaikka se itse tavoitteli yleisiin journalistisiin periaatteisiin nojaavaa roolia. Vuonna 1992 Utiskeskuksen UK lopetettiin ja sen seuraajaksi perustettiin Sanomalehtien Uutistoimisto SUT, jonka asiakaslehtinä oli muitakin kuin entisiä tai silloisia keskustalehtiä. SUT lopetti vuonna 1997. Pesonen & Pyyluoma 1996, 14, 44-46.

⁸³ Tapani Lepola, haastattelu 2002.

⁸⁴ Pihlajasaari 1996, 182-183.

kannattajuus ajankohtaistui vaaleissa, erityisesti artikkelisivulla. Tilanne oli kuitenkin muuttumassa 1970-luvulla siihen suuntaan, että tiukka puoluesidos koettiin toimitus- ja talousjohdossa osin vanhanaikaiseksi: "Vaalilanteissa oli tapana, että vain keskustan ja sen kanssa vaaliliitossa olevien puolueiden ehdokkaat saivat kirjoittaa lehteen. Johtokunta, hallitus, oli vielä määrännyt, että kuinka monta senttiä. Nuorena toimittajana 1970-luvulla sain päätoimittaja Juuselalta luottotehtävän mitata asian senttimitalla: mittasin ja editoin, että varmasti oltiin tasapuolisia omille ehdokkaille. Tietysti tunsin jo silloin, että tämmöinen ei voinut toimia, ei ollut eettistä pohjaa. Lehden arvomaailman täytyy tulla muulla tavoin esille. Tällainen oli yleinen tausta sille, että linjapaperi piti modernisoida", Laatikainen muistelee. Hän arvelee tilanteeseen vaikuttaneen senkin, että hän oli aloittanut vast'ikänsä päätoimittajana, 1975. "Kyllä nuoren päätoimittajan intressiin kuului saada edes tämän verran ajatustaan paperille."⁸⁵

Keskisuomalaisen linjassa puoluesidoksen ilmaisu "keskustalaisessa hengessä" kytkettiin puolueen arvoihin ja tavoitteisiin:

"...pitää lähtökohtanaan Suomen kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoisen kansanvallan säilyttämistä sekä ihmiskeskeisyyttä, sen vaalimista ja edistämistä *keskustalaisessa hengessä*."

Keskustalaisuutta olivat kansallinen itsenäisyys, kansanvallan säilyttäminen ja erityisesti ihmiskeskeisyys sekä toisessa kohdassa toiminta-ajatusta mainittu maakuntahenki. Keskustapuolueen Seinäjoen puoluekokouksessa kesäkuussa 1974 hyväksytty yleisohjelma alkaa toteamuksella, että "yhteiskunta on ihmistä varten". Poliitiikan tutkijan Onni Rantalan mukaan keskustapuolue puhui mieluummin "ihmisestä" kuin "yksilöstä", ja juuri vuoden 1974 ohjelmassa asetettiin alkiolaishenkiseksi yleistavoitteeksi "ihmisyyden yhteiskunta ja ihmiskeskeinen politiikka"⁸⁶. Laatikaiselle tällainen arvosoitoutuneisuus olisi toiminta-ajatuksessa riittänyt, ja halua puoluesidoksen väljennykseen oli muillakin lehtitalon keskeisistä toimihenkilöistä. Lehden toiminta-ajatus lähti Laatikaisen käsistä alun perin siinä muodossa, että suoranaista viittausta keskustalaisuuteen ei ollut: "Keskustelimme johtoryhmässä, millä tavalla tämä yhteiskunnallinen ankkuroituminen vaikuttaa. Muistikuvani on, että esityksestämme jätettiin pois nämä kaksi viimeistä sanaa: keskustalaisessa hengessä. Mielessäni ajattelin, että saapas nähdä, miten hallituksemme siihen suhtautuu. Hallitus keskusteli asiasta, ja kohta lisättiin." Laatikainen tulkitsee johtokunnan katsoneen, että keskustalaisuuden tuli näkyä lehden linjassa edes lisätyllä tavalla. Ilmaisulla hallitus korosti *Keskisuomalaisen* velvollisuutta esiintyä "maltillisena, ikään kuin politiikan keskellä, ei oikealla tai vasemmalla", Laatikainen muistaa⁸⁷. Maltillisen ilmaisun katsottiin vuonna 1978 palvelevan myös markkinointia, Laatikainen arvioi: "Se oli sen ajan maailmassa väljä muotoilu. Me toimihenkilöt totesimme itsellemme ja muille lohdutukseksi, että keskustalainen ilmaisuna voidaan ymmärtää hyvin monella tavalla. Tosiasiassa johtokunta (hallitus) ymmärsi sen

⁸⁵ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

⁸⁶ Rantala 1982, 68.

⁸⁷ Erkki Laatikainen, kysely 2001.

omalla tavallaan, mutta päätoimittajat ja toimittajat saattoivat menetellä haluamallaan tavalla. Ja olihan täällä ensimmäisenä ranskalaisena viivana kilpailukykyinen-sana: ei voinut olla kilpailukykyinen, jos olisi ollut poliittisesti ahdas.” Laatikainen tähdentää, että vaikka erilaisia tulkintoja saattoi olla siitä, mitä ”keskustalaisessa hengessä” tarkoitti, konflikteja *Keskisuomalaisessa* ei päässyt syntymään. Linjan takeena oli päätoimittaja, jolla oli valintavaiheessa katsottu olevan sellainen arvomaailma, että se mahtui hallituksen linjaan⁸⁸. Samoin muut lehden avaintoimittajat olivat lehden linjalla.

Myöhemmin *Keskisuomalainen* perusteli, että ”keskustalaisuus” ei sinällään välttämättä tarkoittanut puoluesitoutumista. Laatikaisen tähdensi artikkelissaan lokakuussa 1986, että vuoden 1978 linjamäärityksestä puuttui tietoisesti sana ”Keskustapuolue”⁸⁹. Laatikaisen mukaan näin tehtiin siksi, että jo tuolloin katsottiin olevan viisaampaa olla liittoutumatta ”ilmatiiviisti” keskustapuolueeseen, vaikka lehti myötäilisi puoluetta olennaisissa kysymyksissä. ”Keskustalaisuus on laajempi ulottuvuus kuin keskustapuoluelaisuus, vaikka se ei välttämättä muodosta ristiriitaa Keskustapuolueen kanssa”, Laatikainen kirjoitti. Samaisessa kirjoituksessa, joka tulkittiin yleisesti lehden sitoutumattomuusjulistukseksi, sillä lehti lopetti sen myötä puoluetuen vastaanoton, Laatikainen kertoi, että yhtiön hallitus oli päättänyt 20.10.1986 pitämässään kokouksessaan *Keskisuomalaisesta* käytettävän vastedes ilmaisua ”keskustalainen sanomalehti”. Päätös tarkoitti Laatikaisen mukaan sitä, että lehti ei tahtonut itseään luettavaksi keskustapuolueen virallisiin äänenkannattajiin, vaan se ”heijastelee omilla jaloillaan rohkeasti seisoen laajasti keskustalaisia virtauksia”. Näin kuului Laatikaisen kirjoituksen mukaan *Keskisuomalaisen* uusi linja: ”Keskisuomalainen on aatesuuntautunut, mutta mihinkään puolueeseen liimautumaton, keskustalainen sanomalehti.” Laatikainen muistelee, että ”keskustalaisuudella” tarkoitettiin vuonna 1986 lehden kohdalla samaa kuin että ”Hufvudstadsbladet edustaa ruotsinkielisyyttä yleisellä tasolla, ei puolueen virallisena tukena”⁹⁰. Pihlajasaaressa *Keskisuomalaisesta* vakiintuivat käyttöön myös määrittelyt ”puolueista riippumaton” ja ”riippumaton keskustalainen”⁹¹.

Keskisuomalaisen vuoden 1978 linjapaperia ei muutettu vuonna 1986, vaikka lehti muutti määritelmää puoluesuhteestaan. Vuoden 1986 uusi linjamääritelmä julkistettiin Laatikaisen hallituksessa hyväksyttämällä pääkirjoituksella. Lehden sisällä vanha linjapaperi säilytti silti asemansa 1990-luvun alkuun, jol-

⁸⁸ Laatikainen toimi opiskeluaikoinaan Tampereella 1960-luvulla opiskelevissa keskustanuorissa, muun muassa varapuheenjohtajana ja valtakunnallisen järjestön hallituksessa. Hän johti keskustan viestintäpoliittista toimikuntaa 1979-1986. Laatikainen on toiminut myös Alkio-opiston kannatusyhdistyksen puheenjohtajana. 1970-luvulla päätoimittajauransa alkuvaiheessa Laatikainen osallistui keskustan piiritoimikunnan kokouksiin ja oli keskustan jäsen, mutta hän kertoo lakanneensa maksamasta jäsenmaksuja 1980-luvun lopulla. Kuka kukin on -teossarjassa hän ilmoitti 1990 puoluekannakseen keskustan, mutta 1994 hän oli ”riippumaton”. Lähteet: Erkki Laatikainen, haastattelu 2002; Pihlajasaari 1996, 115; Holmberg 2004, 92; Kuka kukin on 1990 ja 1994.

⁸⁹ ”Keskisuomalaisen voima on omassa alueessaan”, *Keskisuomalainen* 25.10.1986.

⁹⁰ Erkki Laatikainen, kysely 2001.

⁹¹ Pihlajasaari 1996, 119.

loin se jaettiin lehden kesätoimittajille ohjekansion mukana⁹². Toisaalta pääkirjoitus vuodelta 1986 täyttäisi työehtosopimuspykälän määritelmän ”linjapaperista”, sillä pääkirjoituksessahan linja on määritelty selvästi kirjallisesti (julkaistu lehdessä) ja sen takana on kustantaja (hallituksen hyväksymä). Erona 1970-luvun linjapapereihin oli se, että uusi linja tiedotettiin samanaikaisesti sekä lehden toimittajille että kaikille lukijoille – linjapaperit olivat alun perin toimituksen sisäiseen käyttöön tarkoitettuja.

Kokkolalainen *Keskipohjanmaa* oli *Kainuun Sanomien* ohella toinen lehti, jonka periaatelinjan muotoilu puoluesuhteesta levisi monen muun käyttöön⁹³. Päätoimittaja Pentti Pulakan laatimassa linjassa todettiin lehden edustavan ”yhteiskuntapolitiikassaan keskustalaista moniarvoista yhteiskunnanäkemyistä”⁹⁴. Tässäkään ei lehti sitonut itseään suoranaisesti puolueeseen vaan ennemmin aatteeseen, keskustalaisuuteen. Pulakan mukaan ”moniarvoisuudella” hän halusi avata lehteä avaramieliseen suuntaan: ”Sillä haluttiin tuoda esiin, että kyseessä ei ole ainakaan yksioikoinen keskustalainen julistaja, siinä tulevat lähinnä omaan maakuntaan liittyen moniarvoiset näkemykset esiin”.⁹⁵

Keskipohjanmaan periaatelinjassa todettiin myös, että lehden ”sisältö määritellään vapaana poliittisesta, taloudellisesta ja muusta ulkopuolisesta painostuksesta”. Keskustalaiselta lehdeltä se oli mielenkiintoinen linjaus. ”Tätä pidin hyvin tärkeänä, ja ajattelin formulointia pitkään. Muu ulkopuolinen tarkoittaa oikeastaan eri herätysliikkeitä. Minun aikamani ei sitä esiintynyt, mutta olin tietoinen siitä, että siellä oli ollut tiettyjen herätysliikkeiden taholta, haluttu vähän paimentaa, että se oli sitä ja sitä reviiiriä. Halusin formuloinnin, jotta mitkään tällaiset ulkopuoliset tahot eivät voi, tai jos pyrkivät painostamaan, niin voi viitata, että periaatelinjan mukaan tällainen painostus ei ole mahdollista”, Pulakka kertoo⁹⁶. *Keskipohjanmaalla* esiintyviä herätysliikkeitä olivat evankelisuus, les-tadiolaisuus ja herännäisyys.

Vaikka Pulakka ei asiaa haastattelussa 2001 tuonutkaan esille, viittauksen ”poliittisesta painostuksesta vapaana” ymmärrettiin lehden sisällä tarkoittavan myös keskustapuoluetta: ”Siinä on tietty henkinen irtisanoutuminen puoluekoneistosta, mikä esimerkiksi Liitolla ja Lallilla oli varmaan paljon vähäisempää”, arvioi lehtiyhtiön hallituksen jäsen Matti Kalliokoski haastattelussa 2004⁹⁷. *Keskipohjanmaa* erkani puoluekoneistosta puoluesihteerin Arvo Korsimon aikaan 1950- ja -60-luvuilla. Lehden perustajiin lukeutunut ja hallituksen puheenjohtajana vuosina 1948–1978 toiminut maanviljelysneuvos Viljami Kalliokoski edusti

⁹² Keski-suomalaisen kesäopas 15.5.1990.

⁹³ Samanlaista muotoilua käyttivät Itä-Savo ja Iisalmen Sanomat.

⁹⁴ *Keskipohjanmaan* periaatelinja 5.8.1976. Opetusneuvos Pentti Pulakka (*Keskipohjanmaan* päätoimittajana 1964–1990) nautti *Kainuun Sanomien* päätoimittajan Otso Kukkonen tavoin puolueen lehdistön piirissä suurta arvostusta. Hän toimi mm. keskustan viestintäpoliittisen toimikunnan puheenjohtajana ja oli koko päätoimittajakautensa keskustan piiritoimikunnan jäsen. Pulakka tunsikin näin keskustan ja sen puolueohjelmat erinomaisesti, ja hän oli mukana laatimassa vuoden 1962 puolueohjelmaa.

⁹⁵ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

⁹⁶ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

⁹⁷ Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

puolueessa Kekkosta oponoivaa suuntausta, jonka äänenä *Keskipohjanmaata* pidettiin. ”Painostusta” ei linjan mukaan haluttu ottaa vastaan siis omienkaan joukosta. ”Esimerkki tästä on (Kekkonen valinnan taannut) poikkeuslaki 1970-luvun alussa. Pentti (Pulakka) vastusti sitä periaatteessa siihen asti, kunnes se oli oikeassa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä hyväksytty, että se oli mennyt lain mukaan. Se oli aika harvinainen kanta siihen aikaan keskustalaisissa lehdissä”, Matti Kalliokoski arvioi.

Seinäjoen *Ilkkakaan* ei sanonut suoraan olevansa keskustan äänenkannattaja. *Ilkan* toimintaohjelmassa 1970-luvulta mainitaan, että *Ilkan* poliittinen linja nojaa ”keskustalaiseen ideologiaan”. Puolueelle tunnustetaan kuitenkin keskeinen rooli määrittellä tämä ideologia, aate, sillä linjan mukaan ”yhteiskuntapolitiittisessa sisällössään *Ilkka* tukee Keskustapuolueen aatteellista linjaa”. Mutta seuraavassa lauseessa otettiin takaisin: ”Yksittäisissä poliittisissa kysymyksissä lehti ottaa huomioon maakunnan omat näkökannat ja intressit sekä lehden osakkaiden ja lukijain poliittiset mielipiteet ja luo niiden pohjalta itsenäisen kantansa”.⁹⁸ *Ilkan* julistus oli päätoimittaja Veikko Pirilän käsialaa. Hänet tunnettiin keskustan oikean siiven edustajana ja kärjekkäänä kirjoittajana⁹⁹.

Väljät ilmaiset puoluesidoksesta palvelivat lehtien halua itsenäistyä puolueesta. Toisaalta keskusta halusi puolueenakin asemoitua puoluekentän keskustaan. Siihenhän perustui osaltaan puoleen nimen muuttaminen maalaisliitosta keskustapuolueeksi vuonna 1965.¹⁰⁰ Kun lehdet linjasivat toimivansa keskustalaisessa hengessä tai edustavansa keskustalaista näkemystä, toimittiin puolueen strategisten tavoitteiden mukaisesti potentiaalisia lukijoita eli äänestäjiä ajatellen.

Keskisuomalaisen tavoin muissakin keskustan lehdissä lehden sidos tuotiin esiin paitsi viittaamalla puolueeseen niin kiertoteitse lehden arvojen esittelyllä. Nämä jo vanhoista ohjelmista tutut ”tunnussanat” määrittivät lehden puoluesuhteen laatua. Valitsemalla tietyt arvot ja jättämällä mainitsematta toiset lehti saattoi profiloitua puolueen sisällä. Avainsanojen tulkinta vaati tietysti hyvää perehtymistä puolueen ja lehden toimintaan, ja nyanssit oli suunnattu lehtien ja taustapuolueiden sisäpiiriläisille. Toki monet toimittajatkin saattoivat nähdä vivahteiden merkityksen ja kohdata ne linjauksina arkisessa toimitustyössään.

Keskipohjanmaassa puoluesuuntautuneisuus osoitettiin monisanaisesti:

”Keskipohjanmaa edustaa yhteiskuntapolitiikassaan keskustalaista moniarvoista yhteiskunnanäkemyttä. Lehti toimii yksilön vastuunalaisen vapauden, yhteiskuntasovun, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, valtakunnan eri osien tasasuhtaisen kehittämisen, elämisen laadun kohottamisen, yrittämisen vapauden, parlamentarismien ja kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän puolesta isänmaallisia ja uskonnollisia arvoja kunnioittaen.”¹⁰¹

⁹⁸ *Ilkan* toimintaohjelma. Päiväämätön.

⁹⁹ Suomen lehdistön historia 5, hakuteos, Raimo Salokankaan kuvaus Ilkasta, 1988, 174-175.

¹⁰⁰ Kääriäinen 2002, 107-109.

¹⁰¹ Sanomalehti Keskipohjanmaan periaatelinja, päivätty 5.8.1976.

Lehden linjaus istuu yksiin keskustapuolueen ideologian kanssa. Onni Rantalan mukaan puolue oli 1962 ohjelmasta lähtien hakenut keskustaideologista tietä ja valtakunnallisen yleispuolueen leimaa. "Ihmisyyden yhteiskuntaan" tuli pyrkiä muun muassa hajauttavalla yhteiskuntapolitiikalla, yhteiskunnallisella oikeudenmukaisuudella, perustamalla talouselämä ihmisten omatoimisuuden ja yrittämisen varaan sekä turvautumalla pieniin työ- ja yrittäjäyksiköihin.¹⁰² *Keskipohtanmaassa* korostuivat uskonnolliset arvot ja isänmaallisuus, joiden edistäminen oli lehden alkuperäinen tehtävä¹⁰³.

"Parlamentarismi"-sanakaan ei ollut välttämättä vain täytteenä mukana *Keskipohtanmaan* linjassa. Yhtiön hallituksen jäsen Matti Kalliokoski yhdistää haastattelussa 2004 sanan siihen, että hänen isoisänsä Viljami Kalliokoski oli periaatelinjan hyväksymisen aikaan vielä hallituksen puheenjohtajana. Hän oli elänyt lapualaisvuodet, jolloin parlamentarismilla oli suuri merkitys, ja muistot olivat vielä suhteellisen tuoreita. Toinen mahdollinen yhteys sanalla oli vuoden 1974 poikkeuslain vastustaminen: "Ei henkilö- mutta periaatteellisella tasolla. Päätoimittaja Pentti Pulakka oli hyvin periaatteellinen", Matti Kalliokoski sanoo.¹⁰⁴

Myös *Ilkan* toimintaohjelman poljennossa oli pulakkaa. Pirilän paperissa ei kuitenkaan mainittu keskustan puolueohjelmassa tärkeimpään asemaan nousutta yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, vaan linjassa korostui vapaus, erityisesti *yrittäjän* (henkilöitynä) vapaus: "Tiedän, missä olosuhteissa Pirilä on tuon tekstin kirjoittanut. Silloin hyvin olennaista oli Ilkan korostaa riippumattomuuttaan siitä puolueesta, jonka äänenkannattaja se oli", sanoo *Ilkan* päätoimittaja Kari Hokkanen, Pirilän seuraaja. Hokkasen mukaan Pirilä teki toimintaohjelman "yleisvasemmistolaisessa ilmapiirissä", jossa oli haastavaa korostaa itsenäisyyttä ja yrittäjän merkitystä¹⁰⁵.

Muita keskustalehtiä perusteellisemmin määritteli puoluesuhteen kemiallinen *Pohjolan Sanomat*. Asiaa käsiteltiin 11-sivuisessa julistuksessa otsikon alla "Keskustapuolue ja Pohjolan Sanomat":

"Peräpohjolan ja Lapin keskustalainen väestö on perustanut sanomalehti Pohjolan Sanomat muodostaen pääosan lehtiyhtiön omistajakunnasta. Tämän vuoksi sekä lehden toiminta-ajatuksen toteuttamiseksi Pohjolan Sanomien toimituskunnalta edellytetään vähintään lojaalia suhtautumista Keskustapuolueeseen ja sen tavoitteisiin. Tämä puolestaan edellyttää puolueen päättävien elinten päätösten tuntemista. Maakunnallista ja kunnallista päätöksentekoa selostettaessa ja arvosteltaessa lehtijutuissa on syytä välttää ristiriitoja laillisesti ja sääntöjen mukaan syntyneiden alueellisten ja paikallisten keskusjärjestöjen päätösten kanssa. Vaalien edellä ja yhteydessä toimituksen ja sen henkilökunnan tulee suhtautua mahdollisimman tasapuolisesti Keskustapuolueen eri ehdokkaisiin. Keskustapuoluetta koskevassa poliittisessa kirjoittelussaan Pohjolan Sanomat puolestaa yhteisesti tehtyjä järjestöpäätöksiä sekä tukee yhtenäisyyttä ja yhteistyötä korostavaa, avaraa ja suvaitsevaa linjaa."¹⁰⁶

¹⁰² Keskustapuolueen yleisohjelma 1974; Rantala 1982, 68.

¹⁰³ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

¹⁰⁴ Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

¹⁰⁵ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

¹⁰⁶ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia (sisäiseen käyttöön). Päiväämätön (1980).

Päätoimittaja Matti Lammin syksyllä 1980 laatimassa linjapaperissa ei julistauttu keskustan äänenkannattajaksi mutta eipä linjoitus paljon muuhun antanut mahdollisuuksia. Perin ”lojaali” tuli näet olla keskustapuolueelle ja sen tavoitteille. Lammin mukaan oli tietoinen valinta, että äänenkannattajuutta ei mainittu: ”Se olisi liiaksi korostanut puoluetehdävää. Toiseksi se (valittu määritelmä) antoi vähän liikkumavaraa olla jossain asiassa jopa eri mieltä. Mutta se ei tullut millään tavalla tarpeelliseksi”, Lammi kertoo. Vähän juonikkuuttakin väljässä määrittelyissä saattoi keskustalehdissä ilmetä. Lammi siteerasi haastattelussa 2005 kuulemaansa ”parhaan puoluelehden” määritelmää: ”Paras puoluelehti on sellainen, josta ei sitä lukiessa näy eikä huomaa, minkä puolueen äänenkannattaja se on, mutta jonka lukijat vähitellen kehittävät ajatuksiaan myönteiseksi tämän puolueen ajatuskantoja kohtaan.”¹⁰⁷

Linjassa ohjeita osoitetaan toimittajille, mutta silti Lammi ei laatinut linjaa ensisijassa toimittajat mielessään, sillä häneen mukaansa toimittajakunta oli hyvin ”talohenkinen” ja omaksunut *Pohjolan Sanomien* linjan. Lammi määritteli linjan laajan maakunnan keskustapäittäjiä eli lehden omistajatahoja silmällä pitäen. Lehti pyrki koko Lapin läänin valtalehdeksi, mikä aiheutti monelta eri maantieteelliseltä suunnalta paineita toimitukselle. ”Pohjolan Sanomien hallinnossa, lähinnä hallintoneuvostossa, oli eri puolilta maakuntaa ihmisiä, jotka alueillaan vastasivat lukijoille, jos jotain arvostelua tuli tai muuta. Kun lehti pyrki levittäytymään, huomautuksia tulee erityisesti laajassa maakunnassa. Minä halusin käyttää linjan lehtiyhtiön hallintoelinten käsiteltävänä, ensin hallituksessa ja sitten hallintoneuvostossa. Siinä sai itselleen jonkinlaista tukea, kun hallintoihmiset aikanaan arvostelivat, että miksi näin (jonkin jutun tiimoilta) oli tehty”, Lammi kertoo.¹⁰⁸

Pohjolan Sanomien linjan mukaan muidenkin puolueiden päätöksistä ja kannanotoista tuli kertoa ”todellisuuden mukaisen tiedonvälityksen suorittamiseksi sekä lukijakunnan uutis- ja muun tiedon tarpeen tyydyttämiseksi”. Muista puolueista kertovien juttujen julkaisemisen määrässä ja laajuudessa, sijoittelussa ja otsikoinnissa tuli lehden oma aatteellinen pohja ja tehtävä huomioida. Juhlallisesti lehti ilmoitti linjapaperissaan kunnioittavansa YK:n ihmisoi-keuksien julistuksen 19 artiklan mukaista mielipiteen vapautta ja Suomen hallitusmuodon 10 §:n säätämää sananvapautta, minkä tarkoitti myös ”erilaisia aatesuuntia edustavien näkemysten sallimista lehden tilan ja sisällön tasapainon puitteissa” mielipidesivuilla. Kirjoitusten julkaisu riippui kuitenkin aina päätoimittajan päätöksestä, linjassa korostettiin. Lehden yleisönosastossa ei hyljeksiitty ketään mielipiteidensä perusteella, Lammi kertoo. Hänen mukaansa kirjoitukset julkaistiin aina, jos ne olivat asiallisia, oli kirjoittajana kokoomuslainen tai kommunisti.

Yleisinä toiminnan tavoitteina lehden linjassa esitettiin *Pohjolan Sanomien* pyrkimys vaikuttaa ”oikeudenmukaisuuden, alueellisen tasa-arvon sekä vähävaraisten ja pienituloisten ihmisten elinehtojen parantamisen puolesta”. Lehti halu-

¹⁰⁷ Matti Lammi, haastattelu 2005. Samaan huomioon viittaa Holmberg 2004, 29.

¹⁰⁸ Matti Lammi, haastattelu 2005. Lammi työskenteli *Pohjolan Sanomien* päätoimittajana 1980-1994.

si rakentaa tasapainoista, yhteistyöhenkistä ja tietoon perustuvaa yhteiskunnallista suhtautumista lukijakunnassaan.¹⁰⁹ *Pohjolan Sanomien* linjassa viitattiin useassa eri kohdissa muihinkin keskustalaisiin teemoihin. Koko toiminta-ajatuksen ykkösasiaksi määriteltiin suomalaisen kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän rakentaminen ja lujittaminen. Uskonnosta todettiin, että lehti kunnioitti perustuslain suomaa uskonnon vapautta sekä ihmisten omaa uskonnollista vapautta. Toimittajia ohjeistettiin muita lehtiä huomattavasti tarkemmin siinä, että uskonnollisten kysymysten tahallinen tai tahaton ärsyttävä käsittely oli kielletty. Kirkon ja seurakuntien asioiden ja uskonnollisten kysymysten käsittelyä ei kuitenkaan saanut välttää. ”Seurakunnan ja kirkon sekä alueellamme toimivien uskonnollisten liikkeiden toiminnan tulee saada lehden sisällön tasapainon puitteissa merkitystään vastaava osuutensa sisällöstä”, linjassa määrättiin.

Hbl:n lisäksi ainoastaan *Pohjolan Sanomien* linjapaperissa mainittiin ympäristöasiat. Ne olivat korostetusti esillä myös keskustan vuoden 1974 puolueohjelmassa, mutta hieman toisessa sävyssä kuin *Pohjolan Sanomissa*. Lehden ympäristölinjaksi näet kerrottiin, että se edustaa luonnonvarojen järkevän, monipuolisen ja kestävä *hyväksikäytön* linjaa. Uudistuvia luonnonvaroja hyödyntävien peruselinkeinojen (maa- ja metsätalous, kalatalous, poronhoito) toimintamahdollisuuksia ei saanut *kaventaa* luontoon kohdistuvilla kohtuuttomilla räsituksilla kuin tarpeettoman laajoilla ja tiukoilla suojelumääräyksillä. ”Ihmisten elinmahdollisuuksien turvaamisen sanelemat paikalliset tarpeet on riittävästi huomioitava myös luonnonsuojelussa”, lehti linjasi. Lakoista uutisoitaessa neuvottiin aina selvittämään, oliko kyseessä työläinsäädännön ja työehtosopimusjärjestelmän mukainen vai niiden vastainen tilanne.

Pohjolan Sanomien sisäiseen käyttöön tarkoitetut linjaohjeet näyttävät, mitä linja-asiat puoluelehdessä saattoivat toimitukselle tarkoittaa. Omat kannanotot ja myös uutisointi sidottiin puolueen järjestöpäätöksiin. Päätoimittaja Lammi tähdentää, että linjamääritys koski koko sisältöä: ”Linjaan vaikuttaa koko sisältö. Ei siinä voi lähteä siitä, että se näkyy vain pääkirjoituksissa, joihin varsin ehkä vähäinen osa lukijoista syventyy.” Linja koski myös ilmoituspuolta. Vielä ennen 1960-lukua kokoomuksen ilmoituksia ei otettu lehteen, mutta Lammin aikana käytäntö oli historiaa. Keskusta sai kuitenkin toisin kuin kilpailevat puolueet alennusta vaali-ilmoituksista. Lammi muistaa alennusprosentin olleen suurimmillaan 50. Lisäksi keskustaa varten oli ”Keskusta toimii”-palsta. Siinä puolue saattoi ilmoitella maksutta tapahtumistaan, mutta se toimi päätoimittajalle myös paikkana, missä saattoi ennen vaaleja tehdä puolueuutia. ”Eduskuntavaaleissa otin palstalle kirjoituksia ehdokkaiden puhe- ja kirjoituksista kuvan kanssa. Niitä oli aika paljon, että kyllä (keskusta)puolue aika voimakkaasti tuli esille.” Vaalit ajankohtaistivat muutoinkin linjamäärityksen, sillä kuten siinä todettiin, ”vaalien edellä ja yhteydessä toimituksen ja sen henkilökunnan tulee suhtautua mahdollisimman tasapuolisesti *Keskustapuolueen* eri ehdokkaisiin”. Moitteita saattoi päätoimittajalle tulla silloin, kun jonkun ehdokkaista koettiin saaneen muita enemmän näkyvyyttä: ”Saattoi olla perää, että joskus oli Paavo

¹⁰⁹ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia (sisäiseen käyttöön).

Väyrystä vähän liikaa esillä”, Matti Lammi veistelee. Väyrynen oli lähtöjään Keminmaalta, *Pohjolan Sanomien* oma poika ja luottoministeri. *Pohjolan Sanomisen* oli uudelleen linjauksesta, sitoutumattomuudesta, keskusteltu 1980-luvulla. Lammi kuitenkin vastusti muutosta: ”Olin sitä mieltä ja sanoin sen, että mielestäni se ei tunnu uskottavalta muuten kuin sitten pitäisi myös päätoimittaja vaihtaa”, Lammi kertoo.

Miten hyvin keskustalehtien puoluemääritykset sitten todellisuudessa kuvasivat lehtien noudattamaa linjaa? Haastateltujen päätoimittajien mielestä hyvin. Tarkastelen kysymystä vielä sitä vasten, mitä linja-asioista löytyy yhden tutkimuslehteni, *Keskisuomalaisen*, johtokunnan/hallituksen papereista. Oliko *Keskisuomalaisen* linja 1970- ja -80-luvuilla johtokunnankin silmin sitä, mitä toiminta-ajatus kertoi?

Vielä 1970-luvulla linjakysymykset koettiin tärkeiksi lehden johtokunnassa. Oy Keskisuomalaisen johtokunnan strategiaan tehtäviin oli määritelty kuuluvan paitsi ”vaalien yhteydessä noudatettava politiikka KSML:n toimituksellisen tekstin ja ilmoitusten yhteydessä” myös ”KSML:n toimituspolitiikan seuraaminen ja ohjeiden antaminen päätoimittajalle”.¹¹⁰ Laatikaisen edellä muistelema tapa millimetrimitauksesta oli kirjattu johtokunnan ohjeisiin muun muassa vuoden 1975 eduskuntavaalien yhteydessä. Viisikohtaiset ohjeet kuuluivat näin:

1. Keskisuomalainen hoitaa ns. yleisen vaaliedottamisen artikkeleissaan ja muissa kirjoituksissaan sekä vaaleja koskevan uutisaineiston uutispalstoillaan.
2. Keskisuomalaisen varsinaisen levikkialueen keskustan vaaliliittoon kuuluvat ehdokkaat ja heidän tärkeimpinä pitämänsä mielipiteet esitellään artikkelisivulla. Tarkoitukseen varataan sivun oikeasta alalaidasta viisi palstaa korkeudeltaan 14 cm ehdokasta kohti. Ehdokkaiden käytössä täten on toimituksellista palstatilaa 70 cm. Juttuun sijoitetaan kustakin ehdokkaasta yhden palstan kuva. Toimitus ei hanki aineistoa eikä kuvia, vaan ehdokkaan tai hänen asiamiehensä on toimitettava aineisto toimitukseen viimeistään kuukautta ennen ensimmäistä vaalipäivää. Juttujen julkaiseminen tapahtuu Keskustapuolueen piirin toiminnanjohtajalle ennalta ilmoitetun arvontatilaisuuden perusteella.
3. Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin ehdokkaiden toimituksellinen aineisto julkaistaan Pohjois-Hämeen sivuilla edellä mainittuja ohjeita noudattaen.
4. Muita kirjoituksia ym. ilmaisia mainoksia ei lehti voi julkaista. Myöskään yleisönosastoon ei oteta ehdokkaita tai puoluetta koskevaa aineistoa.
5. Kaikki vaaliaineisto kulkee päätoimittaja Laatikaisen tai hänen määräämänsä henkilön kautta.¹¹¹

Vielä erikseen annettiin ohjeet eduskuntavaalien ilmoittelun hoitamisesta. Näissä ohjeissa todettiin, että ilmoituksia otetaan vastaan kaikilta puolueryhmiltä, käsittivät ne sitten vaaliliittoja tai yksityisiä ehdokkaita. Yleisten hyvään ilmoittelutapaan liittyvien sääntöjen jälkeen linjattiin vielä lehden antamat alennukset vaali-ilmoituksista. Oman levikkialueen keskustapuolueen ja sen kanssa mahdollisesti vaaliliitossa oleville edustajaehdokkaille ja piireille annettiin 25 prosenttia alennusta henkilökohtaisista ja piirien omista ilmoituksista. Muiden puolueiden ja vaaliliittojen ilmoituksista tuli periä täysi hinta. Keskustapuolu-

¹¹⁰ Oy Keskisuomalaisen johtokunnan tehtävät, Keskisuomalainen, hallinto, 18.9.1978.

¹¹¹ Keskisuomalaisen johtokunta 17.4.1975, Liite: Eduskuntavaalien toimituksellinen hoito.

een puoluetuomiston ilmoituksista sanottiin myönnettävän 15 prosentin alennus.¹¹² Vuoden 1976 kunnallisvaaleissa ilmoitteluohjeet keskustalaisille annettavine alennuksineen pysyivät ennallaan¹¹³. Toimituksellisesta hoidosta annettiin jälleen niin ikään johtokunnan ohjeet. Nyt kunnallisvaalien edellä piti lukijoille kertoa selkeästi vaalien yleisasetelmat koko maassa ja erityisesti *Keskisuomalaisen* päälevikkialueella. Eri kuntamuotojen suurimmat ongelmat ja kunnallishallinnon toiminta piti tuoda julki havainnollisin esimerkein reportaaseissa ja muissa mahdollisissa kirjoituksissa. ”Pääkirjoituksissa tuetaan keskustapuolueen kunnallispoliittista linjaa, joka erikseen esitellään artikkelisivulla”, johtokunta opasti. Kuntakohtaisia ohjelmajulistuksia ei tullut julkaista. Kunnallisvaalien toimituksellisesta hoidosta tuli huolehtia kunnallistoimittajan päätöimittajan valvonnassa.¹¹⁴

Vuoden 1978 presidentinvaaleissa alennukset keskustalaisille olivat ennallaan. Jälleen johtokunta linjasi myös toimituksellista hoitoa. Koska vaalien tuloksen tiedettiin olevan jo ennalta selvän, vaalikampanjasta odotettiin laimeahkoa. Lehden uutispalstoilla tuli antaa lukijoille tiedot vaalien yleisasetelmista ja kulusta. ”Tähän kuuluu oman alueen kaikkien vaaliliittojen ehdokasasetelmien julkaiseminen tasapuolisesti”, johtokunta katsoi. Pääpaino piti antaa ”ainoan realistisen ehdokkaan Urho Kekkosen” esittelemiseen. Muut ehdokkaat tuli huomioida lähinnä lyhyillä uutisreferaateilla. Äänestysaktiivisuuden merkitystä piti korostaa voimakkaasti. Valitsijamiesvaaleista odotettiin vaaliliittojen sisällä jopa ajoittain kiihkeitä, koska vaaleja pidettiin välieränä seuraaviin eduskuntavaaleihin. Lehden tuli kuitenkin välttää puuttumasta valitsijamiesehdokaiden keskinäisiin riitoihin. Laajan yksimielisyyden presidenttiehdokkaasta tuli näkyä *Keskisuomalaisen* palstoilta: ”Tämä merkitsee sitä, että mitään ’kekko puoluetta’ vastaan ei vaalikampanjaan liittyvissä kysymyksissä hyökätä, mikäli jokin erityistapaus ei pakota toisenlaiseen menettelyyn”. Eri kekkospuolueiden valitsijamiesehdokkaita tuli kohdella henkilöinä samoja toimituksellisia periaatteita noudattaen. ”Erilaisen kohtelun antaminen saattaisi herättää katkeruutta, mikä tämän kaltaisissa kansakunnan yhdistäjäksi tarkoitetuissa vaaleissa olisi valitettavaa”.¹¹⁵

Eduskuntavaalit vuonna 1979 ohjeistettiin samaan malliin kuin neljä vuotta aiemmin. Keskustalaisten vaalialennus oli taas 25 prosenttia, ja artikkelisivun alalaidasta luvattiin viisi palstaa keskustan ja sen kanssa vaaliliitossa olevien puolueiden Keski-Suomen läänin vaalipiirin kansanedustajaehdokkaille. Vaaliliitteestä todettiin, että se oli tarkoitettu ”informatiiviseksi eikä puoluepropagandistiseksi”. Liitteeseen tuli hankkia myös ilmoituksia. Vaaliliitteeseen

112 Keskisuomalaisen, johtokunta 17.4.1975, Liite: Eduskuntavaalien ilmoittelun hoitaminen.

113 Keskisuomalaisen johtokunta 8.5.1976, Liite: Kunnallisvaalien ilmoittelun hoitaminen Keskisuomalaisessa ja Viitasaaren seudussa v. 1976

114 Keskisuomalaisen johtokunta 8.5.1976, Liite: Vuoden 1976 kunnallisvaalien toimituksellinen hoitaminen.

115 Keskisuomalaisen johtokunta 15.8.1977, Liite: Vuoden 1978 presidentinvaalien toimituksellinen hoito; Presidentinvaalien ilmoittelun hoitaminen v. 1978.

myönnettiin keskustalle piirin pyynnöstä 40 prosentin alennus ilmoituksista.¹¹⁶ Vuoden 1980 kunnallisvaaleja varten *Keskisuomalaisen* hallitus ei enää antanut erillisiä ohjeita. Se vain totesi, että "noudatettava toimituspolitiikka noudattaa edellisten kunnallisvaalien yhteydessä vakiintuneita linjoja". Ilmoittelusta annettiin jälleen erilliset ohjeet, ja keskusta-alennukset olivat entisellään.¹¹⁷ Presidentinvaalien 1981 liittyvistä toimituksellisista näkökohdista hallitus kirjasi ylös, että "Keskisuomalaisen on maakuntansa vahvistuvana yleislehtenä kohdeltava eri puolueiden presidenttiehdokkaita kohtuullisen tasapuolisesti uutispalstoillaan". Lukijoiden tuli saada omasta lehdestään tietoonsa ehdokkaiden ominaisuudet ja mielipiteet. Lehden oma kanta kirjattiin selvästi esiin: "Keskisuomalainen kannattaa tasavallan presidentiksi sitä henkilöä, jonka keskusta-puolueen puoluekokous valitsee presidenttiehdokkaaksi". Edeltäneessä keskustelussa eri ehdokkaille haluttiin antaa "tasapuolisuuteen pyrkien" palstatilaa, eikä lehden tullut asettua yksipuolisesti tukemaan ketään keskustalaista ehdokkuutta tavoittelevaa henkilöä. Lehti saattoi korostaa tilanteen mukaisesti eri ehdokkaiden myönteisiä ansioita "ja tarvittaessa lehti voi sanoa perustellun, ketään loukkaamattoman yleisen arvionsa". Ns. presidenttikeskustelulle piti antaa palstatilaa siten, ettei keskustelussa asiattomasti ja henkilöön käyden moitita ketään, vaan puhutaan oman ehdokkaan hyvistä puolista. "Kirjoituksissa on kuitenkin mahdollista punnita asiaperustein esimerkiksi ehdokkaiden kykyjä presidentin vastuullisen tehtävän hoitamiseen", hallitus ohjasti.¹¹⁸

Vaalialennuksia annettiin keskustalaisille vuoden 1987 eduskuntavaaleihin asti¹¹⁹. Viimeinen hallituksen käsittelemä toimituksellinen linjanveto vaaleissa tehtiin 1982 seuraavan vuoden eduskuntavaaleja koskien. Päätoimittajan esittelystä hallitus hyväksyi, että Keskisuomalaisen oli määrä antaa yleisnomaalehtenä eduskuntavaaleihin liittyvistä asioista alueellisesti ja valtakunnallisesti kattava, "objektiivisuutta tavoitteleva" kuva uutis- ja reportaasipalstoillaan. "Pääkirjoituksissa lehti selkeästi tukee keskustalaista ajattelutapaa", hallituksen hyväksymä linjaus kuului.¹²⁰

Linjapaperi poiki *Keskisuomalaisessa* käytännön, että päätoimittaja piti keran vuodessa toimitus- tai viestintäpoliittisen katsauksen hallituksessa. Erkki Laatikaisen ensimmäinen tällainen alustus hallitukselle oli lokakuussa 1981, ja ne jatkuivat ainakin vuoteen 1985. Ensimmäisessä toimituspoliittisessa alustuksessaan Laatikainen totesi, että toimituspolitiikkaan liittyvistä asioista keskusteltiin ohimennen melkein jokaisessa hallituksen kokouksessa. Hän muistutti lehden peruspilareista: että sanomalehdet oli perustettu taistelemaan tiettyjen aatteellis-

¹¹⁶ Keskisuomalaisen johtokunta 16.10.1978, Liite: Eduskuntavaalien ilmoittelun hoitaminen v. 1979 *Keskisuomalaisessa* ja Viitasaaren Seudussa; Keskisuomalaisen johtokunta 16.10.1978, Liite: Vuoden 1979 eduskuntavaalien toimituksellinen hoito.

¹¹⁷ Keskisuomalaisen hallitus 5.5.1980, Liite: Kunnallisvaalien ilmoittelun hoitaminen *Keskisuomalaisessa* ja Viitasaaren Seudussa v. 1980.

¹¹⁸ Keskisuomalaisen hallitus 21.9.1981.

¹¹⁹ Keskisuomalaisen hallitus 15.5.1986, Liite: V. 1987 eduskuntavaalien ilmoittelu *Keskisuomalaisessa*.

¹²⁰ Keskisuomalaisen hallitus 11.12.1982, Liite: Keskisuomalaisen toimituksellinen linja eduskuntavaaleissa 1983.

ten näkemysten edistämiseksi mutta että uutisten, journalismin, merkitys oli korostunut. Laatikainen kertasi lehtiyhtiön käytännön, jonka mukaan toimituspolitiikkaa johti päätoimittaja lehden omistajien määrittelemän *linjan* mukaisesti. ”Käytännössä toimituksellisen *yleislinjan* (kursivointi k.l.) raamittaa hallitus, joka valitsee ja erottaa päätoimittajan, jonka asema säädetään painovapauslaissa. Tehävässä menestyminen edellyttää ehdottomasti, että päätoimittaja nauttii toimituksellisen *linjan* (kursivointi k.l.) osalta hallituksen luottamusta ja että hallituksen ja päätoimittajan kesken vallitsevat avoimet ja vilpittömät suhteet”, Laatikainen totesi. Vaikka suhteet olivat kunnossa, hän piti hyödyllisenä, että vaikka keran vuodessa hallituksessa tavanomaista syvemmin keskusteltaisiin toimituspolitiikasta esimerkiksi päätoimittajan alustuksen pohjalta.¹²¹

Laatikainen kävi myös läpi vuonna 1978 hyväksytyyn toimituspoliittisen linjan (”toimituksen toiminta-ajatus”). Hänen mukaansa samalla nuijankopautuksella, kun linja hyväksyttiin, hallitus käski toimitusta huolehtimaan siitä, että *Keskisuomalainen* olisi toimituksellisesti paras maakunnan ykköslehti vuoteen 1982 mennessä. ”Näin määriteltynä *lehden linja* muodostaa toimitukselle melkoisen haasteen, koska siinä veloitetaan Keskisuomalaista olemaan kilpailukykyinen sanomalehti ajankohtaisilta tiedoiltaan sekä täyttämään yleissanomalehden vaateliaat kriteerit”, Laatikainen pohti. Hän listasi tehtyjä uudistuksia, joista yksi oli se, että lehti alkoi ”kertoa entistä monipuolisemmin mm. eri poliittisten tahojen tilaisuuksista”. Päätoimittaja alkoi itse kirjoittaa kolumnejaan omalla nimellään ja muutkin toimituksen jäsenet saivat oikeuden kirjoittaa nimellään kolumneja. Menestystä oli tullut, mistä kertoi se, että kuhina lehden ympärillä oli kiihtynyt ja sitä oli alettu tiuhaan lainailla muissa tiedotusvälineissä. Eniten tilaa puheessa sai lehden asemointi poliittiseen kenttään. Pohdintojen taustalla oli edessä odottava presidentinvaali. Laatikainen huomautti aiheeseen viitaten haukkujakin tulleen, eritoten sosiaalidemokraateilta, jotka eivät olleet ilahuneet esimerkiksi lehden julkaisemasta mielipidetutkimuksesta, joka kertoi suomalaisten enemmistön toivoneen UKK:n seuraajaksi ei-sosialistista presidenttiä. ”Tehkäämme siis niin tai näin, aina lappaa lunta tupaan. Keskisuomalaista seurataan. Sen omista ja sen kolumnistien kannanotoista tehdään oikeita ja vielä enemmän luuloteltuja johtopäätöksiä”, Laatikainen mietiskeli. Alustuksen huipennus oli kuitenkin Laatikaisen linjaus tulevista vaaleista. Hän arveli, että jos presidentinvaalit voittais socialisti, hänen vanavedessään olisi pian vasemmistoenemmistöinen eduskunta: ”Sen halut verotuksessa, yksityisen yrittämisen vaikeudessa ja monissa asioissa ovat meidän jokaisen tiedossa. Niinpä katson, että Keskisuomalaisen on osaltaan, ympärillä vallitsevasta kohusta piittaamatta rohkeasti kannettava kortensa keskustalaisen presidentin valitsemiseksi tähän maahan. Uhkauksia lehden tilausten tai muiden asioiden suhteen varmasti saamme, mutta niillä ei ole merkitystä, jos ja kun lehti on uutis- ja reportaasipalstoillaan hyvä lehti, sellainen, joka tasapuolisuuteen pyrkien selostaa kaikkien keskeisten presidenttiehdokkaiden puheet ja tekee reportaasin heidän vaaliryynnistyksestään. Tavallinen lukija kiinnittää vain tähän huomion. Tällöin

¹²¹ Alustus Keskisuomalaisen toimituspolitiikasta Oy Keskisuomalaisen hallituksessa maanantaina 26. lokakuuta 1981.

me pystymme mielipideostasossamme ottamaan ravakasti kantaa”, Laatikainen uskoi. Linjassa korostettiin lisäksi vahvasti oman alueen etujen ajamista.

Keskisuomalaisen hallitus kannatti yksimielisesti päätoimittajan toteuttamaa ja esittämää linjaa sekä poliittisiin että taloudellisiin näkökohtiin viitaten. ”Nasakat, rohkeat kannanotot aiheuttavat mielenkiintoa, puhuttavat ja synnyttävät myös voimakasta vastustusta. Nämä on koettava myönteisinä tuloksina eikä väittelyyn ole syytä antautua”, hallitus totesi.¹²²

Kokoomuksen äänenkannattaja

Kokoomuslaisen *Aamulehden* linjapaperi 1970-luvun alkupuolelta on tiettävästi päätoimittaja Raino Vehmaksen käsialaa¹²³. Alussa todetaan, että lehti toteuttaa toiminnossaan sekä aatteellista että yleisjournalistista tehtävää. Linjan mukaan kokemus oli osoittanut, että lehden tärkeinä pitämät arvot ja niiden toteuttamiseen liittyvät normit ovat saaneet hyväksyttävimmän ilmaisunsa kokoomuksen ohjelmassa. ”Tämän vuoksi *Aamulehti* lukeutuu Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattajiin, mutta pidättää itselleen kuitenkin oikeuden kansallismielisen ajattelutavan mukaisiin, puolueen menettelyistä riippumattomiin tulkintoihin ja kannanmäärityksiin sisältönsä kaikissa osissa”.¹²⁴

Aamulehti ei halunnut kulkea puolueen talutusnuorassa, vaikka *Uuden Suomen* jälkeen puolueen merkittävin lehti olikin¹²⁵. Lehden myöhemmän päätoimittajan Raimo Seppälän¹²⁶ mukaan itsenäisen linjauksen yksi taustatekijä oli, että lehden päätoimittaja Vehmaksen ja presidentti Urho Kekkosen suhde oli hankala, kun sen sijaan kokoomus pyrki noihin aikoihin lämmittämään suhdettaan presidenttiin. Vehmaksen ja Kekkosen suhde kylmeni eritoten vuoden 1974 vaalien aikaan. *Aamulehti* vastusti jyrkästi Kekkosen valintaa poikkeuslaila. Seppälän mukaan kyse oli periaatteesta, ei Kekkosen valinnasta sinänsä. Lisäksi *Aamulehdessä* nimimerkki Aura (maanviljelysneuvos Kaltio) kirjoitteli hy-

¹²² Keskisuomalaisen hallitus 26.10.1982.

¹²³ Salminen 1988, 182. Professori Raino Vehmas työskenteli *Aamulehden* päätoimittajana 1970-79, äkilliseen kuolemaansa asti. Hän toimi ennen päätoimittajuuttaan lehdistö- ja tiedotusopin professorina Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa ja Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Kulha 2002, 79.

¹²⁴ *Aamulehden* linja. Päiväämätön (1970-luvun alkupuolelta, Salminen 1988, 182).

¹²⁵ Uusi Suomi irrotti kytöksensä kokoomuksensa virallisesti jo vuonna 1976: ”Uusi Suomi on vastaisuudessa puolueista riippumaton porvarillinen sanomalehti, joka pyrkii kehittämään ja säilyttämään itsenäisen suomalaisen yhteiskunnan arvokkaimmat saavutukset: kansanvaltaisen valtio- ja oikeusjärjestelmän, demokraattisen monipuoluejärjestelmän, vapaan markkinatalouden, oikeuden itsenäiseen yrittäjyyteen sekä oikeuden laajaan ajatuksen ja sanan vapauteen”, todettiin pääkirjoituksessa 1.8.1976. Teoksessa Salminen 1988, 178. Kuitenkin jo vuonna 1974 yhteistyösopimuksen linjakohdasta lehtiyhtiön hallitus poisti toimituksen johdon toimituksen kanssa neuvottelemman maininnan äänenkannattajuudesta. Poistettu kohta kuului: ”Uusi Suomi on Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja.” Linja kuului sen jälkeen näin: ”Uuden Suomen tehtävänä on toimia kansallisessa ja kokonaisvaltaisessa hengessä itsenäisen suomalaisen yhteiskunnan sekä aatteellisen ja taloudellisen vapauden vaalijana samalla kun se pyrkii tehokkaaseen ja puolueettomaan uutisvälitykseen.” Uuden Suomen johtokunta 5.3.1974, liite 7: 7/2/1974.

¹²⁶ Raimo Seppälä työskenteli *Aamulehden* vastaavana päätoimittajana 1991-1995 ja päätoimittajana 1985-1990. Lehden palvelukseen hän tuli vuonna 1955.

vin kekkos- ja neuvostovastaisia kolumneja. ”Varsinainen Kekkonen ja Vehmaksen välinen yhteenotto oli silloin, kun Kekkonen täytti 75 vuotta (vuonna 1975). Suhteet olivat tulehtuneet, ja Vehmas määräsi, että Kekkosesta ei tehdä syntymäpäiväjuttua lainkaan. Eikä tehtykään, Kekkosesta oli vain irtokuva: Presidentti Urho Kekkonen tänään 75 vuotta. Siitähän Kekkonen raivostui niin, että hän laittoi myllykirjeen: hänelle tai tasavallan presidentin kansliaan ei enää saa lähettää Aamulehden vapaakappaletta. - - Lehti oli vähän aikaa menemättä sinne, mutta sitten tuli kansliasta viesti, että kyllä he oikeastaan tarvitsisivat sen”, Seppälä kertoo.¹²⁷

Aamulehtikin listasi periaatelinjaansa tunnussanoja, jotka sitoivat sen puolueeseen. Linjan mukaan aatteellisessa toiminnassaan *Aamulehti* tuli ”ylläpitämään ja edistämään niitä perinnäisiä arvoja, joiden varaan maan itsenäinen valtiollinen asema, kansanvaltainen järjestelmä ja yksilön fyysinen, henkinen ja sosiaalinen vapaus rakentuvat”. Kokoomuksen periaateohjelmassa toukokuulta 1970 todettiin, että kokoomuksen toiminnan yleisenä päämääränä on ”Suomen itsenäisyyden lujittaminen sekä yksityisen ihmisen *vapauteen* ja turvallisuuteen perustuvan *kansanvaltaisen* valtio- ja oikeusjärjestyksen turvaaminen ja kehittäminen.”¹²⁸

Satakunnan Kansan linjassa todettiin puoluesuhde *Aamulehden* tavoin¹²⁹. Lehden linjan valmistelivat päätoimittaja Kalevi Pulkkinen ja toimitusjohtaja Erkki Saarnilehto, jotka toivat sen johtokunnan käsittelyyn huhtikuussa 1978. Johtokunta hyväksyi esityksen.¹³⁰ *Satakunnan Kansa* listasi kokoomuslaisia perusarvojaan laajemmin kuin *Aamulehti*. Linjan mukaan ”Satakunnan Kansa on selvästi suomalaisena ja satakuntalaisena alueensa valtalehtenä vastuussa sellaisesta tiedottamisesta, joka tukee maan itsenäistä valtiollista asemaa, perinteiseen pohjoismaiseen demokratiaan nojautuvaa kansanvaltaista, laillista yhteiskuntaa, yksilön fyysistä, henkistä ja sosiaalista vapautta ja turvallisuutta sekä yksilöiden yhdenvertaisia oikeuksia ja velvollisuuksia”.¹³¹ Lehti ilmaisi tukensa myös maanpuolustushengen tukemiselle ja erikseen lainkuuliaisuudelle. Jos *Satakunnan Kansan* linjan kiteyttäisi yhteen sanaan, se olisi ”laillisuus”. Lakisana tai sen johdannainen esiintyy lyhyehkössä tekstissä kuusi kertaa.

*Satakunnan Kansan*kin äänenkannattajuus merkitsi ilmoitusalennuksia ja muunkinlaista rahallista tukea omalle puolueelle. Vasta vuoden 1975 eduskuntavaalien alla lehtiyhtiön johtokunta päätti, että *Satakunnan Kansassa* julkaistaan kaikkien puolueiden ilmoituksia. Alennuksia annettiin kuitenkin vain omille: kokoomuksen, sen piirijärjestöjen ja valitsijayhdistysten ilmoituksista alennusprosentti oli 50 ja kokoomuksen vaaliliittokumppaneiden Suomen Kristillisen Liiton ja Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolueen ilmoituksista 25. Vuonna

¹²⁷ Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

¹²⁸ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma. Hyväksytty Kansallinen Kokoomus r.p:n ylimääräisessä puoluekokouksessa 23.-24.5.1970; Borg 1965, 100; Rantala 1982, 69.

¹²⁹ *Satakunnan Kansan* linja (1978).

¹³⁰ Ennekari 2003, 36-37.

¹³¹ Rantala 1982, 69. Esimerkiksi lehden linjassa mainittu ”perinteinen pohjoismainen demokratia” oli mukana kokoomuksen vuoden 1970 puolueohjelmassa, jossa todettiin Suomen olevan ”pohjoismaiselle demokraattiselle perinteelle rakentuva valtio”.

1987 lehden ilmoitusosasto esitti, että vaali-ilmoittelussa alettaisiin noudattaa tavanomaisia ilmoitusehtoja. Hallitus hyväksyi esityksen, mutta kuitenkin sitten, että kokoomukselle päätettiin edelleen myöntää ekstraa: 20 prosentin lisälennus normaalien ilmoitusehtojen lisäksi.¹³²

Karjalaisenkin 1970-luvun linjapaperissa suhdetta puolueeseen väritti ”itsenäisyys”: ”Karjalainen on Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja, mutta toimii puolueasioihin kantaa ottaessaan itsenäisesti ja maltillisesti”. ”Itsenäisyyden” lisäksi linjapaperiin päätoimittaja Seppo Vento, joka ei ollut linjaa laatinut mutta antoi siitä lausunnon. ”Koin sen (itsenäisyyden) käytännössä tärkeäksi, koska lehti arvosteli monesti myös kokoomuksen johdon politiikkaa. Saatoin vedota tähän joskus myös lehden omistajien suuntaan, kun ne eivät tätä muistaneet”, Vento kertoo¹³³. Maltillisuus-linjauksen taustalla Vento arvelee olleen 1930-luvun alun kriisit, jolloin lehden päätoimittaja Antti Leopold Hintikka alennettiin toimitussihteeriksi. ”Hän oli IKL:n perustavassa kokouksessa mukana ja sittemmin ilmeisesti kovasti kallellaan IKL:ään ja kirjoitteli siihen suuntaan. Sitten kokoomuksen ja IKL:n välejä alettiin ratkoa, ja Antti Leopold alennettiin toimitussihteeriksi. Erkki Silvonen (linjapaperin laatinut konttoripäällikkö) muisteli varmasti näitä asioita”, Vento uskoo.¹³⁴

Karjalainen halusi Pohjois-Karjalan väestön ymmärtävän, että rajaseutu kuului osana suurempaan kokonaisuuteen, suomalaiseen yhteiskuntaan, ”missä vallitsee yksilön ja yksityisen yrittämisen vapaus.” Linja jatkui: ”Karjalainen antaa suuren arvon isänmaallisuudelle, maanpuolustukselle sekä kansallisille ja karjalaisen heimon perinteille. Se suhtautuu kiihkottomasti uskonnollisiin kysymyksiin sekä suosii tasapuolisesti kaikkia vapaata markkinataloutta kannattavia yritysmuotoja.” Päätoimittaja Vento arvioi, että maininta rajaseudusta osana suurempaa kokonaisuutta oli tekijän omaa ajattelua: ”Tämän (kohdan) lasken Erkki Silvosen henkilökohtaisen filosofian tuotteeksi. Voi tietysti kuvitella, että Karjalainen oli ykköslehti alueella, missä kokoomuksen kannatus oli heikko ja maalaisliiton ja demareiden kannatus suuri. Siinä ehkä ajateltiin jotain sellaista, että muiden puolueiden kannattajat täytyy saada ymmärtämään, että Karjalainen ajaa heidän etuaan.” Viittaus kaikkiin vapaata markkinataloutta kannattaviin yritysmuotoihin juonsi Vernnon mukaan sekin lehden historiasta. ”Se oli vuosikymmeniä kestänyt kiistanaihe, vaikka se ei ollutkaan päivittäin esillä. Siellä taustalla se silti vaikutti ja aina välillä pulpahti pintaan. Minä olen antanut Kosti Aaltosen¹³⁵ itselleni kertoa, että sodan jälkeen 1940-luvulla oli semmoinen tavallista voimakkaampi keskustelu. Karjalaisen sanottiin suosivan

¹³² Ennekari 2003, 97-102.

¹³³ Vernnon laatimassa Karjalaisen satavuotishistoriassa vuodelta 1974 väitettiin, että vaikka lehti oli kokoomuspuolueen äänenkannattaja, se oli ”käytännössä täysin riippumaton”. Tätä väitettä perusteltiin sillä, että puolue ei omistanut lehtiyhtiön osakkeita ja noin viidensadan osakkaan joukossa oli useiden puolueiden edustajia. ”Lehti pitää riippumattomuutta kunnia-asiana, eikä ole ollut harvinaista, että Karjalainen on omaksunut kriittisen asenteen kokoomuspuolueen johdon politiikkaa kohtaan”, Vento kirjoitti. Vento 1974, 168.

¹³⁴ Seppo Vento, puhelinhaastattelu 2001.

¹³⁵ Kosti Aaltonen toimi Karjalaisen toimitusjohtajana 55 vuotta.

niin sanottua yksityistä yritteliäisyyttä, mutta sorsivan osuuskauppaliikettä. Tämä tuli minunkin päätoimittajakautenani esille. Se oli vähän ihmeellistä. Täällä oli maisteri Yrjö Kankaanrinta Rääkkylästä, joka oli hallituksen varapuheenjohtaja. Hän oli yrittäjäjärjestön miehiä ja kai yritti jollakin tavalla kallistaa lehteä osuuskauppaliikettä vastaan. Kosti Aaltonen taas oli jo silloin sitä mieltä, että Karjalainen suhtautuu tasapuolisesti kaikkiin. Se linja oli ihan selvä ja tiedostettiin myös toimituksessa, että näin menetellään.”¹³⁶

Vaasa-lehden ensimmäinen linjapaperi oli päätoimittaja Ilmari Laukkosen käsialaa ja se on päivätty huhtikuulle 1974¹³⁷. A4-liuskan pituinen paperi on jaettu kahteen osaan, A ja B, joista A sisälsi periaatteelliset määritykset ja B määrittämisistä seuraavat tarkemmat työohjeet toimitukselle. Laukkonen kirjasi puoluesuhteen seuraavasti julistuksen ensimmäisessä kappaleessa: ”*Vaasa-lehti* on perustettu Suomalaisen puolueen ja sen aatteellisen perijän Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattajaksi. Lehti ei kuitenkaan ole enempää taloudellisesti kuin aatteellisestikaan riippuvainen puolueen määräysvallasta, eikä korostettu puoluelehti”. Tähän vielä vakuudeksi Laukkonen linjasi, että ”uutispalvelusaan *Vaasa-lehti* noudattaa asiallisuutta, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta”. B-osan työohjeissa rajattiin toimittajien mahdollisuuksia ottaa kantaa: ”Jos toimittaja esittää haastattelujen ja reportaasien yhteydessä poliittisia mielipiteitä, on niiden julkaisemisesta neuvoteltava toimituksen johdon kanssa”. Lukijoiden lehden linjasta poikkeavia mielipiteitä saatettiin ottaa keskustelupalstoille, mutta ei välttämättä: ”*Vaasa-lehden* lukijakunta koostuu kaikkien poliittisten mielipidesuuntien kannattajista, mikä tulee lehden toimitustyössä ottaa huomioon. Keskustelupalstoilla voidaan eri mielipidesuunnille antaa *päätoimittajan harkinnan mukaan* sanansijaa”. Laukkosen paperissa kokoomuslaisista tunnussanoista oli mainittu muun muassa yksilön vapaus ja kristilliset arvot

Pohjalaiseksi muuttuneen *Vaasan* päätoimittajan Jaakko Korjuksen nimiin pannussa linjassa vuodelta 1984 (perusteiltaan sama kuin vuoden 1979 linja) todettiin vain, että ”Pohjalainen on Kokoomuksen äänenkannattaja. Kannanotoissaan lehti on itsenäinen ja vapaa¹³⁸.” Päätoimittaja Erkki Malmivaaran linjapaperissa heti seuraavana vuonna palattiin Laukkosen vanhaan muotoiluun: ”Pohjalainen on Kokoomuksen äänenkannattaja. Lehti ei ole taloudellisesti eikä aatteellisesti riippuvainen puolueen määräysvallasta”¹³⁹. Ero voi tuntua semanttiselta, mutta kun muistaa, että Jaakko Korjus sai hienovaraiset potkut päätoimittajan tehtävästään, Malmivaaran määrittely maistuu pehmittelyltä lehtiyhtiön hallituksen kokoomusvaikuttajien suuntaan. Enää ei korostettu itsenäisyyttä tai vapautta. Samaan viittaa se, että kun Korjuksen linjan toimituspolitiikka-osuudessa huomautettiin, että toimitustyön tuli tapahtua ”lehden omilla ehdoilla”, niin Malmivaaran paperissa tätä kohtaa ei enää ollut.

Oikeastaan aika yllättäen Korjuksen ja Malmivaaran linjapapereissa, joista jälkimmäinen oli sisällöltään pitkälti Korjuksen paperi, kokoomuslaista arvo-

¹³⁶ Seppo Vento, puhelinhaastattelu 2001.

¹³⁷ *Vaasa-lehden* periaatelinja, päivätty ”*Vaasassa* huhtikuun 5. päivänä 1974”.

¹³⁸ Pohjalaisen linja, päivätty 12.9.1979 (*Vaasa*) ja 22.10.1984 (Pohjalainen).

¹³⁹ Pohjalaisen linja, päiväämätön (Pohjalaisen hallitus 30.5.1985 ja liite)

pohjaa ei maalata auki ”tunnussanoin”. Linjapapereissa keskitytään oman alueen uutisointiin ja siihen liittyviin kysymyksiin. Ei kuitenkaan ollut epäilystäkään siitä, etteikö *Vaasa/Pohjalainen* ollut puolueen lehti vielä 1970- ja -80-luvuilla. Lehden toimituspäällikkönä työskennellyt Voitto Sepponen arvioi, että uutispalstoilla muutos kohti sitoutumattomuutta alkoi jo 1960-luvulla, mutta pääkirjoituksissa ja artikkeleissa lehti näytti aatettaan. ”Kiltti päätoimittajakin lähti automaattisesti siitä, että hänen täytyy antaa turpiin vastustajalle”, Sepponen kertoo.¹⁴⁰ Kun päätoimittaja Jaakko Korjus vinoili kolumnissaan puolue-toimitsijoiden tavasta neuvoa toimittajille, miten piti kirjoittaa, Korjuksen kannottoja pui lehtiyhtiön hallituskin. Tyytymättömyyttä Korjusta kohtaan lietsoi myös ankara kilpailu *Ilkan* kanssa Seinäjoella, ja kokoomuslaiset Korjuksen kritisoijat vetosivat siihen, että Korjuksen mielipiteet eivät puhutelleet seinäjokisia potentiaalisia tilaajia.¹⁴¹

Raumalainen Länsi-Suomi nautti kokoomuksen nimissä lehdistötukea ja tunnustautui puolueen äänenkannattajaksi virallisissa tilastoissa, mutta vuonna 1986 laaditussa linjassa asia sanottiin kiertoteitse: ”Perustajiensa tarkoituksen mukaisesti Länsi-Suomi nojaa suomalaiskansallisiin periaatteisiin ja länsimaiseen demokratiakäsitykseen”.¹⁴² Länsimainen demokratiakäsitys ja suomalaiskansalliset periaatteet viestittivät tietysti selvästi, minkä poliittisen suunnan kannalla lehti oli. Sodan jälkeen lehti tunnettiin ”antikommunismien lipunkantajana”, ja monen muun oikeistolehden tapaan se ei vielä 1970-luvun alkupuolella ottanut SKDL:n ja TPSL:n vaali-ilmoituksia vastaan. Antikommunismi oli lehdessä vahvempaa kuin siteet kokoomukseen, on lehden historian kirjoittanut Mikko Uola määritellyt.¹⁴³

Länsi-Suomea lukuun ottamatta edellä käsitellyt kokoomuslehdet olivat linjapapereissaan siis konstailemattomia: ne olivat ”(Kansallisen) Kokoomuksen äänenkannattajia”. Näin yhdenmukainen ilmaus panee kysymään, olisiko asiasta sovittu päätoimittajien kesken? 1960- ja -70-luvuilla kokoomusjohto järjesti päätoimittajille informaatiotilaisuuksia, joissa puolueen puheenjohtajat selvittelivät linjakysymyksiä. Vielä 1960-luvulla tilaisuuksia järjestettiin kerran kuukaudessa, mutta 1970-luvulla ne harvenivat.¹⁴⁴ Näyttöä siitä, että linjailmauksesta olisi sovittu saati että puolue olisi sen sanellut, ei kuitenkaan ole käytössäni.

Kun linjapaperi-instituutio sai alkunsa vakaumuspykälästä, voi tästä näkökulmasta kysyä, miksi kokoomuslehtien päätoimittajat ja kustantajat halusivat korostaa linjapapereissa itsenäisyyttä ja erillisyyttä puolueesta? Linjapaperithan oli suunnattu ensisijassa toimituskunnalle, jota tuli velvoittaa pysyttelemään kustantajan määrittelemällä linjalla. Eikö olisi ollut tähdellistä osoittaa lehden olevan jonkin aatteen tai puolueen asialla vastapainoksi toimittajien vakaumukselle? Selitys lienee sama kuin keskustalaisen *Pohjolan Sanomien* tapa-

¹⁴⁰ Voitto Sepponen, haastattelu 2005.

¹⁴¹ Salokangas 2003, 94-100; Pohjalaisesta myös Salminen 1988, 185 ja Pihlajasaari 1996, 202-238.

¹⁴² Länsi-Suomen linja, Länsi-Suomen hallitus 16.6.1986. Teoksessa Uola 1990, 266, 270.

¹⁴³ Uola 1990, 221-222.

¹⁴⁴ Salokangas 1998, 248-249.

uksessa: päätoimittaja laati linjan silmissään paitsi toimituksellinen henkilökunta myös lehtiyhtiön hallintoelimet, joiden jäsenillä oli yhteys lehden tärkeisiin sidosryhmiin, joista päällimmäisenä oli äänenkannattajuuskaudella puolue. Päätoimittaja saattoi kokea tärkeäksi, että puolue toimisto tai puolueen piiri ei määrännyt lehden sisällöstä. Myös lehden omistajat saattoivat ottaa etäisyyttä puoluekoneistosta niin puolueen kannattajia kuin olivatkin. Kolmas, epämielräisempi kohderyhmä linjapaperilla oli tietysti lukijat, joille olisi sopinut niin ikään alleviivata lehden itsenäisyyttä kannanotoissa. Lukijat eivät kuitenkaan vielä 1970- ja -80-luvun linjoissa olleet merkittävä kohderyhmä, koska linjapaperit laadittiin talojen sisäiseen käyttöön. *Aamulehden*, *Karjalaisen* ja *Vaasan* linjapaperit oli lisäksi laadittu ennen kuin työehtosopimuksen kirjattiin vakaumuspykälä, jolloin linjapaperin rooli oli tarkasti ajatellen hieman toinen kuin vuoden 1975 jälkeen, jolloin pykälä oli voimassa. Varhaisimmat linjapaperit toteuttivat vain yhteistoimintasopimuksen velvoitteen, jonka mukaan yhteistyötä tehtiin kustantajan määrittämän periaatelinjan pohjalta. Sen sijaan kokonaisuuteen ei vielä kuulunut toimittajien vakaumussuojaa. En kuitenkaan havainnut eroa ennen työehtosopimuspykälää ja sen jälkeen laadituissa linjapapereissa.

Tarkastelen kokoomuslehtienkin kohdalla yhden esimerkin valossa, miten linja-asiat näkyivät lehtiyhtiön hallituksessa. Tarkastelun kohteena on *Aamulehti*, jonka linjapaperin laati Raino Vehmas oletettavasti joskus 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Yllättävää kyllä mainintoja linjapaperista ei *Aamulehteä* kustantaneen Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunnan pöytäkirjoista löydy. Ilmeisesti on käynyt niin, että itsenäisenä päätoimittajana tunnettu Vehmas on kirjoittanut linjapaperin omin päin tai ainakaan hän ei käyttänyt sitä virallisesti hyväksyttävänä johtokunnassa.¹⁴⁵ Keskusteluja linjasta on voitu käydä pöytäkirjojen ulkopuolella.

Linjaan liittyviä kysymyksiä sivuttiin *Aamulehden* kustannusyhtiön johtokunnassa harvakseltaan ja lähinnä ilmoitteluun liittyen. Kesäkuussa 1969 vapautettiin ilmoittelua siihen asti koskeneita rajoituksia, jotka olivat olleet jyrkempiä kuin ”lukijakunnan ajan mukaan muuttunut mielipide näyttää edellyttävän ja joita varsinkaan lehden nuorempi lukijapolvi ei saata hyväksyä”. Lisäksi johtokunta perusteli väljennyspäätöstään sillä, että lehden yhtenä tehtävänä on antaa oikeita tietoja ja opastaa lukijoitaan. Lievennykset koskivat ilmoituksia, joissa mainostettiin alkoholia, saniteettitarvikkeita, seksilehtiä ja vastavia sekä kirjeenvaihto- ja muita henkilökohtaisia asioita. Uusien ohjeiden mukaan muun muassa ehkäisyvälineitä koskeva ilmoittelu sallittiin, mutta ei niiden yhteydessä tarjottavia potenssia lisäävien ja sukupuoliaktia edistävien aineiden mainostamista. Päätoimittajan tehtäväksi jätettiin ilmoitusten sensurointi rajatapauksissa.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Etsin linjapaperista jälkiä Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunnan ja sen työvaliokunnan kokousten pöytäkirjoista 1969-1980. Yhtään mainintaa linjapaperista en löytänyt.

¹⁴⁶ Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunta 24.6.1969 ja liite.

Aamulehdessäkin vaali-ilmoittelulle asetettiin vielä 1970-luvun alussa rajoituksia: vasemmiston vaali-ilmoituksia ei julkaistu. Marraskuussa 1971 johtokunnan työvaliokunta kuitenkin oli antanut vuoden 1972 eduskuntavaali-ilmoitteluun liittyen ohjeen, jonka mukaan *Aamulehdessä* otettaisiin julkaistavaksi myös muiden kuin ei-sosialististen puolueiden ilmoituksia, mikäli ilmoitukset eivät olleet erityisen hyökkääviä tai muuten julkaistavaksi sopimattomia. Johtokunta pui tätä uutta linjausta, ja puheenvuoroissa oli ihmetelty olisiko varsinkaan kommunistien ja puolueen ääriasiavien ilmoituksia todellakin julkaistava *Aamulehdessä*. Enemmistö kuitenkin siunasi työvaliokunnan ohjeistuksen, ja ”kokeilua” voitaisiin jatkaa toistaiseksi.¹⁴⁷ Työvaliokunnan uuteen linjaukseen oli vaikuttanut se, että sen tietoon oli tullut *Uuden Suomen* ja *Satakunnan Kansan* ottaneen julkaistavakseen kaikkien puolueiden ilmoituksia. Erikseen työvaliokunta kuitenkin kirjasi, että päätoimittajalla oli valtuudet käyttää lehdessä tilaa levikkialueelta annettujen kokoomuspuolueen ehdokkaiden esittelyyn ym. kokoomuksen vaalijuttuihin.¹⁴⁸ Ilmoituslinjaus laveni siis koskemaan toimituksellistakin aineistoa. Edellisvuonna 1970 oli Keski-Suomen kokoomus pyytänyt lehdestä tilaa ”vaalipropagandalle” ja lehden ilmaiskappaleiden lähetystä piirin alueelle vaalien edellä. Johtokunta oli suhtautunut pyyntöön myönteisesti.¹⁴⁹

Ilmoitusalennukset kokoomukselle jatkuvat 1980-luvulle asti. Alennusprosentti kokoomuksen yhteisilmoituksista – tai kuten syksyllä 1969 määriteltiin, ”jos kysymyksessä on yleispropaganda tai vaalipiirin kaikkien kokoomuslaisten vaaliliittoon kuuluvien ehdokkaiden yleismainonta – oli 1980-luvulle saakka 50 prosenttia listahinnoista. Yksittäisten ehdokkaiden tai muutamien ehdokkaiden alennusprosentti oli 25, kunnes 1980 se nostettiin kokoomuslaisten kohdalla 30:een prosenttiin. Vaikka vasemmiston vaali-ilmoituksia otettiin lehteen, niistä ei myönnetty alennusta kuin vasta vuonna 1980. Tuolloin lehtitalon johtokunta määritteli ryhmäilmoituksissa kokoomukselle tutun 50 prosentin alennuksen, muille porvarillisille puolueille 25:n ja SDP:lle 20 prosentin alennuksen ilmoitusten listahinnoista. Yksittäiset kokoomuksen ehdokkaat saivat alennusta ilmoituksista 30 prosenttia, kun taas muiden porvarillisten puolueiden, SDP:n ja tietysti SKDL:n ehdokkailta perittiin taulukon mukainen normaalihintaa.¹⁵⁰

Jukka Holmbergin tutkimuksessaan haastattelema *Aamulehden* päätoimittaja Pertti Pesonen sanoi, että lehden poliittiset perinteet vaikuttivat vielä 1980-luvulla siten, että kommunisteille annettiin kitsaasti palstatilaa. Pesosen mukaan vuonna 1987 kokoomuslaisuus ei enää vaikuttanut politiikan uutisten valikoitumiseen millään tavalla.¹⁵¹

¹⁴⁷ Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiö, johtokunta 25.11.1971.

¹⁴⁸ Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunnan työvaliokunta 10.11.1971.

¹⁴⁹ Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunta 15.1.1970.

¹⁵⁰ Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunta 11.2.1980. Marraskuussa 1981 muiden porvarillisten puolueiden kuin kokoomuksen alennusprosentti kasvoi ryhmäilmoituksissa 30:een, kun taas SDP:n pysyi 20:ssä prosentissa. Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiön johtokunta 17.11.1981.

¹⁵¹ Holmberg 2004, 82.

Sosiaalidemokraattinen sanomalehti

Aineistossani on yksi sanomalehti, kotkalainen *Eteenpäin*, joka oli puoluetal-
taltaan vasemmistolainen, sosiaalidemokraattinen. Lehden linja oli kirjattu kal-
voille ja sen oli laatinut päätoimittaja Jukka Vehkasalo¹⁵². Erikseen oli otsikoitu
lehden linja ja toimituspolitiikka. Linja kuului näin:

”Eteenpäin on sosialidemokraattinen 7-päiväinen sanomalehti, joka pyrkii täyden
palvelun aluelehtenä tyydyttämään koko Etelä-Kymenlaakson väestön aluelehtitar-
peen ja ulottamaan tärkeimpien asiaryhmien (läänin- ja maakuntahallinto, kunnallis-
politiikka, politiikka, järjestöelämä ja työmarkkinat) mielenkiintonsa koko Kymen-
laakson alueelle.”¹⁵³

Päätoimittaja Vehkasalo kertoo, että kalvon oli hyväksynyt lehden johtokunta,
ja sitä oli esitelty toimitukselle ja lehden vieraille. ”Vaikka siinä on hyvin kirk-
kaasti kärjessä, että *Eteenpäin* on sosiaalidemokraattinen, seitsenpäiväinen lehti,
niin toimitukselle aina korostettiin sen olevan ennen muuta sanomalehti ja vas-
ta toiseksi puoluelehti. Puoluelehden vanhanaikaisia tunnusmerkkejä oli riisut-
tu 1950-luvun loppupuolelta lähtien. Se on yksi syy, joka mahdollisti menestyk-
sen, joka tosin alkoi näkyä reippaammin levikissä vasta 1970-luvun alussa”,
Vehkasalo sanoo.¹⁵⁴ Hänen mukaansa linjan sisällöllisen pohjan oli luonut käy-
tännössä hänen edeltäjänsä *Eteenpäin*-lehden päätoimittajana, Holger Salokan-
gas. Vehkasalon mukaan *Eteenpäin* poikkesi muista demarilehdistä siinä, että se
ei ollut vain ”yhden totuuden lehti”. Puolueen lehdet tavallisesti halusivat olla
propagandavälineitä ja agitaattoreita vielä 1970-luvullakin, ja *Eteenpäin*-lehden
yhtiökokouksissa oli paikoin samanlaista ajatusta vallalla. ”Yhtiökokoukset oli-
vat ennen vanhaan tilaisuuksia, joissa omistajat ja aktiivit kokoontuivat ja siellä
usein vaadittiin, että tulisi aatelinjaa ja propagandatyötä tehostaa. Piti sanoa
joskus selvästi, että tarkoitus oli tehdä sanomalehteä ja että ei me tätä terveiden
parantamiseen tarvita”, Vehkasalo muistaa.

Puolueen asiaa *Eteenpäin*-lehti ajoi artikkelisivuillaan ja uutisvalinnoillaan
siten, että lehdellä oli muun muassa oma työmarkkinatoimittaja. Vehkasalon
mukaan uutissivuilla pyrittiin toimimaan länsimaisen journalismin tunnusmer-
kistön mukaisesti, vaikka sitä ei ollut kirjattukaan lehden linjaan. Artikkelisivul-
la julkaistiin 1980-luvulle asti liki päivittäin kaksi, useimmiten TST:ltä tullutta
artikkelia, joissa käsiteltiin politiikkaa. Toimittajilta edellytettiin SDP:hen kuu-
lumista vielä 1960-luvulla, mutta käytännöstä luovuttiin pikku hiljaa.

Linjassa mainittu ”täysi palvelu” tarkoitti sisällöllistä linjausta siihen
suuntaan, että lehdessä tarjottiin uutiset monipuolisesti eri aihepiireistä: urhei-
lusta ja kulttuurista politiikkaan ja talouteen. Paikalliset uutiset eivät riittäneet
lehden tarkoituksen toteuttamiseksi.

¹⁵² Eteenpäin-lehden linja ja Eteenpäin-lehden toimituspolitiikka 1980-85, päiväämätön (1980).

¹⁵³ Eteenpäin-lehden linja, päiväämätön (1980).

¹⁵⁴ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

Sitoutumaton, puolueeton, riippumaton, itsenäinen

Miten sitten muut tutkimuksen sanomalehdistä, ei-äänenkannattajat, ilmaisivat suhteensa yhteiskuntaan, aatteisiin ja puoluepolitiikkaan? Niin sanottuja sitoutumattomia lehtiä aineistossani olivat *Helsingin Sanomien* lisäksi *Etelä-Suomen Sanomat* (sitoutumattomaksi 1951 edistyspuolueesta), *Hufvudstadsbladet*, *Hämeen Sanomat* (sitoutumattomaksi kokoomuksesta 1941), *Kaleva* (virallisesti sitoutumattomaksi johtokunnan päätöksellä 1954), *Kouvolan Sanomat*, *Länsi-Savo* (sitoutumattomaksi 1951 edistyspuolueesta), *Salon Seudun Sanomat*, *Turun Sanomat* (sitoutumattomaksi 1961 Suomen kansanpuolueesta) ja *Lapin Kansa* (irti maalaisliitosta vuonna 1958).

Hämeen Sanomilla oli 1970-luvun alussa voimassa vuosilta 1941 ja 1945 pe-riytyvä ohjelma¹⁵⁵. Huhtikuussa 1941 yhtiökokouksen hyväksymässä ohjelmassa todettiin, että ”Hämeen Sanomat ei ole minkään valtiollisen puolueen äänenkannattaja, vaan rakentavassa mielessä toimitettu hämäläishenkinen maakuntalehti”. Hallan mukaan lehti muuttui tällöin kokoomuksen äänenkannattajasta ”puolueista riippumattomaksi porvarilliseksi sanomalehdeksi”. Lehden myöhemmän historian kirjoittanut Juhani Niemi käyttää uudesta suunnasta nimitystä ”sitoutumaton oikeistolehti”. Lehden vuoden 1941 ohjelmasta pais-toikin läpi, että se yhä tunnusti kodikseen oikeistolaisen aatemaailman. Tosias-assa puolueettomuusjulistus oli huhtikuussa 1941 myönnytys äärioikeistolle, joka sai näin lehden pois kokoomuksen ruodusta, tulkitsee Raimo Salokan-gas¹⁵⁶. Maanpuolustuksen tärkeydestä lehdelle kertoo se, että maanpuolustus mainittiin ohjelmassa kolme kertaa.

Huhtikuussa 1974 *Hämeen Sanomien* yhtiökokous hyväksyi modernisoidun periaateohjelman. Kun vanhan ohjelman mukaan lehti ei ollut ”minkään valtiollisen puolueen äänenkannattaja”, nyt *Hämeen Sanomien* julistettiin olevan ”po-liittisiin puolueisiin sitoutumaton etelähämäläinen maakuntalehti”. Viisikohtai-nessa linjassa todettiin muun muassa, että lehti halusi lujittaa maanpuolustusta, kansallista kulttuuria ja suomalaishenkistä ajattelua, vaalia yksilön vapautta ja turvallisuutta, kannattaa yritteliäisyyttä ja yksityistä omistusoikeutta arvosta-vaa talousjärjestelmää sekä kannustaa rakentavia voimia työhön sisäisen ehey-den, yleisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi. Päätoimittaja Halla on korostanut lehden molemmissa ohjelmissa kes-keistä olevan maanpuolustusasian, yksityisomistuksen ja yritteliäisyyden täh-dentämisen sekä kansallisen olemassaolon ja vapauden kaikinpuolisen turvaa-misen. Lehden historioitsija Juhani Niemikin näkee vuoden 1974 ohjelmassa lehden arvopohjan säilyneen ennallaan.¹⁵⁷ Hienoviriteinen muutos oli arvon oikeudenmukainen määrittelyssä: vanhassa linjassa rajattiin oikeudenmukai-suuden toteutumista siten, että lehti puolsi ”yhteiskunnallista oikeudenmukai-suutta yksityistä omistusta ja yritteliäisyyttä kunnioittavan talouselämän puit-

¹⁵⁵ Hämeen Kansan ohjelma, hyväksytty yhtiökokouksessa 7.4.1941; Halla 1978, 29-37.

¹⁵⁶ Suomen lehdistön historia 5, hakuteos, 1988, jossa Salokankaan kirjoittama Hämeen Sanomien minihistoria, 162.

¹⁵⁷ Halla 1978, 35 (Hämeen Sanomien ohjelma, yhtiökokous hyväksynyt 7.4.1941), 37 (Hämeen Sanomien periaateohjelma, yhtiökokous hyväksynyt 23.4.1974); Niemi 2003, 216-217.

teissa”. Ei siis haluttu esimerkiksi omistuksellisen oikeudenmukaisuuden toteutuvan yksityisomistuksen hinnalla. Uudessa linjassa ”yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus” todettiin ilman rajoituksia tavoiteltavana asiantilana.

Voi väittää, että jos *Hämeen Sanomia* olisi sijoittanut puoluekentässä sen ohjelman perusteella, se olisi ollut 1970-luvulla kokoomuslainen lehti. Puoluetkija Onni Rantala luettelee kokoomuslaisiksi asioiksi juuri muun muassa kansallisuuden korostamisen ja maanpuolustuksen ja yksityisen omistamisen. Perinteisiä kokoomuslaisia arvoja, uskontoa ja perhettä, ei *Hämeen Sanomien* linjassa mainittu, mutta ne voi tulkita sisältyviksi suomalaishenkiseen ajatteluun.¹⁵⁸ Lehden poliittinen rooli paljastuu mielenkiintoisella tavalla myös sanavalinnasta ”etelähämäläinen”. Lehden ilmestymisalue oli näet Kanta-Hämettä, ja Etelä-Hämeen toinen puoli, Päijät-Häme ja Lahden seutu, eroaa omaksi vaikutuspiiriksi. Hämeenlinnan seutu eli Kanta-Häme kuului kuitenkin Etelä-Hämeen vaalipiiriin, ja lehti paikannettiin ohjelmassa nimenomaan tästä politiikan näkökulmasta.¹⁵⁹

Ohjelmaa luonnostellut päätoimittaja Allan Liuhala sanoo haastattelussa 2004, että hän halusi sanoa ohjelmassa mitä selkeimmin lehden olevan poliittisiin puolueisiin sitoutumaton. Sanan ”poliittisiin” hän lisäsi jossain vaiheessa ohjelman käsittelyä. ”Lähtökohta oli, että mikään poliittinen puolue eikä puolueen päämaja tai kukaan tule sanomaan, miten Hämeen Sanomien tulee käyttäytyä missäkin tilanteessa, kirjoittaa mistäkin asiasta. Se tapahtuu toimituksessa. Olkoonkin, että jokaisessa maakuntalehdessä aivan varmasti on jouduttu omistuksiin tilanteisiin ja painostuksen kohteeksi”, Liuhala sanoo. Hän korosti ohjelmaa uudistettaessa journalistisia periaatteita, mutta johtokunnan puolelta tuotiin esille ideologiaan liittyviä asioita. Niinpä Liuhala arvelee jonkun ohjelmatyöryhmässä mukana olleen johtokunnan jäsenen tahtoneen esimerkiksi ilmaisun ”kehittyvän elämänmuotomme ilmentäjänä”. ”Tällainen sanahelinä ei toivon mukaan ole minun tekstiäni. Mitä hittoa tässä on ajateltu, en tiedä”, Liuhala hämmästeli 2005. Voi ajatella, että evoluutiolla haluttiin asettua revoluutiota vaatineita vastaan. Konservatiivinenkin lehti kannatti 1970-luvun yhteiskunnan kehittämistä, mutta varovaisin askelin. Ilmaisusta tulee mieleen ”suomalainen elämänmuoto”, joka kuului kokoomuslaiseen tunnussanastoon 1960-luvulla¹⁶⁰. Kokoomushenkisesti ohjelman lopussa esitettiin kuin vetoamus lehden toimituskunnalle: ”(Hämeen Sanomat) kannustaa rakentavia voimia työhön sisäisen eheyden, yleisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi”. Kehitettiin ja rakennettiin ja oikeistopuolueiden tapaan korostettiin kansankunnan eheyttä ja järjestystä.

Hämeen Sanomien kokoomushenkisyydestä kertoi sekin, että päätoimittajaksi kutsuttu Allan Liuhala ilmoitti edeltäjänsä tapaan puoluekannakseen kokoomuksen. Hän arvelee, että lehden johtokunta piti tunnustettua kokoomus-

¹⁵⁸ Rantala 1982, 69; Borg 1965, 100.

¹⁵⁹ Tulkinnan hyväksyy myös Hämeen Sanomien päätoimittaja Allan Liuhala. Hän uskoo olleensa Kanta-Häme-ilmaisun kannalla. Hänen käyttämänsä tunnuslausekin kuului, että ”Hämeen Sanomat on on Kanta-Hämeen ääni valtakunnassa ja valtakunnan ääni Kanta-Hämeessä”. Allan Liuhala, haastattelu 2004.

¹⁶⁰ Vesikansa 2004, 256-259.

laisuutta jopa edellytyksenä tehtävän hoidolle. ”Olen varmasti puoluekatso mukseltani oikeistolainen, mutta en ole koskaan ollut missään puoluehommis sa. Jos en olisi ollut kokoomuslainen, minua ei olisi lehden päätoimittajaksi kel puutettu”, Liuhala arvioi. *Hämeen Sanomilla* oli 1970-luvulla omistajien silmissä yhteiskunnallisen vaikuttamisen tehtävä, jota Liuhalan mukaan moni saattoi pitää jopa lehden tärkeimpänä roolina: ”Eli että Hämeen Sanomia luonnehdit tiin kokoomuslaiseksi äänitorveksi, joka näyttölee riippumatonta sanomalehteä. Minä pyrin tekemään tästä näyttölemisestä totta”, Liuhala kertoo.¹⁶¹

Ilmoituspolitiikkakin kieli lehden poliittisesta kannasta. Liuhalan tullessa taloon *Hämeen Sanomat* ei ottanut vastaan SKDL:n vaali-ilmoituksia. ”En voinut oikeastaan käsittää, kuinka tämä oli mahdollista. Siitä sitten keskusteltiin, ja ne nä punotti varmasti yhdellä jos toisella. Kun toimitusjohtaja tuli samalle kannal le kuin minä, niin kyllä se kuitenkin meni läpi niin, että kaikkien puolueiden vaali-ilmoituksia otettiin vastaan”, Liuhala muistaa.¹⁶² Lisäksi vain porvarillisil le puolueille oli annettu ilmoituksista alennuksia. Vasta 1980-luvun alussa *Hä meen Sanomien* hallitus päätti määrätä kaikille puolueille samat ilmoitushinnat eikä alennuksia myönnetty enää vain porvarillisille vaaliliitoille.¹⁶³

Kouvolan Sanomat ilmaisi linjapaperissaan olevansa ”puolueeton”. Päätoi mittaja Martti Joutsenen laatima linjamääritys alkoi tällä lehden yhteiskunnal lisella asemoinnilla ja sitä selvitettiin tarkasti:

”Kouvolan Sanomat perustettiin vuonna 1909 ’puolueettomaksi uutis- ja ilmoitus lehdeksi’. Tuo linjan määrittely pitää edelleen paikkansa, sillä nykyistä terminologiaa käyttäen se ilmaisee, että lehden takana ei ole mitään puoluetta, eli että lehti on puo lueista *riippumaton* (kursivointi k.l.). Kouvolan Sanomat ei siis ole puolueeton siinä mielessä, mitä puolueettomuudella nykyään tarkoitetaan, vaan ottaa nimenomaan pääkirjoituspalstallaan *itsenäisesti* (kursivointi k.l.) kantaa ajankohtaisiin asioihin.”¹⁶⁴

Lehteä pidettiin Joutsenen aikana yleisesti porvarillisena, vasemmistolaiset haukkuivat sitä ”oikeistolaiseksi”¹⁶⁵. Joutsen viittasi linjassa siihen, että ”itse näisen sanomalehden” tärkeimpiä toimintaedellytyksiä on sellainen yhteiskun tajarjestelmä, jossa vallitsee yrittämisen vapaus.

Oululainen *Kaleva* korosti sitoutumattomuuttaan suhteessa ”intressipiirei hin”:

”Se on sitoutumaton. Tämä merkitsee sitä, etteivät lehden sisältöä määrää ulkopuoli set voimat – eivät poliittiset, taloudelliset eivätkä muut intressipiirit.”¹⁶⁶

Kalevan linjasta tulee mieleen Yleisradiolle määritelty ”linja”, Ohjelmatoiminnan säännöstö. Säännöstö pohjasi *Yleisradion suunta* -kirjaseen, jossa todettiin, että ”radio ja televisio ovat ainoat joukkotiedotusvälineet, jotka voivat keskittyä

¹⁶¹ Allan Liuhala, haastattelu 2004.

¹⁶² Allan Liuhala, haastattelu 2004.

¹⁶³ Niemi 2003, 219.

¹⁶⁴ Kouvolan Sanomien linja. Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely. Käsin kirjoitettu alle ”Kouvolassa 12.11.1975, Martti Joutsen”.

¹⁶⁵ Salminen 1988, 165.

¹⁶⁶ Sanomalehti *Kalevan* periaatelinja, päivätty Oulussa 26.3.1975.

palvelemaan yleisön ja yhteiskunnan *intressejä* nojaamatta *kaupallisiin, puoluepoliittisiin tai muihin sioutarkoituksiin*¹⁶⁷. Tavoitteena Ylessä oli jonkinlainen puh-taan tiedonvälityksen ideaali, jossa yleisöllä olisi varmuus siitä, että heidän ta-kanaan ei pelattu salaista peliä, joka olisi heijastunut uutispainotuksiin ja -valintoihin. Samaan suuntaan ohjastivat vuodesta 1976 Lehtimiehen ohjeet, joissa todettiin, että journalistin oli voitava toimia painostuksesta vapaana, va-kaumuksensa ja ammattietiikkansa pohjalta¹⁶⁸.

Kaleva oli julistautunut virallisesti sitoutumattomaksi johtokunnan pää-töksellä tammikuussa 1954. Vaalialennuksissa lehden väri näkyi ainakin 1960-luvun loppupuolelle asti. Vuoden 1958 eduskuntavaaleissa 50 prosentin alen-nuksen saivat edistyspuolueen jatkajaksi perustettu kansanpuolue ja kokoo-mus. Vuonna 1966 samansuuruiset alennukset myönnettiin kaikille puolueille paitsi SKDL:lle. Näiden vaalien jälkeen alennuskysymystä ei ilmeisesti enää kä-sitelty lehtiyhtiön johtokunnassa.¹⁶⁹

Sanomalehdissä olennaisinta sitoutumattomuus oli suhteessa puolueisiin. Niinpä esimerkiksi *Länsi-Savo* oli linjansa mukaan nimenomaan ”puolueisiin sitoutumaton”¹⁷⁰, ja toinen entinen edistyslehti *Turun Sanomat* oli ”puolueista riippumaton”¹⁷¹, kuten myös keskustan äänenkannattajuudesta erotettu *Lapin Kansa*: ”Sanomalehti Lapin Kansa on jo vuodesta 1958 ollut poliittisten puoluei-den ulkopuolella ja siitä lähtien sille on muodostunut puolueista riippumaton linja, jota edelleen noudatetaan”¹⁷². Kantaa voitiin periaatteessa edelleen ottaa puolueiden kantojen suuntaisesti, mutta viime kädessä lehti päätti itse, mitä mieltä se oli. *Lapin Kansan* tapauksessa keskusta oli yhä lehden henkinen koti, ja *Länsi-Savo* flirttaili 1970-luvun lopulla avoimesti kokoomuksen kanssa. Kokoo-mus houkutteli sitoutumatonta *Länsi-Savo* puolueen äänenkannattajaksi lehdis-tötuella. Lehden hallitus keskusteli asiasta, mutta sitoutumattomasta linjasta ei haluttu luopua, vaan sitä pidettiin silloisessa kilpailutilanteessa toimivana vaih-toehtona, toteaa lehden historian laatinut Eeva-Liisa Aalto: ”Länsi-Savo kyllä voisi myötäillä tärkeissä kysymyksissä puolueen aatesuuntaa ja siten tukea puolueen tavoitteita”, johtokunnasta kuitenkin lupailtiin kokoomukselle. *Länsi-Savon* puoluesuhdetta tuki se, että se käytti porvarillisen uutistoimiston LSP:n palveluja.¹⁷³ Länsi-Savo nautti lehdistötukea kokoomuksen myötävaikutuksella vuosina 1976–1984¹⁷⁴.

¹⁶⁷ Yleisradion suunta 1967, 12; Ohjelmatoiminnan säännöstö 1967, 1; ks. OTS:stä Salo-kangas 1996, 169-178.

¹⁶⁸ Lehtimiehen ohjeet 1976, 6.

¹⁶⁹ Suistola 1999, 263.

¹⁷⁰ Länsi-Savon linjapaperi. Hyväksytty johtokunnassa 26.5.1977. Teoksessa Aalto 1990, 349.

¹⁷¹ TS:n periaatelinja (6.3.1975, 29.4.1975/HR).

¹⁷² Lapin Kansan toimitus, Toimituspoliittinen linja. Päiväämätön.

¹⁷³ Aalto 1990, 313-314.

¹⁷⁴ Olen kerännyt puoluetukivuodet Suomen Lehdistön numeroista.

Salon Seudun Sanomat oli "puolueista riippumaton ja pyrkii poliittiseen ja taloudelliseen tasapuolisuuteen"¹⁷⁵. Mitä jälkimmäinen oikein tarkoitti? Kenties ilmoitusasiakkaiden kohtelua, sillä edellisen lauseen jälkeen todettiin, että lehden "toimituksellinen aineisto noudattaa hyvää journalistista tapaa ja se julkaisee vain mainonnan kansainvälisten perussääntöjen puitteisiin sopivia ilmoituksia".

Koska *Kouvolan Sanomia*, *Salon Seudun Sanomia* ja *Hufvudstadsbladetia* lukuunottamatta tässä luvussa tarkastelemani lehdet oli alun perin perustettu jonkin puolueen äänenkannattajiksi, olisi voinut ajatella, että historiallinen taustapuolue edelleen näkyisi aatteellisissa linjanvedoissa. Yhteyksiä osoitettiinkin. Entisen edistyslehden, *Kalevan*, periaatelinjassa mainittiin lehteä toimitettavan "vapaamielisessä" hengessä ja että lehti tahtoi edistää "yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta"¹⁷⁶. Ylevät arvot olisivat toki kelvanneet muidenkin puolueiden avainsanoiksi, mutta *Kalevan* kohdalla nimenomaan "vapaamielisyys" oli perinteisen linjan jatkumoa. Vapaamielisyys oli edistyspuolueen yksi tunnussanoista, ja päätoimittaja Keijo K. Kulhan laatimassa *Turun Sanomienkin* linjapaperissa se mainittiin, kun linjassa viitattiin riippumattomaksi julistautumiseen: "Vuonna 1961 Turun Sanomat julistautui puolueista riippumattomaksi, porvarilliseksi, vapaamieliseksi sanomalehdeksi. Lehden tämän päivän periaatelinja on näiden näkemysten nykyaikaistettu laitos"¹⁷⁷.

Laajuudessaan kiinnostava linjapaperi oli *Hufvudstadsbladetilla* (Hbl), joka oli virallisesti riippumaton, mutta joka yleisesti miellettiin ruotsalaisen kansanpuolueen myötäilijäksi¹⁷⁸. Lehden perusteellisessa, kuusisivuisessa linjapaperissa päätoimittaja Torsten Steinby määritteli lehden porvarillis-liberaaliksi¹⁷⁹. Näin oli lehden linjan nähnyt kustantaja Föreningen Konstsamfundetkin, mikä linjapaperissa erikseen todettiin. Linjassa määriteltiin sananvapauden tarkoittavan paitsi suojaa valtiovallan puuttumista vastaan myös sitä, että eivät myöskään kunnalliset viranomaiset, aatteelliset organisaatiot, poliittiset puolueet, yritykset, kansalaisjärjestöt, yksittäiset henkilöt tai joku muu taho voi "pakottaa lehteä kannanottoihin, jotka sotivat sen toimituksellista käsitystä vastaan". *Hbl* halusi olla liberaali siten, että "sanaa liberaali käytetään sen yleisessä, ei puoluepoliittisessa merkityksessä". Hieman toistaen linjassa todettiin, että omissa kannanotoissaan lehti oli sitoutumaton (obunden) puoluepoliittisista näkökohdista. Kuitenkaan lehti ei voinut pysytellä puolueettomana (neutral) periaatteellisissa ja ajankohtaisissa kysymyksissä. Myöhemmin tarkennettiin, että *Hbl* oli porvarillinen lehti, jolloin sana porvarillinen tuli ymmärtää ei-sosialistiseksi: "Liberaalin suuntauksensa mukaisesti lehti ottaa etäisyyttä äärimmäisyysuuntauksista oikealla ja vasemmalla. Lehti on puolueisiin ja puoluepoliittisiin ideo-

¹⁷⁵ Salon Seudun Sanomien linja (Työehtosopimuksen 8 §:n tarkoitusta varten). Päivämätön.

¹⁷⁶ Sanomalehti Kalevan periaatelinja, 26.3.1975.

¹⁷⁷ TS:n periaatelinja (6.3.1975, 29.4.1975/HR).

¹⁷⁸ Rkp:n tunnussanoista Borg 1965b, 366-384; Rantala 1981, 70.

¹⁷⁹ Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Päivätty "Helsingfors den 23 oktober 1971.

logioihin sitoutumaton. Se seuraa maltillista ja edistysystävällistä keskilinjaa." Lehti julistautui yksityisen omistusoikeuden ja markkinatalouden kannattajaksi. *Hbl:n* pitkä linjapaperi muistutti puolueohjelmaa, sillä siinä otettiin kantaa niin koulutuskysymyksiin, kehitysapuun, veroihin kuin ulkopolitiikkaan.

Ei-äänenkannattajat käyttivät siis itsestään nimityksiä puolueisiin sitoutumaton, puolueista riippumaton, itsenäinen ja puolueeton. Vanhin ilmaisuista oli puolueeton. Lehtien uutisosastoilta vaadittiin "puolueettomuutta" jo 1930-luvulla. Tuolloin "puolueeton" kuvasti sananmukaisesti sitä, että lehti ei edistänyt uutisissaan tarkoitushakuisesti minkään puolueen asiaa. *Suomen Lehdistön* mielipidekirjoituksessa tammikuulta 1932 "puolueeton" määriteltiin siten, että lehden tehtävä ei ollut tällöin "jonkin puolueen tai muun ryhmän asian ajaminen"¹⁸⁰. Puolueeton-ilmaisun historiallisuutta ilmensi *Kouvolan Sanomien* perinteinen, vuodelta 1909 juontanut määritelmä: "puolueeton uutis- ja ilmoituslehti". Puolueeton oli ja on lehden sisällön ominaisuuteen liittyvä määre, joka 1930-luvulla muistutti myöhemmin uutisjournalismin sisältötavoitteeksi asetettua objektiivisuutta¹⁸¹.

"Riippumaton" vaikuttaa viitanneen alun perin sanomalehden omistukseen, "taloudelliseen riippumattomuuteen". *Suomen Lehdistön* artikkelissa joulukuulta 1934 kerrottiin siitä, miten sanomalehtimiesten kansainvälinen kongressi keskusteli sanomalehdistön vapauden tutkimisesta. Huolta aiheutti se, että esimerkiksi Ranskassa lehdet olivat saaneet "kannatusavustuksia", joilla oli ositettu lehdiltä maksajatahoille mieluisia kannanottoja. Jutun mukaan "luja taloudellinen asema sekä riittävästi palkattu, kunnollinen toimittaja- ja muu henkilökunta parhaiten takaavat lehdistön riippumattomuuden".¹⁸² Sanomalehden tuli olla tietysti riippumaton myös poliittisista voimista, mikäli riippumattomuutta pidettiin tavoiteltavana arvona.

"Sitoutumaton" ja "itsenäinen" olivat tuoreimmat sanomalehden yhteiskunnallista sidosta kuvaavat määreet. Sitoutumatonta käytettiin osoittamaan lehden suhdetta puolueisiin¹⁸³, ja käsitepari sitoutunut-sitoutumaton juurtui Keijo K. Kulhan mukaan määritelmäksi 1960-luvulla¹⁸⁴. Pihlajasaaren siteeraaman *Helsingin Sanomien* päätoimittajan Heikki Tikkasen mukaan riippumaton korvattiin irvailujen vuoksi ilmaisulla sitoutumaton: kysyttiin, missä on riippumaton riippumatto ja mikä tällainen roikkumaton lehti oikein on. Tikkanen esitti käyttöön käsitettä "itsenäinen sanomalehti".¹⁸⁵

¹⁸⁰ "Keskustelua uutisosaston puolueettomuudesta", *Suomen Lehdistö* 1/1932.

¹⁸¹ "Uutisosasto ja politiikka", *Suomen Lehdistö* 11/1931. Jutussa perustellaan sitä, miksi puoluelehtienkin kannattaisi harkita politiikan sulkemista pois uutisosastolta.

¹⁸² "Sanomalehdistön riippumattomuus tutkittavaksi", *Suomen Lehdistö* 12/1934. Riippumattomuuden merkityksestä myös "Muoto ja henki", *Suomen Lehdistö* 1/1933.

¹⁸³ "Sitoutuneet punnitsevat sitoutumattomuuttaan", *Suomen Lehdistö* 3/1987; "Se monimutkainen sitoutumattomuus", *Suomen Lehdistö* 4/1987.

¹⁸⁴ "Sitoutumaton vaihtoehto -lehdistömme valtavirtaus", *Suomen Lehdistö* 5-6/1978.

¹⁸⁵ Pihlajasaari 1996, 1-5. Tikkasen ajatukset *Suomen Lehdistön* jutusta, 4/1987.

Tavoitteena vakaa liiketaloudellinen kehitys

Eräs sitoutumisen laji on vielä tarkemmin käsittelemättä: lehti saattoi linjapaperissaan olla sitoutunut myös omaan liiketaloudelliseen kannattavuuteensa. Kannattavuustavoitteet oli asetettu perin maltillisesti. Perimmäiseksi tavoitteeksi ilmoitettiin pitää lehti kannattavuuden kautta riippumattomana.

Turun Sanomien periaatelinjassa nojattiin ”terveysiin liikeperiaatteisiin”¹⁸⁶. *Etelä-Suomen Sanomien* ohjelmassa olivat kunniassa ”hyvät liikeperiaatteet”¹⁸⁷, ja lehti korosti riippumattomuuttaan ”rahavallasta”:

”Lehden talous on hoidettava hyviä liikeperiaatteita noudattaen siten, että yhtiö pysyy pitämään lehden myös teknisesti ajan tasalla, maksamaan kohtuulliset palkat ja varjelemaan, ettei lehti joudu rahavallan määrättäväksi, vaan pystyy jatkuvasti säilyttämään aatteellisuutensa.”¹⁸⁸

Ossi Kivekkään määritelmän mukaan siis omalakinen aatteellisuus juontui omistuksesta, ja jos omistus olisi ”rahavallalla”, lehden aatteellisuus olisi uhatuna.

Kouvolan Sanomien linjassa lehti totesi, että ”itsenäisissä kannanotoissaan” se pyrki ”luonnollisesti vahvistamaan toimintaedellytyksiään lehtialan liikeyrityksenä”. ”Uutis- ja ilmoituslehdeksi” itsensä määritellyt *Kouvolan Sanomat* vaati myös julkisilta yhteisöiltä ”tasapuolista suhtautumista” kaikkiin sanomalehtiin.¹⁸⁹ Esko Salmisen mukaan juuri *Kouvolan Sanomat* alleviivasi usein terveitä liikeperiaatteita lehdenteossa. Viittaus kuntiin ja valtioon liittyi todennäköisesti valtion jakamaan lehdistötukeen ja kuntien ilmoitteluun.¹⁹⁰

Aamulehden linjan viimeisessä kappaleessa talousteemasta mainittiin sen verran, että lehden tuli kattaa mahdollisimman täydellisesti levikkialueensa ja mahdollisuuksien mukaan jopa laajentaa sitä. ”Käytännöllisessä toiminnassa on sen vuoksi noudatettava menettelytapoja, jotka turvaavat lehden *jatkuvuuden* sekä *vakaan* liiketaloudellisen kehittymisen”, *Aamulehden* linjassa todettiin.¹⁹¹ Vakaus ja jatkuvuus viittasivat siihen, että toimittamisessa ei nähty rahanansa-itsemisen korostuvan. Kärjistäen rahaa piti tienata linjan mukaan vain sen verran, että toiminnan jatkuvuus tuli turvatuksi. Näin linjattiin toisessakin kokoomuslehdessä, *Satakunnan Kansassa*, missä levikkialueen laajentamisen tuli tapahtua tosin taloudellisesti kannattavasti mutta samalla piti pyrkiä ”mahdollisimman tehokkaasti turvaamaan lehden jatkuvuus ja tasainen, *itsekkannattavuuteen* perustuva liiketaloudellinen kehitys”¹⁹². Lehteä kustantavan Satakunnan Kirjateollisuus Oy:n toimintaperiaatteissa oli sama maininta, ja taloustavoitteen merkitys yhtiölle vielä täsmennettiin: ”Osakeyhtiö ei pyri mahdollisimman suureen osingonjakoon, vaan ensisijaisesti mahdollisimman vakaaseen toimin-

¹⁸⁶ TS:n periaatelinja (6.3.1975, 29.4.1975/HR).

¹⁸⁷ Esan Kirjapaino Oy:n varsinaisen kevätyhtiökokouksen pöytäkirjasta 9.3.1971.

¹⁸⁸ Esan Kirjapaino Oy:n varsinaisen kevätyhtiökokouksen pöytäkirjasta 9.3.1971.

¹⁸⁹ Kouvolan Sanomien linja. Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely. Käsin kirjoitettu alle ”Kouvolassa 12.11.1975, Martti Joutsen”.

¹⁹⁰ Salminen 1988, 165.

¹⁹¹ Aamulehden linja. Päiväämätön (1970-luvun alkupuolelta, Salminen 1988, 182).

¹⁹² Satakunnan Kansan linja (johtokunta käsitellyt huhtikuussa 1978).

taan ja turvattuun kehitykseen, mutta kuitenkin siten, että osakkeenomistajat saavat sijoittamalleen pääomalle ainakin poikkeuksellisen vaikeita kausia lukuun ottamatta tyydyttävän koron.” Koko yhtiökin asetti päätehtäväkseen tiedottamisen *Satakunnan Kansan* linjasta otetuin sanankääntein.¹⁹³ Myös kolmas kokoomuslehti, *Vaasa*, tyytyi itsekannattavuuteen periaatelinjassaan: ”Vaasalehti on uutis- ja ilmoituslehti sekä itsensä kannattava liikeyritys”.¹⁹⁴ *Karjalaisen* linjassa muistutettiin, että markkinaosuuden tuli määritetyllä toiminta-alueella olla mahdollisimman suuri, mutta siinä piti ottaa huomion ”taloudellinen kannattavuus”¹⁹⁵.

Keskustalaisista lehdistä liiketaloudellisia tavoitteita oli kirjattu vain kahdeksan linjapaperiin. *Pohjolan Sanomissa* nähtiin sanomalehden ja liikeyrityksen tehtävät toisiaan tukevinä, ja ylimpänä tavoitteena oli turvata lehden vahva ja kilpailukykyinen asema¹⁹⁶. *Keskisuomalaisen* linjassa mainittiin, että lehden tuli tyydyttää toiminta-alueen väestön tiedontarve ”kilpailukykyisesti”. Ilmaisuu piti sisällään paitsi pärjäämisen levikkitaistelussa myös liiketaloudellisen kannattavuuden, päätoimittaja Erkki Laatikainen tulkitsti.¹⁹⁷

4.4 Objektiivisuus oli journalismin tunnussana

Puoluesuhteen ohella useissa linjapapereissa viitotettiin, millaista journalismia periaatetasolla sanomalehti tavoitteli. Journalistiset määrittelyt saattoivat *Helsingin Sanomien* tapaan olla linjapaperin keskeistä sisältöä, mutta toisaalta sellaiset sitoutumattomat lehdet kuin *Etelä-Suomen Sanomat*, *Hämeen Sanomat*, *Kouvolan Sanomat* ja *Salon Seudun Sanomat* eivät ottaneet journalistisia määrittelyjä juuri lainkaan esille periaatelinjoissaan.

Sanomalehtien linjapapereissa kuvattua ihannejournalismia voi periaatetasolla ja yleistäen kutsua ”objektiiviseksi”. Linjapapereiden luonteen mukaisesti objektiivisuus jäi lähinnä maininnan asteelle. Se oli samanlainen tunnussana kuin puoluesuhdetta valaisseet aatesanat. Objektiivisen lisäksi puhuttiin linjapapereissa muun muassa tiedosta, totuudellisuudesta, faktojen paikkansapitävyydestä, merkityksellisyydestä, monipuolisuudesta, puolueettomuudesta ja tasapuolisuudesta.

Objektiivisuus-sanan käyttö vain iskusananomaisesti ei anna mahdollisuutta eritellä tarkemmin, mitä käsitteellä kussakin lehdessä varsinaisesti tarkoitettiin. Pertti Hemánus ja Ilkka Tervonen arvelivat kriittisesti vuonna 1980 kirjassaan *Objektiivinen joukkotiedotus*, että julkisessa keskustelussa objektiivisuus-

¹⁹³ Ennekari 2003, 36-37.

¹⁹⁴ Vaasa-lehden periaatelinja, 5.4.1974.

¹⁹⁵ Karjalaisen linja, päiväämätön (1970-luvulta).

¹⁹⁶ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia (sisäiseen käyttöön).

¹⁹⁷ Keskisuomalaisen toiminta-ajatus, päiväämätön (1978); Erkki Laatikainen, haastattelu 2001.

suuden käyttö ”iskusanana” selittyi sen ”ilmeisen myönteisellä konnotatiivisella merkityksellä useampien ihmisten tajunnassa”¹⁹⁸. Ilmeisesti myös median parissa objektiivisuuteen liitettiin 1980-luvulle asti myönteisiä mielikuvia, mikä selittää sen käyttöä linjapapereissa. Hemánus ja Tervonen pyrkivät hekin siihen, että objektiivisuuden periaate olisi yleistynyt journalistisena ihanteena, ”joukkotiedotuksen sisällön ylväimpänä ominaisuutena”, mutta siten kuin käsitteen luonne tuli heidän mielestään määritellä. Objektiivisen joukkotiedotuksen tuli ”edistää vastaanottajissaan maksimaalisen realistista, ihannetapauksessa tieteellistä maailmankatsomusta”. Tällaisella maailmankatsomuksella varustettu vastaanottaja voisi rakentaa sellaisen yhteiskunnan, joka ”mahdollisimman hyvin edistää hänen aitojen tarpeidensa tyydyttämistä”. Tampereen koulukunnan ajattelussa nämä ihmisen aidot tarpeet tulivat parhaiten tyydytetyiksi ilmeisesti sosialistisessa yhteiskunnassa, mikä on pääteltävissä Hemánuksen ja Tervosen edellä mainitusta kirjasta. Hemánus polemisoi kantansa objektiivisuuteen jopa niin jyrkästi, että ”se, joka on ymmärtänyt objektiivisuuden käsitteen tässä tutkimuksessa esitetyllä tavalla, mutta siitä huolimatta asettuu vastustamaan objektiivisuutta joukkotiedotuksen sisällön ylväimpänä ominaisuutena, vastustaa lopulta sellaisen yhteiskunnan rakentamista, joka mahdollisimman hyvin edistää kansalaisten aitojen tarpeiden tyydyttämistä, ja vastustaa lopulta demokratiaa”.¹⁹⁹

Porvarillisten kustantajien parissa tällaiseen objektiivisuuden määrittelyyn ei haluttu sitoutua. Ennemminkin käsitteellä viitattiin ruotsalaisen Jörgen Westerståhlin tapaan ymmärtää objektiivisuus. Objektiivisuus tarkoitti tällöin asiallisuutta eli todenmukaisuutta ja olennaisuutta sekä puolueettomuutta eli tasapainoa ja neutraalia esitystapaa²⁰⁰. Objektiivisuudessa oli kyse uutisen ja todellisuuden välisestä suhteesta, ja mahdollisimman tarkkaan vastaavuuteen pääsemiseksi tuli noudattaa hyväksi havaittuja toimintaperiaatteita²⁰¹. Hemánus ja Tervonen moittivat tällaista määrittelyä riittämättömäksi, ja kuvasivat, miten Yhdysvalloissa käsitettiin objektiivisuus 1960-luvulle asti ”naiivisti” eli mielipiteiden ja arvostusten eliminoimiseksi uutisjournalismista sekä pyrkimykseksi täsmällisyyteen ja tasapainottamiseen²⁰². Hemánus ja Tervonen asettuivat kannattamaan ”tieteellistä objektiivisuutta”²⁰³, jolloin objektiivisuuden kriteerit olivat todenmukaisuus ja olennaisuus²⁰⁴.

Linjapapereissakin sovellettiin objektiivisuuden ”naiivia määritelmää”, minkä ansiosta sanomalehti pystyi samanaikaisesti toimimaan puolueen äänenkannattajana ja uutisvälineenä. Suomessa tosiasioiden ja mielipiteiden erotelua oli kustantajien parissa alettu edistää viimeistään 1930-luvun alkupuolel-

¹⁹⁸ Hemánus & Tervonen 1980, 82.

¹⁹⁹ Hemánus & Tervonen 1980, 135-138.

²⁰⁰ Westerståhl 1972; Hemánus 1980; Kuutti 1994, 64.

²⁰¹ Yhdysvalloissa objektiivisuus oli Walter Lippmanin määrittelemänä tarkoittanut 1919 journalismiin liitettyä tiedon hankinnan menetelmää, Kovach & Rosenstiel 2001, 72-74.

²⁰² Hemánus & Tervonen 1980, 61-68.

²⁰³ Hemánus & Tervonen 1980, 75-78.

²⁰⁴ Hemánus & Tervonen 1980, 110-115.

la²⁰⁵. Silti vielä 1970- ja -80-luvuilla tavoite lehden omien mieltymysten ja mielipiteiden ja omilla ehdoillaan toimivan uutisjournalismin pitämisestä toisistaan erossa saattoi monessa lehdessä jäädä vain sanojen tasolle jo tavoitteenakin. Kuten tutkimuksissa on osoitettu lehti voi värittää uutisiaan monin tavoin: esimerkiksi uutisten valinnoilla, näkökulmien ja esitystavan valinnoilla ja painoituksilla tai kuvituksella.²⁰⁶

Linjapapereiden tuloon liittyen Hemánus pohti myös mahdollisuutta, että toimittajat toimitusyhteistyön eli toimitusdemokratian avulla voisivat päästä vaikuttamaan joukkotiedotuksen omistus- ja valtasuhteisiin ja tätä myöten lisäämään joukkotiedotuksen objektiivisuutta. Hän kuitenkin totesi osoittautuneen, että toimitusyhteistyökokeilulla ”ei edes pyritty saati kyetty lisäämään toimittajien mahdollisuuksia vaikuttaa lehden perussisältöön eli sen linjaan”²⁰⁷. Taistelussa lehden linjasta oli siis yhtymäkohta myös objektiivisuuden määrittelyyn.

Luon seuraavaksi katsauksen objektiivisuus-sanan käyttöön linjapapereissa, ja aloitan läpijuoksuni *Aamulehdestä*, jonka päätoimittaja Raino Vehmas oli perehtynyt objektiivisuuden periaatteeseen myös tieteentekijänä työskennellessään alan prosessorina Tampereen yliopistossa. Lehti toteutti linjansa mukaan toiminnoissaan sekä ”aatteellista” että ”yleisjournalistista” tehtävää. Aatteellista tehtävää edistettiin lehden omalla mielipideaineistolla, kun taas jälkimmäistä määritteli nimenomaan objektiivisuus:

”Lehden yleisjournalistisena tehtävänä on voimavarojensa mukaan välittää lukijoilleen kaikki se uutis- ja informaatioaines, joka auttaa yksilöä hallitsemaan aineellista ja henkistä ympäristöään. Uutistoiminnassa on pyrittävä faktojen paikkansa pitävyyteen, objektiiviseen esitystapaan, tapahtumista ja ilmiöistä annetun kuvan oikeasuhteisuuteen ja lukijakunnan tai sen varteenotettavien osaryhmien kannalta merkityksellisen tiedon välitykseen.”²⁰⁸

Vehmas oli määritellyt objektiivisuuden tarkemmin *Lehdistööppi*-kirjassaan. Hemánuslaisittain ”naiivisti” hän yhdisti käsitteen tosiasioista rakentuvan uutisen ja mielipiteen erottamiseen ja viittasi brittiläisen lehdistöperinteen vaikutukseen. Vehmas päätyi oppikirjassaan määritelmään sanomalehden tehtävästä, joka rinnastuu yllä lainattuun katkelmaan linjapaperista: ”Sanomalehden tehtävänä on objektiivista, oikeasuhteista ja merkityksellistä tietoa levittämällä auttaa yksilöä suunnistautumaan kaikissa jo olevissa ja potentiaalisissakin toimintakentissä ja - ilman että tiedon puute olisi esteenä - vapaasti rakentamaan

²⁰⁵ Kunelius 2001, 60-64; Suomessa uutisosaston puolueettomuutta suositeltiin ainakin 1930-luvulla, ”Uutisosasto ja politiikka”, Suomen Lehdistö 11/1931.

²⁰⁶ Holmberg 2004, 15, luettelee keinoja, joilla mielipiteitä, kannanottoja tai näkökulmia voidaan uittaa uutisiin. Keinoihin kuuluvat esimerkiksi uutisaiheen valinta, keskittymisen tapahtuman joihinkin ulottuvuuksiin, joidenkin asioiden painottaminen sekä tyyli ja retoriikka. Jo Antero Okkonen totesi kirjassaan Toimittajan työ (vuoden 1980 painos, 47), miten usko faktat ja mielipiteet erottavan eettisen muurin mahdollisuuteen oli rapissut.

²⁰⁷ Hemánus & Tervonen 1980, 149.

²⁰⁸ Aamulehden linja. Päiväämätön.

haluamansa tyyppisen yhteiskunnan. Tämä lehden on tehtävä tehokkaasti ja tavalla, joka houkuttaa yksilön avartamaan tietonsa ja näkemyksensä piiriä”.²⁰⁹

Keskustalainen *Ilkkakin* oli ”naiivin” määritelmän kannalla. Linjapaperin mukaan lehden piti ”antaa totuudellinen, objektiivinen ja mahdollisimman monipuolinen kuva tapahtumista” siten, että se pyrki ”uutislehtenä mahdollisimman laajaan monipuolisuuteen karttamalla uutisainehiston valinnassa poliittisin perustein tehtyjä valintoja”²¹⁰. Objektiivisuus tarkoitti siis mielipiteiden ja tosiasioista rakentuvien uutisten erottamista toisistaan. Toisen keskustalehden, *Pohjolan Sanomien*, linjapaperissa vuodelta 1980 pidettiin ”työohjeenaan pyrkimystä objektiiviseen eli todellisuuden mukaiseen tiedonvälitykseen”. Edeltävässä lauseessa todettiin Lehtimiehen ohjeiden tapaan (jotka olivat linjajulistuksen liitteenä), että ”totuuden kunnioittamisen tulee olla lehden kaiken toiminnan perusta”.²¹¹

Ilkan kilpailija, kokoomuslainen *Vaasa/Pohjalainen* jalosti uutistoimintansa määritelmää sitä mukaa kun linjapaperia uusittiin. Vanhimmassa, vuoden 1974 linjassa päätoimittaja Ilmari Laukkonen kirjasi *Vaasan* noudattavan uutispalvelussaan ”asiallisuutta, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta”²¹². Sana objektiivisuus tuli linjaan päätoimittaja Jaakko Korjuksen aikana²¹³. Korjus linjasi *Pohjalaisen* tehtävän olevan toimia ”koko läänin asukkaiden tiedonvälittäjänä”. ”Pohjalainen toimii laajan, kaikkia yhteiskuntaryhmiä edustavan lukijakuntansa tiedonvälittäjänä avarasti mutta samalla tiukan objektiivisesti”, Korjus kirjoitti. *Pohjalaisen* tuli toimia yleislehtenä, joka pystyi välittämään lukijoilleen tärkeimmät kotimaan ja ulkomaisten tapahtumat. Piti pyrkiä lisäksi nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun ja sisällöltään luotettavaan tiedonvälitykseen.

*Vaasan*kin tapauksessa ”tasapuolisuutta ja puolueettomuutta” tai ”tiukkaa objektiivisuutta” noudatettiin käytännön elämässä vain rajatuissa puitteissa. Pari episodina 1970-luvulta selventävät, miten periaatteista syntyi erilaisia tulokintoja. Lokakuussa 1975 *Vaasan* toimitusosaston hallituksessa käsiteltiin Sirpa Sadeojan valtuustojutusta tullutta vastinetta ja vastineen käsittelyä toimituksessa. Vastine oli julkaistu Sadeojan tietämättä, ja Sadeoja piti sitä asiattomana ja loukkaavana. Hallitus yhtyi Sadeojan näkemykseen ja päätti ilmoittaa yhteistyöneuvostolle, että vastaavanlainen menettely ei saanut enää toistua, koska sellainen vei pohjan toimittajan työltä. Sadeoja selosti lisäksi toimituspäällikön kanssa käymäänsä keskustelua, jossa toimituspäällikkö vastineeseen ja valtuustoselostukseen viitaten ilmoitti, että ”totta kai lehden poliittinen kanta on otettava huomioon uutisia valittaessa ja otsikoitaessa”. Toimitusosasto totesi, että lausunto oli ristiriidassa lehden periaatelinjan kanssa: lehden ei pitänyt olla korostetusti puoluelehti eikä taloudellisesti tai aatteellisesti riippuvainen puolue-

²⁰⁹ Vehmas 1970,10.

²¹⁰ Ilkan toimintaohjelma. Päiväämätön.

²¹¹ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia (sisäiseen käyttöön). Päiväämätön (1980). Lehtimiehen ohjeissa vuodelta 1976 oli heti ensimmäisenä kohtana ”oikeat tiedot” ja lehtimiehen tuli pyrkiä työssään totuuteen sekä virheettömään ja monipuoliseen tiedonvälitykseen.

²¹² Vaasa-lehden periaatelinja, päivätty ”Vaasassa huhtikuun 5. päivänä 1974”.

²¹³ Pohjalaisen linja, päivätty 12.9.1979 (Vaasa) ja 22.10.1984 (Pohjalainen).

een määräysvallasta ja lisäksi linjamäärityksen mukaisesti *Vaasan* tuli noudattaa uutispalvelussaan asiallisuutta, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta. Toimitusosasto päätti, että periaatelinjan noudattamisesta keskustellaan yhteistyöneuvoston kokouksessa.²¹⁴

Jo ennen kuin periaatelinja oli kirjattu paperille kysymys lehden ”suunnasta” oli noussut *Vaasassa* esille toimitussihteeri Reino Niemisen tapauksessa. Päätoimittaja Ilmari Laukkonen oli lehden ”johtokunnan antaman tehtävän mukaisesti” ilmoittanut Niemiselle, että hänet siirretään maaseutuosastolle. Oli käynyt niin, että Niemisen kautta oli lehteen päässyt otsikoita, joista lehti oli ”lukijainkin taholta” saanut arvostelua. ”Joko ne ovat sotineet lehden *aatteellista linjaa vastaan* tai ovat muutoin olleet harkitsemattomia tai mauttomia”, Laukkonen kirjoitti lausunnossaan, joka oli toimitusosaston papereiden joukossa. Eräänkin Niemisen sorvaaman otsikon Laukkonen katsoi sopineen ”paremmin ääriivasemmiston lehteen kuin Vaasa-lehteen”.²¹⁵ Lehden linja tarkoitti *Vaasaksakin* siis paitsi lehden omien mielipiteiden ilmaisemista pääkirjoituksissa myös uutisvalintoja ja jopa niiden näkökulmien valintaa, otsikointia. Laukkonenkaan ei vaatinut lausunnossaan toimitussihteeriltä enemmän ”objektiivisuutta” vaan lehden aatteellisella linjalla toimimista.

Virallisesti sitoutumattoman *Hufvudstadsbladetin* linjapaperissa haluttiin uutistoiminnassa noudattaa objektiivisuuden periaatteita, mutta samalla kokonaisuutena toimia tiettyjen arvojen pohjalta ja tavoitteiden hyväksi²¹⁶. Lehden mukaan keskeinen näkökohta sananvapaudessa oli lukijan oikeus tulla monipuolisesti ja oikein informoiduksi. Rehellinen informaatio, avoin keskustelu ja oikeus vapaaseen, asialliseen kritiikkiin muodosti linjan mukaan olennaisen osan sananvapaudesta, joka tarkoitti myös vastuuta. *Hbl* tavoitteli *objektiivisuutta informaatioissa* ja luotettavuutta reportaaseissa, minkä lisäksi lehti yritti niin pitkälle kuin mahdollista kontrolloida uutislähteitään ja ”vapauttaa uutismateriaalin ideologisesta tai muusta värityksestä”. Lehti halusi erottaa informaation ja mielipiteet, ja kantaa otettiin pääkirjoitusosastolla. Lehti tavoitteli sitä, että lukijat saivat oikean kuvan yksittäisistä ilmiöistä riippumatta siitä, osuuko lehden oma mielipide yksiiin ilmiön kanssa. Lehti piti tärkeänä, että erilaiset näkökulmat tulivat valaistuksi.

Sitoutumattomista lehdistä tunnussana ”objektiivinen” löytyy ainoastaan Länsi-Savon linjasta. Siinä yhdeksi toimitukselliseksi päämääräksi yhteiskunnallisten tavoitteiden ohella määriteltiin ”mahdollisimman objektiivisen tiedon välittäminen yhteiskuntamme eri sektoreilta ja maamme rajojen ulkopuolelta”²¹⁷. Jos objektiivisuutta tarkastelee laajemmin, enemmän kuin itse objektiivisen-sanan käyttönä, objektiivisuuden elementtejä löytyy muidenkin sitoutu-

²¹⁴ Vaasa Oy:n toimitusosaston hallitus 20.8.1975.

²¹⁵ Lausunto toimitussihteeri Reino Niemisen siirtämisestä maaseutuosastolle. Päivätty 5.6.1972. Vaasa Oy:n toimitusosaston paperit.

²¹⁶ Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Päivätty ”Helsingfors den 23 oktober 1971.

²¹⁷ Länsi-Savon linjapaperi. Hyväksytty johtokunnassa 26.5.1977. Teoksessa Aalto 1990, 349.

mattomien lehtien linjapapereista²¹⁸, mutta silti herää kysymys, miksi sitten moni sitoutumaton lehti jätti journalistiset määritelmät linjapapereissaan vähälle tai kokonaan pois, kun juuri niiden olisi luullut korostavan toiminnassaan esimerkiksi objektiivisuutta?

Objektiivisuuden karttaminen saattoi yleistyä 1980-luvulla ensinnäkin sen johdosta, että tamperelaiset tiedotustutkijat alkoivat määritellä käsitettä mieleiseksi. Porvarillisissa lehtitaloissa ei haluttu sitoutua objektiivisuuteen, jonka sisällöstä ei enää vallinnut yksimielisyyttä. Hemánuslaisessa tavassa määritellä objektiivisuus nähtiin marxilaisia aineksia.²¹⁹ Toinen syy saattoi johtua linjapaperista juuri tietynlaisena tekstityyppinä: se ohjasi päätoimittajat kirjaamaan ylös nimenomaan aatteellisia periaatteita ja journalistiset linjanvedot saatettiin jättää sivuun. Aatteelliset juuret olivat 1970-luvulla vielä useimmilla sitoutumattomistakin lehdistä historiallisesti varsin lähellä, vain muutaman kymmenen vuoden takana. Sitoutumattomuus nojautui suomalaisissa sanomalehdissä loppujen lopuksi sangen ohueen perinteeseen. Kolmanneksi näyttää siltä, että mitä levikiltään isommasta sanomalehdestä oli kyse, sitä kattavammin linjapaperissa viitattiin journalistisiin periaatteisiin (ja objektiivisuuteen) oli kyse sitten sitoutumattomasta tai äänenkannattajalehdestä.

Uutisvälityksen sisällölliset periaatteet tulivat 1970- ja -80-luvuilla vastaan myös linjapapereiden sukulaisissa, Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstössä (OTS) ja Lehtimiehen ohjeissa. Kaikista näistä lähteistä heijastuu usko tietoon ja totuuteen. OTS totesi, että ”Yleisradion päätavoitteena on pidettävä oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin perustuvan maailmankuvan tarjoamista”²²⁰. OTS:ää edeltäneessä Yleisradion suunta -kirjasessa oli todettu Yleisradion vastuullisen aseman edellyttävän pyrkimystä ehdottomaan objektiivisuuteen, mikä tarkoitti sitä, että Yleisradio ei saanut antautua kaupallisten, puoluepoliittisten tai muiden yksityisten taikka ryhmäetujen välineeksi eikä itse pyrkiä taloudelliseen hyötyyn tai puoluepoliittisiin päämääriin. Parlamentaarisesti valvotussa Yleisradiossa objektiivisuus tarkoitti erityisesti puolueettomuutta tai puoluepoliittista tasapuolisuutta.²²¹

OTS:ään kirjattu tiedonvälityksen tavoite olisi sopinut lehdistönkin määrittelyyn periaatteellisella tasolla: ”Yleisradion (lue: sanomalehden) ei tule pyrkiä jonkin tietyn maailmankatsomuksen istuttamiseen yleisöön, vaan oma-kohtaisten katsomusten rakennusosien tarjontaan. Erilaisia ja toistensa suhteen jopa vastakkaisia maailman- ja elämäkatsomuksia voidaan ja pitääkin ohjelmassa (lue: jutussa) esittää, mutta katsomusten muodostaminen ei ole yleisra-

²¹⁸ Esimerkiksi Kaleva pyrki ”antamaan totuudellisen ja mahdollisimman monipuolisen kuvan kaikesta siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu”. Sanomalehti Kalevan periaatelinja, 26.3.1975.

²¹⁹ Salminen 2004, 24-27; 253-255.

²²⁰ Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstö 1967, 1.

²²¹ Salokangas 1996, 165-178. Yleläistä ajattelua levisi sanomalehdistöön montaa reittiä, myös sitä kautta, että monella lehdistön edustajalla oli Ylessä edustustehtäviä. Ohjelmaneuvostoon kuuluivat päätoimittajista Vaasan Jaakko Korjus (kokoomus), Kainuun Sanomien Otso Kukkonen (kesk.) ja Etelä-Saimaan Lauri Sarhima (kesk.). Ilmonen 1996, 180-181.

diotoiminnan (lue: sanomalehden) vaan kunkin yhteiskunnan jäsenen oma tehtävä.” Yleisradion informatiivisen ohjelmapolitiikan tavoite oli kasvatuksellinen: yleisön älyllinen ja jopa toiminnallinen aktivointi, ”viisastuttamiskierre”, kuten Yrjö Ahmavaaran luonnosteleman informatiivisen joukkotiedotuksen suomentaa Raimo Salokangas²²².

Vuonna 1976 uudistetuissa Lehtimiehen ohjeissa objektiivisuutta ei sanana mainittu, mutta siihen viittaavasti lueteltiin joukko muita määreitä. Ajatus tosiasioiden ja mielipiteiden erottamisesta toisistaan sekä virheettömyys, tarkkuus ja tietojen merkityksellisyys yleiseltä kannalta viittasivat enemmän ruotsalaiseen kuin hemánuslaiseen tapaan ymmärtää käsitteen sisältö. Tavoitteena tuli ohjeiden mukaan olla, että ”lukija saa mahdollisimman oikean kuvan häntä ympäröivästä todellisuudesta”²²³.

Ajatukseen uutisten objektiivisuudesta tiivistyi sanomalehdissä ajatus, joka on epäsuorasti tulkittavissa myös linjapapereista: kyse oli Heikki Heikkilän suomentamaa käsitettä lainaten ”informoidun kansalaisen ideaalista”. Ideaali kuvaa pätevästi erityisesti 1970- ja -80-luvun sanomalehtiä, koska tuolloin politiikan ja eritoten puoluepolitiikan merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa oli suuri ja lehdistön vaikutusta nimenomaan politiikassa pidettiin tärkeänä²²⁴. Informoidun kansalaisen ideaali viittaa ihannetilaan, missä edustuksellisessa demokratiassa asioista perillä olevat kansalaiset valitsevat vaaleissa mielestään parhaat henkilöt hoitamaan yhteisiä asioita. Jotta kansalaiset voisivat valintansa tehdä, heidän täytyy viestintävälineiden avustuksella seurata yhteiskunnan kehitystä ja poliitikkojen mielipiteitä. Lisäksi viestintävälineiden tulisi valvoa yhteiskunnallisia päättäjiä, toimia ikään kuin ”korjauskertoimina” poliitikkojen ajaessa omaa etuaan.²²⁵ Tämän ihannekuvan ympärille rakentuivat uusitut Lehtimiehen ohjeet ja moni sanomalehtien linjapapereista. Informoidun kansalaisen ideaali päti määritelmää venyttäen myös äänenkannattajiin: nekin saattoivat katsoa, että niiden toimituspolitiikka uutispalstoilla tähtäsi kaikille lukijoille, toistenkin puolueiden kannattajille, tärkeän poliittisen tiedon välittämiseen.

Kaikissa linjapapereissa journalistiset määrittelyt eivät tyhjentyneet vain objektiivisuus-tunnussanaan. SSL:n ja GTT:n toimitusneuvostoille laatimassa mallisopimuksessa todettiin Johdanto-luvun ensimmäisessä lauseessa lehdistön kriittinen tehtävä. *Vaasa*-lehdessä kohta kuului mallisopimusta mukaillen, että ”tiedotusvälineiden tehtävä on välittää julkisuuteen tietoja, ottaa kantaa ja toimia vapaan mielipiteenilmaisun näyttämönä, kommentoida sekä *paljastaa epäkohtia*”²²⁶. Tähän liittyen samaan sopimukseen kuuluvassa päätoimittaja

²²² Salokangas 1996, 170.

²²³ Lehtimiehen ohjeet 1976.

²²⁴ Hufvudstadsbladetin päätoimittaja, valtiotieteilijä Jan-Magnus Jansson puhui asiasta sanomalehdenjulkaisijoiden yhteistyön 75-vuotisjuhlassa 1983. Janssonin mukaan ”luotettavien tietojen välittäminen lukijoille on ehdoton edellytys sille, että nämä yleensä voisivat toimia valistuneina kansalaisina demokraattisessa yhteiskunnassa”. Suomen Lehdistö 12/1983.

²²⁵ Heikkilä 2001, 32-39.

²²⁶ Vaasa Oyn toimitusneuvoston yhteistyösopimus. Yhteistyöneuvoston kokous 5.4.1974. Vaasan toimitusosaston arkistomapit.

Laukkosen periaatelinjassa vuodelta 1974 kuitenkin määrättiin, että ” uutisissa, haastatteluissa ja reportaaseissa ei kielteisten asiain esille kaivamisesta ole tehtävä itsetarkoitusta, vaan yhtä hyvin on myönteisiin seikkoihin kiinnitettävä huomiota. Ilmeneviin epäkohtiin on puututtava, mutta eri osapuolia kuunnellen”.²²⁷ 1970-luvulla laaditussa *Lapin Kansan* toimituspoliittisessa linjassa sanottiin päämääränä olevan ”täällä ilmenevien epäkohtien julkistaminen sekä myönteistä kehitystä tukevien ratkaisumallien esiintuominen”.²²⁸ *Pohjolan Sanomissa* Matti Lammi antoi tarkat ohjeet ristiriitatilanteiden, epäkohtien ja riitojen varalta:

”Muut ristiriitatilanteet

Maakunnalliset erimielisyydet, kunnalliset kiistakysymykset sekä työehtosopimusten soveltamisriidat ym. ovat normaaleja elämäntilanteita, joista on kerrottava lukijoille. Näitä asioita käsiteltäessä – kuten yleensäkin – on ehdottomana ohjeena että kaikkia osapuolia kuullaan.

Käsiteltäessä lakkoa, työsulkua tai muuta riitaa, on aina pyrittävä selvittämään, onko kysymyksessä työlainsäädännön ja työehtosopimusjärjestelmän mukainen vai niiden vastainen tilanne. Esitettäessä tietoja tai mielipiteitä osapuolten sanomina, on jutussa mainittava sen luonnollisen tai juridisen henkilön nimi, joka tiedon on antanut tai mielipiteen esittänyt.

Epäkohdat ja riidat

Paljastuneet epäkohdat tai kriittiset lausumat ovat usein uutisia. Näitä epäkohtauutisia tehtäessä on arvostelun totuudenmukaisuutta ja epäkohdan yleistä merkitystä huolellisesti tutkittava. Jos juttu päätetään tehdä, on arvostelun kohteen saatava sanoa käsityksensä samassa jutussa. Epäkohtauutisten paisuttaminen tai niiden tarkoituksellinen hakeminen ei ole sopusoinnussa Pohjolan Sanomien toimitusperiaatteiden kanssa. Ilmeiset ja merkitykselliset epäkohdat on kuitenkin paljastettava eikä peiteltävä.

Milloin kysymys on yksityisoikeudellisesta riita-asiasta on jutun tekemiseen suhtauduttava erityisen pidättyvästi. Sanomalehden lähtökohtana on se, että asianomaisten tulisi joko sopia asiansa keskenään tai viedä ne ratkaistavaksi eikä pyrkiä käyttämään julkisuutta hyväkseen.”²²⁹

Kriittisyyteen viitattiin mutta samalla siitä varoitettiin. Sama piirre välittyi linjapapereista, ja esimerkiksi *Etelä-Saimaan* päätoimittajan Lauri Sarhimaan kirjoittamasta lehtensä historiasta vuodelta 1985. Siinä Sarhimaa kyseli, ”ovatko lehtimiehet kadottaneet etäisyyden siihen hieman alkeelliseen populismiin, joka varsin helposti seurailee aiheellisen valta- ja yhteiskuntakritiikin kannoilla”.²³⁰

Yleisradion linjapapereissa eli OTS:ssä kriittiseen tehtävään viitattiin siten, että kun Yleisradion oli pyrittävä antamaan tosiasioihin nojaava kuva suomalaisesta yhteiskunnasta, niin silloin ei saanut kaihtaa sen ”huonojakaan puolia”²³¹. Tätä vuoden 1967 OTS:ää muutettiin vuonna 1972 tämän kohdan osalta siten, että siinä todettiin myös tarve suomalaisen yhteiskunnan myönteisten

²²⁷ Vaasa-lehden periaatelinja, päivätty 5.4.1974.

²²⁸ Lapin Kansan toimitus, Toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1970-luku).

²²⁹ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980). Lakkojen käsittelystä ohjasti jo Matti Lammia päätoimittajana edeltänyt Tapio Siikala. Tapio Siikala, haastattelu 2004.

²³⁰ Sarhimaa 1985, 227.

²³¹ Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstö 1967, 1.

saavutusten esittelyyn. Salokangas tulkitsee, että kokonaisuutena tehdyt muutokset olivat osa reporadion tavoitteiden laimentamista²³².

Miksi sanomalehdistön kriittistä tehtävää pehmenneltiin linjapapereissa ja miksi tämä kriittinen tehtävä mainittiin niin harvassa linjapaperissa? Kriittisyys olisi kuulunut informoidun kansalaisen ideaaliinkin, joka muutoin tuntuu hyvin istuvan kuvaamaan monen sanomalehden itseymmärrystä yhteiskunnallisesta tehtävästään ainakin juhlapuhetasolla. Syytä voi hakea ensiksi linjapapereista omana ja erityisenä tekstityyppinä. Jos linjapaperi laadittiin toimitusneuvoston mallisopimuksen pohjalta vuosien 1973 ja 1974 aikana, kriittisyys tuli mainituksi mallisopimuksen mukaisesti johdanto-osuudessa ja kriittisen tehtävän tuominen periaatelinjaan saatettiin kokea toistoksi. Kävi kuitenkin niin, että sopimuksen muut osat jäivät vuosien saatossa unhoon, mutta linjapaperit jatkoivat elämäänsä. Tällöin kriittinen tehtävä jäi kokonaan pois lehden julkilausuttujen tavoitteiden joukosta.

Toinen tekijä on raadollisempi ja inhimillisempi: suomalaiset toimittajat eivät vielä 1970-luvulla olleet suinkaan mitään yhteiskunnan vahtikoiria, vaan he osallistuivat mitä moninaisimmilla tavoilla yhteiskunnan poliittiseen toimintaan. Kuka oli mukana kunnanvaltuustossa, kuka puolueen jäsenenä ja kuka kuului vähintäänkin poliittiseen lehtimiesjärjestöön. *Eteenpäin*-lehden päätoimittaja Jukka Vehkasalo pohdiskelee haastattelussa 2004 kriittisen tehtävän puuttumista elävästi: ”Johtuiko se siitä, kun tämä on demarikaupunki ja ennen vanhaan, minä tulin lehteen vuonna 1963, kaikki toimittajat olivat jossain kunnallisissa luottamustoimissa. Mikäs helvetin vallan vahtikoira se silloin olisi, vahtisi itseään? Päätoimittaja oli kaupunginhallituksessa.”²³³ Kun toimittajan ja yhteiskunnallisen vaikuttajan rooli yhdistyivät samassa persoonassa, kriittisen tehtävän vaatimus sai joustaa. Lehdelle saattoi olla levikkimielessäkin viisasta välttää ristiriitojen lietsomista esimerkiksi pääkirjoituksissaan. Kaukaisemmista asioista oli helpompi ottaa kantaa ja pysytellä paikallisten kiistojen yläpuolella.²³⁴

Suomalaisissa maakuntakaupungeissa puoluepoliittisista kannoista riippumatta ihmiset joutuivat jatkuvasti tekemiseen toistensa kanssa. Piirit olivat pieniä, eikä toimittajan työtä pidempään tehnyt voinut välttyä siltä, että hän sai tuttavuuksia ja jopa ystäviä tahoista, joita hänen periaatteessa olisi tullut kriittisesti valvoa. Ahvenanmaalla toimittajana työskennellyt, *Hbl*:n kulttuurin esimiehenä myöhemmin toiminut Gustaf Widén muistelee kirjassaan *Vem älskar Hbl*, miten hänen aikansa kulttuuritoimittajana tuli umpeen, kun hän tunsu henkilökohtaisesti vähitellen kaikki ne, joista hän kirjoitti. ”Kriittinen etäisyys on käytännössä mahdottomuus”, Widén muistelee. Hänen mukaansa journalistista tehtävää ei ole aina yhdistäminen sosiaalisen todellisuuden vaatimusten kanssa.²³⁵

1980-luvulla oli linjapapereista tulkittavissa muutosta, mitä niihin kirjatuihin sisältötavoitteisiin tulee. 1980-luvun vaihteessa sekä *Pohjolan Sanomien*

²³² Salokangas 1996, 177-178.

²³³ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

²³⁴ Päätoimittajien tavoitteen välttää pääkirjoituksissa paikallisesti ristiriitoja herättäviä kannanottoja on dokumentoinut Hujanen 2000, 97.

²³⁵ Widén 2000, 32.

että *Pohjalaisen* linjoissa puhuttiin ”lukijäläheisyydestä”. *Pohjalaisen* toimituspolitiikan todettiin olevan ”lukijäläheistä”, ja heti perään mainittiin, että ”päivittäisen uutistarjonnan lisäksi julkaistaan runsaasti myös muunlaista aineistoa. Tällöinkin toimitaan laaja-alaisesti. Lukijakunnan rakenteesta aiheutuvat erilaiset odotukset ja tarpeet ohjaavat toimituksen työskentelyä. Osastoja ja palstoja kehitettäessä hyödynnetään lukijatutkimusten tuloksia.”²³⁶ *Pohjolan Sanomissa* oli oman väliotsikon alla ”Tavallisen ihmisen asiat”:

”Pohjolan Sanomat tehdään lehden lukijoita varten. Lukijoiden tulisi kokea Pohjolan Sanomat heille itselleen tarpeelliseksi ja läheiseksi. Läheisyys voidaan saavuttaa vain menemällä lukijoiden luo myös silloin, kun juttuja tehdään. Tavallisten ihmisten tavallisista asioista ja ajatuksista työpaikoilla ja kodeissa pitäisi osata jatkuvasti kertoa. Tavallinen ihminen omassa elinympäristössään on tärkeä haastateltava ja ajatusten esittäjä.”²³⁷

Kun objektiivisuus perustui enemmän tai vähemmän lehden ja toimittajan valtaan ja viisauteen valita ja jäsenellä todellisuutta oikein lukijoille, lukijäläheisyys viittasi siihen, että journalismia tuotettiin lukijoiden toiveiden ja odotusten mukaisesti. *Pohjolan Sanomien* päätoimittaja Matti Lammi sanoo haastattelussa 2005 tarkoituksena olleen viitata myös lähdekäytäntöön: ”Kyllä siinä se on ollut takana, että kun nyt tehdään lehtijuttuja, uutisia tai muita, niin ei kysytä vain kunnantoimistosta, poliisilta tai kirkkoherran virastosta, näiltä poliitikoilta, vaikka nyt keskustalaisiltakin. Vaan että tavallisten ihmisten arkipäivän asioista ja tekemisistä olisi juttuja myös. Minusta tuntuu, että tämä on aina ajankohtainen asia. - - Kuntien uutiset ja poliiseilta saadut sekä muut viralliset uutiset hallitsevat vähän liian paljon”, Lammi kertoo.²³⁸

Lukijäläheisyys liittyi päätoimittaja Korjuksen laatimassa *Pohjalaisen* linjassa vuodelta 1984 omaperäiseen käsitteeseen ”markkinoiva journalismi”. Sanaa käytettiin linjassa kahteen otteeseen:

”Pohjalainen on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan markkinoivan journalismin tavoittein ja sen kriteereihin tukeutuen. Tavoitteena on yleisesti arvostetun, lukijäläheisen lehden valmistaminen. - - Suuri joustavuus ja kyky mukautua päivän uutistapahtumien aiheuttamiin markkinoivan journalismin tarpeisiin ovat tehokkaan ja tuloksellisen toimitustyön yleisiä perusvaatimuksia. Toimituksen organisaatiota kehitetään niin, että tämä tavoite toteutuu mahdollisimman hyvin.”²³⁹

Vaikka linjapaperin alla ovat päiväykset 12.9.1979 ja 22.10.1984 linjapaperit eivät olleet näinä vuosina kuitenkaan aivan samanlaiset, vaikka jälkeensä näin on tulkittu²⁴⁰. Lehden toimitusosaston arkistomapissa on näet vuoden 1979 linjaversio, josta ”markkinoiva journalismi” puuttuu, vaikka tätä sana lukuun ottamatta linja on liki identtinen. Vuoden 1979 linja kuului näin:

²³⁶ Pohjalaisen linja. Päivätty 12.9.1979 (Vaasa), 22.10.1984 (Pohjalainen).

²³⁷ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980).

²³⁸ Matti Lammi, haastattelu 2005.

²³⁹ Pohjalaisen linja. Päivätty 12.9.1979 (Vaasa), 22.10.1984 (Pohjalainen).

²⁴⁰ Ks. lehden linjaa tutkinut Pihlajasaari 1996, 212, ja Salokangas 2003, 250.

”Vaasa on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan yleisiin journalistisiin periaatteisiin tukeutuen. Tavoitteena on journalistisesti korkeatasoisen ja sellaisena yleisesti arvostetun lukijäläheisen lehden valmistaminen.”²⁴¹

Vaasan toimitusosaston hallitus käsitteli tätä lehden uutta linjajulistusta kokouksessa, jossa oli läsnä myös päätoimittaja Korjus. Hän korosti uuden linjan ”journalistisuutta”, jonka tuli jatkossa näkyä myös lehden sisällössä. Tähän nähden linjapaperin sanavalinnat täsmäävät Korjuksen tavoitteiden kanssa, sillä olihan päämääränä juuri ”journalistisesti korkeatasoinen” lehti²⁴². ”Markkinoivaksi” journalismi näyttää muuttuneen siis vuonna 1984 Korjuksen lähtöläskennan jo alettua²⁴³.

Lehteä tutkinut Raimo Salokangas on arvellut, että epämääräiset määritykset ”lukijäläheisyydestä” ja ”markkinoivasta journalismista” viittasivat lukijoille mieliksi olemiseen. Linjapaperista voisi vetää johtopäätöksen, että ”markkinoiva journalismi” olisi jotenkin yleisesti tunnettu journalismin suuntaus. Näin ei kuitenkaan ollut asia edes *Pohjalaisessa*. Lehden toimituspäällikkö Voitto Sepponen arvioi, että kyseessä oli lehden toimitusjohtajasta Paavo Lintulasta lähtenyt toivomus²⁴⁴. Lintula oli luonnostellut juuri vuonna 1984 toimituksen roolia lehtiyhtiössä. Lintula korosti, että lehti oli liikeyritys, oli tavoitteena sitten hengissä pysyminen tai voitto. Hän varoitti SSL:ää ”separatistisista pyrkimyksistä”, jotka johtaisivat toimituksen etääntymiseen muun muassa markkinoinnista, joka alkaa tuotesuunnittelusta. ”Mikä on enemmän tuotesuunnittelua kuin lehden tekeminen? Mikä on markkinoivampi yksikkö lehdessä kuin toimitus? SSL:n tavoitteet pyrkivät tämän markkinoivan aspektin kaikella tavoin torjumaan. Se on väärä näkemys. Siinä kielletään olemassa oleva dynamiikka. Ja me emme sille dynamiikalle, joka markkinoilla vallitsee, voi yhtään mitään. Lukijat haluavat tietynlaista lehteä. Meidän on turha tehdä sellaista lehteä, joka ei mene kaupaksi. Vaikka me tekisimme kuinka hienoa tuotetta näiden separatististen aatteiden mukaan, kenelle me sitä teemme, ellei sillä ole lukijoita ja tilaajia. Markkinoilla vallitsevan dynamiikan aistiminen olisi toimittajille elintärkeää”, Lintula jyrisi.²⁴⁵ SSL:n separatistiset pyrkimykset viittasivat toimituksen ja lehden muun osan erilläpitoon, toimituksen riippumattomuuteen.

Toimituspäällikkö Sepponen näkee ”markkinoivan journalismin” tarkoitaneen sitä, että sillä pyrittiin poistamaan esteitä, jotka estivät lehden tilaamista sen puoluetustan vuoksi. ”Meillä oli aika tehokas markkinointiorganisaatio. Rupesi tulemaan terveisiä aina vain useammin, että kyllä, kyllä, mutta (lehden puoluesidonnaisuus ei kelvannut). Niitä oli monenlaisia esteitä, mutta aika moni sanoi, että kun te olette niin yksiviivaisia.” Sepponen miettii, että määritelmässä saattoi olla myös vivahde markkinointipuolen toiveiden tarkempaan

²⁴¹ Vaasan kehittämislinja, liite Vaasa Oy:n toimitusosaston hallituksen kokouksen pöytäkirjaan 22.1.1980.

²⁴² Vaasan kehittämislinja, liite Vaasa Oy:n toimitusosaston hallituksen kokouksen pöytäkirjaan 22.1.1980.

²⁴³ Salokangas 2003, 98-100.

²⁴⁴ Voitto Sepponen, haastattelu 2005.

²⁴⁵ ”Paavo Lintula yritysdemokratiasta”, liite Vaasa Oy:n toimitusosaston hallituksen kokouspöytäkirjaan 7.2.1984.

kuulemiseen: olisi pitänyt ottaa enemmän vinkkejä levikki-, markkinointi- ja talousjohdolta, jotka saattoivat moittia päätoimittajaa kovakorvaisuudesta. Vaikka neuvoja otettiin vastaan, ei ilmeisesti sittenkään riittävästi, ja linjapaperia saatettiin pehmentää talousjohdon toivomaan suuntaan kuin hyvittelymielessä, Sepponen arvelee. ”Ei toimitus ollut varsinaisesti sitä vastaan, että tehdään juttuja, joilla olisi helppo myydä. Samalla oli aika selvää, vaikka sitä ei sanottukaan, että Hymyn linja ei meille sopinut. Journalismi oli ehkä vähän turhankin idealistista, mutta kunniaa oli, että ei nyt ihan mitä tahansa tehdä.”²⁴⁶

Jaana Hujasen väitöskirjassa *Pohjalaisen* päätoimittaja Erkki Malmivaara tulkitsi markkinoivan journalismin ”urheilu-uutisoinniksi” ja lukijoiden ehdoilla elämiseksi. Urheiluun satsattiin lehdessä levikin nimissä.²⁴⁷

4.5 Levikkialueen tiedonvälittäjä ja äänenkannattaja

Toimitusdemokratiakirjoittelusta saattoi aistia, että kysymys lehden suhteesta puolueisiin ja muihin intressipiireihin oli tärkeä asia samoin kuin lehden noudattamien journalististen periaatteiden laatu. Miten lehden levikkialue saattoi kytkeytyä lehden journalistiseen tehtävään, sivuutettiin keskustelussa sen sijaan liki tyystin. Kuitenkin linjapapereissaan sanomalehdet sitoivat toimintansa yhtä lailla omaan levikkialueeseensa ja maakuntaan kuin johonkin puolueeseen tai sen aatteisiin. Kun toimitusdemokratiavaatimukset laadittiin Helsingissä, niin tutkimistani linjapapereista valtaosa tehtiin muualla Suomessa. Se selittää osaltaan tätä ihanteellisen keskustelun ja sanomalehtien linjapapereiden käytännön välillä havaittavaa eroa.

Linjapapereista voi tulkita sanomalehden ”maakunnallisen” tai neutraalimmin ilmaistuna levikkialueeseensa liittyvän tehtävän sisältävän ainakin kolme ulottuvuutta. Sanomalehti katsoi roolikseen huolehtia oman alueensa tapahtumien uutisoinnista ja valtakunnallisten asioiden paikallistamisesta omalle alueelleen, vaikuttamisen oman alueensa puolesta ja me-hengen luomisen lukijoidensa parissa. Periaatteellisenä tehtävänä tärkeimmäksi näistä nousee linjapapereissa vaikuttaminen alueen hyväksi.²⁴⁸

Tiedonvälitystehtävä esiintyi esimerkiksi *Karjalaisen* linjapaperissa. Lehti kuvasi itseään ”perusluonteeltaan” maakunnalliseksi lehdeksi. Perusluonteen tuli määrittelyn mukaan näkyä myös uutisvalinnoissa ja levikin tavoittelussa määrittelyllä levikkialueella.²⁴⁹ *Vaasan/Pohjalaisen* päätoimittajan Jaakko Korjuksen linjapapereissa vuodelta 1979 ja 1984 todettiin heti alkuun (otsikon ”Teh-

²⁴⁶ Voitto Sepponen, haastattelu 2005. Sepponen analysoi haastattelussa vuoden 1991 linjaa, mutta kyseiset kohdat olivat jo aikaisemmissa linjapapereissa, joten käytän Sepposen tulkintaa tässä yhteydessä.

²⁴⁷ Hujanen 2000, 83.

²⁴⁸ Hujanen 2000, 226, nimeää maakuntalehden tehtäviksi alueen uutistapahtumien kertomisen ja sen äänenkannattajana alueen elon ja olon edistämisen.

²⁴⁹ *Karjalaisen* linja, päiväämätön.

tävä ja tavoite” alla), että ”Pohjalainen on Vaasan läänin suurin maakuntalehti” ja että lehden tehtävä oli toimia ”koko läänin asukkaiden” tiedonvälittäjänä. Lehden sanottiin seuraavan aktiivisesti ja valppaasti erityisesti oman levikki-alueensa tapahtumia. Näkökulman alleviivattiin olevan ”painottuneesti maakunnallinen” ja maakunnallisella teksti- ja kuva-aineistolla piti olla keskeinen osa sisällössä.²⁵⁰ Tiedonvälittäjän roolin korostaminen omalla levikkialueellaan ei ollut vain kokoomuslaisten tai keskustalaisten lehtien piirre, vaan myös sitoutumattomat lehdet maalasivat auki tätä tehtävää. *Kalevan* periaatelinjassa lehti määriteltiin pohjoissuomalaiseksi sanomalehdeksi, joskin lehden toimituspolitiikkaan kuului seurata koko maan tapahtumia. *Turun Sanomissa* todettiin, että se toimi levikkialueensa ”yleislehtenä”, joskin pääpaino oli levikkialueen tapahtumissa²⁵¹. *Turun Sanomien* päätoimittaja Keijo K. Kulha muistelee, että ”yleislehti” oli tähdellinen määritelmä 1970-luvulla, koska paikallisia vaihtoehtoja oli Turun alueella tarjolla²⁵². Sosiaalidemokraattinen *Eteenpäin*-lehti halusi linjassaan tyydyttää ”koko Etelä-Kymenlaakson väestön aluelehtitarpeen”. Rajaus juonsi puolueen lehtiverkosta, sillä Kymen läänissä demareilla oli kaksi lehteä, joista toinen, *Saimaan Sanomat*, ilmestyi Lappeenrannassa. *Eteenpäin* oli Kymenlaakson piirin lehti, mutta sillä oli aluetoimittajia myös Kuusankoskella ja Kouvolassa, missä sijaitsi lääninhallitus. ”Mutta kyllä päälevikkialue oli rannikko”, päätoimittaja Jukka Vehkasalo kertoo.²⁵³ Hujasen 1987 ja 1994 tekemien laskelmien mukaan paikallis- ja maakuntatason uutisten osuus maakuntalehtien journalistisesta sisällöstä oli vähimmillään vajaa kolmannes ja enimmillään hieman yli puolet. Lehtien välillä oli isoja eroja, ja suurin osuus paikallisella ja maakuntatason uutisilla oli tutkimuksessa *Ilkalla ja Pohjalaisella*.²⁵⁴

Tiedonvälitystä tärkeämpää oli kuitenkin useimmille tutkimistani sanomalehdistä vaikuttaminen oman alueensa puolesta, maakunnan tavoitteiden tulkitseminen. Linjapapereissa puhuttiin kollektiiveista, kuten maakunnista, alueista, toiminta-alueista tai talousalueista. Kun alueen ihmisiin viitattiin, puhuteltiin heitä usein monikollisilla viittauksilla esimerkiksi alueen ”väestönä” tai ”asukkaina”. *Karjalaisen* tuli pyrkiä kaikin käytettävissä olevin keinoin ”edesauttamaan Itä-Suomen talousalueen vahvistumista sekä sen piirissä tapahtuvaa niin aineellista kuin henkistäkin kehitystä”.²⁵⁵ Toinen kokoomuslehti, *Vaasa/Pohjalainen* toimi ”Vaasan läänin asukkaiden” hyväksi:

”Pohjalainen toimii Vaasan läänin ja sen asukkaiden hyväksi. Lehti ei vain seuraa, vaan se myös itse linjoittaa ja vauhdittaa levikkialueen yleistä kehitystä. Sen se tekee erityisesti artikkelisivuillaan.

--

Seuratessaan ja vauhdittaessaan omalla toiminnallaan levikkialueellaan tapahtuvaa taloudellista ja sivistyksellistä kehitystä Pohjalainen omaksuu tehtävänsä mukaisesti

²⁵⁰ Pohjalaisen linja. Päivätty 12.9.1979 (Vaasa), 22.10.1984 (Pohjalainen).

²⁵¹ TS:n periaatelinja (6.3.1975, 29.4.1975/HR).

²⁵² Keijo K. Kulha, haastattelu 2002. Kulha työskenteli Turun Sanomien päätoimittajana 1973–82 ja Helsingin Sanomien päätoimittajana vuosina 1982–1997.

²⁵³ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

²⁵⁴ Hujanen 2000, 80-81.

²⁵⁵ Karjalaisen linja, päiväämätön.

kokonaisvaltaisen näkemyksen. Lehti ei ole alueellisten tai ryhmäkuntaisten asioiden ajaja. Sen painottamien tavoitteiden taso on korkeampi ja yleisempi.”²⁵⁶

Uudessa, vuoden 1985 linjassa päätoimittajaksi valittu Erkki Malmivaara soviteli lehden kokonaisvaltaista näkemystä siten, että ”tällainen asenne ei ole ristiriidassa paikallisten ja erilaisten viiteryhmien tavoitteiden kanssa”. Nyt ei haluttu asettautua riitojen yläpuolelle, vaan haluttiin ikään kuin käydä paikallisten tahojen kanssa yhtä jalkaa niin pitkälle kuin mahdollista.²⁵⁷ *Vaasan/Pohjalaisen* linjamääritystä väritti ankara taistelu seinäjokisen *Ilkan* kanssa, ja lehdet pyrkivät haravoimaan levikkialueiltaan pienimmätkin uutiset. Ei ollut kilpailumielessä järkevää korostaa lehden erillisyyttä paikallisista intresseistä, uutta linjausta voi tulkita.

Vaikuttamistehtävän omaksuminen ei erotellut lehtiä puoluepoliittisen sitoutumisen mukaisesti. Sitoutumattoman *Kalevan* piti tukea ja edistää niitä toimia, ”jotka kehittävät maamme pohjoista aluetta”. Voimakkaasti alueeseensa sitoutui linjapaperissaan *Lapin Kansa*. Koko linjaa määritteli joka toisessa lauseessa maakunta:

”Lapin Kansa on *maakunnallinen* sanomalehti, jonka päämääränä on ensisijaisesti Lapin asioiden esitleminen, täällä ilmenevien epäkohtien julkistaminen sekä myönteistä kehitystä tukevien ratkaisumallien esiintuominen. Pyrkimyksenä on oikeiden tietojen välittäminen sekä tosiasioihin perustuvien kuvien ja kirjoitusten julkaiseminen mahdollisimman tasapuolisesti kaikilta elämän aloilta. Kannanotoillaan lehti pyrkii vaikuttamaan *maakunnassa* ja sen ulkopuolella toimiviin päätöksentekijöihin. Lapin Kansan tavoitteena on *Lapin ihmisten ja maakunnan etu*.”²⁵⁸

Keskustalaisen *Keskipohjanmaan* päätoimittaja Pentti Pulakka totesi, että lehti oli keskipohjalainen maakuntalehti, jonka ”erikoistehtävänä” oli toimia nimikkomaakuntansa Keski-Pohjanmaan puolestapuhujana ja tulkkina, Keski-Pohjanmaan henkisten ja aineellisten pyrkimysten edistäjänä²⁵⁹. Keskustalainen *Etelä-Saimaa* linjasi ottavansa vastuuta ”maakunnan yhteisten hankkeiden kannattamisesta”:

”Etelä-Karjalan maakunnan suurimpana lehtenä Etelä-Saimaa kantaa vastuuta maakunnan yhteisten hankkeiden kannattamisesta ja edistämisestä. Luomalla maakuntaan entistä yhtenäisemmän hengen ja omintakeista eteläkarjalaista kulttuuritoimintaa tukevan yleisen mielipiteen lehden toimitus parhaiten toteuttaa tehtävänsä.”²⁶⁰

Keskustalaisen *Pohjolan Sanomien* tuli edistää Peräpohjolan ja Lapin väestön henkistä ja aineellista hyvinvointia²⁶¹. Lehden päätoimittaja Matti Lammi tulkitsee, että oman alueen puolesta toimiminen tarkoitti käytännössä sitä, että juutuissa innostettiin ”yrittämistä ja toimintaa” ja jakamalla tietoa näihin tarpeisiin.

²⁵⁶ Pohjalaisen linja. Päivätty 12.9.1979 (Vaasa), 22.10.1984 (Pohjalainen).

²⁵⁷ Pohjalaisen linja, päiväämätön (1985).

²⁵⁸ Lapin Kansan toimitus, Toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1970-luvulta).

²⁵⁹ Sanomalehti Keskipohjanmaan periaatelinja, päivätty 5.8.1976.

²⁶⁰ Etelä-Saimaan toimitus, päiväämätön (1976).

²⁶¹ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980).

”Toinen puoli oli pyrkii vaikuttamaan valtakunnan ja läänin ja kuntien päätöksentekoon sillä tavalla, että se edisti oman alueen väestön toimeentuloa ja hyvinvointia”, Lammi kertoo. Oli myös konkreettisia hankkeita, joita maakunnallinen sanomalehti katsoi tähdelliseksi edistää. Lammi nostaa esimerkiksi Tornion terästehtaan, jossa hänen mukaansa olivat tosin ”kaikki Lapissa toimivat tiedotusvälineet mukana ja tukena”. ”Mutta kun se oli Pohjolan Sanomien ydinalueella, niin hyvin vahvasti Pohjolan Sanomat on siinä ollut”, Lammi tähdentää. Muita lehden saavutuksia olivat ainakin Kemijoen rakentamisesta syntyneet korvausasiat ja kalakorvaukset ja kaivoshankkeiden edistäminen. Näissä asioissa lehden puoluetaustasta oli jopa etua: ”Keskustalaisella puoluevoimalla on parhaiten ollut vaikutusta”, Lammi uskoo. Vaikutusmahdollisuuksia lisäsi se, että valtio omisti isoja suuryhtiöitä, jotka toimivat Pohjois-Suomessa. Lehtitalolla ja valtionyhtiöiden menestyksellä oli kohtalonyhteys, Lammi sanoo: ”Toimitusjohtajana Erik Volmari tuli saneerausvaiheessa Kemi-yhtiöön. Hän ihmetteli, miksi me pidämme lehdessä niin tärkeänä, että Kemi-yhtiö pysyy itsenäisenä ja pystyssä täällä. Sanoin hänelle silloin, että meillä on sellainen tietty kohtalonyhteys olemassa: Kemi, Kemi-yhtiö ja Pohjolan Sanomat ovat siinä määrin toisistaan riippuvaisia, että on tärkeää, että Kemi-yhtiö menestyy ja säilyy itsenäisenä. - - Siinä onkin pohjoisen alueen kannalta yksi heikennys, kun valtionyhtiöiden omistus on muuttunut, niin politiikan kautta vaikuttaminen on vaikeampaa.”²⁶²

Lammin mainitsemasta Tornion jaloterästehtaan ottaa kunniaa myös Oulun *Kaleva*.

Kun lukee sanomalehtien historioita, silmiin sattuu vuosien saatossa useita tällaisia saavutuksia, joissa lehdet katsovat olleensa osallisina. Muutamia esimerkkejä:

- Aamulehti: Piispanistuin, yliopisto, Tampereen Osuuskauppa²⁶³.
- Hämeen Sanomat: Kanta-Häme itsenäisenä talous- ja kulttuurimaakuntana²⁶⁴.
- Iisalmen Sanomat: Ylä-Savon Talousalueen liitto, Ylä-Savon Nuorisoseurojen Liitto, asutuspiirijako, Peltosalmen viljavarasto, Iisalmen ammattikoulu, Peltosalmen maamieskoulu, Iisalmen kurssikeskus²⁶⁵.
- Ilkka: Etelä-Pohjanmaan maakunta, tieyhteydet²⁶⁶.
- Kainuun Sanomat: Otanmäen kaivos, Kainuun sähköistäminen²⁶⁷.
- Kaleva: Typpi Oy, lentokenttä, Oulun yliopisto, Rautaruukin Raahen terästehdas, Outokummun Tornion jaloterästehdas²⁶⁸.
- Satakunnan Kansa: Porin-Haapamäen-rata²⁶⁹.
- Savon Sanomat: Savon Sellu, maakunnan sähköistäminen²⁷⁰.

²⁶² Matti Lammi, haastattelu 2005.

²⁶³ Seppälä 1981, 229-285.

²⁶⁴ Liuhala 2003, 239.

²⁶⁵ Säisä 1985, 139-140.

²⁶⁶ Pirilä 1981, 314-2337; Salokangas 2002, 118.

²⁶⁷ Kukkonen 1968, 174.

²⁶⁸ Suistola 1999, 281-297; 406-408.

²⁶⁹ Salmenperä 1972, 336-340.

²⁷⁰ Piironen 1982, 338.

Näissä isoissa saavutuksissa päätösvalta oli useimmiten ollut valtakunnallisella tasolla. Kun sanomalehti sanoi vaikuttavansa alueensa hyväksi, se ulotti vaikutuksensa nimenomaan valtakunnan tason päättäjiin, joiden suuntaan se pyrki tulkitsemaan alueensa tahdon. Lehti pyrki esiintymään alueen kansanedustajien ja ministerien rinnalla tai jopa kilpailemaan näiden kanssa kansan edustuksesta. Lehti kytkeytyi poliittiseen päätöksentekojärjestelmään. Puoluetaustasta saattoi tällaisessa tilanteesta olla jopa etua ainakin, jos oma puolue sattui olemaan hallitusvastuussa.

Alueellisella vaikuttamistehtävällä oli juuret ohjelmaperinteessä. Kuten luvussa kaksi ilmeni esimerkiksi *Keski-Suomi* katsoi 1800-luvullakin toimivansa ”Keski-Suomen kuntien henkiseksi ja aineelliseksi edistykseksi”. Linjapapereihin saatettiin ottaa mallia tästä perinteisestä tehtävästä. Ainakin *Keskipohtjanmaan* päätoimittaja Pentti Pulakka kertoi haastattelussa ottaneensa maakunnallisen tehtävän linjapaperiin lehden perustajilta²⁷¹.

Valtakunnallisiksi profiloituneet *Helsingin Sanomat* ja *Hufvudstadsbladet* eivät tuoneet esiin oman alueen puolesta toimimista, ja myös *Aamulehden*, *Satakunnan Kansan* ja *Turun Sanomien* linjapapereissa aluepainotukset jäivät vähälle. Yleistäen voi sanoa, että jos sanomalehti tavoitteli yleislehden asemaa, ilmes- tyi pääkaupungissa ja tähtäsi valtakunnalliseen levikkiin tai oli levikiltään maan suurimpia, sitä yleisempi ja vähemmän alueellinen oli linjapaperin tarkastelukulma.

Tavoite luoda me-henkeä, identiteettiä, lukijoiden pariin on tulkittavissa linjapapereista epäsuorasti. *Karjalaisen* linjapaperissa identiteetin luomiseen kannustettiin näin:

”Lehden omaksuman käsityskannan mukaisesti rajaseudun väestö olisi saatava ymmärtämään, että

- se elää saman, itäsuomalaisen talousalueen piirissä, missä niin aineelliset kuin henkisetkin intressit ovat yhteiset,
- tämä rajaseutu puolestaan kuuluu osana suurempaan kokonaisuuteen, suomalaisen yhteiskuntaan, missä vallitsee yksilön ja yksityisen yrittämisen vapaus.”²⁷²

Identiteettitavoitteet eivät olleet lehden kannalta pyyteettömiä. *Karjalaisenkin* linjauksestakin voisi päätellä, että vahva yhteisyydentunne edesauttaisi lehden levikkityötä. Varsin ilmeistä tällainen strateginen alueen määrittely oli *Vaasan/Pohjalaisen* tapauksessa. Linjassa puhuttiin ”Vaasan läänistä”²⁷³ ja lehti halusi olla nimenomaan lääninsä ”maakuntalehti”. *Vaasassa* oltiin kaikkien ”pohjalaisten” asialla, kuten päätoimittaja Korjuksen lehtihaastattelusta vuodelta 1983 ilmeni: ”Lehti elää *pohjalaisten* kanssa ja pyrkii vaikuttamaan *Pohjanmaan* kehitykseen”²⁷⁴. Seuraavana vuonna *Vaasan* nimikin muuttui *Pohjalaiseksi*. Ilkka ei koko silloisen läänin lehdeksi yltänyt eikä tavoitellutkaan: se halusi olla ”ete- läpohjalainen” maakuntalehti, mikä merkitsi, että se määritteli omista lähtö-

²⁷¹ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

²⁷² *Karjalaisen* linja, päiväämätön.

²⁷³ *Pohjalaisen* linja. Päivätty 12.9.1979 (Vaasa), 22.10.1984 (Pohjalainen).

²⁷⁴ ”Toimitus panostaa tuotekehittelyyn”, Suomen Lehdistö 2/1983.

kohdistaan käsitteen ”eteläpohjanmaa”, linjapaperin ”oma maakunta”, uudella tavalla. *Ilkan* tavoitteen vahvisti vuonna 1980 Tilastokeskus, joka nimesi suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan tilastoalueen, *Ilkan* levikkialueen.²⁷⁵ Investointien vaatiminenkin maakunnan nimissä oli lehden oman edun mukaista, sillä satoivathan sijoitukset uusina työpaikkoina eli uusina tilaajina ja kasvavina ilmoitustuloina maakuntalehden laariin.

Sanomalehden kietoutuminen omalle ydinlevikkialueelleen piti sisällään myös media-alaa koskeneen kilpailutilanteen muutoksen 1970-luvulla: pelätty televisio oli aloittanut voittokulkunsa ja valtakunnalliset sanoma- ja aikakauslehdet koputtelivat maakunnassa. *Ilkan* päätoimittaja Veikko Pirilä puntaroi maakuntalehtien toimituksellista linjaa *Suomen Lehdistön* jutussa vuonna 1975 siten, että kilpailutilanteen kiristyminen alalla oli vaikuttanut tervehdyttävästi maakuntalehdistöön: ne olivat hakeutuneet omalle tehtäväkentälleen, maakuntiin. Niin sanottujen valtakunnallisten lehtien kanssa ei tullut yrittääkään kilpailla sisällön laajuudessa tai monipuolisuudessa: ”Maakuntalehdistön leimalliseksi tehtäväksi jää oman maakunnan, oman talousalueen erityisongelmien esilläpito, niiden ympärille keskittyvä tiedonjakelu ja keskustelu sekä tietenkin niiden ’syöttäminen’ ylemmille päättävälle tasolle ja tahoille”. Pirilä arveli, että maakuntalehtiä ei ”maakuntien edunvalvojina” mikään muu viestintäväline kykenisi peittoamaan. Hän katsoi Kuopion piispaa Eino Sormusta soveltaen, että tulevaisuudessa maakuntalehden tehtävänä olisi toimia tiedon välittäjänä mutta myös ”rakentajana” ja ”vähän julistajanakin”.²⁷⁶ Muistelmissaan Pirilä kirjoitti samasta asiasta, että 1960-luvulta lähtien eriytyminen omalle alueelleen oli maakuntalehdelle elinkysymys. Pirilän mukaan moni kilpailussa menehtynyt lehti luulotteli, että se pystyi toimimaan yleislehtenä, vaikka siihen eivät resurssit riittäneet. ”Maakuntalehdellä on toiminnan edellytykset vain jos se on riittävästi keskittynyt ja taloudellisten edellytystensä mukaan kykenee toimimaan ensisijassa oman maakuntansa tai alueensa ’edunvalvojana’”, Pirilä kirjoitti 1982.²⁷⁷

Paitsi sanomalehtiyhtiön oma etu niin myös äänenkannattajien tapauksissa puolueen etu tulkittiin maakunnan eduksi. Jo sanan ”maakunta” käyttö oli eräänlainen tunnussanan tasolla tapahtuva kannanotto, sillä se kuului keskustalaisiin aatetunnuksiin. Keskustan puolueohjelmassa vaadittiin maakuntaitsehallintoa ja puolueen retoriikkaan vakiintui käsite ”maakuntien Suomi”²⁷⁸. Keskustalaisten lehtien etua ajoi puolestaan Maakuntalehtien Liitto. Ei lienekään sattumaa, että kokoomuslaiset *Aamulehti*, *Satakunnan Kansa* ja *Karjalainen* tai sitoutumattomat *Etelä-Suomen Sanomat* ja *Hämeen Sanomat* eivät hehkuttele linjapapereissaan maakunnalla keskustalaisten lehtien tapaan. Toisaalta näillä alueilla

²⁷⁵ *Ilkan* toimintaohjelma. Päiväämätön; Hujanen 2000, 90.

²⁷⁶ ”Maakuntalehdistö palvelee maakuntaa”, *Suomen Lehdistö* 5/1975.

²⁷⁷ Pirilä 1982, 127-128.

²⁷⁸ Ks. esim. keskustapuolueen yleisohjelmat 1968 ja 1974, joissa omat lukunsa maakuntaitsehallinnosta. Maakuntien Suomi -otsikko keskustapuolueen vuoden 1982 periaateohjelmassa.

maakunta ei välttämättä ollut kirkastunut omaksi yksikökseen samaan tapaan kuin vaikkapa Etelä-Karjala, Keskipohjanmaa tai Kainuu.²⁷⁹

4.6 Yhteiskuntajärjestelmä haluttiin säilyttää ja ulkopolitiikkaa tukea

Tämän tutkimuksen aineistona ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta puolue-suhteeltaan sitoutumattomat ja porvarilliset sanomalehdet, seitsenpäiväiset sanomalehdet vuoden 2005 näkökulmasta. 1970- ja -80-lukujen linjapapereissa näitä lehtiä yhdistää puoluepoliittisesta kiinnittymisestä riippumatta samansuuntainen näkemys yhteiskunnasta. Yhteiskuntajärjestys tai -järjestelmä haluttiin säilyttää, eikä siinä kaikki. Lehdet ottivat vastuulleen myös ulkopolitiikasta huolehtimisen lehden kirjoittelun puitteissa. Mistä nämä kannanotot linjapapereihin tulivat ja mitä niihin mahdollisesti liittyi?

Yhteiskuntajärjestelmän puolesta

Turun Sanomien linjassa oli kappale, jossa suorasanaisesti todettiin lehden pitävän tehtävänänsä yhteiskuntajärjestyksen säilyttämistä:

”Aatteellisena tehtävänänsä lehti pitää ensiarvoisen tärkeänä itsenäisyyden ja nykyisen yhteiskuntajärjestyksen säilyttämistä. - - *Turun Sanomat* ei salli palstoillaan valitsevan yhteiskuntajärjestyksen vastaista kirjoittelua. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö se tilan sallimissa rajoissa julkaise keskustelu- ym. palstoillaan myös omista näkemyksistään poikkeavia kannanottoja.”²⁸⁰

Lehden linjapaperin laatinut päätoimittaja Keijo K. Kulha ei muista tarkalleen, miten hän tähän muotoiluun päätyi. Kulha sanoo keskustelleensa linjapaperista lehtiyhtiön toimitusjohtajan Turkka Laineen kanssa, joka kuului GTT:n hallitukseen ja jolta hän oli saanut selvityksen vakaumuspykälän tulosta työehtosopimukseen²⁸¹. Kokoomuslaisen *Aamulehden* linjassa kytkettiin toisiinsa lehden lupaus julkaista myös sen omasta linjasta poikkeavia ajatuksia ja toisaalta lehden seisominen vallitsevan järjestelmän takana:

”Aatteellisessa toiminnassa se pyrkii ylläpitämään ja edistämään niitä perinnäisiä arvoja, joiden varaan maan itsenäinen valtiollinen asema, kansanvaltainen järjestelmä ja yksilön fyysinen, henkinen ja sosiaalinen vapaus rakentuvat.

–
Toimiessaan toisten mielipiteiden foorumina lehti pyrkii sallimaan myös omastaan poikkeavien, huomionarvoisten näkemysten esille tulon. Demokratian vastaisia pyrkimyksiä ei lehti millään lohkolla palvele.”²⁸²

²⁷⁹ Päätoimittajien arvioita maakunta-käsitteen poliittisista kytkennöistä ks. Hujanen 2000, 229.

²⁸⁰ TS:n periaatelinja (6.3.1975, 29.4.1975/HR).

²⁸¹ Keijo K. Kulha, haastattelu 2002.

²⁸² *Aamulehden* linja. Päiväämätön.

Aamulehden linjassa vastustettiin ”demokratian vastaisia pyrkimyksiä”. Porilainen kokoomuslehti *Satakunnan Kansa* ilmaisi saman asian siten, että se lupasi sallia omasta näkemyksestään poikkeavien, merkittävien näkemysten esille tulon, ”muttei luovuta palstatilojaan eikä voimavarojaan näkemyksestään poikkeavien ideologioiden propagandistiseen käyttöön”²⁸³. Vielä korostettiin, että lehti tuomitsee ”demokratian vastaiset pyrkimykset ja lailliseen yhteiskuntaan kohdistuvat laittomat muutospyrkimykset” eikä palvele niitä millään osaluueellaan. Silti piti pitää huoli siitä, että lukijakunta sai tiedon koko ideologisen kentän kokonaistilanteesta. Päätoimittaja Ilmari Laukkosen laatimassa kokoomuslaisen *Vaasan* periaatelinjassa vuodelta 1974 sanottiin, että lehteä ”toimitetaan nykyistä yhteiskuntajärjestystämme säilyttävässä sekä yksilön vapautta ja kristillisiä arvoja kunnioittavassa hengessä”²⁸⁴.

Sitoutumattoman Kouvolan Sanomien linjassakin tema oli mukana²⁸⁵. Linjan mukaan ”itsenäisen sanomalehden tärkeimpänä toimintaedellytyksenä oli sellainen yhteiskuntajärjestelmä, jossa vallitsee yrittämisen ja sanomalehtien toimintavapaus. Kouvolan Sanomat vastustaa kaikkia pyrkimyksiä, jotka tähtäävät perinteelliseen pohjoismaiseen kansanvaltaan kuuluvien oikeuksien ja vapauksien kaventamiseen sekä niitä turvaavien lakien ja moraalikäsitteiden horjuttamiseen”. Sitoutumattoman Länsi-Savon toimituksellisena päämääränä oli ”laillisen ja parlamentaarisen suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen tukeminen”²⁸⁶. Niin ikään sitoutumattoman Kalevan toimitusperiaatteena oli ”parlamentaariseen kansanvaltaan perustuvan yhteiskuntajärjestyksen puolesta toimiminen ja kansalaisvapauksien rajoittamispyrkimysten vastustaminen”²⁸⁷. Etelä-Suomen Sanomat vastusti kaikkea, mikä kahlitsi ihmisyksilöä hänen persoonallisuutensa kehittämisessä, sekä niiden valtaanpääsyä, ”jotka tahtovat kahlita ihmisen vapautta”²⁸⁸. Lapin Kansan toimituspoliittisessa linjassa sanottiin lehden tukevan kansanvaltaista poliittista toimintaa ja kannattavan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämistä²⁸⁹. Hämeen Sanomat vastusti puolestaan ”pyrkimyksiä yksilökeskeisen yhteiskuntajärjestelmämme muuttamiseksi” samalla kun se vaali yksilön vapautta ja turvallisuutta²⁹⁰.

Keskustalehtien periaatepapereissa ei vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä niin usein mainittu. Hämeen Sanomien periaatelinjasta mallia hakenut Etelä-Saimaa pehmensi kyseistä kohtaa siten, että lehti ”vaalii ihmisen vapautta ja turvallisuutta (kuten Hämeen Sanomat) sekä edistää ihmistä lähtökohtana pitävän yhteiskuntamallin toteutumista”²⁹¹. Keski-suomalaisessa asia kirjattiin peh-

²⁸³ Satakunnan Kansa linja, päiväämätön (1978).

²⁸⁴ Vaasa-lehden periaatelinja, Vaasassa huhtikuun 5. päivänä 1974.

²⁸⁵ Kouvolan Sanomien linja. Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely. Käsin kirjoitettu alle ”Kouvolassa 12.11.1975, Martti Joutsen”.

²⁸⁶ Länsi-Savon linjapaperi. Hyväksytty johtokunnassa 26.5.1977. Teoksessa Aalto 1990, 349.

²⁸⁷ Sanomalehti Kalevan periaatelinja, päivätty Oulussa 26.3.1975.

²⁸⁸ Esan Kirjapaino Oy:n varsinaisen kevätyhtiökokouksen pöytäkirjasta 9.3.1971.

²⁸⁹ Lapin Kansan toimitus, Toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1970-luvulta).

²⁹⁰ Hämeen Sanomien periaateohjelma, 23.4.1974.

²⁹¹ Etelä-Saimaan toimitus, päiväämätön (1976).

meästi, että lehti pitää lähtökohtanaan Suomen kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoisen kansanvallan säilyttämistä²⁹².

Mistä oli kyse, kun linjapapereissa puhuttiin vallitsevasta yhteiskuntajärjestelmästä? Vastaus oli tuolloin itsestään selvä: kommunisteista. Puhuminen yhteiskuntajärjestelmästä, sen säilyttämisestä tai muuttamisesta, oli nimenomaan 1970-luvun yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittynyt aihe. Vahvistuneessa vasemmistossa, jopa sosiaalidemokraattien piirissä, puhuttiin sosialisoinnista, ja esimerkkeinä mainittiin niin pankit kuin apteekit. Yritysdemokratiankin saattoi nähdä yhtenä osana tätä suurta "sosialisointisuunnitelmaa"²⁹³. Sosialisoinnissa viimeinen askel olisi ollut koko yhteiskunnan muuttaminen sosialistiseksi, mitä kommunistit pitivät tavoitteenaan. Kimmo Rentola on kuvannut, miten Neuvostoliitto elätteli toiveita Suomen muuttumisesta vapaaehtoisietä sosialistiseksi valtioksi.²⁹⁴ Porvarillisissa piireissä havaittua kehityssuuntaa vastustettiin. Kokoomus oli jo perinteisesti ja näkyvimmin asettunut yhteiskuntajärjestelmän muutospyrkimyksiä vastaan, mistä kertovat puolueohjelmatkin. Vuoden 1970 puolueohjelmassa todettiin, että puolue vastustaa kaikkea sellaista toimintaa, joka tähtää "kansanvaltaisen järjestelmämme muuttamiseen"²⁹⁵. Vuoden 1957 yleisohjelmassa sanottiin vielä selvemmin, että "kumouksellista kommunismia samoin kuin kaikkea muuta toimintaa, joka tähtää kansanvaltaisen valtiojärjestyksemme muuttamiseen tai heikentämiseen, on päättävästi vastustettava. Perustuslain kanssa ristiriitaiset ja kansanvallan hengelle vieraat valtapyrkimykset samoin kuin maan laillisiin hallituselimiin kohdistuva ulkoparlamentaarinen toiminta on torjuttava"²⁹⁶.

Erityisesti oikeistossa "yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen" oli Suomessa koettu tärkeäksi sisällissodasta lähtien. Huoli kytkeytyi kommunistien oletettuun vallankumoustavoitteeseen. Kun jatkosota oli käyty, alkoi taistelu kommunismia vastaan rauhanomaisin asein. Esimerkiksi tohtori L.A. Puntilan vetämässä piirissä etsittiin keinoja kommunistien pyrkimysten rajoittamiseksi. Puntilan ryhmä kautta kulki muun muassa tietoa valvontakomission toiminnasta ja huhuja kommunistien mahdollisista vallankaappausyrityksistä. Ns. kylmän sodan aikana suomalaista kommunismia vastaan harjoitettiin jopa salaista toimintaa.²⁹⁷

Yhteiskuntajärjestyksen puolustajat pitivät erityisen tärkeänä kamppailua tiedotusvälineistä. Vasemmistoradikalismilla pelotelleet puhuivat Kullervo Rainion tapaan "solutuksesta", jonka myötä tiedotusvälineet olivat joutumassa kumousta ajavien tai heidän myötäjuoksijoidensa käsiin²⁹⁸. Kustantajien epäluulo toimitusdemokraattisia pyrkimyksiä kohtaan liittyi tällaisiin solutusepäi-

²⁹² Toimituksen toiminta-ajatus, päivämätön (1978).

²⁹³ Kolbe 1996, 367.

²⁹⁴ Rentola 2005.

²⁹⁵ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma. Hyväksytty Kansallinen Kokoomus r.p:n ylimääräisessä puoluekokouksessa 23.-24.5.1970.

²⁹⁶ Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. Vahvistettu Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksessa Helsingissä 8.-29.4.1957.

²⁹⁷ Kalliokoski 2002, 272-273; Vesikansa 2004.

²⁹⁸ Vesikansa 2004, 283-284.

lyihin. Pelon taustalla oli se, että työnantaja- ja kustantajapiireissä nähtiin toimittajien radikalisoituvan nopeasti, ja erityisesti Tampereen yliopiston tiedotusopin laitosta syyteltiin vasemmistolaisista painotuksista, punaisesta journalistikoulutuksesta. Ruotsinkielisten toimittajien opinahjo Svenska social- ja kommunalhögskolan oli ristitty kustantajaslangissa ”sosialisti- ja kommunistikouluksi”.²⁹⁹ Professorina Tampereella työskennellyt Pertti Hemánus on muistelmissaan myöntänyt opiskelijoiden parissa valinneen vahvan vasemmistosuuntauksen, mutta väittänyt itse opetuksen perustuneen amerikkalaisiin alan oppikirjoihin ja laitoksen hengen olleen liberaalin³⁰⁰.

Kustantajapuolen peloista antaa kattavan kuvan vuonna 1980 anonyymisti kirjoitettu kokoomateos *Kaventunut kansanvalta – diktatuuria demokratiassa*. Kirjassa maalattiin varoittavin sävyin vasemmiston saavuttamaa valtaa Suomessa, ja yksi luvuista, ”Viestinnän valtaus”, käsitteli tiedonvälitystä. Kirjoittajan mukaan yksi ”informaatio sodan lähtökohdista” oli se, että Tampereen koulukunnan koulumat tulevat toimittajat saataisiin ujutettua porvarillisiin sanomalehtiin Troijan puuhevosena: ”Toisin sanoen tällaisten (porvarillisten lehtien) mahdollisimman tehokas vähittäinen soluttaminen sellaisilla toimittajilla, joiden oma henkilökohtainen näkemys joko kokonaan tai edes osaksi on siten ideologisesti väritynyt, että se heijastuu myös heidän työhönsä”. Kirjoittaja otti esimerkiksi ”vähäisen kolari uutisen”, jossa ”saattaa uutisen laatijan niin halutessa näkyä hänen radikaaleihin asenteisiinsa liittyvä autovihamielisyytensä niin sävytettyinä, että lukija sen saattaa aistia mutta työnantaja ei silti voi syyttää työntekijäänsä”. Tällainen vasemmistolainen piilosityttö olisi vielä tehokkaampaa kuin suora propaganda juuri sen salakavaluutensa vuoksi. Kun suomalaisten ajattelu oli etäännyttänyt ”normaalista länsimaisesta ajattelusta”, olisi henkinen vapaus ja itsenäisyys menetetty. Vaikutuksia oli saatu nähdä jo siinä, että vasemmistolla oli Suomessa niin vahva poliittinen kannatus ja porvarillisetkin puolueet olivat kannanotoiltaan vasemmistolaisempia kuin länsieurooppalaiset vastineensa. Kirjoittajan mielestä tilanteen korjaaminen vaati ensin vallitsevan tilanteen tiedostamista ja sen selvittämistä, ”miten pitkälle tiedotusvälineitten valtaaminen meillä itse asiassa on jo ehtinyt”. Ei-toivotusta väestä olisi kuitenkin hankala päästä eroon, sillä ”yrityksen omistajan on helpompi erota vaimostaan kuin työntekijästään”. Kirjoittaja esittikin lääkkeeksi aiempaa tarkempaa toimittajan työn valvontaa ja ideologisin perustein tapahtuvaa työhönottoa.³⁰¹

Niin tässä kirjassa kuin laajemminkin erityisesti Yleisradio oli oikeiston silmätikkuna, ja sen normalisointia haluttiin vauhdittaa. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuen (SYT) piirissä Tapani Virkkunen laati huhtikuussa 1970 muistion (samoihin aikoihin kun HSY:n toimitusdemokratiatyöryhmä laati omaa muistiotaan), jossa hahmoteltiin, miten Yle tulisi tervehdyttää vaalien jälkeen. Kun Ylen hallintoneuvosto oli muuttunut porvarilliseksi, oli hankkeelle edellytyksiä. Uudistukset tuli Virkkusen mielestä käynnistää siten, että Ylelle vahvistettaisiin uudet, yksityiskohtaiset ohjelmatoiminnan säännöt. Virkkusen mukaan toimit-

²⁹⁹ Salminen 1996, 50-57.

³⁰⁰ Hemánus 2002, 69-83.

³⁰¹ Kaventunut kansanvalta 1980, 113-128.

tajat olisi sidottava kolmeen pykälään: 1) Propagandaa voimassa olevan ja perustuslaissa turvatus yhteiskuntajärjestyksen muuttamiseksi ei radio- ja televisio-ohjelmissa saa tehdä; 2) Yhteiskunnallisia epäkohtia arvostelemissa ohjelmissa on aina kuultava myös toista osapuolta. Vastapuolen valinta oli annettava riittävän edustaville järjestöille; 3) Nauhoitetun ohjelman muuttaminen tai lyhentäminen saa tapahtua vain asianomaisen lausunnon antajan suostumuksella. Yleisradion työohjeita tarkennettiin pari vuotta myöhemmin Virkkusen linjausten hengessä.³⁰²

On huomattavaa, että sanomalehdistön puolelle omaksuttiin Virkkusen mietinnössään kaipaamien työohjeiden ensimmäinen kohta, jossa propaganda yhteiskuntajärjestyksen muuttamiseksi oli kielletty. Sillä tästä linjapapereiden lausumissa ”yhteiskuntajärjestyksen puolesta” näyttää olleen kysymys. Kyseiset kohdat linjapapereissa vaikuttavat olleen 1970-luvulla suunnatut pelättyjä ”soluttautujia” vastaan. Sinällään taustalla ei tarvinnut olla esimerkiksi edellä mainitun SYT:n kaltaista vaikuttajaa, joka olisi patistellut kustantajia tai päätoimittajia liittämään periaatelinjoihin tärkeitä koettuja viittauksia yhteiskuntajärjestyksen puolustamisesta. Riitti, että ajan ilmapiirissä oli olemassa epäilyksiä, ”kommunismien pelkoa”, jonka vuoksi saatettiin linjapapereissa varoa esimerkiksi korostamasta lehdistön kriitikon roolia. SYT ja siihen väljästi liittyneet vaikuttajat pitivät aktiivisesti yhteyttä myös toimittajiin ja lehtitalojen johtoon³⁰³.

SYT:n Virkkusen mietinnöstä käy ilmi, miten Ylen OTS ja sanomalehtien linjapaperit muistuttivat toisiaan. 1970-luvun oloissa Suomessa niitä molempia saatettiin käyttää toimittajien suitsimiseen, eikä Länsi-Saksan statuuttien tapaan lehdistön ”sisäisen sananvapauden” edistämiseen, kuten toimittajat alun perin toivoivat. Lehtikohtaisesti linjapapereilla oli kuitenkin eroja. *Hämeen Sanomien* linjassa kommunismin vastaisuutta voi pitää jopa koko ohjelman punaisena lankana. Kun lehti ohjelmansa lopussa kannusti ”rakentavia voimia” työhön sisäisen eheyden, yleisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi, oli kehotus osoitettu tosiasiaa ei-kommunistisille puolueille³⁰⁴. Samaan kommunisminvastaisuuteen voi liittää ohjelmasta vielä ilmaisan ”kehittyvän elämänmuotomme ilmentäjänä”. Jarkko Vesikansa kuvaa kirjassaan *Salainen sisällissota*, miten kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi ryhtynyt KOP:n pääjohtaja Matti Virkkunen käytti ilmaisua ”suomalaisen elämänmuodon puolesta” puheessaan, joka oli suunnattu kommunistien pyrkimyksiä vastaan³⁰⁵. Kommunismivastaisuus oli *Hämeen Sanomissa* vanhaa perua. Lehden vanhassa, vuoden 1941 ohjelmassa lehti halusi ”vaikuttaa maanpuolustuksen merkeissä kokoavasti ja eheyttävästi isänmaalliseen väestöön sekä vastustaa *kommunismia* ja muita itsenäisyyttämme uhkaavia voimia”. Sodan jälkeen kommunismi-sana pudotettiin ohjelmasta pois ja todettiin vain, että lehti vas-

³⁰² Vesikansa 2004, 276-279.

³⁰³ Vesikansa 2004, suhteista mediaan esim. 230-231, 249.

³⁰⁴ ”Rakentavat voimat” viittasivat ei-kommunistisiin puolueisiin, Vesikansa 2004, 202.

³⁰⁵ Vesikansa 2004, 256-259.

tusti ”kaikkia itsenäisyyttämme uhkaavia voimia”.³⁰⁶ *Helsingin Sanomissa* suhde kommunisteihin oli mutkikkaampi. Vaikka ylennyksissä kommunistien sanottiin törmänneen lasikattoon³⁰⁷, linjamääritystä saatettiin tulkita niinkin, että myös kommunistien tuli saada sanansa julki, heitäkään ei saanut painaa pimentoon. Tällainen tulkinta saatettiin juontaa kohdasta, jonka mukaan ”pyrkiessään puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta *Helsingin Sanomat* kiinnittää erityisesti huomiota mielipiteen vapauden toteutumiseen”.³⁰⁸

Sosiaalidemokraattinen *Eteenpäin*-lehtikin oli omalla tavallaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puolesta:

”Eteenpäin-lehti ei pyri itse muuttamaan yhteiskuntaa vaan peilin tavoin heijastelemaan ja kommentoimaan yhteiskunnallista kehitystä sosialidemokraattisena lehtenä.”³⁰⁹

Päätoimittaja Jukka Vehkasalo sanoo ilmaisun taustalla olleen sen, että työväenlehdistöä perustettaessa pyrkimyksenä oli silloisen yhteiskuntajärjestelmän muuttaminen tasa-arvoisemmaksi ja oikeudenmukaisemmaksi: ”Niillä oli selvät vaateet, tarvittiin äänioikeutta ja muuta. Tässä lehti irtisanoutuu toimituspolitiikassaan siitä. Se on kuin peili, että lehden sivuilta näkyy, mitä maailmassa tapahtuu. - - Kyllä kai tässä on haettu toimitukselle hyvin vapaita käsiä.” Kommentointi sosiaalidemokraattisena lehtenä osoitti kuitenkin arvomaailman, jota vasten maailmaa peilattiin.³¹⁰

Eteenpäin-lehden toimituspolitiikan kerrottiin toisaalta nojaavan ”avoimeen tiedon- ja mielipiteiden välitykseen”, mikä tarkoitti päätoimittaja Jukka Vehkasalon mukaan sitä, että silmiä ei suljettu missään määrin joltain yhteiskunnan osa-alueelta tai eturyhmältä. Kommunistitkin saivat julkisuutta *Eteenpäin*-lehdessä: ”Ei siinä ollut sellaista juopaa. He toimittivat järjestöuutisensa meille ja kannanottoja satoi tuhkatieheään. Ihmettelimme, kun Taistolta tuli puhereferaatteja satamalla ja niissä oli aina kärki ja ”sanoi Taisto Sinisalo Kotkassa”. Ihmeteltiin, kellekähän se aina sanoi, taisi olla järjestöaparaatin tuotetta. Otti kantaa nopeasti kaikkiin mahdollisiin asioihin.” Toimituspolitiikkaa todettiin *Eteenpäin*-lehden linjassa vielä tarkistettavan ”yhteiskunnassamme ja tiedonvälityksen kentässä tapahtuvien muutosten myötä”. Vehkasalon mukaan tämä kohta viittasi hänen muistinsa mukaan odotettuihin teknisiin innovaatioihin, joita lehti halusi olla mukana hyödyntämässä.³¹¹

³⁰⁶ Halla 1978, 35, jossa Hämeen Sanomien ohjelmat 7.4.1941 j 28.3.1945.

³⁰⁷ Klemola 1981, 111.

³⁰⁸ Heikki Tikkanen, puhelinhaastattelu 2001.

³⁰⁹ *Eteenpäin*-lehden toimituspolitiikka 1980-1985, päiväämätön (1980).

³¹⁰ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

³¹¹ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

Ulkopoliittista linjanvetoa

Kuuluuko sanomalehden tukea valtion ylimmän poliittisen johdon harjoittamaa "virallista" ulkopoliittikkaa? Näin moni sanomalehti 1970- ja -80-lukujen linjapapereiden mukaan teki.

Yleisintä ulkopoliittikointi oli tutkimusaineistossani keskustalaisissa sanomalehdissä. *Kainuun Sanomat* oli periaatelinjan selitysosassa sitoutunut ulkopoliittikassa Paasikiven–Kekkonen linjaan, jota Otso Kukkonen totesi kuvatun "rauhantahtoiseksi puolueettomuuspolitiikaksi"³¹². *Keskipohjanmaan* päätoimitaja Pentti Pulakka määritteli puolestaan, että lehti "pitää Suomen ulkosuhteiden käsittelyssään mielessään valtiosopimukset ja Suomen edut tukien kansainvälistä oikeudenmukaisuutta ja rauhaa edistävää ulkopoliittikkaa"³¹³. Lisäksi Pulakka totesi paperissaan, että *Keskipohjanmaan* tehtävänä oli puolustaa "vastuullista sananvapautta", millä hän saattoi viitata myös ulkopoliittisiin suhteisiin: "Sananvapauteenhan liittyy tietty sisältövastuu, ettei ihan mitä tahansa sano. Ei pidä kaikkia ikkunoita kivittää sananvapauden nimissä", Pulakka totesi haastattelussa 2001.³¹⁴ *Keskipohjanmaan* vt. päätoimittajana vuonna 2004 työskennellyt lehtiyhtiön hallituksen jäsen Matti Kalliokoski muistaa ulkopoliittikka-kohtaan liittyneen enemmänkin kuin Pulakka kertoi: "Minä olen muistikuvani mukaan isältäni (Erkki Kalliokoskelta, Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy:n hallituksen puheenjohtaja) kuullut, että tässä olisi oltu ulkoministeriön yhteydessä, että sieltä olisi asia tarkistettu."³¹⁵

Itä-Savon ulkopoliittinen linja oli sama kuin *Keskipohjanmaan*. Sen sijaan *Iisalmen Sanomien* toimituspoliittisessa linjassa vuodelta 1988 todettiin lehden noudattavan voimassa olevien lakien ja asetusten määräyksiä ja Suomen tekemiä valtiosopimuksia sekä tukevan "Suomen aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa, Paasikiven–Kekkonen linjaa". Eroa voi pitää mitättömänä, mutta on kiintoisaa, että ulkopoliittikassa *Keskipohjanmaa* ja *Itä-Savo* olivat sodan jälkeisenä aikana olleet molemmat lievässä oppositiossa Urho Kekkoneseen jo ennen kuin hän tuli valituksi presidentiksi vuonna 1956³¹⁶. *Keskipohjanmaan* tapauksessa oli kyse lehden vahvan vaikuttajan Viljami Kalliokosken ja Kekkonen pitkälle juontaneista, maailmankatsomukseen menevistä eroista. *Iisalmen Sanomat* oli puolestaan ollut Kekkonen lehtiä, minkä kanssa sopii hyvin yhteen, että myös linjapaperissa lehti tunnusti puhdasoppisesti Kekkonen linjaa niinkin myöhään kuin vielä 1980-luvun lopussa Kekkonen väistyttyä jo vuosia sitten vallasta.

Pohjolan Sanomat totesi linjapaperinsa kohdassa "Maanpuolustus ja rauhan-työ", että se suhtautuu maanpuolustukseen ja sen perustana olevaan yleiseen asevelvollisuuteen Suomen turvallisuuspoliittisen linjan (Paasikiven–Kekkonen linjan) edellyttämällä tavalla:

³¹² Kainuun Sanomien periaatteellinen linja, 27.11.1973.

³¹³ Sanomalehti Keskipohjanmaan periaatelinja, päivätty 5.8.1976.

³¹⁴ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

³¹⁵ Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

³¹⁶ Kalliokoski 2002, 34.

”Puolustuspolitiikan tehtävänä on ulkopoliitiikan tukena edistää maamme puolueettomuutta ja pyrkimyksiä pysytellä aseellisten selkkausten ulkopuolella. Puolueettomuuden asettamana sotilaallisena velvoituksena on ennen muuta estää vieraita joukkoja käyttämästä maamme aluetta hyväkseen. Turvallisuuspoliittisen linjamme tukeminen edellyttää siten myös puolustusvoimiemme olemassaolon ja kehittämisen hyväksymistä sekä kulloinkin voimassaolevien, eduskunnan säätämän asevelvollisuuslain noudattamisen tukemista. Rauhanliikkeiden työhön Pohjolan Sanomat suhtautuu myönteisesti niiden toimiessa puoluepoliittisista ja muista etupyrkimyksistä erillään vain sotaa vastaan rauhan puolesta.”³¹⁷

Keskustalaiset *Ilkka* ja *Keskisuomalainen* eivät viitanneet linjapapereissaan ulkopoliittikkaan. Kun *Keskisuomalainen* lokakuussa 1986 julistautui pääkirjoituksessaan sitoutumattomaksi (pääkirjoitus tulkittuna linjapaperiksi), ”keskustalaiseksi sanomalehdeksi”, se kuitenkin vahvisti ulkopoliittisen linjansa: ”Ulkopoliittisesti lehti tietoisesti tukee ja edistää Paasikiven-Kekkonen linjaa ja tarjoaa foorumin tässä hengessä harjoitettavalle vastuulliselle pohdiskelulle”, päätoimittaja Erkki Laatikainen kirjoitti.³¹⁸

Kokoomuslaisista lehdistä mielenkiintoinen on *Satakunnan Kansan* tapaus. Päätoimittaja Kalevi Pulkkinen ja toimitusjohtaja Erkki Saarnilehdon nimiin pannussa huhtikuun 1978 linjassa oli lehden tukema ulkopoliittikka vielä määriteltä niin, että lehti tuki ”virallista ulkopoliittikkaa”:

”Lehden oma mielipideaineisto tukee edellä esitettyjä periaatteita ja suosii niitä kansanvaltaisia pyrkimyksiä, joiden tavoitteena on maan valtiollisen itsenäisyyden säilyttäminen ja laillisen yhteiskunnan kehittäminen kaikin laillisin keinoin sekä edellä ilmaistujen päämäärien ja periaatteiden mukaisesti. Lehti tukee laillisen hallituksen noudattamaa ja tasavallan presidentin johtamaa virallista ulkopoliittikkaa.”³¹⁹

Presidentinvaalien jälkeen kirjattu voimakas ulkopoliitiikan linjaus tuli paperiin ilmeisesti kokoomuksen puheenjohtajaksi seuraavana vuonna valitun Ilkka Suomisen tahdosta³²⁰. Hän toimi lehteä kustantavan Satakunnan Kirjateollisuus Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajana vuodet 1971–79. Kokoomus teki itseään ulkopoliittiseksi hyväksyttäväksi, ja lehden linjauksen voi katsoa palvelleen tätä tarkoitusta. Erkki Teikarin tultua valituksi uudeksi päätoimittajaksi hän esitteli vanhasta linjapaperista stilisoimansa uuden linjan hallintoneuvoston jäsenille 1982. Yksi merkittävä muutos oli tapahtunut – juuri suhteessa ulkopoliittikkaan. Teikarin paperissa kohta kuului, että ”Satakunnan Kansa tukee Suomen vakiintunutta, rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa”³²¹. *Satakunnan Kansan* historian kirjoittanut Risto Ennekari tulkitsee, että kohta heijasti selvästi

³¹⁷ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980).

³¹⁸ ”Keskisuomalaisen voima on omassa alueessaan”, *Keskisuomalainen* 25.10.1986.

³¹⁹ *Satakunnan Kansan* linja, päiväämätön (1978).

³²⁰ Tieto saatu Heikki Sarasteelta, puhelinhaastattelu 2002. Saraste toimi Satakunnan Kirjateollisuus Oy:n hallituksen puheenjohtajana vuodet 1997–2002. Saraste työskenteli Kustannus Oy Iltalehden ja Kustannus Oy Aamulehden toimitusjohtajana 1996–98, Kustannus Oy Kauppalehden ja Alpress Oy:n toimitusjohtajana 1996–2002, Aamulehti-yhtymän/Alma Media Oyj:n varatoimitusjohtajana ja johtokunnan jäsenenä 1998–2002. *Satakunnan Kansan* lisäksi hän johti puhetta konsernin edustajana Lapin Kansassa, Pohjolan Sanomissa ja Kainuun Sanomissa.

³²¹ *Satakunnan Kansa* linja, päiväämätön (1982).

suomalaisen ulkopoliittisen ajattelun avartumista presidentti Kekkonen kauden lähestyessä loppuaan³²². On kuitenkin makukysymys todistaako pelkkä ilmauksen ”virallinen ulkopoliittikka” korvaantuminen ”rauhantahtoisella puolueettomuuspolitiikalla” ajattelun vapautumisesta. Molemmat määritelmät ovat ulkopoliittisen koodikielen mukaisia ja sisältävät tärkeinä ja oikeaoppisina pidetyt tunnussanat.

Sitoutumaton *Länsi-Savo* vakuutti, että se kannattaa ”maamme virallista ulkopoliittikkaa”³²³. Niin ikään sitoutumattomassa *Kalevassa* vuonna 1975 laadittuun linjapaperiin tuli mukaan ulkopoliittikkaan viittaava kannanotto. Ensin periaatelinjassa todettiin, että ”ulkomaiden uutisia ja kysymyksiä pyrkii *Kaleva* selostamaan asiallisesti ja puolueettomasti” ja seuraavassa kappaleessa teema jatkui:

”Kalevan toimittamisessa tulee noudattaa lakien ja asetusten määräyksiä, toimia Suomen solmimien valtiosopimusten hengessä...”³²⁴

Kalevan historian kirjoittanut Jouni Suistola kertoo kirjassaan *Kaleva, sata vuotta kansan kaikuja*, kuinka lehden omistajiin lukeutuva toimitusjohtaja Aaro Korkeakivi ehdotti linjapaperin laatimisen yhteydessä suorasukaiseksi sanamuodoksi, että ”lehteä toimitettaessa tulee noudattaa YYA-sopimusta”. Lehden päätoimittaja Esko Saarinen ja johtokunnan puheenjohtaja Pekka Jauho vastustivat tätä, koska *Kaleva* ei ollut sopimusta tehnyt eikä siitä voinut myöskään vastata. Lopputulos oli yllä oleva muotoilu, missä YYA-sopimukseen viittaa sana valtiosopimus. Linjaus ei ollut toteutuneessa muodossa toimitusta kirjaimellisesti velvoittava, Suistola kirjoittaa. Korkeakivi oli omaksunut lehdistön tärkeäksi rooliksi hyvien suhteiden ylläpidon Neuvostoliittoon. Tähän tavoitteeseen perustui hänen ajatuksensa YYA-sopimuksen viemisestä lehden periaatelinjaan.³²⁵

Hufvudstadsbladetin päätoimittaja Torsten Steinby kirjasi vuonna 1971, että *Hufvudstadsbladet* oli puolueettomuuslinjan kannalla ja tuki aktiivisia pyrkimyksiä vahvistaa maan sodanjälkeistä, vakiintunutta asemaa. Lehti viittasi samassa yhteydessä pohjoismaiseen yhteistyöhön, jota se piti elinehtona Suomen säilymiselle pohjoismaisena demokratiana:

”Ulkopolitiikassa liittyy lehti puolueettomuuslinjaan ja aktiiviseen pyrkimykseen vahvistaa maan asemaa, jota on seurattu sodanjälkeisenä aikana. Yksipuolisia mielipideilmaisuja jotain vierasta valtaa vastaan lehti pitää epäsovinnaisina. Pohjoismaista yhteisyyttä ja yhteistyötä kaikissa sen muodoissaan pitää *Hufvudstadsbladet* elinkysymyksinä Suomen jatkuvuudelle pohjoismaisena demokratiana. Pohjoismaiset kontaktit muuhun Pohjolaan omaavat suuren merkityksen. Kansainväliset kysymykset, kehitysmaaongelmat ja yhä rikkaampina virtaavat, erilaiset vaikutukset ulkomailta ovat *Hufvudstadsbladetin* huomion kohteena. Lehti toivoo voivansa tuoda osansa siihen, että voitaisiin rikkoa eristyneisyys, joka yhä

³²² Ennekari 2003, 42-44.

³²³ Länsi-Savon linjapaperi. Hyväksytty johtokunnassa 26.5.1977. Teoksessa Aalto 1990, 349.

³²⁴ Sanomalehti *Kalevan* periaatelinja, päivätty Oulussa 26.3.1975.

³²⁵ Suistola 1999, 363-380.

monessa kohden leimaa käsityksiä maassamme ja joka usein erkaantuu ahdasmieliseksi nationalismiksi ja puutteelliseksi kansainvälisen solidaarisuuden tunteeksi.”³²⁶

Hbl:n ulkopoliittisessa linjassa oli muihin suomalaislehtiin nähden huomattavasti avarampi ote. Siitä kertoo kehitysmaakysymysten ottaminen osaksi linjaa ja rohkea, ahdasmielisen nationalismin kritiikki. Myöhemmin päätoimittajaksi valittu Jan-Magnus Jansson korosti Steinbyn linjan mukaisesti lehden tehtävää toimia linkkinä Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä. Vuonna 1974 Jansson määritteli yhdeksi lehden tehtäväksi toimia Suomen äänenä Skandinaviassa sekä tiettyssä määrin Pohjolan ulkopuolellakin³²⁷.

Kaikki lehdet eivät olleet ”virallisen ulkopoliitiikan” kannalla. Ne saattoivat korostaa vain yksinkertaisesti maan itsenäisyyttä tai Suomen ”puolueettomuuspolitiikkaa”. *Hämeen Sanomien* ohjelman runko oli peräisin vuodelta 1941, jolloin ohjelmassa luki, että lehti ”noudattaa kansallista olemassaoloa ja vapautta turvaavaa ulkopoliitiikkaa”. Neljä vuotta myöhemmän, ensimmäisessä rauhanajan yhtiökokouksessa määritystä tarkennettiin siten, että lehti ”noudattaa kansallista olemassaoloa, itsenäisyyttä ja vapautta turvaavaa ulkopoliitiikkaa”³²⁸. Lehden uudemman historian kirjoittaja Juhani Niemi tulkitsee muutoksen niin, että itsenäisyyden säilyttämisestä tuli niin sanottuina vaaran vuosina keskeinen ideologinen ja toiminnallinen tavoite *Hämeen Sanomille*³²⁹. Tässä tarkoituksessa ilmaisu liittyy aiemmin tässä luvussa viitattuun lehden kommunisminvastaisuuteen. Vuonna 1974 *Hämeen Sanomat* linjasi noudattavansa ”kansallisen itsenäisyytemme ja puolueettomuutemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliitiikkaa”, missä vanhaan nähden oli uutta puolueettomuuden maininta.

Myös *Aamulehden* ja *Turun Sanomien* linjoissa korostui itsenäisyys. *Aamulehti* pyrki ”ylläpitämään ja edistämään niitä perinnäisiä arvoja, joiden varaan maan itsenäinen valtiollinen asema rakentuu”. Lisäksi sanottiin lehden mielipideaineiston palvelevan pyrkimyksiä, joiden tavoitteena ”kansakunnan itsenäisyyden säilyttäminen”.³³⁰ *Turun Sanomien* linjassa pidettiin ensiarvoisen tärkeänä maan itsenäisyyden säilyttämistä, samoin kuin edellä käsitellyn ”yhteiskuntajärjestyksen”. Lehden linjassa nämä kaksi kytkettiin toisiinsa. Sitoutumattomassa *Kouvolan Sanomissa* päätoimittaja Martti Joutsen alleviivasi linjassaan, että lehden tärkeinä pitämien arvojen säilymisen kannalta se piti välttämättömänä Suomen valtiollista itsenäisyyttä sekä siihen liittyvien oikeuksien loukkamattomuutta ja pysymistä kaventumattomina³³¹.

Kun ”vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen” puolustamisessa oli porvarilehtien kohdalla kyse taistelusta kommunisteja vastaan, niin ulkopoliittisissa viit-

³²⁶ Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Päivätty ”Helsingfors den 23 oktober 1971.

³²⁷ Janssonin linjaus teoksessa Salminen 1988, 211. Jansson ei kuitenkaan pukenut linjaansa virallisen linjapaperin muotoon.

³²⁸ Halla 1978, 35.

³²⁹ Niemi 2003, 160-161.

³³⁰ *Aamulehden* linja. Päiväämätön.

³³¹ *Kouvolan Sanomien* linja. Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely. Käsin kirjoitettu alle ”*Kouvolassa* 12.11.1975, Martti Joutsen”.

tauksissa oli sanomattomana kohteena Neuvostoliitto. Esimerkiksi *Kouvolan Sanomien* kohdalla linja oli yhdenmukainen lehden palstoillaan esittämien kannanottojen kanssa, minkä seurauksena päätoimittaja Joutsenellekin tipahti presidentti Urho Kekkoselta myllykirje: neuvoja lehden ”ulkopoliittista periaatelinjaa” selkeyttämään, kuten Esko Salminen on kirjoittanut³³². *Kouvolan Sanomat* tai *Aamulehti* säilyttivät kriittisen asenteensa Neuvostoliittoon kylmän sodan lävitse, mutta moni lehdistä katsoi myöntöväisyyden olleen edullisempi lähestymistapa. Sodan ja sensuurin ajasta ei ollut kuin 25 vuotta, ja moni sanomalehti koki olevansa vastuussa maan ulkopoliitikasta poliittisen johdon rinnalla: kansallinen tehtävä oli hyvien suhteiden ylläpito Neuvostoliiton kanssa.³³³ ”Bismarckin mukaan sanomalehdet särkevät ikkunoita, joita valtiomiehet saavat korjailla. En usko Kainuun Sanomien särkeneen 50 elinvuoden aikana montakaan ikkunaa, ei ainakaan kovin suurta”, on lehden päätoimittaja Otso Kukkonen todennut³³⁴. Ulkopoliittisten koodisanojen käyttöön liittyi sisäpoliittisiakin ulottuvuuksia, ja Paasikiven–Kekkoson linjan karttamisella saatettiin haluta osoittaa mieltä presidentti Kekosta vastaan. *Uuden Suomen* päätoimittajan Pentti Poukan sanotaan kehuneen, ettei hänen lehtensä pääkirjoituksissa ollut koskaan käytetty nimitystä Paasikiven–Kekkoson linja³³⁵.

Ulkopoliittiset linjaukset merkitsivät usean lehden kohdalla hymistelevää kirjoittelua itänaapurista. Esko Salminen katsoo kirjoittelun sävyn johtuneen Neuvostoliiton onnistuneesta painostuksesta 1960- ja -70-luvuilla. Sen seurauksena sanomalehdistökin otti osaa ulkopoliittiseen kielipeliin, jossa kannanmäärittelyä ohjasivat usein valtioiden välillä sovitut, kaavoittuneet ilmaisut. Näihin ilmaisuihin kuuluivat linjapapereihin kirjatut ”virallinen ulkopoliittikka”, ”rauhantahtoinen ulkopoliittikka” ja ”Paasikiven–Kekkoson linja”. ”Puolueettomuuspolitiikka” oli monimutkaisempi ilmaisu, sillä se oli kamppailun kohde. Suomi halusi määrittää itsensä puolueettomaksi, kun taas Neuvostoliitto pyrki tämän määrittelyn poistamiseen.

Nimitys Paasikiven–Kekkoson linja oli Suomessa lähtöisin Urho Kekkoson tukijoiden piiristä, ja se tuli julkisuuteen ennen presidentinvaaleja syksyllä 1955 Porkkalan palautuksen yhteydessä. Myös Neuvostoliitossa oli puhuttu, mahdollisesti suomalaisten kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta, Paasikiven–Kekkoson ulkopoliittisesta kurssista. Presidentinvaaleja varten Kekkoson tukijat Kustaa Vilkkunan johdolla kehittivät presidentinvaalien teemaksi ihmisten turvallisuuden tunteeseen vetoavaa ulkopoliittikkaa, ja totutun Paasikiven linjan sijasta alettiin puhua Paasikiven–Kekkoson linjasta. Paasikiven–Kekkoson linja vakiintui 1960-luvulla tarkoittamaan hyviä ja luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon ja tukea YYA-sopimukselle. Nimitys siirtyi historiaan Neuvostoliiton hajottua.³³⁶

³³² Salminen 1988, 165.

³³³ Salminen 1996, 65, 87, 119, 123, 147.

³³⁴ Kukkonen 1968, 173.

³³⁵ Suomi 1998, 625; Jorma Cantell, ”Sanomalehdistön suurkuluttaja ja hellittämätön keskustelukumppani”, *Suomen Lehdistö* 10/2003.

³³⁶ Apunen 2005, 22-27; Kalliokoski 2002, 28-34.

Neuvostoliiton painostus lehtiä kohtaan ilmeni moitteina lehtien kirjoittelusta joko itse sanomalehdille tai sitten virallista reittiä pitkin ulkoministeriöön. Lisäksi Neuvostoliitto pyrki painamaan suomalaislehdet viralliselle linjalle kirjauttamalla tavoitteensa Suomen kanssa laatimaansa kommunikeraan huhtikuussa 1973. Tuolloin presidentti Urho Kekkosen ja Neuvostoliiton presidentin Nikolai Podgornyin YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlan yhteydessä annetun julkilausuman mukaan ”kummankin maan joukkotiedotusvälineillä todettiin olevan tärkeä tehtävä palvella Suomen ja SNTL:n kansojen ystävyyden ja luottamuksen jatkuvaa lujittamista tämän tärkeän asian edellyttämällä vastuuntunnolla ja asiallisuudella vahingoittamatta maiden välisten ystävyysuhteiden suotuisaa kehitystä”. Julkilausuma jalostui vuosien mittaan ”sopimukseksi”, kuten neuvostoliittolaiset asian tulkitsivat. Kommunikea toistui samansisältöisenä seuraavina vuosina valtiovierailujen yhteydessä aina vuoteen 1980 asti.³³⁷

Jo sodan jälkeen Suomen rikoslaissa oli kriminalisoitu suhteita vieraaseen valtioon vahingoittava kirjoittelu. Tämän rikoslain 14:n lukuun kirjatun pykälän perusteella jaettiin tuomioita vain yhden kerran. Vuonna 1948 *Keskisuomalainen* ja joensuulainen *Karjalan Maa* uutisoivat Andrei Zhdanovin kuolemasta siten, että uutistoimistojutun otsikosta saattoi päätellä Stalinin olleen kuoleman taustalla. Toimittajia tuomittiin sakkoihin ja lehden numero menetetyksi valtiolle. Kyseisiä numeroita ei silti tosiasiaassa kerätty takaisin.³³⁸ Pykälä poistui rikoslaista vasta 1990-luvulla. SSL:kin sisällytti vuoden 1968 Lehtimiehen ohjeisiin asian oman väliotsikkonsa alle: ”Suhteet ulkovaltoihin ja valtion turvallisuus”. Siinä todettiin, että ulkovalloista kirjoittaessa piti olla asiallinen. Lisäksi todettiin muun muassa seuraavaa:

”Muista vastuusi maamme suhteista ulkovaltoihin. Jos halventamalla vierasta valtiota saat aikaan vaaran, että maamme suhteet tähän valtioon vahingoittuvat, olet syy-pää rikokseen. Vieraan valtion omasta käsityksestä riippuu, onko kirjoituksesi loukkaava. Muista sen vuoksi olla erittäin varovainen.”³³⁹

Vuonna 1976 uusituissa *Lehtimiehen ohjeissa* ulkovalloista ei itse ohjeissa enää sanottu mitään. Sen sijaan mukaan liitettyssä SSL:n viestintäpoliittisessa ohjelmassa viitattiin suomalaisten lehtimiesten työn ulkopoliittisiin ulottuvuuksiin:

”Viestintä vaikuttaa maan sisäisen demokratian toteutumisen lisäksi myös kansainvälisiin suhteisiin. Siksi viestinnän on tuettava Suomen rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa. Viestinnän tulee edistää kansainvälistä yhteistyötä ja toimia rauhan puolesta vuoden 1975 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen päätösasiakirjan periaatteiden mukaisesti.”³⁴⁰

Vielä vuonna 1983 SSL vakuutti periaateohjelmassaan, että ”liiton kansainvälinen toiminta on sopusoinnussa Suomen yya-sopimukseen perustuvan aktiivisen ja rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan kanssa”. Lasse Lehtinen sysää

³³⁷ Haataja 1996, 69-70; Valkonen 1998, 95-102 ja 111-114.

³³⁸ ”Vanha pykälä tuomitsee Neuvostoliiton arvostelun”, *Keskisuomalainen* 1.9.2001.

³³⁹ Lehtimiehen ohjeet, 1968.

³⁴⁰ Suomen Sanomalehtimiesten Liiton viestintäpoliittinen ohjelma, Lehtimiehen ohjeet, 1976, liite.

väitöskirjassaan liiton kannanoton presidentti Kekkonen viaksi, joka Lehtisen mielestä päästi 1950-luvun lopulla NKP:n suomalaisen sisäpolitiikan toimijaksi. Lehtinen pitää julkilausumista ilmenevää kehitystä ennennäkemättömänä myös viestinnän alalla: ”Tiedotusvälineiden kaikille tasoille, omistajiin, päätoimittajiin ja toimittajiin oli vaikutettu niin monin keinoin niin pitkään, että tapahtumat koettiin vain jo olemassa olevan käytännön kirjaamiseksi. Yleinen vasemmistolaistuminen auttoi asiaa. Monen lehden toimituksessa, Yleisradiosta puhumattakaan, oli nuoria toimittajia, joiden sydän paloi halusta auttaa Neuvostoliittoa ja Kekkoa taistelussa kotimaista taantumusta ja ulkomaista imperiaalisuutta vastaan”.³⁴¹

Myös *Yleisradiossa* otettiin Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden edistäminen vakavasti. Ohjelmatoiminnan säännöstöä uudistamaan perustetun työryhmän puheenjohtajaksi 1973 nimetty Jarmo Virmavirta esitti, että *Yleisradion* tarkoituksenaan tuli lisätä mainintaa, että Yle tukee Suomen virallista ulkopoliittista linjaa. Työryhmän toimittajaedustajat kuitenkin vastustivat, ja Virmavirta veti esityksensä pois.³⁴²

Jos lehtimiehet olivat virallisen ulkopoliittikan linjalla, niin sitä enemmän sitä olivat puolueet. Keskustan vuoden 1968 puolueohjelmassa todettiin, että Suomen on noudatettava puolueettomuutta ja ylläpidettävä ja kehitettävä luotamuksellisia suhteita Suomen ja Neuvostoliiton välillä³⁴³. Vuoden 1982 puolueohjelmassa oli linjaa tarkennettu: ”Ulkopolitiikan tehtävänä on turvata itsenäisen Suomen omaehtoisen kehityksen edellytykset ja toimia kansojen välisen rauhan, turvallisuuden ja yhteistyön puolesta aktiivisen rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan – Paasikiven–Kekkonen linjan mukaisesti”. Myös YYA-sopimus mainittiin ohjelmassa.³⁴⁴ Kokoomuksen vuoden 1970 ohjelmassa koko sana ei esiintynyt, vaan kokoomuksen mukaan ”kansainvälistä yhteistoimintaa tulee kehittää valtioiden välisen tasa-arvoisuuden pohjalta”, ja Suomen oli toimittava taloudellisten ja sosiaalisten olojen kohentamiseksi ja rauhan säilyttämiseksi koko maailmassa³⁴⁵. Vuoden 1981 ohjelmassa kokoomus oli jo virallisella linjalla: ”Kokoomus osallistuu siihen kansainväliseen toimintaan, jota Suomi itsenäisenä valtiona harjoittaa omaksumansa aktiivisen, rauhantahtoisen puolueettomuuspoliittisen linjan mukaisesti. Tämä Paasikiven–Kekkonen linjan nimellä tunnettu Suomen ulkopoliittikan perussuuntaus nojaa oleellisilta osiltaan Suomen ja Neuvostoliiton väliseen sopimukseen ystävydestä, yhteistyöstä ja keskinäisestä avunannosta.” Lisäksi korostettiin, että Suomen on, ”noudattaen puolueettomuuspoliittikkansa periaatteita”, kehitettävä jatkuvasti suhteitaan

³⁴¹ Lehtinen 2002, 581-582.

³⁴² Haataja 1996, 91-92.

³⁴³ Keskustapuolueen yleisohjelma. Hyväksytty 15-16.6.1968 Tampereella pidetyssä Keskustapuolueen puoluekokouksessa, 5.

³⁴⁴ Keskustapuolueen periaateohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa 8.-20.6.1982 Rovaniemellä, 14.

³⁴⁵ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma. Hyväksytty Kansallinen Kokoomus r.p:n ylimääräisessä puoluekokouksessa 3.-24.5.1970.

Neuvostoliittoon, Pohjoismaihin ja muihin maihin.³⁴⁶ Jos sanomalehti oli puolueen äänenkannattaja, johdonmukaista oli, että lehti oli ulkopolitiikassa taustapuolueensa linjalla. Eri asia on, olisiko lehti voinut jättää teeman käsittelemättä linjapaperissaan.

Sanomalehtien linjapapereiden ulkopoliittisen kohdan voi katsoa liittyvän yleisemmin Suomessa noudatettuun käytäntöön, jonka Osmo Apunen on nimenyt ”vaikenemisen rautaiseksi säännöksi”. Hän viittaa siihen, että ulkopoliitiikan tärkeimmistä kysymyksistä ei sopinut julkisesti keskustella. Apusen mukaan sääntö koski poliitikkoja, virkamiehiä ja ulkopoliitiikan johtavia tutkijoita.³⁴⁷ Linjapaperitutkimukseni perusteella julkilausumattoman säännön omaksuivat myös sanomalehdet, ja se vaikutti siihen, miten sanomalehdet suhtautuivat presidentin sanomisiin ja hänen ulkopoliittisiin linjoituksiinsa. Kekkonen oli puuttunut erityisesti ulkopoliitiikan asioissa aktiivisesti lehdistön toimintaan, ja tunnetuksi tulivat hänen moittivat myllykirjeensä, joita saivat myös useat päätoimittajat. 1970-luvun lopulla Kekkonen palaute väheni³⁴⁸, mutta vielä 1980-luvulla Kekkonen seuraajaksi valittu Mauno Koivisto yritti jatkaa käytäntöä. Ilmeisesti viimeiseksi tapaukseksi jäi Koiviston *STT:n* kautta vajaalle kolmekymmenelle päätoimittajalle marraskuussa 1983 lähettämä kirje, joka oli pantu matkaan saatesanoilla ”ei julkisuuteen”. Kirjeessä Koivisto selitteli julkisuudessa erilaisia tulkintoja aiheuttanutta Suomen linjausta, joka koski ydinaseiden ensikäyttöä. Ihmeellistä kyllä luottamuksellinen kirje pysyi Suomessa todella poissa lehtien palstoilta, kunnes se uutisoitiin Ruotsin mediassa. Vasta silloin *Iltta-Sanomat* julkaisi kirjeen sisällön. Ruotsissa tulkittiin presidentin halunneen estää ulkopoliittista keskustelua, mikä ei näin jälkikäteen vaikutakaan aivan väärältä tulkinnalta. Tilannetta ei korjannut se, että Koivisto yritti parin päivän päästä selittää kantojaan Päätoimittajayhdistyksen iltapäiväkahveilla. Koivisto oli sopinut, että keskustelusta ei julkisteta suoria lainauksia, mutta toisin kävi. Yhdistyksen puheenjohtaja, päätoimittaja Birger Thölix pahoitteli vuotoa ja leimasi tekstin julkaisemisen ”hampparihommaksiksi”.³⁴⁹ Suomalainen media terästyi ruotsalaiskirjoittelun jälkeen, ja lehdet alkoivat vaatia avoimuutta ulkopoliitiikkaan. Asioista piti voida myös Suomessa kertoa ja keskustella niin laajasti kuin mahdollista.³⁵⁰

Koivisto siis odotti, että jonkinlaisen kansallisen edun nimissä sanomalehdet olisivat vaienneet asioista ja välttäneet kannanottoja, jotka olisivat saattaneet aiheuttaa Suomelle harmia Neuvostoliiton puolelta. Tällainen asenne käy hyvin ilmi Koiviston edellä mainitun kirjeen lopputerveisistä: ”Kysyn vielä, onko tietoisien harkinnan tuloksena tultu siihen tulokseen, että tilanne kansainvälisessä politiikassa on nyt sellainen, että epäluulon herättäminen ulkopoliitiikan

³⁴⁶ Kansallisen Kokoomuksen periaatteet. Hyväksytty varsinaisessa puoluekokouksessa 15.-17.5.1981 Helsingissä, 4.

³⁴⁷ Apunen 2005, 322.

³⁴⁸ Salminen 1988, 159.

³⁴⁹ Koivisto 1994, 113-139; Apunen 2005, 331. Koivisto kertoo kirjassaan (116) turvautuneensa luottamukselliseen kirjeeseen aiemminkin toimiessaan Suomen Pankin pääjohtajana.

³⁵⁰ Suomi 2005, 550-563.

hoidon suhteen on vaaratonta ja mieltä virkistävää. Vai onko julkinen sanamme itse ajopuu, joka menee minne virta vie?” Myöhemmin Koivisto kommentoi tv-haastattelussa, että ”olisi kohtuullista, että käytäisiin vakavassa asiassa vakavaa keskustelua”. Koiviston suhtautumista ulkopoliittiseen keskusteluun yleisemminkin on nähty sävyttäneen holhoavan asenteen, mikä vaikeutti tutkimusta, ja johti siihen, että ulkopoliitikasta keskusteltiin salamyhkäisesti³⁵¹. Syksyn 1983 ja seuraavan vuoden kokemustensa perusteella Koivisto kiristi entisestään suhtautumistaan mediaan eikä enää halunnut selitellä luottamuksellisesti kannanottojaan ainakaan isommalle joukolle samalla erää.³⁵² Lehdistön yksituumainen vastustus suitsimispyrkimyksiä kohtaan pakotti kuitenkin Koiviston muuttamaan käytäntöjään, ja jo vuonna 1984 alkoi lehdistön ja Koiviston välille hahmottua Juhani Suomen sanoin eräänlainen *modus vivendi*, tilapäinen riitojen ratkaisu: presidentti lupaili pitää yhteyksiä toimittajiin.³⁵³ Ulkopoliittisten painekirjeiden aika oli ohitse, ja sanomalehtien suhde ulkopoliittikkaan alkoi vapautua.

4.7 Linjapaperin luntaajat

”Suomen Lehdistön viime numerossa päätoimittaja Erkki Teikari käsitteli artikkelissaan ’Lehden linja - toimittajan linja’ ongelmaa, joka liittyy lehden linjan kirjallisiin määritelmiin, jotka nykyään pitäisi olla jokaisella sanomalehdellä. Hän suosittelee, että näistä määritelmistä tehtäisiin mahdollisimman seikkaperäisiä ja konkreettisia. Näitä tavoitteita ei ole helppo täyttää, sen huomaavat varmasti kaikki kustantajat, jotka istuvat alas muotoillakseen lehtensä linjan. Siksi tämän lehden lukijoita saattaa kiinnostaa, kuinka me Borgåbladetissa allekirjoittaneen johdolla muotoilimme oman linjamme.

Tietyt yleiset muotoilut, kuten tekstin toisessa kappaleessa, vastaavat niitä, joita löytyy Hufvudstadsbladetin vastaavasta paperista.

Johtaja Tom Eklöf, Borgåbladet”³⁵⁴

*Borgåbladet*in kustantavan yhtiön johtokunnan puheenjohtajan Tom Eklöfin puheenvuorossa *Suomen Lehdistössä* paljastettiin rehellisesti, miten lehden linjapaperi oli syntynyt: työehtosopimuksen luoman pakon edessä ja mallia hakien jo aiemmin tehdystä toisen lehden linjapaperista. Eivätkä *Borgåbladetin* ja *Hufvudstadsbladetin* linjapapereiden yhteneväisyydet rajoittuneet vain toiseen kappaleeseen, vaan porvooolaislehden koko linja oli velkaa päätoimittaja Torsten Steinbyn paperille vuodelta 1971.

Moni muukin lehti otti mallia linjapaperiinsa toisen lehden aiemmin laaditusta linjasta. Kansanomaisesti sanoen linjapapereita luntattiin toisilta. Lainailu saattoi kohdistua joihinkin sanoihin, ilmaisuihin, ajatussisältöihin, linjapaperin rakenteeseen tai sen pituuteen tai siihenkin, miten linja nimettiin. Ajallisesti

³⁵¹ Arviota ”koivistolaisesta doktriinista” on esittänyt tohtori Pekka Visuri 1995, kirjassa Apunen 2005, 378.

³⁵² Koivisto 1994, 119-139.

³⁵³ Suomi 2005, 562-563.

³⁵⁴ ”Borgåbladladets linje”, Suomen Lehdistö 5-6/1978.

varhaisimmat linjapaperit olivat tietenkin niitä, joista saattoi näkyä jälkiä myöhemmin laadituissa linjapapereissa. Selkeintä tämä vanhan päälle kirjoittaminen oli silloin, kun lehti uudisti oman vanhan linjapaperinsa lähinnä stilisoimalla sitä. Lainailu oli luonnollisesti yleisintä saman puoluelehtiryhmän sisällä.

Selvin tapaus linjapaperin lainailusta oli *Savon Sanomat*. Lehden linjan laatijaksi on lehden historiakirjassa ilmoitettu päätoimittaja Mauri Auvinen, jonka luonnosta linjapaperiksi lehtiyhtiön johtokunta käsitteli helmikuussa ja marraskuussa 1974³⁵⁵. Auvisen oma kädenjälki linjapaperissa oli kuitenkin kovin vähäistä, sillä vertailussa lehden linja näyttäytyy liki samaksi kuin *Kainuun Sanomien* linja. Päätoimittaja Otso Kukkonen laatima periaatteellinen linja hyväksyttiin marraskuussa 1973³⁵⁶, vuotta ennen *Savon Sanomien* linjaa. Asetan seuraavaksi rinnakkain *Kainuun Sanomien* ja *Savon Sanomien* linjapaperit:

Kainuun Sanomien periaatteellinen linja

Savon Sanomien periaatelinja

1. Kainuun Sanomien periaatteellisena linjana julkaisutoiminnassa on

- a. jakaa oikeaa tietoa
- b. objektiivisuutta ja
- c. tasapuolisuutta noudattaen
- d. tarjota sopivaa viihteellistä aineistoa sekä
- e. vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen
- f. keskustalaisessa hengessä
- g. Kainuun väestön elämisen laadun parantamiseksi.³⁵⁸

- jakaa tietoja
objektiivisuutta ja
tasapuolisuutta noudattaen,
tarjota sopivaa kultturellista ja viihteellistä aineistoa
sekä vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen
keskustalaisessa hengessä
erityisesti Savon väestön elämisen laadun parantamiseksi.³⁵⁷

Linjat ovat muutamaa, jopa triviaalia poikkeusta lukuun ottamatta identtiset. Kun *Kainuun Sanomissa* on puhe "oikeasta tiedosta", niin *Savon Sanomissa* käytettiin sanaa monikossa ("tietoja"). Mauri Auvisen linjassa lisättiin viihteellisen aineiston edelle sana "kultturellista". "Kainuun väestö" korvautui kuopiolaislehdessä "erityisesti Savon väestöllä". Auvinen siis kopioi lehteensä linjan Kukkoselta, jonka kanssa hän muutoinkin oli likeisesti tekemisissä³⁵⁹. *Kainuun Sanomien* ilmaisu "keskustalaisessa hengessä" oli mukana myös *Keskisuomalaisen* toimituksen vuoden 1978 toiminta-ajatuksen lopussa, joka lisättiin mukaan vasta johtokunnan käsittelyssä. Muutoin *Keskisuomalaisen* linja seisoj omilla jaloillaan.

Kokkolalaisen *Keskipohjanmaan* periaatelinja hyväksyttiin elokuussa 1976. Siitä otti mallia Savonlinnan *Itä-Savo*, jonka linja laadittiin Esko Suikkasen pää-

³⁵⁵ Piironen 1982, 339.

³⁵⁶ Kainuun Sanomien periaatteellinen linja, 27.11.1973.

³⁵⁷ Piironen 198, 339.

³⁵⁸ Kainuun Sanomien periaatteellinen linja, päivätty 27.11.1973.

³⁵⁹ Otso Kukkonen, haastattelu 2002.

toimittajakaudella, arviolta vuosien 1984–85³⁶⁰ aikana. *Itä-Savo* keskittyi linjassaan kuitenkin aatteeseen, jota kuvailtiin Pulakan malliin. *Keskipohjanmaan* journalismin määritelmä jäi *Itä-Savosta* pois: linjassa ei mainittu sananvapautta eikä linjattu lehden tehtävää *Keskipohjanmaan* tapaan siten, että antaa lehden tuli antaa ”totuudellinen ja monipuolinen kuva siitä, mitä Keski-Pohjanmaalla, Suomessa ja maailmalla tapahtuu”.

Myös keskustalaisen *Iisalmen Sanomien* vuoden 1988 linjapaperi oli velkaa Pulakalle, joskin mitä ilmeisimmin *Itä-Savon* kautta. Päätoimittaja Risto Ylitalon laatima linja oli nimetty *Itä-Savon* tapaan ”toimituspoliittiseksi linjaksi”. *Iisalmen Sanomissa* linjapaperi ryhmiteltiin uudestaan ja jaettiin kolmen alaotsikon alle. Ensimmäiseen kohtaan tulivat lehden oman alueen äänenkannattamiseen liittyvät asiat, toisessa lueteltiin lehden toimittamiseen liittyvät säännöt, asetukset ja muut ohjeet ja kolmannessa korissa alleviivattiin lehden olevan keskustan äänenkannattajan. Pulakan tapaan *Iisalmen Sanomien* Risto Ylitalo mainitsi lehden tiedonvälitystehtävän: lehden tuli hoitaa ”Ylä-Savon ja yläsavolaisten” tiedonvälitys ja tyydyttää lukijoiden tiedontarve. Lisäksi Ylitalo alleviivasi lehden ulkopoliittista oikeaoppisuutta.

Mutta ei *Keskipohjanmaakaan* laatinut linjaansa aivan omavaraisesti. Päätoimittaja Pulakka kertoo pyytäneensä omaa linjaansa laatiessaan muutamista lehtitaloista linjapapereita, jotta voisi nähdä, millainen rakenne niissä oli. Yksi hänen käytössään olleista papereista oli *Kalevan*.³⁶¹ *Keskipohjanmaan* linjassa onkin yhtenevyyksiä *Kalevan* periaatelinjaan³⁶², kuten oheisista poiminnoista ilmenee. Olen pilkkonut linjat osiin, jotka olen nimennyt aloitukseksi, sitoutuneisuuden/sitoutumattomuuden osoittamiseksi, journalismiksi, ulkopoliitikaksi ja hyväksi lehtimiestäväksi.

Kalevan periaatelinja

ALOITUS:

Kaleva on pohjoissuomalainen sanomalehti.

SITOUTUMATTOMUUS/

SITOUTUNEISUUS:

Se on sitoutumaton. Tämä merkitsee sitä, etteivät lehden sisältöä määrää ulkopuoliset voimat -- eivät poliittiset, taloudelliset eivätkä muut intressipiirit.

Keskipohjanmaan periaatelinja

ALOITUS:

Keskipohjanmaa on keskipohjalainen maakuntalehti

SITOUTUMATTOMUUS/

SITOUTUNEISUUS:

Keskipohjanmaan sisältö määritellään vapaana poliittisesta, taloudellisesta tai muusta ulkopuolisesta painostuksesta.

³⁶⁰ Sanomalehti *Itä-Savon* toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1984-85). *Itä-Savon* päätoimittajan Kyösti Pienimäen lehden linjapaperi valmistui ja hyväksyttiin 1984-85. Sitä ennen voimassa ollut linjamäärittelypaperi työstettiin uuteen muotoon. Tätä vanhaa paperia en kuitenkaan saanut käsiini. Kyösti Pienimäki, sähköpostivastaus kyselyyn 2001.

³⁶¹ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

³⁶² Sanomalehti *Kalevan* periaatelinja, päivätty Oulussa 26.3.1975.

JOURNALISMI:

Kalevaa toimitetaan vapaamielisessä ja sananvapautta puolustavassa hengessä. Se pyrkii antamaan totuudellisen ja mahdollisimman monipuolisen kuvan kaikesta siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Kalevan toimituspolitiikkaan kuuluu seurata koko maan tapahtumia.

ULKOPOLITIikka:

-- toimia Suomen solmimien valtiosopimusten hengessä

HYVÄ LEHTIMIESTAPA:

Kalevan toimittamisessa tulee noudattaa lakien ja asetusten määräyksiä -- sekä seurata hyvää lehtimiestapaa.

JOURNALISMI:

Keskipohjanmaan keskeisenä toimituspoliittisena periaatteena on puolustaa vastuullista sananvapautta ja antaa totuudellinen ja monipuolinen kuva siitä, mitä Keski-Pohjanmaalla, Suomessa ja maailmalla tapahtuu.

ULKOPOLITIikka:

Keskipohjanmaa pitää Suomen ulkosuhteiden käsittelyssään mielessään valtiosopimukset ja Suomen edut tukien kansainvälistä oikeudenmukaisuutta ja rauhaa edistävää ulkopoliittikkaa.

HYVÄ LEHTIMIESTAPA:

Keskipohjanmaan toimittamisessa noudatetaan edellä sanotun lisäksi lakien ja asetusten määräyksiä ja hyvää lehtimiestapaa.

Kalevan ja *Keskipohjanmaan* linjojen sukulaisuus osoittaa, että porvarillisten maakuntalehtien journalistis-periaatteelliset määritelmät saattoivat luontevasti olla hyvin samanlaiset ylitse puoluerajojen. Lehdet vaalivat itsenäisyyttään "ulkopuolista" painostusta vastaan; sananvapautta puolustettiin ja lukijoille haluttiin antaa monipuolinen kuva asioista ja tapahtumista. Molemmat lehdet määrittelivät itsenä myös alueensa kautta, ja niille oli tärkeää oman alueen edun ajaminen. Ulkopoliitikassa lehdet olivat "valtiosopimusten" kannalla, mihin *Kalevassa* oli liittynyt tiivis keskustelu YYA-sopimuksesta ja *Keskipohjanmaastakin* oli asian tiimoilta oltu ilmeisesti yhteydessä ulkoministeriöön. Hyvää lehtimiestapaa luvattiin niin ikään molemmissa lehdissä noudattaa. Sen sijaan aatteellisissa linjauksissa keskustalainen *Keskipohjanmaa* ei tarvinnut *Kalevalta* apua - ne asiat Pentti Pulakka osasi suvereenisti itsekin.

Lainailut saattoivat johtaa pitkiin ketjuihin, kuten *Kaleva-Keskipohjanmaa-Itä-Savo-Iisalmen Sanomat* -tapaus osoittaa. Useita ajallisia kerrostumia sisältänyt, oikeistolais-porvarillisen *Hämeen Sanomien* linjapaperi omaksuttiin keskustalaiseen lehteen, lappeenrantalaiseen *Etelä-Saimaaseen*. Se pudotti linjan johdanto-osuudesta kokoomuslaiseen tunnussanastoon kuuluneen "kehittyvä elämänmuotomme", niin ikään kokoomuslaiseen sanastoon lukeutunut "yksilö" oikaisitiin keskustalaiseksi "ihmiseksi" ja konservatiivinen "yhteiskuntajärjestelmän muuttamisen vastustaminen" käännettiin myönteiseksi "edistämään" ihmistä lähtökohtana pitävän yhteiskuntamallin toteutumista. Myös ei-kommunistiset eli "rakentavat voimat" saivat *Etelä-Saimaan* ohjelmassa uuden ilmaisun: ne voimat, joiden päämääränä oli kansallinen eheys, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus mutta myös "turhan keskittämisen ehkäiseminen" keskustalaiseen tyyliin. Lisäksi samaa maakunnallista tehtävää täsmennettiin vielä loppukappaleessa. *Hämeen Sanomien* linjan kokoomus- tai oikeistosävytteisistä tunnussanoista jäivät kuitenkin ennalleen "suomalaishenkinen ajattelu" ja maininta siitä, että lehti noudatti "itsenäisyytemme ja puolueettomuutemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliittikkaa". Keskustapuolueen äänenkannattajuudesta ei *Etelä-Saimaan* linjassa ollut kummal-

lista kyllä lainkaan mainintaa. Kun Aija Pouru keräsi pro gradu -työtänsä varten sanomalehtien linjapapereita, *Etelä-Saimaasta* lähetettiinkin kaksi paperia, joista toinen kuvasi lehtiyhtiö eli Etelä-Saimaan Kustannus Oy:n toiminta-ajatusta. Siinä keskustalaisuus tuotiin esille.³⁶³

Kokoomuslehtien joukossa mallina käytettiin *Aamulehden* linjaa. Se on ajoitettu 1970-luvun alkuun³⁶⁴, ja linja on lehden päätoimittajana vuodet 1970–79 työskennelleen professori Raino Vehmaksen käsialaa. *Aamulehden* linja oli perusta, jolle porilainen *Satakunnan Kansa* laski oman määrittelynsä vuonna 1978³⁶⁵. Siihen oli kuitenkin sisällytetty asioita, joita *Aamulehden* linjassa ei mainittu. Lehtien luonnekin määriteltiin eri tavalla: *Aamulehti* pyrki ”yleislehden” asemaan, kun taas *Satakunnan Kansa* oli korostetusti satakuntalainen sanomalehti ja alueensa valtalehti.

Myös sitoutumattoman *Turun Sanomien* linjassa oli muutamia yhteneviä piirteitä *Aamulehden* linjan kanssa.

Linjapapereiden lainailua ja kiertoa lehdestä toiseen ei ole aiemmin tutkimuksissa huomioitu. Esimerkiksi lehtihistorioissa tutkittavan lehden linjapaperia on pidetty säännönmukaisesti dokumenttina ja todisteena lehden omasta näkemyksestä, mitä tulee lehden linjaan ja tehtävään. Näin esimerkiksi kirjassa *Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II* -teoksessa annettiin ymmärtää, että *Savon Sanomien* päätoimittaja Mauri Auvinen oli hahmotellut lehden 1970-luvun linjaa periaatelinjan mukaisesti³⁶⁶. Esko Salmisen kirjoittamassa artikkelissa *Suomen lehdistön historiassa*³⁶⁷ siteerataan puolestaan laajasti muun muassa *Satakunnan Kansan* linjapaperia ja tulkitaan sen kautta koko lehden linjaa. Tosiasiassa *Satakunnan Kansan* periaatelinja oli juureltaan *Aamulehden* linja. Voi jälleen kysyä, miten aidosti linjapaperi tällaisessa tapauksessa kertoo lehdestä itsestään – onko linjapaperi ylipäänsä tässä tapauksessa mielekäs todiste *Satakunnan Kansan* ajamasta linjasta? *Satakunnan Kansan* historiassa esitellään taas seikkaperäisesti lehden omaa linjapaperiprosessia, mutta ei ymmärrettävästi osata yhdistää lehden linjaa *Aamulehden* paperiin³⁶⁸.

Toisaalta on niin, että vaikka linjapaperi olisi ollut lainatavaraa, se ei vienyt sen tehoa, sillä eihän lehden oma väki tai sidosryhmien edustajat sitä välttämättä tienneet. Heille linja edusti aidosti kustantajan ja päätoimittajan tahdonilmaisua, jonka mukaan lehteä tuli toimittaa. Kun lainalinja otettiin toisinaan, se saattoi alkaa toteuttaa itseään ja lehdestä tuli lainalinjansa näköinen.

³⁶³ Toiminta-ajatus, johtokunta hyväksynyt 13.12.1976. Aija Pourun pro gradu -aineisto 1985. Etelä-Saimaan päätoimittajan Lauri Sarhimaan laatimassa lehdensä historiassa referoidaan lehden linjapaperi liki kokonaisuudessaan todisteena lehden noudattamasta linjasta. Sen sukulaisuutta Hämeen Sanomien linjaan ei tuoda esille. Sarhimaa 1985, 229.

³⁶⁴ Ajoituksesta Salminen 1988, 182; *Aamulehden* linja, päiväämätön.

³⁶⁵ *Satakunnan Kansa* linja (1978).

³⁶⁶ Piironen 1982, 339.

³⁶⁷ Salminen 1988, 143-305.

³⁶⁸ Ennekari 2003.

4.8 Linjan yli astuneet

Ajatellen linjapapereiden tuloa edeltänyttä alan ammattilehtien kirjoittelua sananvapaudesta ja toimituksen ”sisäisestä sananvapaudesta” linjapapereissa voisi olettaa näkyvän jälkiä tästä näkökulmasta. Eli että toimittajan tuli noudattaa kustantajan linjaa. Kokonaisuudessaan linjapaperit tietenkin osoittivat, kuka sisällöstä määräsi: kustantaja ja päätoimittaja, vaikkei asiaa ollut aina kirjattu suorasanaisesti linjapaperiin. *Pohjolan Sanomien* ja *Salon Seudun Sanomien* linjapapereissa kuitenkin erikseen muistutettiin, että päätoimittaja viime kädessä päätti lehden sisältökysymyksistä³⁶⁹, jos ei yksin linjasta. Näin asian oli kirjannut päätoimittaja Matti Lammi *Pohjolan Sanomien* linjaan:

”Painovapauslain 19 §:n mukaan päätoimittaja valvoo lehden sisältöä ja määrää, mitä lehdessä julkaistaan. Lain mukaan kukaan muu ei voi sitä tehdä, oli sitten kyseessä kuva-, -teksti- tai ilmoitusaineisto, uutiset, lähetetyt kirjoitukset taikka mikä tahansa muu aineisto. Vain päätoimittaja voi ratkaista, mitä lehteen pannaan.

Käytännössä tätä *Pohjolan Sanomissa* kuten muissakin lehdissä sovelletaan siten, että toimituskunnalla ja ilmoitusosastolla on annettujen kirjallisten ja suullisten ohjeiden, sekä vakiintuneen käytännön perusteella tiedossaan lehden linjan mukaiset menettelytavat. Sisällöllisten ohjeiden antaminen on jatkuvaa toimintaa. Samoin jatkuvaa toimintaa on ja tulee olla ohjeiden kysymisen aina silloin kun tulkinnanvaraisia sisältökysymyksiä tulee eteen.”³⁷⁰

Linja velvoitti toimittajat tiettyihin ”menettelytapoihin”, ja linjassa asetettiin mahdollisille toiveille sisäisestä sananvapaudesta ankara ehto: vain päätoimittaja voi ratkaista, mitä lehteen pannaan. Sangen seikkaperäisesti *Pohjolan Sanomien* linjassa määriteltiin myös kahden päätoimittajan vastuut: vastaava päätoimittaja (Matti Lammi) vastasi painovapauslain mukaisesti kokonaisuudesta ja lisäksi hänelle kuului ”poliittinen ja mielipideaineisto”. Hallinnollisen päätoimittajan tuli toimia toimituksen esimiehenä sekä johtaa toimituksen taloutta, hallintoa ja henkilöstöpolitiikkaa. ”Lehden linjan määrittelevät päätoimittajat yhdessä”, todettiin, mutta lopullinen päätösvalta oli vastaavalla päätoimittajalla ”kaikkien juttujen ja lehden koko sisällön osalta”. Mutta kenelle olivat vastuussa päätoimittajat? Tähänkin annettiin vastaus: ”Päätoimittajat ovat päätöksistään, toiminnastaan ja koko toimituskunnan toiminnasta sekä lehden menestymisestä vastuussa lehtiyhtiön hallintoneuvostolle, hallitukselle ja sitä kautta lehden lukija- ja omistajakunnalle, maakunnan väestölle.” *Pohjolan Sanomien* linjan lopuksi sanottiin suoraan, mitä toimittajalle merkitsi, jos hän ei noudattanut lehden linjaa: ”Päätoimittajien linjakysymyksissä antamat ohjeet ovat normaaleja työhöndollisia määräyksiä. Niiden, sekä määriteltyjen periaatteiden karkea

³⁶⁹ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980); Salon Seudun Sanomien linja (Työehtosopimuksen 8 §:n tarkoitusta varten). Päiväämätön.

³⁷⁰ Pohjolan Sanomat, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980). Salon Seudun Sanomien linjassa asia oli ilmaistu lyhyemmin: ”Lehden linjan yksityiskohtaiset tulkinnat ratkaisee viime kädessä päätoimittaja, jonka painovapauslain 4. luvun 19 §:n mukaan tulee valvoa aikakautisen painokirjoituksen julkaisemista ja määrätä sen sisällyksen”.

loukkaaminen on työehtosopimusasia". Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että mikäli toimittaja ei noudattanut lehden linjaa, häntä uhkasivat potkut.

Satakunnan Kansan linjassa vahvistettiin, että "linjan määrittelyssä lehden sisällöstä sanottu tarkoittaa tekstiä, kuvitusta ja ilmoituksia. Määrittely sävyttää myös lehden ja nimenomaan toimituksen henkilöstöpolitiikan".³⁷¹ Linjassa muistutettiin työehtosopimuksen hengessä siitä, että toimittajan työn tulokset kuuluivat työnantajalle: "Uutisia ja kommentointejaan varten työssään hankkimansa tai muuten saamansa tiedot toimitus julkistaa vain oman lehtitalon tiedotusvälineissä ja käyttää työpaikalla ja työnsä ansiosta tiedoksi saamansa materiaalin vain työssään."

Vaikka ei sisäinen sananvapaus, niin sananvapaus yleisesti mainittiin useassa linjapaperissa. Käsitettä ei juuri täsmennetty, mutta yhteydestä voi päätellä, että sillä viitattiin perinteiseen tapaan enemmänkin lehden ja valtiovallan suhteeseen kuin yritysdemokraattisesti lehtitalon sisäiseen tilanteeseen. *Hämeen Sanomien* päätoimittaja Allan Liuhala lisäsi lehden vanhaa ohjelmaa uudistaessaan maininnan sananvapauden puolustamisesta. "Se on minusta niin itsestään selvä, että suomalaisessa sanomalehdessä pitää olla periaatelinjassa mustalla tai punaisella painettuna, että sananvapauden puolesta ollaan liikkeellä. - - Sananvapaudesta voisi puhua paria sivua, mutta ilman sananvapautta ei ole demokratiaa ja sillä siisti", Liuhala perustelee³⁷². Hänen mukaansa sanalla ei ollut tarkoitus viitata "sisäiseen sananvapauteen", joka oli arkiselle toimitustyölle vieras vaatimus: "Toimittajan tekstihän on maailman sivu ruokottu ja edelleen täytyy niin tehdä. Juttu kuin juttu paranee, kun vähintään yksi ihminen lukee sen ennen kuin se julkistetaan", Liuhala sanoo haastattelussa 2004.

Toimitusdemokratiakirjoittelussa sivuttiin myös lehdistöeettisiä kysymyksiä. Näitäkään ei linjapapereissa kovin perusteellisesti käsitelty. *Kaleva* ohjeisti toimittajia siten, että lehden toimittamisessa piti noudattaa lakien ja asetusten määräyksiä ja seurata "hyvää lehtimiestapaa". Samoilla sanoilla ilmaisivat sitoutumista *Kalevaa* jäljitellen *Keskipohtanmaa*, *Itä-Savo* ja *Iisalmen Sanomat*. *Kouvolan Sanomat* viittasi puolestaan "journalismin eettisiin sääntöihin". Miten "hyvä lehtimiestapa" sitten määriteltiin? Väljä ilmaus antoi mahdollisuuden tulkita niin, että kaikissa kysymyksissä kustantajan ei tarvinnut yhtyä SSL:n piirissä laadittuihin Lehtimiehen ohjeisiin, vaan "hyvässä lehtimiestavassa" saattoi olla talokohtaista soveltamisvaraa. Asia saattoi tulla linjapaperin laatijan mieleen viimeistään silloin, kun Lehtimiehen ohjeisiin lisättiin vuonna 1976 SSL:n viestintäpoliittinen ohjelma. Siinä muun muassa vaadittiin, että yhteiskunnan tuli parantaa kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitä tietoa tiedotusvälineet välittivät. Lisäksi viestinnän vaadittiin tukevan "Suomen rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa".³⁷³ Vuoden 1983 version johdannossa julistettiin, että "toimittajalla oli oltava vapaus hankkia ja julkaista tietoja sekä oikeus arvosteluun". Vapaus kenestä ja mistä, saattoi kustantaja tai päätoimittaja miettiä. Kun

³⁷¹ Satakunnan Kansa linja (1978).

³⁷² Allan Liuhala, haastattelu 2004.

³⁷³ Lehtimiehen ohjeet 1976, jossa liitteenä SSL:n viestintäpoliittinen ohjelma, 19.

toimittajan sanottiin olevan vastuussa työstään viime kädessä yleisölle³⁷⁴, saattoi kustantajaporras kokea, että vastuusuhteet menivät nyt sekaisin. Kustantajapuolella saatettiin miettiä, yritettiinkö tässä ohittaa päätoimittajalle annettu valta päättää lehden sisällöstä. Vastuu yleisölle vei ajatuksia siihen suuntaan, että toimittaja olisi palkkatyösuhteessakin ollut eräänlaisessa kansantribuunin roolissa. Väljä sitoutuminen ”hyvään lehtimiestapaan” ainakin ehkäisi ennalta mahdolliset erimielisyydet Lehtimiehen ohjeiden ja sen liitteiden tulkinnasta. Kaikkea hyvää ei lehdessä tarvinnut Lehtimiehen ohjeista hyväksyä.

Kaikissa sanomalehdissä varauksia hyvän lehtimiestavan suhteen ei kuitenkaan tehty, vaan linjapaperissa mainittiin suoraan Lehtimiehen ohjeet noudatettavana ammattikoodistona. *Pohjolan Sanomat* oli liittänyt vuoden 1976 ohjeet linjapaperiinsa, mutta siten, että SSL:n viestintäpoliittista ohjelmaa ei ollut niissä mukana³⁷⁵. *Hufvudstadsbladetin* linjassa todettiin lehden omaksuvan käyttöönsä yleiset lehtieettiset periaatteet, ja jokaisen lehden toimittajan tuli olla näistä periaatteista tietoinen. Periaatteet olivat linjan mukaan kirjattu muun muassa SSL:n eettisiin ohjeisiin.³⁷⁶

Omaperäisiäkin valintoja koodistoiksi annettiin: *Kouvolan Sanomat* huomautti noudattavansa työmarkkinajärjestöjen keskeisiä sopimuksia³⁷⁷, ja *Salon Seudun Sanomat* totesi julkaisevansa vain mainonnan kansainvälisten perussääntöjen puitteisiin sopivia ilmoituksia³⁷⁸.

Toimitusdemokratiahengessä toimittajien tuli voida keskustella sanomalehden linjakysymyksistä kerran, myöhemmin tehdyn sopimuksen mukaan ainakin kaksi kertaa vuodessa. *Helsingin Sanomien* yhteydessä esiteltiin jo yksi tällainen keskustelutilaisuus, ja muissakin lehdissä niitä järjestettiin. *Vaasassa* aktiivinen toimitusosasto toteutti keskustelutilaisuuden 25. syyskuuta 1974 kaupungin Suomalaisella klubilla sen jälkeen, kun päätoimittaja Ilmari Laukkonen oli määritellyt periaatelinjan toimitukselle. Tilaisuudessa Laukkonen esitteli aluksi periaatelinjan ja tarkasteli toimitusosaston kokoamaa monistetta palaveria varten. Hän luonnehti sitä ”ihanteelliseksi ja konkretisoimattomaksi”. Monisteessa mainituista pufteista Laukkonen totesi, että ne ovat yksi vaikea kohta lehtityössä, varsinkin kun ”seinäjokelainen naapuri” laittaa niitä ”suruttomasti” lehteen. Joskus voi kysyä, antaako tämä vaikutelman siitä, että Vaasa ei välitä tiedotustehtävästään, Laukkonen mietti.³⁷⁹

³⁷⁴ Lehtimiehen ohjeet 1983 ja 1987, jossa tehty muuttuneen lainsäädännön vaatimat korjaukset.

³⁷⁵ *Pohjolan Sanomat*, Ohjeita linjakysymyksissä, Toimituspoliittisia näkökohtia. Päiväämätön (1980).

³⁷⁶ Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Päivätty ”Helsingfors den 23 oktober 1971.

³⁷⁷ *Kouvolan Sanomien linja*. Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely. Käsin kirjoitettu alle ”Kouvolassa 12.11.1975, Martti Joutsen”.

³⁷⁸ *Salon Seudun Sanomien linja* (Työehtosopimuksen 8 §:n tarkoitusta varten). Päiväämätön.

³⁷⁹ Vaasan toimituksen syyspalaveri Suomalaisella klubilla, 25.9.1975. Läsnä oli 34 toimituksen jäsentä ja lisäksi yhtiön toimitusjohtaja, hallintojohtaja, teknillinen johtaja ja levikki-päällikkö.

Lisäksi tilaisuudessa käsiteltiin muun muassa opiskelijatilauksia, urheiluosastoa ja koululaiskisojen uutisointia, aluetoimituksia, toimittajien määrää ja juttujen käsittelyä. Puhuttaessa lehden poliittisesta linjasta toimitusjohtaja Erkki Ikola totesi, että lehden poliittisen linjan määrittelee johtokunta. Toimituksen puolelta kuultiin puolestaan sellainen kommentti, että ”eikö Vaasassa sallita terminologiaa ”uskonto, koti ja isänmaa” ja että ”mustalaisia saatava sanoa mustalaisiksi”. Ikolan vastaus kuului, että laki kieltää rotusyrjinnän ja JSN antaa heti rapsut. Päätoimittaja Laukkosen mukaan yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat lehden palstoilta. Toimituksen joukosta ihmeteltiin, miten lehden teko on ”jo joskus holkerismia” ja että ay-elämästä kerrotaan liian herkästi työtaisteluista. Työnantajan vaikeuksien moitittiin katsottavan heti puffiksi. Toimittaja Sirpa Sadeoja huomautti puhuttaessa lehden kantaaottavuudesta ja lukijakunnan poliittisesta moninaisuudesta, että ”lehden poliittinen linja on eri kuin uutislinja”. Työnantajan puolelta selvää vastausta puoluesuhteen merkitykseen uutispalstoilla ei saatu. Lakoista todettiin, että korpilakon uutisoiminen on epäkiitollinen tehtävä mutta että juttu on kuitenkin luettu. Juttuun tuli vain saada kummankin osapuolen mielipiteet. Laukkonen summasi käydyn keskustelun siten, että ”itsekritiikkiä toimituksen on toki harjoitettava ja sitä on tänään harjoitettu. Kritiikki näkynee ulospäin toimitustyön jäljen parantumisena”.³⁸⁰

Sanomalehtimiehen toimitusdemokratiakirjoitteluun nähden *Vaasa*-lehden keskustelu kävi kovin arkisella tasolla. Osa toimittajista näytti *Vaasa*-lehdessä myös vierastavan linjakysymysten käsittelyä. Kun *Vaasan* toimitusosaston hallitus käsitteli 1978 uutta, päätoimittaja Jaakko Korjuksen laatimaa linjapaperia, hallituksen varajäsenet Eino Kajava ja Vesa Rantala olivat sitä mieltä, että toimitusosaston ei tulisi edes ottaa kantaa linjapaperiin. Näin siksi, että se sisälsi seikkoja, joihin työnantajalla oli yksinomainen päätäntävalta. Tällaiseksi varajäsenet olivat maininneet muun muassa lehden poliittisen linjan. Hallitus oli kuitenkin kokonaisuudessa uuden linjan valmis hyväksymään.³⁸¹

Linjakeskustelu toimituksen ja päätoimittajan välillä on taltioitu myös *Satakunnan Kansan* historiaan. Siinä kerrotaan, miten puoli vuotta päätoimittajana toiminut Erkki Teikari kutsuttiin kesän korvilla 1982 toimitusosaston hallitukseen keskustelemaan. Toimituskunta esitteli ehdotuksia ja kritiikkiä, joista yksi koski lehden termein vastajuttuja. Myönteissävyinen vastajuttu saatettiin tehdä tasapainottamaan tilannetta jälkeinpäin, jos jostain yrityksestä oli tehty selkeän kriittinen juttu. Toimittajat halusivat, että vastajutuista tuli neuvotella aina asianomaisen toimittajan kanssa eikä suoraa lupausta saanut pyytäjälle antaa. Toimituksen johdon omat mieltymykset eivät toimittajien mielestä saaneet vaikuttaa haastateltavien valintaan eikä juttujen käsittelytapaan. Toimittajien omia aiheita ei saanut tyrmätä suoralta kädeltä. Kokousuutisten suurta määrää arvosteltiin. Lisäksi esitettiin parannusehdotuksia käytännön työhön. Teikarin

³⁸⁰ Vaasan toimituksen syyspalaveri Suomalaisella klubilla, 25.9.1975. Läsä oli 34 toimituksen jäsentä ja lisäksi yhtiön toimitusjohtaja, hallintojohtaja, teknillinen johtaja ja levikkipäällikkö.

³⁸¹ Vaasa Oy:n toimitusosaston hallitus 3.12.1979.

mukaan keskustelu käytiin hyvässä hengessä.³⁸² *Satakunnan Kansan* keskustelussa ei noussut kuvauksen perusteella keskiöön niinkään lehden linja kuin toimitusdemokraattisesti lehden valtasuhteet käytännön tilanteissa. Tapaamisen yhtenä tarkoituksena lienee ollut kuitenkin kuulla uuden päätoimittajan linjanvetoja.

Linjapaperit siis ohjasivat toimituksen toimintaa ja tarjosivat kouriintuntuvan esineen, jonka pohjalta toimitus ja päätoimittaja saattoivat keskustella lehden linjakysymyksistä. Mutta oliko linjapapereilla jotain muutakin käytännön merkitystä 1970- ja -80-luvuilla? Mitä ne merkitsivät toimittajille, päätoimittajille ja kustantajille?

Haastattelemieni päätoimittajien mukaan linjapaperin merkitys jäi käytännön työssä vähäiseksi. *Karjalaisen* päätoimittaja Seppo Vento kertoo, että paperi roikkui seinällä ja väki katsoi sen sieltä³⁸³. ”Jotain pientä vivahde-eroa saattoi olla lehden linjan suhteen. Siinä esimies huomautti asiasta ja se otettiin varteen. Minkäänlaisia varsinaisia ristiriitoja ei ollut.” Vento huomauttaa, että lehti oli tullut vuosikymmeniä hyvin toimeen ilman linjapaperia. ”Mutta kun paperi tehtiin, siitä oli jatkuvasti suurta hyötyä toimitukselle ja nimenomaan päätoimittajalle, joka lehden linjasta vastasi. Jouduin niin ilmoittajien, lukijoiden kuin ihan ulkopuolisten kanssa, yhtiön omistajien ja alaisten kanssa, aina silloin tällöin vetoamaan tähän. Se oli vastaansanomaton temppu, kun näytti, että katso nyt, näin me toimimme ja siitä palkkamme saamme. Ja jos emme toimi, meidän potkitaan ulos.” Vento ei käyttänyt linjapaperia työhönottotilanteessa varmistukseen, että rekrytoitava varmasti vastasi lehden linjaa. ”Tampereen punikkien” (Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella opiskelleiden) pelko oli tuttu ilmiö Vennolle, mutta *Karjalaisessa* pelolle ei koettu olleen perustetta: ”Otin sieltä monta ihmistä töihin ja olin tyytyväinen. Vaaraa liioiteltiin, vaikka asiallistakin pelkoa oli jonkin verran. Minä katsoin, että jos Tampereelta tulleen toimittajan kanssa oli ristiriitoja, niin ei se siitä (Tampereen koulutuksesta) johtunut, vaan asianomaisen omista tai esimiehen luonteenvioista.”

Keskipohjanmaan päätoimittaja Pentti Pulakka piti linjapaperia esillä rekrytointitilanteissa³⁸⁴. Periaatelinja painettiin työehtosopimuskaavakkeeseen, ja Pulakan mukaan tapa omaksuttiin useissa muissa lehdissä³⁸⁵. Kun toimittaja tuli lehteen, hän hyväksyi työsopimusta allekirjoittaessaan näin samalla lehden linjan. Pulakka kertoo, että lehteen ei hänen aikanaan palkattu kommunisteja, mikä oli, jos niin haluaa nähdä, linjapaperin mukaista. ”Kyllä tämä asia ajassa oli. Oli selvää, että toimittajien taustoja selvitettiin. Mutta monet palkatuista olivat oman maakunnan ihmisiä, joiden taustat tiedettiin. Oli sellaista varovaisuutta.” Pulakka ei muista, että linjaa olisi tarvinnut varsinaisesti osoittaa toimittajalle. ”Todennäköisesti linjapaperin suurin merkitys on siinä, että se ylipäätään oli olemassa. Osoitettiin, että oltiin ajassa kiinni, kun edellytettiin tällaista ajankohdistaamista. Linjapaperi oli kohtalaisen väljä poliittiseen asennoitumiseen näh-

³⁸² Ennekari 2003, 44-45.

³⁸³ Seppo Vento, puhelinhaastattelu 2001.

³⁸⁴ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

³⁸⁵ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001 ja Pulakka 2000, 118.

den, se antoi hyvin suuren vapauden.” Pulakka arvioi, että linjapaperi piti olla jo työilmapiirin takia. Jos linjapaperia ei olisi laadittu, työntekijät olisivat saattaneet alkaa vaatia sitä.

Keskisuomalaisessa linjaa ei painettu työsopimukseen, mutta se kerrottiin hakijalle ja linjaa jaettiin kesätoimittajille ohjekansion mukana. *Keskisuomalaisen* linja oli, että lehteen ei haluttu palkata kommunisteja tai armeijaa käymättömiä. Hallituksen hyväksymä lehden linja, missä lehti asettautui kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoisen kansanvallan säilyttämisen taakse, antoi tukea päätoimittajalle rekrytoinneissa. ”Päätoimittajana koin saavani selkänöjan toimittajien rekrytointia varten. Minä tunsin hyvin konkreettisesti, että oli kova taistolaisvyörytys, sen voi pelkistää tähän sanaan. Tietty älymystöjoukko nuorista meni taistolaisiksi, ja ne olivat huippuarvosanoilla, kuuden laudaturin ylioppilaat. Olin Tampereelta tullut 70-luvun alussa, ja minulla oli sinne yhteysverkot. Kun muodollisesti parhaat hakijat sieltä katsoin, niin taustat selvitettyään huomasin hyvin usein hakijoiden olevan kovia taistolaisia”, kertoo päätoimittaja Erkki Laatikainen³⁸⁶. Hän rinnastaa tilanteen *Keskisuomalaisen* osalta Elinkeinoelämän valtuuskuntaan Evaan: ”Kuten Eva perustettiin puolustamaan markkinataloutta, niin tämä (linjapaperi.k.l.) yhden lehtitalon osalta heijasteli tätä (yhteiskunnallista tilannetta). Me halusimme varmistaa, että toimittajamme hyväksyvät pohjoismaisen kansanvallan.”

Turun Sanomien päätoimittajana toiminut Keijo K. Kulha pitää linjapaperia lehdessään vähämerkityksellisenä. ”En muista sitä koskaan tarvitun, se vaan tehtiin”, Kulha sanoo³⁸⁷. Aivan näkymättömäksi määritelty linja ei jäänyt, sillä *Turun Sanomissakin* linja oli kopioituna työsopimuksen kääntöpuolelle³⁸⁸. *Uudessa Suomessa* (joka ei ollut tässä tutkimuksessa muutoin mukana) linjamäärittely pyrittiin esittelemään rekrytointikeskusteluissa, ja lehden linjan hyväksyminen tai ”sietäminen” koettiin hyväksymisen ehdoksi³⁸⁹.

Hämeen Sanomien päätoimittaja Allan Liuhala muistaa uraltaan yhden tapauksen, jolloin toimittaja koki lehden linjan ja oman vakaumuksensa ollen ristiriidassa: ”1980-luvulla tuli eräs toimittaja, joka suurin sinisin silmin ilmoitti olevansa tätä ja tätä ja haluavansa tehdä tota ja tota. Ja sitten kieltäytyi tekemästä jotakin juttua, koska se ei sopinut hänen maailmankatsomukseensa. Asianomainen ei sitten tehnyt sitä juttua tai niitä juttuja. Ei hän myöskään kovin kauan viihtynyt talossa”, Liuhala kertoo.³⁹⁰ Juttu liittyi maanpuolustukseen.

Päätoimittajalle linjapaperista saattoi olla turvaa suhteessa lehden johtokuntaan tai hallintoneuvostoon, kuten *Karjalaisen* ja *Pohjolan Sanomien* päätoimittajat todistavat. Lehden johtokuntakin saattoi vaatia päätoimittajalta linjapaperia. *Satakunnan Kansassa* vuonna 1978 linjapaperiin liitettiin johtokunnan

³⁸⁶ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002. Ilkan päätoimittaja Kari Hokkanen sanoo myös, että lehteen ei ainakaan tietoisesti palkattu kommunisteja. Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

³⁸⁷ Keijo K. Kulha, haastattelu 2002.

³⁸⁸ Raimo Vahtera, kysely 2000.

³⁸⁹ Vesikansa 1994, 40.

³⁹⁰ Allan Liuhala, haastattelu 2004.

lisäys, jossa linjapaperin olemassaoloa perusteltiin johtokunnan näkökulmasta: ”Mahdollinen päätoimittajan ja hallintoneuvoston tai/sekä johtokunnan välinen konfliktitilanne voi heijastua lehden linjaan. Päätoimittajan vaihtuessa uusi päätoimittaja määrittelee itsenäisesti linjansa ja esittää sen johtokunnan ja hallintoneuvoston hyväksyttäväksi ja antaa tiedoksi toimitukselle. Samaan menettelyyn päätoimittaja on sidottu aina linjan muuttuessa.”³⁹¹

Viime kädessä linjapaperin ja työehtosopimuksen linjamomentin merkitys olisi voinut tulla esille riitatilanteissa. Momentti tarjosi sekä toimitukselliselle henkilökunnalle että kustantajalle ja päätoimittajalle mahdollisuuden vedota lehden ”linjaan”. Päätoimittajahaastattelujen ja edellisessä luvussa kuvatun ammattilehtikirjoittelun perusteella näyttäisi siltä, että linjapaperit eivät juurikaan olleet riidan aiheina. Aivan merkityksettömiä linjamomentti ja linjapaperit eivät silti olleet. Suomen Journalistiliiton pääsihteerin Eila Hyppösen tallettaman aineiston perusteella liitto oli 1970- ja -80-luvuilla osallisena kolmessa riitatapauksessa, joissa viitattiin linjaan tai vakaumuspykälään. Tapauksiin liittyvät asiakirjat tarjoavat aineiston, jonka pohjalta voi selvittää, miten riidan osapuolet ovat pykälää tulkinneet ja millaiseksi sen merkitys on nähty. Lisäksi löytyy ainakin kaksi muuta alan julkisuudessa esillä ollut riitatapausta, joissa linja-asiaa on sivuttu.

Lehden linja nousi voimakkaasti esille ns. Simpan jutussa. SDP:n päääänenkannattajan *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja Aimo Kairamo irtisanoi joulukuun alussa 1974 lehden pitkäaikaisen pakinoitsijan Simo Juntusen eli Simpan. Kairamo perusteli lehdessä potkuja sillä, että Juntuselle annetut poliittiset tehtävät olivat osoittautuneet hänelle ylivoimaisiksi. *Suomen Sosialidemokraattia* julkaisevan Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan rinnalla Juntusen potkuja puolustanut Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto GTT korosti, että irtisanominen aiheutui lehden kustantajan määrittelemän linjan vastaisesta kirjoittelusta, joka oli jatkunut huomautuksista huolimatta. Juntunen oli GTT:n mukaan jättänyt noudattamatta puolueen äänenkannattajana toimivan lehden linjaa.³⁹² SSL:n puolelta potkujen oikeutus kiistettiin. Irtisanomisen sanottiin johduneen poliittisista syistä, kuten päätoimittaja Kairamo oli SSL:n mukaan lehtikirjoituksessa todennutkin³⁹³.

Taustalla oli presidentti Urho Kekkosen tyytymättömyys Simpan kirjoitteleen kohtaan ja Kekkosen Kairamolles lähettämä kirje, joka tulkittiin Simpan erottamisvaatimukseksi.³⁹⁴ Lasse Lehtinen summaa väitöskirjassaan Simpan tapa-

³⁹¹ Ennekari 2003, 42.

³⁹² Varatuomari Paul Strandénin GTT:n puolesta laatima selvitys Työtuomioistuimelle, saapunut 5.3.1975, diaarionumero 35/75.

³⁹³ Muistio Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välisestä neuvottelusta 20.1.1975, liite 5; Aimo Kairamo, ”Simppa irtisanottu”, *Suomen Sosialidemokraatti* 3.12.1974, liite 3. Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä työtuomioistuimelle 17.2.1975.

³⁹⁴ Salminen 1988, 229. Sosialidemokraatin 2. päätoimittajana työskennellyt Jorma Cantell vahvisti kirja-arviossaan 2003, että UKK:n lähettämä kirje tulkittiin lehdessä Simpan erottamisvaatimukseksi, vaikka siinä ei suoraan potkuja vaadittukaan. Jorma Cantell, ”Sanomalehdistön suurkuluttaja ja hellittämätön keskustelukumppani”,

uksen. Hänenkin mukaansa Simpan potkut lähtivät liikkeelle kirjeestä, jonka Kekkonen kirjoitti päätoimittaja Kairamollesyksyllä 1974. Juntunen oli pitänyt puheen sotaveteraaneille, ja todennut, että Kekkonen maksaa Venäjälle maamme öljylaskua väärentämällä Suomen historiaa. *Tiedonantaja* levitti puheen julkisuuteen. Kekkonen kirjoitti Kairamollesykselle, että ”tämä on niin edesvastuutonta ja törkeää puhetta, että jään odottamaan, miten lehti sen voi hyväksyä.” Kairamo pani tuulemaan Kekkonen toiveen mukaisesti. Lehtisen haastattelema Kairamo totesi vuonna 2001, että ”puolueen pää-äänenkannattajan kesyttäminen oli kylmän järjen sanelema toimenpide, josta on seurannut erinomaisia tuloksia: Kekkonen jälkeen presidentteinä on ollut vain demareita”. Kairamo sanoi, että hän olisi tehnyt edelleen siinä tilanteessa saman ratkaisun. Kairamo oli hankkinut Simpan erottamiselle myös puolueen puheenjohtajan Rafael Paasion tuen.³⁹⁵ Demarit hakivat Simpan irtisanomisella ulkopoliittista hyväksyntää Kekkonen ja Neuvostoliiton silmissä.

Simpan tapaus osui samaan aikaan, kun linjapykälää oltiin tuomassa työehtosopimukseen. Kuitenkaan vielä silloin, kun Simppa irtisanottiin, työehtosopimuksessa ei ollut linjavelvoitetta. GTT kuitenkin vetosi omassa vastineessaan siihen, että voimassa olleen työehtosopimuksen liitteenä (vuodesta 1972) oli yhteistoimintaa koskeva kokeilusopimus. Liittojen välisen mallisopimuksen mukaan kustantaja määritteli lehden periaatelinjan, jota toteuttaen yhteistoimintasopimusta sovellettiin. GTT:n mielestä *Suomen Sosialidemokraatin* tapauksessa kyseessä ei voinut olla mikään muu kuin puolueen linja tai ohjelma, jota lehdessä piti noudattaa. GTT korosti, että kustantajan määrittelemän linjan noudattaminen oli keskeinen periaate, joka koski koko lehdistön toimintaedellytyksiä. Vielä erikseen todettiin, että vaikka toimittajan oma näkemys ei olisi yhteneväinen lehden linjan tai aatteen kanssa, työssään toimittajalla oli velvollisuus noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa.³⁹⁶ Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta totesi omassa vastineessaan, että päätoimittaja oli joutunut esittämään 3–4:n Simpan kirjoituksen julkaisun lehden linjan vastaisina. Kansanvalta viittasi painovapauslakiin, jonka mukaan päätoimittaja vastaa julkaisun sisällöstä. Jos päätoimittaja joutuisi sallimaan julkaisun suuntauksen vastaista kirjoittelua ja luovuttamaan tosiasiallisen vallan päättää lehden sisällöstä muille tahoille, painovapauslainsäädännön säännökset menettäisivät vastuun osalta merkityksensä.³⁹⁷

SSL:n työtuomioistuimelle toimittamassa lisäkirjelmässä huomautettiin, että linjavelvoite ei ollut Simpan potkujen aikaan voimassa. Myöskään lehden linjaa tai linjan suhdetta erilaisiin käsityksiin ei ollut *Suomen Sosialidemokraatissa* määritelty, vaikka toimituskunta SSL:n mukaan oli sitä yhteistyösopimuksen edellytysten mukaisesti pyytännyt. SSL myös muistutti, että puoluelehdenkään

---

Suomen Lehdistö 10/2003. Suomi tulkitsee tilanteen toisin ja näkee demareiden vain hyödyntäneen Kekkonen kirjeen Simpastä eroon pääsemiseksi. Suomi 1998, 355-357.

³⁹⁵ Lehtinen 2002, 582-583.

³⁹⁶ Varatuomari Paul Strandénin GTT:n puolesta laatima selvitys Työtuomioistuimelle, 5.3.1975, diaarionumero 35/75.

³⁹⁷ Varatuomari Paul Strandénin Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan puolesta laatima selvitys Työtuomioistuimelle, 5.3.1975, diaarionumero 35/75.

toimittaja ei voi kirjoittaa kuin robotti linjan mukaista tekstiä. SSL katsoi Juntusen noudattaneen sitä linjaohjetta, joka lehden toimituskunnalle oli annettu.³⁹⁸

Työtuomioistuimen päätös oli voitto SSL:lle. Päätöksen mukaan potkuille ei ollut perusteita. Työtuomioistuimen mukaan Juntusen ei ollut edellytetty edellisten päätoimittajien aikana noudattavan tarkasti päätoimittajan omaa poliittista linjaa. Juntuselle olisi pitänyt antaa ensin varoitus linjalta lipsumisesta ennen kuin lehti turvautui irtisanomiseen. Työtuomioistuin velvoitti Kansanvallan maksamaan Juntuselle korvauksena 7 000 markkaa ja GTT:n SSL:lle valvontavelvollisuuden laiminlyönnistä 2 500 markkaa. Jälkimmäisellä työtuomioistuin viittasi siihen, että GTT:n olisi kuulunut huomauttaa Kansanvallalle potkujen laittomuudesta.³⁹⁹

Seuraava SSL:n ja GTT:n kiista, jossa kyse oli lehden linjasta, käytiin vuosina 1981–82 ja se koski ahvenanmaalaista *Åland*-lehteä. Ålands Tidning-Tryckeri AB:n johtokunta ilmoitti 27.4.1981 päätoimittaja Hasse Svenssonille, että hänen on itse irtisanouduttava tai hänet erotetaan. Seuraavana päivänä Svensson irtisanottiin, ja *Åland*-lehden toimitus, joka vastusti erottamista, ryhtyi lakkoon. Toukokuun 8. päivä työnantaja purki kaikkien lakkoilevien SSL:ään kuuluvien toimituksen jäsenten työsuhteet. SSL ja GTT kävivät jupakkaa koskevia neuvotteluja, mutta ne päättyivät tuloksettomina vuodenvaihteessa 1981–82. Asia meni välimiesoikeuden ratkaistavaksi. Kiistan yksi seuraus oli, että Hasse Svensson ja Ålandista lähteneet toimittajat perustivat uuden lehden, *Nya Ålandin*. Tapaus herätti suurta huomioita myös manner-Suomessa, ja SSL:n piirissä keräiltiin kolehtia ahvenanmaalaistoimittajien perustaman uuden lehden osakepääomaksi.⁴⁰⁰ Riidasta tehtiin sananvapauskysymys, ja myös Päätoimittajien yhdistys PTY otti siihen kantaa, eikä pitänyt päätoimittaja Svenssonin erottamista asiallisena. Sen mielestä kärjistetty menettely vaikeutti päätoimittajien asemaa lehtien sisällöllisessä johtamisessa kustantajan, toimituksen ja lukijakunnan luottamusmiehenä⁴⁰¹. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa muistutettiin kustantajan oikeudesta määritellä lehden linja, mutta toisaalta korostettiin, että jos lehti on valinnut tehtäväkseen riippumattoman tiedonvälityksen, sen tuli suhtautua torjuvasti ulkopuoliseen painostukseen⁴⁰².

Erotettu päätoimittaja Svensson ei ollut SSL:n jäsen, eikä liitto mennyt välimiesoikeuteen Svenssonin puolesta. SSL ajoi irtisanottujen toimittajien asiaa. SSL vaati kustantajaa tuomittavaksi hyvityssakkoon, ja myös GTT:lle vaadittiin valvontavelvollisuuden laiminlyönnin vuoksi hyvityssakkoa. SSL moitti kus-

³⁹⁸ Oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä työtuomioistuimelle 10.5.1975.

³⁹⁹ Työtuomioistuimen tuomio irtisanomissuojasopimuksen rikkomista koskevassa jutussa, jossa kantajana on Suomen Sanomalehtimiesten Liitto r.y. ja vastaajina Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto r.y. sekä Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, kaikki asianosaiset Helsingin kaupungista. Annettu Helsingissä 3. päivänä heinäkuuta 1975. N:o 51.

⁴⁰⁰ Kiistaa seurattiin tarkoin Sanomalehtimiehen palstoilla: Sanomalehtimies 10/1981 (11.5.), 11/1981, 13/1982, 14/1982.

⁴⁰¹ Kulha, 2002, 130-131.

⁴⁰² ”Lehden uskottavuus” (pääkirjoitus), *Helsingin Sanomat* 9.5.1981.

tantajaa siitä, että se ei ollut tiedotussopimuksen mukaisesti informoinut pääluottamusmiestä päätoimittajan erottamisesta ja siitä, että irtisanoessaan päätoimittajan kustantaja itse asiassa muutti lehdessä noudatetun linjan. SSL:n mielestä kustantajan olisi pitänyt kertoa toimittajille hyvissä ajoin linjamuutoksesta eli käytännössä päätoimittajan erottamisesta. SSL myös huomautti, että kustantaja ei ollut pannut lehden linjaa paperille, vaikka näin työehtosopimuksessa nimenomaan oli sovittu. Lisäksi SSL katsoi päätoimittajien potkujen johtuneen lehden ulkopuolisesta painostuksesta ja kustantajan irtisanoessa päätoimittajan se jätti toimittajat ulkopuolisen painostuksen alaiseksi. Näin ei työehtosopimuksen 50 §:n mukaan kustantaja saanut tehdä, SSL selitti.⁴⁰³

Työnantaja perusteli Hasse Svenssonin irtisanomista sillä, että hän oli jatkuvasti poikennut lehden linjasta ja toimituspolitiikasta. Svenssonia oli paimennettu kustantajan linjalle pitkään, vuodesta 1977 lähtien. Hänen kanssaan oli muun muassa sovittu erillisessä työ sopimuksessa niistä lehden linjana pidettävistä periaatteista, joita lehden teossa tuli noudattaa ja joita Svenssonin tuli päätoimittajana valvoa. Työnantajan kirjelmässä todettiin, miten *Åland*-lehteä ei haluttu yhden henkilön tai henkilöryhmän vallankäytön välineeksi, ”jossa sen hallituksella ja omistajilla ei ole muuta tehtävää kuin huolehtia toiminnan rahoittamisesta”. Lehden hallitus olikin päättänyt, että jos toimituksellisia kysymyksiä käsiteltiin, Svenssonin tuli osallistua hallituksen kokouksiin. Näissä kokouksissa Svenssonille oli toistuvasti tehty tiettäväksi, että hallitus ei ollut tyytyväinen hänen tapaansa toteuttaa lehden linjaa. Svensson oli saanut irtisanomiskeväänä jopa kirjallisen muistion, jossa huomautettiin niistä epäkohdista, joita hallitus oli lehden linjan toteuttamisessa havainnut. ”Kaikista huomautuksista huolimatta Svensson pyrki toteuttamaan journalismia, jossa epäasiallisesti ja sensaatiohakuaisesti hyökättiin mm. yksityisiä henkilöitä vastaan”, työnantajan kirjelmässä valitettiin. Erityisesti pääkirjoituksissa oli havaittu tyyliä, joka ”voimakkaasti poikkeaa lehdistön normaalista käytännöstä”. Kun hallitus oli antanut Svenssonille uuden linjapaperin maaliskuussa 1981 ja tiedustellut, oliko Svenssonilla siitä huomautettavaa, tämä oli tulkinnut sen vain luonnokseksi ja antanut sen eteenpäin toimitukselle. ”Haluamme kuitenkin korostaa, että on yrityksen oikeus ja velvollisuus määrittellä lehden linja. Tämä määrittely on tehty, eikä sitä voi muuttaa mikään porras, jolla ei työehtosopimuksenaan mukaan ole oikeutta asiaa ratkaista”, kirjelmässä todettiin. Kun SSL katsoi, että päätoimittajan vaihdos muutti lehden linjaa, niin hallituksen näkökulmasta tilanne oli päinvastoin: päätoimittajan vaihdos palautti lehden linjalle, jota päätoimittaja oli jatkuvasti laiminlyönyt. Kirjelmässä korostettiin, että toimittajien velvollisuus oli noudattaa kustantajan ilmoittamaa lehden linjaa. Vika oli päätoimittajan, jos hän laiminlöi linjan toteuttamisen ja siitä tiedottamisen alaisilleen.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä hovioikeudenpresidentti Heimo Lammelle, GTT:n ja SSL:n välimiesten puheenjohtajalle, 29.4.1982.

⁴⁰⁴ Oikeustieteen kandidaatti Juhana Hintsasen Ålands Tidnings-Tryckeri Ab:n puolesta laatima kirjelmä Graafisen teollisuuden välimesoikeudelle, 8.5.1981. Åland-lehden linjaluonnos ei juuri poikkea suomalaisten sanomalehtien linjapapereista. Linjassa

GTT:n uudessa kirjelmässä välimiesoikeudelle toukokuussa 1982 todettiin suorasukaisesti Svenssonin olleen ”diktaattorin sananvapauden alueella”. Kirjelmän mukaan kuvaavaa on, että ahvenanmaalaiset kutsuivat Svenssonia ”Ajattollah Svenssoniksi”. GTT:n Juhana Hintsasen Ålands Tidnings-Tryckeri AB:n puolesta laatimassa kirjelmässä hämmästeltiin sitä, miten lehden pääluottamusmies oli lähettänyt hallituksen linjaluonnoksen maaliskuussa 1981 lausunnonlehteen SSL:ään: ”On käsittämätöntä, että SSL:llä tai millään muullakaan järjestöllä tulisi olla oikeus puuttua yksityisen julkaisun linjanmäärittelyyn”, Hintsanen kirjoitti. Olennaista oli, että SSL:kään ei reagoinut linjauksen ”puuttumiseen” tuolloin, vaan vasta Svenssonin irtisanomisen jälkeen omia näkemyksiään tukeakseen.⁴⁰⁵

Välimiesoikeus totesi päätöksessään kesällä 1982, että päätoimittaja Svenssonin irtisanomisesta olisi sen suuren merkityksen vuoksi kuulunut informoida lehden pääluottamusmiestä. Linjasta välimiesoikeus oli sitä mieltä, että vaikka sitä ei ollut kirjattu paperille, kuten työehtosopimus määrää, linja oli kuitenkin ollut olemassa, olihan linjapaperia valmisteltu lehdessä. Toimittajat olisivat välimiesoikeuden mukaan voineet saada linjan halutessaan ja epäselvissä tapauksissa selville tiedustelemalla sitä kustantajalta. Välimiesoikeus otti myös kantaa työehtosopimuspykälän velvoittavuuteen siltä osalta, kun linja vaadittiin kirjallisesti ilmaistuna. Oikeuden mielestä sanamuodosta huolimatta liitot eivät olleet tosiasiasa edellyttäneet linjaa kirjallisena. Esimerkiksi SSL ei ollut reagoinut linjapaperin puuttumiseen, kun se ennen jupakkaa oli saanut Åland-lehden pääluottamusmieheltä tiedustelun, missä kysyttiin liiton kantaa kustantajan tuolloin esittämään linjaluonnokseen. Välimiesoikeus hylkäsi SSL:n korvausvaatimukset.⁴⁰⁶

Toinen välimiesoikeuteen päätyneet linjapykälää sivunnut tapaus oli *Hel-singin Sanomien* poliittisen toimituksen esimiehen Aarno Laitisen potkut helmikuun lopulla 1982. Tapauksen kulku oli lyhyesti seuraavanlainen. Alkusyksystä 1981 *Hymy*-aikakauslehdessä tunnettuun, Urpo Lahtisen omistamaan Lehtimiehet Yhtymään kuuluva Kustannusvaihe Ky Werner julkaisi kirjan *Tamminiemen pesänjakajat*. Vajaan 200-sivuinen opus käsitteli presidentti Urho Kekkosen seuraajakysymystä. Kirjassa esiteltiin potentiaaliset tai sellaisiksi itsensä mieltävät henkilöt, jotka voisivat seurata Kekkosta presidenttinä. Kirjan tyyli oli räväkkä, poliitikkojen yksityisasioiden ruodittiin suorasukaisesti, mihin Suomessa ei ollut totuttu. Teos oli myyntimenestys. Siitä otettiin kahdeksan painosta.⁴⁰⁷

Kirjan ilmestyttyä erityisesti puolueiden sisäpiiriläiset tuomitsivat sen jyrkin sanoin sensaatiohakuisuudesta. Pohdintaa herätti, kuka oli kirjan todellinen kirjoittaja, sillä sen tekijäksi oli kerrottu nimimerkki Lauantaiseura. Kirjaa oli

todetaan, että lehti on riippumaton poliittisista ryhmistä, viranomaisista, organisaatioista, yrityksistä ja yksityisistä henkilöistä. Journalismin tarkoitus on informoida monipuolisesti ja oikein lukijakuntaa. Tidningen Ålands linje, förslag 27.11.1979.

⁴⁰⁵ Oikeustieteen kandidaatti Juhana Hintsasen Ålands Tidnings-Tryckeri Ab:n puolesta laatima kirjelmä GTT:n ja SSL:n väliselle välimiesoikeudelle, 27.5.1982.

⁴⁰⁶ Välimiesoikeuden välitystuomio 1982; ”Välimiesoikeuden tuomio Ahvenanmaan lehtikiistassa”, *Sanomalehtimies* 13/1982 (7.6.).

⁴⁰⁷ Lauantaiseura 1989, 5-17.

tarjottu Lehtimiehet Yhtymää ennen WSOY:lle. Helmikuun lopulla 1982 WSOY:n pääjohtaja Hannu Tarmio paljasti televisio-ohjelmassa, että kirjan takana olivat *Helsingin Sanomien* politiikan toimittajat osaston esimiehen Aarno Laitisen johdolla. Vajaata kuukautta myöhemmin *Helsingin Sanomat* irtisanoi Laitisen, ja muut kirjoittajat saivat varoituksen.⁴⁰⁸

SSL nosti kanteen *Helsingin Sanomia* julkaisevaa Sanoma Osakeyhtiötä vastaan, koska SSL:n mielestä yhtiö oli menetellyt irtisanomissuojasopimuksen vastaisesti eli liiton mielestä potkuille ei löytynyt pitäviä perusteita. Liitto vaati Laitiselle vahingonkorvauksena 12 kuukauden palkkaa vastaavan summan. Lisäksi SSL esitti, että GTT tuomittaisiin valvontavelvollisuuden rikkomisesta hyvityssakkoon. SSL tahtoi asian käsiteltäväksi työtuomioistuimeen asian laajakantoisuuden vuoksi.⁴⁰⁹ Välimiesoikeus otti kuitenkin asian ratkaistavakseen⁴¹⁰. SSL ei vedonnut kanteessaan työehtosopimuksen vakaumuspykälään (§ 8). GTT sen sijaan nosti omassa vastineessaan esille vakaumuspykälän siksi, että siinä viitattiin työsopimuslain 13 pykälään. Jälkimmäinen pykälä edellytti, että työntekijä välttää kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa ja olisi omiaan tuottamaan vahinkoa työnantajalle. GTT:n lausuman mukaan työehtosopimuksen vakaumuspykälässä viitattiin nimenomaan työsopimuslain 13 pykälän lojaliteettivelvoitteeseen.⁴¹¹

GTT liitti vastaukseensa Maakuntalehtien Liitto ry:n lausunnon, joka edelsi vakaumuspykälän tuloa työehtosopimukseen. Maakuntalehtien Liiton paperissa kytkettiin pykälä toimittajan velvollisuuksiin hänen ulospäin suuntautuvassa toiminnassaan. Lausunnon mukaan ”erityisesti poliittisessa sanomalehdistössä tämä on voitava tulkita niin, että toimittaja lehden linjalle vieraita mielipiteitä omalla nimellään julkisesti toisissa viestimissä esittäessään irrottautuu velvollisuudestaan ja sillä tavoin omalta puoleltaan rikkoo työsuhteen perustana välttämättä olevan molemminpuolisen luottamuksen”. Liitto oli ehdottanut, että työehtosopimukseen asia kirjattaisiin siten, että ”toimittaja on toiminnassaan velvollinen noudattamaan kustantajan ilmoittamaa tai omaksumaa linjaa”. Liiton piirissä siis nähtiin, että vakaumuspykälä velvoittaisi toimittajaa työn ulkopuolellakin, ”toiminnassaan”. Tähän laajennettuun linjapykälän merkitykseen GTT sitten viittasikin.⁴¹²

Laitisen irtisanonut vastaava päätoimittaja Heikki Tikkanen perusteli potkuja sillä, että *Tamminiemen pesänjakajat* -kirjan toimittaminen oli tapahtunut Laitisen päätöimeen liittyvällä alalla, vieraalle kustantajalle, salanimellä, oman

⁴⁰⁸ Lauantaiseura 1989, 5-17; Oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä SSL:n ja GTT:n väliselle välimiesoikeudelle, 3.5.1982.

⁴⁰⁹ Oikeustieteen kandidaatti Eila Hyppösen SSL:n puolesta laatima kirjelmä SSL:n ja GTT:n väliselle välimiesoikeudelle, 3.5.1982.

⁴¹⁰ Välimiesoikeuden päätös liitteineen, 7.5.1982.

⁴¹¹ Oikeustieteen kandidaatti Juhana Hintsasen Sanoma Osakeyhtiön puolesta laatima kirjelmä GTT:n ja SSL:n väliselle välimiesoikeudelle, 6.5.1982.

⁴¹² Oikeustieteen kandidaatti Juhana Hintsasen Sanoma Osakeyhtiön puolesta laatima kirjelmä GTT:n ja SSL:n väliselle välimiesoikeudelle, 6.5.1982 ja liite Maakuntalehtien Liiton lausunto, 26.4.1974.

kustantajan journalistisista periaatteista osaksi poiketen ja oman kustantajan lupaa kysymättä. Irtisanomisilmoituksen mukaan kirjan sisältö oli hyvän lehti-miestavan vastaista, ja kun kirja yhdistettiin *Helsingin Sanomiin*, se aiheutti haittaa Laitisen työnantajalle.⁴¹³

Välitystuomioistuimien teki päätöksensä äänestyksen jälkeen. Sen mielestä Laitisella oli oikeus kirjoittaa kirja salanimellä. Mikäli kirja olisi kirjoitettu omalla nimellä, Laitisen olisi pitänyt ottaa huomioon työsopimuslain 13 pykälä (johon GTT siis kytki työehtosopimuksen vakaumuspykälän), mutta Laitisella oli hyvä syy uskoa, että nimimerkin käyttö suojaisi työnantajaa. Näin kustantajan määrittämät journalistiset periaatteet eli lehden linjat eivät koskeneet kirjan kirjoittamista. Välimiesoikeus katsoi Laitisen varomattomaksi menettelyksi sen, ettei hän ottanut huomioon nimimerkin paljastumisen voivan aiheuttaa haittaa työnantajalle. Laitisen potkuille ei nähty kuitenkaan perusteita. SSL:n kanteelle GTT:tä kohtaa välimiesoikeus ei nähnyt perusteita. Sanoma Osakeyhtiö veloitettiin maksamaan Laitiselle vain kuudesosa siitä, mitä SSL oli vaatinut, vajaan kahden kuukauden palkkaa vastaava summa, 20 000 markkaa.⁴¹⁴

Välimiesoikeuteen kuulunut Tampereen Kirjapaino Osakeyhtiön toimitusjohtaja Timo Laatusen jätti päätöksen yhteyteen lausunnon, jossa hän totesi *Tammioniemen pesänjakajat* -kirjan poikenneen osittain *Helsingin Sanomien* toimituspoliittisesta linjasta. Laatusen mielestä salanimeä käyttäessään Laitinen oli ennakoita tietoinen tästä ristiriidasta. Laitisen toimista aiheutui selvää haittaa työnantajalle, ja Laatusen mukaan työnantajalla oli erityisen painava syy irtisanomiseen.⁴¹⁵

Jupakka vaikutti työehtosopimusneuvotteluihin vuonna 1983. GTT halusi työehtosopimukseen lisäystä, jonka mukaan ”toimittajalla tai kuvaajalla ei ole myöskään oikeutta nimellään tai nimimerkillä ilman työnantajan lupaa osallistua sellaisen aineiston julkistamiseen, jonka perustellusti voidaan epäillä olevan ristiriidassa lehden linjan kanssa tai muutoin vastoin yrityksen etua”, kertoi *Sanomalehtimiehessä* nimimerkki STO:n perustuslailliset eli Sanomain Toimitusosaston väkeä. Nimimerkki ihmetteli, oliko SSL kaventamassa sananvapautta. Huoleen yhtyi omassa kannanotossaan A-lehtien toimitusosasto.⁴¹⁶ Sanomain toimitusosastoon kuuluva pääluottamusmies Jouko Tennilä kutsui kirjoituksessaan esitettyä lisäystä ”Lex Laitiseksi”. Hän arveli, että Laitiselle voitollisen välimiesoikeuden päätöksen jälkeen jokin oli jäänyt kaivelemaan mieltä ”siellä, missä Sanoma Osakeyhtiön GTT:lle jätettävät esitykset syntyvät”. Tennilän mie-

⁴¹³ Muistio Helsingin Sanomissa käydystä neuvottelusta, joka koski toimittaja Aarno Laitisen työsopimuksen irtisanomista 25.3.1982. Läsnä olivat hallinnollinen päätoimittaja Teo Mertanen ja pääluottamusmies Jukka Tennilä; Toimittaja Aarno Laitisen irtisanomisilmoitus, vastaavan päätoimittajan Heikki Tikkasen allekirjoittama 23.3.1982, liite 2 osana pöytäkirjaa: Oikeustieteen kandidaatti Juhana Hintsasen Sanoma Osakeyhtiön puolesta laatima kirjelmä GTT:n ja SSL:n väliselle välimiesoikeudelle, 6.5.1982

⁴¹⁴ Välimiesoikeuden päätös liitteineen, 7.5.1982.

⁴¹⁵ Erimieltä olleen välimies Timo Laatusen lausunto, johon välimies Erkki Saarnilehto ilmoitti yhtyvän. Välimiesoikeuden päätös liitteineen, 7.5.1982.

⁴¹⁶ ”Lehden uutisarvostus kummastuttaa” ja ”Työnantajat perustuslakia vastaan”, *Sanomalehtimies* 5/1983.

lestä esitys oli ristiriidassa vakaumuspykälän sen kohdan kanssa, jonka mukaan vaatimus noudattaa lehden linjaa ”ei saa estää toimittajaa kansalaisena ilmaisemasta omaa mielipidettään toisessa tiedotusvälineessä kuin siinä, jonka palveluksessa hän on, milloin mielipide ei ole saanut tilaa siinä julkaisussa, jonka palveluksessa hän on”. GTT oli antanut Tennilän mukaan periksi työehtosopimusneuvotteluissa, ja oli esittänyt myöhemmässä vaiheessa vaatimuksensa siten, että toimittajan tai kuvaajan tuli esittää selvitys siitä, että muualla julkaistava aineisto ”ei ole ristiriidassa lehden linjan kanssa eikä siten aiheuta vahinkoa yritykselle”.⁴¹⁷ Lopputulos oli, että avustamisoikeuksista ja niiden rajoista sekä lojaliteettivelvoitteen merkityksestä valmistui liittojen soveltamisohje. Tapaus Laitisesta jäi soveltamisohjeeseen kohta, jonka mukaan työntekijän tuli ottaa huomioon asemansa työnantajan edustajana esimerkiksi siten, että lehden luotettavuus suhteessa lukijoihin ja tietolähteisiin ei vaarannu.⁴¹⁸

Näiden kolmen tapauksen lisäksi lehden linja on ollut keskusteluissa ainakin kahdessa muussa tapauksessa, jossa toimittaja on irtisanottu tai irtisanominen on uhannut toimittajaa. Jo ennen kuin linja-asiat olivat esillä työehtosopimusneuvotteluissa *Nya Pressen* irtisanoi keväällä 1968 ulkomaantoimittaja Johan von Bonsdorffin. Irtisanojana oli lehden päätoimittaja, Johanin isä ja SSL:n toinen varapuheenjohtaja Henrik von Bonsdorff. Lehden kustannusyhtiön mukaan lehden toimitusjohdon ja toimittaja J. von Bonsdorffin välille oli kasvanut syvälekäypä periaatteellinen mielipide-ero perustavanlaatuisessa poliittisessä asennoitumisessa. Bonsdorff lukeutui sosiaalidemokraattien radikaaliin siipeen. Taimi Torvinen kirjoittaa, että kyseessä lienee ollut ristiriita päätoimittajan vastuun ja lehden linjan sekä yksityisen toimittajan mielipideilmaisun välillä. Tapauksen jälkeen uuteen työehtosopimukseen liitettiin erillinen sopimus irtisanomissuojasta.⁴¹⁹

Linjakysymys värähteli myös *Ilta-Sanomien* toimittajan Matti Rinteen tapauksessa marraskuussa 1975. Rinne oli tehnyt lehteensä ennakkojutun Pertti Klemolan kirjasta *Kenen asialla SAK*. Jutun kovin uutinen koski sitä, että työnantajat olisivat rahoittaneet SAK:n demareita. Päätoimittaja Martti Huhtamäki hyllytti jutun iltamyöhällä saatuaan siitä ennakkoon ”kiitoksia” tuntemattomilta henkilöiltä Hyvinkäällä, missä hän osallistui Sanomalehtien Liiton kokoukseen. Vedos hyllytetystä jutusta pulpahti julkisuuteen Yleisradion Tampereen toimituksen kautta. *Ilta-Sanomia* syytettiin sensuurista. *Ilta-Sanomien* syytti puolestaan Rinnettä työssängä hankkimansa aineiston luovuttamisesta ulkopuolisille. Rinteen puolesta nostatettiin laaja, poliittisiakin sävyjä saanut myötätuntoaalto. Kansandemokraattitoimittajien järjestö Yleinen Lehtimiesliitto muun muassa totesi julkilausumassaan, että ”tämä suurpääomaa edustavan Sanoma Osakeyhtiön johdon toimenpide omaa kaikki poliittisen vainon tunnusmerkit. Lisäksi se on vaarallinen ennakkotapaus mielivallasta, jota työnantajat tulevat toimitustyöntekijöihin laajemminkin kohdistamaan”. SSL:n Kotkankatu 9:n eli *Kansan Uutisten* toimitusosaston puheenjohtaja Raili Heinolainen julisti puoles-

⁴¹⁷ ”Tapaus Laitinen Lex Laitiseksi”, *Sanomalehtimies* 6/1983.

⁴¹⁸ ”Tapaus Laitisen viimeiset ’siunaukset’”, *Sanomalehtimies* 7/1984.

⁴¹⁹ Torvinen 1980, 68-69.

taan, että toimittaja Rinteellä oli oikeus työehtosopimuksen kahdeksannen pykälän eli ns. vakaumuspykälän perusteella luovuttaa juttunsa muualle, kun juttu ei saanut sijaa omassa välineessä.⁴²⁰ Huhtamäki ei erottanut Rinnettä, vaikka totesi erottamisen tunnusmerkkien täytyneen. Jälkikäteen Huhtamäki on ker-tonut julkisuuteen oman näkemyksenä tapauksesta. Hän uskoo, että kyseessä oli kommunistien yritys kääntää valta itselleen Metalliliitossa, ja Klemolan kirjasta tehdyn lehtijutun oli määrä palvella tätä tavoitetta. Metalliliiton vaalit olivat käynnissä juuri jutun kaavaillun ilmestymisen aikana. Huhtamäen mukaan *Ilta-Sanomien* kaavailtu vuoto ei lopulta edes ollut kirjassa mukana.⁴²¹

Oikeustapauksista käy ilmi muutama periaatteellisesti kiinnostava seikka. Ensinnäkin Simpan kohdalla työnantajapuoli toi esille selvästi sen, että linjaa vastaan toimiminen oli irtisanomisperuste ja toimittajien vakaumussuojaa vastaan työnantajat olivat linjamaininnan työehtosopimukseen halunneetkin. Laitisen yhteydessä sivuttiin taas sitä, miten pitkälle linjavelvoite toimittajaa sitoo. Välimiesoikeuden päätös ja myöhemmin liittojen tekemä soveltamisohje linjasi asian niin, että esimerkiksi kirjan kirjoittaminen oli toimittajalle sallittua, kunhan sillä ei vahingoitettu työnantajaa. Hasse Svenssonin yhteydessä oli kyseessä linjapaperin rooli lehtiyhtiön hallituksen ja päätoimittajan välisissä suhteissa. Vaikka toimitusdemokratiakirjoittelussa oli linjapaperi nähty ennen kaikkea toimituksen ja kustantajan välisenä asiana, sillä oli merkitystä myös päätoimittajalle. Svenssonin kohdalla linjapaperi oli hallituksen piirissä syntynyt ja sillä pyrittiin ohjaamaan päätoimittajaa hallituksen tahtomalle linjalle. Linjapaperi ja sitä vastoin toimiminen oli yksi peruste Svenssonin irtisanomiselle.

Sanomalehden linjaan tai ns. vakaumuspykälään liittyvät riita- tai erottamistapaukset jäivät loppujen lopuksi kovin harvinaisiksi. Herkkää aikaa vaikuttaa olleen 1970-luvun puolivälistä aina 1980-luvun alkuun, minkä jälkeen lehden linjasta ei ole tarvinnut otella.

4.9 Yhteenveto: Aatteen, maan ja maakunnan puolesta mutta objektiivisesti

Ensimmäiset periaatelinjat laadittiin tutkimissani sanomalehdissä vuonna 1971 eli ennen kuin linja-asiasta sovittiin työehtosopimusneuvotteluissa ensin vuonna 1972 ja sitten 1975 (työehtosopimuksen vakaumuspykälä, § 8). Kokonaisuutena voi arvioida, että nykyisten seitsenpäiväisten sanomalehtien kustantajat toteuttivat työehtosopimuksen linjamomentin myös käytännössä. Linjapaperin laadinta ei ollut kaikille helppoa, ja osa sanomalehdistä lainasi tai lunttasi linjapaperinsa toiselta lehdeltä.

⁴²⁰ STO:n hallituksen kokous 10.10.1975. Liitteinä kannanottoja Matti Rinteen erottamista vastaan.

⁴²¹ Huhtamäki 2004, 163-169. Martti Huhtamäki, puhelinhaastattelu 2005. Huhtamäki toimi *Ilta-Sanomien* päätoimittajana 1974-84; Matti Rinne, puhelinhaastattelu 2005.

Linjapapereita, periaatelinjoja, laativat tavallisesti päätoimittajat mahdollisesti yhdessä lehtiyhtiön johtokunnan eli hallituksen avainjäsenten kanssa. Toimittajat eivät normaalisti osallistuneet linjapapereiden laadintaan. Lehden linja oli suunnattu toimitukselliselle henkilökunnalle eikä sitä tavallisesti kerrottu lukijoille.

Linjapapereihin vakiintui samankaltainen rakenne. Ensinnäkin niissä määriteltiin sanomalehden suhde yhteiskuntaan puoluesuhteen kautta: lehdet olivat äänenkannattajia, eriasteisia puolueiden tai niiden aatteiden kannattajia, riippumattomia, itsenäisiä tai sitoutumattomia. Puolueen äänenkannattajuuden sijasta tai lisäksi moni lehti ilmoittautui oman levikkialueensa äänenkannattajaksi. Maakunnan edun ajaminen tarkoitti henkistä asianajoa ja puolustamista sekä 1970- ja -80-luvuilla isoja hankkeita: teollisuuslaitosten rakentamisia, yliopistoja, teitä, ylipäänsä investointeja alueelle. Hyvinvointivaltiota rakennettiin sanomalehtienkin palstoilla.

Puolue- tai aatesuhteen osoittaminen oli monessa linjapaperissa tärkeää sisältöä. Kokoomuslaiset lehdet ilmoittautuivat puolueensa äänenkannattajiksi, mutta kantaa niissä todettiin otettavan itsenäisesti. Keskustalaiset lehdet ilmoittivat puoluesuhteensa siten, että niitä toimitettiin keskustalaisessa hengessä tai ne edustivat keskustalaista näkemystä. Linjapapereissa maalattiin lehden aatepohja tunnussanoilla, jotka olivat useimmiten samoja lehden nykyisen tai entisen taustapuolueen kanssa. Tunnussanojen käyttö oli tuttua jo 1920-luvun ohjelmista. Kokonaisuutena sanomalehtien aate- tai puoluesuhde oli vielä 1970- ja -80-luvuilla sangen tiivis. Linjapaperit määrittivät lehden sisältöä kokonaisuutena, ja omaa puoluetta suosittiin varsinkin ennen vaaleja mielipide- ja ilmoitus- mutta myös uutispalstoilla. Puoluesuhdetta piti yllä osaltaan lehdistötuki, joka jaettiin poliittisin perustein. Äänenkannattajalehtien päätoimittajat olivat tavallisesti lehtien taustapuolueiden julkikannattajia.

Puolue- tai aatesuhteen keskeisyys linjapapereissa peilaa kustantajien ja päätoimittajien näkemystä siitä, että lehden koettiin olevan vahvasti yhteiskunnallinen instituutio. Siitä todistaa linjapapereiden olemassaolo itsessään. Lehden liikeyrityksen rooli näyttäytyy muutamissa linjapapereissa lähinnä siten, että toiminnan jatkuvuus tuli varmistaa. Voi olla, että tällaiseen määrittelyyn vaikutti sanomalehtien turvalliselta vaikuttanut markkina-asema, sillä 1970-luvun alusta aina 1980-luvun loppuun niiden levikit kasvoivat rajusti ja peittoprosentit lähentelivät parhaimmilla alueilla sataa. Oli varaa olla yhteiskunnallinen instituutio, eikä puolueen äänenkannattajuuskaan haitannut levikin kasvua.

Tällaiseen yhteiskunnallisen instituution rooliin sopi hyvin korostaa lehden tiedonvälitystehtävää ja journalismin objektiivisuutta. Vallitsi eräänlainen kehitysoptimismi sen suhteen, että oikean tiedon avulla lukijat voisivat muodostaa yhä pätevemmän kuvan maailmasta ja muuttaa maailmaa mieleisekseen. Sanomalehdet "auttoivat" lukijoitaan mielipiteenmuodostuksessa määrittelemällä itse tavoitteelliseksi katsomansa yhteiskunnan arvoillaan ja aatetuksillaan. Journalistisia periaatteita koskevissa kohdissa linjapaperit tuovat mieleen Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstön, jonka ensimmäinen versio hyväksyttiin ennen sanomalehtien linja-asian ajankohtaistumista. Ero oli lähin-

nä siinä, että enemmistöä sanomalehdistä leimasi edelleen puoluesuhde ja objektiivisuus journalismin läpikäyvässä määreenä oli äänenkannattajan tehtävän kanssa piilevästi ristiriidassa.

Toimitusdemokratiakeskustelun heijastumana voi linjapapereissa pitää tukea vallitsevalla yhteiskuntajärjestykselle. Kyseinen ilmaisu tarkoitti kommunismin vastustamista. Linjaus paistoi paitsi uutispalstoilta myös lehtien ilmoituspolitiikasta, sillä eräät lehdet saattoivat kieltäytyä ottamasta vastaan SKDL:n vaali-ilmoituksia vielä 1970-luvun alkupuolella. Myös ulkopolitiikkaan otettiin linjapapereissa kantaa. Joko lehti tuki Suomen itsenäisyyttä ja puolueettomuuspolitiikkaa tai sitten se oli virallisen ulkopolitiikan kannalla, ”Paasikiven-Kekkonen linjalla”. Ulkopolitiikka otettiin vakavasti sanomalehtien hallituksissa, mistä kertovat linjapaperin ulkopolitiikka-kohdasta muutamassa lehdessä käydyt keskustelut.

Työnantajapuolen intressissä oli varsinkin 1970-luvun oloissa varmistaa, että sanomalehdessä linja-asioissa valta oli omistajilla, joiden tahtoa päätoimittaja valvoi toimituksen suuntaan. Kuitenkin linjamomenttiin näytetään vedotun aniharvoin, ja oikeudessakaan työehtosopimuksen kohtaa ei ole varsinaisesti koskaan koeteltu – siihen on vedottu ainoastaan tapausten sivujuonteena. Voi olla, että linjamomentin olemassaolo selkeytti lehtitaloissa linjaan liittyneitä asetelmia, ja linjalla saattoi olla ennalta ehkäisevää vaikutusta. Linjapapereiden tulkinnoista käytiin yhteistoimintasopimuksen mukaisesti keskusteluja toimitajien ja päätoimittajien välillä, ja muutamat dokumentoimani keskustelut kertovat, että linjan tulkinnasta saattoi periaatetasolla vallita erimielisyyttä. Toimitajien rekrytoinnissakin linjapaperi saattoi olla mukana.

Eräissä tapauksissa päätoimittaja laati linjapaperin myös johtokuntaa varten, itsensä tueksi. Linjapapereilla saattoi olla päätoimittajille merkityksellisintä niiden laadintaprosessi, joka kirkasti lehden tehtäväkuvaa ja tavoitteita sekä toiminnassa noudatettavia periaatteita.

5 SITOUTUMATTOMALLE LINJALLE

5.1 Linjapaperit laskevien levikkilukujen aikana

Tässä luvussa selvitän, mitä sanomalehtien linjapapereihin oli kirjattu vuosien 1988–2005 aikana ja miten linjapaperit muuttuivat edellisestä tarkastelujaksosta. Useaa linjapaperiaan muuttanutta sanomalehteä yhdistää se, että ne julistautuivat samalla sitoutumattomiksi. Tarkastelujakson lähtövuosi juontaa siitä, kun sosiaalidemokraattinen *Eteenpäin* ja sitoutumaton *Etelä-Suomi* yhdistyivät *Kotkan Sanomiksi*. Seuraavaksi, vuonna 1989, julistautui sitoutumattomaksi *Satakunnan Kansa*. *Keskisuomalainen* oli julistautunut sitoutumattomaksi jo 1986, mutta tässä tilanteessa vanha linjapaperi säilyi ennallaan.

1970- ja -80-luvuilla oli sanomalehtimarkkinoilla eletty vahvan kasvun aikaa. Lehtien levikit ja peittoprosentit olivat parantuneet, ja sanomalehti tavoitti viestintävälineenä liki koko väestön. 1990-luvun alussa tilanne muuttui. Suomi syöksyi suureen lamaan, ja sanomalehtien levikit alkoivat pudota. Vaikka kustannusyhtiöiden taloudelliset tulokset kääntyivät pian uudestaan nousuun, vanhoihin ennätyslevikkeihin ei näyttänyt olevan paluuta¹. Alla olevasta taulukosta selviää, miten vain yksi seitsenpäiväinen sanomalehti oli onnistunut kasvattamaan levikkiään lamavuodesta 1992: kyseessä oli matkapuhelinkaupunki Salon imussa paikallislehdestä seitsenpäiväisyyteen kirinyt *Salon Seudun Sanomat*. Sen levikki nousi kahdessatoista vuodessa maltilliset 2,2 prosenttia. Suurimmat levikkipudotukset nähtiin *Pohjalaisessa* (-51 %) ja *Pohjolan Sanomissa* (-47,6 %), joiden molempien omistus tarkasteluaikana vaihtui. *Pohjalainen* meni kilpailija *Ilkalle*, ja kemiläislehti ostettiin osaksi Alma Mediaa.

Laskevat levikkiluvut loivat 1990-luvulla ilmapiirin, missä sanomalehtien linjauksia tarkisteltiin. Haasteeksi tuli, miten ensin pysäyttää romahdusmainen lasku ja sitten sopeutua hitaasti rapautuvaan levikkikehitykseen. Markkina-

---

¹ Karl Erik Gustafssonin mukaan vuosi 1989 oli lakipiste, jonka jälkeen lehtien levikkikäyrät kääntyivät laskuun kaikissa Pohjoismaissa. Hän käytti vertailulukunaan 4-7-päiväisten lehtien levikkiä tuhatta asukasta kohden. ”Pohjoismaisten sanomalehtien levikkikäyrät samalla radalla”, Suomen Lehdistö 5/2005.

muutos antoi aiheita alkaa pohtia koko sanomalehden perinteistä tehtävää. "Tuotteeseen" alettiin puhaltaa uutta henkeä toisiaan seuraavilla sisältö- ja ulkoasu-uudistuksilla.

TUTKIMUSLEHTIEN LINJAPAPERIT 1988–2005 JA LEVIKIT 1992 JA 2000

<i>Sanomalehti</i>	<i>Linjapaperi, vuosi</i>	<i>Levikki v. 1992</i>	<i>Levikki v. 2004</i>	<i>Muutos-%, 1992-2004</i>
Aamulehti	1992	140 236	136 726	- 2,5
Aamuposti	2004	-	22 414	-
Etelä-Saimaa	1999	35 032	33 584	- 4,1
Etelä-Suomen Sanomat	1971	69 464	60 974	- 12,2
Helsingin Sanomat	1974	483 052	424 598	- 12,1
Hufvudstadsbladet	2004, 2005	63 649	50 318	- 20,9
Hämeen Sanomat	1994	32 129	30 089	- 6,3
Iisalmen Sanomat	2000	19 986	14 358	- 28,2
Ilkka	1997	56 480	55 363	- 2,0
Itä-Savo	2002	24 025	18 977	- 21,0
Jakobstads Tidning	1999	12 258	12 137	- 1,0
Kainuun Sanomat	1999	30 034	22 465	- 25,2
Kaleva	1999	97 149	81 938	- 15,7
Karjalainen	1994, 2002, 2003, 2004, 2005*	55 693	47 252	- 15,2
Keskipohjanmaa	1996	35 247	28 057	- 20,4
Keskisuomalainen	1978	82 080	75 852	- 7,6
Keski-Uusimaa	1994, 2004	24 120	21 468	- 11,0
Kouvolan Sanomat	1993	34 201	29 600	- 13,5
Kymen Sanomat	1988/1991**	32 268	25 768	- 20,1
Lapin Kansa	1998	42 344	34 289	- 19,0
Länsi-Savo	2003	29 554	25 849	- 12,5
Länsi-Suomi	1989***	19 057	16 833	- 11,7
Pohjalainen	1991, 2005	64 350	31 561	- 51,0
Pohjolan Sanomat	2001	42 105	22 082	- 47,6
Salon Seudun Sanomat	1970-luvulla	21 506	21 980	+ 2,2
Satakunnan Kansa	989, 1998, 2005	61 313	55 019	- 10,3
Savon Sanomat	1992	83 061	65 208	- 21,5
Turun Sanomat	1975	127 850	109 049	- 14,7
Uusimaa	2004	14 087	13 401	- 4,9
Vasabladet	-	27 363	25 255	- 7,7
Österbottningen	2000****	5 408****	4 741	- 12,3

Lähde levikkeihin: Levikintarkastus Oy, Sanomalehtien LT-levikit 1992-2004.

[<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Sanomalehdet10vuotta.pdf>], luettu 26.5.2005.

* Karjalainen alkoi julkaista vuoden 2002 alusta linjapaperia ns. lukijalupauksena lehden pääkirjoitussivulla. Lukijalupaus päivitetään vuosittain.

**Kyseessä alkujaan Kotkan Sanomien linjapaperi, joka laadittiin, kun Eteenpäin yhdistyi Etelä-Suomen kanssa 1988.

***Länsi-Suomen vuoden 1989 linja teoksessa Uola 1990, 267.

**** Österbottningen-lehden levikkitieto vuodelta 1993. Lehdellä ei ollut varsinaista linjapaperia, kuten ohessa käy ilmi.

Sain kyselyissäni ja etsinnöissäni vuosilta 1971–2005 linjapaperit 29:ltä sanomalehdeltä, kun seitsemän päivää viikossa ilmestyviä lehtiä vuonna 2005 oli kaikkiaan 31². Linjapapereita ei tullut *Vasabladetilta* eikä *Österbottningenilta*. *Länsi-*

² Kyselin linjapapereita vuodesta 2000 vuoteen 2005 eri tavoin: sähköpostitse, soittamalla päätoimittajille, kirjekyselyllä.

Suomessa vastaava päätoimittaja Pauli Uusi-Kilponen aloitti tehtävässään 1996, esitti käsityksensä lehden linjasta yhtiön hallitukselle, joka hyväksyi esityksen ja asia merkittiin tiedoksi pöytäkirjaan. Tätä linjaa ei kuitenkaan puettu varsinaisesti linjapaperin muotoon. Lukijoille uusi päätoimittaja kertoi linjastaan pääkirjoituksessa ja toimittajille viikkopalaverissa.³ *Vasabladetin* entinen päätoimittaja Birger Thölix oli päättänyt jättää linjapaperin laatimatta, ja päätoimittaja Dennis Rundt seurasi edeltäjänsä käytäntöä⁴.

Aamulehti (Tampere) uusi linjapaperinsa ("Aamulehden linja") 30.3.1992. Paperin teon sai tehtäväkseen uusi päätoimittaja Raimo Seppälä yhdessä Aamulehti-yhtymän toimitusjohtajan Timo Laatusen kanssa. Mukana keskusteluissa olivat kustannusyhtiö Aamulehden toimitusjohtaja Pekka Junnila ja hallitonneuvoston puheenjohtaja Matti Peltonen. Uuden linjapaperin myötä lehti irrottautui kokoomuksen äänenkannattajuudesta.⁵ Lehden tyylikirjassa 2002 oli linjasta ("Aamulehden periaatelinja") hieman erilainen versio. Vastaavan päätoimittaja Matti Apunen mukaan tyylikirjan linja ei ollut kuitenkaan lehden virallinen linja⁶. Apunen ja hänen edeltäjänsä Hannu Olkinuora eivät olleet muuttaneet Seppälän laatimaa linjapaperia, kunnes Apunen vuonna 2005 käynnisti linjapaperin muutostyön⁷.

Aamupostin (Hyvinkää, Riihimäki) linja oli osana konsernin strategiapaperia otsikolla "kustannettavien lehtien linja". Vastaavan päätoimittaja Joonas Romppasen mukaan se oli konkreettisin toimitusta ohjaava linjapaperi.⁸ Sama linjaus koski myös muita konsernin lehtiä, joista seitsemänpäiväisiä olivat *Keski-Uusimaa* ja *Uusimaa*. Linjan olivat Keski-Uusimaa Oy:n kustantaja Eero Lehten mukaan alun perin laatineet hän yhteistyössä edesmenneen päätoimittaja Auvo Kantolan ja toimitusjohtaja Jukka Virran kanssa⁹.

Etelä-Saimaan (Lappeenranta) linjan ("Etelä-Saimaan journalistiset arvot") laati lehden päätoimittajana vuosina 1996–99 työskennellyt Mikael Pentikäinen kautensa alkupuolella. Hänen seuraajansa Jorma Hernesmaa piti linjan ennallaan.¹⁰

Etelä-Suomen Sanomien (Lahti) "linjapaperi" oli yhä vuonna 2005 vuoden 1971 ohjelma. Kokonaisuutta oli vuoden 2000 jälkeen laajennettu toimituksen työskentelyn ohjeeksi otetuilla "tuotetavoitteilla". Toimitukselle oli laadittu käsikirja, joka sisälsi kaiken sen, mitä toimittajan oli hyvä tietää lehden tekemisestä.¹¹

³ Pauli Uusi-Kilponen, kysely 2000.

⁴ Dennis Rundt, puhelinkeskustelu 20.6.2005.

⁵ Pihlajasaari 1996, 253; Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

⁶ Matti Apunen, haastattelu 2002.

⁷ Matti Apunen, sähköpostivastaus 13.7.2005.

⁸ Joonas Romppanen, sähköpostivastaus 17.12.2004.

⁹ Eero Lehti, puhelinhaastattelu 15.8.2005.

¹⁰ Mikael Pentikäinen, sähköposti 27.6.2003; Jorma Hernesmaa, puhelinhaastattelu 2002.

¹¹ Heikki Hakala, kysely 2000 ja sähköpostivastaus 27.5.2005.

Helsingin Sanomien linja ("Helsingin Sanomien periaatelinja") oli edelleen vuoden 1974 periaatelinja¹².

Hufvudstadsbladetin linja vuonna 2004 oli lehden tyylikirjaan kirjatut yhtiön visio, maali ja strategia sekä journalistinen tehtävä ("Det journalistiska uppdraget"). Tyylikirja oli tarkoitettu lehden sisäiseen käyttöön ja se tehtiin osana lehden ulkoasu- ja sisältöuudistusta, jonka seurauksena lehti muuttui tabloid-kokoon. Vuonna 2005 tyylikirjan sisältöä oli muotoiltu osin uudestaan.¹³

Hämeen Sanomien (Hämeenlinna) linja ("Hämeen Sanomien linja") allekirjoitettiin lehtiyhtiön hallituksen kokouksessa 21.6.1994. Hyväksyntää ennen hallituksen toimitusvaliokunta oli käsitellyt päätoimittaja Terttu Häkkisen laatimaa luonnosta, joka oli esitelty valmisteluvaiheessa myös toimitukselle. Uuden linjan pohjana oli edellinen, päätoimittaja Allan Liuhalan laatima ja yhtiökokouksen keväällä 1974 hyväksymä linja. Kun hallitus oli siunannut linjan, siitä tiedotettiin toimituspalaverissa ja kopio jaettiin toimittajille. Lukijoille linjan päivätyksestä ei kerrottu, koska siinä ei katsottu olevan "mitään radikaalia uutta".¹⁴

Iisalmen Sanomien linjapaperi ("Iisalmen Sanomien periaatelinja") on päivätty 13.10.2000 ja sen laati päätoimittaja Risto Ylitalo. Vaikka hänen niin ikään laatimansa vanha linja kaipasi muutenkin päivitystä, juuri aatteellinen osuus laukaisi uudistamisen: lehti näet julistautui puoluepoliittisesti sitoutumattomaksi. Julistautuminen osui lehden 75-vuotispäiviin. Vanha linjapaperi ("toimituspoliittinen linja") oli päivätty 1.2.1988. Uusi periaatelinja julkaistiin kokonaisuudessaan lehden juhla uutisten yhteydessä.¹⁵

Ilkka (Seinäjoki) irrottautui virallisesti keskustan äänenkannattajuudesta 1997, minkä vuoksi lehden linjakin kirjoitettiin uusiksi. Linja ("Ilkan toimituksellinen ohjelma") on päivätty 20.4.1997. Sen on kirjoittanut päätoimittaja Kari Hokkanen, joka toimi linjaa laatineen työryhmän sihteerinä. Ryhmän puheenjohtaja oli hallintoneuvoston puheenjohtaja. Linjapaperin hyväksyivät hallitus ja hallintoneuvosto. Päätoimittaja selosti linjaa pääkirjoituksessaan lukijoille, ja toimitukselle se esiteltiin erityisessä tiedotustilaisuudessa ja jaettiin kaikille.¹⁶

Itä-Savo (Savonlinna) uudisti linjansa ("Itä-Savon periaatelinja") luopuessaan virallisesti keskustan äänenkannattajuudesta hallituksen päätöksellä 21.1.2002. Sen laati päätoimittaja Kyösti Pienimäki. Hänen mukaansa äänenkannattajuudesta luopumisesta oli lehtiyhtiön hallituksessa keskustelu vuosien ajan. Lehden ostanut, Mikkelissä ilmestyvää *Länsi-Savoakin* julkaiseva Tikan perhe ei kui-

¹² Janne Virkkunen, kysely 2000, haastattelu 2002, haastattelu 2005.

¹³ Redaktionens handbok (tyylikirja). Saatu päätoimittaja Barbro Teiriltä kesäkuussa 2005.

¹⁴ Terttu Häkkinen, kysely 2000.

¹⁵ Risto Ylitalo, kysely 2002, haastattelu 2002.

¹⁶ Kari Hokkanen, kysely 2000.

tenkaan asiaa kiirehtinyt, Pienimäki painottaa. Hallituksen jäsenistä Pienimäki sanoo keskustelleensa linjasta puheenjohtajan, yrittäjä Harri Forssin kanssa, muita keskustelukumppaneita olivat yhtiön toimitusjohtaja sekä lehden edellinen päätoimittaja Esko Suikkanen.¹⁷

Jakobstads Tidningin (Pietarsaari) toimituksellinen linja ("Redaktionella linje") on päivätty 9.11.1999. Se on päätoimittaja Lars Hedmanin käsialaa, kun taas lehden liikeidea (affärsidé) on hallituksen tekemä. Molemmat julistukset ovat osa lehden laatukäsikirjaksi tai tyylikirjaksi määriteltävää, 40-sivuista Lilla Vita. Siihen on koottu myös muut lehden toimittamista koskevat ohjeet ja säännöt. Kokonaisuudessaan Lilla Vita on hallituksen, johdon ja henkilöstön hyväksymä. Lilla Vitaan liittyi organisaatiomuutos. Vaikka Lilla Vita oli vuosituhannen vaihteessa päivityksen tarpeessa, yleistä linjaa ei päätoimittajan mukaan tarvinnut muuttaa.¹⁸

Kainuun Sanomien (Kajaani) päätoimittajan Otso Kukkonen linja vuodelta 1973 sai seuraajan vasta vuonna 1999, jolloin päätoimittaja Matti Piirainen laati lehdelle uuden linjan ("Toimituksellinen linja", 14.10.1999). Linjapaperia hiottiin kesän ja syksyn aikana, ja sitä käsiteltiin toimituksen kokouksissa. Linjapaperia ei julkaistu lehdessä, koska lehden linjan ei katsottu muuttuneen. *Kainuun Sanomat* oli julistautunut sitoutumattomaksi vuonna 1994, mutta tuolloin se tapahtui vain pääkirjoituksessa. Sen oli ilmeisesti laatinut yhtiön hallituksen jäsenenä toiminut Otso Kukkonen.¹⁹

Kalevaa (Oulu) kustantavan Kaleva Kustannus Oy:n hallitus päiväsi lehden uuden linjan ("Sanomalehti Kalevan periaatelinja") 20.8.1999. Vanhan linjan tapaan uusi painettiin kämmenen kokoiselle pahvilapulle ja jaettiin toimitukselle. Lehden päätoimittaja Teuvo Mällinen valmisteli paperin ja hallitus pohti sanamuodot. Linjasta kerrottiin toimitukselle erillisessä tiedotustilaisuudessa ja lukijoille päätoimittajan kolumnissa. Uusi linja katsottiin tarpeelliseksi sen vuoksi, että vuoden 1975 periaatelinja kaipasi kielellistä mutta myös sisällöllistä tuoreistamista.²⁰ Mällistä päätoimittajana seurannut Risto Uimonen katsoi, että vuoden 1999 linjan kanssa tultiin edelleen toimeen²¹.

Karjalaisen (Joensuu) päätoimittaja Pekka Sitari oli tyytynyt lehden julistautuessa sitoutumattomaksi vuonna 1994 yliviivaamaan kokoomuksen äänenkannattajuudesta kertovan kohdan linjapaperista. Lehden vastaavana päätoimittajana vuoden 2002 alusta aloittanut Pekka Mervola uusi täysin lehden linjapaperin ja muutti sen roolia. Hän risti linjan lukijalupaukseksi (2.1.2002), ja sijoitti

¹⁷ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

¹⁸ Lars Hedman, kysely 2000.

¹⁹ Matti Piirainen, haastattelu 2002; "Sitoutumaton Kainuun Sanomat" (pääkirjoitus), päivämätön vuodelta 1994.

²⁰ Teuvo Mällinen, kysely 2000.

²¹ Risto Uimonen, puhelinhaastattelu 2002.

sen lehtensä pääkirjoitussivulle joka päivä nähtäväksi. Päätoimittaja uudisti lukijalupausta seuraavina vuosina (2.1.2003, 2.1.2004 ja 2.1.2005). Lukijalupausta muistuttaa sanomalehtien vanhoja ohjelmia siinä, että sitä on määrä päivittää aina vuoden alussa.²² Vuonna 2004 *Karjalainen* antoi myös tarkemmat toimituspolitiikan ohjeet liittyen uuteen sananvapauslakiin. Ohjeet julkaistiin osana tyylikirjaa.²³

Keskipohjanmaa (Kokkola) uusi linjansa ("Keskipohjanmaan periaatelinja") 20.5.1996. Uuden periaatelinjan valmistelivat päätoimittaja Lassi Jaakkola ja hallituksen jäsen Matti Kalliokoski. Periaatelinjan hyväksyi lehtiyhtiön hallitus. Siinä lehti tosiasiaa julistautui puoluepoliittisesti sitoutumattomaksi. Asian siunasi yhtiökokous. Linjasta kerrottiin toimitukselle toimituskokouksessa ennen sitoutumattomuuspäätöstä, lukijoille seuraavan päivän lehden pääkirjoituksessa ja uutisessa.²⁴

Keskisuomalainen (Jyväskylä) ei ole muuttanut virallista, hallituksen hyväksymää linjapaperiaan ("Toimituksen toiminta-ajatus") sitten vuoden 1978, vaikka vuonna 1986 lehti julistautui "keskustalaiseksi sanomalehdeksi", mikä tulkittiin sitoutumattomuusjulistukseksi. Sen sijaan lehdessä on päivitetty linjausta pariin otteeseen (1986 ja 1996) signeeratuissa pääkirjoituksissa. *Keskisuomalaisen* linjaavissa pääkirjoituksissa on käsitelty samoja teemoja kuin useissa linjapapereissa, ja esimerkiksi lehden 125-vuotisjuhlalehden (8.1.1996) pääkirjoituksen päätoimittaja Erkki Laatikainen luetutti ennakkoon hallituksen jäsenillä. Näin pääkirjoitus oli hallituksen passiivisesti hyväksymä.²⁵ Vuonna 2004 lehdessä laadittiin sisäiseen käyttöön tyylikirja, johon oli koottu toimitusta koskevat linjaukset ja ohjeet. Tyylikirjassa oli mukana päätoimittaja Laatikaisen saatesanat otsikolla "Keskisuomalainen palvelee". Lehden asemoitumista puoluepoliittisella kentällä ei kirjoituksessa käsitelty.²⁶

Keski-Uusimaan (Tuusula) linjapaperi (otsikoimaton) laadittiin huhtikuussa 1994, jolloin Reijo Hirvonen nimitettiin lehden vastaavaksi päätoimittajaksi. Linjajulistuksen laati päätoimittaja Hirvonen ja sen hyväksyi Keski-Uusimaa Oy:n hallitus.²⁷ Vuonna 2004 päätoimittaja Pentti Kiisken mukaan lehden linja oli julkaistu osana konsernin strategiaa²⁸. Kuten edellä totesin, sama linja koski myös *Aamupostia* ja *Uusimaata*.

²² Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

²³ Karjalaisen tyylikirja, toimituspolitiikan perusteet, 2004.

²⁴ Lassi Jaakkola, kysely 2000 ja haastattelu 2004.

²⁵ Erkki Laatikainen, kysely 2000. "Keskustalainen sanomalehti" oli määritelmä, jota Laatikainen käytti lehdessä julkaistussa kirjoituksessaan, "Keskisuomalaisen voima on omassa alueessaan", *Keskisuomalainen* 25.10.1986.

²⁶ Tyylikirja. Neuvoja, ohjeita ja sovittuja tapoja, joiden mukaan sanomalehti Keski-suomalaisen toimitus työskentelee. Toimituksen osastojen tehtävien ja toiminnan kuvaus, 2004. Tekijän hallussa.

²⁷ Reijo Hirvonen, kysely 2000.

²⁸ Pentti Kiiski, sähköpostiviesti 26.5.2005.

Kouvolan Sanomien linjan ("Kouvolan Sanomien linja") laati vuonna 1993 silloinen päätoimittaja Juha Oksanen ja hallitus hyväksyi sen. Linjalla haettiin selkeyttä toimituslinjoihin.²⁹

Kymen Sanomien (Kotka) linjan ("Periaatelinja") laati syksyllä 1988 päätoimittaja Jukka Vehkasalo. Paperin hyväksyi yhtiön hallitus. Linjan laatimisen hetkellä kotkalaiset sanomalehdet *Eteenpäin* (sd.) ja *Etelä-Suomi* (sit.) yhdistettiin *Kotkan Sanomiksi* (sit.). Lukijoille linja esiteltiin *Kotkan Sanomien* näytenuumerossa 6.11.1988. Kun syksyllä 1991 *Kotkan Sanomiin* yhdistettiin haminalainen *Kymen Sanomat* (kesk.), otettiin uuden lehden käyttöön *Kymen Sanomien* nimi ja *Kotkan Sanomien* linja. Linjan rinnalle laati päätoimittaja Markku Espo arvot-asiakirjan keväällä 2000. Sitä käsiteltiin toimituksen ja talon muun henkilöstön kesken.³⁰

Lapin Kansan (Rovaniemi) tuorein linja ("Sanomalehti Lapin Kansan periaatelinja") on vuodelta 1998 ja sen on laatinut päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula³¹.

Länsi-Savon (Mikkeli) linjan ("Länsi-Savon linja") teki päätoimittaja Kari Juutilainen, ja sen siunasi Länsi-Savo Oy:n hallitus tammikuussa 2003³².

Länsi-Suomen (Rauma) linjamääritykset hyväksyttiin lehtiyhtiön hallituksessa 1980-luvun lopulla. Sitä ennen lehden ohjelmallisena julistuksena palveli lehden näytenuumerossa julkaistu ohjelma joulukuulta 1905. Ensin linja määriteltiin kesäkuussa 1986 ja seuraavan kerran jo helmikuussa 1989 organisaatiomuutoksen yhteydessä.³³

Pohjalainen (Vaasa) muutti linjapaperiaan ("Pohjalaisen linja") julistautuessaan kokoomuksen äänenkannattajasta sitoutumattomaksi. Linjan laati päätoimittaja Erkki Malmivaara ja se on päivätty 24.5.1991. Malmivaaran seuraaja *Pohjalaisen* päätoimittajana Jaakko Elenius ei linjaa muuttanut. Kilpailija *Ilkan* ostettua *Pohjalaisen Aamulehti*-yhtymältä lokakuussa 1992 linjaan ei koskettu. Päätoimittaja Kari Mänty teki periaatteensa tiettäväksi toimitukselle tultuaan tehtävään valituksi lokakuussa 1996, ja lukijoille Mänty selosti linjansa etusivun ilmoituksessa. Paperilla oli lehteä julkaisevan Vaasa Oy:n hallituksen syksyllä 1997 laatimissa, ja suuret peruslinjat perattiin vuosittaista toimintasuunnitelmaa tehtäessä. Männyin mukaan varsinaista "bumaskaa" kultaisista säännöistä hän ei ollut tehnyt, vaan asioita kirkastettiin toimituskokouksissa ja sähköpostipalautteella.³⁴ Loppuvuonna 2002 Männyin seuraajana *Pohjalaisen* päätoimittajana aloitti Markku Mantila, joka kirjoitti linjapääkirjoituksen 1.12.2002³⁵. Syksyllä 2004

²⁹ Ville Pohjonen, kysely 2000 ja sähköpostivastaus 2002.

³⁰ Markku Espo, kysely 2000; Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

³¹ Heikki Tuomi-Nikula, kysely 2000.

³² Kari Juutilainen, puhelinhaastattelu 2002, sähköpostivastaus 4.4.2003.

³³ Uola 1990, 267, 270.

³⁴ Kari Mänty, kysely 2000.

³⁵ Markku Mantila, "Pohjalaisen asialla", *Pohjalainen* 1.12.2002.

Mantila antoi uuteen sananvapauslakiin liittyen tarkemman määrittelyn lehden toimituspolitiikasta, ja näiden ohjeiden osana oli *Pohjalaisen* uusi toimituksellinen linja.³⁶

Pohjolan Sanomien (Kemi) linja ("Toiminta-ajatus) on päivätty 23.1.2001. Tuolloin lehti julistautui riippumattomaksi. Päätoimittaja Heikki Lääkkölä teki paperin "pitkälle omin päin toimituksen sisällä keskustellen". Paperia puitiin toimituksen syyspalaverissa.³⁷

Salon Seudun Sanomien linjaa ("Salon Seudun Sanomien linja") ei ole muutettu sitten 1970-luvun, jolta ajalta linjapaperi on peräisin. Linja laadittiin alun perin työehtosopimuksen 8 §:n tarkoitusta varten, vakaumuspykälän mukaisesti.³⁸

Satakunnan Kansan (Pori) päätoimittaja Erkki Teikari yliviivasi äänenkannattajuuskohdan linjapaperista ("Satakunnan Kansan linja"), kun lehti julistautui vuonna 1989 sitoutumattomaksi kokoomuksesta. Lisää yliviivauksia Teikari toteutti 1998 (20.3. ja 23.9.), jolloin lehti oli siirtynyt Alma Media -konserniin.³⁹ Vuoden 2002 alusta Teikarin seuraajana aloittanut Jouko Jokinen kirjoitti linjan kokonaan uusiksi yhdessä hallituksen kanssa. Hallitus hyväksyi uusitun linjan 3.2.2005.⁴⁰

Savon Sanomien (Kuopio) julistautuessa sitoutumattomaksi se uudisti myös linjansa ("Savon Sanomien linja"). Uusi linja on päivätty 21.1.1991, ja sen teki uusi päätoimittaja Tapani Lepola. Hallitus hyväksyi linjan.⁴¹

Turun Sanomien linja (TS:n periaatelinja) oli maaliskuulta 1975⁴².

Uusimaan (Porvoo) linjan perusta oli sama kuin konsernin kahdella muulla lehdellä, *Aamupostilla* ja *Keski-Uusimaalla*. Päätoimittaja Markku Vennon mukaan *Uusimaalla* oli kuitenkin omia erityispiirteitä, ainakin Itä-Uudenmaan maakunnan maakuntalehtenä toimiminen.⁴³

Österbottningenilla (Kokkola) ei ole varsinaista linjapaperia, mutta lehtiyhtiön hallituksen strategiapalaverissa vuonna 2000 päätettiin jättää pois maininta puoluesitoutuneisuudesta⁴⁴. Lehti oli ollut virallisesti siihen asti RKP:n äänen-

³⁶ Markku Mantila, sähköpostivastaus 17.12.2002 ja 17.6.2005; Pohjalaisen toimituspolitiikka ja siinä Pohjalaisen toimituksellinen linja, 22.9.2004.

³⁷ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

³⁸ Jarmo Vähäsilta, kysely 2000.

³⁹ Erkki Teikari, kysely 2000.

⁴⁰ Jouko Jokinen, sähköpostivastaus 4.3.2005 ja haastattelu 2005.

⁴¹ Tapani Lepola, kysely 2000.

⁴² Raimo Vahtera, kysely 2000; Keijo K. Kulha, haastattelu 2002.

⁴³ Markku Vento, sähköpostivastaus 27.5.2005.

⁴⁴ Börje Hästbacka, sähköpostivastaus 26.5.2005.

kannattaja. Kun missään ei ole määrätty, millainen lehden linja tulee olla, lause puoluesitoutuneisuudesta tai sitoutumattomuudesta on sekin lehden linja, vaikka voikin kysyä, onko linja tällöin työehtosopimuksen vaatimuksen mukaisesti ”riittävän selvästi” ja kirjallisesti määritelty.

5.2 Sitoutumaton sanomalehti sitoutui arvoissaan

Viimeinenkin seitsenpäiväinen sitoutumattomaksi vuonna 2002

Kun vielä 1973 Viestintäpoliittisen komitean listassa 19 tutkimuslehdistä oli keskustan, kokoomuksen, SDP:n tai RKP:n äänenkannattajia⁴⁵, tammikuussa 2002 ei äänenkannattajia ollut lehdistä yksikään.

SEITSENPÄIVÄISET (2005) SITOUTUMATTOMIKSI

<i>Sanomalehti, ent. puoluekanta</i>	<i>Sitoutumattomaksi</i>	<i>Linjapaperin laatimivuosi</i>
Aamulehti (kok.)	1992	1992
Aamuposti	Ei puoluelehti	2004
Etelä-Saimaa (kesk.)	1993	1996-99
Etelä-Suomen Sanomat	1951	1971
Helsingin Sanomat (ed.)	1930-luvulta lähtien	1974
Hufvudstadsbladet	Ei puoluelehti	2004
Hämeen Sanomat (kok.)	1941	1994
Iisalmen Sanomat (kesk.)	2000	2000
Ilkka (kesk.)	1997	1997
Itä-Savo (kesk.)	2002	2002
Jakobstads Tidning (rkp)	1967	1999
Kainuun Sanomat (kesk.)	1994	1999
Kaleva (ed.)	1954	1999
Karjalainen (kok.)	1994	1994, 2002, 2003, 2004, 2005
Keskipohjanmaa (kesk.)	1996	1996
Keskisuomalainen (kesk.)	1986	1978
Keski-Uusimaa	Ei puoluelehti	1994, 2004
Kouvolan Sanomat	Ei puoluelehti	1993
Kymen Sanomat/Eteenpäin (sd.)	1988	1988
Lapin Kansa (kesk.)	1958	1998
Länsi-Savo (ed.)	1951	2003
Länsi-Suomi (kok.)	1991	1989
Pohjalainen (kok.)	1991	1991, 2004
Pohjolan Sanomat (kesk.)	2001	2001
Salon Seudun Sanomat	Ei puoluelehti	1970-luvulla
Satakunnan Kansa (kok.)	1989	1989, 1998, 2005
Savon Sanomat (kesk.)	1991	1992
Turun Sanomat (ed.)	1961	1975
Uusimaa (kok.)	1938	2004
Vasabladet (rkp)	-	-
Österbottningen (rkp)	2000	-

Kalevan sitoutumattomuusvuosi, Suistola 1999, 258-261; Länsi-Savon, Aalto 1990, 175; Uusimaan sitoutumattomuus Suomen lehdistön historia 7, hakuteos, 197 (Raimo Salokangas). Jakobstads Tidning julistautui päätoimittaja Lars Hedmanin mukaan riippumattomaksi vuonna 1967, mutta Viestintäpoliittinen komitea luki vielä 1972 lehden puoluekannaksi RKP:n. Lehti sai poliittisin perustein jaettua lehdistötukea vuodesta

⁴⁵ Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö 1973, Liite 1. Kymen Sanomat on laskettu SDP:n lehdeksi sen edeltäjän Eteenpäin-lehden perusteella.

1971 lähtien katkeamatta vuoteen 1997 ja edelleen vuosina 2001 ja 2002. Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö 1973, Liite 1, Lars Hedmanin sähköpostivastaus 21.11.2003, lehdistötuki Suomen Lehdistön yhteenvedoista 1971-2005. Vasabladet ei päätoimittaja Birger Thölixin mukaan määritellyt tarkasti suhdettaan RKP:hen. Hänen mukaansa lehteä voi pitää RKP:n lehtenä, jos mittana pitää päätoimittajan puoluekanta: Thölix oli RKP:n jäsen. Linjapaperia Thölix ei laatinut. Birger Thölix, puhelinhaastattelu 27.5.2005. Vasabladetin päätoimittaja Dennis Rundtkaan (puhelinkeskustelu 20.6.2005) ei antanut päivämäärää, jolloin lehti olisi irtautunut RKP:stä. Rundtin mukaan Vasabladetin luonnehdinta oli ”frisinnad, oberoende” eli vapaamielinen, riippumaton”; Etelä-Suomen Sanomia kustantavan yhtiön johtokunta päätti toukokuussa 1951 edistyspuolueen lakattua, että lehti ei sitoutunut minkään puolueen äänenkannattajaksi, vaan suhtautui kuhunkin puolueeseen tasapuolisesti ”riippuen siitä mitä ja millä tavalla ne maan ja kansan parasta ajavat”, Turpeinen 2000, 27-28; Sosiaalidemokraattinen Eteenpäin muuttui sitoutumattomaksi yhdistyttyään sitoutumattomaan Etelä-Suomeen syksyllä 1988 ja uuden lehden alkaessa ilmestyä Kotkan Sanomina. Syksyllä 1991 Kotkan Sanomiin yhdistettiin haminalainen Kymen Sanomat, joka antoi lehdelle nimen; Länsi-Suomen sitoutumattomuuden vahvistavaa linjapaperia en saanut käsiini, vuoden 1989 linjassa lehti oli vielä kokoomuksen äänenkannattaja.

Sitoutumattomuuskehityksen syynä on nähty lehdistöjärjestelmän muutoksen, joka johti paikallisesti ykkös- ja kakkoslehtikierteisiin: suurimmaksi kasvanut lehti sai lisää lukijoita, lisää tuloja, lisää ilmoittajia ja jälleen lisää tuloja, joiden avulla lehteä kehitettiin entistä kilpailukykyisemmäksi. Kakkoslehdet ajautuivat puolestaan laskevaan kierteeseen, joka tarkoitti kurjistumista. Ykköslehdet saavuttivat 1970-luvulla omilla alueillaan käytännössä monopoliin vivahtavan markkina-aseman, ja tähän ei enää sopinut yhden puolueen äänenkannattajuus. Alueellinen valtalehti kasvoi kohti seitsenpäiväisyyttä ja se pyrki palvelemaan tasapuolisesti kaikkia potentiaalisia lukijoitaan. Raimo Salokangas on arvioinut, että valtion jakama poliittinen lehdistötuki jäädytti sitoutumattomuuskehityksen pariaksi vuosikymmeneksi, kunnes tukien vähetessä 1990-luvulla sitoutumattomuus löi lopullisesti lävitse.⁴⁶

Kokoomuslaisten *Satakunnan Kansan* (1989) ja *Karjalaisen* (1994) linjapaperihin sitoutumattomuus ei alussa aiheuttanut suuria muutoksia: molemmissa lehdissä päätoimittajat yksinkertaisesti vetivät kynällä ylitse kohdan, jossa todettiin lehden olevan kokoomuksen äänenkannattajan. Sitoutumattomuus tuli näin ilmaistua linjapaperissa siten, että lehden suhteesta puoluekenttään ei mainittu sanaakaan. Keskustalaisessa *Ilkassa* linjapaperi kirjoitettiin kokonaan uusiksi lehden julistautuessa riippumattomaksi 1997⁴⁷. *Ilkan* ilmaisu ”taloudellisesti ja journalistisesti itsenäinen ja riippumaton” oli tarkkaan punnittu. Lehti ei varsinaisesti julistautunut irti keskustasta, mutta määrittäi vallinneen asiantilan eli että lehti päätti itsenäisesti ja riippumattomasti puoluesuhteestaan. Ohjelmassa mainittiin, että ”Ilkka toimii perustajiensa hengessä”. Se viittasi lehden ja puolueen perustajaan, Santeri Alkioon. Päätoimittaja Kari Hokkanen vahvistaa, että riippumattomuus ei muuttanut *Ilkan* perusarvoja: lehti ei ryhtynyt ”leikkimään puolueetonta”. ”Ohjelma ei ollut mikään irtisanoutuminen aatteesta. Tämä oli tietoisesti muotoiltu niin, että se ei sisältänyt sitä, vaan se korosti taloudellista ja journalistista riippumattomuutta. Meillä ei ole riippuvuuksia mihinkään. Se jättää poliittisen puolen tarkoituksella ulos.” *Ilkan* vanhasta, päätoimittaja Veikko Pirilän 1970-luvulla laatimasta paperista syntyi vaikutelma, että

⁴⁶ Salokangas 1998, 246-267.

⁴⁷ Ilkan toimituksellinen ohjelma, päivämätön (20.4.1997).

puoluesidosta haluttiin tasapainottaa lupauksella journalistisesta otteesta uutispalstoilla ja sitoutumisella omaan maakuntaan. Hokkasen mukaan Pirilän laatiessa ohjelman *Ilkan* oli olennaista korostaa riippumattomuuttaan taustapuolueesta. Hokkasen laatiessa ohjelmansa tällaista korostustarvetta ei hänen mielestään enää ollut, koska lehden riippumattomuus oli yleisesti tunnustettu. Aiemmin lehdelle aiheutti riippuvuutta keskustasta lehdistötuki, jota *Ilkka* nautti viimeisen kerran 1992. ”Ei kukaan kuvittele, että *Ilkka* joutuisi ottamaan ohjeita jostakin”, Hokkanen vakuutti haastattelussa 2002.⁴⁸

Kuusi vuotta *Ilkkaa* ennen oli sen kilpailija, kokoomuksen *Pohjalainen* julistanut itsensä ”sitoutumattomaksi”. Myös *Pohjalainen* oli korostanut riippumattomuuttaan: se ei ollut ”aatteellisesti eikä taloudellisesti riippuvainen minkään puolueen määräysvallasta”⁴⁹. *Pohjalaisen* toimituspäällikkönä työskennellyt Voitto Sepponen katsoo, että vaikka lehti ei ollut 1980-luvullakaan suoranaisesti sitoutunut kokoomukseen, lehdistötuki satoi tosiasiaassa *Pohjalaisen* puolueeseen: ”Jos me olisimme voimakkaasti riidelleet jossain asiassa kokoomusta vastaan, ne olisivat voineet sanoa, että olkaa sitten ilman tukea. - - Se aina sitoo, jos on heikko talous. Tulee monenlaisia paineita, vaikka niistä ei ääneen puhuttaisikaan.”⁵⁰ *Vaasa/Pohjalainen* nautti lehdistötukea vuodesta 1974 vuoteen 1995⁵¹.

Keskustalainen *Keskipohjanmaa* julistautui virallisesti sitoutumattomaksi toukokuussa 1996. Muutosta vähäteltiin, ja asiasta kertonut pääuutissivun jutukin oli otsikoitu koskemaan vain periaatelinjan muutosta: ”Keskipohjanmaa uudisti periaatelinjansa”. Jutussa todettiin, että ”uudessa periaatelinjassa ei ole mainintaa keskustalaisesta näkemyksestä. Siinä ei myöskään korosteta sitoutumattomuutta”. Hallituksen jäsenen, keskustan puheenjohtajan Esko Ahon suulla vielä vakuutettiin, että päätös ei vaikuta lehden linjaan eivätkä Suomen keskustan ja Keskipohjanmaan suhteet muutu miksikään. Sitoutumattomuusuutisen varovainen ulospano todistaa, että asia ei ollut ihan läpihuutojuttu. Sen kanssa edettiin korostetun varovaisesti.⁵² Päätoimittaja Lassi Jaakkola arvioi, että julistautuminen olisi voitu tehdä jo hänen noustuaan Pentti Pulakan jälkeen lehden vastaavaksi päätoimittajaksi marraskuussa 1990. Nurkanvaltauksia oli kuitenkin ollut meneillään, ja hallitus ei halunnut siinä tilanteessa tehdä ylimääräisiä liikkeitä, koska se lasi paljon maakunnassa olevan uskollisen omistuksen varaan, arvioi lehtiyhtiön hallituksen jäsen Matti Kalliokoski. Päätoimittaja Jaakkola arvelee, että lehdistötuella oli oma osuutensa siihen, että puoluesuhteesta ei vielä vuosikymmenen vaihteessa luovuttu. Kun *Keskipohjanmaa* siten julistautui itsenäiseksi, loppui lehdistötukikin. ”Sitoutumattomuusasiasta keskusteltiin, kun talossa oli käynnissä kevyempi strategiakerros ja toiminta-ajatuksia käytiin lävitse. Siitä oli semmoista keskustelua tyyliin, että sitoutumattomuus on nykytilan kirjaamista. Sitten oli vähän enemmän keskustelua siitä,

⁴⁸ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

⁴⁹ *Pohjalaisen* linja, 24.5.1991.

⁵⁰ Voitto Sepponen, haastattelu 2005.

⁵¹ Lehdistötuki Suomen Lehdistön yhteenvedoista 1971-2005.

⁵² ”Keskipohjanmaa uudisti periaatelinjansa”, *Keskipohjanmaa* 21.5.1996 ja ”Lehden linja jatkuu aikaan sovellettuna” (pääkirjoitus), *Keskipohjanmaa* 21.5.1996.

onko syytä muuttaa kirjauksia, jos nykytila on tyydyttävä. Kun poliittista muotoilua käsiteltiin, niin (hallituksen jäsen) Laukan Eino sanoi, että jos sitä ei tehdä, niin eihän tätä kannata tehdä ollenkaan. Ei tehdä uutta, joka on vesitetty muotoilu. Keskisuomalaisen muotoilu (vuodelta 1986) koettiin huonoksi kompromissiksi”, Matti Kalliokoski kertoo. Oma mausteensa tuli siitä, että hallitukseen kuului myös keskustan puheenjohtaja Esko Aho, joka ei yhtiökokouksessa sitä kysyttäessä kyseenalaistanut muutosta.⁵³

Keskipohtjanmaan periaatelinjassa ei kuitenkaan käytetty sanaa ”sitoutumaton” – puoluepoliittista sitoutumattomuutta ei linjassa mainita lainkaan. Matti Kalliokoski perustelee tätä sillä, että asiaa ei tarvinnut erikseen sanoa, koska kehitys oli vienyt yleisesti sitoutumattomuuden suuntaan. Lehden suhde puolueeseen oli vielä Pulakan kaudella ollut likeinen, ja Pulakka oli muun muassa keskustan piiritoimikunnan jäsen ja kirjoitteli sen kannanottojen perusteella lehteen. Hänen seuraajansa Lassi Jaakkola lopetti tämän käytännön. Matti Kalliokosken mukaan viimeinen kerta, kun lehti ja sen keskeiset henkilöt olivat poliitikassa mukana, oli vuoden 1988 presidentinvaalit. ”Silloin suhteellisen moni näkyvistä johtohahmoista oli Paavo Väyrysen kansalaisvaltuuskunnassa. Väyrynen oli vuonna 1987 lehden 75-vuotisjuhlien pääpuhujana. Muistan sen oikein hyvin, koska purnasin sitä vastaan ja niin vähän muutkin. Silloin alkoi tuntua, että se ei rimmaa. Kun päätoimittaja vaihtui, tuli luonnollisia katkoksia”, Matti Kalliokoski kertoo. Hän kuitenkin tähdentää, että Pulakkakin rajoitti ”poliittisen kasvatustyönsä” omiin kirjoituksiinsa eikä uutispuolelle annettu keskustan hyväksi luettavia ohjeita. Keskustan ilmoituksista myönnettiin kuitenkin alennuksia. *Keskipohtjanmaan* keskustalaisuuden ankkuri oli siinä, että lehdestä omistivat 4–5 prosentin osuuden puolueen paikallisosastot. Hallituksessa oli julki lausumattomia kiintiöpaikkoja, joista yhdellä istui puolueen puheenjohtaja Ahokin.⁵⁴

*Pohjolan Sanomien*kaan uudessa, sitoutumattomuuden tosiasiasa vahvistaneessa linjassa (2001) ei mainittu poliittista sitoutumattomuutta. Toiminta-ajatuksessa todettiin vain, että ”journalistiset ratkaisunsa lehti tekee itsenäisesti”⁵⁵. Paperi oli päätoimittaja Heikki Lääkkölän tekemä. Hänen mukaansa lehteä vietiin jo keskustan äänenkannattajuuden aikana sitoutumattomuuden suuntaan, mutta julistautuminen ikään kuin virallisti muutoksen: ”Oikeastaan riippumattomuuden ansainta alkoi sinä päivänä. Seuranta koventui, että ollaanko sitoutumattomia vai sitoutuneita”, Lääkkölä sanoo. Hän määrittelee itsensä vain väljästi keskustalaiseksi (”Keskustan lehtimiesten jäsen”), taustaltaan ei-poliittiseksi. Hänen mukaansa riippumattomaksi julistautuminen poiki kritiikkiä keskustalaisilta ennakkoon, kun hän kävi piiritoimikunnassa esittelemässä muutosta: ”Palaute oli osin kriittistä mutta osin ymmärtävää, kaksijakoista. Nämä asiat ovat taiten hoidettavia, ei siltoja kannata polttaa mihinkään suuntaan. Siinä mielessä se pyrittiin hoitamaan mahdollisimman pehmeästi”, Lääkkölä kertoo. Hänen mukaansa linjaus itsenäisyydestä tarkoittaa, että esimerkiksi

⁵³ Lassi Jaakkola ja Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

⁵⁴ Lassi Jaakkola ja Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

⁵⁵ Toiminta-ajatus, hyväksytty *Pohjolan Sanomien* hallituksen kokouksessa 23.1.2001.

vaaleissa ennakkoon ei oteta kantaa jonkin hallitusratkaisun tai ehdokkaan puolesta. "Vaalituloksen selvittyä meillä on mahdollisuus pohdiskella sitä. Sellainen keskustelu on mielestäni hyödyllistä. Ei niin, että ennen vaaleja ryhdyttäisiin niittaamaan, mikä on paras hallitus, se ei oikein kansanvaltaan istuisi." Hänen mukaansa kannanottoihin liittyy tilannekohtaista harkintaa.: "Jos tulee esille seikkoja ehdokkaista, joilla on yhteiskunnallista merkitystä, tokihan niitä täytyy voida pohdiskella."⁵⁶

Keski-Uusimaankin linjassa 2004 jätettiin mainitsematta lehden poliittinen sitoutumattomuus. Vielä vuoden 1994 linjapaperissa sitoutumattomuus oli mainittu: "Lehti on puoluepoliittisesti sitoutumaton sekä muista ulkopuolisista sidosryhmistä riippumaton"⁵⁷.

22. tammikuuta 2002 oli pieni merkkipäivä suomalaisen sanomalehdistön historiassa, sillä silloin irtaantui viimeinen senhetkisistä seitsenpäiväisistä sanomalehdistä puolueen äänenkannattajuudesta. Kyseessä oli keskustalainen *Itä-Savo* Savonlinnasta. Päätoimittaja Kyösti Pienimäki tiedotti *Suomen Tietotoimistolle STT*:llekin lehtiyhtiön hallituksen päätöksestä. Pienimäen mukaan julistautuminen sitoutumattomaksi ei sinällään ollut *Itä-Savossa* dramaattinen tapaus. Syynä äänenkannattajuudesta luopumiseen oli erityisesti se, että *Itä-Savo* oli jäänyt ainoaksi seitsenpäiväiseksi sanomalehdeksi, jolla oli poliittinen sidos. "Olisi pitänyt erikseen perustella, miksi poliittinen sidos on edelleen tärkeä. Keskusteluissa tuli esille, että muutos oli hyvin pieni suhteutettuna käytännön tapoihin, miten oli toimittu, miten oli linjaa vedetty. Kyseessä oli enemmän muodollisuus. *Itä-Savo* ei ollut aikoihin ollut poliittinen agitaatiolehti", kertoo päätoimittaja Pienimäki haastattelussa 2002.⁵⁸ *Itä-Savon* uudessa linjapaperissa todettiin, että lehti oli "poliittisesti sitoutumaton".

Aamulehden hallintoneuvoston vuonna 1992 hyväksymässä linjassa sanottiin, että "uutispolitiikassaan ja mielipiteissään lehti edustaa sitoutumatonta itsenäistä suomalaista journalismia"⁵⁹. Linjapaperin laatinut lehden vastaava päätoimittaja Raimo Seppälä puntaroi haastattelussa 2004, että linjassa oli "hiukan semmoista hehkutusta mukana". Hänen mukaansa välissä olisi todennäköisesti kuulunut olla pilkku: "itsenäistä, suomalaista": "Että sitä ei kysellä mitään poliittiselta taholta eikä vaikuttajaryhmiltä, mikä *Aamulehden* journalismi on, vaan se on itsenäistä ja edustaa näitä suomalaisia arvoja. Tässä on toistoa: 'itsenäistä', 'sitoutumatonta'. Näihin teksteihin tuppaa aina tulemaan hieman juhlavuutta ja sanahelinää, vaikka tarkoitus on vakaa."⁶⁰

Seppälän mielestä *Aamulehti* oli ollut käytännössä poliittisesti sitoutumaton 1970-luvun lopusta lähtien, koko päätoimittaja, professori Pertti Pesosen kauden ajan. Ilmoituslennuksistakin vain kokoomukselle oli luovuttu. Vaikka Pesonen ei ollut "poliittinen päätoimittaja" hän oli silti pitänyt kiinni siitä, että *Aamulehti* pysyi kokoomuksen äänenkannattajana. "Saattaa olla, että oli ollut

⁵⁶ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

⁵⁷ Keski-Uusimaan linjapaperi (otsikoimaton), päiväämätön (huhtikuu 1994).

⁵⁸ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

⁵⁹ *Aamulehden* linja, 1992.

⁶⁰ Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

epävirallisia keskusteluja siitä, pitäisikö sitoutuneisuudesta luopua virallisesti, mutta siinä ei kuitenkaan tehty mitään toimenpiteitä”, Seppälä kertoo. Eräs episodi tällä tiellä oli kuitenkin näytelty 1960-luvun lopulla, jolloin lehden toimituspäällikkönä työskennellyt Allan Liuhala laati osaksi yhtiön pitkän tähtäimen suunnitelmaa paperin siitä, miten *Aamulehden* tulee julistautua ”puolueista riippumattomaksi” sanomalehdeksi tai ainakin ottaa lukuun tämä asia tulevaisuutta varten. Liuhala kertoo saaneensa esityksestä siipeensä: ”Miksi minua mahdettiin nimittää, mutta SI kuten kirjoitti piika rengille kortissaan: siemen itää. Siemen iti ja Raimo Seppälän aikana se toteutui.” Liuhala oli sitoutumattomuusasiassa muutenkin aktiivinen, ja kävi puhumassa siitä niin *Aamulehden* hallinnon edustajille kuin kokoomuksen puoluesihteerille Harri Holkerille. *Aamulehden* päätoimittajaksi valittu Raino Vehmas oli *Hämeen Sanomien* päätoimittajaksi siirtyneeseen Liuhalaan yhteydessä 1970-luvulla, ja sanoi lukeneensa tämän vanhan esityksen. Vehmas oli lehden tarpeesta muuttua sitoutumattomaksi samaa mieltä Liuhalan kanssa.⁶¹

Mutta vasta kun Vehmoksen seuraajaksi vuonna 1979 valittu Pertti Pesonen jäi eläkkeelle 1991, alkoi sitoutumattomuusasiassa tapahtua, kertoo päätoimittajaketjun seuraava edustaja Raimo Seppälä: ”Mahtoiko olla ensimmäisessä hallituksen kokouksessani, minun tehtäväkseni annettiin lähteä kirjoittamaan linjaa, jossa ilmaistaan sitoutumattomuus. Sorvasin paperia ja se on kutaquinkin tämä (lopullinen linja). Timo Laatonen oli toimitusjohtajana ja hänen kanssaan me keskustelimme ja jotain sanamuotoa viilailtiin. Tämän paperin kanssa menin hallitukseen ja hallitus hyväksyi sen semmoisenaan.” Aivan yksinkertaisesti muutos ei kuitenkaan mennyt lävitse, sillä yhtiössä valtaa oli myös hallintoneuvostolla, joka edusti laajasti maakuntaa ja muitakin puolueita kuin kokoomusta. Seppälä esitteli sitoutumattomuusasian hallintoneuvoston kokoukselle, joka pidettiin Tampereen Sarankulmassa. ”Siellä nousikin tamperelainen kokoomuksen aktiivinen kunnallispoliitikko Pentti Leino, KOP:n pankinjohtaja, vastustamaan irtautumista. Hän sai tuekseen kaksi kokoomuslaista kunnallispoliitikkoa maakunnasta. Tässä edellytettiin yksimielistä päätöstä, ja niin asia jäi”, Seppälä kertoo. Hallituksen puheenjohtaja tai sen jäsenet eivät käyttäneet kokouksessa yhtään sitoutumattomuutta kannattavaa puheenvuoroa, vaikka kyseessä oli nimenomaan hallituksen esitys hallintoneuvostolle, Seppälä hämmästelee. ”Nämä kaksi riviä tässä (linjapaperin) keskellä olivat se varsinainen pointti: ’uutispolitiikassaan ja mielipiteissään lehti edustaa sitoutumatonta, itsenäistä suomalaista journalismia’. Tähän se meinasi hallintoneuvostossa kompastua”, Seppälä sanoo.⁶²

Toimitukselle varatut kakkukahvit nautittiin seuraavana päivänä suunnitelman mukaisesti, mutta Seppälä joutui jatkamaan sitoutumattomuustyötä henkilökohtaisin keskusteluin. Hän selvitti sitoutumattomuutta vastustaneille, mikä olisi lehden tulevaisuuden kannalta järkevää: pysyä yhden puolueen äänenkannattajana vai palvella tasapuolisesti kaikkia lukijoita: ”Siinä oli sellainen pieni yksityiskohta, että *Aamulehdessä* oli siihen aikaan Kokoomus toimii -

⁶¹ Allan Liuhala, haastattelu 2004.

⁶² Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

seuratoimintapalsta, johon kansallisseurat ja niiden osastot saivat ilmaista palstatilaa. Muilla puolueilla ei ollut tämmöistä. Se oli minusta aika kyseenalainen asia sen takia, että ylivoimaisesti suurin osa Aamulehden lukijoista ei ollut kokoomuslaisia. Kaikenlaisilla perusteilla yritin vakuuttaa vastustajille sitä, että se on lehden kannalta...ei lehden arvomaailma siitä miksikään muutu...mutta käytännön elämä. Ollaan rehellisesti sitoutumattomia, kun kerran ollaan.” Lisäksi Seppälä perusteli sitoutumattomuutta taloudellisilla syillä: sitoutumattomuus olisi edullista lehden levikkikehitykselle.⁶³

Seuraavaan hallintoneuvoston kokoukseen hankkeen päävastustaja ei osallistunut, ja muut vastustajat olivat tulleet uusiin ajatuksiin. Hallituksen esitys sitoutumattomuudesta meni nyt yksimielisesti läpi, Seppälä kertoo.⁶⁴ Toimitus huokaisi helpotuksesta, ”vaikka se ei itse asiassa kenenkään työhön vaikuttanut yhtään mitään”, Seppälä uskoo. Lehdessä julkaistiin uudesta linjapaperista olennaisimmat kohdat. Kokoomus toimii -palsta poistettiin, ja palsta avattiin kaikille poliittisille ryhmittymille. ”Herätti melkoista hämmästyä, että loppujen lopuksi muut puolueet eivät käyttäneet sitä lainkaan hyväksi”, Seppälä muistaa. Ehkä omistajatahojen epäröinti johti Seppälän ilmaisemaan lehden poliittisen sitoutumattomuuden pehmeämmin kuin muutoin olisi tapahtunut. Sitoutumattomuutta katsottiin 2000-luvulla tarpeelliseksi selventää, sillä *Aamulehden* tyylikirjassa vuonna 2002 oli linjan alkuun lisätty kappale, jossa sanottiin, että ”Aamulehti on poliittisesti sitoutumaton maakuntalehti”⁶⁵.

Iisalmen Sanomissa sitoutumattomuus kerrottiin ensimmäisessä lauseessa suoraan: ”Iisalmen Sanomat on sitoutumaton Ylä-Savon sanomalehti”.⁶⁶ Päätoimittaja Risto Ylitalon kaudella ennen sitoutumattomuusjulistusta lehti ei enää ottanut henkilöihin menevästi kantaa vaikkapa eduskuntavaaleissa: ”Emme ole lähteneet (keskustan) Seppo Kääriäisestä tekemään kansanedustajaa. Olemme korostaneet alueen edun mukaista olevan, että täältä on mahdollisimman vahva edustus eduskunnassa. On liputettu täkäläisten ehdokkaiden puolesta in corpore.” Ylitalon mielestä keskustapuoluettakaan ei hänen kaudellaan nostettu esiin kuin varoen jo ennen sitoutumattomuusjulistusta. ”1990-luvulla löysättiin ja varottiin sitä, koska meistä alkoi tuntua, että se on ihmisten ja äänestäjien aliarvioimista, jos sanomme, että nyt pitää keskustaa äänestä. Ihmiset ovat sen verran fiksuja, että se saattaa jopa kääntyä meitä vastaan, jos semmoista tehdään.” Presidentinvaaleissa, joissa puolueen ohella keskeisiä ovat ehdokkaan henkilökohtaiset ominaisuudet, *Iisalmen Sanomat* ei ole katsonut välttämättömäksi pysytellä kantaaottamattomana – pikemminkin päinvastoin. Kun esimerkiksi vuonna 2001 sosiaalidemokraattien ehdokas Tarja Halonen ja

⁶³ Seppälän mukaan yksi vivahde Aamulehden sitoutumattomuuden vastustamisessa oli se, että lehden ulkopuolelta esitettiin toiveita Helsingin-painoksesta, koska Uusi Suomi oli lakannut ilmestymästä. Jotkut Uuden Suomen lukijoista eivät halunneet tilata Helsingin Sanomia.

⁶⁴ Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

⁶⁵ Aamulehden periaatelinja, tyylikirja 2002, 3; Myös lehden nettisivun versiossa, ”Aamulehti on poliittisesti sitoutumaton maakunnallinen sanomalehti”, [<http://aamulehti.fi/yristystiedot/etusivu.shtml?sisalto>], luettu 29.12.2005.

⁶⁶ Iisalmen Sanomien periaatelinja, päiväämätön (13.10.2000).

keskustan Esko Aho olivat vastakkain presidentinvaalien toisella kierroksella, *Iisalmen Sanomilla* oli paremmasta ehdokkaasta oma mielipiteensä, jonka se myös toi esille. Lehden suosikki oli Aho. Ylitalo arvioi, että tulevaisuakin presidentinvaaleissa lehti valitsee puolensa, mikäli taistelu kulminoituu kahteen ehdokkaaseen. Ylitalo puntaroi, että puoli on melkein päkko valita: "Tuntuu, että lehdellä pitäisi olla jokin kanta. Hesaria myöten useimmat ovat puolensa valinneet. Näin uskon, että tapahtuu jatkossakin."⁶⁷ *Iisalmen Sanomat* otti vastaan lehdistötukea vuodesta 1971 vuoteen 2003 saakka eli sinäkin aikana, kun lehti oli virallisesti sitoutumaton.

Entiset kokoomuslehdet, *Karjalainen* ja *Satakunnan Kansa*, saivat uudet linjapaperit 2000-luvulla, ja silloin niissä molemmissa kirjoitettiin ulos puoluepoliittinen sitoutumattomuus. *Karjalainen* oli "puoluepoliittisesti sitoutumaton"⁶⁸, ja *Satakunnan Kansa* linjassa todettiin, että "sitoutumaton lehti päättää itse sisälöstään"⁶⁹. *Karjalaisen* päätoimittaja Pekka Mervolan mielestä "puoluepoliittisesti sitoutumaton" kuvasi parhaiten sitä, että lehti ei noudata minkään puolueen kantaa. "Lehden puoluepoliittinen sidos on joskus ollut ja sen (puolueettomuuden) julistaminen on ollut tärkeää. Voi olla, että jossain vaiheessa oleelliseksi tulee korostaa taloudellista riippumattomuutta. En yhtään epäile sitä, että se kannattaa jossain vaiheessa ottaa siihen mukaan", Mervola vastasi kysymykseen käsitevalinnastaan ja lehden riippuvaisuuksista.⁷⁰ *Satakunnan Kansan* päätoimittajan Jouko Jokisen mielestä sitoutumattomuus oli linjassa edelleen mainittava. Oli kulunut "vasta" 16 vuotta siitä, kun lehti julistautui sitoutumattomaksi, ja väärinymmärryksiä piti edelleen korjailla.⁷¹ Myös *Hufvudstadsbladetin* tyylikirjassa ilmaistiin, että "Hbl on puoluepoliittisesti sitoutumaton, porvarillisen-liberaalinen sanomalehti"⁷², ja *Länsi-Savo* muistutti olevansa "poliittisesti sitoutumaton"⁷³.

Keskustalehdet miettivät sitoutumattomuuden määrittelyä myös yhteistyömuotoisissa Maakuntalehtien Liiton piirissä. Sitoutumattomuuskehityksen pyörähdettyä käyntiin liitto selvitti keväällä 1992 jäsenlehtiensä tapoja määrittellä aatesidoksensa. Toimitusjohtaja Sauli Pyyluoman mukaan tuolloin keskustapuolueen äänenkannattajien parissa oli herätty huomaamaan, että esimerkiksi *Yleisradion* lehdistökatsauksissa tai *Helsingin Sanomien* Muut lehdet -palstalla viitattiin usein liiton jäsenlehtiin erheelliseksi koetulla määreellä "keskustapuolueen lehti se ja se".⁷⁴ Toinen syy selvitykseen oli odotus, että lopuissa virallisesti keskustalaisiksi tunnustautuneissa seitsenpäiväisissä sanomalehdissä syntyisi yleisen kehitystrendin takia paineita puoluesuhteen muuttamiseen tai täsmentämi-

⁶⁷ Risto Ylitalo, haastattelu 2002.

⁶⁸ "Lukijalupaus", *Karjalainen* 2.1.2002.

⁶⁹ *Satakunnan Kansan* linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

⁷⁰ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

⁷¹ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

⁷² Redaktionen handbok, *Det journalistiska uppdraget*, 2004.

⁷³ *Länsi-Savon* linja, päiväämätön (tammikuu 2003).

⁷⁴ Sauli Pyyluoma, haastattelu 2002.

seen⁷⁵. Pyyluoman laatiman muistion mukaan ”yksittäiset sitoutumattomaksi tai riippumattomaksi julistautumiset muodostaisivat vähemmän arvokkaan näytelmän ja tuottaisivat enintään marginaalisen hyödyn ao. sanomalehdille”. Pyyluoma esitti, että lehtiryhmän kannattaisi harkita ”yhteisesiintymistä lehden aatteellisen ja yhteiskunnallisen taustan määrittelyn täsmentämiseksi vastamaan nykyajan vaatimuksia ja tosiasiallista tilannetta”.

Pyyluoman laatiman muistion mukaan sanonnasta ”Keskustan äänenkannattaja” tai ”Keskustapuolueen lehti” syntyi vaikutelma, että puolue omisti tai vähintään kontrolloi lehden toimituksellista sisältöä. Pyyluoma totesi, että ”äänenkannattaja-nimitys sinänsä on vanhentunut”. Hän kuitenkin puolusteli, että puoluetusta olisi arvokas perinne ja nykyaikanakin tärkeä selkänöja lehden linjan määrittelylle. ”Sitoutuneisuuden tai riippuvuuden määrittelyn tulisi kuitenkin tehdä oikeutta keskustalaisten maakuntalehtien tosiasialliselle itsenäisyydelle ja riippumattomuudelle suhteessa taustapuolueeseen”, Pyyluoma kirjoitti. Hänen mielestään puolueen sijaan oli tullut sitoutuminen maakuntaan, jota voitaisiin korostaa. Pyyluoma esitti täsmällisemmiksi määritelmiksi seuraavia:

”Keskustataustainen (maakuntalehti)
 Keskustasuuntautunut (maakuntalehti)
 Lähellä keskustaa oleva (maakuntalehti)
 Riippumaton/itsenäinen keskustalainen (kuten Keskiuomalainen)
 Riippumaton/itsenäinen keskustasuuntautunut
 Riippumaton (maakuntalehti)
 Itsenäinen (maakuntalehti)
 Sitoutumaton (yleinen mutta hengetön määrittely)”⁷⁶

Pyyluoma kaavaili, että Maakuntalehtien Liiton muodostama lehtiryhmä voisi antaa suuntaa-antavan kannanoton samana syksynä. ”Lehden linjamäärittely on lehtiryhmän piirissä noudatettavien periaatteiden mukaisesti viimekädessä jokaisen jäsenlehden oma asia”, Pyyluoma tähdensi. Saman vuoden joulukuussa pidetyssä Maakuntalehtien Liiton hallituksen kokouksessa (10.12.1992) oli esillä Pyyluoman tekemä linjamäärittelykartoitus. Hallitus totesi, että julkiseen ja viralliseen esiintymiseen ei ollut aihetta. Tarkoitus oli kuitenkin eri yhteyksissä vaikuttaa siten, että poliittisesti liian leimaavista nimikkeistä luovuttaisiin ja että lehtiä luonnehdittaessa käytettäisiin sellaisia määritteitä, jotka tekevät oikeutta lehtien itsenäiselle luonteelle.⁷⁷

Pyyluoman ajatus oli siis, että kaikki lehtiryhmän lehdet olisi määritelty samalla tavalla. 2000-luvulla näin oli likimain käynytkin, sillä suomalaiset sanomalehdet olivat sitoutumattomia, puoluepoliittisesti sitoutumattomia tai riippumattomia. Tavallisin nimitys oli sitoutumaton. Yhdenmukaisuus saattoi helpottaa mietintää, mutta samalla kadotettiin sävyjä sen suhteen, millaisesta sitoutumattomuudesta oli kyse. Ainakin Ruotsissa sanomalehtien poliittinen

⁷⁵ ”Maakuntalehtien sitoutuneisuuden täsmentäminen” (muistio), Maakuntalehtien liitto 7.4.1992, Sauli Pyyluoman hallussa.

⁷⁶ ”Maakuntalehtien sitoutuneisuuden täsmentäminen” (muistio), Maakuntalehtien liitto 7.4.1992, Sauli Pyyluoman hallussa.

⁷⁷ Maakuntalehtien liiton hallitus, 10.12.1992, pöytäkirja Sauli Pyyluoman hallussa.

suuntautuneisuus ilmaistiin huomattavasti hienosyisemmin. Siellä sanomalehtien etujärjestö TU (Tidningsutgivarna) käyttämässä luokittelussa sitoutuneisuutta osoittamassa oli 24 erilaista ilmaisua. Ne olivat: yleinen porvarillinen (allmänt borgerligt), porvarillinen (borgerligt), keskustapuoluelainen (centerpartistisk), kansanpuoluelainen (folkpartistisk), kristillisdemokraattinen (kristdemokratiska), liberaali (liberal), kokoomuslainen (moderat), ei-poliittinen (opolitisk), riippumaton (oavhängig), riippumaton (oberoende), riippumaton liberaali (oberoende liberal), sitoutumaton (obunden), riippumaton sosiaalidemokraattinen (oberoende soc.dem.), sitoutumaton liberaali (obunden liberal), sitoutumaton kokoomuslainen (obunden moderat), puoluepoliittisesti sitoutumaton (partipolitiskt obunden), puoluepoliittisesti riippumaton (partipolitiskt oberoende), poliittisesti vapaa (politiskt fri), poliittisesti neutraali (politiskt neutral), poliittisesti sitoutumaton (politiskt obunden), poliittisesti riippumaton (politiskt oberoende), maakunnallinen (provinsiell), sosiaalidemokraattinen (socialdemokratisk) ja poliittinen väri puuttuu (saknar politisk färg).⁷⁸

Kokoomuksesta irtaantuneiden lehtien tunnussanat

Sitoutumattomaksi ei tulla yhdessä yössä, otsikoi pro gradu -työnsä maakuntalehtien sitoutumattomuuskehitystä tutkinut Jouni Pihlajasaari⁷⁹. Hän viittasi erityisesti niihin vaiheisiin, jotka sitoutumattomuusjulistusta edelsivät, mutta otsikko sopii kuvaamaan myös tilannetta virallisen sitoutumattomuusjulistuksen jälkeen. Linjapapereissa aatejatkumo näkyi tunnussanoissa, jotka eräissä lehdissä jopa korostuivat, kun virallinen äänenkannattajuus loppui.

Aamulehden päätoimittaja Raimo Seppälä löytää ymmärrettävän syyn aatteellisten tunnussanojen runsaalle käytölle tilanteessa, kun lehti julistautui sitoutumattomaksi: "Ei tässä ollut mitään vallankumousta tarkoitus tehdä eikä tehty. - Minulla oli ihan selvänä mielessä, että tämän täytyy olla teksti, jonka pystyn myymään päättäjille, hallitukselle ja hallintoneuvostolle." Seppälä muokkasi maaperää sitoutumattomuudelle sopivaksi korostamalla lehden alueellista tehtävää. Pihlajasaari kuvasi *Aamulehden* sitoutumattomuuslinjapaperia siten, että siinä kyse oli "Raamatun kääntämisestä nykysuomeksi"⁸⁰. Uuden linjan mukaan *Aamulehti* oli "kotimaisia ja kansainvälisiä tapahtumia ja ilmiöitä avarasti havainnoiva ja tulkitseva sanomalehti". "Avaruuden" voi tulkita viittaavaan lehden käsittelemien aihepiirien moninaisuuteen mutta myös käsittelytavan moniarvoisuuteen. Päätoimittaja Raimo Seppälän mukaan ilmaisulla haluttiin nimenomaan viestittää "linjan avartumisesta". Sisällöllisesti yleislehteen tai täyden palvelun sanomalehteen viittaava linjoitus antoi myöten odottaa Aa-

⁷⁸ Tidningsutgivarnas dagstidningsregister, [http://www.tu.se/tidningar/doc_tidn_reg.html], luettu 16.7.2002.

⁷⁹ Pihlajasaari 1996. Pihlajasaaren mukaan lehtien vähittäinen irrottautuminen puolueista alkoi jo maailmansotien välisenä aikana, jolloin prosessi olisi kestänyt nelisenkymmentä vuotta. Tässä työssä katsotaan, miten sitoutumattomuuslinjaukset kehittyivät runsaan kymmenen vuoden kuluessa sen jälkeen, kun virallinen irtisanoutuminen puolueesta oli toteutettu.

⁸⁰ Pihlajasaari 1996, 253.

mulehdeltä aktiivisuutta valtakunnankin tasolla. Tällaisia odotuksia ladattiin eritoten sen jälkeen, että *Uusi Suomi* oli lakannut ilmestymästä⁸¹.

Oman mielipideaineiston ollessa kyseessä korostettiin "vakiintunutta arvomaailmaa":

"Aamulehden oma mielipideaineisto nojautuu lehden vakiintuneeseen arvomaailmaan. Lehti ylläpitää ja toteuttaa arvoja, joiden varaan maan itsenäisyys, kansanvaltainen järjestelmä, sekä yksilön ja kansojen vapaus rakentuvat. Kansainvälis-poliittisen ja kulttuurisen muutoksen keskellä Aamulehti ottaa ennakkoluulottomasti vastaan tulevaisuuden haasteet."⁸²

Maan itsenäisyys sekä yksilön ja kansojen vapaus koskettelivat kokoomuslaisitain tärkeitä arvoja. Tunnussanat sitoivat lehdet aatetaustaansa sitomatta lehteä suoraan kokoomukseen. "Nämä lauseet olivat hallintoneuvoston kesyttämistä. Todistettiin, että lehti ei muutu miksiäkään. Rauhoittava lausahdus heti muutoksen jälkeen. Lehden vakiintuneessa arvomaailmassa ei ollut mitään, mihin ei olisi voitu nojautua. Se oli yleisesti hyväksytty. - - Vanhassa paperissahan todettiin, että 'kansakunnan itsenäisyyden säilyttäminen sekä yhteiskunnan kehittäminen tämän päämäärän toteutumisen edellytyksiä vahvistavaan suuntaan'. Tästä siinä oli perimmiltään kysymys: isänmaallinen lehti", Seppälä sanoo. Ulkopoliittisesti linjapaperi asemoi lehden ottamaan "kansainvälis-poliittista ja kulttuurista muutosta" vastaan "ennakkoluulottomasti". Seppälän mukaan määritelmän takana oli Suomen integroituminen Eurooppaan. "Ideat olivat ilmassa. Minulla ja hyvin pitkälle Aamulehden taustavoimilla oli ilman muuta tavoitteena sitoutuminen länsieurooppalaiseen poliittiseen ympäristöön. Se oli sitä aikaa, kun Neuvostoliitto veteli viimeisiään, Gorbatshov oli työnsä tehnyt ja oli nähtävissä, miten sen aatteen käy. - -Tämä idästä irtautuminen ja länteen sitoutuminen näkyy sananpyöryksen takana", Seppälä kertoo.

Linjapaperin tulkitsee aina päätoimittaja. Tämä käy hyvin ilmi siitä, miten Seppälää *Aamulehden* päätoimittajana seuranneen Hannu Olkinuoran seuraaja Matti Apunen antaa sisältöä lehdensä linjalle. Apunen korosti haastattelussa 2002, että linjassa oli sanottu toimitustyötä ohjaavat "suuret periaatteet" kuten sitoutumattomuus, *moniarvoisuus* ja pirkanmaalainen tulokulma asioihin. Moniarvoisuuden Apunen juonsi linjan ilmaisusta "avarasti havainnoiva": "Avaruus tarkoittaa tässä katsannossa moniarvoisuutta. Maailmaa voidaan havainnoida monin tavoin, ahtaasta tai avarasta näkökulmasta. Kun olemme sitoutumaton ja alleviivatusti moniarvoinen lehti, tässä halutaan painottaa sitä, että voimme antaa tilaa erilaisille poliittisille näkemyksille. Meidän pitää antaa niille tilaa, pitää antaa yhteiskunnallisten näkemysten törmätä ja sitten ihmiset voivat tehdä osittain itse johtopäätöksiä, lehti tekee omia johtopäätöksiään, lehdellä on esimerkiksi tietyissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä oma linja, mutta se ei

⁸¹ Uusi Suomi kaatui marraskuussa 1991. Jotkut toivoivat tuolloin Aamulehdestä valtakunnallista haastajaa Helsingin Sanomille. Aiemmin jotkut Uuden Suomen lukijoista olivat pelänneet, että Aamulehti-yhtymän tarkoitus oli nimenomaan lahdata Uusi Suomi, jonka se osti vuonna 1988, ja raivata tilaa omalle ykköslehdelleen. Garam jne. 1992, 226.

⁸² Aamulehden linja, 1992.

tarkoita sitä, ettemmekö voisi antaa tilaa linjamme vastaisille näkemyksille. Se on aitoa moniarvoisuutta. Tämä on usein vaikea selittää ulkopuolisille ja jopa omille toimittajille. Kun sanotaan, että lehdellä on linja jossakin paikallisessa tai maakunnallisessa kysymyksessä, helposti kuvitellaan, että lehti ei suvaitse mitään muuta kuin oman näkemyksensä, kaikki muu suljetaan lehdestä pois. Meidän tapauksessa näin ei ole.”⁸³

Moniarvoisuuteen Apunen liittää periaatteena suvaitsevaisuuden, jonka hän sanoo luonnehtivan *Aamulehden* noudattamaa linjaa. ”Emme suvaitse suvaitsemattomuutta. Se on linjamme. Tietysti jo kaikki laissakin kielletty, kuten kansankiihotus ja sen tyyppiset toimet, eivät ole suvaittuja. Siinä on merkittävin raja. Lähtökohtamme on moniarvoisuus ja suvaitsevaisuus. Se tarkoittaa sitä, että elämänilmiöitä pyritään ymmärtämään laajasti. Mitä tulee esimerkiksi vähemmistöihin, lähtökohtamme on, että vähemmistöihin pitää suhtautua ymmärtäen ja suvaitsevasti. Kaikkea ei tarvitse hyväksyä, mutta lähtökohdan pitää olla suvaitseva.” *Aamulehti* on tämän periaatteensa mukaisesti julkaissut esimerkiksi erityistä maahanmuuttajan sivua, jonka maahanmuuttajat ovat saaneet itse suunnitella ja toteuttaa. ”Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten haluamme asian toimivan. Se on suvaitsevaisuuden lisäämistä, että yritämme oppia ymmärtää tapaa, jolla maahanmuuttajat itse ajattelevat. Se on vähän silottelematonta, se ei ole aina miellyttävää, mutta meidän on hyväksyttävä se. Ideaalikuva ahkerasta ja hiljaisesta maahanmuuttajasta on itsepetosta. Siellä on poliittisia henkilöitä niin kuin kaikkialla muuallakin.”

Aamulehden linjan mukaan lehden ”oma mielipideaineisto nojautuu lehden vakiintuneeseen arvomaailmaan”, ja tämän Apunen on tulkinut tarkoittavan sitä, että lehti ei ole radikaali, kumouksellisen yhteiskunnallisen arvomaailman puolestapuhuja: ”Vakiintunut tarkoittaa evoluutionomaista, demokraattista yhteiskuntakehitystä vastakohtana äkilliseen, kumoukselliseen muutokseen tähtäävälle toiminnalle. - - Jos on jana, jonka toisessa päässä on stabiili kehitys ja toisessa äkkinäinen, kumouksellinen muutostrendi tai -pyrkimys, olemme selvästi enemmän vakaan, stabiilin kehityksen puolella.”

Apunen on ollut huolissaan siitä, että lehdistö on kadottanut ihanteitaan, joiden varaan se perustettiin⁸⁴. Suuntaus vain syventyi sitoutumattomuuskehityksen myötä. ”Juhlitun moniarvoisuuden käänköpuoli on herkästi se, että ei ole minkäänlaisia arvoja. Tämä on tehtävä, joka meillä on edessämme. Kyllä meidän on jotain edustettava. Meillä on oltava ihanteita, meillä on oltava tavoitteita. Brutaali, karkea moniarvoisuus kääntyy helposti arvotyhjiöksi ja silloin sanomalehti on menettänyt perusmissionsa. Kyllähän meidän on oltava, jos sallitaan ilmaisu, hyvien asioiden puolesta pahoja vastaan.” *Aamulehden* linjasta tulkitsemiaan ihanteita tai arvomaailmaa Apunen nimittää ”empaattiseksi konservatismiksi”: ”Se on käytännön tulkintani periaatelinjasta. Empaattisuus tarkoittaa sitä, että kun tehdään journalismia, pyritään asettumaan tavallisen ihmisen, tavallisen lukijan asemaan. Ei anneta valtaa talouden ja markkinoiden kylmille numeroille, vaan pyritään näkemään kerrannaisvaikutukset talouteen ja ihmis-

⁸³ Matti Apunen, haastattelu 2002.

⁸⁴ Matti Apunen, ”Arvokkuus, irvokkuus ja lehdistön ihanteet”, *Aamulehti* 3.12.2001.

ten elämään. Se on todellista myötäelämistä. Konservatiivisuus tässä katsannossa tarkoittaa sitä, että ei mennä myöskään mukaan mihin tahansa hössötyksiin, vaan pyritään jossain vaiheessa sanomaan, hetkinen, nyt tämä menee liian pitkälle. Pyritään asettamaan joitain rajoja poliittiselle prosessille ja pitämään kiinni näistä perusasioista elikkä terveestä järjestä. Hyvin usein saattaa yhteiskunnallisen keskustelun tuoksinassa käydä sillä tavalla, että on sinällään hyvä asia ja sen kanssa mennään mahdolltomuuksiin, liian pitkälle. Sanotaan vaikka rakennussuojelu, joka on hyvä juttu. Olemme sitä mieltä, että vanhaa kulttuuriperintöä pitää suojella, mutta sitten jos takerrutaan kouristuksenomaisesti joka ikiseen vajaan, joka tässä kaupungissa on, sehän estää kaupungin kehityksen. - - Lehden tehtävä on sanoa, että tämä menee liian pitkälle. Tämä on minun tulkintani aiheesta. Tätä (tulkintaani) ei ole kirjoitettu mihinkään, mutta yritän käydä sitä läpi keskusteluissamme.”⁸⁵

Pohjalainen muutti linjapaperiaan, kun se irtaantui kokoomuksen äänenkannattajuudesta 1991. Uusi linja oli vanhaa lyhyempi. Muutoksesta kerrottiin lukijoille, ja linjapaperin keskeisimmät ilmaukset ja tunnussanat toistettiin lehti-jutussa. Toimitusta ei prosessiin otettu mukaan, eikä kokoomuksellekaan ratkaisusta kerrottu etukäteen.⁸⁶ Uudessa linjapaperissa lehden arvoja maalattiin laveammin kuin edellisessä linjassa, jossa aateisuus rajoittui kokoomuksen äänenkannattajuuden tunnustamiseen. Nyt puoluesidoksen asemasta lehti sidottiin periaatteellisiin avainsanoihin:

”Pohjalainen tukee maan itsenäisyyden turvaamiseen ja turvallisuuteen kuuluvia toimia. Se kannattaa markkinataloutta, monipuoluedemokratiaa ja perinteisiä kansalaisvapauksia.

Pohjalainen korostaa yksilön arvoa ja yrittäjyyden merkitystä. Sillä on porvarillinen maailmankatsomus, mutta se on poliittisiin puolueisiin sitoutumaton. Pohjalainen ei ole aatteellisesti eikä taloudellisesti riippuvainen minkään puolueen määräysvallasta.”⁸⁷

Itsenäisyys, turvallisuus, markkinatalous, kansalaisvapaudet, yksilön arvo, yrittäjyys ja vielä porvarillinen maailmankatsomus. Linjapaperi suorastaan pakotti tulkitsemaan niin, että poliittisiin puolueisiin sitoutumattomuus ei merkinnyt pesäeroa kokoomuksen arvomaailmaan, vaikka riippumattomuus puolueesta korostui. Linjapaperin laatinut päätoimittaja Erkki Malmivaara oli lisäksi julki-kokoomuslainen ja toimi muun muassa Vaasan kaupunginhallituksen puheenjohtajana kahdeksan vuotta puolueen mandaatilla⁸⁸. Aiempaan linjapaperiin nähden rehevöitynyt aateisuus oli *Pohjalaisenkin* tapauksessa suunnattu lehtiyhtiön vanhalle omistajakunnalle: ”Luulen, että tämä oli pehmennysosa hallitukselle. Ettei joku vain kuvitellut, että tässä muututtiin kokonaan vastapäiselle reunalle. Tämä on sellainen psykologinen veto”, kertoo *Pohjalaisen* toimituspäällikkö Voitto Sepponen, joka seurasi sisäpiiristä lehtensä muuttamista sitou-

⁸⁵ Matti Apunen, haastattelu 2002.

⁸⁶ ”Pohjalainen tästä alkaen puolueista riippumaton”, *Pohjalainen* 25.5.1991. Teoksessa *Salokangas* 2003, 252, 254, 256.

⁸⁷ *Pohjalaisen* linja, 24.5.1991.

⁸⁸ *Salokangas* 2003, 176-177.

tumattomaksi. Sepposen mukaan linjapaperin aatekorostukset oli tarkoitettu koskemaan puhtaasti kakkosivun artikkelipuolta, siellä politikoitiin. Uutispalstoilla pyrittiin jo tuolloin noudattamaan tasapuolisuutta, vaikka kunnallispolitiikasta kertoneissa uutisissakin saattoi tausta näkyä: ”Se oli vähän herkempää aluetta, koska siitä tuli niin helposti palautetta, kun kaikki olivat tuttuja”, Sepponen kertoo.⁸⁹ Uutena kohtana vanhoihin linjapapereihin nähden päätoimittaja Malmivaara toi mukaan ulkopolitiikkaan viittaavan muotoilun: lehti tuki nyt ”maan itsenäisyyden turvaamiseen ja turvallisuuteen liittyviä toimia”. Teema lienee ajankohtaistunut 1990-luvun alussa maailman muuttuessa.

Pohjalaisen uusi päätoimittaja Markku Mantila modernisoi lehden linjan syksyllä 2004 laatiessaan samalla sananvapauslain vuoksi toimitukselle ohjeet lehden noudattamasta toimituspolitiikasta⁹⁰. Linja lähti puoluesuhteesta: ”Sanomalehti Pohjalainen on moniarvoinen, poliittisesti sitoutumaton Pohjanmaan ykköslehti ja vaihtoehto Etelä-Pohjanmaalla”. Eli lehti määritteli yhteiskunnallisen sidoksensa, asioiden tarkastelukulman ja markkina- asemansa. Toisessa kohtaa linjajulistuksessa korostettiin, että lehti ei ole yhden poliittisen tai taloudellisen intressiryhmän edunajaja. Linjan mukaan lehti kannatti kansanvaltaa, markkinataloutta, yrittäjyyttä ja ”oikeusvaltiota, johon kuuluvat kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä, yksityisyyden ja omaisuuden suoja sekä laaja ilmaisu- ja sananvapaus”. *Pohjalainen* puolusti edelleen yksilönvapautta, mutta ”niissä rajoissa, jotka kansanvaltaisesti valittu eduskunta on säätänyt”. Uudenlaisena avauksena linjapapereissa *Pohjalaisen* linjassa todettiin lehden kannattavan kansalaisten tasavertaisia mahdollisuuksia hankkia itselleen korkeatasoinen ja relevantti koulutus ja sivistys sekä laillinen toimeentulo varallisuuteen, etniseen taustaan tai uskontoon katsomatta. *Pohjalaisen* linjauksen voi katsoa konkretisoivan kokoomuslaisittain tärkeän mahdollisuuksien tasa-arvoisuuden periaatteen. *Pohjalaisen* linjassa toistuivat useaan otteeseen viittaukset oikeuteen ja lakiin. Konservatiivipuolueena kokoomuskin on ollut lain ja olemassa olevan yhteiskunnan takuumies.

Karjalaisen uudistetussa linjassa, sarjassaan ensimmäisessä lukijalupauksessa tammikuulta 2002, lehden arvositoutumista valotettiin kahdessa kappaleessa. Ensinnäkin kerrottiin *Karjalaisen* olevan *Pohjalaisen* tapaan puoluepoliittisesti sitoutumaton ja moniarvoinen⁹¹, kun taas seuraavan vuoden lukijalupauksessa oli kohtaa hieman muutettu: ”Karjalainen on puoluepoliittisesti sitoutumaton mutta ei puolueeton: Karjalainen puolustaa pohjoiskarjalaisia ja elää maakunnan arjessa”⁹². Varsinainen aate- eli arvokohta kuului seuraavasti:

”Lehti tukee demokraattista yhteiskuntaa, tasa-arvoa sekä koko Suomen pitämistä asuttuna. Karjalainen antaa suuren arvon isänmaallisuudelle sekä kansallisille ja karjalaisille perinteille.”⁹³

⁸⁹ Voitto Sepponen, haastattelu 2005.

⁹⁰ Pohjalaisen toimituspolitiikka, 1. Pohjalaisen toimituksellinen linja, 22.9.2004.

⁹¹ Karjalaisen lukijalupaus ilmestyi 2002 alussa eli siis ennen kuin Pohjalaisen linja, syksyllä 2004.

⁹² ”Lukijalupaus”, Karjalainen 2.1.2003.

⁹³ ”Lukijalupaus”, Karjalainen 2.1.2002.

Tämäkin kohta kehittyi seuraavissa lukijalupauksissa. ”Suomen pitämistä asuttuna” muuntui vuonna 2003 ilmaisuksi ”Suomen tasapainoista kehittämistä”⁹⁴. Demokraattinen yhteiskunta, tasa-arvo ja Suomen pitäminen asuttuna tai maan tasapainoinen kehittäminen ovat tavoitteita, jotka voisivat olla melkein pä minkä tahansa puolueen allekirjoitettavissa. Tasa-arvo on leimallisesti SDP:n tunnussanoja⁹⁵, ja maan tasapainoinen kehittäminen keskustan sydänasia. Isänmaallisuus ja karjalaiset perinteet edustavat lukijalupauksessa jatkumoa äänenkannattaja-ajalta. Monille kokoomuslaisille tärkeä ja *Karjalaisen* vanhassakin linjassa mainittu maanpuolustus tuli mukaan lukijalupauksen vuoden 2003 versioon turvallisuuspolitiikan nimellä. Vuosittain vaihtuvassa tavoiteosiossa todettiin, että ”vuonna 2003 Karjalainen kiinnittää erityisesti huomiota eduskunta-vaaleihin, uuden hallituksen toimintaan, työllisyyspolitiikkaan, *turvallisuuspoliittiseen keskusteluun* ja asemaamme eurooppalaisessa yhteisössä”⁹⁶. Myös seuraavina vuosina teema otettiin mukaan. Lukijalupauksessa 2004 sanottiin kiinnitettävän erityistä huomiota jälleen ”turvallisuuspoliittiseen keskusteluun”, ja tammikuussa 2005 *Karjalainen* kiinnitti erityistä huomiota muun muassa ”puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen toimintaan”.⁹⁷ Puolustusvoimat nousivat näinä vuosina julkiseen keskusteluun varuskuntien lakkauttamisten vuoksi, ja *Karjalainen* taisteli oman alueensa toimipisteiden ja raja-alueen turvallisuuden puolesta.

Karjalaisenkin lukijalupauksessa mainittu moniarvoisuus⁹⁸ oli pitkään kokoomuslainen iskusana. Se sopi puolueelle hyvin, sillä sen ideologiaa on ollut vaikeaa luonnehtia selvästi⁹⁹. Kokoomuksen Kuopion puoluekokouksen kesäkuussa 1993 hyväksymässä ohjelmassa korostetaan useaan otteeseen, että puolue kannattaa ”moniarvoista” kansanvaltaa. Ohjelmassa moniarvoisuuden kannattaminen tulkitaan merkitsevän kilpailevien käsitysten esilläolon kannustamista ja niiden arvon tunnustamista. Yksilönvapauden ja tasa-arvon sanotaan toteutuvan vain moniarvoisessa ja kansanvaltaisessa yhteiskunnassa.¹⁰⁰ Moniarvoisuus tuli kokoomuksen yleisohjelmaan jo vuonna 1970 ja se oli tietoinen valinta aatetyössä. Mutta myös moniarvoisuus sopisi melkein pä minkä tahansa muunkin puolueen kuin kokoomuksen ohjelmaan tai muiden kuin *Karjalaisen* linjapaperiin: *Keskipohjanmaakin* oli moniarvoinen vuoden 1976 samoin kuin vuoden 1996 linjoissaan, ja jo *Helsingin Sanomat* puhui vuoden 1974 linjassaan moniarvoisesta yhteiskunnasta. Moniarvoisuus arvona tuntuu 2000-luvulla sopivan laajasti kaikkien seitsenpäiväisten sanomalehtien arvomaailmaan.

Karjalaisen päätoimittaja Pekka Mervola korosti, että lukijalupauksen piti viestiä lehden halusta olla aidosti puoluepoliittisesti sitoutumaton. ”Joku voi

⁹⁴ ”Lukijalupaus”, *Karjalainen* 2.1.2003.

⁹⁵ Michelsson 1999, 276, 284.

⁹⁶ ”Lukijalupaus”, *Karjalainen* 2.1.2003.

⁹⁷ ”Lukijalupaus”, *Karjalainen* 2.1.2004 ja *Karjalainen* 2.1.2005.

⁹⁸ Myös Pohjalaisen linjassa vuodelta 2004 oli mukana moniarvoinen.

⁹⁹ Näin arvioidaan esim. Reijo Vahtokarin jutussa ”Kolme kokoomusta” *Suomen Kuvalehdessä* 3/2003.

¹⁰⁰ Periaateohjelma. Hyväksytty puoluekokouksessa Kuopio 13.6.1993. Kansallinen Kokoomus.

nähdä lehden linjan olevan kallellaan johonkin poliittiseen suuntaan, mutta missään tapauksessa se ei ole kallellaan mihinkään puoluesuuntaan”, Mervola tähdensi haastattelussa 2002.¹⁰¹

Satakunnan Kansa teki Suomen ulkopoliittisen aseman muutoksesta omat johtopäätöksensä, ja poisti kokonaan ulkopoliittisen linjauksensa maaliskuussa 1998. Tuolloin linjapaperista pyyhittiin ylitse lause, jonka mukaan ”Satakunnan Kansa tukee Suomen vakiintunutta, rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa”. Päätoimittaja Erkki Teikarin mukaan kohta poistettiin, koska ulkopoliittinen tilanne muuttui.¹⁰² Vuoden 2005 linjassa lehden aatepainotus oli lyhentyneen yhden kappaleen mittaiseksi:

”Satakunnan Kansa puolustaa sananvapautta, demokratiaa, kansalaisyhteiskuntaa, vapaata kilpailua ja ihmisoikeuksia. Tärkein tehtävämme on puolustaa yksilön oikeutta ihmisarvoiseen ja täysipainoiseen elämään”.¹⁰³

Perinteistä kokoomuslaista arvomaailmaa voisi linjoituksessa katsoa edustavan yksilön oikeuksien ja vapaan kilpailun. Päätoimittaja Jokinen kuitenkin sanoo, että linjapaperia laatiessaan hän ei ajatellut lehden entistä yhteyttä kokoomukseen ollenkaan. Vapaata kilpailua mietittiin hänen ja hallituksen jäsenten keskusteluissa siten, että se pitäisi mainita. Paitsi periaatteellinen yhteiskunnallinen kannanotto vapaa kilpailu kytkeytyi myös Porin markkinoihin: kilpailun ei koettu toimivan riittävästi. ”Maakuntakaupungeissa vallankin ja pienemmissä kunnissa vapaa kilpailu ei ole yhtään itsestään selvää. Aikamoiset kilpailunrajoitukset toimivat ihan merkittäväillä aloilla. Näen vapaan kilpailun enemmän journalistisena kuin aatteellisena asiana”, Jokinen perustelee.¹⁰⁴

Linjapaperissa yksilön korostamisenkin Jokinen johtaa enemmän arkipäivän journalismista kuin aatteellisista sidoksista: ”Yksilön laitoin siihen sen tähden, että hienojen asioiden takaa muistettaisiin, mikä se asia on: aina pitäisi yksilön oikeuksien mennä hienojen teemojen yläpuolelle. Jopa sananvapaudella tai vapaalla kilpailulla voidaan murskata yksilöitä.” Kansalaisyhteiskunnalla Jokinen tahtoi viitata yksilön aktiivisuuteen ja vastuunottamiseen itsestään ja yhteisöstään. ”Näen, että se on suunta, mihin demokratian pitäisi kulkea. Perinteiset rakenteet tulevat seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana murenemaan halusimme sitä tai emme”, Jokinen sanoo. Hänen mukaansa ”ihmisoikeuksien” paikalla luki ensin ”tasa-arvo”, mutta linjaa hierottaessa se vaihtui ihmisoikeuksiin. ”Oikeus ihmisarvoiseen ja tasapainoiseen elämään” koski sitä, kuka määrittelee ihmisarvon, kenen puolelle sanomalehti asettuu: ”Ihmisarvo voidaan määritellä ulkoa päin. Voidaan sanoa, että ihminen makaa vaipoissaan vuodeosastolla, mutta hänellä on ihmisarvo. Voimme todeta, että tilanne on tämä, mutta ihmisarvo toteutuu. Vaippa vaihdetaan kerran päivässä, ja hoitaja käy kahden tunnin välein. Onko se riittävä, pitääkö meidän tyytyä siihen, mikä se täysipainoinen elämä on? Hain tämän kautta sitä, että ihmisarvoinen elä-

¹⁰¹ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

¹⁰² Erkki Teikari, kysely 2000.

¹⁰³ Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (4.2.2005).

¹⁰⁴ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

mä on enemmän. Ihmisellä on oikeus vaatia enemmän kuin vain se, että jonkinmoiset perusoikeudet toteutuvat.”

Kokonaisuudessa *Satakunnan Kansan* uusi linja keskittyi journalismiin ja omaan alueeseen, mikä oli iso muutos vanhaan linjaukseen verrattuna.

Länsi-Suomen linjapaperissa helmikuulta 1989 lehti sanoutui kolme vuotta vanhaa linjaansa selkeämmin kokoomuslaiseksi: ”Poliittiselta linjaltaan Länsi-Suomi on perinteisesti ollut itsenäisesti kantaaottava kokoomuksen äänenkannattaja. Tämä merkitsee sitä, että se ottaa kriittisesti kantaa yhteiskunnan ilmiöihin tukeutuen suurissa linjoissa kokoomuksen aatemaailmaan. Yksittäisissä asioissa lehti saattaa niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin esittää itsenäisiä ja puolueen yleislinjasta poikkeavia kannanottoja.” Itsenäiset kannanotot haluttiin linjassa varata erityisesti sellaisiin tilanteisiin, joissa kyseessä oli Rauman talousalueen etu. Lukijoille ei linjan mukaan saanut kuitenkaan syntyä käsitystä ”poliittisin perustein seulotusta uutisvälityksestä”, mutta lehti linjasi ”luonnollisesti” ottavansa ”myös uutisvivujensa painotuksissa huomioon ideologisen taustansa”. Linjaus on hieman ristiriidassa sen kanssa, että lehteä tutkineen Uolan mukaan poliittiset kannanotot rajoittuivat 1980-luvulla pääkirjoituksiin ja pakinoihin. Ainakin linjatasolla hallitus otti varauksen siihen suuntaan, että lehden taustaa haluttiin näyttää uutispalstoillakin. Puoluepolitiikkaa merkittävämpänä Uola piti kuitenkin sitä, että lehti ei missään vaiheessa tinkinyt vapaan markkinatalouden kannattamisesta.¹⁰⁵ Lehti muuttui vuonna 1991 sitoutumattomaksi. Tällöin mahdollisesti muutettua linjapaperia en saanut käsiini.

Keskustataustaisten lehtien tunnussanat

Mikä koskee entisiä kokoomuslehtiä, pätee myös keskustataustaisiin sanomalehtiin: Vaikka ne julistautuivat virallisesti sitoutumattomiksi, niiden arvopohja pysyi yleisesti ennallaan. Joukosta oli kuitenkin yksi poikkeus, *Kainuun Sanomat*. Päätoimittaja Matti Piiraisen laatimassa linjassa keskustalaisuuteen ei viitannut muu kuin oman alueen, nimikkomaakunta Kainuun, korostaminen¹⁰⁶.

Merkittävästi vanhasta linjapaperista poikkesi myös *Etelä-Saimaan* linja¹⁰⁷. Siinä lehden arvopohjaksi oli määritelty, että ”lehti korostaa suomalaisuutta, sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta, kansanvaltaista järjestelmää, sivistystä ja kansainvälistä vakautta”. Vanhasta linjapaperista ei ollut paljoa jäljellä: yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta oli tullut oikeudenmukaisuus ja ”turhan keskittämisen ehkäisemisestä” alueellinen tasa-arvo. Linja oli myös merkittävästi tiivistynyt. Yhdeksi keskeisemmistä arvoistaan *Etelä-Saimaa* oli nostanut linjassaan suomalaisuuden. Sillä voi ajatella viitattavan erityisesti kulttuuriin: kieleen ja tapaan elää. Lehden päätoimittaja Jorma Hernesmaa puhui haastattelussa 2002 ”suomalaisista perinteistä” ja ”arvoista”: ”Sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo liittyy hyvin pitkälle siihen, että Suomessa kaikki tuntuu keskittyvän pääkaupunkiseudulle. Haluamme pitää kiinni Etelä-Karjalan maakunnasta. Se on meille erinomaisen tärkeä asia.” Hernesmaan mu-

¹⁰⁵ Uola 1990, 267-268, 270.

¹⁰⁶ Kainuun Sanomien toimituksellinen linja, päiväämätön (14.10.1999).

¹⁰⁷ Linja, 8.2.2000.

kaan suomalaisuus korostuu rajan läheisyydessä. Raja lyö leimansa myös siihen, että lehti arvostaa kansainvälistä vakautta. Muita lehden arvoja olivat oikeudenmukaisuus ja sivistyksen ylläpitäminen. Hernesmaa sanoo, että ei ole lähtenyt näitä syvällisesti pohtimaan. Esimerkiksi sivistyksen korostamista hän pitää lehden linjassa historiallisena jäänteinä.¹⁰⁸

Sivistys oli kuitenkin tärkeä teema *Etelä-Saimaan* edelliselle päätoimittajalle Mikael Pentikäiselle, joka nosti sen linjajulistukseen. Hän pyrki laatimaan linjapaperin niin, että se ammensi historiasta ja että toimituksen olisi siihen helppo samaistua. Hän arvelee sivistyksen jääneen hänelle läheiseksi ajoilta, jolloin hän toimi aktiivisesti keskustassa. ”Se (sivistys) tarkoittaa ihmisten halua oppia uutta, opiskella ja antaa heille mahdollisuuksia oppia.” Siirryttyään *Suomen Tieto-toimiston* päätoimittajaksi Pentikäinen korosti uuden työpaikkansakin linjassa sivistystä, jolloin sivistys tarkoitti uutisvirran avaamista ja taustoittamista.¹⁰⁹ STT:n yleisoppaassa Pentikäinen selitti sivistyksen merkitystä seuraavasti:

”Sivistys merkitsee STT:n arvona sitä, että uutistoimisto paitsi kertoo uutisia myös taustoittaa niitä ja avaa uusia näköaloja. Taustoittaminen vaatii hyvää perehtyneisyyttä ja hyviä tietolähteitä. Taustoittamalla voidaan lisätä luotettavuutta, koska silloin voidaan tuoda esiin eri näkökulmia ja seurausvaikutuksia. STT voi avata uusia näköaloja nostamalla esiin jutuissaan julkisuudessa muuten huomiotta jääneitä ongelmia ja niiden ratkaisuja, uusia henkilöitä ja heidän ajatuksiaan sekä käyttämällä perinteisten journalististen käsittelytapojen sijasta uusia menetelmiä.”¹¹⁰

Iisalmen Sanomien uudessa periaatelinjassa keskustalaisuus oli pudotettu pois. Enää ei myöskään toimittamisessa sanottu erikseen tuettavan yritteliäisyyttä ja yksityiseen omistusoikeuteen perustuvaa talousjärjestelmää. Kunnioitus eettisille, moraalisisille, uskonnollisille ja isänmaallisille arvoille oli sekin jäänyt ulos – nyt lehti vain kunnioitti yksilön vakaumusta *Keskipohjanmaan* uuden linjan tapaan. Uudessa linjassa jäljellä entisestä olivat maininnat kansanvaltaisesta yhteiskuntajärjestelmästä, yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta sekä sosiaalisesta ja alueellisesta tasa-arvosta. Puoluepoliittinen keskustalaisuus oli sulatettu väljemmäksi arvosuuntaukseksi. Paasikiven–Kekkonen linjakaan ei enää kelvannut paperiin.¹¹¹

Aatteellista sanomaa päätoimittaja Ylitalo tahtoi jättää linjapaperiin edelleen sen vuoksi, ettei lehdestä tulisi hajuton ja mauton. Lehdellä tuli olla oma mielipide. ”Kansanvaltaisuus ja demokratia, se on ihan selvä. Sitten yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus, se on arvo, jota meidän sopii ja pitää vaalia. Ehkä sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo ovat jäännettä aiemmasta arvomaailmasta, mutta ne sopivat hyvin lehden perustehtävään, oman seutukunnan puolustamiseen. Alu-

¹⁰⁸ Jorma Hernesmaa, puhelinhaastattelu 2002.

¹⁰⁹ Mikael Pentikäinen, sähköpostivastaus 27.6.2003.

¹¹⁰ STT:n yleisopas. Saatu STT:ltä sähköpostitse 30.10.2002. Sen sijaan kahta vuotta myöhemmin oppaassa ei ollut enää omana kohtanaan sivistystä, kuten ei myöskään ”riippumattomuutta” ja ”osaamista”. Niiden sijaan oli uutena arvona tullut mukaan ”asiakastytyväisyys”. STT työohje, saatu sähköpostitse toimituspäällikkö Olli Kemppaiselta 23.1.2004.

¹¹¹ Iisalmen Sanomien periaatelinja, päiväämätön (13.10.2000) ja Iisalmen Sanomat, toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1988).

eellinen tasa-arvo esimerkiksi sopii siihen mainiosti. Sosiaalinen puoli, minulla on siinä sellainen tausta-ajatus, että tämä on jos ei nyt mikään Ruikanranta, niin keskimääräistä köyhempää aluetta. Pyrimme edistämään sosiaalista tasa-arvoa.” Ylitalo kuitenkin vähättelee tunnussanojen keskustalaista perua ja arvelee, että lehden arvot voisi ”vaikka sosiaalidemokraatti” allekirjoittaa.¹¹²

Ilkan ohjelmassa vuodelta 1997 luvattiin kunnioittaa kristillisiä ja isänmaallisia arvoja¹¹³. Jo *Ilkan* vanhassa ohjelmassa olivat mukana samat arvot. Päätoimittaja Kari Hokkanen valittaa, että sanoihin liittyy usein ”fraseologista käyttöä”, mutta vaikka näin on, *Ilkan* historia huomioiden ne haluttiin pitää mukana. Lisäksi uutena ohjelmaan oli kirjattu, että ”*Ilkka* puolustaa Suomen itsenäisyyttä ja kansanvaltaa, yrittämisen vapautta sekä *ihmisten tasa-arvoa*”. Hokkanen alleviivaa tasa-arvon merkitystä tilanteessa, missä uusi ohjelma laadittiin. Kyseessä oli haaste yleiselle mielipiteelle, joka korosti laman jälkeen markkinaliberalismia, valinnan vapautta ja kilpailua, ei niinkään perinteiseen hyvinvointivaltioajatteluun liittyvää tasa-arvoa. Pirilän aikana provokatiivista oli tähdentää yrittäjänvapautta, kun 1970-luvun yleinen henki tuki valtion vahvaa roolia talouselämässä, Hokkanen tulkitsee. Yrittämisen vapaus (ei enää *yrittäjän vapaus*) säilyi Hokkasenkin paperissa, mutta yksilön vapaus tippui pois: ”Sen alleviivaamiseen ei tässä ilmapiirissä ollut mitään syytä, koska se ikään kuin luonnostaan ylikorostui. Tasa-arvon elementti, joka Alkion alkuperäisessä sanomassa oli ainakin yhtä merkittävä kuin yrittämisen vapaus, oli 1990-luvun lopussa ja nyt 2000-luvun alussa uhatumpi. Sen tähden se oli mukana.” Suomen itsenäisyyden Hokkanen liitti ohjelmaan mukaan sen tähden, että teema sai uutta sisältöä globalisaatiokeskustelussa. Hokkasen mukaan sisältövalinnoilla ”haluttiin näyttää”: ”Vaikka nämä vaikuttavat aika lailla fraaseilta, niissä on yleensä sanoma, jonka ympäristö ja oma väki ymmärtävät”, Hokkanen kertoo.¹¹⁴ Hänen arvionsa sisältää yhden avaimen linjapaperien lukemiseen: ne on suunnattu usein sisäpiiriläisille viestimään lehden suuntautumisesta yhteiskuntaan, välillä hyvinkin hienovaraisesti.

Itä-Savon uudessa linjassa keskustalaisista juurista muistuttava arvomaailma oli seuraavanlainen:

”Lehti tukee suomalaista kansanvaltaa ja yrittämisen vapautta, puolustaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sekä sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa. Itä-Savo toimitetaan moniarvoisuutta ja suvaitsevaisuutta suosivassa hengessä.”¹¹⁵

Vanhasta linjapaperista periytyivät suomalainen kansanvalta, yrittämisen vapaus, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja moniarvoisuus. Päätoimittaja Pienimäki sanoo ”moniarvoisuuden” ja sen rinnalle uudessa linjapaperissa tulleen ”suvaitsevaisuuden” liittyvän lehden yleisönosastokirjoituksiin ja lehden omiin kannanottoihin¹¹⁶, siis mielipidekirjoituksiin.

¹¹² Risto Ylitalo, haastattelu 2002.

¹¹³ *Ilkan* toimituksellinen ohjelma, päiväämätön (20.4.1997).

¹¹⁴ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

¹¹⁵ *Itä-Savon* periaatelinja, päiväämätön (21.1.2002).

¹¹⁶ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

”Yrittämisen vapauden” Pienimäki selittää vasten lehden omistuksessa ta-
pahtunutta muutosta. Lehden uuden kustantajan, Tikan yrittäjäperheen, kannal-
ta saattoi olla tärkeää muistuttaa asian tärkeydestä. ”Yhteiskunnallisen oikeu-
denmukaisuuden” Pienimäki katsoo olevan yleisesti ”pientä eettistä arvopoh-
jaa”, joka sopii sanomalehden periaatejulistukseen. *Itä-Savonkin* toiminta-alueella
oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kysymykset ovat herkkä
asia: ”Tämä liittyy alueelliseen epätasa-arvoon. Tämä on köyhimpiä talousaluei-
ta, markkina-alueita, mitä Suomessa on. On aika tärkeä asia, että saa oikeuden-
mukaisen kohtelun yhteiskunnallisesti. Asia kuuluu Itä-Savon vanhaan perintee-
seen. Kannattaa olla herkkä, koska koko linjapaperin täytyy sitoutua lehden pe-
rinteiseen arvopohjaan, sen pitää olla heijastusta sieltä. Tällä korostetaan arvo-
pohjan jatkuvuutta vaikka poliittinen sidos on pois.” *Iisalmen Sanomissahan* ”sosi-
aalista tasa-arvoa” päätoimittaja selitti edellä samoilla perusteilla.

Persoonallinen piirre *Itä-Savon* linjassa oli maininta siitä, että lehti ”tukee
kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen omaehtoista taloudellista ja sivistyksellistä
toimintaa ja kansalaisten perusoikeuksien toteutumista asuinpaikasta riippu-
matta”. Pienimäen mukaan muotoilun taustalla oli yhteiskunnan murros, niin
sanotun kolmannen sektorin esiinnousu ja julkisen vallan heikentyneet voima-
varat. Kyseessä oli koko hyvinvointivaltion muutos ja sanan korvautuminen
julkisessa keskustelulla hyvinvointiyhteiskunnalla: ”*Itä-Savo* antaa viestin, että
tällaiseen tehokkaaseen, vapaaehtoiseen työhön lehti suhtautuu kannustavasti.
Tässä on viesti alueen ihmisille. Se on tärkeä osa journalistista sisältöä.” Koh-
taan liittyvä aluepoliittinen painotus oli Pienimäen mielestä luontevaa muutto-
tappiosta kärsineellä *Itä-Savon* alueella, jossa on koettu jäädyn heikommalle
osalle yhteiskunnan resursseja jaettaessa. ”Alueellinen tasa-arvo korostuu. Se
on hyvä arvopohja, koska koko tämä paperi hakee arvopohjan alueellisesti kes-
tävää”, Pienimäki linjasi.

Keskipohjanmaan uusi linja ei ollut mikään aatteellinen täyskäännös¹¹⁷. Se
näkyi selvästi siinä, kun vertaa vuosien 1976 ja 1996 periaatelinjojen ar-
vosidonnaisuudesta kertovia kohtia:

Keskipohjanmaan periaatelinja 1976

Keskipohjanmaan periaatelinja 1996

Keskustalainen →	Perinteensä mukainen
Keskustalainen moniarvoinen yhteiskuntanäkemyks →	Moniarvoinen, suvaitseva yhteiskuntanäkemyks
Yksilön vastuunalainen vapaus →	Yhteisvastuu, yksilön vapaus
Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus, valtakunnan eri osien tasasuhtainen kehittäminen →	Alueellinen ja sosiaalinen tasa-arvo
Parlamentarismi, kansanvaltainen yhteiskuntajärjestelmä →	Kansanvaltainen yhteiskunta- järjestelmä
Isänmaalliset ja uskonnolliset arvot →	Yksilön vakaumuksen kunnioittaminen

¹¹⁷ Keskipohjanmaan periaatelinja, 20.5.1996.

Keskustataustaisuuteen viittasi uudessa linjassa kohta ”perinteensä mukainen” hieman samoin kuin *Aamulehden* vuoden 1992 linjan maininta ”vakiintuneesta arvomaailmasta”. *Keskipohjanmaassa* määritelmästä keskusteltiin periaatelinjan tekovaiheessa, mutta vasta viimeisen päivän kokouksessa ilmaisu lisättiin uuteen linjaan ”kompromissina”, kertovat päätoimittaja Lassi Jaakkola ja hallituksen jäsen Matti Kalliokoski: ”Se oli myönnytys, jolla osoitetaan, että linja ei muutu, vaan se pysyy. - - Linjan kirjaus muuttui, evoluution ja revoluktion hankala suhde”, Matti Kalliokoski pohdiskelee. Päätoimittaja Jaakkola tarkoittaa, että kyseinen kohta viittasi kannanottoihin, mikä kohdisti määrityksen lähinnä pääkirjoitukseen. *Keskipohjanmaan* vanhassa linjassa kirjattu ”keskustalainen moniarvoinen yhteiskunnanäkemys” on korvaantunut ”moniarvoisella, suvaitsevalla yhteiskunnanäkemyksellä”. Yksilön vastuunalainen vapaus korvattiin yhteisvastuulla ja yksilön vapaudella: ”Tunnistan, että siinä on moralistista ruuvia löysätty”, Matti Kalliokoski selittää. Pentti Pulakan päätoimittajakaudella esimerkiksi lehdessä noudatettiin raittiusaatetta ihan käytännössäkin, eikä alkoholilaskuja maksettu yhtiön pussista. ”Suurempi kysymys kuin suhde puolueeseen oli tässä lehdessä suhde alkoholiin. Löytyykö lehden kirjanpidosta alkoholilaskuja, tarjotaanko alkoholia tilaisuuksissa?”, Matti Kalliokoski kärjistää. Jaakkolan aikana käytäntö muuttui sallivammaksi tässäkin suhteessa. Kalliokosken laajentaa lehden suhdetta alkoholiin siten, että lukijakunnan odotuksista juontava linja näkyi myös lehden ilmoituksissa. Esimerkiksi niin sanottuja seksi-ilmoituksia ei otettu missään vaiheessa *Keskipohjanmaan* palstoille.¹¹⁸

Ehkä tuntuvin muutos oli siinä, että kun vanhassa linjassa korostettiin isänmaallisia ja uskonnollisia arvoja, niin 1996 lehti sanoi kunnioittavansa yksilön vakaumusta. Linjaa avarrettiin tältäkin kohdalta ja samaan teemaan liittyi suvaitsevaisuuden mainitseminen. ”Suvaitsevaisuudella viittasimme arvopohjaan suhteessa uskontoihin, kirkkoihin ja tämänytyypiseen. Siinä on haettu tällaista monikuluttuurista. - - Alue on uskonnolliselta kirjoiltaan värikäs, keskustelut ovat kiivaita. Muotoilu sallii asioista kirjoittelun, mutta ohjaa tiettyyn tyyliin. - - Yksilö ja yksikkö-muodossa olevat sanat toistuvat periaatelinjassa, ja sitten vielä länsimainen sanavapauskäsitelmä. Se on tietyllä tapaa värin tunnus-tamista. Täytyy muistaa, että linja tehtiin kiivaan EU-keskustelun jälkeisessä tilanteessa”, Matti Kalliokoski muistuttaa.

Pohjolan Sanomien uudessa linjassa (2001) ei enää mainita keskustaa mutta *Keskipohjanmaan* tapaan ei myöskään poliittista sitoutumattomuutta. Toiminta-ajatuksessa todettiin vain, että ”journalistiset ratkaisunsa lehti tekee itsenäisesti”¹¹⁹. Ennen sitoutumattomuuden vahvistavaa linjapaperia päätoimittaja Heikki Lääkkölä oli paria vuotta aikaisemmin uusinut vanhan linjan. Kyseistä paperia hän ei tutkimustani varten löytänyt, mutta siinä oli hänen mukaansa pitkälle samat asiat kuin uusimmassa linjassa. Jo tuolloin valmistauduttiin äänenkannattajuudesta luopumiseen. ”Katsottiin, että jos irtaudutaan äänenkannattajuudesta, niin esimerkiksi arvoja ei jouduta uudelleen muuttamaan, vaan että arvot

¹¹⁸ Matti Kalliokoski ja Lassi Jaakkola, haastattelu 2004.

¹¹⁹ Toiminta-ajatus, hyväksytty Pohjolan Sanomien hallituksen kokouksessa 23.1.2001.

säilyvät, mutta niitä ei sidota puolueeseen”, Lääkkölä kertoo hänen ja silloisten hallituksen jäsenten välisistä keskusteluista.¹²⁰

Arvomaa ilmaan viitaten *Pohjolan Sanomien* toiminta-ajatuksessa todettiin kannatettavan kansanvaltaa, ja lehden oman mielipiteenmuodostuksen sanottiin tapahtuvan arvopohjalta, ”jossa korostuvat yksilön vapaus, ihmisen itsenäisyys, omatoimisuus, yritteliäisyys sekä yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden tukeminen ja arvostaminen”. Yritteliäisyyttä *Pohjolan Sanomissa* on edistetty muun muassa siten, että lehdessä on julkaistu runsaasti juttuja, joissa kerrotaan mahdollisuudesta työllistyä yrittäjänä. ”Ehkä siihen implisiittisesti sisältyy viesti, että näinkin voi tehdä ja tämmöistä kannattaa yrittää”, Lääkkölä miettii.

Sosialidemokraattista sanastoa

Tutkimukseni ainoa vasemmistolaista taustaväriä sisältänyt sanomalehti, *Kymen Sanomat*, oli julistautunut jo *Kotkan Sanomien* aikaan 1988 ”puolueisiin ja muihin eturyhmiin sitoutumattomaksi”. Kun 1991 nimeksi tuli *Kymen Sanomat*, periaatelinja pysyi sisällöltään samana. Lehden todettiin ottavan osaa ”yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon” siten, että ”omilla kannanotoillaan *Kymen Sanomat* myötävaikuttaa kansanvaltaisen ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan kehitykseen”. Lisäksi mainittiin aluetehtävä: aluelehti halusi edistää Etelä-Kymenlaakson hyvinvointia.¹²¹ Periaatelinjan laatinut päätoimittaja Jukka Vehkasalo pitää arvovirkettä selvänä: ”Itse asiassa siinä puolustetaan pohjoismaista hyvinvointiyhteiskunnan mallia nimeämättä sitä”, Vehkasalo kertoo.¹²²

Mutta sosiaalidemokraattiseen taustaan nähden lehden aluetehtävän ollessa kyseessä, lehdessä oltiin myös huomattavan yrittäjäystävällisiä jo 1990-luvulla, mikäli Vehkasaloa on uskomisen: ”Tämä on sellainen savupiipputeollisuuden alue, jossa murros oli merkittävä. Parissakymmenessä vuodessa teollisuudesta katosi työpaikkoja tukuttain. Alueen hyvinvointi on ollut ja on vieläkin silmäterä. Alue oli henkisesti lurpsahtanut. Ei ollut kuin negatiivisia uutisia talouselämän puolelta. Mikä firma lopetti, mikä muutti, mikä supisti. Lama-vuosina työttömyys kasvoi ja on pysynyt liian korkeissa lukemissa. Tuo linja kertoo ajasta paljon. Rohkaistiin ja edelleen rohkaistaan pääkirjoituspalstoilla kuntia riskiratkaisuihin, jotta yrittäjäystävällisyys asettuisi paikkakunnalle. Tämä oli leimautunut yrittäjävihamieliseksi seuduksi, oli lakkoherkkä. Joku (vasemmistoliiton kansanedustaja) Pertti Tiusanen vastusti parhaimmillaan suunnilleen kaikkea. Tämän ymmärtäisin ihan sen takia siten, että lehti ponnisteli ja olisi eturintamassa, olisi kannustava tekijä.”

Sitoutumattomien lehtien tunnussanat

Sitoutumattomiksi varhemmin julistautuneissa lehdissäkin linjapapereita uusittiin 1990-luvulla ja 2000-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tämä kertoo siitä, et-

¹²⁰ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

¹²¹ *Kymen Sanomat*, periaatelinjan, päiväämätön (1988).

¹²² Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

tä puoluesidonnaisuuden osoittaminen ei ollut ainoa linjapaperien sisällössä keskeinen seikka.

Hämeen Sanomien uudessa linjassa kesäkuulta 1994 oli poistettu muutamia vanhan linjan kohtia ja hiottu ilmaisia. Esimerkiksi johdanto-osan ”kehittyvän elämänmuodon ilmentäjänä” oli jätetty pois. Uuden linjan valmistellut päätoimittaja Terttu Häkkinen sanoo, että vanha ilmaisu ei auennut hänelle, mutta hän oli arvellut sen tarkoittavan taantumuksellisuus-väitteiden torjumista. Uuden linjan johdanto-osan viimeisen kohdan, ”oikeudenmukaisen ja tasapuolisen tiedonvälityksen ja mielipideilmaisun edustajana”, Häkkinen katsoi avaavan lehteä vasemmiston suuntaan. Häkkinen sanoo, että ”mielipideilmaisun edustaja” oli kankea ilmaisu, ja aluksi tilalla käytettiin foorumi-sanaa. Siitä luovuttiin, koska periaatelinjan kaikkien sanojen haluttiin olevan suomen kieltä. ”Meillä ei ole semmoisia ennakkoluuloja tai -asenteita, että esimerkiksi jonkun sortin ilmiöistä ei voisi kirjoittaa tai sanoa mielipidettään. Tämä juonsi osin alkunsa siitä, että silloin, kun Allan Liuhala tuli taloon, ei julkaistu SKDL:n vaali-ilmoituksia. Hyvänen aika, demokratiaan kuuluu se, että toisin saa ajatella ja olisi kamalaa, jos kaikki ajattelisivat samalla lailla kuin minä. Esimerkiksi yleisönosastossa sai kirjoittaa ihan (mielensä mukaan), kun vain perusteli mielipiteensä eikä se loukannut painovapauslakia”, Häkkinen kertoo.¹²³

Hämeen Sanomien ohjelman numeroidut kohdat alkoivat toteamuksella, että lehti ”noudattaa kansallisen itsenäisyytemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliitikkaa sekä tukee kansalliset erityispiirteemme huomioon ottavaa kansainvälistymistä”. Aiemmasta lehden ohjelmasta tuttu puolueettomuus (”noudattaa kansallisen itsenäisyytemme ja puolueettomuutemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliitikkaa”) oli pudotettu pois. Päätoimittaja Häkkisen mukaan kansainvälinen tilanne oli muuttunut eikä puolueettomuus-tavoitetta enää tarvittu. ”Kansainvälistyminen” oli tärkeä taas siksi, että linjan laadinta-aikaan elettiin kovasti EU-haaveissa: ”Kun linjaa ruvettiin tekemään, oli ilman muuta selvää, että Hämeen Sanomat on EU-integraation kannalla eikä kuten jotkut muut lehdet, jotka valitsivat toisin. - - Sitten oli muu globalisaatio. Ajattelin, että tähän pykälään voi vedota tai sanoa, että me olemme hyväksyneet tämän esimerkiksi kehitysapu- ja pakolais- tai maahanmuuttajakysymyksissä. Täällä syntyy kuten muuallakin jännitteitä, kun työttömyysaste on korkea. Missään tapauksessa Hämeen Sanomat ei ollut se, joka sulkee Suomen muuttajilta”, Häkkinen kertoo.

Numeroidussa kohdassa kaksi lehti ensin ”lujittaa kansallista kulttuuria” ja vasta siten mainittiin ”maanpuolustus”. Suomalaiskansallinen ajattelu oli edelleen mukana ja uutena teemana oli lisäys siitä, että lehti arvostaa luontoa ja ympäristöä säilyttäviä pyrkimyksiä. Maanpuolustus ei ollut vain henkisen tilan agitoimista, vaan kyse oli lehden ilmestymisalueella monen ihmisen toimeentulosta. Häkkinen korostaa, että Hämeenlinna on Suomen vanhin varuskunta-kaupunki ja Riihimäellä on toinen suuri varuskunta: ”Tässä maakunnassa melkein joka ikisellä tai ainakin naapurilla tai sukulaisella on jonkinlainen yhteys varuskuntiin. Ne ovat merkittävä osa maakuntaa. Me elämme täällä armeijan kanssa. Se on meidän leipämme, meidän täytyy ottaa kantaa siihen”, Häkkinen

¹²³ Terttu Häkkinen, haastattelu 2004.

perustelee. Toinen puoli asiassa oli kuitenkin maanpuolustushenki, jonka lehtiyhtiön hallitus koki keskeiseksi linjan sisällöksi: ”Muistaakseni keskusteltiin, kumpi laitetaan ensimmäiseksi (maanpuolustus vai kansallinen kulttuuri)”. ”Suomalaishenkinen ajattelu” piti Häkkisen mukaan sisällään suomen kielen ja suomalaisen elämän: ”Minulla oli vähän tämmöistä, ei nyt amerikkalaisen torjuntaa, mutta hampurilaiskulttuurin. Hämeenlinna on monen kulttuuripersoonan synnyin- ja kotikaupunki. Meille on tärkeää, että meillä on oma korkeakulttuuri: sekä kuvataide, musiikki, kirjallisuus. Plus arkielämä, koulutus, kasvatus, kaikki tällaiset. Meidän ei tarvitse olla mikään Viro, joka kulttuuripoliittisesti nopeasti ja tuhoisastikin on ominut paljon uutta”, Häkkinen mietti.

Luonto ja ympäristö tulivat *Hämeen Sanomien* linjaan vain vuosi sen jälkeen kuin ne oli mainittu kokoomuksen ohjelmassa. Päätoimittaja Häkkinen kiistää tulkinnan, että kokoomuksen ja lehden linjalla olisi ollut yhteyttä: *Hämeen Sanomat* ei saanut puoluetukea, päätoimittajat eivät vuoden 1970 jälkeen olleet mukana politiikassa, toimittajana työskenteli keskustalainen kunnanvaltuuston puheenjohtaja ja samoin vahvuuteen kuului sosiaalidemokraattisen ministerin aviopuoliso, moitteita oli otettu vastaan vuosien saatossa eniten kokoomukselta.¹²⁴ ”Muistaakseni olisin ympäristön laittanut ylemmäs, sellainen muistikuva minulla on. Siitä keskusteltiin. Hallitus ehkä pelkäsi, että tämä vihertää, että sen voi kokea vihertämiseksi. Mutta hallituksessa on fiksuja ihmisiä, ei siellä yhtään sellaista ole, joka ei tunnustaisi ja arvostaisi, että ympäristön suojele on välttämätöntä ja nykyaikaa. Mutta levikkialueeltamme alkoi Koijärviliike, se oli tietysti ehkä vähän, että ei tässä katsota, että Hämeen Sanomien toimittajat ja päätoimittaja seuraavaksi menevät ja köyttävät itsensä puuhun tai lähtevät liito-oravia tuudittlemaan koivun oksaan korkealle. Kuitenkin tämä kohta meni, vaikka siitä vähän väännettiin. Ehkä siinä näitä elinkeinoelämän intressejä vastaan, ääriympäristönsuojelua vastaan, niistä jonkun verran keskusteltiin.”

Yksilön vapaus ja turvallisuus olivat molemmissa *Hämeen Sanomien* papereissa mainittuja asioita. Sen sijaan uudessa linjassa ei enää vastustettu ”pyrkimyksiä yksilökeskeisen yhteiskuntajärjestelmämme muuttamiseksi”. Häkkinenkin vahvistaa, että kohdassa oli alun perin kyse ”kommunismista pelosta”. Hänen linjassaan todettiin, että ”tukee päämääriä yksilöä arvostavan yhteiskuntajärjestelmän kehittämiseksi”. ”Tämä oli semmoinen hyvä ja kaunis ajatus, että yrittämisen vapaus, elämisen vapaus, koulutuksen vapaus tai oikeus siihen, ja niin että yksilöllä pitää olla se onni mutta toisaalta se vastuu, että hän pystyy mahdollisimman paljon omasta elämästään päättämään. En tiedä, olisiko tämä tavallaan vähän sisältynyt noihin muihin, mutta ehkä tämä oli vähän sellainen liima jossain välissä”, Häkkinen perustelee. Molemmissa papereissa kannatettiin yritteliäisyyttä ja yksityistä omistusoikeutta arvostavaa talousjärjestelmää. Häkkinen sanoo kyseessä olleen ”hyvin porvarillisen” tavoitteen, mikä piti sisällään, että lehti ei edelleenkään ollut sosialisoimassa tai asettamassa taloutta yhteiskunnan ohjaukseen. Vuonna 1994, laman alkaessa hellittää, yrittäjäyys oli tosin alkanut saavuttaa jo yleistä, puoluerajat ylittävää hyväksyntää. Oliko lehti

¹²⁴ Terttu Häkkinen, sähköposti 2002 ja haastattelu 2005.

sitten miten vahvasti muuten yritteliäisyyden puolesta, yritti asiaa edistää?: ”On ollut tavattoman paljon, toimituksellisesti mutta myös ilmoitus- ja levikimarkkinoinnissa teimme tavattoman paljon yhteistyötä kauppiaiden ja eri toimijoiden kanssa. Nyt varsinkin, kun on tämä konserni. Se on iso yritys, jossa on monta yritystä sisällä, se on korostunut”, Häkkinen vastaa.

Linjan perusteella *Hämeen Sanomia* ei voi enää määritellä ”oikeistoporvarilliseksi”, porvarilliseksi sen voi tietenkin lukea¹²⁵. Isoista puolueista lehteä lähinnä on linjan perusteella kokoomus, jolle *Hämeen Sanomien* tapaan muun muassa yksilön korostaminen, maanpuolustus, kansalliset perinteet ja yrittäjäys ovat olleet tärkeitä asioita. Suhde kokoomukseen väritti lehden sitoutumattomuutta, ja vielä 1990-luvulla tehdyssä tutkimushaastattelussa Häkkinen oli täsmentänyt lehden sitoutumattomuuden porvarillisuudeksi ja toiseksi määritteli sen nimenomaan suhteessa kokoomukseen: lehti oli lähellä kokoomusta ja porvarillisuus sitä, että lehti sai ja uskalsi olla eri mieltä kokoomuksen kanssa¹²⁶.

Hufvudstadsbladet määritteli vuoden 2005 tyylikirjansa versiossa linjansa seuraavasti:

”Hbl on puoluepoliittisesti sitoutumaton, porvarillis-liberaalinen sanomalehti.”¹²⁷

Määritelmään kirjattua porvarillisuutta selitettiin niin, että lehti uskoi markkinatalouteen sekä yksilön vapauteen ja omiin kykyihin. Liberalismin tulkittiin puolestaan tasapainottavan vapautta, sillä liberalismiin sanottiin sisältävän sen, että vapautta ei koskaan voi erottaa sosiaalisesta vastuusta, vapaamielisyydestä ja avoimuudesta.¹²⁸

Jakobstads Tidningin linjamäärityksessä yhteiskunnallista linjaa vedettiin niin, että lehti puolusti demokratiaa ja erityisesti ruotsin kieltä:

”Jakobstads Tidning on kolmanneksi suurin suomenruotsalainen päivälehti. Se tarkoittaa, että lehdellä on myös vastuu edistää suomenruotsalaista identiteettiä sitoutuen vahvasti pohjoiseen ruotsinkieliseen Pohjanmaahan. Puolustamme ruotsin kieltä ja edistämme oikeaa, elävää ja nykyaikaista lehtiproosaa.”¹²⁹

Ruotsalaisen kansanpuolueen arvomaailmaan viittaavaa sanastoa linjasta ei juuri löydä. *JT:n* linjassa korostui paikallisuus, mikä selittyy sillä, että lehti oli kasvanut paikallislehdestä kuusipäiväiseksi ja myöhemmin edelleen seitsenpäiväiseksi sanomalehdeksi. Linjassa muistutettiin lehden alun perin perustetun 1898 paikalliseksi lehdeksi, jolla oli sosiaalinen vastuu.

¹²⁵ Vrt. Hujanen 2000, 67.

¹²⁶ Hujanen 2000, 228.

¹²⁷ Handbok för Hufvudstadsbladets redaction (mars 2005), 2. Journalistiskt uppdrag på lång och kort sikt.

¹²⁸ Handbok för Hufvudstadsbladets redaction (mars 2005), 2. Journalistiskt uppdrag på lång och kort sikt.

¹²⁹ JT:s lilla vita, 2) JT:s mål, uppdrag och publicistiska riktlinjer, 9.11.1999.

Kaleva oli taustaltaan edistyspuolueen lehti. Viittaus historiaan oli uudessa-kin linjapaperissa (1999), sillä *Kalevaa* todettiin toimitettavan ”vapaamielisessä hengessä”. *Kalevan* arvomaailma määriteltiin kokonaisuudessaan seuraavasti:

”*Kalevan* toiminnan ydintä on suomalainen kulttuuri, suomalaisuus. Niihin lehti nojaa ja niitä se edistää. Samanlaisia *Kalevan* perusarvoja ovat ihmisoikeudet ja kansanvalta sekä yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus.”¹³⁰

Vanhassa periaatelinjassa ei ollut vastaavaa arvomäärittystä, mutta kansanvalta ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus oli mainittu toisessa kohdassa. Aivan uutta oli nyt suomalaisen kulttuurin ja suomalaisuuden korostaminen. *Kaleva* onkin tunnettu vahvasta panoksestaan pohjoisen kulttuurin raporttoijana ja tutkijana. Suomalaisuuden vaalimista lehdistön tehtävänä on korostanut myös Päiviö Tommila¹³¹.

Vaikka 1990-luvulla kommunismin vastustamista ei koettu enää laajasti tärkeäksi, niin vielä 1991 *Savon Sanomien* linjassa oli kaikuja menneiden vuosikymmenten ideologisesta taistelusta:

” - - Savon Sanomat noudattaa tiedonvälityksessään länsimaisen sananvapauden periaatteita ja tasapuolisuutta. Lehti tukee kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmää ja mielipiteen vapautta.”¹³²

Linjan laatinut päätoimittaja Tapani Lepola kertoo karun rehellisesti, että kohta oli ”suoraan sanottuna kopsattu jonkin muun lehden vastaavasta. En muista minkä, mutta mulla oli niitä (linjapapereita) useampia. Tämänsuuntainen oli aika monessa.” Lepola arvelee, että viittaus juontaa juurensa 1970-luvun tilanteen, jossa ”stalinistit” olivat vielä Suomessa elävää todellisuutta. ”Senkin takia kuvittelen, että tätä korostettiin suomalaisessa lehdistössä”, Lepola arvioi.¹³³

Lapin Kansan periaatelinjassa ei lehden aatteellista taustaa valotettu juuri lainkaan¹³⁴. Todettiin vain lehden tukevan ”kansanvaltaista poliittista toimintaa” – enää ei senkään linjassa kannatettu ”vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämistä”. Lehden päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula selitti ilmaisun ”tukee kansanvaltaista poliittista toimintaa” tarkoittavan nykyään esimerkiksi sitä, että lehti ei lähde tukemaan epäkansanvaltaista toimintaa. ”Lehti antaa tilaa vaikkapa turkistarhaisuille, mutta lehti ei tue niitä virallisesti. Uskomme siihen, että demokratia voittaa. Demokratiaan kuuluu antaa ääni vaikka turkistarhaisuille tai muille tahoille, jotka tekevät laittomuuksia. Mutta niiden tulee voida perustella se. Lehti uskoo, että demokratia on niin vahva, että se kestää nämä kansanvallan kaventajien mielipiteet. Lehti on virallisesti kansanvallan kannalla”, Tuomi-Nikula sanoo.¹³⁵

¹³⁰ Sanomalehti *Kalevan* periaatelinja, 20.8.1999.

¹³¹ Ks. Tommila 1988, 520.

¹³² *Savon Sanomain* linja, päiväämätön (21.1.1991).

¹³³ Tapani Lepola, haastattelu 2002.

¹³⁴ Sanomalehti *Lapin Kansan* periaatelinja, päiväämätön (1998).

¹³⁵ Heikki Tuomi-Nikula, haastattelu 2002.

Tuomi-Nikulan kanssa samaa asiaa tähdensi oman lehtensä tekemässä lähtöhaastattelussa *Ilta-Sanomien* päätoimittaja Vesa-Pekka Koljonen, jonka mukaan hänen lehtensä ”ainut päämäärä kannanotoissa on ollut viileä järkilinja kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen tukemiseksi. Ei ole lähdetty hihkumaan minkään ismin puolesta”¹³⁶. Koljonekin otti haastattelussa esimerkiksi eläinten oikeudet, joiden nimissä on turvauduttu laittomuuksiin, kuten turkistehtaan polttamiseen: ”Lehden kuuluu vastustaa sellaista laittomuutta”, Koljonen tähdensi.

5.3 Riippumaton, sananvapautta kunnioittava, taloudellisesti kannattava

Riippumattomuus takaa sananvapauden

Sitoutumattomuus vakiintui 1990-luvulta lähtien tarkoittamaan puoluepoliittista sitoutumattomuutta. Samaa tarkoittaen saatettiin käyttää sanaa riippumaton, mutta linjapapereiden perusteella riippumattomuuteen yhdistyy laajemmin lehden itsenäinen asema suhteessa yhteiskunnallisiin vallankäyttäjiin ja taloudellisiin vaikuttajiin. Useassa linjapaperissa käytettiin sekä sitoutumatonta että riippumatonta. *Savon Sanomien* päätoimittajan Tapani Lepolan linjassa, jolla lehti irrottautui keskustan äänenkannattajuudesta, ilmaistiin avauslauseessa, että lehti oli ”sitoutumaton”, ja toisessa kappaleessa lehden määriteltiin olevan ”poliittisista, taloudellisista ja muista eturyhmistä riippumaton”¹³⁷. Lepola tarkentaa haastattelussa 2002, että vielä 1970-luvulla talouselämän piirissä oli vallalla ajattelua, että ilmoittaminen olisi tuonut sananvaltaa siihen, mitä lehti kirjoittaa. 1980-luvulla vaikutusyritykset Lepolan mukaan vähenivät. ”1970-luvun puolivälisissä ilmoitusosastollakin oli ihmisiä, jotka olivat myötäilemässä, että jos kauppa ilmoittaa meillä niin ja niin paljon, sen pitää saada semmoinen ja semmoinen juttu. On määrätietoisesti yritetty selittää, että ei lehti voi näin toimia. Muutoinhan semmoisella, jolla olisi eniten rahaa elikkä vaikka Keskolla, olisi suurin sananvalta siihen, mitä kirjoitetaan. Se on pikku hiljaa opittu ymmärtämään. Siinä on varmaan osa vaikutus lehdistön ’valistustyöllä’, mutta luulen, että talouselämän johdossa on myös enemmän pidemmälle koulutettua ihmistä. Aikaisemmin perheyriyten johdossa oli oman onnensa seppiä, jotka olivat tottuneet vaikuttamaan toisenlaisilla keinoilla.” Lepolan mukaan tällaiset linjanvedot ovat joskus hurskastelua eikä idealistista tilannetta vallitse missään, mutta tavoitteena niiden tulee olla.¹³⁸

Päätoimittaja Jouko Jokisen laatimassa *Satakunnan Kansan* linjassa vuodelta 2005 todettiin lehden tuottavan muun muassa ”itsenäiseksi” määriteltyä

¹³⁶ Heli Karhumäki, ”Muu media seuraa iltapäivälehden reseptiä”, *Ilta-Sanomat* 30.4.2003.

¹³⁷ *Savon Sanomien* linja, päiväämätön (21.1.1991).

¹³⁸ Tapani Lepola, haastattelu 2002.

journalismia, ja lisäksi lehti asemoitiin sekä sitoutumattomaksi puolueista että laajemmin riippumattomaksi:

”Sitoutumaton lehti päättää itse sisällöstään. Satakunnan Kansa huolehtii riippumattomuudestaan suhteessa taloudellisiin, poliittisiin, uskonnollisiin, aatteellisiin ja kaikkiin muihin päättäjiin sekä painostusryhmiin. Satakunnan Kansan riippumattomuus, journalismin korkea laatu sekä taloudellisesti kannattava toiminta takaavat lehden itsenäisyyden ja lukijoiden luottamuksen.”¹³⁹

Päätoimittaja Jokinen sanoo nostaneensa riippumattomuuslistassaan kärkeen taloudelliset toimijat, koska ne ovat hänestä kasvavin ja vaarallisin painostusryhmä. ”Kauppa keskittyy, ja vaikka se toimii äärimmäisen fiksusti, kuitenkin siellä on vaara. Kaikilla yhteiskunnan sektoreilla talous vaikuttaa niin hirvittävän paljon päätöksentekoon, argumentointiin ja muuhun. Taloudessa voi olla millä tahansa alueella pörssin toimintatapa, mikä merkitsee, että on äärimmäisen vaikea saada tietoa asioista, ne pystytään salaamaan helposti ja myös rahan valta ideologisesti näkyy, oli kyse sitten sairaanhoidosta tai teiden rakentamisesta. Ja totta kai tällainen firma, joka on myös liikeyritys niin, meillä on se tietty klassinen tasapainoilun ongelma”, Jokinen puntaroi. Hänen kokemuksensa mukaan aina riittää tahoja, joilla on se käsitys, että rahalla voi ostaa sananvapautta.

Riippumattomuutta pitää miettiä myös suhteessa oman alueen maakunnallisiin toimijoihin, joilla saattaa olla monessa asiassa yhteinen etu lehden kanssa. ”Pitää sillä lailla olla tarkkana heidän kanssaan, että pitää tehdä yhteistyötä, mutta katsoa rajat”, Jokinen linjaa ja viittaa muun muassa paikalliseen osuuspankkiin ja osuuskauppaan. ”Osuuskauppaan tullaan myynnin kautta ja toimituksen kautta, ja nämä eivät tiedä toisistaan yhtään mitään. Kun kauppa on tehnyt ison vuosisopimuksen markkinointipuolemme kanssa, kahvit ja konjakit juotu, menee tunti ja toimittaja soittaa, ja kysyy, mites tämä asia ei toimi teillä siellä. Kauppias saattaa miettiä, mutta se on ihana asia. Pitkässä juoksussa kauppias kuitenkin myöntää, että on ne aika kovia. Se on meidän voimamme. Olemme tasapuolisia myös kaikkia ilmoittajia kohtaan”, Jokinen sanoo. ”Meillä on selkeä linjaus, että laadukas journalismi on paras tae taloudellisesti kannattavalle lehdelle. Pikavoittoja ei saa, ja luottamus tulee pitää. Jos luottamus tuhoetaan kikkailulla, lukijoihin tai ilmoittajiin, jos aletaan suosia jotain, se on tuhon tie. Tietty paavillisuus on ainoa keino. Pitää ilmoituspuoli ja toimitus täysin erillään, kaksi keihään kärkeä, ne eivät saa koskaan kohdata, tai jos kohtaavat kustantajassa, se on eri asia.”

Myös *Kymen Sanomien* periaatelinjassa määritelty itsenäisyys – ”lehti ottaa aktiivisesti ja itsenäisesti kantaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon”¹⁴⁰ – kohdistui toimituksen riippumattomuuteen suhteessa lehden ilmoitusosastoon: ”Siinä ei esimerkiksi levikki- tai ilmoitusosasto osallistu tähän. Eikä omistaja. Sittenhän pitää vaihtaa tekijöitä, jos he eivät omistajia miellytä”, sanoi päätoimittaja Jukka Vehkasalo haastattelussa 2004¹⁴¹.

¹³⁹ Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

¹⁴⁰ *Kymen Sanomat*, periaatelinja, päiväämätön (1988).

¹⁴¹ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

Sanomalehden riippumattomuus takaa sille sananvapauden. *Ilkan* päätoimittajalla Kari Hokkasella oli haastattelussa 2002 selitys siihen, miksi sananvapaudesta, lehden riippumattomuuden merkityksessä, puhutaan usein niin epämääräisesti: "Tämähän on niitä, joita ei kauhean mielellään konkretisoida, koska sananvapautta uhataan usein aika läheltäkin", Hokkanen vihjaa. Sananvapaus tarkoittaa Hokkasen mielestä nimenomaan päätoimittajan sananvapautta, ja sananvapaus on sidoksissa päätoimittajan itsenäisyyteen. *Ilkassa* päätoimittaja oli ennen lehden listautumista pörssiin hallituksen jäsen, ja listauksen jälkeen päätoimittaja oli edelleen läsnä konsernihallituksen kokouksissa. Hokkasen mukaan järjestely korostaa päätoimittajan aseman vahvuutta.¹⁴²

Lisäksi *Ilkassa* on päätoimittajan asema haluttu turvata sillä, että päätoimittajan mutta myös toimitusjohtajan valinta on annettu hallintoneuvostolle. Pörssilistautumisen yhteydessä tapaa ei muutettu, mutta asiasta keskusteltiin. "Kun hallintoneuvosto valitsee ja erottaa, se tarkoittaa sitä, että jos on kyse lehden sisältöön liittyvistä asioista, niistä joista päätoimittaja tekee päätökset, mahdolliset konfliktitilanteet käsitellään hallintoneuvostossa eikä hallituksessa, joka edustaa omistajien taloudellista intressiä." "Hallintoneuvosto on riippumaton talousjohdosta. Hallintoneuvosto on antanut kaikissa tapauksissa, kun sananvapauden rajaa on kokeiltu, aina selkeän tuen. Siinä ei ole tapahtunut, mikä joissakin lehdissä on kiusallisestikin ulospäin näkynyt, että on jossain muualla päätetty linjasta kuin toimituksessa." *Ilkan* hallintoneuvosto koostuu pääosin paikallisista vaikuttajista. Hokkasen mukaan aikaisemmin jäsenistö oli sataprocenttisesti keskustalainen, mutta kun omistusrakenne muuttui, hallintoneuvosto muuttui. "Hallintoneuvosto on vahvasti maakunnallinen, ja perinteisen pienomistajakunnan edustus on voimakas. Se ei koostu sijoittajapäätöksen edustajista, vaan siellä on vahvasti lukijaomistaja." Jo näistä järjestelyistä johtuen *Ilkan* päätoimittaja kokee vapautensa suureksi. "Tottakai se edellyttää, että ymmärtää itse realiteetit, mutta vapausaste on korkea", Hokkanen vakuuttaa.

Useimmat haastattelemistani päätoimittajista kokivat oman sananvapautensa - vapauden määrittää riippumattomasti lehtensä linjan sisällöstä, jos ei itse linjastakin kustantajan suostumuksella - suureksi Hokkasen tavoin. Päätoimittajan sananvapauden on omistusmuutoksen jälkeen koettu jopa vahvistuneen. Esimerkiksi *Iisalmen Sanomat* siirtyi joulukuussa 1997 Keski-Suomen Media Oy:n hallintaan, mutta uusi omistaja ei kaventanut päätoimittajan kokemaa vapautta: "Tällä hetkellä sananvapaus on laajempi kuin koskaan. - - Kun oli niitä maakunnallisia omistajia, joilla oli muutakin intressiä. Nyt omistajilla ei ole mitään muuta intressiä kuin se, että viivan alle jää se juttu - karrikoiden ja vähän ehkä rumasti sanottu, mutta näin se on. Olen ollut talossa yli 20 vuotta ja 17 vuotta päätoimittajana, ei ole koskaan ollut näin vapaata toimia", *Iisalmen Sanomien* päätoimittaja Risto Ylitalo puntaroi haastattelussa 2002.¹⁴³

Etelä-Saimaan linjapaperissakin todettiin, että "toimitus tekee uutisensa ja muodostaa mielipiteensä itse ilman ulkopuolista taloudellista tai poliittista oh-

¹⁴² Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

¹⁴³ Risto Ylitalo, haastattelu 2002.

jausta”¹⁴⁴. Päätoimittaja Jorma Hernesmaan mukaan linjauksella haluttiin korostaa toimituksen itsenäisyyttä omistusjärjestelyjä vasten, vaikka itsenäisyys ei hänen mukaansa ollutkaan uhattuna. ”Sanoma-WSOY:n varatoimitusjohtaja Martti Ojares oli hallituksemme puheenjohtaja, ja tämä oli eräänlainen viesti sinnekin. Näin voi tulkita. - - Sitten tässä on ero siihen, että ilmoitusasiakkaamme eivät ohjaa toimituksen mielipidettä eivätkä poliittiset tahot. Saamme viestiä, kommenttia ja palautetta, mutta tässä talossa kukaan muu ei mielipiteitä muodosta kuin toimitus itse.” *Etelä-Saimassa* sallittiin erisuuntaisia kannanottoja toimittajilta kuin mitä lehden pääkirjoituksissa ilmenevä linja kulloinkin oli: ”Kun toimittajat kirjoittavat omat kolumninsa, heillä on sanomisen vapaus, kun ei ihan hurjasti hypitä aidan yli. Sillä tavalla yritetään näyttää moniarvoisuutta. Meillä ei yhteen linjaan töksähdetä”, päätoimittaja Hernesmaa sanoi haastattelussa 2002.¹⁴⁵

Linjapapereissa päätoimittajat ovat saattaneet omistajamuutoksen jälkeen jopa tietoisesti eräällä tapaa vedättää sananvapausastettaan aikaisemmasta. Esimerkiksi juuri *Iisalmen Sanomissa* päätoimittaja Ylitalo kertoo korostaneensa linjassaan sananvapautta, koska lehden ympärillä epäiltiin uusien omistajien sanelevan lehden linjan. Linjapaperilla Ylitalo viestitti sidosryhmille ja toimittajille, että lehden sana oli vapaa. Myös *Pohjolan Sanomien* Heikki Lääkkölä reagoi omistusrakenteen muutokseen korostamalla toiminta-ajatuksessa sitä, että lehti tekee ”journalistiset ratkaisunsa itsenäisesti”¹⁴⁶: ”Siihen sisältyy viesti, että päätökset tehdään toimituksen sisällä. Että ei ole olemassa varjohallitusta. Se siinä on pyritty sanomaan”, Lääkkölä vastaa kysymykseen omistajien vaikutuksesta.¹⁴⁷ Omistajat ovat tällaisissa vedätyksissä hyväksyneet painotuksen todennäköisesti sen vuoksi, että näin on voitu vakauttaa lehden toiminta muutoksen pyörteissä.

Kasvoiko päätoimittajan riippumattomuus ja sananvapaus sitten todella siinä vaiheessa, kun paikallinen sanomalehti siirtyi isomman konsernin omistukseen? Onko ison mediakonsernin lehden riippumattomuus ja sisäinen sananvapaus suurempi kuin itsenäisen, maakunnallisten tahojen omistaman lehden? Kokonaisuutena ylimmän tason päätäntävalta on tietenkin omistusmuutoksen jälkeen siirtynyt uusille omistajille, mutta päätoimittajan sananvalta on isossa konsernissa saattanut aikaisemmasta kasvaa. Jos lehtiyhtiön hallitus edustaa uutta omistajaa, niin paikallisten intressien itsellisenä takuumiehenä on päätoimittaja. Kun talousasiat hoituvat sovitusti, ja viivan alle ”jää se juttu”, sanomisen vapaus on suuri. Toimituksen näkökulmasta konserniomistus voi niin ikään tuoda enemmän liikkumatilaa. Kun linjapapereissa kuitenkin korostettiin päätoimittajan eli lehden sananvapautta omistusmuutoksen jälkeen, kyseessä saattoi olla myös ennen kaikkea tarve tasoitella paikallisille sidosryhmille omistusmuutoksen merkitystä. Kun asiasta piti puhua, se saattoi olla jollain tavalla potentiaalisesti ongelmallinen. Riippumattomuus suhteessa kaukaisiin omista-

¹⁴⁴ Linja, 8.2.2000.

¹⁴⁵ Jorma Hernesmaa, puhelinhaastattelu 2002.

¹⁴⁶ *Pohjolan Sanomat*, toiminta-ajatus, 23.1.2001.

¹⁴⁷ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

jiin saattoi olla järkevää tuoda esille yhteistuumin uuden omistajan kanssa. Kyseessä ei siis voi väittää olleen päätoimittajien kapina työnantajaansa vastaan, vaikka asetelma sellaiseen saattaa viitatakin. 1970-luvun toimitusdemokratiakeskustelussa oli kyse lehden sisäisestä eli toimittajien sananvapaudesta. Nyt suoraan tai piilotetummin "sananvapaudella" viitattiin päätoimittajan ja hänen kauttaan toimituksen sekä uuden konserniomistajan suhteisiin niissä lehdissä, joissa omistus oli irtaantunut paikallisista käsistä. Potentiaalisesti vastakkain eivät enää olleet kustantaja-päätoimittaja ja toimittajat, vaan kaukainen omistaja ja paikallinen lehtitalo. Päätoimittaja ja toimittajat nähtiin nyt ikään kuin samalla puolella.

Harvinaislaatuksen suoraan lehden itsenäisyys suhteessa myös oman omistajatahon intresseihin todettiin *Aamulehden* sisällöllistä linjausta selvittävässä tekstissä lehden internet-sivuilla. *Aamulehti* oli selvittänyt linjapaperinsa keskeisiä sanoja katekismuksen tyyliin "mitä se on". Selitetyt sanat olivat demokraattinen, oikeudenmukainen, sananvapaus ja levikkialueen hyvinvointi. Kohdassa "mitä tarkoittaa sananvapaus" selvennettiin sananvapauden tarkoitettavan lehden journalistista riippumattomuutta kaikesta ulkopuolisesta painostuksesta ja ohjauksesta. "Sananvapaus tarkoittaa lehden itsenäisyyttä muodostaa käsityksensä yleisestä ja yhteisestä hyvästä, ja vastuuta olla käyttämättä sananvapautta yleisestä ja yhteisestä hyvästä poikkeaviin tarkoituksiin." Omaan omistajaan, Kustannus Oy Aamulehteen ja Alma Mediaan viitattiin viimeisessä lauseessa: "Aamulehti pidättää itselleen oikeuden arvostella sidos- ja omistajaryhmiään".¹⁴⁸

Kainuun Sanomien päätoimittaja Matti Piirainen maalasi haastattelussa auki vaaran siinä, jos päätoimittajien sananvapautta alettaisiin rajoittaa: "Vaikka olen varmaan Suomen innokkain yhteistyön ajaja ja kannattaja, olen aina sanonut, että lehden pääkirjoitusten ja kannanottojen tulee olla omia. Ne rakentavat omaleimaisuutta. Toimittajien ei pidä missään nimessä olla aloitteellisia, että konsernissa kaikkien lehtien kanta johonkin kysymykseen olisi sama."¹⁴⁹ Vuonna 2002 silloisen Alpressin Pohjoisen Lehdet -yksikön sanomalehdet olivat päättäneet pidättäytyä pääkirjoitusten vaihtamisesta. "Lehdellä ei voi olla monistettua mielipidettä, vaan sillä on oma mielipide", kiteytti *Pohjolan Sanomien* Heikki Lääkkölä¹⁵⁰.

Kun päätoimittajan sananvapaus näkyy ennen kaikkea pääkirjoituksissa, vuonna 2002 moni päätoimittaja hämmästeli *Länsi-* ja *Itä-Savon* tapaa julkaista samoja pääkirjoituksia. *Länsi-* ja *Itä-Savon* päätoimittajat näkivät pääkirjoitusten vaihdon taas hyvin käytännönläheisenä ratkaisuna: sen avulla voitiin säästää kustannuksia ja välttää päällekkäistyötä, sillä oman alueen aiheita lukuunottamatta isoja eroja periaatteellisissa linjoissa ei ollut: "Huomasimme Itä-Savon kanssa, että useampina päivinä teimme samanlaisista aiheita suurin piirtein samanlaisen pääkirjoituksen. Ei tässä ole talousaluekohtaisia painotuksia, kun

¹⁴⁸ Aamulehden missio, [<http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtml?missio>], luettu 14.7.2005.

¹⁴⁹ Matti Piirainen, haastattelu 2002.

¹⁵⁰ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

me otamme valtakunnallisiin asioihin tai maailman asioihin kantaa; ei sillä ole merkitystä, onko mikkelinlainen vai savonlinnalainen kanta”, sanoi *Länsi-Savon* päätoimittaja Kari Juutilainen haastattelussa 2002.¹⁵¹ Lehdet vaihtoivat pääkirjoituksia jo siinä vaiheessa, kun *Itä-Savo* oli virallisesti keskustan äänenkannattaja. Lehti julistautui virallisesti sitoutumattomaksi vuoden 2002 alussa, mutta oli kannaltaan ollut ennestään päätoimittaja Kyösti Pienimäen mielestä ”yleisliberaali”¹⁵². *Itä-Savon* puoluetusta ei *Länsi-Savon* Juutilaisen mukaan vaikuttanut millään tavalla yhteisiin linjoituksiin: ”Kuvaavaa, miten jotkut toimijat ovat saattaneet meitä lukea on se, että kun meitä on vanhastaan jostain käsittämättömästä syystä syytetty kokoomuksen äänenkannattajaksi, ja Itä-Savo on ollut keskustalainen, ja moni arvovaltainen taho on sanonut sen (taustojen) näkyvän pääkirjoituksista. Ei voi kuin hymyillä, että niinpä varmaan, kun on sama pääkirjoitus”, Juutilainen lohkaisi.

Pääkirjoituksia tehtiin vuonna 2002 kuitenkin edelleen myös vain omaan lehteen. Näin meneteltiin esimerkiksi silloin, kun aihe oli liian paikallinen, jotta se olisi kiinnostanut toisen lehden lukijoita. Juutilaisen mukaan tällainen aihe oli esimerkiksi paikalliset seurakuntavaalit. Samoin omat kirjoitukset laadittiin silloin, kun Mikkelin ja Savonlinnan talousalueiden edut olivat vastakkaiset. ”Sellaisista asioista emme tee yhteistä pääkirjoitusta, koska se on mahdotonta. Esimerkiksi liikennehankkeissa kumpikin (seutukunta) ajaa oman lukijakuntansa etua. Olisi mahdotonta ajatella, että Savonlinnan Kyrönsalmen sillan uudisrakentaminen olisi mikkelinläisten mielestä tärkein liikennehanke maakunnassa”, Juutilainen sanoo. Hän korostaa, että lehden on ajettava oman lukijakuntansa etua: ”Ei tietoisesti voida lähteä kaivamaan verta nenästä oman lukijakunnan etuja vastaan. Mutta pyritään toisaalta löytämään maakuntaan yhteisesti sopivia aiheita, ja niitäkin löytyy melko paljon, jotka sopivat ihan täysin molemmissa lehdissä painettaviksi. Tässä voisi nähdä lehdellä merkittävän tehtävän, että tällaista hajanaista Jugoslavia-rakennetta yritetään yhdentää. Luulen, että Länsi- ja Itä-Savon yhteistyö viimeisen kymmenen vuoden aikana on lähentänyt alueita toisiinsa.”

Itä-Savon päätoimittaja Kyösti Pienimäki säesti haastattelussaan Juutilaista: ”Näimme tarpeelliseksi, että pistetään yhteen resursseja ja muodostetaan epävirallinen tiimi, jossa jokunen sana vaihdetaan, mitä kirjoitetaan ja minkälaisia näkemyksiä tuodaan esiin. Ensimmäinen pääkirjoitus eli varsinainen pääkirjoitus tehdään tällä tavalla. Sitten tehdään jatkopääkirjoitus, joka on kummallakin lehdellä paikallinen: oman talousalueen jostakin aiheesta, melkein aina lähdetään siitä, että se liittyy paikalliseen asiaan tai tapahtumaan. Näin tuodaan läheisyyttä pääkirjoituspalstalle. Tämä on tapa, jolla asiat järkevästi voidaan hoitaa.” Pienimäki näkee, että yhteistyö pääkirjoituksissa liittyi saumattomasti molempien lehtien tehtävään ajaa maakunnan etua. Vaikka Savonlinnan ja Mikkelin välillä on intressiristiriitoja, yhteisiäkin tavoitteita löytyy: ”Yksi tehtävämme on toimia maakunnan etujen ajajana. Se hyvin loksahaa molempien lehtien toimintatapaan ja periaatteisiin, että ajetaan tämän maakunnan kannalta

¹⁵¹ Kari Juutilainen, puhelinhaastattelu 2002.

¹⁵² Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

tärkeitä asioita. Siten myös pääkirjoitus voi olla sama.” Takana on Pienimäen mukaan ajatus, että lehdet voivat olla yhdistämässä maakuntaa. Kaupunkien välisiä ristiriitoja ei haluttu ainakaan vielä 2002 pitää pinnalla. ”Yhteisiä etuja on enemmän kuin erottavia. Jos on joitakin asioita, jotka ovat pulmallisia, kuten joku sairaanhoitopiiri, sitä käsitellään jälkipääkirjoituksissa. Ei meillä kuitenkaan mitään lehtien välistä debattia käydä. Yhdensuuntainen toimiminen on keskeisenä periaatteena.”¹⁵³

Kesällä 2005 *Itä-* ja *Länsi-Savo* olivat vähentäneet yhteisten pääkirjoitusten määrää. Jo edellisvuonna oli päädytty siihen, että pääkirjoituksia vaihdetaan vain viikonvaihteissa sunnuntain ja maanantain lehtien osalta. Lisäksi pääkirjoituksia voitiin ottaa toiselta tarvittaessa esimerkiksi silloin, jos omassa lehdessä ei riittänyt hetkellisesti resursseja pääkirjoitusten tekoon. Päätoimittaja Kyösti Pienimäen mukaan yhteisten pääkirjoitusten määrää vähennettiin, koska lehdet halusivat vahvistaa omaa identiteettiään. ”Näen paremmaksi, että lehti hahmotuu omien pääkirjoituksienkin kautta oman linjan vetäjäksi”, Pienimäki sanoi haastattelussa 2005. Kun pääkirjoituksia kirjoitettiin kahden lehden tarpeisiin, ne saattoivat pyöristyä, mikä heikensi lehden imagoa ja omintakeisuutta. Pienimäki muistutti 2005 mahdollisista sävyeroista poliittisessa suhtautumisessa lehtien erilaisen historiallisen taustan vuoksi. Toisinaan yhteiset pääkirjoitukset olivat aiheuttaneet hieman kiusallisesti sen, että lainauksissa pääkirjoitus oli mennyt kokonaan toisen lehden nimiin.¹⁵⁴

Väli-Suomen lehtiryhmässä ei päätoimittajien parissa ollut halukkuutta vuonna 2002 lisätä yhteistyötä silloisesta tilanteesta merkittävästi. Yhteiseen aineistoon kuului tuolloin sunnuntaisivusto *Sunnuntaisuusomalainen*, temasivusto ja Helsingin toimitus. *Savon Sanomien* päätoimittajan Tapani Lepolan mielestä esimerkiksi yhteinen sunnuntaisivusto oli syönyt päätoimittajan päätäntävaltaa. Hän piti ilmiötä kuitenkin marginaalisena ja muistutti, että samoja *STT:n* juttuja oli lehdissä julkaistu kautta historian. ”Mutta kyllä ilman muuta tässä on joku raja, kuinka pitkälle yhteistyötä on viisasta viedä. En kovin paljon sitä lisäisi”, Lepola linjasi¹⁵⁵. Kysymykseen yhteisistä pääkirjoituksista Lepola vastasi: ”Siteeraus kunnioitettua ystävääni E. Laatikaista (Keskisuomalaisen päätoimittaja), että sitten täytyy vaihtaa miehiä. Se (pääkirjoitusten vaihto) onnistuu vain minun tai monen ruumiin yli. Tai sehän ei ole mikään ongelma, jos omistaja niin sanelee. Mutta ei siinä olisi viisauden häivääkään. Jos me lähdemme, mikä meidän linjassa on, että on maakunnan lehti ja maakunnan äänenkannattaja, niin eihän siinä mitään tolkkua ole, että maakunnan ääni lähtisi Jyväskylän lähtökohdista ja näkökulmista.” Yhteistyö kuitenkin eteni: kesällä 2005 yhteistyötä syventäneiden *Keskisuomalaisen*, *Karjalaisen* ja *Savon Sanomien* toimituksissa odoteltiin, miten lehtien johdon päätös lisätä yhteistyötä vaikuttaisi lehtien sisältöön.

¹⁵³ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

¹⁵⁴ Kyösti Pienimäki, puhelinhaastattelu 2005; Pienimäen arviota pääkirjoitusten vaihdosta myös jutussa Asko Hynninen, ”Linjapaperi on ankkuri tai pystyyyn kuollut paperi”, Suomen Lehdistö 8/2004.

¹⁵⁵ Tapani Lepola, haastattelu 2002.

Myös Yleisradio liitti Ohjelmatoiminnan säännöstöönnsä riippumattomuuden vuonna 2005. Uusituissa säännöissä todettiin, että "Yleisradion tulee olla toiminnassaan riippumaton ulkopuolisista vaikuttajatahoista". Lause jatkui jo edellisissä ohjeissa (vuodelta 1992) olleella maininnalla, että Yleisradio ei journalismissaan itse asetu osapuoleksi, vaan sen ohjelmien tulee monipuolisesti kuvastaa eri näkemyksiä ja edistää yhteiskunnallista keskustelua. Toisaalta uutistoimintaa kuvailevassa kohdassa oli poistettu maininta, että uutistoiminnassa tulisi pyrkiä omien kannanottojen välttämiseen. Nyt todettiin vanhasta OTS:stä tuttuun tapaan vain, että uutistyyössä tulee pyrkiä puolueettomuuteen.¹⁵⁶

2000-luvulla Yle ei näytä enää olleen se, joka asetti sanomalehtien linjapapereiden agenda. Linjapapereiden sisältö alkoi elää oman perinteensä ja sanomalehtien omien tavoitteiden varassa uutistoiminnan osalta. Ehkä Ylen painoarvo suomalaisessa viestinnässä oli vuosikymmenten kuluessa laskenut, eikä sitä otettu kaiken uutisjournalismin esikuvaksi.

Lukijan sananvapautta

Vahvistuvana juonteena useassa linjapaperissa mainitussa sananvapaudessa olivat 1990-luvulta lähtien lukijat. Tämä sananvapauden laji tuli linjapapereissa esille siinä, kun niissä suosittiin keskustelua ja mielipiteen ilmaisua, joka määriteltiin sellaisilla adjektiiveilla kuin "oikeudenmukainen"¹⁵⁷, "moniarvoinen ja suvaitsevainen"¹⁵⁸, "elävä"¹⁵⁹, "asiallinen"¹⁶⁰, "avoin ja vuorovaikutteinen"¹⁶¹, "rakentava"¹⁶² tai "vapaa"¹⁶³. Päätoimittajahaastatteluuissa moni piti jopa tärkeimpänä juuri "lukijan sananvapautta". Sananvapaus tulkittuna lukijan ja lukijoiden mahdollisuudeksi saada sanottavansa julki sanomalehdessä viittaa lehdistön tehtävään mielipiteiden foorumina. Tämä tehtävämääritys ei sinällään ole uusi, mutta sen vahvistuminen linjapapereissa on merkillepantavaa.

Vuonna 1992 *Aamulehden* virallisessa linjassa viitattiin lukijoiden sananvapauteen siten, että lehti "aktivoi lukijoitaan ottamaan kantaa ja osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun". Poissa *Aamulehden* linjasta oli rajausta, että demokratian vastaisia pyrkimyksiä lehti ei palvelisi millään lohkolla, ja lehti oli avoina "erilaisille" näkemyksille ja arvioille – ei enää vain "huomionarvoisille" näkemyksille. Aktivoinnin voi tulkita niinkin, että lehti aktivoisi myös journalistisesti lukijoiden mielipiteiden tuloa julkisuuteen. Varsinkin 2000-luvulla *Aamuleh-*

¹⁵⁶ Ohjelmatoiminnan säännöstö. Yleisradio Oy. Hyväksytty hallintoneuvostossa 26.4.2005; Ohjelmatoiminnan säännöstä. Oy Yleisradio Ab. Hyväksytty hallintoneuvostossa 24.4.1992.

¹⁵⁷ Hämeen Sanomien linja, 21.6.1994.

¹⁵⁸ Iisalmen Sanomien periaatelinja, päiväämätön (13.10.2000); myös Satakunnan Kansa mainitsi moniarvoisuuden tässä yhteydessä (Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005)).

¹⁵⁹ Itä-Savon periaatelinja, päiväämätön (21.1.2002).

¹⁶⁰ Sanomalehti Kalevan periaatelinja, 20.8.1999.

¹⁶¹ "Lukijalupaus", Karjalainen 2.1.2002; Keskipohjanmaa (Keskipohjanmaan periaatelinja, 20.5.1996) ja Kouvolan Sanomatkin (Kouvolan Sanomien linja, päiväämätön (1993)) mainitsi avoimuuden.

¹⁶² Kouvolan Sanomien linja, päiväämätön (1993).

¹⁶³ Pohjalaisen linja, 24.5.1991.

ti kunnostautui kokeiluissa, joissa lukijoita pyrittiin lähestymään. Huomiota sai lukijoiden pariin pysäköivä uutisauto. Lisäksi *Aamulehti* järjesti keskustelutilaisuuksia ajankohtaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä.¹⁶⁴ *Aamulehden* päätoimittaja Matti Apunen tulkitsi haastattelussa 2002 lehtensä linjapaperia niin, että lukijoiden aktivointi kuuluu lehden journalistiseen tehtävään. ”Lehti haluaa mennä ihmisten luokse. Esimerkiksi vaalikäräjien tapauksessa pointti oli se, että kun aikaisemmin poliitikot tulivat oman agendansa kanssa ja lehden välityksellä heijastivat agendansa kansalaisille, nyt haluamme toimia niin, että keräämme kansalaisilta heidän agendansa ja heijastamme sen poliitikoille, jotka antavat kansalaisille vastauksen. Tämä ei ole enää yksisuuntainen liike, jossa lehti on välissä passiivisena reflektorina, vaan lehti voi olla aktiivinen.”¹⁶⁵

Satakunnan Kansan linjassa vuodelta 2005 sanottiin lehden kertovan oman kantansa pääkirjoituksissa, mutta ”lehden muussa mielipidekirjoittelussa kannustetaan moniarvoiseen keskusteluun, jossa tärkeässä osassa ovat lehden kannasta poikkeavat mielipiteet”¹⁶⁶. Päätoimittaja Jouko Jokinen kertoo, että erilaisiin mielipiteisiin kannustamista esitti linjaan lehden hallitus – päätoimittaja olisi itse vain ”sallinut” poikkeavatkin mielipiteet. ”Ne pistivät minut koville, että miten niin sallia, niitähän (lukijoita, erilaisiin mielipiteisiin) pitää kannustaa. Lukijoita pitää haastaa. Ajattelin silloin, että tottakai, niinhän sen pitää olla. Siitä käytiin hyvä keskustelu, jossa pohdittiin, että miten kannustetaan: julkaisemalla, kestämillä, ei pistetä kaneetteja perään. Pitää lakia noudattaa ja itseä kohdella samalla tavalla kuin muita. Ihmisillä on vähän sellainen tunne, että ei siellä kuitenkaan saa mielipiteitään läpi.” Periaate näkyy *Satakunnan Kansassa* esimerkiksi siten, että yleisön osastossa on haluttu sallia vapaa keskustelu. Jokinen vertaa tilannetta *Helsingin Sanomiin*, jonka mielipidesivu ei hänen mielestään ollut mikään ”kansalaisfoorumi”: ”Se on asiantuntijafoorumi. Toimii ihan hyvin niin, mutta on kauhean tylsä. Se on poliittisesti korrekki, ja siellä rehtorit ja kansanedustajat tuovat esille mielipiteitään. Meillä on kaikenlaisia asioita siellä, ja välillä nousevat hiukset pystyyn, kun lukee niitä.”¹⁶⁷

Jokinen sanoo sananvapauden periaatteen koskevan vuoden 2005 linjassa myös toimittajia: toimittajilla on hänen mielestään jopa velvollisuus niin katsoessaan olla lehden linjan kanssa eri mieltä. ”Korostan aina, kun puhun lehdestä ulkopuolisille, että lehden kanta näkyy vain pääkirjoituksissa. Kaikki muut mielipidekirjoitukset, joissa on nimi alla, ovat kyseisen henkilön mielipiteitä.” Jokinen on nähnyt, miten tällainen suhtautuminen toimittajien sananvapauteen muuttui kaikessa hiljaisuudessa 1980-luvulla. Hän pitää muuttuneesta suhtautumisesta todisteena kirjoittajien nimien tuloa juttuihin ja toimittajien kommentti-palstoja, joita on nykyään lähes joka lehdessä. ”Muistan kuinka Hesarisakaan jutussa ei ollut nimiä. Muutos on valtava. Mutta lukijat eivät ole välttämättä tajunneet sitä, sillä muutos menee perille hirveän hitaasti, joka on siis ihan radikaali suomalaisessa lehdistössä ja hieno asia. Tekijätäkään eivät aina ta-

¹⁶⁴ Matti Apunen, haastattelu 2002.

¹⁶⁵ Matti Apunen, haastattelu 2002.

¹⁶⁶ *Satakunnan Kansan* linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

¹⁶⁷ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

jua sitä: voiko sitä olla eri mieltä. Siitä se moniarvoisuus syntyy, keskenään keskustelevia mielipiteitä, ja kun saataisiin lukija olemaan kolmatta mieltä. Tästä syntyy dialogia, lehti on keskustelun väline ja foorumi.”¹⁶⁸

Iisalmen Sanomien linjassa sanottiin, että lehti ”kunnioittaa yksilön vakaumusta” *Keskipohjanmaan* tapaan. Silläkin viitattiin lukijoiden vakaumukseen: ”Nimenomaisesti tätä kirjoittaessani ajattelin lukijanosastoa. Meitä moitittiin aina ennen siitä, että emme julkaisseet esimerkiksi vasemmistolaisten mielipiteitä yleisönosastossa. Halusin sanoa tässä, että kunnioitamme yksilön vakaumusta, olkoonpa se mikä tahansa, ja pyrimme omalla toiminnallamme kannustamaan moniarvoiseen ja suvaitsevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ollaan tässä mielessä suvaitsevaisia ja avoimia, ja pyrimme edistämään keskustelua. Lehden keskeinen tehtävä on, että keskustelua voidaan käydä ja että sillä on merkitystä seutukunnan kannalta”, kertoo *Iisalmen Sanomien* päätoimittaja Risto Ylitalo.¹⁶⁹ Ylitalon mukaan suvaitsevaisuus juonsi siitäkin, että *Iisalmen seudulla* on voimakkaita herätysliikkeitä, ja hän halusi tähdentää toimitukselle suvaitsevaisuutta suhteessa niiden edustajiin: ”Ei ole meidän tehtävämme läheteä moralisoimaan. Emme sulje ulos niitäkään, joilla on tiukkoja mielipiteitä.”

Kymen Sanomien yhden kolmesta edeltäjästä, sosiaalidemokraattisen *Eteenpäin*-lehden, vanhassa linjassa vuodelta 1980 oli lehden toimituspolitiikan viitattu nojaavan *avoimeen* tiedon ja mielipiteiden välitykseen. Vuonna 1988 laaditussa *Kotkan Sanomien* ja sellaisenaan *Kymen Sanomien* linjaksi hyväksytyssä periaatelinjassa sanottiin, että ”Kymen Sanomat on puolueisiin ja muihin eturyhmiin sitoutumaton *avoin* sanomalehti”. Sille selityksenä todettiin seuraavassa kappaleessa, että ”lehden palstat ovat avoinna toimituksen omista kannanotoista poikkeavillekin mielipiteille”. Linjan laatineen päätoimittajan Jukka Vehkasalon mielestä avoimuus mitataan lehdissä nimenomaan yleisönosastossa: ”Siinä tulee esille se, onko lehti avoin vai sulkeeko se jonkun yksittäisen tai ryhmän suun.”¹⁷⁰

Jakobstads Tidning ilmoitti käsikirjassaan tehtäväkseen vaalia demokratiaa ja ilmaisun vapautta¹⁷¹. Lehden mukaan juuri mielipiteen vapaus on demokraattisen yhteiskunnan yksi peruspilareista. Lehdessä mielipiteen vapauden tulisi näkyä siten, että vähemmistöt ja yhteiskunnan voimattomat tulevat kuuluisiksi. ”Mielipiteen vapaus on elintärkeä ehto demokratialle. Yhteiskunta ilman keskustelua ja merkitysten vastakkain asettelua on älyllisesti köyhä”, todetaan lehden käsikirjassa. Sen mukaan *JT:ssä* mielipiteen vapauden toteutumisesta nimenomaan lehdellä ja sen toimittajilla on iso vastuu.

Lapin Kansan päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula ilmoitti *Kuka kukin on* -teokseen poliittiseksi kannakseen ”Lapin ja sananvapauden puolesta”. Sananvapaus oli Tuomi-Nikulalle oman maakunnan edun ajamisen ohella lehden toi-

¹⁶⁸ Holmberg, 2004, 28, ajoittaa uutisjuttujen nimellä kirjoittamisen yleistyneen 1990-luvulla. Hänenkin mukaansa vielä 1980-luvulla toimittaja laitto nimensä juttuun vain poikkeuksellisen näyttäviissä tapauksissa.

¹⁶⁹ Risto Ylitalo, haastattelu 2002.

¹⁷⁰ Jukka Vehkasalo, haastattelu 2004.

¹⁷¹ *JT:s lilla vita*, *JT:s publicistiska riktlinje*, 9.11.1999.

nen perusarvo: ”Minulle se merkitsee, että yksittäiset ihmiset saavat äänensä kuuluviin ja yleisönosasto yritetään pitää mahdollisimman karheana. Siellä ei tarvitse olla hienoja ja lentäviä aiheita, vaan siellä voi olla vaikka jokin runo, sellaisiakin julkaistaan. Pääasia on, että se on elävä, että ihmisillä on kanava, johon he voivat purkaa paineitaan.” *Lapin Kansa* on halunnut sananvapauden nimissä sallia yleisönosastoon kirjoittelun nimimerkin takaa. Jos nimimerkit karsittaisiin pois, jäljelle jäisivät vain ammattikirjoittajat, Tuomi-Nikula pelkäsi.¹⁷²

Periaatteellisen puolen lisäksi avoimuuden ja vapauden korostamisella on sanomalehdille liiketaloudellista merkitystä. *Pohjolan Sanomien* päätoimittaja Heikki Lääkkölä vertasi sanomalehtiä verkkomediaan, joka oli vasta polkaistu pystyyn ja jolla ei ollut takanaan pitkää historiaa: ”Ei siellä ole sellaista taustaa sananvapauteen kuin lehdillä, joista vanhimmat ovat pitkälle toistasataa vuotta vanhoja. Haluamme kanavoida yhteiskunnallista keskustelua. Lehdille on eduksi, että keskustelua käytäisiin mahdollisimman paljon”, Lääkkölä sanoi haastattelussa 2002.¹⁷³

Moniarvoista keskustelua tukevan *Kainuun Sanomien* päätoimittaja Matti Piirainen kertoo, kuinka ”vapaa” keskustelu oli järjestetty erityisesti pääkirjoitussivulle. Hän korosti myös toimittajien vapautta mielipiteisiin: ”Aikaisemmin lehtien linjat olivat selkeitä, pyrkimys oli tuoda omaa näkemystä esille. Nyt kun Kainuun Sanomat tuo pääkirjoituksessaan oman kantansa esille, vieressä on yläkerta, jossa toimittajat saavat vapaasti kirjoittaa ja tuoda julki näkemyksiään, jotka voivat poiketa lehden linjauksista. Alapuolella on yleisönosasto, missä hyväksytään, että tulee erilaisia käsityksiä; alakerta, jossa asiantuntijat tuovat esille näkemyksiään; Muut lehdet, johon haetaan moniarvoisesti erilaisia näkemyksiä päivän kysymyksistä”, Piirainen selvitti.¹⁷⁴

Mutta moniarvoisuudesta on seurannut joidenkin lukijoiden mielessä hämmennystä: mikä on lehden oma kanta? Kun mielipiteitä on monia ja uutis-palstoilla haastateltavat esittävät erilaisia näkemyksiä, lehden oma linja hämärtyy, Piirainen kertoo: ”Tämä tuli esille, kun olemme ajaneet Kainuun mallin toteutumista, mutta julkaisseet myös siihen kriittisesti suhtautuvien mielipiteitä. Kun Kuntaliiton väki kävi Puolangalla, he palasivat sieltä hämmennyksissään: puolankalaiset olivat heidän mukaansa sitä mieltä, että Kainuun Sanomat vastustaa Kainuun mallia. Kun oli julkaistu justinsa jonkun mielipide, joka suhtautui malliin kielteisesti.” *Kainuun Sanomissa* omaa mielipidettä oli pyritty selventämään siten, että pääkirjoituksiin viitattiin lehden pääuutissivulla ja pääuutisen lopussa: ”On entistä selkeämmin tehtävä se, mitä tekee. Kun ottaa kantaa, ei riitä, että se on pääkirjoituksessa, se on tuotava etusivulle. Sanottava, että lehti on tätä mieltä.”

Kainuun Sanomien tapaan muissakin lehdissä sananvapautta ei kavennettu pelkästään tarkoittamaan lukijoiden mielipiteitä, mikä olisikin ollut liian ihanteellista siihen nähden, millaiseksi tilanne lukijoiden kannalta nähdään: lehdet olivat edelleen itsekkin aktiivisia kannanottajia. *Aamulehden* päätoimittaja Matti

¹⁷² Heikki Tuomi-Nikula, haastattelu 2002.

¹⁷³ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

¹⁷⁴ Matti Piirainen, haastattelu 2002.

Apunen näki kysymyksen lehden omasta vaikuttamisesta niin, että ratkaisevaa lehden oman sananvapauden käytössä on asian kokoluokka: "Lehtihän ei voi lähteä voimakkaasti ottamaan kantaa kovin pienissä asioissa. Korttelitason kysymyksissä tai kaupunginosatason kysymyksissä emme voi olla tuomareita. Niiden asioiden, joihin otamme kantaa, täytyy olla riittävän edustavia, yhteiskunnallisesti merkitseviä tai ne voivat olla paikallisia kysymyksiä tyyppiä Vuoreksen kaavoittaminen tai Tampellan Koskenniskan ajoneuvosilta, joka on kuuma paikallinen kiistakysymys. Mutta silloinkin on kysymys siitä, että koko prosessi, joka siihen liittyy, edustaa jotain laajempaa asiain tilaa. Emme sinällään halua sanoa, meneekö tie tästä vai tuosta. Emme voi olla sen lajin kärjätuomareita yhteiskunnassa."¹⁷⁵

Itä-Savon päätoimittaja Kyösti Pienimäkikin rajasi lehden vaikutusta siten, että se on usein myötäjuossut useita alueellisia kehityshankkeita, mutta lehti ei ole yrittänyt sanoa, miten kulloinkin pitäisi tehdä: "Ei meidän tehtävänämme ole ilmoittaa, että teidän pitää valita jotenkin. Ei lehden pidä ottaa kunnallisten toimijoiden tehtävää. Silti voidaan kehittämishankkeisiin reagoida. - - Ottaa kantaa ja tukea sellaisia hankkeita, jotka näyttävät hyviltä."¹⁷⁶ *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Janne Virkkunen oli samoilla periaatelinjoilla, kun haastattelussa 2002 tuli puhe lehden kannoista esimerkiksi maalle hallitusta muodostettaessa. Virkkusen mukaan lehden linja oli, että kaikki silloiset kolme perusvaihtoehtoa tuli olla mahdolliset, mutta minkään yksittäisen vaihtoehdon puolesta ei lehti halunnut poliittisen sitoutumattomuutensa nimissä ottaa kantaa. "Ei meillä ole preferenssiä siitä, että haluaisimme sitten panna johonkin järjestykseen. Se on poliittisen koneiston tehtävä. Ei minun tarvitse mennä sinne huutamaan, että tuo kuuluu ehdottomasti oppositioon. Me pidämme oikeutenamme arvioida jokaista hallitusta sen tekojen mukaan. Jos sitoutuisi yhteen vaihtoehtoon, siitä olisi vaikea päästä irti. Se rajoittaisi lehden sanomisen mahdollisuuksia. On parempi olla ottamatta kantaa. Täytyy lähteä siitä, että kirjoitamme tekojen mukaan."¹⁷⁷ *Pohjalaisen* linjassa vuodelta 1991 lehti halusi "linjoittaa" ja "vauhdittaa" varsinkin oman levikkialueensa kehitystä¹⁷⁸. *Pohjalaisen* uudessa linjassa vuodelta 2004 lehti vain edesauttoi korkeatasoisen journalismin keinoin "maakunnan menestystä", mutta lehden journalismi pyrki myös "lisäämään lukijoille tärkeistä asioista käytävää julkista keskustelua"¹⁷⁹.

Siirtymän lukijoiden korostamiseen sananvapauden käyttäjinä, sananvapauteen lukijoiden resurssina, voi nähdä yhtenä vaiheena koko sananvapaus-

¹⁷⁵ Matti Apunen, haastattelu 2002. Hyvä esimerkki siitä, miten lehti ottaa kantaa oli kesällä 2005 kamppailu ns. Asem-huippukokouksesta Tampereen ja Helsingin kesken. Tampere hävisi taistelun, ja Aamulehti kertoi etusivullaan, miten "Matti Vanhasen pitkä farssi vohki Asemin Tampereelta" (Mari Karsikas ja Perttu Kauppinen). Lisäksi leimattiin hallituksen ministerit sen mukaan, miten he olivat asiassa toimineet. Vanhanen sai nimityksen "tyhjänpantti" ja ministeri Erkki Tuomiojaa kutsuttiin "tuuliviiriksi". Myös pääkirjoitus ("Asem-päätös on täysi ryöstö") käsitteli aihetta. Aamulehti 5.7.2005.

¹⁷⁶ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

¹⁷⁷ Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

¹⁷⁸ *Pohjalaisen* linja, 24.5.1991.

¹⁷⁹ *Pohjalaisen* toimituspolitiikka, 1. *Pohjalaisen* toimituksellinen linja, 22.9.2004.

käsitteen historiassa Kaarle Nordenstrengin tapaan. Varhaisimmassa vaiheessa korostui sanomalehden suhde valtiovaltaan, ja sananvapauden merkitys lehden kustantamiselle. Ilman sananvapautta ei sanomalehtiä neljännen valtiomahdin merkityksessä voinut julkaista¹⁸⁰. 1970-luvulla sananvapauden sisältö laventui koskemaan kustannusyhtiössä myös sen toimittajia – tai ainakin toimittajat tavoittelivat tällaista laajennusta. Peistä taitettiin toimittajien eli lehden sisäisestä sananvapaudesta. Toimittajien sananvapaudella tähdättiin moniäänisyyteen lehdistössä, ja Pertti Hemánus määritteli journalistisen vapauden ”muiden toimittajien kuin päätoimittajan vapaudeksi tehdä journalistista työtään oikeiksi katsomiensa päämäärien hyväksi ja oikeiksi katsomiensa keinoin toimituksen tai koko joukkotiedotusinstituution sisäisten valtasuhteiden asettamien ilmaisen ja ajattelun esteiden sitä rajoittamatta”.¹⁸¹ Tavoiteltavaksi otettiin se, että toimittajilla olisi maksimaalinen sananvapaus. Sananvapauden 1970- ja -80-lukujen tematiikasta kertoo se, että Hemánus aloitti teoksensa valittelemalla, miten angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa ei kysyty, keille sananvapaus lehtitaloissa kuului: välineen omistajille, päätoimittajille vai kaikille toimittajille? Lukijoita Hemánus ei listassaan maininnut¹⁸², joskin lukijoiden rooli lehden teossa olikin ja on ollut enemmän välillinen kuin suoraan sisältöön vaikuttava. 1970-luvun sananvapauskeskustelun konkreettisena lopputuloksena oli työehtosopimuksen linjamomentti, joka antoi nimenomaan kustantajalle vapauden määrittää lehden linjan, jota toimittajien tuli noudattaa.

Kolmannessa vaiheessa, joka tässä tutkimuksessa alkoi 1990-luvulla, korostui lukijoiden mahdollisuus saada sanottavansa julki sanomalehdessä, ”lukijan sananvapaus”. Sananvapauden laajaa tulkintaa korosti osaltaan uusi perustuslaki ja sananvapauslaki. Vuonna 2000 voimaan tullessa uudessa perustuslaissa sananvapautta korostettiin yksilön oikeutena ja viranomaisien velvollisuutena luovuttaa tietoja. Perustuslain 12 §:n mukaan ”jokaisella on sananvapaus”.¹⁸³ Sananvapauden tärkeys tuli selväksi myös Journalistin ohjeissa. Vuoden 2005 alusta voimaan tulleiden ohjeiden johdannossa todettiin, että ”sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusta” ja että ”hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä”. Vielä mainittiin, että Journalistin ohjeiden tavoitteena oli ”tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä”.¹⁸⁴

Muutos sananvapaus-käsitteen sisällössä kytkeytyy niin sanottuun kansalaisjournalismiin, jossa tavoitteena on ollut saada kansalaisiksi määriteltyjen lukijoiden ääni kuulumaan nykyistä voimakkaampana sanomalehtien sivuilta¹⁸⁵. Journalismin on haluttu tukevan kansalaisten osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan, tuoda kansalaisten itsensä tärkeiksi kokemia aiheita julkisuuteen ja keskusteltaviksi. Enää ei ole riittänyt se, että kansalaiset (lukijat) saavat äänensä

¹⁸⁰ Nordenstreng 1992, 189-202.

¹⁸¹ Hemánus 1983, 19.

¹⁸² Hemánus 1983, 5.

¹⁸³ Suomen perustuslaki, 2000, 11.

¹⁸⁴ Journalistin ohjeet & Julkisen sanan neuvosto, 2005.

¹⁸⁵ Ks. Heikkilä 2001.

kuuluviin vain mielipidesivulla, vaan toimittajien journalistinen ammattitaito on haluttu valjastaa kannattamaan kansalaisten ääntä.

Aamulehden kansalaisjournalistisen virityksen ohella teemaan viittasi haastattelussa *Etelä-Saimaan* päätoimittaja Jorma Hernesmaa, joka kysyi, voisiko lehden tavoitteessa päästä lähemmäs lukijoitaan olla kyseessä juuri kansalaisjournalismi. *Etelä-Saimaan* linjassa sanottiin lehden hakeutuvan lähelle lukijoitaan ja etsivän sellaisia journalismin muotoja, jotka vahvistavat lukijoiden roolia lehden tekemisessä.¹⁸⁶

Vaikka sananvapauden käsitteessä voi nähdä tapahtuneen siirtymää ja muutoksia korostuksissa, kaikki tulkinnat sananvapaudesta elävät edelleen ja eri vahvaisina eri sanomalehdissä ja päätoimittajien kannanotoissa. *Pohjalaisen* päätoimittaja Markku Mantila näki linjapääkirjoituksessaan joulukuussa 2002 sananvapauden osaksi demokraattista järjestelmää. Mantilan kirjoitus jättää sananvapauden haltijan avoimeksi: sen voi tulkita tarkoittavan niin sanomalehteä, lukijoita kuin lehden toimittajia:

”Suomessa voi lehteen kirjoittaa, että hallitus, presidentti, pääministeri, kansanedustajat, virkamiehet, poliisit tai sotilaat toimivat kehnosti tai peräti idioottimaisesti. Sen voi tehdä ilman, että joutuu vankilaan tai vieläkin vakavampiin vaikeuksiin. Kaikkialla maailmassa näin ei ole. Sananvapautta on vaalittava ja käytettävä harkiten, sillä se on liian arvokas hukattavaksi.

Pohjalainen on moniarvoinen, puolueisiin sitoutumaton sanomalehti. Se syntyy maailman muutoksesta ja elää sananvapaudesta.”¹⁸⁷

Toisaalta lehdissä eletään hieman ristiriitaisessa tilanteessa, kun niissä korostetaan lukijoiden merkitystä keskustelijoina ja lehden avoimuutta erilaisille mielipiteille; toisaalta tähdennetään lehden omaa itsenäistä roolia mielipiteen muodostajana. Näistä kahdesta tavoitteesta lukijat näyttävät kokeneen, että jälkimmäinen hallitsee. Esimerkiksi Evan asenneraportissa vuodelta 1999 peräti 66 prosenttia vastanneista oli samaa mieltä väitteen kanssa, että toimittajat ohjaavat liikaa mielipiteitä Suomessa. Mielipide pysyi samalla kannatustasolla koko 1990-luvun.¹⁸⁸

Oman mielenkiintoisen lisänsä sananvapaudesta puhumiseen toi se, että aihe oli ideologisesti latautunut 1990-luvulle asti. Näin asia nähdään Kaarle Nordenstrengin, Lauri Hannikaisen ja Wolfgang Kleinwächterin artikkelissa *Sananvapaus kansainvälisen oikeuden ja politiikan näkökulmasta*, joka julkaistiin *Kansainvälinen journalistietikka* -kirjassa. ”Tässä älyllisen emansipaation tilanteessa myös sananvapauden käsite on vapautunut ideologisista rasitteista ja olosuhteet ovat vielä paljon otollisemmat kuin 1970-luvun liennytyksen oloissa jatkaa siitä, mihin jäätin 1940-luvun lopulla, kun viestinnän vapauskonferenssin tulokset hyytyivät kylmän sodan paineessa paikoilleen. - - Sen sijaan, että sananvapaus oli kylmän sodan aikana paljolti yhteiskuntajärjestelmien välinen ideologinen kiistakysymys, siitä on nyt tulossa yhä selvemmin filosofinen ja oikeudellinen keino puolustaa yksilön ja kansalaisen asiaa valtiovaltaa ja vallan-

¹⁸⁶ Jorma Hernesmaa, haastattelu 2002.

¹⁸⁷ Markku Mantila, ”Pohjalaisen asialla”, *Pohjalainen* 1.12.2002.

¹⁸⁸ EVA 1999, 28-29.

pitäjiä – myös tiedotusvälineitä – vastaan.”¹⁸⁹ Suomalaisissa porvarillisissa sanomalehdissä sananvapaudesta puhuminen oli osaltaan ”ideologinen kiistakysymys”. Jos sanomalehti korosti linjassaan sananvapautta, se saattoi tällä sitoa itsensä aatteellisesti itselleen oikeaksi katsomaan viiteryhmään, ”länteen”.

Helsingin Sanomien kanta sananvapauteen vuonna 2005 määräytyi edelleen sen kautta, että lehtien julkaisemiselle ei saanut asettaa rajoituksia. Juorulehdilläkin oli oikeutensa ilmestymiseen. Päätoimittaja Janne Virkkusen kanta nojasi lehden periaatelinjaan ja sananvapauden absoluuttiseen arvoon sinänsä: ”Tässä täytyy olla tarkka. Sananvapaus antaa oikeuden tehdä roskaakin, mutta sananvapautta pitää puolustaa. Ei sitä journalismia tarvitse puolustaa, mutta sananvapauden kannalta kyllä sitä saa tehdä roskaakin. Se on sananvapauden toinen puoli. Voi tehdä laatua tai voi tehdä roskaa, ja myydä sitä. Sananvapauden kannalta molempia pitää puolustaa, koska sananvapaus on koskematon. - - Olen huolissani siitä, että ammattikunnassa on ääniä, jotka ovat valmiita rajoittamaan sananvapautta. Se on huolestuttava piirre, jos ruvetaan miettimään, että sananvapaudelle täytyy laittaa suitset. Minä taistelen sananvapauden puolesta”, Virkkunen tähdensi.¹⁹⁰

Vain taloudellisesti kannattava on riippumaton

Aamulehden epävirallisen, lehden tyylikirjaan (2002 voimassa olleeseen versioon) kirjatussa linjassa sananvapaudelle asetettiin tärkeä ennakkoehto tai edellytys:

”Keskeistä on sananvapauden vaaliminen. Se taas on mahdollista taloudellisesti kannattavan toiminnan kautta.”¹⁹¹

Perustelua voi tulkita siten, että pystyäkseen ylipäättään ilmestymään, lehden on tuotettava voittoa varmistaakseen jatkuvuutensa mutta 2000-luvun ilmapiirissä myös turvatakseen omistajien tavoitteeksi asettaman tuottotason. Toisaalta kannattavuus turvaa sananvapautta sitä kautta, että lehti ei ajaudu riippuvaisuussuhteeseen mihinkään päin. Kannattava lehti voi kannattamatonta paremmin kokeilla sananvapautensa rajoja. Terveen liiketalouden merkitys lehden ilmestymiselle oli mukana jo *Aamulehden* 1970-luvun linjassa, jossa todettiin ”käytännöllisessä toiminnassa” noudatettaman sellaisia menettelytapoja, jotka ”turvaavat lehden jatkuvuuden sekä vakaan liiketaloudellisen kehittymisen”¹⁹². Vuoden 1992 *Aamulehden* virallisesta linjasta kohta oli tippunut pois¹⁹³. Kun 1970-luvulla koettiin, että taloudelliseksi tulokseksi riitti jatkuvuuden turvaaminen, 2000-luvulla voittotavoite oli korostetummin esillä tyylikirjan linjapaperissa.

¹⁸⁹ Nordenstreng ym. 1992, 72.

¹⁹⁰ Janne Virkkunen, haastattelu 2005.

¹⁹¹ *Aamulehden* periaatelinja, tyylikirja 2002, 3. Tyylikirjassa puhutaan ”periaatelinjasta”, kun alun perin 1992 paperi oli nimetty *Aamulehden* linjaksi. Kesällä 2005 päätoimittaja Matti Apunen oli luonnostelemassa lehdelleen uutta linjaa. Luonnoksessa linjan lopussa todettiin lehden toteuttavan arvojaan, joista yksi oli kannattavuus. Muutoin taloudellista kannattavuutta ei linjassa mainittu.

¹⁹² *Aamulehden* linja, päiväämätön (1970-luvun alkupuoliskolta).

¹⁹³ *Aamulehden* linja, päiväämätön (1992).

Satakunnan Kansan linjassa, jota tämän luvun alussa lainattiin, mainittiin riippumattomuuden itsessään, journalismin korkean laadun sekä ”taloudellisesti kannattavan toiminnan” takaavan lehden itsenäisyyden¹⁹⁴. Päätoimittaja Jouko Jokinen sanoo taloudellisuuden reunaehdon tulleen linjaan hänen kauttaan. ”Se on erittäin selvä asia, että kun kateprosentti on yksinumeroisen luku, alkaa olla ongelmia. Vain vahva talous antaa pelivaraa”, Jokinen sanoo. Hän ei kuitenkaan pidä asetettuja tulostavoitteita uhkana journalismille, ja *Satakunnan Kansassa* on lähdetty siitä, että säästämällä ei tulosta saa tehdä. Laman aikaiset säästöt opettivat, sillä silloisten saneeraustoimien seurauksena hävisi toiminnasta veto ja tuli alistunut henki, Jokinen miettii.¹⁹⁵

Samoin Alma Media -konserniin vuonna 2002 lukeutunut *Pohjolan Sanomat* oli ottanut taloudellisen tavoitteen linjapaperiinsa:

”Hyvä journalistinen sisältö lisää lehden mielenkiintoarvoa ja tukee Pohjolan Sanomien myyntiä sekä ylivoimaisuutta alueensa ilmoitusvälineenä. Pohjolan Sanomien hyvä taloudellinen menestys on välttämätöntä sen tiedotustehtävän hoitamiseksi.”¹⁹⁶

Taloudellisten tavoitteiden vahvistumisesta kertovat Keski-Uusimaa-konsernin seitsenpäiväisten sanomalehtien – *Keski-Uusimaan*, *Uusimaan* ja *Aamupostin* – linjat, jotka ovat perusteiltaan samat kaikilla lehdillä. Yhteinen linja oli määritetty osana konsernin strategiaa 2004 ja oli seuraavanlainen:

”Kustannettavien lehtien linja

Konsernin lehtien tulee olla luetuimpia omilla ydinalueillaan. Se edellyttää lukijalähtöisyyttä, joka toteutuu korostetun paikallisella ja lukijalle läheisellä sisällöllä. Sen tuottamisessa ohjenuorina ovat paikallisuus, kiinnostavuus, ajankohtaisuus, kriittisyys ja luotettavuus. Näitä ominaisuuksia arvioidaan sivullapysymisaikana. Sisällön tulee myös palvella lukijaa tavalla, joka helpottaa hänen suunnistamistaan työssä ja vapaa-ajalla. Olennainen osa sisältöä ovat paikalliset, lukijaa hyödyttävät ilmoitukset.

Toimitukset huolehtivat osaltaan lehtien kilpailukyvyistä ennakoimalla kilpailutilanteen muutoksia ja reagoimalla niihin nopeasti. Lehtien kilpailukyvyyn säilyttämiseksi toimitusten ja muun henkilöstön tulee ennakkoluulottomasti etsiä uusia, kustannustehokkaampia toimintatapoja oppimalla niitä niin konsernin omista kuin ulkopuolisistakin lehdistä.”¹⁹⁷

Linjasta paistaa läpi, että lehtien tärkein tavoite on liiketaloudellinen menestys. Jo ensimmäisessä lauseessa lähdetään markkinaosuustavoitteesta: lehtien tulee olla luetuimpia ydinalueillaan. Siihen päästään korostetun paikallisella sisällöllä, jota määrittää journalistinen määre ”lukijaläheisyys”. Markkinatutkimuksiin vedoten todetaan tavoitteiden saavuttamista arvioitavan ”sivullapysymisaikana”. Linjan liiketaloudellista kokonaisilmettä korostaa vielä se, että siinä tähdenetään lehden olennaiseen sisältöön kuuluvan ”lukijaa hyödyttävät ilmoitukset”. Toimituksia patistellaan huolehtimaan lehtien ”kilpailukyvyistä”, jonka

¹⁹⁴ Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

¹⁹⁵ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

¹⁹⁶ Toiminta-ajatus, 21.1.2001.

¹⁹⁷ Keski-Uusimaa konsernin strategia, saatu Joonas Romppaselta sähköpostitse 17.12.2004.

säilyttämiseksi toimitusten tulee ”ennakkoluulottomasti etsiä uusia, kustannustehokkaampia toimintatapoja”. Sanomalehden muihin tehtäviin tai arvoihin linjassa ei viitata.

Lehden taloudellisten ja journalististen tavoitteiden mahdollista ristiriitaisuutta pyrittiin myös ennakkoon ehkäisemään. *Karjalaisen* ja *Pohjalaisen* toimituspolitiikan ohjeissa, jotka täsmensivät lehden linjaa käytännössä, käsiteltiin vuonna 2004 suhtautumista ilmoittaja-asiakkaisiin ja yrityksiin¹⁹⁸. *Pohjalainen* oli otsikoinut asiaa käsitelleen kohdan ”yksilöiden ja ilmoittaja-asiakkaiden kunnioitus”. Linaan tähän kohdan kolme kappaletta kokonaisuudessaan:

”Pohjalainen kunnioittaa lukijoitaan, tilaajiaan sekä näihin ryhmiiin kuulumattomia yksilöitä ja ilmoittaja-asiakkaitaan. Pohjalainen kertoo uutiset sellaisina kuin ne ovat, mutta ei pyri tahallisesti vahingoittamaan lukijoitaan ja ilmoittaja-asiakkaitaan. Edellä mainittu ei kuitenkaan estä kriittistä käsittelyä silloin, kun sille on olemassa journalistiset perusteet. Mikäli yksittäisen ilmoittajan intressit ja lehden journalistiset intressit törmäävät, tapauksen ratkaisee aina se, miten Pohjalaisen uutiskriteerit (yleisyys, yllätyksellisyys, merkityksellisyys, alueellisuus) täyttyvät.

Pohjalainen mieltää itsensä myös kriittiseksi voimaksi. Kriitikki kohdistetaan kuitenkin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja demokraattisen yhteiskunnan luonteen mukaisesti yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Pohjalainen ei lähtökohtaisesti kohdistaa kriittistä toimintaansa yksittäisiä yrityksiä tai henkilöitä kohtaan. Samoin yksittäisiä henkilöitä kohtaan kohdistuvasta kritiikistä pidättäytytään, jollei se liity yhteiskunnalliseen tai julkiseen toimintaan tai jos yksittäisen henkilön toiminta muusta syystä vaikuttaa suuren ryhmän toimintaan.

Pohjalaisen jokainen toimituskuntaan kuuluva on velvollinen kertomaan esimiehelleen ja tarvittaessa myös suoraan toimituksen johdolle mahdollisesti näitä periaatteita loukkaavista sisällöistä etukäteen.”¹⁹⁹

Ohje on paikallisen lukijayhteisönsä kanssa ja varassa elävän lehden jatkuvuuden kannalta ymmärrettävä. Varovaisuuden tähdentämisessä suhteessa ilmoittajiin liikutaan kuitenkin herkällä alueella, sillä lehdistön vahtikoiran tehtävä joutuu silloin puntariin. Niinpä *Pohjalaisenkin* ohjeissa ensin patistellaan kunnioittamaan ja varomaan vahingoittamasta ilmoittajia, mutta heti perään muistutetaan lehden ”kriittisestä voimasta”, joka tosin kohdistetaan eritoten ”yhteiskunnallisiin kysymyksiin”. Samanlainen kritiikin suuntaus tehtiin *Karjalaisen* lukijalupauksessa 2005.

Taloudellisen voiton tavoittelun on arveltu vahvistuneen sanomalehdissä 1990-luvulla²⁰⁰. Näin voi päätellä siitäkin, että vuonna 2005 tutkimukseni 31:stä lehdestä 15 oli tavalla tai toisella omistuksen kautta listattuna pörssiin. Pörssilistalla olo toi lehdille väistämättä tulospaineita ja pörssiyhtiön toimintalogiikan, jossa tavoitteet sanelee omistajien halu saada sijoitukselleen voittoa. Vaikka *Keski-Uusimaa* ei ollut pörssissä, sen liiketaloudellinen päämäärä on kirjattu auki poikkeuksellisen suoraan, kun taas hieman peitellymmin sama asia on sanottu niin, että voittoa tavoitellaan, jotta lehti voisi säilyttää riippumattomuutensa – tai kuten *Aamulehden* tapauksessa, ”sananvapautensa”. Heikon talouden

¹⁹⁸ Pohjalaisen toimituspolitiikka, 22.9.2004 ja *Karjalaisen* toimituspolitiikan perusteet, luonnos 10.5.2004.

¹⁹⁹ Pohjalaisen toimituspolitiikka, 5. Yksilöiden ja ilmoittaja-asiakkaiden kunnioitus, 22.9.2004.

²⁰⁰ Salokangas 1998, 317-320; Mervola 2003, 104-105.

on koettu voivan altistaa erityisesti ilmoittajien määräysvaltaan. Itsenäisyyden on nähty edellyttävän kannattavuutta, eikä tämä selitys ole yksin suomalainen, vaan se tunnetaan hyvin esimerkiksi Yhdysvalloissa²⁰¹. Selitysmalli kiteyttää sanomalehden kahtalaisen luonteen: se on ikään kuin julkisen palvelun väline ja toisaalta samaan aikaan voittoa tuottava liikeyritys.

Kannattavuuden aiheuttamat paineet journalismille ovat vaikeasti todennettavissa. Vastauksen saamiseksi tulisi mitata uutishuoneen saamien resurssien muutosta, toimittajien määrän kehittymistä, juttua kohden käytettyä aikaa tai lehdessä julkaistujen omien uutisten määrää. Päätoimittajien haastatteluisakin asia on arka: se koskee lehden sisäisiä asioita, joissa päätoimittaja voi olla noudatetusta linjasta eri mieltä mutta hän ei sitä halua kertoa ulkopuolisille. Periaatteellisella tasolla voi päätoimittaja kuitenkin ottaa asiaan kantaa. *Aamulehden* päätoimittajan Matti Apusen vastaus kysymykseen, tehdäänkö nyt ensisijassa voittoa vai sanomalehteä oli, että pelkkä voitto päämääränä tuhoaisi edellytykset sen saavuttamiseen. Lehti tarvitsee menestyäkseen ihanteita, sanoi Apunen haastattelussa 2002: "Jos lehti elää kovin pitkään ihanteettomassa tilassa ja arvotyhjiössä, voiton tuottaminen käy huonoksi, koska ihmiset eivät halua ostaa sellaista, mikä ei anna heille ylösrakennuksen aineksia. Suurimman voiton saisi, kun tekisi kuin Metro tai Uutislehti 100. Mutta olen täysin vakuuttunut, että kukaan ei halua sellaista (Aamu)lehteä. Se olisi hetken aikaa hyvin tuottava ja sitten se loppuisi kokonaan. Sen takia, tämä kuulostaa vähän paradoksaaliselta, ihanteet, missiot ja voimakkaat arvolataukset, niistä syntyy hyvää liiketoimintaa."²⁰²

Ilkan päätoimittaja päätoimittaja Kari Hokkanen todisteli, miten lehden aatteellisuus ei ollut ainakaan heikentänyt lehden tuloksellisuutta. Hokkaseen personoitunut *Ilkka* oli mielletty vuoden 1997 linjauksen jälkeenkin keskustalaiseksi lehdeksi, mutta samaan aikaan pörssilistattu kustannusyhtiö oli tehnyt vuosi toisensa jälkeen mallikelpoista voittoa. "Voisi kuvitella, että tämä (tuloksen tavoittelu) luo paineita toimitukselliseen linjaan päin, mutta voin vakuuttaa, että näin ei ole. Päinvastoin ei ole minkäänlaista näyttöä siitä, että poliittinen neutraalisuus olisi auttanut parempiin tuloksiin enää sen jälkeen, kun ykköslehtikierre on toteutunut. Siihen asti se oli markkinointivoima, mutta ei enää. Luulen, että somusjournalismi on myötätulessa ja korkeaprofiiliset lehdet – se voi tarkoittaa muutakin, mutta enemmän tai vähemmän se kietoutuu politiikkaan, kun politiikka ymmärretään laajemmin kuin vain puoluepolitiikkana – ovat menestyneet taloudellisesti paremmin kuin matalaprofiiliset. Konkreettinen esimerkki on *Ilkka* ja sen kilpailija Pohjalainen, joka luopui kokoomuksen äänenkannattajuudesta markkinoinnillisista syistä voidakseen parantaa kilpailuasetelmaa. Olen varma, että jos *Ilkka* olisi tietoisesti neutraloinut aatteellisen sanomansa, se olisi noteerattu valtakunnallisella tasolla vähemmän ja se olisi heikentänyt sen kilpailuedellytyksiä maakunnassa. Ainahan sanotaan, että se (sitoutuminen) saattaa haitata ilmoitusmyyntiä ja eivät lukijat halua lehteä, joka loukkaa heidän poliittista vakaumustaan. Mutta tilastot kertovat toista. Olen vakuuttunut, että kun noudate-

²⁰¹ Altschull 1995, 98.

²⁰² Matti Apunen, haastattelu 2002.

taan tunnontarkasti tätä toimituksellista ohjelmaa, joka takaa sananvapauden kaikille mielipidesuunnille, kyllä normaali-ihminen sietää, että lehti sanoo aika suorasukaisesti oman mielipiteensä, vaikka se poikkeaa hänen mielipiteestään. Tärkeintä on, että sanoma perustellaan. Se osa lukijakunnasta, joka lukee pääkirjoituksia, on keskimäärin valistuneempaa porukkaa ja varmaan intelligentimpää, sitä kiinnostavat perustelut, joilla ajatus tai mielipide perustellaan. Jos ne ovat hyviä ja pitäviä, niin tavallinen ihminen sen (mielipiteen esittämisen) hyväksyy, vaikka ei olisi samaa mieltä.”²⁰³

Keskisuomalaisessa taloudellista kannattavuutta eli tervettä taloutta on päätoimittaja Erkki Laatikaisen todistuksen mukaan pidetty vuosikymmenien ajan hyveenä myös toimituksen johdossa. Siihen liittyy lehden vuoden 1978 toiminta-ajatuksessa sana ”kilpailukykyisesti”: ”Minusta se on lehden itsenäisyyden ja riippumattomuuden kannalta perusasia, että se on taloudellisesti vahva eli se on taloudellisesti tuottava omistajilleen. Toisaalta voi positiivisella tavalla nähdä, että se piiskaa sekä yrityksen johtoa, toimituksen johtoa että toimittajia tekemään journalismia aiheista ja tavoilla, joka tuo kilpailukykyisyyden. Mutta tähdellistä on, että arvoja on näytetty. Että ei mennä arvottomalla tavalla taloudelliseen voittoon.” Mikäli journalistista ja liiketaloudellista tehtävää ei osattaisi sovittaa yhteen, se olisi Laatikaisen mielestä ”tappion tie joka mielessä”.²⁰⁴

Savon Sanomien päätoimittaja Tapani Lepola kuitenkin kritisoi haastattelussa 2002 lehdistössä vahvistunutta tulostietoisuutta, ns. viivanalusajattelua: ”Kun tulini taloon, oliko 3 000–4 000 osakkeenomistajaa ympäri maakuntaa, eivätkä ne ollenkaan olleet sitä, että tuottaako lehti osinkoa. Riitti, että käyttökate oli 14–15 prosenttia, sitä pidettiin oikein hyvänä. Nyt on eri tilanne. Ainoalta arvolta tuntuu se, kuinka suuri määrä miljoonia euroja viimeiselle riville jää. Ei se sillä lailla ole heijastunut, että tulitaisiin sanomaan.” Lepola tähdentää, että jokaisen lehden tulee kuitenkin huolehtia kannattavuudestaan, mutta pyrkiminen kaikessa aina voittoon ei ole hänen mielestään pitkän päälle paras lähtökohta menestykselle lehdenteolle.²⁰⁵

Sanoma-WSOY:n omistukseen kuuluvassa *Etelä-Saimaassa* taloudellinen menestys toi mukanaan aiempaa suuremman vapausasteen, kertoo päätoimittaja Jorma Hernesmaa: ”Vapausasteet ovat lisääntyneet sitä myöten, kun lehden, firman, taloudellinen asema on parantunut. Vapaus ja taloudellinen menestys kulkevat käsi kädessä. Luojan kiitos näin on. - - Muistan nekin ajat, kun lehdellä oli taloudellisesti vaikeaa, toisessa omistuksessa. Silloin vapausasteet olivat enemmän koetuksella.” Hernesmaan mukaan edelleen toimitus saa tapella itselleen voimavarat vuosibudjetista, mutta näin on aina ollut. Liikevoittoprosenttitavoitteeksi lehdelle on konsernissa asetettu yli 15.²⁰⁶

Tutkimukseni toinen valtakunnallinen sanomalehti, *Hufvudstadsbladet*, oli poikkeustapaus seitsenpäiväisten sanomalehtien joukossa siinä, että sen omis-

²⁰³ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

²⁰⁴ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

²⁰⁵ Tapani Lepola, haastattelu 2002.

²⁰⁶ Jorma Hernesmaa, puhelinhaastattelu 2002.

taa säätiö, jonka keskeinen tarkoitus on varmistaa lehden ilmestyminen. Omistajan tavoite ei siis ensisijassa ole voiton tavoittelu *Hufvudstadsbladetilla*, joskaan se ei rahoita lehden varsinaista toimintaa, jonka se olettaa hoituvan normaalien liiketaloudellisten periaatteiden mukaisesti. Rahaa tulee säätiöltä lehden erikoisinvestointeihin, kuten vuonna 2004 toteutettuun mittavaan ulkoasu- ja sisältöuudistukseen.²⁰⁷ Päätoimittaja Barbro Teir totesi haastattelussa 2002 sarkastisesti, että *Hufvudstadsbladet* ei tee voittoa. Mikäli voittoa tulisi, lehti saisi käyttää sen omiin kehitystarpeisiinsa. ”Olemme tyytyväisiä periaatteeseen, että omistaja ei halua lypsää taloudellisesti lehteä. Pidetään kiinni siitä, että lehden julkaiseminen on kulttuurisesti tärkeä tehtävä”, Teir kiitti.²⁰⁸

Teir muistutti, että lehden olisi tärkeää pystyä seisomaan taloudellisesti omilla jaloillaan. Hänenkin mielestään se tuo journalismille itsenäisyyttä, joka on itseisarvo. Lisäksi tuloksellisuudella on motivoiva vaikutus toimitukseen. ”Ihmiset tekevät paremmin työtä ja viihtyvät paremmin, jos he ovat sellaisessa yrityksessä, jossa kaikki menee hyvin”, Teir sanoo. Mutta voitontavoittelussa tulee pystyä säilyttämään tavoite soveliaana suhteessa journalistisiin tavoitteisiin. Teir nostaa esimerkiksi Schaumanin säätiön, joka kustantaa *Vasabladetia*, *Jakobstads Tidningiä*, *Pietarsaaren Sanomia* ja *Syd-Österbottenia*. Kesällä ja syksyllä 2002 käsiteltiin julkisuudessa *Vasabladetin* päätoimittajan eroa, jonka taustalla oli toimituksen ja johdon erimielisyys lehden tulostavoitteista. Konsernissa oli asetettu liikevoittotavoitteeksi 10 prosenttia liikevaihdosta siten, että viisi prosenttia voitosta käytetään mediakonsernissa ja loput muihin tarkoituksiin. ”Minun ajatusmaailmassani se on ihan mahdoton ajatus. Lehti ei ole tehdas, vaan se on kulttuurinen tehtävä ja demokratiaprojekti. Täytyy mennä taloudellisesti hyvin, mutta ei tarvitse tuottaa rahaa muihin tarkoituksiin. Schaumanin säätiöllä on väärät lähtökohdat, mikä näkyy siinä, että *Vasabladetista* ei ole viime vuosina tullut parempi lehti vaan se on huonontunut.” Teir arvelee, että toimittajia on tällaisilla tavoitteilla vaikea saada motivoituiksi hyvän lehden tekoon: ”Toimittajat ovat kriittisiä, myös omiaan kohtaan. On vaikea motivoida sellaista porukkaa tekemään parempaa, demokraattista tehtävää, jos resurssit otetaan pois tai ei anneta takaisin.”

Teirin mielestä lehden ”demokraattisen tehtävän” hoito vaarantuu, mikäli resurssit käyvät niin pieniksi, että kriittiseen tarkasteluun ei riitä varoja. Seurauksena on ”megafonijournalismi”: pelkkä asioiden välittäminen tietolähteiltä lukijoille. Hyvä journalismi edellyttää, että lehdellä on itsellään mahdollisuus määrittää agenda: mikä on tärkeää ja mitä lehti seuraa. Lehden tulisi agendan määrittelyssä kuulla lukijoihinsa. Tyylikirjan vuoden 2005 versiossa säätiöomistuksen takaama lehden taloudellinen asema liitettiin mahdollisuuteen toimia riippumattomasti. Lehden linjalauseen mukaanhan *Hbl* oli puoluepoliittisesti sitoutumaton (obunden), minkä selitettiin tarkoittavan enemmän: ”Sitoutumat-

²⁰⁷ Redaktionen handbok, Det journalistiska uppdraget.

²⁰⁸ Barbro Teir, haastattelu 2002.

tomuus sisältää, että Hbl ei puhu koskaan kenenkään muun asiaa, puhu jonkun toisen suulla ja puolesta, vaan tarkastelee koko yhteiskuntaa kriittisesti”.²⁰⁹

Onko omistuksella sitten todellista merkitystä sille, miten sanomalehteä voidaan toimittaa? Asia olisi erillistutkimuksen arvoinen. Pystyykö säätiöomisteinen lehti harjoittamaan lukijoille laadukkaampaa journalismia siten, että se pidemmän aikavälin kuluessa kohoaa levikillisesti muista vahvempaan kehitykseen? Vertailu sanomalehtien kohdalla on kuitenkin Suomessa vaikeaa, sillä *Hbl* edustaa seitsenpäiväisistä lehdistä ainoana tällaista omistusmuotoa ja kieli-ajan vuoksi sekään ei kilpaile maan toisen seitsenpäiväisen valtakunnallisen sanomalehden, *Helsingin Sanomien*, kanssa. Ehkä Suomessa vertailua tulisikin tehdä yksityisomisteisten ja pörssiomisteisten lehtien välillä, sillä taloudelliset arvot ovat lähtökohtaisesti vahvemmin läsnä pörssiin listatuissa lehti-yhtiöissä. Muilta toimialoilta saadut kokemukset viittaisivat siihen, että pörssiomistus ei välttämättä ole aina paras mahdollinen omistuspohja kilpailukykyessä. Syksyllä 2005 Suomessa ihmeteltiin, miten osuustoiminnallinen S-ryhmä kauppan alalla ja jäsentensä omistamat osuuspankit vahvistuivat markkinajohtajiksi.

Kalevan päätoimittaja Risto Uimonen kehui haastattelussa *Hufvudstadsbladets* Teirin tavoin lehden omistajia siitä, että heille lehden tekeminen on tavoite itsessään. Niinpä *Kalevankaan* linjapaperissa ei ollut asetettu voitontekoon liittyviä tavoitteita. *Kalevan* omistavat paikalliset suvut. Uimosella oli kokemusta myös pörssiomistetusta sanomalehdestä, sillä hän tuli *Kalevaan Helsingin Sanomista*, joka oli hänen viimeisinä vuosinaan osa pörssinoteerattua Sanoma-WSOY:tä. Uimosen mukaan pörssilistaus vaikuttaa omistajien tuotto-odotuksiin. ”Sanomissa tuotto-odotukset Hesarin ja Ilta-Sanomien osalta kiristyivät. Se tarkoittaa, että lehtien pitää olla entistä kannattavampia. Kun siihen tulee pörssi-yhtiön omistajien näkökulma, se on aika kylmä kannattavuusnäkökulma. Kun on omistaja, jolle lehti itsessään on tärkeä eikä se ole vain rahantekoväline, se antaa enemmän mahdollisuuksia”, Uimonen sanoo. Hän kuitenkin korosti pitävänsä tärkeänä sitä, että tavoitteena pitää olla koko ajan kannattavan lehden tekeminen.²¹⁰

5.4 Luotettavaa ja lukijaläheistä journalismia

Linjapapereista välittyy kuva sanomalehtijournalismista ideaalitapauksessa, journalistinen ihanne. Muuttuiko journalismi 1990-luvulta lähtien, oliko tavoite toinen kuin aikaisempina vuosikymmeninä? Miten journalistiset periaatteet muuttuivat?

Suomessa 1930-luvulta lähtien sanomalehdistössä yleistynyt ajattelu, jonka mukaan mielipiteet tuli erottaa tosiasioista eli ”uutisista”, tuotiin edelleen esille joissain linjapapereissa. *Ilkka* lupasi lehden riippumattomuuden vahvista-

²⁰⁹ Handbok för Hufvudstadsbladets redaction (mars 2005), 2. Journalistiskt uppdrag på lång och kort sikt.

²¹⁰ Risto Uimonen, puhelinhaastattelu 2002.

neessa linjassaan, että se pitää ”uutis- ja mielipideaineiston selkeästi toisistaan erossa”²¹¹. *Satakunnan Kansan* linjassa vuodelta 2005 päätoimittaja Jouko Jokinen kertasi lehden kertovan oman mielipiteensä pääkirjoituksissa²¹², mutta vastapoolina eivät tässä olleet neutraalit uutispalstat vaan lukijoille vapaa yleisönosasto.

Näkyvin muutos journalistissa periaatteissa on siinä, että yhdessäkään vuoden 1988 jälkeen laaditussa tutkimuslehtiä linjapaperissa ei enää mainita sanaa ”objektiivinen”, joka vanhoissa linjoissa oli yleinen lehden journalismia kuvaava määre. Esimerkiksi päätoimittaja Kari Juutilaisen laatimassa *Länsi-Savon* linjassa vuodelta 2003 todettiin, että lehden tuli tyydyttää toiminta-alueensa ihmisten tiedontarpeet ”luotettavasti ja monipuolisesti”²¹³. *Pohjalaisen* linjasta objektiivisuus tippui vuonna 1991, jolloin päätoimittaja Erkki Malmivaaran laatimassa paperissa lehti julistautui sitoutumattomaksi ja irrottautui kokoomuksen äänenkannattajuudesta²¹⁴. Tässä tilanteessa olisi ajatellut nimenomaan objektiivisuuden sopivan uuteen linjaan, mutta lehden korostettiin pyrkivän toimituspolitiikassaan ”nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun, moraalisesti luotettavaan tiedonvälitykseen”. *Pohjolan Sanomat* halusi vuoden 2001 paperissaan harjoittaa ”nopeaa ja luotettavaa uutisvälitystä”²¹⁵.

Luotettavuus oli tuttu *Helsingin Sanomien* vuoden 1974 linjapaperista, jonka mukaan lehti toteutti tehtävänsä ”tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla”. Lehdessä nämä journalistiset arvot elivät 2000-luvulle saakka, mikä näkyi keväällä 2003 *Helsingin Sanomien* kustantajan Seppo Kievarin lehtihaastattelussa²¹⁶. Siinä Kievari kehotti lehtiä edelleen vaalimaan vanhoja arvojaan ”eli luotettavuutta, ajankohtaisuutta ja nopeutta”. Ajankohtaisuus olisi Kievarin lausunnon perusteella korvannut tasapuolisuuden lehden linjamääreenä, mutta kaksi muuta sanaa ovat täsmälleen samat kuin lehden vanhasa linjassa. *Helsingin Sanomien* journalistiset arvot näyttävät levinneen muihinkin lehtiin, mistä kertoo esimerkiksi se, että *Lapin Kansan* vuoden 1998 linjassa todetaan aivan *Helsingin Sanomien* sanoin lehden toteuttavan tehtävänsä ”tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla”²¹⁷. *Aamulehden* vuonna 2002 voimassa olevassa tyylikirjassa oli virallista linjapaperia täydennetty kappaleella, jossa todettiin lehden toteuttavan tehtävänsä, kilpailijansa sanoin, ”tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla”²¹⁸.

Jopa liiketaloudellista menestymistä korostaneen Keski-Uusimaa-konsernin lehtien yhteisessä linjassa painotettiin ”luotettavuutta”²¹⁹. Linjan

²¹¹ Ilkan toimituksellinen ohjelma, päivämätön (20.4.1997).

²¹² Satakunnan Kansan linja, päivämätön (helmikuu 2005).

²¹³ Länsi-Savon linja, päivämätön (tammikuu 2003).

²¹⁴ Pohjalaisen linja, 24.5.1991.

²¹⁵ Toiminta-ajatus, 23.1.2001.

²¹⁶ Seppo Rönkkö, ”Lehdet luovat uutta perusarvoistaan”, *Keskisuomalainen* 15.5.2003.

²¹⁷ Sanomalehti Lapin Kansan periaatelinja, päivämätön (1998).

²¹⁸ Aamulehden periaatelinja, tyylikirja 2002, 3.

²¹⁹ Keski-Uusimaa konsernin strategia, saatu Joonas Romppaselta sähköpostitse 17.12.2004.

mukaanhan lehtien ”sisältöjen tuottamisessa” olivat ohjenuorina ”paikallisuus, kiinnostavuus, ajankohtaisuus, kriittisyys ja luotettavuus”. Keski-Uusimaa -konsernin lehtien sisällön tuli ”myös palvella lukijaa tavalla, joka helpottaa hänen suunnistautumisessaan työssä ja vapaa-ajalla”. Palveluhenkisyydessä toimituksen tuli laskeutua hyvässä mielessä lukijoidensa tasalle.

Keski-Uusimaa-lehden konsernilinja ei syntynyt historiattomasti, sillä vuoden 1994 linjassa oli mainittuna moni konsernilinjassa vastaan tulevista asioista: lukijoita tuli opastaa ja viihdyttää sekä palvella, lehden tuli olla ”luotettava” paikallislehti, joka ”peittoprosentilla mitattuna on alueensa kiistaton ykkönen”²²⁰. Vanhassa linjassa kuitenkin korostettiin uutta enemmän perinteisiä hyveitä:

”Lehti noudattaa journalistisia, eettisiä hyveitä: pyrkimystä totuuteen, kriittisyyteen, olennaisiin asioihin keskittymistä ja tietojen rehellistä hankintaa.

Lehden tyyli on asiallinen, tarkoitus on auttaa lukijaa erottamaan uutiset mielipiteistä. Sensaatiotyylisiin ei pyritä. Uutiset eivät perustu huhupuheisiin, vaan kaikki asiatiedot tarkistetaan.

Alatyylä ei käytetä uutisissa.”²²¹

Erityisen vankasti rakensivat luotettavuuden perustalle linjaansa sanomalehdet *Karjalainen* ja *Pohjalainen*. Ne tekivät keväällä ja syksyllä 2004 linjansa tueksi toimituspolitiikan ohjeet, joissa luotettavuutta korostettiin kahdessa alaluvussa²²². Molempien lehtien papereissa todettiin väliotsikoissa, että ”luotettavuus on perusarvo” ja asia täsmennettiin vielä alaluvussa ”luotettava tieto”, joka perustui pitkälti Päätoimittajien Yhdistyksen antamiin suosituksiin²²³. Näin *Pohjalainen* selitti luotettavuus-vaatimuksen:

”Pohjalaisen journalismin tärkein kulmakivi on luotettavuus. Luotettavuudella tarkoitetaan lehden julkaisemien tietojen paikkansapitävyyttä. Kiistanalaiset tiedot pyritään tarkistamaan useista, toisistaan riippumattomista lähteistä. Jos tietoja ei ole pystytty varmistamaan useista lähteistä, tämä kerrotaan lukijalle.

Pohjalaisen itse tuottaman tiedon luotettavuudelle on välitettyjä tietoja tiukempi luotettavuusvaatimus. Lehden oman toimitustyön tuottaman tiedon pitää kestää kriittinen tarkastelu ja tarvittaessa myös tieteellinen menetelmäkritiikki. Lehden itse tuottaman tiedon luotettavuuteen liittyvät varaukset tulee kertoa lukijalle selvästi. Pohjalainen on poliittisesti sitoutumaton lehti.

Pohjalaisen luotettavuuteen kuuluu, että lehden juttuaineistosta päättää vain lehden toimitus. Viime kädessä sisällöstä päättää päätoimittaja. Toimitus hankkii tietonsa ilman rahallisia tai huomioarvoja tarjoavia vastapalveluksia.

Pohjalaisen toimituskuntaan kuuluva ei saa ottaa vastaan taloudellisia etuja, jotka poikkeavat normaalista vieraanvaraisuudesta. Toimituskuntaan kuuluva voi ja hänen on myös suotavaa osallistua matkoille ja tilaisuuksiin, jotka ovat normaalia toimittajan työhön kuuluvaa kanssakäymistä.

²²⁰ Keski-Uusimaan linjapaperi (otsikoimaton), päiväämätön (huhtikuu 1994).

²²¹ Keski-Uusimaan linjapaperi (otsikoimaton), päiväämätön (huhtikuu 1994).

²²² Karjalaisen tyylikirja, jossa toimituspolitiikan perusteet; Pohjalaisen toimituspolitiikka 22.9.2004. Karjalaisen päätoimittaja Pekka Mervola (sähköpostiviesti 20.6.2005) lähetti laatimansa ohjeistuksen nähtäväksi Pohjalaisen päätoimittaja Markku Manttilalle, joka laati oman ohjeensa sen pohjalta.

²²³ Malliohje päätöksenteosta toimituksellisissa ratkaisuisissa, PTY antanut keväällä 2004. Saatu PTY:n pääsihteeri Ilkka Sepältä, sähköpostiviesti 20.6.2005.

Toimittajan omaan harkintaan jää, onko taloudellisten ja muiden sidonnaisuuksien ilmoittaminen toimituksen johdolle tarpeen. Sidonnaisuuksia ja niiden ilmoittamista esimiehille tulee harkita siitä näkökulmasta, miten ne vaikuttavat toimittajan uskottavuuteen työssään. Toimituksen johdolla on oikeus ryhtyä tarvittaviin toimiin, jotta sidonnaisuuksista ei ole haittaa lehden luotettavuudelle.

Luottamustoimien vastaanottaminen ja niihin pyrkiminen on jokaisen kansalaisen perustuslaillinen oikeus. Toimituksen johdolla ei ole missään oloissa tarkoitus eikä edes mahdollisuutta tätä oikeutta rajoittaa. Sidonnaisuuksien seuraaminen ei liioin tarkoita, että toimituskunta ei voisi osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan.

Toimituksen johdon, politiikan toimittajan ja kunnallistoimittajan tai muun toimittajan, jonka tehtäviin kunnallispolitiikan seuraaminen oleellisesti kuuluu, toivotaan kuitenkin pidättäytyvän kunnallisista luottamustoimista uskottavuusongelmien välttämiseksi. Esimerkiksi kunnanvaltuuston jäseneksi tai kansanedustajaksi ehdolle asettuminen on syytä saattaa ajoissa päätoimittajan tietoon.”²²⁴

Mielenkiintoisesti *Pohjalaisen* linjamuutos näkyy tavassa sitoa luotettavuus ja uskottavuus politiikasta kirjoittavien toimittajien riippumattomuuteen ja sidonnaisuuksien välttämiseen. Kun lehden päätoimittaja Erkki Malmivaara oli vielä tunnettu kokoomusaktiivi ja kaupunginhallituksen puheenjohtaja, niin nyt päätoimittaja Markku Mantila katsoi aktiivisen osallistumisen politiikkaan voivan estää politiikasta kirjoittavana toimittajana työskentelyn – linjaus koski oletettavasti myös päätoimittajaa. Poliittinen sitoutumattomuus oli vuonna 2004 otettu toimituspoliittisen ohjeiden perusteella tosissaan – Malmivaaran aikaan 1990-luvun alussa linjassakin maistui vielä voimakkaasti läheinen yhteys kokoomukseen.²²⁵ Lisäksi luotettavuus-vaatimus velvoitti toimittajia varomaan muitakin jäävyksiään, patisti eettiseen harkintaan.

Luotettavuus ei ole sama asia kuin objektiivisuus. Luotettavuus viittaa lukijan kokemukseen ja käsitykseen, lukijan näkökulmaan lehden sisällöstä, kun taas objektiivisuus kytkeytyy sanoman ja todellisuuden suhteeseen²²⁶, toimittajan näkökulmaan. Objektiivisen journalismin tulisi määritelmän mukaan olla myös luotettavaa, sillä silloinhan asiat on sanottu ”niin kuin ne ovat” – siinä suhteellisessa mielessä, kun objektiivisuus on mahdollista. Siirtymä objektiivisuudesta luotettavuuteen sopii mielestäni hyvin kuvaan mediamarkkinoiden yleisestä muutoksesta. Markkinavetoisuus kasvoi Suomen sanomalehdistössä 1990-luvulla levikkien laskiessa, ja lehtitaloissa tuli aikaisempaa keskeisemmäksi kilpailla tilaajista valittujen lukijaryhmien keskuudessa. Enää ei riittänyt, että välitettävät sanomat olivat ”objektiivisesti” tosia, vaan niiden tuli olla ennen kaikkea kiinnostavia eli myyviä. Olennaisempaa erityisesti asiajournalismin kohdalla oli korostaa sanomien luotettavuutta lukijoiden silmissä kuin objektiivisuutta. Luotettavuus oli lukijakunnan parissa markkinoinnillisestikin parempi sana kuin objektiivisuus, ja kun linjapapereiden sisältö kerrottiin 1990-luvulla tavallisesti myös lukijoille, oli luontevaa, että niissä käytettiin yleisesti ymmärrettävää kieltä.

²²⁴ Pohjalaisen toimituspolitiikka, 22.9.2004.

²²⁵ Puolueyhteyden kytkeytyminen päätoimittajaan ilmeni myös Karjalaisessa, missä jäätyään eläkkeelle päätoimittaja Pekka Sitari asettautui kunnallisvaaleissa ehdolle kokoomuksen listoilta. Päätoimittajana hän ei kuitenkaan osallistunut kunnallispolitiikkaan.

²²⁶ Hemánus & Tervonenkin määrittelivät objektiivisuuden nimenomaan sanoman, jutun, ominaisuutena. Hemánus & Tervonen 1980, 15-17.

Objektiivisuutta saattoi päätoimittajien parissa rasittaa myös sen tutkimushistoria Suomessa. Objektiivisuus samaistettiin Tampereen yliopiston piiristä ruokittuun keskusteluun viestintävälineistä ja tutkimukseen, jota monet lehtitalojen edustajat olivat kritisoineet liiasta vasemmistolaispainottuneisuudesta²²⁷. *Satakunnan Kansan* päätoimittaja Jouko Jokinen (syntynyt 1959) maistelee sanan tuntuvan hänen sukupolvensa toimittajille falskilta, epäaidolta tai epäuskottavalta: "Sen avulla nostimme itsemme lukijoidemme yläpuolelle. Katsoimme maailmaa objektiivisesti, ja jaoimme objektiivisen uutisen. Vallinnut tilanne oli kestämaton ja nykyisessä kilpailutilanteessa ei ole pulaa uutisista. Ennen jaettiin uutisia, nyt tajutaan, että kyse on luottamuksesta."²²⁸ Tuomo Mörrä on raportoinut EU-uutisointia koskien, että toimittajat myönsivät omien asenteidensa vaikuttavan työhönsä ja tässä mielessä monet toimittajat pitivät objektiivisuutta hankalana käsitteenä journalismissa²²⁹.

Heikki Luostarisen mukaan objektiivisuuden väistymisessä on kyse jälkimodernin yhteiskunnan murtautumisesta esiin. Journalismissa se näkyi siten, että suhde uutisen objektiivisuuteen ja kielen merkitykseen muuttui. Kieli ei neutraalisti vain kuvannut todellisuutta eivätkä uutiset kävelleet toimitukseen otsikko selässään: "Toimittajat toki puhuivat pyrkimyksestä objektiivisuuteen, mutta sillä varauksella, että ainahan juttu on jonkun ihmisen tekemä ja sillä tavoin subjektiivinen".²³⁰ Objektiivisuuden "illuusiosta" vapautuminen alkoi viimeistään 1990-luvun alkupuolella. Syksyllä 1991 Suomen Akatemian projektitutkija Maija-Riitta Ollilla arvosteli *Sanomalehtimiehellä* objektiivisen tiedon harhaa: "Objektiivisuus edellyttää harhatonta kuvaa kokonaisuudesta, näkökulmaa ei-mistään. Ihmisyksilöt kuitenkin väistämättä katsovat asioita erityisesti näkökulmista; voisimme jopa sanoa, että me olemme näkökulmia. Voimme heittää hyvästit objektiivisuuden illuusiolle."²³¹

Jos hyvästijätö objektiivisuudelle otettaisiin sananmukaisesti, se saattaisi kuitenkin tuoda mukanaan isoja ongelmia. Perustuuhan sanomalehtien kyky sitoa samaan pakettiin journalistinen aineisto ja ilmoitukset osittain objektiivisuus-periaatteelle eli siihen, että kantaaottava aines erotetaan mielipiteellisestä. Erityisesti ilmoitusasiakkaat saattavat kokea tärkeäksi, että heidän saamansa kohtelu noudattaa asiallisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita, sillä kyseessä ei ole enempää eikä vähempää kuin yrityksen pärjääminen markkinoilla, firman elämän ja kuoleman kysymys. Tämä tuli esille marraskuussa 2004, kun kaupan alalla toimiva Lidl Suomi Ky lähetti kirjeen Kärkimedia-lehtien toimi-

²²⁷ esim. Haataja jne. 1996.

²²⁸ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

²²⁹ Mörrä 1995, 230 ja 1999, 47, teoksessa Holmberg 2004, 22.

²³⁰ Luostarinen 2002, 27.

²³¹ Maija-Riitta Ollila, "Valta, tieto, etiikka", *Sanomalehtimies* 21/1991. Ollilan puheenvuoro noteerattiin, mistä kertoo, että sitä siteerattiin muun muassa Garamin, Pohjalaisen ja Tikkasen Uutta Suomea käsitelleessä kirjassa, 1992, 44-45, jossa käytetään samaa sitaattia Ollilalta. Ollila toteaa kiintoisassa artikkelissaan myös, että personalistinen painotus olisi tullut ehkä jäädäkseen journalistien työnkuvaan: "Ei ole enää olemassa tehokasta tapa tehdä toimittajan työtä pelkästään noudattamalla tiettyjä periaatteita".

tusjohtajille ja päätoimittajille. Kirjeessä vaikenevasta tiedottamispolitiikastaan moititun Lidlin toimitusjohtaja Antti Tiitola ilmoitti, että yhtiö ”ei hyväksy lehdissänne viime aikoina julkaistua lähes poikkeuksetta negatiivista kirjoittelua yhtiöstämme”: ”Olemme nimenomaan valinneet Kärkimedia-lehdet mediaksemme niiden korkean journalistisen tason ja objektiivisuuden takia”, Tiitola kirjoitti. Kirjeen lopussa hän vielä totesi, että journalistista puolta ja ”Lidlin mitattavaa mediapanostusta lehdissänne ei pidä luonnollisestikaan sotkea toisiinsa. Ilmoittaja tekee kuitenkin päätöksiä medioiden valinnasta myös sen perusteella, miten sitä kohdellaan”.²³² Jos objektiivisuuden periaate tyystin hylättäisiin, vastaavat yhteydenotot todennäköisesti yleistyisivät ja niissä vaadittaisiin vieläkin suorasukaisemmin lehteä linjaamaan kirjoituksensa kohteelle myönteiseksi. Kun tasapuolisuutta ei edes enää tavoiteltaisi, käytäisiin avointa kamppailua siitä, kenen näkökulmasta jutut laadittaisiin. Näin jyrkkää muutosta uutisjournalismissa ei silti liene tapahtunut tai tapahtumassa, vaikka objektiivisuus sanana pudotettiin pois linjapapereista ja korvattiin luotettavuudella. Luotettavuus ei tarjoa objektiivisuuden kaltaisesti työohjetta toimittajille uutisjournalismia varten, vaan luotettavuus on sisällöltään objektiivisen uutisjournalismin lopputulos lukijoiden parissa.

Lidlin kirje kuvaa osuvasti sitä, miten taloudellisten tekijöiden merkitys lehdissä – ja yhteiskunnassa yleisemmin – vahvistui 2000-luvulla politiikkaan verrattuna. Presidentin myllykirjeet loppuivat 1983, mutta isojen ilmoitusasiakkaiden herkkyys tarttua kynään ja vaatia lehdissä sisällöllisiä korjauksia tärkeiksi kokemissaan asioissa lehtitalojen johdolta on vähintäänkin pysynyt ennallaan eli suhteellisesti vahvistunut. Riippumattomuutta ajatellen poliittisten vaikuttajien sijasta kovemmat paineet tulevat nyt talouselämän vaikuttajilta. Toimitusjohtaja Tiitolankin kirje päättyi toivomukseen, että hänen välittämänsä terveiset yhtiönsä kohtelusta journalistisilla palstoilla otettaisiin esille yhtiöiden sisällä, kun Lidlissäkin oltiin juuri tekemässä ratkaisuja tilikauden mediavalinnoista.²³³

Luotettavuuden ohella toinen silmiinpistävä piirre linjapapereissa oli läheisyyden tai tarkemmin sanoen lukijaläheisyyden yleistyminen. Sekä *Länsi-Savo*²³⁴ että *Etelä-Saimaa*²³⁵ halusivat linjoissaan hakeutua lähelle lukijoitaan, ja jälkimmäinen tahtoi etsiä ”sellaisia journalismin muotoja, jotka vahvistavat lukijoiden roolia lehden tekemisessä”. Läheisyyttä arvona korosti Jorma Hernesmaata päätoimittajana edeltänyt Mikael Pentikäinen, kun taas hänen jälkeensä sanan tulkittiin merkitsevän aiempaa vahvemmin nimenomaan eteläkarjalaisen identiteetin vahvistamista. Hernesmaan mukaan läheisyydellä on *Etelä-Saimaassa* tarkoitettu muutakin kuin fyysistä läheisyyttä tai läheisyyttä alueen keskeisiin instituutioihin: ”Läheisyyttä ihan arkipäivän ihmiseen, se on lähtö-

²³² Lidl Suomi Ky, Kärkimedia-lehtien toimitusjohtajille ja päätoimittajille. 4.11.2005. Tekijän hallussa.

²³³ Lidl Suomi Ky, Kärkimedia-lehtien toimitusjohtajille ja päätoimittajille. 4.11.2005. Tiedossani ei ole, miten toimitusjohtajat ja päätoimittajat kirjeeseen suhtautuivat. Pidän itse todennäköisenä, että Lidlin toiveista ei edes keskusteltu toimittajien kanssa.

²³⁴ Länsi-Savon linja, päiväämätön (tammikuu 2003).

²³⁵ Linja, 8.2.2000.

kohta”, Hernesmaa sanoi haastattelussa 2002. Läheisyys on lehdessä vuorovai-
kutteisuutta lukijoiden kanssa, mistä Hernesmaan mukaan oli kuvaava esi-
merkki lehden 50 lukijasta koostuva palauteraati ja uutisauto, jolla oli pyritty
tuomaan lehden toimitus lähelle lukijoita ja saamaan aiempaa nopeammin pa-
lautetta. ”Uskon, että lehdellä on mahdollisuus kehittyä ja lisätä levikkiä tällai-
silla vaikeilla alueillakin, kun se pääsee oikein sinuksi (lukijoidensa kanssa)”,
Hernesmaa sanoo. Sen sijaan virastoihin, viranomaisiin, kunnanvaltuustoihin,
kauppakamariin tai ylipäänsä maakunnallisiin instituutioihin *Etelä-Saimaa* ei
halunnut sitoutua. Lehti ei ajanut sokeasti näiden tahojen määrittämiä totuuk-
sia: ”Ruohonjuuritasolta lähdetään liikkeelle, kuunnellaan ihmisiä”, Hernesmaa
sanoi.²³⁶

Kainuun Sanomien linjassa (1999) oli mainittu läheisyys, luotettavuus ja
myönteisyys²³⁷. Päätoimittaja Matti Piirainen sanoi läheisyyden juontavan leh-
den tiukasta sidoksesta omaan maakuntaan. Käytännön toimitustyössä lähei-
syys tarkoitti sitä, että pääresurssit oli suunnattu oman alueen uutisointiin:
”Läheisen kontaktin hakeminen omaan alueeseen, ihan juttutyyppejä ja juttu-
teknisiä ratkaisuja myöten. Että jutut lähtisivät mieluiten henkilönäkökulmista
ja ihmisistä”, Piirainen sanoi.²³⁸

Satakunnan Kansan linjassa vuodelta 2005 mainittiin lehden yhtenä arvois-
ta ”ihmisläheisyys” ja sama arvo vietiin lehden sisältöön asti:

”Lehden sisältö on lukijoiden jokapäiväisen elämän kannalta tärkeää, läheistä ja
kiinnostavaa.”²³⁹

Päätoimittaja Jouko Jokinen sanoi halunneensa linjauksella muistuttaa, miten
lukija ratkaisee, onnistuuko sanomalehti. Mutta journalismissa ja linjapaperieis-
sa lukija tuppaa kuitenkin usein unohtumaan. Uutiskäsitys on ollut vinoutunut
hallinnollisten päätösten seuraamisen suuntaan, joskin lehtien asenne muuttui
2000-luvulla olennaisesti ja siitä todistaa *Satakunnan Kansan* linja. ”Halusin ko-
rosta, että jos lehtemme ei ole lukijoiden jokapäiväisen elämän kannalta tärkeä
ja kiinnostava, ei meillä mitään virkaa ole. Se on niin raaka mittari, ja lukijoita ei
voi vaihtaa. On meidän kyvystämme kiinni, että osaamme tehdä tärkeät asiat
kiinnostaviksi lukijoille. Niin paljon meidän lehdessämme ja muuallakin on ns.
ylätason uutisointia, asioita, jotka ovat kaukana jokapäiväisestä elämästä. Kun
jää kuuntelemaan, mistä ihmiset puhuvat, niin huomaa, että meillä on valtavia
aukkoja uutisseurannassa.” Jokisen mukaan lukijoiden mieltymyksiä saadaan
sitten selville tutkimuksilla kuten Risc Monitorilla. ”Tärkeällä” Jokinen halusi
sanoa, että lukijapainotteisuus ei kuitenkaan tarkoittanut sisällön täyttää viih-
teellistymistä.²⁴⁰

Hufvudstadsbladetin linjapaperia vastanneessa tyylikirjassa määriteltiin
lehden tavoite lukijoiden kautta siten, että lehden tuli olla ”välttämätön” osa

²³⁶ Jorma Hernesmaa, puhelinhaastattelu 2002.

²³⁷ Kainuun Sanomien toimituksellinen linja, päiväämätön (14.10.1999).

²³⁸ Matti Piirainen, haastattelu 2002.

²³⁹ Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

²⁴⁰ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

ruotsin- ja kaksikielisten kotitalouksien *arkipäivää*. Lehti oli määritellyt neljä jotosanaa, jotka kuvasivat niitä keinoja, joilla tavoitteeseen tuli päästä. Nämä sanat olivat laatu, läheisyys, hyöty ja hupi (nöje). Kaikkien näiden sanojen tulkin-
taa leimasi tyylikirjassa se, että niitä katsottiin lukijan silmin. Silti ”aito avoi-
muus lukijoiden toiveille” ei merkinnyt sitä, etteikö toimitus olisi edelleen ollut
viime kädessä se, joka asetti agendan ja jolla oli journalistisena kunnianhimon
antaa lukijoille se tieto, jota he eivät edes ymmärtäneet haluavansa.²⁴¹ *Hufvuds-*
tadsbladetinkin lähestymistapaa voi kutsua lukijaläheiseksi varsinkin, kun tyyli-
kirjassa vielä mainittiin, että lehden strategia lähti lukijoista.

Hämeen Sanomien päätoimittaja Terttu Häkkinen sanoo ”lukijaläheisen”
tarkoittaneen lehden linjassa sitä, että lehti pyrki etsimään asioiden takaa ihmi-
sen: ”Muistaakseni perustelin tällä sitä, että piti saada lisää toimittajia, lisää re-
sursseja. Emme voi tehdä lukijaläheistä lehteä, ellei meillä ole ihmisiä, jotka
menevät lukijan luokse. Kirjoitetaan niistä asioista, jotka ovat lukijalle tärkeitä ja
keskeisiä. Slogan oli, että meidän tulee elää lukijoiden, maakunnan ihmisten ar-
jessa ja juhlassa ja tarjota tietoa, emmeitä ja eväitä, jotta lukijoiden elämä sujuisi
hyvin. Hyvinvointia. Lehti ei ole saareke, jonka luokse tullaan, jos uskalletaan,
vaan toimitus lähtee lukijan luokse”, Häkkinen kertoo. Resurssipulan lisäksi
toimittajien oma mukavuudenhalu oli vähentänyt lukijoiden pariin jalkautu-
mista: ”Toimittajille kasvoi se oikein hyvä Martelan tuoli takapuoleen kiinni ja
puhelinluuri käteen. Ne eivät oikein tahtoneet lähteä maakuntaan”, Häkkinen
moitti. ”Lukijaläheisyyttä” *Hämeen Sanomat* kuitenkin tasapainotti tarkoituksel-
la linjassaan ”luotettavuudella”, joka tarkoitti yksinkertaisesti sitä, että lukijan
tuli voida luottaa lehteen: ”Mitä lehti kirjoittaa on se, minkä se ainakin itse ko-
kee ja tietää todeksi. Ettei lehti vihjaile tai kirjoita puuta-maata-heinää. Toinen
asia on, että lehden lukijan ja maakunnan ihmisen pitää luottaa siihen, että lehti
on minun asiallani. Tätä asiaa mietittiin näin kaksitasoisesti, että jos pitää linja-
paperia kaivaa esiin, täältä löytyy tämmöinenkin: me olemme sekä lukijalähe-
inen että luotettava.”²⁴²

Jokapäiväistä elämää lähellä, läheinen. Tai kuten *Karjalaisen* lukijalupauk-
sessa vuodesta 2003 lähtien todettiin: lehti ”elää maakunnan arjessa”²⁴³. Kutsun
kokonaisuudessaan linjapapereista ilmenevää muutosta journalismin arkipäi-
väistymiseksi, mutta pohdin ilmiötä tarkemmin vasta tutkimukseni viimeisessä
luvussa.

Entiseen tapaan useassa linjapaperissa korostettiin lehden tehtävänä uu-
tisointia, tiedonvälitystä tai tiedontarpeen tyydyttämistä. Esimerkiksi *Hämeen*
Sanomat toimi ”monipuolisena tiedonvälittäjänä”²⁴⁴. *Ilkka* puolestaan tyydytti
”korkeatasoisesti lukijakuntansa tiedon ja viihteen tarpeita”²⁴⁵. Uutisvälitystä ja
tiedonvälitystä käytettiin lehdissä pitkälti synonyymeinä, ja esimerkiksi *Savon*

²⁴¹ Redaktionen handbok, Det journalistiska uppdraget, 2004.

²⁴² Terttu Häkkinen, haastattelu 2004.

²⁴³ ”Lukijalupaus”, Karjalainen 2.1.2003.

²⁴⁴ Hämeen Sanomien linja, 21.6.1994.

²⁴⁵ Ilkan toimituksellinen ohjelma, päiväämätön (20.4.1997).

Sanomien linjassa esiintyivät molemmat sanat²⁴⁶. Tiedon avulla haluttiin 1970-luvun malliin auttaa lukijaa hahmottomaan maailmasta kokonaiskuva, joka koostuisi ”kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista” *Helsingin Sanomien* linjaa mukailen. Esko Salminen on kiteyttänyt tämän jo 1980-luvun linjapapereiden keskeisen tehtäväkuvan siten, että sanomalehdet pyrkivät tarjoamaan lukijoilleen ”riittävän asiallisen tietopohjan ja harkitun mielipiteen”. Salmisen mukaan sitoutumattomissa mutta myös puoluesuuntautuneissa lehdissä lähdettiin 1980-luvulla siitä, että lukija itse muodostaa mielipiteensä ja maailmankuvansa uutis- ja kommenttipalstoilta päivittäin saamansa mahdollisimman monipuolisen tietoaineksen perusteella²⁴⁷.

Tämä linjapapereihin kirjattu tehtävämäärittely tuli vastaan myös tekeissäni päätoimittajahaastatteluissa. *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Janne Virkkunen määritteli lehensä ydintehtävän siten, että *Helsingin Sanomien* täytyy pystyä välittämään lukijalle niin paljon olennaista tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta ja maailmasta, että lukija voi itse päätellä, mikä on tärkeää ja olennaista: ”Se on meillä tärkeä periaate. Ei lehden tekemisessä ole erityisen vaikeaa päättää, mitä laitetaan lehden sivuille. Paljon vaikeampi on tehdä päätös siitä, mitä sinne ei laiteta.” Lehden linjauksesta voidaan Virkkusen mukaan johtaa se, että *Helsingin Sanomat* on ankkuroitunut lujasti asiajournalismiin, ja myös ns. vahtikoiran rooli on sisäänrakennettu linjaan, Virkkunen tulkitsee. ”On olemassa paljon sellaista, mikä ihmisten kuuluu tietää, jotta he ymmärtäisivät, mitä maailmassa tapahtuu ja on olemassa paljon sellaista, mikä lehden täytyy itse hankkia ilman, että se tulee mitään kautta (julki). Siten toteutuu lehden vahtikoiran rooli. Meidän agendamme ei voi olla sama kuin julkisen vallan tai yksityisen elinkeinoelämän agenda. Rakennamme oman agendamme lähtien siitä, että näistä asioista ihmisten täytyy tietää.” Virkkunen kuitenkin muistuttaa, että nykyisin sanomalehdellä on myös muita tehtäviä, joista yksi on tarjota lukijoille viihdettä.²⁴⁸

Virkkusen haastattelussa vilahtaa ajatus, että lehden tehtäväksi ei pelkääntään riitä tiedonvälitys, vaan tietoa täytyy myös itse hankkia. Sama asia on puuttu sanoiksi kirkkaammin *Karjalaisen* lukijalupauksessa, jossa puhutaan ”tiedontuottamisesta”:

”Karjalainen luo lukijoilleen ja asiakkailleen elämässä menestymisen edellytyksiä. Karjalainen ei ole vain tiedonvälittäjä, vaan tuottaa lukijoilleen uutta, luotettavaa tietoa.”²⁴⁹

Päätoimittaja Pekka Mervola korostaa tiedontuottamisen roolia lehden teossa: ”Aika olennaista on, että ei olla vain tiedonvälittäjiä eikä vain kertoa, mitä joku yhteisö haluaa lehden kertovan tai mitä lehdelle kerrotaan. Lehti on itse aktiivinen, tietoa tuottava ja asioihin tarttuva. Lehti on paljon enemmän kuin vain

²⁴⁶ Savon Sanomain linja, 21.1.1991.

²⁴⁷ Salminen 1988, 291.

²⁴⁸ Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

²⁴⁹ ”Lukijalupaus”, Karjalainen 2.1.2002.

postikonttori – tai jos käyttää teräviä termejä: jonkun sätkynukke. Itsellinen ja itse asioita esille nostava.”²⁵⁰

Mervola on myöhemmin tähdentänyt kirjoituksissaan tuotetun tiedon luotettavuutta. Kun esimerkiksi keväällä 2005 julkisuudessa kohistiin kulttuuriministeri Tanja Karpelan osaamisesta ja ihmissuhteista, Mervola kirjoitti, miten ”toimittajan todistus romahdutti uskon totuuden tavoitteluun”²⁵¹. Hän viittasi kirjoituksessaan *Suomen Kuvalehden* julkaisemaan, *Ilta-Sanomien* entisen toimittajan haastatteluun, jossa hän avoimesti kertoi, miten missinä julkkisuransa aloittaneen Karpelan kanssa vilpisteltiin mehevien juttujen ja kuvien saamiseksi alusta alkaen ja median vahvalla myötävaikutuksella. Mervola oli näkevinään, että suomalainen journalismi oli repeytymässä kahteen, eri arvomaailmoilla toimivaan osaan. Mervola toivoi, että aamulla ilmestyvät sanomalehdet osaisivat irtisanoutua ilta- ja juorulehtien journalismista. Journalistien ammattikuntaa hän kehotti lopettamaan ”kaiken roskan” puolustamisen sananvapaudella. Ero tunteisiin vetoavan sensationalismin ja muuten vain kiinnostavan aineiston välillä on kuitenkin pieni. *Karjalaisen* lukijalupauksessakin on alusta lähtien mainittu, että lehti uskoo ”inhimillisen uteliaisuuden myönteiseen voimaan”²⁵². Lukijalupauksen julkaisemisen yhteydessä päätoimittaja Mervola kuitenkin selvensi, että tällä hän tarkoitti ihmisen tiedonhalua: ”Inhimillinen uteliaisuus vie meitä koko ajan eteenpäin. Kiinnostus uusiin asioihin, tietoihin, ja tapoihin on kautta aikain kuljettanut ihmisiä ja ihmisyyhteisöä eteenpäin”²⁵³.

Keski-Uusimaankin vanhasta linjassa (1994) pomppaa silmille tuomio sensaatiotyylille: ”Sensaatiotyyltiin ei pyritä. Uutiset eivät perustu huhupuheisiin, vaan kaikki asiatiedot tarkistetaan”²⁵⁴. Jo *Satakunnan Kansan* vuoden 1978 linjassa mainittiin, että lehti ”välttää sensaatioita” eikä ”itse luo uutistilanteita”. *Karjalaisen* päätoimittajan Pekka Mervolan kolumnikirjoitus väreilee samaa aamu-lehtien sekä iltapäivä- ja juorulehtien vastakkaisasetelmaa. Sen sijaan *Keski-Uusimaan* ja *Satakunnan Kansan* uusissa linjoissa sensaatioiden välttämistä ei enää mainita. Kyseessä on lehdistön sisäänrakennettu ristiriita, jota ei kolmenkymmenen vuoden aikana ole pystytty ratkaisemaan mutta joka aina välillä ponnahtaa esille. Toisaalta tuomitaan sensaatiot, toisaalta sananvapauden nimissä puolustetaan sensaatioiden julkaisua.

Sensaatiokielteisyyden ohella, jännittävää kyllä, *Keski-Uusimaan* uutta ja vanhaa linjapaperia, *Satakunnan Kansan* linjaa ja *Karjalaisen* lukijalupausta vuodelta 2005 yhdistää journalismille asetettu laatumääre, joka vielä 1970- ja -80-luvuilla oli harvinaisempi: kriittisyys. Turo Uskali on määritellyt käsitteen journalistisen työprosessin kautta niin, että se merkitsee varovaisuutta ja epäilyä

²⁵⁰ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002. Myös Esko Ojala puhui artikkelissaan ”Sanomalehti organisaationa” vuodelta 1981 lehden tehtävänä olevan ”tiedon tuottaminen ja välittäminen yhteisössään”. Ojala 1981, 44-56.

²⁵¹ Pekka Mervola, ”Toimittajan todistus romahdutti uskon totuuden tavoitteluun”, *Karjalainen* 1.6.2005.

²⁵² ”Lukijalupaus”, *Karjalainen* 2.1.2002.

²⁵³ Pekka Mervola, ”Ei vain tiedon välittäjä vaan myös tuottaja”, *Karjalainen* 2.1.2002.

²⁵⁴ *Keski-Uusimaan* linjapaperi, otsikoimaton, päiväämätön (huhtikuu 1994).

journalistisen työn kaikissa vaiheissa²⁵⁵. Näin porilaislehti *Satakunnan Kansa* ilmaisi asian linjassaan 2005:

”Satakunnan Kansa toteuttaa tehtäväänsä tuottamalla laadukasta, itsenäistä ja kriittistä journalismia, jota julkaistaan korkeatasoisessa lehdessä ja muissa jakelukanavissa.”²⁵⁶

Karjalaisen lukijalupaukseen oli vuoden 2005 alussa lisätty lause, että ”Karjalainen kokee tehtäväkseen tarpeen tullen toimia julkisen hallinnon ja päätöksenteon kriitikkona ja arvioijana”²⁵⁷. Uutta lukijalupausta käsitellessä pääkirjoituksessa todettiin, että lehti haluaa olla myös vallan vastavoima: ”Tämä kriittinen rooli tulee esille varsinkin julkisen hallinnon ja päätöksenteon arviointina. Lisäämme tänä vuonna tutkivaa ja selittävää journalismia lehden sivuilla”, pääkirjoituksessa luvattiin. Samalla muistutettiin, että laadukas tutkiva journalismi ei ole vain epäkohtien etsimistä vaan myös uuden tiedon tuottamista, joka oli mainittu lukijalupauksessa kolmen vuoden ajan. Kriittisyys oli lukijalupauksessa rajattu julkiselle puolelle, ja lehti selitti tätä linjaustaan: ”Tutkivan journalismin tai sanomalehden mielipidevoiman kohteena tulee kuitenkin olla demokraattinen yhteiskunta, eivät yksityishenkilöt tai yksittäiset yritykset. Sanomalehdistön voima luo siis demokraattiseen yhteiskuntaan vallan vastavoimaa, toisenlaisia näkemyksiä.”²⁵⁸ Linjaus on lehdistön historian roolin valossa ymmärrettävä, mutta kun yrityksillä on globalisoituvassa ja markkinavetoistuneessa maailmassa yhä enemmän sananvaltaa yhteisiin asioihin, linjaus myös sananmukaisesti toteutuessaan kapeuttaisi sanomalehden yhteiskunnallista tehtävää. Mieleen hiipii myös ajatus, eikö sanomalehti uskalla olla kriittinen tahoille, joilta se ilmoitusvälineenä ansaitsee pääosan tuloistaan? Kriittisyydestä ja ilmoittajista lehti ohjeisti vielä erikseen tyylikirjassaan samoin kuin edellä asian tiimoilta käsitelty *Pohjalainen*²⁵⁹.

Satakunnan Kansan linjassa mainittu journalismin sisältömääre ”kriittistä” oli osaltaan vastapaino linjassa osoitetulle tehtävälle vahvistaa tulevaisuuden uskoa. Päätoimittaja Jouko Jokinen viittasi sanalla myös lehden omistukseen: ”En sano, että paineet kasvavat, mutta kun lehtiyhtiöt ovat osia isoista, oikeasti liiketaloudellisin periaattein toimivista firmoista, meidän on syytä korostaa sitä. Epäilyjä kohdistuu aina. Onko joku almalainen totuus? Onko sanomalainen totuus? Onko Väli-Suomen medioilla joku yhteinen juttu, jota ne ajavat? On tarve sanoa se ääneen (lukijoille). Toisaalta meillä on myös ikäviä asioita lehdessä, ja niitä perustellaan sillä, että me joudumme (kriittisyyden nimissä) ja saamme penkoa asioita.”²⁶⁰

255 Uskali 2002, 30.

256 Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

257 ”Lukijalupaus”, *Karjalainen* 2.1.2005.

258 ”Sanomalehti on myös vallan vastavoima” (pääkirjoitus), *Karjalainen* 2.1.2005.

259 *Karjalaisen tyylikirja 2004*, *Karjalaisen toimituspolitiikan perusteet*, 5. Yksilöiden ja yritysten kunnioitus; *Pohjalaisen toimituspolitiikka*, 22.9.2004, 5. Yksilöiden ja ilmoittajajasiakkaiden kunnioitus.

260 Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

Esitin edellisessä luvussa, että kriittisyyttä olisi 1970- ja -80-lukujen linjapapereissa vältelty osittain sen vuoksi, että koko linjapaperi liittyi toimituksen ja kustantajan-päätoimittajan väliseen vastakohta-asetelmaan sekä lehden ja yhteiskunnan suhteeseen, jota leimasi puolueiden äänenkannattajuus. 1990-luvulla asetelma oli muuttunut, kun kustantajan ei tarvinnut enää pelätä toimittajien ”vallankaappausta” ja yhä useampi lehti oli hylännyt äänenkannattajuuden. Toimittajat eivät enää myöskään osallistuneet puoluepolitiikkaan edellisten vuosikymmenten tapaan. Kriittistä tehtävää voitiin korostaa sanomalehtien linjoissa. Lisäksi kriittisyyden voi nähdä vastapainona juoru- ja iltapäivälehdistölle, sensaatioille. Juoru-uutisten toimintalogiikkaanhan ei kuulu niinkään kriittisyys kuin yhteistoiminta kohteidensa kanssa. Lehdistön hakiessa muuttuvilla mediemarkkinoilla rooliaan, osa linjapapereiden laatijoista haki perustaa lehdistön ”kriittisestä tehtävästä”.²⁶¹

Myös ”tiedonvälityksen” jalostuminen linjanvedoissa ”tiedontuottamiseksi” tuntui oireilevan mediemarkkinoiden kasvaneesta kilpailusta ja tarjonnan kasvusta²⁶². Kun samaa informaatiota tulvii päivän mittaan useasta kanavasta, sanomalehdet ovat jo pitkään etsineet itselleen omaa roolia, ekologista lokeroaan. *Kalevan* päätoimittaja Risto Uimonen on löytänyt valtakunnallisten uutisten ylitarjontaan osaratkaisun siitä, että lehti tuo päivän aikana jauhettuihin uutisiin punnitun mielipiteen, joka sekin oli tavallaan tiedon jalostamista: ”Valtakunnallisuudessa on uutistytön kannalta sellainen ongelma, että ihmiset katsovat illalla televisiota. Siellä ovat pääuutiset, jotka ovat päivän mittaan olleet kuultavissa radiossa. Samat uutiset toistuvat aamun lehdissä. Valtakunnallisten pääuutisten virta on sama. Lehdet pystyvät erottumaan mielipideaineistolla, joka on uniikkia.” Sanomalehtien kyky jäsentää maailmaa, journalistinen laatu, tulee Uimosen mukaan olemaan jatkossa niitä erottava tekijä: ”Englanninkielessä on termi information overflow eli tietotulva. Se on suuri ongelma, kun tähän liitetään vielä netti, jossa on aivan mielettömästi tietoa nopeasti ja kenenkä hyvänsä saatavissa. Tulevaisuutemme ratkaisee se, millä tavalla pystymme poimimaan tästä valtavasta tietotulvasta olennaisen ja kertomaan sen lukijoille siten, että se on ymmärrettävää ja tajuttavaa ja lukijat kokevat saavansa siitä elämänsä rakennuspuita.”²⁶³

Aamulehden päätoimittaja Matti Apunen nosti haastattelussa Uimosen tavoin esille tietotulvan. ”Lukijan kannalta ongelma ei ole tiedon saanti. Kuvitelmaan, että ihmiset eivät saisi tietoa – ihmisethän saavat tietoa valtavasti, enemmän kuin he pystyvät käsittelemään! Tässä katsannossa olisi edesvastuutonta, jos vain lykkäisimme lukuja, numeroita, lakeja, päätöksiä ilman, että analysoisimme, mitä nämä numerot ja asetukset yksittäisen ihmisen elämässä merkitsevät. Se on meidän perustehtävämme, ja ihmiset ovat kiitollisia, että teemme tätä työtä heidän puolestaan. Filtröimme turhaa tietoa pois ja relevantista tie-

²⁶¹ Turo Uskali nosti kriittisyyden jopa journalismin selkärangaksi 2000-luvulla. Ks. Uskali 2002, 30-47.

²⁶² Turo Uskali on puhunut tiedontuottamisen puolesta myös siitä näkökulmasta, että pelkässä tiedonvälittämisessä ulkopuolisten on helpompi käyttää mediaa hyväkseen. Uskali 2001, 119-122.

²⁶³ Risto Uimonen, puhelinhaastattelu 2002.

dosta muodostamme heidän elämässään merkittäviä tietokokonaisuuksia. Se ei ole tiedonvälitystä vaan tiedonjalostusta.”²⁶⁴

Tiedontuottamisen ja tiedonjalostamisen lisäksi 2000-luvun linjauksissa oli mukana perinteisempään tapaan tapahtumien taustoittaminen, ”selittäminen”. *Hufoudstadsbladetin* päätoimittaja Barbro Teir pitää selittämistä sanomalehtien ykköstehtävänä sen vuoksi, että demokratia toimisi: ”Emme voi kilpailla nopeudella, koska kaikki sähköiset mediat ovat edellämme. Mutta voimme kilpailla sillä, että selitämme, mistä on kyse, mikä on tärkeää ja mikä ei. Annetaan informaatiotulvassa eläville nuorille kiintopisteitä: tähän kannattaa tarttua, tämä on tärkeä juttu sinulle, koska jos tiedät tämän, teet todennäköisesti oikean valinnan omassa elämässäsi joskus myöhemmin. Tämän tyyppistä pedagogista ajattelua pitäisi saada paljon vahvemmin mukaan.” Teir kiteyttää lehtialan trendit kahteen: toisaalta valtaa tarkastellaan aikaisempaa ”kiihkeämmin” ja paremmin, toisaalta kerrotaan ihmisille, mikä on tärkeää heidän arjessaan; että lukijat saavat informaation, jonka perusteella he voivat tehdä oikeita ja tärkeitä päätöksiä.²⁶⁵

Tavoitteeksi asetetun oman tiedon, filtteröidyn tiedon tai tärkeän tiedon yksi piirre on monessa linjapaperissa esiintyvä ”hyödyllisyys” tai ”hyötytieto”, jonka pystyi käsittämään myös omaksi juttutyyppikseen. ”Monipuolista, olennaista ja hyödyllistä tietoa” lupasivat tarjota muun muassa *Iisalmen Sanomat*²⁶⁶ ja *Itä-Savo*²⁶⁷. Päätoimittaja Risto Ylitalo tarkoitti *Iisalmen Sanomissa* hyödyllisellä tiedolla lehden palvelutehtävää: ”Lehdessä pitää olla aineistoa, josta on lukijoille hyötyä jokapäiväisessä elämässä”.²⁶⁸ Päätoimittaja Kyösti Pienimäki *Itä-Savosta* puolestaan arvioi, että hyötytiedon merkitys korostui lehdissä 2000-luvulla.²⁶⁹ *Pohjolan Sanomien* päätoimittaja Heikki Lääkkölä oli ottanut lehden toiminta-ajatukseen maininnan ”hyötytiedosta”, koska sen avulla hän halusi sitoa lukijoita lehteen: ”Ehkä en nyt laittaisi sitä tuohon tuolla tavalla, mutta silloin ajattelin, että se on lukijasuhteen kannalta tärkeä. Nyt voisi ajatella, että se on ehkä liian pienimuotoinen asia tuohon”, Lääkkölä pohti haastattelussa 2002.²⁷⁰

Hämeen Sanomien päätoimittaja Terttu Häkkinen muistaa, että ”hyötytieto” oli aikansa muotitermi, josta pidettiin Sanomalehtien Liitossa seminaarikin. ”Saatan olla se, joka sitä lanseerasi. 1990-luvun alkupuolella meillä oli joku amerikkalainen guru todistamassa sanomalehden erinomaisuudesta ja roolista. Hänellä oli hyvä esimerkki, että sanomalehdessä pitää olla joka päivä jokin sellainen juttu, edes pieni, jonka lukija haluaa leikata irti ja laittaa magneetilla jääkaapin oveen. Hyötyäkseen siitä, että siinä on hyötytietoa, jotain sellaista tietoa, jota hän tarvitsee ja hän tarvitsee sen niin, että haluaa sen silmiinsä. Tästä (esi-

²⁶⁴ Matti Apunen, haastattelu 2002.

²⁶⁵ Barbro Teir, haastattelu 2002.

²⁶⁶ Iisalmen Sanomien periaatelinja, päiväämätön (13.10.2000).

²⁶⁷ Itä-Savon periaatelinja, päiväämätön (21.1.2002).

²⁶⁸ Risto Ylitalo, haastattelu 2002.

²⁶⁹ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

²⁷⁰ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002; Toiminta-ajatus, 23.1.2001.

telmästä) meni vuosi tai pari, kun pidettiin hyötytietoseminaari. Meilläkin oli palsta, jossa oli ihan siivousvinkkejä. Vinkkejä poimittiin martoilta ja kirjoista, lukijat lähettivät niitä. Joku lähetti vinkin, että perunankeitinvedellä saa kaakelit kirkkaiksi. Älä heitä perunankeitinvettä pois, kun sillä voi pestä kaakelit kirkkaiksi. Istuin kahviossa kaupungilla, kun joukko varakkaan näköisiä rouvia keskusteli ja joku kysyi, luitko Hämeen Sanomista, kun siellä oli semmoinen vinkki, että perunankeitinvedellä voi pestä kaakeleita. Ajattelin, että onpas toi hullua, mutta kun minä kokeilin, niin keittiön kaakelit eivät ikinä ole kiiltäneet niin hyvin, ja kun luulin, että siitä tulee hajua, niin ei siitä tullut edes hajua. Kokeilepas. Ja sitten ne rupesivat kelaamaan, mitä muita hyviä vinkkejä meillä oli julkaistu”, Häkkinen kertoo. *Hämeen Sanomat* julkaisi vinkkejä muutaman vuoden ajan. Palstan avausjutussa perusteltiin sen julkaisua sillä, että äidit eivät enää kertoneet tyttärilleen näistä asioista.²⁷¹

Hyötytieto oli 2005 edelleen käyttökelpoinen sana kuvaamaan tietynlaisia sisältöjä. Yleisradion Teksti-TV:ssä oli palvelevaa aineistoa ryhmitelty hyötytieto-otsikon alle. Alaotsikkoina käytettiin muun muassa seuraavia: Yhteiskunta & ihmiset, Ruoka, Hyvinvointi, Kuluttaja, Työelämä, Turva & oikeus, EU-tieto, Ympäristö, Tiede & tutkimus.²⁷² Hyötytiedon ohella moni muukin linjapapereista vastaan tullut journalistinen määre oli myös Yleisradion OTS:ssä. Jo vuoden 1992 versiossa listattuina olivat luotettavuus, nopeus, aiheiden tärkeys ja kiinnostavuus yleisön kannalta sekä ymmärrettävyys. Vuoden 2005 uudistuksessa nämä Ylen uutistoimintaa ohjaavat periaatteet pidettiin ennallaan. Ylessä puhuttiin tehtävänä edelleen tiedonvälityksestä, *sivistyksestä* ja viihteestä. Ehkäpä sivistys tavoitteena oli juuri yleläistä puhetta. Julkisen palvelun erityisenä tehtävänä kun oli ”edistää ohjelmiston sivistävää luonnetta, tukea kansalaisten opiskelua ja tarjota hartausohjelmia”.²⁷³

5.5 Kaikki seitsenpäiväiset oman alueensa kehitystä edistämässä ja kannustamassa

Sanomalehtien maakunnalliset tehtävät – kertoa alueensa tapahtumista uutisissa, pitää alueensa puolia ja luoda me-henkeä lukijoidensa parissa – olivat säilyneet ennallaan, mutta muutoksena entiseen, jopa aiemmin valtakunnallisuutetaan ja täyden palvelun rooliaan korostaneet lehdet nostivat linjapapereissaan tai niistä tekemissään tulkinnoissaan oman alueen esille. Sanomalehtien maakunnallisuus oli menettänyt poliittista lataustaan, ja puolueen edun sijasta oman levikkialueen korostus, maakuntapuhe, paikantui edellisvuosikymmeniä selvemmin kaikissa lehdissä lukijoiden mutta samalla lehden omaksi eduksi.

²⁷¹ Terttu Häkkinen, haastattelu 2004.

²⁷² Hyötytieto-sivut näkyivät Teksti-TV:stä sivulta 800 ja internetissä [<http://www.yle.fi/tekstitv/>], luettu 10.8.2005.

²⁷³ Ohjelmatoiminnan säännöstö. Yleisradio Oy. Hyväksytty hallintoneuvostossa 26.4.2005.

Periaatteellisesti suurin muutos liittyen sanomalehtien maakunnallisuuteen oli siinä, että linjapapereissa ja päätoimittajien niistä tekemissä tulkinnoissa vahvistuivat merkittävästi lehden maakunnallinen tehtävä koko lukijakunnan keskustelufoorumina ja edunvalvontatehtävää osittain korvaten lehden rooli alueensa ja sen ihmisten kannustajana. Keskustelufoorumien rooliin kytkeytyi päätoimittajien mielissä ajatuksia kansalaisjournalismista siinä mielessä, että aiempaa tärkeämpänä pidettiin lukijoiden kuulemista lehden teossa, kuten tässä luvussa aiemmin kuvasin sananvapautta koskevassa alaluvussa. Jaana Hujanen totesi sanomalehtien maakunnallisuutta koskeneessa tutkimuksessaan, että 1990-luvulla lehdissä vahvistui ajatus alueen yritysten, yhteisöjen ja ihmisten kannustamisesta sen sijaan, että valtiovalalta olisi vaadittu toimenpiteitä alueellisen tasavertaisuuden toteuttamiseksi²⁷⁴. Tutkimukseni vahvistaa Hujasen havaintoa.

Vuonna 2005 kaikkien muiden lehtien paitsi *Helsingin Sanomien* ja *Turun Sanomien* 1970-luvulta periytyneissä linjapapereissa oli eri tavoin mainittuna, että lehti oli oman levikkialueensa puolesta. *Helsingin Sanomissakin* pohdittiin oman alueen aiempaa näkyvämpää huomioon ottamista, ja *Turun Sanomat* oli linjapaperin yleislehtiluonteesta huolimatta tosiasiaa vahvasti omaan seutukuntaansa sitoutunut. Oman alueen puolesta oloa ilmaistiin linjapapereissa usein verbillä ”edistää”. Lisäksi monessa linjassa edistettiin ”kehitystä”: *Aamulehti* edisti oman alueen kehitystä²⁷⁵, *Iisalmen Sanomat* oman talousalueensa henkistä ja aineellista kehitystä²⁷⁶, *Ilkka* ja *Kaleva* edistivät alueidensa kulttuurista ja taloudellista kehitystä²⁷⁷, *Karjalainen* edisti alueensa henkistä ja taloudellista vireyttä jne²⁷⁸. Sanoma-WSOY-konserniin kuuluvat *Kouvolan Sanomat* ja *Kymen Sanomat* edistivät kuin yhdestä suusta alueidensa ”hyvinvointia”²⁷⁹.

Vuonna 2005 *Satakunnan Kansa* sijoitti oman alueensa ajamisen linjapaperin ensimmäiseen kappaleeseen:

”Satakunnan Kansan tehtävänä on edistää alueensa ihmisten hyvinvointia ja luoda uskoa parempaan tulevaisuuteen. Satakunnan Kansa on Satakunnan tärkein viestintäväline ja puolestapuhuja.”²⁸⁰

Päätoimittaja Jouko Jokinen sanoo päätyneensä oman alueen nostamiseen linjapaperissa sen vuoksi, että maakuntalehden klassinen tehtävä on säilynyt samana: toimia oman alueensa viestintävälineenä ja puolestapuhujana. ”Lehdillä on napanuora alueeseensa, maakuntaan, levikkialueeseen ihmiset mukaan lukien. Kukaan muu ei sitä (puolestapuhujan) hommaa tee. Mietin aika pitkään, kuinka paljon nostan yksilöä heti kärjessä maakunnan ohi, mutta lopputulos on väli-

²⁷⁴ Hujanen 2000, 166, 228.

²⁷⁵ Aamulehden linja, päiväämätön (1992).

²⁷⁶ Iisalmen Sanomien periaatelinja, päiväämätön (13.10.2000).

²⁷⁷ Ilkan toimituksellinen ohjelma, päiväämätön (20.4.1997) ja Sanomalehti Kalevan periaatelinja, 20.8.1999.

²⁷⁸ Lukijalupaukset 2002-2005.

²⁷⁹ Kouvolan Sanomien linja, päiväämätön (1993) ja Kymen Sanomat, periaatelinja (1988/1991).

²⁸⁰ Satakunnan Kansan linja, päiväämätön (helmikuu 2005).

muoto: siinä tulee sekä maakunta esiin että ihminen.” Linjan hyvinvointi viittasi Jokisen mukaan laajasti niin taloudelliseen kuin henkiseen ja kulttuuriseen hyvinvointiin, vaikka näitä ei tarkennettukaan. Jokinen ei kuitenkaan halunnut, että lehti sitoutui vain ”maakuntaan”, joka ei välttämättä olisi mitenkään ikuisen. Miten ”maakunta” yhdisti Satakunnassa vaikkapa Huittista ja Kankaanpäästä tai Poria ja Raumaa, Jokinen mietti. Maakunnalla ei hänen mielestään ollut itseisarvoa.

Jokisen mukaan toimittajat kyselivät, miten lehden tehtävänä voi olla tulevaisuuden uskon vahvistaminen. Jokisen mielestä kyseessä oli kuitenkin linjapaperin keskeisin asia, lehden tehtävä, joka oli tarkennus siihen, miten lehti saattoi ajaa maakunnan etua: ”Miksi me olemme olemassa, mikä tehtävä meillä on muuta kuin tuottaa omistajille voittoa, tuottoa sijoituksille. Maakunnan edun ajaminen yleisessä, löyhässä mielessä, sitäkin voi miettiä. - - Näen tällaisen tulevaisuuden uskon rakentamisen omilla keinoillamme olevan keskeisen jutun. Sitä puuttuu yhteiskunnasta. Lehdelle on ollut hirveän hankala toteuttaa tätä tehtävää. Vaikka aina puhutaan, että pitää olla myös myönteisiä uutisia, aktiivinen toimija yhteisössä, että me oikeasti uskalletaan ajaa hyviä asioita, että meillä on näkemyksiä tämän maakunnan ja miksei Suomenkin tulevaisuudesta, me päästetään ne esiin, haetaan sellaisia näkemyksiä ja vaihtoehtoja.” Jokisen mukaan linjauksen pohjalta on lehdessä toteutettu muutamia juttusarjoja, joissa on haettu myönteisiä vaihtoehtoja Satakunnalle.²⁸¹

Uskon luominen parempaan tulevaisuuteen tarkensi sitä, miten lehti oli alueensa puolestapuhuja: ”Satakunnan Kansa puolustaa Satakuntaa vaikkapa maakuntaliittoa vastaan, se on ajatus. Linja voi olla täysin eri kuin jollakin virallisella taholla. Tottakai voi ajatella, että me olemme tietty käyntikortti muuhun maahan Satakunnasta. Lehti palvelee sitäkin ihmistä, jota tarttuu siihen jazzien aikana.” Sen sijaan puolestapuhumiseen kuuluva piirre olla vaatimassa valtiolta rahaa omalle alueelle oli Jokisen mielestä heikentynyt. ”Karvalakkijournalismin aika” oli mennyt ohitse, vaikka edelleen hänenkin lehdessään oli paljon juttuja, jotka perustuivat tähän ajatukseen. 2005 kesällä esimerkiksi Pori ja Seinäjoki kiistelivät maaseutuvirastosta. ”Paikalliset kansanedustajat hehkuttavat jostain pientä, muutaman työpaikan voittoa, mutta sillä ei ole mitään merkitystä, kun tietää, mitä valtion työpaikoille tapahtuu muuten maakunnassa.” Jokinen halusi korostaa omaan maakuntaan käpertymistä enemmän yhteistyötä niin Turun kuin Tampereen ja muiden valtakunnan osien kanssa. Satakunta ei 2000-luvulla ollut enää itsenäinen, erillinen saarekkeensa. ”Ihmiset liikkuvat, täällä asuvista monet tekevät työtä maakunnan ulkopuolella ison osan viikosta. Satakuntalaisuus on enemmän tunne, se on leirinuotio, se ei ole taloudellinen yksikkö. Vedetään satakuntalaisten laulu tunteella, se on se juttu. Kun Punkalaitumesta tapellaan, onko se Pirkanmaata vai Satakuntaa, sillä ei ole mitään merkitystä, 2000 asukkaan kunta. Meidän kantamme tietysti on, että ei maakuntaa saa pienentää, mutta eivät ne ole tärkeitä asioita”, Jokinen linjasi.²⁸²

²⁸¹ Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

²⁸² Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

Tulevaisuuden uskon luominen oli linjapapereissa Alma Median omistamien sanomalehtien ominaispiirre. *Kainuun Sanomissa* tähän tavoitteeseen kytkeytyi sisältömääre ”myönteisyys”. Lehden päätoimittaja Matti Piirainen kertoo, että ratkaisevinta oli se, että kun hän ryhtyi rakentamaan linjapaperia, lehti oli juuri tehnyt lukija-, ilmoittaja- ja nuorisoparlamenttitutkimuksen. Kolme asiakasryhmää kokoontui keskustelemaan *Kainuun Sanomista*. ”Keskustelujen yksi päähuomio oli, että lehden koettiin korostavan liikaa kielteisiä asioita. Minulle se oli melkoinen järkytys, koska jo kaksikymmentä vuotta sitten ruvettiin puhumaan, että ihmiset haluavat lähiympäristöstään lukea mieluummin myönteisiä kuin kielteisiä uutisia. Luotettavuuden vuoksi kielteisetkin asiat ja ongelmat on kerrottava, ja se on lehden yhteiskunnallinen tehtävä. Lehti on perustettu tuomaan esiin epäkohtia, ongelmia ja niiden korjaamista. Oli kuitenkin aikamoinen yllätys, että Kainuun Sanomista oli sellainen mielikuva, että se nostaa kielteisiä asioita”, Piirainen kertoo. Hän sanoo pienestä vastustuksesta huolimatta tehneensä linjaratkaisun, että lehden pitää käsitellä asioita myönteisesti: ”Kun tuodaan ongelmia esille, siinä pitää olla lähtökohtana ongelmien ratkaiseminen ja niiden esittäminen tämän maakunnan vinkkelistä. Myönteisyys tarkoittaa, että meidän tulee olla viemässä myönteisesti maakuntaa eteenpäin. Hattava myös myönteisiä asioita maakunnan tulevaisuudesta.”²⁸³

Piirainen lainaa *Kainuun Sanomien* jutussa esiintynyttä Lentiiran kyläpappia. ”Körttiläiset pitivät kokoustaan Kuhmossa. Lentiiran kyläpappi oli käyttänyt puheen, jossa hän vaati, että herättäjähdistyksen on otettava tiukemmin kantaa nykyisiin yhteiskunnallisiin asioihin ja epäkohtiin. Vaati körttiläisiltä yhteiskuntakriittistä otetta. Hän sanoi, että kun ongelmia tuodaan ja nostetaan esille, sitä ei saa tehdä vihamielisesti. Se minusta selittää meidän myönteisyys-hommaamme. Vaikka me käsittelemme maakunnan ongelmia, niitä ei saa käsitellä vihamielisesti”, Piirainen sanoo.

Kainuun Sanomat vahvasti kannustamistehtävänsä suorasanaisesti, sillä linjapaperin mukaan ”lehti tukee terveen itsetunnon ja tulevaisuudenuskon vahvistumista maakunnassa”. Päätoimittajan mukaan lehti on halunnut rakentaa kainuulaisten itsetuntoa: ”Kainuuhan on vaatimattomien körttiläisten maakunta. Täällä Kainuussa keskeiseksi opinkappaleeksi nousi Nordborgin postilla, jonka pääsanoma oli, että Jumalan voi saavuttaa vasta kaiken menettämisen kautta. Henkisesti täysin tyhjä ihminen pystyy vasta saavuttamaan Jumalan. Ehkä se on heijastunut maakunnan kulttuuriin ja elämäntapaan vaatimattomuutena. Tavoitteita ei uskalleta asettaa, niitä pidetään jopa väärinä: Jos kuuseen kurkottaa, katajaan kapsahtaa. Positiivisten asioiden esittämistä, onnistumisten esilletuomista, ei pidetä hyvänä. Hyvät asiat esitetään usein negaation kautta. Jos kainuulaiselta kysyy, mitä sulle kuuluu, se ei sano, että kuuluu hyvää, vaan että ei niin huonoakaan. Tietyllä tavalla se ei tämän päivän maailmassa enää vaan pelaa, ja olemme ottaneet omalta osaltamme tehtäväksemme kääntää tämä homma toisella tavalla. On uskallettava asettaa tavoitteet korkealle ja on kerrottava onnistumisista.” Piirainen intoutui haastattelussa 2002 kehumään, miten tällaista asennetta oli sovellettu. 1990-luvun toisella puoliskolla

²⁸³ Matti Piirainen, haastattelu 2002.

kantautui Suomussalmelta tieto, että nuori peruskoululaispoika oli hyvä ajamaan mikroautolla ja tähtäsi tosissaan formula ykkösiin. Poika jopa pänttääsi ahkerasti englantia, että ei sitten maailmalla olisi sellaisia ongelmia kuin Mika Häkkinen. ”Kainuun Sanomat oli mukana kokoamassa tiimiä, joka keräsi kaverille rahaa. Annettiin paljon ilmoitustilaa, jossa kerrottiin, että nyt lähdetään rakentamaan maailmanluokan tähteä. Nuori suomussalmelaispoika uskalsi asettaa tavoitteensa korkealle, että hänpä ajaa vielä formula ykkösissä. Oltiin mukana auttamassa, että hän pääsi ajamaan cartingia tehdastalliin Ruotsiin ja siitä ura on jatkunut. Tämä Heikki Kovalainen on kärkkymässä formulaykkös-kuskin paikkaa. Jos unelma menee loppuun asti, siitä tulee hyvä esimerkki kainuulaisille, että on uskallettava asettaa tavoitteet korkealle.”

Lapin Kansan tapauksessa myönteisillä asioilla ja tulevaisuuden uskon vahvistamisella, kannustamisella, oli juurensa jo 1970-luvulla. Silloin lehden periaatelinjassa todettiin, että sen päämääränä oli ”ensisijaisesti Lapin asioiden esitleminen, täällä ilmenevien epäkohtien julkistaminen sekä myönteistä kehitystä tukevien ratkaisumallien esiintuominen”²⁸⁴. Ennen *Lapin Kansaa* taas Yleisradion OTS:ään oli vuonna 1972 kirjattu tehtäväksi paitsi puuttua epäkohtiin myös esitellä suomalaisen yhteiskunnan myönteisiä saavutuksia. *Lapin Kansan* päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula sanoi haastattelussa 2002, että myönteisyyden korostamisella hän halusi luoda eteenpäin katsovaa ilmapiiriä alueelle: ”Lähtökohta on, kun Lapista puhutaan, tällaisen positiivisen mielialan luominen. Haluamme, että negatiiviset uutiset eivät hallitse maakuntaa, vaan rohkaissimme ihmisiä siten, että hyvät asiat olisivat hallitsevia. Tämä ei tietenkään poista kritiikkiä. Kritiikki on päivittäistä kauraa.”²⁸⁵

Myös almalainen *Pohjolan Sanomat* oli ottanut linjaansa myönteisyyden. Päätoimittaja Heikki Lääkkölän linjassa sanottiin, että lehden tehtävä on ”Lapin asioiden uutisoiminen, myönteisten kehityshankkeiden esitleminen ja epäkohtien paljastaminen”. Lääkkölä sanoo ottaneensa linjaan mukaan kriittisyyden sen vuoksi, että hän halusi välttää mainosmiesajattelua. ”Ehkä siinä on viittausta tämmöiseen journalistiseen velvollisuuteen ja journalismin toteuttamiseen edunvalvontatyössä. Se pitäisi tehdä sillä tavalla rehellisesti”, Lääkkölä miettii.²⁸⁶ Muista kuin Alman leirin lehdistä *Jakobstads Tidningin* linjassa muistutettiin, että lehti näkee myös myönteisiä asioita yhteiskunnassa ja omalla alueellaan sekä yrittää osoittaa tulevaisuuden mahdollisuuksia²⁸⁷.

Aamulehti liitti vuoden 1992 linjassaan levikkialueensa edun ajamisen perinteiseen vaikuttamistapaan:

”Aamulehden asema ennen muuta Pirkanmaalla määrittää näkökulman, josta lehti seuraa Suomen asioita. Oman alueensa kehitystä lehti edistää tuomalla maakunnan tarpeita ja tavoitteita yleiseen tietoisuuteen ja keskusteluun.”²⁸⁸

²⁸⁴ Lapin Kansan toimitus, Toimituspoliittinen linja, päiväämätön (1970-luvun alkupuolelta).

²⁸⁵ Heikki Tuomi-Nikula, haastattelu 2002.

²⁸⁶ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

²⁸⁷ JT:s lilla vita, 3) JT:s publicistiska riktlinje, 9.11.1999.

²⁸⁸ Aamulehden linja, päiväämätön (1992).

Päätoimittaja Raimo Seppälä muistelee, että linjan laatimisen aikaan Pirkanmaa maakuntana oli voimakkaassa nosteessa ja sitä oli alettu luoda uudestaan. ”Pirkanmaa” oli sitä ennen ollut kymmeniä vuosia hahmottomaton asia pirkanmaalaisille itselleenkin. Ihmiset tunsivat itsensä hämäläisiksi ja länsirajoilla satakuntalaisiksi, Seppälä kertoo. ”Siinä oli Pirkanmaa-hankkeita, ulkonaisia tunnuksia ja symboleita, ja tavattoman kovia kamppailuja Pirkanmaan nimissä. Tampereen lääketieteellinen tiedekunta oli yksi niistä: ensin sen perustaminen ja sitten hengissä pitäminen lakkautuspyrkimyksiä vastaan. Sitten oli muutamia muitakin hankkeita, joita pontevasti ajettiin Pirkanmaan nimissä. Olin jonkin verran mukana siinä, Pirkanmaa-vuosikirjaa tekemässä, olin tälle Pirkanmaa-aatteelle jotenkin syttynyt”, Seppälä kertoo. Oman maakunnan korostamiseen antoi tilaa sekin, että *Aamulehti* oli alkanut lamavuosina monen muun sanomalehden tavoin vetäytyä laitimmaisilta levikkialueiltaan. Jyväskylän ja Porin aluetoimitukset tyhjennettiin, ja kun Turun aluetoimittaja jäi eläkkeelle, sekin toimisto loppui. Hämeenlinnassa lehti oli ollut lääninhallituksen kanssa ilmisodassa, eikä levikkityökään ollut helppoa, kun lehti pyrki rakentamaan Tampere-vetoista Pirkanmaan lääniä, mikä olisi heikentänyt silloisen läänin pääkaupungin Hämeenlinnan asemaa.²⁸⁹

Pirkanmaan, oman alueen, puolustamista toteutettiin *Aamulehdessä* ”tuomalla maakunnan tarpeita ja tavoitteita yleiseen tietoisuuteen ja keskusteluun”. Lause viittasi Helsingin seudun päättäjiin ja valtakunnalliseen julkisuuteen. Lehti tavoitteli valtakunnallisen vaikuttajan asemaa²⁹⁰. ”Oli hyvin vahvana ajatuksena, että lehden täytyy kiinnostaa valtakunnan päättäjiä, koska sitä kautta saadaan ajettua tämän maakunnan asioita ja etuja. Tämä tietynlainen edunvalvoja Pirkanmaan puolesta, se lehti halusi olla. Siinä mielessä se ei ollut riippumaton tai sitoutumaton”, Seppälä todistaa. *Aamulehdessä* etsittiin muun muassa keinoja, joilla Tampereella painettu lehti olisi saatu aamujakeluun Helsingissä. ”Jossain ydin-Helsingin alueella se saatiinkin. Lehteä vietiin kuriirikytydillä tähän jakeluun kuin myös eduskuntaan ja Pasilaan, televisioon ja radioon”, Seppälä muistelee.

Seppälän tapaan *Kalevan* päätoimittaja Risto Uimonen oli tehtävän vastaanottaessaan linjannut, että lehdestä tehdään ”vahva valtakunnallinen vaikuttaja”. Valtakunnallisuudella Uimonen tarkoitti myös Brysselin suomalaisia päättäjiä. Hän näki, että jotta päättäjät lukisivat *Kalevaa*, lehdestä täytyi löytyä jotain heitä kiinnostavaa: ”Jos teemme puhtaasti Pohjois-Suomi-lähtöisesti *Kalevaa*, että siinä ei ole valtakunnallista aspektia voimakkaasti esillä, miksi etelän päättäjät siitä kiinnostuisivat. Meidän pitää tehdä lehteä, joka kiinnostaa, että ne (päättäjät) seuraavat sitä. Silloin perussanomamme, Pohjois-Suomen äänenkannattajuus, vasta toimii. Se on sama kuin menisin metsään ja löisin rintoihini ja sanoisin, että olen helkkarin hyvä, mutta jos sitä ei kukaan kuule, viestillä ei ole

²⁸⁹ Raimo Seppälä, haastattelu 2004.

²⁹⁰ Jaana Hujasen mukaan ”maakuntalehdet tavoittelevat päätoimittajapuheessa ennen muuta valtakunnallisen vaikuttajan asemaa”. Hujasen havainto pätee omaankin ai-neistooni ja myös linjapapereihin. Hujanen 2000, 228.

merkitystä. Ajatus on, että valtakunnallisuus on väline, jolla viemme pohjoista sanomaa, pohjoista näkökulmaa, etelän päättäjien keskuuteen.”²⁹¹

Aamulehden virallisessa linjassa ei mainittu edelleenkään sanaa ”maakuntalehti”²⁹². Päätoimittaja Matti Apunen sanoi haastattelussa 2002, että lehden levikki on liki identtinen Pirkanmaan maakuntarajojen kanssa, jonka vuoksi *Aamulehdestä* voitaisiin puhua maakuntalehtenä. Hän ei kuitenkaan katsonut, että ”maakuntalehti” kuvaisi osuvasti lehden linjaa lukijoiden silmin: ”Täällä asuvat ihmiset eivät välttämättä ajattele, että tässä on meidän maakuntamme, jonka sisällä me vaikutamme, ja sitten on muu maailma. He ovat samaan aikaan lokaaleja ja globaaleja. Henkisesti vierastan maakuntalehtinimitystä, koska siinä on nurkkakuntainen sävy. Vaikka haluamme omilla ratkaisuiltamme ajaa maakunnan hyvää, meidän täytyy pystyä ajattelemaan asioista laveammin. Kansainvälisen, globaalin näkökulman sisäänajo on meille keskeinen missio. Jos esimerkiksi päättäisimme, että ulkomaan sivut eivät ole lainkaan tärkeitä ja lopettaisimme ne ja laittaisimme paukut Pirkanmaan uutisointiin, niin luulen, että lukijat eivät pitäisi ratkaisusta.”²⁹³ Apunen kuitenkin tähdensi, että *Aamulehti* ajaa vahvasti oman ”maakuntansa” etua tärkeissä hankkeissa, jollainen oli esimerkiksi Tampereen läntinen ohitustie. Lehti ei tällöin peittele kantojaan: ”Se on koko maakunnan yhteinen asia ja se säteilee maakunnan rajojen ulkopuolelle. Se on tyypillisesti kysymys, jossa liputamme vahvasti. Katsomme, että se tuottaa suorina ja kerrannaisvaikutuksina niin paljon hyvää talousalueelle, että nostamme lippumme pystyyn ja sanomme, että tämä on meidän juttu. - - En mielellään sano, että politikoidaan, mutta pyrimme vaikuttamaan päättäjien mielipiteisiin niin, että päätös saataisiin aikaiseksi.”²⁹⁴

Moni muukin päätoimittaja karsasti maakuntalehti-nimeä. *Iisalmen Sanomien* Risto Ylitalo huomautti, että Ylä-Savoa ei oikeastaan voi kutsua maakunnaksi, se on talousalue tai seutukunta. Hän on puhunut lehdestään aluelehtenä tai ”seitsenpäiväisenä Ylä-Savon sanomalehtenä”. *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen oli ollut näkevinään maakuntalehti-nimityksessä vähättelevää sävyä: ”Minusta Keskisuomalainen on sanomalehti siinä missä Helsingin Sanomat. Se on maakuntalehti siinä missä Helsingin Sanomat. Jokaisella lehdellä on maakunta ympärillään, ja Helsingin Sanomien levikistä tietääkseni suuri enemmistö tulee Uudenmaan maakunnasta. Onhan se näin ajatellen ihan tyypillinen maakuntalehti. Tietysti se heijastelee omaa toimintaympäristöään siinä, että sen alueella sattuu olemaan tasavallan talouselämän, politiikan ja kulttuurielämän päättävä koneisto. En tiedä olenko tässä herkkähipiäinen, mutta olen monta kertaa kokenut, että kun pääkaupungin journalistit puhuvat ja kirjoittavat maakuntalehdistä, siihen liittyy vähättelyä. Minusta lehden ilmestymispaikkakunnalla ei ole merkitystä, minusta ne ovat sanomalehtiä, se on paras il-

²⁹¹ Risto Uimonen, haastattelu 2002.

²⁹² Myöskään päätoimittaja Matti Apusen luonnoksessa uudeksi linjaksi ei maakuntalehti-sanaa käytetty. *Aamulehden* linja, luonnos 14.6.2005.

²⁹³ Matti Apunen, haastattelu 2002.

²⁹⁴ Kesällä 2005 ehkä osin *Aamulehden*kin kovan rummutuksen vuoksi Tampereen ohitustie sai yllättäen valtion budjetista rakentamisrahaa ja näin hanke küläsi ohitse muutaman muun liikenneministeriön korkeammalle nostaman kohteen.

maisuu.”²⁹⁵ Myös *Karjalaisen* Pekka Mervola vierasti maakuntalehti-sanaa: ”Karjalainen on ensisijassa sanomalehti lukijoilleen. Ja lukijakunta muodostuu ihmisistä, jotka ovat maakunnan asukkaita. Siitä syntyy lukijayhteisö ja yhteisöllisyys. Minusta maakuntalehti ei ole arvo, vaan se, että on sanomalehti ja että sillä on lukijayhteisö.”²⁹⁶

Aamulehden vuonna 1992 muotoilema aluetavoite sopi myös *Hämeen Sanomien* linjapaperiin vain hieman muuteltuna:

”...toimii maakunnan, sen asukkaiden ja elinkeinoelämän menestyksen, hyvinvoinnin ja viihtyvyyden edistämiseksi tuomalla esiin erityisesti oman alueensa yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä tavoitteita, tarpeita ja tapahtumia”²⁹⁷

Päätoimittaja Terttu Häkkinen näkee *Hämeen Sanomien* käyneen maakunnallista taisteluaan nimenomaan *Aamulehteä* vastaan: ”Maakunta, jossa on kituva maakuntalehti, ei ole oikeastaan maakunta. Ne maakunnat, joissa on vahva lehti, ovat olleet vahvoja. En sano, että näin saisi tehdä, mutta minusta tuntuu että journalismissa vedetään railakkaasti kotiinpäin. Aamulehti oli siinä ehdoton: Tampereen piti saada kaikki. Se menestyi siinä hyvin. Ei siinä (kotiinpäinvedossa) varmasti mitään pahaa ole, kunhan puhutaan totta ja oikein. Minusta tuntuu, että meidän maakuntamme ei pysynyt kaikissa kohdin kisassa riittävän hyvin mukana, koska Aamulehdellä oli niin paljon kantavampi ääni. Tietyt asiat valtionhallinnossa esimerkiksi, kun niitä jaettiin ja olimme samaa lääniä, ne tuppasivat lentämään Kanta-Hämeen yli. Kun ne lähtivät Helsingistä, ne putosivat maahan vasta Tampereella. Aamulehti käytti journalismin keinoja, sananvapautta ja puhumisen vapautta ja usein jopa mielipiteitä. Kaikennäköistä Pirkkalan lentokenttää, yliopistohankkeita. Miten Aamulehti halusi esimerkiksi oman läänin Tampereelle. Kuinka ne yrittivät rummuttaa ja nitistää tätä vanhaa, historiallista Hämeen lääniä. Kun kävi, miten kävi, Aamulehti totesi, että ei läänillä ole oikeastaan väliä”, Häkkinen kertoo.²⁹⁸ Hän sanoo *Hämeen Sanomien* hakeneen uutispalstoillaan aivan tarkoitushakuisesti sellaisia kantoja esille, jotka puolsivat lääninhallinnon sijoittumista Hämeenlinnaan. Silti toisenkin osapuolen ääni haluttiin kuuluviin: ”Siinä painotukset oli niin, että se sai huutaa kovempaa, joka huusi tämän maakunnan ja tämän läänin puolesta”, Häkkinen paljastaa. *Hämeen Sanomien* suuria voittoja 1990-luvun alun jälkeen olivat lääninhallinnon ja Wetterhoffin käsityöopiston pitäminen kaupungissa: ”Varmaan pantiin arvovaltakin peliin. Välillä vähän hehkutettiin, mielestämme hyvän asian puolesta.”

Hämeen Sanomille ei ole ollut aivan helppoa muodostaa omalle maakunnalle ääni ja tahto. Kanta-Hämeessä on näet kolme vahvaa keskusta: Hämeenlinnan lisäksi Forssa ja Riihimäki. Häkkisen mukaan Hämeenlinnaa moitittiin itsekkyydestä eikä lehti pystynyt tekemään ihan kaikkea Hämeenlinnan puolesta, vaikka sillä olisi ollut myönteinen vaikutus koko levikkialueelle. ”Samalla

²⁹⁵ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

²⁹⁶ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

²⁹⁷ *Hämeen Sanomien* linja, 21.6.1994.

²⁹⁸ Terttu Häkkinen, haastattelu 2004.

olisi pitänyt pyytää kaverille kanssa: Forssalle ja Riihimäelle. Ettei siellä vain loukkaannuttaisi ja lakattaisi tilaamasta lehteä. Kun piti olla maakunnan eheyden rakentaja, niin ei voinut yksinomaan vetää Hämeenlinnaan, koska oli oikeastaan kolme napaa”, Häkkinen sanoo. Pieni yksityiskohta lehden linjapaperissa oli se, että vuonna 1994 ei enää mainittu maakuntalehden määreenä, että se oli ”etelähämäläinen”. Päätoimittaja Häkkisen mukaan syynä oli se, että maakunnan nimeksi oli vahvistunut ”Kanta-Häme”, mutta kumpakaan ei jostain syystä mainittu linjassa. Kuitenkin vaalipiirinä Etelä-Häme oli yhä olemassa, mutta nyt sekään ei enää määrittänyt lehden alueidentiteettiä, joka tuli aiempaa selvemmin markkinavetoisesti. Lehden nimiössä luki 2004 syksyllä ”hämäläinen maakuntakuntalehti”.

Kainuun Sanomissa maakunnan edun ajaminen juonnettiin lehden perustamisen syyksi:

”Kainuun Sanomat on perustettu tekemään työtä oman maakunnan hyvinvoinnin ja kehityksen puolesta.”²⁹⁹

Päätoimittaja Matti Piirainen näkee, että keskustan äänenkannattajuus oli vain tämän alkuperäisen peruslinjauksen keino: kun ajat muuttuivat, sitoutumattomuus havaittiin paremmaksi tavaksi tehdä työtä maakunnan eteen. Lehden tuli päätehtävänsä toteuttaakseen tuoda ”erityisesti esille kehityssuuntia, jotka vaikuttavat jatkossa Kainuun tulevaisuuteen”, linjapaperissa todettiin. Päätoimittaja Piirainen näkee tässä olleen kyseessä pieni linjatarkistus: ”Kun lehti perustettiin, nähtiin keskeiseksi tehtäväksi, että lehti kertoo Helsingin herroille, mitä maakunnassa tapahtuu ja minkälaisia ongelmia on, että ne eduskunnassa osaavat tehdä oikeita päätöksiä. Tänä päivänä maakunnalliset liitot ja muut pyörittävät tätä roolia. Me oikeastaan käänsimme tämän toisin päin, että lehden tehtävä on tuoda muualta tietoa tänne. Taustana oli maakunnalle erittäin vaikea vanhojen metsien suojelukysymys ja suhtautuminen susien tappamiseen. Ajatus on, että lehden tehtävä on kertoa maakunnalle, minne maailma on menossa, vaikka se ei haluaisi sitä edes kuulla. Mutta jos emme ota huomioon vanhojen metsien suojelukysymystä tai ihmisten suhtautumista muualla susiin ja muihin, lyömme päämme seinään, jos pidämme härkämäisesti kiinni vain omista näkemyksistämme. Tälläkin tavalla teemme työtä maakunnan eteen, emme pelkäämme niin, että kertoisimme ulospäin, mitä tämän maakunnan eteen on tehtävä, vaan kerromme maakunnan väelle, miten meidän on hyvä huomioda se ilmapiiirimuutos, mikä maailmassa on tapahtumassa, että pystyisimme oikein reagoimaan.” Samanlainen ajatuskuvio Piiraisella oli takana, kun hän asettui kannattamaan Suomen jäsenyyttä EU:ssa: ”Eurooppa yhdentyy, vaikka panisimme kuinka hanttiin. Meidän on otettava se huomioon, ja katsottava, miten eläisimme yhdentyvässä Euroopassa.”³⁰⁰

²⁹⁹ Kainuun Sanomien toimituksellinen linja, päiväämätön (14.10.1999).

³⁰⁰ Matti Piirainen, haastattelu 2002.

Jopa *Helsingin Sanomissa* korostettiin vanhan periaatelinjan tulkinnassa ydinlevikkialuetta. Päätoimittaja Janne Virkkunen oli johtanut linjasta *Helsingin Sanomien* keskeiset periaatteet, joissa korostui alueellinen näkökulma:

"Helsingin Sanomien toimituksellisen sisällön tarkoituksena on tehdä lehdestä päälevikkialueella asuvalle välttämätön ja muualla asuvalle tarpeellinen.

--

Alueellinen ja paikallinen *HS* on pääkaupunkiseudun paikallislehti ja Uudenmaan maakuntalehti, joka selittää ja selostaa päätöksenteon ja sen vaikutukset kansalaisten jokapäiväiseen elämään.

Paikallisen lehden rooli korostuu siirtämällä journalismin painopistettä lähemmäs ihmisten elämää ja arkipäivää sekä lisäämällä lehden ja lukijan vuorovaikutusta."³⁰¹

Helsingin Sanomien linja poikkesi ainakin paperilla muun Suomen sanomalehtien linjoista alueellisessa mielessä. Kun esimerkiksi Seinäjoen *Ilkka* sanoi valvovansa ja ajavansa maakunnan etua, niin *Helsingin Sanomissa* jopa Virkkusen periaatteissa pidättäytyttiin puhtaasti uutisisällön kuvailussa. Journalismissa voitiin olla paikallisempia ja vuorovaikutteisempia päälevikkialueen lukijoiden kanssa, mutta lehti ei linjannut vaikuttavansa koko painoarvollaan esimerkiksi Uudenmaan edun puolesta. Oma voima oli periaatetasolla tietoisesti kahlehdittu. Lehti oli halunnut toimia ikään kuin yleisemmän edun kannalta. "Maan tasapuolinen kehittäminen on Helsingin Sanomille tärkeää. Emme voi yksiuulotteisesti ajaa pääkaupunkiseudun asiaa sillä tavalla kuin maakuntien ykköset tekevät omilla alueillaan", sanoi päätoimittaja Virkkunen haastattelussa 2002. Hän myönsi, että *Helsingin Sanomillakin* oli paikallisia intressejä, ja lehti halusi pitää huolta siitä, että pääkaupunkiseutu säilyy kilpailukykyisenä ja elinvoimaisena. "Mutta emme ole mikään pääkaupunkiseudun jatke sillä tavalla, että tosiasioista piittaamatta ajaisimme vain pääkaupunkiseudun etua", Virkkunen tasoitteli³⁰².

Täydennyshaastattelussa vajaan kolme vuotta myöhemmin Janne Virkkunen totesi aluepainotuksen vahvistuneen *Helsingin Sanomissa*³⁰³: "Puhumme valtakunnallisesta lehdestä, joka vahvistaa paikallista läsnäoloaan. Paikallisuuden korostaminen on selkeä. Haluamme hoitaa tätä lähialuetta paremmin kuin olemme tähän saakka tehneet menettämättä lehden valtakunnallista ilmettä. Emme muutu Helsingin seudun paikallislehdeksi, mutta korostamme ydinaluetta." Virkkusen mukaan linjapaperiin ei näiden "operationaalisten" muutosten takia tarvinnut kuitenkaan koskea:

"Peruslinjan painotuksia voi muuttaa operatiivisesti koskematta sokkeliin. Huolella suunnittelemme paikallisuutta, mikä paikallisen ilmeen määrä on lehdessä. Halu-

³⁰¹ Helsingin Sanomat 2000, Janne Virkkusen piirtoheitinkalvot linjan tulkinnasta.

³⁰² Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

³⁰³ Helsingin Sanomat uutisoi kesäkuun lopulla 2005, että lehden rakenne muuttuu marraskuussa ja lehti tehostaa paikallisten uutisten seurantaan. Lehden Kaupunki-sivusto siirrettiin paremmalle paikalle, lehden A-osaan. "Helsingin Sanomien rakenne uudistuu syksyllä", Helsingin Sanomat 22.6.2005. Esimerkki uudesta, totutusta ärhäkämästä suhtautumisesta pääkaupunkiseudun edun ajamiseen oli elokuussa julkaistu pääkirjoitus, joka käsitteli tierahoista syntyneitä kiistia ja sitä, miten pääkaupunkiseudulle luvatut rahat annettiin muualla. "Kuka puolustaa pääkaupunkiseutua" (pääkirjoitus), Helsingin Sanomat 4.8.2005.

amme olla parempia omalla ydinalueellamme kuin olemme olleet. Se on operatiivinen asia ja se on muutos, jota olemme parin, kolmen vuoden aikana tehneet." Virkkunen korosti kesäkuussa 2005 edelleen sitä, että *Helsingin Sanomat* lähti "tasavallan parhaasta", mikä ei aina ollut sama kuin Helsingin seudun etu. "Me emme aio supistua pelkäksi maakuntalehdeksi", Virkkunen vakuutti.³⁰⁴ Hänen mukaansa alueellisen asian ajaminen oli kuitenkin korostunut 1990-luvulta lähtien niin paljon, että tämä näkökulma erotti aiempaa selvemmin Helsingissä ja maakunnissa ilmestyvät "maakuntalehdet". "Se on mielestäni seurausta siitä, että on sanottu hyvästit poliittiselle yhteydelle ja muututtu sitoutumattomiksi sillä tavalla, että ei edistetä minkään poliittisen ryhmän asiaa enää, mutta edistetään sen alueen asiaa. - - Vanhaan aikaan nämä sanomalehdet olivat paljon enemmän yleissanomalehtien kaltaisia, nyt siellä on tämä alueellisuus, joka on voimakas."³⁰⁵

Oman alueen edun edistämiseen kiteytyy 2000-luvun linjapapereista löydettävä vastaus siihen, mikä on lehden tehtävä. Haastattelemani päätoimittajat nostivat oman alueen edun edistämisen useimmiten lehden keskeiseksi tehtäväksi: "Minusta kaikilla maakuntalehdillä on tehtävänä oman tontin puolustaminen. Eli lehti sinänsä on edelleen vaikutuskanava alueelliseen kehitykseen liittyvissä asioissa, niiden edistäjä. Entiseen verrattuna voidaan ajatella, että ne asiat, jotka ajettaviksi otetaan, eivät ole enää minkään puolueen ohjelmasta. Sitä voidaan katsoa huomattavasti laajemmasta näkökulmasta. Me kerromme, journalistisen tehtävän lisäksi meillä on velvollisuus, tarve, oikeus kertoa, että tämän alueen kehityksen kannalta nämä asiat ovat tärkeitä, ja me saatamme ne päättäjien tietoon", arvioi lehtensä alueellista tehtävää *Pohjolan Sanomien* päätoimittaja Heikki Lääkkölä.³⁰⁶

Karjalaisen päätoimittaja Pekka Mervola suomensi lehtensä lukijalupauksesta ulosluettavan tehtäväkuvauksen siten, että se tarkoittaa "lukijayhteisön ja asiakasyhteisön etujen ajamista ja puolesta olemista": "Jos puhdistetaan maakunta-sanoja ja muita, niin syvä ydin on, että lehti on yhteisönsä puolesta." Mervolan mukaan tehtävä on sanomalehdelle luonteva, sillä suomalaisen lehdistön syvä uurre on ollut toimia "asianajajana", ei kuitenkaan missään juristin roolissa. "Se on vain vaihdellut, mitä asiat ovat olleet. Tällaista yhteisöllistä puolesta olemista tarvitaan. Puolesta oleminenhan voi olla kritiikkiä, sehän ei tarkoita hyssyttelevää puolesta olemista."³⁰⁷ Lukijalupauksessa puolestaolo muuttui vuoden 2004 alussa, sillä tuolloin Mervola linjasi, että "Karjalainen on pohjoiskarjalaisten asialla"³⁰⁸, kun aiemmin lehti oli ilmoittanut, että "Karjalainen puolustaa pohjoiskarjalaisia".

Pohjalaisen päätoimittaja Markku Mantila tavoitteli linjassaan lukijoiden edunajamista siten, että lehteä ei vain koettaisi jonkin yhden suunnan äänitorveksi:

"Pohjalainen ei ole yhden yksittäisen poliittisen tai taloudellisen intressiryhmän edunajaja, vaan lehden tavoitteena on mahdollisimman korkeatasoisen journalismin

³⁰⁴ Janne Virkkunen, haastattelu 2005.

³⁰⁵ Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

³⁰⁶ Heikki Lääkkölä, haastattelu 2002.

³⁰⁷ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

³⁰⁸ "Lukijalupaus", *Karjalainen* 2.1.2004.

keinoin edesauttaa lukijoidensa, ilmoitusasiakkaidensa ja koko maakunnan menestystä.”³⁰⁹

Linjassa määritellään, että lehden asianajo toteutuu nimenomaan korkeatasoisen journalismin keinoin, kun monessa lehdessä *Ilkan* tapaan lehti ja sen päätoimittaja katsoo edunajamisen edellyttävän moniulotteisempaa toimintaa.

Haastatteluissa tarkentuu, että konkreettisen etujen kalastelun rinnalla alueen hyväksi tehdään sanomalehdissä työtä myös luomalla lukijakunnan keskuuteen alueellista identiteettiä³¹⁰. *Ilkassa* tämä identiteettitehtävä korostui, kun se muutti Vaasasta Seinäjoelle vuonna 1962. Lehti tarvitsi lukijakunnan yhteisyyden kokemista jo levikkisyydestä, ja koko nykyisin Etelä-Pohjanmaana käsitetty aluekonaisuus on *Ilkan* päätoimittajan Kari Hokkasen mukaan syntynyt pitkälle sanomalehden ympärille. Aiemmin Etelä-Pohjanmaaksi ymmärrettiin Vaasan lääni Keski-Pohjanmaa poislukien. ”On ihan tutkimuksin osoitettu, että *Ilkka* on Etelä-Pohjanmaan maakunnan identiteetin ehdottomasti tärkein luoja. Kun maakunta on nyt organisoitunut, täällä on maakuntaliitto, kuntayhtymä, sairaanhoitopiirit ja tällaiset, joiden rajat noudattavat suurin piirtein samoja rajoja kuin *Ilkan* yksilehtialueen rajat, niin *Ilkan* tämä rooli on hieman vähentynyt.”³¹¹

Keskipohjanmaan uudessa, sitoutumattomuuden vahvistaneessa periaatelinjassa oma alue oli edelleen kärjessä:

”Keskipohjanmaa on Keski-Pohjanmaan maakuntalehti, keskipohjalaisten äänenkannattaja sekä oman alueensa ja sen asukkaiden aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin edistäjä.”³¹²

Lehden hallituksen jäsen Matti Kalliokoski arvioi, että maakuntalehden rooli on ollut *Keskipohjanmaalla* tavallista vahvempi, koska levikkialue on ollut hallinnollisesti pirstaleinen ja lehti on ottanut vastuulleen Keski-Pohjanmaan pitämisen koossa³¹³. Kalliokoskenkin mukaan kyse on ollut alueen identiteetin luomisesta ja ylläpidosta ja lehden sekä lehtiyhtiön puolustamisesta, joka aktualisoitui nurkanvaltaajien aikana. ”Muihin lehtiin verrattuna meidän virityksemme maakuntayhteistyön edistäjänä ja maakuntaidentiteetin ylläpitäjänä, kirkastajana tai vahvistajana on tavanomaista suurempi”, vahvistaa päätoimittaja Lassi Jaakkola³¹⁴. Kun poliittista tehtävää on ajettu alas, maakunnallinen tehtävä on korostunut: ”Jos lehteä ei lueta jonkin puolueen äänenkannattajaksi, onko se täysin periaatteeton? Onko se kenenkään puolella? Linjapaperin voi lukea niinkin, että se on keskipohjalaisten puolella. Ehkä yleisestikin 1970- ja 1990-lukujen tekstien ero on se, että tässä jälkimmäisessä viitataan useammin yksilöihin. Puhutaan yksilöistä, keskipohjalaisista, subjekti ei ole aina koko Keskipohjanmaa tai joku iso agregaatti”, Matti Kalliokoski analysoi.

³⁰⁹ Pohjalaisen toimituspolitiikka, 1. Pohjalaisen toimituksellinen linja, 22.9.2004.

³¹⁰ Ks. Hujanen 2000, 12, 24.

³¹¹ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

³¹² Keskipohjanmaan periaatelinja, 20.5.1996.

³¹³ Matti Kalliokoski, haastattelu 2004.

³¹⁴ Lassi Jaakkola, haastattelu 2004.

Keskipohtjanmaan määrittys "alueen asukkaiden aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin edistäjä" saa Matti Kalliokoskelta sekin tarkan tulkinnan: "Aineellinen tarkoittaa, että suhtaudumme myötämieelisesti yritystoimintaan. Henkinen tarkoittaa, että ei olla kiilusilmäisiä kapitalisteja. Tämän alueen kulttuuri- ja kansalaisyhteiskuntapainotus näkyy siinä. Se näkyy lehden sivumäärissä ja vakansseissa. Kulttuuritoimitus on suhteellisen vahva täällä". Lehti lukee ansioikseen kulttuurin saralla muun muassa Kaustisen kansanmusiikkijuhlat, Keski-pohjanmaan kamariorkesterin ja urheilun puolelta muun muassa maakuntaviestit.

Myös *Keskisuomalaisen* päätoimittajan Erkki Laatikaisen mielestä oman alueen edun näkökulma on tullut tärkeämmäksi kannanottojen taustalla, kun puoluepolitiikan merkitys on vähentynyt ja lehdet ovat muuttuneet sitoutumattomiksi. Yhteiskunnallisissa "draamoissa tai kahakoissa" voi päätoimittaja valita oman näkökulmansa hyvin impulsiivisestikin: "Siinä joutuu tällaisen tunneällyn perusteella tekemään ratkaisuja. Suuremmat palkit liittyvät Keskisuomalaisen tapauksessa Keski-Suomen etuun. Se on se suuri palkki, joka säätilaan ja kuohuihin katsomatta on aina voimassa. Ilmapiirin vahvistaminen, menestyksen vahvistaminen. Muu on päivän kuohua, ja sellaista, mikä voi aika paljon muuttua."³¹⁵

Ilkassa oman maakunnan etu ohjaa lehden linjanvetoja jopa niin, että päätoimittaja Kari Hokkasen mielestä jokainen kannanotto pitäisi perustella maakunnan kautta. "Kun esitämme mielipiteen, vaatimuksen, jonkin valtakunnallisen poliittisen kysymyksen ratkaisemiseksi, pohdimme sen mielipiteen sen mukaan, kuinka se palvelee Etelä-Pohjanmaan etua. - - Pyrimme sanomaan, miten asioiden pitäisi olla, jotta ne olisivat eteläpohjalaisittain hyvin ja oikein." Kun Etelä-Pohjanmaan maakuntaa nykymuodossa rakennettiin 1960-luvulta lähtien, lehti lyöttäytyi Hokkasen mukaan tietoisesti mukaan kaikkiin "edistys-hankkeisiin". "Se vahvasti meidän brändiämme, jos käytämme tätä nykysanaa. Olemme koettaneet olla mukana kaikissa suurissa liikennehankkeissa puolestapuhujana, ja erittäin vahvasti korkean asteen koulutuksessa. Olemme pyrkineet olemaan niiden ensimmäinen ja äänekkäin puhuja sekä siksi, että ne ovat olleet tärkeitä ja hyödyllisiä maakunnalle ja siksi, että niistä puhuminen on leimannut positiivisesti Ilkkaa."³¹⁶

Ilkan ohjelmassa todettu tavoite, että lehti "saattaa kattavasti tavaroiden ja palvelusten tuottajat ja myyjät kosketukseen niiden kuluttajien kanssa omalla markkina-alueellaan", on sekini tulkittavissa maakunnan edun puolustamiseksi: "Haluamme korostaa, että vaikka meillä on journalistinen ja aatteellinenkin missio, niin me olemme myös taloudellinen toimija. Näemme taloudellisena toimijana maakuntaa kokoavan tehtävän. Tämä on tarkoituksella muotoiltu näin. Maakuntalehti on se, joka kokoaa kattavasti tavaroiden ja palvelujen tuottajat ja myyjät, siis ilmoittajat ja heidän asiakkaansa yhteen. Aivan samalla tavalla kuin tiedontarve uutisten ja viihteen puolella kootaan yhteen, samalla ta-

³¹⁵ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

³¹⁶ Kari Hokkanen, haastattelu 2002.

valla kootaan ostajien ja myyjien kaupallinen tarve yhteen, samaan toriin”, selittää päätoimittaja Hokkanen.

Miten uskottavaa oman alueen edun ajaminen sitten on sellaisessa tilanteessa, jossa lehden omistus on oman alueen ulkopuolella? Ristiriita omistuksen ja lehden tavoitteiden välillä ei todennäköisesti pääse näkymään linjapaperissa, sillä omistaja eli kustantaja tuskin hyväksyy linjaa, missä repäistään lehden etu irralleen omistajien tavoitteista. Ristiriita voi silti olla olemassa. *Kalevan* päätoimittaja Risto Uimonen sanoo oman lehensä tehtävän hoitoa tukevan sen, että omistus on pohjoissuomalaisissa käsissä. Jos lehti pystyy toimimaan kannattavasti, se tarjoaa mahdollisuuden omaan profiiliin. ”Meillä on Alman ketju ja Sanomien ketju. On terveellistä, että ketjujen puristuksessa on itsenäisiä ääniä. Luotan siihen, että ihmiset näkevät tämän voimavarana. Kaleva on yksityisessä pohjoissuomalaisessa omistuksessa. Luulen, että erityisesti pohjoisessa on merkitystä sillä, että isot pohjoisen lehdet, joiden kanssa täällä kilpailemme, ovat Alman leirissä. Pystymme tekemään aidommin sellaista lehteä, joka vastaa ihmisten käsitystä, tai oikeastaan, mikä on meidän käsityksemme ihmisten käsityksestä. Kun mennään ketjuun, pitää hakea sellaisia synergiaetuja, että yht’äkkiä rupeaa olemaan lehdessä, kuten on Lapin Kansassa ja Pohjolan Sanomissa, hyvin paljon samoja juttuja. Tai niissä on juttuja, jotka on tehty Aamulehdessä ja sen näkökulmasta. Joita ei ole tehty lehden omille lukijoille, vaan jotka on vain otettu sieltä ja syötetään heille. Meidän voimamme on siinä, että pystymme itse säätämään journalistista laatuamme.”³¹⁷

Voi tietenkin kyseenalaistaa kokonaisen maakunnan ”yhteisen edun”, jota sanomalehdet sanovat ajavansa. Sehän voisi äärimmillään tarkoittaa, että puolueiden artikuloimat yhteiskunnalliset etunäkökohdat olisivat poistuneet ja jäljelle olisivat jääneet vain maantieteelliset erot. Kun yhteiskunnallisia eroja kuitenkin edelleen myös on, sanomalehtien puhe maakunnan edusta on vain yksi näkökulma yhteiskunnallisessa keskustelussa. Maakuntapuhe on myös omiaan peittämään lukijakunnassa vallitsevat sosiaaliset erot, jotka yhä osoittavat olemassaoloaan puolueiden kannatuslukuina. Maakunnallisuus lehden lukijakuntaa yhdistävänä ominaisuutena voidaankin tulkita kulttuuriseksi konstruktioksi, joka muuntaa sosiaaliset erot alueellisiksi eroiksi esimerkiksi maakuntien ja etelän välillä.³¹⁸ Päätoimittajat eivät oma-aloitteisesti ottaneet esille ristiriitaa lehden määrittämien kaikkien eli maakunnan yhteisen edun ja eri yhteiskuntaryhmien etujen välillä. *Keskisuomalaisen* Erkki Laatikainen haki ristiriitaisia etuja lähinnä isojen toimijoiden tasolta: ”Kun sen tarpeeksi miettii, niin ihan tulee vaikeuksia, jos pitäisi sanoa, milloin tulee ristiriitaa. Koska niitä kilpailevia, toisistaan poissulkevia, ei niitä oikeasti ole. Ei nyt kannata lähteä kuntien väliseen normaaliin kahakointiin, minusta ne eivät kuulu siihen. Minulle on jäänyt yksi käytännön esimerkki. Keskisuomalaisella on ollut talonpoikainen tausta omistajakunnassa pulavuosista, 1930-luvun taitteesta, siihen liittyy tämä tuottajahuukuisuus. Kun täällä oli Karjaportin teurastamo ja Saarioinen teki tuloaan, niin joku lehden hallituskokoonpanoon kuuluva soitti minulle ja sanoi, että ei pitäisi

³¹⁷ Risto Uimonen, haastattelu 2002.

³¹⁸ Hujanen 2000, 245-246.

sitä Saarioisen tuloa, sitä pitäisi koettaa, ei pitäisi suhtautua siihen myönteisesti. Ei minusta tällaisissa tilanteissa ole lehdellä mitään muuta mahdollisuutta kuin jos nyt ylipäättään ottaa kantaa, niin sen pitää ottaa myönteinen kanta kaikkiin tänne tuleviin toimijoihin. Markkinat ratkaisevat. On jäänyt senkin takia mieleen tämä asia, että Saarioinen on kasvanut ja erittäin merkittävä työllistäjä. Karjaportti on lopettanut tuotantotoimintansa Keski-Suomessa.”³¹⁹

1970-luvun papereihin nähden voi huomata hienoisen muutoksen, mitä tulee linjapapereista tavattavaan tapaan puhutella ”maakuntaa”. Edellä siteeratun Keskipohjanmaan hallituksen jäsenen Matti Kalliokosken analyysi yksilökeskeisyyden noususta on osuva kuvaamaan muutosta laajemminkin. Esimerkiksi *Satakunnan Kansassa* yksilö ja ihminen nostettiin tietoisesti ”Satakunnan” ohitse, ja *Karjalaisessa* korvattiin vanhan linjan ”Itä-Suomen talousalue” pohjoiskarjalalaisilla. Kuvaavaa on, että *Lapin Kansan* periaatelinjassa lehden tavoitteeksi ja päämääräksi tuli vuonna 1998 ”Lapin ihmisen ja maakunnan etu”, kun 1970-luvun linjassa tavoitteeksi oli kirjattu ”Lapin ihmisten (monikossa) ja maakunnan etu”. Samanlaista siirtymää yksilöihin on nähtävissä muuallakin yhteiskunnassa ja journalismin piirissä, esimerkiksi Journalistin ohjeissa³²⁰.

5.6 Arvot ja tyylikirjat linjapapereiden korvaajina

Tämä tutkimus käsittelee sanomalehtien linjapapereita, mutta 2000-luvun alussa linjapapereiden rinnalle oli kuin huomaamatta hivutettu uudenlaisia linjamääreitä: arvoja ja erityisiä tyylikirjoja. Arvoissa oli kyse liikkeenjohdon muodista, jonka leviämistä edistivät lukuisat konsultit. Puhuttiin ”arvoprosesseista” ja arvojen tärkeydestä yrityksen toiminnalle. Sanomalehdet eivät olleet ainoita, joissa arvoja sorvattiin. Muillakin toimialoilla määriteltiin arvoja, jotka paremmin tai huonommin liittyivät yhtiöiden toimintaan.³²¹ Vuosituhannen puolivälissä arvopuhe alkoi hiljentyä, kun globalisaatioon vedoten suomalaisyritykset irtisanoivat henkilöstöään ja siirsivät tuotantoaan halvempiin maihin. Arvot alkoivat tuntua epäuskottavilta.

Toinen linjapapereiden rinnalle ilmestynyt linjamääritys oli monessa lehdessä niin sanottu tyylikirja, jollaisia oli laadittu aikaisemminkin, mutta jotka tarkastelujaksolla tuntuivat jämäköityneen. Tyylikirjaan oli koottu lehden ulkoasu- ja sisältöohjeet sekä muita periaatteellisia ja käytännöllisiä linjavetoja toimitukselle. Tyylikirjoja olivat laatineet ainakin *Aamulehti*, *Hufvudstadsbladet*, *Jakobstads Tidning*, *Karjalainen* ja *Keskisuomalainen*. Tyylikirjaan saattoi vuonna 2004 liittyä ohjeistusta, joka koski vuoden alusta voimaan astunutta sananvapauslakia. Päätoimittajien Yhdistys PTY antoi jäsenilleen sananvapauslain

³¹⁹ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

³²⁰ Jorma Mäntylä erittelee Journalistin ohjeissa ilmenneitä muutoksia, joissa muun muassa yleinen etu on saanut väistyä, kun taas yksilön etu ja suoja ovat edelleen vahvasti mukana. Mäntylä 2004, 133-139.

³²¹ Ks. esim. Aaltonen & Junkari 2000; Lainema, Lahdenpää & Puolakka 2001.

vuoksi malliohjeen päätöksenteosta toimituksellisissa ratkaisuisa. Kirjeessä selvennettiin valta- ja vastuusuhteita toimituksen sisäisessä päätöksenteossa. Erityisesti huomiota pantiin lähteiden käyttöön ja nimenjulkistamiseen niin uutisissa kuin yleisönosastossa.³²²

Kymen Sanomissa vuoden 1988/1991 linjapaperin korvasi arvot-asiakirja keväällä 2000³²³. Sen laati päätoimittaja Markku Espo, jonka mukaan kyseessä oli pitkä prosessi, johon osallistui myös toimitus ja muut lehden yksiköt. Arvot hyväksyi yhtiön hallitus, joten siinä mielessä ne muistuttivat vanhaa linjapaperia. Sisällöltään *Kymen Sanomien* arvo-asiakirjassa ja linjapaperissa on paljon yhteistä.³²⁴

Päätoimittaja Espon mukaan arvot-paperin syntyyn vaikutti kaksi välitöntä syytä. Arvoja määriteltiin 1990-luvun lopulla monissa yrityksissä, ja ”myös Sanoma-WSOY:ssä niitä pidettiin tarpeellisina”. Espon mukaan arvoprosessin kanssa samaan aikaan syksyllä 1999 *Kymen Sanomissa* alettiin tehostaa levikki-markkinointia. ”Lehden brändin (tuotekuvan) kehittämisessä oli luontevaa mennä syvällisemmin sen pohdintaan, minkä takia lehteä tehdään ja mikä lehdelle on tärkeää”, Espo vastasi kyselyssä 2000. Arvot-paperista tuli *Kymen Sanomissa* vanhaa linjapaperia yksityiskohtaisempi strategisten tavoitteiden ja toimintatapojen lista. ”Toimituksen ja koko yrityksen sisäisestä näkökulmasta Arvot-paperi tarjoaa ajankohtaiset lehden linjan ’mitä se on’ -selitykset”, Espo kertoi.

Kymen Sanomien arvoiksi oli määritelty ”luotettavuus”, ”läheisyys”, ”uudistumiskyky” ja ”suvaitsevaisuus”. Jokaisen arvon sisältö oli selitetty piirtoheitinkalvosarjassa tarkemmin, ydinajatuksin. Luotettavuus merkitsi *Kymen Sanomissa* sitä, että lehdessä on kaikki alueen lukijakunnalle tarpeelliset uutiset. Uutisissa ja palveluissa piti olla oikeat, olennaiset, riittävät ja virheettömät tiedot. Lisäksi todettiin kuin linjapaperissa, että ”sitoutumattomuus ja riippumattomuus ovat ehdottomia ohjenuoria myös käytännön työssä”. Luotettavuuteen liittyi liiketaloudellisia ja markkinoinnillisia ulottuvuuksia, sillä määrääjoista ja muista sopimuksista tuli pitää kiinni ”niin sisäisessä toiminnassa kuin yhteistyössä asiakkaiden, konsernin muiden lehtien ja painolaitosten kanssa”. Lehden todettiin olevan asiakkaisiinsa päin vastuussa myös alihankkijoidensa, esimerkiksi jakeluyhtiön ja toimituksen avustajien, toiminnasta.

Kymen Sanomien toisen arvon, läheisyyden, sanottiin tarkoittavan, että sisällön ja toiminnan painopiste oli omalla levikkialueella. ”Muun maan ja maailman tapahtumia lehti tarkastelee eteläkymenlaaksolaisesta näkökulmasta”, kalvosarjassa määriteltiin. Monien lehtien periaatelinjojen tapaan *Kymen Sanomat* linjasi arvoselityksessään, että ”lehti edistää käytettävissään olevilla keinoilla eteläkymenlaaksolaisten henkistä ja aineellista hyvinvointia” ja että ”lehden asia on ajaa Etelä-Kymenlaakson poliittista ja taloudellista etua myös valtakunnallisesti ja suhteessa maan muihin osiin”. Lisäksi lehden sanottiin olevan alueellaan johtava yhteiskunnallinen keskustelufoorumi.

³²² Malliohje päätöksenteosta toimituksellisissa ratkaisuisa. Saatu PTY:n pääsihteeri Ilkka Sepältä, sähköpostiviesti 20.6.2005.

³²³ *Kymen Sanomat*, arvot, piirtoheitinsarja, 9.5.2000.

³²⁴ Markku Espo, kysely 2000.

Kymen Sanomien arvoksi valittu ”uudistumiskyky” kytkeytyi yleiseen liikkeenjohtoon. Näin uudistumiskyky selitettiin: ”Johtavan aseman säilyttäminen alueen mediamarkkinoilla edellyttää jatkuvaa tuotekehitystä ja valmiutta nopeisiin toimintatapojen muutoksiin. Toimintaympäristön kehitykseen ja muutoksiin suhtaudutaan valppaasti ja aktiivisesti. Lehti on avoin uusille hyvälle ideoille ja antaa niille tukensa. Henkilöstön ja yhteistyökumppanien henkisten voimavarojen hyödyntäminen on lehden menestyksen avaintekijä. Siksi niiden ylläpitoon panostetaan. Yhtiön toiminnassa pysytään alan teknisen kehityksen kärjessä. Uusimmat hyödylliset välineet ja keinot otetaan käyttöön nopeasti.” Tätä arvoa muistutti Keski-Uusimaa-konsernissa laadittu sanomalehtien yhteisen linjan kohta, jossa viitattiin samansuuntaisiin asioihin³²⁵.

”Suvaitsevaisuus”-arvon alle *Kymen Sanomissa* laskettiin sananvapaus. Lehden todettiin noudattavan tinkimättä sananvapautta. Lisäksi ”lehti ottaa itsenäisesti kantaa ajankohtaisiin asioihin, mutta antaa tilaa muille, erilaisille mielipiteille”. *Kymen Sanomat* oli kansanvaltaisen suomalaisen yhteiskuntamuodon kannattaja ja ”sen keskeisen periaatteen mukaisesti ihmisiä kohdellaan ehdottoman tasa-arvoisesti. Tämä koskee niin lehden sisältöä kuin asiakaskontaktteja ja muuta kanssakäymistä”.

Kymen Sanomien tapaan Sanoma-WSOY-konserniin lukeutuvassa *Etelä-Saimaassa* oli määritelty arvot. Ne olivat ”läheisyys”, ”luotettavuus”, ”ajankoh-taisuus”, ”riippumattomuus”, ”luovuus” ja ”dynaamisuus”³²⁶. Täsmälleen samoja arvoja *Kymen Sanomien* kanssa olivat läheisyys ja luotettavuus. *Etelä-Saimaassa* ajankoh-taisuuden todettiin tarkoittavan tuoretta raportointia ja päivän puheenaiheita; luotettavuus oli yhtä kuin faktat oikein; läheisyys sitä, että aiheet ovat lähellä lukijan elämänpiiriä; luovuus vaati uusia journalistisia ratkaisuja; riippumattomuus oli klassinen ”oma mielipide ilman ulkopuolista ohjausta”; ja dynaamisuus merkitsi aikaansa seuraamista. Dynaamisuudessa oli kyse pitkälti samasta asiasta kuin *Kymen Sanomien* uudistumiskyvyssä. Päätöimittaja Jorma Hernesmaa oli muokannut oman arvoluettelonsa, jota hän oli esitelletty toimitukselle ja vieraille. Tässä ”Etelä-Saimaan journalistiset arvot” -kalvolla todettiin, että lehti oli eteläkarjalaisten asialla seuraavin määrein: luotettavasti, nopeasti ja luovasti; olemalla lähellä lukijaansa; poliittisesti ja taloudellisesti sitoutumattomana; kunnioittaen oikeudenmukaisuutta; ihmisten välistä tasa-arvoa; ja kansanvaltaa.³²⁷

³²⁵ ”Kustannettavien lehtien linja”, osa Keski-Uusimaa-konsernin strategiaa. Saatu sähköpostitse Joonas Romppaselta 17.12.2004. Keski-Uusimaan linjassa todettiin, että ”toimitukset huolehtivat osaltaan lehtien kilpailukyvyistä ennakoimalla kilpailutilanteen muutoksia ja reagoimalla niihin nopeasti. Lehtien kilpailukyvyyn säilyttämiseksi toimitusten ja muun henkilökunnan tulee ennakkoluulottomasti etsiä uusia, kustannustehokkaampia toimintatapoja oppimalla niitä niin konsernin omista kuin ulkopuolisistakin lehdistä”.

³²⁶ Toimituksen tehtävä, arvot, linja ja avainalueet, Etelä-Saimaan Sanomalehti Oy:n hallitus, päiväämätön; Etelä-Saimaa, toimituksen toimintasuunnitelma 2001, 11.9.2000. Saatu päätöimittaja Jorma Hernesmaalta kyselyssä 2000.

³²⁷ Etelä-Saimaan journalistiset arvot, 11.4.2000.

Sanomalehti *Keskisuomalaisen* arvoiksi valikoituivat konsultin vetämässä prosessissa ”asiakkuus”, ”luottamus”, ”inhimillisyys” ja ”tuloksellisuus”³²⁸. Arvojen selityksissä sanomalehden ominaisarvoa ei juuri huomioitu. Asiakkuuden sanottiin tarkoittavan, että ”tunnetta asiakkaan, hänen toimintansa ja muuttuvat tarpeensa. Ratkaisut ja toiminnan peilaamme asiakkaan kautta. Tavoitteenamme on kumppanuus”. Luottamuksen mukaan tuli toimia ”yhdessä sovittujen toimintatapojen mukaisesti. Luotamme toisiimme ja uskallamme jakaa vastuuta. Tekomme tukevat sanojamme.” Inhimillisyys tarkoitti, että ”arvostamme ja tuemme toisiimme ihmisinä” ja ”hyvä käytös joka tilanteessa”. Tuloksellisuus selitettiin siten, että ”toimintatapamme on tulos- ja laatu-tietoinen; olemme innovatiivisia ja luovia; omaksumme ja otamme käyttöön uusia tietoja, taitoja ja toimintatapoja; uskallamme ottaa hallittuja riskejä”³²⁹.

Keskisuomalainen-konsernin hallitsemassa Savon Mediat Oy:ssä *Savon Sanomien* arvoiksi tulivat vuonna 2001 ”asiakaslähtöinen, kannattava, kehittyvä ja luotettava”³³⁰. Näistä asiakaslähtöisyys, kannattavuus ja luotettavuus ovat liki samoja kuin *Keskisuomalaisessa*. Konsernin kolmas päivälehti, *Iisalmen Sanomat*, oli arvoiltaan sama kuin *Savon Sanomat*³³¹.

Moni muukin lehti laati arvoja. Esimerkiksi syksyllä 2002 Alma Median omistamissa pohjoisen lehdissä – *Lapin Kansassa*, *Kainuun Sanomissa* ja *Pohjolan Sanomissa* – oli meneillään arvoprosessi, ja *Aamulehti* oli nostanut arvoikseen ”luotettava”, ”inhimillinen”, ”rohkea” ja ”kannattava”. *Aamulehdessä* arvot on määritelty lehden tyylikirjassa ”Aamulehden arvot” -otsakkeen alla. Päätoimittaja Matti Apusen mukaan arvot laadittiin osana puolitoista vuotta kestänyttä strategiaprocessia: ”Sen tuloksena meillä on strategian kuvaus. Sitä ajetaan eri osastoilla hyvin synkronoidusti, en tarkoita vain toimituksen osastoja, vaan myös markkinoinnissa levikissä, joka puolella taloa. Vaikka ihmiset eivät pysyisikään painamaan jokaista yksityiskohtaa mieleen, se ei ole tarpeen. Tärkeintä on, että meillä on olemassa strateginen ketju, joka lähtee arvoista ja liikeydosta ja tuottaa lopputuloksena strategiatavoitteita ja toimenpiteitä. Tämä on ollut meillä uusi hyppy, johon on laitettu paljon paukkuja.”³³²

Aamulehden arvoista todetaan tyylikirjassa ensin kohottavasti, että ”lehti on osa pirkanmaalaista ja suomalaista elämää” ja sitten luetellaan edellä mainitut arvot. Apusen mukaan arvot valikoituivat keskusteluissa, ja niistä jalostui talon yhteinen tahto. Yhden arvon kohdalla Apunen mietti pitkään: ”Kannattavuus ei ole minusta puhdas arvo, sitä olen vähän opponoinut ja sanonut, että en vastusta sen listassa oloa, mutta niin kuin arvot tulkitsen, se ei ole arvo. Se on tavoite ja keino. Sen sijaan luotettavuus, inhimillisyys ja rohkeus ovat mielestäni erittäin hyviä perusarvoja. Eriyksen iloinen olen rohkeudesta, koska se on

³²⁸ Aholainen Extra, Keskisuomalainen Oy:n tiedote, 4.12.2000; Kirsti Svensk, ”Arvot näkyvät ominaisuuksina”, Aholainen, huhtikuu 2001; ”Rauhalahdessa katsottiin vuoteen 2005”, Aholainen, marraskuu 2000.

³²⁹ ”Toimintaamme ohjaavat arvot”, henkilöstölehti Aholainen huhtikuu 2001. Myöhemmin arvoista pudotettiin pois inhimillisyys.

³³⁰ Savon Sanomien arvot, 2001. Tapani Lepolan sähköpostivastaus 8.1.2002.

³³¹ Iisalmen Sanomat Oy:n arvot, kevät 2001.

³³² Matti Apunen, haastattelu 2002.

meille tulevaisuudessa iso kysymys. Meidän on uskallettava ottaa kantaa, uskallettava asettua alttiiksi arvostelulle ja se on toimittajille vaikeaa. Kuvittelemme mielellämme, että kestämmme kritiikkiä mutta tosiasiaa olemme äärimmäisen herkkänahkaisia.”

Tyylikirja opasti asennetutkimuksen hyödyntämiseen

Arvojaan sanomalehdet kuten muutkin yritykset ovat kertoneet ulkopuolisille. Tyylikirjojen kanssa on toisin. Niitä pidetään liikesalaisuuden piiriin kuuluvina, hyvän lehden resepteinä, jotka on tarkoitettu tavallisesti vain talon sisäiseen käyttöön. Esimerkiksi sanomalehti *Keskisuomalaisessa* harkittiin jopa tunnisteiden sijoittamista tyylikirjoihin, jotta tyylikirjaa mahdollisesti luvattomasti talon ulkopuolelle kopioinut voitaisiin jäljittää. Ajatusta ei kuitenkaan toteutettu.³³³

Tyylikirjassa lehden linja saa tarkan sisällön, sillä siinä ohjeistetaan niin juttujen ulospanossa kuin sisällöissäkään. Tyylikirjojen ohjeistavaan luonteeseen kuuluu, että niitä pitäisi uusia melko tiuhaan ohjeiden muuttuessa. *Keskisuomalaisessa* tyylikirjan ennakoitiin sen valmistumishetkellä 2004 vaativan päivitystä viimeistään parin vuoden päästä.

Tyylikirjasta on luettavissa lehden linja, vaikka itse linjapaperia kirja ei välttämättä sisällä. *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen linjasi lehdensä tyylikirjan esipuheessa, että toimituksen tuli vaalia lehden ja julkaisijayhtiön menestystä, ja tämä velvoitti valmistamaan kilpailukykyistä sisältöä. ”Asiallinen ja luotettava journalismi on avainasemassa. Keskisuomalaisessa on lisäksi oltava kiinnostavaa virikkeellistä aineistoa”, Laatikainen kirjoitti. Luotettavuus ja kiinnostavuus näyttäytyivät 2000-luvun journalismin laatumääreinä tyylikirjassa samaan tapaan kuin muiden lehtien linjapapereissa. Puoluepoliittista ulottuvuutta Laatikainen ei johdannossa edes maininnut, ja muualla tyylikirjassa asia todettiin yhdessä lauseessa lehden historian kertauksen yhteydessä: ”Vuonna 1986 lehti julistautui poliittisesti sitoutumattomaksi”, tyylikirja muistutti.³³⁴

Keskisuomalaisessa ja *Aamulehdessä* tyylikirjan tärkein sisältö oli lehdissä käyttöön otetun Risc Monitor -asennetutkimuksen konkretisointi. Koska tähän 2000-luvulla Suomessa yleistyneeseen tutkimukseen kiteytyy usean sanomalehden ”linja”, tarkastelen sitä tässä hieman tarkemmin. Riscin käytön taustalla oli Suomessa sanomalehtien levikkien kääntymisen laskuun 1990-luvulla, mikä käänsi lehdissä katseet aiempaa tiiviimmin lukijaan. Enää ei tyydytty määrällisiin väestömuuttujiin, vaan lukijoista haluttiin esille myös arvot ja asenteet. Lehdet halusivat sivuilleen lukijoita, mutta ennen kaikkea tietynlaisia lukijoita: sellaisia, joista mainostajatkin olisivat kiinnostuneita.³³⁵

³³³ Olin itse mukana työryhmässä, joka laati *Keskisuomalaisen* tyylikirjan. Työryhmää veti varapäätoimittaja Risto Pynnönen ja siihen kuului lisäksi toimittaja Tomi Tuomaala. *Keskisuomalaisen* tyylikirja valmistui syksyllä 2004.

³³⁴ *Keskisuomalaisen* tyylikirja. Neuvoja, ohjeita ja sovittuja tapoja, joiden mukaan sanomalehti *Keskisuomalaisen* toimitus työskentelee. Toimituksen osastojen tehtävien ja toiminnan kuvaus. 2004.

³³⁵ Suhonen 2002.

Suosituimmaksi arvo- ja asennetutkimuksista nousi kansainvälinen markkinatutkimusmetodi Risc Monitor. Risc on lyhenne englanninkielisistä sanoista Research Institute on Social Change. Sanomalehdistä *Aamulehti* oli ensimmäinen, joka sovelsi Risciä uutistoiminnassa. Sen lisäksi Risciä ovat käyttäneet ainakin Yleisradio, MTV3, Nelonen sekä sanomalehdistä *Aamulehden* lisäksi samaan konserniin kuuluva *Satakunnan Kansa* sekä *Keskisuomalainen* ja *Savon Sanomat* ja joukko aikakauslehtiä.³³⁶

Vuosittain toteutettava Risc kuvaa yhteiskunnan ilmapiiriä, sosiokulttuurisia kartoja, asenneryhmiä ja ennustaa muutosta. Risc antaa käyttäjälleen mahdollisuuden sopeutua muuttuvaan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja ennakoida kuluttajien mielenliikkeitä. Parhaimmillaan sanomalehti tietää ennen lukijaansa, mitä tämä tahtoo³³⁷. Ihmisiä erotellaan asenteiden, arvojen, elämäntapojen, toiveiden ja pelkojen perusteella. Risc etsii vastausta siihen, miten ihmiset suhtautuvat itseensä, elämään, maailmaan ja aikaan.³³⁸ Riscissä ryhmiä on kymmenen, mutta ainakin *Aamulehdessä* ja *Keskisuomalaisessa* lukijat on luokiteltu neljään ryhmään. Tässä nelikentässä seurataan kuluttajien mielenliikkeitä erityisesti kahdella muuttaja-akselilla: vastuu-nautinto ja pysyvyys-muutos.

Keskisuomalaisessa on lukijat jaettu neljään: ilmiö-, mukavuus-, näkemys- ja perinnehmisiin. Nelikentän vasemmalla puolella sijaitsevien eli näkemys- ja perinnehmistien on arvioitu olevan varsin tyytyväisiä sanomalehden tarjontaan. Sen sijaan asennekentän oikealle eli nautintopuolelle sijoitetut ilmiö- ja mukavuusihmiset eivät koe sanomalehteä kovin kiinnostavaksi, arvioidaan *Keskisuomalaisen* tyylikirjassa. Erityisesti nuorien, alle 35-vuotiaiden on katsottu kuuluvan kentän oikealle puolelle. *Keskisuomalaisen* tyylikirjassa on lähdetty siitä, että lehden sisällöllä tavoitettaisiin aikaisempaa enemmän erityisesti asennekentän oikealle puolelle kuuluvia. Riscin avulla toivotaan voitavan valita kohderyhmiä kiinnostavia aiheita mutta myös näkökulmia, joiden kautta perinteisistäkin aiheista voitaisiin kirjoittaa.³³⁹

Henkisesti Risc Monitor vaikuttaa saaneen niissä toimituksissa, joissa se on otettu käyttöön, hallitsevan aseman ja perinteiset linjamääritykset ovat jääneet sivummalle. Jaana Hujanen on korostanut, että Risc Monitor ei vielä itsessään kerro, millaista sanomalehteä tulisi käytännössä tehdä. Risc jää näet aina tulkinnan varaan, ja näistä tulkinnoista toimituksissa on käyty hegemoniataistelua. Hujanen nimeää haastatteluistaan lukemansa tulkinnat markkinakelpoisen journalismin ja kaupallisen viihdejournalismin diskurseiksi, joista ensimmäinen puhetapa on myötämielinen Riscin käyttöön ja jälkimmäinen kriittinen. Myönteisesti Risciin suhtautuvat toivovat sen avulla voitavan edetä journalismissa kohti ”kiinnostavaa” ja ”läheistä” tietoa, päästä irti ”byrokratiajournalismista” ja tehdä ”monipuolista” ja ”yllättävää” sanomalehteä. Kriitikot näkevät

³³⁶ Suhonen 2002, *Keskisuomalainen* 1.6.2003 ja J. Hujanen 2005, 277. Erityisesti Jaana Hujanen on käsitellyt useassa artikkelissa Riscin käyttöä toimitusten työkaluna: Hujanen 2004a, 2004b ja 2005.

³³⁷ Suhonen 2002.

³³⁸ Hujanen 2005, 277.

³³⁹ Tutkimuspäällikkö Tanja Tiensuu laati Riscistä sivun esittelyn *Keskisuomalaisen* tyylikirjaan 2004.

Riscissä vaaran, että journalismissa ajaudutaan kaupalliseen ja viihteelliseen tietoon, ja perinteiset tiedonvälitystehtävä ja vahtikoiran rooli unohtuvat.³⁴⁰

Arvojen ja iskusanojen tasolla tavoiteltaviin, muutos- ja nautintoherkkiin ilmiöihmisiin liitettiin Keskisuomalaisessa seuraavanlaisia ilmaisuja: uuden virikkeet ja vaihtelunhalu, kova vauhti ja stressi, kilpailu, haasteet ja riskit, hauskuus, nautinto, muoti, trendikkyys ja kulutus. Mukavuusihmisiin, jotka määriteltiin nautintohaluisiksi mutta pysyvyyttä arvostaviksi, liittyivät seuraavat sanat: vapaus, ei välttämättä vastuu, vain vähän kiinnostusta yhteisöllisiin asioihin, elämä on tässä ja nyt, tunnekokemukset ja nautinto, kilpailu ja riskit, päämäärätietoisuus.³⁴¹ Sanoissa on samojakin, eikä pelkästään niiden perusteella pääse vielä perille siitä, minkälaiset jutut ja näkökulmat ryhmien edustajia kiinnostaisivat. Avainsanat antavat kuitenkin linjapapereiden tunnussanojen tapaan suuntaa, ovat viesti siitä, mitä lehdeltä halutaan. Siinä mielessä linjapaperit ja tyylikirjojen Risc-määrittelyt voi nähdä joko toisiaan tukeviksi tai vastakkaisiksi sanavalintojen mukaan. Esimerkiksi Keskisuomalaisen linjassa vahvana vaikuttanut ”maakunnallisuus” ei kuulunut Riscin avainsanojen joukkoon, eikä sille annettu muutenkaan sisältöä.

Toimitusten suhtautuminen Risciin oli kuitenkin 2005 liikkeessä. Satakunnan Kansan päätoimittaja Jouko Jokinen määritteli Riscin vain toimivaksi työkaluksi, joka oli loppujen lopuksi tekemisen pintaa, terminologiaa, yhteistä kieltä, jonka kautta lehdet pystyivät hahmottamaan yleisönsä. Jokisen mielestä lehden linjakin pystyttäisiin määrittelemään Riscin pohjalta, mutta hän piti vaarana, että työkalusta tulisi liian hallitseva: ”Se ei saa muuttua Risc-uskonnoksi. - - Se on vain yksi ajattelutapa, leikki jaotella ihmisiä, opettaa toimittajia tajuamaan, että meillä on erilaisia lukijoita, muidenkin muuttujien kuin iän ja sukupuolen perusteella.”³⁴²

Luvun alussa luonnehdin linjapapereita laaditun 1990-luvulta lähtien laskevien levikkilukujen oloissa. Linjapapereiden korvautuminen arvoilla ja tyylikirjoilla näyttäisi yhdistyvän tähän koko lehdistöä kourivaan muutokseen, johon yhdistyivät lisäksi lehtien omistajien kasvaneet tuotto-odotukset.

5.7 Linjapaperit käytännössä

Mikä on sitten ollut linjapapereiden rooli käytännössä? Jo edeltävistä luvuista on tullut ilmi, milloin ja miksi niitä on muutettu, mutta palaan asiaan kootusti päätoimittajille ja pääluottamusmiehille tekemiäni kyselyjen kautta. Tämä alaluku kuvaa linjapapereiden roolia nimenomaan 2000-luvulta katsottuna.

Päätoimittajille vuoden 2000 lopussa tekemäni kyselyn perusteella linjapapereita on muutettu pääasiassa kolmenlaisissa tilanteissa, jotka ovat edellä tulleet mainituiksi³⁴³: lehden julistautuessa sitoutumattomaksi, päätoimittajan

³⁴⁰ Hujanen 2005.

³⁴¹ Tutkimuspäällikkö Tanja Tiensuu, ”Mikä on Risc”, Keskisuomalaisen tyylikirja 2004.

³⁴² Jouko Jokinen, haastattelu 2005.

³⁴³ Katsaus perustuu suurimmalta osin päätoimittajille tekemäni kyselyyn, kysely 2000.

vaihtuessa tai omistuksen muuttuessa. Yleisen syy oli vuoden 2000 vastausten perusteella se, että lehti oli julistautunut virallisesti sitoutumattomaksi. Näin perustelivat linjapaperimuutosta *Itä-Savo* (sitoutumattomaksi vuonna 2002), *Pohjolan Sanomat* (2001), *Iisalmen Sanomat* (2000), *Ilkka* (1997), *Keskipohjanmaa* (1996), *Karjalainen* (1994), *Aamulehti* (1992), *Savon Sanomat* (1991) ja *Satakunnan Kansa* (1989). Pienimmillään muutos on koskenut vain sitä kohtaa, jossa on mainittu lehden olevan jonkin puolueen äänenkannattaja. Esimerkiksi *Satakunnan Kansassa* Erkki Teikari poisti vuonna 1989 vanhasta linjapaperista kohdan, jossa todettiin lehden olevan kokoomuksen äänenkannattaja, mutta muutoin linja pysyi ennallaan³⁴⁴.

Sitoutumattomaksi julistautuminen tarjosi hyvän syyn kajota laajemmin linjapaperiin kuin vain puoluesidosta käsittelevän kohdan osalta. *Iisalmen Sanomien* päätoimittaja Risto Ylitalo kertoi vastauksessaan, että linjapaperin muutoksen tärkein syy oli lehden julistautuminen poliittisesti sitoutumattomaksi mutta että vanha linjapaperi kaipasi muutenkin modernisointia³⁴⁵. Luonteeltaan linjapaperi on ollut useimmissa lehdissä sellainen, että siihen ei puututa joka vuosi, vaan periaatteet on tarkoitettu pysyvämmiksi. Pienten viilausten takia linjapaperia ei ole avattu, vaan muutokset on tehty yhdellä kertaa.

Eräissä tapauksissa linjapaperia ei muutettu, vaikka lehti julistautui sitoutumattomaksi. Esimerkiksi *Keskisuomalaisen* päätoimittajan Erkki Laatikaisen vuonna 1978 laatima linjapaperi ("toimituksen toiminta-ajatus") säilyi ennallaan, vaikka lehti lokakuussa 1986 julistautui pääkirjoituksessa käytännössä sitoutumattomaksi ("keskustalainen sanomalehti") ja vielä erikseen lehden 125-vuotisjuhlan yhteydessä loppiaisenä 1996 julkaistussa pääkirjoituksessa "itsenäiseksi". Vanhassa linjapaperissa lehden poliittinen suhde keskustaan oli kirjattu sen verran väljästi, että paperia ei välttämättä tarvinnut muuttaa. Linjapaperissahan mainittiin lehden lähtökohtia edistettävän "keskustalaisessa hengessä". Vanha linjapaperi tuli tosiasiansa kuitenkin passiivisesti mitätöidyksi, kun sitä ei enää missään yhteyksissä pidetty esillä. *Keskisuomalaisen* tapaan *Kainuun Sanomat* julistautui sitoutumattomaksi ainoastaan pääkirjoituksessa (1994), eikä linjapaperiin vielä tuossa yhteydessä koskettu³⁴⁶.

Sanomalehti on usein julistautunut sitoutumattomaksi samassa yhteydessä, kun päätoimittaja on vaihtunut³⁴⁷, mikä on muutoinkin voinut laukaista linjapaperin muutoksen. Päätoimittajan vaihdokseen liittyvät linjapapereiden uudistukset *Savon Sanomissa* (1991, Tapani Lepola seurasi Reino Myöhästä), *Aamulehdessä* (1992, Raimo Seppälä seurasi Pertti Pesosta), *Hämeen Sanomissa* (1994, Terttu Häkkinen oli hoitanut päätoimittajuutta tuolloin pari vuotta seuraten tehtävässä Esko Ojalaa), *Kainuun Sanomissa* (1999, Matti Piirainen oli ottanut päätoimittajuuden jo aikaisemmin seuraten tehtävässä Keijo Korhosta), *Etelä-Saimaassa* (Mikael Pentikäinen seurasi vuonna 1996 tehtävässä Kari Väisästä),

³⁴⁴ Erkki Teikari, kysely 2000.

³⁴⁵ Risto Ylitalo, kysely 2000.

³⁴⁶ "Sitoutumaton Kainuun Sanomat" (pääkirjoitus), *Kainuun Sanomat* 1994. Matti Piirainen, vastaus kyselyyn 23.4.2002.

³⁴⁷ Salokangas 1998, 304-309.

Karjalaisessa (2002, Pekka Mervola otti vastaan vastaavan päätoimittajan tehtävän Pekka Sitarilta), *Pohjalaisessa* (2004, Markku Mantila seurasi Kari Mäntyä) ja *Satakunnan Kansassa* (2005, Jouko Jokinen oli paria vuotta aiemmin seurannut Erkki Teikaria). Uusi päätoimittaja on halunnut painaa jälkensä lehteen, ja linjajulistuksen välityksellä hän on välittänyt näkemyksensä toimitukselle ja lehtiyhtiön hallitukselle. Usein uusi linja on kerrottu 1990-luvulta lähtien myös lukijoille.

Linjapaperin muuttamista on voinut haluta päätoimittaja itse tai omistajat, jotka ovat panneet uuden päätoimittajan asialleen. *Karjalaisessa* aloite tuli päätoimittajalta, ja uusi lukijalupaus kävi vain passiivisesti hyväksyttävänä yhtiön hallituksen jäsenillä, jotka saivat sen postitse ennakkoon nähtäväkseen³⁴⁸. Päätoimittaja Pekka Mervolan mukaan uusi linja tarvittiin, jotta lehden tekijöillä ja lukijoilla olisi jollain lailla selvä kuva siitä, mikä on sanomalehti *Karjalainen*: ”Ei olisi vain perinnetietoa lukijoilla, että ’Karjalainen on yleensä sellainen lehti’ tai tekijöillä, että ’me teemme yleensä tällaisia asioita’. Linjapaperilla on yritetty kirkastaa ja selventää asiaa”, Mervola totesi haastattelussa 2002.

Päätoimittajan vaihdos liittyy luontevasti linjapaperin muuttamiseen senkin vuoksi, että nimenomaan päätoimittajat laativat tai ainakin valmistelivat valtaosan linjapapereista. Lehtiyhtiön hallitus tai hallintoneuvosto on puolestaan hyväksynyt linjan. Kun aloitin tutkimukseni teon vuonna 2000 aineistooni kuului myös *Hyvinkään Sanomat*, joka myöhemmin muuttui kuusipäiväiseksi ja sitten yhdistyi *Riihimäen Sanomien* kanssa *Aamupostiksi*. Lehden päätoimittajan Olavi Saarisen mukaan linjapaperin hyväksyi epätavallinen taho: toimitusjohtaja Jouko Santala³⁴⁹. Tapaus oli aineistossani ainoa, jossa linjapaperin kerrottiin käyneen lopullisesti hyväksyttävänä ainoastaan toimitusjohtajalla.

Tilanteessa, missä linjapaperin hyväksyy vain toimitusjohtaja, sen status jää matalammaksi kuin jos paperi käy hallituksen siunattavana. Lisäksi prosessin voi tulkita olevan merkki päätoimittajan alisteisesta asemasta suhteessa toimitusjohtajaan. Lehtitaloissa päätoimittajan ja toimitusjohtajan suhde kätkee sisälleen ristiriidan siemenen, sillä sisällön määrittely ei voi olla irrallaan lehden taloudellisista tavoitteista ja toimituksen saamista resursseista. Viime vuosina on yhä useammassa lehtitalossa päätoimittajalle annettu tai sälytetty myös taloudellista vastuuta lehdestään, ja eräissä lehdissä päätoimittajan ja toimitusjohtajan tehtävät on yhdistetty. Esimerkiksi *Iisalmen Sanomissa* ja *Karjalaisessa* päätoimittaja on myös toimitusjohtaja. Tehtävien yhdistämisessä ensimmäisiä lieenee *Keskisuomalainen*, missä päätoimittaja Erkki Laatikaisesta tuli varatoimitusjohtaja jo vuonna 1993. Toimitusjohtajan vastuilla ja asemalla päätoimittajan itsenäisyys päätäjänä vahvistuu.

Lapin Kansassa vuoden 1999 linjapaperi mittasi toimituksen ja lehden talousjohdon puntit: ”Talousjohtomme pyrki vaikuttamaan siihen, nostamaan nämä taloudelliset arvot keskeiselle sijalle. Meillä oli täällä talon sisällä siitä mielenkiintoinen vääntö ja silloin asia ratkesi niin, että Lapin Kansan hallitus, silloinen Alma Median joukkue, hyväksyi päätoimittajan esityksen”, päätoimittaja

³⁴⁸ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

³⁴⁹ Olavi Saarinen, kysely 2000.

Heikki Tuomi-Nikula kertoo³⁵⁰. Hänen mielestään taloudelliset seikat eivät kuuluneet toimituksen linjapaperiin. ”Minusta nämä ovat kaksi eri asiaa. Koska Lapin Kansan menestys perustuu siihen, että se toimii sananmukaisesti Lapin ihmisen asialla, se on köyhän asialla ja se on maakunnan asialla. Toimittajien täytyy voida tehdä työtänsä taloudellisesti riippumattomina, ei voida lähteä tekemään juttua sen perusteella, kuinka hyödyllistä (taloudellisesti) se on lehdelle. Jutun täytyy lähteä siitä, mitä se merkitsee Lapin ihmisille. Jos nämä kaksi asiaa olisi nyt sekoitettu keskenään periaatelinjapaperissamme, joka on nimenomaan toimituksen työkalu, oltaisiin kohta oltu sellaisilla vesillä, joilta olisi ollut vaikea tulla takaisin”, Tuomi-Nikula perustelee. Kyseessä olisi siis ollut tilanne, että haastateltavia ja juttuaiheita olisi alettu valita sen perusteella, miten ne olisivat voineet auttaa lehteä tuloksen tekemisessä. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan linjan määritteli päätoimittaja journalistisista lähtökohdista. ”Lapin Kansa on onneksi taloudellisesti niin vahva lehti, että se voi sanoa olevansa riippumaton. Se on riippumaton yhdestä ilmoittajasta. Olemme riippuvaisia tietenkin ilmoittajista kokonaisuutena, mutta meidän ei tarvitse kumartaa ketään ilmoittajaa erityisesti. Tämä on tärkeä toimituksen tietää tehdessään valintoja ja siksi periaatelinja on meille ihan arjen työhön liittyvä paperi”, Tuomi-Nikula kertoo.

Vähemmistössä tuntuvat olevan ne lehdet, joissa päätoimittaja on keskustellut toimituksen kanssa lehden linjapaperista ennen sen laatimista. Näin on kuitenkin toimittu muutamissa lehdissä, ainakin *Hämeen Sanomissa*, *Iisalmen Sanomissa*, *Kainuun Sanomissa* ja *Kymen Sanomissa*. *Kymen Sanomien* päätoimittaja Markku Espo kertoo, että päätoimittaja Jukka Vehkasalo oli linjaa laatiessaan syksyllä 1988 neuvotellut toimituksen kanssa periaatelinjasta³⁵¹. Ehkä tähän oli syynä poikkeuksellinen tilanne, sillä tuolloin kotkalaiset sanomalehdet *Eteenpäin* (sd.) ja *Etelä-Suomi* (sit., aikaisemmin kok.) yhdistettiin *Kotkan Sanomiksi*. Syksyllä 1991 *Kotkan Sanomiin* yhdistettiin vielä haminalainen *Kymen Sanomat* (kesk.), joka luovutti nimensä ”uudelle” lehdelle. Jukka Vehkasalo muistaa, miten vuoden 1988 lehtifuusion yhteydessä toimitusjohtaja Antero Anttila pyysi häntä ennen päätoimittajan nimityksestä päättävää hallituksen kokousta laittamaan jotain paperille syntymässä olevan lehden linjaksi³⁵². Lehden omistajana oli jo tuolloin Sanoma Osakeyhtiö. ”Minulla on sellainen oletus, että paperi meni (Aatos) Erkon (Sanoma Osakeyhtiön hallituksen puheenjohtaja) katsottavaksi. En ole tästä varma, mutta luulen, että sitä jossain käytettiin. Sitten tämä paperi muotoiltiin tällaiseksi lyhykäiseksi, jotta sitä saatettaisiin esitellä vieraille ja toimitukselle. Kun pestattiin väkeä, niin he tutustuivat siihen ja sitoutuivat, että tämä on se paperi, jota noudatetaan”, Vehkasalo kertoo.

Koska päätoimittaja on niin keskeisessä roolissa linjapaperin laatimisessa, hänen omat yhteiskunnalliset sidoksensa saattavat vaikuttaa linjapaperin aatteellisiin tai periaatteellisiin linjauksiin ja linjapaperin tulkintoihin. Olen tarkastellut asiaa sen perusteella, mikä oli linjapaperin laatineen päätoimittajan puo-

³⁵⁰ Heikki Tuomi-Nikula, haastattelu 2002.

³⁵¹ Markku Espo, kysely 2000.

³⁵² Jukka Vehkasalo, haastattelu 2005.

luekanta paperin laatimishetkellä *Kuka kukin on* -sarjan mukaan. Erityisesti keskustalaisten sanomalehtien päätoimittajat olivat 1990–2000-luvulla useimmiten yhä ilmipuoluekannaltaan keskustalaisia tilanteessa, missä lehti julistautui sitoutumattomaksi. Keskustataustaisissa lehdissä päätoimittaja ei useinkaan vaihtunut sinä hetkenä, kun lehti julistautui irti puolueesta, tai vaikka päätoimittaja vaihtui, uusikin päätoimittaja oli keskustalainen. Keskustataustaisista lehdissä oikeastaan vain *Kainuun Sanomissa* nykyisin voimassa olevan linjapaperin on laatinut sitoutumattomaksi itsensä määrittelevä päätoimittaja, Matti Piirainen³⁵³. *Etelä-Saimaassa* päätoimittaja Jorma Hernesmaa ei ilmoittanut puoluekantaansa, mutta hänen edeltäjänsä Mikael Pentikäinen tunnettiin opiskeluaikoinaan näkyvänä keskustalaisena³⁵⁴. Pitkälti juuri Pentikäisen käsialaa oli lehden vuoden 2002 linjapaperi. *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen oli keskustalainen lehden linjapaperin tehdessään ja myöhemmin vuonna 1986 lehden julistautuessa pääkirjoituksessa riippumattomaksi. *Kuka kukin on* -sarjassa Laatikainen oli keskustalainen vuoteen 1990³⁵⁵, mutta vuodesta 1994 hän määritteli itsensä riippumattomaksi³⁵⁶.

Kokoomustataustaisen *Pohjalaisen* sitoutumattomuuden julkistavan linjapaperin vuodelta 1991 laati kokoomuslainen päätoimittaja Erkki Malmivaara³⁵⁷. Vuoden 2004 linjan laatinut päätoimittaja Markku Mantila ei ilmoittanut puoluekantaansa *Kuka kukin on* -teoksessa³⁵⁸. *Satakunnan Kansan* linjapaperin runko oli ollut sama sitten 1970-luvun, jolloin linjan teki kokoomuslainen Kalevi Pulkkinen. Kun lehti julistautui sitoutumattomaksi vuonna 1989, päätoimittajana oli sitoutumattomaksi ilmoittautunut Erkki Teikari³⁵⁹. Alkuvuodesta 2005 linjapaperin täysin uusinnut päätoimittaja Jouko Jokinen ilmoitti puoluekannakseen sitoutumaton³⁶⁰. *Karjalaisen* ensimmäisen linjan teki lehden porvarilliseksi määritelty konttoripäällikkö, ja lehden ilmoittautuessa sitoutumattomaksi vuonna 1994 päätoimittajana työskenteli kokoomuslaiseksi tunnustautunut Pekka Sitari³⁶¹. Lehden nykyinen päätoimittaja Pekka Mervola on kertonut puoluekannakseen sitou-

³⁵³ Matti Piirainen ilmoitti puoluekannakseen sitoutumaton, linjapaperin hän laati seuraavana vuonna. *Kuka kukin on* 1998, 694.

³⁵⁴ Mikael Pentikäinen ei ilmoittanut puoluekantaansa. Opiskeluaikanaan hän toimi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa ja vuonna 1988 hän oli Keskustan opiskelijaliiton puheenjohtajana. *Kuka kukin on* 1998, 679. Jorma Hernesmaakaan ei ilmoittanut puoluekantaansa. *Kuka kukin on* 2001, 201.

³⁵⁵ *Kuka kukin on* 1990, 508. Laatikainen toimi Keskustapuolueen viestintäpoliittisen toimikunnan puheenjohtajana vuodet 1979-1986.

³⁵⁶ *Kuka kukin on* 1994, 460. Laatikaista on tavattu kuitenkin pitää vahvana keskustalaisena taustavaikuttajana. Hän on muun muassa saanut keskustan kultaisen ansiomerkin. Laatikaisen asemoinnista julkisuudessa ja politiikan kartalla kertoo esimerkiksi Tommi Parkkosen juttu ”Keski-Suomen Kekkonen”, *Iltalehti* 24.7.2005.

³⁵⁷ *Kuka kukin on* 1990, 612. Malmivaara sai muun muassa kokoomuksen kultaisen ansiomerkin ja toimi Vaasan kaupunginhallituksen puheenjohtajana vuodet 1976-1984.

³⁵⁸ *Kuka kukin on* 2005, 605.

³⁵⁹ *Kuka kukin on* 1990, 1050.

³⁶⁰ *Kuka kukin on* 2005, 306, ja haastattelu 2005.

³⁶¹ *Kuka kukin on* 1994, 912. Sitari oli kokoomuksen puoluevaltuuston jäsen vuodet 1974-76 ja puolueen viestintäpoliittisen toimikunnan puheenjohtaja vuodet 1979-1986.

tumaton³⁶². *Aamulehdessä* sitoutumattomuuden vahvistavan linjan laatinut Raimo Seppälä ei ilmoittanut *Kuka kukin on* -teokseen puoluekantaansa³⁶³.

Seitsenpäiväistä sitoutumattomista sanomalehdistä linjapaperin laatineet päätoimittajat ovat olleet linjapapereiden tekohetkellä sitoutumattomia kolmea tapausta lukuunottamatta. *Hämeen Sanomien* päätoimittaja Terttu Häkkinen oli määritellyt itsensä kokoomuslaiseksi³⁶⁴, ja *Kymen Sanomien* vuoden 1988 linjapaperin, joka edelleen on virallisesti voimassa, takana oli sosiaalidemokraattinen päätoimittaja Jukka Vehkasalo³⁶⁵. *Jakobstads Tidningin* päätoimittaja Lars Hedman ilmoitti puolueeseen rkp³⁶⁶. Sitoutumattomuutta voi tietysti olla monenlaista. *Lapin Kansan* päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula on kirjannut puoluekantansa omaperäisesti: Lapin ja sananvapauden puolesta³⁶⁷.

Uusi päätoimittaja on voinut jättää linjapaperin ennalleenkin. Esimerkiksi *Kalevassa* Risto Uimonen (päätoimittajaksi elokuussa 2001) ei koskenut linjapaperiin, ei myöskään *Hämeen Sanomissa* Olli-Pekka Behm (vastaavaksi päätoimittajaksi 2002). Uimosen mukaan linjapaperi oli ”niin ylevällä tasolla, että sen kanssa ei tullut mitään ongelmaa”³⁶⁸. *Satakunnan Kansan* uusi päätoimittaja Jouko Jokinen (päätoimittajaksi syyskuussa 2001) käynnisti linjapaperin uudistamisen vuonna 2002 mutta lykkäsi varsinaisen paperin teon vuoden 2005 alkuun. *Pohjalaisen* uusi päätoimittaja Markku Mantila kirjoitti linjansa pääkirjoituksessa (1.12.2002)³⁶⁹, mutta ei puuttunut päätoimittaja Erkki Malmivaaran vuonna 1991 tekemään linjapaperiin. Syksyllä 2004 Mantila uudisti linjapaperin osana lehden kokonaisuohjeistustaan³⁷⁰. *Etelä-Suomen Sanomien* ja *Helsingin Sanomien* linjapaperit olivat 2005 täsmälleen samat kuin 1970-luvulla, jolloin ne laadittiin. Näissä lehdissä linjapaperit on ikään kuin kanonisoitu, niistä on tullut koskemattomia tai niitä muutetaan vain hyvin pitkän pohdinnan jälkeen. *Helsingin Sanomien* päätoimittajana vuoden 1991 alusta aloittanut Janne Virkkunen sanoo haastattelussa 2002 miettineensä linjapaperin muuttamista ottaessaan tehtävän vastaan: ”Pitäisikö se kirjoittaa niin, että se olisi enemmän ajassa? Kun mietin ja tutkailin asiaa, päädyin siihen, että periaatelinjassa olivat kaikki tärkeät asiat, jotka kuuluvat suurelle sanomalehdelle, erityisesti Helsingin Sanomille. Linja on myös tukevasti kiinni meidän alkuaikojen nuorsuomalaisessa menneisyydessämme. Päädyin siihen, että mitä ei ole pakko avata, älä avaa.”³⁷¹ Virkkunen tarkensi haastattelussa 2005, että mikäli linjapaperin avaa, se tuo mukaan paineita kahdelta suunnalta: ”Siihen tulee paineita, kun avaat sen, si-

³⁶² Kuka kukin on 2005, 623.

³⁶³ Kuka kukin on 1990. 954-955.

³⁶⁴ Kuka kukin on 1994, 259.

³⁶⁵ Kuka kukin on 1990, 1141.

³⁶⁶ Lars Hedman ilmoitti vuoden 1998 *Kuka kukin on* -teokseen saakka puoluekantaansa. *Kuka kukin on* 1998, 176; *Kuka kukin on* 2001, 181.

³⁶⁷ *Kuka kukin on* 2005, 1068.

³⁶⁸ Risto Uimonen, puhelinhaastattelu 2002.

³⁶⁹ Markku Mantila, ”Pohjalaisen asialla”, *Pohjalainen* 1.12.2002.

³⁷⁰ *Pohjalaisen toimituspolitiikka*, 22.9.2004.

³⁷¹ Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

sältä päin ja kustantajalta päin. Jos sinulla on hyvä paperi, joka antaa väljät toimintavapaudet, käytä sitä hyväksesi. Minusta siellä on kaikki periaatteet, se on hyvä paperi. Kyse on tulkinnasta, ja aikanaan seuraava päätoimittaja joutuu miettimään, mitä hän sen kanssa tekee, ja varmaan kustantajakin joutuu miettimään... Eihän kustantaja kesken kaiken rupea kirjoittamaan periaatelinjaa uudestaan, koska se aiheuttaa kysymyksiä, miksi. Jotain on tapahtunut, kun sitä pitää muuttaa. Sen takia luonteva kohta miettiä, mikä se on, on minun jälkeeni”, Virkkunen mietti.³⁷²

Hufvudstadsbladetissa syksyllä 2002 päätoimittajan tehtävässä aloittanut Barbro Teir aikoi yhdessä päätoimittajakollegansa Max Arhippaisen kanssa kirjoittaa linjan uusiksi. Vanha linjapaperi oli palvellut päätoimittaja Torsten Steinbyn jälkeen samanlaisena hänen seuraajiaan, Jan-Magnus Janssonia ja Erik Wahlströmiä. Teirin mukaan uuden linjapaperin tuli olla konkreettisempi ja sen tuli osoittaa selkeämmin suuntaa kuin vanhan linjan. Lisäksi tuli miettiä, kenelle linjapaperi oli tarkoitettu: vain toimitukselle vai myös lukijoille, Teir sanoi.³⁷³ *Hbl*:ssä lopputulos oli, että lehdelle laadittiin 2004 tyylikirja, jonka osana julkaistiin lehden linjaksi määriteltävissä olevat kappaleet *Företags vision, mål och strategi* ja *Journalistiskt uppdrag*.³⁷⁴

Myös *Etelä-Suomen Sanomissa* oli keskusteltu ohjelman päivittämisestä, ja hallituksen piirissä asia oli esillä 1990-luvun puolivälissä. Silloin hallitus totesi, että Ossi Kivekkään julistus oli niin hyvin laadittu, ettei sitä ollut syytä miltään osin muuttaa. Lehdessä käynnistetyssä arvokeskustelussa 2000-luvun alkupuolella toimittajat suhtautuivat koko keskusteluun pidättyvästi: ”Heidän mielestään (Kivekkään) julistus antaa paremmat lähtökohdat lehden tekemiselle”, kertoi lehden päätoimittaja Heikki Hakala.³⁷⁵

Sitoutumattomuusjulistuksen ja päätoimittajan vaihdoksen lisäksi kolmas tilanne, jossa linjapaperia on muutettu, on ollut se, kun lehden omistus on vaihtunut. Alma Media Oyj:n sanomalehdet vuoteen 2005 saakka omistaneen Alpress-liiketoimintayksikön toimitusjohtaja Heikki Saraste kertoo, että kun lehti oli ostettu konserniin, hän pyysi päätoimittajaa esittämään hänelle lehden linjan³⁷⁶. Linjat uusittiin Alpressin seitsenpäiväisistä sanomalehdistä *Pohjolan Sanomissa* (2001), *Kainuun Sanomissa* (1999), *Lapin Kansassa* (1998) ja *Satakunnan Kansassa* (1998). Pysähdyn tässä hetkeksi kysymykseen, miksi Almassa haluttiin, että sen omistamalla lehdillä olivat linjapaperit. Toisessa suuressa suomalaisessa viestintäkonsernissa, Sanoma-WSOY:ssä, ei linjapapereita ole ilmeisesti vaadittu. Konserniin kuuluvat *Kouvolan Sanomat*, *Kymen Sanomat* ja *Etelä-Saimaa*, joiden linjapaperit ovat *Etelä-Saimaata* lukuunottamatta ajalta ennen kuin *Sanomat* tuli lehtien omistajaksi. Myöskään Ketosten perheen omistamassa TS-

³⁷² Janne Virkkunen, haastattelu 2005.

³⁷³ Barbro Teir, haastattelu 2002.

³⁷⁴ Redaktionen handbok, 2004- ja 2005-versiot.

³⁷⁵ Heikki Hakala, kysely 2000. Hakala ilmoitti puoluekannakseen sitoutumaton. Kuka kukin on 2005, 2004, 164.

³⁷⁶ Heikki Saraste, puhelinhaastattelu 2002.

yhtymässä ei kustantaja laittanut linjapapereille painoa: *Turun Sanomien* ja *Salon Seudun Sanomien* olivat 2005 yhä alkuperäisessä, 1970-lukulaisessa asussaan.

Miksi Alma Media halusi lehdiltään linjapaperit?

Alma Mediassa linjapapereita halusi sen omistamilta lehdiltä nimenomaan Alpressin toimitusjohtaja Heikki Saraste. Linjapaperien kerääminen lähti Almassa liikkeelle tulevaisuuden mahdollisia tarpeita varten ja sen takia, että uusi omistaja tahtoi tietää, mitkä olivat sen lehtien linjat, Saraste kertoo. Kaikkiaan Saraste keräsi noin kolmenkymmenen Alpressin lehden linjapaperit. Saraste ei muista, kävivätkö linjapaperit koskaan Alma Median hallituksessa.³⁷⁷

Saraste pitää linjapaperia periaatteessa hyvin tärkeänä: ”Tietysti se usein tahtoo käytännön elämässä pölyttyä hyllyllä, mutta pohjimmiltaan linjapaperi on lehden pyhin osa”, Saraste sanoo. Almassa nähtiin linjapaperin olevan liikkeenjohdolle ja omistajille työväline, jonka kautta pystyttiin puuttumaan lehden tekoon. Päätoimittaja on itsenäinen lehteä johtaessaan ja tämä oli sisäistetty Almassa toiminnan pohjaksi, Saraste tähdentää. ”Linjapaperi on ainoa reitti lehden omistajista toimitukselliseen sisältöön. Se on silta sillä välillä. Olen jo aikaa sitten oppinut arvostamaan toimituksellista itsenäisyyttä, mutta ei toimitus voi elää ihan omaa elämäänsä, vaan siinä täytyy olla joku tarkoitus. Tässä mielessä pidän linjapapereita tärkeinä, vaikka ei niihin joka päivä palatakaan”, Saraste kuvailee mutta tähdentää vielä päätoimittajan asemaa. ”Toimitusjohtajan ei pidä sanoa lehden sisällöstä yhtään sanaa, ei myöskään omistajan. Ei voi kuvitella, että hallitus tai hallituksen puheenjohtaja puhuisi jostain yksittäisestä artikkelista, vaan omistajaohjauksen väline on nimenomaan linjapaperi. Jos joku päätoimittaja ei sitä toteuta, keskustellaan laajemmin, onko lehti ollut sisällöltään linjapaperin mukainen. Se on sen käyttö. Linjapaperi on varalla ja otettavissa esille tarpeen vaatiessa.” Toinenkin työväline omistajaohjaukseen tietysti on, Saraste huomauttaa: päätoimittajan valinta tai vaihtaminen. Sarasteen mielestä linjapaperia tulisi pitää päätoimittajan valinnan perusteena. ”Kun päätoimittajaa rekrytoidaan, pitäisi periaatteessa lyödä linjapaperi käteen, että tällaista lehteä tehdään.”

Saraste jätti sanomalehtien päätoimittajille itsenäisyyden päättää, mitä linjapapereihin kirjattiin: ”Alpressissä tarkoituksella tehtiin niin, että linjapapereiden tekoa ei ohjeistettu. Linjapaperit olivat hyvin erilaisia. Kun ketjuuntumisen yhtenä uhkana on nähty, että lehdet muuttuvat samanlaisiksi, näin ei ole tapahtunut eikä tule tapahtumaan. Myös lehtien linjapaperit olivat kunkin lehden itsensä tekemiä. Jotkut olivat yhden sivun mittaisia, toiset kolme sivua. Ne olivat nimenomaan toimituksellisia papereita, osa suunnitteluprosessia toimituksissa.”

Saraste toimi Alpressin omistamissa lehtiyhtiöissä hallituksien puheenjohtajana. Tässä roolissa hän tarpeen mukaan keskusteli päätoimittajien kanssa linjapapereista. ”Olin muodollisesti hallituksen puheenjohtaja, ja lehdessä hän päätoimittaja raportoi jollekin ’Jumalasta seuraavalle’. Kun sellaista ei ollut muuten saatavilla, hallituksen puheenjohtaja oli vastuuhenkilö. Jos linjapaperissa oli ihan erikoinen kohta, mitä ei ollut kuin parissa lehdessä, niin kysyin, mitä se

³⁷⁷ Heikki Saraste, puhelinhaastattelu 2002.

mahtaa tarkoittaa.” Sarasteen mukaan linjapapereiden tulkinnoista ei tarvinnut kiistellä, koska paperit oli tehty ”terveellä järjellä” ymmärrettäviksi, ristiriitaisia asioita niistä ei löytynyt. Sarasteen mukaan maakunnallisissa ja paikallisissa lehdissä linjapapereissa ajettiin tyypillisesti ”alueen hyvää, oikeudenmukaisuutta ja muita sellaisia asioita”. Puoluelehdillä tavoitteet olisivat voineet olla toisenlaisia. Alman omistukseen tullut *Pohjolan Sanomat* oli omistuksen vaihtuessa virallisesti keskustan äänenkannattaja, mutta Alman omistuksessa lehti julistautui vuonna 2001 sitoutumattomaksi. Sarasteen mukaan asiasta vallitsi yhteisymmärrys lehden uuden omistajan ja keskustan vaikuttajien kesken.

Sarasteen suhtautumistapa kuvaa, miten ”kustantaja” sanomalehden omistajan merkityksessä on nähnyt linjapaperin käytännössä tärkeäksi vielä 1990-luvullakin. Keski-Uusimaa-konsernin omistaja, kustantaja Eero Lehti piti haastattelussa 2005 linjaa Sarasteen tavoin ”keskeisenä”: ”Linja on suunta, mihin juostaan, ja se kertoo, kuinka paljon sivupolkuja saa käydä kokeilemassa. USA:ssa perustuslakia sovelletaan oikeudenkäyntien kautta. Linja on tätä käytäntöä halvempi ratkaisu”, Lehti arvioi. Hän sanoo linjan olleen tärkeä muotoilla eritoten siinä vaiheessa, kun hänestä 1980-luvulla tuli *Keski-Uusimaan* omistaja. Puoluepoliittisesta sitoutumattomuudesta kertova linja hälvensi epäluuloja siitä, että uusi omistaja olisi käyttänyt lehteä vain omien tarkoituksperiensä ajamiseen. Lehti tunnettiin paitsi yrittäjänä niin kokoomuslaisena kunnallispolitiikan vaikuttajana. Lehden mukaan linjaa on myös sivuttu usein lehtien sisältöä ja niiden kehittämistä koskevissa keskusteluissa.³⁷⁸

Ankkurit ja nukkuvat

Tiedustelin postikyselyssäni päätoimittajille (2000) ja päätoimittajien haastatelussa linjapaperin merkityksestä sanomalehdessä. Osassa sanomalehtiä päätoimittajat arvioivat linjapaperin olevan Alpressin Sarasteen tavoin lehden ”pyhin osa”, ”perustuslaki” tai ”ankkuri”. Toisissa lehdissä linjapaperien merkitys oli vähäisempi tai jopa olematon. Linjapaperin merkityksettömyyttä kuvasi selvimmin se, että koko paperia ei ollut.

Lehden periaatelinjaa ”perustuslakiin” vertasi oululaisen *Kalevan* päätoimittaja Teuvo Mällinen³⁷⁹. *Kalevan* tavoin pietarsaarelaisessa *Jakobstads Tidningissä* linja nähtiin toimitustyön keskeiseksi perustaksi. Päätoimittaja Lars Hedman perusteli linjapaperin ja koko lehden tekoa ohjaavan ”laatukäsikirjan”, Lilla Vitan, tekoa siten, että ”tarvittiin selkeät yhteiset päämäärät ja pelisäännöt, miten niitä tulkitaan”³⁸⁰.

Etelä-Suomen Sanomien päätoimittaja Heikki Hakala kuvasi linjapaperia ”hyväksi työkaluksi”: ”Julistus on päätoimittajalle hyvä työkalu. Kun joskus miettii, miten lehden tulisi linjata kantansa johonkin ajankohtaiseen kysymykseen, helpottaa, kun voi miettiä, miten kannat suhtautuvat julistuksen perusajatukseen: yksilön vapautteen ja maakunnan parhaan edistämiseen. Linjapaperi on toisaalta arvokas historiallinen asiakirja, joka antaa tiettyä taustaa päivittäi-

³⁷⁸ Eero Lehti, puhelinhaastattelu 2005.

³⁷⁹ Teuvo Mällinen, kysely 2000.

³⁸⁰ Lars Hedman, kysely 2000.

selle työlle, mutta se on käytännöllinen työkalu myös päivittäisessä työssä eikä ollenkaan niin juhlallinen kuin ensilukemalta saattaisi ajatella. Pidän julistusta merkittävänä myös sen vuoksi, että aatteellisuuden korostaminen nykyisenä aikana, jolloin yritys-elämässä helposti sorrutaan vain kyyniseen voiton maksimointiin, on etenkin media-alalla tärkeää.”³⁸¹ Lehdessä laaditussa historiassakin Ossi Kivekkään laatima linjajulistus nostetaan myyttiseen asemaan, perustuslaiksi, johon yhtiössä oli vedottu useaan otteeseen sitten sen laatimisen³⁸².

Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja Janne Virkkunen sanoi käyttävänsä periaatelinjaa jatkuvasti toimituksen sisäisessä koulutuksessa³⁸³. Kun lehdessä oli tehty uusia strategisia valintoja, ne ankkuroitiin periaatelinjaan. Linjapaperi koskee *Helsingin Sanomissa* koko toimitusta, se ei ole vain pääkirjoitustoimittajien asia, kuten eräiden muiden lehtien päätoimittajat asian näkevät. Janne Virkkunen katsoi haastattelussa 2002, että linja pitää toimittajien myös tuntea: ”Olen pitänyt hyvin tärkeänä, että meidän toiminnallamme on periaatteellinen pohja. Se pitää tietää. Ei Helsingin Sanomien toimituskulttuuri säily vahvana, ellei sitä ankkuroida jonnekin. Olen nähnyt tämän käteväväksi välineenä asioiden esittelemiseen siltä pohjalta.”³⁸⁴

Savonlinnan *Itä-Savon* päätoimittaja Kyösti Pienimäki kertoi suhtautuvansa oikein suopeasti siihen, että ”lehden linjamäärittelyn poljennoissa on tiettyä mahdikkautta”³⁸⁵. Pienimäen arvio koski *Itä-Savon* vanhaa linjaa, mutta suhtautuminen ei muuttunut hänen laadittuaan lehdelle uuden linjan vuoden 2002 alussa: ”Kyllä lehden täytyy ankkuroitua johonkin. Ei tämän tarvitse suinkaan olla sellainen homehtumaan joutuva paperi. Lehdellä täytyy olla vaikka sitten vähän mahdikaskin periaatelinjaus, mitä se pitää tärkeänä. Päätoimittajan täytyy saada silloin tällöin sanoa, että lehden linja on tämä. Olen tätä esitellyt eri yhteyksissä, ja tämä on paperi, joka herättää mielenkiintoa. Erilaiset intressiryhmät hyvin mieluusti keskustelevat näistä kysymyksistä. Linjapaperi nostattaa uteliaisuutta ja kysymyksiä, että mitä mikin kohta tarkoittaa. Debatti on pelkästään hyödyksi lehdelle.”³⁸⁶

Kainuun Sanomien päätoimittaja Matti Piirainen määritteli merkityksen niin, että ”linjapaperi on kaikkien tiedossa ja kaikkea tekemistä tarkastellaan loppujen lopuksi sen kautta”³⁸⁷.

Aamulehden päätoimittaja Matti Apunen näki periaatelinjan merkityksen siinä, että siinä on kiteytetysti ilmaistu lehteä ohjaavat suuret periaatteet kuten poliittinen sitoutumattomuus. Apusen mukaan linjapaperi vaati täydennykseen käytännöllisempiä ”deklaraatioita” eli alempiasteisia julistuksia: ”Sinänsä periaatelinja, joka on omistajien tahto, vaikuttaa jossain siellä taustalla. Sitä ei kaiveta esiin päivittäin, viikoittain tai kuukausittain, koska siellä ovat nämä pe-

381 Heikki Hakala, kysely 2000.

382 Turpeinen 2000, 30-32.

383 Janne Virkkunen, kysely 2000.

384 Janne Virkkunen, haastattelu 2002.

385 Kyösti Pienimäki, kysely 2000.

386 Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

387 Matti Piirainen, kysely 2000.

rustuslainluonteiset asiat. Katsotaan, että ne tulee ymmärtää. Kun toimittaja tulee töihin, hän sitoutuu näihin arvoihin ja sitten (toimitustyössä) poliittiseen sitoutumattomuuteen. Jossain täytyy sanoa toimittajille hyvin selkeästi, mitä lehti tavoittelee.”³⁸⁸

Ilkassa 2000-luvulla linjapaperi otettiin esille, kun toimittaja tuli taloon töihin. Linjapaperi osoitti ne periaatteet, joiden mukaan *Ilkassa* toimitetaan, päätoimittaja Kari Hokkanen kertoi: ”Näitä ajatuksia toistellaan usein toimituskouksissa, jos keskustellaan esimerkiksi siitä, täyttääkö jokin uutinen ne kriteerit, joita tässä on. Silloin, jos yleisönosastoa ryhtyy toimittamaan joku väliaikaisesti, nämä käydään läpi, millä perusteilla sinne jotakin otetaan.”³⁸⁹

Karjalaisen linjapaperin merkitys nousi huomattavasti, kun uusi päätoimittaja Pekka Mervola vuoden 2002 alussa nimesi periaatelinjan lukijalupaukseksi ja sijoitti sen vakiopaikalle lehden pääkirjoitussivulle. Vanha linjapaperi oli roikkunut lehden ilmoitustaululla. Kun aikaisemmin linjapaperi oli työehtosopimuksen mukaan tarkoitettu lähinnä toimittajien ohjeistukseksi, nyt periaatelinjan tehtävä *Karjalaisessa* laajeni: ”Se on tekijöille ohjenuora ja lehden arvosto, tavoitteisto. Lukijoille se on tuoteseloste”, määritteli päätoimittaja Mervola haastattelussa 2002. Hän korosti, että lukijalupaus on ensisijassa toimituksen lupaus lukijoille. Toimituksessa linja vaikuttaa eniten kirjoituksiin pääkirjoitussivulla. ”Uutistoiminta toimii uutistoiminnan moraalin ja normikoodiston mukaan”, Mervola sanoo. Hän kuvaili lukijalupausta ”seisovaksi tekstiksi”, joka toimituksen sopisi sisäistää ja jota sen tulisi toteuttaa. Kun lukijalupaus julkaisiin, Mervolan mukaan se mietitytti toimitusta mutta löysi oman paikkansa. ”Se tiedetään, tunnetaan ja toteuttaa itse itsensä.”³⁹⁰

Karjalaisen lukijalupaus on hieman kuin vastaus Jyrki Jyrkiäisen väitöskirjassaan (1994) kaipaamille sanomalehtien ohjesäännöstoille tai julistuksille, joiden tarkoitus olisi turvata lehden sisällön monipuolisuus ja pluralismi. Jyrkiäisen mukaan lehtien päätoimittajat ja johtajat voisivat turvata uutistoimitustensa vapauden ja riippumattomuuden julkaisemalla ohjesääntöjä. ”Tällaiset säännöt takaavat toimittajien vapauden valikoida viestimen aineisto nimenomaan ammatillisten normien ja vakaumuksensa mukaan”, Jyrkiäinen kirjoitti³⁹¹. Hänen ajatuksensa viittaa 1970-luvulta tuttuihin saksalaisiin statuuhteihin, joita toimitusdemokratian nimissä tavoiteltiin suomalaisiin lehtiin. Juuri tällaisia sääntöjä *Karjalaisen* lukijalupaus ei kuitenkaan sisältänyt.

Jyrkiäinen hahmotteli myös, että toimitusjohto voisi hyväksyä julistuksia toimitustyön ja kommentoinnin periaatteista ja ”julkaista ne vakaumukset tai perusarvot, jotka ohjaavat kyseisen viestimen yleisiä toimitusperiaatteita”. Näin viestin voi tehdä itsensä julkiseksi yleisölle, jolla on mahdollisuus sitten ”verrata näitä periaatteita ja vakuutuksia viestimen tosiasialliseen uutisointiin”. Vaikka yleisö ei voisi vetää lehteä oikeuteen rikkomuksesta omia lupauksiaan vastaan, yleisö pääsisi keskustelemaan asiasta ja kehittämään julkista ja moraa-

³⁸⁸ Matti Apunen, haastattelu 2002.

³⁸⁹ Kari Hokkanen kysely 2000 ja haastattelu 2002.

³⁹⁰ Pekka Mervola, puhelinhaastattelu 2002.

³⁹¹ Jyrkiäinen 1994, 438-440.

lista painostusta havaituista epäkohdista.³⁹² Nämä Jyrkiäisen kriteereistä *Karjalaisen* lukijalupaus täytti.

Karjalaisen lukijalupaus on lukijoille parhaimmillaan hyvää ja rehellistä informaatiota siitä, mitä asioita heidän lukemansa lehden tulisi ajaa. Mikäli lehden julkisiksi asettamat yhteiskunnalliset tavoitteet eivät miellytä, lukijat saavat mahdollisuuden antaa lehdelle palautetta asiasta, kehittää Jyrkiäisen sanoin moraalista painostusta tai ääritapauksessa äänestää rahoillaan. Linjoitus antaisi aineksia myös pienimuotoiseen tutkimukseen: miten lehti on toteuttanut lukijalupaustaan?

Kutsun linjapapereita nukkuviksi niissä lehdissä, joissa ne ovat olemassa, mutta joissa päätoimittaja vähätteli paperin merkitystä. Jotkut nukkuvista linjapapereista vaikuttivat päätoimittajien haastattelujen perusteella tosiasiaa pystyyn kuolleilta tai tapetuilta.

Keski-Uusimaan päätoimittaja Reijo Hirvonen kutsui paperia ”taustavaikuttajaksi”³⁹³, *Satakunnan Kansan* Erkki Teikari ja *Kouvolan Sanomien* Ville Pohjonen ”periaatteelliseksi”³⁹⁴. *Savon Sanomien* Tapani Lepola piti linjapaperia väljänä raamina, jolla ”ei kauhean suurta roolia ole käytännön työssä”. ”Paperiin kirjatut asiat ovat tulleet viimeisen kymmenen vuoden aikana itsestäänselvyyksiksi, elleivät ne olleet sitä jo paperin laatimishetkellä”, Lepola pohti. ”Se (sitoutumattomuus) on tullut niin oleelliseksi osaksi, että ei joka hetki tai jokaisessa jutussa tarvitse katsoa, mitähän meidän linjapaperi sanoo. Paitsi toimittajille myös ulkopuolisille vieraille ja tarvittaessa yleisölle sanotaan, että tämmöiseltä pohjalta tämä lähtee. Eivät nämä linjajulistukset Jumalan sanaa ole – tai edes Jumalasta seuraavaa. En tiedä, menetettäisiinkö mitään, jos tällainen haudattaisiin pinojen alle. Lehden toiminnassa ei mikään muuttuisi.”³⁹⁵

Hufvudstadsbladetin päätoimittajana vuonna 2000 työskennellyt Erik Wahlström tähdensi, että tuolloin voimassa ollut, vuonna 1971 päätoimittaja Torsten Steinbyn laatima linjapaperi oli aikanaan ensimmäinen systemaattisesti laadittu selostus lehden linjasta ja päämääristä, mutta Wahlströmin aikana tekstin rooli oli kaventunut ”lähinnä historialliseksi”³⁹⁶. *Turun Sanomien* päätoimittajan Raimo Vahteran mukaan ”TES (työehtosopimus) edellytti sitä (linjapaperia), tällä hetkellä sen rooli on vähäinen”³⁹⁷.

Hämeen Sanomissa Terttu Häkkisen aikana (vuoteen 2002) linjapaperin merkitys oli lähinnä ”toteava”. Häkkisen mukaan päivittämisestä ei ollut keskusteltu, koska ”juhlallisiin julistuksiin” ei ollut tarvetta. Linjapaperin sijasta toimituksessa oli tapana käydä vuodenvaihteen tienoilla perusteellinen keskustelu tulevan vuoden sisällön painopisteistä ja tärkeimmistä kehittämisalueista.³⁹⁸ Linja-asiat tunnuttiin käsiteltävän muissakin lehdissä enemmän keskuste-

³⁹² Jyrkiäinen 1994, 438-440.

³⁹³ Reijo Hirvonen, kysely 2000.

³⁹⁴ Erkki Teikari, kysely 2000 ja Ville Pohjonen, kysely 2000.

³⁹⁵ Tapani Lepola, kysely 2000 ja haastattelu 2002.

³⁹⁶ Erik Wahlström, kysely 2000.

³⁹⁷ Raimo Vahtera, kysely 2000.

³⁹⁸ Terttu Häkkinen, kysely 2002.

lujen kuin julistusten kautta. ”Tuskin koskaan keskustellaan liikaa lehden linjasta käytännön tasolla, etenkin kulloisistakin eettis-juridisista käytännöistä. Omassa toimituksessaamme tätä ventileerausta on harrastettu varsin paljon lähinnä vilkkaan mielipideosastomme ansiosta”, kertoi *Keskipohjanmaan* päätoimittaja Lassi Jaakkola. Itse lehtensä linjapaperista Jaakkola totesi, että se oli ”tiedossa oleva, harvemmin eteen tuleva dokumentti”.³⁹⁹

Pohjalaisen päätoimittaja Kari Mänty viittasi perinteisen linjapaperin sijasta lehdessä tehtyihin ja vuosittain kerrattaviin ”peruslinjauksiin”. Mänty kertoi keskustelewansa toimituksen kanssa journalistisista kriteereistä jatkuvasti, ja lukijoille *Pohjalaisen* linjauksia valotettiin esimerkiksi päätoimittajan joulukirjeessä. Lehden toimintasuunnitelma tehtiin Männyn mukaan siksi, että kaikilla olisi kirikkaana mielessä, miksi töitä tehdään: ”Paperia (toimintasuunnitelmaa) ei kuitenkaan vilkuilla kesken jutun kirjoittamista, vaan se välkky taustalla ja on ikään kuin tavallisen suruttoman evankelisluterilaisen kirkon jäsenen uskontunnustus: se osataan, muta sitä ei sen kummemmin märehditä.”⁴⁰⁰

Männyllä on entisenä yläläisenä mielessä se, miten hartaasti *Yleisradiossa* suhtauduttiin uutiskriteereihin. Uutiskriteerit oli *Ylessä* pantu paperille osana Ohjelmatoiminnan säännöstöä. Mänty kertoo, kuinka hän ollessaan vuonna 1977 vierailulla Yhdysvalloissa tutustui sikäläiseen uutistoimintaan. Mänty kysyi *CBS:n* uutistoiminnan päälliköltä, miksei heillä ollut uutiskriteerejä: ”Jenkipomo katsoi minua huvittuneen hämmästyneenä. -Uutiskriteeritkö? Mitä ne ovat? Me emme tarvitse uutiskriteerejä, me tarvitsemme uutisia. Olin ja olen samaa mieltä.”

Männyn kertoma esimerkki kiteyttää varmasti monen päätoimittajan tuntemuksen tai ainakin epäilyn, joka kohdistuu linjapaperiin. Mitä hyötyä siitä on? *Keskisuomalaisen* päätoimittajana vuodesta 1975 toiminut Erkki Laatikainen katsoo linjapaperin merkityksen väljentyneen 1990-luvulla: ”Linjapaperilla oli ankkuroiva arvo vielä 1970- ja ehkä myös 1980-luvulla. Sillä vastattiin kysymykseen: mikä on Keskisuomalaisen arvomaailma. 1990-luvulla sillä ei ollut juurikaan arvoa. Päätoimittajana en ole vuosiin viitsinyt sitä näyttää vieraille.”⁴⁰¹ Toisaalta Laatikainen haastattelussa 2002 arvioi, että sanomalehdessä on edelleenkin jollain tavalla määriteltävä julkaisijan sille asettamat sisältöodotukset. ”Silloin ollaan lehden linjassa. Se on ihan sama, kun yhtiöllä on toiminta-ajatus tai liikeidea. Kun lehti arvioi asioita uutissivuille tietyillä valinnoilla tai asioiden nostamisella ja pääkirjoitussivulla, se on yhteiskunnallista osallistumista, vaikka se tapahtuisi kokonaan muista lähtökohdista kuin puoluepoliittisista. Sanomalehti liikkuu myös yhteiskunnallisessa maastossa. Sen takia minusta jollakin tavalla nämä asiat on hyvä määritellä. Mutta sanoisin, että siinä linjamäärityksessä varmasti tällainen puoluepoliittinen tai ideologinen jännite on siirtynyt taustalle”, Laatikainen totesi.⁴⁰²

³⁹⁹ Lassi Jaakkola, kysely 2000.

⁴⁰⁰ Kari Mänty, kysely 2000.

⁴⁰¹ Erkki Laatikainen, kysely 2000.

⁴⁰² Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

Käytäntö voi olla niissäkin lehdissä, joiden päätoimittajat sanoivat paperil-
la olevan merkitystä, todellisuudessa toinen ja linjapaperi ei juuri kohtaa toimi-
tustyön arkea. Varsinkin pienemmissä lehdissä linja lienee kaikille tuttu ja lin-
jakysymykset käsitellään keskustellen. Linjapaperi saattaisi pienessä piirissä
tuntua liian juhlalliselta tavalta sanoa muutenkin selviltä tuntuvat asiat.

Linjapaperi päätoimittajien ja toimittajien rekrytoinnissa

Linjapaperin roolia kuvaa myös se, pitääkö päätoimittajan ja muiden toimittaji-
en muodollisesti hyväksyä se. Näin ei näyttänyt olevan asian laita 2000-luvulla.
Linjapaperit ovat nimenomaan päätoimittajien käsialaa. Voi tietysti ajatella, että
jos lehdellä on kovin onnistunut linjapaperi, omistaja ei halua päätoimittajan
vaihtuessaan sitä muuttaa, kuten oli tilanne esimerkiksi *Etelä-Suomen Sano-*
missa. Voi käydä niin kuin Alpressin Heikki Saraste esitti, ja uusi päätoimittaja
saa hyväksyttäväkseen valmiin linjapaperin. Mutta mitä todennäköisimmin
ajan kuluessa linjapaperi tullaan uusimaan, ja aikanaan linjapaperin hyväksy-
nyt päätoimittaja saattaa päästä itse linjaamaan lehteä. Päätoimittajista riippu-
matonta jatkuvuutta lehden linjaan tuo kustantaja, jota edustava hallitus hy-
väksyy linjapaperin.

Kyselyni (2000) ja haastattelujeni perusteella lehden linjan, vaikka ei ehkä
juuri linjapaperin, oletetaan useissa lehdissä olevan päätoimittajan tiedossa,
kun hänet valitaan tehtävään. *Aamulehden* vastaavan päätoimittajan Matti Apu-
sen aloittaessa tehtävässään tammikuussa 2000 hän oli lehdessä tuttu mies: hän
oli työskennellyt muun muassa lehden toisena päätoimittajana, joskin valinta-
hetkellä hän oli päätoimittajana *Image*-aikakauslehdessä. Apusen mukaan valin-
ta tapahtui nopeasti, kun *Aamulehden* edellinen päätoimittaja Hannu Olkinuora
lähti Ruotsiin *Svenska Dagbladetin* päätoimittajaksi. ”Siinä yhteydessä keskuste-
limme konsernin toimitusjohtajan kanssa omasta työkuvastani ja tehtävästäni.
Linjapaperiin ei puututtu, koska minun oletettiin tuntevan sen entuudestaan,
niin kuin asia olikin”, Apunen kertoi. Valitsijat ollettivat Apusen entisenä leh-
den kakkospäätoimittajana henkisesti allekirjoittaneen lehden linjan. Apunen
on puoluepoliittisesti sitoutumaton. Valintatilanteessa hänen poliittista kanta-
taansa ei kysytty.⁴⁰³

Karjalaisen kakkospäätoimittajaksi vuoden 2000 alusta valittu Pekka Mer-
vola kertoi, että lehden linja ei ollut esillä hänenkään valintansa kohdalla⁴⁰⁴.
Mervolan kannat tunnettiin riittävän hyvin, kun hän oli johtanut pari vuotta
Väli-Suomen lehtien viikonvaihdelukemisto *Sunnuntaisuomalaista*. *Karjalainen*
on yksi *Sunnuntaisuomalaista* julkaisevan Väli-Suomen Media Oy:n osakkaista,
ja päätoimittajista koostuva hallitus on likeisessä yhteistyössä *Sunnuntaisuoma-*
laisen tuottajan/toimitusjohtajan kanssa.

Kalevan päätoimittajana syksyllä 2001 aloittanut Risto Uimonen ei myös-
kään keskustellut valitsijoidensa kanssa lehden linja-asioista. Uimonen tuli *Ka-*
levaan Helsingin Sanomien artikkelitoimittajan paikalta. ”Nämä olivat ilmeisesti
etukäteen funtsineet asian sillä tavalla. Olen tehnyt julkista työtä, kirjoittanut

⁴⁰³ Matti Apunen, haastattelu 2002.

⁴⁰⁴ Pekka Mervola, kysely 2000 ja puhelinhaastattelu 2002.

mielipiteitä Hesarissa pitkään. Niistä on ollut nähtävissä, mitä ajattelen. Kalevan sitoutumattoman lehden periaatteet eivät olennaisesti poikkea siitä, mitä ne olivat Hesarissa. Minulle ne sopivat, ja ilmeisesti katsoivat, että ne sopivat myös toisinpäin.”⁴⁰⁵

Samanlaisia kokemuksia oli useilla muilla päätoimittajilla. Vaikuttaa siltä, että jos valittavan henkilön mielipiteet ja työura ovat valitsijoiden tiedossa, linjapaperista tai yleensäkin linjakysymyksistä ei synny erityisemmin keskustelua. Toisaalta joskus lehden omistajien edustajat haluavat ainakin symbolisesti uuden päätoimittajan sitoutuvan lehden linjaan, vaikka linja olisi valittavalle henkilölle tuttu. Näin meneteltiin *Etelä-Suomen Sanomissa*, kun Veronmaksajien keskusliiton tiedotuspäällikkö Heikki Hakala valittiin lehden päätoimittajaksi 1990-luvun puolivälissä: ”Esan Kirjapaino Oy:n nykyinen hallituksen puheenjohtaja Antti Kivekäs tiedusteli, olisinko kiinnostunut lehden päätoimittajan tehtävästä, hän lähetti minulle julistuksen ja kysyi, tunsinko voivani sitoutua julistukseen. Kun sitten kysyin, onko ajateltavissa, että lehti korostaisi noita arvoja, suvaitsevaisuutta, yksilön vapautta ja rakentavaa mutta kriittistä lähestymistapaa oman maakunnan asioihin, sain myöntävän vastauksen.”⁴⁰⁶

Kun siis linjapaperi oli valintatilanteessa esillä, tuleva päätoimittaja sai esittää siitä oman tulkintansa, vaikka ei linjapaperia päässyt kirjoittamaan. Linjan tulkinnoista keskusteltiin.

Toimittajienkaan rekrytoinnissa linjapaperia ei enää kovin yleisesti tunnuta pitävän esillä. 1970–80-luvuilla monessa lehdessä tilanne oli toinen. Esimerkiksi *Keskipohjanmaan* päätoimittajan Pentti Pulakan keksimä tapa kopioida periaatelinja työsopimuksen kääntöpuolelle levisi muihinkin lehtiin⁴⁰⁷. Tapa tuntuu jääneen pois käytöstä viimeistään 1990-luvulla. Esimerkiksi *Turun Sanomien* päätoimittaja Raimo Vahtera totesi, että kopio lehden linjapaperista ”annetaan toimittajalle, jos muistetaan”⁴⁰⁸.

Lehden linja saatettiin 1990-luvulla esitellä keskustellen kuten *Kouvolan Sanomissa*, missä päätoimittaja Ville Pohjosen mukaan linjapaperi kerrotaan uusille henkilöille ohjastaen, että linjapaperia pitää noudattaa⁴⁰⁹. *Etelä-Suomen Sanomissa* lehden linja oli esitelty vasta toimittajan valinnan tapahduttua osana perehdyttämisjaksoa⁴¹⁰. *Ilkan* päätoimittaja Kari Hokkanen kertoi, että lehden palvelukseen tulevat toimittajat saavat toimituksellisen ohjelman luettavakseen ja ”sitoutuvat sitä työssään noudattamaan”⁴¹¹. *Savon Sanomissa* jokainen toimittaja tutustuu töihin tullessaan linjapaperiin ja ilmoittaa työsopimuksen allekirjoittaessaan hyväksyvänsä sen, kertoi päätoimittaja Tapani Lepola⁴¹².

⁴⁰⁵ Risto Uimonen, puhelinhaastattelu 2002.

⁴⁰⁶ Heikki Hakala, kysely 2000.

⁴⁰⁷ Pentti Pulakka, puhelinhaastattelu 2001.

⁴⁰⁸ Raimo Vahtera, kysely 2000.

⁴⁰⁹ Ville Pohjonen, kysely 2000.

⁴¹⁰ Heikki Hakala, kysely 2000.

⁴¹¹ Kari Hokkanen, kysely 2000.

⁴¹² Tapani Lepola, kysely 2000.

Talossa työskentelevien toimittajien oletetaan olevan tietoisia lehden linjasta pääpiirteissään varmasti useimmissa lehdissä, vaikka asian mainitsee näin olevan vain kymmenkunta päätoimittajaa. *Kalevan* päätoimittaja Teuvo Mällinen vastasi päätoimittajan olevan velvollinen huolehtimaan, että toimittajat noudattavat työssään periaatelinjaa⁴¹³. *Hämeen Sanomissa* kesätoimittajille sekä muille uusille tulokkaille linjapaperi näytettiin yhä perehdyttämistilaisuudessa⁴¹⁴. *Lapin Kansan* päätoimittaja Heikki Tuomi-Nikula korosti linjapaperin merkitystä toimittajille: ”Periaatelinja kuuluu jokaisen Lapin Kansan toimittajan perusarsenaaliin, ja se selvitetään kaikille taloon tuleville toimittajille.”⁴¹⁵

Linjapaperin tasapainottava merkitys työehtosopimuksen suojaamalle toimittajan vakaumukselle ei näyttänyt olevan merkittävä tekijä päätoimittajien mielestä. *Keskisuomalaisen* Erkki Laatikainen pohdiskeli haastattelussa 2002, että vakaumusasia on välähdellyt esillä keskusteltaessa lehden muuttuneesta journalistisesta linjasta: ”Meillä on sisäistä keskustelua, väittelyä ja kyseenalaistamista, mikä on hyvinkin, kun on viime aikoina puhuttu rohkeammasta journalistisesta linjasta ja vähän aggressiivisemmasta, paljastavammasta. Kyllähän meillä on merkittävästi toimittajia, jotka eivät hyväksy esimerkiksi nimien käytön lisäämistä negatiivisissa yhteyksissä. Minusta nimet ovat kiinnostavuuden ja todellisuuden kertomisen kannalta tärkeä asia. Eihän linjapaperissa tämmöisiin oteta kantaa, minusta se on arkikeskustelua. Pitää sanoa päätoimittajana, että mikäli henkilö kokee, että joutuu mediassa toimimaan henkilökohtaista vakaumustaan vastaan, ei pidä tullakaan sellaisen median palvelukseen. Minä näen sen näin päin. Jos joku oikeasti rupeaa sanomaan, että ei voi tehdä sitä ja sitä, koska se on minun henkilökohtaista vakaumustani vastaan, niin minä silloin sanoisin, että olet väärässä paikassa. Hae mieluummin jostain muualta työpaikka, mikä ei olisi erottamista, vaan ihan tavallista sondeeraamista. Jos tulee paha olo jossakin ympäristössä, pitää pyrkiä sinne, missä on hyvä olo”, Laatikainen mietti.⁴¹⁶

Kuten 1970–80-luvuilla tehtyjen linjapapereiden tekijöiden haastattelujen yhteydessä tuli esille, koko linjapaperiasiansa suurimmaksi anniksi on saattanut jäädä itse prosessi. Ilmiö muistuttaa sitä, minkä puolueohjelmien kohdalla on havainnut politiikan tutkija Eeva Aarnio: itse ohjelman sisällön ohella keskeistä on koko puolueohjelmatyö⁴¹⁷. Alpressin entinen toimitusjohtaja Heikki Saraste puhuu ”linjapaperityön” tärkeydestä sinällään: ”Minun kannaltani liikkeenjohtajana tärkeintä oli, että tällainen prosessi sai toimitukset miettimään perusteltäväänsä, mikä lehti oikein on.”⁴¹⁸

Linjapaperit ovat toimintana kuitenkin lähinnä vain yhden miehen show, missä ne eroavat merkittävästi puolueohjelmista. Puolueohjelmia laatii koko joukko puolueen aktiiveja, kun taas linjapaperin kirjoittaa tavallisesti päätoimit-

⁴¹³ Teuvo Mällinen, kysely 2000.

⁴¹⁴ Terttu Häkkinen, kysely 2000.

⁴¹⁵ Heikki Tuomi-Nikula, kysely 2000.

⁴¹⁶ Erkki Laatikainen, haastattelu 2002.

⁴¹⁷ Aarnio 1998.

⁴¹⁸ Heikki Saraste, puhelinhaastattelu 2002.

taja yksin. Päätoimittajan omaa pohdintaa korosti *Itä-Savon* päätoimittaja Kyösti Pienimäki, joka totesi, että ”kyllä päätoimittajan täytyy saada silloin tällöin sanoa, että lehden linja on tämä”⁴¹⁹. *Iisalmen Sanomien* tapaan päätoimittaja saattaa keskustella paperista toimituksen, yhtiön hallituksen, hallintoneuvoston tai toimitusjohtajan kanssa. Keskustelut eivät kuitenkaan vedä vertoja puolueohjelmatyölle, johon kuuluu, että eri versiot kiertävät puolueen aktiivien kommentoitavana. Linjapaperien kanssa edetään sanomalehdissä yritysmäisen suoraviivaisesti, kun taas puolueohjelmien hyväksyntä on sidottu järjestödemokratiaan. Puolueohjelmien pitkälinen hyväksyntämenettely sitoo puolueen kannattajat ohjelman taakse, kun taas linjapaperi on yksi päätoimittajan käyttämistä johtamisen, yksinkertaisimmillaan käskyttämisen, apuvälineistä. Yritys ei ole valtio pienoiskoossa eikä yrityksessä vallitse demokratia, mitä näkyy linjapaperin ja puolueohjelman eroina.

Toimittajien käsitykset linjapapereista

Miten sitten toimittajat ovat kokeneet linjapaperien merkityksen? Tutkimuksessa Suomen Sanomalehtimiesten Liiton jäsenistä vuodelta 1988 toimittajat arvioivat journalistisen vapauden suurimmaksi rajoitteeksi kustantajan ”linjan”⁴²⁰. Sen nimesi tärkeimmäksi syyksi 29 prosenttia vastaajista. Kun tutkimus uusittiin viisi vuotta myöhemmin journalistisen vapauden suurimmaksi kahleeksi oli noussut itesensuuri (22 %:n mielestä rajoittaa paljon vapautta) ja kustantajan linja oli kakkosena (19 %)⁴²¹. Kysymyksen sanamuoto viittaa linjaan yleisesti, eikä vastauksista voi päätellä, tarkoittivatko toimittajat kirjallisesti määriteltyä linjapaperia vai ylipäänsä lehden noudattamaa ”linjaa”, vaikka niiden tietysti pitäisi teoriassa olla yhteneväisiä. *Keskisuomalaisesta* saamani näppituntuman perusteella kuitenkin oletan, että toimittajilla ei ole tosiasiasa aina käsitystä siitä, mikä on kustantajan varsinainen linjapaperi. ”Linjalla” ymmärretään usein henkilöistä, päälliköistä, lähteviä toimintatapoja ja linjauksia.

Enemmistössä seitsenpäiväisistä sanomalehdistä toimittajien ei nykyään tarvitse hyväksyä lehden linjapaperia aktiivisesti. Kaikissa lehdissä linjapaperia ei enää edes näytetä uusille toimittajille. *Keskisuomalaisen* päätoimittaja Erkki Laatikainen sanoi, että ”ns. virallinen linja on pääkirjoitussivun piirre, josta muu toimitus ei yleensä ole kovin kiinnostunut”⁴²². On ymmärrettävää, että tällaisessa tilanteessa koko linjapaperin merkitys on uuden arvioinnin kohteena. Jos toimittajia varten linjapaperia ei tarvita ja lehti on julistautunut sitoutumattomaksi, mitä tehtävää jää linjapaperille? Onko se vain ”1970-lukua, joka jäi 1970-luvulle”, kuten vastauksessaan pohdiskeli *Turun Sanomien* päätoimittaja Raimo Vahtera⁴²³. Linjapaperin rooli saattaa myös muuttua lehden sisällä tilan-

⁴¹⁹ Kyösti Pienimäki, haastattelu 2002.

⁴²⁰ Kehälinna & Melin 1988, 26-27, 103 (kyselylomakkeessa vastausvaihtoehtona oli nimenomaan ”kustantajan linja”).

⁴²¹ Melin & Nikula 1993, 10-12 ja Liite 3: Kyselylomake.

⁴²² Erkki Laatikainen, kysely 2000.

⁴²³ Raimo Vahtera, kysely 2000.

teesta toiseen: rekrytointihetkellä linja esitetään uudelle työntekijälle keskeisenä asiana, mutta toimitustyön arjessa julistukset unohtuvat.

Kysyin linjapaperin merkityksestä ja ylipäänsä sen tunnettavuudesta kaikkien seitsenpäiväisten sanomalehtien pääluottamusmiehiltä alkuvuodesta ja keväällä 2005. Sanomalehtien pääluottamusmiehistä 24 vastasi lehdellään olevan linjapaperin, kuuden pääluottamusmiehen mukaan linjapaperia ei heidän lehdillään ollut ja yksi pääluottamusmies jätti vastaamatta. Hänen lehdellään ei linjapaperia kuitenkaan ollut, ilmeni muusta kokoamastani aineistosta.⁴²⁴ Toinen kysymys koski sitä, miten hyvin pääluottamusmies katsoi tuntevansa lehtensä linjapaperin sisällön, jos lehdellä oli linjapaperi. Tähän kysymykseen tuli vastauksia siten, että neljätolista sanoi tuntevansa linjapaperin hyvin ja muistavansa sen pääsisällön. Seitsemän vastaajaa valitsi vaihtoehdon, jonka mukaan hän tunsikin linjapaperin, mutta ei juurikaan muistanut sen sisältöä. Kaksi vastaajaa ruksitti kohdan, että ”en tunne linjapaperin sisältöä”.⁴²⁵

Kolmanneksi tiedustelin, pitikö vastaajan lehdessä uuden toimittajan hyväksyä töihin tullessaan lehden linjapaperi. Kahdeksantoista vastausta eli vastanneista selvä enemmistö oli sitä mieltä, että ei tarvitse. Vain viiden pääluottamusmiehen mielestä uuden toimittajan tuli hyväksyä linjapaperi. Yksi vastaajista kertoi lisäyksenä annettuihin vastausvaihtoehtoihin, että ennen vanhaan, yli kaksikymmentä vuotta sitten, ”kesätoimittajatkin pidettiin tiukasti ruotelissa. He joutuivat vahvistamaan linjassa pysymisensä allekirjoituksin. Nyt uusilla toimittajilla ei ole mitään käsitystä linjapaperista”.⁴²⁶

Linjapaperin merkitystä pyysin pääluottamusmiehiä arvioimaan jälleen kolmen vastausvaihtoehdon kautta. Tässä eniten valittiin keskimmäistä vaihtoehtoa: seitsemäntoista pääluottamusmiestä oli sitä mieltä, että linjapaperi tunnetaan, mutta se tulee harvoin vastaan. Kolme valitsi ykkösvaihtoehdon eli että linjapaperi tunnetaan hyvin ja se on perusta toimitustyölle, ja kaksi arvioi, että linjapaperia ei tunneta eikä se tule koskaan vastaan. Määrällisessä yhteenvedossa tulee muistaa se, että kuudella lehdellä ei ollut vastaajien mielestä linjapaperia, jolloin pääluottamusmies ei vastannut tähän linjapaperin merkitystä koskevaan kysymykseen, ja yhdellä vastaamatta jättäneen pääluottamusmiehen lehdellä ei siltäkään ollut linjapaperia. Nämä yhteenlaskien yhdeksän lehteä voi arvioida olevan sellaista, joissa joko linjapaperia ei ole laisinkaan tai jos onkin, sitä ei tunneta eikä se tule koskaan toimittajia vastaan. Neljä pääluottamusmies-

⁴²⁴ Linjapaperikysely pääluottamusmiehille 2005, kysymys 1: ”Työehtosopimuksen § 2.7 todetaan, että ”toimituksellisen henkilökunnan tulee noudattaa kustantajan määrittelemää lehden linjaa, joka on oltava riittävän selvästi, kirjallisesti määritelty. Suunnitelluista linjan muutoksista on saatava hyvissä ajoin tieto toimitukselliselle henkilökunnalle”. Kyseisen kohdan on tulkittu tarkoittavan käytännössä, että lehdellä on oltava ns. linjapaperi. Miten on Sinun tietosi mukaan asia lehdessänne: onko teillä linjapaperia? Kyllä, ei.

⁴²⁵ Linjapaperikysely pääluottamusmiehille 2005, kysymys 2: ”Jos lehdessänne on linjapaperi, miten hyvin Sinä tunnet sen sisällön? Hyvin, olen lukenut sen ja muistan pääsisällön; Tunnen, mutta en juurikaan muista sen sisältöä; En tunne linjapaperin sisältöä.

⁴²⁶ Linjapaperikysely pääluottamusmiehille 2005, kysymys 3: ”Onko lehdessänne tapana, että uusi toimittaja on joutunut hyväksymään töihin tullessaan lehden linjapaperin?” Kyllä, ei.

tä arvioi vapaamuotoisesti lehtensä linjapaperin merkitystä. Yhden mukaan linjapaperi oli muotoiltu yleisluontoisesti siten, että "sen kanssa voi jokainen elää, eikä sitä tarvitse juuri koskaan nostaa esille käytännön työssä. Kuitenkin vastaajan mielestä linjapaperi oli läsnä taustalla kaikessa päivittäisessä tekemisessä niin itsestään selvästi, että sitä ei ikään kuin huomatakaan. Toisen mielestä hänen lehtensä linjapaperi oli "hyvin liberaali ja laaja-alainen". Linjapaperi oli ollut voimassa pitkään, mutta vastasi edelleen "ehkä entistä paremmin lehden tekemisen henkeä". Kolmas vastaajista kertoi kyselleensä linjapaperista myös kollegoiltaan, jotka eivät hekään olleet sitä nähneet – päätoimittajan haastattelun perusteella tässä lehdessä linjapaperi kuitenkin oli. Vastaaja arvioi, että sellainen oli aiemmin saattanut olla jollain osastoilla, kuten taloustoimituksessa. Sen sijaan toimittajille oli kerrottu lehden arvoista vuosittain. Vastaaja mainitsi myös tyylikirjan. Neljäskin pääluottamusmies nosti esille tyylikirjan, jota hän piti ainoana kirjallisena ohjeistuksena. Koska tyylikirja kuitenkin oli varsin tuore ilmiö, pääluottamusmies arveli, että linjaa tässä merkityksessä ei vielä kovin hyvin tunneta mutta se tiedetään. Tässä lehdessä tyylikirjan osoittama tapa määrittellä lehden linja ja toimintatavat haki vielä muotoaan eikä siihen ollut arkielämässä vedottu.⁴²⁷

Viidennellä kysymyksellä hain pääluottamusmiesten näkemyksiä siitä, miten hyvin linjapaperi vastasi kunkin lehden "todellista" linjaa. Yksikään ei valinnut vaihtoehtoa, jonka mukaan linjapaperi ei kuvaisi ollenkaan lehden todellista linjaa. Kolmetoista arvioi, että linjapaperi vastasi hyvin "todellista linjaa" eli että lehden linja oli kuten linjapaperissa sanottiin. Puolta pienempi joukko otti varman päälle ja arvioi linjapaperin kuvaavan lehden "todellista" linjaa melko hyvin. Tässä kohdassa vapaamuotoisissa vastauksissa yksi pääluottamusmiehistä totesi yleisönosastonkirjoitusten perusteella lehtensä linjan olevan "selvästi oikeistolainen, jos pääkirjoitussivun kirjoituksia käytetään mittarina. Muualla sama painotus ei näy yleisön kannanotoissa." Toinen pääluottamusmies viittasi jälleen tyylikirjaan, jonka vastaavuutta olemassa olevaan todellisuuteen hän ei ollut vielä ehtinyt vertaamaan. "Tulikaste opukselta vielä puuttuu", pääluottamusmies totesi.⁴²⁸

Kuudennella kysymyksellä pyrin hakemaan linjapaperin roolia käytännössä. Kysyin, missä yhteyksissä linjapaperiin oli mahdollisesti vedottu? Kysymys vaati vapaamuotoista vastausta. Neljätoista pääluottamusmiestä vastasi, että linjaan ei ollut vedottu: "Ei ole vedottu, ainakaan muualla kuin pääkirjoituksissa ja kakkosivun kolumneissa", eräs pääluottamusmies kiteytti. Toisessa lehdessä päätoimittaja otti linjapaperin esille toimituksen palaverissa. Kolmas

⁴²⁷ Linjapaperikysely pääluottamusmiehillä 2005, kysymys 4: "Mikä on linjapaperin merkitys lehdessä?" Se tunnetaan hyvin ja on perusta toimitustyölle; Se tunnetaan, mutta se tulee harvoin vastaan; Sitä ei tunneta eikä se tule koskaan vastaan; Voisitko kuvailla vielä vapaamuotoisesti ja laajemmin linjapaperin merkitystä.

⁴²⁸ Linjapaperikysely pääluottamusmiehillä 2005, kysymys 5: "Miten hyvin linjapaperi kuvaa mielestäsi lehtesi tämänhetkistä "todellista" linjaa?" Hyvin, lehden linja on kuten linjapaperissa sanotaan; Melko hyvin; Linjapaperi ei kuvaa ollenkaan lehden todellista linjaa; Jos valitsit viimeisen vaihtoehdon, kertoisitko vapaamuotoisesti, mikä on lehtenne "todellinen" linja? Missä kohdin "virallinen linja" poikkeaa "todellisesta" linjasta, mitä mielestäsi tärkeitä "linja-asioita" ei virallisessa linjapaperissa mainita?

arveli, että kun toimittajat tuntevat linjan ja ovat sen sisäistäneet, epäselvyyttä ei ole syntynyt. Tai, kuten asia oli yhden pääluottamusmiehen mukaan, ”linja on niin periaatteellinen ja kaikkien helposti hyväksyttävissä”, että se ei ollut aiheuttanut erimielisyyttä. Eräässä lehdessä linjapaperi oli pulpahtanut esiin, kun osaston painotuksia oli mietitty. Päätoimittaja vetosi paikallisuuteen, jota oli korostettu linjapaperissa. Toisessa lehdessä linjapaperi oli vilahtanut keskustelussa, kun päätoimittajan ja toimittajan välille oli syntynyt keskustelua uskontoon liittyvästä jutusta. Kolmannessa lehdessä toimittajan ylimielinen käyttäytyminen haastateltavaa kohtaan oli saanut päätoimittajan viittaamaan lehden linjaan. Neljäs pääluottamusmies muisteli menneitä ja tiesi, että lehden vielä ollessa puolueen äänenkannattaja, piti ennen vaaleja jututtaa tietyn intressiryhmän edustajia linjapaperin mukaisesti. Viides vastaaja sanoi, että linjapaperi otettiin esille, kun toimitukselle laadittiin käytännön pelisääntöjä.⁴²⁹

Viimeisessä kysymyksessäni kysyin linjamomentin sisältävästä vakaumuspykälästä: oliko pääluottamusmiesten tiedossa lehdistään tapauksia, joissa toimittaja olisi vedonnut vakaumukseensa ja kieltäytynyt jostain tehtävästä? Seitsemäntoista pääluottamusmiestä vastasi, että yhtään tällaista tapausta ei ole heidän tiedossaan. Eräässä lehdessä oli keskustelua käyty teksti-mainonnasta ja uusista linjauksista, minkä osa toimittajista oli kokenut vievän journalismia ”seiskamaiseen” tapaan toimia. Tässä tapauksessa toimittajien ”painostaminen” oli ollut kollektiivista, mutta vastarinta oli jäänyt narisemisen asteelle. ”Vastoin vakaumustaan en usko kenenkään tässä lehdessä joutuvan kirjoittamaan, koska jos tällaisia vahvoja vakaumuksellisia syitä kieltäytyä jutunteosta on, niin isossa talossa tekijöitä kuitenkin löytyy”, pääluottamusmies arveli. Samansuuntaisesti totesi pääluottamusmies, jonka mukaan mahdollisen sensaatiouutisen kohdalla ”työtä tekevät ne, jotka eivät vedä jutusta moraalista hernettä nenäänsä”. 1970-luvulla muisti eräs pääluottamusmies saattaneen satua kieltäymyksiä, kun vainajien kotoa käytiin pyytämässä heistä kuvia lehdessä julkaistaviksi. Yhdellä pääluottamusmiehistä oli omakohtainen kokemus vetoamisesta vakaumukseen: ”Kaupunkiin avattiin topless-baari niiden silloisen buumin aikana. Vakaumukseeni vedoten kieltäydyin tekemästä juttua avajaisista”, vastaaja kertoi. Toisessa lehdessä vakaumusasiasta oli käyty keskustelua, kun toimittaja oli poliittisen vakaumuksensa perusteella halunnut kirjoittaa kovin yksisilmäisesti asiasta. Kolmas pääluottamusmies muisti yhden tapauksen, jossa helluntailainen toimittaja oli tehnyt jutun rauhanmarssista, mutta ei suostunut sitä käsittelijäportaan toiveista huolimatta muuttamaan vedoten juuri vakaumuspykälään.⁴³⁰

⁴²⁹ Linjapaperikysely pääluottamusmiehille 2005, kysymys 6: ”Missä yhteydessä linjapaperiin on mahdollisesti viitattu/vedottu lehdessänne? Kuka siihen vetosi ja miksi? Kuvaisitko näitä kertoja vapaamuotoisesti?”

⁴³⁰ Linjapaperikysely pääluottamusmiehille 2005, kysymys 7: ”Samassa tes-pykälässä, jossa linja on mainittu, todetaan myös, että ”toimittajaa tai kuvaajaa ei saa velvoittaa hyvää lehtimiestäpää tai heidän ammattikunniensa loukkaaviin tehtäviin tai kirjoittamaan vastoin vakaumustaan. Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saa johtaa painostustoimenpiteisiin”. Ovatko lehdessänne toimittajat vedonneet tähän tes-kohtaan ja kieltäytyneet tehtävistä? Kerro mahdollisista tapauksista.

5.8 Yhteenveto: Sitoutumattomasti levikkialueen asialla

Keskisuomalaisen julistauduttua sitoutumattomaksi eli tarkasti ottaen ”keskustalaiseksi sanomalehdeksi” lokakuussa 1986 alkoi kehitys, jonka lopputuloksena tammikuussa 2002 kaikki seitsenpäiväiset suomalaiset sanomalehdet olivat virallisesti puolueisiin sitoutumattomia. *Keskisuomalaista* seurasi sosiaalidemokraattisen *Eteenpäin*-lehden ja sitoutumattoman *Etelä-Suomen* yhdistyessä syntynyt *Kotkan Sanomat* 1988 (kun asiaa tarkastellaan demarilehden näkökulmasta) ja seuraavana vuonna kokoomuslainen *Satakunnan Kansa* Porista ilmoitettiin sitoutumattomien lehtien joukkoon. Tässä luvussa tarkastelin linjapapereita vuoden 1988 jälkeen 2005 saakka.

Äänenkannattajuudesta luovuttaessa sanomalehti muutti asiaa koskevan kohdan linjapaperissaan. Sen sijaan lehden arvomaailmaa kuvaavat ”tunnussanat” pysyivät ennallaan tai arvomaailma maalattiin auki jopa aikaisempaa vahvemmin. Usea päätoimittaja selitti tämän johtuvan siitä, että näin sitoutumattomaksi julistautumista saatiin pehmenettyä lehtiyhtiön hallituksen tai hallintoneuvoston jäsenille, joista osa vierasti muutosta. Vaikka lehdet julistautuivat puolueista sitoutumattomiksi, ne olivat useimmiten edelleen arvoiltaan samoilla tavoin suuntautuneita kuin entiset taustapuolueensa. Puolueaatteesta kielivät tunnussanat olivat lehden taustajoukkojen ja sidosryhmien aukiluettavissa.

Puolueiden ja puolueaatteen tilalle lehdet vahvistivat linjapapereissaan sitoutumistaan omaan levikkialueeseensa, maakuntaan, kuten moni lehti aluetansa kutsui. Lehdet julistautuivat oman alueensa äänenkannattajiksi tai lupasivat muuten vain edistää alueensa kehitystä. Aluepoliittinen ”edistysmielisyys” yhdisti 2000-luvun puolivälissä kaikki seitsenpäiväiset sanomalehdet, kun *Helsingin Sanomat* ja *Hufvudstadsbladetkin* korostivat linjatulkintoissaan pääkaupunkiseudun merkitystä.

Yhteiskunnan muutos näkyi linjapapereissa siten, että niistä tippuivat pois viittaukset ulkopoliitikkaan ja aikaisemmilta vuosikymmeniltä tuttu tuen ilmaisu ”vallitsevalle yhteiskuntajärjestykselle”. Vallankumouksen pelko poistui kustantajien ja päätoimittajien mielistä eikä erityistä varaklausuulia toimittajia varten enää tarvittu. Ulkopoliittinen keskustelu vapautui Neuvostoliiton romahdettua, eivätkä lehdet kokeneet tarpeelliseksi olla isänmaan asialla ilmaisemalla tukensa valtionjohdon harjoittamalle ulkopoliitikkalle.

Journalismia määrittävissä periaatteissa suurin muutos oli se, että sana objektiivisuus tippui linjapapereista tyystin pois. Sanaan saattoi liittyä 1970-luvun tutkimuksen painolastia, mutta se ei muutenkaan enää kuvannut osuvasti sitä, mitä ominaisuuksia 1990-luvulta lähtien pidettiin tärkeimpinä journalismissa. Kun aiemmin tähdellisenä pidettiin sanoman ja todellisuuden välistä suhdetta (uutisen objektiivisuutta), nyt tärkeintä oli luotettavuus. Se viittaa yleisön ja sanoman ja sen välittäjän suhteeseen, minkä voi tulkita kielivän markkinoiden vaikutuksen vahvistumisesta lehdissä periaatetasollakin.

1970–80-luvuilla lehtien linjapapereissa mainittiin lehden keskeiseksi tehtäväksi yksinkertaisesti tiedon- tai uutisvälitys. 1990-luvulla tehtäväkuva rakoi-

li. Sitä vaikuttaa päätoimittajien haastattelun perusteella horjuttaneen kasvanut informaatiotarjonta, jossa sanomalehti on tiedonvälitysketjussa uutisvälineistä viimeinen (ellei uutisviikkolehtiä oteta lukuun). Päätoimittajat puhuivat tiedonvälityksen sijasta nyt painokkaasti tiedontuottamisesta ja -jalostuksesta. Lehden journalismille alettiin asettaa aiempaa täsmällisempiä sisältövaateita, joita ei kirjattu enää vain periaatteelliseksi lausumiksi linjapaperiin vaan tarakoiksi kuvauksiksi erityiseen tyylikirjaan.

Sananvapaus säilytti asemansa sanomalehtien periaatelinjoissa, mutta se sai uusia merkityksiä. Päätoimittajien antamissa tulkinnoissa sananvapaudesta oli tullut periaatetasolla entistä enemmän lukijoiden omaisuutta muuallakin kuin yleisönosastossa. Lehdet korostivat lukijaläheisyyttään, ja sen yhtenä ilmentymänä on tiedotustutkimuksessa puhuttu kansalaisjournalismista. 1970-luvulla sisäistä sananvapautta vaativat itselleen toimitusdemokratiahengessä toimittajat.

Sananvapauteen liittyi omistusmuutoksen kohdanneissa sanomalehdissä kuitenkin se, että päätoimittajat korostivat uudessa tilanteessa omaa tai yleisesti toimituksen sananvapautta. Viesti oli suunnattu tällöin lehden lukijoille ja uudelle omistajalle. Myös lehtien harjoittama sisällöllinen, sivuvaihtoon asti edennyt yhteistyö väräytteli sananvapausteemaa. Päätoimittajat eivät olleet kuitenkaan kokeneet linjavaltansa vähentyneen kasvaneen yhteistoiminnan vuoksi. Rajoja kolkutellaan, totesivat muutamat haastateltavat. Pääkirjoitusten vaihtamiseen liki kaikki päätoimittajat suhtautuivat jyrkän kielteisesti. Ainoastaan kaksi seitsenpäiväistä sanomalehteä, *Itä-Savo* ja *Länsi-Savo*, julkaisivat samoja pääkirjoituksia. Lehdillä oli sama omistaja ja ne toimivat saman maakunnan eli Etelä-Savon alueella.

Sanomalehtien päätoimittajien ja toimituksen itsenäistä linjavaltaa on arveltu kaventaneen myös ns. viivanalusajattelun. Kun omistajat vaativat lehdiltä yhä parempaa taloudellista tulosta ja osinkoja, se pienentää journalistista liikumatilaa. Yhä useammassa linjapaperissa viitattiin lehden taloudellisiin tavoitteisiin tosin useimmiten siinä muodossa, että kannattavaisuus oli edellytys hyvälle ja riippumattomalle journalismille.

Linjapaperia oli tutkimusjaksolla muutettu useimmiten paitsi sitoutumattomaksi julistautumisen vuoksi myös sen tähden, että päätoimittaja oli vaihtunut. Henkilövaihdos toimituksen johdossa saattoi laukaista linjapaperimuutoksen, mutta usein linjapaperiin oli tällöin muutoinkin kasautunut jotain korjattavaa. Sitoutumattomuuskehitykseen kuului se, että yhä useammin sitoutumattomaksi julistautuneen lehden päätoimittaja ilmoittautui puoluekannaltaan sitoutumattomaksi. Kun linjapaperin laati tavallisesti juuri päätoimittaja, sitoutumattomuus tuli linjapaperiin kirjatuksi uskottavammin kuin silloin, jos päätoimittaja olisi ilmoittautunut julkisesti jonkin puolueen kannattajaksi.

Linjapaperit tulivat sanomalehtiin työehtosopimusneuvottelujen tuloksena 1970-luvulla toimittajien paimenkirjeeksi. 1990-luvulla linjapaperia ei tunnuttu niinkään käytettävän toimittajien paimentamiseen kuin päätoimittajien ja koko lehden paimentamiseen ainakin Alma Median tapauksessa. Konserni vaa-

ti ostamiensa lehtien päätoimittajilta linjapaperit, jotka nähtiin johtamisen apuvälineiksi.

Käytännön työssä linjapapereiden rooli vaihteli lehdittäin. Osa päätoimittajista kuvasi linjapaperia perustuslaiksi tai ankkuriksi. Linjapaperi kantoi lehden toimituskulttuuria samoin kuin perustuslaki oikeusjärjestelmää. Toisissa lehdissä linjapaperin olemassaolosta tuskin edes tiedettiin. Se nukkui tai oli suorastaan kuollut. Missään lehdessä linjapaperi ei näyttänyt aiheuttaneen ristiriitoja toimittajien ja kustantajan tai päätoimittajan välillä. Pääluottamusmieskyselyssäni yllättävän moni (21) vastasi kuitenkin tuntevuansa lehtensä linjapaperin, joskin se tuli vastausten perusteella harvoin vastaan. Toimittajien rekrytoinnissa linjapaperin merkitys väheni, eikä 2000-luvulla yksikään lehti enää ollut ottanut sitä mukaan työsopimuksen osaksi kuten tapana oli vielä 1970-luvulla joissain lehdissä.

Linjapaperin yksi seurausvaikutus näyttää olleen se, että ne panivat linjapaperin laatineen päätoimittajan miettimään, mihin periaatteisiin oma lehti nojaa. Linjapaperien laatiminen oli toimintaa, jossa laatija oli saanut koetella ajatuksiaan ja saada niille palautetta. Linjapaperia on kuitenkin käsitelty huomattavasti suppeammin kuin sen sukulaista puolueohjelmaa, jonka yhteydessä koko ohjelmatyön on havaittu olevan yhtä tähdellistä kuin itse ohjelman. Usea päätoimittaja nosti haastatteluissa esille sen, että linjapapereiden tekeminen itsessään on ollut tärkeää.

2000-luvulla linjapaperit saivat sanomalehdissä rinnalleen uusia määreitä, jotka nousivat toisenlaisista perinteistä: yrityksiä kokonaistoimintaa ohjastavat arvot ja markkinatutkimukset, joista tunnetuimmaksi tuli Risc Monitor. Uudet määritykset saattoivat tukea lehden linjamääritystä, mutta myös kilpailla sen kanssa, jolloin linjapaperi saattoi jäädä uusien määritysten varjoon. Arvot ja markkinatutkimusten määrittämät avainsanat sanomalehdelle heijastelivat mahdollista lehdistöjärjestelmämuutosta, jossa linjapaperit saatettiin kokea kuuluviksi jo menneisyyteen jääneeseen järjestelmään. Arvot olivat lähtöisin liikkeenjohdon maailmasta, kun linjapaperi satoi sanomalehteä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.

6 SUOMALAINEN SANOMALEHDISTÖ LINJAPAPEREIDEN VALOSSA

6.1 Suomalaisten sanomalehtien periaatteet

Asetin tutkimukseni johdantoluvussa itselleni neljä tutkimustavoitetta. Näistä kolme ensimmäistä muotoutuivat tutkimusta aloitellessani, mutta neljännen jäsensin kysymysten muotoon vasta aineiston tultua kerätyksi ja teoretisoidessani työni tuloksilla. Kolme ensimmäistä tavoitetta tuli saavutetuiksi edellisissä luvuissa: selvitin linjapaperi-instituution synnyn, kokosin tutkimuslehtieni linjapaperit, tutkin ja tulkitsin niiden sisällön ja muutokset sekä linjapapereiden merkityksen käytännössä. Halusin osoittaa, millaisia periaatteita suomalaisissa sanomalehdissä on noin 35 vuoden aikana pidetty linjapapereiden perusteella tärkeinä ja miten nämä asiat olivat muuttuneet. Sidoin linjapaperit historiaan: vanhoihin ohjelmiin, joita sanomalehdet julkaisivat yleisesti 1930-luvulle asti.

Yhden ranskalaisen viivan alle listaamani kysymykset ovat vielä vastausta vailla: Millainen suomalainen "lehdistöteoria" linjapapereista aukeaa ja mitä linjapapereiden mahdollinen muutos kertoo lehdistöjärjestelmän muutoksesta Suomessa? Tässä loppuluvussa pohdin näitä kahta kysymystä ja ihan lopuksi esitän muutaman ajatuksen itse linjapapereista tutkimukseni pohjalta.

Risteytän linjapaperitutkimuksessani tekemäni havainnot Denis McQuailin "länsimaiseen lehdistöteoriaan" eli joukkoon normatiivisia vaatimuksia, joita teollistuneissa länsimaisissa demokratioissa on yleisen edun nimissä esitetty sanomalehdistölle viimeisten runsaan kolmenkymmenen vuoden aikana. McQuailin mallissa nämä keskeisimmät periaatteet ovat vapaus, tasa-arvo, moninaisuus, informaation laatu sekä sosiaalinen ja kulttuurinen järjestys ja solidarisuus¹. Nämä periaatteet ovat löydettävissä myös suomalaisista linjapapereista ja päätoimittajien niistä tekemistä tulkintoista. McQuailin "teoria" auttaa havaitsemaan ja purkamaan linjapapereista niihin sisältyviä normatiivisia käsitteitä suomalaisen lehdistön tehtävistä ja noudatetuista periaatteista yleisen edun näkökulmasta.

---

¹ Katso Johdanto-luku, jossa olen esitellyt tulkintani McQuailin mallista.

Muutamia varauksia ja tulkintoihin liittyviä huomioita haluan esittää. Ensinnäkin olen tietoinen siitä, että linjapaperit tai päätoimittajahaastatteluista koostamani tulkinnat eivät välttämättä kuvaa sitä, millainen todellisuus sanomalehdissä vallitsi kuvattuna aikana. Sen sijaan linjapaperit ja päätoimittajien haastattelut kuvannevat pätevästi sitä, millaisen tilanteen olisi tullut vallita. Kyseessä ovat normatiiviset julistukset, jotka tarjoavat eräänlaisen ihannekuvan tai itseymmärryksen sanomalehdestä ja sen harjoittamasta journalismista. Linjapaperit ja haastattelut antavat mahdollisuuden puntaroida paitsi millainen tämä itseymmärrys sanomalehdillä on ollut niiden tehtävistä ja noudatetuista periaatteista myös miten tämä itseymmärrys on muuttunut. Vastasiko todellisuus tätä itseymmärrystä, on vaativassa mielessä toinen juttu.

Toisaalta olen käsitellyt asetettuja periaatteita uskoen siihen, että niistä ilmenevä sanomalehtien ajatuksellinen pohjavirta näkyy enemmän tai vähemmän ja ennemmin tai myöhemmin myös käytännössä, sanomalehtien sivuilta. Lisäksi oletan, että näillä linjauksilla on jonkinlaista vaikutusta lukijoihin, esimerkiksi heidän käsityksiinsä isoista asioista kuten demokratiasta, omasta osastaan maailmassa ja asioiden tärkeysjärjestyksestä niin yksityiselämässä kuin yhteiskunnassa laajemmin. Työstäni välittynee ajatus, että linjaukset ovat sidoksissa lukijoiden oletettuihin mieltymyksiin sitä enemmän, mitä lähemmäs tätä aikaa tullaan.

Vasta aineistolähtöisen tutkimukseni loppuanalyysissä soveltamani McQuailin viisi periaatetta olisivat soveltuneet myös jokaisen linjapaperin analysoinnin pohjaksi. Olisin voinut aloittaa tutkimukseni alusta McQuailin mallin ohjaamana, mutta näin en katsonut kuitenkaan tarpeelliseksi tehdä.²

Vapaus, tasa-arvo ja järjestys

McQuailin listaamista periaatteista tärkein, *vapaus*, vilahteli vanhoissa, ennen 1930-lukua julkaistuissa suomalaisten sanomalehtien ohjelmissa sananvapauden nimessä. Se tarkoitti sananvapauden periaatetta sanomalehden vapaan julkaisemisen ja mielipiteiden esittämisen oikeutena. Lehdet saattoivat viitata siihen epäsuorasti jo Venäjän vallan aikana olojen vapautuessa sensuurista. Jotkut tutkimitani lehdistä korostivat vanhoissa ohjelmissaan vapauttaan myös suhteessa kannattamaansa puolueeseen tai suhteessa toista mieltä oleviin: lehti saattoi luvata arvostavansa myös ”toisin ajattelevien ajatuksia”.

1970-luvun linjapapereissa sananvapauteen viitattiin lehden vapaan toiminnan yhtenä ennakkoehtona. Ajan ilmapiiriin, idän ja lännen vastakkainasetteluun sekä informaatioisotaan liittyen saattoivat suomalaiset seitsenpäiväiset sanomalehdet 1990-luvulle asti tarkoittaa noudattavansa nimenomaan ”länsimaisen sananvapauden” periaatteita *Savon Sanomien* tapaan. *Helsingin Sanomat* korosti kuohuvassa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä mielipiteen vapauden merkitystä kansanvallalle.

² Olen aiemmin analysoinut Karjalaisen lukijalupauksen karkealla kehikollani: aatteellinen osuus, journalistinen osuus ja eettis-juridiset määritykset. Lehto 2004, 94-101.

1970-luvun linjapapereissa moni äänenkannattajalehti alleviivasi omaa sananvapauttaan suhteessa taustapuolueeseensa. Esimerkiksi kokoomuslainen *Aamulehti* pidatti itselleen oikeuden ”kansallisen ajattelutavan mukaisiin, puolueen menettelyistä riippumattomiin tulkintoihin ja kannanmäärittäksiin”. *Keskipohtajanmaan* linjassa lehden sisältö sanottiin määriteltävän ”vapaana poliittisesta, taloudellisesta tai muusta ulkopuolisesta painostuksesta” niin keskustan äänenkannattaja kuin lehti olikin. Keskustalehtien tapa kirjata linjapapereissaan puoluesuhteensa väljästi aatteen kautta on sekin tulkittavissa haluksi ottaa etäisyyttä ja rakentaa itsenäisyyttä.

1970-luvun toimitusdemokratiakeskustelussa vaatimuksena oli saada toimittajille lisää sananvaltaa toimitustyöhön eli lehden ”sisäistä sananvapautta”. Tämä vaatimus ei löytänyt kustantajien linjapapereista myötämieltä. Linjapapereita laativat päätoimittajat lehtiyhtiöiden hallitusten avainjäsenten kanssa, eivätkä toimittajat päässeet osallistumaan prosessiin tai linjojen sisältöjen muotoiluun. Sananvapautta käytti kustantaja yrittämisen vapauden turvaavan perustuslain omaisuuden suojan varjelemana, kuten Ossi Kivekäs argumentoi tunteudessa artikkelissaan 1973³. Kenelle sananvapauden käyttöoikeus kuului, oli Kivekkään tulkinnan mukaisesti ristiriidassa sen kanssa, miten McQuail on normatiivis-ihanteellisesti määritellyt käsitteen sisällön. McQuailin mukaan vapaus on haluttu turvata nimenomaisesti toimittajille, heidän käyttämille lähteille ja kansalaisiksi määritellyille yleisölle. Omistajavaltaa käyttävät kustantajat aiheuttavat McQuailin ajattelussa pikemminkin vaaran vapausperiaatteen toteutumiseksi mediassa. McQuail on tunnistanut itsekin tämän sanomalehdistön valtasuhteisiin liittyvän ristiriidan ulkopuolisten esittämien normatiivisten vaatimusten ja arkikäytännön välillä. Lisäksi ihanteelliseen vapauden vaatimukseen liittyy ongelma sen suhteen, että kaikki se, mitä halutaan vapaasti viestiä, ei löydä yleisöä, koska sillä on vapaus kieltäytyä vastaanottamasta viestejä.⁴ Suomalaisen sanomalehtien linjapaperit olivat itsessään osoitus näistä sananvapauden ristiriitaisten vaatimusten ja niihin vastaamisen aiheuttamista jännitteistä. Linjapaperimomentti työehtosopimuksessa oli tämän ristiriidan juridinen ratkaisuyritys.

Linjapaperit eivät rajanneet vain toimittajien sananvapautta. Myös McQuailin mainitsemien lähteiden ja ”kansalaisten”, yhteiskunnallisesti aktiivisiksi oletettujen lukijoiden, vapautta saada sanoa sanansa sanomalehden sivuilla oli rajoitettu. 1970-luvulla moni sanomalehti ei halunnut sallia *Turun Sanomien* sanoin ”vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen vastaista kirjoittelua”. Linjaukset oli laadittu kommunisteja silmällä pitäen, ja ne koskivat niin toimituksellista tekstiä kuin yleisönosastoa, jonne ei siis kelpuutettu kaikkia mielipiteitä. Vaaleja ennen kommunistien ilmoituksiakaan ei otettu kaikissa porvarilehdissä vastaan.

Sanomalehdet rajoittivat lukijoidensa ja toimittajiensa mahdollisuutta sananvapauden käyttöön toisen McQuailin periaatteen nimissä: *järjestyksen*. Se on teema, joka on suomalaisten porvarillisten sanomalehtien pitkä linja. Sisällissodan jälkeen aina 1930-luvulle asti sanomalehdet puolustivat ohjelmissaan nä-

³ ”Ajatuksia toimittajan ja julkaisijan suhteista”, Suomen Lehdistö 11-12/1973.

⁴ McQuail 2000, 168.

kyvästi yhteiskunnan järjestystä eritoten kommunistien, mutta myös oikeistolaisten ääri liikkeiden horjutuspyrkimyksiä vastaan. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen itsesensuurin oloissa lehdet olivat jälleen yhteiskuntajärjestyksen puolesta, vahvan valtiovallan tukijoita. 1970-luvulla linjapapereissa sama linja jatkui, ja sananvapauden rajoitukset omaksuttiin linjoihin sisään. Sanomalehtien samaistuminen valtion kanssa ilmeni linjapapereissa myös siinä, että niihin oli kirjattu sanomalehtien usein sangen myötäsukainen kanta valtion harjoittamaan viralliseen ulkopoliittikkaan. Monessa keskustalaisessa lehdessä tuettiin Paasikiven-Kekkonen linjaa, ja kokoomustaustaisissa sekä sitoutumattomissa lehdissä usein puolueettomuuspolitiikkaa tai väljemmin itsenäisyyttä.

1990-luvulta lähtien sananvapaus sai linjapapereissa uusia vivahteita. 70-lukulainen, tiukka kustantajalähtöinen linja antoi myöten yleisölle mutta myös toimittajille enemmän vapauksia sallivalle asenteelle. Olen nimennyt tämän suuntauksen ”lukijoiden sananvapaudeksi”, jota McQuailin viidestä periaatteesta voisi yhtä lailla käsitellä *tasa-arvon* periaatteen toteutumisenä: kaikkien lukijoiden tasapuolisena ja oikeudenmukaisena *pääsynä* sanomalehteen. Lukijoiden sananvapauden korostuminen näkyi linjapapereissa siinä, että sananvapauden käytölle aiemmin asetetut rajoitukset purettiin. Esimerkiksi *Satakunnan Kansan* uuden, vuoden 2005 linjan mukaan ”mielipidekirjoittelussa kannustetaan moniarvoiseen keskusteluun, jossa tärkeässä osassa ovat lehden kannasta poikkeavat mielipiteet”. Lukijoiden sananvapauden yhtenä juonteena oli kansalaisjournalismi. Muutama päätoimittaja tulkitsi linjapaperiaan siten, että lukijoiden sananvapaus tarkoitti kansalaisjournalistisia valintoja toimitustyössä: annettiin lukijoille ääni ja mahdollisuus vaikuttaa vaikkapa vaalien yhteydessä siihen, mihin asioihin lehti patisteli poliitikkoja ottamaan kantaa. Toimittajien sananvapautta ei edelleenkään linjapapereissa alleviivattu, mutta tilanne toimituksissa oli muuttunut sitten 1970-luvun: jutut kirjoitettiin säännönmukaisesti nimillä ja toimittajat saivat esittää omia mielipiteitään.

Niissä lehdissä, joissa omistus pohja oli vaihtunut, saattoivat päätoimittajat korostaa lehden sananvapautta tai itsenäisyyden merkitystä omistajan, konsernin, suuntaan. Lukijoille ja lehden omille toimittajille haluttiin vakuuttaa, että uusi omistaja ei sanele lehden linjaa. Lehdissä korostui ”päätoimittajan sananvapaus”. Monen päätoimittajan mielestä omistusmuutos oli tosiasiaa lisännyt päätoimittajan sananvapautta, kunhan vain uuden omistajan asettamat taloudelliset tavoitteet täyttyivät.

Linjapapereiden perusteella lehdet vaikuttivat kokonaisuutena vapautuneen. Mahdollisia rajoituksia ei johdettu lehden edustamasta aatteesta tai arvomaailmasta, vaan markkinoilta, kun lehdissä korostettiin lukijoiden mieltymyksiä journalismin perustana: jos aineistotyypin ei katsottu tavoittavan riittävästi haluttuja lukijoita, sitä ei periaatteessa kannattanut julkaista. Journalismin tuli kiinnostaa. Keski-Uusimaan linjaan listattujen sinällään kunniakkaiden journalistien periaatteiden käytännön tulkintaa todettiin arvioitavan melko karusti sivullapysymisaikana. Sananvapauden ja lehden sisällön moninaisuuden toteutumista uhkasi korostunut taloudelliseen voittoon tähtäävä toimituspolitiikka. Sanomalehtien toimittamista saattoi piilevästi rajoittaa markkinoiden

tyrannia. Johtopäätökseni linjapapereiden määrittelemien periaatteiden tasolta tarkasteltuna kuitenkin on, että markkinavetoisuus on suomalaisessa lehdistöjärjestelmässä lisännyt vapautta, kasvattanut tasa-arvoa ja moninaisuutta ymmärrettyinä lehtien sisällön tarjonnaksi. Tasa-arvoa, samalla sananvapautta, voitiin linjapapereiden ja päätoimittajahaastatteluiden perusteella 1970- ja -80-luvuilla mitata sillä, miten kommunistit ja aseistakieltäytyjät saivat sanansijaa sanomalehdissä. 1990-luvulta lähtien mittarina voi käyttää eläinaktivisteja⁵.

Vapaus on myös ennakkoehto sille, että sanomalehti pystyy harjoittamaan sen keskeistä tehtävää: neljännen valtiomahdin nimitykseen sisältyvää kriitikon eli amerikkalaisittain vahtikoiran rooliaan. Periaatteessa sanomalehden ja sen toimittajien tulisi olla *riippumattomia* poliittisista, taloudellisista ja muista valtapäireistä, jotta ne voisivat toimia journalististen periaatteiden mukaisesti. Monessa linjapaperissa korostettiin 1970-luvulla lehden riippumattomuutta eri tavoista. Tuolloin tosiasiaassa varsinkin äänenkannattajalehtien sitoumukset olivat vielä vahvoja, ja voi mielestäni kysyä, kuinka moni sanomalehdistä oli tosiasiaassa riippumaton. Myös moni toimittajista sitoi itsensä puoluepoliittisesti itselleen tärkeään aatteeseen. Aina toimittajien henkilökohtainen riippuvaisuus ei täsmännyt lehden riippuvaisuuden kanssa, mistä kertoo 1970-luvulla vaikuttanut yleisdemokraattinen rintama. 1980-luvun jälkipuoliskolta lähtien äänenkannattajasanomalehdet alkoivat ilmoittautua sitoutumattomiksi puolueista, joskin lehdet yhä saattoivat sitoa tunnussanoilla oman arvomaailmansa entiseen taustaansa. Riippuvaisuus kuitenkin heikkeni, siitä tuli lehdistötuen käytännössä loputtua aidosti omaehtoista, ja riippumattomuutta rajasi ennen kaikkea halu sopeutua markkinoiden kysyntään ja lukijoiden toiveisiin. Toimittajien poliittinen sitoutuneisuus heikkeni yleisen yhteiskunnallisen epäpoliittisoidumiskehityksen myötä. Mielenkiintoinen piirre suomalaisten sanomalehtien vapaudessa ymmärrettyinä riippumattomuudeksi oli se, että varsinkaan 1970- ja -80-lukujen linjapapereissa riippumattomuudesta ei yleisesti johdettu kriitikon tehtävää. Riippumattomuus todettiin, mutta sen antamaa mahdollisuutta toteuttaa lehdistön roolia vallan korjauskertoimena ei kirjattu ulos. Vasta 2000-luvulla kriittinen tehtävä alkoi yleistyä linjapapereissa, ja esimerkiksi *Karjalainen* linjasi vuoden 2005 alussa, että ”*Karjalainen* kokee tehtäväkseen tarpeen tullen toimia julkisen hallinnon ja päätöksenteon kriitikkona sekä arvioijana”. Perinteinen ”neljännen valtiomahdin” valvontatehtävä onkin kohdistunut julkiseen valtaan.

Linjapapereista ja päätoimittajien haastatteluista pilkahtelee, miten 1990-luvulta lähtien lehdelle alettiin esittää koventuneita taloudellisia tavoitteita. Linjapapereissa saatettiin muistuttaa vain taloudellisesti kannattavan toiminnan mahdollistavan ”sananvapauden”, ”tiedotustehtävän toteuttamisen” tai lehden ”itsenäisyyden”. Lehden vapauden ehdoksi nousi näin taloudellinen menestys. Tiettyyn pisteeseen asti näin on aina ollut, sillä liikevoitto on lehdillekin kuin happi, jota ilman ei pitkän päälle voi olla elämää tai sananvapautta. Kysymys on kuitenkin siitä, ovatko tulostavoitteet kiristyneet ja millaiset voitot ovat riittäviä. Jos tulosruuvia kiristetään ylitse tietyn rajan, se vaikuttaa väistämättä lehden journalistiseen sisältöön ja mahdollisuuksiin toteuttaa yleis-

⁵ Ks. Juppi 2004.

sen edun nimissä yhteiskunnallisen instituution tehtävää. Missä tämä raja on – 10:ssä, 15:ssä, 20:ssä vai 25:ssä liikevoittoprosentissa – on kustantajan määriteltävissä. Yhdysvalloissa on jo parin vuosikymmenen ajan oltu huolissaan kiristyneen voitontavoittelun seurauksista sanomalehdille ja journalismille⁶. Taluspaineiden on nähty heikentävän journalismin laatua ja samankaltaistavan sisältöjä. Uutishuoneiden vähentyneiden resurssien on katsottu todistavan siitä, että voitotavoitteet saattavat vähentää lehtien mahdollisuutta toimia aktiivisesti ja suistaa ne kustannustehokkaiden einesuutisten välittäjiksi.

Edellä mainitun *järjestyksen* periaatteen vahvuutta linjapapereissa alleviivasi se, että McQuailin järjestys-teeman alle lukema *solidaarisuus* oli niissä esillä korostetusti 1970-luvulta lähtien. Solidaarisuus merkitsee mcquaililäisittäin lukijakunnan kokemaa solidaarisuutta tai kulttuurista identiteettiä, ja sanomalehti saattaa vahvistaa näitä sosiaalisen sidoksen tuntemuksia. Suomalaisten sanomalehtien periaatelinjoissa tällainen solidaarisuus ilmeni usein ”maakunnallisuutena” tai oman alueen puolustamisena. 1990-luvulta lähtien kaikki sanomalehdet korostivat jollain tavalla suhdettaan levikkialueeseensa. Valtakunnalliseksi leimautunut *Helsingin Sanomatkin* tulkitsi sisäisesti linjapaperiaan siten, että omaa aluetta haluttiin paperia varsinaisesti muuttamatta tuoda paremmin esille. Linjapaperia ei muutettu, tulkintaa kyllä. Voi yleistää, että kaikki suomalaiset seitsenpäiväiset sanomalehdet olivat 2005 omien ydinlevikkialueidensa puolesta joko siinä mielessä, että antoivat ydinalueensa tiedonvälitykselle enemmän tilaa kuin muille alueille tai sitten ne suoranaisesti sanoivat ajavansa oman alueensa etua. Kärjistetyimmillään päätoimittaja koki, että kaikki merkittävät poliittiset kannanotot tuli perustella pääkirjoituksissa oman alueen edun näkökulmasta. On huomautettu, että oman alueen korostaminen juontaa perimmänsä sanomalehtien taloudellisiin tavoitteisiin. Maakunnallisen lehden kannattaa pitää kiinni vahvasta talousalueesta, koska vain sen myötä lehti itsekin kukoistaa.⁷ Vaikka näin epäilemättä on, periaate oman alueen puolustamisesta ei tyhjene tällaiseen taloudelliseen piilotarkoitukseen. Yhtä hyvin voi miettiä, onko suomalaisen sanomalehdistön historiallinen puoluetauisuus syynä siihen, että edelleen lehden on oltava jonkun puolesta, pelkkä konstailematon uutislehden tehtävä ei yhdellekään tutkimalleni sanomalehdelle tunnu riittävän. Sitoutumista saattavat kaivata paitsi päätoimittajat myös lehtien lukijat, joiden tuntojen mukaisesti linjapapereissa soitellaan. Oman alueen korostaminen liittyy suomalaiseen lehdistörakenteeseen, josta seitsenpäiväiset valtakunnalliset yleissanomalehdet puuttuvat *Helsingin Sanomia* ja *Hufvudstadsbladetia* lukuunottamatta⁸.

⁶ Voittotavoite on koettu uhaksi journalismille erityisesti Yhdysvalloissa. Esim. Kovach & Rosenstiel 2001, 29-33. Ruotsissa Boëthius on kysellyt poleemisessa kirjassaan *Mediernas svarta bok* (2002, esim. sivut 180 ja 270), onko voitontavoite syrjäyttänyt lehtien yhteiskunnallisen tehtävän. Voittotasosta hän kirjoittaa (132): ”Kun mediayritykset aiemmin tyytyivät 3-5 prosentin voittoon (liikevoittotasoon?, tätä Boëthius ei selvennä), on vaatimus nyt 15-30 prosenttia tai enemmän”.

⁷ McQuail 1992, 267.

⁸ *Helsingin Sanomat* on ainoa suomenkielinen seitsenpäiväinen valtakunnallinen yleissanomalehti, mutta kuten totesin, sekin suuntautui 2005 yhä vahvemmin omalle ydinalueelleen. Vuonna 1991 lopettanut Uusi Suomi oli myös valtakunnallinen lehti,

Oman alueen korostamisen yhteydessä linjapapereista ilmenee kiinnostavalla tavalla yhteiskunnan yksilöllistymiskehitys. 1970- ja -80-luvuilla puhuttiin linjapapereissa usein persoonattomista kollektiiveista, kuten maakunnasta, alueesta tai toiminta-alueen väestöstä tai monikollisista lukijoista ja yleisöstä. 1990-luvun puolivälin jälkeen linjapapereissa puhe muuttui kokonaisuutena yksilökeskeisemmäksi. Maakunta sai kasvot: se ei ollut enää vain "Itä-Suomen talousalue" vaan "pohjoiskarjalaiset" (Karjalainen); ei Keski-Pohjanmaa vaan keskipohjalaiset (Keskipohjanmaa); ei vain "Satakunta" vaan nimenomaan sen "ihmiset". *Lapin Kansan* linjassa vaihdettiin "Lapin ihmiset" yksilölliseksi "Lapin ihmiseksi". Kyseessä ei mielestäni ollut vain mielenkiintoinen muutos sanastossa, vaan sillä oli laajempia seuraamuksia. Linjapapereista syntyy vaikutelma, että lehdet samaistuivat muutoksen jälkeen vahvemmin yksittäisiin lukijoihinsa kuin isoihin ylätasoin toimijoihin kuten "isänmaahan", "puolueeseen" tai "maakuntaan". Samaistuminen lukijoihin vaikutti lehden sisältöön.

Informaation laatu ja moninaisuus

Sanomalehdet viittasivat linjapapereissaan 1970- ja -80-luvuilla yleisesti objektiivisuuteen lehden journalismin perustana. McQuail nimeää objektiivisuuden keskeisimmäksi *informaation laatua* määrittäväksi normatiiviseksi käsitteeksi. Objektiivisuus on ollut koko länsimaista uutismediaa hallitseva määre.⁹ 1990-luvulla objektiivisuus sanana katosi linjapapereista. Sen sijaan niissä vahvistui määre luotettavuus kuvaamaan uutisjournalismissa tavoiteltua sisältöä. Olen tulkinnut muutosta niin, että luotettavuuden koettiin puhuttelevan objektiivisuutta paremmin lukijoita ja toimittajia. Lisäksi luotettavuus heijastaa sanomalehtien suuntausta lukijoiden pariin. Objektiivisuus kiinnitti huomion jutun ja todellisuuden suhteeseen – luotettavuus korostaa määreenä lehden ja lukijan suhdetta. Linjapapereissa luotettavuus näytti usein liittyvän lehden käyttämiin lähteisiin. Kun lähteet olivat kriittisesti tarkastellen luotettavia, näiltä saatu tieto olisi lukijoidenkin silmin luotettavaa, kulki ajatus.

Objektiivisuus edellyttää sanomalehdeltä ja toimittajilta riippumattomuutta. Vain riippumattomasta asemasta voi asioita tarkastella puolueettomasti. 1970-luvulla usea seitsenpäiväinen sanomalehti oli kuitenkin äänenkannattaja, jolloin täydestä riippumattomuudesta oli luovuttu.

Ellei lehti ollut aidosti puoluepoliittisesti sitoutumaton ja riippumaton erilaisista vaikuttajaryhmistä, sen saattoi olla vaikea toteuttaa uutispalstoillaan tiukassa mielessä objektiivisuuden osatekijöistä erityisesti puolueettomuutta (westerståhlilaisittain määritellen: tasapainoa ja neutraalia esitystapaa). Kun lehdet 1980-luvun lopulta lähtien alkoivat julistautua puoluepoliittisesti sitoutumattomiksi, sen olisi luullut vapauttavan ne tähdentämään linjapapereissaan uuden tilanteen avaamia mahdollisuuksia objektiiviseen journalismiin. Näin ei kuitenkaan käynyt. Pikemminkin sitoutumattomuuden vahvistaneissa linjapapereissa annettiin monin tavoin ymmärtää linjan jatkuvan muuttumattomana.

---

mutta sen tapaus osoitti, että Suomen markkinoilla ei valtakunnalliselle yleisledelle ole välttämättä tilaa.

⁹ McQuail 2000, 172-175.

Ilmiö selittyy päätoimittajahaastattelujen perusteella sangen käytännöllisillä syillä: päätoimittajat varoivat sitoutumattomuustilanteessa linjapapereissa jyrkkää irtiottoa menneestä, koska kaikki lehden hallinnossa mukana olleet ja lehden omistajat eivät sitoutumattomuutta edelleenkaan kannattaneet. Niinpä linjapapereissa yritettiin osoittaa lehden taustajoukoille, että mikään ei muutu. Linjausten muuttumattomuus panee kuitenkin kysymään, halusiko lehti tosiasiassa pysytellä aatteellisesti vanhoilla linjoillaan ja oliko sitoutumattomuusjulistus vain markkinoinnillinen keino hälventää lehden puoluehistorian aiheuttamia epäilyksiä? Vaisun sitoutumattomuuslinjauksen varjopuolena oli sekin, että aidosti riippumattoman journalismin periaatteet eivät uudessakaan linjauksessa täysin kirkastuneet ja siten antaneet tukea näiden periaatteiden toteuttamiselle käytännön toimitustyössä. Jos journalistisia periaatteita ei lausuttu ääneen, niitä ei välttämättä tarvinnut käytännössäkään noudattaa.

Objektiivisuutta rajattiin linjapapereissa oman alueen ja sen lukijoiden edun ollessa kyseessä.

Oman alueen edun huomioiminen vaikutti vain vahvistuneen sitoutumattomuuskehityksen myötä. Lehdet eivät olleet sitoutumattomia omasta alueestaan eivätkä neutraaleja kannanotoissaan, kun kyseessä oli oman alueen etu. Oman alueen puolustaminen ja puolueellisuus sen suhteen tuotiin aina avoimesti esille, kun taas puoluepoliittisen sitoutumattomuuden ääneen lausumista siis jopa varottiin.

1990-luvulta lähtien yhä useampi lehti korosti luotettavuuden rinnalla journalistisissa periaatteissaan läheisyyttä lukijoihin. Tunnussanalle annettiin kansalaisjournalismiin vivahtavia selityksiä, tai sitten vain korostettiin lehden tahtoa olla lähellä lukijoitaan, mikä viittasi niin aihepiireihin, näkökulmiin, kielenkäyttöön tai juttujen painotuksiin. Lukijaläheisyyden voi nähdä liittyvän lukijoiden sananvapauden korostamiseen. Joka tapauksessa: jos toimittajien katse oli 1970-luvussa jutussa (objektiivisuus), niin 1990-luvulla se oli lukijassa (luotettavuus, lukijaläheisyys).

McQuaililla *moninaisuuden* periaate on sananvapauden tapaan eräänlainen ennakkoehto yleisen edun toteutumiselle mediassa. Kyse on periaatteesta siitä, että yhteiskunta heijastuu mediassa kokonaisuudessaan. Esimerkiksi erilaisille osaryhmille tai aihepiireille pitäisi antaa näkyvyyttä niiden osuutta vastaavassa suhteessa. Kun 1970- ja -80-luvun linjapapereissa enemmistö tutkimuslehdistä oli vielä äänenkannattajia, lehdet saattoivat toteuttaa moninaisuuteen liittyvää tasa-arvon periaatetta antamalla erityisesti ennen vaaleja saman verran palstatilaa *oman* puolueen edustajille. Moninaisuuden ja tasa-arvon periaate ei toteutunut siinä mielessä, että kaikkien puolueiden kaikkia ehdokkaita olisi kohdeltu samoin ehdoin. Vasta kun lehdet alkoivat suuntautua tosissaan puoluepoliittiseen sitoutumattomuuteen ja julistautuivat linjapapereissaan sitoutumattomiksi, periaatetasolla saman mitan tuli päteä tiukassa mielessä kaikkiin ehdokkaisiin. Moninaisuuden periaatetta alettiin soveltaa päätoimittajien mukaan tosiasiassa myös yleisönosastoon, jossa haluttiin kuuluvan kaikkien äänet. Yleisönosaston kautta lehti halusi toteuttaa julkisen foorumin tehtävää eli toimia kes-

kustelupaikkana lukijoilleen. Enää ei ollut tarvetta rajata joitain mielipiteitä ulos lehden palstoilta.

Markkinatutkimusten avulla sanomalehdet tarkensivat 2000-luvulla näkemyksiään lukijoistaan. Tällöin saatettiin huomata, että lehti oli palvelut huonosti isoa osaa lukijajoukostaan siten kuin arvo- ja asennemittaukset nämä ryhmät määrittivät. Lehti saattoi pyrkiä parantamaan suoritustaan näissä osaryhmissä, jolloin moninaisuuden periaatteen voi katsoa toteutuneen aiempaa paremmin lehden tarjonnassa. McQuailin mallissa osaryhmillä kuitenkin mitä ilmeisimmin tarkoitetaan yhteiskunnallisesti itsensä identifioivia tahoja, joiden jäsenet tunnistavat toisensa. Markkinatutkimusten osoittamien ryhmien kohdalla tämä ei pidä paikkaansa, sillä esimerkiksi Risc Monitor -tutkimuksen mukavuus- ja ilmiöihmiset ovat vain tutkimuksen havaittavissa - ryhmän jäsenet eivät tiedosta kuuluvansa samaan ryhmään, joka ei siinä mielessä ole ”yhteiskunnallinen”. Oikeanlaista aineistoa lisäämällä lehden moninaisuus saattoi näiden tutkimuksellisten asenne- ja arvoryhmien edustajien mielestä kuitenkin parantua.

McQuailin malli onnistuu mielestäni kiteyttämään ison osan tutkimukseni havaitsemistani periaatteista ja toisin päin: suomalaisten sanomalehtien periaatteet vaikuttavat lokahtavan yllättävän hyvin tähän länsimaisten demokraatioiden viestintäpoliittisista lausumista koottuun teoreettisluonteiseen rakennelmaan. Suomalaisten sanomalehtien linjapapereiden periaatteiden ja McQuailin mallin väliset erot valaisevat sitä, mikä suomalaisissa sanomalehdissä on ollut omalaatuista. Edellä esittämäni kuvauksen perusteella nousee esille kolme seikkaa:

- Suomalaiset sanomalehdet kokonaisuutena perustivat sangen pitkään toimintansa puoluelehtijärjestelmässä syntyneisiin periaatteisiin, jolloin sanomalehdistöä eivät ohjanneet sananvapauden, tasa-arvon, moninaisuuden tai riippumattoman journalismin periaatteet tiukasti ymmärrettyinä. Vasta 1990-luvulla periaatteet alkoivat sitoutumattoman lehdistön oloissa kuvata läpäisevästi sanomalehtiä. Suomalainen valtavirtajournalismi seurasi länsimaista ihannemallia parinkymmenen vuoden viiveellä.
- Suomalaisen sanomalehdistön vahva periaatteellinen juonne on kiinnittyminen omaan levikkialueeseensa. Kun puoluepoliittinen sitoutumattomuus toteutui 2000-luvulla viimeisenkin seitsenpäiväisen lehden kohdalla, kaikki lehdet olivat kiinnittäytyneet omiin levikkialueisiinsa. McQuailin mallissa korostuu median riippumattomuus, mutta Suomessa sanomalehdet ovat pyrkineet nimenomaan osoittamaan, että ne ovat sitoutuneita johonkin: ensin puolueeseen, sitten oman levikkialueensa, ”maakunnan”, hyvään.
- Vahtikoiran rooli ei periaatetasolla ole noussut ennen kuin vasta 2000-luvulla laajasti suomalaisten (porvarillisten) sanomalehtien tehtäväkuvaksi. Tutkimani lehdet eivät ole halunneet olla vanhoissa ohjelmissa ja linjapapereissa niinkään valtiovallan opponijia vaan tukijoita ja kumppaneita, usein edustamiensa puolueiden kautta. 1970- ja -80-luvuilla osa

lehdistä oli halukkaasti tukemassa valtion harjoittamaa virallista ulkopoliittikkaa.

6.2 Arkipäiväistyvä sanomalehti

Aineistoni antaa mahdollisuuden esittää näkemyksen siitä, miten suomalainen sanomalehdistö periaatetasolla on 35 vuoden aikana muuttunut. McQuail itse on otaksunut, että mediaa määrittävien normien eli periaatteellisten lausumien sisältö ei olisi perusteiltaan toinen 2000- kuin 1970-luvulla, mutta normien tärkeysjärjestys on saattanut vaihtua¹⁰. Mielestäni tärkeysjärjestyksen lisäksi periaatteiden tulkinta on muuttunut, vaikka periaatteet olisivatkin nimellisesti säilyneet samoina. Oman aineistoni perusteella kutsun linjapapereista tulkittavaa kokonaisuutena 1970-luvulta 2000-luvulle *sanomalehtien ja niiden journalismin arkipäiväistymiseksi*¹¹. Ajoitan muutoksen tapahtuneen linjapapereiden perusteella 1990-luvulla ja muutoksen suunnan vahvistuneen 2000-luvulla. Erityisesti muutos näkyy informaation laadun määrittelyissä siten, kun olen sitä McQuailin mallin ohjaamana ruotinnut.

Vapauden periaatteen kohdalla arkipäiväistyminen merkitsi lukijan sananvapautta. Ideologiset kysymykset eivät enää määrittäneet sananvapauden sisältöä, vaan sanomalehdissä asetettiin tavoitteeksi saada esimerkiksi yleisönosastoon mahdollisimman erilaisia mielipiteitä. Tasa-arvon periaate toteutui ainakin periaateohjelmien perusteella aikaisempaa paremmin. Poliittiset taistelut laantuivat, politiikka arkipäiväistyi ja sananvapauden periaate itsessään arkipäiväistyi. Sananvapautteen ei suhtauduttu enää niin kuolemanvakavasti, sillä sananvapauden monopoleja ei varsinaisesti enää ollut, kun mediatarjonta kasvoi räjähdysnomaisesti: internet avasi pääsyn rajattomaan, globaaliin kirjastoon, ilmaislehtiä ja uusia aikakauslehtiä perustettiin, tv-kanavien määrä oli kasvamassa digitalisoitumisen myötä.

Arkipäiväistymisen yksi seuraus näyttää olleen se, että järjestys-teeman merkitys linjapapereissa heikkeni. Lehdet saattoivat viitata linjapapereissaan edelleen demokratiaan tai kansanvaltaan, mutta 1970-luvun palo yhteiskunnan ja valtiiovallan puolustamiseen tutkimistani porvarillisista sanomalehdistä puuttui. Vallankumousta ei kukaan enää vakavissaan suunnitellut, eivätkä lehdet katsoneet tähdelliseksi suitsia kommunistejakaan palstoiltaan. Lehdet eivät myöskään katsoneet velvollisuudekseen kannattaa virallista ulkopoliittikkaa, joka kuului käsitteenä edesmenneeseen yya-kauteen.

Sen sijaan järjestys-näkökulma solidaarisuuden merkityksessä vahvistui arkipäiväistyneessä sanomalehdessä. Puoluepolitiikan painoarvon ainakin nä-

¹⁰ McQuail 2000, 179-180.

¹¹ Samansuuntaisia huomioita journalismin muutoksesta näppituntuman perusteella on tehnyt tutkivana toimittajana työskennellyt Heikki Hiilamo, joka kritisoi myös eräitä kansalaisjournalismin piirteitä ja kutsuu niitä tee-se-itse-journalismiksi. Hiilamo näkee muutoksen myötä journalismin tason heikentyvän. Hiilamo & Kuutti 1997, 135-144.

ennäisesti laskiessa oma alue korostui linjapapereissa. Lehdet halusivat olla kuin leirinuotio, jonka ääreen oman levikkialueen lukijat aamuisin kokoontuivat. Sanomalehtien tarve luoda ja ylläpitää solidaarisuuden ja identiteetin tuntemuksia lukijakunnassaan kasvoi. Puhuminen maakunnasta tai omasta levikkialueesta piti sisällään sen, että lehden sisällöllisessä tarjonnassa oman alueen asioille haluttiin antaa aiempaa suurempi sija sanomalehden tarjonnassa. Lehti tuli lähemmäs lukijoidensa arkipäivää.

Moninaisuuden periaatteen toteuttaminen puoluepoliittisessa mielessä vaikutti linjapapereissa itsestään selvältä. Esimerkiksi vaalien yhteydessä keitään ei enää rajattu ulos uutis- saati ilmoituspalstoilta. Lehden oma mielipide ehdokkaista ainakin presidentinvaalien yhteydessä katsottiin edelleen mahdolliseksi ja jopa suotavaksi tuoda esiin. Moninaisuuden kohdalla päti sama kuin sananvapauden: politiikka ja sen käsittely näytti arkipäiväistyneen. Periaatteessa moninaisuutta edistivät myös aikaisempaa hienosyisemmät lukijatutkimukset, joissa pelkkien väestöllisten muuttujien sijasta selvitettiin lukijoiden arvoja ja asenteita. Liiketaloudelliset tavoitteet saattoivat kuitenkin luoda varjon moninaisuuden periaatteen toteuttamisen ylle: kaikkia lukijoita ei katsottu kannattavan tavoitella varsinkaan, jos ilmoittajat eivät näistä ryhmistä piitanneet.

Syvimmin sanomalehdistön arkipäiväistyminen näkyy mielestäni informaation laatuun liittyvissä määrityksissä. 1970-luvun viitekehyksessä, ”yleisen edun” nimissä, sanomalehtien linjapapereissa korostui tieto ja tiedonvälitys. Lukijoiden koettiin odottavan lehdeltä tietoa ja mielipiteitä, joiden perusteella he muodostivat oman maailmankuvansa ja käsityksensä asioiden tilasta. Journalistisista periaatteista korostui objektiivisuus. Esimerkiksi *Kainuun Sanomien* tarkoitus oli ”jakaa tietoa objektiivisuutta ja tasapuolisuutta noudattaen”. *Helsingin Sanomat* nimesi lehden lukijat ”kansalaisiksi”, mikä korosti näiden oletettua yhteiskunnallista orientoitumista.

1990-luvulla objektiivisuus katosi määritteenä kokonaan. Ei ole epäilystäkään siitä, etteivätkö lehdet edelleen halunneet kertoa asioista ”niin kuin ne ovat”, mutta sisällöllisen arvioinnin kriteeriksi nostettiin uusi sana: luotettavuus. *Kainuun Sanomien* linjapapereissa vuodelta 1999 peruslähtökohdiksi nimettiin ”läheisyys, luotettavuus ja myönteisyys”. *Satakunnan Kansan* sanoin lehden sisällön tuli olla ”lukijoiden jokapäiväisen elämän kannalta tärkeää, läheistä ja kiinnostavaa” ja myös luotettavuus mainittiin linjapaperin toisessa kohdassa. Näissä linjauksissa kiteytyvät uuden ajan normatiiviset vaatimukset sanomalehdille tai tarkemmin sanomalehtien itseymmärrys näistä vaatimuksista. Luotettavuuden tavoin läheisyyden voi mielestäni tulkita niin, että sanomalehti ajatuksellisesti kietoutuu lukijoihinsa aiempaa tiiviimmin. Läheisyys-määreen voi ymmärtää niin, että journalismissa suositaan ennen kaikkea sellaisia aihe- ja näkökulmavaihtoja, jotka kiinnittyvät enemmän lukijoiden havaittavissa olevaan elinympäristöön ja paikallisuuteen. Kun vaikkapa Raimo Sailasta haastatellaan sanomalehteen, pääotsikkoon nostetaan hänen patistelunsa, että suomalaisten tulisi ryhtyä marjanpoimintaan¹². Uusissa oloissa pidetään arvokkaina

¹² Silja Nikkanen, ”Sailas patistaa suomalaisia marjanpoimintaan”, *Keskisuomalainen* ja *Savon Sanomat* 12.8.2005.

arkipäivästä kumpuavia aiheita ja näkökulmia. *Helsingin Sanomien* tapaan ”paikallisen lehden rooli korostuu siirtämällä journalismin painopistettä lähemmäs ihmisten elämää ja *arkipäivää* sekä lisäämällä lehden ja lukijan vuorovaikutusta”. Arkipäivä ja jokapäiväinen elämä tuntuivat tunnussanoina läpäisseen varsin 2000-luvulla laaditut linjapaperit ja päätoimittajien niistä tekemät tulkinat. Läheisyyden kanssa synkronissa on eräissä linjapapereissa mainittu hyötötieto: tieto, joka liittyy lukijoiden arkiseen elämään ja jolla on siinä käyttöarvoa.

Arkipäiväistyneessä sanomalehdessä vastuullisuus yleisen edun mukaiseen toimintaan toteutuu ensisijassa markkinoiden viitekehyksessä. Linjapapereihin hiipivät aiempaa laajemmin sisään viittaukset lehden taloudellisiin tavoitteisiin. Tulostavoitteiden kasvaneen merkityksen kanssa oli linjassa, että lukijoita mutta myös ilmoittajia tuli kuulla entistäkin tarkemmin, jotta lehti menestyisi. Markkinoiden viitekehykseen liittyi se, että sanomalehden taloudellinen vastuu omistajilleen korostui. Markkinoiden viitekehyksen ilmentymää oli lukijalähtöisyys, sillä juuri lukijoistahan koostuvat sanomalehtien markkinat.

1990-luvulle asti tutkimuslehtieni linjapaperit viittasivat enemmän julkisen vastuun viitekehykseen¹³, jolloin lehdet kiinnittyivät vahvemmin demokraattiseen järjestelmään kuin markkinoihin. Jos lehti oli virallisesti jonkin puolueen äänenkannattaja, jo pelkästään tämä sidos määritteli lehden roolin yhteiskunnalliseksi. Lehdet linjasivat olevansa vastuussa koko yhteiskuntajärjestelmästä. Tämän viitekehyksen oloissa oli luontevaa nimittää lehtien linjapapereita *periaatelinjoiksi*, sillä puolueiden tehtäväkuvauksia kutsuttiin vastaavasti *periaateohjelmiksi*. Sanomalehdillä oli mediana myös enemmän vaikutusvaltaa vielä 1970-luvulla kuin 1990-luvulla kasvaneen tarjonnan oloissa. Vahva sitoutuminen linjapapereissa yhteiskuntaan, demokraattiseen päätöksentekoon ja valtaan selittyi tätäkin kautta.

Arkipäiväistyneen sanomalehden suhde valtaan ja demokraattiseen järjestelmään on aikaisempaa häilyvämpi. Demokratia tai kansanvaltaisuus luetaan monessa linjapaperissa edelleen lehdelle tärkeinä arvoina, ja maakunnallisuuteen liittyy ajatus edunvalvonnasta poliittisen koneiston suuntaan. Kokonaisilme suuntaa silti linjapapereita muualle: lukijoita katsotaan enemmän *kuluttajina*¹⁴ kuin kansalaisina, jota sanaa linjapapereissaan ovat käyttäneetkin vain *Helsingin Sanomat* 1970-luvun linjassaan ja *Pohjalainen* vuonna 2004¹⁵. Toisaalta arkipäiväistyvässä journalismissa voidaan demokraattinen tehtävä nähdä kunnianhimoisesti aiempaa vahvemmin lukijoiden eikä instituutioiden tai yhteiskunnan valtaapitävien silmin, jolloin lähestytään kansalaisjournalismia. Lehti voi olla tällöin itse aktiivinen ja vahvistaa lukijoiden ääntä omin ponnituksin. Toinen mahdollisuus on, että demokraattinen rooli – yhteiskunnallisista asioista kertominen ja vallan vahtiminen – katoaa kaiken arkipäiväistyneen si-

¹³ Vastuullisuudesta enemmän johdantoluvussa ja McQuail 2000, 180-187 ja Heinonen 1995, 49-82.

¹⁴ Lukijan kuluttajan roolista enemmän ks. Heikkilä 2001, 39-49.

¹⁵ Kuluttajista ei puhu yksikään linjapaperi. Ehkä tämä kertoo siitä, että lehdissä ajatellaan niiden tehtävän olevan perimmäiltään silti yhä myös jotakin muuta kuin niin sanotusti saippuanvalmistusta.

sällön joukkoon. Demokraattisen järjestelmän suhteen lehti voi olla välinpitämätön ja jopa vihamielinen, sillä sehän ei liity lukijoiden arkeen.

Raadollisimmillaan ja proosallisimmillaan arkipäiväistynyt sanomalehti on kuin mikä tahansa liikeyritys, jonka tärkein tehtävä on tuottaa voittoa omistajilleen. Sanomalehden perinteinen yhteiskunnallinen rooli ymmärrettynä tiettyinä juttusisältöinä ja demokraattisen järjestelmään liittyvinä tehtävänä (tiedon tarjoaminen lukijoille päätöksenteon pohjaksi; mielipidefoorumina toimiminen; vallankäytön valvonta; yhteiskunnallisten kysymysten kommentointi) sopii sanomalehdelle periaatteessa vain siinä tapauksessa, että sellaisen tavoitteen mukaisesti tehdyille sanomalehdelle on lukijakunnan parissa riittävästi kysyntää.

Sanomalehden ja journalismin arkipäiväistymiseen yhdistyy mielestäni ajatus journalistisen ammattikunnan ja ammattitaidon, profession, arkipäiväistymisestä, vaikka se ei suoranaisesti ilmenekään linjapaperiaineistostani. Laajasti tarkastellen media-alalle koulutettavien määrän kasvu, lukuisat uudet viestintävälineet, sekä internet madaltavat kynnyksiä kenen tahansa ryhtyä ”toimittajaksi”¹⁶. Hyvässä mielessä journalismi arkipäiväistyy ja kansalaisjournalismin nimissä laskeutuu kohteidensa, lukijoidensa, tasolle. Aina jutut eivät ole perinteisen ammattitaidon mittarilla laadukkaita vaan pikemminkin rosoisia, mutta toisaalta yhä useampi taho saa äänensä kanavan tai toisen kautta kuuluville.

Arjen merkityksen kasvu journalismissa ja sanomalehtien linjanvedoissa on osa yhteiskunnallista kokonaisuutosta. Arki on tullut tutuksi muun muassa naistutkimuksessa, teologiassa, taiteen ja kulttuurintutkimuksessa sekä taloudessa¹⁷. Arki on näin tarjonnut 2000-luvulla jo itsessään arkipäiväistyneen teeman ja näkökulman lukuisiin ilmiöihin eri tieteenaloilla. Tiedotusopillisessa tai journalismin tutkimuksessa Jaana Hujanen on nähnyt maakuntajournalismin tärkeäksi tehtäväksi toimia yhteiskunnallisten ja ”ihmisten arjen kysymysten” etsijänä, julkisuuteen tuojana ja tulkitsijana¹⁸.

6.3 Lehdistöjärjestelmästä tuli riskiä tuova media

Sanomalehtien linjapapereissa periaatteet muuttuivat vajaan 35 vuoden kuluessa. Tulkitsen muutokset osaksi lehdistöjärjestelmän muutosta. Vaikka havainnot linjapapereiden muutoksista nousevat työssäni ensisijassa aineistosta itseltään, lehdistöjärjestelmä tarjoaa ajatusmallin sen ymmärtämiseksi, että linjapapereiden muutos liittyy laajempiin yhteyksiin. Pohdin näin lopuksi lehdistöjär-

¹⁶ Mm. Ramonet on kysynyt, että jos kuka tahansa voi olla journalisti, jääkö mitään omaa ja erityistä ammattitoimittajien osalle. Hän viittaa tällä yhteiskunnassa havaittavaan ja tv:n sekä internetin vahvistamaan muutokseen, jonka myötä ”kaikki kommunikoivat”. Ramonet 2001, 75-77.

¹⁷ Arki-sana näkyy myös kirjojen nimissä: esim. Nieminen, Saarikoski & Suominen, ”Uusi media ja arkielämä” (1999), Pertti Jokivuori & Petri Ruuskanen, ”Arjen talous” (2004), Kari Latvus, ”Arjen teologia” (2002), ”Arjen merkit” (Irmeli Niemen juhlaKirja) (1991).

¹⁸ Hujanen 2000, 255.

jestelmän muutosta linjapaperitutkimuksessani esille nousseen aineiston perusteella.

Lehdistöhistorian tutkijat ovat esittäneet, että 1970-luvulla vallitsi ykkös-kakkoslehtijärjestelmä, jossa yksi sitoutumattomuuteen pyrkinyt alueen valta-lehti hallitsi ja usein puoluepoliittista väriä tunnustaneet, levikkikilpailussa häviölle jääneet kakkoslehdet sinnittelivät vielä jotenkuten hengissä. Ajatus on ollut se, 1950-luvulta lähtien isomprien sanomalehtien puoluepoliittisuus olisi vähentynyt ja 1970-luvulle tultaessa pudonnut liki tyystin pois. Näin myös lehtien tehtäväkuva olisi muuttunut, ja puolueen edun edistämisen sijasta tilalle olisi tullut journalistinen päämäärä tarjota lukijoille tietoa, tiedonvälitys. Linjapapereiden, päätoimittajahaastattelujen ja tuoreimpien lehtihistorioiden perusteella kuitenkin väitän, että ykköslehdetkin (ykkös-kakkoslehti-järjestelmässä) elivät Suomessa tosiasiaassa eräänlaista poliittisen lehdistöjärjestelmän myöhäiskautta aina 1990-luvulle saakka. Olen työssäni löytänyt tällaisia puoluesitoutumiseen viittaavia piirteitä kuusi.

Ensinnäkin linjapapereiden perusteella sitoutumattomuus alkoi levitä isojen sanomalehtien piirissä varsinaisesti vasta 1980-luvun lopulta lähtien. Jos linjapaperissa lehti oli sitoutunut, on mielestäni oikein todeta, että lehti oli sitoutunut. Linjapapereiden on annettu ymmärtää määrittäneen vain lehden omia mielipiteitä ja uutistoiminnan olleen sitoutumatonta jo 1950-luvulta lähtien, mutta näin ei päätoimittajahaastattelujenkaan perusteella suinkaan ollut asian laita. Linjapaperi nähtiin määrittävän sanomalehteä kokonaisuutena, jolloin uutispalstoillakin voitiin puoluesuhde ottaa tarvittaessa huomioon. Näin tehtiin tavallisesti herkimmissä paikoissa eli erityisesti vaalien yhteydessä.

Toiseksi äänenkannattajiksi virallisesti ilmoittautuneiden sanomalehtien päätoimittajat olivat 1990-luvulle asti paria poikkeusta lukuun ottamatta lehden taustapuolueen julkikannattajia. Vasta kun päätoimittaja vaihtui, valittiin sitoutumattomaksi mahdollisesti aiemmin julistautuneelle lehdelle julkisitoutumaton päätoimittaja. Eräissä tapauksissa päätoimittajan julkinen puoluekanta vaihtui lehden sitoutumattomuusjulistuksen jälkeen. Päätoimittajalla on ollut sanomalehdissä vahva asema, ja hänen asemoitumisensa puolueen julkikannattajaksi on määrittänyt koko lehteä. Päätoimittaja on ollut linjapaperin näköinen ja toisin päin.

Kolmanneksi sanomalehdet näyttivät ilmoituspuolella väriään periaatelinjan mukaisesti antamalla alennuksia omien taustapuolueidensa tai niiden kanssa vaaliliitossa olleiden puolueiden ehdokkaille. Alennukset korostavat mielestäni lehden linjan kokonaisvaltaisuutta: vastasihan päätoimittaja paitsi lehden journalistisesta myös ilmoituksellisesta sisällöstä. Alennukset olivat tuntuvia: tutkimuksessani vastaan tulivat 50 ja 25 prosentin alennukset. Vielä 1970-luvun alkupuolella vaali-ilmoituksia saatettiin tyystin kieltäytyä vastaanottamasta kommunistiehdokkailta, mikä sekin kuvaa lehden vahvaa puoluepoliittista sitoutuneisuutta, jopa sitoutumattoman lehden tapauksessa.

Neljänneksi sanomalehtien omistus säilyi yleisesti ottaen 1980-luvulle sangen vakaana, perinteisten maakunnallisten omistajien käsissä. Vakaa omistus tarkoitti linjan jatkuvuutta ylitse päätoimittajan vaihdoksen. Jos lehden hal-

lituksen jäsenet olivat kokoomuslaisia tai keskustalaisia, vaikutti se henkeen, jossa lehteä julkaistiin ja toimitettiin. Omistajat (eli lehden ”kustantaja”, maksaja) mittasivat poliittisen lehdistöjärjestelmän myöhäiskaudella tulosta ulos rahassakin, mutta osinkotaso oli huomattavasti matalampi kuin mihin myöhemmin 1990-luvulla totuttiin. Samaan aikaan tuottoa otettiin ulos poliittisena kannatuksena omalle puolueelle. Osinkopäivä oli vaalipäivä. 1990-luvulla todellisen sitoutumattomuuskehityksen pyörähdettyä täyteen vauhtiin omistajat lasivat voittonsa pääosin parantuneina osinkoina tai pörssiyhtiöissä yhtiön osakkeen arvonnousuna. Tuottovaateiden kasvaessa lehtien omistusrakenteet alkoivat 1980-luvulla purkaantua: nurkanvaltausten myötä mutta myös sitä kautta, että omistajakunnassa ja hallituksissa tapahtui sukupolvenvaihdoksia. Uudet hallituksen jäsenet eivät välttämättä olleet enää puolueiden jäseniä tai edes kannattajia.¹⁹

Viides tekijä oli puolueiden säätelemä ja jakama lehdistötuki. Kannattamattomuus yhdistyneenä lehdistötukeen oli tärkeä sitoutuneisuutta aiheuttavana tekijä, ja osin lehdistötuen vuoksi lehti saattoi pysytellä äänenkannattajana. Linjapaperissa sitouduttiin puolueeseen tai sen edustamaan aatteeseen. Niin pitkään kuin puolueelta virtasi rahaa sanomalehdelle, sitä ei ole mielestäni oikeutettua pitää sitoutumattomana. Taloudellinen tuki tuo aina sitoumuksia eikä tuettu lehti voi määrittää kantojaan puolueesta täysin irrallaan. Puoluetuki saattoi olla jopa syy siihen, että suomalaiset sanomalehdet 1990-luvulle asti niin laajasti pitäytyivät puolueiden äänenkannattajina.²⁰

Kuudes poliittiseen lehdistöjärjestelmään viittaava seikka oli Suomessa puoluepoliittista taustaa omaavat uutistoimistot, jotka toimittivat aineistoa omien puolueiden lehdille. Vuoteen 1992 asti keskustalehtien uutistoimisto oli UK eli Uutiskeskus. Kokoomuslehdet käyttivät yleisesti puolestaan Lehdistön Sanomapalvelua eli LSP:tä, joka lopetti toimintansa samoihin aikoihin Uutiskeskuksen kanssa. Demarilehtien uutistoimisto oli Työväen Sanomalehtien Tietotoimisto TST, joka muutti sittemmin nimensä Uutispalveluksi (UP).²¹ Vasemmistoliiton lehtiä palvellut uutistoimisto Demokraattinen lehdistöpalvelu DLP lopetti 1997²². Yhteinen perusmateriaali yhdisti samanmielisiä sanomalehtiä siis 1990-luvulle saakka.

Edellä luetteleman poliittiset piirteet lehdistöjärjestelmästä katosivat 1990-luvulla, eräiltä osin vasta 2000-luvulla. Puolue- tai aatesitoutumisen sijasta lehdet alkoivat periaatetasollakin suunnistaa markkinoiden antamien kysyntäsignaalien mukaisesti. Suuren laman oloissa markkinasuuntautuneisuus kiihtyi, kun levikit alkoivat laskea ja sataa tavoitelleet peitto prosentit pienentyä. Kakkoslehtien ahdinko syveni, mutta ykköslehdetkin joutuivat miettimään toimintansa perusteita uudestaan. Kutsun uutta järjestelmää riskiäntyväksi me-

¹⁹ Tämä asia ei tullut tutkimuksessani esille kuin välillisesti. Perinteinen omistus alkoi rakoilla vasta 1980-luvun loppupuolella. Salokangas 1998, 310-316; Jyrkiäinen 1994.

²⁰ Salokangas 1998, 305.

²¹ Pesonen & Pyyluoma 1996, 44-46; Salokangas 1998, 316.

²² ”DLP lopettaa toimintansa”, Journalisti 20/1997. [<http://www.journalistilehti.fi/journalisti/arkisto/2097/perus/dlp.htm>], luettu 28.7.2005.

diajärjestelmäksi. Riskiäntyvä viittaa ensinnäkin Risc Monitor -tyyppisiin arvo- ja asennetutkimuksiin, joita eräät sanomalehdet käyttävät lukijoidensa kuvailussa ja määrittelevät niiden avulla linjojaan ja sisältöjään. Linjapapereiden kuvaamaan, puoluepolitiikan ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden sävyttämään lehdistöjärjestelmään verrattuna iso ero on siinä, että kun vielä ykkös-kakkoslehtiaikana lehteä tehtiin ja tarjottiin edelleen osin aatteellisista motiiveista ylhäältä alas, niin risc-lähtöistä sanomalehteä alettiin tehdä puhdaspiirteisemmin niin sanotusti kepillä jäätä -periaatteella: ensin tutkitaan, minkälainen tuote menee kuluttajien parissa kaupaksi ja sitten ryhdytään tuottamaan sopivaa journalismia.

Uudessa, markkinavetoisessa lehdistöjärjestelmässä kuluttajien katsotaan valitsevan viestintävälineensä perusteilla, jotka poikkeavat totutusta. Puoluepoliittinen peruste väheni lehden valinnan kriteerinä jo 1930-luvulta lähtien, mutta kasvaneen tarjonnan oloissa ykköslehden runsas sisältökään ei enää 1990-luvulla yksin riittänyt tilausperusteeksi. Arvo- ja asennetutkimuksilla lehdet pyrkivät pääsemään paremmin selville lukijoiden mieltymyksistä, jotta lehti voitaisiin tuottaa ja suunnata siten, että se kävisi edelleen kaupaksi. Markkinamekanismin kautta tarkasteltuna riskiäntyvässä mediajärjestelmässä on kyse siitä, että jos ykkös-kakkoslehtikaudella korostui sanomalehtialalla tarjonta, niin nyt korostuu kysyntä.

Toiseksi viitataan riskiäntyvällä niihin koventuneisiin taloudellisiin paineisiin, jotka näyttivät hiipineen linjapapereihin. Omistajat odottavat lehdeltä tulosta, ja sijoitus lehtitaloon saatetaan nähdä kuin minä tahansa pääomasijoituksena, johon liittyy riskejä ja mahdollisuuksia. Tutkimistani sanomalehdistä jo 15 oli joko itsessään tai omistajayhtiönsä kautta listattuna pörssiin, joka entisestään korostaa sijoitusten riskiluonnetta. On puhuttu myös pörssiäntyvän median ajasta²³. Riskiäntyvä sanomalehti joutuu kohtamaan aiempaa suuremmat taloudelliset riskit miettiessään investointejaan, joita tarkastellaan normaalien tuottavuuslaskelmien perusteella. Rakentaako uusi painokone, palkatako uusia toimittajia eläköityvien tilalle, panostaako sähköiseen liiketoimintaan? Koko sanomalehtialan tulevaisuutta on kysely: onko lehtibisnes itsessään riski?²⁴

Erotuksena edeltäviin järjestelmiin riskiäntyvässä *mediajärjestelmässä* sanomalehtiä ei voida tarkastella enää irrallaan kokonaisuudesta, muista viestintävälineistä, mediasta. Media viittaa viestintäbisneksen kokonaisuuteen, jossa yleisö ei tee valintojaan enää vain yhden välineen puitteissa vaan tarjonnan kokonaisuudessa²⁵. Sanomalehden kilpailija ei ole enää vain toinen sanomalehti, vaan sähköiset välineet ja runsastuvat ilmais- ja aikakauslehdet.

²³ Mervola 2002, 95-109.

²⁴ Sanomalehtien muutosta toimittajien "toimintatilan" kannalta tarkasteli juuri oman työni valmistumisen aikoihin väitöksessään Paavo Lintula. Ks. Lintula 2005.

²⁵ Englannin kielessä media-sana nykymerkityksessä juontaa 1920-luvulle. Eri viestintämuodot niputettiin median alle tunnetusti Marshall McLuhanin teoksessa *Understanding Media: The Extensions of Man* vuonna 1964. Myös McQuail puhuu mediasta. Media-käsitteestä Raimo Salokangas, "Mediahistorian tutkimuskohdetta etsimässä", julkaisematon artikkeli 2005.

Sanomalehtien linjapapereissa käännettiin katse yksityisen lukijan arkipäivään. Riskiäntyvän mediajärjestelmän sisällöllistä heijastumaa on sanomalehdistön linjapapereissa ilmenevä sanomalehdistön ja journalismin arkipäiväistyminen.

KUVIO 6.1 Sanomalehtien periaatteet ja lehdistöjärjestelmän muutos

Ykkös-kakkoslehtiaika, 1970- ja -80-luku		Riskiäntyvän median aika 1990-
Vapaus	Omistajan sananvapaus; äänenkannattajuus; puolue ja aate saattoivat edelleen rajoittaa	Lukijan sananvapaus, riippumattomuus; markkinoiden kysyntä ja omistajien voittotavoitteet rajoittavat
Tasa-arvo	Lehden puoluepoliittisesti ”omien tasa-arvo”, yhä puolue- tai aatevetoisuus vahvistui	Puoluepoliittinen tasa-arvo Ilmoittajien kiinnostumattomuus voi vaikuttaa
Moninaisuus	Toteutui lehdistöjärjestelmän tasolla	Toteutui aiempaa laajemmin yksittäisissä sanomalehdissä
Informaation laatu	Objektiivisuus, puoluesuhde rajoitti; tiedonvälitys	Luotettavuus, lukijaläheisyys; markkinavetoisuus vaikuttaa; tiedontuottaminen
Järjestys	Isänmaa, maakunta ja puolue/aate	Maakunta/levikkialue, yksilö

Kuvio pyrkii kiteyttämään näkemykseni sanomalehtien linjapapereista tulkittavien periaatteiden muutoksesta osana lehdistöjärjestelmän muutosta. Pelkistykset ovat alttiita kritiikille. Esimerkiksi omistajien otteen on sanottu nimenomaan 1990-luvulta lähtien tiivistyneen sanomalehdissä kasvaneiden tulostavoitteiden muodossa, kun taas kuviossa näyttäisi ”omistajien sananvapaus” vaihtuneen linjapapereissa lukijoiden sananvapaudeksi ja lehtien riippumattomuudeksi. Eräällä tavalla näin kuitenkin on käynyt: jos tärkeintä on lehden tulos, se jättää lehden sisällöstä päättämisen lukijoille siinä mielessä, että sisällön tulisi tyydyttää mahdollisimman suurta yleisöä tai taloudellisista syistä tavoiteltua osaa yleisöstä. Aatteelliset, ideologiset, kysymykset eivät ole enää niin oleellisia kuin niissä oloissa, joissa lehti toimi puolueen äänenkannattajana ja omistajien mielenkiinto kohdistui ennen kaikkea lehden (puolue)poliittiseen sisältöön ja tulos otettiin ulos mahdollisimman suurena kannatuksena vaaleissa. Ristiriitoja aiheuttaa sen sijaan se, miten lukijoiden toiveet tulkitaan. Esimerkiksi Jaana Hujanen on raportoinut, miten Risc Monitor -menetelmän tuloksia tulkitaan saman lehden sisälläkin eri tavoin²⁶. Omistajan ja ilmoittajien näkökulmasta lukijan mieltymykset voivat näyttää toisilta kuin toimittajien näkökulmasta.

Linjapapereista, päätoimittajahaastatteluista ja oheisaineistostani tekemäni yleistys suomalaisen sanomalehdistön muutoksesta herättää useita jatkokysy-

²⁶ Jaana Hujanen, ”Riscissä tulkinta on vapaa ja mukautuva”, Suomen Lehdistö 8/2004.

myksiä. Miten periaatteet toteutuvat tällä hetkellä yksittäisissä sanomalehdissä? Miten riskiäntyvän sanomalehdistön oloissa voittotavoite ohjaa käytännön journalismia ja miten se vaikuttaa eri tahojen sananvapauteen ja lehden aineiston moninaisuuteen? Toteuttavatko sanomalehdet linjapapereissaan korostamansa tasa-arvon periaatetta todellakin kaikkiin yhteiskunnalliseen ryhmiin nähden? Millaista on luotettava ja lukijaläheinen journalismi? Miten sanomalehdistön arkipäiväistyminen vaikuttaa demokratian kannalta olennaisten yhteiskunnallisten asioiden käsittelyyn? Ovatko kansalaisjournalismi ja arkipäiväistynyt journalismi toisilleen ristiriitaisia käsitteitä? Miten sanomalehti aidosti toteuttaa levikkialueensa puolestapuhujan tehtävää? Ohjaavatko lukijakunnan mielipiteet miten pitkälle lehtien omaa mielipiteenmuodostusta ja arvomaailmaa: jos esimerkiksi enemmistö lukijakunnasta tai merkittävä osa lehden tavoittelemasta kohdeyleisöstä haluaisi vaikkapa ottaa käyttöön kuolemanrangaistuksen terroristeille, alkaisiko sanomalehti kannattaa kuolemanrangaistusta; tai jos lehden tavoittelemista risc-lukijoista nautiskelijat ja ilmiöihmiset haluaisivat ajaa pakolaiset maasta, olisiko se lehdenkin kanta ja antaisiko lehti tällaisille vaatimuksille tilaa palstoillaan siinä mitassa, kun niitä lukijoiden parissa esiintyy? Työni tarjoaa toivoakseni aineksia toisille tutkimuksille.

6.4 Omistajan vakaumuksesta journalismin tuoteselosteeksi

Linjapaperit saivat alkunsa 1970-luvulla toimitusdemokratiakeskustelusta, joka oli lehtialan sovellutus yritysdemokratiasta. Lehden linjaa halusivat esiin ja paperille toimittajat, mutta työehtosopimuksen muotoilu, jossa toimittajia veloitettiin noudattamaan kustantajan määrittämää lehden linjaa, oli kustantajapuolen tavoitteiden toteutuma. Syntyi ”linjapykälä”, joka tutkimukseni perusteella on osuvampi nimitys kuvaamaan tätä työehtosopimuksen kohtaa kuin toimittajien oikeuksia korostava ”vakaumuspykälä”. Vaikka toimittajat saivat samaan pykälään vakaumuksen suojan eli oikeuden olla kirjoittamatta vastoin vakaumustaan, tärkein eli linjavalta oli nyt yksiselitteisesti kustantajapuolella. 1970-luvulla linjamomentilla koettiin olevan käytännön merkitystä, ja sitä sivuttiin muutamassa toimittajien ja työnantajapuolen riitatapauksessa.

Linjapapereita laadittiin myös muualla Länsi-Euroopassa, ainakin Länsi-Saksassa, joka oli vahvasti esillä suomalaisessa keskustelussa. Kokonaisuutena linjakysymykset heijastivat 1960- ja -70-luvuilla länsimaissa esitettyjä yhteiskunnan demokratisoimisvaatimuksia. Suomalaisten toimittajien parissa 1970-luvulla tapahtunut radikalisoitumisen aalto, taistolaisuus ja yleisdemokraattinen rintama, politisoivat linjakysymykset. Porvarillisten lehtien kustantajat eivät näissä oloissa halunneet luovuttaa sananvaltaa sanomalehdissä toimittajille, joiden demokraattisia tavoitteita he epäilivät.

Linjapapereihin vaikutti Suomessa ainakin osassa lehdissä vanha ohjelmaperinne. Erona oli se, että ohjelmat laadittiin lukijoiden silmille, kun taas 1970-luvulla linjapaperit tehtiin ensisijassa lehden sisäiseen käyttöön. Mielen-

kiintoista kyllä lehtiyhtiöissä pääsääntöisesti päätoimittaja määritteli ja kirjasi lehden linjan ainakin linjapaperin muodossa, vaikka periaatteessa kyseessä oli omistajan vakaumus, jonka voi katsoa koskevan myös päätoimittajaa itseään²⁷.

Linjapapereiden ensimmäinen sukupolvi laadittiin 1970-luvulla toimitusdemokratian vaikutuksen aikana. Linjapapereiden toinen sukupolvi sai alkunsa tavallisimmin sen vuoksi, että lehti julistautui puoluepoliittisesti sitoutumattomaksi. Sitoutumattomuus kirjattiin linjapaperiin, jota samassa yhteydessä voitiin muutenkin muuttaa. Linjapapereiden kolmatta sukupolvea alettiin laatia 2000-luvulla, jolloin linjojen sisältöä väritti mediajärjestelmän muutos. Sitoutumattomuuden ohella päätoimittajan vaihtuminen tai lehden omistuksen muutos saattoi laukaista linjapaperin uudistamisen.

Linjapaperi oli työehtosopimuksen perusteella aluksi omistajan ruoska tai paimenkirje toimittajille ja uskollisuuden osoitus äänenkannattajalehdissä taustapuolueelle. 1990-luvulla linjapaperin rooli muuttui. Se suunnattiin vanhojen ohjelmien tapaan lukijoille, ja uusittu linja saatettiin julkaista sanomalehdessä. Linjapaperi jalostui sanomalehden viestiksi tai jopa lupaukseksi lukijoille siitä, millaista linjaa kyseisessä lehdessä tullaan noudattamaan. Linjapaperin kanssa sanomalehden sisältöä määrittelemässä kilvoittelivat 1990-luvun loppupuolelta lähtien arvot, joita laadittiin lehtitaloissa liikkeenjohdon muodin mukaisesti. Linjapaperin sisältöä saatettiin useassa lehdessä tarkentaa tyylikirjoilla.

Linjapaperi on alkanut 2000-luvulla muistuttaa sanomalehden omaa ohjelmaperinnettä kuitenkin siten, että kyseessä on vanhoihin ohjelmiin nähden enemmän lehdenteon periaatteisiin, erityisesti journalistisiin periaatteisiin, keskittyvä julistus. Esimerkiksi sanomalehti *Karjalainen* elvytti vanhan ohjelmaperinteen siten, että se alkoi julkaista lukijalupaukseksi ristimäänsä linjajulistusta pääkirjoitussivullaan. Vuoden alussa lehti on viimeisten neljän vuoden ajan tarkistanut julistuksen sisällön. Ainakin *Aamulehti*, *Satakunnan Kansa* ja *Kaleva* ovat puolestaan asettaneet linjapaperinsa mahdollisine selitysosineen internet-sivuilleen lukijoidensa nähtäväksi²⁸. Ulkomailla moni sanomalehti on noudattanut samaa käytäntöä, ja julkaissut periaatteellisen linjoituksensa internetissä.

Linjoitusten julkaisemisessa lukijoille voi katsoa kyse olevan siitä, että kun lehti tekee omat yhteiskunnalliset sitoumuksensa ja näkemyksensä tiettäväksi, se pyrkii lisäämään lehden luotettavuutta. Sanomalehdet ovat linjapapereidensa perusteella pitäneet luotettavuutta keskeisenä toimintansa onnistumisen mittarina. Lukijat voivat itse puntaroida toimitetun tiedon sisältöä kriittisesti, kun lehden omat toimintaperiaatteet ja yhteiskunnallinen arvopohja on kerrottu

²⁷ Työehtosopimuksessahan puhutaan ”toimituksellisesta henkilökunnasta”. Toisaalta työehtosopimus ei koske päätoimittajia, jotka eivät sitten 1970-luvun ole enää olleet Journalistiliiton jäseniä.

²⁸ Linjapapereita internetissä,
[\[http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?sisalto,](http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?sisalto)
[http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?missio,](http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?missio)
[http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?sisaltomielikuvat\];](http://www.aamulehti.fi/yritystiedot/etusivu.shtm?sisaltomielikuvat)
[\[http://www.satakunnankansa.fi/teema/satakunnankansanlinja/2257022.shtml\];](http://www.satakunnankansa.fi/teema/satakunnankansanlinja/2257022.shtml)
[\[http://www.kaleva.fi/cf/yhtio/index.cfm?y=588j=277370\]](http://www.kaleva.fi/cf/yhtio/index.cfm?y=588j=277370), luettu 15.7.2005.

avoimesti linjajulistuksissa²⁹. Voisiko tässä olla kehittämisen paikka laajemminkin suomalaisille sanomalehdille, jotka hakevat vuoropuhelua lukijoidensa kanssa? Sanomalehtien yhteiskunnalliseen tehtävään ja asiajournalismiin ankuroitunut linjapaperi toimii myös muistutuksena siitä, että lehdistölle kuuluu edelleen arvonalisäverossa nollakanta, kuten valtiovalta lamavuoden 1993 oloissa päätti. Jos lehdistö nostaisi ankkurinsa ja unohtaisi yhteiskunnallisen roolinsa, joku saattaisi kysyä, ansaitisiko lehdistö enää verohelpotustaan³⁰.

Vaikka työehtosopimuksen linjapykälä tuntuu 2000-luvun todellisuudessa menettäneen pitkälle alkuperäistä merkitystään, kumpikaan sopimuksen osapuolista ei ilmeisesti halua siitä luopua. Omistaja haluaa pitää kiinni mahdollisuudestaan velvoittaa toimittajat noudattamaan lehden linjaa, ja toimittajat haluavat kaiken varalta säilyttää pykäläkokonaisuuteen kuuluvan vakaumus-suojansa. Muuttuviin oloihin sovellettuna linjapaperi näyttääkin säilyttävän asemansa, vaikka se on muuttunut omistajan vakaumukseen perustuvasta toimittajien paimenkirjeestä lukijoille suunnatuksi journalismin tuoteselosteeksi – tai mainoskirjeeksi.

---

²⁹ Stig Kankkonen vaatii luotettavuuden nimissä myös toimittajien ennakkokäsitysten ja mieltymysten kertomista lukijoille. Kankkonen mielestä media ja toimittajat eivät voi välittää oikeaa, merkityksellistä ja luotettavaa (trovärdigt) informaatiota, elleivät ne paljasta omia arvostuksiaan, asenteitaan ja mielipiteitään. Kankkonen 2000, 211-214. Luostarinen (1996, 15-21) on analysoinut median omien ohjeiden tai ”juhlapuhejournalismin” perusteella tapahtuvaa kritiikkiä siten, että kyseessä on journalismikritiikin ”ensimmäinen kehä”. Kaksi muuta ovat journalismin välittämien sanomien ja todellisuuden vastaavuus ja journalismin yhteiskunnallinen vaikutus. Boëthius (2002, 117) näkee linjapapereiden tapaisessa puheessa sellaisena kuin se on ilmennyt ruotsalaisten sanomalehtien pääkirjoituksissa arveluttavia piirteitä: ”Valtainstituutio, joka tällä tavalla jatkuvasti myöntää itselleen erehtymättömyystodistuksia ja puhuu itsestään pyhällä äänenpainoilla, on aika pelottava”.

³⁰ Arvonlisäverottomuuden oikeutuksesta kyseli Journalistiliiton asiamies Jouni Tervo lehtijutussaan 11.9.2005: ”Ala pelaa uskottavuutensa kanssa turhan suurin panoksin. Kun journalismi uhkaa mediassa kutistua pelkäsi viikunanlehdeksi, jollakin voi käydä mielessä, ansaitseeko se enää verohelpotustaan”. Myös Lehto 2002, 87. Vuonna 1992 lehdistön arvonalisäverottomuuden perusteeksi mainittiin muun muassa sananvapaus ja lehdistön merkityksellä demokratian puolestapuhujana ja ylläpitäjänä. Laakkonen ym, kirjallinen kysymys 649/1992. [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vepshref.scr?{KEY}.../1992&{EXTRA}=TUNNU>], luettu 1.5.2002.

SUMMARY

FROM IDEOLOGIES TO EVERYDAY LIFE

The editorial principles of Finnish newspapers, 1971–2005.

This research deals with the editorial principles that Finnish newspapers started to put on paper in 1971. The reason for that was the collective labour agreement made between the Union of Journalist and the respective organisation of the employers. According to this agreement “the editorial staff must follow the principles of the newspaper, which are defined by the publisher, and which have to be precise and given in writing”. This clause was added to the labour agreement in 1975. In addition to the Law of Finland and the Ethical code for the journalists, the editorial principles are the third source of norms guiding the work of the journalists.. The purpose of this research is to make the institution of editorial principles visible and transparent, and increase the understanding of factors influencing journalistic work.

The editorial principles are approached by the historical context of their emergence, by analysing them and by placing them in their intertextual surroundings; this is text based historical research using a qualitative approach. In addition to the documents of editorial principles, the principal research material comprises interviews with editors in chief and general managers of newspapers as well as other relevant actors, and archives of some newspapers and organisations. Also the main professional journals have been read. The basic materials are the 57 editorial principles documents of 31 newspapers (all that were in 2005 published seven days a week).

The theoretical frame of this study is based on Finnish research on media history and the European analysis by Denis McQuail. “The Finnish theory of the press” emerging from the editorial principles documents is attached to a historical continuum and compared to the theorizing by McQuail. The Finnish theory of the press has been characterised by the long-lasting attachment of the press to political parties, their strong support to the state and the defence of the circulation area, often referred to as “the province”.

According to the study the editorial principles had their historical predecessors – even though the concept was introduced in the Finnish press as a new element borrowed from Western Europe and the other Nordic countries. From the very beginning Finnish newspapers printed “programmes” where the paper’s objectives and position were made public. These programmes disappeared quite suddenly in the early 1930s. Their disappearance seems to be linked to the weakening of the party-political press system that had emerged around the turn of the century. The analysis of the programmes shows that journalistic principles, such as neutrality and independence, already existed (although weak) in the early 20th century.

The introduction of written editorial principles was connected to the discussion about editorial office democracy – which was a version of a general Western European demand of working place democracy. The aspirations of the journalists to have a say in the principles of the paper were opposed by the publishers, and in the end it was by the publishers that the clause of editorial principles was imposed on the labour agreement. They wanted to make it clear who defines the editorial policy of the newspaper. Also the journalists wanted for their own safety to have the editorial principles in writing. The influence of the publishers was also visible in the law on industrial democracy (1979), from which the editorial principles of the press were left out.

A so called “general democratic front” – consisting of supporters of the left and the centre, and often fronted by the hardliner fraction of the communists – actively participated in the discussion about editorial office democracy, especially in Helsinki and its surroundings. The fact that the discussion had become political, made the publishers oppose the possibility of the journalists’ growing influence in the question of editorial principles. The radicalism among journalists faded away by early 1980s.

It was declared in the editorial principles – generally written by editors in chief on behalf of the publishers – that the bourgeois papers supported the current social order. Especially many Centre organs stated that they also supported the nation’s official foreign policy, as Conservative organs and independent papers were clearer in their support for the nation’s independence and neutrality. In both cases the issue was the Soviet Union, the main target of Finland’s foreign policy.

The majority of the papers in this study were organs of a political party until the 1980s, and many of the independent papers manifested their sympathy for a party or for an ideology. In the editorial principles the journalistic objective was generally said to be “objectivity”, even though this was – if taken seriously – contradictory to the paper’s allegiance with a political party. It was difficult to be objective and an organ of a party at the same time.

Since the late 1980s Finnish dailies began to distance themselves from the political parties in their editorial principles by declaring themselves independent. However, many papers left in their principles code words that connoted a certain ideology – or independence was not mentioned at all. Allusions about supporting the official foreign policy were left out. Since the 1990s good journalism was described by using expressions like “reliable” and “close to the reader”. The emphasis on the circulation area, “the province”, which was clear already in the editorial principles of the 1970s, became even stronger. In the 21st century all Finnish dailies were emphasizing their circulation area – in their rhetoric as well as in their treatment of news items. Almost all papers saw themselves as a kind of voice of their region.

The development of the editorial principles reflect the change of the Finnish press since the 1970s. If the point of departure was a post-political press system, one of the outcomes of this research is a label for the present system: “a risk-based media system”. “Risk” naturally refers to “risks” in the media

market. But the concept "risc-based" refers to the (commercial) interest of newspapers towards the daily life of the readers, illuminated in studies about values and attitudes; the best known of these is Risc Monitor. "Risc" also refers to the risks that cast their shadow over the future of the press. One may wonder if the whole field is a risk from the point of view of investors. In the risc-based media system journalism is characterized by being part of our "everyday life" or "business as usual" - hence the title of this study. In the present media system the editorial principles have lost their original importance, but this research brings up the question of their potential usefulness in the dialogue between the newspapers and the readers.

LÄHTEET

I TEEMAHAASTATTELUT

- Apunen, Matti (vastaava päätoimittaja 2000-, Aamulehti) 15.10.2002.
- Hernesmaa, Jorma (päätoimittaja 1999-, Etelä-Saimaa) 5.11.2002.
- Hokkanen, Kari (vastaava päätoimittaja 1980-, Ilkka) 22.10.2002.
- Häkkinen, Terttu (päätoimittaja 1992–2002, Hämeen Sanomat, toimittajana samassa lehdessä vuodesta 1964) 1.10.2004.
- Jaakkola, Lassi (vastaava päätoimittaja 1990-, Keskipohjanmaa) 19.8.2004.
- Jokinen, Jouko (vastaava päätoimittaja 2002-, Satakunnan Kansa) 12.7.2005.
- Juutilainen, Kari (päätoimittaja 2000–2004, Länsi-Savo) 7.11.2002.
- Kalliokoski, Matti (vt. päätoimittaja 2004, hallituksen jäsen, Keskipohjanmaa), 19.8.2004.
- Kukkonen, Otso (päätoimittaja 1955–1990, Kainuun Sanomat) 8.10.2002.
- Laatikainen, Erkki (vastaava päätoimittaja 1975-, Keskisuomalainen) 3.10.2002.
- Lammi, Matti (vastaava päätoimittaja 1980–1994, Pohjolan Sanomat, maatalous- ja maakuntatoimittajana Kemissä 1972–80) 18.1.2005.
- Lepola, Tapani (päätoimittaja 1991-, Savon Sanomat) 4.10.2002.
- Liuhalu, Allan (päätoimittaja 1971–1990, Hämeen Sanomat) 13.12.2004.
- Lääkkölä, Heikki (päätoimittaja 1996-, Pohjolan Sanomat) 27.11.2002.
- Mervola, Pekka (vastaava päätoimittaja 2002-, Karjalainen) 23.8.2002.
- Pienimäki, Kyösti (päätoimittaja 1998-, Itä-Savo, toimituspäällikkönä samassa lehdessä 1986–1998) 21.10.2002 ja 21.7.2005.
- Piirainen, Matti (päätoimittaja 1995-, Kainuun Sanomat) 8.10.2002.
- Pulakka, Pentti (päätoimittaja 1964–1990, Keskipohjanmaa) 1.12.2001.
- Sepponen, Voitto (toimituspäällikkö 1983–1993, Pohjalainen, lehden palvelukseen vuonna 1962) 11.1.2005.
- Seppälä, Raimo (vastaava päätoimittaja 1991–1995, Aamulehti, päätoimittajana 1985–1990 ja Aamulehteen toimittajaksi 1955) 1.10.2004.
- Teir, Barbro (päätoimittaja 2002-, Hufvudstadsbladet) 29.10.2002.
- Tikkanen, Heikki (2. päätoimittaja 1966–76, vastaava päätoimittaja 1976–1991, Helsingin Sanomat) 23.11.2001.
- Tuomi-Nikula, Heikki (päätoimittaja 1986-, Lapin Kansa) 27.11.2002.
- Uimonen, Risto (päätoimittaja 2001-, Kaleva) 23.10.2002.
- Vehkasalo, Jukka (päätoimittaja 1980–1988, Eteenpäin, 1989–1991, Kotkan Sanomat ja 1991–1999, Kymen Sanomat ja artikkelipäätoimittajana 1999–2002) 17.2.2004.
- Vento, Seppo (päätoimittaja 1965–1992, Karjalainen) 17.5.2001 ja 29.11.2001.
- Virkkunen, Janne (vastaava päätoimittaja 1991-, Helsingin Sanomat, toimittajana 1972–1991) 28.10.2002 ja 7.6.2005.
- Ylitalo, Risto (päätoimittaja 1985-, Iisalmen Sanomat) 30.10.2002.

II MUUT HAASTATTELUT JA TIEDONANNOT

Björkenheim, Susanne 18.8.2005
Eklund, Hilikka 30.12.2004.
Heiniö, Åke 16.7.2002.
Hintsanen, Juhana 14.10.2002 ja 17.3.2005.
Huhtamäki, Martti 19.7.2005.
Hyppönen, Eila 7.5.2001 ja 1.9.2005.
Iivari, Ulpu 14.12.2004.
Ikonen, Juhani 26.11.2002.
Juuti, Jyrki A. 27.3.2001.
Kangas, Lasse 5.4.2005.
Kempainen, Olli 23.1.2004.
Kiiski, Pentti 26.5.2005.
Kulha, Keijo K., 6.2.2002.
Laine, Antero 10.7.2002 ja 4.2.2005.
Laitinen, Aarno 19.7.2005.
Lehti, Eero 15.8.2005.
Luukkala, Paavo 27.3.2001.
Mantila, Markku 17.12.2002 ja 17.6.2005.
Mikkola, Kaisu 17.1.2005.
Mäkilä, Terttu 17.1.2005.
Mäkinen, Tuija 17.1.2005.
Niiranen, Valtteri 5.3.2003.
Nortamo, Simo-Pekka 16.3.2001.
Paukku, Leena 14.1.2005.
Pentikäinen, Mikael 27.6.2003.
Poukka, Pentti 17.5.2001.
Pynnönen, Risto 22.11.2002.
Pyyluoma, Sauli 13.8.2002
Rantalainen, Olavi 16.3.2001.
Rinne, Matti 18.7.2005.
Sadeoja Seppo 27.3.2001.
Salojärvi, Pekka 17.7.2002.
Santajärvi, Matti 14.1.2005.
Sauli, Iris 7.7.2005 ja 18.7.2005.
Saraste, Heikki 28.11.2002.
Seppä, Ilkka 20.6.2005
Siikala, Tapio 28.12.2004.
Talvi, Tuomo 8.6.2005.
Tervo, Jouni 14.1.2005.
Thölix, Birger 27.5.2005.
Tulusto, Esko 4.9.2004
Valkonen, Markku, 2.8.2005

III PÄÄTOIMITTAJIEN KIRJE- SÄHKÖPOSTIKYSELYJEN VASTAUKSET

Joulukuussa 2000 silloisten seitsenpäiväisten sanomalehtien päätoimittajille lähetettyyn kirjekyselyyn, keväällä 2002 tekemääni sähköpostikyselyyn ja näitä täydentäviin kyselyihin sain vastauksia seuraavilta päätoimittajilta: Matti Apunen (Aamulehti), Markku Espo (Kymen Sanomat), Heikki Hakala (Etelä-Suomen Sanomat), Lars Hedman (Jakobstads Tidning), Jorma Hernesmaa (Etelä-Saimaa), Börje Hästbacka (Österbottningen), Kari Hokkanen (Ilkka), Terttu Häkkinen ja Olli-Pekka Behm (Hämeen Sanomat), Lassi Jaakkola (Keskipohjanmaa), Kari Juutilainen (Länsi-Savo), Reijo Hirvonen ja Pentti Kiiski (Keski-Uusimaa), Erkki Laatikainen (Keski-suomalainen), Tapani Lepola (Savon Sanomat), Heikki Lääkkölä (Pohjolan Sanomat), Kari Mänty ja Markku Mantila (Pohjalainen), Pekka Sitari ja Pekka Mervola (Karjalainen), Teuvo Mällinen (Kaleva), Kyösti Pienimäki (Itä-Savo), Matti Piirainen (Kainuun Sanomat), Ville Pohjonen (Kouvolan Sanomat), Joonas Romppanen (Aamuposti), Dennis Rundt (Vasabladet), Olavi Saarinen (Hyvinkään Sanomat), Erkki Teikari ja Jouko Jokinen (Satakunnan Kansa), Heikki Tuomi-Nikula (Lapin Kansa), Teuvo Mällinen ja Risto Uimonen (Kaleva), Pauli Uusi-Kilponen (Länsi-Suomi), Erik Wahlström ja Barbro Teir (Hufvudstadsbladet), Raimo Vahtera (Turun Sanomat), Markku Vento (Uusimaa), Janne Virkkunen (Helsingin Sanomat), Jarmo Vähäsilta (Salon Seudun Sanomat), Risto Ylitalo (Iisalmen Sanomat).

IV PÄÄLUOTTAMUSMIESTEN SÄHKÖPOSTIKYSELYN VASTAUKSET

Tutkimuslehtien pääluottamusmiehille (31) lähetettyyn sähköpostikyselyyn 24.1.2005 sain vastauksia seuraavista sanomalehdistä: Aamulehti, Aamuposti, Etelä-Saimaa, Etelä-Suomen Sanomat, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Hämeen Sanomat, Iisalmen Sanomat, Ilkka, Itä-Savo, Jakobstads Tidning, Kainuun Sanomat, Kaleva, Karjalainen, Keskipohjanmaa, Keski-suomalainen, Keski-Uusimaa, Kouvolan Sanomat, Kymen Sanomat, Lapin Kansa, Länsi-Savo, Länsi-Suomi, Pohjalainen, Pohjolan Sanomat, Salon Seudun Sanomat, Satakunnan Kansa, Savon Sanomat, Turun Sanomat, Uusimaa ja Österbottningen.

V ARKISTOLÄHTEET

Alma Media

Tampereen Kirjapaino-Osakeyhtiö:

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1969–1980, johtokunnan työvaliokunnan kokousten pöytäkirjat 1970–1980

Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys
Toimitusdemokratia raportti 1970.

Helsingin yliopiston keskusarkisto
SSLH-projektin aineisto, tilausilmoitukset:
Ilkka, tilausilmoitukset 1906–1931, Kainuun Sanomat, tilausilmoituksia vuosilta 1917–1945, Keski-Uusimaa, tilausilmoitukset 1918–1934, Saarijärven Paavo, tilausilmoituksia vuosilta 1918–1930, Suomalainen, tilausilmoituksia vuosilta 1888–1903, Uusi Suomi/Uusi Suometar/Suometar, tilausilmoituksia vuosilta 1861–1929, Vaasa, tilausilmoituksia vuosilta 1902–1931.

Journalistiliitto ry
SSL:n hallituksen pöytäkirjat 1972–1980.

Kalevan toimitusosaston arkisto
Sekalaista aineistoa: hallituksen ja yleiskokousten pöytäkirjoja liitteineen 1970–1980

Kansallisarkisto
Suomen Sanomalehtimiesten Liiton arkisto:
Kansio Ce, toimitusdemokratiajaosto, liittohallituksen pöytäkirjat 1968–1971 (CC10), kiertokirjeet 1972–1975, muut valiokunnat (yritysdemokratiavaliokunta 1973–1984).
Uuden Suomen arkisto:
Osakeyhtiö Uuden Suomen arkisto:
Oy Uuden Suomen Pöytäkirjat (Cb): yhtiökokoukset (Cba), hallintoneuvosto (Cbb), johtokunta (Cbc), hallitus (Cbd), hallituksen pöytäkirjojen liitteitä (Cbe), hallituksen työvaliokunta (Cbf), johtajisto ja johtoryhmä (Cbg), muut elimet (Cbh); Muistiot ja suunnitelmat (M); Muut asiakirjat (U)

Keskisuomalainen Oyj
Hallituksen pöytäkirjat 1970–1986, hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1970–1986.

Keskisuomalaisen kesäopas 15.5.1990.

Keskisuomalaisen toimitusosasto
Hallituksen ja vuosi- sekä yleiskokousten pöytäkirjoja 1970–1992.

Keskustan ja maaseudun arkisto
Maakuntalehtien liiton arkisto 1965–1975.

Pohjalaisen toimitusosasto
Hallituksen ja yleiskokousten pöytäkirjat 1970–1990 sekä sekalaista aineistoa.

Päivälehdien Arkistosäätiö

Sanomien toimitusosaston (STO) arkisto, aineistoa vuosilta 1972–1993:

Vuosikokousten pöytäkirjat (Aa), hallituksen pöytäkirjat (Ab), jäsentiedotteet (Ba), työehtosopimusten soveltaminen (Bc), sopimukset ja niihin liittyvä aineisto (Bd), työtaistelut (Be), Yhteistoiminta ja osallisuus eri työryhmissä (Ca), sekalainen aineisto (D).

Suojelupoliisi

Merkinnät kolmesta pyydetystä henkilöistä vuosilta 1970–1975.

Suomen Journalistiliitto

Eila Hyppösen henkilökohtaiset arkistot linjaan liittyvistä riitatapauksista työnantajapuolen kanssa, hallituksen päätöspöytäkirjat liitteineen 1973–1980.

Viestintätyönantajat ry.

Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton GTT:n hallituksen pöytäkirjat 1970–1975, erikseen GTT:n vuosikertomus 1975 ja Paul Strandénin arkistomappi 1970-luvulta: PS, SSL:n sopimus, Liite 6 (=yhteistoimintamuotoja koskeva koelutoiminta).

VI LEHTIARTIKKELIT

Aamulehti, tilausilmoitukset 1881–1931.

Aholainen, Keskisuomalaisen henkilöstölehti. Artikkeleja ja tiedotteita vuosilta 2000–2001, tarkemmat tiedot alaviitteissä.

Helsingin Sanomat/Päivälehti, tilausilmoitukset 1890–1931.

Hesa, vuosikerrat 1973–74.

Keskisuomalainen/Keski-Suomi, tilausilmoitukset 1871–1933.

Sanomalehtimies/Journalisti, vuosikerrat 1965–2000, ja lähdeviitteistä näkyviltä osin myöhemmältä ajalta.

Suomen Lehdistö, vuosikerrat 1930–1934 ja 1965–2000, ja lähdeviitteistä näkyviltä osin myöhemmältä ajalta.

VII KIRJALLISUUS JA MUUT LEHTIARTIKKELIT SEKÄ INTERNETAINEISTO

Aamulehden missio, [<http://www.aamulehti.fi/yristystiedot/etusivu.shtml?missio>], luettu 14.7.2005.

Aalto, Eeva-Liisa (1990): Maakunnan kantava ääni. Suomi, Mikkeli, Suur-Savo, Länsi-Savo 1889–1989. Mikkeli: Länsi-Savo Oy.

Aaltonen, Tapio – Junkari, Lari (2000): Yrityksen arvot & etiikka. Helsinki: WSOY.

- Aarnio, Eeva – Kanerva, Jukka (toim.) (1995): Puolueohjelmatutkimuksen nyky-suunnat. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto valtio-opin laitos.
- Aarnio, Eeva (1998): Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle. Jyväskylä: Sophi.
- Aarnio, Eeva (2003): Puolue. Teoksessa Hyvärinen, Matti – Kurunmäki, Jussi – Palonen, Kari – Pulkkinen, Tuija & Stenius Henrik: Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino.
- Alanen, Aulis J. (1981): Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906–1930). Seinäjoki: Ilkka.
- Altschull, J. Herbert (1995): Agents of Power. The Media and the Public Policy. 2nd ed. Longman Publishers USA.
- Apunen, Matti (2001): Arvokkuus, irvokkuus ja lehdistön ihanteet. Aamulehti 3.12.2001.
- Apunen, Osmo (1988): Rajamaasta tasavallaksi. Teoksessa Suomen historia 6. Espoo: Weilin + Göös.
- Apunen, Osmo (2005): Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Keuruu: Tammi.
- Arjen merkit. Arki, taide ja tutkimus (Irmeli Niemen juhlaKirja). Jyväskylä: Kirjastopalvelu.
- Asem-päätös on täysi ryöstö (2005). Pääkirjoitus, Aamulehti 5.7.2005.
- Autio, Kalevi (1988): Lapin Kansa, osa lappilaista elämää. Rovaniemi: Lapin Kansa.
- Barroso Asenjo, Porfirio (1984): Códigos deontológicos de los medios de comunicación. Ediciones Paulinas ja Verbo Divino. Madrid-Estella. Lainattu kirjassa White, Robert A. (1989): Social and political factors in the development of communication ethics. Tämä puolestaan teoksessa Cooper, Thomas W, Christians, Clifford, Plude, Frances, Forde ja White Robert A. (eds.) (1989): Communication ethics and global change. New York: Longman. Lainausta teoksesta Heinonen 1985.
- Boëthius, Maria-Pia (2002): Mediernas svarta bok. En kriminografi. Stockholm: Ordfront.
- Borg, Olavi (1965a): Suomen puolueideologiat. Periaateohjelmien sisältöanalyttinen vertailu sekä katsaus niiden historialliseen taustaan ja syntyprosessiin. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Borg, Olavi (1965b): Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Borg, Olavi (1995): Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta. Teoksessa Eeva Aarnio & Jukka Kanerva (toim.): Puolueohjelmatutkimuksen nyky-suunnat. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos, Julkaisuja 69.
- Bruun, Kettil – Knekt, Ove – Rotkirsch, Kristina (red.) (1971): Hufvudstadsbladet. Partilös partitidning. Helsinki: Tammi.
- Bruun, Lars (1977): Tiedonvälittäjän laintieto 2. Porvoo: WSOY.

- Bruun, Lars – Kerosuo, Lauri – Strandén, Paul – Vuortama, Timo (1984): *Viestinnän lait ja säännöt*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
- Bruun, Mikko – Koskimies, Ilkka – Tervonen, Ilkka (1986): *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.
- ”DLP lopettaa toimintansa” (1997). Uutinen, Journalisti 20/1997. [<http://www.journalistilehti.fi/journalisti/arkisto/2097/perus/dlp.htm>], luettu 28.7.2005.
- Editorial Democracy in European Media (1995). IFJ/EFJ Final Declaration 27.3.1995. [<http://www.ifj.org/default.asp?index=1235&Language=EN>], luettu 6.1.2005.
- Ennekari, Risto: *Menestyvänä maakuntalehtenä osaksi kansainvälistä viestintäkonsernia*. Teoksessa *Satakunnan Kansa ja sen edeltäjät 1873–2003*. Pori: Satakunnan Kirjateollisuus Oy.
- Erkko, Aatos (2003): *Sanomalehdellä oltava voimaa ja ajatuksia*. Teoksessa *Omalla pohjalla Euroopassa*. Kari Hokkasen juhlakirja. Toim. Seppo Keränen. Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura: Vaasa.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha (2001): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Etikettisäännöt Suomen sanomalehtimiehille. 1.2.1958, Sanomalehtimies.
- Etiska regler för press, radio och tv (1999). [<http://www.tu.se>], luettu 18.3.2001.
- EVA (1999): *Mielipiteiden sateenkaari: erivauhtiset suomalaiset*. Raportti suomalaisten asenteista. Helsinki: EVA.
- Garam, Johanna – Pohjalainen, Ahti – Tikkanen, Unto (1992): *Tapaus Uusi Suomi*. Raportti lehti-instituution tuhosta. Keuruu: Otava.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1973 (1973). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1975 (1975). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1976 (1976). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1979 (1979). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1980 (2.12.1980–28.2.1983) (1980). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1983–1986 (1983). Helsinki.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton väliseen työehtosopimukseen 1983–1986 liittyvät soveltamisohjeet (1984). Espoo.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1986–1989 soveltamisohjeineen (1986). Turku.
- Graafisen Teollisuuden Työnantajaliiton ja Suomen Sanomalehtimiesten Liiton välinen työehtosopimus 1989–1992 soveltamisohjeineen (1989).
- Grönfors, Martti (1985): *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.

- Haataja, Lauri – Pietilä, Jyrki – Pietiläinen, Tuomo (1996): Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä. Juva: WSOY.
- Hakalehto, Ilkka (1986): Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I. Maalaisliitto autonomian aikana 1906–1917. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Halla, Leo (1978): Hämeen Sanomat 1879–1978. Hämeenlinna: Hämeen Sanomat.
- Heikkilä, Heikki (2001): Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla. Mediatutkimuksia 1. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Heinonen, Ari (1995): Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesäätely ja toimittajat. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Julkaisuja A, nro 84. Internetissä [<http://tampub.uta.fi/tup/951-44-5322-0.pdf>], luettu 22.12.2005.
- Helsingin Sanomat 100 vuotta sitten (2004): Uuden lehden linjaa täsmennettiin. Helsingin Sanomat 5.10.2004.
- ”Helsingin Sanomien rakenne uudistuu syksyllä” (2005). Uutinen, Helsingin Sanomat 22.6.2005.
- Hemánus, Pertti – Tervonen, Ilkka (1980): Objektiiivinen joukkotiedotus. Keuruu: Otava.
- Hemánus, Pertti – Tervonen, Ilkka (1986): Totuuksista utopioihin. Journalismin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista. Keuruu: Otava.
- Hemánus, Pertti (1983): Journalistinen vapaus. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Hemánus, Pertti (1990): Journalistiikan perusteet. Johdatusta tiedotusoppiin 2. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemánus, Pertti (2002): Väärä vakaumus. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Hiilamo, Heikki – Kuutti, Heikki (1997): Kymmenen erää tutkivasta journalismista. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Hoikkala, Tommi (1993): Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Helsinki: Gaudeamus. Teoksessa Eskola–Suoranta 2001.
- Hokkanen, Kari (2002): Kekkonen Maalaisliitto 1950 – 1962. Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Helsinki: Otava.
- Holmberg, Jukka (2004): Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti-uutisissa 1987–2003. Jyväskylä Studies in Humanities 3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huhtamäki, Martti (2004): Otsikoimaton artikkeli teoksessa Taistolaisuuden musta kirja. Muistoja. Toim. Ilkka Kylävaara. Juva: Tammi.
- Hujanen, Jaana (2000): Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa. Jyväskylä Studies in Communication, 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hujanen, Jaana (2004a): Tiedonvälitystehtävän murroksilla. Journalismineuvotteluja Risc-toimituksessa. Tiedotustutkimus 4–5, 38–55.
- Hujanen, Jaana (2004b): Riscissä tulkinta on vapaa ja mukautuva. Suomen Lehdistö 8/2004, 32–33.

- Hujanen, Jaana (2005): Kiinnostava, kiinnostavampi, nuorekas? Tulevaisuuden yleisö bisnesmedian etsimessä, 273–285. Teoksessa Ojala, Jari ja Uskali, Turo (toim.): Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä Oy.
- Hynninen, Asko (2000): Periaatteessa julkista. Julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa. Jyväskylä Studies in Communication 10. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hyttinen, Juhani (1990): Historialliset kansandemokraatit. Teoksessa Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys – Helsingfors Journalistförening 1920–1990. Tasavaltaa vahtimassa. Toim. Ilkka Malmberg. Helsinki, HSY.
- IFJ Constitution, as agreed by the 25th IFJ Congress Athens, 24-29 May 2004. [www.ifj.org/docs/2004resolutions.doc], luettu 21.12.2005.
- Ilkka-Yhtymä Oyj (31.5.2002): Listalleottoesite.
- Ilmonen, Kari (1996): Tekniikka, kaiken perusta. Yleisradion historia 1926–1996, 3. osa. WSOY:n painolaitokset: Yleisradio.
- Jarva, Hannu (2002): Lehti lupaa lukijoilleen eväitä menestykseen. Karjalainen palautti sivuilleen vanhan perinteen, lukijalupauksen. Suomen Lehdistö 5/02.
- Joentausta, Jouko (toim.) (1977): Palstojen takaa. YLL 50. Yleinen Lehtimiesliitto.
- Jokivuori, Pertti & Ruuskanen, Petri (toim.) (2004): Arjen talous. Talous, tunteet ja yhteiskunta. Jyväskylä: Sophi.
- Journalistin ohjeet (1992). Forssa: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.
- Journalistin ohjeet & Julkisen sanan neuvosto (2004). Julkisen sanan neuvosto.
- Juppi, Pirta (2004): Keitä me olemme? Mitä me haluamme? Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä. Jyväskylä Studies in Humanities 29. Jyväskylän yliopisto.
- Jyrkiäinen, Jyrki (1994): Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkitekollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 409. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kahma, Ilkka (1977): Toimitusdemokratiakokeilu ja lehtiorganisaatio. Tutkimus osallistumisjärjestelmän vaikutuksista lehtiorganisaation muotoon ja toimintaan. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- Kalliokoski, Matti (2002): Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. Juva: WSOY.
- Kangas, Lasse (1993): Jyväskylän yliopistokysymys 1847–1966. Tutkimus korkeakoulun perustamisesta ja kehityksestä yliopistoksi. Studia Historica Jyväskyläensia 44. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kankkonen, Stig (2000): Verklighetsmakarna. En handbok för nyhetskonsumenter. Helsinki: Schildts Förlags.
- Kansallinen Kokoomus, Kohti huomispäivän yhteiskuntaa (1966). Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma.

- Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma (1970). Hyväksytty Kansallinen Kokoomus r.p:n ylimääräisessä puoluekokouksessa 23.–24.5.1970.
- Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma (1993). Hyväksytty puoluekokouksessa, Kuopio 13.6.1993.
- Kansallisen Kokoomuksen periaatteet (1981). Hyväksytty varsinaisessa puoluekokouksessa 15.–17.5.1981 Helsingissä.
- Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. Vahvistettu Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksessa Helsingissä 28.–29.4.1957.
- Kantola, Anu – Moring, Inka – Väliverronen, Esa (1999): Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tampere: Tammer-Paino.
- Karhumäki, Heli (2003): Muu media seuraa iltapäivälehdien reseptiä. *Iltasanomat* 30.4.2003.
- Karsikas, Mari ja Kauppinen, Perttu (2005): Matti Vanhasen pitkä farssi vohki Asemin Tampereelta. *Aamulehti*, 5.7.2005.
- Karttunen, Kirsi-Marja (1991): Toimittaja ja lehden virallinen ja epävirallinen linja. Tutkimus lehden linjan ja kirjoittamattomien sääntöjen vaikutuksesta toimittajan työhön ja vapauteen. Tiedotusopin pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kastari, Pirkko-Liisa (2001): Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. SKS, Helsinki.
- Kaventunut kansanvalta – diktatuuria demokratiassa (1980). Kokoomateos. Vapaus-sarja 10. Saarijärvi: Kustannuspiste.
- Kehälinna, Heikki – Melin, Harri (1988): Tuntemattomat toimittajat. Tutkimus Suomen Sanomalehtimiesten Liiton jäsenistä. Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.
- Keränen, Esko (1984): Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Helsinki: Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 24.
- Keränen, Seppo (toim.) (2002): Omalla pohjalla Euroopassa. Juhlakirja päätoimittaja, professori Kari Hokkaselle 2. tammikuuta 2003. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura ry.
- Keskustapuolueen yleisohjelma (1968). Hyväksytty 15.–16.6.1968 Tampereella pidetyssä Keskustapuolueen puoluekokouksessa.
- Keskustapuolueen yleisohjelma (1974). Hyväksytty Seinäjoen puoluekokouksessa 7.-9.6.1974
- Kettunen, Pertti (1997): Iso pyörä kääntyy. Suomalaisen johtamisen erityispiirteitä. Juva: Atena Kustannus.
- Kinnunen, Karolus (2001): Urho, Ahti ja Johannes. Sirpaleita Kekkos-kaudelta. Saarijärvi: Kustannus Carlos.
- Klemola, Pertti (1981): Helsingin Sanomat – sananvapauden monopoli. Keuruu: Otava.
- Koivisto, Mauno (1994): Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Juva: Kirjayhtymä.

- Kolbe, Laura (1996): *Eliitti, traditio, murros*. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1995. Otava, Helsinki.
- Kollektivavtal mellan Svenska Tidningsutgivareföreningen och Svenska Journalistförbundet, januari 1997.
- Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (2001): *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Three Rivers Press.
- Kuka kukin on 1990 (1990). Keuruu: Otava.
- Kuka kukin on 1994 (1994). Keuruu: Otava.
- Kuka kukin on 1998 (1998). Keuruu: Otava.
- Kuka kukin on 2001 (2000). Keuruu: Otava.
- Kuka kukin on 2005 (2004). Keuruu: Otava.
- Kuka puolustaa pääkaupunkiseutua (2005). Pääkirjoitus, Helsingin Sanomat 4.8.2005.
- Kukkonen, Otso (1968): *Kainuun Sanomat 1918-1968*. Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy.
- Kulha, Keijo K. (1989): *Sanasotaa ja sovittelua*. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Vantaa: Helsingin Sanomat.
- Kulha, Keijo K. (2002): *Elämää apinalaatikossa*. Päätoimittajan näkökulma julkisuuteen. Helsinki: Edita.
- Kunelius, Risto (2001): *Viestinnän vallassa*. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. Helsinki: WSOY.
- Kuutti, Heikki (1994): *Journalistiikan sanasto*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Kylävaara, Ilkka (toim.) (2004): *Taistolaisuuden musta kirja*. Muistoja. Juva: Tammi.
- Kääriäinen, Seppo (2002): *Sitä niittää, mitä kylvää*. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Jyväskylä: Gummerus.
- Laakkonen ym. (1992): *Arvonlisäveron ulottamisesta sanoma- ja aikakauslehtien tilausmyyntiin*. Kirjallinen kysymys (KK) 649/1992. [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vepshref.scr?{KEY}.../1992&{EXTRA}=TUNNU>], luettu 1.5.2002.
- Lagercrantz, Olof (1994): *Vuosi kuusikymmenluvulla*. Juva: WSOY.
- Lainema, Matti – Lahdenpää, Markku – Puolakka, Pekka (2001): *Strategisen johtamisen areena ja horisontti*. Helsinki: WSOY.
- Landgren, Lars (1988): *Kieli ja aate - politisoitua sanomalehdistö 1860–1889*. Teoksessa Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Sanomalehtien Liitto ry.
- La presse écrite en France (päiväämätön esite, 1980-luvun lopulta). Ministère des affaires étrangères service d'information et de presse.
- Latvus, Kari (2002): *Arjen teologia*. Johdatus kontekstuaaliseen raamatuntulkintaan. Jyväskylä: Kirjapaja.
- Lauantaiseura (1989): *Tamminiemen pesänjakajat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lehtimiehen ohjeet (1968). Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.
- Lehtimiehen ohjeet (1976). Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.

- Lehtinen, Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. Juva: WSOY.
- Lehto, Keijo (1991): Vanha pykälä tuomitsee Neuvostoliiton arvostelun. Keski-suomalainen 1.9.1991.
- Lehto, Keijo (2002a): Periaatteet paperille. Seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperit ja päätoimittajien käsityksiä niiden merkityksestä. Teoksessa Median varjossa, toim. Touko Perko, Heikki Luostarinen, Raimo Salokangas. Saarijärvi: Jyväskylän yliopisto/Mediainstituutti.
- Lehto, Keijo (2002b): Aatteista periaatteisiin. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971–2005. Journalistiikan lissensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos.
- Lehto, Keijo (2004): Millaiset aatteet, arvot ja periaatteet sanomalehtiä ohjaavat. Julkaisussa Toim. Jukka Pietiläinen (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2004/Tiedotustutkimus 1/2004. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Lehtonen, Mikko (1996): Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1987): Painovapaus vuosina 1899–1905. Teoksessa Suomen historia 6. Espoo: Weilin + Göös.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1988): Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Sanomalehtien Liitto ry.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko – Uino, Ari (1994): Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Vammala: Suomen Kansalliskirja Oy.
- Leppänen, Veli-Pekka (1999): Kivääri vai äänestyslippu. Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Helsinki: Edita.
- Liikanen, Ilkka (1995): Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Liikanen, Ilkka (2003): Fennomanian kansa-käsite ja modernin politiikan kieli. Teoksessa Hyvärinen, Matti – Kurunmäki, Jussi – Palonen, Kari – Pulkkinen, Tuija & Stenius Henrik: Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino.
- Lindholm, Jari (2004): Apinalinnan vangit. Journalisti 17.12.2004.
- Lintula, Paavo (2005): Maakuntalehden toimittajan toimintatila teknisrationaalisessa ajassa. Jyväskylä Studies in Business and Economics 45. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Liuhalala, Allan (2003): Lehti saa makunsa sisällöstä niin kuin leipä jauhoista. Teoksessa Niemi, Juhani (toim.): Pilvenpiirtäjässä, maan kamaralla. Hämeen Sanomien vaiheita. Hämeenlinna: Karisto.
- Luostarinen, Heikki (1994): Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Juva: Hanki ja Jää.
- Luostarinen, Heikki (1996): Citizen Kane ja infokratia. Kriitikot, motiivit ja keinot. Teoksessa Luostarinen, Heikki – Kivikuru, Ullamaija ja Ukkola, Merja (toim.): Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia. Jyväskylä: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

- Luostarinen, Heikki (2002): Moneksi muuttuva journalismi. Kirjassa Median varjossa (toim. Perko – Salokangas – Luostarinen). Jyväskylän yliopisto.
- Luukka, Teemu (2005): EU-äänestys oli kovaa hermopeliä. Helsingin Sanomat 2.1.2005.
- Löyttyniemi, Veikko (1988): Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle (309–431). Teoksessa Suomen lehdistö historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Jyväskylä: Kustannuskiila.
- Maalaisliiton johtavat periaatteet (1962). Maalaisliiton tavoitteet 1960-luvulla. Hyväksytty Kemin puoluekokouksessa kesäkuun 16. päivänä 1962 ja tarkistettu puoluekokouksen päätöksen mukaisesti puoluevaltuuskunnan syyskokouksessa Helsingissä joulukuun 10. päivänä 1962.
- Makkonen, Anna (1991): Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa. Teoksessa Viikari, Auli (toim.): Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia. Tietolipas 21. Tampere: Suomen kirjallisuuden seura.
- Mantila, Markku (2002): Pohjalaisen asialla, Pohjalainen 1.12.2002.
- McQuail, Denis (1989; reprinted, first published 1987): Mass Communication Theory. An Introduction. Bristol: Sage Publications.
- McQuail, Denis (1992): Media Performance: Mass Communication and the Public Interest. London: Sage Publications.
- McQuail, Denis (2000): McQuail's Mass Communication Theory, 4th edition. Oxford: Sage Publications.
- Meinhof, Ulrike (1980): Kolumnismi. Suomentanut Tapio Kuosmanen. Näköpiiri 12/1980.
- Melin, Harri – Nikula, Jouko (1993): Journalistit epävarmuuden ajassa. Tutkimus Suomen Journalistiliiton jäsenistä 1993. Forssa: Suomen Journalistiliitto.
- Mervola, Pekka (1995): Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994. Vammala: Suomen historiallinen seura / Jyväskylän yliopisto.
- Mervola, Pekka (1998): Suomalaiset ovat sanomalehtien lukijakansaa. Teoksessa Perko, Touko ja Salokangas, Raimo (toim.): Kymmenen kysymystä journalismista. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Mervola, Pekka (2002): ”Ei vain tiedon välittäjä vaan myös tuottaja”, Karjalainen 2.1.2002.
- Mervola, Pekka (2003): Kenen puolesta olet maakunnallinen sanomalehti. Teoksessa Omalla pohjalla Euroopassa. Kari Hokkasen juhlakirja. Toim. Seppo Keränen. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura.
- Mervola, Pekka (2005): ”Toimittajan todistus romahdutti uskon totuuden tavoitteluun”, Karjalainen 1.6.2005.
- Mickelsson, Rauli (1999): Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turku: Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 153.

- Miettinen, Jorma – Kalliomäki, Ilkka – Suominen Elina (1981): Journalistinen työprosessi. Helsinki: Gaudeamus.
- Moring, Inka (1999): Tee se itse -teoria. Grounded theory mediatutkijan työkaluna. Teoksessa Kantola, Moring & Väliverronen: Tekstistä tulkintaan. Tampere: Tammer-Paino.
- Miettinen, Jorma (1988): Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja. Hämeenlinna: Yliopistopaino.
- Mylly, Juhani (1989): Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Mäntylä, Jorma (2004): Journalistin etiikka. Tampere: Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.
- Mörä, Tuomo (1995): EU-agendan synty joukkoviestimissä. Poliitikka 4/1995. Teoksessa Holmberg 2004.
- Mörä, Tuomo (1999): EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994. Viestinnän väitöskirja. Helsingin yliopisto. Teoksessa Holmberg 2004.
- Neekerin taival eli 60 vuotta lehtimiesyhteistyötä Keski-Suomessa (1983). Keski-Suomen Sanomalehtimiesyhdistyksen vaiheita 1921–1981. Laatineet Kiipula, Riitta – Pärssinen, Jorma – Ukkonen, Päivi – Vaajakallio, Maire. Keski-Suomen Sanomalehtimiesyhdistys: Jyväskylä.
- Niemi, Juhani (toim.) (2003): Pilvenpiirtäjässä, maan kamaralla. Hämeen Sanomien vaiheita. Hämeenlinna: Karisto.
- Nieminen, Hannu – Saarikoski, Petri & Suominen, Jaakko (toim) (1999): Uusi media ja arkielämä. Kirjoituksia uuden ajan kulttuurista. Sarja A/41. Saarijärvi: Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.
- Niiranen, Valtteri – Sotamaa, Petteri (2003): Sananvapauslain käsikirja. Porvoo: WSOY Lakitieto.
- Nikkanen, Silja (2005): Sailas Patistaa suomalaisia marjanpaimintaan. Keski-suomalainen ja Savon Sanomat 12.8.2005.
- Nordenstreng, Kaarle (1978): Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Keuruu: Otava.
- Nordenstreng, Kaarle (1992): Journalistietiikan kansainvälinen kehitys. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle (toim.): Kansainvälinen journalistietiikka. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nordenstreng, Kaarle (1995): Median tehtävät yhteiskunnassa. Teoksessa Elina Sana (toim.) Tieto-opista mediapeliin. Juva: WSOY.
- Nousiainen, Jaakko (1980): Suomen poliittinen järjestelmä. Juva: WSOY.
- Numminen, Juha (2003): Tarina Lehtitalosta. A-lehdet Oy 1933-2003. Keuruu: A-lehdet Oy.
- Nykysuomen sanakirja 6, etymologinen sanakirja (1987). Porvoo: WSOY.
- Nykysuomen sanakirja (1996), osa IV. Juva: WSOY.
- Ohjelmatoiminnan säännöstö (1992). Oy Yleisradio Ab. Hyväksytty hallintoneuvostossa 24.4.1992. [http://www.yle.fi/yleista/pelis_ots.shtml], luettu 22.3.2001

- Ohjelmatoiminnan säännöstö (2005). Yleisradio Oy. Hyväksytty hallintoneuvostossa 26.4.2005. [http://www.yle.fi/yleista/pelis_ots.shtml], luettu 16.7.2005.
- Ojala, Esko (1981): Sanomalehti organisaationa. Teoksessa Esko Salminen (toim.): Sanomalehdistö Suomessa. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 4. Espoo: Weilin + Göös.
- Okkonen, Antero (1980): Toimittajan työ I. Toinen painos. Ensimmäinen painos vuodelta 1974. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Ollila, Riitta (2003): Sananvapaus. Pieksämäki: Tietosanoma.
- Paasilinna, Erno (1975): Lukemista kaikille. Artikkeleita, aforismeja, polemiikkeja. Keuruu: Otava.
- Palonen, Kari (1995): Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä. Teoksessa Eeva Aarnio & Jukka Kanerva (toim.): Puolueohjelmatutkimuksen nyky-suunnat. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos, Julkaisuja 69.
- Parkkonen, Tommi (2005): Keski-Suomen Kekkonen. Iltalehti, 24.7.2005.
- Perko, Touko – Salokangas, Raimo (toim.) (1998): Kymmenen kysymystä journalismista. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Perko, Touko – Salokangas, Raimo & Luostarinen, Heikki (2002): Median varjossa. Saarijärvi: Jyväskylän yliopisto/Mediainstituutti.
- Pesonen, Martti – Pyyluoma, Sauli (1996): Maakuntien ääni. Maakuntalehtien Liitto 50 vuotta. KM Painotalo: Maakuntalehtien Liitto ry.
- Pieni tietosanakirja III (1927). Helsinki: Otava.
- Pietilä, Antero (2005): Luottamus karisee, lukijat vieraantuvat. Aamulehti 6.1.2005.
- Pietilä, Jyrki (1996) – Haataja, Lauri – Pietiläinen, Tuomo: Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä. Pietilän osuus s. 149-383. Juva: WSOY.
- Pietilä, Veikko (1973): Sisällön erittely. Helsinki: Gaudeamus.
- Pietilä, Veikko (1997): Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Tampere: Vastapaino.
- Pihlajasaari, Jouni (1996): Sitoutumattomaksi ei tulla yhdessä yössä. Viiden maakuntalehden taival puolueen äänenkannattajasta sitoutumattomaksi ykköslehdeksi. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto Viestintätieteiden laitos.
- Piironen, Kaija (1982): Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918-1979. Kuopio: Savon Sanomien Kirjapaino Oy.
- Pirilä, Veikko (1981): Taisteleva sanomalehti 1931-1981, II. Seinäjoki: Ilkka Oy.
- Pirilä, Veikko Aaretti (1982): Sainpahan sanottua. Pohjanmaata ja politiikkaa. Juva: WSOY.
- Pouru, Aija (1986): Lehden linja. Sanomalehtiyritysten ja päätoimittajien näkemykset tiedonvälityksen tehtävistä. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Pulakka, Pentti (2000): Aatteen airueesta viestintätaloksi. Keskipohjanmaalehden ja Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy:n taipaleelta 1917-2000. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy.

- Punttila, L.A. (1946): *Keskisuomalainen 7.1.1871–7.1.1946*. Jyväskylä: Osakeyhtiö Keskimaa.
- Ramonet, Ignacio (2001): *Median tyrannia*. Vantaa: WSOY.
- Rantala, Onni (1982): *Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raaum, Odd (1986): *Pressens toyelige etikk*. Gjøvik. Teoksessa Hemánus 1990.
- Rentola, Ilkka (1983): *Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedostusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 47.
- Rentola, Kimmo (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Keuruu: Otava.
- Repo, Eino S. – Ilmonen, Kari - Stormbom, N.B. – Tamminen, Mauno – Zilliacus, Ville (1967): *Yleisradion suunta. Yleisradiotoiminnan tehtävät ja tavoitteet*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Routavaara, Akseli (1944): *Minusta tulee toimittaja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rönkkö, Seppo (2003): *”Lehdet luovat uutta perusarvoistaan”*, Keskisuomalainen 15.5.2003.
- Salmelin, Pentti (1967): *Järjestölehdestä puoluelehdistöön. Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedotuskentässä ennen vuoden 1901 puoluekokousta*. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 13. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Salmenperä, Eino (1972): *Sata vuotta satakuntalaista sanomalehteä. Näköispainos teoksessa Satakunnan Kansa ja sen edeltäjät 1873–2003 (2003)*. Pori: Satakunnan Kirjateollisuus Oy.
- Salminen, Esko (1988): *Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Jyväskylä: Kustannuskiila.
- Salminen, Esko (1996): *Vaikeneva valtiomahti. Neuvostoliitto / Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Helsinki: Edita.
- Salminen, Esko (2004): *Viestinnällä vallankumoukseen. ”Demokraattisen toimittajakoulutuksen” aika 1960-luvulta 1980-luvulle*. Helsinki: Edita.
- Salokangas, Raimo (1982): *Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916*. Suomen Historiallinen Seura: Vammala.
- Salokangas Raimo (1987): *Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Suomen lehdistön historia 2*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Salokangas, Raimo (1988): *Artikkelit teoksissa Suomen Lehdistön Historia 5–7 (lehdittäin ryhmitelty hakuosa)*.
- Salokangas, Raimo (1996): *Aikansa oloinen. Yleisradion historia, 2. osa, 1949–1996*. Yleisradio: WSOY:n painolaitokset.
- Salokangas, Raimo (1998): *Sivut 101–320 teoksessa Tommila, Päiviö – Salokangas, Raimo: Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.
- Salokangas, Raimo (2002): *”Lakeuden lehtisota” – viimeinen oikea sanomalehtikilpa*. Teoksessa Keränen, Seppo (toim.): *Omalla pohjalla Euroopassa*.

- Juhlakirja päätoimittaja, professori Kari Hokkaselle 2. tammikuuta 2003. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura ry.
- Salokangas, Raimo (2003): "Ankarat käskyt kohtalon". Vaasa Oy, Vaasa-lehti ja Pohjalainen kohtaavat lehtimarkkinoiden muutoksen. Vaasa: Vaasa Oy.
- Salokangas, Raimo (2005): Sanomalehdistö puolueiden ja maakunnan asialla". Julkaisematon käsikirjoitus.
- Salokangas Raimo (2005): Mediahistorian julkaisukohdetta etsimässä. Julkaisematon artikkeli.
- "Sanomalehti on myös vallan vastavoima" (pääkirjoitus) (2005). Karjalainen 2.1.2005.
- Sanomalehtien Liitto (2005). [<http://www.sanomalehdet.fi>], luettu 21.12.2005.
- Sarhimaa, Lauri (1985): Etelä-Saimaan tarina. Lappeenranta: Etelä-Saimaan Kustannus.
- Sem-Sandberg, Steve (2005): Theres. Jyväskylä: Like.
- Seppälä, Raimo (1981): Sata vuotta Suomen puolesta. Aamulehden linjanvetoa vuosina 1881–1981. Tampere: Tampereen Kirjapaino Oy.
- Seurakuntaviesti (2005). [<http://www.kirkkojyvaskyla.net/seurakuntaviesti/index.php?content=toimitus>], luettu 21.12.2005.
- Shoemaker, Pamela & Reese, Stephen (1991): Mediating the Message: theories of influences on mass media content. New York: Longman.
- Siebert, Fred S. – Peterson Theodore – Schramm Wilbur (1956): Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do. Sixth printing 1971. Urbana: Illinois University Press.
- Sosialidemokratian periaatteet (1999). Hyväksytty XXXVIII puoluekokouksessa Turussa 29.5.1999.
- Spelregler för Press, Radio, TV (1997). Pressens Samarbetsnämnd. Stockholm.
- Stenius, Henrik (2003): Kansalainen. Teoksessa Hyvärinen, Matti – Kurunmäki, Jussi – Palonen, Kari – Pulkkinen, Tuija & Stenius Henrik: Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino.
- Suhonen, Pertti (2002): RISC-analyysi: median kartta ja kompassi, 152–161. Teoksessa Hekkilä Heikki & Helminen, Marjut (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2002. Journalismin tutkimusyksikkö/Tiedotustutkimus 1/2002.
- Suistola, Jouni (1999): Kaleva. Sata vuotta kansan kaikuja. Oulu: Kaleva Kustannus Oy.
- Suomen Keskustan periaatteet (1996). Hyväksytty Suomen Keskustan puoluekokouksessa Kouvolassa 16.6.1996.
- Suomen Keskustan periaateohjelma (1982). Hyväksytty puoluekokouksessa 18.–20.6.1982 Rovaniemellä.
- Suomen kielen perussanakirja, II osa (1992). Helsinki: VAPK-kustannus.
- Suomen lehdistön historia 5 (1988). Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Toimittaneet: Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

- Suomen lehdistön historia 6 (1988). Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Sano-
ma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Toimittaneet Ulla Ekman-Salokangas,
Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Suomen lehdistön historia 7 (1988). Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning.
Toimittaneet Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto ja Raimo Salokan-
gas. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Suomen perustuslaki (2000).
- Suomi, Juhani (1998): Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976.
Keruu: Otava.
- Suomi, Juhani (2005): Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–
1984. Keuruu: Otava.
- Säisä, Eino (1985): Ylä-Savon asialla. Iisalmi: Iisalmen Sanomat.
- Tarkka, Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva.
Porvoo: Otava.
- Teikari, Erkki (1981): Sanomalehdistön tehtävät. Teoksessa Esko Salminen
(toim.): Sanomalehdistö Suomessa. Viestintätutkimuksen seuran julkaisu-
sarja n:o 4. Espoo: Weilin + Göös.
- Teikari, Erkki (1981): Sanomalehdistön taustavoimat. Teoksessa Esko Salminen
(toim.): Sanomalehdistö Suomessa. Viestintätutkimuksen seuran julkaisu-
sarja n:o 4. Espoo: Weilin + Göös.
- Tervo, Jouni (2000): Mustan laatikon salaisuus: miten Neuvostoliitto vaikutti
suomalaisiin toimittajiin? MOT:n ohjelma 14.2.2000.
[<http://www.yle.fi/mot>], luettu 9.9.2004.
- Tervo, Jouni (2005): ”Bisnesajattelu uhkaa median tulevaisuutta”. Helsingin Sa-
nomat, sunnuntaidebatti 11.9.2005.
- Thomsen, Niels (1972): Dagbladskonkurrencen 1870-1970. Politik, journalistiko
og økonomi i dansk dagpressens strukturudvikling. Odense. Teoksessa
Salokangas, Raimo (1982).
- Tidningsutgivarnas dagstidningsregister,
[http://www.tu.se/tidningar/doc_tidn_reg.html], luettu 16.7.2002.
- Toimittajan oikeuksien julistus. Päiväämätön. Toimittajaliitto.
- Tommila, Päiviö (1970): Keski-Suomen lehdistö 1, 1864–1885. Jyväskylä: Keski-
suomalainen.
- Tommila, Päiviö (1973): Keski-Suomen lehdistö 2, 1886–1917. Jyväskylä: Keski-
suomalainen.
- Tommila, Päiviö – Raitio, Tuire (1976): Keski-Suomen lehdistö 3, 1918–1944. Jy-
väskylä: Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö – Raitio, Tuire (1979): Keski-Suomen lehdistö 4, 1945–1978. Jy-
väskylä: Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö (1988a): Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen. Teoksessa
Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Tommila, Päiviö (1988b): Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. Teoksessa
Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Tommila, Päiviö (1988c): Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teok-
sessa Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

- Tommila, Päiviö (1988d): Suomen sanomalehdistön kehityslinjat. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Tommila, Päiviö – Salokangas, Raimo (1998): Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Tommilan osuus sivut 11–100. Helsinki: Edita.
- Torvinen, Taimi (1980): Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys – Helsingfors Journalistförening 1920–80. HSY-HJF 60. Herraskaisklubista ammattiyhdistystoimintaan. Helsinki.
- Turpeinen, Oiva (2000): Sata vuotta sanomia Päijät-Hämeessä. Etelä-Suomen Sanomat ja Esa-konserni 1900–2000. Lahti: Esan Kirjapaino.
- Turtola, Martti (2000): Heijastuksia. Keski-Uusimaan vuosikymmenet. Porvoo: Keski-Uusimaa.
- Uola, Mikko (1990): Länsi-Suomi 1905–1990. Rauma: Oy Länsi-Suomi.
- Uskali, Turo (2001): Media, uutta tietoa tuottamaan! Julkaisussa Elina Noppari ja Katja Valaskivi (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2001/Tiedotustutkimus 1/2001. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Uskali, Turo (2002): Kriittisyys – nykyjournalismin selkäranka. Teoksessa Touko Perko, Heikki Luostarinen ja Raimo Salokangas (toim.): Median varjossa. Saarijärvi: Jyväskylän yliopisto Viestintätieteiden laitos Journalistiikka / Mediainstituutti.
- Uskali, Turo (2003): ”Älä kirjoita itseäsi ulos”. Suomalaisen Moskovan kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957-1975. Jyväskylä Studies in Humanities 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vahtokari, Reijo (2003). Kolme kokoomusta. Suomen Kuvalehti 3/2003.
- Valkama, Esko-Voitto (1975): Työrauhaa rakentamassa. Graafisen teollisuuden työnantajat 1900-1975. Helsinki: Graafisen Teollisuuden Työnantajaliitto.
- Valkonen, Martti (1998): Suomettaminen jatkuu yhä. Moskovan kirjeenvaihtajan näkökulma Suomen ja itänaapurin suhteisiin kolmannesvuosisadan ajalta. Pieksämäki: Tammi.
- Valkonen, Martti (2003): Sananvapaus kauppatavarana. Helsinki: Finnish Guidebooks.
- Washington Post, Principles.
[http://washpost.com/gen_info/principles/index.shtml], luettu 6.4.2005.
- Vehmas, Raino (1970): Lehdistööppi. Porvoo: WSOY.
- Vento, Seppo (1974): Maan ja maakunnan hyväksi. Karjalatar-Karjalainen 1874–1974. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.
- Vesikansa, Jarkko (2004): Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa. Keuruu: Otava.
- Vesikansa, Jyrki (1994): Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho 1976–81. Suomen historian liseniaattityö. Helsingin yliopisto.
- Widen, Gustaf (2000): Vem älskar HBL? En bok om tidningen och livet. Vantaa: Schilidts Förlag.
- Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö (1973). Komiteamietintö 1973: 91 I. Helsinki.
- Viestintäpoliittisia kannanottoja (1985): Opetusmoniste, sarja D, no. 37. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.

- Viestintäpoliittisia kannanottoja (1990): Opetusmoniste, sarja D, no. 43. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Viestintätyönantajat VTA:n ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2001-2002 soveltamisohjeineen (2001). Helsinki.
- Viestintätyönantajat VTA:n ja Suomen Journalistiliiton välinen työehtosopimus 2003-2004 soveltamisohjeineen (2003). Helsinki.
- Viestintätyönantajat VTA (2005).
[http://www.viestintatyonantajat.fi/index.php?sisalto_id=80&valittu_id=7&valittu_aid=70&paaotsikko_id=7], luettu 21.12.2005.
- Virtapohja, Kalle (1998): Sankareiden salaisuudet. Journalistinen draama suomalaista urheilusankaria synnyttämässä. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Visuri, Pekka (1995): Mauno Koiviston turvallisuuspolitiikka. Ulkopolitiikka 4/1995. Lainattu teoksen Apunen 2005 perusteella.
- Vuortama, Timo – Kerosuo, Lauri (1994): Viestinnän lait ja säännöt. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
- Väliverronen, Esa (1999): Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliverronen: Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tampere: Tammer-Paino.
- Zetterberg, Seppo (2001): Eero Erkko. Keuruu: Otava.
- Zilliacus, Clas – Knif, Henrik (1985): Opinionens tryck. En studie över pressens bildningsskede I Finland. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö (1967). Helsinki
- Yleisradion suunta (1967): Eino S. Repo – Kari Ilmonen – N.B. Stormbom – Mauno Tamminen – Ville Zilliacus, Yleisradion suunta. Yleisradiotoiminnan tehtävät ja tavoitteet. Helsinki.
- Ylikangas, Heikki (1999): Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Juva: WSOY.

LIITE 1

PÄÄTOIMITTAJIEN HAASTATTELUISSA KÄYTETTY TEEMARUNKO

1. Minulla on tässä lehtenne linjapaperi. Kertaisin aluksi tämän paperin historian:
  - Milloin linjapaperi tehtiin?
  - Miksi linjapaperi tehtiin? Jos syynä julistautuminen sitoutumattomaksi, niin millainen prosessi se oli?
  - Kuka linjapaperin teki ja mikä taho hyväksyi?
  - Kuka otti linjapaperin laatimisen esille?
  - Kenen tai keiden tehtäväksi linjapaperin laadinta annettiin?
  - Miten linjapaperin tekijöitä evästettiin?
  - Mitä ryhmää linjapaperin laadinnassa erityisesti ajateltiin: toimittajia, lukijoita, muita?
  - Käytettiinkö asiantuntijoita (toisten lehtien päätoimittajia, yliopistomiehiä, tutkijoita)?
  - Käytettiinkö tutkimuksia: esimerkiksi Risc, lukijatutkimukset jne.
  - Millaista tekstimateriaalia käytettiin apuna (lehden aikaisemmat ohjelmat ja linjapaperit, muiden lehtien linjapaperit, Journalistien ohjeet, puolueohjelmat, Ylen OTS, ulkomaisia esimerkkejä)?
  - Oliko joitain periaatteita, joita noudatettiin linjapaperin laadinnassa (pituus, tavoitteet, avainsanat, perustelut); kielellinen asu (vain sisäpiirille ymmärrettävissä, kaikille lukijoille ymmärrettävissä); linjapaperissa ilmaistavien asioiden suhteen (jätettiinkö joitain asioita tietoisesti pois)
  - Lähetettiinkö linjapaperi tutustuttavaksi / lausuntoa varten? Keille, mille tahoille (yksityishenkilöille, hallituksen jäsenille tai muille omistajien edustajille, puolueen napamiehille, toimituksen edustajille, asiantuntijoille)? Monelleko linjapaperiluonnos lähetettiin näytteille?
  - Saatiinko palautetta, korjausehdotuksia? Miten palaute vaikutti lopulliseen versioon?
  - Miten lehden omistajia, hallitusta, toimitusta ja lukijoita valmisteltiin ennen linjapaperin julkistamista? Oltiin joistain kohdista epävarmoja?
  - Miten linjapaperi julkistettiin? Kuka julkisti ja keille?
  - Painettiinkö linjapaperi paperille? Selitettiinkö linjapaperia, miten ja milloin?

2. Voisimmeko seuraavaksi käydä sen läpi lause lauseelta tyyliin "mitä se on"?
  - Mikä on linjapaperissa keskeisintä?
  - Onko oikein tulkittu, että lehtenne keskeisin tehtävä on...(esitä tulkintasi)
  - Voisitteko vielä hieman selventää asiaa. Miksi juuri tämä on lehtenne tehtävä?
  - Onko tehtävä ollut koko ajan sama vai onko se muuttunut teidän päätoimittajakaudellanne? Milloin ja miksi?
  - Miten hyvin lehtenne on onnistunut toteuttamaan tätä tehtävää?
  - Mikä on estänyt tehtävän toteuttamista? Miten este voidaan ylittää?

- Tarvitseeko lehti tällaista yhteiskunnallista tehtävää – tai "linjaa"? Miksi?
  - Sitoutumaton, riippumaton, itsenäinen. Miksi ko. valinta?
  - Muut kohdat
3. Mikä oli linjapaperin rooli lehdessänne julkistamishetkellä ja mikä sen rooli on nyt?
- Onko aiheuttanut riitoja tai keskustelua?
  - Onko aiheuttanut irtisanomisia?
  - Keiden työhön linjapaperi vaikuttaa: päätoimittajan, artikkelitoimittajan, esimiesten, kaikkien toimittajien?
  - Pitääkö päätoimittajan / toimittajien hyväksyä taloon tullessaan lehden linja? Miksi? Keskusteltiin Teidän kanssanne lehden linjasta, kun Teidät valittiin nykyiseen tehtäväänne? Otettiin muuta kautta selvää kannoistanne?
  - Miten usein ja missä tilanteissa olette käyttäneet linjapaperia tai vedonneet siihen?
  - Miten hyvä kuvaus lähettämänne linjapaperi on mielestänne lehtenne "todellisesta" linjasta? Onko olemassa "virallinen" totuus ja "totuus"?
  - Voisiko lehti toimia ilman linjapaperia? Mikä voisi olla nykyaikainen linjapaperi?
4. 1990-luvulla myös useassa lehtitalossa alettiin laatia arvoja. Miten on asia teidän lehdessänne?
- Mitkä ovat lehtenne arvot?
  - Mikä on näiden arvojen suhde lehden linjaan ja linjapaperiin?
  - Miten hyvin arvot sopivat ohjaamaan sanomalehden (toimituksen) toimintaa?

5. Haastateltavan taustatiedot

LIITE 2**TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT SEITSENPÄIVÄISTEN SANOMALEHTIEN
LINJAPAPERIT**

Aamulehti: 1970-luvulta, 1992.
Etelä-Saimaa: 1970-luvulta, 2000.
Etelä-Suomen Sanomat: 1971.
Helsingin Sanomat: 1974.
Hufvudstadsbladet: 1971, 2005.
Hämeen Sanomat: 1974, 1994.
Iisalmen Sanomat: 1988, 2000.
Ilkka: 1970-luvulta, 1997.
Itä-Savo: 1980-luvulta, 2002.
Jakobstads Tidning: 1999.
Kainuun Sanomat: 1973, 1999.
Kaleva: 1975, 1999.
Karjalainen: 1970-luvulta, 2002, 2003, 2004, 2005.
Keskipojanmaa: 1976, 1996.
Keskisuomalainen: 1978.
Keski-Uusimaa (2004 linja koskee myös Aamupostia ja Uusimaata): 1994, 2004.
Kouvolan Sanomat: 1975, 1993.
Kymen Sanomat: 1980-luvulta (Eteenpäin-lehti), 1988 (Kotkan Sanomat), arvot 2000.
Lapin Kansa: 1970-luvulta, 1998.
Länsi-Savo: 1977, 2003.
Länsi-Suomi: 1986, 1989.
Pohjalainen: 1974, 1979, 1984, 1985, 1991, 2004.
Pohjolan Sanomat: 1980, 2001.
Salon Seudun Sanomat: 1970-luvulta.
Satakunnan Kansa: 1978, 1982, 2005.
Savon Sanomat: 1974, 1991.
Turun Sanomat: 1975.

Aamulehden linja (1970-luvulta)

Aamulehti toteuttaa toiminnoissaan sekä aatteellista että yleisjournalistista tehtävää.

Aatteellisessa toiminnassa se pyrkii ylläpitämään ja edistämään niitä perinnäisiä arvoja, joiden varaan maan itsenäinen valtiollinen asema, kansanvaltainen järjestelmä ja yksilön fyysinen, henkinen ja sosiaalinen vapaus rakentuvat. Kokemus on osoittanut, että nämä arvot ja niiden toteuttamiseen liittyvät normit ovat saaneet hyväksyttävimmän ilmaisunsa Kansallisen Kokoomuksen ohjelmassa. Tämän vuoksi *Aamulehti* lukeutuu Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattajiin, mutta pidättää itselleen kuitenkin oikeuden kansallismielisen ajattelutavan mukaisiin, puolueen menettelyistä riippumattomiin tulkintoihin ja kannanmääryksiin sisältönsä kaikissa osissa.

Lehden yleisjournalistisena tehtävänä on voimavarojensa mukaan välittää lukijoilleen kaikki se uutis- ja informaatioaines, joka auttaa yksilöä hallitsemaan aineellista ja henkistä ympäristöään. Uutistoiminnassa on pyrittävä faktojen paikkansa pitävyyteen, objektiiviseen esitystapaan, tapahtumista ja ilmiöistä annetun kuvan oikeasuhtaisuuteen ja lukijakunnan tai sen varteenotettavien osaryhmien kannalta merkityksellisen tiedon välitykseen.

Lehden oma mielipideaineisto palvelee edellisessä kohdassa mainittujen arvojen toteutumista eli kaikkia niitä kansanvaltaisia pyrkimyksiä, joiden tavoitteena on kansakunnan itsenäisyyden säilyttäminen sekä yhteiskunnan kehittäminen tämän päämäärän toteutumisen edellytyksiä vahvistavaan suuntaan. Toimiessaan toisten mielipiteiden foorumina lehti pyrkii sallimaan myös omastaan poikkeavien, huomionarvoisten näkemysten esille tulon. Demokrati-an vastaisia pyrkimyksiä ei lehti millään lohkollaan palvele.

Yleisjournalistinen tehtävä sisältää paitsi pyrkimystä sisällöllisesti yleislehden asemaan myös velvoituksen levikkialueen mahdollisimman täydelliseen kattamiseen ja tilanteen mukaan laajentamiseen. Käytännöllisessä toiminnassa on sen vuoksi noudatettava menettelytapoja, jotka turvaavat lehden jatkuvuuden sekä vakaan liiketaloudellisen kehittymisen.

Aamulehden linja (1992)

Aamulehti on kotimaisia ja kansainvälisiä tapahtumia ja ilmiöitä avarasti havainnoiva ja tulkitseva sanomalehti.

Aamulehden asema ennen muuta Pirkanmaalla määrittää näkökulman, josta lehti seuraa Suomen asioita. Oman alueensa kehitystä lehti edistää tuomalla maakunnan tarpeita ja tavoitteita yleiseen tietoisuuteen ja keskusteluun.

Aamulehden uutistyyötä ohjaa pyrkimys oikeellisuuteen, oikeudenmukaisuuteen, tasapuolisuuteen ja lukijan nopeaan, monipuoliseen palveluun.

Uutispolitiikassaan ja mielipiteissään lehti edustaa sitoutumatonta, itsenäistä suomalaista journalismia.

Aamulehden oma mielipideaineisto nojautuu lehden vakiintuneeseen arvomaailmaan. Lehti ylläpitää ja toteuttaa arvoja, joiden varaan maan itsenäi-

syys, kansanvaltainen järjestelmä sekä yksilön ja kansojen vapaus rakentuvat. Kansainvälis-poliittisen ja kulttuurisen muutoksen keskellä Aamulehti ottaa ennakkoluulottomasti vastaan tulevaisuuden haasteet.

Aamulehti aktivoi lukijoitaan ottamaan kantaa ja osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Lehti toimittaa päivän uutisaineiston taustaksi riittävästi tietoja ja faktoja, joiden avulla jokainen lukija voi muodostaa omat mielipiteensä ja hahmottaa oman maailmankuvansa. Aamulehti on avoinna erilaisille näkemyksille ja arvioille.

Etelä-Saimaan toimitus (1970-luvulta tai ainakin ennen vuotta 1985)

Etelä-Saimaa on eteläkarjalainen maakuntalehti, joka toimitetaan suomalaisen kansanvallan parhaiden perinteiden hengessä. Se tarjoaa lukijoilleen mahdollisimman monipuolisia ja tuoreita uutisia maailman, tämän maan ja lähiympäristön tapahtumista. Lehti pyrkii voimavarojensa mukaan tuomaan tarjolle entistä tarkemman ja todenmukaisemman maailmankuvan selostamalla yhteiskunnallisen kehityksen valtavirtoja ja tuomalla jokaisen ulottuville myös tapahtumien taustoja.

Tämän tehtävänsä mukaisesti Etelä-Saimaa:

1. noudattaa kansallisen itsenäisyytemme ja puolueettomuutemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliittikkaa
2. lujittaa maanpuolustustahtoa, kansallista kulttuuriamme sekä suomalaishenkistä ajattelutapaa
3. vaalii ihmisen vapautta ja turvallisuutta sekä edistää ihmistä lähtökohdantana pitävän yhteiskuntamallin toteutumista
4. kannattaa yritteliäisyyttä ja yksityistä omistusoikeutta arvostavaa talousjärjestelmää
5. kannustaa yhteiskunnan niitä voimia, joiden päämäärinä ovat kansallinen eheys, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja turhan keskittämisen ehkäiseminen.

Etelä-Karjalan maakunnan suurimpana lehtenä Etelä-Saimaa kantaa vastuuta maakunnan yhteisten hankkeiden kannattamisesta ja edistämisestä. Luomalla maakuntaan entistä yhtenäisemmän hengen ja omintakeista eteläkarjalaista kulttuuritoimintaa tukevan yleisen mielipiteen toimitus parhaiten toteuttaa tehtävänsä.

(Lisäksi lehteä kustantavan Etelä-Saimaan Kustannus Oy:n johtokunnan 13.12.1976 hyväksymässä toiminta-ajatuksessa todetaan, että ”yhtiön päätuotteen, pääasiassa Kymen ja Mikkelin läänien alueelle leviävän sanomalehti Etelä-Saimaan tehtävänä on keskustalaiselta pohjalta välittää lukijoilleen tuoreimmat uutiset lähiympäristöstä ja maailmasta”.)

Linja (2000)

Etelä-Saimaa on puoluepoliittisesti sitoutumaton lehti. Toimitus tekee uutisensa ja muodostaa mielipiteensä itse ilman ulkopuolista taloudellista tai poliittista ohjausta.

Etelä-Saimaa on lukijoidensa ja heidän kauttaan Etelä-Karjalan asialla. Lehti korostaa suomalaisuutta, sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta, kansanvaltaista järjestelmää, sivistystä ja kansainvälistä vakautta.

Lehti hakeutuu lähelle lukijoitaan ja etsii sellaisia journalismin muotoja, jotka vahvistavat lukijoiden roolia lehden tekemisessä.

Etelä-Suomen Sanomat (1971)

Esan Kirjapaino Oy:n varsinaisen kevätyhtiökokouksen pöytäkirjasta 9.3.1971:

Yhtiökokous on nähnyt tarpeelliseksi yhtiön hallitukselle sitovaksi ohjeeksi vahvistaa seuraavan ohjelman, joka ei ole uutta, vaan on itsestään selvänä vanhastaan ollut voimassa:

Yhtiön päätarkoituksena on julkaista ja kustantaa Etelä-Suomen Sanomia ja sen avulla puolustaa ihmisyyksilön vapautta Suomessa ja koko maailmassa, esiintyipä ihminen sitten yksityisenä yrittäjänä elinkeinoelämän, tieteen, taiteen tai minkä hyvänsä toiminnan alueella. Kaikkea, mikä kahlitsee ihmisyyksilöä hänen persoonallisuutensa kehittämässä ja ilmaisemisessä, sen toteuttamisessa, ehdolla, ettei hän tölväise toisia, lehti vastustaa.

Tämän yleisaatteellisen tarkoituksensa ohella Etelä-Suomen Sanomain tehtävänä on olla maakunnan – levikkialueensa – yhteisenä sivistyssiteenä, joka valppaana ja ajankohtaisena seuraa, selostaa ja ohjaa saatavissa olevien, parhaiten toimittajavoimien avulla alueellaan kaikkea kulttuurielämää, sanan laajimmassa merkityksessä, edellämäinitussa hengessä.

Lehti ei tue kenenkään valtapyrkimyksiä vallan itsensä vuoksi. Etelä-Suomen Sanomat saa ja sen tuleekin ottaa kantaa poliittiseen elämään ja sen tulee tukea niitä, puolueisiin katsomatta, jotka ajavat edellä esitettyjä aatteita, ja vastustaa niiden valtaan pääsyä, jotka tahtovat kahlita ihmisen vapautta.

Kaiken edellämäinitun ohella lehden tieteenkin on täytettävä tavanomaiset, hyvälle sanomalehdelle kohtuudella asetettavat vaatimukset.

Lehden talous on hoidettava hyviä liikeperiaatteita noudattaen siten, että yhtiö pystyy pitämään lehden myös teknisesti ajan tasalla, maksamaan kohtuulliset palkat ja varjelemaan, ettei lehti joudu rahavallan määrättäväksi, vaan pysyy jatkuvasti säilyttämään aatteellisuutensa.

Helsingin Sanomain periaatelinja (1974)

Helsingin Sanomat on sitoutumaton päivälehti, joka pyrkii edistämään ja vahvistamaan kansanvaltaisuutta, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja mielipiteen vapautta. Tehtävänsä lehti toteuttaa ensisijaisesti tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla.

Helsingin Sanomat määrittää kantansa itsenäisesti riippumatta poliittisista tai taloudellisista päätöksentekijöistä tai muista painostusryhmistä. Tätä riippumattomuuslinjaansa lehti seuraa myös päivittäisessä uutisvälityksessään.

Pyrkinessään puolustamaan ja vahvistamaan moniarvoisen yhteiskunnan kansanvaltaisuutta Helsingin Sanomat kiinnittää erityisesti huomiota mielipiteen vapauden toteutumiseen. Helsingin Sanomain käsityksen mukaan yhteiskunnan tasapainoinen kehitys on mahdollinen vain silloin, kun kaikkia kansalaisia palvelevan monipuolisen tiedonvälityksen jatkuvuus on taattu.

Uutisvälityksessään Helsingin Sanomat pitää tavoitteenaan sellaisen kokonaiskuvan muodostumista, joka koostuu kansalaisten omaehtoisille ratkaisuille tarpeellisista tiedoista.

*Hufvudstadsbladet**Till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion (1971)*

På basen av den redaktionella deklARATION som gjordes i Hufvudstadsbladet, då A- och B-upplagorna förenades i september 1970, sammanställde jag senare en något mera utförlig presentation av Hufvudstadsbladets allmänna linjer och dess principiella arbetsprogram. Denna promemoria är daterad den 16 september 1971 och har överlämnats till Föreningen Konstsamfundets ledamöter samt till medlemmarna av Hufvudstadsbladets redaktion. Den diskuterades på allmänt redaktionsmöte den 22 oktober.

Jag har nu gjort några mindre ändringar och omstiliseringar och överlämnar härmed programmet i dess nya gestalt till redaktionens medlemmar. Självfallet kan det inte betraktas såsom fullständigt, inte heller äger det en definitiv giltighet, eftersom förhållandena kan framkalla modifieringar. Jag hoppas att det ändå kan tjäna som en principiell riktlinje för det redaktionella arbetet.

I

Hufvudstadsbladet betraktar ordets frihet som en omistlig tillgång för den öppna kommunikationen, för samhället och för den enskilde. Med ordets frihet förstås i första rummet det skydd som regeringsformen och tryckfrihetslagen avser. Men Hufvudstadsbladet fattar ordets frihet inte endast som en garanti mot ingripanden i yttranderätten från statens sida. Varken statliga eller kommunala myndigheter, inte heller ideella organisationer, politiska partier, ekonomiska företag, medborgerliga institutioner, enskilda personer eller någon an-

nan part kan tvinga tidningen till ställningstaganden som strider mot dess redaktionella uppfattning.

Såsom en central synpunkt på ordets frihet önskar Hufvudstadsbladet betona läsarens rätt att bli mångsidigt och korrekt informerad, att sakligt uttala sina egna uppfattningar och att försvara sig mot angrepp. Den ärliga informationen, öppna debatten och rätten til fri, saklig kritik bildar en väsentlig del av ordets frihet.

Med ordets frihet förbinds ansvar. Hufvudstadsbladet strävar till objektivitet i informationen och vederhäftighet i reportagen samt söker så långt möjligt kontrollera nyhetskällorna och befria nyhetsmaterialet från ideologisk eller annan färgläggning.

Tidningen önskar hålla information och opinion åtskilda. Sina principiella ställningstaganden i politiska och ideologiska frågor gör den i ledaravdelningen.

Hufvudstadsbladet omfattar de vedertagna pressetiska principerna. Varje medlem av redaktionen bör lära känna och i sitt arbete omsorgsfullt tillämpa dessa grundsatser som har kodifierats t.ex. i Journalistförbundets pressetiska regler. Redaktionen är städse beredd att publicera befogade genmälen och rättelser.

II

Hufvudstadsbladet är en liberal tidning, ordet liberal använt i sin allmänna, icke-partipolitiska betydelse.

Som nyhets-, informations- och debattorgan vill tidningen noggrant följa med alla politiska, kulturella och sociala strömningar i samhället.

I egna ställningstaganden är tidningen obunden av partipolitiska synpunkter. Den kan inte stå neutral i principiella och aktuella frågor. Men den strävar att ge en korrekt bild av de enskilda företeelserna,

oberoende av om dessa överensstämmer med dess egen uppfattning. Tidningen betraktar det som väsentligt att olika åskådningar blir belysta.

Läsaren skall inte bara få upplysning och redogörelser för opinioner. Han bör även erhålla stimulans till eftertanke, självverksamhet och kritik. En angelägen uppgift är att så uppnå konstruktivt samarbete mellan olika åsiktsgrupper. Hufvudstadsbladet finner detta särskilt viktigt med hänsyn till spörsmålen kring samhällets förändringar, de nya politiska, kulturella och sociala attityderna.

Problemen skall ses utan fördomar. Syftet är att finna vägar till mänsklig samlevnad och samverkan utan tvång, till en samhällsform där inte bara den yttre strukturen och de olika miljöfaktorerna tillmäts värde, utan även individens frihet och möjligheter att förverkliga sig själv.

Det sociala ansvaret har en central plats inom den moderna liberalismen. Likaså de överhängande miljöfrågorna som Hufvudstadsbladet särskilt beaktar.

Den yttre trivseln och tryggheten är viktiga förutsättningar för en frisinnad anda och öppen inställning till livet, medmänniskorna och samhället.

III

Hufvudstadsbladet är en borgerlig tidning, ordet borgerlig här fattat icke-socialistisk.

Enligt sin liberala inriktning tar tidningen avstånd från ytterlighetsriktningar till höger och vänster. Den står obunden av partier och partipolitiska ideologier. Den följer en moderat och framstegsvänlig mittenlinje.

Enskild äganderätt och frihet för medborgarnas initiativ inom ramen för en marknadshushållning främjar och tryggar bäst samhällets och individernas intressen.

Den ekonomiska aktiviteten får dock inte utövas på bekostnad av den sociala rättvisan. Samhällsingripande inom lämpliga ramar är oundgängligt för att tillförsäkra alla en dräglig tillvaro. Hänsyn till socialt eller ekonomiskt svagt ställda medborgargrupper kräver en effektiv samhällsövervakning av utvecklingen inom produktion och distribution liksom av inkomstproportionerna. Sociala och humanitära synpunkter samt hänsyn till medborgarnas trygghet och trivsel måste ställas i förgrunden, när denna samhällsövervakning utformas.

Näringarna, framför allt lantbruket, industrin och handeln bör allsidigt utvecklas. Skattepolitiken bör inte lägga hinder härför. Utrikeshandelspolitiken måste ta hänsyn till landets, näringsverksamhetens och arbetstagarnas reella intressen.

De socialistiska strävandena att överföra produktionsmedlen i offentlig ägo är ödestigra för det fria demokratiska samhället och omintetgör debattens frihet, emedan de lägger beslutanderätten i händerna på partipolitiker och byråkratiska organ. Det för alla parter mest fruktbringande systemet innebär en positiv samverkan mellan offentliga instanser och enskilda företagare.

Arbetsmarknadsorganisationerna och de ekonomiska intressegrupperna samt deras verksamhet bör ägnas den noggranna uppmärksamhet som deras centrala roll förutsätter.

Hufvudstadsbladet ägnar stort intresse åt de sociala problemen och den sociala lagstiftningen. Tidningen ser som samhällets viktigaste uppgift att skapa trygghet och trivsel för alla. Särskild omsorg bör ägnas barns, åldringars, sjukas, handikappades och missanpassades materiella och psykiska villkor.

De ekonomiska och sociala konsekvenserna av samhällets förändringar, den snabba urbaniseringen, den inre flyttningsrörelsen, bostadsproblemen, planeringen och trivselsfrågorna osv. utgör viktiga föremål för tidningens bevakning. Särskilt observeras därvid ungdomen, dess intressen, behov och problem.

Samhällets och myndigheternas sociala aktiviteter bör oavlåtligt granskas och bedömas. Enskilda positiva initiativ på det sociala området bör uppmun-

tras som viktiga personligt färgade komplement till de samhälleliga institutionerna och åtgärderna.

Individens självständighet samt hans förmåga och intresse att själv stärka sin sociala position bör uppmuntras.

Skol- och utbildningsväsendet och dess utveckling ägnas den största uppmärksamhet. De invecklade problemen på detta område jämte försöken att föra in partipolitiken gör detta frågekomplex särskilt betydelsefullt.

Målet bör vara att skapa likvärda utbildningsmöjligheter för alla efter envars förmåga och intressen, men oberoende av hans tillgång till eller brist på materiella resurser. Detta bör ske inom den demokratiska ram som vårt samhälle erbjuder, med avvisande av osakliga anspråk på makt och avgöranderätt för den ena eller den andra gruppen inom de offentliga utbildningsinstitutionerna.

De i grundlag förutsatta möjligheterna att utveckla undervisning och undervisningsinstitutioner utanför det offentliga skol- och utbildningssystemet bör tryggas. De bör betraktas som en grundläggande mänsklig rättighet. De spelar också en betydande roll för experiment och nydaning.

Hufvudstadsbladet förfäktar gemensamma nationella intressen oberoende av alla parti- och språkskrankor.

Tidningen ser som en viktig uppgift att bidra till kontakterna mellan det finska Finland och den svenska befolkningen. Såsom rikstidning följer det med skeendet i hela landet.

Den svenskspråkiga befolkningen ägnas ett centralt intresse, också med hänsyn till att finlandssvenskarna och tvåspråkigheten utgör betydande nationella tillgångar för landet.

Tidningen vill vara en talesman för sakligt motiverade finlandssvenska behov och önskemål. Det gäller både den svenska bygden och den svenska befolkningen i tätorterna.

Den andliga och intellektuella aktiviteten bland finlandssvenskarna, de olika yttringarna av kulturarbete på fältet etc. erbjuder också viktiga uppgifter. Hufvudstadsbladet vill vara ett debattforum för finlandssvenska opinioner.

Ifråga om utrikespolitiken ansluter sig tidningen till den neutralitetslinje och aktiva strävan att trygga landets ställning, som har följts under efterkrigstiden.

Ensidiga opinionsyttringar mot någon främmande makt finner tidningen olämpliga.

Den nordiska gemenskapen och det nordiska samarbetet i alla dess aspekter betraktar Hufvudstadsbladet som livsvillkor för Finlands fortbestånd som en nordisk demokrati. De nordiska kontakterna och informationer till och från det övriga Norden äger den största betydelse.

De internationella frågorna, u-landsproblemen och de allt rikare strömmande impulserna av olika slag från utlandet utgör föremål för Hufvudstadsbladets uppmärksamhet. Tidningen önskar bidra till att bryta den isolering som alltjämt i många avseenden präglar uppfattningarna i vårt land och som ofta

yttrar sig i trångsynt nationalism och bristande känsla för internationell solidaritet.

I kulturpolitiken följer Hufvudstadsbladet konsekvent sin liberala linje. Tidningen önskar ge en så allsidig bild som möjligt av kulturlivets yttringar på det nationella och det internationella fältet. Olika livsuppfattningar bör därvid presenteras. Tidningen ger även utrymme åt åskådningar som inte sammanfaller med dess egna, för att sålunda orientera sina läsare över så vidsträckta områden som möjligt.

IV

Tidningens ägare, Föreningen Konstsamfundet r.f., har uttalat att Hufvudstadsbladet enligt sina traditioner skall redigeras som en borgerlig liberal tidning. Föreningen betraktar det som väsentligt att tidningens chefredaktör såsom företrädare för redaktionen och den redaktionella linjen är medlem av föreningen. Samtidigt har den konstaterat att den i överensstämmelse med innebörden i gällande tryckfrihetslag och sin egen uppfattning inte har någon principiell eller praktisk delaktighet i redaktionella ställningstaganden.

Enligt lag är det chefredaktören som bestämmer om tidningens innehåll. Tidningen som helhet utgör emellertid en produkt av redaktionens samfälliga ansträngningar. Det är fråga om ett omfattande lagarbete som förutsätter aktiv medverkan från samtliga redaktionsmedlemmars sida.

Redaktionens uppgifter och ansvar växer oavslått, allteftersom ifråga om de publicistiska uppgifterna kraven på insyn och fördjupning blir större. Tyngdpunkten inom journalistiken förflyttas alltmer från händelserapporteringen och det beskrivande reportaget mot sakutredning, analys och kritik. Den tekniska utvecklingen förutsätter å sin sida nya arbetsformer och -metoder.

Inför de nya och växande uppgifterna bör samarbetet inom redaktionen stärkas, framför allt genom att ge aktiva initiativ uppmuntran och genom att stärka de enskilda redaktionsmedlemmarnas medinflytande på utformningen av tidningens program och valet av ämnen för behandling. Det kollegiala samarbetet har fått stor betydelse t.ex. inom ledar-, kultur-, handels- och sportavdelningarna samt inom den politiska redaktionen. Upprättandet av centralredaktionen har gett utgångspunkter för nya samarbetsformer. Genom redaktionella utredningsgrupper, allmänna redaktionsmöten, kontinuerligt fria diskussioner etc. kan det redaktionella samarbetet ytterligare främjas.

Redaktionen finner det önskvärt att redaktionsmedlemmarnas intresse för fortbildning och självstudier aktivt uppmuntras och att en fortgående, av förlaget bekostad utbildningsverksamhet anordnas.

Journalistiskt uppdrag på lång och kort sikt (2005)

Hbl är en partipolitiskt obunden, borgerligt liberal tidning. Alla led i definitionen är viktiga.

- Obundheten innebär att Hbl inte för någon annans talan, någonsin, utan granskar hela samhället kritiskt
- Borgerlighet innebär att vi tror på marknadsekonomi och på individens frihet och egen förmåga.
- Liberalismen innebär att friheten aldrig kan skiljas från socialt ansvar, frisinne och öppenhet.

Ägaren, Föreningen Konstsamfundet, ska enligt Amos Andersons testamente trygga utgivningen av Hbl, men företaget förutsätts också drivas enligt affärsekonomiska principer. Konstsamfundet har på senare tid inte finansierat Hbl:s normala verksamhet. Däremot har man gjort specialsatsningar, nu senast understött det utvecklingsarbete som åren 2003 och 2004 utgör en offensive satsning för att stärka upplagan.

Hbl som varumärke i Finland och i Norden är starkt. Det sjunkande upplagan under de senaste 15–20 åren beror på demografiska förändringar, på förändrad mediekonsumtion, och på förändringar i den språkliga identiteten främst i huvudstadsregionen. Det utvecklingsarbete som synligast lanserades i och med övergången till tabloid 2004 visar dock att tidningen kan nå nya läsare, som allt oftare främjar sig från de finlandssvenska nätverken och institutionerna.

SVENSKAN GER MERVÄRDE

Svenska språket har ett speciellt klart mervärde i bevakningen av tre områden.

Huvudstadsregionen. Hbl ska berätta hur det är att på svenska födas, gå på dagis, i skola och högskola, arbeta, bilda familj, odla fritidsintressen, hitta vård för åldrande föräldrar i huvudstadsregionen. I det avseendet är vi den svenska lokaltidningen i regionen.

Opinionsbildningen. Hbl är och ska förbli ett alternativ till de andra svenska tidningarna i kraft av sitt rikstidningsperspektiv. I förhållande till finska dagstidningar profilerar vi oss med frisinne och öppenhet, frukter av minoritetens överlevnadsstrategi. Hbl tar självständigt ställning men öppnar spalterna också för inlägg som star för andra åsikter.

Kulturbevakningen. Ingen annan dagstidning i Finland erbjuder en sådan bredd och ett sådant djup i bevakningen av kulturutbudet på svenska.

För att klara detta bör Hbl fortsättningsvis veta mer än andra medier om det som sker på svenska i Finland. Detta innebär inte att Hbl ska identifiera sig i första hand som en finlandssvensk institution vars uppgift det är att lojalt stöda andra institutioner. Vi har ett journalistiskt uppdrag att granska, och att i rapporteringen vinnlägga oss om matt öppna frågorna också för den växande skara lässare som inte har en självklar finlandssvensk identitet enligt den traditionella definitionen.

Hufvudstadsbladet bör ge sina läsare både ett basvärde och ett mervärde:

1. Följa med nyhetsflödet och fånga upp intresanta händelser och människor som vi redan följande dag ger en någon annan vinkling än alla andra medier. Med det kunnande som finns på redaktionen kommer vi långt, utmaningen är att coacha fram all kreativitet och allt mod som bor i medarbetarna.

2. Fokusera på en egen agenda, som förändras över tid men som bör vara klart formulerad. Denna bevakning är Hbl:s egen, vi gör den trovärdig och lanserar den synligt i tidningen. Vi följer upp den debatt vi förhoppningsvis skapar i vårt eget medium och i andra – löper linan ut journalistiskt.

(Ote Hbl:n tyylikirjasta. Linjakokonaisuuteen voisi katsoa kuuluvan myös kohdan Företagets strategi.)

Hämeen Sanomien periaateohjelma (1974)

Hämeen Sanomat on poliittisiin puolueisiin sitoutumaton etelähämäläinen maakuntalehti, joka sananvapauden puolustajana, monipuolisena tiedonvälittäjänä ja kehittyvän elämänmuotomme ilmentäjänä

1. noudattaa kansallisen itsenäisyytemme ja puolueettomuutemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliitikkaa,
2. lujittaa maanpuolustusta, kansallista kulttuuria ja suomalaishenkistä ajattelua,
3. vaalii yksilön vapautta ja turvallisuutta sekä vastustaa pyrkimyksiä yksilökeskeisen yhteiskuntajärjestelmämme muuttamiseksi,
4. kannattaa yritteliäisyyttä ja yksityistä omistusoikeutta arvostavaa talousjärjestelmää,
5. kannustaa rakentavia voimia työhön sisäisen eheyden, yleisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi.

Hämeen Sanomien linja (1994)

Hämeen Sanomat on puolueisiin sitoutumaton maakuntalehti, joka sananvapauden puolustajana, lukijaläheisenä, luotettavana ja monipuolisena tiedonvälittäjänä sekä oikeudenmukaisen ja tasapuolisen tiedonvälityksen ja mielipideilmaisun edustajana

1. noudattaa kansallisen itsenäisyytemme turvaavaa sisä- ja ulkopoliitikkaa sekä tukee kansalliset erityispiirteemme huomioon ottavaa kansainvälisyyttä,
2. lujittaa kansallista kulttuuria, maanpuolustusta ja suomalaishenkistä ajattelua sekä arvostaa luontoa ja ympäristöä säilyttäviä pyrkimyksiä,

3. vaalii yksilön vapautta ja turvallisuutta sekä tukee päämääriä yksilöä arvostavan yhteiskuntajärjestelmän kehittämiseksi,
4. kannattaa yritteliäisyyttä ja yksityistä omistusoikeutta arvostavaa talousjärjestelmää,
5. kannustaa rakentavia voimia työhön sisäisen eheyden, yleisen järjestyksen ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi,
6. toimii maakunnan, sen asukkaiden ja elinkeinoelämän menestyksen, hyvinvoinnin ja viihtyisyyden edistämiseksi tuomalla esiin erityisesti oman alueensa yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä tavoitteita, tarpeita ja tapahtumia.

Iisalmen Sanomat

Toimituspoliittinen linja (1988)

1. Iisalmen Sanomat on Ylä-Savon talousalueen äänenkannattaja. Sen ensisijaisena tehtävänä on:
  - Talousalueen puolestapuhuminen
  - Talousalueen yhteistyön sekä henkisen ja aineellisen kehityksen aktivoiminen ja edistäminen
  - Ylä-Savon ja yläsavolaisten tiedonvälityksen hoitaminen sekä tiedon tarpeiden tyydyttäminen
2. Iisalmen Sanomien toimittamisessa:
  - Noudatetaan voimassa olevien lakien ja asetusten määräyksiä ja Suomen tekemiä valtiosopimuksia
  - Toteutetaan sananvapautta noudattaen hyvää lehtimiestäpää
  - Tuetaan Suomen aktiivista ja rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa, Paasikiven-Kekkonen linjaa
  - Tuetaan yritteliäisyyttä ja yksityiseen omistusoikeuteen perustuvaa talousjärjestelmää
  - Kunnioitetaan eettisiä, moraalisia ja uskonnollisia ja isänmaallisia arvoja
3. Mieliapiteessään Iisalmen Sanomat:
  - Edustaa moniarvoista keskustalaista näkemystä
  - Toimii kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän, yksilön vapauden, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, sosiaalisen ja alueellisen tasa-arvon, ihmisen henkisen kasvun, yhteiskuntasovun ja yrittämisen vapauden puolesta.

Iisalmen Sanomien periaatelinja (2000)

Iisalmen Sanomat on sitoutumaton Ylä-Savon sanomalehti. Sen ensisijaisena tehtävänä on yläsavolaisten tiedon tarpeiden tyydyttäminen sekä talousalueen henkisen ja aineellisen kehityksen edistäminen.

Iisalmen Sanomien toimittamisessa noudatetaan sananvapauden ja hyvän lehtimiestävän periaatteita. Lehti tarjoaa lukijoilleen totuudenmukaista, monipuolista, olennaista ja hyödyllistä tietoa. Oman levikkialueen tapahtumat ovat uutisoinnissa etusijalla. Kotimaan ja maailman uutisvirrasta välitetään yläsavolaisten näkökulmasta olennaisin.

Omissa kannanotoissaan Iisalmen Sanomat puolustaa kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmää, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sekä sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa. Lehti kunnioittaa yksilön vakaumusta sekä kannustaa moniarvoiseen ja suvaitsevaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun tarjoamalla tälle avoimen kanavan.

Ilkan toimintaohjelma (1970-luvulta)

ILKAN poliittinen linja nojaa keskustalaiseen ideologiaan. Sillä pohjalla lehti toimii suomalaisen kansanvallan ja parlamentarismien, yksilön ja yrittäjän vapauden puolesta ja puolustajana kristillisiä ja isänmaallisia arvoja ja perinteitä kunnioittaen.

ILKAN johtavana toimituspoliittisena periaatteena on puolustaa sananvapautta ja antaa totuudellinen, objektiivinen ja mahdollisimman monipuolinen kuva tapahtumista.

Yhteiskunnallis-poliittisessa sisällössään ILKKA tukee Keskustapuolueen aatteellista linjaa. Yksittäisissä poliittisissa kysymyksissä lehti ottaa huomioon maakunnan omat näkökannat ja intressit sekä lehden osakkaiden ja lukijain poliittiset mielipiteet ja luo niiden pohjalta itsenäisen kantansa.

ILKKA pyrkii uutislehtenä mahdollisimman laajaan monipuolisuuteen karttamalla uutisainehiston valinnassa poliittisin perustein tehtyjä valintoja. Uutispolitiikassaan lehti on ensisijassa eteläpohjalainen maakuntalehti, jonka tärkein tehtävä on oman maakunnan ja sen väestön etujen valvominen ja niiden esilläpitäminen.

Ilkan toimituksellinen ohjelma (1997)

Ilkka on taloudellisesti ja journalistisesti itsenäinen ja riippumaton Etelä-Pohjanmaan maakuntalehti. Maakuntansa johtavana viestimenä Ilkan tavoitteena on tyydyttää korkeatasoisesti lukijakuntansa tiedon ja viihteen tarpeita sekä saattaa kattavasti tavaroiden ja palvelusten tuottajat ja myyjät kosketukseen niiden kuluttajien kanssa omalla markkina-alueellaan.

Ilkka toimii perustajiensa hengessä, kunnioittaen kristillisiä ja isänmaallisia arvoja. Ilkka puolustaa Suomen itsenäisyyttä ja kansanvaltaa, yrittämisen vapautta sekä ihmisten tasa-arvoa.

Eteläpohjalaisena maakuntalehtenä Ilkka kokoaa ja kiteyttää maakunnan mielipidettä ja välittää sen maakunnalle sekä sen ulkopuolelle. Ilkka edistää maakunnan kulttuurista ja taloudellista kehittymistä sekä valvoo ja ajaa maakunnan etuja.

Ilkka puolustaa ja noudattaa sananvapautta sekä hyvää lehtimiestäpää. Se antaa totuudellisen ja moniarvoisen kuvan tapahtumista sekä pitää uutis- ja mielipideaineiston selkeästi toisistaan erossa.

Sanomalehti Itä-Savon toimituspoliittinen linja (1980-luvulta)

Itä-Savo on Savonlinnan talousalueen (talousmaakunnan) maakuntalehti. Sen ensisijaisena tehtävänä tulee olla talousalueen puolestapuhujana toimiminen, sen päämäärien tulkitseminen, sen henkisten ja aineellisten pyrkimysten edistäminen.

Itä-Savon sisältö määritellään vapaana poliittisesta, taloudellisesta tai muusta ulkopuolisesta painostuksesta.

Itä-Savo edustaa yhteiskuntapolitiikassaan moniarvoista keskustalaista näkemystä ja toimii yksilön vastuunalaisen vapauden, yhteiskuntasovun, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, valtakunnan eri osien tasapainoisen kehittämisen, yrittämisen vapauden, parlamentarismien ja kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän puolesta.

Itä-Savo kunnioittaa isänmaallisia ja uskonnollisia arvoja.

Itä-Savo pitää mielessään, käsitellessään Suomen suhteita ulkovaltoihin, tehdyt valtiosopimukset ja Suomen edut ja tukee oikeudenmukaista ja rauhaa edistävää ulkopoliittikkaa.

Itä-Savon toimittamisessa noudatetaan annettujen lakien ja asetusten määräyksiä ja hyvää lehtimiestäpää.

Itä-Savon periaatelinja (2002)

Itä-Savo on eteläsavolainen maakuntalehti. Sen ensisijaisena tehtävänä on toimia Savonlinnan talousalueen, sen lähialueiden ja koko maakunnan puolesta sekä edistää toiminta-alueensa henkisiä ja aineellisia pyrkimyksiä.

Linjavalinnoissaan Itä-Savo tukee asioita ja kehittämishankkeita, jotka tähtäävät alueen taloudellisen ja henkisen elinvoiman vahvistamiseen.

Itä-Savo tarjoaa lukijoilleen tietoa, joka on monipuolista, olennaista ja hyödyllistä. Lehti kannustaa lukijoitaan keskusteluun ja elävään vuoropuheluun alueen asioista.

Itä-Savo tukee kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen omaehtoista taloudellista ja sivistyksellistä toimintaa ja kansalaisten perusoikeuksien toteutumista asuinpaikasta riippumatta.

Itä-Savo on poliittisesti sitoutumaton. Lehti tukee suomalaista kansanvaltaa ja yrittämisen vapautta, puolustaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sekä sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa. Itä-Savo toimitetaan moniarvoisuutta ja suvaitsevaisuutta suosivassa hengessä.

Itä-Savon toimittamisessa noudatetaan sananvapauden ja hyvän lehti-miestavan periaatteita.

Jakobstads Tidning

JT:s mål, uppdrag och publicistiska riktlinjer (1999)

Jakobstads Tidning strävar efter att bli världens bästa svenskspråkiga lokaltidning.

Mindre kaxigt och mer jordnära uttrycker vi det så här i vår affärsida:

Som lokaltidning i norra svenska Österbotten skall JT tillfredsställa de svenska och tvåspråkiga läsarnas behov av nyheter och information samt vara det främsta mediet för annonsörerna i området.

Det innebär att vi star och faller beroende på hur väl vi fungerar som en lokal tidning för regionen som sträcker sig från Oravais i söder till Karleby i norr.

Men vi har också tagit på oss två andra uppdrag; att värna demokratin och det svenska språket.

VI VÄRNAR OM DEMOKRATI OCH YTTRANDEFRIHETEN

Yttrandefriheten utgör en av grundpelarna i ett demokratiskt samhälle. I en tid då informationsflödet ökar lavinartat måste tidningen ha förmåga att göra informationen begriplig och insatt i en sammanhang.

Tidningen strävar därför efter en månsidig nyhetsbevakning, där det är en självklarhet att också minoriteter och människor som själva saknar förmåga och kraft får komma till tals. Vi fungerar också som brobyggare mellan kulturer.

Yttrandefriheten är ett livsviktigt villkor för vår demokrati. Ett samhälle utan debatt och meningsmotsättningar är intellektuellt fattig.

I vår rapportering strävar vi efter saklighet och relevans. I konfliktsituationer redogör tidningen alltid för bägge sidor. JT får sitt mandat av läsarna. JT star på läsarens sida.

VI VÄRNAR OM VÅRT GEMENSAMMA SPRÅK

Jakobstads Tidning är den tredje största finlandssvenska dagstidningen. Det innebär att tidningen också har ett ansvar för att främja den finlandssvenska identiteten med stark förankring i norra svenska Österbotten. Vi värnar om det svenska språket och vinnlägger oss om att skriva en korrekt, levande, modern tidningsprosa.

JT:s publicistiska riktlinje

För att bli "Världens bästa svenskspråkiga lokaltidning" satsar JT på "de fyra benen":

Första benet:

REDAKTIONEN SKALL DAMMSUGA REGIONEN PÅ DET SOM ÄR NYTT

Våra läsare skall inte serveras mötesreferat som saknar allmänt intresse. Det betyder dock inte att vi försummar den lilla notisen om också "små nyheter i regionen.

Vi skall bevaka möten där beslut, som berör våra läsare fattas. Det kan vara allt från stadsfullmäktiges budgetmöte till skärgårdsrådets möte om utprickning av farleder. Seminarier och utbildningsdagar med "kändisföreläsare" bevakas endast om det som avhandlas där intresserar våra läsare. Däremot kan vi gärna besöka en skola eller ett åldringshem och berätta om vardag eller fest.

Andra benet:

JT SKALL ANALYSERA SAMHÄLLET OCH REFLEKTERA ÖVER KONSEKVENSERNA

En del av det som händer behöver sättas in i ett sammanhang för att bli begripligt. 1 + 1 är till och med ibland 5. Vi anser det även viktigt att beskriva konsekvenserna av både politikernas och enskildas beslut och handlande.

Tredje benet:

JT UPPMUNTRAR TILL DEBATT OCH KOMMENTERAR

Vi vill uppmuntra till debatt i spalterna och gör det bland annat genom kommentarer på ledarsidan och i krönikeform. I de egna kommentarerna skall vi sträva efter att vara sakkunniga och sakliga, insikt hellre än åsikt, för att väcka intresse för debatt. JT ser också det positivt i samhället och regionen och försöker visa på de möjligheter som finns inför framtiden.

Fjärde benet:

JT GER LÄSARNA DEN SERVICE DE VILL HA

Läsarna ska ha tillgång till information om det som är på gång både vad gäller politik, nöje, sport, kultur och föreningsliv. I läsarservicen ingår också information om nationella och internationella händelser.

PÅ SÅ SÄTT STÄLLER VI LÄSAREN I CENTRUM

Varje nummer av Jakobstads Tidning berättar om människorna i regionen, om deras liv, förhoppningar, deras vardag, glädje och sorg. Vår ambition är att berätta om det som ligger i tiden; om nya trender, om moderiktningar, om musik och konst, kultur och idrott för att ta några exempel. Arbets- och näringslivet är viktiga för oss. Vi rapporterar om företagsetableringar, nyanställningar, permitteringar, uppsägningar och investeringar mm.

När vi bevakar de regionala och kommunala organisationerna som har mandat att besluta i frågor som berör våra läsare (t.ex. sjukvårdsdistrikten, länsstyrel-

sen, kommunstyrelserna, yrkeshögskolorna och samkommunerna) frågar vi oss alltid vad beslutet betyder för den enskilda människan. För vår läsare.

BILDEN I JT SKALL HA EN STARK STÄLLNING

Bilden bör tillsammans med text, rubrik, ingress och bildtext göra en journalistisk helhet som förmedlar information och locker till läsning.

Historia och framtid

Jakobstads Tidning föddes 1898 som en lokaltidning med social ansvar. De båda grundläggande uppgifterna dominerar fortfarande. Tidningen har genom tiderna varit orädd i sin bevakning och i sina kommentarer och aktiv i samhällsdebatten. Det förpliktar oss också idag, drygt 100 år efter att tidningen grundades. Lokaltidningen kommer att ha en stark ställning också i framtiden.

JT SATSAR PÅ SITT LOKALOMRÅDE OCH LÄSARE FRÅN REGIONEN VAR ÄN I VÄRLDEN DE BEFINNER SIG

JT ser de nya medierna, framför allt internet, som en utmaning för att i framtiden nå Jakobstadsbor, Pedersörebor, Kronobybor, etc. i hela världen på morgonen.

Kainuun Sanomat

Toimituspolitiikka (1973)

Kainuun Sanomien periaatteellisena linjana julkaisutoiminnassa on

- a. jakaa *oikeaa* tietoa
- b. *objektiivisuutta* ja
- c. *tasapuolisuutta* noudattaen
- d. tarjota *sopivaa* viihteellistä aineistoa sekä
- e. *vaikuttaa* yhteiskunnan kehitykseen
- f. *keskustalaisessa hengessä*
- g. *Kainuun väestön elämisen laadun* parantamiseksi.

Kainuun Sanomien toimituksellinen linja (1999)

Kainuun Sanomat on perustettu tekemään työtä oman maakunnan hyvinvoinnin ja kehityksen puolesta. Sitoutumattomana lehtenä se pystyy tämän tehtävänsä uskottavimmin täyttämään.

Kainuun Sanomien toimittamisen peruslähtökohtia ovat läheisyys, luotettavuus ja myönteisyys. Lehteä toimitetaan siten, että sen lukijat saavat oikeaa, olennaista ja monipuolista tietoa, joka auttaa heitä muodostamaan kuvan yhteiskunnasta ja elämään siinä mukana. Tätä lehden tehtävää edesauttaa vapaan tiedonvälityksen tukeminen ja moniarvoisen keskustelun ylläpitäminen.

Kainuun Sanomat huolehtii erityisesti oman maakunnan asioiden uutisoinnista. Kotimaan ja ulkomaan asiat kerrotaan lukijoille oman alueen näkökulmasta. Lehti tuo esille erityisesti kehityssuuntia, jotka vaikuttavat jatkossa Kainuun tulevaisuuteen. Lehti tukee terveen itsetunnon ja tulevaisuudenuskon vahvistumista maakunnassa.

Sanomalehti Kalevan periaatelinja (1975)

Kaleva on pohjoissuomalainen sanomalehti. Se on sitoutumaton. Tämä merkitsee sitä, että etteivät lehden sisältöä määrää ulkopuoliset voimat – eivät poliittiset, taloudelliset eivätkä muut intressipiirit.

Kalevan johtavana toimitusperiaatteena on parlamentaariseen kansanvaltaan perustuvan yhteiskuntajärjestyksen puolesta toimiminen ja kansalaisvapauksien rajoittamispyrkimysten vastustaminen.

Kalevaa toimitetaan vapaamielisessä ja sananvapautta puolustavassa hengessä. Se tahtoo edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Se pyrkii antamaan totuudellisen ja mahdollisimman monipuolisen kuvan kaikesta siitä mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Sen sivuilla annetaan palstatilaa erilaisille asiallisille ja myös toimituksen kannasta poikkeaville mielipiteille.

Kalevan toimituspolitiikkaan kuuluu seurata koko maan tapahtumia sekä tukea ja edistää niitä toimia, jotka kehittävät maamme pohjoista aluetta.

Ulkomaiden uutisia ja kysymyksiä pyrkii Kaleva selostamaan asiallisesti ja puolueettomasti.

Kalevan toimittamisessa tulee noudattaa lakien ja asetusten määräyksiä, toimia Suomen solmimien valtiosopimusten hengessä sekä seurata hyvää lehdimiestapaa.

Sanomalehti Kalevan periaatelinja (1999)

Kaleva on Pohjois-Suomen sitoutumaton sanomalehti. Sen toimitus kertoo erityisesti pohjoisen Suomen tapahtumista. Samalla Kaleva edistää alueen kulttuurista ja taloudellista kehitystä.

Lehti kertoo monipuolisesti myös muun Suomen ja ulkomaiden tapahtumista.

Sitoutumattomuus tarkoittaa, että mitkään ulkopuoliset tahot eivät määrää tai ohjaile Kalevan toimintaa – eivät poliittiset, taloudelliset tai muut voimat.

Kalevaa toimitetaan vapaamielisessä hengessä, sananvapautta kunnioittaen ja puolustaen. Sen palstoilla annetaan tilaa myös toimituksen kannasta poikkeaville asiallisille mielipiteille.

Kalevan toiminnan ydintä on suomalainen kulttuuri, suomalaisuus. Niihin lehti nojaa ja niitä se edistää. Samanlaisia Kalevan perusarvoja ovat ihmis-oikeudet ja kansanvalta sekä yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus.

Kalevan toimittamisessa noudatetaan Suomen lainsäädäntöä ja hyvää lehdimiestapaa.

Karjalainen (1970-luvun alkupuolelta)

Sanomalehti Karjalainen on perusluonteeltaan maakunnallinen lehti, jonka toimialueen rajat on määritelty yhtiön toimintaperiaatteita kuvattaessa. (Lehden tulisi saavuttaa mahdollisimman suuri markkinaosuus omalla levikkialueellaan, joksi on katsottava Itä-Suomen talousalue – rajoina Kuhmo pohjoisessa, Vuoksenlaakso etelässä, lännessä luonnolliset vesi- ja Savon maakuntarajat, idässä valtakunnan raja – ottamalla huomioon taloudellinen kannattavuus.)

Sisältönsä puolesta Karjalainen pyrkii olemaan:

- hyvä uutis- ja ilmoituslehti, jossa lehden perusluonteen mukaisesti pääpaino on maakunnallisilla uutisilla ja uutiskuvilla sekä tehokkaalla ilmoituspalvelulla,
- pyrkii myös kaikkiin käytettävissään olevin keinoin edesauttamaan Itä-Suomen talousalueen vahvistumista sekä sen piirissä tapahtuvaa niin aineellista kuin henkistäkin kehitystä. Lehden omaksuman käsityskannan mukaisesti rajaseudun väestö olisi saatava ymmärtämään, että
  - o se elää saman, itäsuomalaisen talousalueen piirissä, missä niin aineelliset kuin henkisetkin intressit ovat yhteiset,
  - o tämä rajaseutu puolestaan kuuluu osana suurempaan kokonaisuuteen, suomalaiseen yhteiskuntaan, missä vallitsee yksilön ja yksityisen yrittämisen vapaus.
- Karjalainen antaa suuren arvon isänmaallisuudelle, maanpuolustukselle sekä kansallisille ja karjalaisen heimon perinteille. Se suhtautuu kiihкотomasti uskonnollisiin kysymyksiin sekä suosii tasapuolisesti kaikkia vapaata markkinataloutta kannattavia yritysmuotoja.

Karjalainen on Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattaja, mutta toimii puolueasioihin kantaa ottaessaan itsenäisesti ja maltillisesti.

(Vuonna 1994 Karjalaisen julistautuessa puoluepoliittisesti sitoutumattomaksi viimeinen kappale linjassa yliviivattiin.)

Lukijalupaus (2002)

Karjalainen edistää Pohjois-Karjalan sekä Itä-Suomen henkistä ja taloudellista vireyttä. Karjalainen luo lukijoilleen ja asiakkailleen elämässä menestymisen edellytyksiä. Näitä tavoitteita lehti toteuttaa monipuolisella uutis- ja ilmoitussällöllä.

Karjalainen on puoluepoliittisesti sitoutumaton ja moniarvoinen. Lehden yleisöpalstat ovat kaikille avoinna.

Karjalainen puolustaa pohjoiskarjalaisia. Lehti tukee demokraattista yhteiskuntaa, tasa-arvoa sekä Suomen pitämistä asuttuna. Karjalainen antaa suuren arvon isänmaallisuudelle sekä kansallisille ja karjalaisille perinteille.

Karjalainen ei ole pelkkä tiedonvälittäjä vaan lehti tuottaa lukijoilleen uutta, luotettavaa tietoa. Karjalainen uskoo inhimillisen uteliaisuuden myönteiseen voimaan.

Vuonna 2002 Karjalainen seuraa erityisesti kuntayhteistyön tiivistymistä Pohjois-Karjalassa sekä valtiovallan toimintaa maamme tasapainoiseksi kehittämiseksi.

Lukijalupaus (2003)

Karjalainen edistää Pohjois-Karjalan ja koko Itä-Suomen henkistä sekä taloudellista vireyttä. Karjalainen on sisällöltään moniarvoinen, ja lehden mielipidepalstat ovat avoimen vuorovaikutteisen keskustelun paikka.

Karjalainen on puoluepoliittisesti sitoutumaton mutta ei puolueeton: Karjalainen puolustaa pohjoiskarjalaisia ja elää maakunnan arjessa. Lehti tukee demokraattista yhteiskuntaa, tasa-arvoa sekä Suomen tasapainoista kehittämistä. Karjalainen antaa suuren arvon isänmaallisuudelle sekä kansallisille ja karjalaisille perinteille.

Karjalainen luo lukijoilleen ja asiakkailleen elämässä menestymisen edellytyksiä. Karjalainen ei ole vain tiedonvälittäjä vaan tuottaa lukijoilleen uutta, luotettavaa tietoa. Karjalainen uskoo sanan ja inhimillisen uteliaisuuden myönteiseen voimaan.

Vuonna 2003 Karjalainen kiinnittää erityisesti huomiota eduskuntavaaleihin, uuden hallituksen toimintaan, työllisyyspolitiikkaan, turvallisuuspoliittiseen keskusteluun ja asemaamme eurooppalaisessa yhteisössä.

Lukijalupaus (2004)

Karjalainen edistää Pohjois-Karjalan ja koko Itä-Suomen henkistä sekä taloudellista vireyttä. Karjalainen on sisällöltään moniarvoinen, ja mielipidesivut ovat avoimen vuorovaikutteisen keskustelun paikka.

Karjalainen on puoluepoliittisesti sitoutumaton mutta ei puolueeton: Karjalainen on pohjoiskarjalaisten asialla ja elää maakunnan arjessa. Tuemme demokraattista yhteiskuntaa, tasa-arvoa sekä Suomen tasapainoista kehittämistä. Annamme suuren arvon isänmaallisuudelle sekä kansallisille ja karjalaisille perinteille.

Karjalainen luo lukijoilleen ja asiakkailleen menestymisen edellytyksiä. Karjalainen ei ole vain tiedonvälittäjä, vaan tarjoamme myös itse hankkimamme, uutta ja luotettavaa tietoa. Uskomme sanan ja inhimillisen uteliaisuuden myönteiseen voimaan.

Vuonna 2004 kiinnitämme erityisesti huomiota pohjoiskarjalaisten työnsaantimahdollisuuksiin, aluepolitiikkaan, EU- ja kunnallisvaaleihin sekä turvallisuuspoliittiseen keskusteluun.

Karjalainen, maan kolmanneksi vanhin sanomalehti, juhlii vuoden kulussa koko maakunnassa 130-vuotisuuttaan.

Lukijalupaus (2005)

Karjalainen edistää Pohjois-Karjalan ja koko Itä-Suomen henkistä sekä taloudellista vireyttä. Karjalainen on sisällöltään moniarvoinen, ja sen mielipidesivut ovat avoimen vuorovaikutteisen keskustelun paikka.

Karjalainen on puoluepoliittisesti sitoutumaton mutta ei puolueeton: Karjalainen on pohjoiskarjalaisten asialla ja elää maakunnan arjessa. Tuemme demokraattista yhteiskuntaa, tasa-arvoa sekä Suomen tasapuolista kehittämistä. Annamme arvon isänmaallisuudelle sekä kansallisille ja karjalaisille perinteille.

Karjalainen luo lukijoilleen ja asiakkailleen menestymisen edellytyksiä. Karjalainen ei ole vain tiedonvälittäjä, vaan tarjoamme myös itse hankkimaamme, uutta ja luotettavaa tietoa. Karjalainen kokee tehtäväkseen tarpeen tullen toimia julkisen hallinnon ja päätöksenteon kriitikkona sekä arvioijana.

Uskomme sanan ja inhimillisen uteliaisuuden myönteiseen voimaan.

Vuonna 2005 kiinnitämme erityisesti huomiota kansainvälistyvän maailman vaikutuksiin suomalaisten arkeen, puolustusvoimien sekä rajavartiolaitoksen toimintaan Pohjois-Karjalassa, yliopiston kehittymiseen ja koko koululaitoksen toimivuuteen maakunnassa. Tavoitteemme on lisätä itäisen Suomen terveyttä itsetuntoa sekä tahtoa kehittyä ja uudistua.

Sanomalehti Keskipohjanmaan periaatelinja (1976)

KESKIPOHJANMAA on keskipohjalainen maakuntalehti, jonka erikoistehtävänä on toimia nimikkomaakuntansa Keski-Pohjanmaan puolestapuhujana ja tulkkina, Keski-Pohjanmaan henkisten ja aineellisten pyrkimysten edistäjänä.

KESKIPOHJANMAAN sisältö määritellään vapaana poliittisesta, taloudellisesta tai muusta ulkopuolisesta painostuksesta.

KESKIPOHJANMAAN keskeisenä toimituspoliittisena periaatteena on puolustaa vastuullista sananvapautta ja antaa totuudellinen ja monipuolinen kuva siitä, mitä Keski-Pohjanmaalla, Suomessa ja maailmalla tapahtuu.

KESKIPOHJANMAA edustaa yhteiskuntapolitiikassaan keskustalaista, moniarvoista yhteiskuntanäkemyksiä. Lehti toimii yksilön vastuunalaisen vapauden, yhteiskuntasovun, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, valtakunnan eri osien tasasuhtaisen kehittämisen, elämisen laadun kohottamisen, yrittämisen vapauden, parlamentarismien ja kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän puolesta isänmaallisia ja uskonnollisia arvoja kunnioittaen.

KESKIPOHJANMAA pitää Suomen ulkosuhteiden käsittelyssään mielessään valtiosopimukset ja Suomen edut tukien kansainvälistä oikeudenmukaisuutta ja rauhaa edistävää ulkopoliittikkaa.

KESKIPOHJANMAAN toimittamisessa noudatetaan edellä sanotun lisäksi lakien ja asetusten määräyksiä ja hyvää lehtimiestapaa.

Keskipohjanmaan periaatelinja (1996)

KESKIPOHJANMAA on Keski-Pohjanmaan maakuntalehti, keskipohjalaisten äänenkannattaja sekä oman alueensa ja sen asukkaiden aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin edistäjä.

KESKIPOHJANMAA puolustaa kannanotoissaan perinteensä mukaisesti yhteisvastuuta, yksilön vapautta, alueellista ja sosiaalista tasa-arvoa sekä kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmää. Keskipohjanmaan linja perustuu moniarvoiseen, suvaitsevaan yhteiskuntanäkemykseen, joka kunnioittaa yksilön vaikumusta.

KESKIPOHJANMAATA toimitetaan itsenäisenä ja monipuolisena uutislehtenä sekä avoimena keskustelukanavana länsimaisen sananvapauskäsityksen mukaan ja hyvää journalistista tapaa noudattaen.

*Keskisuomalainen**Toimituksen toiminta-ajatus (1978)*

Toimituksen toiminta-ajatuksena on valmistaa journalistisesti päivittäin sellainen Keskisuomalainen, joka

- kilpailukykyisesti tyydyttää lehden toiminta-alueen väestön ajankohtaisen tiedontarpeen
- antaa ainekset lukijoiden maailmankuvan jatkuvaan avartumiseen
- edistää kaikin tavoin maakuntahenkeä ja lehden toiminta-alueen etua
- pitää lähtökohtanaan Suomen kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoisen kansanvallan säilyttämistä sekä ihmiskeskeisyyttä, sen vaalimista ja edistämistä keskustalaisessa hengessä.

Keski-Uusimaa (1994)

Keski-Uusimaa on paikallinen, seitsenpäiväinen sanomalehti, joka toimii levikkialueensa talouselämän ja kulttuurin kehittämiseksi. Lehti on puoluepoliittisesti sitoutumaton sekä muista ulkopuolisista sidosryhmistä riippumaton.

Lehden pääasiallinen levikkialue on Järvenpää, Kerava, Tuusula ja Sipoo sekä osin Vantaa, Mäntsälä ja Nurmijärvi.

Keski-Uusimaan päämääränä on mahdollisimman monipuolinen, nopea ja kattava uutisvälitys sekä lukijoitten opastaminen ja viihdyttäminen. Lisäksi lehti toimii koko levikkialueensa kattavana ilmoitusvälineenä.

Lehden asiakkaita ovat levikkialueen lukijat, alueella toimivat yhteisöt ja ilmoittajat. Lukijoitten informaation tarvetta tyydytetään julkaisemalla päivittäin oman alueen uutiset, tapahtumat, keskustelun aiheet sekä lukijoitten ostopäätöksiä palvelevat ilmoitukset.

Lukijoita kannustetaan käyttämään lehteä myös omien mielipiteittensä ja viestiensä välittämiseen. Toimituksellisen tekstin pääpainotus on paikallisilla ja uusmaalaisilla uutisilla ja tapahtumilla, jota täydennetään valtakunnallisella ja kansainvälisellä uutispalvelulla.

Keski-Uusimaan sisällön ja ulkoasun laadun ylläpitämiseksi arvioidaan lehti jokaisena työpäivänä. Toimitus pitää vuosittain vähintään yhden kritiikki-päivän, jossa on mukana ulkopuolisia asiantuntijoita. Lukijoitten käsitykset lehdestä kartoitetaan 2–3 vuoden välein suoritettavilla lukijatutkimuksilla.

Toimitustyön tavoitteena on lukijoita palveleva, luotettava paikallislehti, joka peittoprosentilla mitattuna on alueensa kiistaton ykkönen.

SISÄLTÖ

Keski-Uusimaa on paikallinen sanomalehti, joka kertoo paikkakunnan toiminnasta ja ihmisten elämästä ja välittää taustoja valtakunnallisiin uutisiin ja ajankohtaisiin asioihin paikallisten ihmisten kautta.

Hallinnollisiin uutisiin etsitään ihmisläheisyyttä. Tarkoitus on tehdä kriittisiä ja sytyttäviä juttuja sekä puuttua yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Lehti noudattaa journalistisia, eettisiä hyveitä: pyrkimystä totuuteen, kriittisyyteen, olennaisiin asioihin keskittymistä ja tietojen rehellistä hankintaa.

Lehden tyyli on asiallinen, tarkoitus on auttaa lukijaa erottamaan uutiset mielipiteistä. Sensaatiotyyliin ei pyritä. Uutiset eivät perustu huhupuheisiin, vaan kaikki asiatiedot tarkistetaan.

Alatyyliä ei käytetä uutisissa.

Keveät feature-tyyppiset jutut voidaan kirjoittaa persoonallisella tyyllillä, silloin jutun lopussa käytetään kirjoittajan nimeä. Lehteä tehdessä muistetaan fotojournalistinen kokonaisuus. Grafiikkaa käytetään tukemaan jutun informaatiikkaa.

Kustannettavien lehtien linja (2004)

Konsernin lehtien tulee olla luetuimpia omilla ydinalueillaan. Se edellyttää lukijalähtöisyyttä, joka toteutuu korostetun paikallisella ja lukijalle läheisellä sisällöllä. Sen tuottamisessa ohjenuorina ovat paikallisuus, kiinnostavuus, ajankoh-taisuus, kriittisyys ja luotettavuus. Näitä ominaisuuksia arvioidaan sivulla-pysymisaikana. Sisällön tulee myös palvella lukijaa tavalla, joka helpottaa hänen suunnistamistaan työssä ja vapaa-ajalla. Olennainen osa sisältöä ovat paikalliset, lukijaa hyödyttävät ilmoitukset.

Toimitukset huolehtivat osaltaan lehtien kilpailukyvyistä ennakoimalla kilpailutilanteen muutoksia ja reagoimalla niihin nopeasti. Lehtien kilpailukyvyn säilyttämiseksi toimitusten ja muun henkilöstön tulee ennakoluulottomasti etsiä uusia, kustannustehokkaampia toimintatapoja oppimalla niitä niin konsernin omista kuin ulkopuolisistakin lehdistä.

(Sama linja koskee myös konsernin muita seitsenpäiväisiä lehtiä: Aamupostia ja Uusimaata.)

Eteenpäin-lehden linja (1980)

Eteenpäin on sosialidemokraattinen 7-päiväinen sanomalehti, joka pyrkii täyden palvelun aluelehtenä tyydyttämään koko Etelä-Kymenlaakson väestön aluelehtitarpeen ja ulottamaan tärkeimpien asiaryhmien (läänin- ja maakuntahallinto, kunnallispolitiikka, politiikka, järjestöelämä ja työmarkkinat) mielenkiintonsa koko Kymenlaakson alueelle.

Eteenpäin-lehden toimituspolitiikka 1980-1985

Eteenpäin-lehden toimituspolitiikka nojaa avoimeen tiedon- ja mielipiteiden välitykseen. Toimituspolitiikkaa tarkistetaan yhteiskunnassamme ja tiedonvälityksen kentässä tapahtuvien muutosten myötä.

Eteenpäin-lehti ei pyri itse muuttamaan yhteiskuntaa vaan peilin tavoin heijastelemaan ja kommentoimaan yhteiskunnallista kehitystä sosialidemokraattisena lehtenä.

Periaatelinja (Kotkan Sanomat ja nimivaihdosta lukuun ottamatta Kymen Sanomat, 1988)

Kymen Sanomat on puolueisiin ja muihin eturyhmiin sitoutumaton avoin sanomalehti.

Uutisvälineenä Kymen Sanomat päättää itse sisällöstään ja antaa asioista ja tapahtumista päivittäin mahdollisimman monipuolisen ja totuudenmukaisen kuvan. Lehden palstat ovat avoinna toimituksen omista kannanotoista poikkeavillekin mielipiteille.

Lehti ottaa aktiivisesti ja itsenäisesti kantaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Omilla kannanotoillaan Kymen Sanomat myötävaikuttaa kansanvaltaisen ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan kehitykseen ja edistää aluelehtenä Etelä-Kymenlaakson hyvinvointia.

Kymen Sanomien toimittamisessa noudatetaan sananvapauden periaatetta ja hyvää lehtimiestapaa.

Kouvolan Sanomien Linja (1975)

Työehtosopimuksen mukainen lehden linjan määrittely

Kouvolan Sanomat perustettiin vuonna 1909 ”puolueettomaksi uutis- ja ilmoituslehdeksi”. Tuo linjan määrittely pitää edelleen paikkansa, sillä nykyistä terminologiaa käyttäen se ilmaisee, että lehden takana ei ole mitään puoluetta, eli että lehti on puolueista riippumaton. Kouvolan Sanomat ei siis ole puolueeton siinä mielessä, mitä puolueettomuudella nykyään tarkoitetaan, vaan ottaa niimenomaan pääkirjoituspalstallaan itsenäisesti kantaa ajankohtaisiin asioihin.

Itsenäisissä kannanotoissaan, joita ei mikään puolue sanele, Kouvolan Sanomat pyrkii luonnollisesti vahvistamaan toimintaedellytyksiään lehtialan lii-

keyrityksenä. Koska itsenäisen sanomalehden tärkeimpänä toimintaedellytyksenä on sellainen yhteiskuntajärjestelmä, jossa vallitsee yrittämisen ja sanomalehtien toimintavapaus, Kouvolan Sanomat vastustaa kaikkia pyrkimyksiä, jotka tähtäävät perinteelliseen pohjoismaiseen kansanvaltaan kuuluvien oikeuksien ja vapauksien kaventamiseen sekä niitä turvaavien lakien ja moraalikäsitysten horjuttamiseen. Johdonmukaisesti lehti pitää mainittujen arvojen säilymistä kannalta välttämättömänä Suomen valtiollista itsenäisyyttä sekä siihen liittyvien oikeuksien loukkaamattomuutta ja pysymistä kaventumattomina.

Toimituspolitiikassaan Kouvolan Sanomat noudattaa alan työmarkkinajärjestöjen keskeisiä sopimuksia ja edellyttää, että nuo järjestöt sekä julkiset yhteisöt – lähinnä valtio ja kunnat – suhtautuvat kaikkiin sanomalehtiin tasapuolisesti.

Kouvolan Sanomat pyrkii journalismin eettiset säännöt huomioon ottaen palvelemaan lukijoitaan mahdollisimman tehokkaana uutis- ja ilmoituslehtenä, kuten sen tehtäväksi kaavailtiin jo vuonna 1909.

Kouvolan Sanomien linja (1993)

Kouvolan Sanomat on lukijoille tehty uutis- ja ilmoituslehti.

Toimituksellisesti riippumattomana ja puoluepoliittisesti sitoutumattomana Kouvolan Sanomat...

...kehittää kansanvaltaan ja sananvapauteen perustuvaa moniarvoista suomalaista yhteiskuntajärjestelmää,

...edistää erityisesti Kymenlaakson henkistä ja aineellista hyvinvointia,

...uutisoi luotettavasti ja monipuolisesti inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeistä asioista, sekä

...vaalii rakentavaa ja avointa keskusteluilmapiiriä.

Kymen Sanomat, arvot (2000)

LUOTETTAVUUS

- Lehdessä on kaikki alueen lukijakunnalle tarpeelliset uutiset.
- Uutisissa ja palveluissa on oikeat, olennaiset, riittävät ja virheettömät tiedot.
- Määräajoista ja muista sopimuksista pidetään kiinni niin sisäisessä toiminnassa kuin yhteistyössä asiakkaiden, konsernin muiden lehtien ja painolaitoksen kanssa. Lehti on asiakkaisiinsa päin vastuussa myös ali-

hankkijoiden, esimerkiksi jakeluyhtiön ja toimituksen avustajien, toiminnasta.

- Sitoutumattomuus ja riippumattomuus ovat ehdottomia ohjenuoria myös käytännön työssä.

LÄHEISYYS

- Sisällön ja toiminnan painopiste on omalla levikkialueella. Muun maan ja maailman tapahtumia lehti tarkastelee eteläkymenlaaksolaisesta näkökulmasta.
- Lehti edistää käytettävissään olevilla keinoilla eteläkymenlaaksolaisten henkistä ja aineellista hyvinvointia.
- Lehden asia on ajaa Etelä-Kymenlaakson poliittista ja taloudellista etua myös valtakunnallisesti ja suhteessa maan muihin osiin.
- Lehti on alueellaan johtava yhteiskunnallinen keskustelufoorumi.

UUDISTUMISKYKY

- Johtavan aseman säilyttäminen alueen mediamarkkinoilla edellyttää jatkuvaa tuotekehitystä ja valmiutta nopeisiin toimintatapojen muutoksiin.
- Toimintaympäristön kehitykseen ja muutoksiin suhtaudutaan valppaasti ja aktiivisesti. Lehti on avoin uusille hyvillä ideoille ja antaa niille tuensa.
- Henkilöstön ja yhteistyökumppanien henkisten voimavarojen hyödyntäminen on lehden menestyksen avaintekijä. Siksi niiden ylläpitoon panostetaan.
- Yhtiön toiminnassa pysytään alan teknisen kehityksen kärjessä. Uusimmat hyödylliset välineet ja keinot otetaan käyttöön nopeasti.

SUVAITSEVAISUUS

- Lehti noudattaa tinkimättä sananvapautta. Lehti ottaa itsenäisesti kantaa ajankohtaisiin asioihin, mutta antaa tilaa muille, erilaisille mielipiteille.
- Lehti on kansanvaltaisen suomalaisen yhteiskuntamuodon kannattaja. Sen keskeisen periaatteen mukaisesti ihmisiä kohdellaan ehdottoman tasa-arvoisesti. Tämä koskee niin lehden sisältöä kuin asiakaskontakteja ja muuta kanssakäymistä.

Lapin Kansan toimitus (1970-luvulta)

TOIMITUSPOLIITTINEN LINJA:

Sanomalehti Lapin Kansa on jo vuodesta 1958 ollut poliittisten puolueiden ulkopuolella ja siitä lähtien sille on muodostunut puolueista riippumaton linja, jota edelleen noudatetaan.

Lapin Kansa on maakunnallinen sanomalehti, jonka päämääränä on ensisijaisesti Lapin asioiden esittelemine, täällä ilmenevien epäkohtien julkistaminen sekä myönteistä kehitystä tukevien ratkaisumallien esiintuominen. Pyrkimyksenä on oikeiden tietojen välittäminen sekä tosiasioihin perustuvien kuvien ja kirjoitusten julkaiseminen mahdollisimman tasapuolisesti kaikilta elämän aloilta. Kannanotoillaan lehti pyrkii vaikuttamaan maakunnassa ja sen ulkopuolella toimiviin päätöksentekijöihin.

Lapin Kansan tavoitteena on Lapin ihmisten ja maakunnan etu. Se tukee kansanvaltaista poliittista toimintaa ja kannattaa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ylläpitämistä.

Sanomalehti Lapin Kansan periaatelinja (1998)

Lapin Kansa on poliittisesti sitoutumaton, maakunnallinen sanomalehti. Sen päämääränä on ensisijaisesti Lapin asioiden esittelemine, myönteistä kehitystä tukevien ratkaisumallien esiintuominen sekä täällä ilmenevien epäkohtien julkistaminen.

Tehtävänsä lehti toteuttaa tasapuolisen, nopean ja luotettavan uutisvälityksen avulla. Keskeistä on sananvapauden vaaliminen.

Lapin Kansa ottaa kantaa asioihin itsenäisesti poliittisista, taloudellisista tai muista painostusryhmistä riippumatta. Lehti tukee kansanvaltaista poliittista toimintaa.

Lapin Kansan kaiken toiminnan päämääränä on Lapin ihmisen ja maakunnan etu.

Länsi-Savo (1978)

Sanomalehti Länsi-Savo on puolueisiin sitoutumaton, maamme virallista ulkopoliitiikkaa kannattava, suomalaista elämäntapaa arvostava ja kunnioittava maakuntalehti, jonka toimituksellisena päämääränä on laillisen ja parlamentaarisen suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen tukeminen, Etelä-Savon, oman maakunnan, aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin edistäminen, maatalouden, kaupan ja teollisuuden sekä henkisen hyvinvoinnin edistäminen, henkisten ja fyysisten harrastusten tukeminen ja kaikkinaisen, mahdollisimman objektiivisen tiedon välittäminen yhteiskuntamme eri sektoreilta ja maamme rajojen ulkopuolelta. Sanomalehti Länsi-Savo pyrkii mahdollisimman tehokkaasti palvelemaan sen toimialueen asujaimistoa ja edistämään sen hyvinvointia.

(Päätoimittaja Ilkka Juvan kaudella 1987–2000 linjasta poistettiin maininta ”maamme virallista ulkopolitiikkaa kannattava.”)

Länsi-Savon linja (2003)

Länsi-Savo on eteläsavolainen maakuntalehti. Lehden tehtävänä on tyydyttää toiminta-alueensa ihmisten tiedontarpeet luotettavasti ja monipuolisesti.

Lehti puolustaa eteläsavolaista ihmistä ja ajaa maakuntansa etua. Lehti rikastuttaa toiminnallaan maakunnan ja sen asukkaiden henkistä ja aineellista hyvinvointia.

Länsi-Savo on poliittisesti sitoutumaton. Lehti tukee suomalaisia perusarvoja, suomalaista kansanvaltaa ja elämäntapaa. Lehti kannattaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sekä sosiaalista ja alueellista tasa-arvoa.

Lehti haluaa olla lähellä lukijoitaan ja kannustaa heitä keskusteluun ja vuoropuheluun yhteiskunnallisista ja heitä itseään koskettavista asioista.

Länsi-Savo kunnioittaa sananvapautta. Lehden toimittamisessa noudatetaan hyvää journalistista tapaa.

Länsi-Suomi

Linja (1986)

Perustajiensa tarkoituksen mukaisesti Länsi-Suomi nojaa suomalaiskansallisiin periaatteisiin ja länsimaiseen demokratiakäsitykseen.

Lehden päätehtävä on tälle pohjalle rakentuva vapaa tiedonvälitys koti- ja ulkomaisista ja eritoten Rauman vaikutusalueen tapahtumista. Rauman ja sen vaikutusalueen pyrkimysten kehittämiseen ja tukemiseen lehdellä on erityinen velvoite. Länsi-Suomi perustaa toimintansa taloudelliselle kannattavuudelle, koska vain siten ovat olemassa edellytykset lehden jatkuvalla ilmestymisellä ja kehittymisellä.

Linja (1989)

Poliittiselta linjaltaan Länsi-Suomi on perinteisesti ollut itsenäisesti kantaottava kokoomuksen äänenkannattaja. Tämä merkitsee sitä, että lehti ottaa kriittisesti kantaa yhteiskunnan ilmiöihin tukeutuen suurissa linjoissa kokoomuksen aatemaailmaan. Yksittäisissä asioissa lehti saattaa niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin esittää itsenäisiä ja puolueen yleislinjasta poikkeavia kannanottoja. Erityisesti tähän on mahdollisuus silloin, kun kysymys on Rauman talousalueen, sen ihmisten ja elinkeinoelämän eduista. Poliittisuus ei kuitenkaan saa näkyä lehden uutisvalinnoissa sillä tavoin, että lehden lukijoille syntyisi käsitys poliittisin perustein seulotusta uutisvälityksestä. Kuitenkin lehti luonnollisesti ottaa myös uutissivujensa painotuksissa huomioon ideologisen taustansa.

*Pohjalainen**Vaasa-lehden periaatelinja (1974)*

A.

1. Vaasa-lehti on perustettu suomalaisen puolueen ja sen aatteellisen perijän Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattajaksi. Lehti ei kuitenkaan ole enempää taloudellisesti kuin aatteellisestikaan riippuvainen puolueen määräysvallasta, eikä korostetusti puoluelehti.

2. Vaasa-lehti on perustettu Etelä-Pohjanmaan suomenkielisen väestön äänenkannattajaksi, mutta myöhemmin sen levikkialue on laajentunut koko Vaasan läänin käsittäväksi. Täten Vaasa-lehti on maakuntalehti, joka mahdollisuuksiensa mukaan pyrkii tyydyttämään myös yleislehden tarpeen.

3. Vaasa-lehti on uutis- ja ilmoituslehti sekä itsensä kannattava liikeyritys. Sitä toimitetaan nykyistä yhteiskuntajärjestystämme säilyttävässä yksilön vapautta ja kristillisiä arvoja kunnioittavassa hengessä.

4. Uutispalvelussaan Vaasa-lehti noudattaa asiallisuutta, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta.

B.

1. Uutisissa, haastatteluissa ja reportaaseissa ei kielteisten asiain esille kaivamisesta ole tehtävä itsetarkoitusta, vaan yhtä hyvin on myönteisiin seikkoihin kiinnitettävä huomiota. Ilmeneviin epäkohtiin on puututtava, mutta eri osapuolia kuunnellen.

2. Jos toimittaja esittää haastattelujen ja reportaasien yhteydessä poliittisia mielipiteitä, on niiden julkaisemisesta neuvoteltava toimituksen johdon kanssa.

3. Lehden otsikot vaativat toimittajilta erityistä huolellisuutta ja tarkkuutta, koska kiireiset lukijat usein ehtivät lukea vain kirjoituksen otsikon ja muodostavat sen perusteella käsityksensä kirjoituksen sisällöstä. Viime kädessä toimittussihteeri vastaa otsikoinnista.

4. Vaasa-lehden lukijakunta koostuu kaikkien poliittisten mielipidesuuntien kannattajista, mikä tulee lehden toimitustyössä ottaa huomioon. Keskustelupalstoilla voidaan eri mielipidesuunnille antaa päätoimittajan harkinnan mukaan sanansijaa.

5. Työyhteisöön liittyvien kitkatekijöiden poistamiseksi ja viihtyisyyden lisäämiseksi kehitetään hyvää yhteishenkeä lehtitaloon sopivia yhteistyömuotoja hyväksi käyttäen.

Vaasan kehittämislinja (1979)

Tehtävä ja tavoite

Vaasa on Vaasan läänin maakuntalehti. Lehden tehtävänä on toimia koko läänin asukkaiden tiedonvälittäjänä. Vaasa seuraa aktiivisesti ja valppaasti erityisesti oman levikkialueensa tapahtumia.

Vaasa toimii laajan, kaikkia yhteiskuntaryhmiä edustavan lukijakuntansa tiedonvälittäjänä avarasti mutta samalla tiukan objektiivisesti. Lehden näkökulma on painottuneesti maakunnallinen. Maakunnallisella teksti- ja kuva-aineistolla on keskeinen asema lehden sisällössä.

Vaasa on osalle lukijoistaan ainoa 7-päiväinen sanomalehti. Se korostaa Vaasan tehtävää yleislehtenä. Vaasan on pystyttävä välittämään lukijoilleen tärkeimmät kotimaan ja ulkomaiden tapahtumat. Sen on myös erikoisosastoissaan laajennettava näkökulmansa tämän tavoitteen mukaiseksi.

Vaasa toimii Vaasan läänin ja sen asukkaiden hyväksi. Lehti ei vain seuraa, vaan se myös itse linjoittaa ja vauhdittaa levikkialueen yleistä kehitystä. Sen se tekee erityisesti artikkelisivullaan.

Vaasa on Kokoomuksen äänenkannattaja. Kannanotoissaan lehti on itsenäinen ja vapaa.

Toimituspolitiikka

Vaasan toimituspolitiikka muotoutuu lehden tehtävän ja tavoiteasettelun mukaisesti.

Seuratessaan ja vauhdittaessaan omalla toiminnallaan levikkialueellaan tapahtuvaa taloudellista ja sivistyksellistä kehitystä Vaasa omaksuu tehtävänsä mukaisesti kokonaisvaltaisen näkemyksen. Lehti ei ole alueellisten tai ryhmäkuntaisten asioiden ajaja. Sen painottamien tavoitteiden taso on korkeampi ja yleisempi. Tällainen asenne ei ole ristiriidassa paikallisten ja erilaisten viiteryhmiä intressien kanssa.

Lehti ilmaisee oman kantansa asioista pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan. Ne sijoitetaan lehden artikkelisivulle.

Vaasa tukee ja edistää vapaata keskustelua, kun se tapahtuu yleisesti hyväksyttävissä muodoissa. Vaasa julkaisee mielipidepalstoillaan myös omasta linjastaan poikkeavia kirjoituksia.

Vaasa on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan yleisiin journalistisiin periaatteisiin tukeutuen. Tavoitteena on journalistisesti korkeatasoisen ja sellaisena yleisesti arvostetun lukijaläheisen lehden valmistaminen.

Toimituspolitiikassaan Vaasa pyrkii nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun ja sisällöltään luotettavaan tiedonvälitykseen. Toimitustyö on aktiivista ja tapahtuu lehden omilla ehdoilla.

Vaasaa toimitetaan ensisijaisesti ryhmätyönä. Yksittäiset työsuoritukset ovat kokonaisuuden tärkeitä ja siihen luontevasti liittyviä osia. Lehti kannustaa toimituskuntaansa oma-aloitteisuuteen ja yleensäkin journalistiseen valppauteen.

Vaasa ei rajoitu pelkästään tapahtumista kertomiseen. Se haluaa valottaa myös taustoja. Kommentoivan tekstimateriaalin osuus on kaikessa nykyaikaisessa ja kilpailukykyisessä journalistisessa toiminnassa tärkeitä. Se lisää lehden omaleimaisuutta.

Vaasan toimituspolitiikka on lukijaläheistä. Päivittäisen uutistarjonnan lisäksi julkaistaan runsaasti myös muunlaista aineistoa. Tällöinkin toimitaan laaja-alaisesti. Lukijakunnan rakenteesta aiheutuvat erilaiset odotukset ja tarpeet ohjaavat toimituksen työskentelyä. Osastoja ja palstoja kehitettäessä hyödynnetään lukijatutkimusten tuloksia.

Journalistinen ilmaisu on muodoltaan lyhyttä ja nasevaa mutta samalla myös asiallista ja kurinalaista käyttökieltä. Lehden kielen on oltava yhtenäistä ja linjakasta. Se ei estä persoonallista kirjoittamista.

Kuva on sanomalehden toinen kommunikointiväline. Myös kuvituksen on oltava tehokasta, perusteltua ja tarkoitushakuista. Kuvien hankinnassa ja käytössä noudatetaan journalistisia periaatteita.

Lehden luettavuutta lisätään lehden rakennetta ja ulkoasua kehittämällä. On tärkeitä löytää sellainen pysyvä, Vaasalle luontainen ja leimainen rakenne, joka tukee ja edistää tehokkaasti muita journalistisia tavoitteita. Lehden taittoa ja ulkoasua selkeytetään.

Toimituksen tilankäyttö muotoutuu toimituspoliittisten painotusten mukaisesti. Varsinkin päivittäisessä tilanjaossa tarvitaan joustavuutta.

Suuri joustavuus ja kyky mukautua päivän uutistapahtumien aiheuttamiin journalistisiin tarpeisiin ovat tehokkaan ja tuloksellisen toimitustyön yleisiä perusvaatimuksia. Toimituksen organisaatiota kehitetään niin, että tämä tavoite toteutuu mahdollisimman hyvin.

Pohjalaisen linja (1984)

Tehtävä ja tavoite

Pohjalainen on Vaasan läänin suurin maakuntalehti. Lehden tehtävänä on toimia koko läänin asukkaiden tiedonvälittäjänä. Pohjalainen seuraa aktiivisesti ja valppaasti erityisesti oman levikkialueensa tapahtumia.

Pohjalainen toimii laajan, kaikkia yhteiskuntaryhmiä edustavan lukijakuntansa tiedonvälittäjänä avarasti mutta samalla tiukan objektiivisesti. Lehden näkökulma on painottuneesti maakunnallinen. Maakunnallisella teksti- ja kuva-aineistolla on keskeinen asema lehden sisällössä.

Pohjalainen on osalle lukijoistaan ainoa 7-päiväinen sanomalehti. Se korostaa Pohjalaisen tehtävää yleislehtenä. Pohjalaisen on pystyttävä välittämään lukijoilleen tärkeimmät kotimaan ja ulkomaiden tapahtumat. Sen on myös erikoisosastoissaan laajennettava näkökulmansa tämän tavoitteen mukaiseksi.

Pohjalainen toimii Vaasan läänin ja sen asukkaiden hyväksi. Lehti ei vain seuraa, vaan se myös itse linjoittaa ja vauhdittaa levikkialueen yleistä kehitystä. Sen se tekee erityisesti artikkelisivullaan.

Pohjalainen on Kokoomuksen äänenkannattaja. Kannanotoissaan lehti on itsenäinen ja vapaa.

Toimituspolitiikka

Pohjalaisen toimituspolitiikka muotoutuu lehden tehtävän ja tavoiteasettelun mukaisesti.

Seuratessaan ja vauhdittaessaan omalla toiminnallaan levikkialueellaan tapahtuvaa taloudellista ja sivistyksellistä kehitystä Pohjalainen omaksuu tehtävänsä mukaisesti kokonaisvaltaisena näkemyksen. Lehti ei ole alueellisten tai ryhmäkuntaisten asioiden ajaja. Sen painottamien tavoitteiden taso on korkeampi ja yleisempi. Tällainen asenne ei ole ristiriidassa paikallisten ja erilaisten viiteryhmiä tavoitteiden kanssa.

Lehti ilmaisee oman kantansa asioista pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan. Ne sijoitetaan lehden artikkelisivulle.

Pohjalainen tukee ja edistää yleisesti hyväksyttävien muodoin tapahtuvaa vapaata keskustelua. Pohjalainen julkaisee mielipidepalstoillaan myös omasta linjastaan poikkeavia kirjoituksia.

Pohjalainen on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan markkinoivan journalismin tavoittein ja sen kriteereihin tukeutuen. Tavoitteena on yleisesti arvostetun lukijaläheisen lehden valmistaminen.

Toimituspolitiikassaan Pohjalainen pyrkii nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun ja sisällöltään luotettavaan tiedonvälitykseen. Toimintustyö on aktiivista ja tapahtuu lehden omilla ehdoilla.

Pohjalaista toimitetaan ensisijaisesti ryhmätyönä. Yksittäiset työsuoritukset ovat kokonaisuuden tärkeitä ja siihen luontevasti liittyviä osia. Lehti kannustaa toimituskuntaansa oma-aloitteisuuteen ja yleensäkin journalistiseen valppauteen.

Pohjalainen ei rajoitu pelkästään tapahtumista kertomiseen. Se haluaa valottaa myös taustoja. Kommentoivan tekstimateriaalin osuus on kaikessa nykyaikaisessa ja kilpailukykyisessä journalistisessä toiminnassa tärkeitä. Se lisää lehden omaleimaisuutta.

Pohjalaisen toimituspolitiikka on lukijaläheistä. Päivittäisen uutistarjonnan lisäksi julkaistaan runsaasti myös muunlaista aineistoa. Tällöinkin toimitaan laaja-alaisesti. Lukijakunnan rakenteesta aiheutuvat erilaiset odotukset ja tarpeet ohjaavat toimituksen työskentelyä. Osastoja ja palstoja kehitettäessä hyödynnetään lukijatutkimusten tuloksia.

Journalistinen ilmaisu on muodoltaan lyhyttä ja nasevaa mutta samalla myös asiallista ja kurinalaista käyttökieltä. Lehden kielen on oltava yhtenäistä ja linjakasta. Se ei estä persoonallista kirjoittamista.

Kuva on sanomalehden toinen kommunikointiväline. Myös kuvituksen on oltava tehokasta, perusteltua ja tarkoitushakuista. Kuvien hankinnassa ja käytössä noudatetaan journalistisia periaatteita.

Lehden luettavuutta lisätään lehden rakennetta ja ulkoasua kehittämällä. On tärkeitä löytää sellainen pysyvä, Pohjalaiselle luontainen ja leimainen rakenne, joka tukee ja edistää tehokkaasti muita journalistisia tavoitteita. Lehden taittoa ja ulkoasua selkeytetään.

Toimituksen tilankäyttö muotoutuu toimituspoliittisten painotusten mukaisesti. Varsinkin päivittäisessä tilanjaossa tarvitaan joustavuutta.

Suuri joustavuus ja kyky mukautua päivän uutistapahtumien aiheuttamiin markkinoivan journalismin tarpeisiin ovat tehokkaan ja tuloksellisen toimitustyön yleisiä perusvaatimuksia. Toimituksen organisaatiota kehitetään niin, että tämä tavoite toteutuu mahdollisimman hyvin.

Pohjalaisen linja (1985)

A: Pohjalainen on Vaasan läänin suurin maakuntalehti ja se seuraa aktiivisesti ja valppaasti erityisesti oman levikkialueensa tapahtumia.

Pohjalainen toimii tiukan objektiivisesti. Lehden näkökulma on maakunnallinen. Maakunnallisella teksti- ja kuva-aineistolla on keskeinen asema lehden sisällössä. Pohjalaisen on myös pystyttävä välittämään lukijoilleen tärkeimmät kotimaan ja ulkomaiden tapahtumat.

Pohjalainen toimii Vaasan läänin ja sen asukkaiden hyväksi. Lehti ei vain seuraa, vaan se myös itse linjoittaa ja vauhdittaa levikkialueen yleistä kehitystä. Sen se tekee erityisesti artikkelisivuillaan.

Pohjalainen on Kokoomuksen äänenkannattaja. Lehti ei ole taloudellisesti eikä aatteellisesti riippuvainen puolueen määräysvallasta.

B: Pohjalaisen toimituspolitiikka muotoutuu lehden- tehtävän ja tavoiteasettelun mukaisesti.

Seuratessaan ja vauhdittaessaan omalla toiminnallaan levikkialueellaan tapahtuvaa taloudellista ja sivistyksellistä kehitystä Pohjalainen omaksuu tehtävänsä mukaisesti kokonaisvaltaisen näkemyksen. Tällainen asenne ei ole ristiriidassa paikallisten ja erilaisten viiteryhmien tavoitteiden kanssa.

Lehti ilmaisee oman kantansa asioista pääkirjoituksessaan ja kolumneissaan. Ne sijoitetaan lehden artikkelisivuille. Pohjalainen tukee ja edistää yleisesti hyväksyttävien muodoin tapahtuvaa vapaata keskustelua.

Pohjalainen on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan markkinoivan journalismin tavoittein ja sen kriteereihin tukeutuen. Tavoitteena on yleisesti arvostetun lukijaläheisen lehden valmistaminen.

Toimituspolitiikassaan Pohjalainen pyrkii nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun ja sisällöltään luotettavaan tiedonvälitykseen. Toimitustyö on aktiivista. Pohjalainen ei rajoitu pelkästään tapahtumista kertomiseen. Se haluaa valottaa myös taustoja.

Pohjalaisen toimituspolitiikka on lukijaläheistä. Päivittäisen uutistarjonnan lisäksi julkaistaan myös muunlaista aineistoa. Lukijakunnan rakenteesta aiheutuvat erilaiset odotukset ja tarpeet ohjaavat toimituksen työskentelyä. Osastoja ja palstoja kehitettäessä hyödynnetään lukijatutkimusten tuloksia.

Kuvituksen on oltava tehokasta, perusteltua ja tarkoitushakuista. Kuvien hankinnassa ja käytössä noudatetaan journalistisia periaatteita.

Lehden luettavuutta lisätään lehden rakennetta ja ulkoasua kehittämällä. On tärkeää löytää Pohjalaiselle luontainen rakenne, joka tukee ja edistää tehokkaasti muita journalistisia tavoitteita.

Suuri joustavuus ja kyky mukautua päivän uutistapahtumien aiheuttamiin markkinoivan journalismin tarpeisiin ovat tehokkaan ja tuloksellisen toimitustyön yleisiä perusvaatimuksia. Toimituksen organisaatiota kehitetään niin, että tämä tavoite toteutuu mahdollisimman hyvin.

Pohjalaisen linja (1991)

Pohjalainen on Vaasan läänin asukkaiden äänenkannattaja. Se seuraa aktiivisesti ja valpaasti erityisesti oman levikkialueen tapahtumia.

Pohjalainen tukee maan itsenäisyyden turvaamiseen ja turvallisuuteen kuuluvia toimia. Se kannattaa markkinataloutta, monipuoluedemokratiaa ja perinteisiä kansalaisvapauksia.

Pohjalainen korostaa yksilön arvoa ja yrittäjyyden merkitystä. Sillä on porvarillinen maailmankatsomus, mutta se on poliittisiin puolueisiin sitoutumaton. Pohjalainen ei ole aatteellisesti eikä taloudellisesti riippuvainen minään puolueen määräysvallasta.

Pohjalainen ei vain seuraa, vaan se myös itse linjoittaa ja vauhdittaa levikkialueensa yleistä kehitystä. Sen näkemys on kokonaisvaltainen. Kantansa lehti ilmaisee pääkirjoituksessaan. Pohjalainen myös tukee ja edistää yleisesti hyväksyttävien muodoin tapahtuvaa vapaata keskustelua.

Pohjalainen on journalistinen tuote. Lehteä toimitetaan markkinoivan journalismin tavoittein ja sen kriteereihin tukeutuen.

Pohjalainen pyrkii toimituspolitiikassaan nopeuteen ja iskevyyteen, painopisteiltään punnittuun, moraalisesti luotettavaan tiedonvälitykseen. Lehti haluaa myös valottaa taustoja.

Pohjalainen on lukijaläheinen ja siksi se täyttää myös lukijakunnan rakenteesta aiheutuvat erilaiset odotukset. Lehteä kehitettäessä hyödynnetään lukijatuutkimuksen tulokset.

Kuvien julkaisussa noudatetaan journalistisia tavoitteita ja siksi kuvien on oltava perusteltuja ja tarkoitushakuisia.

Suuri joustavuus ja kyky mukautua päivän uutistapahtumien aiheuttamaan markkinoivan journalismin tarpeisiin ovat tehokkaan ja tuloksellisen toimitustyön yleisiä perusvaatimuksia. Toimituksen organisaatio luodaan sel-laiseksi, että edellä oleva on mahdollinen toteuttaa.

Pohjalaisen toimituksellinen linja (2004)

Sanomalehti Pohjalainen on moniarvoinen, poliittisesti sitoutumaton Pohjanmaan ykköslehti ja vaihtoehto Etelä-Pohjanmaalla. Pohjalainen kannattaa kansanvaltaa, markkinataloutta, yrittäjyyttä ja oikeusvaltiota, johon kuuluvat kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä, yksityisyyden ja omaisuuden suoja sekä laaja ilmaisu- ja sananvapaus. Pohjalainen kannattaa kansalaisten tasavertaisia mahdollisuuksia hankkia itselleen korkeatasoinen ja relevantti koulutus ja sivistys sekä laillinen toimeentulo varallisuuteen, etniseen taustaan tai uskontoon katsomatta. Lisäksi Pohjalainen puolustaa yksilönvapautta niissä rajoissa, jotka kansanvaltaisesti valittu eduskunta on säätänyt.

Pohjalainen ei ole yhden yksittäisen poliittisen tai taloudellisen intressiryhmän edunajaja, vaan lehden tavoitteena on mahdollisimman korkeatasoisen journalismin keinoin edesauttaa lukijoidensa, ilmoitusasiakkaidensa ja koko maakunnan menestystä. Pohjalaisen journalismi noudattaa aina Suomen lakia, journalistin ohjeita ja hyviä tapoja sekä pyrkii lisäämään lukijoille tärkeistä asioista käytävää julkista keskustelua.

Pohjolan Sanomat

Ohjeita linjakysymyksissä (1980)

TOIMITUSPOLIITTISIA NÄKÖKOHTIA

Toiminta-ajatus

Pohjolan Sanomat ja Pohjolan Sanomat Oy
 Sanomalehti Pohjolan Sanomien toiminnan tavoitteet
 Keskustapuolue ja Pohjolan Sanomat
 Muut puolueet ja Pohjolan Sanomat
 Lehden sisällön luettavuus ja luotettavuus
 Luovuudella luettavuutta
 Uskonnolliset kysymykset
 Maanpuolustus ja rauhantyö
 Luonnonvarojen käyttö ja luonnonsuojelu
 Muut ristiriitatilanteet
 Epäkohdat ja riidat
 Oma etu ja toimittajan asema
 Tosiasiat ja mielipiteet
 Haastateltavan oikeudet
 Oikaisu ja vastine
 Linjakysymysten tulkinta
 Kahden päätoimittajan järjestelmä
 Lehtimiehen ohjeet

TOIMINTA-AJATUS

Sanomalehti Pohjolan Sanomat toimii suomalaisen kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän rakentamiseksi ja lujittamiseksi sekä Peräpohjolan ja Lapin väestön henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin edistämiseksi.

POHJOLAN SANOMAT JA POHJOLAN SANOMAT OY

Pohjolan Sanomat Oy toimii yhtiöjärjestyksensä mukaisesti Pohjolan Sanomia ja julkaisemiaan paikallislehtiä kustantavana sekä kirjapainotoimintaa harjoittavana viestintäalan yrityksenä. Myös sähköisen viestinnän tarjoamien keinojen käyttäminen tulee kuulumaan sen tiedonvälitystoimintaan.

Toiminta-ajatuksen menestyksellinen toteuttaminen edellyttää Pohjolan Sanomien vahvan ja kilpailukykyisen aseman turvaamista laajalevikkisenä maakunnallisena sanomalehtenä. Sanomalehden ja liikeyrityksen tehtävät tulee nähdä toisiaan tukevinä.

SANOMALEHTI POHJOLAN SANOMIEN TOIMINNAN TAVOITTEET

Totuuden kunnioittamisen tulee olla lehden kaiken toiminnan perustana. Pohjolan Sanomat pitää työohjeenaan pyrkimystä objektiiviseen eli todellisuuden mukaiseen tiedonvälitykseen. Lehti toimii levikkipiiriinsä kuuluvien ihmisten tiedon tarpeen tyydyttämiseksi niin hyvin kuin se maakunnallisen sanomalehden keinoin on mahdollista. Keskeisellä sijalla tässä toiminnassa on mahdollisimman tarkka, luotettava ja tasapuolinen maakunnan, kotimaan ja ulkomaiden uutisseuranta.

Tämän tiedonvälitystavoitteen lisäksi Pohjolan Sanomat pyrkii vaikuttamaan oikeudenmukaisuuden, alueellisen tasa-arvon, sekä vähävaraisten ja pienituloisten ihmisten elinehtojen parantamisen puolesta. Mielipidevaikuttajana lehden tavoitteena on tasapainoisen, yhteistyöhenkisen ja tietoon perustuvan yhteiskunnallisen suhtautumisen rakentaminen.

KESKUSTAPUOLUE JA POHJOLAN SANOMAT

Peräpohjolan ja Lapin keskustalainen väestö on perustanut sanomalehti Pohjolan Sanomat muodostaen pääosan lehtiyhtiön omistajakunnasta. Tämän vuoksi sekä lehden toiminta-ajatuksen toteuttamiseksi Pohjolan Sanomien toimituskunnalta edellytetään vähintään lojaalia suhtautumista Keskustapuolueeseen ja sen tavoitteisiin. Tämä puolestaan edellyttää puolueen päättävien elinten päätösten tuntemista.

Maakunnallista ja kunnallista päätöksentekoa selostettaessa ja arvosteltaessa lehtijutuissa on syytä välttää ristiriitoja laillisesti ja sääntöjen mukaan syntyneiden alueellisten ja paikallisten keskustajärjestöjen päätösten kanssa.

Vaalien edellä ja Yhteydessä toimituksen ja sen henkilökunnan tulee suhtautua mahdollisimman tasapuolisesti Keskustapuolueen eri ehdokkaisiin.

Keskustapuoluetta koskevassa poliittisessa kirjoittelussaan Pohjolan Sanomat puolustaa yhteisesti tehtyjä järjestöpäätöksiä sekä tukee yhtenäisyyttä ja yhteistyötä korostavaa, avaraa ja suvaitsevaista linjaa.

MUUT PUOLUEET JA POHJOLAN SANOMAT

Todellisuuden mukaisen tiedonvälityksen suorittamiseksi sekä lukijakuntansa uutis- ja muun tiedon tarpeen tyydyttämiseksi Pohjolan Sanomat kertoo kaiken merkittävien puolueiden päätöksistä ja kannanotoista. Näiden juttujen julkaisemisen määrässä ja laajuudessa sekä niiden sijoituksessa ja otsikoinnissa on lehden oma aatteellinen pohja ja tehtävä huomioitava.

Pohjolan Sanomat kunnioittaa Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuksien julistuksen 19 artiklan mukaista mielipiteen vapautta sekä Suomen Hallitusmuodon 10 §:n säätämää sananvapautta. Käytännössä tämä merkitsee myös erilaisia aatesuuntia edustavien näkemysten sallimista lehden tilan ja sisällön tasapainon puitteissa Pohjolan Sanomien mielipidesivuilla. Näiden, kuten mielipidekirjoitusten yleensä, julkaiseminen riippuu päätoimittajan päätöksestä.

LEHDEN SISÄLLÖN LUETTAVUUS JA LUOTETTAVUUS

Tuoreudella, selkeydellä ja elävyydellä lehden sisältö pyritään saamaan ajan-kohtaiseksi, mielenkiintoiseksi ja luettavaksi. Samaan päämäärään pyritään ot-sikoinnissa ja taitossa. Samalla pidetään kuitenkin tiukasti kiinni uutisten ja muiden juttujen sisällön luotettavuudesta. Eri osapuolten kuulemisella, sekä asiatietojen tarkistamisella vältetään tilanteet, joissa silloin tällöin kuultava huomautus: "Toimittajat nyt kirjoittavat mitä sattuu", on ainakin Pohjolan Sa-nomien osalta aiheeton. Sisällön tasapainoisuus ja johdonmukaisuus sekä juttu- jen merkittävyyden ja luotettavuuden huomioonottaminen arvostuksessa lisää- vät arvonantoa lehteä kohtaan.

LUOVUDELLE LUETTAVUUTTA

Lehden tekeminen sisällöllisesti kilpailukykyiseksi, eläväksi, mielenkiintoiseksi, monipuoliseksi ja arvokkaaksi on mahdollista vain luovan toimitustyön kautta. Ammattitaitoisen ja määrältään riittävän toimituskunnan lisäksi tämä edellyttää jatkuvaa koulutusta sekä sen vaatiman ajan ja voimavarojen varaamista. Toi- mittajilta se edellyttää itseopiskelua sekä valpasta asioiden ja tapahtumien seu- rantaa, aloitteellista ja vireää osallistumista toimitustyöhön. Uutis- ja juttuaihei- den löytäminen ympäriltään laajasti käsitettynä sekä rutiineilta näyttävien teh- tävien joukosta on ammattitaidon osoitus.

USKONNOLLISET KYSYMYKSET

Kunnioitamme perustuslain suomaa uskonnon vapautta, sekä ihmisten omaa uskonnollista. vakaumusta. Uskonnollisten kysymysten, tahallinen tai tahaton ärsyttävä käsittely on kiellettyä. Tarkkaavaisuus tässä ei saa kuitenkaan johtaa siihen, että kirkon ja seurakuntien asioiden ja uskonnollisten kysymysten käsit- telyä lehdessä vältettäisiin. Seurakuntien ja kirkon sekä alueellamme toimivien uskonnollisten liikkeiden toiminnan tulee saada lehden sisällön tasapainon puitteissa merkitystään vastaava osuutensa sisällössä.

MAANPUOLUSTUS JA RAUHANTYÖ

Pohjolan Sanomat suhtautuu maanpuolustukseen ja sen perustana olevaan ylei- seen asevelvollisuuteen Suomen turvallisuuspoliittisen linjan, (Paasiki- ven-Kekkonen linjan), edellyttämällä tavalla. Turvallisuuspoliittisen linjamme

perustan muodostaa rauhantahtoinen puolueettomuuspolitiikka, jota puolustuspolitiikka tukee. Puolustuspolitiikan tehtävänä on ulkopolitiikan tukena edistää maamme puolueettomuutta ja pyrkimyksiä pysytellä aseellisten selkkausten ulkopuolella Puolueettomuuden asettamana sotilaallisena velvoituksena on ennen muuta estää vieraita joukkoja käyttämästä maamme aluetta hyväkseen. Turvallisuuspoliittisen linjamme tukeminen edellyttää siten myös puolustusvoimiemme olemassaolon ja kehittämisen hyväksymistä sekä kulloinkin voimassaolevan, eduskunnan säätämän asevelvollisuuslain noudattamisen tukemista.

Rauhanliikkeiden työhön Pohjolan Sanomat suhtautuu myönteisesti niiden toimiessa puoluepoliittisista ja muista etupyrkimyksistä erillään vain sotaa vastaan rauhan puolesta.

LUONNONVAROJEN KÄYTTÖ JA LUONNONSUOJELU

Ihmisten toimeentulo Pohjois-Suomessa rakentuu suurelta osin luonnonvarojen monipuolisen hyväksikäytön varaan. Tehostuneen metsätalouden ja vesistöjen rakentamisen vuoksi ovat myös luonnonsuojelulliset näkökohdat viime aikoina nousseet voimakkaasti esiin. Näiden tarpeiden yhteensovittaminen tulee edelleen aiheuttamaan ristiriitoja maakunnissa ja kunnissa, jopa kylissäkin.

Pohjolan Sanomat edustaa luonnonvarojen järkevän, monipuolisen ja kestävän hyväksikäytön linjaa. Uudistuvia luonnonvaroja hyödyntävien peruselinkeinojen, kuten maatalouden, metsätalouden, porotalouden ja kalatalouden toimintamahdollisuuksia ei saa kaventaa sen enempää luontoon kohdistuvilla kohtuuttomilla rasituksilla kuin tarpeettoman laajoilla ja tiukoilla suojelumääräyksilläkään. Ihmisten elinmahdollisuuksien turvaamisen sanelemat paikalliset tarpeet on riittävästi huomioitava myös luonnonsuojelussa.

MUUT RISTIRIITATILANTEET

Maakunnalliset erimielisyydet, kunnalliset kiistakysymykset sekä työehtosopimusten soveltamisriidat ym. ovat normaaleja elämäntilanteita joista on kerrottava lukijoille. Näitä asioita käsiteltäessä – kuten yleensäkin – on ehdottomana ohjeena, että kaikkia osapuolia kuullaan.

Käsiteltäessä lakkoa, työsulkua tai muuta riitaa, on aina pyrittävä selvittämään, onko kysymyksessä työlainsäädännön ja työehtosopimusjärjestelmän mukainen vai niiden vastainen tilanne. Esitettäessä tietoja tai mielipiteitä osapuolten sanomina on jutussa mainittava sen luonnollisen tai juridisen henkilön nimi, joka tiedon on antanut tai mielipiteen esittänyt.

EPÄKOHDAT JA RIIDAT

Paljastuneet epäkohdat tai kriittiset lausumat ovat usein uutisia. Näitä epäkohtauutisia tehtäessä on arvostelun totuudenmukaisuutta ja epäkohdan yleistä merkitystä huolellisesti tutkittava. Jos juttu päätetään tehdä, on arvostelun koh-

teen saatava sanoa käsityksensä samassa jutussa. Epäkohtauutisten paisuttaminen tai niiden tarkoituksellinen hakeminen ei ole sopusoinnussa Pohjolan Sanomien toimitusperiaatteiden kanssa. Ilmeiset ja merkitykselliset epäkohdat on kuitenkin paljastettava eikä peiteltävä.

Milloin kysymys on yksityisoikeudellisesta riita-asiasta on jutun tekemiseen suhtauduttava erityisen pidättyvästi. Sanomalehden lähtökohtana on se, että asianomaisten tulisi joko sopia asiansa keskenään tai viedä ne ratkaistaviksi, eikä pyrkiä käyttämään julkisuutta hyväkseen.

TAVALLISEN IHMISEN ASIAT

Pohjolan Sanomat tehdään lehden lukijoita varten. Lukijoiden tulisi kokea Pohjolan Sanomat heille itselleen tarpeelliseksi ja läheiseksi. Läheisyys voidaan saavuttaa vain menemällä lukijoiden luo myös silloin kun juttuja tehdään. Tavallisten ihmisten tavallisista asioista ja ajatuksista työpaikoilla ja kodeissa pitäisi osata jatkuvasti kertoa. Tavallinen ihminen omassa elinympäristössään on tärkeä haastateltava ja ajatusten esittäjä.

OMA ETU JA TOIMITTAJAN ASEMA

Lehden toimitukseen kuuluvan henkilön tulee tehdä työtään omat yksityiset vaikuttimensa sivuuttaen. Toimittaja ei saa käyttää asemaansa julkisen sanan palveluksessa oman asiansa ja omien etujensa ajamiseen.

TOSIASIAT JA MIELIPITEET

Omien henkilökohtaisten mielipiteitten ja asenteitten ei saa antaa vaikuttaa uutisten, eikä muiden asioista ja tapahtumista kertovien juttujen sisältöön. Omien asenteitten ”uittaminen” juttuihin ja oman antipatian osoittaminen henkilöitä tai heidän toimintaansa kohtaan piikittelyin tai letkautuksin ei ole hyväksyttävää. Ammattitaitoinen toimittaja saa jutusta elävän ilman niitä. Suora arvostelu – jonka tulee aina lähteä asiapohjalta – on reilumpaa kuin vihjailu.

Lehden edustaman arvomaailman tukeminen ja mielipiteitten esittäminen tapahtuu mielipidejutuissa, joista sovitaan päätoimittajan kanssa.

HAASTATELTAVAN OIKEUDET

Haastattelu on keskeinen tapahtuma lehtijuttujen teossa. Haastateltavalla on oikeus määrätä, mitä hänen sanomakseen lehdessä kirjoitetaan. Toimittaja puolestaan ratkaisee, onko lausunto julkaisemisen arvoinen. Lehden luotettavuuden kannalta on tärkeätä varmistaa, ettei haastateltavalla ole jutun julkaisemisen jälkeen perusteltua syytä kiistää sanomaansa tai väittää sitä muutetun. Haastateltavalla ei puolestaan ole oikeutta moittia toimittajaa, jos haastateltava itse jutun julkaisemista seuranneen keskustelun johdosta muuttaa mielipidettään ja antaa erilaisia lausuntoja.

Haastateltavan tarkistuspyyntöön on suostuttava. Laajan haastattelun ja erityisen tärkeän asian kysymyksessä ollessa toimittajan on syytä tarjota haastateltavalle jutun kirjoittamisen jälkeen mahdollisuutta oman osuutensa tarkistamiseen.

Yleensäkin: Tarkista. Kysy asianomaiselta itseltään, onko asia näin!

OIKAISU JA VASTINE

Jutun tekemisessä ja julkaisemisessa vältetään kaikin keinoin väärin tietojen antamista ja virheiden tekemistä. Kun huomataan väärän nimen, väärän asi tiedon tai muun merkittävän virheen päässeen lehteen, suoritetaan omaehtoinen oikaisu.

Julkinen viranomainen tai yksityinen henkilö, joka pitää itseensä lehden kirjoituksessa loukattuna tai tahtoo oikaista jonkin hänestä siinä julkaistun tiedonannon, on oikeutettu vastineen saamiseen lehteen. Vastineoikeudesta säädetään painovapauslain 25 §:ssä, jonka mukaan vastineen tulee olla sen allekirjoittama, jonka puolesta se annetaan. Vastine ei saa olla sisällöltään loukkaava eikä rikollinen. Vastineen julkaisemisesta päättää päätoimittaja.

LINJAKYSYMYSTEN TULKINTA JA OHJEIDEN KYSYMINEN JA ANTAMINEN

Painovapauslain 19 §:n mukaan päätoimittaja valvoo lehden sisältöä ja määrää mitä lehdessä julkaistaan. Lain mukaan kukaan muu ei voi sitä tehdä, oli sitten kyseessä kuva-, teksti- tai ilmoitusaineisto, uutiset, lähetetyt kirjoitukset taikka mikä tahansa muu aineisto. Vain päätoimittaja voi ratkaista, mitä lehteen pannaan.

Käytännössä tätä Pohjolan Sanomissa kuten muissakin lehdissä sovelletaan siten että toimituskunnalla ja ilmoitusosastolla on annettujen kirjallisten ja suullisten ohjeiden, sekä vakiintuneen käytännön perusteella tiedossaan lehden. linjan mukaiset menettelytavat. Sisällöllisten ohjeiden antaminen on jatkuvaa toimintaa. Samoin jatkuvaa toimintaa on ja tulee olla ohjeiden kysymisen aina silloin kun tulkinnanvaraisia sisältökysymyksiä tulee eteen.

KAHDEN PÄÄTOIMITTAJAN JÄRJESTELMÄ

Pohjolan Sanomissa on 01.01.1980 lukien ollut käytössä kahden päätoimittajan järjestelmä, jossa hallintoneuvoston päätöksen mukaan vastaavalle päätoimittajalle kuuluu painovapauslain mukainen päätoimittajan vastuu, sekä lehden sisällöstä lähinnä poliittinen ja mielipideaineisto. Hallinnolliselle päätoimittajalle kuuluu toimituksen esimiehenä toimiminen, sekä toimituksen taloudellinen, hallinnollinen ja henkilöstöpoliittinen johtaminen. Lehden linjan määrittelevät päätoimittajat yhdessä.

Painovapauslain 19 §:stä johtuu, että linjakysymysten tulkinnasta samoin kuin edellisen otsikon alla selostetusta sisällön päättämisestä tehtävien lopullis-

ten ratkaisujen tekeminen kuuluu vastaavalle päätoimittajalle kaikkien juttujen ja lehden koko sisällön osalta.

Päätoimittajalla, kahden päätoimittajan järjestelmässä päätoimittajilla, on lehden sisällöstä toisenkinlainen vastuu. Päätoimittajat ovat päätöksistään toiminnastaan ja koko toimituskunnan toiminnasta sekä lehden menestymisestä vastuussa lehtiyhtiön hallintoneuvostolle, hallitukselle ja sitä kautta lehden lukija- ja omistajakunnalle, maakunnan väestölle. Tästä johtuen lehden sisältöä koskevia ohjeita antavat molemmat päätoimittajat. Painovapauslain 19 §:stä johtuu, etteivät nämä ohjeet voi olla ristiriitaisia.

Ohjeita käytännön toimitustyössä antavat myös toimituspäällikkö, uutispäällikkö ja toimitussihteerit sekä aluetoimituksissa niiden esimiehet. Erikoistoimittajat ovat suoraan päätoimittajien alaisia.

Päätoimittajien linjakysymyksissä antamat ohjeet ovat normaaleja työhöhdollisiä määräyksiä.. Niiden, sekä määriteltyjen periaatteiden karkea loukkaaminen on työehtosopimusasia.

LEHTIMIEHEN OHJEET

Hyvän lehtimiestavan rajat määrittelevä suositusnormisto Lehtimiehen ohjeet on Pohjolan Sanomissa voimassa sellaisenaan ja niitä noudatetaan. Seuraavilla sivuilla Suomen Sanomalehtimiesten Liiton 11.02.1976 hyväksymät ohjeet.

(Linjan liitteenä olivat ohjeet kokonaisuudessaan lukuun ottamatta ohjeiden liitteitä.)

Toiminta-ajatus (2001)

Kemissä ilmestyvä Pohjolan Sanomat on maakunnallinen sanomalehti, jonka ensisijainen päämäärä on levikkialueensa asioiden uutisoiminen, sen myönteistä kehitystä edistävien hankkeiden esitleminen sekä epäkohtien paljastaminen.

Pohjolan Sanomat on erityisesti Kemin-Tornion alueen, Haaparannan, Tornionlaaksun ja tärkeimmiltä osin myös muun Lapin uutiset ja hyötytiedon sisältävä, ulkoasultaan hyvä ja kiinnostava sekä teknisesti edistyksellinen seitsemänpäiväinen sanomalehti. Se sisältää myös tärkeimmistä kotimaan ja ulkomaan tapahtumista kertovat uutiset.

Päämääränsä toteuttamiseksi Pohjolan Sanomat harjoittaa nopeaa ja luotettavaa uutisvälitystä, jossa keskeistä on sananvapauden noudattaminen.

Hyvä journalistinen sisältö lisää lehden mielenkiintoarvoa ja tukee Pohjolan Sanomien myyntiä sekä ylivoimaisuutta alueensa ilmoitusvälineenä. Pohjolan Sanomien hyvä taloudellinen menestys on välttämätöntä sen tiedotustehtävän hoitamiseksi.

Pohjolan Sanomat kannattaa kansanvaltaa, ja sen oma mielipiteenmuodostus tapahtuu arvopohjalta, jossa korostuvat yksilön vapaus, ihmisen itsenäisyys, omatoimisuus, yritteliäisyys sekä yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden tukeminen ja arvostaminen.

Journalistiset ratkaisunsa lehti tekee itsenäisesti päämääränään totuuden kunnioittaminen, levikkialueensa ja sen ihmisten puolustaminen ja asioiden ajaminen.

Pohjolan Sanomat on ajanut alueensa ihmisten, yritysten ja yhteisöjen asiaa jo vuodesta 1915 lähtien. Vuosikymmenien kuluessa lehden perustehtävä ei ole muuttunut. Euroopan yhdentymiskehityksen aikana maakuntien ja seutukuntien asema on korostunut ja tuonut uusia haasteita myös Pohjolan Sanomille.

Pohjolan Sanomat seuraa myös verkkomedian kehitystä ja on mukana sen tuotteistamisessa taloudellisesti järkevässä ja maakuntalehden toimintaroolia tukevassa muodossa.

Salon Seudun Sanomien linja (1970-luvulta)

Salon Seudun Sanomien päätehtävä on oman levikkialueensa tiedonvälitys. Se antaa mahdollisimman hyvän yleiskuvan myös kotimaisista ja ulkomaisista kiinnostavista ja tärkeistä tapahtumista.

Salon Seudun Sanomat on puolueista riippumaton ja pyrkii poliittiseen ja taloudelliseen tasapuolisuuteen. Sen toimituksellinen aineisto noudattaa hyvää journalistista tapaa ja se julkaisee vain mainonnan kansainvälisten perussääntöjen puitteisiin sopivia ilmoituksia.

Lehden linjan yksityiskohtaiset tulkinnat ratkaisee viime kädessä päätoimittaja, jonka painovapauslain 4. luvun 19 §:n mukaan tulee valvoa aikakautisen painokirjoituksen julkaisemista ja määrätä sen sisällyksen.

Satakunnan Kansan linja (1978)

Satakunnan Kansa on selvästi suomalainen ja satakuntalainen sanomalehti ja alueensa valtalehtenä vastuussa sellaisesta jatkuvasta, tilanteen mukaisin konventionaalisin ja modernein tiedonvälityskeinoin harjoitettavasta tiedottamisesta, joka tukee maan itsenäistä valtiollista asemaa, perinteiseen pohjoismaiseen demokratiaan nojautuvaa kansanvaltaista, laillista yhteiskuntaa, yksilön fyysistä, henkistä ja sosiaalista vapautta ja turvallisuutta sekä yksilöiden yhdenvertaisia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Näiden perusarvojen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi lehti katsoo myös Kansallisen Kokoomuksen ponnistelevan ja on siksi kokoomuksen äänenkannattaja. Lehti pidättää kuitenkin itselleen oikeuden kokoomuksen menettelyistä ja kannanotoista riippumattomiin tulkintoihin ja kannanmäärittelyihin pitäen kuitenkin aina ohjeenaan kansallismielistä alueellisesti korostuvaa ajattelutapaa sekä ensimmäisessä momentissa mainittuja perusarvoja.

Vastuullisessa tehtävässään, välittäessään lukijakunnalleen ja sen varteenotettaville osaryhmille merkittäviä tietoja, lehti pyrkii asiatietojen paikkansapitävyyteen, objektiiviseen, tasa- ja oikeasuhteiseen sekä oikeakieliseen esitystapaan.

Lehden oma mielipideaineisto tukee edellä esitettyjä periaatteita ja suosii niitä kansanvaltaisia pyrkimyksiä, joiden tavoitteena on maan valtiollisen itsenäisyyden säilyttäminen ja laillisen yhteiskunnan kehittäminen kaikin laillisin keinoin sekä edellä ilmaistujen päämäärien ja periaatteiden mukaisesti.

Lehti tukee laillisen hallituksen noudattamaa ja tasavallan presidentin johtamaa virallista ulkopoliittikkaa.

Lehti sallii omasta näkemyksestään poikkeavien merkittävien näkemysten esille tulon, muttei luovuta palstatilojaan eikä voimavarojaan näkemyksestään poikkeavien ideologioiden propagandistiseen käyttöön. Kuitenkin pidetään huoli siitä, että lukijakunta saa tiedon koko ideologisen kentän kokonaistilanteesta ja kehityssuunnista. Demokratian vastaiset pyrkimykset ja lailliseen yhteiskuntaan kohdistuvat laittomat muutospyrkimykset lehti tuomitsee eikä palvele niitä millään osa-alueellaan.

Lehti arvostaa tasapuolisesti kaikkia aloja ja ryhmiä ja pyrkii tukemaan kaikkea laillista ja tervettä tuotantoa, välittämistä ja palvelua samoin kuin muutenkin linjansa mukaisesti määriteltävissä olevien lakien ja hyvien tapojen mukaisia pyrkimyksiä.

Satakunnan Kansa välttää sensaatioita, ei tee niitä samoin kuin ei itse tee uutistilanteitakaan, arvostaa ja puolustaa uskonnonvapautta ja tukee erityisesti evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon ja seurakuntien työtä vastuullisesti ja itsenäisesti sekä pitää tärkeänä ja välttämättömänä laillisen yhteiskunnan laillisuuden ja maanpuolustushengen tukemista ja vahvistamista.

Uutisia ja kommentointejaan varten työssään hankkimansa tai muuten saamansa tiedot toimitus julkistaa vain oman lehtitalon tiedotusvälineissä ja käyttää työpaikalla ja työnsä ansiosta tiedoksi saamansa materiaalin vain työssään.

Pyritään levikkialueen mahdollisimman täydelliseen kattamiseen ja levikkialueen järkevään, resurssien mukaiseen taloudellisesti kannattavaan laajentamiseen tarvittaessa ja mahdollisuuksien avautuessa. Pyritään varaamaan mahdollisuus ja varautumaan alati uuteen journalistiseen ja tekniseen kehittämiseen. Pyritään mahdollisimman tehokkaasti turvaamaan lehden jatkuvuus ja tasainen, itsekannattavuuteen perustuva liiketaloudellinen kehitys.

Tässä linjan määrittelyssä lehden sisällöstä sanottu tarkoittaa tekstiä, kuvitusta ja ilmoituksia. Määrittely sävyttää myös lehden ja nimenomaan toimituksen henkilöstöpolitiikan.

Satakunnan Kansan linja (1982)

Satakunnan Kansa on selvästi suomalaisena ja satakuntalaisena alueensa valta-lehtenä vastuussa sellaisesta tiedottamisesta, joka tukee maan itsenäistä valtiollista asemaa, perinteiseen pohjoismaiseen demokratiaan nojautuvaa kansanvaltaista, laillista yhteiskuntaa, yksilön fyysistä, henkistä ja sosiaalista vapautta ja turvallisuutta sekä yksilöiden yhdenvertaisia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Näiden perusarvojen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi lehti katsoo myös Kansallisen Kokoomuksen ponnistelevan ja on siksi kokoomuksen äänenkannattaja. Lehti pidättää kuitenkin itselleen oikeuden kokoomuksen menettelyistä

ja kannanotoista riippumattomiin tulkintoihin ja kannanmäärittelyihin pitäen kuitenkin aina ohjeenaan kansallismielistä, alueellisesti korostuvaa ajattelutapaa sekä edellä mainittuja perusarvoja.

Vastuullisessa tehtävässään, välittäessään lukijakunnalleen ja sen varteenotettaville osaryhmille merkittävää tietoa, lehti pyrkii asiatietojen paikkansapitävyyteen, objektiiviseen, tasa- ja oikeussuhtaiseen sekä oikeakieliseen esitystapaan.

Lehden oma mielipideaineisto tukee edellä esitettyjä periaatteita ja suosii niitä kansanvaltaisia pyrkimyksiä, joiden tavoitteena on maan valtiollisen itsenäisyyden säilyttäminen ja laillisen yhteiskunnan kehittäminen kaikin laillisin keinoin sekä edellä mainittujen päämäärien ja periaatteiden mukaisesti.

Satakunnan Kansa tukee Suomen vakiintunutta, rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa.

Lehti sallii omasta näkemyksestään poikkeavien, merkittävien näkemysten esille tulon, muttei luovuta palstatilojaan eikä voimavarojaan näkemyksestään poikkeavien ideologioiden propagandistiseen käyttöön. Kuitenkin pidetään huoli siitä, että lukijakunta saa tiedon koko ideologisen kentän kokonaistilanteesta ja kehityssuunnista. Demokratian vastaiset pyrkimykset ja lailliseen yhteiskuntaan kohdistuvat laittomat muutospyrkimykset lehti tuomitsee eikä palvele niitä millään osa-alueellaan.

Lehti arvostaa tasapuolisesti kaikkia aloja ja ryhmiä ja pyrkii tukemaan kaikkea laillista työntekoa ja tuotantoa, välittämistä ja palvelua samoin kuin muutenkin linjansa mukaisesti määriteltävissä olevia, lakien ja hyvien tapojen mukaisia pyrkimyksiä.

Satakunnan Kansa välttää sensaatioita, ei itse luo uutistilanteita, arvostaa ja puolustaa uskonnonvapautta ja tukee erityisesti evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon sekä seurakuntien työtä ja pitää tärkeänä lainkuuliaisuuden sekä maanpuolustushengen tukemista ja vahvistamista.

Uutisia ja kommentointeja varten työssään hankkimansa tai muuten saamansa tiedot toimitus julkistaa vain yhtiön omissa tai hallitsemisissa tiedotusvälineissä ja käyttää työpaikalla sekä työnsä ansiosta tiedoksi saamansa materiaalin vain työssään.

Satakunnan Kansa pyrkii levikkialueen mahdollisimman täydelliseen kattamiseen ja sen järkevään, resurssien mukaiseen, taloudellisesti kannattavaan laajentamiseen. Lehti pyrkii varautumaan uuteen journalistiseen ja tekniseen kehittymiseen. Tarkoituksena on turvata mahdollisimman tehokkaasti lehden jatkuvuus ja tasainen, itsekannattavuuteen perustuva liiketaloudellinen kehitys.

Tässä linjan määrittelyssä lehden sisällöstä sanottu tarkoittaa tekstiä, kuvitusta ja ilmoituksia. Määrittely sävyttää myös lehden ja nimenomaan toimituksen henkilöstöpolitiikan.

(Lehden julistautuessa sitoutumattomaksi vuonna 1989 linjasta putosi pois kohta, jossa todettiin kokoomuksen äänenkannattajuus. Tällöin ko. kappale tuli kuulumaan: "Näiden perusarvojen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi lehti pitää aina ohjeenaan kansallismielistä, alueellisesti korostuvaa ajattelutapaa sekä

edellä mainittuja perusarvoja; Vuonna 1998 linjauksesta pudotettiin ulkopoliittikkaa koskeva kappale.)

Satakunnan Kansan linja (2005)

Satakunnan Kansan tehtävä on edistää alueensa ihmisten hyvinvointia ja luoda uskoa parempaan tulevaisuuteen. Satakunnan Kansa on Satakunnan tärkein viestintäväline ja puolestapuhuja.

Satakunnan Kansa puolustaa sananvapautta, demokratiaa, kansalaisyhteiskuntaa, vapaata kilpailua ja ihmisoikeuksia. Tärkein tehtävämme on puolustaa yksilön oikeutta ihmisarvoiseen ja täysipainoiseen elämään.

Satakunnan Kansa toteuttaa tehtävänsä tuottamalla laadukasta, itsenäistä ja kriittistä journalismia, jota julkaistaan korkeatasoisessa lehdessä ja muissa jakelukanavissa. Lehden sisältö on lukijoiden jokapäiväisen elämän kannalta tärkeää, läheistä ja kiinnostavaa. Oman alueensa lisäksi Satakunnan Kansan journalismi kattaa lukijoille oleelliset asiat Suomesta, muusta Euroopasta ja maailmasta.

Lehti kertoo oman mielipiteensä pääkirjoituksissa. Lehden muussa mielipidekirjoittelussa kannustetaan moniarvoiseen keskusteluun, jossa tärkeässä osassa ovat lehden kannasta poikkeavat mielipiteet.

Sitoutumaton lehti päättää itse sisällöstään. Satakunnan Kansa huolehtii riippumattomuudestaan suhteessa taloudellisiin, poliittisiin, uskonnollisiin, aatteellisiin ja kaikkiin muihin päättäjiin sekä painostusryhmiin. Satakunnan Kansan riippumattomuus, journalismin korkea laatu sekä taloudellisesti kannattava toiminta takaavat lehden itsenäisyyden ja lukijoiden luottamuksen.

Satakunnan Kansan journalistista työtä ohjaavat sananvapauslaki, journalistin ohjeet ja lehden määrittelemät sisäiset journalistiset pelisäännöt. Kaikessa toiminnassamme toteutamme arvojamme: luotettavuutta, ihmisläheisyyttä, laadukkuutta ja aktiivisuutta.

Savon Sanomain periaatelinja (1974)

Savon Sanomien periaatteellisena linjana on jakaa tietoja objektiivisuutta ja tasapuolisuutta noudattaen, tarjota sopivaa kulttuurista ja viihteellistä aineistoa sekä vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen keskustalaisessa hengessä erityisesti Savon väestön elämisen laadun parantamiseksi.

Savon Sanomain linja (1992)

Savon Sanomat on sitoutumaton Savon maakuntalehti. Lehti edesauttaa Savon maakunnan henkistä ja aineellista hyvinvointia.

Poliittisista, taloudellisista ja muista eturyhmistä riippumattomana Savon Sanomat noudattaa tiedonvälityksessään länsimaisen sananvapauden periaatteita ja tasapuolisuutta. Lehti tukee kansanvaltaista yhteiskuntajärjestelmää ja mielipiteen vapautta.

Uutisvälityksessään ja muilla palstoillaan Savon Sanomat tarjoaa lukijoilleen riittävän tarkan ja monipuolisen kuvan maakunnan, kotimaan ja maailman tärkeimmistä tapahtumista ja kehityslinjasta. Tältä pohjalta lukijoilla on mahdollisuus muodostaa oma käsityksensä ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen muutoksista.

Turun Sanomat

TS:n periaatelinja

Määritellössään ohjelmansa näytenuumerossaan 9.12.1904 Turun Sanomat ilmoitti ajavansa ahdasmieliseen nurkka- ja puoluepolitiikkaan sortumatta kansallisen itsetietoisuuden asiaa, vapaamielisyyttä ja edistyspyrintöjä. Koska perustuslakeihin tiukasti pitäytyvä aatteellinen kehitys ei ollut mahdollista ilman aineellista edistystä, lehti tuki alusta alkaen voimakkaasti elinkeinoelämää.

Vuoden 1919 alusta lähtien Turun Sanomat ilmestyi kansallisen edistyspuolueen äänenkannattajana. Vuonna 1961 Turun Sanomat julistautui puolueista riippumattomaksi, porvarilliseksi, vapaamieliseksi sanomalehdeksi. Lehden tämän päivän periaatelinja on näiden näkemysten nykyaikaistettu laitos.

Terveisiin liikeperiaatteisiin nojaava Turun Sanomat toimii levikkialueensa yleislehtenä. Pääpaino on levikkialueen tapahtumissa, minkä lisäksi lukijoille tarjotaan selkeä kokonaiskuva kotimaan ja ulkomaiden tärkeistä uutistapahtumista. Lehden journalistinen yleistehtävä on auttaa yksilöä asennoitumaan ympäröivään maailmaan jakamalla hänelle oikeasuhteista, tuoretta ja ymmärrettävää tietoa. Yleistehtävän ohella on otettava huomioon lukijakunnan yksityisten ryhmien erityistarpeet. Tarjoamalla väylän ilmoituksille lehti lisäksi edistää elinkeinoelämää sekä lukijoiden ja yritystoiminnan parhaaksi.

Aatteellisena tehtävänään lehti pitää ensiarvoisen tärkeänä itsenäisyyden ja nykyisen yhteiskuntajärjestyksen säilyttämistä. Omalla kirjoittelullaan lehti pyrkii edellä mainittujen periaatteiden hengessä kaikin keinoin edistämään maamme aineellista ja henkistä hyvinvointia. Turun Sanomat ei salli palstoillaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen vastaista kirjoittelua. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö se tilan sallimissa rajoissa julkaise keskustelu- ym. palstoillaan myös omista näkemyksistään poikkeavia kannanottoja.